Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

4765

235
5 -- 24

1903

1 OCT 2009

ՀԱՅՈՑ
ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

(1155—1843)

Գիտական հրատարակութիւն

Բազմաթիւ ձեռագրերի համեմատութեամբ, ընդարձակ տեղեկութիւններով եւ նաւթօգրութիւններով, եւ ձեռագրերի, նաեւ տակների, յատուկ անուններ ու օտար բառերի ճանդրամաց ցուցակներով եւ ցանկերով։

Աշխատութեամբ
Յ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆԻ եւ Հ. ԱՀԱՌՈՒԵԱՆԻ

ՎԱԴՈՒՐՇԱՊԱՏ
Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի
1903

235
ԱՐ 21

235
Մ-24
41

ՀԱՅՈՑ
ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

(1155—1843)

Պիտական հրատարակութիւն

Բազմաթիւ ձեռագրերի համեմատութեամբ, ընդարձակ տեղեկութիւններով եւ ծանօթութիւններով, եւ ձեռագրերի, նաեւ տակերի, յատուկ անուն-ներով ու օտար բառերի մանրամասն ցուցակներով եւ քարտէսով։

Աշխատութեամբ
Յ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆԻ եւ Հ. ԱԶԱՐԵԱՆԻ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ
Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի
1903

570

24 JUN 2013

4765

Дозволено цензурою 10 Декабря 1903 г. г. Тифлисъ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

II

Դիտողութիւններ վիպաբանութիւնների հաւաքման եւ հրատարակման մասին

1. Հետաքրքրվով պատմական ժողովուրդների ստեղծագործութեամբ հայոց նոր նահապետների վիպաբանութիւնների հրատարակիչն իր գլխաւոր նպատակն է եղել ճանաչանալ այնպիսի պատմական ապրելակերպի, որոնց միջոցով հնարաւոր լինէր վաւերական գաղափար ունենալ հայոց նախնիների մասին մանկութեան շրջանում։ Պէտք է խոստովանել, որ մեր հայրերն այդ տեսակէտից աւելի մեծ էին, և այդ հետաքրքրութիւնն էլ գոհացնել չեղան։ Մեր կարծիքով՝ հայ ազգի բանահիւսութիւնն ու պատմագրութիւնը պէտք է հաշտուին այն իրողութեան հետ, որ հայոց մանկութեան պատմական, ժամանակագրական և ուրիշ նրանցում գանուում են գլխաւորապէս այնպիսի պատմագրական նիւթեր, որոնց մէջ նկատելի են հայասանի պատկերն և նրանց նախնական և քաղաքական անցքերը, իսկ հայասանի նախնի կացութեան, կարողութեան և ազգային քաղաքակրթական երևոյթների մասին տեղ տեղ պատահում են միմիայն համառօտ վիպաբանութիւններ և ակնարկներ։ Թէև այդ վիպաբանութիւնների բնագրում էս հայոց նախնին հնարաւոր մանուկ հերոսների վերաբերմամբ գրուած և տեղեկութիւններ մեր ազգային քիչ չէին, սակայն այս հրատարակութիւնը իրաւ կարելի է հայագիտութեան միւս ճիւղերի համար նոյն և առաջ վիպաբանական այս հատուածները իրաւ թանգագին նիւթ են հայոց հնկեղոցական պատմութեան համար և միանգամայն գաղափարի արժէք են, որովհետև ժամանակիցներն ճշգրիտ են գրուած, իսկ մեւս կողմից կարելի են նաև քաղաքական-պատմական անցքերի և աշխարհագրական որոշ հետքերների լուսաբանութեան և միջնադարեան հայերէնի ուսումնասիրութեան համար։

2. Միջնադարեան գրագրը և գաւառաբարբառներին ուսումնասիրող լեզուագէտներին հարկաւոր և գաղափարի դիտմամբ նպատակով համեմատել և նշանակել ենք ձեռագրական բոլոր տարբերութիւնները։ Լեզուական մասնագէտները կարող են միանգամայն ապահով լինել, որ մեր տուած

ձեռագրական տարբերությունները ուրիշ հրատարակությունների սովորական թերությունները և անբավականությունը ստիպ են, որովհետև վիպասանության պատասխան ընագիրը նախ քան տպագրելը չանձնելը՝ նորից մի անգամ էս վերստուգել և համեմատել ենք բոլոր ձեռագրերի հետ։ Այդ վերստուգությունն անհրաժեշտ էր, որպեսզի բոլորովին վստահ և ապահով լինենք, որ ձեռագրական բոլոր ընթերցուածները ըստ ամենայնի ստույգ և անթերի են։ Ձեռագրական համեմատությունների վերաբերմամբ ևնդհանուր մի միմյանց հետևեալը։ Երբ երկու կամ աւելի ձեռագրեր ունեցել են նման ընթերցուածներ՝ մեծ մասամբ անտես ենք արել աա-ի և օ-ի տարբերությունները և նմանապես չենք նշանակել առանձին՝ պատասխ գրած ընթերցուածները։ օրինակ՝ 1) եթէ A ձեռագիրն ունեցել է աճառէրն, իսկ B ձեռագիրը՝ աճօրճն՝ նշանակել ենք AB աճօրճն, 2) եթէ A ձեռագիրն ունեցել է իւ, իսկ B-ն իրիստոսի՝ նշանակել ենք AB իրիստոսի։

3. Այս աշխատությունն սկսել էինք սր. Հր. Ագաթանգեղի հետ գնա. 1900 թուի սկզբներին։ Սր. Եղիմածնի միաբան Գաբրիել Տէր-Միքայելյան, որի առաքինությամբ ձեռնարկել էինք այս գործաբաշխությունն, սկզբի ամիսներում նպաստաց մեզ ամեն տեսակ ձևերն ևս ունենալ ամենայն ինչ ձեռնհասությամբ։ Այդ տեսակէտից չորեքին ազատությունը որոշ չափով գոհացնել է եղել մեզ, ուստի և պատճ ենք համարում չպատճառել նրան մեր խորին շնորհակալությունը։

4. Սկսելով ամեն աշխատությունից՝ մտադիր էինք կազմել նոր վիպասեի մի ժողովածու, օգտագործելով միմիայն Սր. Եղիմածնի մատենադարանի ձեռագրերից։ Բայց չեայ գտնելով ամիսներ մեր աշխատության մէջ նաև այն վիպասանությունները, վիպասանական տարերը, տապանագրերը և նոր վիպասեի նյութ եսկ համառօտ յիշատակություններ, որոնք ցրուած են զանազան տպագիր երկերում։

5. Նոր նահատակների արձակ վիպասանությունները և վիպասանական տարերը դլխաւորապես դասում են Ցատմագրքերում, Հառաջնդերում, Դամձամանեցում, Տաղասանեցում, Աբջիապրքերում և ձեռագիր Ժողովածուներում։ Մեր այս աշխատության մէջ ամիսներում վիպասանական նյութերին մեծ մասը հատացել ենք Սր. Եղիմածնի մատենադարանի յիշատակ բռնանալությունից ձեռագրերից։ Բայց այդ գանազան աշխատությունների համար թէ սր. Ագաթանգեղ և թէ ես երեքիս էս

նայել ենք Մայր Աթոռի մատենադարանում մօտ 2000 ձեռագիր, և գոյանից միայն երկուսում (սր. Ագաթանի նպատ ձեռագրերում) գտնուցին վիպասանական նոր նյութեր՝ Գաբրիել Դալաթեանցի նոր վիպի մի պատմությունը (տե՛ս էջ 484—487) j ձեռագրում (տե՛ս Ցուցակ, էջ 39) և Գաւիթ Սեբաստացու և Գեղապա Կռուան նոր նահատակների ընդարձակ վիպասանական տարը (տե՛ս էջ 504—519) t ձեռագրում (տմխ. Ցուցակ, էջ 89)։ Գաբրիել Դալաթեցու վիպասանությունը գրել է նա շարադրության j ձեռագրի յետին տասողը՝ տե՛ս Ամենի Ցանրը։ Իսկ Գաւիթ Սեբաստացու և Գեղապա Կռուանի վիպասանական տարը յօրինել է t ձեռագրի գրչէ Մեքսիէլը՝ Բաղամ գրչէ տրչէն (տե՛ս Ցուցակ)։ Ուրեմն երեսը գեղարտի էլ ձեռագրի տասողը կամ գրչէը վիպասանությունների հեղինակ են։ Ընդհանրապես հատկանշելի է, որ այդպիսի գեղջէ շատ հազուագիւտ են, ուստի և մեծագնահատ կարող ենք յուսալ, որ սր. Եղիմածնի ձեռագրերից գտնելու ենք մեր վիպասեի վերաբերեալ վիպասանական նյութերը հատարտած են մեր աշխատության մէջ։

6. Այն՝ ինչ որ պահած է եղել Սր. Եղիմածնի ձեռագրերում՝ աշխատել ենք լրացնել ուրիշ գանազան տեղերի ձեռագրերից, որպեսզի որ այդ մեզ համար հնարաւոր է եղելու Հր. Ց. Տաշեանի Ցուցակի օգնությամբ կարելի եղաւ նկատել, թէ ինչ վիպասանական նյութեր գտնուած են Վենետկի Մխիթարեանց ձեռագրերում։ Համեմատությունից երեսց, որ Վենետկի գտնազան ձեռագրերում նոյն ասմպիսի նոր նյութեր, որոնք մեզ չեն հանդիպել մեր նայած ձեռագրերում։ Գր. Ագաթանի նկարագրած մատենադարանում Հ. Բ. Գիլգեկեանն գտած էր նրանց անունները միայն։ Ուրեմն նրանց ամենքին ևս մեր աշխատության մէջ։

7. Նահատակների արձակ վիպասանությունները և վիպասանական տարերը դլխաւորապես գտնուած են Ցատմագրքերում, Հառաջնդերում, Դամձամանեցում, Տաղասանեցում, Աբջիապրքերում և ձեռագիր Ժողովածուներում։ Մեր այս աշխատության մէջ ամիսներում վիպասանական նյութերին մեծ մասը հատացել ենք Սր. Եղիմածնի մատենադարանի յիշատակ բռնանալությունից ձեռագրերից։ Բայց այդ գանազան աշխատությունների համար թէ սր. Ագաթանգեղ և թէ ես երեքիս էս

անձամբ եղեալ ազգակ վիպագրութիւնք՝ 1) Սիրուն Հոգնացի (տե՛ս էջ 309—312), 2) Մարգոսէ ազգատոհ և Շահրման Քանվրդանցի (էջ 413—420) և 3) Սարուխան Հիմնացի (էջ 437—441):

8. Գր. Ս. Հայկունի մի անանց աշխատութիւնից վերջերս ևս Շահապետ Մարացու վիպագրական ասեղագործութիւնը (տե՛ս էջ 710—713): Փառնիւսկ նոր վիպի ասպազանգերը (էջ 568) գտած ևեթ գերբ. Մխիթարեան գրբ. Տէր-Մկրտչեան Ճանապարհորդական անանց յուշատետրից, իսկ Տաճիճի Մատթէոսեան ապագրագերը (էջ 735—736) պր. Ս. Հայկունու մէջբերում ասացել ևեթ Գալոյեի պրե. Գամառ քահանայ Նալեանից:

9. 1900 թուին ամառնային ճանապարհորդութեան ժամանակ ազիւ ունեցայ ծանօթանալու Աթոռական Անիմասիվիկ եկեղեցու. Թիւ. 256 (մեր Ցուցակում՝ 2) և 376 (Ցուցակում՝ 2) ձեռագրեր Տաղտաւարանին և Թիւ. 376 ձեռագրում գտնուեցաւ. Տաճար Դաւիթի պրե. վիպագրութիւնը (տե՛ս էջ 500—501), որ մեր գտած բոլոր ձեռագրերում վերջ: Հետաքրքրական է և այն, որ Անիմասիվիկ եկեղեցու. Քրիստոս ձեռագրերը տարբեր ևեթ ամբարանիկներ ունէին Շահնազարեանց Պարապետից վիպագրական ձեռագրերը (այդ մասին տե՛ս մեր Հայկական ձեռագրութիւնները, էջ 291 և 494): Էջ 494 Տաղտաւար Պահլաւունու վիպագրական ձեռագրի վերջին մեր տեսած ձեռագրութեան ամբարանիկ մասին մեր տեսած ձեռագրութեան մէջ պատահմամբ բաց է մնացել, որ ևեթ ամբարանիկներ ունենալ է Շաքարեանց տարեկան պատմագրութիւնից էջ 120—125 (Ազգաբեր, 1870, Հատոր եղեալ):

10. 1902 թուի ամառը՝ մի քանի օրով Սեան գնացի Տաղտաւարանին ունեցայ քննելու նաև Սեանայ վանքի Թիւ. 77—84 ձեռագրերը Տաղտաւարանիկ, սակայն այդ ձեռագրերը պատճառական էին մեզ համար ոչ այնքան վիպագրական նկարագրութիւնների, որ մեր տրամադրութեան տակ էին մեր ունեցած ցուցակներից, որոնք և ևս ևս ևս

էջ 986—988, մարգագ Ի=յունիս ԻԶ, «(8)այսմաւուր նահատակութեի կիզակին Աղիանոսի». 11) էջ 1002—1003, մարգագ Ի=յունիս Գ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Եւոպոմա. Գանձակեցւոյն», 12) էջ 1045—1046, Հրատարակ Ի=յունիս Իզ, «Վկայաբանութի սրբոյ Գաբաթենանցն», մինչև ե՛ զանազան և զորեղին և զամ ինչս նոց բռնեցեալ եշխանաց իւրոց եւ» (թերթ է պակաս):

Թիւ. 79 (=H. Marrъ, Списокъ, № 35). 1) էջ 522—524, մեհ. Թ=վեաց. ԺԸ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Տիմոթեայ». 2) էջ 772—774, ահիւ ՃԼ=ապրել ԺԷ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային նահատակ պաղեղ վարդանու». 3) էջ 910—912, մարգագ Թ=յունիս ԻԶ, «Այսմաւուր յիշատակ նահատակութե ...ուն Սահակեանոյ արքեպսն Սեբաստացոյ». 4) էջ 918—919, մարգագ ԺԴ=յունիս ԻԹ, «Վկայաբանութե Յովսէփայ նոր վկայնն». 5) էջ 923—924, մարգագ ԻԶ=յունիս Իզ, «Վկայաբանութե սրբոյ Թէոդորոսի արեղացնն». 6) էջ 929—931, մարգագ Ի=յունիս Իզ, «Այսմաւուր նահատակութե կիզակին Աղիանոսի». 7) էջ 945—946, մարգագ Իհ=յունիս Ե, «(8)այսմ աւուր վկայաբանութե սրբոյն Եւոպոմա. Գանձակեցւոյն». 8) էջ 958—959, Հրատարակ Գ=յունիս Ժ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային Սիւթեանեից և Գաբաթենից». 9) էջ 994—996, Հրատարակ Ի=յունիս Իզ, «Վկայաբանի սրբոյն Գաբաթենանցն»:

Թիւ. 80=(H. Marrъ, Списокъ, № 36 ?). 1) էջ 543—545, մեհ. Թ=վեաց. ԺԸ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Տիմոթեայ». 2) էջ 562—564, մեհ. ԺԸ=վեաց. ԻԿ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Աւագաւ նոր վկային Քի Այ». 3) էջ 749—751, ահիւ ՃՄ=ապրել ԺԷ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային Եռահասագ պաղեղ վարպետ». 4) էջ 766—768, ահիւ ՃԿ=ապրել ԻԿ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային Քի սրբոյն Թոմասեայ». 5) էջ 768—770, Թոմասեյ յեաղ՝ Նգիսաբեթի և Եաւթասանց. 6) էջ 887—888, մարգագ ԺԿ=յունիս ԺԹ, «Վկայաբանութի Յովսէփայ նոր վկայնն». 7) էջ 892—894, մարգագ ԻԶ=յունիս Իզ, «Վկ=կայաբանութի սրբոյն Թէոդորոսի արեզացնն». 8) էջ 895—896, մարգագ ԻԿ=յունիս Իհ, «Այսմաւուր յիշատ է նահատակութե ան Սահակեանոյ արքեպսն Սեբաստացոյ». 9) էջ 900—902, մարգագ Ի=յունիս Իզ, «Այսմ աւուր նահատակութի կիզակին Աղիանոսի». 10) էջ 914—915, մարգագ Իհ=յունիս Ե, «Այսմ աւուր վկայաբանութի սրբոյն Եռոպոմա. Գանձակեցւոյն». 11) էջ 928—930, Հրատարակ Գ=յունիս Ժ, «Այսմ

աւուր վկայաբանի նոր վկային Սիւթեանեից և Գաբաթենից». 12) էջ 964—965, Հրատարակ Իհ=յունիս Իհ, «Վկայաբանութի սրբոյ Գաբաթենացն»:

Թիւ. 81 (=H. Marrъ, Списокъ, № 39). 1) էջ 143—145, մեհ. Թ=վեաց. ԺԸ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Տիմոթեայ». 2) էջ 163—165, մեհ. ԺԸ=վեաց. ԻԿ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Աւագաւ նոր վկային Քի». 3) էջ 434—436, մարգագ ԺԳ=յունիս ԺԹ, «Վկայաբանութի Յովսէփայ նոր վկային Քի». 4) էջ 440—442, մարգագ ԺԶ=յունիս Իհ, «Վկայաբանութի սրբոյն Թէոդորոսի արեզացնն». 5) էջ 443—445, մարգագ ԺԿ=յունիս Իհ, «(8)այսմաւուր յիշատակ նահատակութե ան Սահակեանոյ արքեպսն Սեբաստացոյ». 6) էջ 448—450, մարգագ Ի=յունիս Իզ, «Այսմաւուր նահատակութի կաթուղիկոսին Աղիանոսի». 7) էջ 462—463, մարգագ Իհ=յունիս Ե, «(8)այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Եռոպոմա. Գանձակեցւոյն». 8) էջ 475—477, Հրատարակ Գ=յունիս Ժ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային Սիւթեանեից և Գաբաթենից». 9) էջ 513—515, Հրատարակ Իհ=յունիս Իհ, «Վկայաբանութի սրբոյ Գաբաթենանցն»:

Թիւ. 82 (=H. Marrъ, Списокъ, № 37). 1) էջ 520—522, մեհ. Թ=վեաց. ԺԸ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Տիմոթեայ». 2) էջ 537—540, մեհ. ԺԶ=վեաց. Իհ, «Այսմաւուր վկայաբանութի է վկայաբանութի նոր վկային Քի Յանիսոն մնոյ Եռհասնէս անուն կռչեցեալ», ɣ ձեռագրի նման. 3) էջ 541—543, մեհ. ԺԸ=վեաց. Իհ, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Աւագաւ նոր վկային Քի Այ». 4) էջ 701—703, ապրել ԺԸ=ահիւ ՃԾ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային Եռահասագ պաղեղ վարպետ». 5) էջ 715—716, ահիւ ՃԿ=ապրել Իհ, «Այսմաւուր վկայաբանութի նոր վկային Քի սրբոյն Թոմասեայ». 6) էջ 716, Թոմասեյ յեաղ՝ Նգիսաբեթի և Եաւթասանց. 7) էջ 810—811, մարգագ Գ=յունիս Ծ, «Ի Հայս յայսմաւուր վկայաբանութի նոր Թէոդորոսի քՀյ վկայն սրբի Գաբաթենեայ». 8) էջ 826—828, մարգագ ԺԳ=յունիս ԺԹ, «Վկայաբանութի սրբոյն Յովսէփայ նոր վկային». 9) էջ 832—834, մարգագ ԻԶ=յունիս Իհ, «Վկայաբանութի սրբոյն Թէոդորոսի արեզացնն». 10) էջ 835, մարգագ ԻԿ=յունիս Իհ, «Այսմաւուր նահատակութի անուն Սահակեանոյ Սեբաստացոյ արքեպսն». 11) էջ 839—840, մարգագ Ի=յունիս Իշ, «Նահատակութի Զաքարիա կիզակնոյ». 12) էջ 852—853, մարգագ Իհ=յունիս Ե, «Այսմաւուր վկայաբանութի սրբոյն Եռոպոմա. Գանձակեցւոյն». 13) էջ 865—866, Հրատարակ Գ=յունիս Ժ,

«Յամանաւոր վիպագրութեան նոր վիպերն Մեքենաների և Կրպակ» 14) էջ 901—903, Տրուծոց ԽԹ—յուլիս ԽԲ, «Վիպագրութեան սրբոց Դասընթացքն»:

Թիւ 83 (=Н. Марръ, Списокъ, № 38). 1) էջ 707—709, մեծ. Թ—փետր. ՃՆ, «Յամանաւոր վիպագրութեան սրբոց Յիմարաց». 2) էջ 731—734, մեծ. փետր. ԻԲ, «Յամանաւոր վիպագրութեան սրբոց Աւազու. Նոր վիպեր Ջ և Ա». 3) էջ 924—926, ապրիլ ՃԱ—մայիս ՃՀ, «Յամանաւոր վիպագրութեան նոր վիպերն Դասընթացք». 4) էջ 1087—1088, Մարգաց ՃԹ—յունիս ՃՓ, «Վիպագրութեան սրբոց Յովսեփայ նոր վիպեր Ջ», որ և Գեղարդ ասեալ ի սբ ախթալա մեր ի սբ Յաւուրիցն». 5) էջ 1103—1105, Մարգաց ՃՉ—յունիս ԽԹ, «Վիպագրութեան սրբոց Թէոդորոսի ագռաւասիրն». 6) էջ 1110—1113, Մարգաց Ե—յունիս ԽՉ, «Յամանաւոր յիշատակ Նահատակեաց ան Առեւծիտանի Մեքենատից եղելոց». 7) էջ 1128—1130, Մարգաց ԽԵ—յուլիս Գ, «(8)պատմաւոր վիպագրութեան սրբոց Տասիոյ Դանձակեցւոյն». 8) էջ 1190—1192, Տրուծոց ԽՓ—յուլիս ԽԸ, «Վիպագրութեան սրբոց Գեղարդեցւոյն»:

Թիւ 84 (=Н. Марръ, Списокъ, №40) ձեռագիր Յամանաւորաց ունի նոյն նոր վիպերը, ինչ որ Թիւ 83 ձեռագիրը, միմեանց ամենաքաւելի տող և պրեիէ տասացի նման վիճակագրով, էջ 775—777, 801—805, 1002—1004, 1174—1176, 1181—1183, 1189—1191, 1207—1208 և 1273—1275:

11. Ձեռագրերի վիպագրեալ մեր աշխատասիրեալների մասին մեր ասելիքն է նաեւ յիշեցնել որ Սբ. Էջմիածնում, բացի Վաղ Աիձոյ ձեռագրերից՝ պահել ենք Շբ. Նախիճ. մագաղաթեա Տաճկանի և Պետրոսի ձեռագրի ձեռագիրը Յամանաւորացրերը (տե՛ս նոյնպէս—d, e, f, g): Մեր Գալոյ 44 ձեռագիր Յամանաւորացրերից միմիայն ձեռ. ունէր Գրքոյր եղեռնագոյն Կարնոյ. վիպագրութեան (տե՛ս էջ 121—128)։ Բացի այլ ձեռ. և ե-ը պարունակում էին մի քանի Տաղ-ասացքներ վիպագրութեան, այն է՝ 1) Գրքոյր Բաղաչոյն, Սկսէ՛ն և Վերջին (d), 2) Տաղն Լոյս Վաղիպի (d), 3) Յովհաննէս Մանուկ Խրմէնցի (f), 4) Յովհաննէս եղեռնագոյս Տաղնոյ (f): d և f ձեռագրերի այս վիպագրութեանները Համեմատել Ենք նոյն վիպագրութեանները պարտադրաբար մեր ձեռագրերի հետ՝ սակայն այնպիսի դէպքերում, երբ այս կամ այն վիպագրութեանը գտնուում էր Յամանաւորացրերի մեծագոյն մասի մէջ՝ Համեմատութեան համար գործածել ենք միմիայն Սբ. Էջմիածնի

Յամանաւորացրերը (տե՛ս էջ 29-ը, այն է՝ ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZabc ձեռագրեր:

12. Գաւառաբանների և բանասէրների Տարեց այս աշխատութեան առնչակապակց մասը կազմում էն այն վիպագրութեանները, որոնք դեռևս Տրատարակուած չէն եղել: Այս Տրատարակու թեան մէջ նոր նահատակներին վիպագրելու վիպագրանական նպատակը, որպէս մեզ յայտնի է, միևնոյն ժամ ոչ մի տող ստացրած չէն եղել 26 ապրիլ վիպագրութեան ՃՀ էջերում, 17 վիպագրանական տողեր և 2 տողագնաթիւ: Այդ 26 ապրիլ վիպագրութեանները են՝ 1) Գրքոյր Բաղաչոյն, Սկսէ՛ն և Վերջին, էջ 104—118, 2) Գրքոյր եղեռնագոյս Տաճկեցի, էջ 121—128, 3) Տաղաչ քահանայք, էջ 244։ 4) Առեւծիտանու վարդապետ և Տեառնս քահանայ Խերանդեաց և Առեւծիտանու ուսուցիչ և Սոքր գեղջկ, էջ 245—262, 5) Գրքոյր Պարձակեր, էջ 264—274, 6) Յովհաննէս Մանուկ Պարձակեր, էջ 284—298, 7) Յովհաննէս եղեռնագոյս Տաղնոյ, էջ 299—304, 8) Գաւիթ Տարեգրքոյ, էջ 306—308, 9) Սիրոն Հիմնադիր, էջ 309—312, 10) Մուրատ Վարդեցի, էջ 320—321, 11) Միքայէլ Քաղքեցի, էջ 322—328, 12) Նահատակ Կարնեցի, էջ 350—352, 13) Գուտակ Ամիճեցի, էջ 360—368, 14) Հովհաննէս Սկեւռկեցի (2), էջ 385, 15) Գաբրիէլ Լոյս Վաքսցի, էջ 386—395, 16) Մարգարէ ասպետաց և Տեղեկան Գուտակասացի, էջ 413—420, 17) Ստեփանոս Հիմնադիր, էջ 437—441, 18) Գաբրիէլ Դպրաթեաց, էջ 484—487, 19) Նահատակ Բոհաթեցիք էջ 490—499, 20) Յակոբ որդի Աւետիկի, էջ 500—501, 21) Գոյու ասպետաց Սկեւռկի, էջ 525—527, 22) Մարգարէ ասպետաց Գաղանցի, էջ 528—530, 23) Գալի Գաղնեցի, էջ 603—604, 24) Տաճկաւոր Ստացի, էջ 710—715, 25) Մարգարոյս Հիմնադի, էջ 714—719, 26) Սարգիս քահանայ Դպրոցի, էջ 722—724։ Առաջին անգամ լոյս են տեսնում Տեառնեաց վիպագրական տողերը։ 1) Գանձ տեառն Զաքարիայ կաթողիկոսի Սկիզբ տողաց, էջ 177—181, 2) Ասատ տէր տասաւոր Գաղիպի, էջ 329—331։ 3) Ուխտիք կոնդակաց, էջ 346—349, 4) Տաճասուին Գոհիայ Մերձաւորոյ, էջ 373—375, 5) Գաւառիկ Գրաքերոյ, էջ 376—382, 6) Գաբրիէլ Լոյս Գաղիպի, էջ 386—395, 7) Տաղ Գաբրիէլ Լուսո Տաճասուին տասոյնաւ ի Վարգանէից վարգապետէ, էջ 401—408, 8) Տաղ ի վերայ Գաբրիէլ Լոյս Տաճասուին Գաղիպացոյց ի Բոլսոյ գաղ աշակերտէ՝ յոխտ տարեւ և պետութեն, էջ 409—412։ 9) Գաւիթ Մերձաւորոյ, էջ 504—517, 10) Գաբրիէլ Կաւատեր էջ 518—519։ 11) Յովհաննէս Վիպագիրք,

էջ 552—565, 12) Յովհաննէս Մաւրոթեցի, էջ 569—571, 13) Սահակ Մսոց Կաթողիկոս (երկու տող), էջ 572—602, 14) Թուխան մանուկ Տէրզանակիացի, էջ 605—606, 15) Յարութիւն Կաբանեցի, էջ 620—626, 16) Տող սուրբ Յարութիւն մանկանն ոգ նահատակեցաւ. զան հաւատով Քանին, էջ 629—630, 17) Յահկոբ վարդապետ և ընկերք նորին. էջ 679—682: Վեռևս չհրատարակուած տաղաչափք. 1) Քանանչ որգն Ալիկ պիկին, էջ 568, 2) Յովհաննէ Մամաթեցի, էջ 735—736:

13· Զանազան պատմառներով հարկ հատարելիս մեր հրատարակութեան մէջ միացնելու. նաև նոր նահատակներն վերաբերեալ ոգւոյն տպագրուած վկայաբանական նկարագիրը: Այդ վկայաբանութիւնները շատերը մեծ մասամբ հրատարակուած են եղել անհնամ կերպով և առանց ձեռագրերի բաղդատութեան, նոյն մեզ ոգւոյս ենք գտնել—ասոնք և ասոնք առանց—ընդունելով՝ ձեռագրական տարբեր ընթերցուածներով հանդերձ: Իսկ այն վկայաբանական նկարագիրը, որ տպատարած ենք գանազան պատմական և այլ տպագիր երկերից՝ հաճախ հաճախ ընդունելով թէ մանաւանդ նկարագրութեան համար: Մեր աշխատութեան այդ մասը գիշատիչաբար գերծ չէ սրոշ թերութիւններից և պակասներից: Հաղուագիւտ կամ գրեթէ անյայտ նոր նահատակներն վերաբերեալ բոլոր վկայաբանական հատուածները իսկ չէշատութիւնները հին և նոր տպագիր երկերից լոյս հատարելը՝ ոչ միայն գժուարին, այլ և համարեա անհնարին մի գործ է: Մենք ժողովել ենք միայն այն, ինչ որ կարողացել ենք կամ ժամանակամբ գտնել ձեռքի տակ ունեցած գանազան տպագիր երկերից: Ապագայում անշուշտ հնարին կլինի լրացնել այդ պակասը, իսկ այժմ կարող ենք մեզ մեղադրել, տեղերով ֆրանսիական յայտնի առածը, որ «le mieux est souvent l'ennemi du bien»: Մեր այս աշխատութեան հրատարակութեան անվերջ կիզձումբ, եթէ կամենայինք եղած տարբերի ընդհատում հատարել տպագիր երկերից բոլոր վկայաբանական նկարագիրը:

14· Նոր վկայերի գնագին ոգւոյն տպատարուց յետոյ՝ գտնուեցան հետեւեալ նահատակների յիշատակութիւնները, որոնց վկայաբանութիւնների աշխատում ենք գտնել· 1) Յակոբ վարդապետ Բաղաձորցի († 1772), 2) Յովսէփ Բիւրականեցի († 1788), 3) Գաւազան Կաթողիկէ ի Շմիւռնիա († 1814): Պիւռ քահանայ Աղանեանցի հրատարակած 1902 թուի

Հաւատացեալների Օրացոյցում, դեկտ· 2՝ նշանակուած է Աւետարանչական Բաղեկիանեան նոր նահատակը († 1710, գեկտ· 2) հետեւեալ Յանկարծեան մէջ· ես· Գոլսի Իւսկիւտարում նահատակեցաւ· Աւետարանչական Բաղեկիանեանը և Թեոդոսիոս Բաղքալը»: Նոր Քաղ Հայաստանի Թ տետրում (Մոսկուա 1858, էջ 110—112) տպուած է մի վկայաբանական ուսանելագր և մի Յանկարծեան Մելիք Բէկպարեանց Մելիք Պռոյն ոգւոյ· Աւետում Բէկ նոր վկայի նահատակման մասին († 1804): Աւանդաւորն գրուած է Բադմավէպից՝ 1847, գեկտեմբ· էջ 40: Յիշատակարանում է Բադմավէպից՝ որ մեր հրատարակած շեայ վկայաբանական հատուածները, որ մեր հրատարակած ընդարձակ գործ են մնացել՝ վկայաբերում են XVIII-րդ դարի կամ նորագոյն ձեռագրական նահատակներից, և կարծում ենք, որ ուրիշ գեպքերում եւս մեր ընդարձակ պակասները մեծ մասամբ այդ ձեռագրից կարող են լրանալ:

15· Վկայաբանական թերութիւնների հատարման, պատկերագրութիւնը, համեմատութիւնները և սրբագրութիւնը կատարել ենք պր· Ն· Աճառեանի հետ միասին, որի աշխատութ· նուանդ ու աշխոյժը անհնամանի ժանդագին էին վկայաբանական նկարագրի այդ քաղաքներ և Թ· հատագած նկարագրութեան համար: Ձեռագրերի նախն մանրակրկիտ հատ

ՅՈՒՑԱԿ

ԵՒ

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՑԱՆԿ ՋԵՌԱԳՐԱՑ

Հմտ.	Համար	Թուական	Բովանդակութ.
A=Գ.	210	անյայտ	Յայտաբանութք
B=»	211	ՌՃՂԳ=1704	»
C=»	571	ՌՀԿԲ=1713	»
D=»	572	ՌՐ =1559	»
E=»	856	1424—1778	»
F=»	857	1664 Թ-ից առաջ	»
G=Լ.Ջ.	1487 (կ. 1449)	1656 Թ-ից յետոյ	»
H=»	1488 (» 1450)	ՌՃ =1651	»
I =»	1489 (» 1451)	ՌՋՐ =1633	»
J =»	1490 (» 1452)	1418 Թ-ից յետոյ	»
K=»	1491 (» 1453)	1695—1707	»
L =»	1492 (» 1454)	ՌՃՂԳ-Ը=1725-30	»
M=»	1493 (» 1455)	ՌՃԼԳ=1695	»
N=»	1494 (» 1456)	ՌԼՐ=1589	»
O=»	1495 (» 1457)	1418—1708	»
P=»	1496 (» 1458)	1438—1717	»
Q=»	1497 (» 1459)	1417—1702	»
R=»	1498 (» 1460)	ՌՀԼԳ=1685	»
S=»	1499 (» 1461)	1418—1640	»
T=»	1500 (» 1462)	ՋԼ=1471	»
U=»	1501 (» 1463)	ՌՀԼՐ=1689	»
V=»	1502 (» 1464)	ՌՃՁԲ=1706	»
W=»	1503 (» 1465)	1418—1702	»
X=»	1504 (» 1466)	1793 Թ-ից առաջ	»

Հմն.	Համար	Թուական	Բովանդակութ.
Y′=	» 1506 (» 1468)	1681 թ-ից առաջ	Յայտաւուրք
Y″=	» 1505 (» 1467)	»	»
Z=	» 1507 (» 1469)	Ռձև=1681	»
a=	» 1508 (» 1470)	անյայտ	»
b=	» 1509 (» 1471)	1708 թ-ից առաջ	»
c=	Էջմ. առանց թուի	1418 թ-ից յետոյ	»
d=	Թաչիկ վրդ. (Կին)	1567 թ-ից յետոյ	»
e=	Թաչիկ վրդ. (Տէր)	1665 թ-ից առաջ	»
f=	Ճեմարան (մէջ)	անյայտ	»
g=	Ճեմարան (վրայ)	1500 թ-ից յետոյ	»
h=	Մխաեան		
i=	Հաբէն	?	?
j=	Էջմ. 1173	1662 թ-ից յետոյ	Լուծմ. գրոցն Յոբ.
k=	» 13 (Կ. 13)	1614	Ապօքրագիրք
l=	Կև. 281	անյայտ	Տաղարան
m=	» 283	»	»
n=	Էջմ. 939 (Կ. 919)	Ոև-Ոև=1186-87	Ճառընտիր
o=	Կև. 602	անյայտ	Առանաւոր սեաը
p=	Էջմ. 1769 (Կ. 1727)	»	Պատ. Ճկեյ. Տաղ.-Հղ.
q=	» 913 (» 893)	Ռձձ=1721	Ճառընտիր
r=	» 914 (» 894)	Ռձ=1651	Ճառընտիր
s=	Կև. 951	1812 թ-ից յետոյ	Առանաւոր սեաը
t=	Էջմ. 1522 (Կ. 1484)	Ռձև=1682	Ն. Շ. Ճխտաս Որգէ
u=	» 1640 (» 1599)	Ռմթ=1778	Առանաւոր գիրք
v=	» 1644 (» 1603)	անյայտ	Տաղարան
w=	» 1638 (» 1598)	Ռթգ=1634	Ոսկեփորիկ
x=	» 1998 (» 1954)	Ռղձ=1647	Տաղարան
y=	Ախլեխայ 256	Ռձև=1681	Յայտաւուրք
z=	» 376	անյայտ	»
ą=	Վ.Ծն. Ժաո. 139	Ժաո. Ժէ դար	Դանձարան
ę=	» 156	Ռմէ=1758	Տաղարան

Հմն.	Համար	Թուական	Բովանդակութ.
ţ=	» 160	1796—1827	Տաղարան
ȯ=	» 304	Ռձիէ=1678	Մշմարն. Ճկեյ. Թռես.
ę=	» 344	Ժշ-Ժէ դար	Տաղարան
ç=	» 412	Ռմժգ=1765	Երգարան
ŋ=	» 442	անյայտ	Ձեռ.ագ. Հաւտակատ.
ȝ=	» 514	1792	Տաղարան
ţ=	» 10	Ժշ դար	Յայտաւուրք
Կև. 434		Ջիթ=1480	Ժողովածու
Էջմ. 864 (Կ. 848)			Դր. Տաթ. Գիրք. Հրցմ.
» 1047 (» 1029)		1688-ից յետոյ	Մաշտոց
» 1710 (» 1668)		Ռձեե=1696	Աշխրհգ.Վ.Գրն. վ.

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՁԵՌԱԳՐԱՑ

A.

—Գիրք. 210 Ցայսմաւուրք. հնագոյնն է մեր դրծոյածած ձեռագրերի մէջ. մագաղաթեայ, բոլորգիր. առաջ անկատ էր և քաքաչեալ, ինչպէս երեւում է սկզբում գրուած թղթից. այժմ կազմուած է նոր կազմով. սկզբից և վերջից քիչ թերի է. յիշատակարան չունի. գրիչն է Տեմոյ, բայց գրութեան ոճից անյայտ է։ Պարունակում է միայն հոսքով Զանձկեցու. և Յովհէի Դուենեցու. վկայաբանութիւնները, նահատակուած ատաչէին 1167, երկրորդը 1170 Թուին։

B.

—Գիրք. 211 Ցայսմաւուրք. մաքուր և ամրողջական ձեռագիր. պակասներ չունի. գրութիւնը ատարուել է ՌՃՆԳ=1704 Թուին. Նիւթը Թուղթ. վիր՝ բոլորգիր. ունի ընդարձակ յիշատակարան՝ էջ 486 բ—488 ա. գրիչն է Գեւորգ, գրուած է Եւդոկիա քաղաքում։ Պարունակում է ընդ ամենայն քառն վկայաբանութիւնս. Ատաղ Սալմաացի, Խոնարհեմ Սեբաստացի, Թաւիթ Խորենրդի, Սրխաթեմ Թառատաց. Զաքարիա Աքթամարցի, Թամար Մոկացի, Թէոդորոս Սեբաստացի, Թադատուր Կարնեցի. Թոզով Դանձակեցի, Մեսրոպեմ և Վարդան Վանեցի, Միւռաք Թաւրիզեցի, Մատթա Վանեցի, Գիմար Վանեցի, Յովհաննէս Մանուկ Խօյաց, Յովհաննէս Բաղիշեցի, Յովսէփ Կոռնեցի, Պետրոս Ամիծեցի, Սահակ Թաւրիժեցի, Սահմանեան Սեբաստացի և Վարդան Բաղիշեցի։

C.

—Գիրք. 571 Ցայսմաւուրք. մաքուր և ամրողջական ձեռագիր. ՌՃԿԲ=1713 Թուին գրուած Աղէքսանդր կաթուղիկոսի հրամանով Ասպետան քաղաքում, Աստուածասուր քահանայի ձեռքով. Նիւթը Թուղթ. մաքուր բոլորգիր գրութեամբ. ունի չատ ընդարձակ յիշատակարան՝ էջ 1267—1271։ Ունի ընդ ամենայն տասնեակը վկայաբանութիւն, այն է՝ թիւ. 1, 2, 3, 4, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 35, 37, 39, 47, 48 և 49 վկայաբանութիւնները։

D.

—Գիրք. 572 Ցայսմաւուրք. հնացած, մաշուած, տեղ տեղ պակասաւոր և անկատ ձեռագիր. գրուած է Կարապետ եպիսկոպոսի հրամանով Զքարեղբորում, Աքմանէս գրչից. Նիւթն է Թուղթ բոլորգիր գրութեամբ. յիշատակարանն է էջ 602 ա՝—602 բ՝՝. Թուական ՌՂ=1559. պարունակում է ընդ ամէնը 12 վկայաբանութիւն, որք են թիւ. 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 30 և 31։

E.

—Գիրք. 856 Ցայսմաւուրք. քաչքաչուած, պատառոտած և մասամբ փճացած է. Նիւթն է Թուղթ, բոլորգիր գրութեամբ. գրիչը Անյայտ. այժմեան վիճակին մէջ չկայ յիշատակարան, որ կարող է պատասուած մասերի մէջ լինել, ուսկի կորած. հետեւաբար անծանօթ է գրութեան տեղն ու Թուականը. միայն էջ 28 յիշուում է 1778 Թիւը, որից ի-ետեղն ու Թուականը. միայն էջ 28 յիշուում է 1778 Թիւը, որից ի-ետեղ է Թէ ձեռագրի գրութիւնը այս Թուականից առաջ է։ Սոյն Ցայսմաւուրքը պարունակում է 11 նոր վկայաբանութիւն, որա են Թիւ. 1, 3, 4, 21, 23—25, 27, 30, 31, 37 ատանց հաշուելու կորած վկայաբանութիւններըը։

F.

—Գիրք. 857 Ցայսմաւուրք. Խոնարհեմ նահատակած, պատառոտուած և մասամբ փճացած. ունի չատ պակասներ. Նիւթն է Թուղթ, բոլորգիր գրութեամբ. յիշատակարանը կարող էր կորած մասերի մէջ լինել, չտյսոնի չէ գրիչը, տեղն ու Թուականը. միայն էջ 223 յիշուած է ՌՃԴ=1664 Թուականը, ուսկի Ցայսմաւուրքի գրութեան Թուականն էլ այս Թուից առաջ պիտի լինի։ Ցայսմաւուրքիս մէջ պատուում են միայն հինգ նոր վկայ. որա են Թէոդորոս Սեբաստացի, Յովսէփ Կոռնեցի, Սահմանեան Սեբաստացի, Ատաղ Սալմաացի և Սահակ Թաւրիժեցի. մնացեալները գտնուում են կորած մասերի մէջ։

G.

—1487 (Վարիչեան հին համարով 1449), Ցայսմաւուրք, չատ մաքուր և չատ գեղեցիկ ու կանոնաւոր գրութեամբ, գրուած մագաղաթի վրայ, բոլորգիր գրով. ունի ընդարձակ յիշատակարան, բայց մի ամն ձեռագրի վերջի Թերթը պատռած լինելով, տեղն ու Թուա-

կանը մնում են անյայտ. յայտնի է միայն դեղեցիկ Ձեռագրիս գրիչը՝ Գրիգոր և աստղը՝ Ոսկան։ Յայտաբերբս պարունակում է քսան վկայաբանութիւն, որք են թիւ. 1—4, 21, 23—25, 27—31, 35, 52, 72, 79—82. սղտանիք վերջինը թիւ. 82՝ Ահարոս Ասատանի՝ 1656 Թուին է նահատակուած. ուստի մեր Ձեռագիրն էլ 1656 Թուականից յետոյ է։

H.

—1488 (Կարինեան հին համարով 1450), Յայտաբերբս, մաշուկ և զեղեցիկ գրութիւնբ. Ձեռագիրբս գրած է Ճմմանէնց և Մարութբոս քահանաների Ձեռաբբ Կոստանդնուպոլսում՝ ընծիր մագաղաթի վրայ, մաշուկ բոլորգրով, յետոյ պատկերներով զարդարուած և իբր նուէր ուղարկուած է Ս. Էջմիածին. վերջն ունի ընդարձակ յիշատակարան. գրութիւնն Թուականն է Ռձ—1651։ Պարունակում է ընդ ամենը 15 նոր վկայ, այն է 1—4, 21, 23, 24, 27—31, 35, 52, 79։

I.

—1489 (Կարինեան հին համարով 1451), Յայտաբերբս, բաւականն մաշուկ գրութիւնբ, անթերի. գրուած է Նոր-Ջուղայում, Դասապար քահանայի Ձեռքով. Նիւթն է Թուղթ. գիրբ բոլորգիր. գրութիւնն Թուականն է ՌԳԼ—1633։ Ձեռագիրբս պարունակում է ընդ ամենայն տասնեմեկ նոր վկայ. այն է Թիւ. 1—4, 21, 23—25, 27, 28 և 30։

J.

—1490 (Կարինեան հին համարով 1452), Յայտաբերբս, բաւականին մաշուկ գրութիւնբ և հանդամանքով. Նիւթը Թուղթ. գիրբ բոլորգիր. գրիչն է Մարութբոս գպիր. գրութիւնն տեղը, ինչպես և Թուականը անյայտ է. չունի յիշատակարան։ Պարունակում է ութբ նոր վկայ. սոքա են Թիւ. 1—4, 21, 23, 30 և 31. վերջինը՝ Թիմոթէ Վանեցի՝ նահատակուել է 1418 Թուականին. Ձեռագրի գրութիւնն էլ 1418 Թուականից յետոյ է։

K.

—1491 (Կարինեան հին համարով 1453), Յայտաբերբս, մաշուկ և կանոնաւոր գրութիւնբ. գրուած է Նահապետ կաթողիկոսի համար. Նիւթն է Թուղթ. գիրբ բոլորգիր. սկսբից և վերջից թերի.

յիշատակարանը կորուած է. ուստի անյայտ է մնում գրիչը, ինչպէս և գրութեան տեղն ու Թուականբ։ Յայտաբերբս պարունակում է 21 նոր վկայ. 1—4, 21, 23—25, 27—31, 35, 52, 78—82, 97. վերջինը՝ այն է Թիւ. 97՝ Նիկողայոս այլազ Պրուսացի՝ նահատակուած է 1694 Թուին. մինդամայն էր 237 ա և էր 322 ա՝ յիշուած լինելով Ռձ—1695 Թուականբ, և Նահապետ կաթողիկոսն էլ գահակալած լինելով 1691—1707 Թուին, ուստի Ձեռագրիս գրութեան Թուականն էլ դեպի 1700 պիտի լինի։

L.

—1492 (Կարինեան հին համարով 1454), Յայտաբերբս, զեղեցիկ և մաշուկ գրութիւնբ. Ձեռագիրբս գրիչ են ասուել Աստուածատուրբ կաթողիկոս (1715—1726) և Կարապետ կաթողիկոս Չէլեբեցի (1726—1730). գրութեան Թուականն է ՌձԼԴ—1725—1730. տեղը՝ Էջմիածին. Նիւթ՝ Մուղթ. գիրբ բոլորգիր. գրիչը չէ յիշուած համեմատութեան համար. յիշատակարան ունի է վերջին։ Յայտաբերբս պարունակում է 17 նոր վկայ. այն է 1—4, 21, 23—25, 27—31, 35, 52, 80 և 97։

M.

—1493 (Կարինեան հին համարով 1455), Յայտաբերբս, զեղեցիկ և մաշուկ գրութիւնբ, գրուած Նահապետ կաթողիկոսի համար՝ Էջմիածնում՝ անյայտ գրչից. Նիւթն է Թուղթ. գիրբ բոլորգիր. Թուականն Ռձիե—1695. ունի է վերջն երկար յիշատակարան։ Պարունակում է ընդ ամենայն քսանեմեկ նոր վկայ. սրք են Թիւ. 1—4; 21, 23—25, 27—31, 35, 39, 52, 72, 78, 81, 95 և 96։

N.

—1494 (Կարինեան հին համարով 1456), Յայտաբերբս, պակաս կամ պատռած մասբ չունի, բայց սխալներ մի Ձեռագիրբ է, գրուած Պօղոս քահանայի Ձեռքով. դերկիրն Էնկերին, է գիւղն Մանճըլիս. Նիւթն է Թուղթ, գիրբ բոլորգիր. Թուականն ՌվԸ—1589. յիշատակարան ունի է վերջին։ Յայտաբերբս պարունակում է տասը նոր վկայաբանութիւն, որոնք են 1—4, 21, 23, 25, 28, 30, 31. վերջինը՝ Թիմոթէ Վանեցի՝ նահատակուած է 1418 Թուականին։

O.

=1495 (Կարինեան հին համարով 1457), Յայսմաւուրք, պակաս կամ պատառած մասեր չունի, բայց սխալագրա մի ձեռագիր է. Նիւթին է բամբակեայ. Թուղթ. գիրը բոլորգիր. գրչի ճոճանէ երբեք. յիշատակարան չունի. անյայտ են մնում գրութեան տեղն ու Թուականը. Պարունակում է ինը նոր վիպ. ազգ են 1—4, 21, 25, 28, 30, 31. վերջինը նահատակուած 1418 Թուականին: Ձեռագրիս մէջ յիշուում է երկու ազացողը ՌՀՁԱ=1736 Թուին, ինչպես և մի յիշատակարան ՌՀՃԲ=1708 Թուից. բայց այս երկուսն էլ յետին Թուականներ են. Ձեռագիրը չատ աւելի հին պիտի լինի. մօտաւորապէս 1500 Թուից.

P.

=1496 (Կարինեան հին համարով 1458), Յայսմաւուրք, սխալագրա մի ձեռագիր է. Նիւթին է Թուղթ. գիրը բոլորգիր. գրչի: Ազատ. յիշատակարանը կայած է, ուստի և գրութեան տեղն ու Թուականը անյայտ է. բայց սիգիրը գրուած մի յիշատակարանից երեսում է Թէ գրուել է ՌՀՆԶ=1717 ապրիլ 12-ից առաջ. Պարունակում է 13 նոր վիպ. որոնք են1—4, 21, 23—25, 27, 28, 30, 31 և 42. վերջինը Յովհաննէս մանուկ խօսք. 1438 Թուականին նահատակուած.

Q.

=1497 (Կարինեան հին համարով 1459), Յայսմաւուրք, մէջտեղ գրուածքից. Նիւթին է Թուղթ, գիրը բոլորգիր. գրչէ՝ տէր Աբրահամ. յիշատակարան չունի, ուստի գրութեան տեղ ու Թուական անյայտ են. վերջին էջում կայ ՌՃՈԱ=1702 Թուից մի յիշատակութիւն, որից երեսում է Թէ ձեռագրիս գրութեան Թուականը ունելի հին պիտի լինէր Պարունակում է տասնեմնիկ վիպասացութիւն, որոնք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 30, վերջինը 1417 Թուից.

R.

=1498 (Կարինեան հին համարով 1460), Յայսմաւուրք, մաքուր և գեղեցիկ գրութեամբ. Նիւթը Թուղթ, գիրը բոլորգիր. գրչին է ոմն Փիլիպպոս. յիշատակարան չունի, ուստի և անյայտ է մնում գրութեան տեղը. Թուականն է ՌՃԼԴ=1685. Պարունակում է տասնեհինգ նոր վիպ. որք են 1—4, 21, 23 25, 27—31, 35, 52.

S.

=1499 (Կարինեան հին ցուցակով 1461), Յայսմաւուրք, բաւական մաքուր գրութեամբ Խայտաոար գրչից. բայց Թուի Թէ վերջից ունի քիչ պակասներ. այդ կորած մասերի մէջ է գտնուում յիշատակարանը. ուստի և անյայտ են մնում ձեռագրի գրութեան տեղն ու Թուականը, միայն էջ 614 յիշուած վերջին ասացողի ՌՁԹ=1640 Թուականից կարելի է եզրակացնել Թէ ձեռագիրը բաւական հին է. պարունակում նոր վիպասիրը գալիս են մինչև 1418 Թիւը Նիւթին է Թուղթ. գիրը բոլորգիր. Պարունակում է ութը նոր վիպ. որոնք են 1—4, 21, 23, 30 և 31.

T.

=1500 (Կարինեան հին համարով 1462), Յայսմաւուրք, բաւական մաքուր գրութեամբ և հանդամանքով. Նիւթին է բամբակեայ Թուղթ. գիրը բոլորգիր. յիշատակարան ունի է վերջին, բայց կէսը կորած. գրչէն է Մանուէլ ? (տես էջ 601), տեղը Շնապատնեայց նոր, Կոտի գիւղ. Թուական ՉԻ=1471 ամ Տարապետութեան Խտակիսէ, որին համձայն է գալիս վերջին նոր վիպի Թուականը 1423։ Զարմանալի է միայն Խտակիսէի Թուականը Աբրահամիկ Բ. Կաթող է 1462—1466, յաջորդը Սարգիս Բ. 1466—1490, որմ էլ յաջորդը Աբրահամիկ Գ. 1490—1498։ Յայսմաւուրքս պարունակում է 12 նոր վիպ. որք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 31 և 39.

U.

=1501 (Կարինեան հին համարով 1463), Յայսմաւուրք, բաւական մաքուր գրութեամբ. Նիւթը Թուղթ. գիրը բոլորգիր. յիշատակարան ունի, բայց վերջի կէսը կորած է. գրչէն է Գրիգոր Եղնկեցի. գրութեան տեղը Նորագաւիթ գիւղ և Վաղոչապատ. Թուական ՌՃԼԸ=1689։ Պարունակում է տասնեմնիկ նոր վիպ. որք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 30 և 31. վերջինը նահատակուած 1418-ին:

V.

=1502 (Կարինեան հին ցուցակով 1464), Յայսմաւուրք, մաքուր և գեղեցիկ գրութեամբ. Նիւթին է Թուղթ. գիրը բոլորգիր. գրուած է Կարս քաղաքում՝ Ձեռագիր Եղիսմա քահանայի. Ձեռագիրը ստացած է

ՌՃՆԸ=1706 անապ. 7, չաբաթ օրը (տես էջ 324 բ). ունի յիշատակարան Պարունակում է տասնմէկ նոր վկայ, որք են 1—4, 21, 23, 25, 27, 28, 30 և 31, վերջինը 1418 Թուականիցդ

W.

=1503 (Կարինեան հին ցուցակով 1465), Յայսմաւուրք, հին, եղծուած և պակասաւոր մի ձեռագիր. գրութիւնը սխալագրեալ է. նիւթն է Թուղթ բամբակեայ. գիրը բոլորգիր. կողան մասերի մէջ է դասուում յիշատակարանը. անկայն են գրչէն և Թուականը. գրութեան տեղն է Մոխրաթաղ (տես Իւթաքանչիւր սրբի վերջը). Էջ 188 լուսանցքի վրայ, ընկալեա և 266 բ, 346 ա, 413 բ նշանակուած է ՌՃՆԲ =1702, որից երևում է թէ ձեռագիրը աւելի հին է։ Պարունակում է 12 նոր վկայ, որոնք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 30 և 31, վերջինը 1418 Թուականիցդ

X.

=1504 (Կարինեան հին համարով 1466), Յայսմաւուրք, չատ պակասաւորով, հինցած ու բաւականին անմաքուր գրութեամբ մի ձեռագիր է. նիւթն է Թուղթ. գիրը բոլորգիր. գրչէ Սաֆրաճեան. չունի հ՚ի յիշատակարան և գրչէն. ուստի անկայն են մեռեալ գրութեան տեղն ու Թուականը. ձեռագիրս երկրորդ անգամ կազմուել է ՌՄԼՋ=1793 Թուականին։ Այս ձեռագրից չենք կարողացել օգտուել մ՚ի մը նոր վկայի համար։ Յայսմաւուրքների տուած 37 նոր վկաներից հօգը արդէն չունի. իսկ մնացեալների դասուելու տեղը թերթ է պակասում։

Y.

Այս ձեռագիրը այժմ բաղկացած է առանձին առանձին կազմուած երկու անկաս հատորներից. առաջին հատորը որ կազմած է 1505 համարը (Կարինեան հին ցուցակով 1467)՝ խմբագիրը գրչի երկրորդ մասն է. իսկ երկրորդ հատորը որ կազմած է 1506 համարը (Կարինեան հին ցուցակով 1468)՝ խմբագիրը գրչի առաջին մասն է. երկուսն էլ քիչ պակասներով, բաւական մաքուր գրուած, միջակ հանգամանքով ձեռագրեր են. նիւթն է Թուղթ. գիրը՝ բոլորգիր. յիշատակարանը դասուում է կազմած մասերի մէջ. ուստի և անկայն են գրիչը, տեղը և Թուականը. բայց երկրորդ հատորի կամ որ նոյն է առաջին մասի

սկիզբը յիշուած ՌՃՀ=1681 Թուից երևում է թէ ձեռագրի գրութեան Թուականը սրանից աւելի հին էր։ Երկու գրչերը միասին պարտաւորում են տասնչորսնոր վկայ. որք են 1—4, 21, 23—25, 27—31, 35 և 52. սոցանից վերջինը միայն՝ որ կրում է 1494 Թուականը՝ գտնուում է երկրորդ հատորի (=1506) մէջ. իսկ մնացեալ բոլորը առաջին հատորից (=1505) են։

Z.

=1507 (Կարինեան հին համարով 1469), Յայսմաւուրք. անհերթ և անպակաս, բայց սխալագիր, անճաշակ, տգէտ և անպիտան ձեռագիր. նիւթն է Թուղթ. գիրը բոլորգիր. գրչէ ոմն Պետրոս. գրութեան տեղը Աչտարակ ? Թուականը ՌՃԼ=1681. յիշատակարան եղել է վերջումը, բայց յետոյ հանուելով պրուել է 254 էջը։ Պարունակում է 12 նոր վկայ, որոնք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 31 և 35. վերջինը 1421 Թուից։

a.

=1508 (Կարինեան հին համարով 1470), Յայսմաւուրք, մաքուր պահուած մի ձեռագիր է՝ բոլորգիր գրութեամբ. նիւթն է Թուղթ. գրչէ Թադէոս. չունի յիշատակարան. ուստի տեղ և Թուական անկայտ են. միայն էջ 157 ա և 162 ա՝ կան մի մի լուսանցագրութիւն, բայց բոլորովին նոր ժամանակէ։ Յայսմաւուրքիս ոչը տարբեր է բոլոր միւս Յայսմաւուրքներից. և պարտականւում է միմիայն երկու նոր վկայ. այն է Գոհարիւնէ Սեբաստացի († 1155) և Յովսէփ Դամեցի († 1170)։

b.

=1509 (Կարինեան հին համարով 1471), Յայսմաւուրք. բաւական անմաքուր գրութեամբ, բազմաթիւ սխալներով և միջակ հանգամանքով մի ձեռագիր է. նիւթն է Թուղթ. գիրը բոլորգիր. յիշատակարանը կորած է. ուստի և անկայտ են գրիչը, տեղ ու Թուական. միայն առաջին էջում կայ երկրորդ սասցողի յիշատակարանը ՌՃՈՒ =1708 Թուից։ Պարունակում է տասնըմէկ նոր վկայ, որոնք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28 և 30. վերջինը 1417 Թուականիցդ

c.

Յայտմատուբք լաւ և մաքուր գրութիւնեմբ, բնութը և նաբուպատ ընթերցուածներով. նիւթը թուղթ, բոլորգիր գրութիւնեմբ. Զեռագիրը մեր ձեռքն անցաւ 1900 թուականին, երբ բոլորովին անհետաձ գրութիւնեան մէջ, փոյտ, քայքայած, պատռտուտուն և խոնաւ ու մղկած մի տեղ մնում էր՝ Եզեմիայեան ձեռագրատան մի մասի անկիւնը՝ առանց թուատմարիւ. Մինչեւ 1901 թուականը սկս համար չէր տուացած ձեռագիրը, թերթերից մի մասը ևս էր կորել, քայքայման գործն ուրևի էր առաջացել և մնացել էր միայն Հոյա. 28—Յոյտոս. 10. տարակոյս չկայ թէ մնացեալն էլ ծածկ ապագայի գործ է։ Ո՛չ մի տեղեկութիւն չունինք ձեռագրի գրչի, տեղի և թուականի մասին։ Պարունակում է 12 նոր վկայ, որոնք են 1—4, 21, 23—25, 27, 28, 30 և 31. վերջինը 1418 թուականիցւ

d.

Յայտմատուբք՝ նոչիկ վարդապետ Դաղեանի ժողովածուից. Նիւթ թուղթ. գրութիւնն մաքուր և գեղեցիկ. ձեռագրիս գրութիւնը մէկ անաղարտ է մնացած, բայց կազմը բոլորովին քայքայուած է, այնպէս որ մէկ մի թերթիչ անվնաս մնում է. սկզբից և վերջից կան պակասներ, որոնց մէջ է նաև յիշատակարանը. ուստի անյայտ է մնում գրիչը, ինչպէս և գրութեան տեղն ու թուականը։ Բանկալդին է ձեռագիրս իւր պարունակած նրեք նոր վկաների համար՝ որոնք ուրիշ ձեռագրերի մէջ չեն գտնուում. դրանք են Գրիգոր Բալաւեցի, Գրիգորիս Կարնեցի և Լոյս Պարոն. վերջինը՝ որ նահատակուած է 1567 թուին, տալիս է ձեռագրիս գրութեան մասուր թուականը՝ այն է 1567-ից յետոյ։ Զեռագրիս պատրաստման միւս նոր վկաների ամբողջական համեմատութիւնը չենք տալիս

e.

Յայտմատուբք. նոչիկ վարդապետ Դաղեանի ժողովածուից. Նիւթ թուղթ. գիր բոլորգիր. թուականը յայտնի չէ, բայց 1665-ից առաջ է (հմմտ. ապրիլ 4-ի ՀՀԸ). Ձեռագրիս չունէր այնպէս նոր վկաներ՝ որոնց հաղուագիւտ լինէին ուրիշ ձեռագրերի համար. ուստի և մենք էլ չենք արել նոցա ճանրամասն համեմատութիւնը, այլ բաւականացել ենք միայն յիշելով

Ամենեին չենք գործածել նոչիկ վարդապետ Դաղեանի մի ուրիշ երրորդ Յայտմատուբքն էլ, որ ոչ մի հաղուագիւտ նոր վկայ չի պատրաստում

f.

Յայտմատուբք, պարունակում է Եզեմիածնի Գէորգեան ձեռագրեմբ. Նիւթ թուղթ, մաքուր բոլորգիր գրութիւնեմբ. քայքայուած և խիչ ինչ մասերը կորած են, որոնց մէջ է գտնուում նաև յիշատակարանը. հետևապէս գիրքը, տեղը և ժամանակը անյայտ են։ Այս ձեռագրից համեմատութեան ենք առած Յովհաննէս եպիսկոպոս Տարօնոյ († 1463) և Խաչատուր Կաղնեցի († 1517), որոնք հաղուագիւտ վկայարտերիչներ են և չկան մեր նախորդ Յայտմատուբքերից ամենամեծ մասի մէջ. միւս վկաները առանձին տարերութիւն չունէին, ուստի և չենք համեմատած։

g.

Յայտմատուբք, պատկանում է Եզեմիածնի Գէորգեան ձեռագրեմբ. Նիւթ թուղթ. գիրք՝ բոլորգիր. պակասաւոր, չատ պատռատուած և քայքայուած մի ձեռագիր է. 1902 թուին մեռած էին Մարտ 5—նոյ. 22 եռամ վկայարտերիչները. յիշատակարանը կորած մասերի մէջ լինելով՝ յայտնի չէ ոչ գրիչը, ոչ տեղը և ոչ թուականը, բայց Մարտ 20 և Մայիսար 27 յիշուում է ջերմուռարձուն Յովհաննու Ոսկեբերանի յաջուռն ի Սամոսատ քաղաքս, ուր Սամոսատ ևնը ցոյց է տալիս թէ ձեռագրիս գրութիւնը 1500-ից յետոյ է։ Ամբողջ ձեռագրի մէջ կայ մէկիսան երկու նոր վկայ. այն է Աւտ Սալամացի (մեհենի ԺԸ—վերսրվ. 23) և Ցիմոս Վանեցի (մեհենի Թ—վերսրվ. 15), որոնք առ հասարակ մեր բնագրերին համձայն լինելով, չենք առած համեմատութեան։

h.

Այս տասով նշանակեցինք Ալիշանի Սիսականը, յատկապէս սորա մէջ հրատարակուած երկու նոր վկայարտերիչների պատճառով. առաջինը՝ թիւ 47, Սահակաձոյս արքեպիսկոպոս Տարեաւ՝ մեղ ծանօթ էր միայն C ձեռագրից, ուստի ամբողջապէս համեմատութեան առնելը

երկրորդը՝ թիւ 99, Սահակ Բյուռնեցի՝ ուրիշ տեղից մով ծանօթ չենթալով՝ պատասխան ենք ամբողջովին անկախաբ. Յոգնում ենք թիւ. 57՝ Առաւտաձաւուր նեցուկ. տարը՝ որ Սխտակի մէջ ամրողջական չէր և մով ծանօթ՝ 1 և ս ձեռագրերից։ Սխտակին տան երկու վիպասանութիւնները Յայտնաւորներից են քաղուած. գժբախտաբար Ալիչան բան իւր առջորութեան նոցա մասին ոչ մի տեղեկութիւն չէ տալիս

i.

Այս տառով նշանակուած են Կարնից ստացուած մի քանի վիպասանութիւնների պատմագրութիւնները՝ Սիրուն Հէդնացի, Մարգարէ Սարկաւագ և Նահապան Թումբուրացի և Սարուխան Հէդնացի (46, 69, 74)։ Ձեռագրի մասին, որից առնուած են վիպասանութիւնները, տեղեկութիւն չունինք։

j.

=1173 (Կարինեան հին ցուցակում չկայ). մասեանս է Լուսնանց գրոցն Յարաս. պատճէնուած է նաև ուրիշ գրութիւններ. յետին տասցող ամն Ակինցի ծանօթ տեղ տեղ ախիպցրել է Պօղոս պատմութեան վերաբերեալ գլուխներ. ի մէջ այլոց իւր հեղինակութեամբ շարադրել է Գաբրիել Պալաթեանցի նոր վիպի պատմութիւնը († 1662). գրութիւնն է մանր և մաքուր նօտրագրով և տանկական սև թանաքով, որ իւր չուտ ջնջուելու յատկութեամբ տեղ տեղ արդէն եղծուել է. Ինչպես տեսնուում է այս ձեռագրի օրինակը նախնական բնագրից է և ոչ ընդօրինակութիւն, որ ուրիշ տեղից էլ ծանօթ չէ մեզ։

k.

=13 (Կարինեան հին համարով նոյնպէս 13) Մաթաթիայ ազգութիւնը Վարդան վարդապետի. ձեռագրիս մէջ կան նաև այլևայլ տաղեր, քարոզներ, ազօթքներ և կանոններ. Նիւթն է Քուղթ. գիրք՝ Նօտր. գրիչ Զաքարիա աբեղայ. գրութեան Թուականն է 1614։ Այս ձեռագրից ենք հանել թիւ 68 Պարսն Լոյս նահատակի երկարդ տաղը։

l.

=Գիտր. 281, Տաղարան. Նիւթն է Քուղթ. գիրք՝ Նօտրագիր. վերջից պակաս է ձեռագիրս։ Այս ձեռագրից ենք հանել թիւ 50 Աստուածաստուր Կաֆացի, թիւ 55 Ահմեթ կրօնաւոր, թիւ 57 Աստուածաստուր Խրիմցի և թիւ 68 Պարսն Լոյս նահատակների տաղերը։

m.

=Գիտր. 283, Տաղարան. Նիւթն է Քուղթ. գիրք Նօտրագիր. չունի դժբախտաբար վերջաբանն։ Այս ձեռագրից են հանուած թիւ 65 Մանուէլ Երզնկրցի, թիւ 68 Լոյս Պարսն և թիւ 1 (Յակոբ Ա.) Յակոբ վարդապետ նահատակների տաղերը։

n.

=939 (Կարինեան հին համարով 919), Ճառընտիր, մեծադիր, երկսիւնագիր. Նիւթն է Քուղթ. գրիչ Մխիթար և Մարգար. սկզբից և վերջից կան պակասներ՝ որոնց մէջ կարող է լինել և յիշատակարան վերջից կան պակասներ՝ որոնց մէջ կարող է լինել և յիշատակարան վերջին. 1896 Թուականի վերջերը ձեռագիրս այժմ ունի մի քանի նոր ասելի ուներ, որի պարունակութիւնը հրատարակել է Գալուստ Տ. Մկրտչեան և յետոյ կորել է. (տես այս մասին Նոր Վկայք, էջ 40)։ Ձեռագրիս քիւսկանը յիշուած չէ. բայց Գ. Տ. Մկրտչեան էջ 437) գոյք է տալիս քէ իւր յօդուածին մէջ (տես Արարատ, 1896, էջ 437) գոյք է տալիս քէ գրուած է Ռ.Ե-Ռ.Զ (=1187) Թուական Այս ձեռագրի նէջ հանել Թօսրով Գանձակեցու և Յովսէփ Գանձակեցու ընդարձակ վիպասանութիւնները ու առաջին մասին գրուած ներբողնեաը։

o.

=Գիտր. 602, Ճառընտիր տետրակիր. պարունակում է զանազան տասնաւորներ, նաև մի քանի ժամարանական և ալֆաբետական գիտութիւններ են. Նիւթ Քուղթ. գիրք՝ Նօտրագիր. հանդամանք՝ բաւական մաքուր. բայց վերջը կան տգեղ գրերով և խառնակ յաւելուածներ. յիշատակարան չունի. ուստի և գրիչ տեղ և Թուական անծանօթ։ Այս ձեռագրից են հանուած Կարնեցի Մահտեսի Յովհաննէս վարժապետի գրած վիպասանական տաղերը. այսպէս թիւ 104 Սահակ Մեսրը Կարնեցի, թիւ 105 Գալի Կարնեցի, 110 Յարութիւն Կարնեցի։

p.

=1769 (Կարինեան հին համարով 1727), Գամանթիւն Յակոբայ Տէառնէզբօր. պարունակում է նաև առաքելական Գրքեր և մի քանի վիպասանութիւններ՝ որոնք պատպրուած են Յայտնաւորքից. Նիւթն

է Թուղթ. գիր՝ Նօթագրիր. չունի յիշատակարան, ուստի և գրչի, տեղ և Թուական անյայտ են։ Հետագիրս պարունակում է հետեւեալ նոր վկայները. 1. պատմութիւն Սրբոյն Գրիգորի, որ առհասարակ մեր C ձեռագրին հետ զուգընթաց է գնում. էջ 44 բ—48 բ։ 2. Վարդան Բաղիշեցի, էջ 48 բ—52 ա. գնում է առհասարակ C-ի, երբմեն և Z ձեռագրի հետ։ 3. Թամար Մակաքի, էջ 57 բ—62 բ։ 4. Եպիսկոպոսի Խոտաբասաց, էջ 62 բ—64 ա։ 5. Խաչատուր Տկղրանակիացոյն, էջ 64 ա—69 բ։ Այս ձեռագիրը մեր ձեռքն անցաւ երբ նոր վկայքի հետքից ասելին արդէն ասուած էր. ուստի անկարելի եղաւ առանձին չորս վկայաբանութիւնները մանրամասն համեմատութեան առնելու։ Իսկ հետեւողութ վկայաբանութեան մասին տես էջ 166։

գ.

=913 (Կարինեան հին համարով 893). Ձմեռնամիր Յոհաննէս մեծաւոր բոլորիր, գրեալ ի քաղքի ի հայրապետութեան Տ. Աստուածատուր կաթուղիկոսի, ի գաւառն Նորշէնի, որ Կեղի ասի, ի գաւառն սուրբ Յակոբոյ և Աստուածամօրն. Թուական ՌՃՀ=1721. գրիչ Մկրտիչ երէց. ունի ի վերջն ընդարձակ յիշատակարան։ Այս ձեռագրից ևս նանել հազուագիւտ մի վկայաբանութիւն, ասի է Քիւ. 13՝ Երկերոյ Բալասեցի, որի երկերոյ օրինակը գտնուում է d ձեռագրի մէջ։

դ.

=914 (Կարինեան հին ցուցակով 894). Ձմեռնամիր, մեծագիր. Նիւթ Թուղթ. գիրք Նօթոց. Հանդամանք բաւական մաքուր. գրիչ Մաղաքիա. տեղ Նեխուաց, ի գրան քարշամանեաց սուրբ Աստուածածնին. Թուական ՌՃ=1651. յիշատակարան ունի ի վերջին։ Այս ձեռագիրը պարունակում է չորս նոր վկայ, որք են. Քիւ. 39 Գրիգորը Խլաթեցի, Քիւ. 42 Յոհաննէս Ժամանկ Խլաթեցի. Քիւ. 43 Յոհաննէս Հսկայապտ Տարօնոյ և Քիւ. 49 Սիքոսք Թաւրիզեցի, որոնք բոլորն էլ սահմանում վկայաբանութիւնները են և գտնուում են ընդ ամենը միայն երեք (առաջինը չորս) ձեռագրերի մէջ։

ե.

=Գեղ. 951, Նառաւոր մի փոքրիկ տետրակ է. գիրք Նօթոց. Նիւթ Թուղթ. յիշատակարան չունի, ուստի գրիչ, տեղ և Թուական անծանօթ։ Պարունակում է միայն Քիւ. 111, Գեսպոյոյ, Սարիսայ և

Վառվառէ Կարնեցի նահատակների ընդարձակ տասնչափեալ վկայաբանութիւնը։ Տետրակիս կողք և վերնագիրը ամրողջովին մէջ բերած ենք արդէն, էջ 673—674։ Տետրակիս գրութեան Թուականը չատ նոր պիտի լինի։

է.

=1522 (Կարինեան հին համարով 1484). Ցիծաւոր Որդի Ս. Ներսէսեան շնորհալոյ. Նիւթ Թուղթ. գիր բոլորիր. գրիչ Մկրտիչ որդի Բարսեղ գրչի. Թուական ՌՃԱ=1682. յիշատակարան ուսանաւոր՝ էջ 217 բ։ Այս ձեռագրիս վերջը գրուած է Թուղթ Սեպասաստի և Գեսարոյ Կաուան նոր նահատակների (Քիւ. 91, 92) ընդարձակ վկայաբանական տարը, որի հետեւանքն է նոյն Թերի Մկրտչէ որդի Բարսեղ գրչի. սրանից հետևում է Քէ յիշեալ վկայաբանական տարի ձեռագիրը ոչ Քէ արտագրութիւն է, այլ բուն իսկ հետինակի ինքնագիր գրութիւնը, որը նահատակութեան Թուականից (1677) միայն հինգ տարի յետոյ է անցած ձեռագրիս մէջ։

ը.

=1640 (Կարինեան հին համարով 1593), Նառաւոր գիրք. Նիւթ Թուղթ. գիրք Նօթոց. գրիչ Նիկողայոս գրիչ. տեղ Կոստանդնուպոլիս. Թուական ՌՄԻԸ=1778. ունի յիշատակարան։ Պարունակում է երեք նոր վկայ. սորա են Քիւ. 50 Աստուածատուր Պաշտոյ, Քիւ. 55 Աւետիք կրօնաւոր և Քիւ. 57 Աստուածատուր Թիւրիցեցի. բոլորն էլ վկայաբանական տարիր։

ը.

=1644 (Կարինեան հին համարով 1603), Փոդովածոյ տասիրք, տարիրի և դանձերի. վիրքումն ունի Յոհաննէսի և Բարսղաղմի պատմութիւնք. գրուած է այնեալ գրչինեցից. ուստի գրութիւնը խառն Նօթոց և բոլորիր. չկայ յիշատակարան. Թուական նոյն անծանօթ է։ Ձեռագիրս պարունակում է միայն մի նոր վկայ, այն է Քիւ. 64 Կոհայ Սեբաստիոյ նահատակի վկայաբանական տարը. նահատակիս վկայութիւնը եղաւ 1536-ին. ուստի ձեռագրի գրութիւնն էլ այս Թուականից յետոյ է։

Ա.

=1638 (Կարինեան հին համարով 1598), Ոսկեփորիկ. Նիւթն է թուղթ. գիրը բոլորգիր. գրիչ Սահակ երէց. տեղ Երզնկայ. Թուականն ՌՀԸ=1634. Հանդամանք բաւական մաքուր. ունի յիշատակարան։ Ձեռագիրս ունի միայն Լոյս Պարզի († 1567) արձակ վկայաբանութիւնը, որը մեղ չատ օգուտ բնծայեց այն պատճառով որ այդ վկայաբանութիւնը յայտնի էր միայն ձ ձեռագրից։ Վկայաբանութիւնս ա-ի մէջ ակսում է այսպէս. «Մարեխէ ը, մայիսի ժե։ Այսմուռբ վկայաբանութ. պրն. Լոյս նոր նահատակին Աւրնեայ է ամենասր. երբորդութ. Տայր և պրպի և ամ, սր. Հոգին»։ Վերջանում է այսպէս. «Եր ած. պրօրեայ ըսատոյնի գրոցս Կուլիայալին. Փրաչխաճուն։ Խոհայ Մխռաղին. սրոյդ Տատուին. որ է ած յաբահանս ամէն»։ Այս վերջաբանութ. վերջին պարբերութ. է մի ցայսմաւուրքից՝ որի սոսպոյն է Կուլիայալ Սահակ երէց Կուլիայալի յիշատակութիւնը միասին է արտագրել ցայսմաւուրքից։

Բ.

=1998 (Կարինեան հին համարով 1954, Տաղաւար, ակզբից թերի. Նիւթ Թուղթ. գիր Նօաբ. գրիչ գոլիր Մարգար. տեղ Զուլայ. Թուական ՌՊԶ=1647. ունի յիշատակարան Ձեռագիրս ունի միայն մի վկայ, այն է թերթ 65 Նարարշայ մանուկի վկայաբանական տարը, որ յայտնի է նաև m ձեռագրից։

Գ.

=Նեղկայացնում է Ալեքսիայի Ամենաւորիչ եկեղեցւոյ թերթ 256 ձեռագիր ցայսմաւուրքը, որը 1901-ի ամառը բննեց պր. Ց. Մանանդեան, ձեռագիրս գրչին է Թաւիթ երէց. տեղը վԱրզրում, ի գուռն միաբան սր. ածածնին։ Թուական ՌՃԼ=1681, ի յամենայն յայնիսի ժ։ Ձեռագիրս պարունակում է նաև մի հաղուագիրս վկայաբանութիւն թերթ. 42, Յովհաննէս մանուկ Խոյու նոր վկայի պատմութիւնը։ Այս ձեռագրից ինչպես և յաջորդից նշանակուած և պատգրուած են միայն հաղուագիրս կամ բոլորովին անծանօթ վկայաբանութիւններ։

Դ.

Նեղկայացնում է Ալեքսիայի Ամենաւորիչ եկեղեցւոյ թերթ. 376 ձեռագիր ցայսմաւուրքը, որը նոյնպէս 1901-ի ամառը գննեց պր. Ց. Մա-

նանդեան. ձեռագրիս գրիչը ևն անյայտ են. պարունակում է թերթ այլոց երկու նոր վկայ՝ թերթ 85 Բարսաւամայ Եզոկիացի (Հայաստիճ) և ճակոբ որդի Դաւիթի, միմիայն այս ձեռագրից ծանօթ։

Ե.

=Վիննայի Մխիթարեան Հարց ձեռագրատան 139 թերթ ձեռագիր Գանձարանն է, բան Տայեան Յուցակի, էջ 434—437, նիւթ Թուղթ բարակ՝ ոլորկեալ և գոմեզդոյն. հանդամանք՝ ոչ ամբան վատ. գիր Նօաբագիր, չեղագիր, խառն. ժամանակ ՌՄԼ=1758 և յաջորդ տարիներբ. գրիչ Մկրտիչ, Յովհաննէս Տէր Յակոբեան և ուրիշ չատեր. տեղ՝ Կարին և մեկ մասը գանէ՝ Հիմնը. յիշատակարանիկը գանազան Այս ձեռագրից ևնք նահել միայն երկու վկայաբանական տարը. Նախ թերթ 101 Թաման վկայուհու տարը Գօղտա քահանայից և երկրորդ թերթ 110 Տաղ տարը Յարութիւն մանկանն՝ Վանեցի Սահակ գրչից։

Զ.

=Վիննայի Մխիթարեան Հարց ձեռագրատան 160 թերթ ձեռագիր Տաղաւարն է. բան Տայեան Յուցակի, էջ 465—470, նիւթ Թուղթ բարակ և անոդորկ. հանդամանք լաւ, մեկ երկու տեղ կկտատուած, սկիզբը թերթ. գիր նօտրագրն Նօտրագիր. գրիչ, տեղ և տէր անծանօթ (անշուշտ Թրխեանի Հարց մին). ժամանակ ՃԸ—ՃԹ դար, 1796—1827 Թուականների միջև Այս ձեռագրից ևնք նահել թերթ 110 Յարութիւն մանուկ նահատակի տարի երկրորդ օրինակը։

Է.

=Վիննայի Մխիթարեան Հարց ձեռագրատան 304 թերթ ձեռագիր Տաղտատան տաղաւարիկ Յանրագր Թոխմեխեցւոյ. բան Տայեան Յուցակի, էջ 730—732, նիւթ՝ Թուղթ, հանդամանք՝ քիչ կկտատուած,

էջ 60 ա—62 բ։ Ձեռագրիս գրութիւնն է նոտր, հանգամանք բաւական լաւ. թուական, գրիչ և տեղ անյայտ. բայց անշուշտ գրուած 1688-ից յետոյ. գրուհետև այս ժամանակից է Բանալի մասյն Քարզմանութիւնը։ Ձեռագիրս ժամանակին մեր ձեռքը չհասնելով կարտադրացնեք Գրիգոր Ելմիծեցու վիպաբանութիւնն ասի օրինակն էլ հաստատութեան առնել. այս տեղ հարկաւոր ենք համարում ասևլոն մէկել քէ վիպաբանութիւնս բոլորովին նոյն է մեր Մ ձեռագրի հետ՝ մինչև իսկ վերջերկ և աննշան տարբերութեանց մէջ. միայն այստեղ կան ինչ ինչ յաւելուածներ։ Այսպէս Մ ձեռագիրը չունի վերջ վիպ և եղուկ է մեղ՝ հոդևոր որդեք... ուրախութիւն է երկնաւորաց և երկրաւորաց հաստատեալ (տես Հայոց Նոր Վկաները, էջ 270, տող 6—19). բայց քէս 1047 ձեռագիրն ունի։ Հետաքրքրութեան արժանի է նոյնպէս մի ուրիշ կէտ.—Մ ձեռագիրը վերջացնում է վիպաբանութիւնս Հովհաննէս առ Կուսանան վերացաւս (տես Նոր Վկ. էջ 271, տող 8) բառերի հետ՝ ասելացնելով «ի վաս քի այ մերոյ»։ Մեր քէս 1047 ձեռագիրն էլ նոյն «վերացաւս» բառի ժամ տող ընդ մէջ դնում է «ի վաս քէ». բայց չարունակում է վիպաբանութիւնը, մինչև էջ 272, տող 1 «առաջի ամենայն գո...». այս բառը այսպէս կեսատ թողնելով վերջացնում է վիպաբանութիւնը։

Այս հանգամանքներն ի նկատի ունենալով կարող ենք հետևցնել քէ Մ և 1047 ունեն մի հնագրակաց աղբիւր. Մ իւր արտագրութեան մէջ յապաւել է «Այլ վիպ և եղուկ հաստատեալ, ինչպես և «վերացաւս» բառին հետևող մասը. իսկ 1047 մի քիչ աւելի հաւատարմաբար է հղել քան Մ-ը։ Այս բոլորի վրայ աւելացնենք նաև այն քէ Մ գրուած է 1695 թուին. ուստի երկու ձեռագրերը արդէն ժամանակակից են։

Թ. 1710

=Կարինեան հին համարով 1668, Աչխարհագրութիւն Վարդան վարդապետի. պարունակում է նաև ասահատորներ են. նեւքեն է թուղթ. գիր՝ Նոտրագիր. գրիչ Ղազար քահանայ. տեղ՝ Նոր Ջուղայ. Թուական՝ Ի.ՀԲԹ=1696։ Ձեռագիրս ունի նաև մի նոր վիպ, այն է թիւ. 47, Սահմանեալ Թոսոսովանող արքեպիսկոպոս Տաթևու (Ձեռագրում էջ 89 բ—95 ա). այս օրինակն էլ մերի հետ բոլորովին նոյն է. միայն վիպաբանութեան վերջն ունի մի աւելի տող՝ որը կարևոր ենք համարում մէջ բերել այստեղ. «Աքանչելի և զարմանալի արհեսն սրն սուինս էր յերկրին Սիւնեաց, և ի գեղջէն ընկզակիրթացն։

ՀԱՅՈՑ
ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԸ

I.

ԹԼՓԱՐԱՆ ԲԲԵՂԷՑ ՍԵԲԱՍՏԷՑԻ

† ՈԾ = 1155

Սուրբն Թէոդորոս արեղայն էր ի քաղաքէն Սեբաստիոյ, կուսակրօն արեղայ ի մանկութենէ սուրբ և անառարկելի վարուք, ժուժկալ ի պահս և յաղօթս, յամս Ալիքսանդրի դպատնաւորիյ բանաւորին Թուլբացւոյ, որ էր յապստի Դամիղիանոսէ, այլ արիւնարբու և մոլեալ քան զգուն կա-

1. BJOSU սուրբ. | V Թէոդոս. | B արեղայն Թէոդորոս. JOSU քահանայն Թէոդորոս. | T յոյն արեղայն. | JOSTU յոյնի քաղաքէն. | JOSU սեբաստիոյ հայոց. T սեբաստիոյ մայրաքաղէն հայոց. 2. P կուսակրօն. JOSTU կուսակ. | D սրնգոս. JOSTU յոյնի արեղայ. | այսպէս (ի մանկութենէ սուրբ և անարատ) տոհմէ GHKLMRY. մնացեալներն տոհմէ ճգնեաւոյ վիրապացիոյ հատուածոյ. են. սուրբ (BI սրբասնեալ. b կոյս) ի մանկութենէն (b ի մանկութենէն. այս բանից յետոյ EF տեղացեալ են և. JU եւ կրօնաւորեալ. OS եւ կրաւնաւորեալ. T եւ էր արեղայ անուամբ (O անապատ). N տոհմ են սուրբ ի մանկութենէ և անարատ ի մանկութենէ և սուրբ։ 3. JOSU (փխ. ժուժկալ ... ար կր) և մասնեցուն զնա անօրէն բռնաւորին Թուլբացւոյ սպրատանաց (U սրբասնեալ), ար. | GHKLMRY սրբհաստանաց. IN՛Z սրբատանաց. BCEPQTVWb c սրբատանաց. D սրվատանաս. F սրբհատանաց. խսի JOSU տես վերին Ծանոթ. Ջամչեան Թ. 178, Սիքիաւ 4. HLY զապանաթաւոյ. R զապանաթաւոս. PWc զապանաթաւոյ։ | V յոյնի Թուլբացւոյ | T յոյնի էր. Zc է. | EOVZ ազգէն. 5. W զանէյմանէից. BCIJNOS c զանըչմանայ. E զանչմանայ. b զանըչմանայ. Z Թալըչմանայ. | JOSU զապանաթաւոյ և (փխ. այլ.) | GHKMRY սրբէնաթրու. L սրիսն սրբու. W սրբէնաթրբր. BCDEFIJOPQTUVZb c սրբէնահեղ. S սրբահեղ. N սրբէնաթեղ։ | E ասլ (փխ. քան). ZN քան զկատաղի չուն. JOSU յոյնից.

տապի ընգդեմ քրիստոնեից։ Եւ որ մոտուցեալ անանց չարաբարոյ անօրինաց և ատեն ի[ն] «Ամէն Թագաւ անուն արեւոյ և Հայոց՝ նզովի և անիծանէ, անպարկ և ի[ն]չամոնի դրկոց զօրանդապոյ, վասն զի գնայր նգրա և զպղպեղեան ապաներ գոլ և անպարկ զօրհագիրն մեր Մաշտոց և զօրենս նգրաս։

Եւ նա հրամայեաց ունել գնա եւ ածել առաչի Իւր։ և երբեմն կացուցին գնա առաջի, սկսաւ չարաբարոյն գնա պատրաստական բանիւքն գի ուրացի զքրիստոնեայսն, և լինելի Տաճիկ օրինացն Մահմետի։ Զի էր արեւգան Թագաս մանուկ տիպ և չոյժ գէզուկիկ տեսլեամբ, նման ի գայլեաց հասակաւ։ վասն որոյ Չանայր պատրել գնա ամենայն։ խոստանայր նմա նման պարգեւս և պատիւս, յատգապէտին հասու-

1. P ընգդեմ. GJOQSV քրիստոնէից. V յունի ար. G որա | M յունի անանց. | 2. HLPRY չարաբարոյս. W չարաբարոյ. c չարաբարոյս. | QV նախորինաց. N յանաբրնաց. W որանց. JOSU յունին և անան. | Z յունի [illegible]. JOSU նթթ. Z յունի ոանս. JOSTU յայոց յառից յհայոյ. KLM Թագաս. EJSU Թեագաս O գնաւագաս. c Թեագաս. անուն ունին BDKW bc. խսի CE—JL—VYZ յունին։ 3. JOSU յունին ի հայոց. I անհոյ. W յունի. | JOSTU յունին անպարկ և թշնամանէ. L թշնամանել և անարգէ. և թզշնամանէ. 4. ոյսպէս (վասն զի ... անարգէ) ունին միայն JOSU. խսի միայնոյր այլ և(BD-IK-NP-RWYZbc). CV յունի վասն զի ... զօրենս նորա. T յունի վասն զի ... գաս. U գնայն. 5. G յունի մեր. NR մահմետ. W մահմետն. JQSTU գնահմետ. O գնահմետ. Z և գնահմետ. BM յունին. DW զօրենն. 7. WDNP նայ. R զքրիստոնեայ. ասարգնել մաճոր պատած են Բ-ի մէջ։ | P գնայ. Z յունի և անել. D ձնլ (փիս. անել). V յոլի. 8. խրիս... առաջի միայն OSU. | J յունի և. | յոգնոքրեիլ. PZ չոգնոքրեիլ։ | N գնայ. 9. I ասրապի. JOSU խորանոց (JS խոսանոց) ասրապի (O ասրապի). BCF-IK-NP-RTWYZ bc ասրանոյ. DE ասրանոս. B-FINPQVWZ bc լիեր. 10. JOSU սուճրաչաս. V կուպայտ. Z ասրիանոբ. BJ OS-V յունին պրնջոցն. R մահմետ. N մեսի. M նոցին. BJOS-VZ յունին։ S յունի նբ. | S ասրեի. FKLM Թագաս. TU Թեագաս. I յունի. 11. W գնաբ. D գնաբ. JOSU յունին ի. | BI յունին յայտ. | B անպարկ գնզեզկի. JOSU յունին նախ. 12. JOSU յունին վանդայ ... ամիրպե. | T յունի չանայր ... գնա. DRW պա. QV գնա պատրաս. F յունի գնա. PZ գնայ. | N ամիրան. DKLVW յունին. T չայդոյ նմա-ից չեայ. 13. P նմայ. | CFIJN-PSTUZc պարգեւս և պատիւս. V պարգեւս և է պատիւ. EL պարգեւս և պատիւս և. Q պարգեւս և է պատիւս. GHRY պատիւս և պարգեւս. K պատիւս և պարգեւս և. BDWb պարգեւս.M պատիւ. և պարգեւս. | DVW յատգապէտիս. O յատգապէտ.

ցանել գնա, թէ լաց լիցի նմա և ատենայ զերբեսաս. ապա թէ ոչ գանս և բանս, ասանձնաս և չարչարանս և գառն մահ։

Աւէ սուրբն. «Ես զրիստոնեայ եմ և պատրաստ եմ սպանանել զձայս Աստուած, անեղ և անմահ, և զիմն Հոր զԼրլիզն Միածին, անժամանակաբար ծնեալ ի Հօրէ և ոչնո զին Սուրբ Աստուած հշմարիտ, էակից Հօր և փառակից Լրլիզն Միածնին, բղխեալ ի Հօրէ անշառաւարար, Աստուած յԱստուծոյ, լոյս ի լուսոյ և կենդանի և կենդանացուցանող և ընամբնեն մեր Աչս է իմն Հաստատ յամենատեսլ Երրորդութենէն, ի Հայր և յՈրլիզ և յամենասուրբ Հոգին, ի միասնական աստուածութենէն և այլ Հաստատ կամ Լարգաց և կրօնից ոչ ցանկամ ոչ ընդգեմ և ոչ առնում»

Յայնժամ Հրամայեաց բռնաւորն Հարկանել զբերան Նորա, թէ «Զինքդ էշնակեցր տակ զայդ առակի իմ, թէ

R յառաջագոյն. | I հառաջացնել. 1. P գնա. JOSU յունին. L նմա. GJOSTU նթթ. BCGKLMUZ յոգ. OU լիեիր. BFGHKLMNRYZ լիեի. PVW նմայ. G յունի նա JOSTU յունին և ... գնա. DERZ ուգնա. 2. PRYZ ապա. VZ բանդա. JOSU յունին։ | T կապանս գնա. առնգնա. b և առնգնա յաջորդ. c յաջորդ առնգնա. JOSU յունին յաջորդ նա. 3. Cb ձայս. 4. E արեգան գնա. առգան. | HOZ զրիստոնեայ. T յունի եմ. I ասրնա. JSU յունին ար. L և. O պրեզուկ. 5. JZ գնայն. c հայր. HKLMRY ասն. Z առնմանս նակ գնա. առնաս. FHKLMNPRYZ յունին և զառնն հօր. G միայն և. | C բանն. 6. c պրզին. E և պրզին. DW յունին միասին. | N առնմանակոչաս. W գնեսուն. W և հօրէն. 8. DEFIPTZbc պրզին. Z միասնակին. PT բրնաս. | JOSU յունին բնաս... անհասարաս. P անհասարաբար. c առնամարաս. Z յունի առնամած. 9. FNZc ար. N յուս. BD Wb յունին և. 10. S յունին այս է նման... ոչ առնամ, այլ՝ տոդ 10—13.| JOU յունին է. GHJKLNOTUYZ խո. F նմայ. MR յունին. GHKLQRVY Հաստատ. c Հաստատ. PZ յամինայր. F յամայր. ILQVW առնեայր. N առնեայր. FQVYZ հրրորդութենի. 11. BDGHJKLMORUWY յունին է Հայր... Հոգին. E յորդին. N ի յորդի. Z ոչդի. N յամինայր. P յամինայր. QVZ առնեայր. T է որ. QV Հոգի. 12. BOPU և խ. E ոչ. | FQV առնէի. DGHKLMRWY յունին է միասնական առնէիքն. GHKLMQRUVY Հաստատ. BCDEFIJNOPTW Zbc Հաստատ. QV և կամ. NZ և. JLO յունին. | U յունի կամ կարգաց և կրօնից. | N կարգաց. Z գործաց. 13. BDWb յունին և. LNQV Z կամ. E և կամ. | T և ոչ ընդգեմ. | JOTU ընդառնիմ փիս. առնամ. 14. JOSTU և փիս յայնմամ. | JOSU գառաւսրն. | P զրեսնն. 15. JOSU նթթ. | Z գոյդ առն. JOSTU յունին գայդ. | R յունի իմ |

Աաաաաձ սրպի ունի. վան սրպ Տրամնյեմ այժմ սպասնանել Զքեզ. սրպես Չնայն քո և զպղպանան, զոր վան այրէր բանի սպանիս»

Ասէ արքայն. «Երբոմէ թէ Տանպիսիբ Լինէ այն մոՅն վան Բրիսաոսի. զի այն կնոՅք է Լինէ և մեսանելի չան»

Ասէ ամիրային. «Ես չսասով Տասուցիչ գրելոյ ցանկսս Լնան քոս»

Եւ գայն օր սրինն գնա է բանա և եգիսն գոսան և կանէզ Եւ սաբեն անգադաբ սպսեսանէբ և միշա սպասէբ | B—DF—HJ—PR—UWYbc ոբ Լիբ. | JOSU պասսէբ. Չ Տրամադրա սպես. Ա յայն. JOSU սպգ. QV յսոյն. | E սյնVbc մաՏ. 5. B—DFJLOQSUVWZb ոբ գան. Չ Է գր. | JOSU յսոյնի և ... յան. BGK—MZ մեսանիկն. նեսՏ. V գնպ. C ցանկանաԼիս. D ցանսաե. 7- BCTWb քայ. 8. (փիս. գայն ոբ... գասան) Չ Տրամադրաց է բանսի սյսոնէ գնան և է Vbc մաՏ. 5. B—DFJLOQSUVWZb ոբ գան. Չ Է գր. | JOSU յսոյնի և ... յան. BGK—MZ մեսանիկն. նեսՏ. V գնպ. C ցանկանաԼիս. D ցանսաե. 7- BCTWb քայ. 8. N սաՏիսան. | JOSTU գագկասակի. | I Տասուցիչ. BZ Տասուցսս

Ջեզնին գնա և տարեալ ածիներ ի բանտ։
Եւ բռնեալ առքեղխիսկոպոսն Աեբաստիոյ Ծէր Գրիգոր
և գրեաց առ նա քաջալուսինելոնս և բանս մխիթարու-
կանս, յօժարութեամբ մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի։
Եւ յետ առաւոտոյ ինչ հանեալ ի բանտէն կապուցին գնա ա-
ռաջի ամբաստից։ Եւ սկսաւ ամբաստ խոստանալ նմա մեծա-
մեծ պարգեւս և իշխանութիւնս, թէ ուրացիլ զՔրիստոս և
գայթագղ յօրէնսն Մ՚ահմետի և թիւրատեցիս։ Եւ նա զայն ամե-
նայն պարզեան առ ոչինչ համարեցաւ. առ սէրն Քրիստոսի։
Եւ ամբաստն էառ գնա ի գառատոյն Թեոդոս, որ յառաջն
քրիստոնեայ էր և ապա առաքացաւ։ Եւ նա էս չնայոց

1. DPW գնայ. BEJOSU յանիծ. | JOSU յանիծ գնա և տարեալ. | GLW յանիծ տարեալ. | DZ արիւն գնա. | OPVZ ի բանդ. 2. FH ը JOSTU յանիծ. WZ անպատուոյ. Ż գրեցան. Q աքերեցան. I անպատուս. Ţ տեսի առ նա. DZ առ նայ. | IMR քաջալերեքն. ċ մխիթարական. ոան. | CEFJNOPSUZ ċ քի այ. 5. Ż ետ Ս գձ (գին. ետ առաւոտ). | FP յառաջ. N առաւօ. | ինչ ոտիճ տիայն GHKLMRY. իսկ B—F JJN—QS—WZ bc յանիծն. | JOST հանեալ ի բանտէն և (O ի բանտէն. գնայ. OT յանիծ. | D յառաջի. 6. V բռնաւորէն (գին. ամբաստին). | FP յանիծն և գնաս. ամբաստն. MR և ամբաստ գնաս. V և գնաս. բռնաւորն. L խոստանալ. | JOSTU ետ նմա (O նմայ) ամբաստ երիսկոպոս (STU երիսկոպոս) ոսկիակապ քաղքօք և խոստանալ (գին. գնաս. ամբաստ խոստանալ). OPW նմայ. | GHJKLMORSTUY յանիծն մեծամեծ. N յաջոյ բանից յետոյ. 7. Ż պարգեան. JOSTU մեծ-
BCEFGHIKLMNPQVWYZ bc ոտրանայ. DR ոտրանս. 8. JOSU յառիջ յետոյ Ż տեսցուն ոչ ի պետ և ի խոքեցոյ. | GHKLOQe յօրէնսն. JPRSTY յաւելեան. FW օրէնսն. BCDIMNUZb յօրէնս. E յաճէնս. | NR մահճակի. BMZ նոցա. | V գոչէ կոռցն (գին. գոյա-
ՏՐ ... մահճակի). | միայ՛ JOSTU ոտինի և քեզ ասացոյ. | DNOPW նայ-
|EZ յանիծն գան. V յաջոյ յետոյ. | EZ գան. 9. EFW պարգեա. Z
B առ յանիծ. CEFHIKLNPZbc տալիս. DGMQRVWY յանիծ-
ած պարգեան (O պարգեա) JOSTU դնայ և համարեցաւ-ից յետոյ.
10. N յամենան. V բռնաւորէն. | JOSTU ետ գնա ամբաստն. | W եղ.
I ետ տանել. | DNP գնայ. | T առ. (գին. ի). | QV Թեոդոս. M
յառաջ. R յառջ. JOSU էր ետ. 11. JSZ քրիստոնեայ. | JOSU
յանիծն էր. Ţ էր լեալ. NPW ասայ. BEGHKLMRTYZ յետոյ. E

բաղում բանիւք խոհեալ զսէրն ի Տէրս Քրիստոսի,
և ոչ կարացաւ
Այլ մանաւանդ աբեղայն նախատեր զնա ուրացող
Քրիստոսի և անհնազանդ ասելով և Թշնամի յերես նորա
Ընդ որ բարկացեալ Թեոդոս ետ գնա ի ձեռս գահճացին,
սպանանել ի մէջ քաղաքին Աեբաստիոյ։ Եւ անդորմ գա-
հիճին բռնիցին զնա յերիւր եւ ոչխ հարկանէին զաւուրն
աքացին, մինչեւ հասիցան ամենայն յօդուածք մարմնոյ
նորա և ապա յերես մասուն Տառին գնա սրով։ Եւ այս-
պէս Թեոդոսոյ յաղեցեալ իւր կատարեալ ի Քրիստոս
և ասնդեաց դէպ ին իւր առ Աստուած՝ Յունիսի 22,
աբեղայն Թորա՝ որբին Քաղաքին

առաքացեալ էր. JOSU առաքեցաւ. V ոտրացաւ. | DNP ետ. | P յանի եա. | FJOSTU ջանար. QV բազում ջանիւք կամեցաւ. CE բազում բանիւք ջանց (գին. ջանաց ... բանիւք). 1. BŻZ գնա (գին. գտաւրն). | CFPQV ի հաստատոյ. E ի հաստատոյ. W ի հաստատոյս. JOSTU յանիծն. | CEFGHIJKMNOPQRSTUVY c յանիծն քրիստոսի. 2. FP այլ (գին. և). | BJOSU և ոչ կարաց դնալ ևս խոտանել յառիջ անմիտացիս առաջ. 3. I յանիծ տանանանդ. | b խոհաւեր. DPW գնայ. IU գնա և. | E յաբազայ. c ոտրացոյս. JOS և ոտրացոյս. BGKLM UWZ ոտրացոյ. 4. JOSU առեալ և անհնազանս (գին. քան... առեալ). | L յանիծ հոգեալ նոյ. | QRV յիրեաս. W երեսն. C գնիւնս. BDKLZ յիրեան. EKL յանիծն նոցա. 5. QV Թեոսաս. E գաւրս Թեոսս. JOSU յանիծն. NW գնայ. | KLZ ի ձեռն. BT գահճայ. QV գահճայն և. | JS ի գահճայ ձեռսն. 6. E սպանանելով. KLMb սպանանել գնա. | N քաղաքէն. | ER ոեբասաոիայ. | L անդորմ. DNW ի անդորմէն. JOS U անօրէն. | N գահիջքն. 7. P գնայ. | QV յանիծ յերիւր. | Z յանիծ. | EHIPb ոսիքն. | B ՏաքՏն. G խորասկիին. FJOPSTU յանիծի գաւրն. 8. E անցի. BCDHIKLMPWZ bc աքցի. FGNRY աքացին. Q աքցի և բանցի. V աքցի և բանցի. JOSTU յանիծ. QV մինչ. B ասիլալ մինչ. | ին. բանիւնցան GHKLMNRY խոտանեցան. Ż խոտանեցաս. I քահիցան. | O յամ. | F bc յօդուածք. NP յատուածք. Q օգուածք. JOU յօդ. ST յատիր. V օգուածքն. EW յօդուածքն. BDNQVW b յաքացնեն. JOSTU յանիծ. P մարմ. 9. BD NQVW յանիծն Թոյա. | NPRWZ ասայ. | DW խրխ. JOST կոթասեցին. U կոթասեսցին. | NP գնայ. T գնա. 10. IOQW արիւնն. C յարեանն. FLNP յարեն. E գնա յարեանն. | JS յանիծ իւր. 11. ի առանձնայ...22 հատուածս ոտնի միայ՛ JOSTU (T յանիծս). 12. JOSU յանիծ սրեսպան...զոնարքինայ. GHKLMRY Թորա սրեսպան. | ML Թորա. QTV Թէոդորա. | E որպէն. | GKLMT bc զոնարքինայ. CNP զառնարքինայ. D զոնարքինա. EHQRV զօտարքինա. FY զառնարքինա. I զօրարքինա. | W զոնարքին. հան (գին.

Եւ իշխան մի քրիստոնեայ Սարգիս անուն ինդրեաց ի սուրբսն զնաժին սրբոյն և առեալ տարաւ ի վանս սուրբ Նշանին և անդ իթարեաց պատուով.

Նոյն վիպաբանութիւնն ունէն B էջ 432 ր′—433 ա′′, C 1118′′—1120′, D 522 բ′′—523 բ′′, E 1029′′—1031′, F 441 ա′—բ′′, G 545 բ′—546 բ′, H 510 ա′—510 բ′′, I 553 բ′—554 ա′′, J 968′—969′′, K 517 ա′′—518 ա′′, L 449 բ′′—450 ա′′, M 536 ա′′—537 ա′, N 513 բ′—514 ա′′, O 502 ա′′—503 ա′′, P 437 ա′—բ′′, Q 520 ա′′—բ′′, R 518 ա′′—519 ա′, S 542 ա′—բ′′, T 526 բ′′—527 բ′, U 502 բ′—503 ա′, V 371 բ′′—372 բ′, W 468 ա′′—469 ա′, Y (Տառագ Ա.) 246 բ′—247 բ′, Z 394 ա′—395 բ′′, b 571 բ′—572 ա′′ և c· բայց մագաղաթ Ֆ3—յուն 22։ S ձեռագիրը միայն ունի մագաղաթ Ֆ—յուն ԺԲ, ուր յայտնապէս սխալ է Ֆ, քանի որ նախորդ և յաջորդ սրբոց Ֆե և Ֆի ամառնային ունին։ HL և U ձեռագիրներն ունին նաև Ա. Թէոդորոսի պատկերը. AX և a չունին մեզ սրբի վիպասանութիւնը. V նոյնքը յաջորդած է ալեքսանդրացւոյ Ս. Թէոդորոսի յիշատակի հետ կառապատած է մագաղաթաս թերթոյ։ Վերադարձը հետևեալն է. «Վկայաբանութիւնն արդի (BCDQVW յունի սրբոյն) քեզդարոսի (KL Թէոդորի) աթենացին (D ազգականն։ P ծերպերն։ T սրբերգի։ W սրերի)» եսի EGHKLMPR Yc ասկացած են պատերգ և պարոն», F «և ալ՝», I «և այլոց պարոն», N «և այլոց պարոց», Z «և այլոց քրիստոնեաց». Թէև ոչ մէկը սրբի ծառն չի նշանաւորէ։ Հմմտ. նաև Յովհաննու, Ֆ· 178—9, Յայսմ Ա. ապ· էջ 913′—914′, Ե ապ· էջ 623′′—624′′, Փ ապ· Տառ· Ա. էջ 245′′—246′′, ուրկից մեզ գնացքին հետ առնուազն համաձայն են գնում։ Միայն Յայսմ. Փ ապ· վիպաբանութեան երկարագ Տառատեղ սկիզբը գտնելիս է). 1· DEFHOQRSY քրիստոնեա. Լյարի. 2· JO ի սօլտանէն. S ի սուլտանէն. V ի բռնաւորին. W ի սուլտանին. | Z բռնաւորին. | S պղտոյն. | Q Կաս. JOSU բարձեալ. | N տարիս. Z տարուան. | JOSTU ի պ Նշանի վանքն. 3· KL Խաչին (փխ. Նշանին). | SW b անա. | I Թագեաց գնա. | FOP bc պատուով.

(տես վերը, էջ 4, տող 7) փոխուած և հետևեալ ձևին է վերածած. «Եւ Տրամադեաց քնանքն գնա և անկ գառաչեաւ։ Եւ յուեալ Թէոդորոսի ապրեցեալ պինդն փախեաւ. և յետ եկեալ տանց կալան գնա և անձին առ աչի բռնատրին։ Եւ Տրամադեաց սպանիել ի կապանացն և չորցորդի և պատիչ բանիւք կամիր եաղել ելնէ։ Վկայաբանի Թուականը չէշած չէն ձեռագիրները. միայն Նշանագրած են Տառատառիկան օրը, այն է յունիսի 22· բայց վիպաբանութեան ամբողջ բնագրերը երևում է թէ Տառատառիկայ Թէոդորոսը պղինձ է ձգը երկրորդ վիպակ, այն է յաջորդ Ծոհանիկի Ակեսաստացու, որ ևս Գառնայ, Տամիկոնի և Տարեկան եղբայրների հետ Տառատառիկացւոյ ԺԹ Տարուց ԹՀ—1155 յունիս 28 Թուին և թէ Թէոդորոսը Տառատառիկայ է այս Տառատառիկերից հետ։ Պատմագրութեան ուշադրութեան առնելու բանատառ Թերթոյ թէ «Յայն պէս ևս ի զազանական պատերազմս գնաց (էջ 4, տող 4—5), ևնչպէս նաև ամենայն պատմագրերը թէ «Տառատառիկ այժմ պատահեալ գրեաց, որպէս գնացն գան և զորդ պատանդ, զոր վասն այդը բանի պատճէ» (էջ 6, տող 1—3)։ Նաև վիպասանութեան վերջը յայտնապէս չերտ.ա.ծ է առ ընդունի Թագաւորի որպէս Տոհաթիկաց» (էջ 9, տող 12)։ Ա.յս բոլորից հետևում է թէ Թէոդորոսի Տառատառատեղծման Թուականը որպէս է գնել կամ ԺԹ—1155, յունիս 28-ից յետոյ (տե՛ս և ձեռագրերի յունիս 22-ը տեղ) և կամ երկուսի Տամանատեղծութեամբ և ուրեմն Տառատառիկան ԺԹ Թուից յետոյ (1156 կամ 1157 նրին) յունիս 22։

2.

ԳՈՀԵՐԻՆԻ ՄԵՌՈՒՍՏԻՑ

† ՈԳ հոգից իր՝ 1155 յուլիս 28 հ.

Պատուական վկայն Քրիստոսի սուրբն Գոհարինէ և եղբարքն իւր Ութահաս, Ծամիրդէս և Տուկխա էին յերկրէն Սերատանոյ, ազգաւ Հայոց ու Հայր սոցա Դաւիթ գնելով եկեալ է ուռճևոյ և գաղթեալ և կրօնս նոցա յոչ կատարեալ բնէն և անդրանիկի որդին իւր։ Իսկ կինն Դաւիթի Ծնոյ հաստատուն է հաւատս Քրիստոսի և մնայց զորդիսն իւր բարեպաշտութեամբ։ Եւ ի չամ հասեալ վասն արիւնհեղութեան

1. Ո գաղտնական. | a վկայքս այսոքիկ (ինչ. վկայն քրիստոսի). | C սբ. | NOPSc գահերիսկ. CGIJKLQTUVY b գոհարինէ. 2. MW եղբայրք. Z եղբարքն. DHJKLOPRUY a եղբարք. b եղբայրն. | JST յունիսի իր. P իւրոյ. | Na հասեալ. UZ բռնահաս. BGHIK LOVY հասեալ. CJMRSTbc բռնահաս. P սահեալ. DW լքեալ-սինաս. Q համեալ. | BDJOPQSUWa Ութահոյ յետոյ գնալ են և. | D ծամեալ. J ծամիրդէս. | P յունիսի և. | P սուտկնա. J գուտկնա. W գոհնաս. BGHKLMRYZa սուտկինա. | HKLMRY և կին. | I յերկրէն. WZ երկրէն. 3. V սերատանոյ. W սեր-բատանոյ. | DJ OPSUWa հայոց (ինչ. ազգաւ հայ). | a հայն. | INR ազգ. a իւրեանց. | N գաւթ. 4. a յունի նկն. a գաղձոյն գնա (ինչ. և գաղձաև). | N ի կատմանն. | a եւրեանց (ինչ. նոցա). | PW ոչ. a յունի յոչ ... նեին. | E կատ. Q ի կամայ. OV կամայ և. 5. W յանդաստնիկ. T տանայ. Ca գանդաստնիկ. | a որդի նր. | C կին դաւճին. a մայր նոցա. | a կնայ (ինչ. մնայ). GHKLMRYa յայտնից յետոյ. 6. a ի հաւատսն որ է քս. | a զորդիս. O և զորդիսն. Z որդին. | Q յունի իւր. 7. OS բարեպաշտութիւն. NP բաբեպաշտութիւբ. DJOPSUWa գնալ են մնայց յառից առաջ. | P ի չամ. M չամ. | L հանալ. P հասեալ և. | a յունի

Իւրեանց գինուորեցան բռնաւորին Յունիայ. որ էր յապստն Դանիէլեանց և սիրէր քաղաքին Սերատանոյ և ամենայն կողմանցն գնանասի, այր գազանաբարոյ և արիւնարբու և առաւել մխիթալ ընդդէմ քրիստոնէից։

Որոյ առաքն չարախօսեցին ոմանք զսուրբ Գոհարինեանսն և ասեն. «Նոքա որդիք են տանկի և թողեալ զօրհնան Մահմետի և կան քրիստոնեաբարբառք. գայրնն ի կերակրոյ մերոյ և ոչ գան ի ձիկիմին ընդ մեզ յայտնի մերս»

Եւ նա հրամայեալ կոչել զնոսա առաքի իւր. և գնաց ցնոսա գինուորացն կոչեցին զնոսա առիալով երթալ առաքի

ի տան հասեալ. T հասեալ ի մանկութեն հասան. | JMVYa արիւնհեն. Z յաքիսքն. 1. Ob գինուորեան. | W բանաւորին. | JS յունիսի առաձոյ. IZa սերատանոս. NQ սերատանոյ. 2. a յունի որ. a յունի էր. M էյ. Y էն. a յապտ. W ապտն. | DW գանիչեանցն. CIVc գանիչէ. Y էն. a յապտ. W ապտն. | DW գանիչեանցն. CIVc գանիչեանցն. GT գանիչեանոյ. JS գանիչեանցնոց. OPU գանիչեանեանց. Q գանիչեանցն. a գանչեանեանց. Z յունի և. a որ. L սեր էր. | b ի սերատոիսէ (ինչ. և սիրէր). | a յունի քաղաքին. | a սերատոիս. IJ սերատոիս. 3. KL յատ JS է. DOPUWa յունիսի. | IVab կողմանց. GJPSWbc պետրոսի. | DJOUV գյազանաբարս. S գազանաբարս. 4. W սերիւնարբու. O արիւնահաձն. BDJMOPQRSUZ սրտան սրբոս. | Pa յունիսի և. Q սրբեան սուտկ. | W մոյրեալ. 5. JMR որս. a յունի. | V յառաձի. DMRWa յունիսի. | P չարախաւսեցին. B չարախօսեալ. ամանք յատն ունի մոյն ա. Z գսբն. a գսրբոց. O սբ. P յունի. | CG IKOQTUVc գոհարինեանցն. J գոհարինեանսն. LM գուհարինեանցն. NP գաւհարինեանցն. W գոհարինեանքն. a գոհարինեանցն. b գոհարեանցն. G. T ևթէ (ինչ. և ասեն). իսկ a առաքի ասիալսանալ և առանն. O առքա. NR a նոքայ. | DW առաձայ. DI a գօրհնա. 7. R մահմետի. CVZa մեր. | BI a յունիսի և. | CIJOPSTUabc կնան. | M և կերակրոց. P ի կերակրոց. DW յունիսի գայրն ... յտրօմս մեր. 8. GHLMRYZ ի մոքիքին. K ի մոքքին. JOPTbc ի մոքքին. I ի մաքիք. CQS ի մրօքին. N ի մրօքին. U մրօքին. V յունի. | Q յունի ընդ մեզ յտրօմս մեր. S ուին միայն մեր. իսկ BDP գետ նի է մոքիքն բառից առաջ. | I յունի մեզ. Z մեր. | NQ յտրօմ մեր. P յտրամեա. BDST Z յունիսի մեր. | a կան յառաձիս ընդ մեզ (ինչ. գան ի մոքիքն ... մեր). 9. DN նայ. | Q յունի տրամայեալ. Q կոչեալ. DJOPSUWa ձեւ. MR յունիսի. | V յառաձի. a և առաքնայ գինուորս և տրամայեալ ձեւ (ինչ. և նա ...գինուոր). 10. IJOb գինուորացն. B զօրահանացն. | OUa կոչէին. Q գնա. | NZ ինչ. գինուորացն ... և կացեալ, այլ և առ 10—և ունին կայան գնացնելիան և կռուեալ չկրնալէք (Z չնկրնալէք) անդն առաքի բռնաւորին ի բանակն. իբրև կացին. | IQV առաքեալով (I յտրոյ ամբոյսէն յառից յետոյ). GHKLMRY և սահպետին. S յունի. | OW երթեալ. P երդեալ. ISa յունիսն. T գնալ. |

ամիպային եւ նայա գիսաոյեալ զգայարանի նեւտագործին չարին՝ ոչնչանեցին զընտանիս խրատոյց և գնացին խնդալ-թեամբ. և ասեն ցմիմեանս. «Ջօգուտն մեր Աստուած հա-գասցէ» եւ կացեալ առաջի ամիպային, և նա եհարց զնա-սա ասելով թրիատնէալթեանն. իսկ ասաց. Եղբայրն որ ընդ 5 Տօրն տաճկաչեալ էր, ոչ եմեղ տալ սրբոյն գրատասխանի, այլ ինքն տաէր ցամիպային. «Հաւատա զոր գաս պաշտես, և մեք զնոյն պաշտեմք» եւ նա տրձակեալ գնաստ եւ գնացին տրատնթեամբ և տատնս խրատոյց, զի ոչ խոստովանեցան 10 զԵրիատսա. և մեղագրելին եղբօրն՝ զի ոչ եմեղ նոցա խոս-տովանել զբրիատնէալթեանն խրատոյց. և ապաչաւէին զայն լալով և կսծելով. եւ Ծատիոս գնացեալ ի փաղին Մաբը

V յատաջի. 1. J ամիպային. V բռնաւորին. a թագաւորին. BQ յտեին ամիպոյ հատուածք և նոցա գիսաոյեալ ... և նա, ասելոցէ տող 1—4. իսկ T ասիրպին ասլ գնամ և միայն և ամիպան. | GHKLMRY նոքա. L գիսաոյին. S խնայեալ. | CGHIKLMRVY bc (ինչ. զգայական նետա-նոտութիւն յարեն) ոտինի գնար (I յտեին) խորհուրդ (GV խորհուրդս. I գիսորհուրդս) նոցին. 2. DJOPSUWa ոտչնահնալ. | JSV bc զընդա-նիս. CGHKRU գիսատնահն. LW գընդատիան. MY գիսատիան. | a յտեին և. | DOSU a չոգան. W չոքան. J չոգան. P չոք գան. | CGHI KMRVY bc (ինչ. խնդութիւնամբ ... և կացեալ իբրև կացին. L իբրև կացին. 3. a ատեին. | P միմեանս. a յտեին. 4. S կեցեալ. | V յատաջին. | Va բռնաւորին. | P նայ. | CGHIKLMNRVYZabc յտեին և նա. | a չհարց. | a գնասց. 5. a քրիատնէութեին. BIJMPVY b քրիատնէու-թեան. Z քրիատնէութեին. | P ատաք. a եղեց. | Z նորայր. DJOPS UWa հղայր նոցա. | a յտեի որ ընդ Տօրն ատելայեալ էր. | W որ ատաջ ընդ ինչ. որ ընդ. G. S նաբրին. | V ատաջիայ. | N էր ատելայեալ. | Q եմեղ. | GHKLMRTY սրբոյն ատաչ. | a սրբոյն ատչ. | Z սրբոյն. DW յայրոյ յատիոյ յեայ. 7. (ինչ. այլ ինքն ատէր ցամի-բային) B այլ ատաց ցամիբային. a ինքն ատէ ցիատատուն. | c ցամի-բային. | MN տատան. | Z և մեք պատնէք զայն տատատ զոր դուն պատնես (ինչ. «Հաւատա ... պատնեցիր»). | T քէ զոր տատատ. (ինչ. տա-տատ զոր դուն). | N դուն. | P պատնես. | MVO յտեին և. 8. DW մեր. | B պատնեք և մեք. | BCGHIKLMNPQRTVYbc յտեին գնդա. | J պատնեք. | DN նայ. a յտեին. | Z արձակեաց. | JS յտեին գնատա-պատնեք. | W յտեին եւ. B նոքա. 9. a տրտմօքիր. | Y դի որ (ինչ. պի). 10. CQc զբս ատ. | IO մեղադրելին. | a նղատրքն նգբօրն. | T յտեի դի ոչ եմեղ ... խրատոյց. | Q եմեղ. DJPSUa մեղայոյց. W քատպատոյց. O խոստովանեցան և դի ոչ մեղայոյց. | O յտեին նոցա. IW գնա. | BGKLUV խոստովանիլ. 11. YYZ գբրիատնէութիւն. DW գբս ատ. | DW յտեին խրատոյց ... եղև կրօնատր. | C լալով գայն. | a յտեին գայն. 12. Z կոծով. | CJOSZ բատատիս. IT բռատնեաս. QB ռատնեաս.

Նշանին, եղև կրօնատր եւ գնա տատրք գատձեալ մատ-նեցին գնատա ամիպային, թէ «Մրքան տրձակեցեր գնատս, առատել անարգին գնատատս մեր և գրջեան»

Եւ գնաց Ամիպատան ամիպան յերեկոյեաց գատատն 5 և Կամաս և յերկոյեն, և ատ անտի բաղատ ատար և գերբս և. եկեալ ի Մերատատաս, բանակեցատ ատ. ատն Ամիս գեա-տյն. և ատաքեաց գոմն ի չարատատացն արբոյ և այլ զօ-բանատս ընդ. նմա, ածել գնատա առաջի իբր

Եւ գնացեալ կատան գերատնեին և կատեալ շրթատյիւք 10 ածին ատաքի բռնաւորին և բանային. եւ եհարց գնատա գատն Տատատացոյս եւ ատբրն Ծատիոս համարձակեալ ատաց.

| P գընացիալ. CTa գնայ. BCINPQTVZabc ի վանքի | JOPSUa յտեին ատբր Տատնին. 1. CITZac և եկն. a յտեի և. | IT ատաքյ ինչ. 2. a յտեի գնատա. N գնա. DITW յտեին ամիպային. Va բռնաւորին. a ամիպային յատից յեայ ատչնացնէ և չարատատացն. TV արձակիր. Q արձա-կիալ նա. | IT յտեին գնատա. 3. JOPSUa ատաքի նա. DW նա. | Q անարգելին. (ինչ. անարգին ... գբրեան) DJOPSUWa անարգելցին գնատնա (a գնատնա. JOSU գնատնաս) և (P յտեի) գբրեան (a գկրատան) նոքա. B անարգին գմեղ և գնատա և գբրեան մեր. V ա-նարգին գբրեան մեր. T անարգին գնատա և գբրեան մեր. | I յտեին մեր. | MR գբրեանն. I գբրեան մեր. 4. DJOPSTUW գնացեալ. | GHMRY ապրատատն. c ատբրատատն. | a յտեին ամիպատն. V բռնատյն. BCINQTVZbc նատարգից ատաչ գրատ. | HZ յերեկոյեաց. N յերեկ-գատց. | C գատատ. 5. a յտեին և կատեալ և յերեկոյեն. | Y յերեկոյեն. DHJMNOPRSTUZbc յերեկոյեն. I, յերեկատն. CGKQV յերեկոյեան. W յերեկոյեանն. BI յերբոյեանդն. BGKLMQRVZ հատ. | a յտեի ատան բաղատ. | DGHKLWY ատաբս. MR ատաբս. | GHKLMRY գերբս. a գերբսի բաղատ. BDPW գերբ. CIJNOQSTUVZbc գերատբիեան. 6. P ատբատան. CDGHIJMNOQRSTVWYZab ատբատնիսս. | CDJL VWZabc բնակիցատ. | a բնակիցատ. Q նկնատ-ից յեայ բնակիցատ. | W յատ. | Z յաբն. | DW յատիս. T գեատն ատիսաց. U գեատյ. J գեատցն. 7. W ատն. a գոմն ատաբսէն ար. | a յատատատատաց. N ի յատատատատաց. O ի յատիատաց. Q ի յատատատատն. BCDJPS UWZbc ի յատատատաց. | Z արբոյն. a սրբոյն. IQ յտեին. BCDJN OPSUVWbc սրբոյն. T ար վս սրբոյն. | a յտեին ատբ. | W գօտա-կատն. a բատատ գատբս. 8. OPa նատայ. | Z և ատեն. Q ատեր. N ա-գեր. | L յտեին գնատա. | V յատաջի. 9. (ինչ. գնատյեան կատան) DJOPSUW նոցա եղբեայ կատան. a նոցա կատեալ. | T յտեի կատան ... կատկաց. | NPZ գնա ինչ. գերատնէին. | b յտեի և. | DW յտեին կատկաց. | C չընդատնէք. DNZW յտեին. 10. T ատատան ինչ. ածին. | NZ անօքեն բռնաւորին. | J ի բնատն. Y յտեին. | GHKLYa յտեին և. | a էնատց. c եանօքն. 11. J յտեի վատն.

Մեկը քրիստոնեայք եմք և պիրհատս Աստուած հաւատան։ Եւ նա հրամայեաց հարկանել պրէտն նորա և հաւանել պղտզոն։ Եւ նա գոհանայր զԱստուածդ և հարկանէին, բայց պղտզոն ոչ հաւանիւ։ Եւ հարցեալ զմին մի ի սրբոցն և նորա յայտնապէս խոստովանեցան զԲրիստոս Աստուած և որդի Աստուծոյ։ Եւ այլ բազումք և պետկս հարցաւսածս արարեալ և պարգևս խոստացեալ, ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնոսա կամայ եւ բռնի։ և հրամայեաց փոքել գերկիր և թագել զԴեոհարնիսի մինչև ցմեռնիլն և ձիրք լինել ի նա բազմութեան օրացոյ։

Եւ մինչդեռ պատրաստէին զայն, եկեալ բերին գինուորքն զկանայս և զմանկտիս նորա՝ ընկենք և սատուա-

| T հաւատոցն քի. a քրիստոնեքեմն. | a ասասիս. CZ բռասիս. DHJKQRSVY բռասմեռս. BGILMNOPTUW bc ասասիս. | T հաւատոցդ և սկսա անարդել զհամբոյս և հրամայեաց բռնասպի (փխ. հաւատոցն և հաւատոցդ). 1. BM քրիստոնեայ. Z քրիստոնեաս. | O յտուն և հքս. ած. հաւատասդք. | W և մեք. P և քի ծառայք և (փխ. և). | CJLM քս. | Z հաւատասդք. 2. NP նայ. DQW յտնիւն. | Z յտնի հերետոց | JOPSU յտնիւն գաւատոց. | Լի հարկանել և. Z զկերս. նր. | Z. ոչ կարելին. | DW փխ. անոյց հարցեալ զմին ... եկեալ զան. | Z. ոչ կարելին. | DW փխ. անոյց հարցեալ զմին ... եկեալ մի ոք. ՕՀ մի մի. Ըհ զմին. 3. RZ ի սրբոցն. M ի սրբոն. | a նոքայ. յանեցան. 6. b այ բազում. | Լսանայ հրամայեաց. | I զբս ած խոստովանեցան. 6. b այ բազում. | Լսանայ իւրոյ հաւատոյն. այլ k տոյ 6—8, ոտնի միայն ա. 8. J հրամանաց. | V սրբեի. 9. N ինակաս. | BSZ զպտզոն հարկիեն. CGIKLQTUVb զգօսարկիեն. NOPc զպտհարկիեն. HMRY զպտհարկիեն. J զդհարկեիե. | BIQT bc ցմեռնէն. C ցմեռնէն. N գնեռնէն. GHK LMRY ցմեռն. JOPSUVZa ի մեռնէն. | T հերետոց եւ հեղ յեղ ասկացնուտ է եղ յեղ պնա մեռնէն ցոշտն և. | COa ծնատեղիք. P ծնատեղեի. 10. KLQ U մեռիւ. Y մեռեր. Z մեռնեին. | P ի նայ. I ի նան. L ծնա. Ca ի նա ծնան. R բաւսի. HY բաւսի. Q գրաւսեն. | IKLM բաւսեն. JOPSUa բաւսեն զօրացն. 11. B մեռ. | O պատրաստացեն. Z պատրաստ պատրեն. | b ի բերին. 12. Z գեռնիսն. a գեռնիսնա. | MQ յտնի նորա. | փխ. (Տն յտնի) և գատացուածս (Տ գրաւսացուածս. P գրաւսածուածս. O գատացուածս) նորա (a յտնի). | KL սատացուածոյն. RY սատացուածք. b սատացուածք. c սատացուածոյ. BIV սատացուածք.

ծոյք իւրեանց. և նոքա լային առ մխիթարս սուտսին գԼեռն։ Եւ ապաչքին իշխանքն գրանաւորն ներել նոցա, զի ետերկա գործցին վասն գԼեռ կանացն և տղայոցն, կամ ի սէր ընկերն և սատցուածոցն։

Եւ իբրև թուլացոյց նոցա, և նոքա համբաւեալ զմխիթարս, քաղաքներէն հաւատասան կալ ի հաւատս Քրիստոսի, ընդ որ բարկացեալ սուիրայն Տրամեայեաց գԴեոհարնիսէ հեղհամիձակ առնել ի նոսք հեղեզատին, իսկ գՏնուկիոս և գԴամիդէս տճկ առաքի իւր. և գիաստիոս կապելին փոխ-

Եւ ասէ ամիրայն ցՏնուկիոս և ցԴամիդէս. ելդ տանեայն սատցուածքդ զոր տեսանէք և այլ բազումս յատելոյ ի վերայ և հեղ լեցի, եթէ լսէք ինձ. և զԴեոհարնիսէ

1. ի իւրմէ. T յտնի իւրեանց. և նոքա | Q յտնի լային. | N ընդ (փխ. առ.) | O յտնի առ...սասսին. | P սասկիի. DTWa յտնիւն. | Լգնուց Q գնուսկ լային. DTW յտնիւն. 2. GHKLMNPRTYZ ազաչէին. T յտնի իւնասին. | a նոցայ. 3. I յտնի Քեռիս. | N դարձին. T յտնի. | Q յտնի գան. | W գրէցոյ. | IL կանացն. | C յտնի և. | a մանկացսդն. DJOSUW մանկացդն. | CGIQT և կամ. 4. Y ի սէրն. | NZ ընկերդ. | K բաւսացուածոցն. c սատցուածոցն. T սատցուածոցն զարձրնին. | DJOPSUWa յտնիւն կամ ի ... սատցուածոցն. 5. O թուլացոյց. M թուլացուց. J թուլացուց. HY թուլացոյց. W թուլացուց. KLa թուացոյց. Q թուլ կա. | GHKMRYZac գնաս. L գնա. | Ba յտնիւն և. | INT համբաւբէին. B սկսան համբաւել. | N գմխիթարս. 6. Y քաղաքբէին. B և քաղաքբէին. N և համբաւբէին քաղաքբէին. T և քաղաքբէին. | O կնայ. | a ի հաւատան. 7. a և (փխ. ընդ որ). | N ամիրան. V բռնասպի. a անասբէին. | JZ տրամեայ. | Z գԴեոհարնիսէ. CGIKLQTUV c գզօսարկիեն. NOPS գպտհարկիեն. b գպտհարկիեն. | C Dc հեղհամիձակեն. W հեղհամարկեն. P հեղհամիձակ. J հեղամ ըզատ. 8. P ճար. DW ի յարն. a ի յարս. | DW յտնիւն հեղեզատին. | DJOPSUWa և (փխ. իսկ). | N գատեկիիս. BZa գատեկիիս. 9. W դեամիսդիս. | Լ ասնայ. BT նա ասնէր. | Ba յտնիւն ասնէր. | D գատսիս. JOPSUWa գատսիս. | Za գտասիս. CDJQSc գրաւսացիս. GHIKLMNOPRUVWb գատսիս. T գրաւսացիս. B գատսիս. | DJOPSUW արկիսին. a արկին. | M փոխով. 10. I յտնի և. | a հարկանեի. 11. GHKLMNRVYZ յտնիւն և. | DW ասէր. | c ամիր. a ցոր. | MR ցրատկիիս. a գատկիիս. a ատնկիս. BZ գատեկիիս. | C ցդեամիսդիս. W ցԴամիսդիս. a ցամիսդիս. | BCHIKLM NQRTVYZbc գայդ. G գայս. 12. GHKMRY յտնիւն ամինան. | Pc սատցուածքդ. Y սատցուածդք. G սատցուածքս. CNZa սատցուածք. b սատցածդ. W սատցդ. V բատցուածք. DQT սատցուածդ. | V բրվք. BIMQRT բատւսի. 13. OW աւելից. GHIJNRSTY յտելցի. V

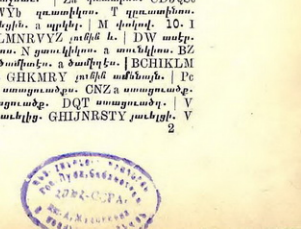

եղբայրն ձեր փառաւորեցից իշխանութեամբ. և պիտիոյ ինձ ընդ կամաց իւրոյ կեալ»

Եւ նորա ասեն. «Մի՛ դու անձդ քեզ լիցի. և մի՛ թո՛ղուս զմեղ կեալ զբաւականութեամբս, ծառայեցուլ քեզ միամտութեամբ. ապա թէ ոչ այլ իրաք մի՛ տարցուծիր դմեզ. մեք զբաւականեցաք եմք և գու զոր ինչ կամիս առնել արա»

Յայնժամ հրամայեաց Չայրաթիւք ասենել գնաւս յերկաս. Եւ նա ածել զԴերձողեալն և դիտաւոս եւ էին երեսքն ծառիսի և անձնայն ժողովին սրբութեան չորքոտս

յաւէյնին. M ասէյի. | J ի վերս. V վերայ. T ի վերայ ձեր. DWa յոտին. | DW յոտին և. | Z վրայ և. DW յոտին. T յոտի ևՄէ յոտք ինձ. | BPQYZ Քի. | DW յոտին և զդոհարին... իւրոյ կեաց. | CGI KLQRTUVc զդօսարին. NOPb զդուհարին. 1. Z դերդաքեն. JM NOPQRSUVYbc եղբայր. | JS ձեր յոտին. | a ձեռաքեր յոտին միայն վերեւի եղբայն ձեր տանէր. | a զառաքաս. GHIKLM OPRUVYZ զդառաքիս. CJNQSTbc զքառաքիս. B զդառաքաս. 2. O Քաղիլ. | N խնդ փիս. Իւրոյ. | BNa կալ. 3. a առեն արքեն. փիս. և նորա ասեն. | Q յոտին ասենայն. | Q ձեզ. NZ եղիցի. DW և ևՔէ. CGHKLMRYb ևՔէ. a յոտին. | W Քաղցն. 4. b բրնեց. NV ասգ. c կենայ. BQVa կալ. GHKLMRWYZ յայրոյ յառիք յեայ. T յոտին. D քի պյուեց և քի յայրոյին յեայ. | T քրքառանեայս. | J ձառաւանցաց. I և ձառայեցուլք. | a և քեզ ձառայեցուլք պիտանիքիր. L ձառայուիքր կեալ քեզ. V յոտի. | MT յոտին քեզ. 5. CDGHKNOPQ RSTUYZc ասեցան ևԱսէր. b զրանքանքիր. JM ասերանանաքիր. W ասեցանքիր. զԱյց Bև զԱառնաս ևԱսէր. | WY ասայ. | HKLMRY ևՔէ. | KL մի այլ (փիս. այլ). | a իրք. | HKL յոտին մի. Y կամիս. | GHKLNYc չարչանել. MR յայրոյին յեայ. 6. a քեղ մեղ. GHKLY յոտին. | DW և մեք. Q դի մեք. a յոտի. | BHMRYZ քրքառանեայ. | D յոտի եմք և գու ասառնել պոն. W ոտի զԱյոյ եմք. | N եմ. | a յոտի և. | T յոտի կամիս. Q ասեն, բեղ մեղ. Ասառնեցք ես. Q յոտի. 7. HIJNORYZab պոյց. 8. V յանեամ. a և քաբեայնայ Քաղաւոյն. | D չրամանաց. CGIKLTUa չարաքիչ. | R յոտի գնաս ... ասելոյ. | M յոտի յերկար ... ասելոյ. TZ գնա (փիս. գնասա). | J յերկայր. L յերկար. Ta յոտիլի. 9. JWZ յեա. | CU ասելոյ ասացի. | HY գրաս. Տալիեն. GHKLRTU զդառաքիեն. P զդառաքիեն. DW զդառաքիեն. N զդառեարքիեն. OSb զդառեարքիեա. C զդրտեարքիեա. JZ զդրտարքիեա. QVc զդեարքիեա. BMa զդրտարքիեն. | c յոտի և զդառաքաս. Za զդառաքաս. W ասաքիեա. GHIKLMRUVYb զդառաքիեա. DNOS զդառաքիեա. J բդրտառաքիեա. Q զդրտարքիեա. C զդրտառաքիեն. T զդրտառաքիեա. B զդառաքիեա. G ասկայնգամ և ևաեւ ասացի իւր. | P յոտի և զդառաքաս ... երեսքն. 10. a երեսք. W յերեսն. C երեսքքն. | P

ձեռն առնելոյ. և Քոհարքիեն նուագեալ ասենեին, ի ջրահեղձն առնելոյ գնաւ

Ասէ բանաւոն. «Ձեռաքեր դի ոչ յուսալոք ևՔէ, զառաքեցին ձեզ այգ ասենայն ասենդանքդ. և Քրքառանն ձեր ոչ կարաց փրկել գձեզ» Եւ ևս բերել առացի նոցա դինչս նոցա. գնացայն և դորդիսն և գասենայն առացառաւս նոցա, և բաշխեաց իշխանաց իւրոց և զօրահարաց Եւ նորա յայնն առ միանգամ և գնդրեանս Աառաւծոյ յանձն առնելիւնս Հոգ. զի բարկացեալ ասէրայն, եհան զառն խոր և ևս

10 և գահձեան, ասելով. «Հնա դգլուխ գոցա և մի ևՔայեր.

զառաքիսաբ. GHIKLMRUVY ևառաքիսաբ. CDJNOSWZbc քառաքիսաբ. Q քառաքիսաբ. a իւր. BT ևառաքիսաբ. | CP մարմին. | a սրբեւառաւա. CDJKLMNOPQRSTUVWc սրեան քառաւա. G սրեանքառաւա. h սրեան քառաւա. IZ սրեանքառաւց. HY սրեան քառաւա. B սրեանառաւա. | a յոգոյնեան, յայր յեայ գ-ի յերաքեր իյ. մարգնեալ ձեռաքեան յոյսաձեն. Z յոյսաձեն. CDINOTUVWbc յոյսաձեն. GH KLMRY յոյսաձեն. P յոյսաձեն. Q յոյսաձեն. B յոյսաձեն. JS յոյսաձեն. 1. GKL առձեղն. I առձեղ գնա. | CGIKLQTVbc զօարքեն. NPS զառձարքեն. O զառաքեն. a զօարքեն. U զզօնաքեն. BDHJMORWYZ զօարքեն. | CHINORWYc հրաւիրալ. PV ևՔալեալ. Q յայրոյին յեայ. b ևառաքալ էր. | W և ի ջրահեղձն. Z ջրահեղձն. NV ի ջրահեղձն. S ի ջրհեղձն. CQ ի ջրահեղձ. Z ի ջրայհեղձն. D ջրահեղձն. U ի ի ջրահեղձն. | a առձեղն ևառաքել ի ջրհեղձ առաի (փիս. ևառաքալ...գնա). 2. IJ առձեր. W առձեղալ. BT առձեղալ. | D գնալ. CT յառձն. 3. IP առեաք. a յառձն. | CNc յառաքալ. | Z ևՔձ գա այն. | D գաառձառաքքեն. CQ գաառձեղաւ. T գաառձեղաւ. 4. L գաւա. V գաս. | GHKLMPRY յառձն առձեղն. | Z առձեղաքաւ. L առձեղաքդ. a առձեղաք. D առձեղաքաւ. | OZ ձեղ. 5. C ևՔալել (փիս. փրկել). | a ջառձաւեալ գնայս նոցա և գասենն և գնիչս նոցա առաքի նոցա բաշխել իշխանաց իւրոց (փիս. ևառ բեւ... և զօարաքանց). | W յառձն նոցա. | S գնիչսն. PZ զամ ևՔչս. Y յառձ. 6. SY յառձ նոցա. Q իւրց. | | գնաձառձն. Q և գնաձառձն. T և գնաձառ. BDGIW գնաձառ. | BDW զզոչիս նոցա. GT զզոչիս. G յառձ գառձառձն. | MR քառաքառձն. G զառաքառձն. c առաքառձ. BDIOW առաքառձան. V քառաքառձան. | BDINVW յառձն նոցա. 7. DJOPSUW յառձն և. | L քաչխաց. BCINQTVZbc բաչխաց գառձան. | DQW իշխանացն. | P զաւրպչխաց. Z զառաքաց իւրոց. BDGQTW զօարձանացն. 8. b յառձն. | N գնաձառձա. | a յառձն գնձառձա. | KLSZ յոյ. B այ բնձայչեն և. | HKLMR յանձնէին. Y անձնէին. c անձն առնէին. T յանձին առնէին. V յանձնեցին. 9. (փիս. բնդ ար) a և. DJOPSUW վան օրոյ (J որո). | N ամիրան. DJOPSUVWa բանաւոն. | Q և ևՏան. a էՏան. | JNQ յառձն իւր.

և Նախ զԱստուծոյն, զի Նա եղև պատճառ կարաւանի փառաւորացդ»

Եւ տպրեալ է տեղի կառապան, հասին զպլուխ չորից եղբարցն, որք զոհանալով զԱստուծոյ կառաքեցան ի Բրիքատաւ լարի հաւատով է Հայր և յԱրքէն և յամենայն սուրբ Հոգին Աստուածն Եակ որք անդ. Հանդիպեցան հաւատաւոցեալք, առին զմարմինս նոցա, ի նոյն յարկատ դասրբ գլուխն, պատեցին մարգր կատաքր և թաղեցին ի մարգահանին, ի տեղւոջէ յարատ կառապանն, մերձ է ճանապարհն պարզն քառասնից Եւ ասն մեծ կառաքեցին զորն գոյն,

Q յտեի և. 10. Vc ի գահնան. C ի գահնացն. DOPSUWa ի գահնափան. J ի գահնապետ. | գրատեան. | DJOPSUWa և ասէ. | a այլոց բարձեր գլուխս ոգա տեղագրեալսդ (փխ. տես ... խնայեր). | LQ գլուխս. | IMNPR գոյսդ. G նոցա. T յտեի և մի խնայեր. | JZ մի խնայեր. C մի խնայէր. 1. I յտեի նախ. | W յտեի նախ. | a գտատեսի. T գրատապետսին. DGHIKLMPRUVYb գտատեսին. CJNOQSWZc գրատեսիցան. B գտատեսին. | NP նայ. | CDIJM NOPSTVWZbc կրքատեան. BGHKLMRY յայդոց բառիցդ յեսդ. 2. NW վասապետաստդ. P գտատապետաստդ. I վասապետաստդ. VZ վասապետաստդ. C վասապետաստդ. J վասապետաստդ. 3. JSZ կառապետան. | Z նարին. | QT գլուխս. | a նրանեցուն ոտանեսն և հասեալ գլուխն խաւէղ և քաջնպէրէր զեղբարսն, մի երկնչել ի մահտանէ, և այնուհ կառապետն գրով երկրէն հզրաբեր տպատեմէալ և գոհանալով գայ (փխ. երթիլ ... Աստուած. տես 3—6). Z գ. իդ. Т նդ. գրովեան. 4. M եզրպրդն. P երբրդն. Z գր. | B յտեն գտատեսդ. DJOPSUW ատանեկեցն գեղին խրհանդ (փխ. կառապետան է քրիստոս). 5. S է ք (փխ. է նայ ... տատեսդ). | DJMVW Zc գրպէ. | P յամենայար. MQVWZ ամենայր. N ամենայր. 6. PQT յտեին տատեսդ. DJOUW և կառապետան է քս. | DJNOPSW գր. | S տեսս. | DJOPSUWa գրպեցան. | DJNOPSUWa հատատատեցարքն, որ յայն N-ից մեռներ դեսէ են խոչ-ից յեսդ. 7. W տատեսդ. | a գրատատեան տարձեան. | P ի փխ. նոցա, ի նոյն յարեսդ. | I յատեալ եւ. Q հատեր. W եսդ. | GHVY գր. a յտեին. DJOPSUW գրատատեան. 8. IVZ գրեսին. a և գրատեսդ նց. | DJOPSUWa և գրատեսդ. M գաք փխ. տատեսդ. N կատատք. P կատատք. | DJOPSUWa յտեին և. V յտեի և յատեցին. CDGJNOQSTUVWabc մարգեսդին. MR ի մարգահանին. Z ի մարգ ի նարին. HKLY ի մարգահանին. IP ի մարգահանին. B ի մարգահանին. 9. T ի նոյն տեղւոջն. P ի տեղւոջն. JOZ ի տեղւոջն. S ի տեղիան. N ի տեղին. | KL յտեին է տեղւոջն յարատ կառապետան. | Ic գր. | DW կատատքսդ է քս. | DJOSUWa հատդ. P հատք (փխ. մերձ). | DTWc հանատարձին. Y հանատարձի. 10. V կատատքսդ. W քատատքսդ. քա Ձատչան յատդ աստեն. | DJPW տատեն. | B գան, է տերատեսդ. M

որ օր ԻՒ էր Հրատիչ ատաղ.

Կառաքեցան սուրբ Թեոդորիտեանքն ի Թուխս Հայոց ի ՈՐ ամին, ի Մերատոտ քաղաքին.

Նայն վկայաբանքիւնն ատեին B ՀՀ 463 ա՛—464ա՛՛, C 1200՛՛—1202՛՛, D 568 բ՛՛—569 բ՛՛, G 589 բ՛—590 բ՛՛, H 551 ա՛՛—552 ա՛՛, I 596 բ՛՛—597 բ՛՛, J 1050՛՛—1052՛՛, K 559 ա՛—560 ա՛, L 482 ա՛—բ՛՛, M 575 ա՛—բ՛՛, N 552 ա՛—բ՛՛, O 546 բ՛—547 բ՛, P 474 բ՛—475 ա՛՛, Q 590 ա՛—591 ա՛, R 557 ա՛—558 ա՛, S 587 ա՛—588 ա՛՛, T 565 բ՛՛—567 ա՛, U 539 բ՛՛—541 բ՛, V 403 ա՛—404 ա՛, W 508 ա՛՛—509 ա՛՛, Y (Ա՛տատը)286 ա՛՛—287 ա՛՛, Z 423 բ՛՛—424 բ՛, a 303 ա՛—բ՛՛, b 614 ա՛՛—615 բ՛, և c: Ձեռագրներեցդ HL ատեին նաև Ս. Թեոդորիտի պատկերը: Վկայաբանքիւնը գտատ ա՛ է Հրատիչ Ի՛-ին—Առքիս 28, այս վերնագրով. «Վկայաբանութիւն արդս Թեոդորիտեանցն» (C սբրդցն. N սբրդն. b սրբդպ. GH յտեին. DW յաբոյ բառիցդ յեսդ. | GHTUVb գոհարիեանցն. Ic գատ-

գան, է Թիվիս հյց ա.դ. ամին. 1. Z յտեի գր. a իդ. Ի է և բ. Z յտեի. | W տեի էր. | C Հրատիչ. c Հրոբատիչ. P ի Հրոբատիչ. U ի Հրոտիչ. | J ատեին. BZ ատեցն. T յտեին. 2. UW գոհարիեանցն. P գատհարիեանցն. O գատհարիեանցն. D Թվիս. WO Քրիստ. 3. DOPUW ի (P ի յտեի) գե և ի դ ամին. | DOP ի սերատոխայ. | վկատաբերգան էրէր վերջատատրիեանն ատեին DOPUW այս ձեւով. JS յտեին. իսկ մնացեալքեր ձեռնէտ ձեւերով են. GHKLM RY ի բարեխի սերատեխոյ, նոհս այնպես կատարեցան ի Քրիստոս եւ են բարեխոս ատ. Տեր ողոմի ասնդացս վերջատոյն նոցա. (KL ի քաղաքն. L սերատոխայ. HMRY յտեին ատ. սէր. R ատճոզոցս. KL գերատոխայ. Y յերատոխայ). | R ձեռագիրը վեր գրի գոյն բարերիք յեսդ տոչ գնի մէջ գրած է ևաեւ. «ի Թվիցիս հյց ա.դ. ամին» CQTVbc ի ո եւ ի դ ամին բատկանին մերդ ի Սերատեխ բարերիսն նոհս այնպես կատարեցան ի Քրիստոս (CTc գե փխ. ո. Q յտեի և ի. Te էդ եւ ի չդոյ փխ. դ. Q ամի. c Քրատկանէս. b ի Քրատկանէս. CQVb սերատոխայ. QT վերջատոյ են քաղաքի բառիդ. b յտեի նոքա. Vb սյսպէս. C ի քս դեսէ է պետոխոյ յեսդ): | I և բատկանին մեր գե են իդ ամին ի Սերատեխ բարերին եւ այնպես կատարեցան ի Քրիստոս (Z իդ ի սերատեխոյ. N սյսպէս. Z յտեի ի քս). | B ի գեն ամի բատկանին Հայոց: | a եւ յ բանիս եւ ժո ատ. եւ բաղում բերեւոյթ լինին ի տեղւոջ նահգատեան արդոցն

Տաբինեանցն. L գ.տ.Տաբինեանցն. DZ գ.ոնտաբինեանցն. CQY գ.ոնտաբինեանցն. M գ.տ.Տաբինեանցն. N գ.ոնտաբինեանցն. JSW գ.ոնտաբինեանցն. P գ.տ.Տաբինեանցն. O գ.տ.Տաբինեանցն):

T ձեռագիրը Տրոպից ՝Ա-ի դէմ սխալմամբ գրած է յունվար ՃԲ. բայց նախորդ և յաջորդ թիւերը ՏԻՀՀ են:

a ձեռագիրը գրած է Հրոտից ՝Ի—Յունվար 30-ին, եւ սառաթէամ և Ս. Աթոմայի վիպասանութիւնից յետոյ այս վերնագրով. «Յայտնութիւն սրբոյ Գոնտակենանցն նոր վիպիչն սրբ ի Աբգառանայ կաստաւ-ցանէ»:

Վիպասանութիւնդը Տամառ առած ունի նաեւ Զատչեան, Գ. 49, ուր Գաւիթ իշխանի սպանութ անուններն են՝ անդրանիկը Աշոտ (Տօրը Տետ մանչուկաան գրածած) և միւսները Գոնտակենէ, Գառնոս, Տամկէտ և Տուտկէ: Հմմտ. նաեւ Յայտ. Ա. տպ. 986′′—988′, Բ տպ. 672′′—673′′, Գ տպ. Տատ. Գ. 48′—49′: Վիպաս թիւնն թուա-կանի մասին տես Գ.Տօդասեան Աբգառանացու վիպչը, էջ 11՝ տեղիով թիւնը:

3.

ԽՈՐԻՐՈՎ ԴՐՆԶՐԿՈՑԻՑ

† Ամէն աստ գ—1167 յունուար 10 գշ.

Ի ժամանակս բռնակալութեան Ղեմոյացոյ՝ յորում վաղ ազգին բարձեալ էր ի մահատարութիւնն Հայոց և ապատարուս, և անաեւոյք շրջէին միաղգիք իշխանաց՝ որ ընդ քաջ ազգարէս վարուառեալք՝ ոչ հնազանդեալ մեծեանց, մա-նաւանդ ոմանցիկ որ բնակեալ էին յամենայն աշխարհին Այգեպատ, աւազակարար կեալ ի վերին և ի ներքոյ տեղիս և յանցս նահապարհաց դառնալով, ասէաին. կողո-պուտ յամենայն ազգաց՝ յորս յաղթեն կարէին և ձե-զութիւն ոչ սակաս. Տասուցանէին զրկասիքեղից, Տարկս ի թնդրելով, զոր ի գէպ է ոչխմ և մեզ առել. Ոչ գոյ ի ժամանակի յայտիկ իշխան և տանջողք որ Տոմսէ հանդիս

Ձոյնակէ մարգարէն ողբայր. Աւերք առնեք զքաղաքս իմ ի չտեսանեան ծարաց և գազս իմ աղբիւրս արտասուաց, զի դառնայ լոյսն ի տուէ և ի գիշերի զինչ-ամութիւն ողբիս մերոյ և գրատեսիցեալ ամենայն ազգս, վտանգաւոր լեալ և ոչ կացեալք ի կոչ, այլ քան զնա-նեալեան պետս ի մրրկոյ ծովու յարկաբք և ոչ Տաւեալք ի նաւահանգիստս, քանզի ինքեանք զայն ախտ գիտեն, զան

3. 8 անվերնագր. 8. 8 յաղթեան. 11. Տես Գաճ. Գ. 38. 12. Տես Երեմ. Ի. 1. Աստուածնայ տաճարք ՀիայՀի յետագրուած են միջից ուրիշագրած են. իսկ ճօտ Երի տեղ ձեռագրին ուրիշ են

առաւել նեղագոհութիւնն և կրճատ պիղծ բարուց խրատանց, որք լու համարէին ի սարկաւագն կալ անկանդ ապագայ քան թէ հնազանդել միանգամ և կեալ յապատաւելեանս Վասն այսորիկ նեղեցան և առաւազգանն յանօրէն և յամարձիտ ազգացդ, յորոց Քեռուբայ և Բանակելի և յիշելեալացդ, որոց առաւել ծանր էր քան զերկաթի լուծ սեպոյ նոցա ի վերայ քրիստոնէից, մանաւանդ յայնաժամն Գիտացուցոյ, որ վասն առաւել հարկատուութեանն վաճառէին զորգեւս իւրեանց և տային ի դիմս փրկանացդ անձանց. և բազում էր ամպրոպ խառնուածութեան ահաւոր յամենայն տեղիս Քրիստ գառնատաւնչէն եհեղեցիս, որ փոխանակ գրասխոն տաւնն մեզ, տապալէին, զվանորայս ի հիմանց քակէին, զմատուռիսն վկայից տնաւնց տեղի պատրաստէին, զպատուական սրս անարգէին եւ խնամատուքն յոչինչ համարեալ լինէին և բազումք ի քրիստոնէից թուլանային ի հաւատոց, քան յառաջագոյն գոլացեալքն Պատրոն, եթէ ի ժամանակս յեսոմեան քահանայիցն մարդիկ ի հաւատոց և հայեցուին յայսս մոլորութիւնս։ Նաև Թուղատացն Վրաց՝ որ էր սահմանակից տանն Պագրատեայ, կամեցաւ տնօրինել տանել պաշխարհն ի մարգս և յանտանել. մանաւանդ զերկրի և զարգասանգ երկիրն Աւաքացոց յաւեր դարձուցանելոչ եւ այս լինէր վասն ծուլացեալ տեղոյ մերոց, որք ոչ վարեցաք բան իւրեանց և քան արբանութիւնն, քանզի հայրապետք սրծնան ի մանկունս ձեռնադրութիւնն, նոցունչ քահանայապետք և քահանայք, որպէս ասաց Եսայի, քահանայն և մարգաւորն յիմարեցան. և յայնչափ յանդգնութիւն հասին, մինչ զի և մարգիկ աշխարհական՝ որ ոչ ունէին գծծումն քահանայութեան, այլ և կանայք նոցա վերառեալք լինէին եհեղե-

1. n կքծ։ 8-9. n հարկապահանձութեանն. 12. n առաւ. 18. n տեսիր «... յայս մոլորութիւնս. տպագիրքն բան Ա. Տիմ. Գ. 1, որ բան Վկնեցի տպագր. (1860) այսպիսի է. զի ժամանակս յետին քակտցին ոմանք ի հաւատոցն, և հայեցուին յայսս մոլորութիւնս և ի վարդապետութիւնս դիւաց...» 21. n զարգեանաս. 22. n ուռաւցիոց. 26. Տես նս. իբ. 7.

ցեաց, և ամենայն որ համարձակ գործէր զչարիս ի ոչ առաւել երկիւղ և ոչ յանդիմանութիւն։

Յայսպիսեաւ ժամանակի յանկարծակի ծագեաց իբրև պատուղ մեծապատառնոր վկայն Քրիստոսի Թադեոսի։ Բայց օրինակ վկայութեան նորա է այսպիսի։

Էր աւրէն Թագաւոր քրիստոնեայ, ի քրիստոնեայ ծնողաց, յաշխարհն Աւանայ, հաւատ ի քաղաքն որ կոչի Դանձակ. և առաքեալն մանուկ գալով ուշիմ և հանդարտ կայր զղաւական կենաւբ Իսկ բարեաւտարն առաքեալ՝ որ մարգեաւ ընդ Ագաթանգ ի ձեռն Գրիգոր, յարոյց պատերազմ ի վերայ պատանեացն՝ այսպիսի օրինակաւ։

Ազգ մի ի փոքունց և յանկշանից պարսից, որ ընակեալ էր ի գաւառին Աւանայ, առ առնինոսք ժառանգութեան քաղաքին մեծին Դանձակայ, ի գերագի մերոյ Պահաչէն կոչեցեալ Նչարն ի նոցանէ քրիստոնեայք էին և Կրօքն հեթանոսք, բարեկամք և սիրելիք գոյալ միանգոյ ըստ մարմնոյ եւ ունէր պարսիկն ուստեր և դստեր, այլ յայլոյ ծնեալք ի կնոջէ Իսկ մի յորդոյ նորա յանկարծակի զեան իւրում՝ որ ոչ էին համանգոյր, որ և բանագատեալ զաղջկին չնացաւ. և ի յղանալն երկեաւ յոյժ, մի գուցէ իմացցին ծնողքն և սպանցեն։

Բայց զի յառաջագոյն առաքեալ էր նա պատանոյն Թադեոսիս, զի էր ամենագեղեցիկ տեսլեամբ, խոպատաչ հեզսկ, կարմիր և ալիսակ գունով, և զի էին գոյգերք միանգոյ, և միչտ տեսանէր ի մանկանն և յեղանել, և լինէր յորժամ հանդիպէր մանկանն առանձինն, բանս պատիր փաղաքչելով խոսէր ընդ նմա, զի թերևս կարասցէ գլորել զնա, զի մի յայտնեացին գործք նոցա չարութեանն և ապանցեն եւ զայս առնէր ոչ մի անգամ, այլ բազում անգամ Իսկ պատանեացն սրբասիրէն և աղջախոհն, ոչ խոտորեալ ամենևին ի բանս ապչկանն, այլ կայր և հանդիսանայր ընդդէմ չարին, որպէս Յովսէփն այն ի հնումն կամ Լուս վկայեցոյն

8. n գոսիս. 19. n համաստար. | բանագատեալ։

ասել՝ եթէ ոչ յանգդնաթիւն լիցէ Ծանգի նա յետ այնր առաքինեանն ընդ ամենայնի օրինօք եմուտ և մանկունս Ծնաւ զնիրեմ և զԱմանաէ. այլ սա զայժմու. Ժամանակս զանցուցեալ արտ[illegible]եամբ, եմուտ ի սուտիանն, առնելով զրաբարեան յայտնութեան։

Իսկ իբրև գիտաց Տայր ազգինն, եթէ յղի է գուստրն նորա ի չնաւթենէ, ի խոչանդակս սրիկանէր զգաստրն և Տարցանէր. «Ո՞վ բանաւաւեաց զքեզ. ասա ինձ» Իսկ գուստրն սասանեալ և ցին զինն, որ քան խրտարանն չէր ժամանակաց բազում չարեաց պատճառ եղև մարդկան ազգին, զրպարտեաց զնոսունն Խոսրով կարծելով եթէ այնու պատճառաւ պատրեցի և զկամս ցանկութեանն իցէ, զի խոչանդեալ ուրացի և առցէ զնա ի կնութիւնս։

Վասն այսորիկ մանուկ գուստրն բարկացեալ վկայն Քրիստոսի Խոսրովու։ Եւ Տրամայեաց սրիանել զնա ի բանդ. և կացեալ ի բանդին ամենօրեայ աւուրս՝ սակաւագիտութեամբ անաւաղ անցուցանելով և օրհնելով զԱստուած։

Եւ Տրաման գուստրն զինի աւուրցն այնոցիկ Տանել զնա ի բանդէն. և եկեալ Ծնօղք որդւոյն աւանի սրիանէին զալես, զնեղութիւնն, զԶոգեկոտն մեռանելն, որով զնա անուցին Եւ. մայն ասէ. «Մորմանի թշուառագեալ մօր և մի մանկիս ի չեռս սրիւնարբու գազանացն» Նոյնպէս և Տայրն սրինգրալ արտասուաք և Տառաչանաք ասէր. «Ծանեայ առ, որդեակ, առանի սանեին և միայն զերծիր ի սանիչանացդ և ի մահաւանեգս» Եւ առցուած զրեզ յաչխարհն Վրաց և անդ Տամարձակութեամբ պաշտել զԲրիստոս։

Իսկ նորա ի բաց գազանագեալ զերեսն, ոչ ընդունէր զասացեալսն ի նոցանէն Եւ իբրև գիտացին զԱստուածասանն և զանդգդալն միաս մանկանն, ի բաց գնացին լալագին. զայս լուեալ գուստրն, ասէ. «Ներեցարուք ինս սակաւ. աւուրս, զի ի[illegible]ես խրատեալ եկեսջ յաւղղութիւնս» Եւ գարձեալ Տրամայեաց սրիանել ի բանդ. և նորին ի[illegible]են զնա սրացէ

4. ո սրատղեան. 5. ո բարատեան. 6. ո ազիան. 7. ո ի խոչանդեան. 13. ո խոչանդեալ. 14. ո բարեացի.

սրբոյն Եւ կացեալ ի բանդին այլ ևս աւուրս ութ, ոչ եկեր և ոչ սրբ յատուրն յայնոսիկ. և ի կատարել աւուրցն այնոցիկ, Տրաման ետ և անձին առանի գատաւորին։

Եւ ասէ ցնա. գատաւորն և ասէ. «Թէսարամ, մի մերբեր տարտարատուց. գթեկր և Տաւանեա, և ասց զքեզ ոսկի բազում և գաղիին գայն ի կնութիւնս և այլ ևս մեծագործիս Ապա թէ ոչ կամիցիս լսել ինձ, բազում և անհնարին տանջանօք չարչարեցից զքեզ»

Ասէրն ասէ. «Պարգեւք քո ընդ քեզ լեցին ի կորուստս Եւ Քրիստոսի Տաւանեալ եմ յանմիտ թագաւորին որ արար զերկինս և զերկիր, զծով և զամենայն որ ի նոսա»

Գատաւորն ասէ. «Թողանի ի մանկութիւնդ քո և արա զոր ասեմ քեզ. լեր ընդ մեզ և որդի իմ կոչեսցիս և կեաց. ապա թէ ոչ ապականեմ զքեզ զօ զպղատչաւ»

Ասէրն Խոսրով ասէ. «Ձասցի քեզ և գարձեալ ասեմ՝ եթէ ոչ եմ լսելոց ձերոց յօգտակարս խաբէութեանդդ. զի թէ վազ և թէ անագան սակայն մեռանելոց եմ»

Գատաւորն ասէ. «Հրով սպրեցից զքեզ եթէ ոչ գարձցես յայգապիսի չանաւութենանցդ»

Խոսրով ասէ. «Ոչ կարես սպրեալի Տալ պատրաստել զոր Քրիստոս պատրաստեալ է մեզատորագ և սպնոցիկ զո իբրև զձեզդ. կեն անմարիչաք»

Գատաւորն ասէ. «Գանեա Տաւանեա Մահմետի՝ զո դայս սպրարն Եա մեզ և անդ զգրահանն»

Ասէրն ասէ. «Ձկինդանին ուրանալ տաս ինձ և մահ կանացուանց երկիր պագանել, զո ինքեանք մոլորեցան և զձեզ մոլորեցուցին յաւիս ճանապարհէնս»

Եւ բարկացեալ գատաւորն Տրամայեաց երկուց գինուորաց կապել զերանելին ձեռս յետս և գնել անուր երկամի և պարանոց նորա և չրչիցացանել ընդ քաղաքն ի տեսիլ ամենից Եւ բազում ևս ի ներհնանաց զարմանային ընդ Տամարձակութիւն և ընդ անփոփոխելի միաս սրբոյն.

12 ո ի մանգութիւնդ. 23 ո Տաւատանեա. 24 ո ընդրեանն. 30 ո նորայ.

և թէ որպէս անոնք յուսով մեռանիլ Զինի այսօրինի եհատ
ի վերայ նորա գառաւորն վճիռ՝ ոչ քարկած լինի. գիտացեալ զնոսաւասաւն միայն նորա եւ առեալ զնա ամբարիշտ
հանին արտաքոյ քաղաքին ընդ կողմն հիւսիսոյ՝ ի տեղի
5 մի քարուտ, ուր եղերք գետոյն ցամաքելոյ։ Այլ և քրիստոնեիքեաք ոչ էին ի քաղաքին, եթէպէս ասէին զմեռանիլն
Թադէոսաքոյ, զի տեառնէն զնաշխարհութիւն արբոյ վկայեաց եւ. իբրև ածին զերանելին ի տեղին ուր հանգերծ
ձեռն էր կատարիլ, խօսել սկսան զարձեալ ըստ Տրամեան
10 գառաւորին և. ասեն ցառըրն. «Մի յամառիր իբրև զնաւել այլ լաւ մեզ և որա զկամն գառաւորին. և. մեք ապրեսինք զի ներեսցէ քեզ. մանն հաւանեա զէնիս մերում
և. Թողցէ քեզ զամենայն անարդութիւն, զոր յանձնեցեր առաքելն Տեառն»

15 Ասէ առըրն. «Ո՛չ մարդոյ ոսկոյ կամ ձեռ երկիրպագանել. կամարկին և. մարգարեացն և. մեռանել չաներ» Եւ
մրմնջել իբրև. զգալոնս վայրենիս և. կռեռնալ զառաւորնս
խրեանց ի վերայ նորա, զան հարկանէին զնա յանիծալ
և. կռապել զնա ընդ. Ծառայ միոյ Թիմենոյ. բայց յառաջ
20 քան զկատելն Ծառնը կրնկալ կայր յաղօթս և. ասէր. «Զգնել
Քրիստոս փառաւորեմ՝ հանգերձ Հօրն և. ամենասրբ
Հոգւովդ»

Եւ բարբարոսացն զգռհալով զմեռանալ. քարանձիզ լինէին ի սպանել. և. կայր երանելին իբրև. զգառն ի մէջ գայ-
25 լոց. ոչ ոք էր ար արկածէր և. ոչ ար ար ի Քրիստոս հառաներ. այլ ամենեքեան լեհացն և ի բնակացն Պարսից իբրև
չունէր կատարեալ Թիմբենն ի նա զնեալ յանդիմանաւ
Թեանն։

Եւ ի Թանգրտիմենէ քարանձին ար իբրև. զսեզատաս-
30 թանս զեղանն ի վերայ արբոյն, ջանջանեալ առ հառաքան
ասելոյն և. յոգւոն քակտել ի միմեանց. և. զատուս զատուս
մարմինքն յերիվը անկանէին Եւ. առբոն տանգեալ զդէն

3. ո նորա. 4. ո հետս. 5. ո քրիստոնեայք.

ի փառս Աստուծոյ, զան գրեցէզուսին. «Ազիք արքարոց ի
ձեռն Աստուծոյ նոր»

Եւ. ապա յետ այսորիկ Տրամեան հաս բանտարկն և. եղեն
առաւսան ի պարանոց երանելոյն. և. նա քարշել ընդ. Տրա-
5 պարակս արտաքոյ քաղաքին փողոցաքն քրիստոնեից իբրև
յայրմէիեն մեծ գիրան Տամեղբարն Իսկ գինի այսորիկ
եմեալ առաւսան ի սբար բանտարացն զի Տրամ արքայնէն
զնաքինս երանելոյն. և. ընկերեալ ի Տարն ոչ արքացաւ
եւ. ի գիշերին յայնմիկ եհեալ ծնաքք արբոյն՝ բարեն
10 գնդեցարս վկային և. եղեն ի Տառաքանայ գերեզմանաս քրիստոնէից գերչն, անդ Տառաքանալով զարժանս վկային, մանաւանդն և. զարհարելով ի բանտարացն

Իսկ գինի անգնեցոց երկուց ամից՝ փախեցաս ի մառաւան
ի նոյն ասելոյ գերեզմանացն. և. ի փախել նորա ահասաւեան
15 եղաք՝ զի ոչ էր արձակ կատարք՝ ձեռնադիր, և. ոչ մնալ մի ի
գլխոյն Ձախեալ. որ և. նշխարք վկայիցն՝ երկիրպագանելոբ տեղան առնէք Թէ՛ հետիհետէ բազում ի փառս Աստուծոյ
Տառն զի գնաստասրեալ էին փառաւորէ՝ Աստուած տառ և.
ի Տանգերձեալսն։

20 Բայց եհեղացաք և. ի տեսիլ զարհարելի լուսոյն՝ որ երեևեցաս ի վերայ նշխարաց արբոյ գինին։ Երեևեալ՝ ոչ Տառաստացեալ միայն, այլ և. անհնարանին. ոչ մի անգամ այլ
և. երկիցս. և. ի օրինակ առաջնոյն այսոքիսի։

Մանր իսկ էին Պարսիկի գերչն յառաջս գաղեալ իբր-
25 Տանց բերել զգօրականս՝ զի ի գերչէն Տայնոց զարձեալ
գնասս յաղօթս, նմանապէս և. ի առաջինն Ժողովիցէ. եւ
եհեալ գնանն անօրէնն Տնազանդն գերչն արտաքոյ և գերեզմն ուր
էր Տանգստարան արբոյն Թոսաչարս, և. յարուցեալ ի գիշեր
գինի մեռանէ կատարեցեալ գործացն Քրիստոսի Տնդեցա-
30 ցանել առ նոսա, երանէն ի տեղի մի բարձրանգամ և.
տեսանէ նշան արձակելի և վերայ գերեզմանին առբոյ վկայ
լոյս սասակի՝ որ առաւել զանցանէր գլուսատրութեամբ

20. ո գրանիկի։

աթեզականն. և յահէն բմբռնեալ ոչ կարէր ամենեին խօսել, այլ անվեհեր դէնը կիսամեռ, մինչև ցառաւօտս եւ ի վաղիւն եկեալ գաթն գնաս, զի կայր անշունչ իբրև զմեռեալ։ Ապա հարցանէին զնա Պաթկասականացքն՝ եթէ «ի գիշերիս յայսմիկ ընդէ՞ր ոչ յարեար և գնար յատրճեր. զի ասան այնպիսի կռնչոցք գթեղ՝ զի ազօխս արասցես և գնաս յարձակեսցես»

Եւ նա ՚ի պատասխանի ասէր՝ թէ «Ես ոչ գիշերով կամ պատճառ ինչ ունիմ գնալոյ ի վերայ նոցա, զի մի յայսմեռոյն զազանէրն սեռին մեծ զոր սեռանին եւ առաջէր գնի ես ՚ի ծառայից իւրոց, զանիրաւաբար պատաբ առեալ զի մի ոք գիտասցէ եւ եկեալ ծառայն քան հրամանն պատասխանի հանէր գիշերն ամենայն. և սեռանէն ի մէջ գիշերի լոյս հանդարտեալ ի վերատա փայլեալ ի վերայ հանդատարանի սրբոյն. և յահէն եղեալ և ի գործոն, ոչ զօրէր նայել ընդ. ճառագայթիս լուսոյն որ երեւեցաւն. և ի վաղիւն ասէն և գազանիւտեր երթեալ ի քաղաքն պատմեալ գսենեկին մեծատանէ և զարմանալիս նոսի պիղծ և անօրէն գառաւօտն գյանալ կամելոյս զգանդելին մեծատանէ զոր լուան ի ծառայէն, նզմոպես և գառաջինն զոր ի բաղնեայ լուաւ։

Ապա պատրիկ անանձ յանհատակ քան պատառհանան հասին գնատն, յորում կոպելոյս սուրբ վիպեն, զի պրեսբիտեռն «Եւ սեռանալ քահանայի միոյ ետ փոխանակ փայտ յայրել և առ. և գիպեցին տանալ և պատճառաւ հատանելոյգանէց. և տրան ետ լինէր, զի և յյառալ իակ կամէր և ոչ իշխէր. և այս ի Տեառնէ պատահէր Եւ տաքեալ եզ ի գանիմս եկեղեցւոյն և բազում բժշկութիւն տանէր գկեղ. Նայեն յառալ և գինի հատանելոյն. բազում անցանելոյ սեռեալ ի հետաւոտանէ հաւատացեալք լոյս

8. ո ուշադրեալ. 19. ո գպատճառելոյն. 29. ո եկեղեցւոյն.

իչեալ ի վերայ գաթթին, և եկեալ պատմէին քահանային. և այլք ի հաւատացելոց տեսիր պատմէին որ մերձ կին գեկեղեցին, եթէ ասէր ի տեսեան գիշերոյ եթէ «Զիս խայ ձեացուցեալ օրհնեցեք և անուն գիր սուրբ Մատեթոսոս» Եւ լուան զայս քահանայն անյապաղ կամարէր և գիտեսուածս փայտին գտանելոյն տանելն ի քժշկութիւն, սրտալը ոչ սակաս բժշկութիւն կատարէր Տէր ի փառս իւր և ի գոհութիւն վիպին, կատաղ և այլոց սխալից։

Եւ զպատրիկ վիպէն գիշեն սկիզ գառաւպատանաց Տէր առաքն քան սրբանի նրբոյն գործոյ. քանզի Տէառ Տեառնդ այլոցգոյ, նաև ինչ մարգաչ և գազանի և իւրմէն առաւելի. որով և Տեառնդառ բազում հատանելոյգ և անհատանից արգարադատութիւնն Աստուծոյ եւ այլոցն ևս չարչարալ կրելոյն անցս ապրատանէ նորուն երկնչ. անանձ ի գիշեր գիշերոյ և այլոց յնատէն բարձալ եղեն մեհեսատանն և ոչ մնաց և ոչ ոք յապրատանէ նորին։

Կատարեցաւ սուրբ վիպն Բրիատոսի յաչխարհին Աստուծոյ ի մայրաքաղաքն որ կոչ Գանձակ, ի թուականին ՈՒՀԶ, յամենեսեան Պատ, յերրորդ աւուր, ի գլուխ յիսնեկի պատնդ վարդապատին, ի թեպատրապետեսեան Տեառնդ Կիւս Մատեոսի և յիշխանութեսեան Հայոց Թորոսի, որ էր պատասխալ կիսապատական պատրապ ի թեպատարքեն Տեառնդ, և ի Վազդ Գեղարդ, և յիշխանապետութեսեան Հասանդ սրդէզ Գահրմանդայ կոպեսցին Խաչէնդ, և Տարրապետութեսեան Տեառն Բրիգորիսի և ներսեսի Տարագաս եղբարդ Հայոց մեծոց, և սոսեն Աշատանդ Տեառն Աստիսանսի, և Տէր Յոհաննիսի եպիսկոպոսի քաղաքին Գանձակայ, և յիշխանապետութեսեան Պահերդոց Եղսկոպին, և ի թեպատրապետեսեան Նրեսեցւոց և Պարսից Ապատյանին. իակ ի մեզ թեպատարելոյ Յեսուսի Բրիատոսի Տեառն մերոյ, որում վայելէն փառք, իշխանութիւն և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեսս յաւիտենից. ամէն։

1. ո քահանասպին. 24. ո իակելոյ. 30. այսեղ ճշտեսկատ մի Իրիսոմեսեսի յատսկը՝ որ ի 1167։

Մխիթարայ վարդապետի տնահանեան կռիւզնեայ Փոշ,
Նէրքոյեան
առաջնեայ ի նոր միայն կռիւզնեայն Խոտորոյ:

Զատրճանան ժողովրդեն նախանձաչէ ի միշտաւել կառնուի և անագան վիպէից. զի մի ի հաւատոյն հեռատրութեան ժամանակին, որ առ. Ցէր մերոյ Քանզի յանդեալ և ի ներկայ և յապառնի ապրելի, այլ ոչ գոհրապէան փառ փոյթ Վասն զի բնաւորապէս և. ոչ պատահմամբ գիտ առացեալ ունիմք. ըստ որում ոչ հաւր և. ոչ սուր և. ոչ այլ ինչ ներհակ հաւանեալ գիտ ի գոհագան կարէ ժամանակի, զի յառացողէ ազատելին է և. արձարձրին նա և. ոչ գիտէ բնաբել երեսս իբր ճոխի և. ազբատի, ասն և. կնոջ, մանկան և. ծերոյ, կատի և. երիտասարդի. այլ միւսն գաճալ ապ ժամի բնակէ և ի նասին ներգործէ. ապահսկացօրն գօրանալ և ի խոտանելոյն զրանչելի լինի. ի վեր քան գիարիս ասէ բառնալ մարմնոյ. անհայր ուսուցանէ և անմեղք. զմի և եթէ գիտել զր պատճառն է բնաւից. նեղալ ընդ չարչարանս, մեծարէ գիմիտս, կերակրի նախատանաքը, ուրախանալ հանդատագը, ճոխանալ ապրատութեամբ, բերկրի անմեղութեամբ, մեռանի կենդանի, յառնէ մեռեալ, առնէ զաչխարհ, գարշի զր ի նմա, խոհալ ի ասէն. հոկէ է գէշերի, զարթնուցանէ զանձն, հիզոտ զարհատաս, հատատաի հատատալ, մխիթարի յուսոյ, գօրանալ սիրոյ, գսէ զրիտասէս և էրատնէ հատատաի. պատրատ զանձն ունի և. ապատէ ժամու. հայցէ ազօթիւք պատահիլ պատերազմին, և եթէ մարտ ճակատաս ոչ էցէ մարտագիւն նախայօժար պատկէ կամաք. ի գեղ ժամանակի յորինէ գործոգ և կրկնապատկի հատուսցէ վարձս, և եթէ լսելոյ հայածիչքն ի նորին լինին գօրատեինէ, ասկայն յատաչ զարժանիսն ձգէ հանգիսին. վարէ

4. ո ներկիս. 5. ո բնաւորապես. Ր. Տ. Միշտիան գրաւէ ի բնաւոր այսպէս՝ առանց ծանօրդության. | ո բրնս. 7. ո ներբնակ. 9. ո բերրիկ. 12. ո պատանիչի. 16. ո տնանգութեամբ. 18. ո զարթնուցդանն. 25. ո զօրատինէ.

զիմագուցեան իբր հոգեսոյ հրոյ զրոց սէրն. պատճառանաս փարձանաց հատատակս ցուցանէ, որոյ ի խոր զարժանն ձգէ, իբր առնի ի սատատիճինէ չարժեալ հոգոյն եւ. որպէս ի հանգերձից օժանդակութեամբ տնանք յոյ մերկանան ձեռաք, նմանապէս և ի մարմնոյ ծագան, հատկատագը զհակառակին գործեն նման Ցեռանն. Տատածեալք լինին ոչ չարչարչէ միայն, այլ և ի մարմնոյ, զի երանութեանն արժանացին. Տատեան անփոխն գերանութիւնին, որպէս գերոին իսկ գատաւն. վասն այնը և խրատանեալքն գիտատ Ցեռան ժամանակիս եւ. որպէս առաքինքն միշտաւելով ընդդէմ միշտ, նմանապէս և նոքքն պատուելով ընդ առաքինին առ. ի մէնչ գատաւորին ասենք. և զոր օրինակ առաքին է չարչարատագը խարի միայ Ցէր և. գենանեն գատաւորքն ընդ առաքինին առ. ի մէնչ գատաւորին ասենք. և զոր օրինակ առաքին է չարչարատագը խարի միայ Ցէր և. գենանեն գատաւորքն ընդ միշտ յեկեղեցի լինի խորհուրդ. նորոգ գերոն ցուցանելով, որպէս նորը և. հինը արժանացեալք միշտաւելոյն, միով կոչին և զարգարին անատանիւ Ցաղագս որոյ և. մեզ գերոս կոչեալք պատատաւ միայ նորն և. ընդ հինն մեծատանիք սոներ, գհատատով տատեցն Տատուած և. հանգիստատաւ նահատակ. զարքայանանն և. գկրօրն կոչմանն, գերկնէրն գատատաս և. զպանձարին աչխարհաս, գնշանատութն և. գնատկութեամբ. գգեղեցկին հատատաս, զատգեն մարմնով, զպատանին տեսք, գշատատերն քով յարմատոց բարեաց եւ. զի հեռաքս գատատերն միայիչ յերկրէ և ի մարմնոյ զպատճառն ոչ ունի, այլ զի ի միասին նեա ատենացն հնկին, յարմարեցաք սատատքս եւ. գարձալ մերժ զանկատրն գիյուզ. պատատկանն յանարգաց, մեծն ի փարատից, երեկոյին յանընչնկոյ, փարձատն յարքատաց, նման ի խոտաբհաց, փատատոն յանիսատից, մեծատատն ի տնանգաց, խոտատատն ի տգիտաց, արեն ի հեզգաց, պարկեշտն ի վատաչտից, արհամարհատն ի ընչատից, զատարհատն ի ժիրեցելոց, լուսատն ի խաւարեալոց, տմիսիկատն ի ցնդելոց, արդարն յանիրաս-

19. հեղինակը գործածականն և պիրոն կոչմանն բառիւով ակնարկատ է Տատուած տնունքս որ պատաիրեն (خرد xusray) ճշտատատ է ատարաս 25. ո զանգատին. 29. ո վատաչելոց. 31. ո ի ցընդելոց.

ւաց, ընդրեալն ի բնութ.ց, զօրաւորն ի անզօրաց, խրախուսեալն ի միամտից ծուլից, ապառաժէնն ի դիմնկնկեցաց, ծաղիկն ի ձմեռանէ, ամէն ի միմանց, մարգարտան յատուկից, բարեբանեին ի վաստաբանից, գնդոն ազգաբանին և ի նմա ծածկեցելոյ գանձին, սասցոյն անկին մարգարտին, խաչակիցն Քրիստոսի, նահանձակացն Ցեղոն վկայելոյն, գեղոյն ճանապարհին անցելոց բազմամանուկելոյ եղելոյ, աշակերտն Ցեղոն միամիտ

Զաս անեղալ բանարարին նախանձի անզգամանալով զկատաբաժն. Թէպէ և կոչման սուղ չնորհ, գծածկեալն յայտնել գհամբերութեան. ի ձեռն գհինն առնու դէն չարն, կարծելով նմանապէս չայտնել, ամէն գնալ ունայն. Զի եթ եղ զորգագլխի և յերկուս կարճեր յայտնել. փշրի սրագագլխին, գատարկանալ խորհուրդն կինն էր թաղարի և յայտնել կարճեր պռունկութեանն և ուրացմանը. պատուի յայտ. փաթի չայլ. գրպարտել գնահատանին սուղ. Տրապարակարար գիրն առնէ. մտանի և ի բանդ մտանի. Հարցաքննի, խոստովանես բաղանս չայտնի, և փիր քան գնման եղանե պատրաստս, զմի և եթ փութացուցանել, եթէ անպատս ի պրպտոց ուսեցեալոց է. դի մի ոտքն ծածկելոյն անօգտին գրանչելն վկայութեան. քանզի առանի գնշմարտութեան ուրանալ եգբն և գկնայ. գնախրատուիր գժանկութեան կարծեն գժամանակ. ներձն զղջանալ. խակնա կրթութեան առնու. պատճառս գնկնոց առաքն, նորին գրատուն առաքնեցելոցս ձանկրանս և վկայեալս. զոր ոչ ուսան ի գրոց, ուսան հագուոյ Հմանկունս, ճմ գուք, թերևս ի գնա էր ասել գառաւարին չարի, կարծեաք չայտնել յանաից. այլ ձերոց օրհնացի է և ոչ քրիստոսիկեից. զոր և ոչ յայտնեին ուանց հնչառութեան նորոգութենէր առանց ախորից և ոչ ծերք ձեր պզնահանդան և երեսառաքեք ձեր պարծանս գնչեշտութեան վարկանին. այլ մեզ մաքրութեան առաւել պատուի և մեռ վան հաւատոյ ուսին Աստ վկայի անկարած և անա-

2. ո պրպտուցին. 5. ո պրսացոյն. 30. ո ոզնահանան.

սեղական Հայոց գրոց, Տարհատութեն ստիպեն. Քանի՞ք, որպէսզի, սատ և ապատեալ կայ գնչմարտութեան ուր և կամաց

Իսկ նա ուսեալ Հոգւով գնշանանն Ցեղոն ոչ ուրանալ քանիւ առաջի մարգկան, գնի մի առաջի Հօր սրտացի և նա, ոչ ընդունեն. ի բաց գերեսս գարձուցանէ. սատանէ և ի Ցեղոն ոչ կերակրի նոցա Եւ եթէ գգոյց նոցա ոչ երկրորդէ, գնոյն զօրութեամբ յուշացանէ. Զմարգ գձեր ի կարտաս գնունեզ. գաթսուցանէք. ո՞ր ապագնէն Քրիստոսի Տատաւոգեալք գուք Նմա և Նորին Տատաւոց գնս ընձայեք. ցայգ. գնոյգ և մերթ ժամանէք օրինաց Զհնոգագ պարտին զրկեք ժառանգել զատանգ. զոր ի ձէնի ընկալայ, ոչ ուրացնամ գնշատա, գի մի նախատինք ձեզ եղեցս Եթէ կարծէք ինչ էին մերոյ կրօնից, ի գեպ էր ինդգոյ ճշմարտին լինել. բայց արդ յամենայն ազգաց գիտի անեղբեալ և Տատատանն մերս լինել. Նաև Նոյն և Տալածչացս գիտի և ի խրատն յայտնի. գի ի միաՏատնէ գերձանել ուսուցանեն, ոչ գէտ ինչ թողուլ օրէնս և առնուլ բարիս Ոչ կարեմ ի ատատ անկանել օրինացն, և սերի տալ չարախօսացն գձէնի և մեռանելոյ. Մեծի մեծ է ինձ ընդ Տատակիցս, և Տրատ պարակիչ նախատել. գիտէք գրսի ատացց խոցման, յորժամ գնշատատացեալ եղբարս յեղեցգի ժողովել սեռատնեցեմ և գիս մերժեալս Հնազանդել Ծնոգագ խրատուս, ատաղձից օրէնք ուսուցանեն և ոչ հիանդաց. Նոյն և ի Ցեղոնէ յայտ է, գի Քաղել գայնպիսի Ծնոգն Տրաժարէ Պատուհէր եկք ինձ մինչև ցայս վայր. պատհնեան պատուեմ պատճառ գնատանն Հեռի կացեք յինէն ար Ցեղացանել գիս ի Ցեղոնէ. խորհիք. ի բաց գնացեք, որ ոչ գղջութեան գնեք պատրաստաց. գի Նա մաքրասիրատեմբ է պատճառ և գուք Տարիս. բնութեամբ. վասն որոյ ամենեսին յիցի պատճառ Ո՞ւր գնորայն ծնագայց գչարչարանն վասն մեր ի ձէնի է գեպ էր ինձ խրատել ի Տամբերութեան, այլ գուք քաջնել ուսուցանէք Զինգբ ոչ մերն

1. ո բնայր. 19. ո բննդ. 30. ո ամենեսին.

Նմանեալ եւթանց մանգանցն՝ որ առ Մակաբայեցիսն. զի փախանակ միոյ եւթին եւս ի մահ իբրև զօրենալ բազմաց. միթէ չէին նոքա խանդաղատանք և կամ սրտիբուռնց էր մայր. այլ զի խրատեալ գիտէր յօրինացն, եթէ մահ վասն Աստուծոյ անմահութիւն է։ Եւ թէ առանց գայթելեան գայս ոչ գիտէք, միթէ ի ծանր ոչ լուայք քառասուն վկայիցն, եթէ զինչ ասաց կամ զինչ գործեաց մանկանն Մեկաբեանի մայրն։ Մահ միայն զերեսելին կարծէք չար, այլ այս պատճառս բաւեցաց առ Աստուած է. և մեռեալքին անհերկրիւ հատոյ կինոջք յաւետեցից մահ է։ Թէպետ ի ծառայից Տեառն, սակայն գթասիրու-թիւն ցուցանելի է։ Ընդունի, զի բարերար է, և չիբարկա և յաւելու փառաց. վասն իւր առնէ դիպս, որ առնէ այժմ։ Հաստատէին և զվիսս հաստատացեալց, եթէ միոչ ի կառաքած ընդ մեզ է. պատուէ գժամանակս ի ձեռս իմ. ոչ ասայ ինքն մեռանիլ զնախդէս վկայիցն. ճշմարտութիւնս յարգաս նահատակաց. առաւս զինքն ցուցանէ և պարտաւս ի բաշխել բարիս Մի զայժմուս տեսանիցեք զվիշտս և խռովիցեք, այլ ի կատարած անդր նայիցեք։

Փոխանակի բանիցիս գրասան, և ընդ կապանաց աթոռս ձեռաւնին ի մէջտց. բայցկին հայն. կինաց, և ծագանին ջուր մշտապահութեան մարմնոյս ծագին անապականութեան, ընդ փախանակի կինաց անփախանին եթէ գուք անփառանաք, յինէն ոչ է ծաղկեալ. լուարք յայտնապէս՝ ոչ պարսիմ Զքազաւ Տեառնի կինոջ տեսի մեռեալ փայտապոյ. հարկաւոր առաքի կայ մեռանել, ընդ-դէր կամաւոր ոչ գործեցից և պահիցայց»

Եւ լուեալ զայս գնացին ընդ-ուրեքեամբ և տրտմութեամբ՝ երկրագութիւն բաժանեալ. յաղթին ի բնութենէ կաթուած. ապան ՁԴառնապէս առաքի այսց գնացն տեսանելով զբազայն սիրելոյց, մանիրարեն ի կատարածէ ուսեալք զայս-

2. այսեղ մի բան պատած. դիրիճ իբրև քան Ծ. Տ. Միրզեխանի. 3. ո խանդաղատանք. 6. ո գրած է գիտէք, ուղղելիքի վերեւը քան ուղիղ արտագրութիւն Գ. Տ. Միրզեխանի. 11. Միսկալ ոչ իմանալք բառերիդ, միմիայն ճերմակեանի վերջը արտագրուած նէր Գ. Տ. Միրզեխանի հրատարակութենից Աշարաս 1897, եջ 39—41. այս մասին տես եւ ճերմակ, եջ 40: Հրատարակիչը նշանակած չէ թէ ճեռագիրը ուրեղ ի մասին յայտնած կամ է ծայրը եջի է վերածած. ուստի մենք էլ չկարողացանք նշանակիլ Ծառագծեալ տառերը պատած են եղել թղթագրուած եւ հրատարակիչը իր կողմից լրացրել է։ 12. ո բնաւ ...ալ. 24. ո այսեղ վեց տող պատատած. խոսքանիւ-տողը մեծատառութիւն բաճ տառից բաղկացած

. . . . . ձը
. . . . . գոր
. . . . . բաղձալ

կանխաս պատահեաց, որոց նախանձն մերձ էր, է կրթուց թիւն յաճախ, ոչ են զարմանք, այլ այս է հիանալի, զի ոչ զոք սեռի վիպ և զօրացուցիչ, այլ և հակառակ որպէս և գուցէ Թէպ տուր ինձ մեռանել յայսպէս նորա, որ վասն իմ մեռաւ, և չարչարել յայսպէս Չարչարելոյն. թէպէտ հաւասարել ոչ է ծառայիցս Տեառն, սակայն գյօժարու-թիւն ցուցանելի է։ Ընդունի, զի բարերար է, և չիբարկա և յաւելու փառաց. վասն իւր առնէ դիպս, որ առնէ այժմ։ Հաստատէին և զվիսս հաստատացեալց, եթէ միոչ ի կառաքած ընդ մեզ է. պատուէ գժամանակս ի ձեռս իմ. ոչ ասայ ինքն մեռանիլ զնախդէս վկայիցն. ճշմար-տութիւնս յարգաս նահատակաց. առաւս զինքն ցուցանէ և պարտաւս ի բաշխել բարիս Մի զայժմուս տեսանիցեք զվիշտս և խռովիցեք, այլ ի կատարած անդր նայիցեք։

Փոխանակի բանիցիս գրասան, և ընդ կապանաց աթոռս ձեռաւնին ի մէջտց. բայցկին հայն. կինաց, և ծագանին ջուր մշտապահութեան մարմնոյս ծագին անապականութեան, ընդ փախանակի կինաց անփախանին եթէ գուք անփառանաք, յինէն ոչ է ծաղկեալ. լուարք յայտնապէս՝ ոչ պարսիմ Զքազաւ Տեառնի կինոջ տեսի մեռեալ փայտապոյ. հարկաւոր առաքի կայ մեռանել, ընդ-դէր կամաւոր ոչ գործեցից և պահիցայց»

Եւ լուեալ զայս գնացին ընդ-ուրեքեամբ և տրտմութեամբ՝ երկրագութիւն բաժանեալ. յաղթին ի բնութենէ կաթուած. ապան ՁԴառնապէս առաքի այսց գնացն տեսանելով զբազայն սիրելոյց, մանիրարեն ի կատարածէ ուսեալք զայս-

24. ո անգիանակը. 25. ո պատիմ. 26. Առաքի մէջ տպուած է փայտապոյ առանց ծանօթութեան. հերագրում նէր թե մեռածի փայտապոյը պէտք է այսպէս ուղղել իբր հանդանակը յայտոյ հարկաւոր բառիւ։ 29. ո բարեհան-նալ.

սիւ. վկայից։ Բայց և Հաւածչայն ցաւին սպկին, զի ի մեռանել գլոյս նոցա ունել սասց և վկայեաց, եթէ «Ինդասնէ ի Բանն սասուծոյ. կենդանի է և մարմնով, և գալոց է նա գասել զինդանին և զմեռեալս, վասն որոյ ոչ ուրա-
5 նամ և զպատիւ ձեր ընդունիմ զգան և Հաւանիմ մեղաց ձեր օրինացդ և գՀետ գամ Հետին մահու, զի այդ է անուն մեղբեցուցչին ձերոյս»

Եւ գայս լուեալ Հաւանեք վճիռ գասաւորն քարկոծ լինելոյ։ Եւ պատառս, զի ամենեքեան Հաղորդեցեալն այս-
10 գարայն մահու և պսակեցոյին և գայս իսկ քարովն սգսգակէր։ Ա,յլ սակայն խորհուրդ է և այս վկայից, որոց կամ է բազում անգամ վասն Ցեասն մեռանել կամաք բազմացն իրրու բազում անգամ մեռանիմն Կասի և ընդ սասնեան է բժշկութիւն ճաշակիան սնկոյն սուաջնոյ, և
15 ի Հաղորդութիւն չարչարեցելոյն է վայոյս Ընդունի գքաջացն բազմութիւն Նման Հաղասկացին. ազօթից, թէև ոչ յայսմ, սակայն է սլսի, բան սրսւմ սեռանէ Ցեր. Հաւասալի է, թէ և ոչ առանց վերին սեռչութեան յայնսկսեալ ժամանակի վկայք լինին, և Հաստասէ գայս քա-
20 նասն երկնից առաջի վկային, այլ բան պատրաստի յայնմին կամ ծածկին եւ եթէ նմա այս պատահեաց և մեզ ոչ յայտնեցաւ, Ցեասն գիտելի է։ Աստուածէ գՀոգին ի ձեռս Աստուծոյ, ընդէ գբանն քաղցրութեան, զուարճանան Հրեշ-
տասիք, բերկրին սուրբք, ցինսան Հաւատացեալք, պարսի
25 բանսարկուն, ամաչէն գիւք, զոհի Հարկանին Հսլածիչքն, սակայն յոյլ յեղանակ փոխին չարժեալք ի չար Հոգւոյն Ծախէ Հրով ի նախատինս Հաւատացելոց, և գի մի պատ-ուհասցին նշխարք պատուական վկային ընդ Հուր անցանի անծանաւելին նման երից մանկանցն. գի և ոչ է Հերան մեր-

1- ո ի մեռեալ. Տ. Միրզիան ուղղում է «մեռանել». թայց ուղիղ մեռա-ցիցի է. Հատուածը պիտի է յարդանիկ՝ «երովհետև սասց չև մոխ իրանց յոյսը մի մեռելի վերայ (ի մեռեալ) են գրած»։ 6- Գ. Տ. Միրզիան հե-տևին մտնու մեկնում է իբր յատուկասց փոխանակ Մանանհասնանու մեռ-(Արարատ. 1896, էջ 590)։ 12- ո անկասմ. 20. ո առաջին 23- ո Հրչտակք 29. ո մանկանցն.

ձեցաւ և ոչ գկապանս երկոյն։ Գիտեն պատկառել և սահ-մերք ի կշռասկութիւն չսնդգնելոցն, զի սրսւմ որ գՀոգւոյն շնչելոյ բնութիւնն, չիշխաց իրասցի և Հոգւոն և զի յայս լիցի, եթէ Հոգւոն Հանդերձեալ գործոց լուսաւորք և կիպու-
5 գիութեսս են, քանզի սուրբքն Հոգին որ ի Ցեասնէ սրկան միշտ քորոնիալ են, որով և սանեցան չիշան ի Հոգւոյ սահմասց չիշանելի լինին Հոգւոյ, անչիշնութեսան Հուժեալքս և գի յանդ եղեալ մեզմանան գործոցք չարի, բայց չա-յսգոյնքս քան զչարսն սեչաց են։ Վասն սրկոսրիկ ընդ ա-
10 մենայն օրինակս անցուցին սանկասաց. ընդ կասանս, ընդ բանի, ընդ քաղց, և ընդ ծարաւ, ընդ բանս սահա-գասնաց, ընդ Հարկսնացս մահու։ Ընդ քարեանս վճիռ մա-Հու, ընդ Հուր ի կատարածի, Հագիւ ասդս լռեալ գա-գասելոցին։ Բայց սակայն է սրսւոց մահու Հանդարսս .

15 ի խա . . . . . .
լբ . . . . . .
մե . . . . . .
սն . . . . . .
սն . . . . . .
20 բար . . . . . .

գգիաս, զի գինի մահու ոչ յանկդնին նահանջին սուս սիաս-Հեան գասակասութեսբ յանծանաթիների Տրոյ Հասնայն և յագին չարսկասնութեսն կասչ։ Ի Հանդիսս և գքաջն փոխեն վկայ, գանխրանալով ի քարկոծացն ծնողքն, ի սեպհականն խբ-
25 Հոնց սեղի ի Հասարակ Հատասացեալոցն գնելով չիրիս, անգիասնական գրչիւակ . . . . . .

Սայն ընդսպձակ վկայասնութիւնը, ինչսլէս և նման յայնպիսոյ նեերգսկնութը սնի սիսայն ո Հասնա-սերբ՝ (սպծիճան վկնսկասի՝) էջ 479 բ՛—483 բ՛՛, սպս վերնադրած՝ սվկայասնիւն սբջոյն Հասրասդնա. մեծ և փասասոր սղ կսչի Հոգ նահատակ, սբ վկասնաց

7- ո նուսկասք. 15- ո վից տող պատաճ. 24- ո ի սեփհականն. 26- պատ-ճէն փիրզամասէ ի մեռացիրք. մնացեալք կրած էն

յաշխատին ապա անից ի մայրաքաղաքն ոգ կոչի գանձակ։ Ձեռագիրը վերջից գժբախտաբար պակաս է և պատճառ՝ ներդրվածք կնաւտ է մնում։ Վկայաբանութիւնը և ներդրվածք Տրատարակած է նախ Բաբգէտա 8։ Վկաբանի, Պետերս, 1896 (գերմ.), էջ 590—594 և 1897 (յունվար), էջ 37—41, մի քանի յաւելուածներով։ Այն Տրատարակու թիւնից երևում է թէ ս Յովհաննէսը գնել գնա. 1896-ի վերջը մի թերի մատեան ունէր, այն է 484 բ· (թէև ինձ մոտից պատահաբար և գժբազդաբար), որը այժմ կորած է։ Ներդրվածքի այն կորած մասը պատասխել ենք 8։ Վկաչանի Տրատարակեց, ինչպէս որ վերևը, էջ 36՝ ծանոթութեան մէջ էլ նշանակել ենք։ Վկաչանի յաւելուածանց ենք քաղած նաև հետևեալ անհրաժեշտները, որոնք պարզաբանի են Տրատարակչի հետաքրքրական։ «Վկայաբանութիւնը ժամանակակից գրած է նորն 38 գրքի մեռ ապրեց։ ... Տատ ընթերցի գրութեան թուականը ... է 01.6—01.2 (=1187), ուրեմն Տարեւ. քանի տարի նահատակութենից յետոյ։ Վկայաբանութիւնը նահատակութենից միայն մի քանի տարով ուշ է գրատած։ Վկայաբանութեան հեղինակը, թէև ոչ անմիատեսո նահատակութենը, սակայն անհամատեսո է պրի նշանակների անհրաժեշտութենից գլխի անցելոց երկոց անց փոխելուս. ի մասնաւոր և նոյն տեղ ոչ պահպանների։ Եւ ի փոխել նորա պատճառս եղաբ, որ ոչ էր պրեսյ կարողս ձեռացի և ոչ մոգ մի ի գլուխ Տանելու։ ..... Ներդրվածքի պատմական մասը տատատած է վկայաբանութենից և մեզ թուամբ է հասնական, ոչ վկայաբանութեան հեղինակին էլ նոյն ինչն Վերջինը Կոչն է, այն և հատանաբանական տատութեան անգամ կարգից կատարել նոյնպէս Տանձնորեցու. տեղեկութենը, ինչպէս այդ եղեսած է ներդրվածքի ամփոփներից։ Տատ Տեղ ժամանակակից տպագրութենն էր, որ վկայների գերատուների օրը կարգացած էր նրանց նահատակութեան պատատութենը և ապա ներբողական կամ գրատատ։ Սովորաբար ևս ներբողների և ևս վկայաբանութեան հեղինակը միևնոյն անձն էր լինած։ բատ սխալանքը երբեմն օրինակի վերևում նոյնպես անհատ մեզ Տատած Հանգ-

սիմանց պատմութենը և նրան կապակի ներբողատ-ը...»։

Թատանի Տամաբ մեզ բնագիրը (սեռ էջ 31, տող 18—20) տալիս է միայն հետևեալ տեղեկութենները Թատանին Ծ&ջ յատնական տրաց, ներբող տատը, ի գլուխ յիսներկրի պատնց վարգապատութեան։ Այս տեղեկութենը որևէ բատ տրաց, սակայն բոլորովին պրջ չէ։ «Ի գլուխ» բատով կարելի էր նիմանալ պատի թէ սկիզբ և թէ վերջը։ բայց պատճառ անշուշտ տատնի նշանակութենով օգտը է ատնել, որովհետև երեք երկրորդ նշանակութենով վերջնականը, օգտը կը լինէր չէնց վարգապատը Տասկանալ և հետևաբար հետևնաբեր էլ և ատեր վարգապատ են ու թէ ատերգրատութենով «վարգապատ պատի վերջինն»։ Այս Տաշատատ բնագիրը մեզ տատած կը լինի նաև նահատակութեան օրը, այն է ըշ։ Այդ բատ յատնատատաց, պատնցն անշարժ տատիարի Տաշատատ Ապատի 3-ը Տատատատնատատ է Յոհաննի 10-ին։ Բայց որովհետև վարգապատն պատի երկու շաբթեան շարժատատ է յատենի 22-ից մինչև օգոստոսի 26-ը միայն և չի կարող յատնատատ 10-ին պատատել, միանգամայն որովհետև 1167 թատանի յատնատատ 10-ը պատ է մի երեքշաբթի օր, ուստի չէնք կարող Տատ ընթերցի թատանը անշարժ տատատատ բացատրել։

Այժմ վերջնենք շարժական տատատը։

Նախ տատատ տատատատ Ծ&ջ թատ Նատատատրի մէջը գալիս է 1167 ֆեբրուարի 8-ին։ պատ Տատնատատ էլ նոյն տարատ տրաց Յ-ը (Նատատրի մէջից մինչև տրաց 3-ը կատատ է 153 օր) Տամապատատատատ է Տատմիական թատ յուլիսի 10-ին։ Ծ&ջ՝ 1167 թատ յուլիսի 10-ը երկու շաբթի էր, Տամձայն մեզ բնագրին։ Նահատրի Ծ&ջ—1167 թատ մեռած մեզ բնագրին։ Նահատրի Ծ&ջ—1167 թատ տարատ մեզ բնագրին։ Նահատրի Ծ&ջ—1167 թատ տարատ գատերը գատատ պատատատրեալ լինելով ն, նրան տարատ գատերը պատատ Տատ է տալեւի 9-ին, վարգապատն կիպատին յուլիսի 16-ին և վարգապատ պատ երկու շաբթին էլ գալիս է յուլիսի 10-ին։ Բոլոր այս պրաց շարները Տամապատատան լինելով բնագրի տեղեկութենից և երկի Տետ, ընդատատ մեզ Ծ&ջ տրաց Գ—1167 յուլիս 10 երկու շաբթի։

Վկայաբանա թե՛ նրանք համաձայն գալու ամ է նաև յուրաքանչյուրների միջև. այսպես՝ A 171 բ″—172 բ′, B 442 ա′—բ′, C 1143—4, D 537 բ′—538 ա″, E 1045″—1046″, G 560 ա′—բ″, H 522 բ″—523 ա″, I 566 ա—567 ա, J 992′—993″, K 529 բ—530 ա, L 459 բ—460 ա, M 548 ա″—բ″, N 524 բ″—525 բ′, O 516 ա″—բ″, P 448 բ″—449 ա″, Q 533 բ″—534 բ″, R 529 բ′—530 ա″, S 555 ա′—բ″, T 539 ա′—բ″, U 513 բ″—514 ա″, V 381 բ′—382 ա′, W 481 ա′—բ″, Y (և. Տաղը) 259 ա″—260 ա′, Z 402 ա″—բ″, b 584 բ′—585 ա′, c, d և e, բայց էլ ժամանակ Եվ=յուլիս 3, Բրանսարոզ և Սև գիսմասի վկայությունները չեմ։ Երբ լսացուցչ այն քննադատի վկայությունները, սակայն չեշտում 28 յունվարի ընտրելու մասին տարբերությունները նշանակելու, նեղբևում գնում։ Նրանք մեր լսացուցն ձեռագրերից երկուսը, այն է G և A ձեռագրերը, սակայն նրանցից առաջինը G ձեռագիրն է, իսկ երկրորդը A ձեռագիրը։ Մնացյալ ձեռագրերը գնում են G-ի հետ, միևնույն ընտրությունները։ Նույնպես վկայությունները քաղելով ունեն նաև Զամչեան, Գ. 435—6, և Ա. գիտեան, Վ. տարբ., հատ. ՓԹ. 219—220, պահպանվում է Պետերբուրգի թանգարանը գրված է Պետ.—1399, մատյաց Եվ=յուլիս 3 (քան Ա. գիտենի, յուլիս 2)։ Հմմտ. նաև Յարմ. Ա տպ. էջ 935″—936″, Բ տպ. էջ 639′—″, Գ տպ. հատոր Բ., էջ 5′—″։

Յայտնության վիպաբանության սրբոյն Խորհրդ Գանձակեցոյն։

Սա այս պատմիչս Խորհրդ էր ի Գանձակայ՝ ի քաղաքէ Ագուանից, ի քրիստոնեայ ծնողաց, Հայ ազգաւ, հասակաւն պատանի և տեսողական գեղեցիկ։

Եւ էր նոցա զրացի մի պարսիկ՝ որ ունէր ուսուերս և գառներս։ և ցանկացեալ մի յորոց նոցա գիւ իւրում, ՀՀացաւ ընդ նմա։

Եւ իբրև գիսաց հայր նորա թէ յոր է, խոչանդէր գնա թէ ոչ զգուծեաց զայդ։ և նա զրպարտեաց զառըր մանուկն Խորհրդ զի կամեցաւ սպան հասանիլ ցանկութեանն իւրոյ՝ որ է վաղուց հետէ ցանկալը աղջիկն պարկիչա մանկանն գուսան սատանայի։ և ոչ կարաց խաղել զողջախոհ մանուկն զայն, եւ հետևեցաւ այնու կատարել գիսմս իւր եւ հայր աղջկան զեկոյց զայն ամբաստին և պարսից հրամայական, որք կոչեցեալ գիսացով հարցանէին

Եւ նա ասաց. «Երբ սատանէից

* Ա գանձակեցոյն.

Սուրբ վիպաբանի Խորհրդ էր ի Գանձակայ՝ ի քաղաքէ Ագուանից, ի քրիստոնեայ ծնողաց. և էր գեղեցիկ տեսողական, պատանի հասակաւ։

Էր նոցա զրացի մի պարսիկ՝ որ ունէր ուսուերս և գառներս։ և ցանկացեալ մի յորոց նոցա գիւ իւրում, ՀՀացաւ ընդ նմա։

Եւ իբրև գիսաց հայր նորա թէ յոր է, խոչանդէր գնա թէ ոչ զգուծեաց զայդ։ և նա զրպարտեաց զառըր մանուկն Խորհրդ զի կամեցաւ սպան հասանիլ ցանկութեանն իւրոյ՝ որ է վաղուց հետէ ցանկալը նոցա

զի է վաղուց հետէ ցանկալը նոցա

և ոչ կարէը խաղել զողջախոհն, հետևեցաւ. զուսանի սատանայի այնու կատարել գիսմս իւր եւ իսկոյն մատնեցին զնա դատաւորի քաղաքին եւ նա կշտամբեալ զնա բազում խոչանդանօք եղ ի բանդի, կամ ուրանալ զԵրիստոս և առնել զնա կին, և կամ մեռանել չարաչար։ Իսկ աքանչելի վկան խոստովանէր զԵրիստոս համարձակապէս և ասէր. «Մի օրէնս-

ոչ են այդ օրէնք, այլ պաղպեց-
ղի մեր օրէնսդիրքն մեզ պատր-
ւեկաւոբիւն քարոզելին. այդ ձեզ
է գոյն և ոչ քրիստոնէից»։ Ընդ
որ բարկացեալ Տարին գնա և
ասանձնացին. և ասէին Թէ «Տաճ-
կացիր է առ զաղջիկն զեղ կին.
և Թէ ոչ մեռանիս այլմանբ Տրոյց
Եւ զանեալ գնաց Տղին ի բանտին
Եւ երթալովին բազում պատգամա-
ւորք յամենայնէն՝ խոստանալով
Նմա պարգեւս և պատիւս, Եթէ
առանձնասցէ և առնու զաղջիկն։
Իսկ նա հաստատուն կացեալ
ի հաւատս Քրիստոսի՝ ոչ ի սպառ-
նալեացն երկնչէր և ոչ պարգեացն
հաւանէր։

Այլ և ծնօղքն Նորա
գնային առ նա ի բանտն և լա-
լով ազաչէին գնա և ասէին.
«Ցանձն առ մայր մի, մխիչ գնաս-
ցուք յերկիրն Վրաց, և անդ հա-
մարձակ պաշտեա զՔրիստոսդ» Եւ
նա ասաց. «Լաւ է ինձ մեռանիլ
բարի անուամբ, քան Թէ կեցա
անուն Թողուլ չարխարհիս»։

Տարեալ կոչեցին գնա յատեան
և կրկին խոստացան նմա բարի
առնել. և նա ոչ հաւանեցաւ բա-
նիւ նոցա Եւ սպա սպառնացան
չար մահուամբ սպանանել. և նա
ասաց Թէ ձեռ պարգեացդ ձեր ոչ
հաւանիմ և զՔրիստոս Աստուած
ոչ ուրանամ. և պարզապա կամ
մեռանիլ վասն անուան Նորա»։

Եւ հրամայեաց ամբոխին

զկրն մեզ պարկեշտութիւն ուսոյց
և ողջախոհութիւնս Այլ* Մահմետի
զործ է և նորին հաւանելոցն.
անբիւռ զրպաւոքք գնաս»

Եւ երբեմն ծնօղքն
վաճաքար խրատ ասէին նմա.
«Ցանձն առ, ամեն, առ մայր
մի և զնդձիր ի տանջանացն
և ի մահուանէ. և ապա երբեմնք
յերկիրն Վրաց և անդ համարձա-
կութեամբ պաշտեա զՔրիստոսդ»
Եւ նա ոչ անապար բանիւ նոցա.
ասէր. «Ես զՔրիստոս ոչ ուրա-
նամ և պատրաստ եմ ի մեռանիլ
վասն անուան Նորա»։

Տարեալ կոչեցին զսուրբն
յատեան հրապարակին և խոստա-
ցան պարգեւս և պատիւս. և նա
հաստատուն Եկաց** ի հաւատն
Քրիստոսին։

Եւ հրամայեաց զատաւորն

* Ա այս. ** Ա Եկաց.

քարկոծել զնա։ Եւ հանեալ արա-
տաքոյ քաղաքին, կռակցին ի
քարի Տառս մի, Եւ սկսան առն-
նալ բարձրանալ պարկոծ քար-
կոծել զնա. և քարինքն իբրև գետ-
բարիս** անձրեւաց տեղային ի վե-
րայ Նորա և պատառ պատառ հա-
տանէին մարմինքն և չերեքիս ան-
կանէին. և Տանջանքին ահռելքն
առհասարակ Եւ այնպէս ի ձեռն
Աստուծոյ ուանդեալ գնաղին իւր։
Եւ հրամայեաց տեսչին գաստա-
ւորն քարկոծ զնա ընդ փողոց քրիս-
տոնէիցն և սպա Տրով այրել. և ըն-
կերեալ ի հուր ամենեին ոչ այրե-
ցաւ տանդամ ոչ մազ մի ի դլխոյն
և ոչ կապանքին Եւ բարձեալ տեսչ-
ացն զնշխարս սրբոյն, հոլին ի
գետակմանս քրիստոնէից. և լոյս
սաստիկ Տանէաց ի վերայ գետ-
ւեղամանին, մինչեդամ և հրկիցս,
վկայ անմեղութեան Նորա և հա-
ւատոցն Եւ զնատն յոր կապեցեն
զատրն, հատին տեսչիքն և կա-
մէին այրել, և զատնաւոյ մի գնեաց

զնա և Տնապոյց Տատ. և բազում
բժշկութիւնք" կատարին ի սրբոյն,
ի հիւանդս և ի նեղեալս։

* Ա բազմութիւն ** Ա զատարս " Աբգ-
ժշկութիւնք.

4.

ՅՈՎՍԵՓ ԳՈՒՆԵՑԻ

† Ի ԺԶ-ԴԻ ԱՄԻ Ի ՝=1170 ՀԱՅՍՄԲԵՐ 24 ՀՐ.

Յաւուրս անիշխանութեան մերոյ ազգի, ի նուաղել ժամանակիս՝ յորում էր ինձ համարս թուականութեանս Հայոց ՈԺ և Թ, յաման սաստիկ ապատին և ներքինեանն չնորհազարգելով Հայրապետին Հայոց տեառն Ներսէսի, և ի թագաւորութեան Վրաց Ինջոգեայ, յորում ժամանակի բռնանային հարստահարութիւնն Սկիւթացւոց և մեծապէս չարչարանքք նեղեալ լինէին ազգք քրիստոնէից ազգի ազգի անվրաւութեամբ յամբարչիւռ և յանօրէն ազգէն Թուրքաց և առաւելապէս ևս ի ժամանակս մեծաստրատ և յաղթող ի մարտ պատերազմի և մեծխնաց ի հնարս հայիմպիանաց անօրէն օրէնսգրին Իւրեանց՝ մեծահարկի և անտանի եղեալ յազգս Իւրեանց ամենապատն մեծ՝ կոչեցեալն Ելթիւղ։ Ում բռնացեալ տիրեալ բազում աշխարհաց, այլ բազեփառ եւ խաղաղապար։ և յաւուրս սորա բազում խաղաղութիւն եղև աշխարհացս։

Իսկ որք անհնազանդ էին կամաց նորա, նուաճեալ չանպայր ընդ իշխանութեամբ Իւր։ և յորում մարտիրատանսն հանդիսիս յարտաւանեալք ի ձեռաց նորա, մեռան վասն սիրոյն Քրիստոսի։ ընդ որս էր և այս ճշմարիտ վկայ Բանին Աստուծոյ, յաղագս որոյ պատմեցոյս իսկ։

1. Ստորագրեալ տառերը յնապին թղթագրի մեջ են եւ մեզմից են։ Նեանապես մեռոցիրը է՛ս տող մեջը եւ ջգրաւեն որը մեզի փոխել եմ, որ բանի տեղ միայն մեռոցիրը է տառը պահել եւ որը ծանօրագրական մեջ ճշտանուած եմ։

Արդ պարտ է մեզ նախ գիտել և զայն թէ ուստի սա կամ յորմէ ազգէ եկեալ յաշխարհս մեր՝ զայսպիսի հաստատութիւնս կրեաց։

Այլ սմա Աստուչ կոչեցեալ՝ ազգաւ պարսիկ հաստատեալ յազգէ իւրմէ, ընակէ ի գիւղ մի Նորաշէնք կոչեցեալ, որ է ի Թուրբատ գաւառի, ի սահմանս Դուապիոց նահանգի, մերձ առ գետն Հաւրատան, ընդ իշխանութեամբ Թամտրավակերտ գաղաքին՝ որ այժմ կոչի Գավին. որ յարբունս հասեալ մանկան միոյ յորդւոց սորա՝ ի տես հաճելակերտութեան անուանեալ զանուն նորա Բուսպարդ. և տայ զնա ի վարժանս, զի ուսցի զուսումն գիտին իւրեանց։ Եւ նորա կացեալ անդ ուսուցա բազումս՝ տեսանէր զգործս զարմանալի և այլանդակութեան. և գայթակղեալ ի նոցանէ՝ փախստական լինէր անդէն ի տունս իւրեանց։ Եւ յայնմ հետէ թերացեալ գայր ի գնէն հարց իւրոց և տնանէր ի մէջ քրիստոնէից։ և վարժէր ոչ իրրև զմանուկ սիրելով զթուսուերաց խաղս կամ զպարս գինարբուաց, այլ ի բաց փախչէր ի նոցանէ, գիտելով անտի և ունայն զայն և երգս ասատնականս։ Եւ իբրև հասանէր ի տիս ուսումնական հասակին, վերնական ձիրաք ազդմամբ սուրբ Հոգւոյն, փառագմանն մեծաս և ջերմեռանդն ըղձիւք տենչալոյ կարգի քրիստոնէից՝ տեսանելով օր ըստ օրէ ծաղկեալ բարեպաշտութեամբ Նան և քրիստոսասէր սրտից նրանեալ և վարժէր և ուսանէր զկարգ քրիստոնէից։ Եւս առաջի յասնել միոյ բարեպաշտի Սարգիս կոչեցեալ՝ որ կայր ի տանս նոցա ճգնաբար։ Զանի նա եղև պատճառ դարձի նորա և կերպ։ Եւ ինքն հնազանդ և հլու էր առնոյն ասացելոց նորա, իբրև զերկիր՝ որ բուսուցանէ զանձրմանսն ի նմա։

Եւ ցանկալի հասանել կարգի քրիստոնէից՝ թողուլ զհայրենական դէնսն զոր ունէր։ Եւ ուսուցա բազումս այնպէս կացեալ, ոչ կարէր ժուժել նուանդման հոգւոյն՝ որ

եռալը ի նմա վերնական ձգտութ. քանզի կեալ ընդ Ծնողս իւր և պաշտել զՀաւատս քրիստոնէից՝ խոստովանելով զԵրկրսոյս Աստուած և որդի Աստուծոյ, ոչ իշխեր, գիտելով զի անհնար էր նմա զայն առնել. այլ ի մոլ եղեալ զնալ հեռանալոյ յաշխարհ հեռաւոր, պահպանմամբ անգ և պաշտել զՀաւատս ճշմարիտս և գաւանել յայտնապես զԵրկրսոյս Աստուած ճշմարիտ և որդի Աստուծոյ։ Եւ եղեալ ի տանէն իւրմանց գառապահէնն և ուրացն յամենայն ընչիւք, միայն զԵրկրսոյս առնելով յոյս և սեղմ ապահիկ. զի մաս. ասէ Աստ զայն՝ Թէ Մերկ եկաք յաշխարհս և մերկանս դարձ անդրէն գառնալոյց եմք. և եթէ Ունիմք կերակուր և հանդերձ՝ և սրնոյ չատասցուք։

Երթեալ սրնաչեաւն ի յաշխարհն Վասպուրական, ի Տոսպ գաւառս, ի գիւղն Առէտաւոյ, յորում մանր ազգականքն եղեալն. և անտի հասանէ ի գառնն Բագերևից՝ որ է մերձ յանտառիկ զգեակին՝ որ կոչի Ամուկ Հայր նորա Հեռատեսեալ եղեալ հասանէ յայնմ տեղւոյն, յապրմանէ չարին որ ոչ կամի զերկրութիւն մարգկան, այլ կերբասաւ եւ. բարձրացուցանէ զ աղերսալի բանիւք զարձուցանէր զնա նորա ամէն, ասելով. «Եկ, որդեակ, զարձցուք ի տուն մեր և գտեկեսց որպէս կամ է քո. և մի տարաշխարհիկ և օտարաց մահ լինիր. և մի զրկեր զմեզ ի սեռութիւնեդ. քումիւք»

Եւ նորա պարզմտութեամբ հաւատացեալ բանիւ նորա, կամձերով ճշմարիտ գղ գաւագերայն, գառնալ ընդ նմա. և եկեալ ի տունս իւրեանց՝ զարարուածոյն զան նորա չար նորհաւրդ յայտներ և գներ չղնայս երկաթիս յառս և ի ձեռս նորա. զի էր այլ չար, և զնդազգոյնս ի կրօնս գնեին իւրեանց։ Ապա կոչէ զմեզս օրինակն իւրեանց գառաջնորդս, զի Թերևս հնար գացեն գարձուցանել զնա ի գնեա իւրեանց։

4. ո նմայ. 11. Տես Ծոր. Ա. 21. | ո եթէ. 12. Տես Ա. Տիմ. 2. 8. 13. ո վաղուանան. 14. ո ի գեաղ. | մանր ազգականքն՝ Գ. S. Միրզեան, Նոտառ. 1897, էջ 41 կարդալ է մանրագ ձկունքն (մանրագ մնձիկով մանր են ապի եւ կամ փոխում է տարեղ ձկունքն։ Աղձուկն բառը հաճախում են «ապած ձուկ». Խմբ. Արեւմտեան գրականին ազիզ բառը «ապած ձուկ» նշանակութեամբ։ 15. ո անգ. 21. ո է. 27. ո նոքայ.

Եւ նորա բարեաւ զարքային բանս խօսէին առերես. «Ո՛րդեակ, մի Թողար զուզիղ գնես մեր և լինիր նմանա տանիք և Հաղորդ տպիս մերոյն։ Եւ մի տար տարապարս առաց հեզալ գարձուն քո և մի Թողար գպատգամսն մեր՝ որ զայս բարութիւն ընդհեալ է մեզ և անդ գրեալս տուն վայելչութիւնն։ Բանիւ ամենեցուն մեք տիրեալք և բռնութիւն մեր զօրացեալ է ի վերայ ամենեցուն։ Մի լսեր քրիստոնէիցն՝ որ կամին կորուսանել զքեզ. յիշեա զդումի Ծնողաց քոց. յիշեա զքոյս և զեղբարս քո, զի գեռ ժամուկ ես և չես ձանձրացեալ վայելչութեամբ աշխարհ հիս»։

Իսկ նորա պատասխանեալ ասէ. «Ձեմ անիմաստ Թեպէտ և մանուկ եմ. զի Դանիել երկոտասան ամաց գտեմ գծերս յանդիմանեաց. և Յովսէփ ի նոյն տիս, իմաստաւ Թեամբ իւրով տիրեաց ամենայն իշխանութեան Փարաւոնի։ Եւ քան զնվ և տեղկատգոյն եմ ձերոց առաստեղ լարանութեանցդ, զի առա և մտոնք ենս»։

Եւ նորա ասեն ցնա. «Մի փոխերիներ և նման մանկանց բարբառեր, զի չես իմաստուն և հանճարեղ քան զառաջնորդս մեր, որք զայս կարգ օրինաց հաստն մեզ»։

Իսկ երանելին ասէ ցնոսա. «Ես ի մանկութեան տիս իմաստ կացեալ եմ յաստուծ գպատգեհան ձերոյ. և իբրև տեսի զպատգամսդ ձերոյ ի գործս աղեղիս գպղտութեան, փախեալ ի նոցանէ. արդ յայտնիսի կրօնս մուծանեք զիս. չեմ լսելոց կորստական խրատուդ ձերոց»

Իբրև գհասցին նորա գյամատ կամս նորա, և Թէ չէ լսելոց բանիցն նոցա, կամեցան ջուրս յօտարել և տալ նմա ընծել. Թերևս յիմարեալ գարձցի Եւ նորա Կերբեալ նչա- Նաս խաչին, ոչինչ ազդէր նմա։

Ցայնժամ Հայր իւր և եղբարքն բլատնծս առնէին

5. ո է. 6. ո վայելչութիւն. 21. ո ցնոսա. 24. ո ի նոցանէ. 29. ո ընծել. 30. ո ասղեր.

գնա և բազում բանս նախատանաց խօսէին և ասէին. «Մի լինիր կորեան անձին քո և մեղս ու. նա ժուժկալեալ սատնէը հաժբերութիւնամբ բազմաց՝ ունելով գոյս իւր առ Աստուածս ու. նորա նովին կապանքը պահէին գնա աւուրս բազումս։

Եւ իբրև այնչ գտանէր ելս իրացն, յայնժամ ամանաք ի մերձաւոր սիրելեաց իւրոց ի ազգս քահանայից, ասեն ցնա՝ թէ «Վերին երեսաք յանձն առ. զկաս գոցա կատարել և արձակել չտդպիսի կապանաց. և երթ ասր և կամիս կրօնաւորիս զկնօնս քրիստոնէից»։ Ու. նորա ճշմարիտ կարծեցեալ զբանս նոցա՝ յանձն առ. կատարել զկամն նոցա և գառնալ յառաջին հաւատն զոր ունէր։

Եւ նորա ուրախացեալ արձակիցին գնա. և իբրև առաւօտ ինչ անցեալ, յիշեալ զգաւանութիւնն ոսկանին զոր յառաջ ասէին ընկալեալ էր, թէ ընդէր նաբեցաւ իբրև զպարզամիտ ար. և. Հրեալ գաղտագողի գնալ ի գաւառն Մարագայ, որ է Բիւրն, ի վանս Իշխանին, որ է ի մէջ երկուց լերանց գոյս բարձրագունից՝ պարսիկական անառակութեամբ. առ. այր սին միանձնացեալ որ առաւել փայլէր յաշխարհս մերում, մարդաւ վարիւք, ճշմարտարան հանդիսիւ, քահանայապան ջնորհիւ զարգարեալ. Մարգիս կոչեցեալ, նորա ինն գառնալ ի նմանէ, եթէ որպէս վարեցաք զկեանս իւր և կամ ձև երթեալ գաղարեցաք ու. ուսեալ ի նմանէ, երթեալ ասուածհան և գառնան Աեսրդեաց, ի գերագրական և ի Հաչակաւոր ուխտն ի Հաղրատ և ի Մամահիննն ու. անդ կեայր ճշմարիտ հաւատով անսասանելով զանուն իւր Քոմաչէփ Գրէ առ. Ծնող իւր և. յայսմ ասնէ գհաւատն՝ զոր ունէը առ. Քրիստոս, ասելով թէ «Ես քրիստոնեայ եմ»

Եւ կեդեալ անդ ասն երկուս՝ յոմ տառապանաց և նեղուածս թեւակս անցուցանէը զանգասւոր կենդանոյս, ոչ ունելով թեղանս մարմնական և հանգերձանս Եւ որպէս է անգիմութիւն և անցաւակցութիւն ապրիս մերում, զի ոչ գիտաք գորսիալի

22. ո երե. 28. ո քրիստոնեա.

գիտով յայնպիսին և ոչ ինամ տանիւք հոգեւորիւ և մարմնաւորիւն, այնպէս և սա անառաս լեալ ի նոցանէ և ոչ զզորմալիւթիւն գտեալ. քանզի այսպէս ասէին. «Մի՛ գիտ պարծանք մեր են գարձ ձեր յայս կրօնս» ու. Թուի ինձ թէ և այս ևս ի չարէն և. ի բարիաւեացն սատանայէ լիներ, զի նեղեսցի և գարձցի յետս։

Եւ նորա բազում ժուժկալութեամբ տարեալ սովս և մերկութիւն և այլ անշնարին անհանգստութիւնս. զի մանալ գոյզ տիպիք և անսովոր պիտիսի կրկիր, մեռչես ու. այս ամենայն գայր ի վերայ նորա, այլ նա ոչ նեղասրտեալ ձանդրտնայր. և. ոչ երաներ տրտունջ ի բերան նորա, սակս ճշմարիտ և. ջերմեռանդն սիրոյն զոր ունէր առ Քրիստոս Իմանելի թէ կեանքս այս մնասի է և. անցաւոր, անդրստականին ցանկալի և յաւիտենականին, լսելով օր նոա օրէ գվարս սրբոցն և գնձդնութիւնն նահատակաց։ Նաև գայս ևս լսէր յատանց գկամեականաց՝ թէ «Երթի է տեղիկ որ յեռաց ուրացող եղեր և անդ հաստատեսա գնաւառսւ զոր ունիս»

Երթեալ ասնեհետև. ի վանս Մահարու, որ է նոյն գառաւ Աեսրդեաց, գի ի պատանդրայ միւնոյն կոչին սոքա. և անդ ևս չդտեալ հանդիսս, գի հաց անդամ չուտէին ընդ նոա՝ իբրև զանբրեայ հատարեալ։

Ապա գնմ եդեալ գայ ի գաւառն Շիրակ, ի վանս Հաւիճոյ՝ որ է յոսն Աղտագծոյ՝ ի հիւսիսոյ կողմանէ, յորում էին արք երիկասքնք և պատուիրանապահք յոյժ, կամեցեալ կեալ անդ. և բարիաւեացն չար և պնասս գրգռեացքանզի ասէին ցնա. «Մի՛ կար սասս, այլ երթի, գնա ի մէնի, գի մի գնասեացուբ»

Ապա գայ հասանի յաշխարհս Հայոց՝ Ամշտասա գառաս, ի Մարմատանս, որ է յոսն Աղտագծոյ՝ ի խորս ձորն ընդ որ Քասող գետ հոսի, խոռոչացեալ ահագնա-

8. ո անճանկաւոքին. 17. ո գնատասաս. 21. ո հանիկաս. | ո անիսա. 24. ո հաւիճաս. | ի խշիսահաս.

Ձայն թնդմամբ, մերձ առ մեծ բլուրն Երիչեայ։ Եւ բնակիչք տեղւոյն սկզբանէ ընկալեալ, այլ անարեկ եղեալ առնն գնալ, զի մի կորնչացէ գու և մեք յապրիլ քաջասիրեցս։ Եւ անդ էս չգտեալ հանգիստս, քանզի բանասրկան չար և անգթ էս Հասաներ յարուցանել Հարածանս նմուս Ձի և սա երկիւղած Վահան երևեցաւ յաւուրս մերս Ապա ի՞նչանէ ի մենաստանն մեծ՝ Յոհաննու կոչեցեալ վանս, որ է Ձոն Ոտն Այրաձոր։ և վերայ Քաղց գնացոյց եւ խորհուրդ ինն գեղջկի ի վերին տաշտիենէ անտի գնաստ ածէր երթեալ ի տուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, տեսանել զտեղի ծննդեանն Քրիստոսի և գնացուածոցն և գայստենեանն և գալ էս սրբատեղեացն, և մխիթարել և լուսաւորիլ։

Եւ երթեալ նմա ի լեռան Մասկաւեթ, զտուրբ Նահատակն և զնշանաւորն զայնոսիկ բարեխոս ընդեան և օգնական ճանապարհին իւրում ունել։

Ապա երթեալ գնաստաքը յանկարծեան իւրոյ ընայր, ոչինչ ունելով գոյ գրոյ գնալեր, բայց գոյութիւն ամենայն բարեաց։ Եւ իբրև գառնայր, գնաստ ածէր գայս ի վերին խնամոց անտի, թէ «Ձեմ կատարել ի հասատս ևեմ ոչ երթեալ ի տեղի սրացուցեալեանն» անդ կատաղութեցեալ յայտնապէս զՊրեսատս Աստուած և սրբի Աստուծոյ»

Եւ իբրև եկն ի գիւղն Նորաշէնք կոչեցեալ՝ ի տունն իւրեանց՝ ի ժամ գիշերին, և հայր իւր մեռեալ էր։ Իբրև տեսին գնա մայր իւր և եղբարքն զարմացան, զահի հարան և ասեն. «Որդեն մեր է Բուլպարդ» Եւ նա ասէ. «Ձեմ Բուլպարդ, այլ Յովսէփ։ ճշմարիտ քրիստոնեայ եմ և քրիստոսասէրի և խոստովանող Նորին» Եւ նորա ասեն գնա. «Ի՞դպիսի հաւատով գոյսդ քո՝ ընդէր թաքնաբար ժամեր այսր. զի լուիցեն ազգք մեր և կորացեն գքեզ հանդերձ մեզք. արդ՝ գնա յանապատ տեղիս և կեաց անդ. նովին հաւատովդ, և մեք հոգացուցք զսէաս քո

1. ո թնդմամբ. 20. ո ասեդ. 23. ո գեհեն.

ժարմնականս» Իսկ նորա պատասխանեալ ասէ. «Ոչ կացից թաքնաբար, այլ գհաւատն՝ զոր ի սմին տեղւոջ ուրացեալ գասայ, յայտնապէս առաջի ամենեցուն յանձն առից, կամ մեռայց, կամ կեցից Աստուծով, զի վասն այնորիկ եմ կեալ եմ»

Իսկ նորա կշտեն զքաշանայն սմն Սարգիս՝ զի հասանեցուցէ գնա գնալ ուրեք. և նորա բազում բան խօսեցեալ ընդ նմա, տեսեալ թէ «Ոչ ևնդրէ գայդ ի քէն Աստուած, և ոչ ևր ի մարդկանէ մեզագիր լինի այդմ» Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն ասելով. «Ձեմ լսելոց բանից ձերոց» Այսա եղբայր նորա երկուցեալ ազգ առնէ վերակացուն գեղջն, եմեէ «Եղբայր իմ՝ որ ապաստաբեալ գնաց ի մէնջ, արդ եկեալ է կրօնաւոր ձևով և քրիստոնեալ կերպիւ»

Իսկ նորա կալեալ գնա գնէ ի տան բանդիս, ապտանելով գվկաւորի գեղջն՝ որ էր ի Դաւին քաղաքի, որում անուն Սրբհան կոչեն Եւ նորա եկեալ փութանակի ի գեղն յայն, նստեալ ի տան քրիստոնէիէն, կոչէ գնա առ ինքն Եւ իբրև ածին գնա զառաջաւոն, նոյն տերտնական խաչին կանդնեալ կայր ի տանն յայնմիկ. իսկ նա երբ ծուխ կրնեալ և ապա ասէ ցնա. «Ամերայ, բարի եկիր, խաղաղութիւն ընդ այն.» (զի էր այր չարաբարոյ և ժանգ.)։ Ասէ ցնա. «Ընդէր ոչ նայս ինձ երկրպագեցեր» Եւ նա ասէ ցնա. «Ոչան զի քրիստոնեայ եմ և քրիստոնէին այնպէս պարտ է առնել» Ասէ բահաւոն. «Ընդէր թողեր զհայրենի գեհենքո և մոլորեալ եղեր»

Իսկ Յովսէփ բացեալ զբերան իւր ասէ. «Ո՛չ եմ մոլորեալ, և ոչ եմ թողեալ զհայրենի հաւատն. այլ ի մոլորեալներէ գարձայ և գհաւատն հայրենի զոր ոչ ունէիր գուն Այդ առաջի քո եմ. զոր ինչ կամ է քո, արա»

Իսկ նորա ընդ գինիս մտեալ գիշերն ամենայն և գինեզինեալ արբեցութեամբ՝ կոչէ գնա առ ինքն. և

1. ո ասէ. 4. ո ոչ. 11. 14. ո ասդ. 19. ո կանինեալ. 28. ո ի մոլորեալէ.

սուսեր մերկացուցեալ կամեցեալ սպանանել զնա։ Սակս ազդ լինէր գեղջն և նոքա մեծաձայն ճչիւք անգր հասա-
նէին. և բազում աղերսանօք ազատէին զնա թէ մի այդ-
պիսի արիւն հեղուլ ի միջի մերում և մի զարկուիլն
5 Տեառն չարժէ ի վերայ մերս նէ հպիլ. գադարեցուցա-
նէին զնա։

Սակս ի վաղիւ անգր գնէ անուր ի պալատնոյ նորա՝ առնել ի քաղաքն Դաւին։ Եւ իբրև եհաս ի նահապետին գեղն, քրիստոնեայքն ելեալ ընդ առաջ նորա, արգելին
10 զնա յամենի գիւղերի, Թեպետ գերծուացեն զնա. և խոստա-
նան տալ զդին նորա և Թոյլ գնա. և նա բռնադա-
տեալ ի նոցանէ՝ յանձն առնոյր։ Նովին կարգանօք ամին գնա ի Դաւին և գնէ գնա ի բանդի՝ ատաղս ոչխ. զի էր ամիսն Աղաց՝ յորում արեգական տասէրդ զամենայն մեծերս։
15 Սակս երթեալ քրիստոնէիցն՝ ասեն զկնէս գնոց նորա՝ Համե-
լով գնա ի տանէ բանիմն։ Իսկ սուրբն ոչ կամեցեալ՝ ասէ
ցնոսա. «Մի գնէք զիս, զի զարիւն իմ Համ. փրանակի ա-
թեանն Քրիստոսի. մի արդելուք գիս ի գնդացիկ առաքար-
կութենէս և մի գինս քրիստոնէից տայք ի գինս իմս»
20 Իսկ նոցա ոչ լսելալ նմա՝ տձեռնէին գնա. և իբրև առուրք ինչ անցին, կամեցան չջնդացուցանել գնա և զդինս նորա ժողովել։ Իսկ սբսրն ոչ կամեցեալ՝ ասէ ցնոսա. «Ընդ-
դէմ գրիչք զբրիստոնեութեայդ՝ ասելով ի գինս իմ. զի ես ոչ
վասն այդորիկ եկի, այլ զի Համ. արեամբս գնեցից զաղ-
25քայութիւնն Աստուծոյ»։ Եւ երթեալ գաթձեալ ի տուն բանե-
գին ուր յառաջն էր. ազդ. առնելով Սրբիանին այն։ Եւ
նորա ասեն ցնա, Թէ «Քեզ սպառ կալ առ գուբա»։ Իսկ նորա
ելեալ արտաքս՝ Հարցանէը ցնա. «Վասն էր եկեալ ես այսր»։
Նա պատասխանեալ ասէ. «Եթէ կամ է քեզ, Թող զիս նա-
30 վին Հաւատոյս և մի զրկէր զաղքատս վասն իմ։ Ապա Թէ
ոչ՝ զոր ինչ կամ է քո, արա»։ Եւ նորա պատժեալ յայժ
իբրև զպար գազանս, բռաժեծ պարտեալ գնա չպատչալ գանիւ,

2. ո ապ. 13. ո գնէ. 26. ո ապ.

գնէ կռճեզ ի յատս նորա և չղթայս երկաթիս ի պարա-
նոց նորա, պահելով ի ասն բանդին նէ. փարեալ երա-
նելի նահատակն գինգն ազօթիւք և պահօք պնդատեծան,
ոչնչ ճաչակելով ի ասենս նոցա. այլ և բազում բանիւք
5 նախաւեբ գնոսա և պատչռօքս նոցա, առաւսպէ վարկա-
նելով զկնօնս նոցա։ Իսկ նոցա զչարեալ՝ երկիցս ծակեցին
զբերնս նորա և անուր անցուցեալ չջնդացուցանէին ընդ-
դատս խրճանց՝ նման ուղտոյ՝ նովին կապանօք նէ. նա գո-
հանալով գՏեառնէ, ասելեր ժուժկալութեամբ։ Եւ կացեալ
10 յամիսն բանդի ասիսս երկու, կին ասն հաւատացեալ տա-
նէր նմա ասուրն գնահատի մի. գիչս նորա ասեբ և զպյնն տայր
ցնա ասելով. «Ձաւր զպղ. յաղքատաս» Եւ այնպես մեծա-
ասուստութեբ անցուցանէր զատուրն գպյնս։

Եւ իբրև եկն ամիսդ մեծ Աբեգական կռճեզեալ ի յատ-
15 սանն մեծ Հայոց ի Դաւին քաղաքս, և գնակէ մերձ ի նա, ի տեղի
մի Խորտ կռճեզեալ՝ ամբոխասասուտ բազմութեամբ, և խոժո-
ռեալ ժողովրդոց Յայնժամ Սրբոյնն Ձանուցանէ ամիսսուե-
ան մեծի վասն նորա. և նա հրամայէ առաքի իւր ասենէր
եւ գնեն գնա ի գրաստս, զի յայժ ներգնեալ գայր ի չաւ-
20 բաչաք կրկ սեռի Եւ իբրև ածեն կացուցեն գնա առաքի,
և նա ասգնասէբ. «Ձաւուած, յօդնել ինձ նպեաց և Ձեր,
յլնկերսել ինձ փառիս. ան. քեզ, Ձէր, Ձեր, են աչք իմ, ի քեզ
յուսացայ» Եւ կռնեցուսս ամենայն ամբոխ զօրուն ի տեղին
յայն սեռանել գնասահատութենէն սրբոյն։
25 Ասէ գնա ամիսդ մեծ. «Հայր և մայր քո պարսիկ
գան և պաշտնեան մերոյ պատգամատարին. գու յուժ
հարիեալ կամ նեղեալ յայդպիսի հաւատս գաղար կամ
զայդպիսի ձև. զչեցար. արդ, լուր ինձ և մի ընդդիմանար
հրամանոց իմոյց»
30 Իսկ նա ոչնչ ասայր պատասխանի, այլ միայն գնչանն
սերտնական անդադար գլոշմիբ յերկուս խոյ

20. ո անդի. 21. ո յատենալ. 23. Տես Մագ. ԿԹ. 2 ; Մծն. 8. 26. ո գոյն.
28. ո սրեցար.

Աահ ամիրապետն մեծ. «ԶահՀ հարկաւ երկեալ ի մէնջ առաջի իմ.» եւ Սրբազանն՝ որ պահէր զնա, ասէ ցամիրապետն. «Ոչ եթէ երկեալ, այլ չունէի արժանի պատասխանւոյ. զի բազում առաքք են որ կալ առ իս ի բանալ և ի տաբատանս, և ոչինչ լուայ ես ի գնդէն բանս թերութեան. հրամայեա սպանանել»

Ապա հրամայէ զարձուցանել և բերել զնա առաջի իւր. Աահ ցնա զարձեալ ամիրապետն. «Մի կար յայդպիսի կամն և առաքեալ մեռանիլիր. հաւանեաւ ինձ, և ես տաց զդէզն զո հայրենի ի ժառանգութիւն զերդ» Եւ զնէ առաջի նորա ասէր բազում եակ երանելին Յովսէփ ասէ ցնա. «Ես ոչ յուսէքէ բանադատեալ և ոչ հարկեալ, այլ ինքնին կամաք եկի ի տեղիս յայսոսիկ. այդ և մեծութիւնն զոր խոստանաս, արհամարհեալ է առաջի իմ. եթէ զամենայն աշխարհ և զպատառ՝ որ է ընդ իշխանութեամբ քո՝ տաս ինձ, չեմ փոխանակիլ ընդ այսմ հատառոյ, զոր ունիմ. եթէ քաղցը են կամք քո առ իս, ընդ դա նովին հատառոյդա. տալ թէ ոչ զոսկիդ զայդ տուր սպանոցդ իւրոց»

Աահ ամիրապետն մեծ. «Ամենեքեան հրամանաց իմոց հնազանդ են. և դու ընդդիմանաս. և նախատես զառաջնորդն մեր»

Պատասխանի եւս սաբրն և ասէ ցնա. «Իմ երթեալ է յերուսաղէմ և տեսեալ զտեղի Ծննդեանն և զտեղի չարչարանացն և զյարութեանն և զհամբարձմանն և զայլ նահատակացն տեղի և զդերեզմանն. Եակ զգառամասուբին ձերոյ ոչ տեսեր տեսի կամ գոս»

Ապա հրամայէ բանտիքեանն պղտատեղ զօրսն՝ որ չկնաւփակեալ չարչ կալին զնոսա, սպանանել զնա և զարկաւ Ծերէ եւ նզաս իբրև զպատան արիւնարբու. մրճահարէ կրծատէին զատամունս իւրեանց եւ կալեալ զնեւանէ նզաս

2. ո ասէ. 10. ո ժառանգութիւն. 15. ո է. 17. ո զոր զոր. 24. ո Ծնդեանն.

ասաի և անտի բնթացուցանէին ի տեղի սպանմանն. Եակ երանելի վկայն ոչ դադարէը յաւելոյ զաղաչանս զպաս. «Վասն քո մեռանիմք զօրհնեալդ, վասն քո հեղումք զարիւն իմ՝ որպէս Տէր վասն իմ» եւ նզաս հարկանէին զնա. 5 ամն ձեռամբ, ամն փայտիւ, և բազում բանս նախատանաց ասէին. Եակ նա ասէր. «Տէր, մի համարիր ասցս մեղս զի ոչ գիտեն զինչ խօսին»

Եւ երկայն նզաս անկեալ յատս նզաս, բազում ազաչեաք և պատուաւոք ասէին. «Մի տար սպանանել 10 զքեզ. ապ այժմ յանձն առ զհրամանս գոցա կատարել և յետոյ որպէս կամ է քո կեաց» Եակ սաբրն խոժոռեալ ասէ ցերկայն իւր. «Երթ յետս. հակառակ իմ ես. մի զրկիր զիս ի մարթեղական նահատակութենէդ. Զի Քրիստն հրամայեաց Թէ Որ ուրացչի զիս առաջի մարդկան, 15 ուրացայց և ես զնա առաջի Հօր իմոյ՝ որ յերկինս է»

Եւ իբրև սակաւ հեռացաւցին, խաղիանն այր որ սինդեալ ունէր գաղոյ ձեռն նզաս, հարկանի գանգակաւ զձախ կուշտ նզաս. և պատառեալ հերձաւ մինչև յաղուն. Եակ նզաս յերեսս անկեալ Թաւալէր յարեան իւր. Ապա ար չարչ 20 կային՝ հարկանէին զնա, ամն սրով, ամն փայտ. և մեռեալսն սակրօք. և զոր ինչ անկանէր ի ձեռս նոցա՝ սրկաներէին ի մէջ նզաս եւ հատեալ զպլուխն մրճեցին՝ զի տարցեն յաշխարհն իւրեանց՝ ինչս ժողովելոյ վասն

Եւ սրբոյն աւանդեալ զնգդին ի ձեռս Աստուածոյ կենդանւոյ, 25 ըստ այնմ, Թէ «Հոգիք արդարոց ի ձեռս Աստուծոյ են» եւ եղերայր նզաս բերեալ սակաւ մի զտեղին, Եեղէ զմարմին սրբոյն Հանդերձ գլխովին

Եւ ի գիշերին յայնմիկ արշաւիրք եղեալ իբրև զտասնեակ և Թնդիւն զօրացն. զի այնք որ չարչ բնա- 30 կեալ էին՝ զդիշերն ամենայն զտասելիկեալք անբան լինէին եւ մարդասիրին Աստուծոյ փառաւորեալ զիա-

1. ո անդր. 4. *Տես Սղ. ԽԹ. 22 ։ Յառ. Ը. 36.* 7. *Տես Գծ. է. 59 ։ Ղկ. ԻԹ. 34.* 15. *Մատթ. Ժ. 33 եւ Ղուկ. ԺԲ. 9.* 16. ո պնտեալ. 25. *տես Իմ. Գ. 1.*

ռաւօրինի իւր՝ բանալով զհաստատութիւնն, և լցոյ կամ-
մարձաւ ի վերոյ նորա ի[ջ]եալ՝ առ ի պարծանս վկային և
յանդիմանութիւն անհաւատիցն։

Իսկ նոցա տեսեալ զարմացան սերտագոյնք. երթեալք
առ գաւառսդն խրթնաց և առաջնորդն՝ հարցանէին թէ
«Ձինչ ենդուն այն, զոր ասացեր թէ ի վերոյ նորա» Եւ
ասէ ցնոսա, թէ «Զբարինն և զվեհաբոյսն ասկերսն՝ զոր ես-
տուք ի վերոյ նորա, պատուէ Աստուած. և ուան այնր ի[ջ]
լոյսն. որչափ զձեզ որ սպանդարք. եբ» Իսկ կէսքն ասէին
թէ «Մի[չ]եա է, լոյս աստուածութեանն այլէ գնաս»

Կատարեցաւ սուրբն Յովսէփ բարի խոստովանութեամբ
ի Հայր և յՈրդի և ի Հոգին սուրբ, յամենեսեան ասի[չ]էլ, որ
օր քան էր յառաւր չաբաթու՝ յինիերորդ Ժամու՝ ի տեղին
որ Մի[չ]նոց կոչի, առ երկր գեղոյն երեսփոյ մեծի, մերձ առ
ուան լերինն մեծի Մասեաց, հանգչէր Աթոռաչառ քաղաքի
և գրեալ բերդի, ուր է վերոյն մեծ, որ է ասկի չարչա-
բանաց սրբոյն Գրիգորի, քանզի և առ պատր է չարչա-
բանաց նորա։

Այլ՝ ո՛վ եղբարք քրիստոսասէ[ր]ք, նահատակութիւն
սուրբ զարմանալի է, քանզի բազում մարդկութք երկին յա-
ւարմ, առաւել ևս ի Հայս, զի ծագիկեալ և զարդարեալ զայր
աշխարհն Հայոց սրեամբ նոցա. զի նոքա պատիկը և ա-
պացոյց ունէին զայն. զի զոմանս պահակսդս սեւանէ[ր]ն,
յոմանց վերայ լցյս կամարաձև. երեւեալ և զոմանս պատ-
ուեալ յԱստուծոյ և ի մարդկանէ, և այս ևս յորդորէր
զնոսա։

Բայց սա ոչ ի սոսն Աստուծոյ անեալ և ոչ գործք
սրբոյք գարմանեալ և ոչ պայս տեսեալ, այլայլի նահատա-
կութեամբ կատարեցաւ. որ և զարմացոյց զդրօս վերինս
Եւ քանզի աչխարհս Հայոց ի վաղնջուց երաչտացեալ և
ծարաւեն զայր ջրոյն արեան մարդկանց, արդ զովացեալ
սրբեցաւ արեամբ սոցա։

10. ո է. 13. ո յինիերորդ. 23. ո տեսանէին. 25. ո ի մարդկանէ.
30. ո վաղնջուց

Արդ՝ օրք վերմեռանդն գթած և յուսով մեծաւ և բարե-
մասիր սիրով և ճշմարիտ հաւատով կատարեն զամն վկա-
յից Աստուծոյ, եղիցեն վկայ առանց չարաբանաց, առանց
սրոյ՝ նոցին պատկառ արժանացեալք։ Արդ՝ յուսացեալք
ի Տէր՝ ի չեռն ոգին բարեխօսութեան՝ հայցեցեք ի Քրիս-
տոսէ զթածութիւն մեզ մեզաւորացս, և Քրիստոս չեզ և
մեզ ողորմեսցի. ամէն։

*Թէ որպէս վերադարձաւ նորէն Աշխատաց Անդա
եւ որպէս նորեանց գրաւ։*

Այլ ամն Մարգիս կոչեցեալ որպէս Զատաթէ, ի հաս-
բանալութեան տիսն իւրոյ դարձեալ եկաւ ի հայրենական
դնեն իւրէ, ի հաւատս ճշմարիտս, խոստովանելով զՔրիս-
տոս Աստուած և որպէս Աստուծոյ, անեալ յանապատի և
ուսեալ զուսումն աստուածեղէն, և արժանացեալ շնորհի
բանաձևութեան և առաջնորդութեան եկեղեցւոյ Աստու-
ծոյ։ Նա և սա կոչեցեալ եկաւ ի հանդիպ մարտիրոսական
մրցանաց ի Շահն Արմանէն, որ տիրէր գաւառին Բզնունե-
եաց և այլոց բազմաց. և առաւել ևս արգելեալ ի տան
քանզի և պատգամն յղեալ առ նա, խոստանալ ինչս բա-
զումս և մեծութիւնս, հաւասար առնել անձին իւրոյ, եթէ
արասցէ զկամս նորա. ապա թէ ոչ ի փայտ մահու բարձ-
բացուցանել սպառնայր։

Եւ նորա պատասխանեալ ասէ. «եթէ զամենայն աչ-
խարհս մեծութիւնս առս ինձ, չայսմ հաւատոյ ոչ կայից
չիւս. և զամ մահս կամ է քո, առակի քո եմ, կատար-
եա զկամն քո» Զի էր այր քաջասիրտ և կորովահաս, ոչ ազ
կարէր պատասխանել նմա։

Եւ արհաւիրք եղեալ կնոջ ամէրապետին, վասն այնո-

5. ո ի քրիստոսէ. 12. ո իբմէ. 20. ո եթէ. 21. ո արասցէ. 23. ո
ասէ էնէ.

Ըրի աբեահել եղև ի ձեռն մինոթոսի՝ կալ ի հաւատս իբր
եւ այլ եւս նեղութիւն կրեալ վասն ուղիղ հաւատոյն:
Սա իբրև լուաւ զիաշատակութիւն սրբոյն Յովսեփեայ,
փութաճառիկ ընծայեաւ սնդրկն ի բանակին. և իբրև առաւօտ
5 ինչ սնդկին, ենդրեցաց յամենայնեան մեծ գնարժին վկա-
յին: Եւ նա ասէ. «Զնդեբ ահ նեղեցեալ սոճին քառ: զի
ես զայր արատաւոր, զոյն մահ և զառ կրեսցեայ»:
Ապա կացեալ նորա ի բանակին առաւօտ քառն, և զամա-
հու երկիւղ ի բաց եդեալ կամեցեալ ենդրնդարար գոզանալ.
10 առեալ ընդ իւր արս երկուս և հանեալ գնա ի հողոյ
անտի, կամեցեալ սրբել զնա Յայնժամ իմացեալ պյաակա-
սէցն, արս մեզ հեծեալս յերբվարս ձերնիցացս առաւօ-
յաւերակ գան ի վերայ նոցա. եւկ արքն սր ընդ նմա էին,
ի փախուստ գառնային: հեծեալ յերբվարս եւթանց: Եւկ
15 Նա քաջաբարեալ և սնդեալ գերբվարն կայր հառաուսան
ի սեղանին. և զի էր հասարակ գերբը և լուսինն ուռճա-
ցեալ լուսով իւրով լուսաւորէր գամենեսեան. Եւ իբրև մօ-
տեցին, ձեռնհաս և նա խօսեցաւ ի լեզուս պարսկիս:
Յայնժամ անառեսութիւն անդիեալ զայօք նոցա, սնդէն ի
20 փախուստ գառնային, այնպես զի ոչ ընդերբ գընդերբի հետ
գոռանէր: Ապա արքն փախուցեալքեբ իբրև տեսին զոյն նշան,
գարձան յետս Եւ եգեալ ի գրաստս՝ ընդ մէջ բանակին
գամենայն գերբերն տանէին անդրկիրազարս Եւ այնպես ի
նահանջառիքենէ Աառուծոյ աջողեալ, սր ոչ սք ի ՆոցաՍ
25 Նէ գիտէր թէ զինչ է զօր բարձեալ տանէին Եւ զդերբերն
զոյն գնացեալ տանէին գնա յուխտն հռչակաւոր ի Հառուց-
թեառս Ապա հանդուցանէ գնա ի տեղի մի բարձրաւանդակ
ար Խոյզն կոչեն, յորմէնից կտմանէ հանդէպ գեւզա-
քաղաքին Խառնու, ի պահպանութիւն գառաքին այնմիկ
30 Եւ գդրօնս սրբոյն Թեոդոս յերկեզեցոյն, զի ի ձեռն նորին
բարեխաստեցեան գինացեալ մարգահան Աառուած՝ սրոյ-
մեացի երրոց հառաուացելոց. և նմա փառք յաւիտեան.ամէն:

11. ո անգի. | ո սրբեալ. 13. ո էին. 24. ո նախանձամտութենէ. 25. ո թէ.

Գառաքի յանուանի ի սրանցելի վիպէ Քրիստոսի Յովհան
պատուաք, որ Աղբարատաց Աուհատցւոյն, ձեռնդրպահաւ
գաղնատի յանէ:

Պարտաւան եմ պատառաբերել առ քեզ, քան նազելի
և սրարկեչատիւղ պատուոյ գերազանցեալ, եմ ինձ
յայժ առատաձատացեալ սիրով մերձաւորիդ, զդօրաթիւն
առատաձատին Հոգւոյն և զանուն մխիթարական յանձին
կրողի, վկայասէր մաքր զաղնդատն ի ձէնջ ընդ ինձ ընալ,
զառաքանութիւնս գովեսիցէ Վասն զի, մանաւանդ ի
ճչմարիան ձայնէ ուսաք ի հառարակութիւն նմանակցու-
թեան՝ դյօժարութիւն. զոր ընդդրոշիւ յատեա ձգրհ ունել՝
իրաւացի է, եթէ գիտեցի պատճհարար ինչ իմանալ և առել.
և գրատագ գովեսից ընդ պատմութեան նորին գովելի
կենացն և նահատակութենանն յարատհնութեւ: Սակայն ի սատ-
կադոյն լինիմ յերկիւղի. գուցէ այլայլութիւն մնաց և ա-
պազօր զդայարանացս գոլոյ՝ յարժանդն վրիպեցայց սահց-
ման սրոյ անդան յայսոսիկ ածայ հառանութիւն, յնա-
ցեալ ընդ վիպասէր անձին քոմՆ և գիմն յօժարութիւն.
Եւ քանզի գու ինձն սրով ունիսդ՝ բաւական քան գնեզ
էիր յատեա հրաշագործանել զհանդանակիցն հրեշտակաց՝
և մարմնի անդ խոնարհութեան, այլ զի իրաւացի վարիար
քան պատմութենան ճշգրտաբանութեան՝ և զգովեասիցն
մեզ ընալ պատու, հառանութիւն յանձին ունիմՆ անա-
սեերիւք սիրոյ սեարժիւք. քանզի և հոգիք մարգարէից՝
մարգարէից հնազանդել օրինադրեցան՝ յնաբերդ. և սիրոյ
հառատութիւն ընդարձակ է ի համարձակութիւն, վասն
զիջանելոյ սիրողին՝ ի սիրեցելոյն վառատրութիւն:
Ուսի իրաւացի վարկայ սկսանել ի գրատարիս գովես-
ից մեծապատճ և նորագործ վկային Աառուծոյ, ու ինձ

ի տեսիլ աչաց ժամանեցելոյ, իսկապէս և անբասիւնա սիրոյն Քրիստոսի՝ Յովսեփայ։ Քանզի միշտ նորոգ քրիստոսապիր ասպարէզին մխցական յորդոյ պատկառանաւն ընդ մեզ գոլով ձայնիւս, որ յայրհետացն տեղւոյն, և իշխանութենէ մեր ի վերայ ընծեռեալ և կոխել զպուրս վիշապին հրամայէ։ Ցայսոսիկ մխցմունս մատաղ հատակաւ և հաւնեալ ժամանակս կրթիչք գանձն երանելիս մեր պահելոյ, պահօք և ասղօիւք, խոտորնագեաս և բոկագնաց թափառեալ չշինէ ի հանգստանոցս քրիստոնէից, և ատ սպա երեսելիս վիճասս և յատաքինի երկս, թեպեա օժիս իւրոյ առաջարկութեանն հաւաքեսցէ ի պիտանացին ատեանս։

Իսկ քաղքառեացն և պատերազմին սկրելեացն Սահակեայ՝ զանազանս նմա պատահառեր փորձութիւնս ի մարդկանէ, այսպիսեացն բանիւք և ապտակաւ և լուսաղոյ, իբր թէ զպղծապիսն և անհաստատ է մանկութիւն, և անոսոր՝ այնպիսի խաստիրօն վարուցս Սահակի նա յայսմ հաւատի զնաւոքեալ պատուիրեսն զանցաներ համառաստեամբ. և յարբունս հաւատին նոցին ժամանակ հրահանգիւք, յորում ասաւածպին օրէնքն՝ ի մարս գիպասկեի նորա հաւատն մաձաներ. և սա ի նոյն ակամանէ կատաքեալ ցուցանի նահատուածն ի կրկիսն երկնաւոր հանդիսապետին Աչլ նոքա ի կատարման տեղոյն հրամանացն ի մարտահաւատութիւնն. իսկ սա ի մանկականն ասատաց՝ ոչ հրահանգոցէ յաւէտ՝ այլ անձամբ և հոգեւոր յորդորմամբ՝ զանձն իւր մեզ ի մրցարանն. և ոչ եթէ դիպատասխով իւրով մեզ և կամ երկաց պատահմանց ի գիպեն հաւելոյ՝ քանի և անատակ լեալ գոլեսս ընծայաբեր, այլ կրթութիւնն մատաց ի մանկութենէն գՏեառնէն ևրոյ պարտեալ ասացս ըստ նովիսիոյ ի ատաքանն մոտանէ վերջին. վատնորոյ առաւել ևիպատրաստս ցուցանիս. . . . . .

. . . . . .

Վատնորոյ և ևրոսնացելոցս մեզ և ոտնի ատս, որպէս ընդ կենդանւոյ ևոսեւոյ՝ ապերասանեացոյս, հայել ի մեզ

զատարեալեմեզ, և ընդունել գյօժարութիւնս՝ ի նմանակցութիւն ևրոյն հանգիստոյ նահատակութեան. և կոչել գնա յանտանէ՝ ատացցոյս. Ո՛վ անհնազանդեալ պարկեշտագոզգ. Ցանկեի, մերձ կացեալզ. հատարարացն կենաց գործի Ցեռան մերոյ, բարեխօսեա վասն արդեայ եկեղեցւոյ՝ զոր սիրեցեր և յարժէ Ցնար զանձամբար Ցեռնեալ, ատ. ար ունիսգ համարձակութիւն. զի ապատեսցի յանկարելի Ցեռնարկութենէ պղատեից, և ի տատամնանէ խռովական անհրմից՝ անգործացի վերատին, հատատեսգ և հաստեցչ վերատացուզը, նուիրատատար քահանայիցգ, և բովանդակ խոր զարգուզ զարգարեցելոյզ. որպէս զի երթիցեն ելանել յատաչին պայծառութեանն լուսերիս, յոր խոտորեցան ի սխամանէ մերոյ լատատարութեանն, որ ի Ցեռն արդոյ խոտոտանդին և ատարեալաշնորհն Գրիգորի գարգարեցաս. յորում նահանգի և դա՝ վերատոտանդականն ընկալաւ գրաժարս եւ զոր խոտատցատն տալ խաղատարեին Գրիգիսի՝ հատարատաց խերոյն Ցանօթից և սերկեցաց, վերտանն ընդհանցէ գրոց ամն ունին Ցնա ի փրկութիւնն. զի գՏատատրանացն և գատանձնապատն ի վերայ եկեալ ուրեք պատատցատ՝ յարեկեր կամարն և բաց գարձատցէ. գհիւանդութիւնս կրկնատաւիկս՝ գՏոգեկանն և գրատ մարմնոյ, ամենահաս բուժարատան ատաքերեսցէ. և դյատաչատատան ի մանկութենէ ի կրտս կատարման ատաքերատատան երկոց՝ զօրացուցէ ի գիմնատրատութիւն չարատրին, և մարմնատ կամացն կամաց և կրից. որպէս զի և ըստ քառեր անատքատատուերս սերոյ և կրտից՝ հատարձակիցն ատաչի կալ կենդատրին, քայլ մխիթարութեամբ ատերալ ընդ քեզ, և ատալ. Ցէր մեր և Ցատատաւ, Յիսուս Քրիստոս, կերպատան անակրնականն Հօր, անատրատեալ նորին բատ բնու-

թեան, և պատակեր մերոյ ատգիս մարդատաքեր անօքնութեամբ. լինայեա ատրտութեամբ քամ և գիմ ի վերայ հօտի քո մատնելոյ ի Ցեռս ատիրաչատաց. և գաթա ղղերութիւնն ատգի մերոյ, որպէս երբեմն գիսպատկին Բաբէ գյուձ ծառատութեան ի պատճառէ մերոյ, բատ որում պատերին, և

գու. ինչպէն թագաւորեա է վերայ մեր, որպ խէք և ախորժեացեաւ Դադաթցի զամպռաղն խառնական, և ամենչէզա զնաւոպարան է սկզբանէ, գչաը աբբանեական չարաբերին ընդ կռուին գաձա. և սպառազինեա ամբարտա. գինու զրօսա-
5 կան քո, վառնել գրանաց նոր Աստղենչ և Քանանու, որպէս Յեսու, Բարակա և Գեդէոնին, Սամուէլիս, Դաւթա և Եզեկիային. ուան զի երկարեաց սպառը պատերազմա մեր է գրանս Կեզարա. զոր ոչ է քէն փախանիկը, Տէր բաթևէր, այլ զի գառնացուցեալ զբարեգործդ. Եւ այժմ
10 ասդրաբար է խնդիր եղ, Տոհառապետ զօրեղ, ասպյն է վերանացաց եղելոցս, և գիա գնդազարմանքս յանպցեալի լերինս և խոպանիա սուգեաւս. կամ գնացեալն յառաջագ և է ճանապարհ անկեալ անազդամ կոխողաց, բնչէ է վերպ ուաց և կամ է գրասանին՝ զորմէ ասացեալն, և
15 տար է սուրն զոր չհեռեցէր՝ քոյոզիզ Տարմնանագով. գի ատանդասաղը կենապաբ պատուիրանի քո՝ գարմանեացին գնա, առ է պահպանութիւն նորընդրական օծմանն՝ զր է քէն. և ազբաին պատ գինով բանին՝ զոր արքայիզբ է սուբբ խո-
20 բանէ քոմէջ Յորմէ տպազինեալ է յոդնակի փորձա-
[illegible]թեանցն՝ ասնեազուած գասն ակրեէկաց քոց վկայից երանելեաց. յորոց մի է և այսբ ասուբ կաշառաբար Յոհաննէ. որպ բարեխոսութեամբ Հանդիպել արժանացուք քեզ՝ է տանաքի սրբութեան քո. և սոյնս Հանդերձ յերանաւէա կեանդ. Հատառացք ձեռնել, յանդերձ և յիմնեալ փառաբանս
25 չացդ կայեանս։

Սոյն ընդաձակ վիպաշարադութիւնն ունի միայն ո ձեռագիրը՝ էջ 462 բ'—467 բ', հետևելով վիպագրությ. սպառմանութիւն Նորոգ վիպն յովհաննու գրագրի և Նահատակութեանն վիրապեանս», որը հրատարակած է նաև Գ. Տ. Միքայելյան, Պատմա, 1897, էջ 41—48, մի կարճ յատուկաբանով։ Ներդրվածը հրատարակել է Հ. Դ. Աքինյան, Պատմա, էջ 358—359, ուր

գիշատարար մէջ բերուած են միայն ներդրվածի առաջին ծաղ ու վերջաբանը, իսկ մնչին մասը թողուած է, որից պատասխում ենք նաև մենք։

Վկայաբանութիւնը համառօտած գրած է նաև յայտնագրության մէջ. պատկ A 157 ա'—158 ա', B 430 ա''—431 ա', C 1113'—1114', D 519 ա''—520 ա', E 1022'—1023'', F 438 բ'—439 ա'', G 542 ա''—543 ա', H 507 ա'—բ'', I 550 բ'—551 ա', J 963'—964', K 514 բ'—515 ա', L 447 ա''—բ'', M 583 բ'—584 ա'', N 510 բ'—511 ա'', O 499 ա'—500 ա', P 434 ա''—435 ա', Q 516 բ'—517 ա'', R 515 ա''—516 ա', S 538 բ''—539 բ', T 523 բ'—524 բ', U 500 ա'—բ', V 369 ա''—370 ա', W 465 ա'—բ'', Y (Ա. Տառ.) 243 բ'—244 ա', Z 391 բ'—392 ա'', a 270 բ'—271 ա'', b 568 ա'—բ'', c, d և e։ Այս ձեռագրերից երկու լաւագրիները գնում ենք ներքեւում. պատկ G (առաջին տիպ) և A (երկրորդ տիպ)։ Միւս ձեռագրները գնում են G-ի հետ, զրչագրական աննշան տարբերութիւններով, որոնք նշանակում չեն պատկ. a ձեռագրը խիտ համառօտած է։ Չհիմնուելով նաև Զամչեան, Պ. 87, Ա.զգերեան Վ.զգ Պբոց, Ա՛ Տառ. 291, Յայտ. Ա ապ. 907'—908'', Բ ապ. 620'—621', Գ ապ. Ա. 261'—'', ընչպէս և Վ.զգ.գանց Վ.զգ. Տառատ՚ի պատմութեան, Վ.նետ., 1862, էջ 128—129, ուր միայն հետևեալ երկտողայ ծանոթութիւնն է գտնում. «Յայտ՚ ծանոնական և է մեթոդատիպութեան զբխոտունէից՝ գեղեցիկ պատչն Տառատ և քաղցրամատչակ պատմութեան Յովհաննէ՝ վիպասոյ չարչարանաբար չամենայն յանհիկ ի քաղաք, և Թադեոսյ. ի Հատուածոյ, ոք էր պարսիկ ազգատ, ի սահմանացն Գունայ, ի գեղջէն ոք Նորաշէնք կոչեն»։

Սրբի Նահատակութեան Թուականը տարբեր է հատկապես մէջ և տարբեր Տայտատագրության մէջ։ Հատկանիշը, որին համաձայն է գալիս նաև Վ.զգ.գանց պատմիչ, գնում է 0ՃԳ Թուին, «յամենայն ակնի, ոչ ոք գտան էր, յատուկ չարաքմա»։

Ակնի գաղար քան անշարժ տանգրի համապատասխանում է տարբեր 27-ին։ Քանց որոշեական 1170 Թուականի տարբեր 27-ը երկուշաբթի էր, ուստի և անշարժ

ասմաքը համաձայն չէ մեզ: Ընդհանուրը չափական առնելով ՍՖՒ աղի քանակը համապատասխանում է 1170 թեմի հոկտ. 24-ին, որ երեք շաբաթ ավելի է (այդ ապացույց նահատակի 1-ը գալիս էր փետրվ. 7-ին), համաձայն հետևյալին:

Գործով նպատակադրվեցին, պատկերց մեծ մասը ունեն մարզադաշտ 19, իսկ ANZA մարզադաշտ 18• տարեթիվն էլ եթե ևս հաշվենք ՈՒՖՒ է դարձել, քանի GHKLMRY ձևավորվելը ունեին ՈՒՖՒ, Z ունի ՈՒՖՒ, իսկ ի տեղեկություն է: Պարզ է որ նպատակադրվելը շեղումից կամ պակաս է և կամ ավելին է ուրիշ տեսակ հաշվելներ:

Ներքոհիշյալը, ինչպես վերևապրվեց էլ երևում է, հետևանքն է Դաւիթ քահանայի «Դաւիթ քահանային ի պատկառել վկայն Քրիստոսի Յովհէփ ...»: Դաւիթը, քան Գ. Տ. Մկրտչեանի, ՃԳ• գալն հետևյալ է և իր ներքոհիշյալը գրել է Մեսիթար անուն մի անձի ենթադրելով, որին ներբ վկայական տեսության է տալիս. «Հանուն Տիրոջ տարաւան չունեն կոպի, վկայական մոռ գրանցելու են ի ձէնջ ինչ-որ բան ընել, գործ անել ի գովեստից ... ենթադրելի չէ, որ Շարժ ունել ... լծակցել ընդ վկայական անձին քան ...»: Ներքոհիշյալ երևում մանր անհանգիստ Գ. Տ. Մկրտչեան հետևյալ նում է նաև որ Յովհէփ ընդ պատկան վկայականների հետևյալն էլ հատանգամանքով այս Մեսիթարն է. «Այլ պի իրաւացի գործով քան պատմութեան ճշդութեան նութեան և դպրոցական մեկ բան պարան ... և գրութեան գործակից ընդ պատմութեան նորին գործի կենացն և նահատակութեան յարահիւսեալ»: Վերջապես Գ. Տ. Մկրտչեան կարծում է թէ «Անհատականան չէ, որ այս Մեսիթարը նոյն ինքն Ծոչ Մեսիթարը լինի, նորով Գանձակեցուն ներքոհիշյալ գրագրը» (Պատասխ. էջ 41):

Վկայութիւն Յովհաննու Սրբոյն Յովհէփայ ևս վկայի Քրիստոսի Աստուծոյ.

Սուրբն Յովհէփ նոր վկայն Քրիստոսի էր ի Կոգին* քաղաքէ Հայոց, բնական տաճիկ ի հօրէ և ի մօրէ: Եւ բնակիչ ի նոյն գաւառն Գուձայ** ի վերն որ կոչի Նորաշէն, անեալ և վարժեալ ընդ մանկունս քրիստոնէից: Եւ ընդ նոսին երթայր յեկեղեցին, և տեսանէր զուարթ զվարս և զբարի կրօնս քրիստոնէից, և զանձկէ հաւատս Հայոց, և ցանկայր կրօնից նոցա: Եւ ետուն զնա ծնօղքն ի տանէի պղծոց ի Կոգին* քաղաքին: Եւ տեսեալ բարեսէր պատանին Ուսանփն զպր գործս Մատրիճոյն, ժանաւանդ զանխարբ պարտադաւելին, փախեաւ ի նոցանէ, և գնաց առ ծնօղսն իւր: Եւ չցանեալս խոստովանեցաւ զիրեսս Աստուած, որպէ Աստուծոյ, էակից Հօր և փառակից սուրբ Հոգւոյն:

Եւ յաւուր միում ետես զնա հայրն իւր յերկրպագութիւն սուրբ խաչին Քրիստոսի՝ յարևելս կոյս, յաղօթատեղի Հայոց: Եւ եկեալ զաւերն և կամեցաւ սպանանել զնա. եւ մայրն անկաւ ի վերայ զպչելն. զայն պարս երկուս. զեղջին, քաղվել զորդին ի ձեռաց հօրն:

Եւ ապէին մանկանն առ ժամ

* Գ ի գրեթ. ** Գ գրեմայ.

Վկայութիւն Յովհէփայ նոր վկայի, որ կոչ եղեալ ի հայրն ի Հաւատացեալ, մերձ առ զերազարտարի Գաւիթ.

Սուրբ վկայն Քրիստոսի Յովհէփ էր ի տաճիկ տոհմէ, ի Կոգին* քաղաքէ Հայոց,

մի ի գեղջից գոր Նորաշէնք անուանեն

Սա անեալ ընդ մանկունս քրիստոնէից, ընդ նոսին երթայր յեկեղեցին և տեսանէր զեղջիկ կարգս նոցա, և զաստուածապաշտութիւն,

ցանկայր հաւատոց նոցա: Իչպ եղեն ծնօղքն տալ զնա ի դպրոց ի Կոգին*

Եւ տեսեալ պատանդն զպր գործս վարդապետացն տաճկաց, մանաւանդ զարուագիտութիւն անխոսիր, փախեաւ ի նոցանէ, և եկեալ ի տուն իւր՝ համարձակագիտութիւնք խոստովանէր զիրեսսաս

Եւ տեսեալ հօրն զնա յերկրպագութիւն

Քրիստոսի,

առեալ զսուրն կամէր զենուլ զնա. և ընթացեալ մօրն առեալ ի վերայ նոցա, և այլ սրսրեալ երկիցս զեղջեալ զնա ի ձեռաց նորա

Եւ ապէն մանկանն առ ժամ

* Ա ի գրեթ.

մանակ մի հանել զկաս նորա հաւանական բանիւք, և դնալ յերկիրն Վրաց, և անդ վաստկել և յայտնապէս պատրել զԲրիքստոս Աստուած։

Եւ հարցն մանաւանդ զան հարեալ եմեղ զնա և յնոս ուղղութեացս Եւ նա կէսու գաղտ ի ծնողացն և զնաց առ Սարգիս զՀնձնեցին, և ի Թեղենեան Եւ նա քաջալերեաց զնա և հաւատաս Քրիստոսի, և ասաց չքնել զնդ վանդայան։

Եւ նա առեալ գաղօթս սրբոյն, եկ և զնաց ի Հաղրատ և ի Սանահինն, և ի Մոսկովականս. և անդ ուսաւ զերս և սաղմոս, և եղև կրօնաւոր խարազնապզեստս արեհայս։ Եւ անուանեցաւ Յովսէփ. զի առաջին անուն նորա Աբուբաքր էր, և ի տղայութիւնէն իւր մինչառած էր։

Եւ ապա գնաց չնրաւսատէն։ Եւ հանդիպեցաւ ի Հռոմկայն՝ մեծ ի գնորհալի իմաստնոյն Տեառն Նկարէսի կաթուղիկոսին մերոյ, և առեալ ի նմանէ օրհնութիւնն Եւ ասաց. «Եթէ կատարիս յանօրինաց, կարգեցից զքեզ առաջնոյն քո ընդ առաջին մարտիրոսացն։ Եւ զնացեալ եհաս չնրաւսատէմ և չրջեցաւ ի սուրբ անօրինական տեղիսն Եւ գարձաւ առ ծնողսն իւր չարչարեալ քաջութեան նոցա զԲրիքստոս, զի մի կրթիցեն յանհաւատութիւնն Եւ հարքն մեռեալ էր։

Իսկ մայրն ոչ հզրարն ոչ ընկալան զբանս նորա, այլ մի հանել զմիտս նորա հաւանական բանիւք, և ապա երթալ չաչխարհն Վրաց, և անդ համարձակութեամբ պատրել զԲրիքստոս։

Եւ նորա զան մանուս հարեալ եմեղ զնա Եւ չնս սուրբ եղեալ զգաղտ ի ծնողացն, չգաւառ սուրբ միաձուսորն ի Թեղենեան, ի Սարգիս Եւ նա խրատ ապրե նմա եթեալ

չՔՂԵ ԸՆԴ ՎԱՆՈՐԱՅԱՆ

Եւ նորա

եղեալ գնաց ի Հաղրատ և ի Սանահինն և ի Մատրաքանան. և ուսեալ զերս և սաղմոս, և եղև կրօնաւոր խարազնապզեստս*

Եւ անուանեցաւ Յովսէփ. զի առաջին անուն նորա Բուբաքր էր.և ի տղայութեան**ընկալեալ էր զմիտաւորութիւն սուրբ Ջրոյն

Եւ ապա չգաւառ ազօթականութեան ազատաւ առ մեծ կաթողիկոսն Հայոց Ներսէս խոսոմասէր, հզքայր Գրիգորիսի, որ Տառէբ ի Հռոմկայան կոյսն. և զնկալեալ ի նմանէ օրհնութիւն և քաջալերութիւն. և «Թէ վախճանեսս, ասէ, յանօրինաց, կարգեցից զքեզ առաջնոյն քո ընդ առաջին վկայիցն» Եւ ապա չգաւառ չնրաւսատէմ ի չրջեալ ընդ ամենայն սուրբ տեղիսն, զաքսաւ առ ծնօղսն իւր ուսեսապահել նոցա զԲրիքստոս, զի մի կորիցեն Եւ եգեալ՝՝ զի մեռեալ էր հարսն Եւ քարոզեալ մօրն և եղբօրն զԲրիքստոս, և նոքա ոչ ընկալան, այլ ասեն.

* Ա խոյաձեսագեստ. ** Ա ի տղայութիւն. *** Ա էջիա։

ասացին նմա թէ «երթ զնա ի հեռաւոսան երկիր, զի մի ոք գիտասցէ զրեղ և անիրաւ մեռանիցիս»

Եւ նա ասաց թէ «Ես վասն այնորիկ եկեալ եմ ասա, զի մեռայց վասն Քրիստոսի, և կամ համարձակ պատասիցից զնա»

Եւ ի գալուն ելն ամիրան Դունայ,* որում անուն էր Սրբոհան. և ազգեցուցին նմա վասն Քրիստոսի զինուորին. և տրամայեաց կոչել առաքի իւր Եւ իբրև եկն, երկիր եպաղ** խաչին որ ի ասն անդր կայր, զի տունն քրիստոնէի էր, ուր իջեալ էր

Եւ զան տեսեալ՝ առաքի յաւետս անօրէնն, և ապա ակսեա սպառնալոցք և ղզոքանօք խաբել զնա և դարձուցանել յերկրպագութիւնն՝՝ Քրիստոսի։

Եւ նորա ծաղր արարեալ զամենայն, միայն զԲրիքստոս խոստովանէր և անարգէր զԱստուած։

Եւ քաղխացեալ իշխանն հաւատեալ զան սասանիլ հարկանել զնա միանգամ և երկիցս. և կանգնել ուժգնապէս եղ ի բանդ. և ընդ իւր առեալ տաքս ի Քրուսէին՝՝ և անդ չարչարս տանջեալ բանդին. և կապանօք և սովով բազում աւուրս Եւ յորժամ եկն ամիրապետն՝ ազդեցոյց վասն սրբոյն. և կոչեալ զառաքեալ խոստովանայր նմա պարգևս և իշխանութիւն. և իբրև ոչ կարաց

* G գրեալ։

* Ա գրվեալ։ ** Ա էջալ։ *** Ա ի գրիքստոգոթիքէն։ **** Ա ի գրիքէ։

տոսին եւ հրամայեաց ամէնքեան սրով սպանանել զնա եւ նոյն ժամայն խոցեցին զկուշտ սրիւքն. և հերձեալ վայթեցան աղիքն. և ապա հանին զգլուխ նորա եւ այնպէս բաքի հաւատով կատարեցաւ ի Քրիստոս։

Եւ եղբայր նորա Թադեայ զնա յաւազ անդր։

Եւ յայնմ զիջերի եղեն սաստիկք մեծամեծք և որոտմունք. և լոյս պայծառ ծագեաց յերկնից ի վերայ սրբոյն, զոր տեսեալ աւազրնկացն՝ զարհուրեցան յոյժ։

Եւ այր մի Սարգիս անուն, բաքենալ զմարմին սրբոյն, առեալ ի մեծապատ վանսն Հաւուցքեառ, որ է հանդէպ Գառնւոյ եւ եղեն անդ մեծաւ պատուով վառաւօրապէս, յորմէ բուրեալ բժշկութիւնք լինին ամենայն ցաւոց, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Կատարեցաւ սուրբն վկայն Քրիստոսի Յովսէփ ի ՈՒԻԲ ՔՒՒՒՆ մեր Հայոց, ի մարզպ ի ՓՓ և յուխտի 19։

հաւանեցուցանել զնա, հրամայեաց սրով սպանանել եւ դահճացն նոյն ժամայն կատարեալ գհրամանն, սրով զկուշտն նորա հերձեալ, վայթեցին զաղիսն. և ապա հանին զգլուխն։

Եւ եղբայր սրբոյն քաղեաց զնա յաւազ անդր։

Եւ ի գիշերին եղև սաստիկ մեծ և որոտմունք. և լոյս սաստիկ ծագեաց յերկնից ի վերայ սրբոյն և տեսեալ անօրինացն՝ զարհուրեցան։

Եւ մի ոմն Սարգիս անուն, բաքենալ գնշխարս սրբոյն, առեալ ի վանքն որ կոչի Հաւուցքեառ, հանդէպ Գառնոյ. և անդ եղեն* փառաւորապէս եւ բուրեալ բժշկութիւնք** լինին ի նշխարաց սրբոյն։

Կատարեցաւ սուրբն Յովսէփ ի Թուականին հայոց ՈՒԻԲ և յուխտի 18։

* Ա եղեն։ ** Ա բժշկութիք։

5.

ՄԱՐԴԻՆ ԽԵՒՆԻՑ ԽՉԵՆԵՑՒՑ

† ՈՒՀ.=1182 մարտ 26 ուր.

Ի նոյն ամի (ՈՒՀ) Մարգիս ոմն Խաչենեցի կոյր ի Գանձակ և առնոյր խարազ. և ոմն պարսիկ ի չարագործութեան կապեաց զնա ընդ պարիսպն, առեալ։ «Խաչակից լեր Քրիստոսին քաւիչ» զոր լուեալ իշխանիք նորա՝ տարան առ ինքեանս զպարսիկն և չարաչահ սպանին։

Նոյն անկեալ թիւնք տպագիր է մեզ Վ.Պօղոսեան պատմիչ, Վենետիկ 1862, էջ 132։

Նոյն նահատակի մասին Մխիթար Այբեվանեցի, Մատենա, 1860, էջ 64 հետևեալ տողն ունի։ «ՈՒ.=1181, զնգպիս նահատեցի խաչեցին ի Գանձակ»։

Նմմն. նաև Ջամչեան, Գ. էջ 151, ՈՒԳ և 1185 Թուականին ներքև, ուր նահատակիս համար տատում է «իշխան ոմն հայոց Պարսկաստ»։

Եթէ տարբեր Թուականներից ընտրուէ ենք Վ.Պօղոսեան տուած Թուականը, համաձայնում թէ այս է ամենից ուշի հարազատը՝ ՈՒՀ.=1182 Թուի տարեգիրը լինելով է, նոյն տարուայ գարնիկը գալիս է մարտի 28-ին, ուստի և ուղղագիրը մարտի 26-ին։

6.

ՅՈՎՊԻՆԵԱՆ ՎԱԿԱՑ ԹՈՒԻՆՔ

† ՈՒՕ = 1182 մարտ

Ի սոյն ատենս (ատագ ուրբաթի) և Յովհաննան ոմն ի տաճկի տունէն վիպասաց մեծ հանդիսիս ի Կարնոյ քաղաքէ. և եգան նշխարքը նորա ընդ Ծոմսեփայ և ընդ Մահակայ ազգականին իւրոյ։

Սոյն վիպասի մասին յիշելով տեղեկութիւնը տալիս է Վարգան պատմիչ, Վենետ. 1862, էջ 132, նոյնպէս վիպասին նուիրուած հատուածից յետոյ։

Համեմ. նաև Ղամչեան, Պ. էջ 151, ՈՒՔ = 1185 թուական։ Վիպասի հետ յիշուած Յովսէփ և Մահակ անուն անձերը նոյնպէս նահատակեալ են, անշուշտ Կարնեցի, որպէս հաստատ Վարգան, էջ 91 գրում է. «Յորում աւուրս (գէտի Նի = 991 թուականը) կատարեցան և Քրիստոս Մահակ և Յովսեփ, տաճիկք ազգաւ, յայսպիսի հոգեհատումն։

7.

ԹԷՈՂՈՐՈՍ ՍԵՄԵՈՆԻ

† ՈՒՔ մարտի մի = 1204 մայիս 18 գշ.

Քրիստոսասէր և առաքելաշուք ոգեմարմնութեան չնորհք հոգւոյն սրբոյ՝ զոր միշտ և հանապազ ըստ իւրաքանչիւր ժամանակի առատաձեռնեալ տնօրինէ յեկեղեցիս իւր, զոր հաստատեալ ի վերոյ առաքելական վիմի հաստատոյ, և կանգնեալ անդրդուզդ ի յեօթանից սեանց, և ոչ երբեք հատպղեցուցանէ կամ՝ պակասեցուցանէ առ իւր առեղծեալքս, մանաւանդ առ այնք որք ի սկզբանէ հաճոյացան կամաց նորա և կատարելք եղեն խորհրդոց նորին. և հաստատապէս առնէ նմանս և զքանչելիս յաւուրս և ի գարս և ի ժամանակս հանապազօր. որպ և արար ի սկզբանէ և առնելոց է մինչև ի գալուստ իւրոյ սահմանելոյ, որպէս և երեւեցոյց ի գարուց գարս որք են գծագրեալք և ձեւացեալք ի տառս աստուածայինս։ Արդ ի գալ Բանին Աստուծոյ և ի ծագիլ առ մեզ արեգականին արդարութեան, որ և դինի ի մեզ Թագաւորելոյ Տէառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, յորժամ ի մարմին Թանգարացեալ անմարմինն Աստուած՝ ինքնայօժար կամաք առ ի մեռս կենցաղավարեալ բնութիւն, ըստ մարգարէին, զառ և որիշ ի մեզաց. և յետ չարչարանաց նորին և աշխարհակեցոյց յարութեանն և նորահրաշ համբարձմանն կատարելով առ աուրբս և սքեղիս անուանն իւրոյ, և առ վիպաս իւրոյ մարմնաւոր սնօ-

բէեռութիեանն, որք արիապար յօժարութեամբ բարձին վնասս խաչելոյն և ընթացեալք զհնար կոչողին ձայնի՛ եղեն խաչակիցք Որդւոյն Աստուծոյ։ Քանզի և բացուստ գիտամբ տեսանելով զինառն Բանին և զրարերաստութիւն խոստացօղ եաւ անհատ տարգելին, զանասելի գերեզկութիւնն, զանձեռակերտի կեանսն, զանարատ ուրախութիւնն, զանեծառամ պատին և զոր սոցին նման, զոր և ոչ աք է մտաւորաց գինել կարացէ և կամ բանիւ ընդ հեռուստ արկանել զհամար վիպոյին, որք կամաւ և առաքինական նահատակութեամբ հեառնէ Տաճին ասէտեացն Հօր, երանելի յոտանն ամն ուներով անձամբ զանձինս ի խաչ Տաճին կարեաք և ցանկութեամբ հանդերձեալ. կրելով յիերեսանս քան Առաքելոյ զպատուհասն և դյարեակի կիրս չարչարանաց, համբերելով նեղութեանց և վիճասց, քաջցոյ և ծաղասեայ, ցրտոյ և մերկութեան, գերարանաց և կապանաց, սասնապով գյաւիսեճական կեանսն, պատկերով ի Հօրէն լուսոյ և ժառանգելով զանարատ ուրախութիեանն։

Արդ ի սոյն խակ ժամանակի, և ընդ նուսդել չքնաքնութեան կենցաղոյս, ի յեռանել ասուրցս, ի ժամանակս վերջինս, եղև նշանս և սքանչելիքս այս ի մէջ մերոյ. զոր երեի կամեցեալ նահանջասիրեանն Աստուծոյ ծագեհաձև պատկել սուրբ զեկեզեցի և զուարճալից առնել զամենայնս նոր Սիոնին, և բարեգործացուցանել զերդիւբ սուրբ եկեղեցւոյ. զոր անասնելով վարաւորելոցն և չեկելաացելոցն ի հասեն Բրիստոսի՛ զարեիցին և ժահանդիսա քնդն, ղղիացին և ի գառաբեին ճշմարտութեան եկեցեին. աշեռաքանական գառանեամբ հաստատեցին ի հաստատ սուրբս և ի խոստովանութեին սրբոյ երրորդութեանն։ Եւ այս գործիւբ ի բառնալ սրտաբոյց և ընդ վերանալ ընտրելոց Աստուծոյ, և ընդ սերանալ և ի բաժանալ սպրի սպրի չարեաց ի վերայ երկրի զոր սերմանեաց չար որոմանցն սերմանողն սրդին կորսեան և ճանին անօրհնութեան։

Ընդ ժամանակս բռնակալութեան մեծի սրբալին

Տաճկաստանի Սուլթան Ճահ Սուլթան Մուհամմետին, որ բազում հանդէս քաղաքութեան պատերազմի ցուցեալ յաւուրս ժամանակաց իւրոց, և յայս յորմէնց մեծապէալ ած արկանելով ամենայն թագաւորաց սեղերոցս։ Սա սրբի գալով մեծ և յաղթող Ինքնակալ Քրիստ Աստուածին. ասալ գրաւեալ սոցա ընդ իշխանութեամբ սերութեանն իւրոց գնդմանս հետևոց, սկսեալ ի Կեսարացւոց մայրաքաղաքէն մինչև ի մեծն Բիւզանդիան, որ արդի կոչի Կաստանդնուպօլիս, ունելով ընդ իշխանութեամբ զՊոնտոս և զՄեքսոսիա և զամենայն գեմիհոագւոց և զՊրաակիզմոագւոց գոեչութեինն. և հասեալ մինչև ի մեծ և ի հռչակաւոր քաղաքն Թէզդուսլիա՛ որ կոչի Կայնոց քաղաք, նուաճեալ ընդ դաւազանաւ գեղեզեաց և զՊարատեացոց, սրի ընդ ձեռամբ զեչեանն Ծոփաց, փութացաւ մինչև ի լայնատիաս քաղաքն Մելիտինէ, մերձ ի սահմանսն Եգիպտացւոց. հանդարտեցոյց ասել թէ և զամենայն ազնաբէս, սերելով ի վերայ ամենայն հայրենական ազնարհաց իւրոց։ Եւ արդ այսոցիկ պատկս եղելոց, յաւուրս սոքա յերկրորդումն ամի սեբռաբեեան իւրոյ յայսմենգամս մեծ և սքանչելի, պանծալի և հռչակաւոր վիպոյն Բրիստոսի, երանելով նահատակին սուրբն Թէզդոսիոս։

Սա Տնեալ վերէբ ի գառաւի Դամրոց՝ յաչխարհն Կապադովկացւոց, ի քաղաքին Կեսարացւոց, որ է սիոնհայրապետական և Թագաւորական, և ամենայն քաղաքաց Ցուստոց գահերիցագան, յորուհս ունելով վիրեեան սրեգաւոնս՝ զհոյս վիպոյն սրբոց, որ Տահարորբոք լուսով պայծառացուցանեն զեկեզեցիս քրիստոնէից. զՄերկիւռիոս առաւ և զԴորգիոս, և զմեծն Բասիլիոս, առ սոս մի ի Տնոցանէ է սեսանել դյարեերանեան վիպոյն Բրիստոսի զսուրբն Թէզդոսիոս. որպ ի Բրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ օրհնեալ Տահատացեալ քաղաքն Կեսարիա՝ որ զայսպիսի չահՏունս և զարեգակունս մեծացուներ։ Բայց ի Տանդէս գաստմեեան եկեցուցք քաջ և չաղիող վիպոյս, և զորոյս քաղաքավարութիեան գրաւոտական բառիւք պանծալի երևեցուսցուք։

այլ գործ մաքրեցեք զլանիս յանդիմանութիւն համբերատար ժամկալութեան սրբոյ նահատակին։ Այդ առ ոչ այսքան երանութեան արժանանալու, և սրտիկան սիրոյ և ի մայրական խանձարրոյց հրանգեալ և լրթեալ օրինաց և մարգելիւք և աւետարանական կամքն մնան՝ բան չնորհաց սրբոյ աւազանին, զարգանալով քան աճման հասակի մինչև յարբունս երիտասարդութեան հասանալ, գնալով յօրէնս Տեառն և խոհալով ի պատուիրանս նորա և տուէ և ի գիշերի։ և ապա քան սարսափակոց բնութեանս զուգաւորի պարկիշտ ամուսնութեամբ, ներգործելով արուեստս ինչ զոր առնէր՝ այնու հասանելով վաթերին զպէտս կենաց խրատանց, քան մարգարէին, թէ՝ Զկատարեա ձեռաց քոց կերիցես։ Ապա ի միտս եղեալ երանելոյն ի հնոյս մեռանէր թէ գիարգ և կամ որով ազգաւ կարասցէ զաղքատութիւն մարմնոյն ի դէրև կացուցանել, քան սահմանութեան բնութեանս յատկիկին հակամիտէր։ Բայց է ապրատութիւն որ պարուհակել ունի յիրերան բազմանան փարթամութիւն, և է փարթամութիւն որ ունի յիրերան դնորին հակառակն, թէպէ թէ մի գործ սա չպղծ ազգատացեալ զոր սատարանեանն քան յաշխարհակեցեալ քահոյութեանն երանական բանին պարտաւորեալ առելով. Երանի ազքատացդ հոգւով։

Սա երթեալ առ մէ սին ի քաղաքացեացն առելով. «Տուր ինձ փոխ գահեկանս ոսկւոյ և արծաթոյ, օգնական լինելով իմոյ հնչուառութեանս, իսկ նա յօժարութեամբ ետ նմա որչափ խնդրեաց ինչ ի նմանէ. և առեալ նորա գնաց և անդ վաստեաց, որպէս ինձ թէպէ, թէ զանցատս վաստակոց զարքայութեանն սատնալով զանգ երանութիւնն, զգրահանին փայելութիւնն, զգրգանս գոգոյ հայրապետին Աբրահամու։ Ո՛վ հրաչիցս. ասկին առ Տոքն խոնարհէր, և որ բարձրեալն էր զգանձն անմահական առ այն որ ունէր զդոյս ապահանգոյս։ Եւ երբէք մերձեցաւ Յոհաննէս հա-

13. Տես Ոզ. ձին. 2. 15. Ձեռ. կեցուցանել. 22. Տես Մտթ. Ե. 3.

տատցանելոյ գործատէր փոխարինին՝ զոր նա ոչ ունէր հատուցանել, և որ պարտուց տէրն էր՝ նեղէր կեղեր գաձատցանել անգրէն զդարան. և նա ոչ կարէր։ Ապա առեալ տանէր առ գատաւոր քաղաքին, որ էր կարգեալ արքունական հրամանաւ գատել և իրատարար ի վերայ ամենայն գատաստացոյս Եւ երբէք յուսի անկեալ գնացէն պատճառ զինն առատագոյն ներհնին գատաւորին, և նա հրամայեաց առնել զինն երբէք երեք հատուցանել անգրէն զդարձն Եւ երբէք երեք յիրերաց գատաւորին՝ կալեալ զնա յաջ ծառայակցին ներեր զնա խեղդելով. իսկ Թէոդորոս զերծեալ և ձեռաց նորա գարձեալ միւսանգամ անկանէր յատարանս գատաւորին. և անդանօր ուրանայր զերբեսանէական հատատն զոր ունէր, և ծողոպրեալ զերծանէր առ ժամայն յատնէն որ ներեր զնա։ Ապա այնուհետև գնացեալ ի յարև երբ և նոյն ժամայն ուշաբերեալ յիշեաց զսէրունական բանն որ ասէ, թէ՝ Որ ուրացայի զիս առաջի մարդկան, ուրացայց և ես զնա առաջի Հօրն իմոյ և Տիեզերակաց սրբոցդ Որբհարտոց բարեաց գմտաւածելով առյիացեալ սիրատէս և ի զղջումն եկեալ հատատատպէս, անկանէր ի վերայ երեսաց Իւրոց յերկիր, լայր գառնապես և սրտատէր զղջմարար, ապաշաւելով զիրեսուս անձին Իւրոյ. և եկեալ ի զարհատումն չքեղանայր գնդէր երեսաց նորա զրպէս երանեալ և քանզ վիայն Քրիստոսի առաքն Յակոբիկ, որ կատարեցաւ արեամբ ի փառս Աստուծոյ։

Յարուցեալ այնուհետև խոյս ետ ի տեղւոջէ անտի, յորմէ անկեալ գնաց ի քաղաքիկ մի փոքրիկ որ էր մերձ ի ասհմանս Ծուենոյ, որ քան Հայաստան անապատիկ սիրոտ բայիցն կոչէ Ծնորհատուր, և քան իսմայէլեան խորտակուղ լեզուին Խիլչաջր. և անդանօր գտեղի առեալ ընկերս, յորոց ի ծառայ ունելով գՀաւատն և ամրեցիծ որ առ Քրիստոս. և անդ կացեալ տասչխարէր մեծատ զղջմամբ Յայիտատ ի սպրելոյ չարէն և ի հակառակու-

17. Տես Մտթ. ժ 33 և Ղկ. ժԲ 9. 28. Տգ. խախտուցեր.

թիւնէ չար կամաց բանսարկուին՝ որ հանապազ մարդկի
ընդ սրբով մարդկան, յարուցանէր ի վերայ նորա վտանգ-
թիւնս։ Այլ ամն ի քաղաքին Կեսարու ի դատաւ սնօրինացն
գնացեալ ի նախասացեալ քաղաքն յայն, և հանդիպումամբ
պատահելով մեծին այնոցիկ և ցանկալի ատն Աստուծոյ, և
ի տեսլենէն ծանեալ գնա, և ըմբռնեալ գամփռելովքն
վիայն Քրիստոսի խօսել սկսաւ և ասէ ցնա. «Ո՞չ դու այն ես
որ ուրացար զՔրիստոսն քո և ի բաց կացեր ի ճշմարտութենէն
անաի նոցա», և եղեր ուրացող և պատճառաւոր մեղուց օրի-
նացն։ և այժմ տեսանելով զքեզ դի ունես զառաքին հաւատոյն
և զկարգն քրիստոնէից, և պատուես գնա յօժարութեամբ,
ուրանալով զմեր կրօնն և քամնելով զհաւատոյն յոր
սկսար»։ Քանզի լուեալ էին զդէպն սրբոյն և ոչ գիտէին
թէ ուր իցէ՝ զի կալցեն և սպանցեն գնա։ Իսկ անպարտելի
վիայն Քրիստոսի տեսեալ զհանդգնակատեալն հանդէպ
եղև. զճշմարտութիւնն և ոչ ուրացաւ, առելով յայտնապէս.
«Ա՛յո, ես եմ որ խաչեալ եմ զարհուրելի և յանի-
ցական գոյ ատ. Ձերն իսկ Քրիստոս, որ ի սրսրիչ
երկինի և երկրի, երևելոյ և աներեւոյթից, որ միայն ունի
պանծանալութիւն բնակեալ ի լոյս անմատոյց. զիմէդ ուրա-
նալի գնա պատ ճանաչէի գնա յորժամայն ի
միայն պաշտեմ և նմա երկրպագեմ և մանկանեմ իմէն.
բայց այժմ զղջացեալ ծանեալ գճշմարտութիւնն և գարձալ
ունել զհաւատն իմ որ առ նոսա»։ Յայնժամ սրսումութեամբ և
բարկութեամբ ցասուցեալ այրն այն՝ ոչ կամեցաւ. թողուլ
գնա, այլ անդէն ըմբռնեալ ատենէր գնա եղեբայրօք առ
զօրապետն քաղաքին, որ արբանեկան հրամանատ. ընկալեալ
ատենէր զվերակացութիւն քաղաքին և պատմեաց նմա զա-
մենայնիս։ Զայս իբրև լուաւ քաղաքապետն այն՝ բարկացեալ
հրամայեաց ձաղատնական առնել և չբծեղուցանել գնա արշա-
ւարհանօք և անարգանօք ընդ փողոց քաղաքին և տեսա ամե-
նայն ռամկին։ Իսկ սուրբ վիայն Քրիստոսի զայն ամենայն ին-
քեան փառս և պատիւ. հաւատալով տանէր ժուժկալութեամբ։
Յայնժամ բարկացեալ բանաւորն հրամայեաց սրկանել

զսուրբն և բանդի առնել։

Իսկ յետ առաւօտն անցանելոյ հանեալ տայր ի ձեռս
դահճացն տանջել զերանելին. և զկնի չարչարանացն հրամայ
տայր կապանօք և դառն նեղութեամբ խաղացուցանել ի
քաղաքն կեսարիա առ. մեծ արքայն։ Եւ յորժամ մտէին
ի քաղաքն՝ նզովեալքն սրկին ի բանդ զերանելին։ Իսկ
ի վաղուձան առաւօտ ի ծագել արեգականն՝ ընծայեալ
պատուիրէին արքային զանցս սրբոյ վիայնի. իսկ նա իբրև
լուաւ հրամայեաց փոյթ ընդ փոյթ տանել զառաքեալն. և
ի մտանել սրբոյն հայեցաւ ի նա արքայն մեծաւ ցասմամբ,
և ասէ ցնա. «Ա՛յդ դու, յիրաւի ատեն զքէն եթէ տանիկ
եղեր, և այժմ յետս դարձեալ ունես զկարգս և զաղանդս
քրիստոնէից, և պատուես զօրէնս նազովելացեալն, պաշտես
զասացած զմի զոր Յիսուս անուանեին, որ յիրէից
արգելն չարչարեալ և խաչեալ՝ մեռաւ զչարագործսդ
մահն, և զմեր գնն թեղեալ քամնեցս արշաւարհանօք.
արդ հրամայեմ զեզ ատենոյ ամենայն պատճառ ունել
զմեր սահմանեալ կրօնս, և թողուլ զնոսի և զընդունայն
կարգ քրիստոնէից»։

Յայնժամ անպարտելի վիայն Քրիստոսի մեծաս. հա-
մարձակութեամբ երաց գչնորհալից բերանն ասելով. «Ես,
զի խոստովան քրիստոնեայ եմ և ծառայ Քրիստոսի, այլ
և ի պատիւ քրիստոնէից, և ոչ երբեք ուրեք լուայ եթէ
եղեալ է չարագործնի իւրում ի մեռեալ չարչարիչ յորմէ
զուշ ասացեր, և ոչ ես եղէց յաւիտեան. այլ միայն միայն
Աստուծոյն իմոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ որ մեռաւն վասն մեր
և մահուամբն իւրով կենդանացոյց զազգս մարդկան. Արդ
ի սկզբանէ ի նա եղեն հաստատեալ և ապագայ չարչարանս
ունելք փրկիչ և կեցուցիչ. Նմա պարտ է ծառայել և նմին
միայն գոհանել հպատակ. մի և մի լիցի ուրանալ ինձ զՔէն
իմ և զԱստուածն ճշմարիտ՝ որ է սեր կենաց և մահու.
կրկնեաց զարձեալ արքայն և ասէ ցսուրբն. «Մի այդպէս
կայցես ի նմին յանդգնութեան և ընդգիմանալ իմոյ հրա-
մանացս, ապա թէ ոչ՝ բարակիք քարկած հրամայեմ առնել

զքեզ և բառնալ ի քաղցր կինոցաս» Պատասխանի եա սուրբն Աստուծոյ և ասէ. «Ինձանա այսուհետև, ով սրբոյ, դի ես ոչ եմ եդեալ ի մոռ իմում երկնել ի սպառնալեաց քոց, և ոչ ունիմ խորհուրդ. և առաքինութիւնն կամաց ոսպա-
5 նալ զՊրիաոսն իմ, և լինել պաշտօնեասաք աստուածասիրիր և խաբեբայ կռօնիցն ձերոց. այլ պատրաստ եմ յօժարական կամաք յանձն առնուլ զչարչարանս և զնեղութիւնս վասն անուան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ վասն իմ յանձն առ. զչարչարանս խաչի և մահու. արդ մի յապաղեր, այլ
10 զոր ինչ առնելոց ես արա վաղվաղակի»։

Եւ մինչեալ արքային Տրամայեաց բառիւք հարկանել զքեռան սրբոյ վիայնն այնքան, մինչև թափել սասանանցն ի ծոցաց նորա. և նա առնել զնա առ դաստատն առեալ. «Ինձնեա զդա սրպեա և կամա՝ թէ յորմէ ազգէ է, և վա-
15 բեացիս ընդ գամա քան Հաճոյիզ քոց»։ Իսկ նորա առեալ տարան զնա քան Տրամանի ինքնակալին. և ի մոռնելն նորա առ դաստատն՝ ծանեալ զնա վաղվաղակի և ասէ. «Ո՞չ դու էիր որ երբեմն եկիր առաջի իմ և ուրացար զՔրիս-տոսն քո և զՀաւատն Հայրենի, և այնր ազգաս. ապաստե-
20 ցար յատենին յայմմանէ՝ որում պարտէիր զանկ գահէկա-նացն. և ես ընկալայ զքեզ որպէս զորդի. Հարյացաս և զնդրպայ սիրելի, և պատուեալ մեծարեցի արձակելով զքեզ. արդ ուսոի գաս, և զինչ է զոր լսեմս զքէն. ճշմարիտ են եթէ սուտ, տաս վաղվաղակի, քաղղի ի քէն կամիմ ուսանել
25 զդիաթգնա»։ Իսկ գաւխելի այրն Աստուծոյ և մեծ վիայն Քրիստոսի բարձր ձայնիւ սկսաւ առաջի բազմամբոխս Հրա-պարակին և յաքնախոսիլ ոսոխին ազգակից Հանաթ-ձակաչէս լի արտասուօք և լուր աւետեցուն, և ասէ. «Քրիս-տոնեայ եմ ըստ չնորհի աւազանին և ծառայ խաչիըն
30 Աստուծոյ. և արդ մի լինիր ինձ ազանալ զնա, այլ խոս-տովանիմ զնա Աստուած և տէր և Թագաւոր, իշխան և փրկիչ, և յանձն առնում զամենայն հարուածս տանջանաց՝ վասն ա-

6. Շեռ. յաւժական. 27. Յով. ապազակաց.

մենասուբ անուան Նորա. այլ և ինդութեամբ մեռանիմ՝ զի կացից առաջի Նորա զուարթ երեսաք. զի թէպէտ և չանցայց գայ առ. Տէրն իմ յատենապետն առաջի քոյդզ առեին, այլ յատամ և անկն ունիմ գասնել և առնուլ ի Նմանէ
5 զիոգութիւնն յանցանաց ի ձեռն հեղման արեան իմ. ահա լուար, ով գաստատ, զամենայն յիշէն ճշմարտու-թեամբ»։

Եւ պատասխանի գաստատն և ասէ ցնա. «Ա՛ դգեակ իմ, մի ընդդիմանար խրատու իմոյ, յիշեա զգաչենս ուխ-
10 տին՝ զոր հաստատեցեր առաջի իմոյ առեին. ես վերտին ընկալայ զքեզ և տաց քեզ գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ՝ առ ի բաւականութիւն պետոյիզ կենաց անձին քոյմ. և պատուեալ մեծարեցից յամենեցունց ի մէնջ և մեծամեծաց և ի փո-քունց, և լինիս երեսելի ի գրան արքունի. որպէսզեան ըն-
15 ծայեցեր զքեզ միոյն Աստուծոյ, և կամաք քո ուրացար զանուն քրիստոնէութեան՝ մերոյս անապով կրօնից, արդ որդեակ, մի փոխելտանար և փոխիր յայմմ բարի խորհրդոյն, մնանելով ի կրօնսա գհատակ մանկութեան քոյ»։ Զայս և որ ասէին նման բանս պատրաստանս խօսէր դատաստն
20 ի լսելիս սրբոյ վիայիս, կարծելով Հաւանեցուցանել զնա. իսկ ամենագով սուրբն լսելով զանգնիս իւր՝ ամենեին ոչ ընդունէր զառացեալսն առ ի նմանէ, այլ միայն Համարձա-կաձայն բարբառեալ ասէր. «Ո՛չ դաստատ, խոստանալով ինձ ոսկի և արծաթ և մեծարանս և արքայ ընդունել յար-
25 քունեաս, այլ ուրեմն կամելով Հաւանեցուցանել զիս քոյին կորստական և աստղապաշտ բանիցդ, թողուլ զիս Հար-կեցուցանես զնանապարհն ուղիղ՝ որ տանի ի կեանսն յաւիտենից, ուր գանձն անապական է և արքայութիւնն անվախճան, և լսել բոլին մեղաք խրատու. վասն որոյ և ես
30 իսկ պատասխանեմ զերբուսա անձանց մերոց, և զնաստա կատարեմն իմանալի ասաց ձերոց. ուսի՝ մեռ և պահէ ձեզ Տէրն անչէջ և որդն անքուն, որպէս ասաց Տէրն»։

32. Հմմտ. Մատթ. Ք. 47.

Ցայնժամ գաթեալ վիպին այժ առեալ ի Հազուդն սրբոյ՝ երկնամբք կամեցաւ Տաճատեան զքանն, և ասէ. Ծերգուեալ իմ յերկինս և յերկիր և յատարիչ նոցին և ի Տաճիչ, զի որպէս ոչ ի նոցա Տնաւ էրանել ընդ կարգս աստիճանի իւրեանց, նմանապէս և ես ոչ ես եմ փոխելոց յինոյ բարիոք խորհրդատուիցեանց. արդ զոր ինչ առնելոց ես արա վաղվաղակի, զի ես պատրաստ եմ ի մեռանել որպէս ասացիս» Եւ անկարելիս գաւառսն լցեալ ցասմամբ, եւ զնա ի ձեռս չարագործ դահճացն Տարկանել և առնչել զնա յերկարս Իսկ ապաստաւորք չարին գանեալ քարամբք վիպակ նորա, մինչև Ջախջախեալ խորտակեցան մնացորդք բերանոյ նորա, առ որս վարդաւեռակի պարեան կայտակոցեալ Տռամանք ոսոգանէր գերկիրն. և անկեալ կայր առաջի նոցա իբրև զմեռեալ Իսկ նոցա մերկացեալ ի նմանէ զՏանգերձիսն զոր ունէր, և առբդածեալ սրբոյն՝ տանէին ի բանդն և պահէին զգուշութեամբ Իսկ երանելի վիպին Քրիստոսի մնանելով ի բանդն՝ զամենայն գիշերն Տանէր ի գլուխ յաղօթիսն Աստուծոյ, բերկրալից սրտիւ և անապատամբ ուրախութեամբ գՏանայոյս և վերոյ անպատում պարգեւացն Աստուծոյ, որ արժանի սրայ չարչարել վասն նորա· ցնծայր և օրհնէր զԱստուած. և այնպէս կայր բառնալ չարչարանաց ի բանդին զօրէն փեսայի յառագաստի» Եւ իբրև այգ եղև, ածեալ լինէր զառաջնեաւ սուրն Տանդերձ կապանաց առաջի գաւառսրին յաղագանս նորա. իսկ գաւառսրն իբրև եռեան զարկեալքն վիպին Քրիստոսի՝ խօսել սկսաւ ցնա և ասէ. «Խնամեսնաց ցմեր, սրագնակ իմ Թէոգոսիէ. այժմ գիտեմ զի փոխելոց ես ի չար խորհրդոյն զոր ունէիր ի յանցեալսմ աւուրն. ահա տեսանեմ, թէ նրշակ գՏռապրին է Տեզուսինէսը մարդոյդ կամ երկիւղ մնհոս, զոսն որս և ես իսկ ապաստանեմ զերկինսն աւուրն զոր պատճառեմբք և բարեաթեմբք յանցեալ առ քեզ. և այժմ ունկնէմ ի քէն, և

ապաչելով խնդրեմ Թողուլ Հայրական սիացս զանձնանձն զոր առ քեզ Տեզգօրեցիր. յաղթեալ ի ցասմանէ սրտիս ոչ կարացի Տամբերել քոյոց սխամբ և տպայական բառսրցդ և երիտասարդական Տամարձակութեանդ» Արդ ի բաց գիցես այժմ առ ի քէն զոսմարդի և զանօգուտ կանսն՝ զոր ընկատար ի ձեռն խրատուս քրիստոնէից, քանզի գիտեմ ես ամենայն իրաք թէ նոքա Տրապարեցիր գքեզ կալ Տանառակ մերոյս կրօնից. արդ լաւ լինի և դարձ վերստին և վայելեացես ի բազում բարութիւնս ի կեանս աչխարհիս այսորիկ. և ոչ միայն այս, այլ լիցիս Տանգոյս գեալ յաչս ամենեցուն և սիրեցեալ ի գուսն արքունի. ահա ասացի քեզ մերոյ գամենայն, բայց զօգուտ անձին քո գու քեզդէն ընտրեացեաս»

Իսկ երանելի վիպն Քրիստոսի ասէ ցդատաւորն. «Լաւ գասացեալ առ ի քէն գանօգուտսրսրդ իմ և գանպիտանսրդ, սր առ ժամանակ մի է և ապա փոսթով լուծանի. մի արդեօք ոչ լաւսր գու լինէն առաջի քո և ամենայն առնելոգ. երեկ յանցեալսմ աւուրն, որպէս երդոսւոյ Աստուծով իսմիս, ոչ փախել ի Տաստատուն յաւոյն Տին զոր ունիմ առ Քրիստոս ի մանկսրմենէ իսմէ. ապա եթէ մոռացեալ եսկ է քո, գաթեալ կրկնեմ և երեկրնեմ և զսոյն ածեմ ի յիշատակ անգանգաղ և յաժաբանան կանչդ, զի Տաստատ իմ և յսոյն զոր ունիմ առ Ձերն իմ՝ անխախտելի է և Տաստատուն. զի երբրն ես չարժել կամ փոփոխել լերինս բարձրացեալս՝ որ կայ Տանդգեալ մեր, քան թէ յինոց մտացս փոփոխել և կամ ի բաց կալ ի Տաստատս և ի յաւոյն որ առ Քրիստոս. արդ գու որպէս և կամիս արագագրէս կարարեա զկան Տրամարեալ քոց ի վերայ նոքա» Եւ Տպդեծամայն բարձր ձայնիւ գոչեալ փառս

30 ետր և պարնչելի վիպն Քրիստոսի ի լուր ամենեցուն և ասէ. «Քրիստոս Աստուծոյ, որ ի Տպրկան Տոգոյ

25. Տպ. բարձրացեալ. յնպիտէ ոչնչացած յիներ եր բարձրացեալս (և պատիւ)՝ որի պատիւ չերևելով եր ս չիորոշելով ասոյ մեզ հետ գոյացել է բարձրացեալ։

խոնարհեցաք առ աղքս մարդկան և առեր մարմին ի սրբոյ Կուսէն, Տնաք անճառապէս և առանց պատոյ. և զանխառնելիսն մարգարէիցն կատարելով եկիր ի Բօրդանան, գառնդ Աստուծոյ՝ որ բառնաս զմեզս աշխարհի, և նորոգժամայն տեսեալ գերեալս զերկինս մեծի Կարապետին քո, և Հոգին Աստուծոյ զի ի վերայ փառաւորեիր. որ զամենայն յանձն առեր վասն մեր բայց ի մեզաց, և խաչիւ և արեամբ պատեցեր զմեզ ի Տատապետեցեր մեզաց. խոստովանիմ զքեզ Աստուած կատարեալ, մի էրերորդութենեդ, համագոյակից և փառակից, պատուակից և իշխանակից Հօր և Հոգւոյդ սրբոյ. խոստովանեա և զնա, Ծէր, առաքի Հօր քոյ և հրեշտակաց սրբոց, որպէս խոստացեր. մի յանպժանութիւնս իմ հայեցիս, այլ զիմ յիս, և մի անտես առներ զծառայս քո. և կատարեա զընծայս քո իմ ըստ կամաց քոց բարեխոհեա, զի զու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի. և զեզ փառք յաւիտեանս. ամէն։

Եւ այսպէս գասաւորն եւս առաւել ևս սրտմտութեամբ և բարկութեամբ յարձակեաց ի վերայ սրբոյն զազատասրսն անօրէնութեան, և անասնելի տանջանօք չարչարէին զամենեցունցին նահատակն Քրիստոսի, մինչև բաղնիս եւ առել թէ մեռաւ. և քարշեալ ընդ փողոցամէջ բաղաքին՝ ունելով զներսոց գլխոյ, և տարեալ ընկենին գնա և բանդին. որ և անդ լինէր գառւրս երեսս Եւ երանելի վիայն կոչեցեալ գայր սմն քահանայ ճշմարտասէս և իրաւարան, բարեպաշտն և երկիւղած Աստուծոյ, որում անուն էր Գէորգէոս, որ իբրև լուաւ յօժարական կամաք եկն առ նա. և ասէ ստւրբն. «Ո՞ւ տէր իմ Գէորգէս, յարուցեալ երթայցես ի վանսն Տպրասիոն մերոյ, առ եպիսկոպոսին և տէրն Ճշմարիտն ինձ զայ, և պատուիրեսցէ ինձ զոր ինչ կամիցի առնել ի վերայ իմ, թերևս արժանի եղէց առնուլ յանձն գմարտիրոսական նահատակութիւնս։ Եւ ապա ազնուականքն

ի մխիթարից՝ առաքեաց զքահանայն, և ինքն անդէն յարուցեալ կայր յաղօթս. իսկ նախատացեալ քահանայն եկեալ փութանակի առ կաթուղիկոսն Հայոց՝ պատմեաց նմա զամենայն իրան առաքեալճառ։ Իսկ նա ըստ բնաձին բառաղ բարկացեալ և ըստ առաքելեանէր կամացն զոր ունէր առ սրբոյ և պրիս և առ անայրելուս, ևս առաւել առ այնսոսիի որ վասն հատատոց սրեցաւք չափ նահատակելին, որպէս և առ սուրբ վիայնս է տեսանել. զոր իբրև լուաս գասացեալն առ նա ի քահանայէն վասն սրբոյն յարուցեալ նախայն եհուսա ի սեծեալ իւր Տանդերձ սուրբ եպիսկոպոսաք և ուղղափառ վարդապետաք և ամենայն եկեղեցականն ասխարհն, և անվեալ յերկիր ի վերայ երեսաց իւրեանց՝ աղօթս մատուցանելին առաջի Աստուծոյ Տանդերձ Ներեսնանդն պատասաք զառս ի յերկինս Տամբարձեալ զնալ յօդնականութիւն գնահատակսկրկն կոչելին՝ սպրեցուցանել գծառայն իւր զատրն Թէոդորոս, առելով երգս ինչ ի սպրմանէն վիայնականն Տպրեսիս. Աստուած յօդնել ինձ նպատաց, և Տէր յիմներել ինձ փութիս. և գարձեալ Զպրնիս. իսկ ես առ Տէր կարգացի. և Թէ Տէր լսէ աղօթից իմոց. և գարձեալ՝ Բազում նեղութիւնք են սրբոցդ, յամենայնէ փրկէ գնոսս Տէրս ես. անդ կացեալ յաղօթս իրրու ժամս երիս, գարձեալ անդրէն վերատաքն գնահատացեալ քահանայն Գէորգէոս առ քաջամարտիկ վիայն ի բանդին, և բանս բազումս մխիթարականս գինի նորա. և նա յարուցեալ գնաց և պատմեաց գամենայն յարդարական գործիսկ Տամերկրութեան գառ ի սրբոյ Տայրապետէն ասացեալսն. զոր լուեալ սրբոյ վիայնն ևս առաւել Տատատեալ ի Տատատս անչարժ յուսոյն որ ի Քրիստոս. և քահանայապետս սրբոյն գարձաւ անդրէն առ քահանայապետս։ Իսկ կաթուղիկոսին Տրատմայեալ նմայն քահանայի առնուլ կերակուր ինչ ի պէտս մարմնոյ երանելւոյն՝ առնել ի բանդն. մտեալ ի ներքս առ

1. Տպ. ի մխիթարից. 17-21. Տես Պտ. կթ. 2, գ. 5, ճմ. 2, լդ. 20.

նա՝ ասյլ նմա ուտել. զոր առնել եկեր առաջի նորա. և ապա յարուցեալ երկրքին մխաուն կացին յարօմս և ինքեալ զինքեանս նշանաւ խաչին նաասին. և աստուա-ծուսյց քահանային սկսաւ երկրորդել նմա զոր ինչ գրեալ 5 է ի գիրս աստուածպնչին, զնաշառակութիւնս բազմա-չարչար վկային Աստուծոյ, զնեղութիւնս զոր-գային, զհամբերութեան զոր-գային, զհաւատ-քերաւոր ժամկալութիւնս զրգային, և զհանդէս նոանա-մարարի արդեան ընդունելոյ ի Քրիստոս, զլկանան, զնա-զանն, զնաչն, զեղեգն. նաև. քարոզէր նմա ի հին և ի 10նոր կտակարանս։ Իսկ սուրբն և անճառասրբն ունկնդրութեամբ լսէր նմա և զուարթութեամբ ուրախա-նայր, ցանկայր և փութաքեր հասանել երանելոյ կոչմանն և անճառակաւ պսակացն։ Իսկ քահանային հառաջելով զսուրբն յանձն արարեալ զնա ամրածածուկի աղոյն Աս-15ուածոյ Հօր, և ինքն գարձեալ վերադին առ եպիսկոպո-սապետն։ Իսկ կամուղիկոսին զուարս վկոյ զայս ոյսպէս նախախնամական հոգաբարձութեամբ, առաքելով զքահա-նայն միշտ առ նա՝ որպէս ցուցաք յառաջագոյն։

Եւ ապա գինի առաջին վերջոյ յղէր գառաւորն ի 20բանդն առ սուրբն և պատառաւորագ խրոյ ի մեծամեծ առաքանդան, ի գիտնականացն և յընտիրագոյն իւրեանց առաքելաբան ուսմանցն, խոսել ընդ նմա բանս ինչ պատրազականս, թերևս կարացին ածել ի հաւան գինեալ նահատակութեան։ Եւ մտեալ անպարշաւան առ նա ի բանդին, 25ասացին զողջոյնն մաճացաւ և նասեցին առաջի նորա. խոս-սել սկսան և ասեն ցնա. «Ընդ ընդ կաս և մեսա ի գամին յամանութեան և նասես ի խաւարչին տեղւոջէ մտա-նելով զանձն քո ի մահ, անտես առնելով գկեանս քո-վան ՚ւրմ առնես զպրե և կամ վան սրդ յաւագ համիւե-30րես այդպիսի լկանաց և անհնազանդելի չարչարանաց-դուր մեզ և ընկիս ի քէն գընդունայն խորհուրդս կամաց

քոյ, և յարուցեալ ուղեկից մեզ մեզ, զի գնասցուք առ գլխաւոր մերոյ օրինացն և ընկալցիս բազում ընծայս և պարգեա ի նմանէ և ի մեզ ամենեցուն, և զերծեալ տար-բեացիս ի ծանրագոյ չարէ՝ կոտչ». Եւ այսպիսի օրինա-կաս բազում բանս հրապուրանաց ասէին առ սուրբ վկայն խաղանել կամելով զնա յառաջի եկեալ ճանապարհէն. այլ նա քանզի աստուածային հրով սերգն բորբոքեալ էր՝ ամենեսին ոչ այլ ինչ առնէր պատասխանի առ նա եթէ-լոյն, բայց միայն զայս բան ասելով, թէ՝ «Քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի ծառայ բան վերադին ծնողական ատգա-նին, և նշմարիտ խոստովանող աստուածութեանն Քրիս-տոսիս։ Եւ իբրև ոչ կարացին չարժել և խաղալ զկարծ-րութիւնն հաստատուն հաւատոյ նորա և անպարագան առ ի վանել զամենս նոսա, յարուցեալ այնուհետև ամենայնից գնացին ի տեղւոջ անտի։ Իսկ ի միւսում առաւօտ խոր-հուրդ առեալ դատաւորն առաքէր առ սուրբն զայս ոմանս յընկաւէտ և ի գոյատ իշխանացն՝ բերելով ընդ-ինքեանս առիլ և արձաթ և հանդերձս ազնիւս և մեծա-գինս. և ասելով գնոսին զայն ամենայն առ նոսա սրբոյն, և 20թող օրինակի առաջինոյն բանիցն խոսեին առ նոսա ծանր-ժամ ամենայն երանութեանց արժանաւոր վկային Քրիս-տոսի տեառնէր ինքնայի անարժ հոգւոյն զարմացած և զկրչեանս բանաւորելին, զոր ածէր ի վերայ ինքեան ի ձեռն չար սպառազինոյն անօրինին, արհամարհեալ զնոսա 25գրուէր և ի բաց մերժէր զպարգևս ընծայից նոցա զոր բերեալ էին նմա, և ինքեալ բամանէր ունկնդիր նոսա զկրօտասական ձերն նոցա. և միայն զայս բան ազգագիրէր, թէ՝ «Քրիստոնեայ եմ, քրիստոնեայ, ինչք ձեր և խոս-տումն պարգեայ ձերոյ ընդ ձեզ լիցի և կորուստն յա-30վետենից»։

Եւ իբրև տեսին զանսասանելի զկրնկունիւնն հաստա-տուն նորին, գնացին և նոքա ամենեցուն գինեաք զօրէն յա-

ասղագոյն եկելոցն։ Ապա զնոսի ուսուց ուխտասացութեանց անցանելոյ վասուհեցւոյն պարտեցան չար ազատագործքն մարմնչելով ընդ սրբոյ վկային։ Այլ և յետ այսչափ անօրութեանցելի չար և գառն տանջանացն զոր անցուցին անօ-
5 բէնքն դեռ սուրբ մարմին երանելւոյն, հասեալ ի վերայ նոցա զթին մեհեն այսպիսի օրինակաւ։ «Զինէոգորոս այր ժամու և ազգասուն տգրաւ և տաճկաբարբառ էր և ամենայն ունելով զազգասուն էութեան, չքաւորութեան ազգաւ և բաց
10 կացեալ ի հայրենասուր հաւատոցն և այժմ անգթագործեալ պատճ զնաւտած տէր զնոսիկն զոր ծնաւն անուանեն, և զր ոչ մեռ իւիք կատացազ զինու նորա չկենդ կամ չարժել յետս՝ յատաչի եզելով ճանապարհէն, ոչ ամենայն մեծութեամբ աչքաբչիս և ոչ բնաւ համբոյրն
15 առնելնամարանեզ զոր ասկաբ ի վերայ նորա. պատուհասե հրամայէ մեր գաւազական առեւանս կալուել զնա կապաղեզ ընդ փայտ հաճապարտաց, և քարկոծ առնել ամենայն բազմութեամբ գարարատա մարմին նորա։ Յայնժամ անօրէն գաշինքն բան հրամանի գառաւարին եկելոյ ի
20 քաղքն ան. սուրբն, սկսան որգրանօք բանիւք առել ցերահներին։ «Ձնա, ազատական հատու ի վերայ քո մեհա. մահս, որգ զոր ինչ կամիս և առնելոյ ես՝ ասա մեզ վարկանիկ»։ Իսկ սուրբ վկայն Քրիստոսի ասէ ցնոսա. «Արգ զոր յառաջագոյն ասացի ընդ ձեզ և զնոյն գարձեալ վերադնել
25 առեմ, եթէ բանից ձերոց ամենեցին ես ոչ եմ լսելոյ, քանզի ի սմին չայսմ գիչերի տեսանելի յանուրկա գձերն իմ Քրիստոս ասելով ի ձեռին իւրում թագ ինն թագաւորական և պսակ արքունական. ձայն եղեւ առ իս ասելով. Թէոգորէ, եկ, մոռ զբարձեցն կենաց ի ձեռաց
30 պսակագրիս. արգ իմ տեսեալ զայն ամենայն ըղձալի տենչմամբ փութեմ գնալ առ Նա, գի ընկալայց զվարձս վաստակոց իմոց։ Արգ ազաչեմ զձեզ, մի խափան առնէք ընթացից իմոց առ ցանկալին անձին իմոյ, և մի կացք ներշակ ճանապարհիս՝ որ ի կեանս անապականս կարա-

պեսէք։ Իսկ նոցա հանեալ զնա յարկերաբանէն, առեալ տանէին ձեռս յետս կապեալս ի տեղի կատարման առպարիսի հնհատակութեանն, և ամենայն բազմութիւնն բազարին կենսագրաց ընթացեալ երթային զնոյն
5 ի տեսանելն. և մինչդեռս հանէին զնա ընդ գառն քարերն պատահեալ նմա ի ճանապարհի անդ. երկրորդ արկային և ասէ ցնա. Ալյ գաւ, ընկեր մեռանելս ի տարապարտուց և ընդ վայր. այժմ աստ բան ինչ հայցատուիեան, և անցեալ գնացեր պաշտելով զոր ինչ է կա-
10 մեզայս»։ Իսկ քաղաքարիկ և անպարտելի զինուորն Քրիստոսի ամենեին ոչ կա նձին պատասխանիլ, այլ ի նոյն բարձր ազազակելոց ասելով. «Քրիստոս որգի Աստուծոյ՝ որ բնակեզագ կա ի բարձունս, և անբուն ամէն գո զինեալ տեսանէ զոհրս արգաց մարդկան. որ զինեալ զգացմանս
15 խորագ ամենեցուն, ինգրեմ ի քէն և ազաչեմ, անքնին և ինքնագոր յամենայնի, հայեաց ի նուաստութիւն մարմնոյ իմոյ և զանելոյնի զօրութիւն Հոգւոյդ սրբոյ առաքես յօգնութիւն ասատակել անձին իմոյ, և արժանաւորես զանարժանութիւնս իմ հասանել անասդման մեծութեանս
20 այսորիկ և գրկել ի պարս վկայիցդ որք հաստատեալ են զքեզերս անմահ փեսայիդ. և հեղմամբ սպեան իմոյ չնորհես զիմացդ անվնաս. ամէն»

Արգ մինչդեռս սուրբ վկայն զայս առանձինն ազաճեր Աստուածոյ, յանկարծակի հարեալ գահճին զաւրքն՝ մեր փութացաւ զնալով գնա ի տեղի նահատակութեանն. և սուրբն գարձեալ սկսաւ ազաճել այսպէս. «Արգի Աստուծոյ և Տէր ամենակալ, փառաւորեալ և հզոր յամենայնի, անապական և անքնին մեծութիւն, զոր ոչ ապատածոց տանին ընտրեալքն և ոչ հրեղինաց ոգիքն նկատեն զանակնարկելի կամն աստուածութեան քո, և չեք տաճման գիմաստեան և զորմնութեան քո, քանզի ամենայնի գա ես Տէր՝ որ ի բարեգութիւնս և ի խորհրդա-

զի զգայ հրամանաւդ կառավարին սրտմտիլդ և անկաթ- կութեամբ քոյով խնամարկին և առկայանան յիւրմանց կայսեռս Սպզ. ես անարժան ծառայս ոչ անգոյս եղեալ լինիմ փրկութենէդ, և ոչ վհատ սիրտ իմ յամենագութ 5 ողորմութենդ քոյ, զի ամենայն կենդանական էրագ փա- խանակ զքեզ սիրեցի, զքեզ ընտրեցի, ի քեզ հաճեցայ և ամենայն փափագանօք և բարձանօք յօժարութեի հասանել անձամ բաղեալ քոյոյ Սպզ. սրամիտեալ կանդնեցեր զանա- կեալս և վերածեր ի կեանս անմահս, և կացուցեր զիս ի 10 հանդէս փայլական ասպարեսիս, արդ մի ի բացէ ածեր լինել՝ զզգուծութիւնն քո, և մի տար ապականիչ գայլոյն ժառանել յանդատանս քո, զի գու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի, և քեզ փառք յաւիտեանս. ամէն»

Սպզ. մինչդեռ սուրբն զայս ասօրեայս ժառանգութիւն Աս- 15 տուծոյ յանուն յարձակմանն յարեան ի վերայ նորա սպառազինօրէն անօրէնութեան, և բնիւնեալ գնա տապան ի տեղի կառապարանն մերձ ի փայտն մահու՝ զոր կանդնեալ էին ի սպանումն դորոյ և ասպակաց ի մէջ բազմակոյս հրապարակին, յորս հաստեալ լինէին ի կողմանց կողմանց 20 արանց և կանանց հատասացեալց և անհատասից, իբրև զանգամանալ փոյթ պահապան օգոյ տեղեալ լինէին ի տե- ղեաց տեղեաց ի տեղի նահատակութեան սրբոյն. Ուրա- խութեամբ ցնծայր և կարաւելով հրճուէր ցանկալին զուարթեալ ի հանդէսն յայն, մարտ եղեալ մարտաձէր 25 Տոգւոյն երիտասարդ. մնձամէն և փափաքելին յուսերա- միցեր Յայնժամ ուժգնակի քարշմամբ ընդեալ լինէր ի սպառազարան մերձ ի փայտն հանհատակին քրիստոսազ- գեաց, և այնդեալ գնա ընդ փայտին յտանիկ մինչև ցյանկնիս Իսկ անարգն գահճին մերձ եղեալ առ սուրբն ասէ. «Ասա 30 բանս ինչ հայհոյութենեան և ապրեսցիս ի մահուանէդ, և յետ այնորիկ երթ որա գիտի հանդիպիդ քոյոյ» Իսկ Յաստ- գոմիս ճշմարտութեան սուրբ միայն Քրիստոսի լցեալ զերե- քան իւր խնամովք երեսուս անօրինին, և նա անդրէն

33. Տպ. խոսիսով, իմա խուսով.

գարձեալ անամեծարար գնայն բանս խօսեցաւ և ասէ. «Երգուեալ ի կեանս արքային երէկ ոչ լուիցես խրատու խնդ՝ փութիով բառնամ գքեզ ի կենացս» Ասէ ցնա սուրբն. «Դառնացի քեզ ասչ արքային քո՝ երէկ ոչ արագապէս 5 կատարեացես զիւմս չարութեան քո ատ. Իսս» Յայնժամ երկար անիծեալ և ի չարատարան գահճին հարեալ ուժգ- նակի տապարաւ գլուգամեն սրբոյն, և նոյնժամայն չէզ- ատակի ձեռքեալ մինչև յուսկն նորա. և այլ ոմն հարեալ գիմաս գրբոյ այաց նորա՝ և տեսանողականն կոսեր գե- 10 րեզաք նորաս Իսկ մեծ գիայն Քրիստոսի, սուրբն Թեոդո- րոս, ձայն բարձեալ առ նոսա ասելով. «Ներելիք ևնձ սա- կաւիկ մի՛ս եւ նոքա ունկնդիր եղեալ անասցին՝ կարծելով թեզեւս զղեացաւ գան սասակիկ հաւատացողն» Սուրբն ասէ. «Երդմնեցուցեալ դէղ ի կեանս արքային ձերոյ, զի ինչ 15 տալով խնայեսջիք միայով մինոյ այսոց խնդ, որպէս զի տեսիցէ գլուշումն և գպարապար քանդումն մարմնոյ խնդ, և այնուհետև ցնծացեալ ուրախ եղեց ի փրկութենեան խնդ զոր տուաւ ինձ ի Տեառնէ Աստուծոյ» Իսկ անպարկիա գահ- ճային անարգեցին վերոնեղեալսն և ասեն. «Մեզ կարծէաք 20 թէ զղջանալով քո գարձցես ի քոյին յանհատութենացդ, գան այնորիկ ներելոցաք քեզ» եւ անդէն վերացուցեալ գահճին եհար վառականարան գնահատ երանելոյն և ի բաց եհան գանատանն ի գլխոյ անտի. և սուրբ միայն ազապակեաց ի ձայն մեծ և ասէ. «Տէր իմ և Աստուած 25 Յիսուս Քրիստոս, ընկալ գիս որ գան անատնդ. գո մե- ռանիմս» եւ նոյնժամայն հանդերձ կապանօքն չղնկեալ գայան ընդ արեւելս կայս, գանդի կանգնեալ կայր ընդ Տարաս. ընդ որ հետեալ զարմանային ի նա ամենեքեան ի վերայ գանչելիացն եղելոցս եւ յորժամ գարձաս յա- 30 բեալս ամենազօրէ սուրբն՝ յայոցն եկաց այսպէս. «Ծոհա- նամ գքեզ, Տէր Յիսուս Քրիստոս, փրկիչ և աստիճիչ աշխարհի, որ յաղագս գառատարութեան բանական բնութենեանս առաքեցար ի Տպրական ծոցդ ի ննդիր մեզ մարդելոցս, և գինքնագոր առատաձեռնիւդ խնամբեն-

ցուցեր ընդ մահու լծոյ, և զրաղուկս քո զաշխարհակերցոյց տարածեցեր ի վերայ կենդանագործատ փայտին, և ի հաղուածոյ տիրին ոչ գաթձուցեր զիմիկուս քո, և ոչ դիմերպարանք. Հոր ի ի թշնամն և յապտակին. արբեր և գթղացանն խառնեալ ընդ լեղի և գիսոպաձոս ապրելոյ աստուածային արեանդ. բացեր լուանալով զվերսն Ադամայ, և զնաւբաձոս պարտեալ ամենայն մարդկան պատառեցեր ի վերայ խաչին, և աշխարհակեցոյց մահուամբդ. քո փրկեցեր զմեզ ի մեռելութենէ մեղաց։ Եւ եթէ անասնական և անբանական աստուածամարելոցդ կրեաց զայս ամենայն վասն մեր, որչափ և առաւել հոգելիքն ի. ընդ-մեզզ ընտիկալ ընտրեմեանս պարտիմք հնազանդ մեր վասն աստուածային արեանդ, և առաւել իմն նուաստութեամբս, որ եթէ բիւր և զամպան վիշաք և չարչարանք կրեր վասն մարդկան, առաւել և պիտոյ էր վասն անբան բարերարութեանդ. քո որ առ իս. գործեալ ի ամենայն երկիրս որ խնդրատրութեանդն բարբառն էր ի բերանի իմում՝ իբր արդեօք այնու ամենայնիւ կարէի պատճառս անօրէնութենդ. քո, կամ օրհնութիւն և գոհութիւն ամենօրհնեալ աստուածութեանդ. քո վերառաքել. եթէ յորդան և յորովայն անօրէնութենէ հաներ զիս, և յանդստ և յանհնա երանութեան մերձեցուցեր. և արդ պատհեան քա . . .»։

Եւ մինչդեռ չունչ նորա ի նմա էր, և մատուցանէր աղօթս, հարին զնա յամենայն կողմանց աստերօք և քարամբք և փայտիւք. և նա ուրախութեամբ ատենդեաց զոգին։

Ցետ այսորիկ ի ցօրանալ պայծառ լուսոյ ի վերայ մարմնոյ սրբոյն՝ յարհատիրս անկեալ դահճացն՝ խոյս եւ ատան անտի. և Շահոտուղնատն խնացեալ զերեզմանն հրատհան էտ Ամանիայ հպատակեալ փուճով բառնալ և թաղել զնա։ Եւ գնացեալ բաթձին զատրն և ամփոփեցին պատ-

ուսոյ յարժանաւոր տեղւոյ. և արար Աստուած բազում զարհնչելիս ի գերեզմանի նորա ի վերայ հիւանդաց և անասուածաց։ Եւ եղև փառաւոր նահատակութիւն երանելոյն յամի Տեառն 1204 և. ի թուին Հայոց ՈՆԳ, ի մայիսի 18, յաւուր երեքշաբաթի, յեօթներորդ ամի թագաւորութեան Լևոնի արքայի Հայոց և յերկրորդ ամի Ռուբինեանից։

Ցիշեալ վիպասանութեան բնագիրը տպուած է Վ. Ալբ և վիպասանութիւնը որպէս հատընտիր քաղելոյ ի հատընտից հատոր Ա. Վենետկ. 1874, էջ 550—568։ Վիպասանութիւնը ընդհատուած է էջ 568, (մերը էջ 92, տող 23) Եւ ասեալ Շահոտութեամբ. «Ասա թեպէ մնաց օրինակին։» Բայց Ալիշեան և Շահէնեան անչուշտ այս վիպասանութեան ամբողջական և անթերի օրինակն ունէցած են, որովհետև երկուքն էլ գրեթէ նոյն բառերով գրած են վիպասանութեանս համառօտութիւնը մինչև վերջը։ Այսպէս տես Ալիշեանն, Վասպուրական վաչք տպագ, հատոր Ժ՚. էջ 181—3, մանր 18, ու և Հատընտրի համաքը կը գտնէ, «Հատրեան. Բ. եւ եւս Պեն։» Եւ Շահէնեան, հատ Գ. էջ 176-8, որպէսև պատ է. «Եւ մինչդեռ նա անդ էր ասուածայ ժամանակաք (որոնցն Գաղջ Ասանիս կաթուղիկոսը ի Կնաբերդ), նահատակեցաւ. աւետ վկայն Թէոդորոսդ և Թագաս, գոյնչ սրճան համարեմ գրել առա սահաւաչ, քան զրատ պատմէ վմանէք ընդարձակ և հատորէն մի ոմն յանհնատեաս վարդապետաց եկելոյ ի քաղաքն անդ, որպէս ասանգի և հին եկեսիաչիր հատընտիրն գրեալ է նմին գրատ։—Ալս Թէոդորոս էր որդի ոմն բարեպաշտի յազգէ Հայոց ի քաղաքն Կեսարիա ... Եւն։» Ընդհատուած վիպասանութեան չորսհատիրութիւնը տրտատարտ մնը Շահէնեան համառատատութենդ։ Հմմտ. նաև Յագտ. Գ. տպ. Ա. 224՛—225՛, որ մի ամբողջական օրինակի համառատատութիւն է։

8.

ՏԻՐ ԸՆԴԱՐՁԱԼ ՔՀՀԸՆԱՑ ԿԵՂՐՈՐՑԻ

† ՈՇԸ=1208

Սոյն նահատակի մասին մի փոքրիկ յիշատակութիւն տալիս է Ա.յրարատ, էջ 47 ա: Բայց աւելի քնդարձակութեան ծանօթանում ենք նրա հետ՝ ձեռնարկ նկեղեցու մի տապանագրից, որի մասին Հ. Ալիշան, ներսակ, էջ 129, խօսում է այսպէս.

Ի հարաւոյ կուսէ յարեւիկ է նկեղեցիս մատուռն փոքր, և յորմն նորին առ վեմամբ տապանագիրս այս, յամի 1208.

Թուական ՈՇԸ. ես Գ... ոս աշակերտ Մարգարէի քահանայի միաբանութիւն կանգնեցի զվառս պահապան գերեզմանի սորա և եղբօր իմոյ Առաքելին. աղաչեմ յիշել յաղօթս ձեր... զվարդապետս, զՊօղոս, և զԱնգրեայս և զծնողսն իմ. և զաբբ Առաքին որ նահատակեցաւ ի Կեչրոյ քաղաքի զանազան տանջանաւք:

9.

ԴՐԻԴՈՐ ԿԵՂՐՈՐՑԻ

† ՈՀԱ=1222

Սոյն նահատակի մասին Ա.յրարատ, 47 ա այսպէս է խօսում. «Յիշատակին յաբեղանագիրս ենծիկնից՝ նահատակեալք Տէր Առաքել և Թումն 1208, «և նէչրոյ քաղաքի, զանազան տանջանաւք». և Գրիգոր ում (կամ այլ անուն) յամի 1222»:

Աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն ենք գտնում ներսակ, էջ 130, ենծիկնից եկեղեցիների դիրապրութեան մէջ.—Նման ումն է ձեռվ և մեծութեամբ չորսզոգ եկեղեցին, քարշինեցեալ. ի բացակայ չերեցն և չայրամ քարտախան, չարեւելից կողմն. չկան ի սմա արձանագրեալք, այլ գերեզմանք սրբոցդանէք չուրջ զնովաւ, ի մումն գրեալ.

Աստուած ողորմի Գրիգորոյ. ամէն.

ի մէնաւորՙ որոյ խաչվեմ կոծանեալ է մեռաւոմբ ազանապրին, մնոց այս լսան, 1222 ամին թուականաւ.

Որ նահատակեցաւ ի Կեչրոյ քաղաքի. որք երկրպագեք Քրիստոսի սուրբ նշանիս՝ յիշեալիք զմեզ որ կայք առաջի սորա. Թիվն Հայոց ՈՀԱ.

Վերջինիս համար Հ. Ալիշան գրում է. «Թուի նոյն Տէր Առաքել՝ որոյ նահատակութեան յիշեցուա մեզամբ յայտնի արձանի: » Բայց Առաքել նահատակուած լինելով 14 տարի առաջ, պէտք է ընդունել Թէ երկրորդ տարբեր են երկուքը:

IO.

ԴԷՒԻՆՈՒ ՀՐՂԱՒՈՒՄՆ ՅԱՐՁՆԵԱՑ

† ՈՀԲ=1223

Զկնի այսոցիկ իբրև ժամանակ ինչ անցին ի վերայ, այլ զօր եկ ի Հռոմայ, զոր Խուչման անուանեն. և եկեալ ընդ աչխարհն Վիսց առ թագաւորն Լաչայ, և առ հզաւրացեան Իւանէ, զի տացէն նոցա տեղի բնակութեան. և նոքա ծառայեցին նոցա միամտութեամբ. Իսկ նոքա ոչ տային յանձն լինել նոցա ասպնջականս. և նոքա գէտ եղեալ գնացին առ բնակիչսն Դանձակի քաղաքի. և նոքա յօժարութեամբ ընկալան, քանզի էին ի մեծ նեղութեան ի զօրացն Վիսց, որք աւերէին գաչխարհն նոցա, և զերէզին զմարզ և զանասուն, եւտուն նոցա տեղի բնակութեան ի սահմանս քաղաքին. օգնէին և այլ կերակրաք և ընկերօք. զի նոքաք կայցեն ընդդէմ թագաւորութեանն Վիսց Իսկ զօրքն Հռոմոց զադարեալք անդ և զեռեկուզք, զօրաժողով եղեն Իւանէ և գիմեաց ի վերայ նոցա հզաւրութեամբ. մեծ ծաւնծաղ փքեալ ընաչինչ առնել զնոսա և զքաղաքն, և բազմութիւն զօրացն յուսացեալ և ոչ յԱստուած, որ ասէ յաղթութիւն ունի և կամիս Իբրև. Տարան ընդ միմեանս, եղեն խուճքն հանդուսանաւք յորչէց իւրեանց. և զմասամբ կեալ և զքեալ զօրան Վիսց ի բերան սրոյ արկեալ, և զքաղուածս ձերբակալ արարեալ, և զնացորդսն փախուցեալ, և մեծ բեկումն եղև յոյսր յայնմիկ զօրուն քրիստոնէից. և այնպան Թագան ի ձեռանէ Աստուծոյ, մինչ զի մի վատ այր զքաղուժ քաղ արս և անուանիս եղեալ ի

պատերազմունս, իբրև հոլիւ գՀօմ առաջի անցուցեալ բերէին. զի երեքն Տէր զօրանութիւն ի սրոյ նոցա. և ոչ ընկալաւ զնոսա ի պատերազմի. բերէին զարս պատուա-կանս և վաճառէին ընդ գոյն հանդերձից կամ ընդ կերակրոյ. և Պարսիցն գնեալ զնոսա՝ անհնարին նեղուա-թեամբ կերէին զկեանս նոցա. և այնպան պահանջէին ի նոցանէ կրնաս սակաւ և արծաթոյ, մինչև անհնարին լինել հատուցանել. և բազումք մեռան անդէն ի բանից։

Մեղ ըմբռնեցան ընդ այսն և Գրիգոր սրբի Հաղ-բակաչ եղբայր Վաասակայ քաջի, և Պագարէն նորուն եղ-բօր սրբի, զի երեք սրբիք էին Վաասակայ Պագարէն, Միսէհ, Հասան զոր Պաօչն կոչեին, որք քաջք և աներա-նիք, որ յահէ նոցա գոյացեր ամենայն զօրն Յաճկաց. Զպագարէն սպանին ի պատերազմին. իսկ զԳրիգոր ձերբա-կալ պատուեալ, նեղէին բազում խոչտանգօք, զի ուրացցի զՔրիստոս. և նա ոչ առ յանձն, այլ առաւել ևս անարգեր զնոսայն օրէնսգիրն նոցա զՄահմետ, և զդարչելի օրէնս նոցա. և բարկացեալ նոցա՝ քարչեցին զնա մերկ ի վերայ երկրի, և փշով քաղցեցին զամենայն մարմինս նոցա. և այնպան տանջեցին զնա, մինչև ի գանեին ատանգեաց զոս-գի իւր, և ընկալաւ ի Քրիստոսէ զվիպական պսակին. Սոքա գառաւաւ Խաչենեցիք էին, յերեսելի ազգէ, հաւատով քրիստոնէական ուղղափառք, և ազգաւ Հայ։

Ցիշեալ նահատակութեան պատմութիւնն ունի մեզն ինքնատ Դանձակեցին. մենք քաղել ենք Մատ-թէոսյան 1858-ի տպագրութենէնից, էջ 119—120։ Հմմտ. նաև Զամչեան պատմ. Հայոց, հատոր Գ. էջ 202՝ ՈՀԲ=1223 թուականի տակ։

II.

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՎԱՆԱՀԱՏՑԻ

† 22=1257

Ի թուականին Հայոց 22 եկին յարևելից, ուստի մեծ զանն էր, ի զանի սրտիք՝ ամէն դժուան մի հնծելով. և մի դժուանն էր Լիւ. եւ են անուանք նոցա այս. առաջին և մեծն ի նոցանէ՝ Հալաւու, որ էր եղբայր Մանկուզանին. երկրորդ՝ Թուն, որ և ղինքն եղբայր Աաուծոյ ասէր, և ոչ ամաչէր. երրորդն՝ Բալախին. չորրորդն՝ Ցուտայն. հինգերորդն՝ Թագուդայն. վեցերորդն՝ Ղաւաս զանն. եօթներորդն՝ Բօքայանն. և են սոքա անհնազանդք միմեանց և յոյժ աներկիւղք և մարդակերք։

Իսկ գալն՝ որ եկին, ամէն կառօք եկին և կառօք շրջէին, մինչ զի զլուխն և զրլուխս հարէին աշխարհսն աւերելով վասն հեշտ գնալոյ կառացն և սայլիցն։ Իսկ այն գվեասուրն, որ դինքն եղբայր Աաուծոյ ասէր՝ եկն ընդ մէջ երկրին, և կոխեաց անողորմաբար զառաւոտեալ քրիստոնեայսն, և զվայրէ կայն, ոչր և գասանէին ի ճառնագարշ և ի լերինս կանգնեալ՝ զամէնն պղտէին, և ոչինչ իրօք ոչ յագնէին, այլ զվատոյսն որ կային յերկիրն, ուր և գասանէին առաւել և կոխէին, ուանելով և ըմբեռլով, և զպատուական քահանայսն կոխէին և ծնծէին անողորմաբար։

Իսկ գվեասուր մի ի Թուէն հնծելեն գնաց ի վանք

1. Տպ. ի լուռի. | Տպ. Թվականին. 6. Տպ. եղբն փխ. հինգերորդն.

մի որ ասէ Գերեզմէն. և էր հայր վանից ալեւոր ծեր յոյժ, ընգրեալ սուրբ և առաքինի և ամենայն վարիք և բարի գործովք՝ կատարեալ, Ստեփաննոս անուն. եւ նա յորժամ հասես զգվեասուր Տաճարեն, որ գնայր առ նա ի վանքն՝ էառ գինի ամանով ինչ և գնաց ընդդէմ Տաճարեն և բանեաց ազգաս, որպես սովորութիւն է Տաճարեն. եւ ապա յետ այնորիկ տարեալ ի վանքն, և նաուսեալ հանդերձ այլ հնծելեքն, որ կային գինի գվեասուրին, և գինեաց ոչխար, և եփաց այլ գինի. և յաջողեցաւ ուտելով և ըմպելով զամէնն՝ մինչ զի բոլն կապեցին ի վանսն իբրեանց, զի հաւտ առ վանքն էր առն Տաճարեն. Իսկ յորժամ հասին ի տունս իւրեանց և ննջեցին զգիշերն, ընդ առաւօտն զարթուցեալ սեսին գվեասուրն հիւանդ յոյժ, և յորժամ հարցին, թէ վասն ինչ պատճառի է հիւանդութիւնդ՝ ասաց գվեասուրն, թէ երեցն գեղեաց գնս յերեկոյն եւ էր անմեղ երեցն. բայց վասն խաբաբ և յանցագ ուտելոյն և ըմպելոյն իբրեանց այնպէս հանգիպ պեցաւ։

Եւ առ ժամայն ուզարկեցին և կապանօք տարան զՏրապալի ծերն՝ զՏոյն Մաեփաննոս. և յետ շատ հարց և փորձի և նոցա ոչ ատատալոյ՝ ի չորից կողմանց փայտ ցցեցին, և պրկեցին անողորմաբար գամպարան ի յոյն բանն, ի գետնոյն բարձր իբրև կանգնատ չափ. և ապա հոսբ վառեալ ի ներքոյ այրեցին, և խորովեցին զամենայն ժարմինն նոցա մինչև ատամնացաց զՏոյնն Տրապալի ծերն Մաեփաննոս եւ յայսմանէ նչան և սեմն լուսոյ տեսին ի վերայ երանելի հօրն Մաեփաննոսի, որ այնպէս անմեղ և ի զուր նահատակեցաւ և ընդ սրբոց ժարտիրոսացն պսակեցաւ։

6. Մագաթիայի պատմութիւն հրատարակիչ Բ. Պատկանեան էջ 63 տղու թագաւորում է այսպես։ տաղու, ուղղագրէ՝ տղու, կամ լաւ եւս՝ տրղու—ջերզ՝ ջերզ—Տաղի, պատճառ ճանապարհեաց 8. Տպ. Հանդեն.

Իսկ պեղծ և անողորմ գլխաւորն այն զառ ի ցաւէն որ ունէր հարեալ ի գլուխ, մինչ զի կառավարել ուներ զպեղծ մարմինն իւր. և այնպիսի չարչարանօք և դառն հարուածով սատակիցաւ. նոյնպէս և ամենայն բանակին անկան ի չար ախտ, և բազումք սատակիցան ի նոցանէ։

Այս տեղեկութիւնը Սամբատաց վանացոր նահատակութեան մասին տալիս է Մաղաքիա սրբազան «Պատմութիւն վանն ագռին Նեռոտաց»։ Ս. Պետերբուրգ 1870, էջ 23—25։

I2.

ՋՈՒԼԱԼ՝ ԹԱԹՈՒՆ ԵՒ ՅԻՐ ԹՇՆԱՄՆԵՐ

† 2ժ=1261

Իսկ զբարեպաշտ և զառաքինի իշխանն Զաքարէ նեղէր անհնարին կառամբք, բազում հարկս պահանջելով ի նմանէ՝ առնուլ քան զկարն, եգեալ վայր ի պարանոց նորա, և երկաթ յոտս նորա Եւ զայս ամենեքն ընդ. նմա վասն առնուլ քրիստոնէութեան նորա, զի թշնամիք էին ամենայն տաճկահաւատացն, որք յորդորէին զԱղուանն ի սպանութիւն նորա, զի ասէին, թէ առ առաւել թշնամի է դնելս մերոյ և օրինաց. զի և Աղուանն էս Տաճկապուռն էր. և առեալ տարաւ զնա ի Դարբինս։ Իսկ նա գոհութեամբ ամենայնի, զի յայժ տեղեակ էր առաւաժային գրոց, և պահող, և աղօթական, և պարկեշտ ի կերակուր և ըմպելոյ, և ցանկալի մարթիրոսական մահուան։ Իսկ գուսան Զաքարէն, Ռուզուքան անուն, որ կին լեալ էր Գօրա Նուխինն որդւոյ Զարնադուխն, առաջին գլխաւորի Թաթարին, զնաց առ Ծաղուս Խաթաունն կին Հուլաւուին, զի թափեսցէ զհայր իւր ի ձեռաց Աղուղխին։ Եւ գնացեալ անօրէն Ռատկանին առաքեաց վաղվաղակի գահճա և ի գիշերի եւս սպանանել զսուրբ և զարբեալ այրն. և երթեալ անօրէն գահճացն՝ անդամ անդամ յօշեցին զնա ըստ նմանութեան սուրբ վկային Յակովբայ. Նորին չարաբաստն հաղորդեալ, և պահի Նորուն արժանացեալ լեցի ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ։

Այսպէս կատարեցաւ այրն անապատ և ասուածապաշտ, զընթացսն կատարելով, և զհաւատս պահեալ, յԶԺ. թուականին Հայոց եւ առաքեաց որդի նորա Ամիապաղն արս հաւատարիմս և ետ գոդանալ զինչսաթս հօր իւրոյ, զի ընկերեալ կալցէ ի ջրհոր մի ցամաք, զի Պարսիկն որ ի տան իւրում ունէը զնա ի կալանաւ, ուսեալ ասասուածայինս ի վերայ նորա, զի լերկն սպան զնա, ինչեալ լցա սաստիկ ի վերայ, խնամալվեալ ընկէց զնա ի ջրհորն, զի յետ ատուրց թաղեսցէ զնա պատուով։ Նա եցոյց խնդրողացն զմարմինն նորա, և պատուով զաքանչելի երկումն. և նոցա ժողովեալ խնդութեամբ, և բարձեալ տարան զնա ի տուն իւր և թաղեցին ի վանքն Գանձասար՝ ի գլխովմանս հարց իւրոց։ Այլ և քերողք նշխարացն տեսին ի ճանապարհի զնոյն տեսիլ լուսոյն ի վերայ նշխարացն։

Այս հատուածդ յիշեալ վիպի մասին տալիս է Կիրակոս Գանձակեցի, Մատենադ. 1858, էջ 235—6։ Իսկ Վարդան պատմիչ (Վենետիկ 1862, էջ 152—153) իշխան Զաքարէ նահատակութեան մասին պատմում է հետեւեալը. «Ի յեօթն հարիւր թուին եշխանաց եշխանն արքայաշարժն Զաքարէ գառն չարշարանաց կցորդեցաւ. մահուն Քրիստոսի և վկայից նորա ի գալթան Տաճկաց, դուք պարտաւորեալ և մատնեալ Պզունդին։ տարեալ ի Տաճկաստան ի Նադրէին, և անդ զեշերի յօդափառս արարեալ սպանին, վեցն զգրկատապարկութիւնն ուներով պատճառս, պահօք և աղօթիւք և ողորմութեամբ և զմիաշաբաթին յանկացութեամբ անցուցեալ զժամանակս իւր մինչև ի ծերութիւն, վասն որոյ և լուսով ի բարձանց պատուեաց զնա Աստուած, ինչեալ ի վկայ յօշեալ անդամոյն նորա, պահպանով և վկայիւրով զանպարտաւոր մահ նորա զմարմնոցս։ Զոր տեսեալ սպանողացն սոսկացեալ ընկիցին ի ջրհոր մի ցամաք, մինչև ակն իւրքն և տարեալ թաղեցին յիւր սեփհական վանքն Գանձասար կոչեցեալ Տալրենեաք

տուն գերեզմանի իւրեանց. զնոյն Տաճագայիթ լուսոյ տեսանելով բերողացն։ Համա. Տաճկան, Գ. էջ 260, 2ի և 1261 թուականի տակ։ Նոյն 2ի=1261 թուականը ունի Կիրակոս Գանձակեցին. իսկ Վարդան պատմիչ Զաքարի նահատակութիւնը գնում է ի յեօթն հարիւր թուին այն է 2=1251։

ԻՁ.

ԴՐԻԳՈՐ ԲԱԼԻՈՆԵՑԻ, ՍԱՄԵՈՆ ԵՒ ԿԻՐԿՈՒՍՈՎ

† 21.թ՝ հուն. դ=1290 փետր 10 աւրբ.

Յամի ԷձԼԹ թուականութեանս Հայոց տումարի՝ ես նուաստ ծառայ Ծառայիցն Աստուծոյ՝ Դաւիթ երէց, ի քաղաքէն Բալուայ, ակնկալ սրտիկ պատճառ զանձս ալեհոյսիս, որ ի յաղագէն Իսմայէլացւոցն կրեաց գրիւաստաղատան և քաջ բարուեստեան Դրիգոր ի քաղաքին Խարբերդ. որ գշարչարանս և զնահատակութիւնն սանձանաց զօրացն Դրիգորի Լուսաւորչին և զորգոյն Սամեթնոսի նախայիպոյին բերէր զօրինակ համբերութեանցին իւրում։ Այս սուրբ վարդապետս Դրիգոր էր ի քաղաքէն Բալուայ, բարեսէր և աստուածապաշտ ծնողաց զաւակ, ուսեալ զԱստուածաշունչ գիշին և զնոր կտակարանացն և ուսեալ զպատիւ և զասութիւնն քահանայութեան, հնվղ և խոնարհ վարուք, զնակեր ի մէջ աշխարհին, որպէս յանապատի։

Եւ կացեալ ընդ ամուսնոյն իւրոյ ամս ԲՌ և փոխեցաւ յաշխարհէս ամուսնին իւր։ Թէպէտ էր օրիորդ էր ամուսնացեալ, այլ ունէր ի մոլի զրանն առաքելոյն զոզոսի որ

1. գ յամի եօթնհարիւրեսունվեց երեսնեւերկրդի. | գ հպկապան ամարի. 2. գ յամի ասուածոյ. | ձ էրէց. | գ է քաղաքիս. 3. ձ քուլայ. գ բալուա. | գ զանձս. 4. գ խոնարհացաց. 5. ձ գրիգոր. 6. ձ զսուրբ. 7. գ սուխանեոսի. | 8. ձ ապրեալ. 9. գ վարդապետն. | գ բալուա. 10. գ ծնօղաց. | գ նասեալ և ուսեալ գասպային կտակարանն (փխ. ուսեալ .... զնոր կտակարանն). 13. ձ յաշխարհի. 14. ձ փոխեալ (փխ. փոխեցաւ յաշխարհէս). 15. գ և ԹԷպա և էր օրիորդ. 16. գ ի մոլ ունէր. | գ զրան առաքելոյն զոզոսի պօղոսի.

աստ. «Եթէ ունիցիմք կանայս, որպէս թէ չունիցիմք». եւ յայնմ հետէ հարս ի մոլ եդեալ ելանէր ի քաղաքէն իւրմէ և գնացեալ դադարէր յարևելս՝ Յիլյասաանան գաւառն՝ ի վանսն Վիրապի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին։ առ հաչախաւոր խնամասուէր վարդապետն Տայոց Վարգան. որ և գպրոց կարգեալ էր նորա ի աշակերտաց, զոր մինն սա դասանէր ի մէջ նոցա՝ վայելեալ շնորհօք և առաքինութեամբ. զի էր երիտասարդ հասակաւ, խոհական և լուսաւորեալ դիմօք և խնամարհնդիւ, քաղցր և կանաչ՝ ընութեամբ և սիրուն առ ամենայն ընկերսն իւր։

Եւ կացեալ անդ ամս Ջ սրինութեամբ և աշխատութեամբ և մեծաւ ջանիւ նեղեր զանձն իւր յուսումն ասուածային գրոց։ Եւ յետ Զ ամին անցելոյ՝ հաճեալ մեծ վարդապետն Վարգան ընդ շնորհն և ընդ գիտութիւնն նորա, տուեալ նմա զասուածային օրհնութիւնն և զպատուական վարդապետութեան, գրով և խչանութեամբ առաքեաց զնա յաշխարհն իւր՝ քարոզել և ուսուցանել զրանն քրիստոնէից։

Եւ եկեալ ի քաղաքն իւր՝ ընդ առամ նկին նմա միաշամուռ ազգատրելով զնա, որպէս զերկնաւոր վարդապետն Քրիստոս եւ զրով յանձնեցին ի նա զտուրբ Մեսրոպայ ազգիանոցն և կայսրանեն, որ կայ յանապատի գղեակին, և զասրքն Յակոբ որ էր յառաջի նորա։ Զոր յանձն եառ և չնեաց վերստին զեկեղեցին և զվանքն, և կացոյց անդ կրօնաւորս և առաջնորդս, և գադաթումն անդ լիներ եւ

1. գ թէ. | Հմմտ. Առ. Կտոր. գլ. է, 29 «զի որ ունիցին կանայս՝ որպէս թէ չունիցին». 2. ձ պատճառէ. | գ ելանէր. 4. ձ սուրբ. 5. գ և խնամասուէր. 6. ձ կարգել էր (փխ. կարգեալ էր). 7. ձ զասանէր (փխ. զասանէր). 8. ձ խարսէզ. 9. ձ յոզի փխ. հոգի. | գ և քաղցր. | գ բնութեամբ. 10. գ ընկերսկանցն. 11. ձ յանձն անդ. 12. ձ մեծ. 13. գ կտակարանացն հին և նոր օրհնացն (փխ. գրոց). | գ յանձն և յետ գ ամին անցելոյ. 14. գ յանձն և ընդ գիտութիւն. 15. ձ սրտեաւ. | ձ զասասան. 17. գ առաքեաւ. | գ յանձն գնա. | գ յաչխարհ. 19. գ ի քաղաք. 21. գ յառաջ. | գ յանձն նմա. 21. ձ անձնեցին. | ձզ գր. | գ միաբօսպաս. 22. գ կա. 23. գ և յանձն առ և յինեաց և զտուրբն յանկր (փխ. և զտուրբն յանկր.) | գ առաջին. | ձ անձն. 24. գ յանձն վերստին. | գ վերակացուս (փխ. անդ կրօնաւորս և առաջնորդս). 25. ձ դադարումն.

գալը յամենայն ժամ ի բաղաքն և ժողով առնէր յեկեղեցին, յորդորէր և հաստատէր զժողովուրդն և զժամատեղիսն, քաջալերէր զքահանայս և միաբանսն զամենեսեան քաղցրաբար վարդապետութեամբն իւրով. պատուիրէր նոցա թեղուլ զմեզս և առել զպատկառելութիւն, զագահութիւն, զդժոխութիւն, զմարտասպանութիւն, զծիսակալութիւն, զարբեցութիւն, զասպնօսութիւն և զայլն՝ որ սոցին նման են. և ամենեքեան լսող և հնազանդ լինէին քաղցրասէց վարդապետութեան նորա:

Ապրե՛ս ես ծառայ Աստուծոյ Դաւիթ երէց, քրտնէր սրտի՛ նորա, աշակերտի՛ և սպասաւորէի՛ նմա. զորոյ զարբուներն, զպարկեշտութիւնն, զառաքինութիւնն և զհամբերութիւնն համքան բացայայտել կամիմ՝ լսողացդ. ոչ թէ պյլոց սեւութեան և յայլոց լսելոյ՝ այլ ես ինձէն ամանաւեւս և ամանջատար եղեալ՝ պատմիմ՝ ձեզ վասնզի հաւնեցաւ զարքայութեանն, զնուիրացն, զազգասիրութեան, զօտարսիրութեան զբարի նախանձն՝ զոր ունէր առ Աստուած և առ մարդիկը՝ որ անդադար խրատու օրինացն ուսուցանէր զամենեսեանն: Զոր և զդիշեր ևս ուսուցանէր զոմանս՝ զոմանս՝ Գրոց կարդալոյն ոչ խափանէր և զդիշերն՝ առանձնական աղօթիւք, յոտնակայութեամբ, արտնեմամբ և սաղմոսերգութեամբ անցուցանէր: Եւ զկարգ ժամատեղացն անխափան կատարէր ընդ սպասաւորս եկեղեցւոյն: Եւ եղեալ քարոզէր ի տեղիս տեղիս և ուսուցանէր զբանն Աստուծոյ՝ բառնալ համաքաղաքելութեամբ: Եւ գնաս

1. ձ յեկեղեցին. 2- ց և յորդորէր գժամատեղսն (փխ. յորդորէր և հաստատէր զժողովուրդն և գժամատեղիսն). 3. ց յտնի և | գ զժողովուրդն (փխ. զամենեսեան). 4. ձ պատրէրէր. 5-6. գ զպտրնկութիւնն և զչնութիւն զմոլութիւն զմարտասպանութիւն զագահութիւն (փխ. զպտրնկութիւն...զմարտասպանութիւն). 8. գ լսոյ լինէին և հնազանդ լինէին). 9- գ քաղցրասպարտա. հրամանաց նը լսոյ և հնազանդ լինէին). 9- գ քաղցրասպարտա. հրամանաց նը (փխ. քաղցրասոյց ...նորա). 11. ձ զոր. 12. ձ պարկեշտութիւնն. | գ զառաքինութիւնն և զպարկեշտութիւնն. 14. գ միայն (փխ. թէ). | գ սեւութիւր. 15. գ յակամասես. | գ զնոմարհութիւնն. 16. գ զպրաստութիւնն. 17. գ զօտարսիրութիւնն. 18. գ մարդիկը. 19. ձ աման. | գ և զտնէս. 20. գ կարդալոյ. | գ դիշերն. 21. գ յտնինալ. 22. գ յտնի և սաղմոսերգութեամբ. 23. ձ ընդ սպասաւորսն եկեղեցւոյ. | գ ամ (փխ. բաղում).

ցեալ յաշխատանսն ժամանակն ի Խարբերդ քաղաք՝ քարոզէր և ուսուցանէր նոցա՝ զպահն սուրբ յաւելոյ, ի յոգեթիս ճգնել. որ յառաջն թեղլ և ձոյլ էին յաղօթից և ի պահոց և ոչ ունէին զմիաբանութիւն ժամատեղացց, և քահանայքն և ժողովուրդն անհնազանդ էին միմեանց. իսկ ի գալ և ի դադարել վարդապետին անդր՝ թեղեալ ամենեցունն զսովորական գնացս իւրեանց՝ զոր յառաջն ունէին. զի վարդապետն օր ըստ օրէ առադանէր զնոսա ջրոյն կենդանաբար, որպէս մարգարէն ասէ. «Ինձաջք գնասց ուրախ առնեն զքաղաքն Աստուծոյ»: Եւ օր ըստ օրէ ժողովէր զնոսա յեկեղեցին և պատուիրէր նոցա հաստատուն կալ ի հաւատս և հրամայել ի մարմնաւոր հեչատեղեացց և յիշել զօր մահուան և զահեղ դատաստանին, զահ գժոխոցն և զխաւարն զնգաղթան արտարոցն: Եւ զայս լուսաւ գանձային ամենեքեան ի չար գործոց իւրեանց՝ զոր յառաջն սովորեալ էին:

Եւ վարդապետն կեցեալ անդ. ամիսս ե՛ և յօր ըստ օրէ յաւելոյր և սաճեցուցանէր զանձն և զսէրն կենաց, և սերմանէր յերկիր բանաւոր, և բերէր պտուղ հարիւրապատիկ և քանսարիսն սատանայ, որ ի սկզբանէ ճշմարտութեան հակառակ կայ՝ նախանձեցաւ. ընդ բարի գործս նորա,

1. ձ աշխատանսն. | գ քաղաքն. 2. գ յտնի ի. 3. գ յառաջն էին թեղլ և ձոյլ. 5. ձ ժողովուրդն. | գ անհնազանդ միմեանց գտանէին. | գ յտնի ի զալ և. 7. գ գնացս. 7-9. գ և բացեալ զբերան իւր վրդովն բղխէր նց ջուր կենդանաբար արբուցանել զպաւբուն հոգւոց նց ոչ ասէ մարդարէն (փխ. զի մարդապան ... մարգարէն ասէ). Մատ. խե. 5. 10. գ յտնի սատանց. | գ և նա. | գ գնա (փխ. գնասս). 11-14. գ քանայր գբերան իւր միմեանց օրէնսն և գնաւատասց գբերանին և պատուիրէր նոցա տրամարել ի մարմնական հեչատեղեացց և յիշել զօր գատաստանին և զահեղ առեանն (փխ. և պատուիրէր ..... գնանդիսա արարացին). 11. ձ պատուիրէր. 12. ձ հրամարեալ. 14. ձ արդարոցդն. | գ յտնի գայս լուսաւ. | գ ամեն իւրաքանչիւր ոք (փխ. ամենեքեան). 15. գ էին սովորեալ. 16. ձ ի կամ ե անուոց ն. 16-18. գ և զ գատարեալ նը անդ ամիսս ե և օրուսոք յաւելոյր ի նս գրանն ալ անձեցուցանէր զսերմն մերկ սէրն երկնային սերմանէր յերկիր բանաւոր զի բղխեսցէ պտուղ հարիւրապատիկ արմատացուսնէր ալ սկիզբնաւրէք զբարին զի խլեսցէ գչարն (փխ. և վարդապետն ... պտուղ հարիւրապատիկ այլ ե տող 16-18). 20. գ կա. | ձ գրուածս (փխ. գործս). | գ նց (փխ. նորա).

չարժեաց ի չար նախանձ և գրգռեաց զաղգն Ճանճից և զՊաբակայ՝ որ էին ի քաղաքին, ի մեծամեծաց մինչև ի փոքունս, ոխացեալ և չարացեալ ընդ մխրանութիւնն հետ վարդապետին և ընդ դրութիւնն ասօ-
5 թից նոցա յեկեղեցին՝ որք և կանացք. և այս ոչին սկիզբն և պատճառ չար նախանձու նոցա։

Այլ սմն գլխաւոր ի նեռագոց ազգէն և կամ ի Պարսից, ի մեծ առնէտ, ծնեալ ի Թարբերդ քաղաք, իշխեցող աշխարհացոց ասացիկ, անուն նորա՝ Խոյսպանդ ազգ։ Եւ
10 յայնմ ժամանակին՝ ի ներքին աշխարհացն ի Դրմիշկաղ և ի Հաղպագ ժողովք արարեալ հեծելեալ՝ յարձակեցան ի վերայ աշխարհացն մերոց՝ գերել և աւերել։ Եւ Խոյսպանդ ասան և այլ գլխաւորքն որ էին ի սահմանս մերոյ երկրին, ժողովք արարեալ զօրաց՝ եկին ընդդէմ նոցա և պատե-
15 բազմ։ Եւ նոքա յաղթեցին զօրս մեր, աւերեցին զերկիրս մեր և գերեցին և տարան զերդայր Խոյսպանդ ազգին զերի և Մ՚օբր քաղաք. և չանայր գնել զերդային ի գերութենէն։

Եւ յատուած յայնսմիկ նահատ գլխատեաց քաղաքին
20 ի գարեպատ մի մեծ և խորխորտ առնէին ընդ մէջ մեծանն՝ զան գնելոյ զերդային ի գերութենէն, և սահմանեալ Տարօնական կալուածոցն ժողովել գանձս ի մեծամեծաց մինչև ի փոքունց և ի տնաբոլել աղջկանց։ Եւ նոյն ծաց մինչև ի փոքունց և ի տնաբոլել աղջկանց։ Եւ նոյն

1. գ ի նահանձ չար գրգռեալ։ 2. գ պաբակայ։ | գ ի մեծամեծս և ի փոքունս։ 3-6. գ ընդ միաբանեացան առ վարպան և ընդ ժողովս նոյնպէս և յեկեղեցին և այս եղև պատճառ և սկիզբն չար նախանձու յոյսիցն և յեկեղեցին և այս եղև պատճառ և սկիզբն չար նախանձու նոցա (փխ. ընդ միաբանութիւնն...նոցա)։ 7. ձ ի նեռոց։ | ձ պարսից ազգ։ | ձ առնէից։ 8. ձ թարբերդ։ 9. ձ չարչարաց։ | ձ (փխ. ի իշխեցող) աշխարհացոց։ 10. գ աչխարհացն ի գիշոյ և ի հալպա։ 11. ձ հեծելեալ զինեալ և ի հալպա։ 12. ձ յայնմ ժամ։ | ձ ի փխ. կին։ | գ պարսից։ 13. գ գլխաւորքն։ | գ է փխ. կին։ | գ ասան և այլ աշխարհա։ 14. գ յաղթեալ զօրսն մերոց (փխ. նոքա զօրսդ)։ | գ յաղթեալ զօրսդ մերոց (փխ. նոքա զօրսդ)։ 15. գ նոյ յաղթեալ զօրսդ մերոց (փխ. նոքա յաղթեցին զօրս մեր)։ 16. գ յաղթեալ մեր։ 17. ձ մայր։ | գ զերդայրն Խոյ յաղթեցին զօրս մեր)։ 16. գ յաղթեալ մեր։ 17. ձ մայր։ | գ զերդայրն Խոյ յաղթեցին զօրս մեր։ 19. գ գլխաւորացն։ | գ յաղթ քաղաքին։ 20. գ մեծ ի գերութենէն։ 19. գ գլխաւորացն։ | գ յաղթ քաղաքին։ 20. գ մեծ ի գերութենէն։ | գ ի գարեպատ մի մեծ և խորխորտ առնէին ընդ մէջ մեծանն։ | գ ի գարեպատ մի մեծ և խորխորտ առնէին ընդ մէջ մեծանն՝ զան գնելոյ զերդային ի գերութենէն, և սահմանեալ Տարօնական կալուածոցն ժողովել գանձս ի մեծամեծաց մինչև ի փոքունց և ի տնաբոլել աղջկանց։ Եւ նոյն

Եւ գրին խրեանց արարեալ չարիսն ի վերայ մեր վարդապետին և անվեղ ժողովրդականն և բորբոքեցան ի չարութիւն ի մեծամեծաց մինչև գիտգունսն։

Եւ վարդապետն յեկեղեցին միաբանեալ գժողովուրդն յայօթիս, զի էր պահք օսոր Սարգսին, և յանկարծակի հասին չեխերն և ժողովք Թօշամտաեաց և մտեալ ի մէջ ժողովոյդ քրիստոնէիցն արկին ձեռս ի վարդապետն և բարչեցին ի դուրս ի տրապարանն. և նա ամենևին ոչ գիտեր զպատճառն։ Յայնժամ հասին զինուորք և գլխատեցաց զարքեպիսկոպոսն իսպառ և տարան գԴիրգոր վարդապետ ի բանտն. և Թէ այլ պատուաւոր ի քաղաքէն եղին ընդ նմա ի բանտ. և էր օր պահոցն չորեքշաբաթին։ Եւ վարդապետն քարոզէր ժողովրդականն ի բանտին զբանն կենաց և մխիթարէր զնոսա և հաստատէր ի սէրն Աստուծոյ։

Եւ տեսեալ վարդապետն յայնմ գիշերի տեսիլ։ դէմս կառարան իբրև. և առաւօտուն երեալ պատմէր բանս տարգել քրիստոնէիցն և ասէր. «Մ՛ զքրիստոսասէր եղբայրք. յայսմ գիշերի տեսի զՊրաժարիչն իմ ի ձէնջ որ յայտնութիւն կառարիմ նահատակութեամբ չարչարանաց մարմնոյս և երանեմ յաչխարհէս. բայց ձեզ և ոչ միոյ ինչ վնաս լինի ինչ, բայց երկուց արանցդ՝ որ ինձ ապատատարբէին և առաքնդրէին ժողովրդոյն և միաբանելոցն կռնել յեկեղեցին։ Եւ ես ձեզ փոխան եղէց, բայց դուք հաստատուն կացէք ի սէրն Աստուծոյ՝ և յիշեցէք և զմատ-

1-2. ց եղին վերջ գոբծն ի վր անուղ քրիստոնէիցն (փխ. եւ պրինս..... ժողովրդականն տես տող 1-2). 3. ձ ի մեծամեծաց մինչև ի փոքունսն. 4. գ վարդապետն պրիորը. | գ ժողովրդոջն. 5. գ յայօթիսն. 6. գ խոյամատեաց. 7. գ ժողովոյն (փխ. ժողովոյ քրիստոնէիցն). 8. ձ քարշեցից. 9. ձ գԹեոդոսն. | գ ի գլխատութեան (փխ. ի գլխատութեան քաղաքին). 10-11. գ և և և (փխ. և խն). 11. ձ պատուաւոր. | գ այլք պատուաւորք. | գ և եղին. 12. գ պահոց. | գ չորեքշաբթին. | գ յանկն վարդապետն. 13. գ ժողովրդոյն. 15. գ տեսանել. | գ յանկն վարդապետն (փխ. տեսանելոյ գրել). | ձ չեխին (փխ. չայնի). 16. գ կառարանին իբրո. | գ յանկն երկուս. | ձ պատճի. 16-17. գ բանապատգելացան (փխ. բանապրդել քրիստոնէիցն). 17. գ կզպարք. 18. գ տեսի տեսիլ (փխ. տեսէր). 19. գ չարչարանաքդ յառից յեսոյ առնացեալ և և ձեզ (փխ. վասս լինի ինչ). գ յ ք (փխ. երկուց). 23. գ և (փխ. բայց). 24. ձ յանկի և յիշեցէք ... զզօրէնս սատուծոյ.

ածէք զպատուիրանն և զզօրէնս Աստուծոյ, զոր ուսուցի ձեզ ի սուէ և ի գիշերի։ Զի այսօր է իմ տեսանել զձեզ և առաչի աչիզ տանիցն Քրիստոսի տեսցուք զմիմեանս. և մի մոռանայք զիս յայօթից ձերոց, զի սէր ձեր և կառարումն իմ ունէք զնոսա։ Եւ զոր սոցին նման է բանիւք պատուաստչին խրատեր գնոսա, և ամենեքեան լային և յոտն անկանէին օրհնել և նմանել։

Յայնժամ հասին զինուորքն և բաղմութիւն խառնիճաղանճ ժողովրդոյ Տաճկաց աստեղաբք և բրօք և հանին զսուրբն ի բանտէն և գերիւսս սպասաւորսն ընդ նմա՝ զՄիմէօն և զԿիրակոս՝ և տարան ի քաղաքէն ի դուրս ի յարձակ տեղւոյ ուր ժողովեալ էին բազմութիւնք Տաճկաց անթիւ և անհամար։

Եւ գլխատրբք ժ ամուսով նստեալ ի քաղաքէն և յայլ քաղաքաց եկէսցոյ, զորոց զանունսն Յանր և անաբանն համարեցայ գրել՝ և կացուցին առաչի ատենին գվարդապետն Գրիգորս։ Եւ ի ժամուն յայնմիկ ամենեքին մին քրիստոնեայ ոչ երևէր. զոյս ի բանտի էին արգելեալք և զոյս յահէ օրհնացն փախուցեալք և թագստեալք։ Յայնժամ հարցանէին գնա ի ձեռն թարգմանին Թէ «Զի մտեր դու ի քաղաքս մեր, և ժողովուրդ քո սպանին չուն մի, և ի գիշերի բերեալ կախեցին ի չարօրհասս մերս»

2. գ տեսանելն. 4. գ յայօթիս ձեր. 5-6. ձ յտնի և զոր սոցին ... խրատեր գնոսա. 7. գ առաչի (փխ. յոտն). 8. ձ խառնիճաղանճ. 9. գ ժողովրդեան ընդ նոսա (փխ. ժողովոյն տաձկաց). | ձ բերեալք. 10. գ զոր վարդապետն գրիգոր (փխ. գսուրբն). | գ եր փխ. էր նմա. 11. գ ի դուրս ի քաղաքէն. 12 ձ տեղոյ. 12-13. գ բազմութիւն յոյժ անթիւք. ժողովրդեան մեծամեծք և փոքունք (փխ. բազմութիւնք տաճկաց անթիւք և անհամար). 14. գ աթոռոյք. 14-15. ձ յտնի ի քաղաքէն ... եկէսցոյ. | ձ զորոց. 15. ձ զանունս. 16. գ հասարեցայ գրել ի պիրս յայս (փխ. հասարելոյ գրել). | ձ յտանէն. 16-17. գ գրիգորիոս (փխ. վարդապետն գրիգորը). 17. գ յտնի ի ժամուն յայնմիկ 18. ձ քրիստոսնեից. | գ երևէրից յեսոյ ի ժամուն յայն. | գ զոր ի բանտէն արգելեալ և զոր թագստեցեալ յահէ նց (փխ. զոյս ի բանտի..... թագստեցեալք տես ի տող 18-19). 20. գ բեղ նա փխ. գնա. | գ թագստեալք | գ յտնի թէ. 21. գ յտնի գու. | գ ժողովք. 22. գ յտնի մի. | գ և կախեցին ի գիշերի ի տուն ալօթից մերոց (փխ. և ի գիշերի.....մեր).

Եւ նա լի սրտիւ և պինդ հաւատով բացեալ զբերանն իւր՝ առնէր նոցա պատասխանի և ասէր. «Ամենայն ապրի և լեզուի աղօթք առ Աստուած ելանէ, և ամենայն տեղիս ուր և աղօթեն Աստուած անդ կայ։ Զիարդ իշխէ մարդ այսպիսի չարիս գործել ի տան աղօթից. զի թէ ես գիտեալի զգործող չարեացդ այդ՝ ես ինքնին սպանանէի զնա։ ես ի քաղաքիս յայսմիկ ծածուկ ինչ ոչ խօսեցայ, այլ յայտնապէս ուսուցի ամենայն մարդոյ զբարիս գործել և ոչ զչարս։ Աւետ. «Զինչ ուսուցէր։ Աւետ վարդապետն Գրիգոր. «Միրել զԱստուած և զընկերն, ի բաց կալ ի չնութենէ, ի գողութենէ, ի սուտ վկայելոյ, ի մատնութենէ, յարբեցութենէ, զպահքն սուրբ պահել, զաղօթքն առ Աստուած մաքուր մտօք առնել և աչխարհէ խաղաղութիւն խնդրել, և թագաւորաց և մեծամեծաց խրոց առողջութիւն և պահպանութիւն Աստուծոյ խնդրէր։ Զայս ամենայն և որ սոցին նման են ասէր վարդապետն Գրիգոր ի ձեռն թարգմանին, զոր կացուցին ի միջին Իսկ թարգմանին ոչ ըղդոր ասէր դրան վարդապետին, այլ ընդդէմն սրեալ ի չարութիւն՝ խօսէր լսո իւրում չար պատին. և յարուցանէր զարհամարհութիւն բանաւորացն ի վերայ անմեղ գառինն՝ որ էր ի մէջ արիւնարբու գայլոցին։

Եւ յետ հարցմանցն և ի յատեան կալոյն՝ ապա յա-

1. զ սկբախ. | ձ պինա. | զ զբերան. 2. ձ յունի պատասխանի. 3. ձ լեզուի. | զ կյանեն. | զ յամ տեղի. 4. զ աղօթեն (փխ. և աղօթեն). 5. զ այդպիսի. | զ և ես. | զ գնահի. 6. զ զղրծող չարեաղ այդ). | ձ սպանանէին. 8-9 ի յունի զբարիս.... զչարս. 9. զ ասացին. | զ զբերդրիս (փխ. վարդապետն զբերդր). 11. զ ի չրնութենէ. | զ վկայութենէ (փխ. վկայելոյ). 11-12. զ յարբերցութենէ և մատնութենէ. | զ զաղօթսն. 13. զ յունի մաքուր. | ձ չարխարհէ. 14-15. զ յունի և ճաղատրացս..... խնդրել այն ե տող 14-15). 16. զ յունի անմեղն. | զ էր փխ. են. | զ զբերդրիս փխ. վարդապետն զբերդր. 17. ձ յունի զոր կացուցին ե միջի. 18. զ ոչ ասէր գիտաս զբերդրի (փխ. ոչ ըղդոր... վարդապետին). | զ գնդուն իւր. 19. զ զպատճի փխ. ե չարութենէն. | զ խօսէր զդարիս ի պատ իւրում և չարուցանէր (փխ. խօսէր ..... չարուցանէր). 20. ձ չարուցեալ. 21. զ արեանաքարու. 22. զ պնչալի հարցմանցն. | ձ յատեան գալոյն (փխ. ի յատեան կալոյն).

րուցեալ մի ի գլխաւորացն՝ խօսէր ողբաձայ ընդ վարդապետին և ասէր. «Ո՛վ մահրասայ, գարձիր ի հաւատս մեր և առ զկրօն առաքելոցդ մերոց. և տամիք քեզ պարգեւս բազումս և իրրև զառաջինդն մեր պատուեմք զքեզ»։ Աւետ Գրիգոր. «Այսմիտ և ամբարիշտ բանաւոր, զիարդ թողում զկենդանին Քրիստոս և պաշտեմ զմեռեալ առաքինդն ձեր, որ կուրացեալ մտօք կորոյս զձեզ և խաւարային նորա կամին. զիարդ թողում զլոյսն և գնամ ի խաւարն. գու սպառնաս ինձ տանջանօք երկրաւորիս ելս-

10 նել ի մարմնոյս՝ որ փոխանակ այս կենացս չարչարանացն համբերողացն պատրաստեալ է Աստուած զանմահական կեանսն և զանվախճան ուրախութիւնսն և զանթառամ պսակիս։ Եւ այլ բազում բանս խօսեցաւ առաքեալ նոցա հաւաքախութեամբ։

15 Յայնժամ ասէ գատաւորն. «Մեկեր ծեր, խնայեա ի ծերութիւնդ քո և ի չալիսդ և մի տանիր զանձն քո ի տանջանսն և ի չարչարանսս» Աւետ Գրիգոր. «Իրեալ կայ ի գրէ՝ թէ բազում նեղութիւնեաք ի չարչարանաք պարտ է մտանել չայն հանգիստն. զի նեղ է դուռն և գժուարին

20 է ճանապարհն, որ տանի ի կեանս, և չայն է դուռն և ուրեակ ճանապարհ, որ տանի ի գժոխսն. և բազումք են որ գնան ընդ նոսս» Աւետ գատաւորն. «Ո՞ր մարգիկ գնան ընդ նոսս» Աւետ Գրիգորիոս. «Որ հեշտութեան կամաց ծառայեն՝ ուտելով և ըմպելով, ագահելով և արբենալով,

1. զ գրիգորի փխ. վարդապետին. 2. զ յունի ով. | զ մարհասիա. 3. զ զկրօնս. | զ մահտեսի փխ. առաքինդրդին մերոց. 3-5. զ և պարգես տաց քեզ և պարգեց քեզ ած ի միջի մերում (փխ. և տամք.....պատուեմք զքեզ). 4. ձ պատուեմք. 5. զ գրիգորիոս. | ձ անբարիշտ. 6. զ զատաւորեալ մահտեսն (փխ. զմեռեալ...անդր). 9. ձ բարբանոսս. | զ տանջանք չանցաւոր երկրիս (փխ. տանջանօք երկրաւորիս). 10-12. զ պատրաստեալ ինձ ած զանմահական պսակսն (փխ. որ փոխանակ ... զանմահական կեանսն). 12. ձ զանվախճան. 15. ձ պտառն. 16. զ յունի և ի չալիսդ. 16-17. զ ի տանջանս (փխ. ի տանջանսն և ի չարչարանս). 17. զ գրիգորիոս. 17-19. զ ես խնայեցի չես (փխ. գրեալ կայ .... չայն հանգիստն). 19. ձ գժոխսին. 20-21. զ ի գժոխսն (փխ. ի կեանս...ի գժոխսն). 21-22. զ և բազում մարդիկք գնան ընդ այն (փխ. և բազումք...ընդ նոս). 22. զ մարդիկք. 23. զ այն փխ. նա. | զ կացեալ փխ. կամաց. 24-3. զ և ոչ օրինօքն

չանձայով և պոռնկելով, գրկելով և սպանանելով. այս է հեշա, և լայն է ճանապարհն՝ որ տանի զմարդին ի կորուստ և ի գժոխս»:

Յայնժամ բարկացեալ մերկացուցին զվարդապետն Գրիգորիոս մինչև ի գօտին և ասացանցեն ի գետնին փռելով և գայլս փայտաև. Ձձ անգամ գարկին զմարն և զիւրեանսն նորա մինչև բացատ փորն, և երկեր աղիք նորա. և նա ի գոհանալոյ և օրհնելոյ զԱստուած ոչ դադարեր ընդ մինչև զարմանալ ամենեցունն զհամբերութիւն նորա. զի վառեալ էր ի սէրն Քրիստոսի և զանանելի սանձ չնահն ոչինչ համարեր: Յայնժամ կացուցին առաջի բռնաւորացն գերիսուս մանկտգին արան՝ զԱրիէան և զԻրթաստ՝ որ էին նորա յառաջադէմ ի մարտանութիւն հզօրսն և հմուտ յաստուածային օրէնսն. և հարցափորձեալ զնոսա՝ բանիւք ազդանագ և սպառնալեօք կամէին հաւանեցուցանել զնոսա Թոգրոլ զիւրեանս և զառնալ և հաւատալ իւրեանց: Իսկ նորա ուսեալք ի մարգապետէն՝ պատասխանի եառն և ասեն. «Ո՛վ անիրաւ գաստաւոր, մեք ուրախ եմք յերթալոյ յաշխարհն և սեւանալ զմեռանսն մեր զերիսուս և հաւանել փառաց սուրբ վկայիցն՝ որ յառաջ քան զմեզ չարչարանաց և տանջանաց հաւրերեալ մեռան վասն անուանն Քրիստոսի և ձեռաց ամբարշտացն որ յառաջն քան զմեզ էին»:

այ վարին նց այրակէ հանապարէն որ տանի ի գժոխս և բաւսէ մարգիկք զնոսն ընդ լայն ի գժոխս (փիս. ուտելով.....ի գժոխս). 1. ձ պատրաստվ. 2. գ յոյն թագավոցաց. | գ զոն փիս. զվարդապետն գրիգորիոս. 5. ձ յոյն մինչև ի գօտին. | գ մերկեցուին փիս. առաջանցեն. | գ ի վր գետնին. | ի փոր ի վր. 6. գ բրջ փիս. փայտիս. | գ գն. | գ նաբլին փիս. գարկին. 7. գ մասունք փորց փիս. աղիք. 8. գ նա ոչ դադարեր (փիս. նա ի .... ոչ դադարեր). 9. գ ընդ համբերութիւն. | գ յոյն նորա. 10-11. գ զի զանանելի սանձ. ոչինչ համարելով զի սէրն ոչ բաւականչ կայր ի սիրա նր (փիս. զի վառեալ....համարեր). 14. ձ ածային չորեցանցն. | գ ընդ նոսա փիս. զնա. 15. ձ կամեցուցցանել փիս. կամեին հաւանեցուցանել. 16-17. գ ի ի հաւան մահուան փիս. ի հաւատս իւրեանց. 18. գ նա սիմոն (փիս. նաև և ասեն). | գ գաստաւորք. 19. ը երանեկ. | գ տեսանեկք. 20. գ քս. 22. ձ յոյն մեռան. | ձ ամպարշտացն. 23. գ իբրև փիս. յառաջն քան. | գ էնն-ից յետոյ ասելացնում է զնոյն և կիրակոս գաստանեայ դրա առաջի նց էմա-

Յայնժամ անողորմ գաստաւորն Տրամաչեայ լրոք չարչրել զդլուխ և զարմինս նոցա և յերկիր ընկենուլ եև Գրիգորիոս ուժ առեալ՝ ձայներ առ նոսա և ասէր. «Ո՛վ որդեակք իմ, մի խոթիեցէք զձեզ խոստումն գոյս և մի մեծամտիմն աշխարհս. զի անցաւոր է և սուտ է կեանքս այս. համբերեցէք սակաւիկ մի է տեսանելիցէք զԻրիսուս փրկաւորիչն մեր. և մի զարհուրիք յայնցանէ, որ սպանանեն զմարմինս և հոգւոյ ձերոյ չունին իշխանութիւն»: Եւ այլ բազում բանս մխիթարանս խօսեցաւ վարդապետն՝ մինչև ասացեալն Տիրոջոս և Սիմէոն զնա գիս Իրթանց առ Աստուած:

Յայնժամ Տրամաչեայ չար գաստաւորն բերել զնա պատան ար ի բանտին. և խորհէին զնոյն անցս չարչարանացն առնել ընդ նոսա: Իսկ գլխաւոր ոմն՝ Թաֆնդադայ անուն, յորդին Նեռոպայ, յոտն կացեալ և հեծեծալ ձի զօրացն իւրոյ ի կողմանէն ի նոցանէ և տրնաս կեաց զնոսա խոստովանութեամբ և սպառնալով նոցա թէ «Հայոցիսի քաղաքացիսն կոտորեք, ես զինչ պատասխանի տաց աշխարհակալ խանին՝ որոյ ես ի ծառսե առաքեալ եմ սատ սրահել զքաղաքս»: Եւ այսպիսի հնարիւք թ՚ողեաց զնոսայնոսս:

Յայնժամ խոտնեխեցաւսեն ժողովուրդն գնեցիք ի վերայ վարդապետին՝ քարամիք չարչրել զնա: Եւ քարն գայր ի վերայ նորա սրպէս գանձրև, մինչև քարակոյտ պարեալ ի վերայ նորա. և այսպիսի ասանձնաւոր ասանիս զեղգին իւր առ Աստուած՝ սուրբ վարդապետն

բիսս վկայութ. 1. գ ամբարիշտ փիս. անողորմ. 2. ձ յոյն ի իրիկիս ընկենուլ. 4. գ խոստումս. 5. գ անցաւոր փիս. անցաւոր է. 8. ձ սատանեն. | գ հոգոյ մերոյ. 9. գ յոյն քաղաքն. 10. գ զրհուրիոս փիս. վարդապետն. | գ յոյն կիրակոս և սիմէոն. 12. գ յոյն չար. | գ գնացուցաս. 13. գ յոյն և. | գ բանս փիս. անցս. 14. գ խաթիեցաս. 15. ձ յոյն նեռոպայ. | գ իբրեվաղ իւր և փիս. ձի. 16. ձ խրեայ գնոսա գնաստան ի նոցանէ. 17. ձ յոյն գնոսա. | գ յոյն խաղաղութեամբ և. 18. գ քաղաք փիս. քաղաքացիսն | գ գնարք ես (փիս. ես գնէ). 19. գ յոյն. 20. գ յոյն պատեղ զբաղաքս. 23. գ գրիգորի փիս. վարդապետին. | ձ քարն. | գ գայր քարին. 24-25. գ յոյն որպէս....ի վերայ նորա. 26. գ յոյն իւր առ աստուած.

Գրիգոր։ Իսկ գահճացն կոյսեալ զդլուխ նորա և կախեցին ի դրան քաղաքին՝ զպարսպին։

Եւ ի լուսանալ չաբաթ առաւօտուն, հրաչալի երեւումն եղև. զի ծագեաց լոյս պայծառ յերկինից ի վերայ տեղւոյն՝ յորում չարչարեցան մարմինք նոցա։ Զոր տեսեալ յառաջ աւագ մուրճին, որ առաքիրքէր նոցա՝ զի հրամեր ընդ առաւօտն ի մինուհան կոչել զժողովուրդն գալ ի յաղօթս։ Եւ տեսեալ զլոյսն ահաւոր ի վերայ մարմնոյ վարդապետին Գրիգորիւ՝ ձգնեալ ի բարձրութիւնէ ի քաղաքն. «Արդ, երթ ի դուռս հայր և տաճիկք և տեսէք զնուն իւիքով ի վերայ մահրասային։ Վայ ձեզ որ անմեղ և անպարտ չարչարեցիք զնա։ Ձեզ պատուհաս Աստուած և փառաւորեաց զնա սրբովն և զձեզ յամօթ և նախատինս տարաւ։ Իսկ նոցա լուեալ զձայն մեղրային ընթանային ի տեսարանն և ապշեալք լինէին յանդիմանելոք ի լուսոյն։

Յայնժամ ժողովեալ քրիստոնէիցն հանդերձ քահանայիւք ի տեղին՝ ուր մինչև ցայն ժամն թագուցեալ կային քրիստոնեայքն ի յահէ բռնաւորացն՝ և ի յայսմհետ լուսոյն՝ ուրախացան և միաբանեալ բարձին զսուրբ մարմին նորա և զգլուխն առժամայնքը և օրհնեալեաւքս, խաղերդին ընդ նմա գնացին և գմիւռիգան՝ ի քաղաքէն ի դուռս՝ ի վանքն ուղղափառ Յակոբիկ Աւագոց՝ որ կոչի սուրբ Գաբասաւիւն։

1. գ գրիգոր-ից յետոյ աւելացուած է ի փառս այ. | գ հաճեալ փիս. կամեալ. | d յունի և. 1-2. d կախեցին ի դուռն քաղաքի պարսպին. 3. d առաւօտին. 4. գ յունի պիս. | գ յունի պայծառ. 5. գ որ մարմինք նոցա. | գ յառաջ տեսեալ. 6. d յառաջնորդէր. 7. գ յունի բնդ. | գ ի մինուհան իւր. | գ ժողովուրդն. 8. գ յաղօթս (փիս. ի յաղօթս). 9. գ ի բարձրութենէն. 10. գ տեսէք փիս. և տեսէք. II-12. գ վարդապետին որ անմեղ չարչարեցին զնա վայ է ձեզ որ ձեռն արկիք ի նա (փիս. մարտասային.... զնա). 12. d պատուհաս. 13. գ յունի և փառաւորեաց. | գ յունի և զձեզ ....սրովբ. 14. գ յունի զնան մեղրայն. 15. d ապշեալք. 17. գ քրիստոնէից. 18. գ զյայն ժամ. | գ թաքուցեալ. 19. գ յունի քրիստոնեայքն. 20. գ միաբանեալ փիս. միաբանեալ. 21-10. գ օրհնելք և երգօք հոգևորօք եկին ի դիր հանդատեան ի նշանաւոր չիրսն և առնէ ցանդ փարաւուսն որ նշեալ գրիգոր վարդապետին և ուսուիրատան սիմէոնի և կիրակոսի ի փառս քրի այ (փիս. օրհնութեամբ խաղեցին.....

Եւ կան գերեզմանք նոցա ուրիշ ուրիշ ի միմեանց և աթեղայք վանացն սպասաւորին. սուրբ գերեզմանք նոցա և հոգ գերեզմանաց նոցա առնեն բժշկութիւն ամենայն ցաւոց ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ որ է օրհնեալ յաւիտեանս ամէն։

Այս եղև ի թուականիս մերոյ ՉԼԲ, յամսեանն Հոռի Դ և վերադարձ ի, օրն չաբաթ, ի ձոնի սուրբ Սարգսին, ի թագաւորութեան Հայոց Հեթմոյ, ի հայրապետութեան Տեառն Ստեփաննոսի, ի բռնակալութեան ազգին Նեռոզայ Արգունւ։ Խնդրեցաք ի Քրիստոսէ զի զմեզ ևս արժանի արասցէ ի նոյն տեղի ընդ նոսին ժառանգել զանեղծելի և զանմահ կեանսն յաւիտենից։ Ամէն։

Այս վիպասանութիւնն ունին միայն d և գ ձեռագիրքը. d ահկի ծ=ասպետ ԾԷ, հետևեալ վերադարձով. «Վասպե և չեչոտահի և նահատակութի պատճէնի առն ոչ կարեցեալ վրտ Բալուեցւոյ». իսկ գ սպեկ Չ=մայտ ԾԲ, այս վերադարձով. «Վասպե և նահատակութի պատճէնի առն ոչ կարեցեալ վարդապետին Գրիգորի Բալուեցւոյն։ ՚ծամսթութիւնն գ ձեռ. «Այս տեղիք չկայք այս պատմութիւս (ամբողջ վիպասանութեան համար) մինչ ի Տաթեւիթու օրինակիցն և բերի յայսոյ Շմնա. Նաև Ա.գլպատա, էջ 438 ա։

Համեմատութեանց եղեալ է որ d և գ համանուանութեան են մի ընդ ոսկեայ օրինակիցն։ Վիպասանութեանն հեղինակն է Գրիգոր Բալուեցւոյ քոջ որգի՝ Դաւիթ եղեց Բալուեցին (տես էջ 104 և 106), որ նոյն մօտ աշակերտել է, և անտանաւ է եղել նաև պատմած դէպքերիս։

Թուականի համար մեզ ընտրելը (տես էջ 117, տող 6–7) տալիս է հետևեալ մանրամասն տեղեկութիւնը. «ի թուականիս մերոյ ՉԼԲ, յամսեանն Հոռի Դ և վերադարձի ծ, օրն չաբաթ, ի ծոնի սուրբ Սարգսին». Մեր եղեալ ձեռագրերից՝ d Բայսանասւոր է, իսկ գ՝ Վասպ Սրգոց։ եղեալ մէջ էլ այս վիպասանութիւնը գրուած է ընդարձակ տարբերակ ամենևին և ամենևին տարբերութիւնը նահատա-

ի Թավրէգ, այն է տող 21-10). 6. d Թվինս.

կութեան ժամանակի մասին ասպէ է։ Գրվածք Բալուկեան նահատակութեան վերաբերեալ ամենեն «յաշխատական ժամանակին» գրվին է Եսթերվզ. (ՀՀ 107, ասդ 1) և հինգ ամենց յետոյ (ՀՀ 107, ասդ 16) նոյն ախտեղ նահատակուած են։ Բնագրվի «21.ի յոմանեանն հետ Գ և վերջերվզ ծ» յաջորդական տոմարի հաշուով է։ 21.ի թուի նահատակվզ մէջը գալիս է 1290 յունուարի 8–ին, ուստի նոյն տարուայ 4-ը համապատասխանում է հռոմէական թուի վերջերվզ 10–ին։

Ապ՝ 1290 թուի վերջերվզ 10–ը ուրբաթ էր, նոյն մեր ընդհանրվ ունի «օրն շաբաթ»։ Սակայն նահատակութեան պատմութենից տեսնվում է, որ նահատակութեան օրն ուրբաթ է եղել, որովհետև վկայաբանութեան մէջ հարցվածք է որ «ի լուսանալ շաբաթ տեսուսոյն՝ հրաժարի եթէ ոչ եղիցի»։

Այսպէս ուրեմն հաստատ կերպով կարելի է եզրակացնել, որ յերկու վիմնեքը նահատակուել են ուրբաթի վերջերվզ 10–ին, իսկ շաբաթի վերջերվզ 11–ին նահատակութեան տեղում լուսե է տագնել և նոյն շաբաթի օրը վերոյիշեալ նահատակներին թաղել են Սուրբ Պարսամեի վանքում։

Նոյն վկայաբանութեան ընդհանրվ կարելիս մեծ տեղ է ձեռագրին, երբեմն նոյն իսկ նրա անհատական ընթերցուածներն պահելով, որ կարելի էր ուղղել ց ձեռագրի հաստատութեամբ։ Մեր վկայաբանութեանները ընդհանրվ՝ անկատածելի դէպքերում՝ ձգտել ենք, ձեռագրերի տարբերութեանց վրայ հիմնուելով։

14.

ԱՒԲՐԱՀԱՄ ՄԲԵՐԵՑԻ

† 2Ի—1291

Սորն նահատակի մասին Սիմէոնն, ՀՀ 160, տալիս է հետևեալ տեղեկութիւնները.

«Ի սպս ինչ քեզպատրիարն կամ ի լանջս ըզայ մեոյ մատուռն մի քարաշէն (Վ.այոց ձորն մէջ, Ոռոմն գետ և Սուլեման գետաձին մօտերը) յոյժ փոքրիկ (6 քայլ երկայն, 4 լայն), զոր և Ջեղէկի մատուռն կոչեն մերձաբնակեալն և զան յուխտ. այլ նահատակի տարի համարեն զայն նահատասան, աղջկան մեոյ կամ թոռը երևոյսացեալ հաւատացելոյ. է ի մէջին մէմ տապանի, յորում գեանի այլ ոչ չշգիտեմ ընթերցեալ։

Զհորդագ սուրբ նահատակիս գՀրդևւորն Պլոնից յաջորմ յիշեցէք գկիրակոս միակեաց ի Քրիստոս Յիսուս։

Այս և խաչվէմ սուրբ մեծապատիւ (1291)։ Զայրևանն Սուրբ Կիրակոս կոչէ գմատուռնս, և գնահատանն ասէ ի ժամ պատարագելոյն տապանեալ ի հինից, զսա ստանգութեան։»

I5.

ՋՈՒԱՆ ՄԸՆՈՒԿ

† 1317?

Սոյն նահատակի մասին խօսք եղբայրը Սարգիս Պզեղայ (1317) խօսք ի հատուածս գիրս գործոց Նիւսացւոյն, Թղթոց Պետերոսի և այլ բազում բանից յիշատակարանին մէջ գտած է զան Պէյհանի, Սկսա-
կան, էջ 133.

Եւ զարեամբ ներփակեալ եղբայրն մեր Ջուանն, որ ի տարեժամ հասակի սպանաւ յանօրինաց և խառնեցաւ ընդ մարտիրոսացն։

I6.

ԳՐԻԳՈՐ ԵԳՒՍԿՈՊՈՍ ԱԲԸՆԵՑԻ

† 22 տարւոյ ԻԲ=1321, յունիս 20, չ.

Ընդ ժամանակս բռնակալութեանն ազգին Նեստորից՝ կրկին զօրացեալ ազգն Իսմայէլեան՝ յարուցանէին հալածանս ի վերայ ամենայն քրիստոնէից, մանաւանդ ի վերայ աշխարհս Հայոց։ Եւ չար հոգմունք հագարացին հնչեցին հանդգնու-
թիւն ամբարիշտ թագաւորացն Դեկսի, Դիոկղետիանոսի և Յուլիանոսի Ուրացողին, քանզի ազգն Նեստորեան դառնային ի դին Իսմայէլականաց և յոգագս մարմնականասէր կրօնից օրէնսդրին իւրեանց՝ յանձն առնուին զձլվատաւութիւն և արբանեկութեամբ նոցին բազում՝ չարիք անցուցանէին չեկեղեցիս քրիստոնէից և զպաշտօնեայս Աստուծոյ խա-
փանել չանային ի տուրք եկեղեցեացն Աստուծոյ։ Եւ ի բազում տեղիս յատաքի առեալ քահէին, զոր Ցէբ Ցիսուս խափանեաց հոգւով զօրութեամբ իւրով և խափանեսցէ զպարտաւմն անօրինացին։ Եւ ըմբռնեալ զքրիստոնեայսն զառն տանջանաք նեղէին ուրանալ զքրիստոսական հա-
ւատն՝ որ ի Հայր և ի Ցիրգի և յամենասուրբ Հոգին։ Դար-
ձեալ տեղի ետուն և եգին հարիս ի վերայ քրիստոնէից և յամենայն գլխոյ առնուին ետին տէր դահեկան՝ յամենայն ամի, կամ ուրանալ զՔրիստոս, կամ տալ զդահեկանն՝ որ

2. ի հալածանս. 3. ի յաչխարհս. 5. ի գեղգղեանոսի. 6. ի յուրացու-
պին. 7. ի ապազբս. 8. ի յաւրէնսդրին. 10. ի խաբանել. 14. ի չանա-
բրինացսն.

է խարտ. զոր ոչ հնազանդեցան քաղաքացւոցն և սրբին խաբեբայ պատգիլ նոցա, այլ յանձն առին տալ ըզ հարկն յամենայն ամի։ Եւ մերայինն սեռս և քրիստոսագործն քրիստոնեայք մնացեալին ի լուծ հարկացն և գոհունեմամբ 5 ապրին զինչս և զառաջացածս վաճառէին և ապրին յամենայն ամի և յերկրաւորականացեալ մնացեալք սակաւին զնարին։ և բազումք ապրելոք եղեալ վասն հարկին։ Իսկ քրիստոնէիցն ապրողք զայս ամենայն անվրդով կացին ի հաստատ որ ի Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս։

10 Եւ արդ մինչ էր Թեոփանէն Հայոց Զ և Հ, ամբարիշտ ամն չարգէն Նեռոսեցւոյն որում անուն Յամբր Տաչասէ, այս է ինքն երկաթագործ։ և անօրէնն գայ յաշխարհն Հառանոց և սեռեալ զերկիրն Հայոց զինչիկիա, զի որպէս ծիրղ մի հիմնեալ մնացեալ գաղտագնեն ի նեղ և անձուկ 15 և ի խորչահաստ երկրէն բազում ասատապանեաց, և ի մէջ երիւց անօրէնն ազգացն այն՝ եգիպտացւոց և Ագարեացւոցն։

Արդ անօրէնն երկաթագործն այն ի նախանձ մտեալ ընդ Թագաւորն Հայոց վասն երիք պատճառանեաց և խորհեր 20 առաքի առնուլ զերկիրն խրթնատանեաց և մանաւանդ երբեմն զառիւծ, զօրս ժողովէր, հեծեալս կազմէր, գեղապանս առաքէր խաբեբանաց, զի բնակչացուք զինագործսն Հայոց և զաշխարհս առաքի առցէ։ Զոր իմացեալ զչար խորհուրդն նենգագործին՝ ոչ հնազանդեցան հրամանի նորա. այլ ամ- 25 բարձան չիւրաքանչիւր զդեակս և չամբոցս, ի քարանձաւս և այլ անառս կրանիս։ Եւ անօրէնն երկաթագործն այն մտեալ յերկիրն Հայոց բազում հեծեալիւք և ձիաւորաք և բազում ասպետութեամբ և պետպետունս եկեղեցիցն ի-ջմիածնին տիրեցին հրով, ընդ նմին և զինչս քաղաքին- 30 Նոյն պատառել երկրին տիրեցին և անթիւ ազգաին և գերի վարեցին։ Եւ ելեալ անդրէն եկին ի Կեսարիա Կա-

10. ձ Քրկական. 13. ձ գինիկիայ. 14. ձ ձիիճեաց. 16. ձ յայն յեղիցացոց. 18. ձ յանաբէն. 22. ձ բնդանեցոյ. 25. ձ յամբոցս. ի քարանձաւս.

պադովկացւոց և զնան Սերաստաչ առեալ մանրեցին, քանզի էր կապեալ յոսկոյ սրբոյ. և բազում քահանայս ի Հառմա գաման քրիստոնէիցն նահատակեցին. զոր Տէր Յիսուս Հառաւցէ նոցա գնացուցմեն նոցա Նոցին։

Եւ գայն սեռեալ անօրէնն գառաւօր ամն ի մայրաքա- 5 զաքէն Կարնոյ, քանզի ունէր նախանձ ընչ ընդ եպիսկոպոս քաղաքին և առ քրիստոնեայս, գնաց առ չարիմացն երկաթագործն և առեալ հրամանս հրամայական և գինս բազումս, գայ ի քաղաքն Կարնոյ։ Եւ ժողովեալ զրազմութիւն քաղաքին հանդերձ եպիսկոպոսաւն Տէր Գրիգորիսիւ և զանկրաս հրամայական կոչեալ զայն ամենայն բազմութիւնն. և բնակեալ զեպիսկոպոսն, ընդ նմին և զնորին հօրեղբայրն զՏէր Պաղն և բնակութեամբ կաթողիկէ թիւրատեցին և գաթձուցին ի սիրտ հաւատն իւրա- 15 հանդ։ Իսկ առքը եպիսկոպոսն առէ ձէ՝ Մերով ենն ամենայն ծնեալքն յաշխարհս և մերով երանելոյ եմք յաչխարհէն, բան առաուամարան առաքելոյն Պօղոսի՝ որ ասէ. Զառնիմք քաղաք որ ասուեն միապոյ է։ Իսկ անօրէնն գինս բազում և գառաւօրն կապեցին զեպիսկոպոսն և նետեալ 20 յատեներ՝ կացուցին առաջի իւրեանց՝ ի հարցանել և ի գառել գնա, որպէս խաչահանդէսն գՏէրն։

Ասեն բռնաւորքն. «Մ՚ալ է խան քո՝ որ կազմեալ է յանկոյ, զոր գուք Աստուած պաշտէք և երկրպագութիւն տայք որպէս Աստուծոյ»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Մեք պատուէր ունիմք ի Տեառնէ մերմէ ոչ առանալ ոսկի և ոչ արծաթ, ոչ անասուն, ոչ հանդերձս փոխուկս. այլ զԲիբլիաոս միայն առանալ, զի ի նորա յարքայութեանն վայելիցք։ Իսկ խաչն զոր ասէք երթէ Աստուած պաշտէք, ոչ է նա մեր Աստուած, այլ զեն Աստուծոյ և մեղ պատճառ երկրպագութեանս»։

11. ձ հրով արտաքս. 14. ձ իպիսկոս. 17. ձ առաքելոցն. 18. Տես նրբ. 69. 14. 20. ձ և ի հարցանել. 21. ձ և որպէս. | ձ և զտէրն. 26. ձ քառանասս. 30. ձ երկրպագութիւն.

Յայնժամ լցան ցասմամբ և բարկութեամբ բռնաւորն և դառնացան և հրամայեաց չար սպասաւորացն երկաթի բրգաք հարկանել զկուժըն և զթիթևունս մինչև բացան կողք և ականջք թիկանցն՝ զոր ասել ոմանց թէ մեռաւ։ Իսկ նա ապրեալ լինէր զօրութեամբն Քրիստոսի։ Եւ թողեալ զեպիսկոպոսն կխաժահ անգէն ի տեղին, գնմեզին առ հասարակ անօրէնք քաղաքին բազում ամբոխիւ. ի վերայ եկեղեցոյ եպիսկոպոսին՝ որ չանուն սրբոյ Գաբրաելին. և զառաջ տեղանն յորմէ դուռն հրեշտակին, մանրեալ խորտակեցին և գային սրբութեանն և զառաջ Աւետարանն հանդերձ հնին և նոր կառնպարաւքն յամիչ տակեցին ի տունս իւրեանց ի վերայ եկեղեցւոյն։ Ապա յայնժամ անօրէնքն ի խորհուրդ մտեալ զի առաքեցեն ի գաւառս իւրեանց և յատագաց նոցա՝ զի գան աճապարեալ թեռուզ առ իւրեանց կրօնս դարձուցեն. զանձս ցուցանեն և խոստանայեն. զուրս ցուցանէին մարդահաճութեամբ բան՝ օրինի մարգարէին Սաթանիսոսայ։ Իսկ երանելի եպիսկոպոսն առ ոչինչ համարելով զպարգևս նոցա և զվեճութիւնս զոր խոստանային և ոչ զգաստ ականջս զոր կոտանաք՝ յարձարէին՝ ասելով զբանս սուրբ առաքելոյն թէ՝ «Ոչս իմ ի Քրիստոսէ և ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի»։

Յայնժամ հրամայեաց անօրէն բռնաւորն հանդերձ գաւառապան անհնարաւ պիղծ գահճացն՝ զի սրով ձեղթեսցեն զկիր երկուց ծեկացն և ապիտ ընտիր պիճրոն, նոյնպէս զներքանս ոտիցն. և այնպէս սրիկայ կայր բազում ժամս անմխիթար ի բազում ցաւոց՝ զոր խնայեալ անօրինացն թէ մեռաւ։

Ապա առեալ տարան ի տուն մի պղտգեղ և վատահագուստ կայր կինդանեաւ։ Ասէ այրն այն. «Քրիստոնէից եպիսկոպոս, բերից ջուր, զի արբցես։ Եւ նա ասէ. «Ոչ»

3. d զի երկաթի. 4. d թիկնացն. 12. d տայ. 13. d չայնժաման. 17. d տարադինասց. 25. d բ (փխ. երկուց). 26. d կեայր. 29. d վատահ ցուցին.

Ասէ բանտապետն իբրև մարգարեաբարձին ցուցանէ լսել. «Ծաց քեզ սակաւիկ մի կերակուր. զի այս քանի աւուրք են անօսաւոյ կաս»։

Ասէ եպիսկոպոսն. «Կերակուր չէ ինչ պիտոյ, այլ ունիմ ինդրելոյս ի քէն, զի տացես ինձ սակաւիկ մի քաղաքեայ» Եւ նոքա բերեալ եւս ցեպիսկոպոսն. և առեալ մուր գրեաց ի ծածուկ առ քահանայս քաղաքին, զի տացեն մանն զի հաղորդեացի. առեալ թէֆ մոմ կերակուրն այն էր։ Եւ առեալ տարան զիջուլին առ քահանայսն գաղան։ Եւ նոքա առաքեցին ի ձեռն պատանոյ միոյ և առեալ գոհացաւ և ճաշակեաց և համարձակեալ զձեռս իւր յերկինս՝ ասէ. «Փառաւորեա զքէն Ծէր» Եւ զառաջս քանի ոչ ճաշակեաց և ոչ էարբ ջուր. այլ կերակուրք և ընկերքն նոցա չարչարանքն եղեն. զի կերակրեալ լինէր նա ի շնորհս Հոգւոյ Քրիստոսի։

Իսկ երանելի եպիսկոպոսն յայսպիսի մրցմանս և չարչարանս կայր քաջ հաստն և զհնացորն Քրիստոսի ծէր Գրիգորիոս հաւատուն իւր նմանութեն մեծամարտիկ եղեալ ի մեծ պատերազմին ասպարէսի անօրէնացն և ոչ կա զնիլ զդարաքն զայն, նա և առաւել զառաջամ տեղիս, այլ յայլեկաց զօրութեամբն Քրիստոսի Բեզիաբաշ և զօրաց նոցա. զի եթէ գտեալ էր տեղի չարն այն և քրիստոսատեաց գաւառացն, բաղում չար խորհուրդս հաստատեալ ունէին վարդապետաւն իւրեանց սատանայիս, զի գթիս տանեսցա քաղաքին տրատպրեին Լիւրեանց տղճատուի կրօնս Դարձեալ զոր օրինակ ի նահատին պատերազմին Գողգաթա Դաւիթ մարգարէն զդիմի կալաւ երիս քարաւն հեղեղատի և եհար գԴողիաթի և երարձ գնաքասանիս Խոլայելի, նմանապէս երանելի սուրբ եպիսկոպոսն Գրիգոր յերս աշաւոր անուն յոտատալ առաքեցաւ ընդդէմ անհնազանդ Դողիաթայ և ընդդիմացաւ անօրէն բռնաւորին

3. d անօքաղ կիաս. 9. d զծուխան. 13. d ըմբելի. 17. d կեայր. 22. d զբանալ. 28. d յիսրայելի.

և գաւառին, և երթայ զնախարհն Հանուրց քրիստոնէից. քանզի ամենայն քահանայք քաղաքին և ճանուչ քրիստոնէացն փախեալ կային ի մեծ վտանգէն անտի. զի հարկն զնովին և հօտն ցրուեցաւ: Յայնժամ Հառին վճիռ ի վերայ նոցա, զի սրով սպանցեն զնոսանկիսն:

Ապա կապեցին կրկին կապանօք և տարան ի տեղի կառապանին և նոցա հայեցեալ այսր անդր և ոչ զոք տեսանէը ի քրիստոնէիցն. քանզի ամենեքեան անտի մեծաւ վախուցեալ կային: Ապա կիզեալ զիրեն խաչին Քրիստոսի՝ յանձն արարեալ գՅօհան իւր սեբհական և ձեռն Տեառն, եհաց յաղօթս ի սրտի իւրում և ասէ. «Տէր ծիս սուս Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, որ յաղագս մեր հաստատեալ քնարհելոցն խոնարհեցար յերկիր և առեր մարմին ի սուրբ կուսէն Մարիամայ՝ կիզեալ զմեր քնարհութիւն բայց ի մեզայ, խաչեցար և եգար ի գերեզմանի և յարեար ի մեռելոց և հաստատեր զարեւն քո՝ որ վասն քո հեզոյս, ընդ սուրբ արեան վիպիչ քոց և Հնոչենն եկեղեցւոյ քրիստոնէից անգրկութիւն և երկիպագուայ սրբոյ Հայաստանեայց կեանս խաղաղական ի կրկին ներշնչեաց. Հայրապետին մերոյ և ամենայն ուղղափառ եպիսկոպոսաց՝ հաստատեալ զգահն ճշմարտութեան, քահանայից՝ կատարազաց անմահ զենման պատարագին՝ մաքուր Հոգով սպասաւորել կենաց Հայնից, բարեպաշտ Թագաւորաց և իշխանաց քրիստոնէից՝ յաղթող լինել ի պատերազմունս բարբարոսաց և Հանօքեն ամենայն հատատացելոց՝ յիւրաքանչիւր վտանգից փրկութիւն, Տատապից և գերեզաց ազատութիւն և անմեղ արիւնց գադարումն»: Եւ ապա խոնարհեցոյց զպարանոցն, և անօքեն գահիճն եհան սուսերաւ զգլուխ նորա՝ սուրբ և քնարհեալ նոր մարտիրոսին, սրացի ԻԲ, յաւուր չարաթիի:

2· ձ Հանուն. 4· ձ վիճիս. 8· ձ յանդն. 18· ձ յեկեղեցեացդ. 19· ձ երիցպագից. 26· ձև իւրաքանչիւր. 30· փխ· սրացի իր, ձ ոտնիր յանվարի իԲ· այս մասին տես էջ 127–8։

Եւ կին մի բարեպաշտ Հգեալ զվարշաւակ գլխոյն առաքեալ սրբոյն և զարիւնն ոչ եթող հեզուել յերկիր· այլ ամենայն մարգեալ զիաթաւած արեանն և առեալ տարաւ ի տուն իւր մեծաւ յարգոյ: Եւ Տրամադեաց անօքեն բռնաւորն՝ զի զգուշութեամբ պահեսցեն զմարմինն, զի մի եկեալ ի գիշերի գողանայցեն Հաւատացեալքն և զբռնի քրիստոնեացն, պատուհասագործ արասցեն. զի անդէն ի տեղւոջէն կացցէ լինել կերակուր գազանաց:

Իսկ յերրորդում գիշերի՝ մինչ պահէին պահապանքն զմարմին սրբոյն, էջ լոյս յերկնից ի վերայ պատուական մարմնոյն՝ որ տեսեալ բազմութեան սրանց հաւատացելոցն և անհաւատիցն, ապրեն փառս Աստուծոյ:

Եւ ապա Տրամեն առեալ անօքեն գաւառին՝ զի առնուն քրիստոնեացն և բան օրինացն պահեցեն զերկնային գանձն. զոր իբրև լուան քահանայքն և ժողովրդեան, առ Հաստատ Հոգովիցգան և առեալ զմարմինն տարան Հանդուցին ի տաճար սրբոյն Մարգսի զօրավարին:

Ապա անօքեն գաւառին ընկճեալ գքրիստոնեայն և պատուհասագործ արարեալ զպատուս և առեալ զմարմին երանելոյն, տարան ընկեցին ի տեղի կառապանին՝ ընդդէմ լալ ի քրիստոնէիցն գանձս մինչև տացեն զինգբերին իւրեանց: Եւ ապա եռաւն Տրամեն երթալ և առնել զմարմին սրբոյն. և եդին ի գերեզմանի ի սուրբ տաճարն որ յանուն սուրբ Կարապետին և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին մեծաւ պատուով ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ:

Սոյն վիպասանութիւնն ունի միայն ձ ձեռագիրը, Ագաթ ԽԵ և յունվարի 29, այս վերնագրով· «Ի սմին աւուր Տատապանութիւն Տէր Գրիգորիսի սուրբ եպիսկոպոսի Թէոդոս Գազայ որ կարգեալ գաղթաւմն Տաճ Հետապրքրական է սուրբի Տատապանութեան Թուականի ինդիրը, որի բաղդատութեան բա-

13· ձ աբեալ. 22· ձ եռաց.

Նախն ազգնէնք է պէս Մանանդեանի մատենագիտութեան։ Վկայաբանութիւնը Թուականի համար տալիս է հետևեալ տողերը. «Եւ ապա մինչ էր Թուականն Հայոց ՉԼՀ» (էջ 122, տող 10) և «յանվախճ եթէ, յամսեան հաշուիւն» (տես էջ 126, տող 30–31՝ ձեռագրի բուն ընթերցուածը)։

Նայոց 22 Թուականը սկսում է Փետրուարեան 1320 Թուի դեկտեմբերի 31–ին։ ուստի և յունուար ԺԲ ընկնում է 1321 Թուին։ Այնինչ առաջ նկատուեց թէ 1321 Թուի յունուարի 29 դալիս է հինգշաբթի օր։ իսկ մեր ձեռագիրն ունենալով շաբաթ, յայտնի է որ չի կարող ճիշտ լինել։

Բայց քանի անշարժ տուեալնէր կամ յայտնաբերուած Թուականով՝ յունուարի 29 համապատասխանում է Հայոց ապց ամսի ԺԲ–ին։ 22 Թուի սրացի ԺԲ–ն էլ քանի շաբաթական տուեալի համապատասխանում է 1321 Թուի յունուարի 20–ին, որ երբէք էլ շաբաթ օր է դալիս։ Ուստի կը հետևցնենք թէ վկայաբանութեան նախնական բնագիրն ունէր (շաբաթականի հաշուով) 22 Թուի սրացի ԺԲ, շաբաթ ուրկան Յայտնութեան կարգադրութիւնը ուղղակի շաբաթականը անշարժի վերածել՝ սրացի ԺԲ–ի դէմ գրել էն նոյն համապատասխան յունուարի 29՝ քանի անշարժ տուեալի, անդիատնորով է նաև ուղղել շաբաթը։ Մեզ օրենսգիտ պատահել է ու բնագրի մէջ սրն «սրացի ԺԲ» բառերն էլ ընկնելն, և մոռացել է մեզն յետագրում «յունուար ԺԲ» տալ ձեզ։

Այժմ բնագիրը վերականգնուած է տոմարական հաշիւներով։

ՈՒԽՏՈՒԹԻՒՆ ԹԷՈՒԴՈՍԻՈՅ

† ՉՀԳ=1335 մարտ 10, ուրբ.

Երանելին այս էր ի գառաւէն Վերջնոյն՝ ի գԳրիգն Կաստրերզամ՝ այր աշխարհիկ և երկրագործ, գեղեցիկ գէմքը և վայելուչ հասակաւ, ուժեղ և զօրաւոր մարմնով։ Եւ ինքն էր բարեպաշտ և երկիւղած Աստուծոյ և բարի մնացագ զատկ. անուն հօր նորա էր Թիմէոս, և մօրն Զաւգեհուհիին։

Սա ունէր պայազատ ուժգնի տակաւ ինչ պատուս. և նա եկեալ նեղէր զատրէն, և զգրատուն բանտիճամբ բռնչեալ տանէր երբն գրատունն։ Առ Ամէնատուգ ցեկայր եւ ըս. «Մի Թագաւոր տանել զգրատուն, գել լիցի քան թէ սպաղազանս» Առ եզայրն. «Ոչ է ինձ պիտոյ» Եւ բարկացեալ Ամէնատուգն՝ առ. «Ո՞րպիսի քրիստոնեութիւն է այդ՝ ես ոչ գիտեմ»։

Յայնժամ առ պայազատն ցԱմէնատուգն. «Ահա ոչ հաճելոյ գու ընդ քրիստոնէութիւն, սակս ընկալար զպաղատութիւնս» Եւ կացին վկայք թէ ուրացաւ. զԲրիստոս Զայս լսեալ երկեաւ և փախուցեալ Թագեաւ. Ժամանակս ինչ. և գարձեալ եկն ի գիւղն իւր Կաստերզամ, և եկաց անդ առաւս ինչ Եւ տեսեալ թէ պայազիկ ոչ գադարին և ինքն ոչ կարէ ինալ Թագաւն, գնաց առ քահանայն և խոստովան եղև գնոյս իւր, և գառնալով գՀայր և գՈրդի և գՀոգին սուրբ, հաղորդեցաւ ի մարմնոյ

և յաբնէն Բրիատաբ, և պինեալ պիրկն հագեալ պինամ պատրաստ եղև ի պատերազմ։

Ազգ եղև իշխանին որոյ անուն էր Ամիբտնձնիտա և գառաւարին որ կոչէր Ամիբհաման՝ որ ծորաւի էր տրեան բրիատնէից. և առաքեալ զօրականս և տարան ի գնացս զաղացին յառեան առաջի իշխանին։ Ասէ ընդ նմանս. «Գնա՛ ընդ առեալ և զայրագործեա՛ և նա ասէ. «Ես բրիատնեայ եմ» և պիպքն ասէին ՚ի՛ ուրացա՛ զԲրիատաբ։

Յայնժամ իշխանն առաքեալ առ գառաւարն. և նա ասէ. «Հառաւատն ինչու ի խոտանան քառնես Ասէ ասբրն. «Ոչ գիտեմ պինչ ինչ խոտանանն ինն» Ասէ առաջի. «Յանձն առեալ ես ընդունել զայրագործեա՛ն» և նա ասէ. «Հայ եմ սրգա՛ն հառաւատ քրիատնեայս» և. Տրամայեաց ի՛ տրիպն ի բանդ. և զառաւս երիսս ոչ հառնն ճնա հայ ի ջուր. և կայր անգադաթ յաղօթս։

Եւ գաբձեալ յետ երիսից առաջ կոչեաց գնա գառաւարն, և ասէ. «Ուրացիր զԲրիատաբ. ապա ՚ի՛ ոչ սպանանեմ տամ զքեզ և քաղիսծէքս» Եւ նա ասէ. «Անհնարն սպդն իմ քրիատնեալ է. և ես գիմ հօրն և զմօրն հառնան ունիմ և քրիատնեալ եմ» Ասէ գառաւարն. «Ես գաբձեալ ես յայրագործին և ընդէր քրիատնեալ կեաս» Ասէ գնդն Բրիատաբ. «Ես հայ եմ. ոչ՚ն հառաւատ և գնդին խոտանանէից Յայնժամ ասէ գառաւարն. «Հայ հոգեաց, ընդէր ըսէք, ծգեք զանձն ձեր և նաբեքը» Եւ ամբոխն ազատեցին. «Հրամանն է իշխանին՝ զի ծահ մեռանիցէք. և այլք ասէին ՚ի՛ «Ուրացաւ զԲրիատաբ տառնի իշխանին». և ծանային խոտանել ի հառաւատն Բրիատաբ։

Եւ գաբձեալ ասէ գառաւարն. «Ուրացիր զԲրիատաբ՝ զի տալեացիաս. և բազում պարգեւս խոտանանդր՝ երիսեաբ, արծաթ և ասիլ և հանգերձս» Եւ այլազգին յանմիջն կոչմանէ ՚ի՛ ասէին. «Մի՛ հանգամ առն գառնամ և ապրեաց. և յետ դբս հառաւատ պաշտեցի՛քս» Եւ բազում քաղցր և պատրպանան բանիբք ջանային ծգրգեցուցանել

ի հառաւատն Բրիատաբ։

Առ Ամէհառատ. ԶԲրիատաբ Աառաւած պաշտեմ, վերբարբարութիւն և զմի Աառաւածութիւն հառաւատ» Եւ յորժամ լսան զանունն Բրիատաբ, ամենեքեան վիպեին ՚ի՛ մահու պարտի է՝ զի հայհոյեաց. և յորժամ գառաւարն գնառաց ՚ի՛ ճանգարտ է, յորոյեալ Ամէհառատն համբարբարոց զվիպան՝ և ասէ. «Ապանեքդ» Եւ պատեալ ամենան չարչարանաւք կոխեալք գՀերապն և գհանգերձեալն Տարհանեին մեզմագոյն բառիբ՝ և ասեին ՚ի՛ տեղի սպանանանն, զի յերկիրն գարհարտեալ ուրացիր. և գհանգերձեալն իւր զդլխոյն արկանէին՝ և գարձեալ պարգեւէին առ գառաւարն և առ մեծամեծան և ասէին. «Գարձա՛ր յայրագործեա՛ն մի Տարհանքդ»

Եւ ընդհանուր գառաւարն մերձ՝ ասէ. «Հառաւատն և գառանան յայրագործեա՛ն» Եւ ծառայն Բրիատաբ պատասխանաց. «Բրիատնեայ եմ և գԲրիատաբ Աառաւած Հառաւատ» Եւ բարկացեալ գառաւարն ինդգեաց քաբ և նէաբ ուժգին պղտեին. և ասէ ամենեցուն. «Բարիածեցք» և սկսան քարկծել և ամենք գաշնակաբ խոցեցին զկոգին. և այլ սկսան նէաբ ուժգին պղտեին երկաթի ուռաբք և նէնդ գաշտէ պլանն. և ամենայն բարեբարեցին քարաձիգ լինէին մինչ ծանկեցաւ մարմինն և քարանձին Եւ այսպէս ճշմարիտ խոտանանդիւնբ ատանգեաց գՀոգին իւր առ Աառաւած՝ մարտ ծ, յաբդմիի օր՝ ի ժամ նահատակեանն Բրիատաբ և մինչև յիսնեբորդ. ժամն քարկծեալ եղեւ։

Եւ Համեալ ասէ մերձագոյնին գՀանգերձեալն և կապեալ պարան յառն՝ քարշել սպրեն քրիատնէիցն բանաբեաբք յերկիր և վերայ երեսաց. և ասբարն պիրկ ընկոյզնային և ամենեքեան Տարհանէին գնեռեալ մարմինն և ՚ի՛ ամենեքեան Տարհանէին գնեռեալ մարմինն և «մեզ ծառն վեր» ասէին, որպէս ասէ Տէրն. «Եկեսցէ ժամանակ որ սպանիցեն ՚ի ՀԵՂ Համարիցին պաշտօն ծառայանել Աառաւծոյ» Որ և կատարեցաւ այս առ սորբ վիպն Բրիատաբ Ամէհառատ։

32. Տես Յաղ. ձգ. 2.

Ու վերին աւարս կապեալ անխնայ պատուր կամ
ծառայեր ոչ մերձեցան առ աւերս մարմնին. և այլապէս
կալեալ զանուն տանէին ի վերայ մարմնին, և տեսեալ
զաւերս մարմնին յեղա վազելն. և ոչ բնաւ նեղեցան՝ այլ
բարեր գոհանշաւոյ ծիածանեան ելս լայս պայծառս ծագեցաւ
ի գիշերին, և իբրև զաւրաւ փառեր ի վերայ մարմնոյն. և
ձայն երկոց և պաշտամանց լսելին իբրև զբահանայից ու
տեսեալ այլապէսին՝ կարծելով թէ քահանայք երթեալ
գիշերի ի գաղտնաւոր գաղարսն և ծածկեալն, ընծա-
յան առ մարմնին՝ ի կապելն զբահանայսն, և ոչ զոք
տեսին։

Եւ յետ երից աւուրց յաւուր կիւրակէի երթեալ
հաւատացելոցն առին հրաման յիշխանէն և ի դատաս-
բէն և եկին պատրաստ ի գերեզմանին ու այս եղեւ ի
թուին Հայոց ՀՀԲ՝ հարեւր և ութսուն և չորս. յամսեան
Յունուարի ՃԱՀ՝ տասն վարդապետ այլ բարեկիրն գտեալ
ի գաւառն Թերջան ակնառուս և ականջառիւ լինելով
գրեալ է զնահատակութեան աւուրն նահատակին ու
Կարապետ գրիչ անցուցեալ է ի կարգս գրչագիր Յով-
հաննէս այնր Յովհաննէի. յորմէ բաց ի յոյժ ակնա-
ռատեղութենէն ար ակառնի «Հաւր է աչեր Քրիստոսի և յոգիս
մեռելոց բարբառ», զայն ամենայն գրեմք առ բառ
արձանագրելոցդ առ ի վառս Քրիստոսի։

Տեղեակ փայլաբանութեան ունի Յայտ. Գ. տպ.
Ա. էջ 114'—116', Պարսկ 10 և Պետկի ը, Թղթատիա
սեր գայոց, և Խոհիտա երեսունի փայլաբանութեանն-
ցից չեսաց, այս վկայագրամ. «Յայտ աւուրս վկայս թեան
և սուն աւուրս վկային Քրիստոսի Ամէնասպին»։

Վկայաբանութեան վերջից երեւում է թէ գնաց-
ցն նահանգան նահատակ թեանը նկել է ատելի ընդդա-
նակ, և ունկել է մի նահատակն «Հաւր է աչեր Քրիս-
տոսի և յոգիս մարմնոյ բարբառ» ակռնատ պատ թեամբ.
Հեղինակն է սոն Յովհաննէս վարդապետ, որը գրել է
Գերջանում ի գետ միջոցին։ Այդն նահանգան ընդ սրձակ
նահատակ թեանը մենք չենք գտել ոչ հատ ընդհանրապէս

և ոչ Վարք Սրբոցն մ։ Յայտնապէս Գ պատգամ-
թեանը յայտնում է թէ ընդհանրական յետոյ (անշուշտ
Համառատելով) Յայտնապէս մէջ է անցեալքն հա-
րատևում գրեց, որից ինքը յայտնելով նահատակը՝
ապագայում է նեղեն փափաքում Կատարմամբ Ընդ
ամէնն թէ այն Կարգապէս գրելը իրոք պրպտած ա-
մբողջ անգամ Յայտնապէսի մէջ է անցեալքն, թէ
ինքը մի պարզ օրինակող է մի ուրիշ Յայտնապէսի,
որ ունեցել է այդ փիլիսոփայութեանը։ Այս նեղելքը
որոշ չափանիշ չէ. եսկ մենք վերջինն ուղեղ հատա-
կանին ենք կարծում։

ԻԸ.

ԱԲՐԱՀԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

† ՉՂԲ=1348

Ազն նահատակի տապանագիրը միայն ունի հետևեալ, էջ 34, հետևեալ տեղեկութիւնը.

Որդի Նմին (Անի թագաքաղաքի գերեզմանը) Անի քաղաքի) երկու հանգստարանք կամ գերեզմանք նահատակաց ՅԲ զգաս. մին կիսաւեր մատուռն իւր ամբողջական ի վերայ կամարացն կամարի, յորմոյ ձախոյց ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ, և ի ներքոյ նորին անցք ևս. ի հարաւ այնր կողմանն ամփոփարանի կոյ յամի 1348,

Այս է հանգիստ կիրակոս վարդապետին, որ նահատակեցաւ յանօրինաց. Ձիշեցեք ի Քրիստոս. Թվին ՉՂԲ գրեցաւ.

ԻԹ.

ՄԱՐԳԱՍ ՆԻՀԱՏԱԿ

ԺԲ. Դար

Ազն նահատակի մասին Ալիշան, հետևեալ, էջ 34 հետևեալ տեղեկութիւնն ունի.

Ներսու ի հետ (Անի թագաքաղաքի գերեզմանատան ի վերայ տապանի † 1348 թուականին գրեալ է) մի ոմն, որմանէ կիսաւեր եւ կամ քանդեալ. նշանակի եւ նորոգիմ ձեզ ապագայիւ ի նմա, երկուսեան ապ եւս նորոգիմին գերագրութեամբ ի կարմիր գաւազանս. յորոց առաջն ի հետն նոր նշան տեղին. ի ներքոյ տեղիս նորոգիմին գրեալ է պատմութիւն այս գաւառս ուշ, յերկաստիկ նշոյս տեղեկացայ ի վերայ նորա պատմելոյ.

Զսուրբ և զանարատ դիպաւս տառապանաց՝ որ բնեռեալ ի սեռ անօրէն ազգիս Ցէղեր մեր Քրիստոս՝ որ մահապարտն իւրով անմահացոյց գնահատեաւքս, որպ. ես Կարկառ արդի Մեհենի կանգնեցի զսա կարգագրեմ բերան սորա յիշատակ լինել և Ծնողաց իմոց, ես առաւել արեգնաթաթախ . . . ս Մարգսի որ յանօրէն Թագաքաղ նահատակ եղև յանկարգաձայն տեղիս զոր ընդ սովաք դիպաշխարհաւն գրեալ զարեգակնանման եղբայրն իմ զոր զսա և նորագոյն հոգի զարմանալ արարած. և մարգարտեա արեգնաթաթախ մարմնոյն ոչ կարէի ձանձել զնա. բազում աշխատութեամբ բերեալ եզի յայսմ տեղի. ազատեմ ի՛՛՛ չեցլ.ի.

Ալիշան նահատակիս թուականը գնում է ՅԲ դար:

6. արեգնաթաթախ. 9. ի նորագոյն. 10. կարէի.

20.

Վ.ՇՆԵՒ ՆՊԻՍԿՈՊՈՍ ԲՋՆՈՑ

† ՊԼԲ=1387

Ասդն Նահատակի մասին Զամչեան, Գ. 422 առ-
ել է հետեւեալ փոքրիկ տեղեկութիւնը.

Պաշտօնէին զօրքն Լանկիմաւրայ և զԲՂինի. և առեալ զդէն կալան զմնախիչսն, և սակաւիցն զնոսա յաբեցաւթիւն. և յիմդ.էմ դառնալ նոցա՝ զոմանս սրասպառ-
եալ սրաբեին, և զոմանս յերիվիր բևեռեցին ցցովք. զոմանս կախեցին գլխիվայր, և զոմանս կատեցին ընդ փայտս և ընդ ծառս. սպանին չարաչար և զեղխատրս զաղաքին՝ զոր Վանակ կոչէին.

21.

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵՐԶԵՆԿԱՑՈՑ ՍԵՐԲՈՍՏՈՑ

† ՊԼԲ=1387

Յամի ՊԼԲ թուականին Հայոց՝ այր սուն ժանտ և չա-
բաբարոյ, դառագ և արիւնաբուծ, խիստ և գազանամարտ, անուն Բաբդհանագին, որ էր ինքն գանիչմանն և զօրք այրագլուխն՝ և եկն ի չոր բարւոյն և ի խիստ մասոյն
5 սրբանձեանն սատանայի և սրգին կարսաւանն՝ զոգի Բաբդհանագինն այն, որ գլուխ ամբոխ, նոսան զաչին Սեբաստացոյ և յիմդն կարգեաց զիչխանութիւն նոցա, և նաստաւ սուլտան Սեբաստացոյ.

1. JOS յամին. | BE բջրր. CGKLMRY բճ և լգ. FNPTWZb պ և լգ. H բճ և լ և գ. | DEHNQRVYb թվականին. FOPZc քրեականին. BT թուականիս. W թվականիս. | GHKLMR մի (փխ. ոսկի). | CE FGHIKLMNPQRVYZbc յամոյ. | (փխ. յամս և չաթաբարոյ) DW յամպարարոյ. JOSTU չաթաբարոյ յամոյ. | HY չաբաբարոյ. P չաբաբարոյ. I չաթաբարս. 2. MRY և զառոյ. JOSTU արքեաբրու-
թաոիցդ յեսոյ գառոյ. | BEMQRVY արեամարրաս. CJNOPW արքեաբրոյ. Z արեամարրաս. | JOSTU յոտին խիտ. 3. CZ անուն. N յոտին անուն ... որ էր. | GKL բաբդհանագին. CJOPQUZbc բաբդհանագին. V բաբդհանագին. I բոռդհանագին. F բաբդհանագին. HMR պաբդհանագին. BY պաբագհանագին. | GT յոտին որ. b է. | Q յինքն. | CINQUVc գանիչմանդ. E գանիչման. 8 անդանիչ-
ման. | BDFGHJKLMNOQRSWYZ գաճ. V գաճոր. 4. CEGIJOP STUc այրագլուխդ. L այրագլուխն. b այրագլուխն. BNZ այրագլուխդ. F այրագլուխդ. BCDEFGHIKLMNPQRVWYZbc յոտին և եկն ..... բաբդհանագինն այն, տես տող 4-6. S մբրաւսն. 5. T սրբանձեան. O սրբանձեանի. | T սրսի. | OST կարբասանն. JOS գաոի. | S բաբդհանաոինն. T բաբդհանագինն J բաբդհագինն. 6. JOSTU յոտին որ. DWb ոբր. 7-8 BDJORSTWb և նոսան. GMU և Նոսան. Z և սուլտան. K Նոսան. 7-8. QV յոտին և յինքն....սեբաստաոյ, այլ և տող 7-8. 7. CE FILWZc ինքն. | N կարդեաց. P գիչխանութիւն. | JOSTU ամիրայ

Եւ զի էր այրն յանդուգն և չարամիտ, որպ ոչ կարացեալ ամենել զգայն խոտաւորութեանն և ամբարտաւանութեան նորա՝ զանն որպ խորհեցաւն բառնալ զնա ի միջոց. զոր չարք ամենք տպզեցին նմա, և նա կալեալ զչարսն

5 բանսեան գայնասիկ՝ եղեալ անձին ԺԹ. եւ ապա տպզեցաւ նմա՝ թէ ի եղեխոպոն ասէր Նշանի վանից՝ ասէր Աստիճանան նայն խորհրդոյն խորհրդակից եղեալ էր։ Եւ նա արձակեաց զոր խնամս և ժամառարայն՝ ասելով զնպիսիսպան ամենայն ոխերին առաջի նորա։

10 Եւ ի զպ դժնեալ կոչողացն ի տանն զեպիսկոպոսն ամենայն ոխերին, իսկ եղեխոպոսն զայ կոծաւորն աղաչանօք և կաւատ զոր եւ զօրանալացն՝ եւ առաւ-

(փխ. տալան). P ախմասայ. 1. E այր էր. FGHKMRY այր. L յտեին. S Եւս. BHJNOQRSVYZb յանդուգն. EW անդգոյն. P յանդգնն. յանդգնն-ցեց յեսղ QV աչգացնուծ եե և յիրն.....սերատ-սեալ, տեւ էջ 137, տող 6-7. E յտեին և QV զի էր (փխ. ե). P չարսդիտ. G որ. DW որպ. W կարացեալ. JSU կարաց. FO կարացեալ. 2. Z ասեն։ BGKLMU ասեին. BQ յայտոյ յասեղ յեսղ. Z խոտաւորութեան. Q խոտաւորութեին. T խոտաւորութեին էր. M խոտաւ-ութեին. L խոտաւորութեին. T ամբարտաւանութեին. G ամբարտաւանն. 3. QV յտեին խորհեցան. T յտեին նորա. NPW գնաչ. TV յտեին. 4. N յայտնեցին. W ենաչ. P նոչ JOSU յտեին. DJORVW գնաւանան. S գնաւանաան. FNPZ գնաւանացն. E գնաւանաս. 5. HLRY և նաւան. GKM և նաւան. U նաւան. F մնացեալ մաչան ու պատասխան եւ ասարգելոչ բառերը եւ ճառասխերը պակաս են ետա մէջ. QV յտեին գայնսիկ. QV անձինք. KLMR մր. H ժ ն բ. DNPWZ ասաչ. C յտեին. JS ասլեցին. Z ասպեցաս. 6. PW ենաչ. CGHKLMRVYZ թէ (փխ. թէ և). փխ. սուբբ Նշանի վանաչ ասէր աստիճանան նաև GHKLMRY ոչնիւ ասչ ասչ. BCDEFINPQVWYZbc այն. JOST վանացն. 7. J աստիճանս. S աստիճանաս. BDW խորհրդոյն. HY խորհրդոյն. Z յտեին. T խորհրդոյն ի՞ւրեան կրտասանեն. JOSTU յեսղ փխ. հոգիս. O էր (փխ. է). Z է նոցա. 8. DNOPW ենաչ. U ապա (փխ. նա). Z յաչանվաչ. QV ասլս. CDEFGJKLMNOPSTUVZc մանաւանաւոյս. W մանգաւորոյս. b մանգաւորոյս. HRY մանաւաքուհյս. KLU ասչիչ. W նաւան. 9. Q ասխոչքն. V ասխոչքն. G HKLMNRYZ յտեին ասաչն նոքա. EJOSTU ետ փխ. նոքա. 10. BD GHKLMNRSWYZb յտեին և ի գալ....սմենայն ոխերին. F սատասխանեալ. EOPQV դիմաս. 1 դրմաս. CJ ասչիչ փխ. ի ասանել. U ի ասանել. 11. JOTU Տանդեր ժողոյան (փխ. ամենայն). OP գնալն. E և գալ. O կրճատ արին. 12. b ապաշխանալ. JOSU նա կարաս և ապաչեալ գզօրականն փխ. ապաչեալ ... նա արձակել և (S զզօրականն..). bc յտեին և կարաս.ալ. Z կաս-

կել և բոլոյ ի վանեն։ Եւ իւրն առեալ ընդ իւր Բ ծերագոյն արեգայ, որպ անտանդն միջն Մեզբեսաոյս և մխալոյն Թաղաս, և գնացեալ առաչի գառաչին վասն և Տամարձակ, ոչնիչ գիակալ խնդն գանձէ՝ զի անձկ էր

5 Եւ էր գաղին հեռի ի քաղաքէն, խնալ զօրաք խոյսիք ի լեռան Սպչաոյս. ի հովանոց վասն անտանցնին ասԹռիոյս Եւ անգամոք ասլան գեպիսկոպոսն առաչի արձակն, զոր Տարցաքննեալ և նա ազգով ասլք գրատասանեին անհնդն մոգբ Եւ. գագին ոչ Տատասալք նմա, սլլ Տարի

10 ի վերոյ եղեալ թէ ուրանան գիրեսոյս և ապատեցնին ի սպանմանէնս Եւ. նորա Տատասանն յուսով սլինք կացին ի դատաստիճան Տաւատացն Քրիստոսի և խոտանին եղեն

(փխ. տալան). | T անօրէն զօրականացն փխ. զօրականացն. 12-1. (փխ. նա արձակել և Թագոյ) E և նա Թագոյ. QV արձակեալ եթող. | Z և նա յարձակել և (փխ. նա արձակել և). I. JOU Թագոյ զնա փխ. Քառալ, S -ղալ զնա. O յիջեն. GHKLMRY յտեին զնդ խր. | C Տայրապետն. S Տերապետն. E Տերապետն. 2. CFGHKL արեգայս. Z յարելագ. D արելագայ. ORb արոյ. | Fbc անտանցն. NZ անտանցի. DE անտանցն են. BJSTUW անտանցն էին. O անտանց էին. W մեռ. BEMS յտեին. | b անտանաս. GHKLRY անտանաս ասի. 3. BMS յտեին մեռաչն. KLMU Թաղաս. | V յոչի. | E վրասոչ. V վասանցոյն. 4. FNPZ և պնիչ. | FN գնաչ. P պնաչ յեսղ ուղղասն ի գնալ. | C ի խնդչ. D խնդչ. O յտեին. | Z յանձկ. 5. L զի փխ. և. | Z գաղին է հեռ էր խնալ ի քաղաքէն (փխ. էր գաղին .... խնալ). BDFGHJKLMNOQRSWYZ գաղին. V գաւառէն. BD FIJOPQSTVWbc հեռու. F ի քաղաքէն. P ի քաղաքէ. JOSTU նչեալ փխ. խնալ. | Z գաւառչեն. P գաւրաչ. O գօրականէն. BV խրոք. 6. EFIJOPQSTUbc սլրտաւոյս. NV սլրաւոյս. Z սլանաւոյս. | EG հովանոցն. Q հովանոց. R անտանցին. | BCDGHKLMNPQRTVWYZbc ասլոյն. F յոյոյն. 7. BCDGHIKRT անտանցոյ. F անտանցոյ. JOU անց. S անտ. Z անտանչեցն. N ասլան. S. B և փխ. գոչ. DNOP նայ. DW գաստանանեին. Bb գաստանանեին. 9. CO անձնակ. JOSTU խոյ փխ. եւ. | BDFGHJKLMNOPQRSUWYZc գաղին. V գաւաչն. N Տատասալ. JP Տատասալ. HOW նմայ. P ի նմայ. 10. JOST եթէ. GHKLMRY ուրանալ. JOSTU ուրացնին. NZ ուրանայ. CGHKLMRY յտեին և. Oc ապատեցնեն. GHKLMRY ապատիք. Z ապատի. 11. N ի բոպանեանէն. GU ի սպանեանէ. C ի մահատանէն. B ի մահատանէ. | Z Տրչ. D Տատասալն. JOTU սկբա և Տատասանն. S սկբա և Տատասանն. b յուսասով. | FR պինա. Z և պինդ պրոյ. 12. S ի դատաստիճին. փխ. ի դատաստիճան Տաւատացն L ի Տդատաստացն. b ի Տատաս. | BCQV Տատասցն. K Տատասցն. JS յատ-

զանուն ամէնասուրբ երրորդութեանն՝ եպիսկոպոսն և արեգպոյն, առելով զայսպէս. «Հաւատամո՛ք ի Հայր և յՈրդի և յամէնասուրբ Հոգին՝ մի աստուածութիւն երեք անձինք և մի բնութիւնն Աստուածութեան և միաբնի Աստուծոյ մարդ եղեալ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ՝ կամաւ Հօր և համաձայնեալ Հոգւոյն Սրբոյ. ամենազօր երեւակայութիւն Բարձրելւոյ յղացաւ. Բանն Աստուած յարդանդի կուսին, և ծնաւ ի նմանէ Աստուած և Որդի Աստուծոյ մարդ և որդի մարդոյ։ Հաւատամո՛ք և դնդին խաչեալ և մեռեալ, թաղեալ և յարուցեալ վասն մերոյ փրկութեան, նստի Ինքն յերկինս համբարձեալ և ընդ աջմէ Հօր նստեալ։ Եւ նա է գալոյս կենդանեաց և մեռելոց ի միս անգամ գալուստին երկրի յերկինք փառօ Հօր և հրեշտակաց արքոյ։ Ի վերայ այսր դաւանութեանս մեռանիմ մեր ասի և ի կեանս յաւիտենից յարիցեմ։

ինչ այս լիցի փրկ՝ ասէրամն. զի պարգեւազ քոյ ոչ հաւանիմք և ի սպառնալեաց քոյ ոչ երկնչիմք։ Եւ սպաւ մեռանալ քոյ գալ ոչ երկնչիմք։ Եւ ինչ փառասիրաւ Եւ գալ քոյ ինչ ասենչոյ ես ընդ մեղ՝ սրան վարկապահ Յայնժամ սիրցին այն սուրբքն ես զանձն ես զանձն զանձն ես զանձն զանձն ես զանձն

Ներձևաց։ Եւ ապա մատեան առ արեգական և զերկուս գլխաւորսկին։ Եւ այնպէս կատարեցան ի Բրիտաս բարի խոստովանութեամբ առ Մեսիան ևսիրելսդան և երկու արեգակն իւր ընդ նմա՝ Ալպիեսդաս և Քէպրոսս։

Եւ ապաք Աստուած մեծ արանձնիւս, զոր ինքեանք իսկ տեսին աչօք իւրեանց այլազգին, և միւսկողին լուսոյն սր ևի ի միում մարմնոյ սրբոցն Ջի յամենի տեղոյ, ապ զմի Տեսիկն ապահին ինչ եղիս տալոյ, և ընկերին կատն ի միում մարմնոյ այլազգացոյն Եւ ի հատապրիել լուսոյն ի միում սրբոցն՝ ապաց անօքէն գազին, ինչ այն գան

QV յանիկ և. W երկուս. N յերկու. O յերկաց. Z բա. I. DW հեբեաս. I բաժանեաց. E յանի և ապա ... գլխաւորին. OPWZ ապաց. GHKLMRY ապա յետոյ. ը ապ արեգական. L յերկուսն. UZ գերկուսն այլ. B յանին. T գբ-ուսն. 2. M յանին ի բրիտաս. JOS բարի խոստովանութեամբ ի բս. 3. E հատապով և խոստովանութեամբ ֆիս. խոստովանութեամբ. M պրն. V ար էր (ֆիս. ակր). (ֆիս. ակր ապահիանս եպիսկոպոսն) O եպան ակր ապահիանս. JT եպան ակր ապահիանս. U ար եպան ար ապահիանս. CGKLMRSV ապահիանս. D սապհիս. 4. E արեգակ բ ֆիս. երկու արեգակն. E յանի իւր. HJPW նմա. Z ակրերբբիս. B յանի ակրերապրան և բհեգերբս. 5. DUWb մեծամեծ. V գանձկիր. b յանի ինքեանք. 6. DW յանիկ իսկ. W յանի տեսին. EM աչօքն. L առ աչօք. IQV ասլագկին աչօք իւրեանց. U իւրոյ. W յանին և. Z յոյսան. GHKLMRTVY վ. լուսոյն. 7. DW յանիկ ար էջ ...սրբոցն. ֆիս. մարմնոյ սրբոցն ԵՀ ունի մարմնոյն սրբոց. FP սրբոց մարմնոյն. ը սրնց. (ֆիս. յամեմ տեղոյ) BFIPQVb ի տեղին. c ի տեղի. GHKLMRY գտեին. CDENWZ տեղին. O ամեմ տեղոյ. T յամեմ տեղոյ. NW որ ֆիս. ար. 8. C գասան և գ. V ժղ. KLMRY գժղ. H զժ և գ. CE տասիին. JOSU տասիկան. QV գասիկան. c տասիներն. W տղայիկ. BCEFGHIKLNPRYZbc անդ ֆիս. անդ և. G եպան DW զարձյան և գեղեկացուսն. O արեգաբան. 9. ի տղաներին. BV հանտասանիլգին. F ի յես. V տատրգին. F յատրգ. B տատր. GNPZ ը յատն. L յատսն. B բնդ ֆիս. ի գեղյ. 10. JOS այլազգեաց մարմնոյն. U այլազգեանցն մարմնոյ. QV մարմնոյն. I այնազգացն. E ալլազգեաց. FNP այլազգացն. L յանի ի. KLU հատապրիել. WP հատապայքիել. D յատսդ. P յատն. H. E յանի ի գեղյ սրբոցն. KL ար ի ֆիս. ի. GHKLMRY մարմնոյ սրբոցն ֆիս. սրբոցն. T անօքէն. BDFGHJKLMNOQRSWYZc գասին. E գլուխին. V գաբան.

Համեմ միաբմանեցոյն եղիս գանձկիրին։ Եւ եա ընկիլ գեպիսկոպոսի մարդինն և զաբհայիցն յայլազգացն։ Եւ ընորհօմն Քրիստոսի յոյն գնա գնալ մարմնոյ սրբոցն յամեր այլազգացն և ի պարծանս երկոտնեկից՝ վկայ անմեղութեան եպիսկոպոսին։

Եւ բանին գնաումինս *ապահիանցն* անգէն կիրակուրկինել *գ գասանոց* և հատոց։ Բայց գեպիսկոպոսն գ գասացան երկոտնեայքն և ասացեալ եղին չեկիդեցի մի, և գաբհայիցն ի գիալ մի, և Հոգալ Դանկեցինս եակ անօքէնացն անգէն *ի տեղին մաշելցան* և. կերաբեր գասանոց եղեն և թողնոց օգոյս։

Եւ անօքէն ասլասանն այն գազգին *ասատակոյց գնա*

QV յանիկն ան. 1. CNTUb Տայի. O յանի. V մեր օրսոյն ֆիս. Տանի մարդկանցն. B մարկանեցն. CLSTb մարդանեցն. GU մարդանեցն. Q մարդանէցուն. F մարդկեցնեցն. P մարդկեցոյն. Y մարդկեցնեցն. HMR մարդկեցնեցն. E առանց. I. գասիկան. V գասնեկիքս. BCENPZbc գասնեկիքս. Y յանս. CFIJNOPQSV Zbc գնգսին. 2. CEIPZc մարգին. L արեգակցին. N յայլասլացն. Z ի յայլասլացն. C ի մարմնոց ասլասլացն. F ատատրգնոյ պատառն է. 3. E յատս. GHKLMRY ի Տետ նց ֆիս. գնետ. I գնետաց ֆիս. գնետ գնաց. E երկոտ ֆիս. գնաց. GHKLMRY ի մի մարմնոյ ֆիս. մարմնոց. QV մարմնոյն սրբոց. E սրբոց. Z սրբոցն. T ար մարսկատացն. 4. Z յամեմ և ի նախատեսիս ֆիս. յամեմ. GL OP յայլասլացն. E ասլալեաց. Z ասլազգաց. CIJLOQSUV քրիստանեցին. Z գիաս. E գս. GS և գիաց. 5. SU անմեղութիւն. Z եպիսկոպոսին և արեգակցին (ֆիս. եպիսկոպոսին). 6. (ֆիս. եւ ֆնգին) OU և եթող գասին. T և եթող գաղին. JS եթող գասին. BDW անգին գմարմնիս ասլանտեղոյն (B ասլանտեղոյն). JOS գմարմնիս. EQTUV գմարմին. CFHIOPSVXc ասլանեկոյն. RWZ ասլանանեցոյն. ե յանի անգէն. E անգէն ի մեսին. BGKLMU լենիս. I յանի. 7. R Տատատաց ֆիս. Տատաց. DF եպրեին. U գեպրեին. I գեսլան. Z գեսլան մարմնոյն. (ֆիս. գասլան քրիստանեցն) T ասլն քրիստանեսլան գասլա միաձայս գեպրեին. (ֆիս. քրիստանեսլան) QV ասլեսլան և քրիստանեսլան. JSU քրիստանեսլան միաձայս գեպրեին. O քրիստանեսլան միաձայիսլ գեպրեին. 8. W ասլան յեղեն. JOSTU յանիկն ասլեսլ. EIJOSTU յեսլեսլեին (մի յանիկն) I Ջ մի գեպրեին ֆիս. մի. W գասլեսլեին. 9. JOSU անգէն ե ֆիս ե. JOSTU մի եպին ֆիս. մի. EHNPQRVYZc յանին և. *իսկ անօքէնացն ... օգոյ տաղ 9-11 ունին միայն* EJOSTU, *իսկ* BCDFGHIKLMNPQRVWYZbc յանիկն եղեն. 10. E յանի ի. Տ յանի ի կերաբեր ...օգոյ. 11. O յօգոյ. 12. N ասլասան. E ասլլեանն. V բանբն. JOSTU յանիկն ասլասան այն. BDFGHJKLMNOPQRSUWYZc գասին. IV յանիկն. T գաղին այն.

լաճանա ի վերայ քրիստոնէից, ասելով յամենայն քահանայից դպիրս արեան խրեանց՝ յամէն գլխոյ մ- գեհանեն եւ զմանք սուբբ Նշանին կազապատաց. զնաչ ի գատեսանն և զայլ սպառք պրտիճեան ընդ. Հեղամբ անօրինացն դբաւեաց և պիղծ չհներ ի փանդն բնակեցոյց և. սրսոյ զեհան եւ. փոխանակի արեան կարգաւորացն, սրսոյ յամէն գլխոյ մ- գեհան գին առնի՝ գուռի և գրաբաթ Տառերուն քան գՀագարան ասելի Հասին ի ասկայ փոխանակի երիւցանոյն. Թեզ գայլ տաւգանան որ առնիս

Քահանայ և գառըբ Քառասունեան և այլ չատ եկեղե-

EN առասկացաց. VW առակոյացց. 1. Y յտեղի ի վերաց. DGHI KLORSWY քրիստոնէից. NPhc ապրնդով. DEFGHIJKLMQRSVW առնելով. QVZ ամ. W ջհնեցն չատ փիւ. յամենայն գահանայից. C IO քահանայիցն. Z քրիստոնէից կամ քահանայց. 2. I պարտան գինս. QV պրհանց. N պրեանն. MRY յտեղի Հարևաց. BF յատ. Z ամէն. W գլխոս. JOSTU ս գկին մնոյ գլխոյ (փիւ. յամէն գլխոյ ս գկնան). 3. E գմանան. QTVY վանքն. I Հասին փիւ. Նշանին. DGHKLM RWY կողապատցին. Z Քաջանեայ և կողապանայ. NOQVZ գնայն. T Հոյ. NQVZ գատեսարանն. Y գատարնս. 4. L այլ. BCDINOPSTUW bc սրբարեին. Z սրբարեինչն. I ընդ Հեազաց. LQVZ անօրենաց. Xb անաբրենացն. 5. GHKLMRY գրատկցին. LM յտեղի և գկնդ ...տեկաս. CDIJNOPQSTVWZbc գկնդ. T չհներ. F չհնեբ. J չհնեբեր. RZ չհներ. D չհնեբ. E չհնեբն. P չհնեբ. V անօրէնչն. EJOSU ի վանան. F բնակեցոյց GHKRY բնակեցուցին. | GHKRYZ սրարէն. 6. CEJLMNOPQSTVWbc գնեայ. D գնայն. K գնչիս. GHRY գնչեայ. FZ գնեայ. V սրնանն. QV կս բրատրայց. I գՀնչեցն. JOST երբեմնէն և արևայնչն բարաքին և երբէն (T երբեմնին. S երբեբրեն). U գնբերկանցն և գարեայցին. L կարգաւորացն սրրոյն գիս կարգաւորացն սրոց. BDWZ յորոց. M սրոյ. QV նու. DEFG HIKLMOPSTUW առէն J առէն փիւ. յամէն գլխոյ. 7. B գլխե. EF գլխոց. c գբլխոյ. IKL յտեղի գնե. GHMRY առէն գնե. TU և գատե. O և գատէ. JS յտեղի գատե ... ը առէն, այլ k տոդ 7-9. DGOPTWbc գրագրի. E գնոյսն. GQV յատեղ. BN Տատերն. Z Տատեռնե. Kl. Տատերն է տատանց. 8. BDEFWZbc գան. N գբբե. P գրնե. T գՀագարն. QV գՀագարս. COU գռ. E Տանէն. O կարապանչեն. QTUVZ կարկղէն. GHMRYZb է տատանց. N ի տատանց. C ի տանցե. Kl. յտեղիե. QV երբեցնց. L երբեցնեցն. Z երբեցնչ. 9. O գայլ տաւգանան Քագ. QV յտեղի Հեղ ... առէն. | Il. տատգանս. E տաւգանան. P տոգանան. EGMOUZ գրբ. OTU առէն ը քրիստոնէիչն Տայոց. 10. T քահեցնէն. CIJ գաւբբ Հին և գաւբբ. ի գքառատանան փիւ. գաւբբ քառատանան. VZ քառատանչեն. (փիւ. այլ չատ) I գայլ բարատ. KLO գայլ չատ. JOSTU ևկեղեցիս բառերց*

ցիսս եւ. յատաղ քան գնգատնամն Հալեկատասին՝ Ժողովեաց յամենայն երկիրէն գժամաՀատան, և. կատարեաց գամենեսեան եւ. այլ բազում չարիս ապար, զոր ոչ է տեսիլ անիծեալ գագին այն

Բայց և. ինքն յեսոյ լսատ ապտաղեաց Իւրոց չարուեստեանն կալեալ եղև. ի Թագրամեհէն, որում անուն էր Օձժանն՝ և. սպանաս. ի Հեազ նգատ եւ. այնպես բարձաս չարն ի միջոյ

Ա յս միայնամեայ Թիւնն ունէն Β ԼԷ· 433 բ′—434 ա′′, C 1121′′—1123′′, D 524 ա′′—525 բ′, E 1032′′—1034′′, F 442 ա′′—443 ա′, G 547 ա′—548 ա′, H 511 բ′—512 բ′, I 555 ա′—556 ա′, J 975′—977′, K 518 բ′′—519 բ′′, L 450 բ′′—451 բ′′, M 537 բ′—538 բ′, N 514 բ′′—515 բ′, O 504 ա′—505 ա′, P 438 ա′′—439 ա′′, Q 521 բ′′—523 ա′′, R 519 բ′′—520 բ′′, S 546 ա′—547 ա′, T 528 ա′′—529 ա′′, U

յեսոյ ասկացնատ եճ ի պատմատս ամբոխին պարապին (T պարբսպին). 1. FS գազաՀնամն. W գազազնամն. 2. QVWZ ամ. | CFO երկրիչ. LV յերկրիչ. FNPZ յերկրէ. | PW գժամայնատն. V գժամանհարն. DEFHIJMNOPQRSTUVW գամ. 3. GHKLMRY գորձեաց փիւ. ագաք. | CDEIJNOPSTUWZc գորս. | QV չէ փիւ. ոչ է. | GHKLMRY ագաք. | CDEIJNOPSTUWZc գորս. | QV չէ փիւ. զոր ... գազին այն. | I պատանեօրէն գաղի զոր ոչ է տանի փիւ. զոր ... գազին այն. | I պատանեօրէն գաղի զոր ոչ է տանի փիւ. զոր ... գազին այն. 4. BDWb այն անիծեալ գաղի. JOSU անիծեալն տեղի փիւ. տանէր. Q անիծեալ գաղին. V անիծեալն այն. I անօրէն գաղին գաղին. Q անիծեալ գաղին. V անիծեալն այն. I անօրէն գաղին գաղին. Q անիծեալ գաղին. V անիծեալն այն. I անօրէն գաղին գաղին. Z անօրէն գաղին և չար անիծեալն այն. FNP գաղի փիւ. գաղին այն. | E յտեղի բայց. GHKLMR WY յտեղիե և. | JOSTU յեսոյ և ինքն. (փիւ ինքն յեսոյ) VW յեսոյ ինքն. Z ինքն. | DVW քան պրամանայն. F քան պրամանայ. | BIJc իւրոյ. E իւրեց. Y յտեղի. | DFVWYZ չարաչհնեն. C չարեացն. G. Ո ի քարքամեէն. Ւ ի Թագրամեէն. պրամ...է անուց նորա ունհի GHKLMRY, իսկ BCDJOQSUYWZb փոխարէը ունհի և սպանաս. FNPTc և սպաննաս. E յտեղի. I և չարամաՀ չարչարանակեցաւ չարաբ կրթրատան Իւրոյ. Z և սպանեցաւ չարչարի մահուամբ. | HY անուեն. 7. CFJNOPQSTUVc չարն ի միջոյ բարձաս փիւ. բարձաս չարն ի միջոյ. 8. H ի միջոյ. I ի միջոյ անիծեալն այն. Z ի միջոյ և ոչ Հանս գնաստն այ.

503 ք''—504 ք', V 372 ք''—373 ք', W 469 ք'—470 ք'', Y 248 ա'—249 ա', Z 395 ա''—396 ա', b 573 ա'—574 ա', և ց•—Նմմա• Նաև Յայտ• Բ• ապ• 625''—626''• Ս• ապ• 915''—917'։ Վերջապես թեև նրա անունը կրկնում է միայն Ժ§—յուն. 23, Վեռնդից և նրան ընկերները՝ չեսող, կամ՝ մարգագ Ի—յուն• 26, նեսողից և Մի•գիսանից՝ չեսող։ Մ ձեռագիրը գրած է մարգագ Ժե—յուն• 23• բայց նախորդ թեև և Ժշ և յաջորդը՝ ԺՀ, ուստի Ժե-ը Ժի պիտի կարդալ։

Վերնագիրը հետևյալն է• «Ցայտնաւոր չեշտաւոր Նահատակութեան տեառն Սահականոյ արքեպիսկոպոսին Սեբաստացոյ» (Ձեռ•ագ• տարբերութիւններ• Ե ի սմին ստ•ը• Ի պատուա•ը• | CQՀ չեշտաւոր է• | W Նահատակութեն•, | ֆիւ•չեշտաւոր Նահատակութեան E Նահատակութեն, | GHKLMR տէր• | CGMRTUV տեփանոսի, K առեփանեան, E առեփանեան, L առեփանոս• | DW արհեպսին, b արքեպսի• | P սխ•ատաւոյ• | E՝սեբաստեայ արքեպիսն. JOSTU սեբաստեայ եպսին։

Այս նահատակութեան պատմութիւնը ունի նաև Զամչեան, Գ• 431—3• ուսկից արտիւնե Զամչեանում կան այս մասին ինչ-ինչ յիշատակատետրութիւններ որոնք մեր ձեռագրերում պակասում են, ստանի յարմար համարեցինք ամբողջ հատուածը մէջ բերել սրանից։

«Ի ժամանակի անդ՝ յորժամ էառն Լանկիմատոր պատառս և եկն ի Հայաստան, Պաւստոսին անուն ոմն՝ որ և ասի Բուզանդ Ազգի Համազասպեան թիւն առեալ՝ ապատամբեցաւ՝ յամենայնէն Սեբաստիոյ, և ապան գնաց և ելնէն Տառատ և տեղի տուաս և ժողովեալ զօրս՝ ասպատակէիք ի բաղատ տեղիս։ Այլ քանզի առ յամենեսին գաւառ անտրամ, զօրք նորա որք էին ի քաղաքի անդ Սեբաստիոյ՝ խորհեցան վտարանդել ի նմանէ, և կամ ի ծածուկ գաւել գնա և բառնալ ի կենաց։ Ուր էր յայնժամ եպիսկոպոս քաղաքին Սեբաստիոյ անուն՝ առաքեալ առ քեզ Նշանի վանացն՝ այր արքական, և առաքի մեծամեծաց յազգաց• որոց և Յայտնուն կայսեր ապատաքի Տառատակ կոչեի ահեղատեսիլ էր և զօրաւոր։

Եբեև ազդ եղև Պաւստոսին ամենայնին խորհուրդ զոր խորհեալ էին զորա ի քո, ամանք ի քէշտաւոյ Յատուցեալ առ նոսա ասէն, թէ զբազիչ ապատամբ եմք Սահականոս եպիսկոպոսի քաղքին։ Զայս լուեալ ամենայնին զօրացոյ ի վերայ քաղաքին, և նոսա ասէնց զապատամբութ• կալաս և վերահարձան, և վերկաս յարձակեալ նոցա, զոյց անօգնական էին Սեբաստացոյ և Բոլոս• զոր և կամէցաս բառնալ ասենքանաք ապանենել։ Ու ևէպէտև եպիսկոպոսն յայտնի էր նոցա ասէնքն զանձնական թեև և գնա ասաւածեան թեև, բայց նա զգաչեալ ի քէշտաւոյ ասէ ցնա, ասէնս զնացիր

վնասին, և այս եղև յամի տեառն 1387 և ի Թուին Հայոց ՊՀԶ, ի ՅԻ աւուրս մարգպաց ամոյ· այն է ի յունվար 23: Իսկ ի մեռանիլ անծանօթ պատմութեան պնդ, թէ այս եղև ի Թուին ՊՀԿ և թէ այս Պատճառաւն կոզծանեաց գՕտաւանից վանքն, այլ յայտ է թէ դոյն կոզծանեաց Յանիթաւմուր:

Յետ այսորիկ դեռ ևս բազում թշնամեաց բազբազեալ ամիրայն՝ հրամայեաց կոտորածել զինեալսն Հայոց և զվանդալս զատուածն Մեհրատեայ· և ապատատ զբոլոր բազում տղեսուրէ զոջս զոզծեցին· տաճն զամենայն՝ զոր գտին ի տուրջ նշանի վանին, և բնակեցուցին անդ զօտարազգիս· ոտիպէս տարածն և յայլ քանի մի վանս մինչև հարիւր տղեսուրէ մեծամեծք Հայոց միջնազգութեամբ տանց գազատեցուցանել զզոջսն զատուածեանն· բայց ամենայն եղ հարկս բազում զօտաց ի վերայ եկեղեցականաց, թող զոյլ տուրգանն:

Յայս Ժ· տպ· Ա· էջ 267′-268′ ևս ունելոյ է Յամչեանի օրինակս:

Վկայաբանութեան բռնադատութենիդ եղեամ է, ոչ Տաճիանոյ, Սեղբեատրոսի և Թոդոսի Նահատակութենէնը ամառ ժամանակ է տեղի ունելոյ, եթէ Բագրատունեաց ևս զօրութեամ տամուտանին չոքելն պատճառաւ հետացել էր Աբբատաքոյից «ի լեառն Պզտրատ ի Տոլասոց» (տես էջ 139, տող 5-7): Յայտնատրըվնելի մի մասը ունի տարգպաց ԺԷ=յունիս 23, իսկ մեռնելը՝ տարգպաց Ի=յունիս 26: Տաճիանոսի վրայ զրուած տաղից եղեամ է, որ այս նահատակի գլուխը բերել են հօր մեռ չորեքշաբթի օրը (տես էջ 150)· Պզտ· ՊՀ թուի յունիս 26-ը ընկնում է նախորդ չորեքշաբթին, ուստի Յայտնատրըվնելի այս ամսաթիւը կարելի է ուղղակիր համարել: Աչքս չա մեր եղեռնագրութենէնը պատ կարելի, եթէ Տաճիանոս վկայի գլուխը յանձնել են հօրը Նահատակութենէնց մի կամ մի քանի օր վերայ:

ՏԱՂ

Ի Տէր Ստեփաննոս Առաքասի Սիւրատեցի

Ահա զգոլքն տաճ Տէր Ստեփաննոսին
Թագաւոր Նահէր Նա ի մէջ Սերասաց զգոլքին.
Եկին տաւարզօք զինքերն պատերցին,
Որպէս ի հրնատին Հերեացք գՏերըն խաչելցին.
Չհանգերձէն Հանին գնա մերկացուցին,
Մերկ ու բոկիկ ու գլխերաց գնա չարչարեցին·
Չայն գնեղման մարդին փունճ փունճ գետեղին,
Չայն նա չոխանդման բազկրտիքն յերկամի սգնգելին.
Չայն կամար ունէրն Տէր Ստեփաննոսին,
Հանց գինչ որ քաշած էր կամար ատաք նորաներն,
Չայն Ծով Ծով աչերն Տէր Ստեփաննոսին
Հանց գինչ որ կրծով ատաքն և յեկեղեցին.
Չայն մարգ վառեցեալ կարմիր երեսանին
Հանց գինչ նշխարքն ու բաժանին ի սուրբ սեղանին.
Չայն մազուր բերանն Տէր Ստեփաննոսին,
Ատամունքն ի միջին չարած էր գնա մարգարտին.
Իւր բոլոր լեզուէն կանգնելոյ է բեմին.
Կարգալով պատմէր ըզքան Աւետարանին:
Դադրն եղեալ ըզատերըն քաշելցին.
Ասէ. «Դուք տըւեք զպատասխան այն Ծածկագործին»
Հեղեցին զարիւն Տէր Ստեփաննոսին.
Յայնժամ ապ ու Ձոր վայ կանչեց իւր ըզատնողին
Իւր Հօրն ատացին. Հուպ զբ որդին,

Արեկ ու արբէ գըրտնիքըն ճակտին 'ւ երեսին։
Իւր հարն էր նաեւ գէմ ճանապարհին,
Ինքեր թէ կուգայ կարգալով իւր պատն արգին։
Ցայն առաւօտն ան չտեքջաբաթին
Բերին արիւնով ըղըլըտին ի գագն ընկկցին։
Լըցաւ արիւնով իւր սիրտն ի փորին,
Լայր ողբալագին ու գընէր գերեսն երեսին։
Մայրն եկեալ տեսաւ զորդին յայն հալին,
Սոխալայի ու խելի գարձաւ ի յանխայր վայրին։
Ծագիկ էր քաղքին մանուշակ երկրին,
Հանց եղ գինչ կու փայլէր այն կամիր մարուսն յերեսին.
Թառմեցաւ ծագիկ վարդն ի յիւր թերթին,
Կարմիր ու ճերմակ երեսուն գարձաւ ի գեղին։
Կայր տարեկառաւ Սարգսան յառնէին,
Զիւր գրեանքն առէն կուտեցին յեկեզեցին։
Լայն երկնային քառասիւն խաչին
Ցերկինգ ի վայր Տառապյեմեաց սուրբ գերեզմանին։

Ցիշեալ վիպասրանական սուրբ Գրատապարկեց Դանիէլ արքայական Դահապետ (Հ. Գ. Ագիշան), Բագրեւանդ, 1848, էջ 341, Տեսեալ վերագրեալ. «Ի սէր Աստուածոյ Դահատակ Սերաստիոյ։ Ցիկց յետոյ Ագիշան՝ էջ 342—3, Թուում է սորի գերագրուհատական գերեզմանի թիւրեր երեսն Տանելու Տամաց Հ. Ագիշան կարծում է թէ դայն սորի հեղինակը Դահատակի աշակերտներից մեկն է։

11. Ագիշան գրում է Տանգիպ, իրր «այնիպես» այն ցեղ։ յատուկագրող գտնելիցիր Տանց եղ «իրի» պետ։

22.

ՄՐՏԻՐՈՍ ԿՈՂԲԱՑԻ

† Պ.Զ.=1387-ից յետոյ

Յ[ետ] Թուականին մեր (քանզաւրն Արեւելից Լանկ-Թամուր Թաղթաղայ) առեալ էր գաշխարհն Խորասանու ութամեայ պատերազմաւ, և անտի չուեալ եկեալ էառ զԴամասկ չահասանի քաղաքն Թուրքաց եւ անտի չուեալ եկեալ յերկիրն Միւնեայ և վերայ գղեկին երդնեալու. և ապա ի վերայ երկրին Ճակատուց էառ զքաղաքն սուրբ Մարի և հինգեց տասպարեալ զամսոյն մեր զոր էր ամաւ փակեալ պատուական ազգին Քաղքառացւոց. և գերեալ զքաղաքն և զամենայն չրխակալ գերազրայսն Իսկ բարեպաշտ տանուտէր մի Մարտիրոս անուն՝ յայժ զօրեղ զօրական, ազդրմած և ազգասաւոր ի գեղջէն Ծոզբայ, եղեալ է լեառն Բարգոյ, որ կոչի յայնոց ազգաց Թախտիճու, յայժ արի և քաջ մանկամբք գեղջն ապրեցոյց զանձնայն հաւատացեալսն մեծաւ պատերազմաւ և զրտապինգ զօրավիգ օգնութեամբ Տզօրին Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի Փրկչին մերոյ։ Եւ թէպետ բազում անգամ պատերազմեալ ոչ կարացին առնուլ գլեառն գայն Ըր յետոյ այլն այն նահատակեցան ի պիղծ Թուրքմանէն Սահմեի անուն, Հեղձուցեալ ի ջուրն Արագած անտես ի ժայռակիպ։

Այդն տեղեկութիւնը տալիս է Թովմա Մեծոփեցին, էջ 17—18։ Տմմա։ Նաև Զամչեան, Տատոր Գ. էջ 421—2։ Մարտիրոս Դահատակի մասին տրեղ տեղ յիշատակութիւն չենք գտած։

կամս չարին խոտաբեցաւ, ապաղն ոչ անտեսացաւ յառաջաւրէն զպօրութիւնէն բարերարին, այլ ի յայց եղ, ինամով պղպատիճացս չափեաց, խրատուք ճշմարտութեամբ գառեաց և մարգարէութեամբ քառեաց։ Զի ՚ի վերջոյ ժամանակս ընդրեաց և ընկալաւ երանելագոյնս զոսկերս ի մարգկային ազգէ՝ որպէս զառաջաւանս նախատեղիկին և պարիսին Աբելի ընդ հանդիպական պատարագին, զորմէ մեծին Մովսէսի և դրաւորութեանն ներկայ, դհաճելի պահն ներկայ և գկատարեալն նոյն, գնաւասն բարի գործոցն Աբրահամու և գմարգարէութեանն Բահակայ, գանարատ քահանայութեանն Մելքիսեդեկի և զորբութեանն ծանօթայ Իսրայելի, զողջախոհութեանն Յովսեփեայ և գհամբերութեանն պղպատոյն

1. HKLMR խոտաբեցաւ յերկիր. Y խոտաբեցաւ երկիր. | c անտեսաւ. J անտես արաք. W անտեսաւ. | P յառաջաւարէն. R յառաջաւարէն. 2. JY յաղօրմեալենէ. V յաղօրմեալենէ. S ազօրմեալենէն. | HKLMRY բարերարին այ. B յաճի ի. E ն. | E այց. P ի յայցեալ ինն. ի յայց եղ. 3. P չաափեաց. | BP խրատուք. Z խրատ. V և խրատաւ. g. | F խրչտեաց. P կոչտեաց. c կոչչեաց. | c առաւելութիւն. V բառաւելութիւն. ինն. ճշմարտութիւնէ. 4. V առաջաւ արդրութիւն ինն. գառեաց. | P մարգպարէութիւն. F ազօրմեալեն. 5. DHKLMVZ խրաքանչիւր. | V ընտաց. G. H կրանայեց. F և կրանայեցաւ. KL յերանայելոյ. V կրանայելոյ. b երեկայեաց. FIb պատւոյ. | DWb ի մարգկային. 7. V պատրաստանաս. | E յաճի և. | HRY պարիսն. P պարդիւնն. | KLMPRUY արելի. Q տաբելին. V տաբելին. c տարելի. 8. Q տանոյական. | DJWYZ պղպատիճ. M պղպատիճ. c տարելի. 8. Q տանոյական. | DJWYZ պղպատիճ. M պղպատիճ. | DJb սեմա. P սեմայ. C սեմեայ. HKL սեպ. Z սեպա. | JVY պրեսպրեմենէն. 9. D նեռնաս. FT նեռնայ. Z յեռեպայ. | V գնահեցին. | F յաճի գնահելի պահն նեռնջայ. b գնահելն է պահս նեռնջայ. T գնահել ի պահան նեռնջայ. c գնաւսանելին նոյն և գնահելի պահն նեռնջայ (ինն. գնահելի պահն ...նոյն). | BCFHKL MRY պահցն. C գնաւսանելինն ինն. և գնաւսանելենն. JVY գնաւսանելենէն. 10. HKLRY գնաւսարին. B գործոցն. S գործոցին. D գործոցիս. | P պրպաչմաս. C յաճի և. 11. VY գմարգարէն. W գմարգարէութեանն. | VYZ քահանայութեան. 12. C մելքեսեդեկին. F մելքեսեդեկին. SV մելքիսեդեկին. W մելքիսեդեկի P մելքեսեդեկի. | JY պղբորէն. JTUZ յակոբայ. | Q յաճի յակոբայ երկայեաց զողջախոհութեանն. | Z երկայեալ. C երկայելի. HV իսի. F իսին. | D զողջախոհութեանն. JVY զողջախոհութեի. P զողջախոհութեին. 13. FP յովսեփայ. | IJVYc գհամբերութեի. DJSU յորս պրպատոյն. WZ յորս պրպատոյն. E յորայ պրպատոյ.

23.

ԸՆԾԳ. ՍԵԼՔԵՄԵՍԵՑԻ

† Պ.Ք. մեհենագ փ.=1390 փետրուար 23 դշ.

Սերմնելի են խորք խնամոյն Աստուծոյ և անգնելի դատաստանաւք նորա, անչափ է բարերարութիւնն Աստուծոյ և անբաւ գթութիւն նորա, անհաս է մարգարէութիւնն Աստուծոյ և անճառ՝ ողորմութիւն նորա. զի արդարք է ի դատել և քաջգոր՝ ի բարեգործել. ճշմարտութեամբ դատի, իրաւամբք քննի և ողորմութեամբ քառէ. զի ի սիրոյ յաղեխ և գթութեամբ արդարացուցանէ զանգիտութեամբ իւր, զոր արար ըստ պատկերի իւրում։ Զի թէպէտ և ի

1. Q մի յերր պահս է. հինն. անգնելի են ... դատ և ի ել 152 մեհենագ էջ 153 տող 5 | անգնեցնելի. F յաճին են. E իսնատնիցն. F ի մատիցն. | HNPRTc անգնելի. CGMRSY անգնելի են. D անգնելի է. W անգնելի է. 2. W գատաստանգն. P անչաս. | EHJ KLMRSUVWYZ բարերարութի. D բարերարութ. | DEHIJKLM RSUVWYZ նորա ինն. տատուծոյ. 3. V յաճի և անբաւ գթութիւն նորա. | N անբաւ են. BCDFHW անբաւ է. | C գթութիւն. BDEJN STUWZc գթութիւր. HKLMRY գթութիւն. P գթութիւր. | (ինն. նորա) HKLMRY ապ. C յաճի. Y յաճին անճառ է ողորմութիւն նորա. DNPW յաճին անճառ է.... ողորմութիւն նորա. J մարգարէութիւն. Z մարգարէութիւն. 4. BEHJKLMRST. UVYZc ազօրմեալիք. 5. Z քաջգոր. NT քաջգոր է. | NPTZc ի բարերգոյն. HKLMRY ի բարերարէ. V ի բարերասէ. DW ի բարերգոյնի. | Z ճշմարտութիւք. 6. BCVc դատէ. | BDSVW b իրաւամբ. C ի իրաւամբ. N ի յիրաւամբք. C իրաւամբ. E քաջ ինն. քննէ. | E յաճի և արդարութեամբ քառէ. V յաճի քառէ. | JU յաճին է. 7. D ի անբ. | S յարդարացուցանէ. b արդարացուցանէ. | Pbc գատեղծւածս. Y գատեղծուածս. MR գատեղծւածոց. 8. CHIJKL MRSTUc գոյս. | CFIb յաճին արաք. | (ինն. իւրում) CFIb իւր արաք. E ինուհ. | GN յաճին զի թէպէս.....ի նոս անուչիդ, մեհենագ էջ 155, տող 12. | V զի պէս մրկին է կամս (ինն. զի թէպէս և է կամս). | DEJSUWZ յաճին և.

Ծաղայ, գՀեղուխիւնն Մ՝ոխեան և գՀառգանգաւթիւնն Ա՛Հաբոնի, գանձձգութիւնն Ծեսուայ և գարխութիւնն Փենեհեհոն, գուխառգարութիւնն Սամուէլի և գղղիւմն պատառաւոյն Դաւթի և գայլս խրաքանչիւրոյ մարգարէիցն՝ յամանդ՝ գգործս ընդ Հաւատացոյն և յամանդ՝ գպատ ընդ ապօթիցն, յայլոյ՝ գինամանի և գեչերի և գինաց՝ գյանդիման վիճակ յառաւօտս, խակ և յայլոյ բաւական՝ գնաւթիւնն տանջանաց և գնահն գչնաչխս. ապչխ գնաչխս պղպեջին և գերեզմիս քարկոծելին, գչաքարխս սպանին և. գԴաՀելէլ կճր գազանաց արչին. գերիս մանկունն Տրոյ մաոնեցին և. գմՀակապչելիսն պոյ Տարակ տաւին. ար և.

13-Ի. ՄՀ յունին արգարոյն յորայ գնևաղութիւնն. 1. ЈѴҮ գնևաղութիւն. | ՀԲՀЈКLМРQRТѴШҮс մոգնախ. ІU մոգնախ. | Z հնազանդութիւնն. ѴҮ գնշաղանդութիւն. | СFІ գաստաքնեան. b գաստաքնեան. 2. ѴҮ գանձութիւն. | Рс չնաաց. b չնորաց. | НМRS գարխութիւնն փիս. և գաքնութիւնն. 2-3. НКLМRЧ գուխառգարութիւնն սատևլի և գարխութիւնն վենեհեհի. (Ү գուխառգարութիւն. КLҮ և յունին. Ү գարխութիւն. НRҮ գնեհեհի.) | ЈѴ գաքնութիւն. S գալաքնին. | С վենեհեհ. DESTѴZ գնեհեհ՝ին. FW գնեհեհ՝ին. ЈU գնեհեհ՝ին. Q գնեհեհ՝ին. Р գնեհեհ՝ին. 3. Ј գուխառգրութիւն. Е գուխառգրութիւն. Р գուխառգարութիւն. | Zհ սատևլի. Рс սատևլի. | Е գղղիւմն փիս. և գղղիւմն. | b գղղիւմն. ВСDЕҒНІЈРQRSѴШҮZс գղձումն. | ҒРZbс պատառաւոյն. 4. Ғ գալան. DЕЈSUШZ գայլ. | DЕНІКLRSШҮ խաբանչիւրոյն. Сb յիւրաքանչիւրոյն. Р յիւրաքանչիւրոյն. QТѴ խրաքանչիւր. с յիւրաքանչիւրեր. | ҒНІКLМRҮ մարգարէից. b մարգարէ նաց. 5. Ғ գոմանց. S յորոց. | DѴ յունին յամանդ գլուծ.... ընդ ապօթիցն. ЕЈSUZ գղձման. | НКLМRЧ բառ. | ІЈ հաւատոյն. Т հաւատոց. | Ј ոմանց. | Ғ,Ї գլաման. С գլաման. 6. Ів ապօթից. | Ш այլոց. | СS կամևաւոն. Z գնահևաւն. С յունի ի. b է գեչերին. | СQѴ գեչոյն. ҒІb կիսոց. | QѴZ յանդիման. Ш գանդիման. 7. ВКLМU լեզիր. ЈQѴ լեզեր. СІQUѴZ առաւօտս. Ш յառաւօտոյ. D առաւօտոյ. НКLRЧ յառաւօտի. Ғ յառաւօտի. ВМҮ առաւօտի. | Ғ յունի ի. Р և. | Ѵ յայլոյն. Ғ այլոց. | С բաղնան. | DѴ գմարտիւն. ЕZ գմառիւն. 8. DQѴ ի ասղնանց. Z ի ասղնանցն. ҒҮ ասղնանցն. | QѴс գմահն խակ. | Ғ գոզիւի փիս գլխովին. | СD НКLМRШѴ գնասչ. Ғ գնեաչաս. QѴс գեաչխս ար. 9. ЕЈSШZ գերեզմիս. DU գերեզիս. bс գերեզիսս. Q գերեզիսս ար. Ѵ գերեզիսս ար. | НРRҮ գղաքարչիս. КLМ գղաքարչիս. ҒQѴ գաքարիս. ЕЈSZ գաքարիս. DUШс գաքարիս. 10. Р գղանեիւ. | Т կերբ. СҒІРZbс կերանչս. | С գազանացն. | DѴ մանկունս. | Q հրոյ. 11. Ү ըղմնաբանչեդին. Ј գմահարապնդն. Р գմահրապչեդին. | S հրոյ. Ү հրոյ. | (փիս. պոյ Տարակ տաւին) Vс ի սուբ քարչեցին. Q յունի.

գմայն Նամանեի ի՝ որգ.ոմբն սարաւելի չարչարանաց և. կարծրագոյն տանջանաց մաշեցին, ընդ որս և. Ծեր քահանայն Եղիազար, որ վասն ասաւածային սէրոյն և. քաՀչոյիս Հաւատոյն առ յոչխս գնաւագոյն տանջանան Տանեցան. զորս Քրիւ Ծոյոս ասէրով. ևՀարկծեցան, սրոգեցան և. սպանեանս սրով մեռան. չրջեցան լեռչի մաչկօք և. մրթմրթալ այծինեօք. կարօտեալք, նեղեալք, չարչարեալք, յանապատի մերթապալ և լերինս, և յայրս և և փոսագաս երկիրս Եւ. ապա գրի՝ պիրք պոյ մի և Նոցանէ բոլոր աչխարՀս ոչ արժէ. ամենևքեան վկայեալք և Տաւատոյն և. և բարի գործոն. վասն որով Տոհաուեցաս. Ծեր Աստուած և Տոհ անուչիդ Խակ և Տագման Բանին Աստուծոյ մարմնաւորի. անօրէնութեանն՝ որպ և. ճանապարՀ գործեաց վրկական չարչարանօք խաչին և. կենարար մահ-

| DЕЈPSWZ աբէն. Ү ամէն. ҒІКLb կաուն. 1. Ј մայն. | С չաոնէ. | С եօթն. Ш եւթն. ЕZ և. | DНҮ որգոք. КLМR որգ.ոմբ. С որգոյն. ЕҒІРSТѴZbс որգոյնչ. | ЕЈКLРZb ապրօքաւիչ. S ապրօքաւիչ. Ш առաւօտեան. Ј առաւօտեան. | НКLМRЧ յարչաւոյնչ. Ш առաւօտեան. Ј առաւօտեան. Z Քաղ. 2. Z Քաղ. b քաղ. | S կարծրագոյն. Q կարծրագոյն. Z առաւօտեան. | DЕЈSUШZ մանաւանդ փիս. մանչնչին. | DШ ընդ որս էր փիս. ընդ որս. | НКLМRЧ գծիր. Ғ գՀին. 3. ҒІb եղիազարոս. SШ եղիազար. | Р սիրոյն. | Р քաղաչոյս. 4. СҒІb հաւատացն. | С որ առ.՝ | ҒІМRѴZ ասէին. Sb գնասչ.ոյն. Ѵ հատացոյն. Р ըղնասչոյդն. Ү յունի գնասչոյն առնդանան. ВСҒМ հանարեցաս. 5. (փիս. զորս) Ғ այլ և զորս. QѴс զորս և. | ЕНЈРRѴШҮb Քրիւ. Z Քրիւ. | (փիս. Քրիւ զորոյս). КLQ զորոյս Քրիւ. Ус զորոյս Քրիւ. | (փիս. զորոյս) С առաքեալն զորոյս. Ғb առաքեալն. | առ. ծի, 37. | ЈU յունին քաղխոնեցան...մեռան. 6. СНКLRТҮ յունի և. | b սպանմանիս. S որպանմանիս. | b որբոյ. DНІМQRSТШѴZbс լեչի. СЕЕЈѴլչի. КLլեչի. Р լնչի. | Ғ մանկանեաք. 7. b մարթաք. | КL այծեդինեօք. ЕҒІТѴb այծինեաք. JSZ այծինեաք. 8. С յունի ի լերինս. 9. РШ փոսագաս. | Ү յերկիրի. | ІЈ ապօս. Ї յայք. Ү պիրք. Ш գբ. Ј անաք. | DЕЈSUШZ ի ասցանէ. 10. НКLМRЧ յունին ամենևքեան... գործոն. | Ғ վկայք. ІІ. ҒІb յունին և. | բարի գործոն. | Z բարի գիս. | բարի. | R գրա. | b խոտոչեցաս. | Ғ որի. 12. DШ ածն. Ғ յունի. անուչիդ բանիդ յնոյ անէպացնուէ նե և. | փառս գրոցն. Ѵ որ է օրենիս. ҒZ և Տագմանէ. | D յունի ասաուծոյ. 13. ҒҮѴ անօրէնութիւն. Ј անօրէնութիւն ապ. с անօրէնութիւր. | Q յոյոյ. | Ѵ յունի որոյ և Տանապարչ .....Տատեցուցաք վասն Նորս, այլ և մինչեւ ել 157, տող 6. 14. Ғ գործոց. | М վրկարարն. | СҒІb խաչին փիս. չարչարանօք խաչին. | ЕРс մահուամբն.

ուսմնէն՝ ևս քաղելու բորբոքման ի սէր Աթոռին և յոր-
դորել փութմացան ի յայ չարչարանաց կենսատուին
բիւրք բիւրուց և հազարք հազարաց, իբրև զաստեղս երկնից
բազմութեամբ, որոց ոչ գոյ թիւ համարոյ։ Զնոսաւանն
Աբբահամ լցեալ, զնուաստ որպիսեալն բազմացուս
ցեալ, և այսոցկիւ գրիւ լեալ և կամ զդագաթումն առեալ,
և ոչ բնաւ՝ զի գեղեցկ երևի փութիալ ոմանց յայ չարչա-
րանաց կենսատուս. մանաւն Բրիստոսի։ Ոմանք պահեզ և
ոմանք ազօխիւք, այլք յամենակացութեամբ և կէսք գեա-
նախշուռութեամբ, ոմանք կուսութեամբ և ոմանք ողջախո-
հութեամբ, ոմանք համբերութեամբ և այլք հնազանդու-
թեամբ, ոմանք հեզութեամբ և այլք խոնարհութեամբ,
ոմանք սիրով եղբայց և ազբատասց և կէսք ողորմածու-

1. B և ևս. | FG ի սէրն. Q յորդորեալք. N յորդորեցան և. 2. F փութացեալ. | (փն. ի յայ) C յայ. DW ի յայի. F ի յայր. | (փն. ի յայ չարչարանաց կենսատուին) S ի չարչարանս. N յայի չարչարանաց. | U չարչարանց. | c կենսատուին. b կենսատուին. 3. p բեւրք. | CEFGHIKLMNPRWYZ բիւրոց. Q ի բիւրոց. b բեւրուց. | Q ի հազարաց. | F յոյն իբրև ... բազմութեամբ. | C սաստեղս. | ENZ յերկինից. 4. CQSb որ. F յոյն թիւ. | G համար թուոյ նց գին. թիւ համարոյ. | C բազմաթեամբ. 5. EJZc լցեալս. | N և գնաւսաւոյ. BC և գնաւսաոյ. | DEIWZ որպիսեալսն. BG որպիսն. 6. HRY պատ-
քիկ. KLM ս.աթիւք. | Yc զբրաւ. | NT զբաւեալ գին. զբաւ լեալ. | B լինալ. | HKLMRY կամ գին. և կամ. | N յոյն և կամ զդա-
բաւումն ս.աթոյ. Z յոյն կամ. | MQUI զագաթումն. KL կատա-
րեալ. 7. Yc բրեաւ. | c եր և ի գին. երկի. | DW փութմանոյ. P
փութիալ. T տան գին. ոմանք. | N ի յայ. FS յայսդա. | Z չար-
չարանացն. 8. C մանուան. G մանուանն. E մանուս. DW խայնի. | HKL
MRY յոյնի ոմանք պահեզ և. Ib ոմանք գին. և ոմանք. 9. EZ այլ. | EIJ
Zb յոյնի ոմանք պահեզ. P յոյնի ոմանք պահեզ. BGKLNW ոմանք պահեզ. | Z
կէսքն. W կէս. | CN գնոսաւնոյ ոմանք. P գնոսաւնոյ ոմանք. | գնոսաւնոյ
ոմանք. DW գնոսաւնոյ ոմանք. 10. NQc յոյնի ոմանք կուսութեամբ.
| C այլք. | HKLMQRVc յոյնի ոմանք ողջախոհութեամբ. F յոյնի և ո-
մանք ողջախոհութեամբ ոմանք համբերութեամբ. | P ողջախոհութ. C
ոմանք ողջախոհութեամբ. D ողջախոհութ. 11. HKLRYt ոմանք համբերութեամբ.
| M համբերութ եց յեզոյ ոմանք կուսութ և կէսք ողջախո-
կէսք. | Qc հեզութեամբ և կէսք ողջախոհութեամբ. | D այլ. N
հութեամբ. HKLRY հնազանդութեամբ յեզոյ և ոմանք ողջախոհութեամբ.
12. Q յոյնի ոմանք հեզութեամբ և կէսք ողջախոհութեամբ. Z հնազանդութեամբ
և խոնարհութեամբ. 13. Z եղբարն. | Z ազբատաց
և ազբատաց. b օտարաց. | Z կէսկք. N այլք. | IN ողորմութ.

թեամբ ոմանկաց. և այս ամենայն՝ ի փառս Աստուծոյ և
յօգնէ հաղանաց Բեղիարայ։ Իսկ այլք ոմանք գնոսաւ
կենցաղս արհամարհեալ՝ ընդդէմ մահու բանագանն կեա-
նացն յաւետից փափագեալ, որպէս և աւետ այս՝ ման
5 սյոց հանդէս բանիցս է. զոր փոքր ի շատէ և ասկաս մի
ի բազմացն ճառեացուք գնան ներատ

Այլ մի քրիստոնեայ հաւատով, որպ ոմանն էր Ա-
ւետ, որ ուրուեան քահանայ, լեալ երբեմն ի Սամոսատ
քաղաք ի ոթս տղայութեան, ընդ որուեսաւորութիւ իւրոյ
10 ուսմանն Պարսկի և մանկտեսականի. ի տղայութեան ժա-
մանակն ընդ հնդիկ կեղևոյ գնան օգտութեան ուսուսանին,
բայց ի հասուսացն ոչ ուրացեալ, այլ ոմանց այսպէս կար-
ծիս առեալ թէ ասճկացեալ էր։

Եւ եղև յետ ժամանակաց անցելոյց երեսուն ամաց՝
15 ուսերի կամ պակաս՝ տեսեալ գնա այր սին Պարսիկ ի

1. W գայս. 2. NQc ի յոսնի. | N հաղանացն. | W այլ. | G յոյնի
ոմանք. | Z գնոսն. P զասնին. 3. FQ արհամարհեացք. DW արհա-
մարհելոյն. | P բրանացան. | Z ի կենացն. 4. F յոյց. | NY փափա-
գեալ. Q փափագեալք. P փափակեալ. | W գոբս. N այ գին. այս.
P յոյնի. I յոյնի գնան. 5. CDFJUW և հանէյս. | HKLMRY բա-
նիս. | FINb զի գին. զոր. | BE յոյնի և ասկաս մի ի բազմացն.
6. C բազմացն գին. ի բազմացն. Q ասացուց և հասեացուք. B
յոյնի գնան ճառա. | c ճրայ. Q որպս յեզոյ ասկացնուտ և ի գիտացուք.
7. (գին. այլ մի) V յոյոց և մնան. | FI ասն գին. մի. | DHJQWZ
քրիստոնեաս. P քրբ—քաոսնեայ. | CDMNTVc սնուն. | (գին. էր ասագ)
FI ասաց հանապետը. | b ասաց հանայի եւբ. | Y ասաց. 8. EFZbc սր-
ևանիս. P սրուբսանիս. | P քասկակոց. I քասկսրաց. QVc
առան և քասկակոր. B քասկակոր՝ գնան գուտած և սասած.
| B լինալ. | P ի սպասաս. 9. CDFGIKLWb քասց.գին. | N և ի գին.
| DGQSWc սպասելեանն. | I սպուեին. U մանկսրեին. | P բաս. | P
սրևանասպասելին. F սրուեսանին. QV յուսիայն. c սսքիայն. 10. V
ուսին. E սրևսին. | (գին. և մանկտեսականի) C սպասելի. QVc յոյնի.
| EZ անօբէն մանկտեսականի գին. մանկտեսականի. | D ի սպասելին.
Z ի սպասելին. | Bb մանկտեսականի. F մինի. H. E ընդ նմա. | HIKL
MNQRUVYc կացեալ. | b ասկսրեին. JU օգնելին. | EFbc սրևա-
սին. P սրեսրանին. IT սրուեսանին եւբոյ. 12. HKLMRY յոյնի բայց-
.. ոչ ուրացեալ. գին. | b DW գլ. | Flb ոչ ի հասուսացն գին. | հասա-
ացն ոչ. | EZ ուրացաս. | F ասնիք. S յոյնց. | F յոյնի այլ.
13. CDNQSVWb է. 14. HKLMQRVYc յոյնի եղև. | T անցանելոյց.
15. DNP գնայ. | F յոյնի այր. | P ասնիկ գին. գրասրիկ.

Բազէչ քառաք և ասաց նմա թէ «Դու երթալին ի Սուքասաս Տաճիկ էիր օրինօքն Մահմետի և ասա քրիստոնեայ եղեր» Եւ նա ասաց. «Ես քրիստոնեայ էի և եմ և եղէց մեռեալ Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ օրհնելոյն ի յաւիտեանս»

Եւ այսն Պարսից ապրեալ ի քաղաքին այլ անօրինացն, և զրոյ առեալ՝ ժողովեցան ի վերոյ նորա բազմութիւն ահագին քաղաքին, և առեալ անձին զնա առաքի ամբոխին, որպ անունն էր Ամիրշաքափ Եւ Հարցափորձեալ գոհն զնա հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի Եւ Ամիրշաքափն կամէր սրձակել զնա և ոչ կարաց ի բազմութենէ ահագին Այլ նոցա չնորհէնաս պարտեալ՝ կամեցաւ զինաս հաճել զամբոխին, և հրամայեաց առնել զնա առ գառամն և անդ գառել զնա՝ որպէս և կամեացին Բայց գառասատանաս երաւանս պարտ նմա ամիրպան և հնարս

1. Z բառկ.. P պահչ. | CFGIb քաղաքի. | PW նմայ. | BCFIN յուսին թէ. | QVc տաճիկ էիր է սպասաստ. 2. W առաջին. | E օրինօք. Z ապրեալք. | BT յուսին օրինօքն մահմետի. N մահմետի. C մեր. | FHJZ քրիստոնեա. N քրիստոնեալք կեաս զինաս քրիստոնեայ եղեր. 3. DNP նայ. | FIb առ. CFIb յուսին ես. DEGNPQSTUVW Z թէ ես. W քրիստոնեա. (զինաս. էի) և ի. F էիր. | DH ծնաս. 4. C յի քի. QV յուսին քրիստոսի. | W ինոյն. | S աՏուսն. | QV բարձրեալն յերկինս զնա. օրհնելոյն է բարձուս. 5. CFIb անօրէն զինաս. պարտին. | C ապ պարա. B ապր պարա. Z առաեալ. | MU ի քաղքի. N ի քաղաքն. DW և այլ. G. P զբոսն. | DEHJPWYZc պրեալ. | FIMN բազմութիւնքը. ի բազմութիւնք. 7. EHJY յուսանալաց. | F առաս. | P զնայ. 8. CFIb ամիրպահանեն. W ամիրպան. QVc յուսին որպ անունն էր ամիրշաքափ. CKLMW անուն. | T ամիրշաքաս. Z ամիրշաքափն. 9. P զնա գաղեն. (զինաս. Ես) Qc զնա որպ և. V վա նորոյ և. CFIb իսի. 10. FIb ամիրպան չարաքի. Q ամիր չարաքն. V ամիր չաուն. R ամիրշաքիսն. NQVc կամեացաւ. | I պրնա. FNT զնայ. | CFIb քայց ոչ զինաս և ոչ. | V յուսին ոչ. | V ի բազմութիւն. 11. HK LMRWY առանցն. EJS յառանցին. 12. E ի զինաս. CI հաճել զինաս. Z զինաս առնել. | GN զինաս ամբոխին հաճել զինաս. զինաս հաճել զամբոխին. | CDS ամբոխին. c զամբոխն. W ամբոխին. | G յուսին և. | զինաս. և հաստատուն ի հաստատ քրիստոսի Եւ Ամիրշաքափն կամէր սրձակել զնա և ոչ կարաց ի բազմութենէ ահագին Այլ նոցա չնորհէնաս պարտեալ՝ կամեցաւ զինաս հաճել զամբոխին, և հրամայեաց առնել զնա առ գառամն և անդ գառել զնա՝ որպէս և կամեացին Բայց գառասատանաս երաւանս պարտ նմա ամիրպան և հնարս. KL առաս. | CDETWc զառին. FI գառասատ քաղաքին. RT անա. CIb անասնոյ. F անդանօր. HKLMRY գառանցին. | DP զնայ. BCFIb յուսին. W կամիրհասին. 14. FIb ոտրսեալ զինաս. գառասատանաս. D յերաւանս. I երաւանս երաւանս. FIMNb արարեալ. PQV նմայ. N նրան. FIb առ նմա. DW յուսին. | Y ամիրն. | BDK հնարք զինաս և հնարք.

զնա թէ «Զինչ ունիս և դինչ պարտաւոր եւ առակեալ ի նմանէ՝ արար որպէս և պարտն պահանջէր յեա կատարման որդոյն.

Իսկ ի տանէրն զնա առ գառասատ քաղաքին՝ պարտեալ պատճչին զնա որպէս գազանք վայրենիք և չունք կատաղիք, որպ ատենն ծարաւիքը եւ նա էր ի մէջ նոցա լի չոգւոյն սրբոյ, եհեալ չնորհացն առաքածոյին և վերայ նորա, և լուսափայլէր պատկեր նորա իբրև գնեղչատիկ. Զօրութիւնն Քրիստոսի բնակեալ էր ի նմա, և նամակ պատճառանայր տեսիլ նորա ի մէջ չանցն պատեղացոյ Ոչ երկնէր ի մահուանէ, և վկայէր լուսափայլութիւն երեսաց նորա Զի ունէր ի մտի եւ եղեալ և հաս

1. KL ցնա. Q զնայ. DW նմա. | BHJKLMPRUVc ինչ ունիս. | F ունիցիս. | U յուսին և. BCGNQVc և կամ. | BCEHJKLMPRSTUVc ինչ պարտիս. | N ի նոցանէ. 2. ի պարտեալ. N յուսին և պարտն. 3. Q պրբոյն. 4. (փիս. իսկ ի տանէրն ... պրպարեալ պատճչին) CFIb իսկ զնահասանն տուբք չորեամբ բան չրամանաց ամբոխին պրտաքս տանին պատեալ պարտիչին. (F չրամանացք). I քի փիս. տուբբ. | KLMU ի տանէրն. N ի տանեէ. | PQ զնայ. | DLNQVWY առ գառասատն. 5. Q պատեց. | DP զնայ. S յուսին. | CI յուսին որպէս գազանք վայրենիք. | FQVb յուսին գազանք վայրենիք. | S վայրենիք. (փիս. և) CI ոտ. BQV յաւելիճ. | N չուձն. | QV զնան կատարէք և գազանք վայրենիք. 6. N պրպարեալ. c պրպարեան. HKLMRY և պրպարեն. F յուսին. (փիս. պրպարեն պրեան ծարաւիքը) C ծարաւէք պրեան պրպարեն. Ib ծարաւիք պրեան պրպարեն. E ծարաւիք պրեան. (փիս. և նա էր ի մէջ նոցա լի) C և նա լի էր. FIb և նա էր լի. | DHJNP QRW նայ. 7. DJSWZ յաւելիճ լի. EFNPUYc նոգոյն. Z նոգւոյն. BT նոգ.ով. IQ նոգով. | GMN ածայն չնորհացն. | Q ածայն. 8. փիս. ի CFTb և եղեալ ի. | N ի փիս. J յուսին և լուսափայլէ պատկեր նորա. | P լուսայվայլիր. | b պատկերք. 9. N եղեա. F իքր. GHKL MNPQBTVYc որպէս. B յուսին իքրև պրեպատկի. 9. S քրիստոսովի. HKLMNRTVYc պրեպատկի. P պրբոյանցի. | JQYY զօրութի. | DEJSUWZ ու փիս. քրիստոսի. F ի ն. HNPRVW ի զօրութի. 10. N պարծառասանայր. ի պծառասանայր. FI պատճառասանայր. տեսիլ. (փիս. չանցն պատեղացոյ) C պատճառացոյն. ի պատճառացոյն. HJPRSTYc պատճառացոյ. DW պատճառացոյն. GN պատճառացն. E բացատճառացոյ. 11. FNPTWb երկնչէր. Y չերկնչէր. | F ի մահուանէն. Phc ի մահուանէ. | F լուսափայլութիւն. M լուսափայլութի. D լուսայվայլութիւն. P լուսայվայլութիւ. W լուսափայլութիւն. 12. IW յերեսաց. այս հատուած գի ունէր ի մտի...և գնոս ածայ պիցիս էր 162 ունիճ միայն CFIb. (BDEGHJKLMNPQRSTUVWYZc յուսիճ). | C հատատատան փիս. և հատատատեալ էր.

տատեալ էր ի սրսի դրան Սարմանին, զոր հոգ էնուազն երգէ՝ զիսան Տէառն՝ տեսեալ և գշնորհսա սրբոյն յերկրին կենդանեաց՝ և ասէ. «Պատուական է առաջի Տէառն մահ սրբոց իւրոց»։ Ո՛վ հաճատօտ գովեստ ներ-
5 *բողական բանի, և զինչ այլ բղխալի մարդկան քան զպահպանի մահնն, զոր առաջի Աստուծոյ պատուական է։ «Մի դանդաղիք և գործ», ասէ, «առ գեղեցիկ նահատակութիւնս. մի զարհուրիք յերկիւղէ մահուն, զի ոչ է տագնապութիւն, այլ կենաց պատճառ և փոփոխումն ի փառս»։*
10 *Վասն որոյ սրատես եղեալ մարգարէն Դաւիթ հոգւոյն ասաց, «Հաւատացի՝ զոր և խօսեցայ» և յանշեղապահեղեալ ի բանս իւր՝ ցուցանէ գքաջութիւնն պատուհասողոր վկայիցն ասելով. «Պատուական է առաջի Տէառն մահ սրբոց իւրոց»։ Յանմեռան սրաբոծս Աստուծոյ գոյ պատ-*
15 *ուական և ազնիւ. ի հրեշտակս՝ վերին գաւք սքանչացն սերտելեցիցն և քերովբէացին, զի յերկինս՝ տառչին են նորա տեղեաւ և փառաք. ի յերկինս՝ երկու լուսաւորչն սրեւգամին և լուսինն. ի յաստեղս՝ արուեստին առաւօտս. ի չորս կողմանս աշխարհի սրեւելք. յերկրի՝ գրանան Ագեր-*
20 *նայ. ի յերկինս՝ Սիմեռայ և Թարօր. ի գետս՝ Ցորդանան. ի յանկիս՝ արաբացին. ի յանդնս՝ սպանիանն. ի կանդայս՝ Մարիամ Աստուածածնին. ի յարս՝ Բանին Աստուած մար-*

1. b յանձի եր. | I բան. 2. Ib գնանդիան սրբոյ. C գնանդիան (յանձի արբոյն). 3. I յերկինիչ յերկրին. | Bագէ,ձձե, 15. | b պատուական. 4. C գոլնաաբ. | b նեբբօզական փիս. նեբբոզական բանի. 5. Ib գոլնաքան մահ. 6. F առ այ. | Bբ»ա Ub, 22. | Fb պատուական. C լինի փիս. և. | F մի գանդաղիք ասէ և գործ. 7 F առ գեղեցիկ. 8. F մի գարհուրիք ասէ. | b յերկիւղէ. | C մահուան. C փոխուման. 10. Fb յանձի մարգարէն. | Fl հոգւոյն. 11. I զոր փիս. զոր և. | Fb յառաքանալով. I յառաքանելով. 13. Fb պատուական. 14. (փիս. յանձնայն) C յառնի յամ. E յամ ժամ. 1 յանձի առաջոյս. | C գո. F պատնի. b պատուական. 15. b ի հրեշտակս. Fl գաբգին. | F աքնաոց. 16. F սերտելեցիք. | F քերովբէից. I քերովբէից. C ի յերկինս. 17. Ab. ի յերկինս երկու. Ib յերկուս. F լուս. Fb լուսաւորս. | I աքրեգամին արեւգամին. 18. Fb յանձի և լուսինն. | C ի յաստեղս. I առաքգամին արեւգամին. | Fb յանձի առաւօտս. 19. C կողմն. | C աչսեղս. | b արեւսելն. | Fb յանձի առաւօտս. | F յակնին. C ի խորհս. | C ի յերկիրս. I ի յերկրի. | b գրանն. | F յանկին. C աղամայ. 20. F սիմեռ. Ib սիմայ. | C ի գետս. 21. C ի յանկիսն. I արաբացիս. | I սպանիան. 22. F ածածինն մրիմ. | Fb ած քանն. I*

գացեալ. յանարգ մահուանէ՝ մահն որ քան Աստուծոյ, զի քաջագործ գառնութիւնն նորա ի սէրն Աստուծոյ. որպէս ասէ. «Պատուական է առաջի Տէառն մահ սրբոց իւրոց»։ Աւասիկ մարդկան յիմարութիւն և նախա-
5 *տինք թեւէր մահ վկայիցն, իսկ առաջի Տէառն՝ պատուական Ձի ոչ որպէս տեսանէ մարդ՝ տեսանէ Աստուած։ Ձի մարգ յերեսից հայի, և Աստուած՝ յանէութենչն. վասն որոյ յայս տեսութենէն Աստուծոյ պատուական է մահ սրբոցն. զի արդարքն՝ թէպէտ և մեռանին գոյի*
10 *մահս, այլ կենդանի են առ Աստուած, որպէս ասէ յհատառտեանն Սողոմոնի. «Թէ և յաչս անզգամաց մեռեալ կարծին, այլ յայս հոգս լի է անմահութեամբ». վասն որոյ ասէ մարգարէն. «Պատուական է առաջի Տէառն մահ սրբոց իւրոց». զի առաքեցան յաւուր հանդերձեալ կենացն.*
15 *զի յանդաստս կենացս ի միանձնանալոն փոխեցան և ի տեղեաւենէս՝ ի հանդիստն յեղեգի կենացս՝ յերանելին, յահաւոյ փոխանցացս՝ որ քան հոգւոյ և քան մարմնոյ է յանդաստ փոխեցան, ի տեղեաւենէս՝ ի տպաւորիչնն անտեղեաւոյն, ի տիպարեաւենէս՝ ի զօտւեաւենէն անտիպարանայի,*
20 *ի հնաւենէս՝ ի նորոգումն անփոփոխելի, յատերտեաւենէս՝ ի սէրն Ժամանեցին. որով յաղեծելն ամենայն կրից մարմնոյ եւ զի յայս կեանս մեռանի՝ և ընդ Քրիստոսի*

ածարանն. 1. C ի յանարգ. | Fb մահւանէ. | C քան աստուծոյ-ից յհոյ տեղագնեալ ի լինի. 3. b պատուական. 4. b այլ փիս. իւրոց. | Cl նահատակիցք. 5. b Քրէ,էր. | I սրբոց վկայիցն. | C այ նահատակիս. b նահատակիցք. 6. I պատնի. 7. Ib յանձի տեղ. փիս. տեսանէ. | F պատնի. b պատուական. 8. C մահ սրբոց. | C անեղեալ. | b պատուական. 9. F սրբոցն մահ. b սրբոց. | F դի տալեաւեն. | b պատուական. 10. C մահն. | F որպէս և իմաստնոյն ասէ. 11. I արբ. | CF արբոցք. 10. C մահն. | F որպէս և իմաստնոյն ասէ. 11. I իմաստասէրս. | Fb յանձի ասդանն. | C յանձի և. | C կարծեն. b կարծանին. 12. F յայլ յայս հոգ. 13. F պահն. b պատուական. 14. F տատարինեացն. 15. F անգստոյ. | I կենացն. | b ի միշտանձնանալոն. I ի յեանձնեաւեսան. | I փոխեցաս. | F յանձի և. 17. F քան հոգոյ. 18. C ի տպաւորիչ. | C անձեռագնելի. 19. C ի տիպարեաւեն. | C զօտւեաւեն փիս. ի զօտւեաւենէն. | F անտիպարիչ. 20. C ի հորոգումն. | F անփոխելի. I անձեռնմանալի. | b յատերտեաւեն. 21. F յայս. 22. FI այս. | C ի քս փիս. ընդ քրիստոսի. | տոդ 10-11, տես խնաս. Գ, 4։

կենդանացան։ Եւ յորժամ Քրիստոս յայտնեսցի կեանքն սրբոց՝ յայնժամ և նոքա ընդ նմա յայտնեսցին փառաւք պսակեալ յամենատես երկրորդութենէն յարուցս սրբոց բարեաց և սրբութեան իւրեանց, և փայլելիս ի քաղաքն վերին՝ յարդան յերուսաղէմ և մայրն ամենայն սրբոց։ Զայս ամենայն խնդացեալ և ծանուցեալ սրբոյն Աւգուստ և զմասն ածեալ՝ արձամարհեաց զնայ և ընթացաւ զկնան՝ որ ի Քրիստոս էր էր հոգեւոր ուսանելութեամբ և սրման եր վայ մեծի սրբոյն Աւգուստ պատուական ճանճատաբ, սրպէս ասէ Տաւիթ. «Պատուական է առաջի Տեառն մահ սրբոց իւրոց»։ Զի ի Տարցանելն գնա նոցա զատ Քրիստոսի՝ լուսաւորեցաւ և պայծառացաւ տեսել նոցա, խոստման եղև և ոչ ուրացաւ, խոստման եղև. Թէ «Ես քրիստանեայ եմ և Քրիստոսի Աւգուստ ինչ ձեզ ծառայ»։

Զայս լուեալ ի նմանէ անօրինացն կրճտեցին զատա-

1. F կեանքն յայտնեսցի. 2-ի յարուցս. F յուիճ. | ի յայտնեսցի ընդ նմա. | (փիւ. փառաք պսակեալ) F փառաք և աւգին գլխուն և զպսակս. I փառաք և զնկալեալն և աւգին գլխուն. ի գնաք և բնկալեցին աւգին գլխուն և պսակին. 3. I ամենասէր. | ի երրորդութենէն. | ի յարուն. C յառն. | I արդարութենն. 3-4. C սրբոցին և սրբութեանն. 4. F վայելիչն. 5. ի եւ. 6. F խնդացեալ աւգուստ. | Ի ծանուցեալ և զմասն ածեալ սրբոյն փիւ. խնդեալ ... և զմասն ածեալ. | F յաւգին սրբոյն աւգուստ. 7. F ածեալ սրբոյն, փիւ. ածեալ. | ի արձամարհեալ. | D զկնան անցուցաբ. W զկնանն անցուցաբ. | P ընդ բնդ. | DEFJNPSÜVZ զկնանն. I ի կնան. 8. BCP խոստութիւ փիւ. ուսանելութեամբ. | J հոգեւոր սրբոյ, փիւ. հոգեւոր ուսանելութեամբ. | EZ արժանի. 9. I յուիճ վայ. | B վայ յնիճ. C յնիճ վայ. | KL MÜV յնիճ. | CDEFIPÝbc սրբոյն. | E պատկան. Ebc պատկան. | P Z յաւգին պատկան ճանճատաբ ... գանիճ. | BJV ճանճատաբ. Ebc ճանճատաբ. W ճանճատաբ. 10. FIb յաւգին սրպէս ասէ...սրբոց իւրոց. | EZc պատկան. | V յաւգի. 11. V իւրոց յատիճ յեսոյ անհայեսնատ է ո տր ես ձոյ քո եմ ձոյ և որպէ տգոնեցոյ զոյս. | EVZ յաւգին ի. | BI յաւգին գնա. | Fb նոցա գնա. | DW յաւգին նոցա. | F անուանն քի փիւ. քրիստոսի. 12. Y յուսուսիցան. | QV եղես փիւ. տեսել. | G կրեսաց նր փիւ. նոցա. | F խոստանանեցաւ փիւ. խոստման եղև. | J յաւգի խոստման եղև և ոչ ուրացաւ. 13. BE յաւգին և ոչ ուրացաւ. խոստման եղև. | Z խոստանեցաւ փիւ. խոստման և ոչ ուրացաւ. խոստման եղև. | Z խոստանեցաւ փիւ. խոստման եղև. | LZ յաւգին եա. 14-Z յաւգի ծառայ. 15. CFIb և զպս. | HPRc լսեալ. I սասպեալ. | N անառքեցաւն ի նմանէ. | R ի մանէ. | S կրճտեցին. Z կրճտեին. NQVc և կրճտեցին.

մանն իւրեանց ի վերայ նորա։ Եւ նա էր ի մէջ նոցա, իբրև զգաւն ի մէջ սրիւնակեր գազանաց գայլոց և սրպէս զրոյ՝ ի մէջ չանց կատաղելոցն։ Եւ մինչդեռ ասէին գնա ըստ Տրամմանաց ամբոխին առ իւրեանց զադին և նա երեսայր ի մէջ նոցա սրպոն մնաք և լրմիսա սրաու, զուարթ երեսաք և պայծառ գիմաք, ի բերան ունելով գնաստուածաբանութիւնն Աւգուստոս։ Եւ գասանէր զիրեսաս Տէր և Աւգուստ ամենայնի, Աւգուիչ երկնի և երկրի ճայնժամ սրբառնակաք չարին՝ սրք ժամապարոյր, խեսաք և անագորոյք՝ զարկին և Տարին ի գլուխն զվիայն Քրիստոսի գնաստ փայտով կոճիւ և այլք՝ սրով և քարիւ՝ բազմութիւն ամբոխին։

I. BDNW յաւգին իւրեանց. | N ի վերա. | N նորայ. | FHINPRW նայ. | B և գնեցոյս. ի բերան էր խոստանանելի Տաւատոյն (փիւ. և նա էր.....գնաստուածաբանութիւնն աւգուստոս, այն է տայ 1-7). 2. DF W սրպէս փիւ. իբրև. | F գաւն. I գազանից. C գազան անձին. | F արիւնակէր. | EZ գայլոց արիւնակեր գազանաց. | N գազանացն. | F գազանաց և գայլոց. C գազանացն գայլոց. | Ib յաւգին գազանաց. | DEGHJKLMNPQRSTUVWYZc յաւգին գայլոց...ի մէջ նոցա, այն է տայ 2-5. | F յաւգի և սրպէս...գնաստուածաբանութեան. 3. C սրով. 5. D EHJKLMNPQRSTUVWYZc բայց ուրան. G բայց նա ուրան. | S մյուսաբ. | Ib լրմիսա փիւ. և լրմիսա. | HKLMRY լրմամբ. V լրմյամիսա. E լրմյամիսբ. Z լրմյամ, | E սրաու. I սրբաիւք. 6. FHJMPQ SVbc զբաղիչ. | Z յաւգի և պայծառ գիմաք. | EFNVZ ի բերան. D ի բերան-սան. | C անձեռնասէ. 7. JY գնաստուածաբանութեան. V գնաստուածաբանութեամբ. Q գնաստուածաբանութեան գնաստուածաբանեան. c գնաստուածաբանեի գնաստուածաբանեան. 8. Fb ած և սր. I ած սր. | C ած փիւ. ասաուած ... երկրի. | N յաւգի ասաուած անձնայնի. | Z անձնայն. IFb յաւգին. Q յամի. | GI և սրաու իչ. | B յաւգի սրաու իչ երկի ... զաբդին և այն է տայ 8-10. | V յերկին և յերկիր. | R երկի փիւ. երկրի. 9. DEFIJNPSTW սրբառնեակ. QV սրբառնեակբ. | QV սասաուածի փիւ. չարին. | S ժամապարոյրք. H ժամապարոյր. DEPGJKLMNPRTUWZc ժամապարոյրք. V ժամպարոյրք. | Ib խեսաք ժամպարոյրք. | V խեսա. 10. Z անագորոյն. DW անագորոյք. E անագորոյքն. P անագորոյնք. QV անագորոյնք. N յանգուսն. | N յաւգի զարկին և. | U և գլուխ. HKLMRY գլուխս. GN գնա ի գլուխն. CFIb յաւգին. | T գվիայն քի գասաղ. աւգուսան ի վիայն քի. HKLMRY վիայն քի գասաղին. G վիայն քի գասաղան. | S վիայն. F ըզվիայն. | W և Տարին և Տարին. 11. DW գասաղն. FIb յաւգին. | DE HWY վայսաս կոճիս. V վայսակոճիս. Z վայսյակոճիս. Fb ի գլուխն վայսակոճիս. C վայսակոճիս. ի գլուխն. JNQSTc վայսակոճիս. | B և այլ բազմութիւն ամբոխին սրով և քարիւ. փիւ. և այլք ... ամբոխին.

Եւ. Նա այնպէս բարի հաւատով կատարեցաւ ի Քրիս-տոս՝ սուրբն Աւագ, և աւանդեաց դէմդին իւր տա. Աստուած ի մեհենիկ ի ժէ, յաւուր չորեքշաբաթիի, յերկրորդում չաթաթիս քառասնորդաց պահոցին։

Այս եղև յամի ՊԼԹ թուականիս Հայոց։

Այս վիպաբանութիւնս ունէն BCDEFGHIJKLM NPQRSTUVWYZbc ձեռագիրքերը՝ մեհենիկ ժէ=փետրուար 23 (C ունի մեհենիկ ժշ=փետրվար ԻԹ, իսկ Z մեհենիկ ժէ=փետրուար ԻԵ.) Գեղապատում սրբոյն Հռեփսիմեայ կեանքն։ B էչ 285 բ′—286 բ′, C 692′—696′, D 291 ա″—293 ա′, E 638″—641′, F 280 ա′—281 բ′, G 335 բ′—336 բ′, H 303 ա″—304 բ′, I 349 ա″—351 բ′, J 607′—610′, K 308 բ″—310 ա″, L 292 ա″—293 բ′, M 344 բ″—346 ա′, N 321 ա″—322 ա″, P 268 բ′—269 բ′, Q 302 ա′—303 ա″, R 321 բ′—323 ա′, S 357 բ″—359 բ′, T 342 բ′—344 ա′, U 315 ա′—316

| (փխ. սրով և քարիւ.) CFIb քարիւ և սրով. QVc սրով և (c յումի և) դանակով քարիւ և փայտիւ. 12. Z բարմութիւն. GM բարմութիք. | CF Ib յումիճ բարմութիւն ամբոխին. 1. DNPWZ նաւ. CFIb յումիճ. | CFIb խոսոսանութիւամբ փխ. հաւատով. | (փխ. ի քրիստոս) C ի քրիստոս չխուռա. F ի քս ի ար մեր. 2. փխ. սուրբն աւագ Ib նահատակն աբ աւագ. DQVWc յումիճ. | B յումի սուրբն աւագ .... քառասնորդաց պահոցն, այլ և տոց 2-4. | Y աւագ. | DW առ աձ արն աւագ. 3. (փխ. ի մեհենիկ ի ժէ) D փետուար իզ. W փետրուար իզ. P ի փետրուարի ի իզ. H ի փետրուարի ի ի և զ. Sc ի փետրուարի իզ. JRT ի փետրուարի իզ. EGKLMNQUVY ի փետրվարի իզ. Z ի փետրվար իզ. F մեհենիկ ժէ. I ի մահենիկ ամսոյ ի ժէ. b ի մեհենիկ ամսոյ ի ժէ. | DW քառասնորդացն պահոց փխ. երկրորդում ... պահոցն. | E չորեքչաբաթու. Z չորեքչաբաթիս. FIJPTVW bc չորեքչաբաթի. N չորեքչաբաթի. | FJMNQSUVZ յերկրորդումն. c յերկրորդում. 4. N չաթաթիս. F չրթուան. I չաթաթան. | DE յումիճ յերկրորդում չաթաթու. | DJT քառասնորդացն. I քառասնորդաց. | DJTWY պահոց. QVc պահոց ապուհայնցն. F պահոցն յաւուր ոտնի արդյն պօղիկարտոսի եպսին. Ib յաւուր ոտնի սրբոյն պօղիկարտոսի երպին. 5. DW յումիճ այս եղև ... հայոց. | փխ. այս եղև QVc գործեցաւ այս. B յումի. | (փխ. յամի պլթ թուականիս հայոց) QVc ի թվականիս հայոց պլթ ամին (c թըւականիս). | T յամին. Fb յումիճ. B ի փխ. յամին. | E պլ և թ. H բշ և լ և թ. GPb պ և լթ. CKLMRTY բշ և լթ. B ըշլթ. | EHIJRb թըւականիս. FNSTZ թվականիս. P թըւականիս. Y թըւին. | C մեղոյ փխ. հայոց.

ա″, V 289 ա′—240 ա′, W 281 բ′—283 ա″, Y 51 ա″—52 բ′, Z 241 ա′—242 ա″, b 394 ա″—396 բ″, և c։ Վկնագիրքը. BHKLMRTY «Յայսմաւուրք վիպասանութիւն Աւագա. Նոր վիպին Գրիստոսի» (B Նոր յումի). CDEFGIJNPSUVWZ bc «Յայսմաւուրք վիպասանութիւն սրբոյն Աւագա. Նոր վիպին Գրիստոսի Աստուծոյ» (FIb Յայսմաւուրք յումիճ, E սրբոյն, b սրբոյն, V վիպասնու, DW աւագայ, Z աւագին, b աւագուն, C աւագայ, C քբ յումի, FGNV bc այ յումիճ)։ Ց աւագն թեղթը պահաս է, ասած վիրապիր չունի։

Համա. Նաև Զամչեան, Բ. 433, Յայտ. Բ. տպ. 386″—388′, Բ. տպ. Ա. 93″—94′։ Ա. տպ. 549′—551′։

ծոյ պատճառելոյն, զի անյագ էր ի մեզս եւ եղև նմա գաւ ինչ ընդ ումեքս եւ նա երթուեալ աւերեաւ մերկ ի վերայ բանին այլազգիք ամենք և ասեն. Ահ մերոյն, զինքեա չտգէ աւերեաւ եւ նա համարձակեալ ասաց յայտնապէս. Աւաեւ և ոչ անաչեւ, զի եւ ծառայ եւ սուրբ Աստուածածնին և, հաւատամ յիրգին երթալ միանձին ճեռաւ Երբասաւ՝ և խոչեալ թագաւորն զան մեծոյ փրկութեանն եւ սաստեալ անօրինացն անցաւոյցանէին զնա մի ասել զայն եւ նա ևս վառաջեալ խոստովաներ զԵրբասաւ՝ Աստուած և Որդի Աստուծոյ։

1. CDIQW պատրիարքեան. BGHKLMRYbl մեղաց. | BDW յանձին զի անյագ էր ի մեզս. | PR յանդագ. | Z ի մեզսն. ITZ մեզս յառաջ յետոյ ասկացմունք եբ՝ ՂՀ և զաղտւոյ (Ղ բոյլ) երթասաւորս (Z երթեալ ասաւորեան) չաղաչէր ի մեզս զայր և ասլանի գործոյք զբերասաւնեայս (Z զբերասանեանն) և զայլազգիս, խոչ Լ և զաղտւոյ երթասանեայս (Z զբերասանեանն) և զայլազգիս չաղաչէր զայր և ասլանի գործոյք. | ITZ ասլոյս գնայ և զայլազգիս չաղաչէր զայր և ասլանի գործոյք. | DILPQ երկ-ից յեսոյ ասկացմունք են զի չանդիսիցեալ. 2. PW նման. | DILPQ TW ասէր. | PDW նայ. | PTc երգչեալ. | b ասաց. M յանձն. 3. b TW ասէին. | BJ յանձն այս. | MR բանն. | B նանց է (փիս. այս է)- CIL ասաւին. | Q էր. TZ ինչ. 4. EP չասէն. | DW այլ-ՂՀb այլապէս է

Զոր առեալ տարան առաջի գատաւորաց. և անդ եւս վկայեաց թէ «Դիրքիտոս Աստուած հաւատամ». եւ առեալ տարան զնա առաջի նոյն Համոնհին, որ յետոյ զԹէոքար Թուտան գառեաց եւ նա բազում խոտոմամբ և սպառնալիօք ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնա ուրանալ զԵրեսոս տուս։ Վասն որոյ բարկացեալ Համոնհն հրամայեաց քարկոծել զնաւ եւ այնպէս կատարեցաւ ի Քրիստոս յաւուր ածելի սրբոց քառասնիցն եւ եղև նոցա պսակակից՝ ըստ պարտ և ժառանգեն Հանդիսաւիչք։

Այս եղև ի Պէ թաւաքոնս Հայոց, յամս նոյն մեկիք Աշգնեն և իւր կնոջն։ Էր նա յերկրէն Արծրոյ, ի գեղջէն Թառաբատայ, և անուն նորա՝ Եղիսաբեթ։

1. DQW գառաւորացն. b գաւրին. 2. W քո. | (վեր. զբրիստոս առաւած հաւատամ) ITZ քո ած է և ես ի նա հաւատամ. c զրս ած հաւատամ և զմոյր նորա ածածին. | ITZ և ապա. | I յուին առեալ. 3. b տարան. | DIW յուին գնա. | P առաջ. c առ. Z յուին. | E խաթոցին. HKLMRY գայսին. G խաթուն գաղային. c գայս թագաւորին. Bd գնաւ խաթունին. | P յոր. | b յուին յետոյ. | GHKLMQR UY զրօհաք. CEPY գրուհաք. | (վեր. զդոնաք թուտարն) DW զգոնարն. I զնոյն թաւարն. TZbd գնաւարն. c գնաւաք. 4. HPd յուին նա. | Q յուին բաղում. | BGHKLMRY զրպանօք վեր. խոտոմամբ. | H բոպտանախօք. 5. c կարեաց. | I հաւանեցունել. L հաւանել. | DW գնայ. 6. B բարկութիք յցեալ. | IW յուին բարկացեալ թագաւորին. | Q թագաւորին. c թագաւորին գայսյ. b խաթունն. B յուին. | B առայ. | I քարկոծ առնել. 7. P գնայ. | Z յուին եւ. | E առ. վեր. ի. 8. Eb քառասնից. c քառասնիցն ի մարալի անայ յիներ. | DW յուին է եղև.. .. հանդիսակից. | վեր. նոցա d նա. I յուին. | P պրսակակից. | b յուին քոտ. 9. Z պրսակ. | EGHIKLMRY մահտաւոր. PUc մահտաւորն. d մահտաւոն. 10. ITZ եւ այս. | c կատարեցաւ վեր. հոգե. | վեր. ի սին DEMQ RUWY պես. HKLb պ և խ. G ի պ և խ. P ի պ և ի խ. B ըշխ. C ի ըշ և ի խ. I յամն պես. TZ յամն պ և խ. | վեր. ի պես թուտարնեիս հայոց d ի թվիցիս հայոց պես. | IT թուտարնին. Z թուտին. DEHQR Y թիվտարնիս. Pc թրտարնիս. | վեր. հայոց c մերում. ITZ յուին. | վեր. յամս BI յատ.ս. | DW յուին յամս....խատարտասաց, տոդ 10-12. | b յուին յամս...իս կնոջն. | BEGKLMQU մեկիք. Z մեկէք. Id ամիս. 11. P պարզեն. ITZ հղդնին. | (վեր. իւր կնոջն) HKLMRY կնոջն գայսյին. IY իւր կնոջն գաղային. Z իւր կնոյ գայսյին. B կնոջն գնաւ խաթունեին. G կնոջն գայսյ խաթունին. CEQ իւր կնոջն գայսխաթունեին. PU իւր կնոջն գայսյ խաթունին. c իւր թագուհւոյն գայսյ խաթունին. | I և կնոջն գայսյ խաթունին. c իւր թագուհւոյն գայսյ խաթունին. | IZ յուին էր. | P նայ. c նահատակն այն. | L ի յերկրէն. c ի գաւառէն. | IZ յուին յերկրէն արծրոյ. | Cc արծրոյ. d արձոյ. T քաղքերտոյ. 12. DW պրսոյն վեր. նոցա. | c եղիսապեթի. D եղիսապեթ. E եղիսաբեթի. b եղիսաբեթ.

Այս վկայաբանութիւնք ունին B 377 բ′—բ″, C 969″—970′, D 442 բ″—443 ա′, E 883′—884′, G 461 ա″—բ′, H 427 բ″—428 ա′, I 471 բ′—472 ա′, K 435 բ′—436 ա′, L 388 բ″—389 ա′, M 464 ա′—ա″, P 373 ա′—ա″, Q 438 ա″—բ′, R 441 ա″—բ′,. T 455 բ′—456 ա′, U 437 ա—, W 399 ա″—բ′, Y 166 ա′—ա″, Z 343 ա″—բ′, b 501 ա′—ա″, ç և d։

Վէրնադպեղ չունի և հետեւած է Թամսոր Մոհաքսյ յետոյ։

Հմմտ. Զամչեան, Գ. 435, Յայտ. Բ. տպ. 529″, Գ. տպ. Ա. էջ 183″, Ա. տպ. 769′—″։

Եղիսաբեթի վկայաբանութիւնը ունի նաեւ № 434 ձեռագիրը (Գէորգեան ցուցակ), էջ 501 ա′—բ′, որ մեր քնագրի հետ համաձայն է, ուստի համեմատութեան չենք առնիլ։ Նոյնպէս վկայաբանութեան վերջաւորուած «եւ. արդ գնա ով որ ուրացիչ ...» հատուածը քաց ընդ թողեալ։

25.

ՋԱՔԱՐԻԱ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

† ՊՈՒ=1393 յունիս 25 դ.

Զարթուցան հայրապետն մեր զամենայն տեսեալ նախանշանսն ասառնացդ, որ մարգարեացն է ի սկզբանէ և հանապազ ճշմարտութեան, զի վասն էր և ոչ էին ասառատացքն և եղեալ յաշտանակն հաւատոյ. Ջահն պայծառ և լուսաւոր, ոսոսի փայլէր ի պատրգոյն եօթն գնատպայծառնդուկ առաքելոցն անձինն նոցա՝ զի կատարեալ էր ուղղափառ հաւատովն. երկրորդ՝ զի հաստատուն էր յուսովն առ կեանսն հանդերձեալ

1. ի զգրաստանեայ. O զբրազան. | OTU քահանայապետն (փխ. հայրապետն). | EZ զբ. P ըզգր. | CDEGHILOPQRVYի զգբաքեայ. Z գաբայիան. NU զգբաքեան. 2. P նախայարն. | NZ ասառնաս. T յունի. | զբ մարգասպանեան. ճշմարտութեան ունին միայն OTU. | OT էր. | OU հանապահն. 4. DI ասառնացն. L յաչսաբացն. 5. GHKLMRY փայլեալ. C վայէր. | GOTUZ ի պատրգոյն. b ի պատրաստգան. BN ի պատրգիան. E պատրգոյն, ILMR ի պատրգէն. | P զնդրատգոյթս. K զնատգոյթս. B զնատգագոյնն. N հատգագոյնս. | CIPc նշանվից. O նշանվից. | այսպես GLPTVZ. յայ Y ասգագոյատգոյն. H ասգագոյատգոյնն. եւ միայնոյն ասգագոյատգնեան. 6. P ի բ.ր. | OTU այսինքն. Z այսինքն. միայնոյն այս է. | C վերծին. յայ BDIQTUVZbc զէ. GKLMRY է. | DKMQRV առաքելոցքին. T առաքելոցքերքն. L առաքելոցքեր. 7. M յանձինն. TZ անձին. N անձնէին. | N կատարել. | b է. | NQ ուղղափառ. Z ուղղայփառ. P ուղղփառ. T առաքելոցքեր և. | DE հաստատուն ուղղափառ. | BINZ հաստատ. | OTU յունիս երկրորդ. 8. EINOPTUc և (փխ. զի). Db յունիս. | Z հաստատատն. ի հաստատեալ. | R գհաստատ ունէը (փխ. հաստատատն էր). | IP յուսով. | K L յուսոյն ի հանդերձեալ կեանսն յաւիտենին. | DTb կեանս. | QV հանդերձեալ գհաստատանին յաւիտենին.

յաւիտենին. երրորդ՝ այլ և ջերմեռանդ սիրեցին զոր ունէր առ Աստուած և առ մարդիկը. իսկ և զարգացեալ էր խոհեմութեամբն, և համեմատեալ արիութեամբն, ողջախոհ էր ցանկութեամբն, և զուգակշիռ արգասրաւթեամբն. Ա յսոյիսի եօթնեակ լուսատուիցն լուցեալ էր վերագունս վիսին աչտանակի, զոր իւրամբ հաւանութեամբ մարդաբերին աստուածարանութեանն.

Զաքսոյիսի պայծառ. ջահս չիվառցանել կամեցաւ սատանայ. Վասն որոյ ըստ լնածէին չար բարուքին, զոր ունէր մանկանս ընդ օրինացս ճշմարտութեանն, յորոյց փոքանսիս քահանայապետին Աստուծոյ՝ զդաստատոր քաղաքին Աստանայ՝ զայր սին չարաբարոյ և ժանդ, սզդաւ պարսիկ որ եհեաս առ կամեցողին մեծերեալ չարութեամբն՝ զոր ուներ ի սրտին, և պատճառանօք իմն կամեր պիղծն յայտ

I. Y երրորդ. OTU յունիս. փխ. այլ և GHKLY և այլ. B պի. | փխ. ջերմեռանդ զՎ ի ջերմեր. EZ ջերմեռ. BDINOPUbc ջերմ էր. T ջերմեռ էր. | C ջերմեռանմեռելի փխ. ջերմեռանդ անմեռելի. | D յունի անմեռելի. | GHKLY զբ. 2. P ունէր. | OTU յունիս և առ. մարդկեր. | Z այլ (փխ. առ.). | NQZ մարդկէ. | EZ իսկ փխ. իսկ և. 3. N յունի էր. | B խոհեմութեր. Q խոհաբանութեր և խոհեմութեր. V խոհաբանութեան և խոհեմութեր. | E յունի և. | N յունի և հանդիսացեալ արիութեամբն. | Z հանդիսացեալ էր. | L արիութեան էր հանդիսացեալ. | B արիութեր. 4. Z ողջահոգեներ. P ողջախոհներ. | BZ ցանկութեր. | Z զուգակշիռ. I զուգահեռիկիռ. E զուգակշիռա. | B արգասրաւթեր. E արիութեր. 5. I պատրգոյն-իսկ. | V և ակ. D եւթնեակ. PT եւթնեական. | KLOQV լուսատուցքն. | c լրցեալ. EGHIKLMPRY լցեալ. 6. P զջերմեռանդ. L զջերմեռանդ զնացեալն. | N ասատնակին. O յունի. | OTU եւթնեն. | O նմանեալն զնգազանս. | N ասատնակին. O յունի. | OTU եւթնեն. | O նմանեալն (առոյ). G նշանակին. E նշանակեալն. 7. DOb անդրանիքեն. P անդրանիքեր. 8. c զնոյն. BCDNOPQTUVb ջան. | b լինչպէս. | P ասատնակեր. 9. P ոգ. | E ընդ. | N ըզնածին. | փխ. չար բարուքն ՈՎ չարաբարուքն. C բարուքն չար. | G ունէը ընդ. 10. EQV ըստ. | DILVc օրինացն. | TU ճշմարտութեան օրինացս. O ճշմարտութիս աւրինակ. | ՈՎ յորոյ. | CEOPQTUVc ի փոքանսիս. 11. U գհնին. | D ասատնս. ՈՎ յատնանայ. 12. E ուժ. | Z չաղաչարար. Db չաղաչարար. | B ժանս. ի ժանկ. | N պղծիկը. | փխ. որ TU և նա. O և նայ. 13. PZ կամեցողիսն. CU մեքենեալ. G Նբեքեալ. HKLMRY քեքեալ. | Z չարութեր. | P ունէր. 14. O խորտին. KL ի միասն. GHMRY ի սիրան. | D յունի խեն. | N կարծէր. | CINPQVbc պիղծն. OTU յունիս. KL գչարութիւն իւր յայտնել.

նել զպարսիկն իբր ասելով. «Ա՛ռ քեզ զնախադն իմ յա-
ւանդ պահեսո՛ր»:

Եւ Տէրն հեզաբար առեալ պատասխանի և ասաց.
«Ես՝ոմն իմ չէ պատշաճաւոր տեղի պահեսոի, մնչեայ. այլ
5 տեղ տեսցես յանկատար պահեսոից քոց»:

Յայնժամ սկսաւ պիղծն այն և ժանգն բարկութեամբ
հայհոյել զնա, և ձգեալ զնեան իբր ի հարկանել. իսկ տէր
Զաքարիայն կրկնակ զնեան իբր ի վերայ կրծից իւրոց, և
յապաւակել պղծոյն զծիսա արբոյն, ասէր. «Քա՛ւ լիցի քեզ,
10 մնչեայ, առնել իբս անպատեհս Անպատեհ է քեզ հարկա-
նել զիս առանց պատճառանաց գիաւոս»:

Զայն տեսեալ ոմանց և ձայն առեալ մխիթար և
առժամայն կուտեցան անդ բազմութիւնք որոց և կա-
նանց. զոր տեսեալ անօրէնին և առատացաւ ի բարկու-

1. Բ զպարսիկն. CDEIOPTUc զպարսիկն. | Z ասելով. Թէ. | B ի քեզ. E ընդ քեզ. | B գմանագս. EL մանգան. Z գմանան. GIK MQUV գմանան. N ըզմանան. | I յառանդս. O առանդ. 2. P պահեսոի. 3. Z տէրն զաքարիայ. MOTU պն. Բ տէրն. | HNOPYc արեալ. Z տվեալ. | IZ յտին և. | OTU առ. Z յտին, բայց յայտոյ ասուն իմն-ից յետոյ դնում է ասէ. 4. GU յտինի տեղի. | B պահեսոից. Z յտին. | NZ մտնչա. HIR մտնա. D մտյալ. Q մտնչալ. b մտալագ. OTUV յտինի. 5. IOTUZ տեղի. | QV տես. OTU գացես. | QV յտնեզատւոր. B պահատւոր. C հարկատւոր. O անկատար տեղի. | L պահեսոիդդ. P պահեսոից. 6. CENOPQTVbc պիղծն. | Ç ժանգն. b ժանեին. B ժանան. | P բարկութիւ. 7. b հայհոյելը. | P զնայ. | EP QV ձգեալ. G ձգել. | V զնեան. CNPQbc զնեան. | BCDINOPQTU VZbc յտինի իբր. | Z ի հարկանել զնա. | E յտնի ի հարկանել ... զնեան իբր. | CORUY սկըն. M սկն. 8. D զաքարիայ. | U կըցնալ. BDb կցնաց. | Q զնեան. CVb զնեան. b. | COQTUVb յտնի իբր. | BDEOU կրծիցն. | O իբրոյ. BU յտնիցն. 9. C յապաւակելլ. EZ ապաւակել. D յափշտակել. | CHKLMRY զծնեան. Cb ասէ. BV ասաց. | QVZ յտնիցն զնոյ. 10. Zc մտնչալ. NT մտնիա. I մտյալ. Q մտնչալ. D մտնէա. O մտալանալ. V յտնին. | L բանս. C զնեզ իրս. | I անպատեհ. b անպատեհս. L անպեհաս. | OTU անմարթ պիս. անպատեհն. | B չէ զնեզ պարս (պիս. անպատեհ է զնեզ). 11. OU յտնին պատճառանաց. | N պիտաս. | B պիտաս պատճառանաց. 12. NOPYc տրտնալ. Z տտնալ. | N պիմէնաց. | B յտնի և. 13. N առաժամ. BOTU յտնիցն. | NOU յտնին տեղ. | BEZ բազմութիւ. b բզմը. 14. B յտնին և. | C բարկութիւն. DINQVYZ ի բարկութիւն.

թիւնն. Ձեռս յօձիսն Ձգեալ՝ պատառեալ զպատմուճանն
իւր, և փետրս գնչուսն, մինչ զի արիւնաչաչուս լիներ
պիղծ երես նորա. Եւ այնպիսի Ձեռ՝ել ել պատաբս Ա՛ն-
թեմացայց, և գնացեալ յԱռատն առաքի ամբոխիւն ի բա-
5 դանիսն, չարաչարեալ զքրիստոնէիցն Աղքեմատրայ և
զեպիսկոպիսն:

Իսկ տէր Զաքարիայն այնչ գիտելով թերե զանձնէ,
վասն որոյ փախչացաւ և նա գնալ առաքի ամբոխիւն ի բա-
դանիսն: Եւ ի չարաչարսն Դանիէլեանին զեպիսկոպիսն,
10 ասէ ամբոխն թէ՝ «Ուրացիր զքրիստոս և զարձիր յօ-
ըէնս մեր. և ես չհոգեմ զքո գինւոյդ»:

Առէ Հայրապետն. «Ինձ մի լիցի ուրանալ զքրիստոս
Աստուածն իմ. այլ Հաւատամ դնա արարիչ ամենայն ա-

1. OTU և Ձեռն. BCDILPbc Ձեռն. | Z ի յօձիսն. NT յօձիս. D յանձիսն. B ի յօձիսն. OU յտնին. | BDMQRVb Ձգեաց. | BDb և պատառեաց. U յտնին. | U պատմուճանն. 2. GHKLMRY յտնին իբր. | T յտնի և. | OTU պետ. փետք. | BR գնչուսն. Z գնչ մորուսն. TU գնչորուսն իբր. CDGKLMQXc գնչուսն. O գնչուրուս իբր. | E յտնի գլ. | U արիւնաչաուս. T արիւնչաղս. | CEINO QTVZbc լինել. U լինիլ. P յտնին. 3. CENPQTVbc պիղծ. DI յտնին. | C ENOPTUVZbc երեսդ. IQ յերեսդ. L յերես. B պատճէր. | ֆիւնոյա D պիղծդն. T երեսդ. | Z ա՛յսպիսի. L յայնպիսի. E այնպ. | O TU ելեալ. | GHKLMRY յտնին պատաբս. | Z անթեմացաւս. b յանթեմացայց. EO աղթեմացայց. 4. և գնացեալ ... զեպիսկոպիսն վտանգեցուսս հաստատ՝ այլ և տղ 4-6, ուղիղ մյագ BCDEINPQTUVZc. | BCDEIPQVZc գնաց. N գտնացին. | D առաքն. N յտնին. | V յառքի. | ի բադանիսն ուղիղ մյագ T. 5. Է և չարաչարսնացայ. N չարաչարսնեցին. P չարաչարսնացաց. | զքրիստոնեիցն ... զեպիսկոպիսնէն մասր BCDIN PQVZc ուղիղ սյագիս. «զոմպատիան և զընծիլիան ամբոխարաս (P բդրդսն. c յտնի և. | DVZ պետնիչս. E բնաիչս. | IQ յառքիամբոյդ. N յառքիամբոյդ). 6. Թ զեպիսկոպիսն. 7. U տէրն. | DPb զաքարիան. | BGHKLMRY ոչ. | Z խեղճ. N ի խիղճ. T դանձնէն. 8. Է և նա փոխքացաւ. | OP նաց. | Y գնալ. Z գնաց. NP գնեալ. | V յոչիս. | V բռնաւորին. G ամիրային և յանդիսանաս նմա մնչ երթայր. | NZ ի բադանիքն. 9. Թ և չարաչարսնալ. KLMU և չարաչարսնիլ. E և չարչարսնեին. | CNPc գանչնանդին. OTU գաւառսդն. V յտնին. | P գնաքիսդն. և գրչուն. T գրչուն. | Q չարչարսնելն. E ջարչարսնան թէ. 10. V բռնաւորն. | OTU յտնիցի քէ. | B չարենան. 11. BDEb չնորհեցից. | L գննաս. b գնաս. NZ գնաս գալ. 12. OTU պ հրան. | OTU քան (ֆիս. մի). 13. D գնալ. | արարիչ ամենայն արարածոց.....հաստատ՝ ուղիղ մյագ OTU (OU արարածոցս ամե-

բարածոց, Եակիմ Հօր համաղօրի և փառաւիմ Հոգւոյն Ճշմարտիւ։

Զոր լուեալ անօրինացն, ևս առաւել ի բարկութիւն բրդէացան, և որպէս չունէք կատարիք սրեան ծարաւիք կրճատէին զառաքեալս իւրեանց ի վերայ սրբոյն։ Եւ անդ ի բաղանեան Տարին զսուբրն ի մանուչան սրով. և Տանին պատաք ի բաղանեացն ի քարշ և Տարին քարիւ զքլուխն. և մերկացուցեալ զնա, եդին չուան ի պարանոցն, և քաշեցեին ընդ փողոցս քաղաքին. և բաժանեցին մարմինն ի 10 գՏեա երեքային, և Տարկանէին զնա քարիւ և փայտիւ և սրով։ Եւ նա ի քարշին և ի Տարկանէն՝ մինչդեռ օրՀնութիւնն ի բերանն էր, ասանգեաց զՀոգին իւր առ Աստուած՝ բարի խոստովանութեամբ, ըստ գրոյն որ ասէ. «Հոգիք արդարոց ի ձեռն Աստուծոյ են»։

փիւ. ամենայն պարագրած. OU ամենայնի փիւ. Համազօրի). Ամենայնի ձեռագրեր պարզիչ ամենայնի ասելով վերագրեալ են. 1 ոտն մինչ ապարիչ. QV պարզիչն ամենայնի. 3. OTU զայս փիւ. զգր. | Pc լքեալաչ | L յանօրինացն. | CDGHKMNPRYbc և են. 4. BKL զբրդեացն. Q բրբդեացն. MORTUZ չարժեացն. Y չարժեաց. | OTU իբրև (փիւ. որպէս). | GHIKLMNPRYc չուն. EGOQU զբուն. V յուլի. | EOU կատարի. Db յուլին. Y կատարեալ գազան. T գիսաւորի չան (փիւ. չունէք կատարիք). | EOTU յուլիի սրեան. B սրպոյոյն սրեան. | Q ծառուէք? EOTU յուլիի. 5. I որ կրճռեցին. | N սրբոյն. OU ևր. | O TU անդէն. 6. Z ի բաղնեան. E ի բաղնիս. OTU յուլիին. | O Տարեալ գնա սրո[ւ] ընդ անասնոյն և քարշելովն սրտացս ի բաղանեացն և Տարին քարիւ զգլուխն (փիւ. Տարին զսուբրն ... քարիւ զգլուխն). | N զսրան. Z սրբոյն. TU զնա. | Z ի մանուչան սրով. B սրով ի սնահկաւչան. T սրով ընդ կաչառն. U սրով ընդ անասչան. P ի մանուչան. | IP յուլիի սրով. | Z Տարին. TU քարշելին. 7. Z յարտաքս. | Z ի բաղանեացս. N ի բաղանացն. | TU յուլիի է քարշ. | C սարին. | Z Տարին զգլուխն քարով. | N քարով. 8. R մերկացնով. | P գնաց. L յուլի. D գնա և. | D չման. OPbc չբուան. | TU քարշելին. C քարշիցին զնա. 9. c ընդ փողոց. | G բաղնաւքիք. Z քաղաւտ. OU յուլիի. | Z անապղին. OU ամբոխն. T ասանիին. NQ քաղաքին. 10. NP գնայ. O ըրնա. QV յուլիին. | OU քարարքք. E քարիւն. 11. DOP նայ. MRY յուլիին. մինչդեռ.... բերանն էր հատուածր I յուլի. E գնուէ ի աս. աստուած բառիս չկայ. | QY օրՀնութիւն. Z անհոգութիւն. V անհոգիթ. 12. LN ի բերան. | D յուլի էր. | V յուլի աս. աստուած. 13. P գրոյն. | B DMQb ասէ թէ. 14. DN արդարոցն. | Pb ի ձեռնէն. c ի ձեռն. L ի ձեռս. | b էն.

Եւ իբրև չարաչարեան նոցա ի գլուխ եկ և չամենի եղև աստանայ, զի ոչ եհաս լրջիցն զոր ուներ, այլ իւր չարութեեամբն պատարագ բարբարոսական ընծայեաց դեռայրս սեան մեր։ Եւ այնպէս տաքեալ ի քարշ՝ ընկերիցն սրտաց քոյ բաղաքին և կամէին այլով գաւոբ մարմինն. զոր ոչ եաս թոյլ ամբոխակա Ապղանին, այլ Տրամեան եա բառնալ գնա բրիատնեցին և Թագի պատուով, զսպէս և կամեացցին. Զոր և արարին խոյ։

Եւ ի խուռն քարանցն Տարկանելոյ՝ գագաթն վերա-10 գեալ էր ի գլխոյն և ուղղն ցեղեալ, մինչ զի Տչմարտութեամբ երեսացն ոչ երևեիին։

Այս եղև ի թուականին Հայոց Պ[ՃԺ] ամին՝ յունիսի

1. DՊb չարաչարեին. N չարաչաաւտութիւն. | T յուլի նոցա. | T եւ այնմ պղծոյն. | O եղև (փիւ. եղ և). | EZ ամօթ. 2. P ուներ. | QV յուլիի այլ իւր չարութեամբն. | P յուլի իւր. | E չարութիւր. | OU իսկ նա այլ իւր չարութեամբն. | P յուլի իւր. | E չարութիւր. | OU իսկ նա բարբարոսաւոյ պատարագ Տանոյ գոաւ ոչ (փիւ. այլ իւր ... գՏարեալան բարբարոսաւոյ պատարագ Տանոյ գոաւ ոչ) գՏարեալան. 3. L պատարագաւ. | E բարբարոսաւոյ. P բարբարոսաւոյ. | N բարՏաւն. Q Տարպան. C այ զոր Տայրապետան. G այ գՏարբապետան. 4. QV յուլիի մերբ. T մեր այ. | ERY պապէս. OTU յուլիին. | B ի քարշ տաքեալ ընկերքին. T տաքեալ քարչելին. | OU ընկերքին գնա. | N յարտաքս. 5. CLZ զմարմինն (փիւ. զաւոբ մարմինն). 6. CENOQUZc ամբոխակա. BDIb ամիրապն. V բանաւոբն. P ամիրապետն. | CDI OTUb եզդին. BEZ էզդին. GNPQc ապղին. V յուլին. HKLRY ապղին. | BCDEINPQVZbc Տրամանեաց (փիւ. Տրաման եա). | CGQV բրիատնեէին բառնալ գնա. | փիւ. բառնալ գնա ... և կամեացին Տաստատնի OTU ուՀին պապէս. «զոյ մոգոլիչ բրիատնէիչի ոբ զոհեան և փաթոխացալ էին ի քարկոծման ժամուն բառնալ գնա և առնել Թագի պատուով. (ձեռ. տարբ. T յուլի գալ. U մոգոլիչ. | OU յուլիին նոցա և. U ի քարկոծմանէ. O ժամին. U պատուի). 7. NP գնայ. Z յուլի. | Pb քրիատնէից. L քրիատնէին. | Z յուլի և. | E Թագնալ. | IPb պատուով. | Z յուլի և. 8. I յուլի և. 9. OU յուլիի և ի խուռն ... ոչ երևէին, այլ և տող 9-11. c խուռն փիւ. ի խուռն. | VZ Տարկանել. Q ի Տարկանել. I Տարկալոյ. | EGHKLMRY զատաքեին. | Y և վերացեալ. 10. QV յուլիին էր. | B գլխոյն (յուլի իր). | C ITb ուղիվն. B ուղիւն. | HLYc ցցեալաչ. D յուլի. | ի պիտի ... ցեղեալաչ. | GHKLMRY զի և. 11. QV ոչ երևեին. | Z երևեին. 12. այս եղև...հանդիպեցաւ Տաստատի վերադարձութիւնն ձևագործեր յամաՏատուած ևն եակ դիտաւոր իրքի. 1. CEINPQVZb ուՀիի վերադ ձևագ. միայն ևն եակ դիտաւ եա իրքի. 2. BDGOTUc յուլիի և ի մեՀնիի ժ Տանգիպեցաւ, նոյնպես իրի ակ դա եե դեաւ. 3. HKLMRY ուՀիե այսպես. ապա եղև յուլիս ամսոյ ի իզ և ի թուականիս Հայոց ոչ և իզ ամիսն. ապա մեկ ձևագործական տարերարբիների եե. 1 եւ 2 իրքից I թուականութիւն.

ամայ ի Իե, յաւուր չորեքշաբաթի և ի մեհենիւ Ժե հանդիսացաւ

Իսկ բրիտանեայքն՝ որ ի քարկոծման ժամուն զօրեալ և թաղուցեալ էին, հրամանաւ ամիրային յատաչ եկին և բարձեալ զնոսին տապան յԱլեքսանդր և պատուով թագուցին զնա ըստ սովորութեան, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

PUc Քրտահարս. NOQVZ թվականս. D Թվինս. | B ընդր. DIP պ և ի իգ. C ըձ և ի իգ. G ըձ և ի իգ. ENTc պ և իգ. | CEINZ յտեղիմ ամին. B փերաձայտ և ամին բառագ. | QVZ յտեղիսի. b յտեղաբ. | Q Z յտեղիմ ամաց. b ամաց. | IQZ իգ (առաջց ի ճախարհ). E ի իգ. G փերաձայտ և իգ բառագ. | Z յաւուրս. | Z չորեքշաբթիս. OPbc չորեքշաբաթիս. T չորեքշբթիս. | CNPQVZb յտեղիմ և. | Z ի յտեղ. | IP ի ամենի. | EPQb ի ժե. | NPZ համդիպեցաս յտեղիմն 3 խմբից՝ LM ի յտեղս. PY յտեղիսի. H ամոյի. | HP ի և գ. | MRY ի թվականս. H թվականիս. MR պ և իգ. H պ և ի և բ. 3-7. ամբողջ այս հատուածը յտեղիմ OTU. Վերեւի չորեքշաբաթիի բառից յետոյ T դնում է «ի մեջասքեին գայս ամ ազաքին չաքսն». U դնում է «ի փառս քի այ մերոյ» եւ այսպէս վերջանում է։ | E յտեղի քրիստոնեայքն. | E յտեղի ի. | O զօրեալ էին և թաղուցեալ. 4. BEIMQZ թագուցեալ. C թաքեալ. | L յամիրային. V բռնաւորին. 5. I յտեղի գոբեն. MTU գոբն. | Z զոբեն բառից վերջն վերջակետում է այսպես. վոր գոբաբիչն քաջ նահատակն տապալ թագեցին ալ լճամարալ և տաճն կորզեցին ըստ սրժատնեացն և փառս քի այ մերոյ, որ է ամէ յաբեսնեան. եւ այսեղ վերջացնում է։ | N տապալ ի։ | b յանթամար. QV աղճամար. E յաղճամարն. | Pbc պատուով. R պատուեալ. | D թագեցին պատուով. 6. P գնայ. DL յտեղիմ. | B յտեղի է փառս ... մերոյ. | EILPb յտեղիմ աստուծոյ մերոյ. 7. DGIKP յտեղիմ մերոյ.

Գ Ա Ն Զ
ՏԵՍՈՒՆ ՉԱՔԱՐԻԱՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ Ա.ՂԹԱՄԱԲԱՑ

Ասացեալ ի Գրիգոր վարդապետէ.

Գրքոյդ երկնային,
Աբբայդ երկնային,
Եւ տանէր մարմին,
Չմարդկին երկայնին
Առնել երկնային.
Դէր քան զառաքին.
Ձեռ կատարածին
Ակյամ խորհրդին
Տնօրինականին։

Բառունն երկնային,
Աստուած մուրբ Հոգին,
Ինքն ի սաբրեաւ
Առաքեալքն առին
Չծըշմարիտ հոգին,
Եւ յաչխարհս էկին
Քարող քո բանին,
Ակեսարսեին,
Ըղճամբաւ բարին։

Իսկ որք լըսեցին
Կենաց քարոզին,
Բեզ հաւատացին
Հաւատոք ծադկեցին
Ծոյրըս աչխարհին,
Ծընդհանուբս ազին։

1. գրքոյացեալ. 24. յընթանաբս.

Հազարք հազարին
Եւ բիւրք բիւրոցն
Քեզ վիճակեցին։
Ոչք վրկայեցին
Եւ զարհուս հեղին՝
Վասն անդստան քոյին։
Լոգ որս և արին
Սրշէ պանծալին՝
Ցառաջըս վերջին
Աչքեալ ըզհոգին,
Հեռեւեալ նոցին,
Սըրոցն առաջին։
Մարմնաւոք նոցին ըզձալի
Չմերս ընկալցիս պատառազ։

Գանձ սիրոյ քոյին
Գանձեալ ի յոգին
Վերագալ սիրին,
Բաղձալի վեհին,
Սուրբ պիտապետին,
Տաճարպիկասին
Տէր Զաքարիին,
Մեծ պատրիարգին,
Որ յԱղիծամարին
Բարբառնամբ չարին
Փորձ հասեալ նմին
Ցայլասեռ բամին,
Զոր սիրով քոյին
Ջերմացեալ նոքին,
Վանեալ ըմնասին
Ի մէջ հանգիստին
Բաղմութեան ոամին,
Որ պատեալ էին,
Դառաձեր զՈրգին,

ԶԲրիատաս կենդանին,
Դալ Հօր միածին.
Փառակից նոցին
Զճշմարիտ Հոգին
Մի աստուածութիւն։
Մարմնաւոր նոցին ըզձալի
Չմերս ընկալցիս պատառազ։

Որ յատարս յերեւ,
Ի գարըս վերջին,
Ժամանակ նեղին,
Փըրկութեան քոյին
Աչգեալ հաւարին,
Ոմանց հազարին
Բաժեալ ընդ նըմին
Զոր հարիւր թըւին,
Եօթն պակաս ամին,
Ցամենան մեհենին,
Տաճարհինդ օրին,
Զոր եքչաքանթին,
Չմեր հովիւ բարին
Նահատակեցին.
Վասն անդստան քոյին
Ստատիկ գանեցին,
Եկեալքն Թրքին,
Եւ անարգեցին,
Սըրով խոցեցին,
Վիրաւորեցին,
Բարկած արարին,
Խորտակեալ հարին,
Ջարգեալ մանրեցին,
Ըզդրլուխ նորին.
Ուրախ էր յոգին,

11. փրկութեան 16. հինգ.

Տարեալ ի յանձին
Զչարչարանս ուժգին՝
Վասն անդուման քոյին,
Ի անանց պըսակին,
Որ դանձեալ պահին
Ցիշէ. և ևս առաւ. . . .

Բանից բարերար,
Մարբ կոյս սիրամայր,
Մարբ Հոգւոյն տաճար,
Աչառնակ դատաւոր,
Աշխարհիս խաւար
Լոյս և լուսաւոր,
Սէգեան պըրթպոր
Հալիր կենաւոր,
Մինդորդ հաշտաւոր,
Մարգիանաք յարմար
Ի քեզ գինադար
Մեր կամակատար,
Որ դու մեզ Համար
Հայցես անդադար
Ցերկնից բարերար.
Հայցումն զո յարմար
Հզաւորն քեզ ընկալար,
Զանէին զր յիշողաբար,
Մեզ մինդորդարար
Եւ խաղաղարար
Ցուգմանց չարչարար
Մատիր սիրարար,
Հոգ մեզ մոլորաբար.
Եւ կրցորդարար
Տալ մեզ մըխիթար
Զհոգին կենաւար,

10. գաւառ.

Եւ ազատարար.
Պահել զմեզ անչար
Եւ անպատահար՝
Շատ ամօք յերկար։
Ողորմ. . . .

Սոյն վկայաբանութիւնն ունին B 435 բ''— 436 ա'', C 1127''—1129', D 528 ա'—529 ա', E 1038''—1040', G 550 բ'—551 ա'', H 514 բ'—515 բ', I 558 ա''—559 ա', K 521 բ''—522 բ', L 453 բ'—454 ա', M 540 բ'—541 ա'', N 517 բ'—518 ա'', O 507 ա''—508 ա'', P 441 ա''—441 բ'', Q 525 ա''—526 ա'', R 522 բ''—523 բ', T 530 դ''—531 բ', U 506 ա''—507 ա', V 375 ա''—375 բ'', Y (Տաո. Ա.) 251 ա''—252 ա', Z 397 բ'—398 ա', b 576 բ'—577 ա'', և c, բոլորն էլ մարգոյ և յունիս 26՝ նիզոյի և Սկզբնաւոյն վկայաբանութենից յետոյ. միայն T՝ փոխանակ յունիս ԻԶ-ի, գնում է յունիս ԻՀ, նախորդ օրուայ ԻԵ-ը ևս կանդնում պատմածիս. բայց յաջորդ օրերը շարունակում է ԻԿ, ԻՀ ևն։ U նիզոյի և Սկզբնաւոյն հատուածը գնում է Զաքարիայից յետոյ։

BCDEGHIKLNPQRVYZbc ունին հետևեալ վերնագիրը. «Յայսմ աւուր նահատակութեան կաթուղիկոսին Աղթամարայ։» T այսպէս «Յայսմ աւուր վերատակ նահատակութեան սեառն Զաքարիայի Աղթամարայ կաթուղիկոսին։» U այսպէս «Վկայաբանութեան սեառն Զաքարիայ կաթուղիկոսին Աղթամարայ։» M ունի «Յայսմ աւուր նահատակութեան սէր Զաքարիայ կաթուղիկոսին աղթամայ։» O իբր վերնագիր ունի միայն «յայսմաւուրց գաւառ։ Զանց առնելով համառօտագրութեան պատճառ ձեռագրական տարբերութիւնները են Զի սխթամարայ. Բ՝ կաթուղիկոսին. M աղթամայ. Z կաթուղիկոսի. N աղթամարայ. P աղթայմարայ։

Զաքարիայի գործը մինչ հիմա դեռ Ս. Խզմիածնայ ձեռագրերի մէջ՝ նրա մասին տեղեկացել ենք Հ. Տաշեանի ծանօթից, տես էջ 436 բ։ Բաւ Հայր Տաշեանին

գանձը գանատ է Վէնետկ հայ մատենագրանի թ· 139 ձեռագրատ, էջ 135 ա—136 բ:

Յատկապէս մեզ հետաքրքրող թվական մէջ մտնելու համար՝ գանձի պատկառ թիւերը նամական ենթզրել էինք Հ· Տաշեանից· մատենագրանդատան Հ· Ր· Պէշիկթաշեանը բարեհաճեց իւր ձեռքով մաքուր ընդօրինակել նրանց և մեզ ուղարկել:

Գանձի հեղինակը՝ ինչպէս վերջաբանի ու մասնաւորապէս էլ ցոյց են տալիս, է «Բերդոց վարդապետս», ոչ անշուշտ Աղթամարցին է, Յովսեփ կաթողիկոսի աշակերտներից· Գանձս մեծ մասամբ նուն է Գրիգոր Նյանձեցու. մի գանձին Տէր՝ Դուքասած Վարանդ Կոմիշոյանն, որի առաջին տան էլոք մէջ մեր բերած պատկեր համեմատութեան համար, պատկերով նաեւ վարդապետ Կոդեանի ժողովածուի թիւ· 22 ձեռագրի գանձաբանից, էջ 30 բ—32 բ (տես այս մասին Ե· Փոքճեանի յուշերը, Վաղարշապատ, 1898, էջ 28 ա):

Ի Բերդոց վրան նորաթեղ կաթող գանձս ... վանականց գովեստիցն· գրքի տպել քոյին, արդարեւիմանին, է առնի մարդին, գեղոյկ երեսացին, առնել երեսիցին, գեր քան գառաքին չետ կատարածին պարզ նորհաբրեն տնաբրենականին: Առաւատ առաք հոգին է հատել վերին երկնայ է առաքեալն առնի գնացին ճգնաւորաց է չուշացաս երեւ քաղաց քո բանին, ուխտաւորաին, քրիստոս բարին ..... (ամբողջը մեզ առնի Բերդոց պրկնատուսկով):

Թուականի մասին մեզ բնագրերի առած անհետեւողականութեան շնորհ է նրանց հետ անհամաձայն են: Յայտնի ուրբնկի գանգան ձեռագրերի համեմատութեանց երեսն նկատ թուականն է ՊՁՓ (=1392 գնիս· 13—1393 գնիս· 13), յունիս 26, ձեռքերշաբթի· Սիրգիս գանձ գնատ է «տանց հոգոյին, քամնայ ընդ նմին չորս հոգիս երբեմն, հինգ պակաս ամին, յամենայն մեհենից, տասնհինգ օրին, չորեքշաբաթին»: Անհամաձայնութեան առաջին կետն է հենց ապրեթիւը ՊՁՓ (1392—3) քան յայտնատուցաց, ՊՁՏ (1395—6) քան գանձին: Բայց այս անհամաձայնութեանը գերբեն է հոգեհանգ քառ այս· Առնանդնանի ենթադրելով թէ գանձի առաջին օրինակը ունեցել է «Երեք (է) պակաս ամին (1393)», ուր բ և է տառերի նմանութեանց չհեռուսլով յատկացնել էջեայ «Երեք (է) պակաս ամին» ընթերցուածը: Ձեռագրերի մէջ բ և է տառերի շփոթութեանը չատախանից շատ է օրինակ տես հետ պատկ, էջ 146 և 181:

Երեքշաբ և ուրեք գնատ կիսան է ամառերեքշաբթերի մի մասը և գանձը գնատ են մեհենկանի ժե: Տարեգրան ասացի հաշուով հոգոյ ՊՁՓ թուի նաւասարդ Ա-ը 1392 թուի գեկտ· 13-ին գալով նոյն թուի մեհենկանի ժեն էլ համապատասխանում է հռոմէական 1393 յունիս 25-ին, որ Յովհաննեսագրական հաշուով երբ էլ գալիս է շաբաթաթի օր, որին համաձայն են բոլոր ձեռագրերն ու գանձը: Բայց քանի այն է որ յայտնատուցի բոլոր ձեռագրերն էլ յունիս 25-ը տեղ գնատ են յունիս 26· շփոթութիւնը որ տեղից է ծագում չգիտենք· միայն տեսնում ենք թէ յունիս 26-ը տուղ է և պէտք է ուղղել յունիս 25:

Վկայաբանութիւնն ունէին նաև Յոհան Ա· ապ· 921′—922′, Բ· ապ· 629′—630′, Գ· ապ· Տաս· Ա· 271′′—272′′ և Զաքարիա, Գ· 433—4: Վերջինիս գործերատեսանին է ՊՁՏ (գանձի նոյն տեսչ ընթերցուածի համեմատ) = 1396, մարգաց Ի = յունիս 26· իսկ Յոհան քաղաքի գտատարի տեսնը՝ որ մեր վերադրանութեան մէջ վերագած չէ, Յայտնատուքի երեսգրքի երրորդ տպագրութեանների, ինչպես և Շահէ Հանի մէջ հաճար պարզի է: Տատասանքիս մասին Բաշմանի Աշխատանքի հետևեալ տեղեկութիւնն ունէ· «Այս տեղերում, որ հետաքրքրական կարծ տեսնում, տեղն Յոհաննայ է յ842 թուականին տալու գիտութիւնն Աղթամարայ գիտարանի տեսնը: Յոհրեն տրամադրութեան տեսչն է կրկին Յայտնատուքի տուքը վարդապետին Գրիգորի:»

26.

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՔՋՀԱՆԷՑ ԵՒ ՄԱՐՏԻՓԻՐ ՏԷՆՈՒՏԻՒՆ.

† 1395.

Քահանայ մի Սաւեփանոս անուն, ի յերկրէն Աշխու, ակաւ աւուրբք եկեալ բնակեցաւ ի կղզին Լիմն կոչեցեալ, և անտի եկեալ ի քաղաքն Արճէշ, տեսեալ անտեսուչս և անառաջնորդ՝ ոչ հոգևոր առաջնորդ ունելով և ոչ մար-
5 մնաւոր, ոչ եպիսկոպոս և ոչ վարդապետ, ոչ ձեռնադրէ և ոչ տանուտէր՝ յափշտակեալ կին մի ի քաղաքացւոյն հրաժանաւ և կաշառօք անհատաւոց, և քաղեմ ժամանակս եղեւ առաջնորդ քաղաքին։

Եւ նենգեալ անօրինաց և աստիսօ քրիստոնէից՝ ժառա-
10նեն գնա քաղաքապետին Արծկոյ Մահմատ անուն. և դուստր նուաէր մի աստուածատէր Մուսեփիր անուն. եւ հեղին զարիւն նոցա, և զգլուխս ի պարսպէն ի վայր կախեցին։ Եւ այն թէպէտև և պատիժ էր ի Տեառնէ, զի ամենայն կար-
15գաւոր յիւրում կարգի կացցէ. այլ անմիզղ արեամբն իւրեանց լուացին զպղծութիւն մեզոյ իւրեանց. զի աստի կենդանց պատիժս ազատ ի պատժոյ ապականացս գժոխոցս։ Եւ զարձեալ՝ եթէ ձեռօք անհատաւից մեռանէին քրիստոնեայքն այնպէս, որպէս Աբէլ մեռաւ ի Կայենէ, եւ
20Կայէն պատժեցաւ ի Տեառնէ. զի ասէ գլուխն հատաւոյ. Մի՛ ոք ի ձէնջ չարչարիցի իբրև զդող կամ իբրև զպրաս-դործ կամ իբրև զօտարատեսուչս այս ինքն է՝ կախարդ, ապա եթէ իբրև զքրիստոնեայ՝ մի ամաչեցջէ։ Նոյնպէս և սոքա մի ամաչեցին առաջի Քրիստոսի, այլ ընկալցին զա-
25նապական պսակն ըստ նմանութեան մարտիրոսական դասուցն, և թողութիւն մեզոյ արասցէ սոցա Տէր Աստուած Ցիսուս Քրիստոս. ամէն։ Եւ այս էր յ844 թուականիս մերոյ։

Այս նահատակութիւն մասին տե՛ս Թոմմա Մէծոփեցի. Պատկ, 1860. էջ. 112—113։ Նոյնը էջ. 47. «... Էին Ճուտ ի Թուրքմանն և վիրաւին ուխտեաց պաշխարհս մեր. Էատ զկնէճ քաղաք, և զքիմաթ անուն Պարսն եղեալ եկեսան և չոյս մարդով սպան վասն զի սպանեալ էր պահապանսս քահանայի՝ ձեռնասուց քաղաքին։ Եւ զմնացորդն տանուտէր մի Մահմէթիչ անուն նահատակեցին չարախտութեամբ և նենգութեամբ անսէր քրիստոնէից»։

27.

ԹՈՒՄԱՐ ՄԱՐԳԱՐԷԻ

† Պիղ. ամիսն ժե = 1328 մարիի 22 բշխ.

Սարգ է յարիանել գՆաբ սիրոյն Խբայ յերկիր Ասատած Բանն, որում և զարքաքէն կամի, և թէ նա կամի ձմ հակառակին. բնաւ և ոչ ար. բայց թէ խրատարնչիբ ար յիւրոյն չարժէսաւ կամաց թէ ի չարն և թէ ի բարին, անձն նիշման գտցի կամաք։ Բան որում և ասէ Յաիսուս թէ «Ասատած անմարտ է ի չարեաց. փարձ նա և ոչ զար. այլ խրատարնչիբ ար փորձի յիւրոյն ցանկութիւնից ձգեալ և պատրեալ նորին։ Եւ ի բարի կատարն մասին պինա կերպին, որք գՆաբ ասատածային սիրոյն յանձին խրեանց

1. M յունի սրդ ի հարիանել ..... զար հանապազ, այն ե տող 1 միլիւն ել 188 տող 3. | DTW յունին սրդ ի հարիանել .... զորոց ասատքինութեանց այն ե տող 1 միլիւն ել 188 տող 7. | CQV ի արիանել. Y ի հարիանել. U ի յարիանել յերկիր. | KL իբր. | b յերկիրն. QUV յունին. | BGHKLRY ածն բան. Z ածարանն. b ածն բանն. 2. B ար. U յունի. | EI որով փս. որով և. | b բարբարին. | Z կամիս. | HKLY յունին և թէ նա կամի. | B կերէ. | P նայ. 3. BCEG HIPTbc հակառակի. Z հակառակ. | E բրնաւ. | U յունի բնաւ և ոչ ար. | IQUV յերբարանչիբ. | QV՝յերբարն. b յերբ. կանդն. 4. CPUZ չարժելաւ. EQV չարժեր. | CQVZ կամացն. | յունի. | E թէ և ի չարն և ի բարին. | HRYZ յունին և. | Z բարին փս. ի բարին. 5. QV կամբն. | Z որով փս. բան որում. | Ic յունին և. b ոչ. | I առաքեսն յանդրան. c առաքեսն յանդրաս. | Ընդ. Ա. 13. G. b ամենքն. | V փորձի փս. ածիս ձ է. | BPTUZc յունին և. | Cb չարաց փս. ի չարեաց. | PY նայ. | E ար. 7. Q յերբարանչիբ. P խրատարնչիբ. | QV յունին ար. | Y յունի փորձն. | E յերբաց. | I խրատն. C խրաց. L խրցն. | E ձրգեալ. 8. RY յանդնալ փս. պատրեալ. | CE PQUVZ նեռանալիս. | Zb յունին և. | BCb կարան. QV կարան. | G վինակաբ. HKLRYb վինակիալ. 9. Z ար. | b յունի սրբոյն.

վատնալ բորբոքեցին՝ ասած հեչատիճեանս բարեաւ ՄՀալ ասացին. Եւ այսպես խրատարնչիբ ար յիւրում ժամանակի արիապես քանզասան Չի ամենք արբարեխամբ վիասաբերեն ասացան և այլք ազնահոգութեան Տանդիպեցան.

5 բաղումք զազգասիրեան ընտրեցին և զասն ազբատաց պրեցին, և վեպ՝ զպաշտ և զաղօթս ար առանձին. ամանք՝ պնամարհեան և այլք՝ զերբարարութեան. վեպ՝ պատրեան և չասք՝ պիսակին յօգուտ ընկերին և ի չոշ յոտպին. բաղումք զարհնաս խրեանց Տեղին փոխանակ ազեան

10 կենագարին. յորում Տրոյ մասնեցան և չասք ի Տուրս խեղդեցան. բազումք ի գանս և ի բանաս, ի կապանս և ի գերբանս, և ասվս և ի Ծարաւս, ի մերկութիւնս և յազքատութիւնս և յայլ ազգի ազգի և ի զանազան ասնհանս և ի տառապանս մատնեցան և չարչարեցան Եւ այն ամեն-

1. I վատնաք. | Z բորբոքելով վատնչին փս. վատնալ բորբոքեցին. | HRYb ասած ի. | B յունին ասած ... ասացին. | QV հեչատիճիս. R հեչատիճեւ. c հեչատիճեցս. | I բարեւ. 2. EIPUZbc ոչասիս. B յունի. | I QUV յերբարանչիբ. P խրատարնչիբ. | L յունի խրատարնչիբ ար. | CK յունին ար. | b ար յիւր ար յիւրում փս. ար յիւրում. | L խրատ. | Z ժամանակին. L ժամանակի խրատարնչիբ ար. 3. Ic սրբոցիալ. E սրբրալիբ. | Z զկատարին ասացան սրբրալիբ. b զկատարին սրբոցիբ ասացան. 4. L ազնահոգութիբ. P ազնահոգութիբ. VZb ազնահոգութիբ. I ազնահոգութիբ. | KLb Տանդիպացան փս. Տանդիպեցան. 5. Z զազգասիրեին. | Z բնդրեցին. L ասած. Z զասուս. | Z ազքատին. 6. KL յունին և վեպ ... առանձին. | P պիչեր. | P բազասս. | V յունի ար. | BEGHQUVZb առանձին. 7. Q զնամարհեին. | P գերբարդերբին. EQ գերբարդերբին. 8. BKLU գնասին. E խասին. Y գիատնասն. | HRY յոգուտս. | E ի չոշ փս. ի չոշ. | HY յոգին. 9. Yc զազգասիրեան. | Z յունի խրեանց. | BP փոխան. 10. G փրկին և կենագարին. b յունի յոտպի Տրոյ...ոյր Տանապազ այն ե տող 10 միլիւն ել 188 տող 3. | LY Տրոմ. | Z վեպ փս. չասք. | BE ի Տուր. 11. Z և այլք փս. բազումք. | L ի բանաս ի գանս ի գերբանս և ի կապանս փս. ի գանս .... ի գերբանս. | F ի գանս փս. ի գանս. | V ի բանդս. R ի բանս. | CHL և ի կապանս. | (փս. ի կապանս և ի գերբանս) GHK RY և գերբանս և ի կապանս. Z յունի. 12. P ասվս փս. և ասվս. | EQVZ և ասվ. | Ի ծարս. | E և ի մերկութիբնեան. | Z ի յազքատութիբնեան փս. և յազքատութիբնեան. | QV ի յազքատութիբնեան. 13. EP այլ. | Z ի այլազի փս. յայլ ազգի անգգի. | I զանազան փս. ի զանազան. | U ասանհանն. B յազքատնան. | Z յունի ասանհանս և ի. | c յունի և ի տառապանս. 14. (փս. յազքատնեան) B ասանհնեան. Z զանազան ասանհանս յազքատնեան. | Ic յազքատնեան բառիս յետոյ ասնկացուած են Տազով զբացասն, մուգ սպիացած

Նայն վասն սկզբան Քրիստոսի և յառաջ սրբացութիւնն՝ զպահս և տաժանեցուցն վիպէ տակաւ. «Ուստի քո մեռանիցէք զօր Տաճառպաղ»։

Եակ ի նահատակեալ և յերեսկայացեալ առաքեալ, ի չարացեալ և ի գառնացեալ ժամանակիս մերում, որ սպառեալ եղեն յաւետեանն բարեաց և վերջացեալք յաճենացն զգօդց առաքինութեանց, կին մի ի Մոկաց, քրիստոնեայ հաւատով, Հայ ազգաւ, գերեզիկ եօթոգք և պատճառ գառնոյ, Թամար անուն և վախճեալ ի Դմնայ, առնակին ուժիմն քրիստոնէի անուն Թումայիլ, և չարչարանէ չարին ցանկացեալ չարաչար արիամոք ի վայելուչ գեղ Կնձոյն Բուրդ մի ի նոյն գառաւէն Մոկաց՝ և կամէր խլել զկինն յառնէն եւթանէ և սպանանել զայր կնձոյն Զօր իմացեալ մեծատառատ կինն Թամար՝ և ազդ արար առն եւթոյ։ Եւ յարուցեալ ի միա-

և քաշեցան և մարտնով հանդիպացան (I տրամ փխ հոգով. I արիացան փխ. արիացան և). | KLZ այս փխ. այն. 1. RY արբուսեցին. P չարչարանքեն. Q չարքարուքին. 2. EY սպրնատիքդայն. | Z ասէ փխ. վիպէ ասելով. | Q ասելով թէ. V թէ (չտեի ասելով). | Ասպէ. Ե՛ն. 22. | Ե մեռանիցէք. 4. E չտեի է. | CKL ի նահատակ. | C երկեղայցեալ փխ. և յերկեղայցեալ. | QV աւուրսն. 5. B է չարացեալ. | Z գառնացելով փխ. ի գառնացեալ. | E մերումիջ. GHKLMRY չտեին է. 6. RY բազատևալ. | Q ասէ. | b չտեի բարեաց. | BZb վերջացեալ. | QV ասէ. BCEPUZb է. 7. b առաքինութեին. E անօրէնութեանց. | Z կին ոմն. T կինս այս կր. | DQTVW չտեին է. P ի մոլոց. 8. DHIQ քրիստոնեա. | b ի հայ. | CDEIPQTVWZc չտեին հայ ազգաւ. GHKLMRY ազգաւ հայ. 9. (փխ. պայծառ գտնով) B վայելուչ անպէսանց. Ic վայելուչ հասանաւ և պայծառ գիսօք. | Ub դունօք. DEW գիսօք. | T անուն Թամար. Z անուն նր Թամար. | b չտեի Թամար անուն ... անուն Թուսեայի, այլ ե տող 9-11. | E կոնեալ փխ. վոնեալ. 10. CDEGHIKLPQTUVWXZc զաւեալ զայր գօհար. | D առնակիէն. P առնակիէն. W առնայ կինն. Ic առնակին լեալ. | փխ. ուժիմն Z ոմն. W չտեի. | c քրիստոնէին. | W անուն. B անուան. TZ չտեին. 11. IQW Թուսեայ. D Թուսեան. | DW չտեին չարին ցանկացեալ. | b ցանկայր չարաչար արիամոք ցանկայր. | փխ. չարաչար T չար. 12. H արբոյծոք. | (փխ. ի վայելուչ գեղ կնձոյն) E և վայելուչ կինջ գեւ գն. b չտեի. | PT ի վայելուչ. | Z կնձոյն. | E քարքի. LW քարսի. | Z չտեի նոյն. | RY գառատեին. 13. P մոգաց. | L կինն. | T ի չտանէն. | B չտեի չտանէն եւթսէ. | b չտեի եւթսէ. 14. b սպանել. Z պատպանելոյ. | Tb գայրն. | T չտեի կնոջն. | P մեծատառատ. | b կինն մեծատառատ. 15. b այլ փխ. ազգ. | B ազդեաց փխ. ազդ արար. | I եւթս. EP եւթսամ. | V ի մասին փխ.

սին՝ առին զազգայն եւթեանց, և գնացեալ փախստեամբ մտին յամար կղզին յԼիմամար։

Եւ յետ ամաց ինչ անցելոյց՝ չարիչ կամ Տեփիչ ասէզի կամ պահաս յաւուր մերում կարաց ինչ եւթոց եւթեանց պետայիչ եղեն պատարս ի Դմվին, ի գաղարն յԱռամաց՝ այլն և կինն ընդ եւթ։ Չար տեսեալ ոմանց յահոց բնակացն Բրդաց՝ Դամեան գնատ և ձեռս արկեալ կային զկինն, և Հայն բարեխոս ազգակիցին առելոյ. «Ամ երբ բեմին տատկացեալ էջիս Եւ բերեալ սուտ և անիրաւ վկայս կացուցեին և առանց տպատն առաջի Ամիրապղտնին և կնոյ նորա՝ Փաշանաթանէնին։ Եւ Ամիրապղին անիրիցի արար զայնոսս։ Բայց կինն նորա Թուրքման էր և չար բնաւեթեամբ,

ի միասին. 1. b առևալ. | E զազգն. CGHKLPRTVZ զազգս. | EI P գնացին. | (փխ. գնացեալ փախստեամբ) G փախեան և գնացին. HKLMRY փախան և գնացեալ. | DEPQTW փախըստեամբ. I փախստական. bc փախըստական. 2. L ամաւբ. QVZ ի չամաւբ. DW չտեին. | Ec կըղվին. | ETV ազիամար. LQ ախիամար. b չախիամար. GZ չախիամարայ. W չախիայմար. 3. P չամաց. | DHRWY անցանելոց. Z անցելոյ. T անցանելոյ. | Z և կամ. | E չընդեց. D չնեզեց. HRY չեզեց. Q չեզեզեց. | b չտեի. 3-4. BDTW չտեին ասելի կամ պատկաս. 4. T ինչ երբեք. | QV երբեմնց ինչ երաց (փխ. ինչ երաց եւթեանց). Z երբեք. DMW չտեին. 5. GHKLMRTYb չտեին եւթեանց. DW եւթոց. | b չտեի պետայիչ. | GHKLMRYb չտեին պատաչս. | T եւթեանն. Z եւան ինչ. | (փխ. ի գաղարն յոասան) BGHKLMRY յոասան գաղար. b յոասան գատաան. | DW ոսասն. 6. DEW ասր. | KLP չտեին ընդ. | b չտեի ընդ եւթ. BT ընդ նեա. C եւթ ընդ նեա. | ի պէ փխ. զոր. | MRY ասմանց. U չոսանց. | TZ չտեօրինոց. B չտեօրէնն. IQUV անօրէնեան. 7. BTZ գրուցն. CPW գրուաց. b չտեի. | M E անօրինաց. | QV գնա. | (փխ. ձեռս արկեալ) KLUb ձեռնարկելով. D W չտեին. | M կալեալ. 8. L պիեին եւթ. | b չտեի հաչ բարձեալ. | E W ապատկեին. | D ապատկիալով ասէին. | P ապ. GHKLM ի ապ. RY ԹԷ սայ. Z սայ է. 9. CDEIPQTUWbc է. | Z անչբան փխ. և անչբան. | DEIKLWc չտեին և անչբան. 10. L ասէր G չտեին. | IKL տասան գնա. | Y չատաչի. | B ամիրապղեին. b ամիրապղեին. D ամիրապղին. ETZ ամիրապղին. (փխ. կնոջ նորա) DP կնոջ. W կինոջն. 11. E վայելամանին. GHLMRYb վայելաճանեին. P վայելամանեին. T զոր վասչ կոչէին. Z զոր և վասչ կոչէին. | BGHKLMRYc ամիրապղինն. E ամիրապղեին. DPQUVW ամիրայն ապղին. TZ ամիրապղինն. E ամիրապղեին. DPQUVW ամիրայն ապղին. | CDIPTUZc պատճան եղեին. b ամիր եղեին. | DW այն փոքի. | CDIPTUZc պատճիսալ. 12. EQV գայն. UZ այնոս. | EHKLMPQRTVYZ կինս. | Ic չտեին նորա. | E Թուքման. | V Թուրքման. (փխ. Թագըման էր և չար) T չար գոյալ. Z գոյալ. | RY բբնաւեթեամբ.

լիբք և յանդուգն, երկրորդ. Շամփրաին այն. խոստանայր նմա բարիս առնել, եթէ գառնայ ի հաւատոցն Քրիստոսի. եւ թէ ոչ՝ սպառնայր նմա սաստիկ տանջանս ի վերայ ածել և կառաւնոյ առնել գնաւ

Իսկ բարեբէր կինն Քաւիայ վառեալ էր սաստածասէրն հոգւով ի սէրն Քրիստոսի. եւ բորբոքեալ քրիստոսական սիրովնէ՝ ոչ խոստանայն հաւանեցաւ և. ոչ ի սպառնալեացն երկեաւ. այլ արիաբար, անահ և աներկիւղ, առ մնձայն համարձակութեամբ, պարզ գիմաք և յուրջ երեսօք առ սպառազանի և ասէր. «Քաւ և մի լիցի ընաւ թէ երբեք ես ուրացեալ լինիմ զքրիստոս Աստուածն իմ, յոր հաւատացեալ եմ և հաւատամ. Զի նա է Բան և Որդի Աստուծոյ, ծնեալ ի սուրբ Կուսէն Մարիամայ, սուէիճով ամենայն զոյից՝ երեւելեաց և աներեւոյթից, Ճեր և գոյ-

1. I լիբքն. | C յանդուգն. IW անդուգն. E յանդգնաբար. BHQRVYZ յանդուգն. | Y երկրորդ. | Z յունի երկրորդ...առնել, այլ է տող 1-2. | T յունի երկրորդ չամփրաին այն. | DW չամփր. | E չամբրանի փիւռ չամփրաին այն. 2. WY ՆՈՒՆ. | b յունի. | Eb բարի. | CL թէ. | EQR գառնաս. | b գառնասցի. | Ic ուրանայ զքս (փիւռ. գառնալ ի հաւատացեալ քրիստոսի). | B հաւատացս. 3. WY ՆՈՒՆ. | HIKLMRY անել ի վերայ. 4. PY գնաց. | b յունի. 5. P բաբեանք. | DW յունիսի վառեալ..... քրիստոսական սիրովն, այլ է տող 5-7. | Z յունի էր. | b յունի աստաստածային հոգւով. 6. P ի սէրն. | Q յունի ի սէրն ...սիրովնէ. | Bb յունիսի և բորբոքեալ...սիրովնէ. | TZ քրիստոսնէական. 7. c սկսալ. | L ի խոստանալեն. 8. I յունի սրիաբար. | c յունի սրիաբարաց... անհնայն. | փիւռ. աներկիւղ QV անկասկած և աներկիւղ. | DW յունիսի անհնայն. 8-9. b յունի անհնայն համարձակութեամբ. 9. C առաքինութեաբ և համարձակութեաբ. | BDW յունիսի պարզ ... երեսաբ. | Z մեռաբ փիւռ. պիտաբ. | C լըմիտաբ. P չարբ. Ibc պատաս. 10. DW պատասխանիս. Z զգաստասխանեին. | (փիւռ. քաւ և մի ... զքրիստոս ոչ ուրանայ, այլ է տող 10 մինչեւ ել 191 տող 13) DW զքս ած հաւատամն ձեր անարեւտ. | TZ յունիսի քաւ և. MRY քաւ. b և. | Y յունի մի. | TZ եղիցի փիւռ. լիցի. | P բբնաս. | MR ընաւին (փիւռ. ընաւ թէ). HY ընաւ թէ. | TZ զի. b որ (փիւռ. ընաւ թէ երբեք). 11. I եթէ. GKL յունիսի. | B երբեք թէ (փիւռ. թէ երբեք). | EGHIKLMPQRVYc երբեք. | GHKLMRY ես ոչ. | (փիւռ. ուրացեալ լինիմ) b ուրացայց. | EQV լիցիմ. TZ լինիցիմ. BGHKLMRY եղէց. 12. QV որ. | MRTY հաւատացեալեան. | Ic հաւատամ ի նա. | EHIPR նայ. | CEQ բանն. 13. E ծնեալն. | TZ ի սրբոյ. | I մարիամա. R մարիամ. | GKLMRY սահոգիչ. H բառնգիչ. EQV սահոգոյն. 14. EPc անեղանելիից. Z յանեղանելիից.

տատոր կենդանեաց և մեռելոց։ Եւ ի կրկին սպառնացին թագաւորն և ի խոստանալ պարգեւացն՝ ասաց Թէոմար. «Ընդէր յամես փաչաղ և ոչ ածես ի վերայ իմ զոր սպառնասդ. զի ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ. և թէ վասն մեծասպառնացդ զոր խոստացեալ վաչաղ՝ կարծես թէ հաւանիմ և ոչ ընաւ. զի թէ գիս ի սեղի քո ածանես զանազան խշտամբեաց և զանիկնութեանդ. զոր ասես ինձ տալ և զիս գժուար աշխարհիս կացուցանես՝ վաչաղ փախանակիլ սիրոյն Քրիստոսի. զոր ունիմ առ նմա։ Բայց սպառնալեացն զոր ասացեր չարչարս տանջանաց մտալ գիս՝ արի ած զայն վաղվաղակի ի վերայ իմ և մի յամեր, այլ փաթիճ հատարել զոր սպառնասդ, զի ես զՔրիստոս ոչ ուրանամ»։

Եւ սրամտեալ փաչային ընդ բանս նորա՝ եւս չհանել

1. E ի կրկին. | H բաղանդն. P սպառնացին. BIc սպառնալ. V ի սպառնին. 2. PQU Թագաւորն. BGHKLMRYh փաչային. T յունի. | Z յունի Թագաւորն և. | b յունի և ի խոստանալ սպարգեւանն. TZ ոչ ածն ի սպրգեալ խոստանացն. | E յունի ի խոստանալ սպարգեւացն. | MR UY ի խոստանացն. Q ի խոստանացդ. | YZ ասէ. | IQUV թամարն, 3. P յամեա. G յամենաս. Z յամիս. | BEKLQU փաչա. | P անձա. | H բաղանդ նոտոց. ձ ի յունի նս. | BGKMU ի մեռանիլ. C ի մեռանելն. (փիւռ վասն քրիստոսի KLU զս սերոյն քի. TZ զս անատանն քի. 5. Z եթէ. | b յունի թէ վասն...զնաւ զի, այլ է տող 5-6. | G յունի վասն. | Ic խոստանացդ. 6. BEKLTU փաչա. V յունիս. Z վաչայ-ի յնոյ տեղացեալ է և ոչ անեւ ի վր իմ. | I եթէ. KL թէ նս. | EP հաւանեմ. 7. BI նատաբելս. | Q նատաբելս և սերի քո. V նատաբանեա՝ի սերի քո. | C գնաբելն. P բդ՝նաքի. V նաքի. | BCIQTUVZc իշխանութեին. P իշխանութիւն. MR իշխանութիւնդ. | (փիւռ. իշխանութիւնդ քո և գանիկնութիւնդ) E իշխանութիւնդ. 8. BPTUZ քոյ. | Yb յունիսի քո և գանիկնութիւնդ. | M գանիկնութիւնդ. R գանկութիւնդ. | M յունի զոր ասես. | b յունի զնս. | b գնմոյ. Z գնմոյ. | U ալաբերի գնոյ. 9. CEQT Vbc ալաբերի. B եկերի. | KL ոչ կարեմ. | B ընդ սերոյն. 10. E յունի զոր ունիմ առ նոս. | PRY նայ. | H բաղանդնալեացն. C սպառնանութեանն. | b յունի բայց սպառնալեացն ...զքրիստոս ոչ ուրանամ, այլ է տող 10-13. | P սասպեր. Z սասպիր. 11. C չարչարս. | E տանջիլ (փիւռ. չարչարս տանջանք մտալ). | HPRYZ սպաս. c սճա. BEGKLMQRV սրա և. HY սրայ և. | EV յունիսի գան. 12. E սակր. G յամենաս. P յամեր. | E փաչաս. HIPRYZ փաչայ. QV փաչիայ. | E կատարեաս. QV կատարեայ. 14. Ic յաշեմամ փիւռ. եւ. | R գրամանայ. | B փաչան. V փեչայն. | DW յունիսի ընդ բանս նորա. | BGHLMRTYZb և նա.

ինա յերեսաց Լուսոյ և արկանել ի բանտ և պահել անառատ՝ մինչև Հատուածցի ուրանալ զԵրկրաւոսս Եւ Հանելալ զնա յերեսաց Թագաւորին՝ և տալոսն առալին դատաստրին։ Եւ ի Տաքցանել դատաստրին՝ նա Համարձակ տայր զպատասխանիներ Եւ ի սպառնալ դատաստրին՝ տայց Թուսար. «Երկայցիր ծերուց որ Թէ գանձդին մարդիկս իմ մանն մանն կարասել տան, որպէս զչափդ. առալին քո՝ Եւ զԵրկրաւոս ոչ ուրանամ»։ Իսկ դատաստրն քան Տրամանաց պատչին տայց առանել զնա ի բանտ և Թողալ անառատ։ Եւ նա ուրախանէնաւք ուսեալց անառատ գառւոս ժ։ Զի Թէպէտ որք պահէին զնա տային և մատուցանէին նմա Տաց և ջուր, այլ նա ոչ առնդր բնաւ։

Եւ եղէ յետ ժ առալրն՝ ժողովեցան ռանուտաւորքն

1. Բ գնալ. Q յերեսաց. | HMRYb արկանել փխ. է արկանել. | TZ յուշիկ և արկանել ի բանտ. | HMRb արկանել զնա. Y արկանել զնալ. | DV ի բանդ. c յուշիկ. | DHPTWYZc անօրէնս. 2. QV մինչ. | L Տատանել. | DW և տալոցն քան Տրամանի փալոցն և պատճառ անօրէնս գործոս ժ (փխ. Եւ Տանելալ ... ոչ առնդր բնաւ, այն է տող 2-12). | Ի յուշի Եւ Տանելալ...Թագաւորին. 3. Բ գնալ. I յուշիկ. | CE HIPRTWYZc Թագաւորն. B անգղամին. | KL յուշիկն և. | Ի և ալա տալան գնա փխ. և տալան. | V յուշիկ. 4. Z յուշիկ և ի Տարցանել դատաստրին. | E յուշիկ ի. | P նալ. QV և նա. GHKLMRTY յուշիկն. 5. E պատասխանիներ. Բ զպատասխանին. | P ի սպառնալոր. ի ի սպառնալն. | TZ ասէ. | IQbc թամանն. 6. BEIKU ծօրաս. MRY ծօրալ. Q ծօրալ. T ծօրաս. V գուբ. | I յուշի Թէ. | C գնալմինս իմ գալ. | Ic ծարմին. | Q մասնաւոն. Ic յուշիկ. 7. MU կրոցաւոն. TZ կոտրել. I կոտել. | Ի չաՀիլդ. KL գրալիդ որ է. | Z գրալիդ որ ուրանի քո է (փխ. գրալիդ ուրանի քո). | V որ յուշ է. Ի որ ուրանի. | P քոյ. 8. L յուշիկ ոչ. | GHMRY քան Տրամանի. Ի քան Տրամանաւ. 9. IT Ze Թագաւորն փխ. գալոցն. | U տանիլ. | PR գնալ. | QV ի բանտ գնալ. | E ի բանդ. | Ic յուշիկն և Թողալ անառատ. | HPTZc անօրէնալ. TZ անառատ-ի յետ ուրանալոյ նէ Եւ ոչ տան վերադարձու տան ամիրալին անուն խուռանալոյ (Z խուռանամայ) առնալ տալոսն Եւ ի տան ի բոլ և անոգաստանէր գնա Թագալ անառատ. 10. TZ Իսկ փխ. Եւ. | P նալ. | E յուշի Տա ուրանալնաւքն. | Ic յուշիկն ուրանալնաւքն. | T առնալ. Z առնալալ. | Ic առնալ ի բանտին. | PTZc անօրէնալ. GHKLMRY յուշիկն. 11. MQRVY որ. TZ ի ոչք. | b և փխ. պահէին զնա. | T պահէիքն. | PR գնալ. Ic գնա ի բանտին. | I ոչք պահէին փխ. փալոցն. | U տանիլ. | PR գնալ. | QV ի բանտ գնա. | E ի բանդ. | Ic յուշիկն և Թողալ անառատ. | HPTZc անօրէնալ. TZ անառատ-ի յետ ուրանալոյ նէ Եւ ոչ տան վերադարձու տան ամիրալին անուն խուռանալոյ (Z խուռանամայ) առնալ տալոսն Եւ ի տան ի բոլ և անոգաստանէր գնա Թագալ անառատ. 10. TZ Իսկ փխ. Եւ. | P նալ. | E յուշի Տա ուրանալնաւքն. | Ic յուշիկն ուրանալնաւքն. | T առնալ. Z առնալալ. | Ic առնալ ի բանտին. | PTZc անօրէնալ. GHKLMRY յուշիկն. 11. MQRVY որ. TZ ի ոչք. | b և փխ. պահէին զնա. | T պահէիքն. | PR գնալ. Ic գնա ի բանտին. | I ոչք պահէին փխ. փալոցն. | U տանիլ. | PR գնալ. | BGHKLMRYb յուշիկն տանէին փխ. տալին. | Z. Տանալցանէին գնա. | Ի Տանալ-ցանէին և Տանալցանէին. | P նալոյ. Շնա կերակուր. 12. PY նալ. TVZb յուշիկն. 13. Ζ յուշի Եւ եղև յետ ժ առալրն. | DW յուշիկն եղև. | Tb առալ. V առալրն. | T ժողովէալ. | BHMNRY առանուտաւորքն. Ζ առանուտաւորքն.

ըրիստոնէից Առաջնալ քաղաքին՝ և Եկին առալն Թաղտէոսին, զի ապատալ Թաղէոսցին գնա Եդին և Տալոսք զԵկան առալն Տալոս, և նա ոչ Տանէնգաս. այլ մեծաս ասալս. Տրամալեալց Տանէալ գնա պատալոյ քաղաքին և քարկոծելոյ։

Եւ. Հանելալ տալան գնա ի տեղի կատալսանին և գարձեալ կրկին և բալոսմ անգամ Տարցին գնա, զի Թերևս Հատանեցալ ուրանալ զԵրկրաւոսս Եւ նա պնդագոյն տայր պատասխանի և գատանելր Աստուած և Որդի Աստուծոյ։ Եւ մինչդեռ գատանելիքնին ի բերանն էր՝ Տաբին գնա քարիս մեծաս. ի դէմսն Իսկ նա պնդագոյն իւր

b տանուտէրքն. | (փխ. տանուտաւորքն քրիստոնէից ոստանայ) D քրիստոնեալքն. W քրիստոնեալք. 1. I քրիստոնէից. VZ քրիստոնէիցն. BGHKLMRYb յուշիկն. | E ոստանաս. QV յոստանայ. MRY ոստան. | TZ յուշիկ ասալոց քաղաքին. | TZ գնալալ փխ. նկին. | V յատ-ցին. E առաջին. | QUW Թագտէոսին. TZ Խաչատնին. BGHKLMRYb փալոցին. 2. Z յուշի ոստանալոյ. T Թաղէալ ոստանեցին. Ի ոստանեցին (փխ. ոստանալալ Թաղէոսցին). | DPWY գնալ. Ibc գնամաք. | (փխ. նկին) b և նկին. TZ ոստանցին. | Q յուշիկ և. B առալքն և. | (փխ. և Տալոք գնկան առալքն Տոքոս) GHKLMRYb և առալքն Տոքոս ս գնկան (b և յուշիկ). D և առալքն ս գնկ. W և ապէ Տալոք գնկան. TZ և գնալ ս գնկան. 3. V յատալքն. | B յուշիկ առալքն Տոքոս. | DEIPQUVc յուշիկ Տոքոս. | DPY նալ. b յուշիկ. | Ic Տատանեցաս. Տեղրատալին այն. | TZ (փխ. ոչ Տատանեցաս ոստանեցոց քրիստոնէիցն և ոչ Տարեցաս ի ոստանալոցն ոստանալոց քրիստոնէիցն և ոչ Տարեցաս ի ոստանալոցն Տեղատալի լինին այն և (Z յուշի և) ոստանեցոց (Z և) Տրամալելոցն Տամարեալ լինին այն և (Z յուշի և) ոստանեցոց Տարեցաս ի ոստանալոցն Տեղատալի

արկեալ զերեսօքն՝ և աւրաք զդէմս իւր յարեւելս ծայնս ժամ բառնալ[ի]ն ամբոխին, որ գրոհ առեալ էր և կուտեալ ի վերայ նորա՝ առեալ զարքունս ձգէին ի նահանջսն այնքան՝ մինչ զի ի բաղմութենէ խուռն քաղաքին ծածկեցաւ ամէն պատուական Դաւ-Տայն այն Թաւիսր, որ անուանին Դաւ-Տար էր, և ճչալարեցաւ և Դաւ-Տարանի եղև Աւառնդոյս։

Եւ այնպիսի բարի հաւատով և պայծառ խոստովանութ-[ե]ամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս կինն Թամար, որ և Դաւ-Տար անուանեցաւ, յահկի անաղ և ծէն, մերձ ածնի սրբոյն Գէորգ գեայ զօրավարին, յինոց մինոցին, յերկուս չարաճի աւուրս

Ic զխաղամանն. Q զխաղամճ. V զխաճամին. T զխանդամանն. U փանզամանն | b յտնի զխանդամն իւր արկեալ զերեսաքն և. 1. T արաքեալ. | BUZb զդէմսն. P դրնեմ. | E ի[ր]նց. b յտնի. | b յարեւելս և արկեալ զբաճանն երեսաւքն. | c այնժամ. 2. E բաղմաքր. QV բաղմութ[ի]ւք. | (ψխ. բաղմաքիւն ... առեալ էր) GHKLMRY զրոհ առեալ բաղմաքիւն ամբոխին. (HY արեալ). | W յամբոխին. | B յտնի որ զրոհ ... ի վերայ նորա. DW զրոհ արեալ. | (ψխ. որ զրոհ առեալ էր) U զրոհ առեալ. | P զրոհ արեալ էր. | b յտնի զրոհ առեալ էր. | c արեալ. | Ib յտնիսի և. | Z կուտեալ է. b կուտեալ էր. 3. EPTUV Zc յտնիսի նորա. | DW առեի. I և առեալ. b առաւել. E զբաքնս. | B ձղեցին. | (ψխ. ձգէին....քաղաքն, այն է տող 3-4) DW և քարկո-ծեցին զնա այնքան բարձրացաւ քարն որ. | I ի վր նահանջսին. Lb ի վր էր. 4. ψխ. մինչ զի Բ մինչ. HRLMRYb զի. | Z յտնի ի. | b քարկն ψխ. խուռն քաղաքին. 5. c պատսական. | BE զոհարն. L զոհարն. b զանհարին. | I յտնի Թամար. | DITUWb անուանց. Pc անուանց. L անանանեն. 5-6. E զոհնար. B զոհար. 6. Qc ճչոհարացաւ. I իրօք ճչոհարեցաւ. W ճչոհարութ[ի]ւ. | PW զաւհարսին ψխ. և զանհարսին. | BE զոհարսին. D զոհնարսին. I զանհարսին. 7. DEW այնպէս. V յտնի. | I յտնի բարի. TZ խոհեմ վարուք և բարի. V և բարի. | DW յտնիսի և պայծառ խոստովանութ[ի]եամբ. 8. (ψխ. կինն Թամարս... յերկուչացաքին աւուրն, այն է տող 8-10) DW առնի ժէ և փառս քն. B յտնին. | KL յտնիսի կինն Թամար ... անուանեցաւ. | I յտնի որ. | E յտնի և. EHY զոհար. P կաճար. 9. Pc անուանեցաւ. | (ψխ. յահկի անաղ) EGHKLMQPRUVYb յտնիսիան ահկի (P յահկի. b յահնկի). | (ψխ. յահկի անաղ է ժէ) 1 յապրեցէ անաղ է իր. Z յտնիսիան ապրեի է իր. T յտնիսիան ապրեի էր. | c անաս. | V յտնի ի. | H է ժ և է. | ET մերձ է ածն. | GHKLMRYb յտնիսի մերձ ածնի... յերկուչաքաքի աւուրն, այն է տող 9-10. | I ածնին. Z առաւնին. | I գէորգեա. Z գէորգայ. Q գէորգեանց. 10. P զաւրավարի. T զօրաւարին. | EIPTUc յինոց. QV յինոցին. | P մինոցն. U մինոց. TZ աւուրքն. | I ձգեցին. | I երկուչաքաքնաջ. V բ չքմին. Q երկուչաքմին. T յբ չաքմին. V բ չքմին. | IP աւուրբ. Q յտնին. TZ աւուրբ յետ ապիսրհատարեան կիրա-

Եւ եղև այս ի Թուականիս Հայոց ՃՀ և խէ ամին։

Իսկ ապօրինացն խնամ փոշիմանեալ՝ ապուհեցան և յամօթ Տարան։ Եւ ապա Տրամայն եաուն քրիստոնէից՝ բառնալ և Թաղել զնա պատուով, որպէս և կամեացին։ Եւ յամփոփելն զնա տեսին զպատուհիճն կինոյն, որ զառա-բատ չարվին իւրոյ կարեալ էր Տնարիս, որպէս դի մի երե-ւեցեալն ասք նորա ի քարշերն և ի քարկոծելուն։ Նոյնպէս և զվտանգատ չարվին ի փերթին էր կցեալ կարելով, դի մի բնաւ երևեցեալն տեղի նիւ ի մարմնոյն իւրոյ։ Այնպիսի Տնարիւք զգալով էր զինքն ամենիմատ և Տանճարեալ կինն

կէին (Z ապնարհամատրեանն). 1. BDGHKLQRVWYc յտնիսի եւ. | ITZ յտնիսի և եղև այս. | DW այս եղև | (ψխ. ի Թուականիս Հայոց ՃՀ և խէ ամին) B բճխէ Թուականիս Հայոց. | EPc ի Թուականիս. DHRVWY ի Թխականիս. Q ի Թուականիսնիս. | D մերոյ. ITZ մերում. W մեր (ψխ. Հայոց). | (ψխ. ՃՀ և խէ) EPQVb ա և ի խէ. KLTZ ա և խէ. DIRTU WYc պնէ. H պն և է. | DGHIKLMRWYb յտնիսի ամին. 2. DW յտնիսի իսկ անօրինացն ... յամօթ Տարան. | c անօրէնացն. | E յտնի խնամ. I յայժ. | P մոչխանեալ. E փոշմանեալ. | E ապուհեցան յոյժ. ITZ ապուհեալ. c զղջացան ապուհեցան. 3. V յամօթի. | EP Տարեան. I անարեալ. Z Տարեալ զկանգնացան. | (ψխ. Տրամայն եաուն ի Թրիստոսէ եղեն. | յտնիսի քրիստոնէից. 4. DE GHKLMRWYc բառնալ զնա. | DEGHKLMRWYc յտնիսի զնա. | Pc պատուով. B յտնի. | GHKLMRY յտնիսի պատուով...կամեացին. | DW և յաղագս քրիստոնէիցն Թաղելին պատուով ψխ. որպէս և կամեացին... տեսին զպատուհիճն կինոյն, այն է տող 4. | E կամեացի. 5. HRY յամփոփ-տեսլականիցն, այն է տող 4 մինչեւ ի 196 տող 4. | E կամեացի. | Z գնա. T տէին. փերթն. IL ամփոփելն. Uբ յամփոփելն. c ի պատանին. | GHKLMRY նը ψխ. | BKM զզպատուհիճն. HRVYZ զպատուհիճ. | GHMRY զառաբատ. Z զբառաբատ. QV կինոյն. | ITZ որ յատաչպատն. | DGHKLMRTYZbc յտնիսի խրոյ-ատարատ. 6. L չարվին. P չանիկն. | BGHKLMRTYZbc յտնիսի ի. | P կատարելու ψխ. կարելոյ. | BCb Տարելոյ. | HKMRY ոչ ψխ. մի. | HK յտնիսի ի. | E ի. 7. EU ասքն. | b չբր ψխ. նորա. | L քարչելն ψխ. LMRYZ երեւեցեալ. 7-8. EU ասքն. | HKY նոյնպէս ψխ. նոյնպէս և քարչելն. | M և այնպէս ψխ. նոյնպէս և. 8. C փողպատ. Z զվտղպատին. | L չապրեն. Z յտնիսի. | E ի փերթին. | I ի. 8-C փողպատ. Z զվտղպատին. | L չապրեն. Z յտնիսի. | E ի փերթին. | I ի. 8. C փողպատ. Z զվտղպատին. | L չապրեն. Z յտնիսի. | E ի փերթին. | I ի. Z կցեալ էր. | EP կրցեալ. | b կարեալ ψխ. կցեալ կարելով. | C կարե-լոյն. L յտնին. | E զմի ψխ. զի մի. 9. b բնաւ. | H երեւեցի. | I լոյն. L յտնին. | E զմի ψխ. զի մի. 9. b բնաւ. | EIPQUVZbc յտնիսի. | c տեղին. L ի տեղի. | b յտնի ինչ. | Qb յտնիսի ի. | EIPQUVZbc յտնիսի. | ψխ. խրոյն. L իւրոյն իւրոյ. b իր. c յտնի. 10. BCEHIPTc յտնիսի. | ψխ. նոյնպէս. L իւրոյն իւրոյ. b իր. c յտնի. 10. BCEHIPTc յտնիսի. | IP ամէնիմատ. BCEGHKLMQRUVZ ամէնիմատ. b զբարկեալ. | IP ամէնիմատն. BCEGHKLMQRUVZ ամէնիմատ. | BIPc Տանճարեալն այն կինն ψխ. Տանճարեալ կինն այն. | b յտնի կինն այն.

այն, մինչ դի տեսողացն հետագալ՝ փառս Տառն Աստուծոյ. մանաւանդ՝ դի տեսին զերկուս նորս պատճառ՝ ըստ նմանութեան սրբոյն Սաւփանոսի նախավկային՝ հրեշտա-կակերպ տեսլեամբ։

Այս վիպագրանութիւնը ունէն BCDEGHIKLMPQ RTUVWYZbc ձեռագրերքն՝ առնելի ԺԸ=ապրել ՃԻ չհամաձայ-նութեամբ նախադասութեան. Ա կարդայ նա-խորդ և յաջորդ ամսաթուերը ուրիշ են), I գնդրկեալ կուտից գետոյ, իսկ մնացեալքն՝ գասկպատակից և վա-զնդրեկանց գետոյ։ էջ B 376 բ′—377 բ′, C 967′— 969″, D 442 ա″—442 բ″, E 880′—883′, G 459 բ″— 461 ա′, H 426 բ′—427 բ″, I 470 ա′—471 բ′, K 434 ա″—435 բ′, L 387 բ″—388 բ″, M 463 ա′—464 ա′, P 371 բ″—373 ա′, Q 436 բ″—438 ա″, R 440 ա′— 441 ա″, T 454 ա″—455 բ′, U 435 դ″—437 ա′, V 313 բ′—314 ա″, W 398 բ″—399 ա″, Y (Տառ. Ա) 164 բ″— 166 ա′, Z 342 ա″—343 ա″, b 500 ա′—501 ա′, c —։ Սոքա բոլոքը ունին հետևեալ վերնագիրը. «Յայտա-նութիւն վիպագրանութեան նոր միայնի Տիրամօդ սրբոյն Թումայոյ» (BTZ յաղին նոր միայնի Տիրամօդ, B սրբոյ-հուդն, TZ սրբոյ Տադն)։ Թումայի վիպագրանութիւնը ունի նաև Ջ 434 (Պէտրեանն ցուցակ) էջ 498 ա″—501 ա′ այս վերնագրով. «վիպագրանութիւն Գաւէտաց Մե-լէքեան»։ Բանդագրանութիւնը մեր բնագրին համաձայն է, միայն վերջը աւելցուած է հետևեալը. «Եւ անդէնալ խաթիանն փառաց, յետոյ բերանն ցեղագանալ սասա-կեցաւ և Փ որպէս նորա ի սուր սուրերն մաշեցան և ձեռաց Թուրքաց և զամ ամենց և գրազրօս սահեր, ոչ և զոսկերս նոց տեսի ոչ ունկն լուայ և գնհետևանն անչէջ ուր պատն նց ոչ մնացանի և հատն ոչ չիջանի։»

1. L յաղի այն. 2. I յաղի պի. | CLPUc պրկեա. | b յաղի քան նմանութեան. 3. Q նմանանն. | Z յաղի սրբոյն. | Zb յաղիի սրբոյն առնփանոսի նախավկային. | CGHIKLMRUVYZ առնփանոսի. | BGHKLMRY յաղիի նախա կային. | Z նախավկային սրբոյ. | P հրեշտա-ակակերպ. I հրեշտակապտիպ. 4. E տեսլական. P տեսլանն. CI տեսլական Z տես-լեամբն

Համա. Նաև Զամչեան, Գ. 434-5, Յայտ. Ա. տպ. 766′—769′, Ե. տպ. 528′—529″, Ը. տպ. Ա. 182″— 183″։

Թումայ Մահատես. Նահատակութեան Թուականն է ՉՆ և ԽԸ (=1398)։ Ամսաթուի և օրուայ մասին հե-տևեալ մանրամասն տեղեկութիւնն ունինք, «յամին տասն և ԺԸ, միւգ տասն սրբոյն Գէորգեայ զօրավարին, յհինայ միջնոյն յետս շաբաթի առաւօտ» (տես՝ էջ 194, տող 9-10)։ TZ ձեռագրերքը աւելացուած են նաև «յիս աշխարհամատեան կիրակինն»։ Այդ՝ 1398 Թ.-յաունիս ապրե-լի 7-ին ընկնելով՝ աշխարհամատեան կիրակինն կրկնեի ապրելի 22-ը կամ առնի ԺԸ։ Ապրէս յայտնի է ձեռա-պրերի մէջ և և տառերի չհամաձայնութենը տպագրական է։ Ապրել 24-ը բնագրի մէջ չկայ. այս ամսաթիւը Յայտ-նատրքի կազդագրողներն են աւելացուել, ունենալով քանոյ բնագրում առնի ԺԸ ընթերցուածը։ Մեր կարծե-քով կարէ այս նահատակը նուաստ։ Պետ Թուի աշխար-համատեան կիրակինին հետևող երկուշաբթի օրն է նահատակուել՝ այդ օրը առնի ԺԸ ընկնելով։ պէտք է նկատրել որ նախնական հետագին բնագիրը այդպես էլ ունենալ է. ուստի Թէ բնագրի ԺԸ ընթերցուածը և Թէ Յայտնատրքերի առնի ԺԸ=ապրել ՃԻ ամսաթիւը պէտք է ուղղել՝ բնագրինը՝ առնի ԺԹ։ Եւ քանի որ բնագրինը՝ առնի ԺԸ=ապրի 22։

28.

ՄԵԼՔԻՍԵԹ ԵՒ ԿԵՐԱՊԱՏ ՎԸՆԵՑԻ

† Պետ. հոգեց. — 1403 Նոյ. 9 առր. կամ յունիս 10 գլ.

Զհրաման աստուածային Աւետարանին, զոր ասաց Տէրն, թէ Նեղ և անձուկ է ճանապարհն որ տանի ի կեանս, զոր բազումք ի մարդկանէ սիրեցին և զնացին թողեալս զայս կեանս առեղծի և զանանցականն սիրեցին, զիարբս մարմնոյ անխոյժ պարարն և զդաստկութիւն սորա ժուժկալութեամբ սանձահարեցին, քան առելոյն Պօղոսի թէ՝ Որ բրիստոսեանգն են զմարմինս իւրեանց ի խաչ հանիցեն կարեաք և ցանկութեամբն. և թէ Որք կամիցին աստուածապաշտութեամբ կեալ ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի հալածանս կացցեն։ Որք առ նովաս և չետ նորա և միւնչև ցայսօր՝ բազումք եղեն հետևողք այմմ նեղ և անձուկ ճանապարհին, որոյ սկիզբն և առաջորդ նոյն ինքն Տէրն մեր եղեւ՝ աւանդող այմմ պատուիրանի, զոր ասացն, թէ Որ ոչ առնու զխաչ իւր հանապազ և գայ զհետ իմ, չէ ինձ արժանին Որ և խրատոյս իսկ տայր իւրոց հետևողացն՝ ասելով. «Բազայերեցցուսք, զի ես յաղթեցի աշխարհիս» Որոց և վարձս իսկ խոստանայր և պատկս յաղթանակաց, թէ «Ով ետն ետ, անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի». և թէ «Ի սեզան Հօր իմոյ բազմեցուցից և ես անցեալ պաշտեցից զնոսա» Իսկ որք անդուր եղեն այմմ աստուածային հրամանացս և ոչ հետևեցան հետացն Քրիստոսի՝ նեղ և անձուկ ճանապարհաւ, մարդասիրութիւնն Աստուծոյ իւր արժանիս համարի դնասս և տայ նոցա ցաւս և չարչարանս, զի յանժամայս և ի հարկէ վասն քրիստոսապհան հաւատոցս տանին փորձանաց և համբերեն վշաց. ասիս հաւատարին կամաւ յանձն առնացն զչարչարանս՝ վասն անուանն Քրիստոսի, և վարձատրեալ պահին ի Քրիստոսէ՝ ընդ կամարարաց նորա՝ սրբոցն Աստուծոյ։

Բայ որմէ և հանդիպեցաւ ի վան քաղաքի և յայսմ

1. GHMORTUVYZ գրաբանեն. L գրաբանս. | I աւետարանին ոչ փիւ. ածոյին աւետարանին. | NP ասացն. 2. I յունի սէրն. | V եթէ. T յունի. | Հմեմ. Մատթ. ե. 14. | CHNPQRTVYb անծուկ. | Q հանապազ. 3. L զկեանն. GHIKMNQRVY ի կեանն. | OTU յունին զոր. | L յունի զոր բազումք ... սրբոցն աստուծոյ հաստատեալ այն է տող 3 մինչեւ յայսդոյ էջէ՝ տող 17. | Z ի մարկիանէ. | Z յունի և. | C զնեաՀանանան-կանս. 4. B կեանն. OZ կեանցս. | O յունի և զանազանական սիրեցին. | Z զանանցնականն. I զանանցականն. C զանանցականն զայն կեանցն. 5. R զդկարթս. 6. NY սոյսյ. | P զանձայարելին. 7. Հմեմ. Գաղատ. ե. 24. | I որք. | Q քրիստոսեանցն. | V են ի հալածանս և. T են ի հալածականս կացցեն և. 8. N հանիցեն. R հանելցին. O հանեին. Ս հանեն. | T յունի և թէ որք ... հալածանս կացցեն. 9. C որ. Q որ. | PY կամիցեն. | O ածպաւոր. | BN կալ. Տես Բ. Տիմ. Գ. 12. 10. MRUVYZ կացցեն. միւսներ կացցեն. | B յունի որք առ նովաս ... սրբոցն աստուծոյ հաստատեալ, այն է տող 10 մինչեւ տող 17. | GHK MNRYZ յունին առ. | b յունի և. 11. CMNRZ յունին և. | Z ցայժմ. | P եղէն. U են. | b հետեղ. GMU հետեօղք. K հետեւեալք. | I յունի նեղ և.

և անձուկ ճանապարհին, որոյ սկիզբն և առաջորդ նոյն ինքն Տէրն մեր եղեւ՝ աւանդող այմմ պատուիրանի, զոր ասացն, թէ Որ ոչ առնու զխաչ իւր հանապազ և գայ զհետ իմ, չէ ինձ արժանին Որ և խրատոյս իսկ տայր իւրոց հետևողացն՝ ասելով. «Բազայերեցցուսք, զի ես յաղթեցի աշխարհիս» Որոց և վարձս իսկ խոստանայր և պատկս յաղթանակաց, թէ «Ով ետն ետ, անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի». և թէ «Ի սեզան Հօր իմոյ բազմեցուցից և ես անցեալ պաշտեցից զնոսա» Իսկ որք անդուր եղեն այմմ աստուածային հրամանացս և ոչ հետևեցան հետացն Քրիստոսի՝ նեղ և անձուկ ճանապարհաւ, մարդասիրութիւնն Աստուծոյ իւր արժանիս համարի դնասս և տայ նոցա ցաւս և չարչարանս, զի յանժամայս և ի հարկէ վասն քրիստոսապհան հաւատոցս տանին փորձանաց և համբերեն վշաց. ասիս հաւատարին կամաւ յանձն առնացն զչարչարանս՝ վասն անուանն Քրիստոսի, և վարձատրեալ պահին ի Քրիստոսէ՝ ընդ կամարարաց նորա՝ սրբոցն Աստուծոյ։

Բայ որմէ և հանդիպեցաւ ի վան քաղաքի և յայսմանի

1. GNPQTVb անծուկ. | OUZ հանապարհ. | GHKMNRYZ յունին որոյ սկիզբն...սրբոցն աստուծոյ հաստատեալ է տող 1-17. | T յունի որոյ սկիզբն ... պատուիրանի. | I որ. | C գակիրան. | Q յառաջնորդ. 2. O PQbt որ. | O աւանդողն. U աւանդօղն. | Q յայսմ. | P պատիրանի. 3. OTU ասաց. | OTU յունին թէ. Տես Մատթ. Ժ. 38. | b զառհանապազ. TV յունին. 4. P խրատոյս. | b տայր իսկ. I տայր. | V իւրոյ. I իւր. | Q հետեղացոց իւրոց. 6. Տես Յովհ. Ժբ. 26. | C են. | O պատուհասին. 8. Հմեմ. Դատ. Ժբ. 37. | O հարն. | T յունի և են անցեալ պաշտեցից. | OU յունին են. 9. I որ. | I յուր. V անանուր. | Q յայսմ. b յունի. 10. P հրամանաց. | Q հետեղացան հետեանցան. | V հետոց. 11. b և եղիւ փիւ. նեղ և. | c յանձուկ. CPQTVb անծուկ. | V մարդասիրութիւն. Uc մարդասիրութիւ. P մարդասիրութիւն. 12. I ոչ իւր. | I այլ փիւ. և. | c առ. T առաց. | Ic յունին նոցա. | C ցաւս. 13. c անասնաց. | Q յունի կիրակէ. 14. Qb հաւատոյս. | V տառանեին. | C փորձանաց. | Q յունի և համբերեն վշաց. | P համբերէն. | I վշուսաց. TU տարապանաց. 15. O առնողացն. TU առնողացն. | V զչարչարանն. 16. bc անանուն. | c փորձառելոյ. 17. T կամարարաց. | I կամարարացն. | V նր. 18. OTU այսմ օրինակի փիւ. պատւ և. | I յունի և. | B հանդիպեալոյ. M հանդիսացան. | Z քաղաքին.

եղեն սիրտքն և սիրելիքն Քրիստոսի՝ Մեղքիսեկին և Կաթուղիոս, որք ի զեր մատենագան և ձեռս անօրինաց, թէ մեռեալ ապրիլ մի տաճիկ հանեալ են ի հողեն մեռեալս մեռցայ։ Եւ զայն միասն արարեալ էին Հայոցաբի չեմերեն, և ապրակարք մեռելոցն եղէն ի վերայ քրիստոնէիցն. մանաւանդ զի ճօր և համաբաշխ շրջէին եւ կուլեալ ուխ հոգի՝ կրակիցն և զմիսն և դիմաւոր տանուտերացն հարեալ խոցոցեն ի գլուխն և ի կուշտն սրով։

Բայց մին ի յոյժից ըմբռնեցելոցն՝ Սիրանոս անուն, որ որդի սիրական Բելիարայ եղեւ, զԵրքեսաոս ուրացաւ և տաճկացաւ եւ ոչ թէ յոտի ապագ կամ ի վատթարացն, այլ յոյժ գովելոց, լինդարելոց, և յատաբնեանց, ի գործէ բարի և պատուական երիցանց։ Բաւ նմանութեանն Ցուս-

1. I են փիւ. եղեն. | BGKLMU սիրոզքն. O սիրոզք. R սիրոյն. | NZ սիրելեացն փիւ. սիրելիքն. | c քի այ. | LOQ մեքլեսեցին. B մեքլեսեցին. C մեքլեսեցին. Nc մեքլեսեցին. U մեքլեսեցն. Z մեքլեսեցիցն. | P կատարեան. Q գնացասլեան. 2. MRU և մեռաւ. | IQUVZ անօրինացն. 3. U առլիկ մի մեռեալ. O առլիկ մեռեալ մի. | V սաղկի. OTU յուրիճ. | V երեն փիւ. եւն. | GHKLMRY ի հողոյն. | V յուրի վան մեղոյ. OTU վան չարեայ. 4. B գմիսն գայն. TU գայն. Q գայն մեռաւ. | HMORYZ նայսաբէր. PVc խայսաբէր. Q խայսաբէր. B գաշտեսաբէր (յայց մի երբարդ գրիչ ասերի վրայ ի գիմիսդ կարդայ է գլեչեաբէր). | LMRZ չեսերէ. BNOPTU չեսերէ. c չեսերէ. 5. պրպտելս ապրականք ... քրիստոնէիցն ուխի B. խոյ միւսներ նոքա եղէն ի վերայ քրիստոնէիցէ (COUZ քրիստոնեիցն) ապրակարք մեռելոցն (QTZ մեռելին). 6. GHKMRY ոգի. Z յոգի. Q հոգի խոյեցին և. 7. GHKLMRY ի քրիստոնեիցն փիւ. կրակիցն. | OTU մի. BCIPbc մին. NQVZ մինն. | INPQVb տանուտերացն. OYZc տանուտերացն. R տանուտերացնդն. M տանուտերանցն. | GHKLMRY յուրիճ հագեաւ. 8. V խոյեցաւ. T յուրի. N խոցեցին սրով. | K սրբով. BNZ յուրիճ. 9. OQU մի. KLNTVZ մինն. | CGLZ ի յուրիցն. | NPTc ըմբռնեսնոցն. O ըմբռնելոցն. | R սիրասաս. O սիրանս. | BCOQTUZb յուրիճ սր. 10. I սիրական որդի. | Z երկ բնեցաս. RY բելիարայ. | B ուրացաս գրս և տաճկացաս. GHKLMRY և գրս ուրացաս. 11. BINPQTVZbc յուրիճ և. | GHKLMRY եղեէ. | OU և էր նա յոյգէ (O յոսկէ) գահանացեց փիւ. և ոչ թէ յոտի ... երիցանց. | GHKLMRTY ապրէ. Z յոգոյց. | T և կամ. V և. | V վատթարաց. b ի վատթարայ. 12. IZ ի յոյժ. | GHKLMRY գովիլոցն. N գովիլոյց. TZ գովիկոց. | GHKLMRY և յընտրելոցն. Nb և ջընտրելոց. T յընտրելեաց. Z և բնտրելոց. V գնարելոյց. | H MNRYZ յուրիճ և. | Z յատաբնեանց. N ուսաբնեանցն. | Q ի գործոյ և գուսակէ. 13. c պատուական. BGHKLMNRYZ ի պատուական. | N երիցեանց. | BGHKLMVYZ նմանութիւն. R նմանուաց.

գայն ի սուրբ գնգէն մեղաբեցաս և վարանեցաս, որպէս զմին ի սուրբ քառասնիցն եւ յատաբ մատուցեալ ասաց՝ թէ «Ես և իմ այլ երեք բնկերքդ արարաք գմասն եւ գիմիսն արձակելով ապատեցին, վասն գի ուրացաս գիրեսաս տաս եւ մինն ի յերկեցն նմանեալ վանեսաս և միսն գնաեցեալ էր ի ճանապարհն. խոյ միսն յանմեզաց մատնելոցն ի գուբ, էր ի տան խոյ ի վան քաղաք և էր անուն նորա Մեքքեսեքի։ Զոր կալեալ սպառնալեօք ահագնացնեին գնա ուրանալ գիրեսաոս և ոչ կատարեին, թէև բազում բանիւք ուրանալ գիրեսաոս և ոչ կատարեին, թէև բազում բանիւք չանապիեա երկաթի եղէն ի վերայ մերկ և գերուշ մարմնոյ նորա, և բան և մեզ տեղաս եւ նա միայ միայ ի դառն

ժահռ. խոնարհէը և ի գատանելոյ զԲրիստոս Աստուած ոչ գտաւաքեր։

Ո՛վ քաջելիեան հատասոյն, որ ոչ ի գուռն եկիզեցւոյ մնեալ և ոչ առ ոտս քահանայից կացեալ և ոչ ի լուր ասուածածային գրոց պատուիրանացն սովորեալ, այլ ի տունս այլազգեաց մնեալ և ի վարս նոցին վարժեալ, առ ոտս անօրինաց կացեալ և նոցին օրինացն հնազանեալ։ Բայց ի ծագմանէ ասուածային Հոգւոյն Նշուլից ի սիրտ նոր՝ այնպէս պայծառացաս հատասոմիս, մինչ զի ոչ մէր-ջացաս յատանէն սրբոյ Նահատակացս։ Այլ և նմանութիւն նոցին հանդիսացաս և պատկաց նոցին արժանաւորեցաս։

Եւ յետ այնքան այլեւայնման և ասասիկ տանջանացն կամէին դնել զնա ի կողով և հանել զերազարեալն, զի քարկոծեցեն։ Իսկ նա լուսոյն վաղեաց, թէպէտ և կաղ էր և զայնպան կարծրադոյն տանջանս չարչարանացն

1. Z գնաց փխ. խոնարհէը. | V յումի և ի գատանելոյ ... գտագտբէր. | GHKLY գատանելոյ. | Z յումի ասուած. 3. Q քաջելիե. c քաջելիեր. P քաջուբ. | OU ումիև հատասոցն. | b եկեղեցւոյն. INZ եկեղեցոյ. V եկեղոյ. 4. փխ. մնեալ G կոնեալ. OU կացեալ. | Z յոտս. | BCUZb քահանայից. | NPQVc կեզեալ. GHO մնեալ. U պնեալ. KL վարժեալ. | T պատր. 5. Ib գրոց և. BQT յումիև. | Pbc պատւիրանացն. IZ պատուիրանաց. | T յումեալ փխ. սովորեալ. | C յումեի ի առտնս ...վարժեալ. 6. INQ ապազգաց. | OUc պնեալ. | b վարս. | L և առ. | Z յոտս. 7. IRY անօրինացն. | Uc կեզեալ. | OTU օրինաց նոցին. KL ի վարս նոցին. N նոցին անաբրինացն. | HUc հնազանեցեալ. 8. I ի նչուլից ծագմանէ անուին չնորհաց. | Z անաեն. | GHK LMR չնորհաց. | Pbc նչուլից. Z նչուլից. C նչուլիցն. | B սրի սիրտ. c ի սիրտս. 9. HMRY սպգան. | b պայծառացեալ. | GHKLMNRTY հատասոյ. I անաեին հատասոյ. | I յումի զի. | N վերծեցաս. 10. Q առաջին. | N նահատակացն սրբոյ. | O սրբերոյ. PQUc սրբոցն. | G MOTUVZ նահատակացն. | նա. | U և նմանութիւն. I ի մանկութիւն. 11. b նց. | GHKLMRYZ յումիև և պատկաց նոցին արժանաւորեցաս. | I T արժանաւորաս. 12. BZ արեգական. 13. Bb կամեցան. | P գնալ. OU յումիև. փխ. ի կոզով GHKLMRY ի սակառն. O օրնոց. | V հանել գնա. | N յարատոգոյ. | C պատրզին փխ. պատաղոյ քաղաքին. 14. փխ. զի քարկոծեցնեն՝ OUZ և քարկոծել. T զի և անդ քարկոծ պատգին. | T յումեի իսկ նա իւրոյ վազեաց...քարկոծ պատգին գնա, այլ և տող 14-3. | O նայ. I յումիև. | N վազաց. | Bb որ փխ. և. 15. Z կամ քաղդոյն. N ծանրագոյն. | CGHKLMQRY տանջանն. | G չարչարանաց.

ի մարմնի իւրում տարեալ անեբ։

Եւ այնպէս եղեալ պատաքոյ քաղաքին, և անդ քարկոծ պատգին գնա, և Տարեալ զրան կորսանեցին զմարմին նորա և անդադար անդադար յօշեցին. և լուսեալ Տուր պղեցին զմարմին նահատակին, մինչ զի և ոսկերգն ամենայն պղեցան։

Եւ պլազդէքն գաժով և պատգասով չարչ և բոլոր պաբէին զեկեղեցն ամենայն և Համարբէին պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ։ Եւ այնպէս կատարեցաւ սուրբ նահատակն Բրիստոսի Մեկքիսէկ, յուլիս ամսոյ ի տասն։

Իսկ գնացեալքն գնացեալ կային ի ճանապարհին և գերկու ախոյեան հասին և սպատնալիօք երկեցուցանէին գնա, զի ուրասցի զԲրիստոս Եւ նա ոչ թոյլացաւ ի հատատոցս Բրիստոսի. այլ արեաքոյ և նա մարտիկացաւ յնատան քաղաքի, և Տրվ սրբեցաւ յետ կատարմանն, որ-պէս և սուրբն Մեկքիսէկ ի վանս

1. Qb ի մարմն. | BNUZbc իւր. I յումի. | C յումի տարեալ. | V քնդումէբ. 2. N ապն. | Y նկեալ. Z նլ. OU նկեալ դնացին և տեղին որ կոչի ատագկայ (O ատագկան). | I պատաքո. | Z քաղքածեցին. 3. P գնալ. | I յումի Տարեալ. | KL յումիև պղալ. | KU կքաքատեցին. G HMRY կորատեցին պղալ. | C զմարմնոն նորա. Z յումիև. KL գնա պղալ. BN գնա. GHMRY գմարմին նահատակին. O զմարմնեն նորա. 4. N ատչեցին. IO յօշեցին գնա. | NZc յումիև և յուլեալ Տուր պղեցին. | N զմարմինն. 5. I յումի մնեչ. | GHKLRTUY յումիև և. | Z մնեչև գնա ...վարժեալ. 6. INQ ապազգաց. | OUc պղնեալ. | b վարս. | L և առ. | Z յոտս. 7. IRY անօրինացն. | Uc կեզեալ. | OTU օրինաց նոցին. KL ի վարս նոցին. N նոցին անաբրինացն. | HUc հնազանեցեալ. 8. I ի նչուլից ծագմանէ անուին չնորհաց. | Z անաեն. | GHK LMR չնորհաց. | Pbc նչուլից. Z նչուլից. C նչուլիցն. | B սրի սիրտ. c ի սիրտս. 9. HMRY սպգան. | b պայծառացեալ. | GHKLMNRTY հատասոյ. I անաեին հատասոյ. | I յումի զի. | N վերծեցաս. 10. Q առաջին. | N նահատակացն սրբոյ. | O սրբերոյ. PQUc սրբոցն. | G MOTUVZ նահատակացն. | նա. | U և նմանութիւն. I ի մանկութիւն. 11. b նց. | GHKLMRYZ յումիև և պատկաց նոցին արժանաւորեցաս. | I T արժանաւորաս. 12. BZ արեգական. 13. Bb կամեցան. | P գնալ. OU յումիև. փխ. ի կոզով GHKLMRY ի սակառն. O օրնոց. | V հանել գնա. | N յարատոգոյ. | C պատրզին փխ. պատաղոյ քաղաքին. 14. փխ. զի քարկոծեցնեն՝ OUZ և քարկոծել. T զի և անդ քարկոծ պատգին. | T յումիև իսկ նա իւրոյ վազեաց...քարկոծ պատգին գնա, այլ և տող 14-3. | O նայ. I յումիև. | N վազաց. | Bb որ փխ. և. 15. Z կամ քաղդոյն. N ծանրագոյն. | CGHKLMQRY տանջանն. | G չարչարանաց.

1. Qb ի մարմն. | BNUZbc իւր. I յումի. | C յումի տարեալ. | V քնդումէբ. 2. N ապն. | Y նկեալ. Z նլ. OU նկեալ դնացին և տեղին որ կոչի ատագկայ (O ատագկան). | I պատաքո. | Z քաղքածեցին. 3. P գնալ. | I յումի Տարեալ. | KL յումիև պղալ. | KU կքաքատեցին. G HMRY կորատեցին պղալ. | C զմարմնոն նորա. Z յումիև. KL գնա պղալ. BN գնա. GHMRY գմարմին նահատակին. O զմարմնեն նորա. 4. N ատչեցին. IO յօշեցին գնա. | NZc յումիև և յուլեալ Տուր պղեցին. | N զմարմինն. 5. I յումի մնեչ. | GHKLRTUY յումիև և. | Z մնեչև գնա ...վարժեալ. 6. INQ ապազգաց. | OUc պղնեալ. | b վարս. | L և առ. | Z յոտս. 7. IRY անօրինացն. | Uc կեզեալ. | OTU օրինաց նոցին. KL ի վարս նոցին. N նոցին անաբրինացն. | HUc հնազանեցեալ. 8. I ի նչուլից ծագմանէ անուին չնորհաց. | Z անաեն. | GHK LMR չնորհաց. | Pbc նչուլից. Z նչուլից. C նչուլիցն. | B սրի սիրտ. c ի սիրտս. 9. HMRY սպգան. | b պայծառացեալ. | GHKLMNRTY հատասոյ. I անաեին հատասոյ. | I յումի զի. | N վերծեցաս. 10. Q առաջին. | N նահատակացն սրբոյ. | O սրբերոյ. PQUc սրբոցն. | G MOTUVZ նահատակացն. | նա. | U և նմանութիւն. I ի մանկութիւն. 11. b նց. | GHKLMRYZ յումիև և պատկաց նոցին արժանաւորեցաս. | I T արժանաւորաս. 12. BZ արեգական. 13. Bb կամեցան. | P գնալ. OU յումիև. փխ. ի կոզով GHKLMRY ի սակառն. O օրնոց. | V հանել գնա. | N յարատոգոյ. | C պատրզին փխ. պատաղոյ քաղաքին. 14. փխ. զի քարկոծեցնեն՝ OUZ և քարկոծել. T զի և անդ քարկոծ պատգին. | T յումիև իսկ նա իւրոյ վազեաց...քարկոծ պատգին գնա, այլ և տող 14-3. | O նայ. I յումիև. | N վազաց. | Bb որ փխ. և. 15. Z կամ քաղդոյն. N ծանրագոյն. | CGHKLMQRY տանջանն. | G չարչարանաց.

Թարձեցաւ այս ի թուականիս ՀԼԲ ամին։

Այս վիպաբանութիւնն ունին B ՀՂ 449 *ա′—բ′*, C 1158′—1159″, G 567 *բ″—568 բ′*, H 530 *ա′—բ″*, I 574 *ա″—575 ա″*, K 538 *ա′—բ″*, L 465 *բ″—466 ա″*, M 555 *ա″—556 ա′*, N 531 *բ′—532 ա″*, O 524 *բ′—525 բ′*, P 455 *բ′—456 բ′*, Q 546 *բ″—547 բ″*, R 536 *բ″—537 բ′*, T 546 *ա′—բ″*, U 521 *ա′—բ″*, V 387 *ա″—388 ա′*, Y (Ա. հատ.) 266 *բ′—267 ա″*, Z 408 *ա′—բ′*, b 592 *ա″—593 ա″*, և c, զորոն էլ հրտուից 4=յուլիս 10՝ Սբբուհի Ագաթայէն վիպաբանութիւնից յետոյ (մինչ OTU հրտուից 7=յուլիս 9, Ընկուզայց (Ագռնեացոց) Թուման եպիսկոպոսի վիպաբանութիւնից յետոյ)՝ այս վերնագրով. «Յայսմաւուրք վիպաբանութիւն նոր (B ոբ) վիպիչն (P վիպիչն. Z վիպիչն. BKLU աւելացնեն *ի ձեռն ա՛ք*, եւ b *ա՛ք*)Մեկնեմեք (այսպէս ունին BLPTc. եւ GK մեկնեմեք. HNUY մեկնեսեղ. C մեկնեսեզք. I մեկնեմեքեն. MRZ մեկնեսեղիկ. O մեկնեսեթ. b մեկնեսեթ. V մեկնեսեթիկ. Q մեկնեսեթ) և պատապեալ (I կատարեալն)»։

Թուականի մէջ հրտուից Դ-ի գէմ գրած ենք նոյ. 9 ուր. քան չորեքշաբի առաջի, բայց նաև Յուլիս 10 գշ. քան անշաբաթ առաջի։

DW ձեռագրերը ամբողջ վիպաբանութիւնը վերջացած են հետեւեալ յիշատակութեամբ. «Յայսմաւուրք վիպաբանութիւն նոր վիպիչն Մեկնեմեք (D մեկնեսեզի) և կարապետ՝ որ կատարեցան ի Վան քաղաքի և թուականիս մերում Ռ և ՃԾ ամին. վասն քի ապ» D ՀՂ 547 *ա′*, W ՀՂ 487 *բ′*, եզեալն էլ հրտուից 4=յուլիս 10, նոյնպէս Սբբուհի Ագաթայից յետոյ։—Համա. նաև Յաճնեան, Դ. 436–7, Յայսմ. Ա. ապ. 949′—950′, Բ. ապ. ՀՂ 647—648, Դ. ապ. հատ. Բ. ՀՂ 12″—13′։

վան ի վ. 1. HQRVYZ ի թուականիս. NObc Քրեակատիս. P ի Քեակատիս. | I մեր. BN հայոց. | U ի պծր. B ըճծր. H ըճ և ե և բ. Z ըճծր. CGKLMRY ըճ և ծր. | CINPQVZbc յոտին ամին. OU ասիացնուէ եմ այսեղ՝ վասն անիծեալ ուրացողն (U ուրացողն) սիանոս կոտոյ անելով ի չարաչար սխալս (O սխալ) հիւանդութեան և ծակոտեցան ամենայն ոսկերքն և որդնալից եղեալ (O եղեւ) սատակեցաւ (U յոտին) և կոտնուս դատաստանական կրօնաւոն»։

29.

ՅՈՎՀՒՆՆԷՒ ՔՐՀՈՆԻՑ ՀՊԱՏԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

† ՊՒԲ=1103 ապ. 10.

Սուրբ քահանայն Յովհաննէս էր ի քաղաքէն Ցերապոլեայ, որ այժմ Զնչկածագ կոչի, բարկալոյծ ծնողաց զաւակ. այլ և երկիւղած Աստուծոյ, հեզ, խաղաղարար, խոնարհ, համբերող, երկայնամիտ, ազօթասէր, ժիր, աղբաատեր, ողորմած, գիմած ի վերայ անանկաց, որոց և այրեաց խնամածու։ Եւ ամուսնացեալ էր ի կարգ աշխարհի. բայց այնպէս էր յաչխարհի, որպէս հրեշտակ ի մարմնի, և որպէս ասէ առաքեալն թէ «Ունկնդիրք կանայս, որպէս թէ ոչ ունկնդիրք, ոլ անցեալ է վայելչութիւն աչխարհիս։ Զի այնպէս սուրբ և մաքուր էր մարմնով, որպէս միչտ և հանապազ զերեսոս պատարագէր։

Եւ յաղչմանէ չարին սխալան այլ քահանայք քաղաքին ընդ նմա և զրպտուէ ժամանակս հալածական պատհեին գնա ժողովրդեանց խրոխ։ Եւ սուրբն սրտնեղեալ ի նոցանէ, առեալ գիւր ժողովուրդն գնաց արտաքոյ պա-

1. GHKMR յոհաննէս. I յոհաննէս. | HY յերապոլեայ. R յերապոլեայ. 2. GHKLY չընչկածագ. M չրնչկածագ. R չընչկոյծագ. | Y բարեչաղ. G բարեսպաս. | HLR ծնողաց. 3. L խաղաղարար. 4. HY համբերող. | HK աղբատասէր ժիր։ | LMRY յոտին աղբատասէր. 5. L յոտին գիմած. | R սրբոց փխ. որբոց. 7. G յոտին բայց այնպէս էր յաչխարհի. | L աչխարհի փխ. յաչխարհի. 10. M ոլ փխ. որպէս. 12. L յայլ. MRY յոտին. 14. H իւր. 15. G և գնաց. R յոտին գնաց. | H պարբոպին. M քաղաքին.

բային ի տեղին՝ ար կայի Կարմիր Սարուխ։ Հինն էարկ մեծ և հաչահատ. եկեղեցւոյ և տաճար հրաման յամիրային՝ ար կոչի մեկիք Մահմուտ, չինեալ կառաւելաց զեկիզեղեցին, բայց վայրաչէնս։

Իսկ այլ քահանայք քաղաքին պատճառ էին ընդ բանս նորա։ Երթեալ չարախօսեցին զառաքն մեկիք Մահմուտին և Սպասի բէկին, ար նաճալ էին յԱլչայի բերդին՝ ար է յանդիման քաղաքին եւ յայնմ ատուր արքալ էին, դի զնին ընկերեն։ Եւ բարկացեալ ամիրային մեկիք Մահմուտ և Սպասի բէկ ամհատակին իւր՝ հասն հրաման զօրացն իւրեանց երթեալ քակել զեկիզեղեցին։

Եւ ի մի վայր ժողովեալ և գնացեալ պարէն քան հրամանացն բանաւորին և բարբարեցին հրով, և զառաքն քահանայն Յովհաննէս կապեալ տախք և ձեռօք տրկին ի հարս։ Եւ այնպէս ատանգեաց ի մէջ հրոյն գհոգին ի ձեռն Աստուծոյ։ Եւ մաղ մի ի գլխոյն և ի մուրուացն ոչ էր կիզեալ։ Եւ կարեալ զառաքն ամէն տարան ի բերդն առ ամիրային։ Եւ ի տանէն զառաքն ամէն չնորհօքն Աստուծոյ և ժառանգն որպէս մահ վառէին, քանզի գիշեր էր։

Իսկ ամիրայն տեսեալ զառաքն ամէն զղջացեալ արտասուէացն։ Եւ յառաւօտուն լոյս պայծառ ծագեաց յերկինս ի վերայ սաքրա մարմնոյ նորա։ Որոց ամէնեցունն տեսեալ աքր և կանայք՝ Հայք և Տաճիկք հիացեալ փառս տուն Աստուծոյ։ Եւ ի վաղիւն հրաման առեալ յամիրային քրիստոնեայքն երթեալ բարձին զառաքն ամէնին հանդերձ

2. RY հեկեղեցւոյ. 3. KL կոչիւր. | GKLM մեկիք. 5. Y քաղաքէն. R քաղքէն. 6. GKLM մեկիք. 7. GHKMRY ասյսի պահին. | փխ. էին M էր. HKLRY յումեմ. | L յուչայի. 8. LR զդնին փխ. զի զնին. 9. Y բնակին. | Y աքրիայն. M յումեմ. | GKM մեկիք. L զմեկիք. 10. HKMRY ասյսի պահ. L ասյսի բահ. | G և նաուռ. | G զօրաց. 11. L երթին. 12. GHKLY ժողովել. 13. HMRY թագրին. KL ամիրային. | Y զառաքն փխ. և զառաքր. 14. I յոհաննէս. | փխ. ձեռօք HMRY կապեալ ձեռօք. 15. G այնու փխ. այնպէս. | G գհոգին իւր ի ձեռն այ ի մէջ հրոյն փխ. ի մէջ...աստուծոյ. 16. HY. ի մուրուացն. R ի մորուացն. 17. K կրտեալ. | HY. ի բերդին. 18. M ի տանին. 19. G գնաւ. 20. փխ. տեսեալ M տանաւ. 21. HRY աստ տասն. | KL յումեմ յերկինս. 24. RY ի վաղիւ. | R երբտան. | Y ամիրային. 26. H երթալ.

ամօքն և տարեալ թագեցին յեկեղեցին՝ մեծաւ պատուով ար կոչի Աստուածածնին՝ ի ներքս պարսպին։

Կառաւելաց սուրբ քահանայն Յովհաննէս ի թուականս մերում՝ Պ և ՃՐ ամին, յամսեանն սեպտեմբերի ի ժ- եւ ևս նուաստ Դաւիթ եպիսկոպոս արարի զպատմութիւնս։

Այս վկայաբանութիւնք ունին G էջ. 410 ա′—բ′, H 378 ա′—բ′, K 378 բ′—379 ա′′, L 352 ա′′—բ′, M 417 բ′′—418 ա′′, R 394 բ′—395 ա′, Y 119 բ′′—120 ա′′. բայն էլ՝ ասելգի ՃՒ=մայտ 27 Դատաբինէ կոյսից յետոյ։

Վերնագիրը՝ «Յայտաւութ յեչատակ Յոհաննէս քհնին» (G յեչատակ է)։

Հմմտ. Զամչեան, Պ. 437, Յայտ. Բ. տպ. 473′—′′. Պ. տպ. Բ. 135′—′′. Ա. տպ. 682′—′′։

1. L եկղցին. 2. M ի նեքսոյ. | R պարբսպին. 3. I յոհաննէս. | HRY ի թվականս. 4. փխ. ա և ծբ H ռ և ծ ե բ. L պՃր. 5. GKLM ՃՒ յումեմ ի. | HY ներսատ. | GKLM եպիսկոպոս.

30.

ԽՍՀՀՈՒ (ՅՈՎՍԻՓ) ՊԵՐՈՒՄ ԹԱԳԻՐԻՈՍԻ

† ՊԿԲ 1417 ապրիլ 18.

Սա էր ի մայրաքաղաքին Եահաասանայ, որ է Թաւրէզ, ապրեալ Պարսիկ և Հաւատոյ Յունական, յայժ չարաչարսդ և ժանտ, ի տիս մանկահասին անառակ և վայրապարոյժ, լիրբ և յանդուգն, հալածիչ քրիստոնէից, ոչ ունելով ընաւ պահապանութիւն չարեաց. այլ էր բոլորովին կամաւոր առանցայն և դիւաց նուրա.

1. DFHINORY սայ. c որ. | NP ի մայրաքաղաքին. Fe ի մայրաքաղաքին. E ի քաղաքին. | HI չանասանաս. | ffi. որ BEGHKMNRYb այս. | L այս էր ffi. որ է. | DFJOPSW թաւրէզ. U թաւրէժ. B թաւրիզայ. HMRYb ի թաւրիզայ. E թաւրէզայ. G թաւրիզաս. N ի թաւրիզաս. KL թաւրիզայ. 2. N պարիկ. | BEILOc հաւատալ. | ffi. տանիկ c մահմետական. V զզպաչ. | O չարաչարդ. Q ժանտաչարդ. V ժանդաչարդ. 3. CDEFGHIJKLMOPRSUWYbc ժանդ. QV չար. | N մանկահասին. Bb մանկական. E մանգական. CDFIJOPQSUVWc յաճախ. | ffi. անառակ BEGb և ի հաւասն երկաւոյթական անառակ. | N վայրապարոյժ. E վարագնայ. C վայրագնայ երկաւոյթական. Q վայրագնայ երկաւոյթական. DIJOPSUVWc վայրագնայ երկաւոյթական. F վայրագնայ երկաւոյթիւք. S վայրագնայ երկաւոյթիւք. 4. ffi. և N ի յանգուգն. | BHJMY յանդգնաբար. D անգուգն. IV անդգուգն. C յանդուգն. R յանգուգն. b գրաչնի և յանդգնաբար. | ELMR և հալածիչ. S հալածիչք. | E յաւն ոչ անկով ..... գիւաց նուրա, այլ է տող 4-6. | B յաւնի բնաւ. CPQVc բնաւ. անհնին. DIJS W անհնին. U անհնին. 5. BJNOPQSUVc ի չարեաց. b ի չարեացն. | HKLMRVY յաւնի էր. | c բոլորովին. D բոլորին. F կամաւ. DW յաւնի. | DW առանձնաց. 6. ffi. և գիւաց նուրա DW և գիւացն ընակարան. b յաւնի.

Եւ յաւուր միում՝ ի տեսչեան երեւեցաւ Քրիստոս Տէրն Աստուած, որպէս առաքեցան Պօղոսի ի մէնան Դամասկոսի. եւ զերիս աւուրս, որպէս մեռեալ՝ անկաւ յերկիր Իսահակին այնւ եւ ապա ուշադրեալ զարթեաւ և պատմէ զայդ Տօրն Իւրոյ և հզօրացն զտեսիլն և ասաց Թէ ձեզ ասացեալ Քրիստոս Աստուած է և Որդի Աստուծոյ եւ երթեալ առ քահանայսն Հայոց՝ ապրեցաւ և փոխեցաւ ասաւ. զդերս Հայոց ի չնորհացն Աստուծոյ· Դիտէր և զՏաճկաց զիրան և էր յոյժ սրտագաւիտ և սեւազղ, որով մեծիեր զամենեսեան զերս աստուածպէսն Հէն և Նոր կատարեալ և ի գլուխս բաժանելոյ էր և կարի սրամտաբանող ընդ Տաճկաց և ընդ երկարեակ հերձուածող քրիստոնէից և փոխ՝ ի պատասխանիս Ուղղափառ մտաք քարա-

1. (ffi. և տեսչեան...դամասկոսի, այն է տող 1-3.) BEGHKLMNRYb երկնայ. նմա քս ի տեսչեան. (JN ի տեսչեանն. | ffi. ի տեսչեան E ի յերկրէ.) | c յաւնի ի տեսչեան. | D յաւնի նմին. | ffi. նմին առաքեալ Q նմա. W խոսհանայ. V յաւնի. 2. CFIJOPSUc տղ և. 3. Q յաւնի որպէս. | N յաւնի որպէս մեռեալ. | G գնեալ. | B է յերկիր. JSb յերկիր. I յաւնի. 4. ELJb սահանի. B խոսհան. N ոգ մեռեալ առնան. S յաւնի խահանի այն. | PW ապաց. | DFKLMNOPR յաւթարեալ. | B յաւնի զարթեաւ և. | QV պատմեաց ffi. և պատմաց. | N պատմեալ զտեսիլն. 5. I հօր. | FIJOPSUWb իւր. E յաւնի. | N յաւնի զտեսիլն. 5-6. N քրիստոս ած է հնմարիա. 6. P յաւնի քրիստոս. | F ած է քս. | Pb երդեալ. 7. ffi. առ քահանայսն J քհնայն. L առ քհնս. b առ քհս. O առ քհայս. MR առ քհնի. IL NQV և տիրանցս. 8. O յաւնի ուսուս. | HKLMRY զդերն. V զերս. | C և ի. | ffi. ի չնորհացն I չնորհօքն. | N յաւնի ի չնորհացն աստուծոյ. | E և չնորհացն. 9. B գաւանիլ. V տիրանիլ. | I զդերս աստիկաց. c զդերն պարսից. | BKLb զիրն. | QV յաւնիւ էր. | BCFINOQS UVbc երգաւոյիտ. P երգաւոյիտ. | DEGHIJNOPQSVWYbc տեսաւոյ. MR տեսաւոյ. | ffi. որով BGHKLMRYb որ և. E և. N որ. 10. MR մեկնեալ. | GHMRY զերան. L յաւնի աստուածպէս. | QV զհէն. | DVW կատարացոյն. b կատարացոյն ալ. 11. EFQb ի գլուխս. W ի գլուխն. | C DEFHIJNOPQRSWYbc տրամաբանող. V տրամաբանող. KL տրամաբան. 12. c ընդդէմ տաճկաց. BEGHMNRYb ընդ պարսից. KL ընդ պարսիցն. | c յաւնի և. U ընկ. | Sb յաւնիւ և ընդ ... քրիստոնէից. | DJ OUW երկարեակաց. RY երկիրագիակ. N երկրագակ. | ffi. երկարեակ ... քրիստոնէից BI երկարեակաց. | CDJW հերձուածող. FOP հերձուածոց. Q հերձուածոգաց. | ffi. հերձուածօղ ... քրիստոնէից EGM NV հերձուածոգաց. c հերձուածոգաց. HKLRY հերձուածոգաց. | JOP քրիստոնեից. F քրիստոնէից. 13. HKLMNQRVY ի պատասխանիսն. | DFJOPQc ուղափառ. HKLMRY և ուղղափառ. N և ուղղափառ. Տա-

զէր անհատութիւն զԲրիստոս Աստուած և զպատկառ ածէր ի հաւատս ճշմարիտ և լուսաւորէր զնոսա վերստին ծնունդեան Հոգւոյն՝ մկրտութեամբն սուրբ աւազանին։ ԶԲրիստոս Աստուած քարոզէր և զՄահմանա սուտ և խաբէպայ անասնէրն՝ Կարապետ Նեռինն և մերոյ կրօնիցս մարդ անօրէնութեան և սրբի կռապատեան։

Զոր կարէալ Պարսից՝ կառչեցին զնա չատեղի և հարչանչէին եւ նա յայտնապէս զպատգէր զԲրիստոս Աստուած և հաստատէր վիպասթեամբ գրոց ի Հայոց և ի Պարսից՝ և ասէր Ա.Հաւատացնէն և ի Դաւթանէնէ եւ նոքա չատ Չանացին ոգոգանաք և ասէին Ջնոյն ոչ կարացին հաստնուել զնա չատեղն գԲրիստոս Աստուած։ Եւ գանենգին զնա սատկի և կիսամահ արարին ի Թաւրէզ, և Թողին, զի Թեզնա գայլք և հաճախաւ Թեզն չար կամաց նոցա։ Եւ ասաղ և։ | b յտւի ուղղ.ա.ա. մոգ. 1. ELJOQ անհատութ.ց. V անհատութ. DKLNW յտւին. | N զբս անհատաւորն ի.ա. զքրիստոս աստուած. | ILM զպատկառ անհատաւորեցիս. K զպատկառ չանհատաւորեցն. 2. CDIW հմմտ.ա.ա. N հմմտատ.ին. bc քի. | DWb յտւին և լուսաւորէր.....սուրբ աւազանին, այն և տող 2-3. BEGHKLMNRY զանհնեհատան ի.ա. զնոսա. | D վիրստոն զնս. | IJPc վերստոն. F վեր-բառին. | BEGHKLMNRY յտւին վերստին ծնունդան. | CFJOS ծնընդեան. Q ծնընդեանն. Ic ծնընդեանդ. V ծնն-ընդեանն. 3. P չնատ.ցք. | E մկրտութ. QV սք մկրտութ. BKLMNc մկրտութեան. | EQ յտւին սուրբ. | HMRY աւազանան. 3-4. b և քզէր զբս ած. 4. C յտւի և գհամնա...կրօրատեան, այն և տող 4-6. | BHR գհամնա. D գհամնան. N գհամնէրն. V կռապատան. | HR խարէպայ. N խաբեպայ. 5. Ec անհանէր. b սաէր. | b յտւի կարապետ .....սրբի կրօրատեան. | EGIQVc նեռէն. | J գմարդնեցուցիչ. L մարդեցուցիչ. G մերոյ եցուցիչ մարդկան. | DW յտւիցի մարդ...կրօրատեան. 6. F անօրէնութ. | HIJNQRSc կորքատեան. | Յայոյ հատուածում մեռոցերը հոկտ. խրի. են բանաւոյոմ. ծագ. սբեմեան ուղիե DFIJOPQSUWc, իսկ ըննգրատում մանր տառերով տպագիր են՝ ամ BEGHKLMNRYb.

Զոր կարէալ Պարսիկն՝ և չատ Չանացին ոգոգանաք և ասէին Ջնոյն ոչ կարացին հաստնուել զնա չատեղն գԲրիստոս Աստուած։ Եւ գանենգին զնա սատկի և կիսամահ արարին ի Թաւրէզ, և Թողին, զի Թեզնա գայլք և հաճախաւ Թեզն չար կամաց նոցա։ Եւ ասաղ և։ | b յտւի ուղղ.ա.ա. մոգ. 1. ELJOQ անհատութ.ց. V անհատութ. DKLNW յտւին. | N զբս անհատաւորն ի.ա. զքրիստոս աստուած. | ILM զպատկառ անհատաւորեցիս. K զպատկառ չանհատաւորեցն. 2. CDIW հմմտատ.ին. N հմմտատ.ին. bc քի. | DWb յտւին և լուսաւորէր.....սուրբ աւազանին, այն և տող 2-3. BEGHKLMNRY զանհնեհատան ի.ա. զնոսա. | D վիրստոն զնս. | IJPc վերստոն. F վեր-բառին. | BEGHKLMNRY յտւին վերստին ծնունդան. | CFJOS ծնընդեան. Q ծնընդեանդ. Ic ծնընդեանդ. V ծնն-ընդեանն. 3. P չնատ.ցք. | E մկրտութ. QV սք մկրտութ. BKLMNc մկրտութեան. | EQ յտւին սուրբ. | HMRY աւազանան. 3-4. b և քզէր զբս ած. 4. C յտւի և գհամնա...կրօրատեան, այն և տող 4-6. | BHR գհամնա. D գհամնան. N գհամնէրն. V կռապատան. | HR խարէպայ. N խաբեպայ. 5. Ec անհանէր. b սաէր. | b յտւի կարապետ .....սրբի կրօրատեան. | EGIQVc նեռէն. | J գմարդնեցուցիչ. L մարդեցուցիչ. G մերոյ եցուցիչ մարդկան. | DW յտւիցի մարդ...կրօրատեան. 6. F անօրէնութ. | HIJNQRSc կորքատեան. | Յայոյ հատուածում մեռոցերը հոկտ. խրի. են բանաւոյոմ. ծագ. սբեմեան ուղիե DFIJOPQSUWc, իսկ ըննգրատում մանր տառերով տպագիր են՝ ամ BEGHKLMNRYb.

8. P գնաց. | I յտանան. QV յատպագիսն. W յտանէին. 9. OP նայ. | c համարձակ. 10. c խոստովանեցաւ գիս.գրատանէր. | FP յտւին աստուած. 12-13. c պարտիչ և նայոց. 13. J յատեղատանէն. P ատեղատանէն. Sc յատեղատանէն. 14. գիս. ի զատանէն ... հատան, այն և տող 7-8. P պարտիչ 8. MRY յտւին և. 9. H բռատնեալոցը. | L կարատացուն. 10. գիս. խափանեն N հատանեցուցանել. | N գնայ. գիս. յատեղատանէն... աստուած HKLMRY զբս ած ատեղան. E քարոզելոյ զբս. N որ գատնա ի յատեղն թէ քս ած է. 11-15. N յտւին և գանենգին ...կամայ նոցա. 12. E

ապառնալոյր, զի գարձցի յատաչին մոլորութենան հաւատն իւր հայրենի՛ և ոչ խաբպին և անան գանել գնա և չարչարել ի քաղաքն Թուրքաց եւ կիսամահ արարեալ Թողին, և նա ոչ գադաբէր ի քարոզելոյ զԲրիստոս Աստուած։

10 Եւ անտի գնաց ի Հէչատ, և անդ քարոզէր և զրատգասն չանհատաւորեցն ի հաւատս ածէր և գհաւատացեալսն ի զղնաւին ածէր և. և խոստովանութիւն չարէչ քարոզութենան իւրոյ։ Զայնոյ խոստովանել ատացանէր մարդկան և ուղիղ հաւատով զԲրիստոս Աստուած պաշտել եւ

14-2. V այլ զրոց. 15. Q չանհայն. | Q ոզոգանաք. 1. P գարձի. 2. OQ առաջին. I առաջի. | F մարդութ. C յտւին. | գիս. մոլորութենան հաւատն Q մարդութին. V մարդութի. 3. S յտւի հայրենի. 4. DP գնչ. Q յտւի գնա. 5. FJSW խաղէպ. P խաբէպ. I չահնասան. G. V աբր-արեւ. 7-9. c յտւի և նա ..... զբրիստոս աստուած. 7. P նայ. 8. V և զբղէպ. | O յտւի ի. | աստուած յտանից յհայոց QV ատիպացնուէ նե և անդ ևս քաղաքն չարչարանս տնցուցին.

10. գիս. եւ. անտ.....պարեցաւ, այն և տող 10 մինչեւ էջ 212 տող 7.) DW և անդի հնչեցի և անդի գանձուսաց և անդ ևս չարչարեցաւ և անդի գնացեալ ի քղքն չարչան և անդ հրոյ ապրեցին և ոչ ապրեցաւ։ | V անդին. | գիս. անտի գնաց BEGHKLMNRYb գնացեալ. | BEFHJKLMPRSUV ի հնչատ. I ի հայատ քաղաք. O ի հրէշտակ. | BEGHKLMNRYb հնչատ քաղիչ յհայ և յայլ տեղիս. | BEGHKLMNRYb յտւին և անդ քարոզէր. | S անտ. I յտնի. | Fc քարոզէր զբս. U քարոզէր զբս ած. | C LN զքաղաք. 11. CFIJOPQSUV յտւին չանհատաւորեցն. | գիս. չանհատաւորեցն.....անցուցին ընդ նա, այն և տող 11-1.) BEGHKLMNRYb ևած չանհատաւորեցն ի հաւատս գբ (b յտւի չանհատաւորեցն N քսի). | I ևած. | գիս. և գհատատացեալսն.....աստուած պաշտել, այն և տող 11-14.) CFJOPQSUV տնին քարոզելոյն իւրով պաշտել զբս ած (V իւր. գիս. քարոզելոյն իւրով Q և ապր. V յտնի պաշտել.). I յտնի.

անդ. Եւս բազում՝ չարչարանս անցուցին ընդ նմա։

Եւ անտի գնաց ի քաղաքսն Լիւկիոն ի քարոզել զԲրիստոս Աստուած՝ և անդ կային գնա և կանգնան այրել Տէրն, և ոչ այրեցաւս

Եւ անտի գնաց ի Նախչուանս Եւ անդ կային գնա վասն ի Քրիստոս Հաւատացին և ձգեցին ընդ պարիսպ բաղաքին ի վայր, և ոչ վիրաւորեցաւս

Եւ անտի դարձեալ եկն ի Թաւրէզ և գնաց ի Մա-

1. JS յունին անդ. | փխ. անցուցին ընդ նա Ic կրնաց. | P ընդ նայ. Օ ընդ նա. 2. IPV անդի. | P ի քաղաքսդեսդ. B ի քարոզելոյ. Fc ի քաղաքսդեղոյ. HRYb ի քաղաքսդեւդ. C ի քաղաքսդեղ. S ի գնալոյսդեղոյ. J ի գնալոյսդեղոյ. I ի գնալոյսդեղոյ. UV ի գնալոյսդեղոյ. EN ի գնալոյսդեղ. O ի քաղաքդ. | փխ. ոչ կային ի որոյ անուանն էր. I անուն. | FJOPQSUV կային. | BIMNUb գուռնասաս. R գուռնասոյսդ. E գնասնասաս. FP գուռնասուսաս. V գուռնասայ. c գուռնասաս. 3. c յունին. | փխ. անդ եւս E սնդ. I յունին. | BEbc յունին աստուած. 4. I յունի և յարչարեցաւսս..... ի քարոզել զբրիստոս աստուած, այլ ի տող 4-6. | c տանջեցաւս. փխ. չարչարեցաւս. | KL չանօքինացին. N ի յանարէնսդ. QV ի յանօրինաց. 5. JQV անդի. P անս. c յանսի. | Fb երթալ. Nc գնաց. | E ի քաղաքսդ. | N ի յայիսդ քաղաքն. | MR լայիսդն. O լայիսդի. | BEGHKLMNRYb յունին ի քարոզել զբրիստոս աստուած. | փխ. ի քարոզել ընդ քարոզ. O յունի. G. c յունի աստուած. | FJOS անս. | BEGHKLMNRYb յունին կային գնա և. | փխ. կային գնա ... այլել գրով c այլ գնա և նուր. | P գնայ. I յունի. | BGHKLMQRYb այլել գնա. N գնայ այլել. V այլել. | LJOSU գրով այլել. 7. E գրով գնա. | E ոչ այնս. 8. փխ. անտի IVW անդի. HKLMRY նա. c անտի չբնդառնալեր և քարոզելեր՝ | փխ. գնաց I եկն. | DW յունին գնաց ի. | CFIJOPSVWc ի հանդերձն (W յունի ի).Q ի նամբնասան. B ի նամբսվան. OS անս. DIW յունին. | B EGHKLMNRYb յունին կային...հաւատացն և. | I յունի գնաս...նա-հաւատացն. | F գնայ. 9. DW յունին վասն ի քրիստոս հաւատացն. | O հաւատցն. | փխ. ձգեցին BENbc բնկեցին. GHKLMRY ձգեցին գնա. BENb բնկեցին գնա. | I ընդ պարիսպն. | I յունի քաղաքն ի վայր և. IO. BDEGHKLMNRWYb յունին ի վայր. 11. DIQVW անդի. GHKLMRY յունին | DIW յունին գաբձեալ. | I յունի եկն. | DGJKLMNRSWc ի թավրէզ. HY ի Թաւրէզ. | I յունի ի գնաց. | BDMU ի մարցաս. QV ի մարցասն. CDFJOPQSUVW մարցասդ-ից յեսդ ի քարոզելը գնա.

բաղայ՝ ուր կային և կանգնեին գնա գլխովին գերիս տէւս և գերիս գիշերս՝ վասն ի Քրիստոս հաւատացին եւ Աստուած պահեաց գնա անվնաս

Եւ անտի չբնդառնալեալ ի Քրիստոսեն, ի Պարսկաստան, ի Հայաստանն, ի Վրաստանն, Այսրկոստան, ի Բազդատ և յայլ բազում տեղիս՝ քարոզելովքեամբ ածելով զրատդումն ի հաւատս Քրիստոսի՝ դասն բառասուն այնպէս ջահեաց և ի նոյն ծերացաւս

Եւ յետոյ երթեալ ի Շրուան ի քաղաքն Շամախի՝ և յորդասաս վարդապետութեամբ քարոզեաց անդ զԻրիստոսս, և զարդւսս լուսաւորեալ ի լոյս աստուածգիտութեան

1. փխ. ուր I և. | QUV կային գնա. DI կալալ փխ. կային. | BE GHKLMNRYb յունին կային և. | DI յունին և. | FILPQUVW յունին գնա. | E գլխիվար. DG գլխիայր. FPW գլխիվայր գնա. KL յունին. | փխ. գերիս տէւս և գերիս գիշերս BEGHKLMNRYb գերիս աւուրս. 2. փխ. վասն ի քրիստոս հաւատացն CDFOPQUVWc մի քի. J մ ի քի. IS յունին. | B հաւատցս. | փխ. և աստուած պահեաց գնա անվնաս I և ոչ վնասեցաւս. 3. DN գնայ. P ընդնս. 4. V յունին և այնպէս ..... ի վրայ վիրն, այն ի տող 4 միւնու էչ 214 տող 7. | c չբնդառնալեալսքեաց. R չբնդառնիչ. N չբնդառնալեաց նա. P չբրնդառնալեալ. BEb չբնդառնաց. | I ի քրոզեսան. E ի քարոզեսան և. b ի քրոզսան և. LW ի քրոսասան. D ի քրիսասան. Q ի Թուրքսասան. N ի քրոսասան և. | c ի պարսկսասան և քրոսասան. | B ի Հայսասան և պարսկսասան. CDFIJOPQSUW յունին ի պարսկսասան և հայսասան. 5. b և ի Հայսասան. | CDN և ի վրացսասն. | BFHIQSYb և վրացսասն. P ի վրացսասն. JOW ի վրասասն. c ի գուրջսասան. MR յունին. | CDFIJOPQSUWc յունին յատրեսասն. N ի յատրեսասն. | C և ի բաղդաս. | ElNOPS ի բաղսասս. b ի բազդաղ. HRY ի պազտասս. 6. փխ. յայլ DFIJOPQSUW ի. | L յունի բազտէ. | KLN և քարոզելեր. | (փխ. քարոզելեմբ ... ի հաւատս քրիսասոսի) S քարոզել զբս ած և. c քարոզելոց զբս և զպատմս զրսոց ի հաւատս քի. | փխ. քարոզելեմբ ածելով FIJOPQ քարոզել զբս ած և ածել. C քարոզելով զբս ած և ածել. U քարոզել զբս և ածել. DW քարոզել զբս ած և ածելոյ. | b էած. | S յունի ածելոյ .... քրիսասոսի | N յունի զբսդասն. 7. N զի բազում ժողովուրդս փխ. քրիսասոսի. | CNS և գան. | փխ. քառասուն Q ի. | b կոգնէ փխ. Շամախ. 9. Qb երթեալ. | փխ. ի չրուան ի քաղաքն չամախի Բ ի քաղաքն չրվան և չամախի. | N ի չիրուան և. DIQVW ի չրվան. JPSc ի չրբուան. O ի չրբուան. C ի չրւան. | E քաղաքն փխ. ի քաղաքն. | P չորսասուս. 10. DGHIKLMRY վարդապետութեամբն. C վարդապետքն խրով. | S անս. NO յունին. | BG անդ քարոզեաց. | Q քարոզեր. | EGHKLMRY զբս ած. 11. BEGHKLMNRYb յունին և պատմս...աստուածգիտութեան | C զբսդասմ. | փխ. ի լոյս. W զբսս. | I յունի ի լոյս աստուածգիտու-

Զոր կալեալ անօրինացն ասրան առ դառաւորն ի հարցանելոյ եւ նա յայտնապէս խոստովանեցաւ զԲրիսառս Աստուած եւ նոքա բազում ինչս խոստացան տալ նմա, թէ ուրանայ զԲրիսառս եւ չառ չանգային զայրգական բանիւք և զարձեալ սպառնալիւք անշուշտանել գնաս, և ոչ կարացին խաբեալ զառաքն ի հաւատոցս Բրիսառոյ, զի հաստատեալ էր հիմն ի վերայ վիմի։

Եւ ապա հառեալ ի վերայ նորա վճիռ սպանման՝ իսկ նա զգիջելալ էր զհոգին Աստրա և լի էր Հոգւոյն, զօրաՓեռեալ և հառաւոտէ Ո՛չ երկնչէր ի չանչն, որ պատրաստ էին գնալ, և ոչ վախէր ի գայլոյն, որ Ծարաւիք էին արեան նորա։

Եկեալ սասուածային Հոգւոյն և իջեալ ի վերայ նո-

Թեան. 1. E անօրինաց. N չանաւրինացն և. b անօրինացն և. | N տարան գնալ. | IS յտւնի և հարցանել. 2. NP նայ. E յտւնի. | O յայտնէրս. HKLMRY այնպես. N հաստատեալ. 3. I եք զգօտեաք. ՓԹ. ԹԹրա E ԹԹ. | NW ՏՈՒՅ. 4. BENb յտւնի ԹԹ ուրանայ զբրիսառս. | H ուրանա. | CDFIJOPQSUWc յտւնի ԹԹ ուրանայ զբրիսառս եւ չառ չանգային. | HKLMRY չանգային. E չանային. F չանային. | NQ ազգականն. ՓԹ. զգօտեան բանիւք HKLMR զգօտեաք. Y զգօտեանագ. I յտւնի. | b յտւնի զգօտեան բանիւք ... անշուշտանել գնա. 5. F բանիւ. | E յտւնի զարձեալ. | H բազատնալեաք. | CDFPSUWc չանգային անշուշտանել. J չանգան անշուշտանել. OQ չանային անշուշտանել. B անշուշտանելով. IN անշուշտանելին. | D գնա. BIN յտւնի. 6. ՓԹ. խաբեալ KL խաբեանել. N հաստատեալ. U խաբել. | ՓԹ. զառաքն M գնա. N գնալ. GHKLRY յտւնի. | N յտւնի ի հաստատեալ զբրիսառսի. | DEIMWYb հաստատեալ. 6-7. DW յտւնի զի հաստատեալ էր հիմն ի վերայ վիմի. 7. F յտւնի վերայ. | I վիմին. N վիմի հաստատ. 8. PW ասաւ. | BCE հաստին. N հաստ. O հաստատ է. | I յտւնի ի վերայ նորա. | PW յտւնի նորա. | F վրճիռս. N վիճիռս. | ՓԹ. սպանման HKLMRY մահ-ուան. N դիսասման. b հասման. 9. L և ՓԹ. խոչ. | P նայ. C յտւնի. 9. O զգնալ. | F հոգին. | N յտւնի Հոգւոյ և զօրաւքիր. ՓԹ. Հոգւոյ Q Հոգւոյ զհոգւոն սրբոյ. V Հոգւոյ հոգւոն սրբոյն. ՓԹ. զօրաՓեալ և հաստատ FP հաստատ և զօրաւքիր. (Բզաս բառը). 10. c յտւնի և. | V հաստատ. S հաստատ. C և հոգով սրբով և հաստատ. | B և ոչ. | FNPc երկնչէր. ՓԹ. ի չանչն C ի նոցանէ. | V յտւնի ի չանչն որ պատրաստ էին գնալ. | ՓԹ. ի չանչն ... պատրաստ նորա, այլ և տող 10-1. b ի մահուանէ պի. | FJNOS ի չանչ. | ՓԹ. որ P ոչ. | HKLY պատրաստէին ՓԹ. պատրաստ էին. | P գնալ. IN գնալուս. 11. I յտւնի և ոչ վախէր ... սրեան նորա, այլ և տող 11. | E վախենայր. | ՓԹ. ի գայլոյն C անդրօքիցն. V յտւնի. EF ի գայլոց. O ի գայլոյն. N ի գազանացն. | HRY Ծարաւ. S Ծարաւէ. | FV յաբեան. 12. O և եկեալ. | W ասելն. | BE յտւնի եկեալ սասուածային

բան՝ և լուսաւորեալ իրրև զՀրեշտակի պատկեր նորա Զօրաքաջեանն Բրիսառոսի բնակեալ էր ի նմա, և նոքա պայծառանային ի մէջ սպառնացն տեսիլ նորա։ Ոչ երկնչէր ամենեին ի մահուանէ, և վիպէր լուսաւորութեան երես-սաց նորա։ Լի էր Հոգւովն սրբով և արժան էր վիպ լինել Որբոյն Աստուծոյ։

Յայնժամ զօրացաւ վիպն Բրիսառոսի ի մէջ անօրէնացն և ասաց ցդատաւորն. «Ծոդիր մի Հայցեմ ի քէն. եթէ կատարես՝ ինձ մեծ հրամատար լինիս։ Եւ քո Հալալն զքեզ Հարամ լինի, եթէ զայս ոչ առնես» որ ինձ Տրով այրես ի նշանակ սիրոյն իմոյ, որ վառեալ եմ ի սէրն Բրիսառոսի։

Իրրև Հասին ի տեղի կատարմանն՝ մի ոմն յանհա-

.....որգւոյն սասուածոյ, այլ և տող 12-6. | I չնորհ. | փթ. և իջեալ...նորա N ի վր. | I յտւնի և իջեալ. 1. P լուսաւորչէր. W լուսաւորչէր իրրև զսրեղագն և (փթ. լուսաւորչէր). | D գերեզման. P զդերչիր. | I պատկեր. N երես. | փթ. նորա c եր ծերուկի. | FJVY զօրութիւ Q զօրուի. 2. PW ի նմա. b ի նա. QV ընդ նա. | E յտւնի և. 3. b տեսիլ նր ի մէջ սպառնացն. | I սպառնագաց. HR սպառօգացն. Y սպառնագացն. N սպառնողաց. JOSc սպառնացն. | b յտւնի զի երկնչէր ... որպէս սասուածոյ, այլ և տող 3-6. | C յտւնի ոչ երկնչէր ... երեսաց նորա, այլ և տող 3-5. | FIPQW երկնչէր. 4. PP ամենեին. | N ի մահուանէ ամենեին. c ի մահուանէ ամենեին. | FOP ի մահուանէ. | DW լուսաւորչութիւ. F լուսաւորչութիւ. | FIQVW յերեսաց. 5. N նոքայ. | INOPVYc հոգւոյն. D հոգւոն. M հոգւով. F հոգով. | H արբոյին. CN արծաթի. | DHP վիպ. | KLMU լինել. 6. FN RVYc արբոյն. 7. E յտւնի յանիաստ. | I յտւնի քրիսառսի. | b յտւնի ի մէջ անօրինացն. | P յանաւրինացն. E անօրինաց. 8. CFPQUV ասէ. DIJOSW ասէր. | BEGHKLMNRYb ընդ դառաւորին. c դառաւորին. | W Տայցեմք. | CDEFPIJNOPQSUVWc թէ. 9. կատարես. B կատարես զսիս. | KL յտւնի ինձ. | N երեխասաւոր. | KL լինիս ինձ. E լինես վիս. | փթ. եւ քո Տարսին...պես Տրով այրես, այլ և տող 9-10. E կենդանոյն Տրով այրեսյ. փթ. եւ քո...առնես որ, այլ և տող 9-10 I զի. JS որ. 10. HKLMRY յտւնի քեզ. | CDFNOPQUVWbc ՓԹ. | F MR յտւնի զայս. փթ. զայս ոչ առնես F առնես զայս. | D առնէս. փթ. որ վիս O ասէ պի. | P պրէս. I արբոյնս. 11. M ի Տնան. Nc սիրոյ. | I ինձ. փթ. ինոյ ոք ... ի քէն ի քրիսառսէ c ինոյ ոք Տրոյն անայնն վառեալ եմ ի սէր Տր B ինոյ զոր ունիմ առ քս և վառեալ եմ ի սէր նր. փթ. եմ I կամ. | F քրիսառսի բառիչ յեսոյ վառեալ եմ ի սէր նր. | HRY ասելոյ սպանանել գնաս. 12. փթ. ասէրացեալ ի նմա զսպանանել գնաս. | J կատարման. | QV մինն. | DFW անհատ ոտիցն.

ւսաւիցն եհար ուժգին հասս բրով ի գլուխ սրբոյն, մինչ զի ուղղն արիւնաթաւսն յերկան ի վայր թափեցաւ եւ նա գահնապար վհատեցաւ, սր հասոյց միտ մարտիրոսասն նահատակութեանն։

Յայնժամ գրոհ առեալ բազմութիւնն ամբոխին քարկոծ արարին զնա և զմարմինն հրով այրեցին եւ ի գիշերին յայնմիկ լոյս պայծառ ծագեաց ի տեղի կատարմանն սրբոյն, ի վերոյ պարեցեալ մարմինն, զոր անհուն տեսին ամենայն պլպղացիքն։

Կատարեցաւ սուրբ Նահատակն Խահակ յոյսիլ ի ԺԸ, ի Թուականիս մերում ՊԻԶ ամին։

Ա.ր վկայաբանութիւնն ունին. B 369 բ′—370ա′, C 948′′—950′′, D 431 բ′′—432 բ′′, E 861′—863′, F 373 բ′—374 ա′′, G 449 բ′′—450 բ′, H 416 բ′—417 բ′, I 461 ա′—461 բ′′, J 821 ա′—բ′′, K 424 բ′—425 բ′, L 380 բ′′—381 բ′, M 454 ա′—455 ա′, N 434 բ′—435 ա′′, O 416 բ′—417 բ′, P 363 բ′′—364 բ′′, Q 426 բ′—427 բ′, R 431 ա′—բ′′, S 456 ա′—457 ա′,

1. Q էհար. | W յուժգին. | D բրովք. b բրաք. FGIQV բրօք. | ֆիւ. ի գլուխ EU զգլուխ. N գլուխն. FR ի գլուխն. | B ել. | HKLM NRY մինչև. 2. B ուղիւն Cb ուղիղ. | ֆիւ. ուղղն արիւնաթաւսն IJOS արիւնն ուղիղսաւսն. UW արիւնն ուղիղսաւսն. D յարիւնն ուղիղսաւսն. | HMQRVY ի յերկան. P յերկան. EN ընդ յերկան. Gb ընդ կրնկն. | I յումի ի վայր. 3. NP նայ. | BI գոնաչաւս. | EN հասաւց. | P գնայ. N գնիցէ. | ֆիւ. մարտիրոսական նահատակութեան ի անանց պսակին. 4. BCHIKMOPQRSUc նահատակնին. L յանկութեն նահատակութեին. E պսակին. 5. I բաղմութեն ամբոխին գառ տուեալ. | DFHJNOPRSWYc արձակ. | BEFQVbc բազմութիւ. P բաղմութիւք. 6. NP գնայ. B յտեղի. | DW գնամին. S գնամ[illegible]ին յայն. 7. HORY այնմիկ. | QV յտեղի ի տեղի կատարման սրբոյն. 8. W անիւքեն. 9. I ամբն. OQVc յտեղիճ. | c տյլագոիքն և յտանձ նաբան. 10. P կարծեցաւ. | QV յտեղի սուրբ. | ֆիւ. սուրբ նահատակն BEGHI KLMNRYb սրն. | S նահատկեն. INb ասհակ. | EFb յաղթիվ. CGIJK OPSUV յաղթելիւ. HLMNQY յաղթիւ. DW ապրէ. | ֆիւ. յաղթել ի ժը ց յաղթի ամիս ի ժա և յաղթիւք ժը. B յտեղիւ. | CDGJMNOQS UVWYb ժը ֆիւ. ի ժը. | H ի ժ և ը. 11. S և քաւականիս ֆիւ. ի Թուականիս. | DHQRVY ի թվականիս. EFJOPc ի թըւականիս. N ի թվին. | DFW մերոյ. BIN Տայոց. | H ա և կ և գ. C ըննիգ. FP ի ա և կգ. EKLW ա և կգ. DFGMRY ըճ և կգ. N ի ա և կգ.

U 428 ա′—429 ա′, V 307 բ′—308 ա′, W 390 բ′′—391 բ′, Y (Ա. Տաս.) 155 ա′′—156 ա′′, b 493 բ′—494 ա′ և c: Բայց էչ ունին ասքիչ. 18—անհնի ժա Յուլիանոս Ասաւսպատաց յետոյ, միայն ի Սաղմոսարկ և Տաճառնից յետոյ։

Վերադիրը՝ BEGHKLMNRYb «Յայսմաւուրս վկայաբանութիւն սրբոյն Սահակայ պսակի վարդապետին» (N սրբոյ. | N սահակայ. G իսահակայ. | Lb պատմութ. | KLM վարգ. պատաբ. ի վարգապետի), եսկ CDFIJOPQSU VWc «Յայսմաւուրս վկայաբանութիւն Նոր վիպեն Խահակայ պսակի վարդապետին» (CIQSUV վիպեն քրեսատսն. | I սահակայ. U սահակայ. | C պատմութ. | JPU վարգապետի. | c յաւի պսակի վարգապետին)։

Ի ձեռագիրն ունի նաև Խահակի նահատակի պատկերը։ V ձեռագիրը կոտատւած է մանեաս մանեակաւոն տաճիկ, զարտ քառասի գոգնոցեալ և նահատակութեանը Տաճիկներին վերադելոց, եղեւ չխոնարհսալ զգլուխ նոսաց կամ ընդհանրապէս Հայոցի կամ Տայոցատւոյրը պատաղոյզի և սատյոցի դէմ։

Հմմտ. նաեւ Տայոմ. Ա. տպ. 749′′—751′, Բ. տպ. 517′—518′, Գ. տպ. 172′—173′, Զամչեան Գ. 438—444։

Նոյն վկայաբանութիւնք ինչ ինչ մանրամասնութիւններով ունի նաեւ Թոմմա Ալեծոսիեցի, Փարիզ, 1860, էջ 73—77, որից պատասխանած է յաջորդը։

Իսկ պետն Բելիաբ ոչ կարաց տանել հոգեւոր ուրախութեան եկեղեցւոյ. այլ յարոյց պատերազմ ընդդէմ Պատկաց. զի ասյց մի ի Թուրքց քաղաքէն Յուսուֆի անուն յոյժ հայհոյիչ և ատելոյղ անուան Քրիստոսի առնու զպետն ասկիսա չհնոյ, և երթեալ գնէտ տղոյցն քրիստոնէից, և ձգէ զպետն ասկիսա ի կապան քրիստոնէից։ Եւ էր վարդապետ մի Մուհրիանոս ա-

նման յաչախիբասաց մեծին Թրխզոբն. և նա և ամենայն քրիստոնեացն տեսի զնոսա բնդհեղեալ. և ի այն գիշերի բացեալ լինի կամարն երկնից, և իջանեն Քրիստոս յերկինից՝ նստեալ ի վերայ հրեղէն սիմասոյ, և երիսուսան Առաքեալքն ընդ նմանս եւ. էջ ի տեղին յորում Յուսէփն նիզնէալ էր. և ասէ Տէրն. «Ելմխնեցիք զտապդի գործ և տարեալ յուզեք զտեղի յորում պիտի առաքինութիւն գործ և ամենայն հետևողացդ նորա, և տայս տապանիք զդա՝ զի գնայցէ ի նոյն տեղի ամենքանդ նոցաւ եւ առեալ զնա տիրացուածոյն՝ տարան ի գմբեթն և ի բացատաւալ հարթ գետնին, որ այնէր զատաղորգ տապդին և զամենայն հետևողս նորին եւ նա անեաք գիրերպարան չան, և Յոյն կաղամանձելոյ գայր ի միջոց հոյ Տիոդին. և չղիտայ պրկեալ էր ի պարանոցին եւ ասէր Տիրացուին. «Ախն առաքինագոյն քոյ և այն ժողովուրգք նորաս եւ անուն հանեալ գնա՝ առեալ յուզին զարգարութիւնն երկինից և գվայելչութիւնն գեղեցկութեան նորա, և զամենայն անդրանկաց հոգւոց գաւառն զուարճութեանն և զամենայն առաքինագործս քրիստոնեայ տապդիս եւ. ասէ Տիրացուին. «Ելատենս, մի ծերանալով, գՀաւատացեալսդ Քրիստոսի Առաւօդին մերոյ և գկրօնն Մարիամ Առաւելածածնին, և տեսանես գԼուսաւորչին Հայոց առաւելածայնին փառաւորեալ. զու գիմքդ. զաչս Հայոց հայհոյեալ անարգեալս Հաւատոյ ի խաչելեացն Քրիստոսի, և երթ մկրտեալ յանուն աստիճանաւորելոյն երրորդութեան, զի մի գնայցես և յայն տեղի տապանագնաց, յորում տեսաք, այլ յայս տեղիս փառաւորեսցեն, յորում այժմ ի ներս կաս. զի ինչն Քրիստոս ապաքինելոյն իւրոյմէ լինիցէ ի երկինից և եկեալ առ քեզ»։

Եւ տապդ գարձեալ բերին առ տանդի և հրեղէն սիմասոյն Քրիստոսի. և տեսեալ գԲրիստոս՝ տապդին գոչէր որպէս Թովմա. «Տէր իմ և Աստուած իմ, մեզայ քեզ, խոստովանիմ և հաւատամ զքեզ առեղծող և արարիչ և գՀայրն քոյ ամենակալսդ, և փառակից քոյ Հոգին Աստուած, միայն ապնա արա գիս ի մեզայ խնդ՝ զի մի

գնայցեմ ի տեղի տանջանաց չար առաջնորդին մերոյ»։

Եւ յանկարծակի տեսին երանելոյն, և յահագին գոչման ձայնէն բնտանիք նորա՝ մայրն և եղբարք նորա, զարն գառանութեան որ եւսնէր ի բերանոյ նորա, լսէին. և զարհուրեալ ապուշ մնային. և զերեք տիւ և զերեք գիշեր գնա զարթուցանել ոչ կարէին եւ յանկարծակի վերացաւ տապդն ի յերկինս. և նա զարթուցեալ ի քնոյ տեսանէ գիշերային լցեալ Հոգւոյն սրբոյ՝ սկսաւ պարսիկ լեզուաւ գառանել զերբառաս Աստուած և Ծէր տանուտէրն եւ երթեալ յետ սակաւ առուոյ տան վարգասկան Առեխանոն՝ մահճանն Լասւէ՝ ասէ նմա զտեսիլն ահագին. և մերուել ի ներանէ՝ եղև. քրիստոնեայ և անուանեցաւ. Իսահակ եւ գիտացեալ անարիացն զի մեռաւ և ձևին առեալ գառաներ զերբառաս Աստուած ի մէկ քաղաքին եւ ժողովեալ բազմութիւնք անդրի տղի հետարկ հետերէին զգործսք և ապատեալքեզ. և ասա հանեալ ի յուշ ի բոլոր քաղաքին և չուշ ածէին. և նա ասէր. «Ծէր մեսաւս Քրիստոս վարչապահի բարեգործսդ զիս յայսմ աշխարհի, զի ես ոչսուս ընթանամ՝ ասա՝ հետիսաս եւ ինչուցեալ գնա չարչարեցին զինքան զառն տանջանաք՝ մինչ զի 40 օր ի մերի ծրարելին. և տապդեալ հանին գնա ընտանիքն եւ գնացեալ ի Մուրթանիա անդ. եւ չարչարեցաւ. և գնացեալ ի Մշոցանդ. և անտի գնացեալ ի կրատաշտիկ յաչխարհն Տիզհետասան տարի ճանապարհ եկին ի Գաղատաս եւ չարչարեալ ի նեռատրական ժողովրդենէն զերբառաս Աստուած զառանեալ մտեալ ի Մայաց Աքին. և գտատարաք Յնաց ի ներս ի գիշերին և եռեւս գտաբերեցին նոցին՝ զի ասէին Տալ մահ ի սմին եկին առ մեզ և գառան Բաղկերտանեաց ի սուրբ ուխտն Մեծոփոյ սմիտ վեց. և տպագեալ ի յԱթենէ քաղաք գառանեալ գտանեացդ գերբերգութիւնն եւ տեսեալ անօրինացն գնա փորեցին և Թագեցին մինչև ի մէջն և քարկած պարսին որպես գնահապետն Աստեփաննոս եւ յետոյ մղէքն տպատ պարէն՝ զի պատրէն

խոթատկեցին։ Եւ յետ մէկ աւուր խոթատկող բազկին չա-բաչար սատակեցաւ. Ագամիչ անուն։

Եւ ապա ապատ տրտնջալ եկին գաթնչալ առ մեզ. և գնացեալ ի քաղաքն Ախալցխէ և ժողովեալ զնահապետս Վլոց և Հայոց. և կերթալ մխս խոսս՝ զոհկրս նոցա տարեալ լցին ի մզկիթ նոցին։ Եւ անտեալ անօրինաց որ անդ կային...։

Ձերչեալ հատուածքն հետևող մասերը գնաւ. կապ չունին նրանք հետ. հատուած նրանց է թէ Մեհմեդ-ցու պատմութեան մէջից այստեղ թերթ է լռկած։

31.

ՑԻՄԱՐ ՎԱՆՑԻՑ

† պհէ=1418

Սա կին էր ի վանայ, ազգաւ հայ և հատասով քրիստոնեայ, առնական ըստ կարգի օրինացս։ Եւ ընդ այն ժամանակս եղև սատուածասաստ բարկութիւն ի վերայ աշխարհիս, մանաւանդ Հայոց ազգիս։

Յամի ՊՀԶ թուականիս, ապ ոմն արեւմտապուռ և գազանաբարոյ, ազգաւ Թաթար, թանուր անուն, բազում հնարս եղ յԱրևելից՝ այլազգ զօրօք, զամն և գժուար կերպարանօք, ի Մշոյդաշտս և եկեալ կալաւ զԽօրասան և զերկոր Պարսկաստան։ Եւ ի գալս

1. HNPWY սայ։ | BCVc առնական. KL յաջին. | OZ վանայ. | D հայի. | O յաճի հատասով քրիստոնեայ առ. | N հատասին. 2. D քրիստոնեայ. | P առնական. | BCVc յաճի առնական ... օրինաց. | DHKLORWY օրինացն. B եւ եղև մեղ. 3. W յայն. OS յաճի. | EOSZ ժամանակն. c ժամանակաս. N ժամանակն. B յաճի եղև. | N առաջասաս. | BCN բարկութիւն. | NZ ի վերս. 4. U աշխարհն. | X մանաւանդ ի վր հայոց ազգիս. GHKLMRY հայոց. J հայոց ազգիս. 5. U յաճի չամի ազգ Թուականիս. | B ըճկ. CJKLMNPRTW պ և լգ. H պ և լ և գ. E պլ և գ. D ութ հարիւր և լգ. GY ըճ և լգ. | EOP Քրւականիս. DSVZ Թվականիս. We Քրւականիս. N Քրւին. M Քուականիս հայոց. | W արեւմտաքդոյ. 6. R գազանաբարոյ. | S Թագաթ. 7. B հնին. Z հռնաւք. | c յիզ. J յաճի. | N ի յարեւելից. B յարեւելից ի սմրգանդայ. | W յայլազէտ. Y այլակերպ. 8. JU գժուար. BDENOPTWZc գժար. CS դժար. V գիժար. | S կերպանաւք. Y կերպարքոնաք. | C ի սմրգնդայ. MY ի սրմբրգանայ. PZc ի սրմբրգնդայ. O ի սմբրգնդայ. V ի սմբրգնդոյ. DW ի սամբրգնդայ. EG ի սմբրգանդայ. B և էր համայ հնդեկին էձո. 9. B և զպարսկաստան բոլոր. NW և բոլոր պարսկաստան. O յաճի.

Եվեալ սիրելոց բանականաւ ասմունս Հայոց և մասնաւորապէս այսոց բարձրաց, չառ միասն արար և բազում անկրս գործեաց և ասէր այնպարիսիս անասելիս, զոր մարդ ընդ զրով ոչ կարէ արկանել, որք ընդդիմանային նմա և ոչ հնազանդէին։

Յորոց և մի էր ի բանիցն Վահ քաղաք, ուր զքաղաքսն կռապաշտ և քան զնինդ հաւաք անհնինս ասելի հայ և ասեմի քարասիճ արար. և թէ հրգան խնդճ և ոգորմ. զի յառաջ գիշխան անդացն և զաներ բերդին գինքն 1 Որբեցի ամրացոյն Հռեցին և բերդէն և նա զպոլս է հզորացոյն ի հնա քաղաքաց յանգաստ բարձրանիստին և վայր։ Եւ միասի թէ գնա ի վայր չէին անկեալ, գինչ մեռան ի վայր անկանէին։

Յայնժամ Տհասս խնդացն գազանամիտ մարդիկքն և

1. N սիրաց. W գիրեաց. | T զրոմնդակ. | J հայոց ասնս. | B մասնաւորապէս և. 2. N բաղմաց. | Z վրնաս. 3. E անկր. C անհաս. | N ասելոց. JP ասելոս. | J ասկարիր. B ասկարիս էած. M ասկարիս հայոց. E յասկարիս. | փիս. մարդ ընդ V մարդն. J յանի. 4. C ընդդիմանկին. | P Նզնաս. D Նմաս. G յանին. 5. Z հրնաղանդէին. G. O զրաց. | JP յանին և. | T ի բաղաց. | DEOSUWZ յանին քաղաք. խոի BCVc քաղաք, բերդի յամրոնաց. | JST ար. | c բաղաւմս. 7. V կռաորկին. | c գինդ ևս. D հնդ հաւաք. EWZ ևս. JSU գնա. O էա. | J անհինք. CNVc յանին. | DW ասելի կռաորկաց. 8. N հայ և մարդասն. M յանին. | N քարասիճ. J քարասիճ. | OV արարեն. | N յանի իճ. | BKLMT խնդճ. DZ խնդ. 9. S անաղաք. EV ոգորմելիք. KL անաղաք ասելոս գործեաց. | G յատաց. | V գիշխին. N գիշխանն. S գիշխանս. DW գոր. J գի իշխան. | V անգաստ. CDJTZc անհոգն. B բերդին. | CN յանին և. | V անբ. DW գիշխան. | HKY բերդին. B անգ գն. | V գիշխերքին. BHPRWY գիշխի գիչ. D գիշխիրքց. N գիշխապան. J գիշխիրքի. S յանի. IO. S գոմիչսն. X սոխրան. | HY ի բերքին. | DNP ևաչ. Y յանին. | ENSUZ գայրն. J գայ. | HRT Yc ի ձգոգոն. XPS ի ձգոգոն. J ձգոգոն. 11. Y յանկաս. | B բարձրաբերնեն. | HKLMRSY յանին և մասն ... անկանին. | J յանի և մնամ իճ գնա. ի վայր. 12. DGW յանին գնա. | E յանի գինչ ... անկանին. | GZ մեռն. B գի. C գոած եւ յնայ ճերաւն. | BNO մեռան եկին. | J յանի ի վայր. 13. Pc անկինին. NOV անկանին. J յանի. 14. M դաղանամիտ մարդկին Տհասս խնդացոն. | BCKLVc գազանաբարոյ. | DJNTY մարդկին. B ապդ հաղաճային. Cc ապդ յաղանի. V ապդն յաղաճայն.

կռապէին հինգ և վեց, եւթն և ութ ի մի և փայտիւ, ոմանք ի բարձրաբերձն ի վայր հռովեին. և այնպէս գայրան բաղմաբերթին մարդկան քարասիճ մահացուցին եւ այնպէս գնասուցին բարձրացուցին, որ յանկաներն ապ ոչ մեռաս նէին, թեզ գայրն որ ի չարչարանսն և սրով կռասրեցին և որք ի նզմանս և ի գարանս մտին և ապ ոչ եկին, այլ անդրէն խնդրեալ հեղհամնչասւն եկին։

Եւ գայս ի քաղաս անդրս սրարին ընդ սր Նոբա գնացին, ի Բաբերն և յԱսորեստան, ի Շամասանն և Հռոմս, մինչև ի Տմիս Գաճասի և յիվիկնաս կռսեցին. և գիշերի ի մէջ Տոմսն ահաբեկ արարին եւ գերբս և գայրս անգամ գիշատասնն քանդեցին և աւերեցին, գե-

1. JN է փիս. հինգ. | JN յանին եւ. | Z յանի և. | J է փասին. GHKLMRY է գիսնաս. C յանի. | T յանի և. | N երկայն ձագով փիս. փայտիս. | S գնդով. GHJKLMRY գրչեն. 2. N հասին. GHKLMRY յանին. | KL յանին ասկրէս. | KL ասկրան. CN գանգան. J քան (յասացիր մէ գայն). | T բազմաբերթին. 3. Nc մարդկանն. | Z քարասէաժ. | N մահացուցնաս. J արարին մահացուցնաս. | HMNRUY յանին և ասկրան ... բարձրացուցին. KL մինչև. | P ասկրաս. V ասկրն. J յաչքրսն. 4. Z գրմասպէսն. S գրբասպէսն. J ձագէգ. CGW մասդէգն. | P բարձացուցին. C բարձրացաս. | N ի յանկանին. ե ի յանկնեին. DOW անկանկին. | B յանկանին. | N մեռանելին բանից յեսոյ աւերացնուժ և վասն բազմաբերթին կռասրեցոյն. 5. B գայս. | BEO PSTUVc գոյս. Z գոյ. | H ի յարչանան. BJMPTVY ի չարչարանս. | SW կռասրեցան. C կռասրելն. 6. L յանի և. | N գր. C ասլը. | E և երգմանս գրբ. | N ի նզմանս, բայց մի ուրչ մեռ բեւ ի ասեյացնեալ գիտանան և բնդրանաս. PSWc ի նզմանս. J ի նզմանսն. Y ի նզմանս. | O ի գրանս. E ի գրանս. S գարանս. N յանի և. | c յանի ապ. O և. 7. N անդէն. | T խնդրելոյ. D խզ-նդրելոյ. N խնդրելոյ և. B խնդրելոյան և. CSV խնդրելոյան. c խնդելոյան. | DOPT Նչ հեղհամբոյնայ. CJ յանին. | P երկին. NVc եղեալ. CJ յանին. 8. JY գայս. | O անգին. | CTVc յանին նոքա. | N գնացին նոբա. 9. P ի բարերքն. BKLMUWZ ի բարքան. | BEJVZ յանին և. | DN յաասբեսանան. EVZ ի յաասբեսանան. | BPZ ի յաասյաստան. S ի յաասանան. 10. DJWY ի հասն. N ի հասոյ. | GHKLMPRTUVY մինչ. | DEJNPSTWZc գրնչոսի. | BMV սրիչանա. 11. DW գիչգիս. | Yc զր ի մէջ. | Y Տոմս. | BCVc սասանկցուցին փիս. սրարին. | այսպես գերբս և գայս ոչն O. խոի BEGMNRY գ և գ. DUWZ եչ ես և չգս. HKL գ. գ. J երբս և գ. P երբս չգս. C չգս. S չգս. Tc գ. V գ. 12. DEHJKLMOPSTUVWYZc գերացաւոն. | KLY քանկեցին. HMR քանկեցին. | B յանի և ասելեցին, գերկցին. | DVWZ յանին գերբ-գին և կռասրեցին.

բնջեն և կողոպտեցին և պիտակաւոր նոցին ձերբակալ ա-
բարիս ՁՄարպ Սուլտանն հարիւրաւոր արարին, գնահատից
Սուլտանն գերեզման և մահացուցին. և այլ բազում և անս-
պառում առիթս արարին

Յայնմ ահեղութեան որ ի վան եղեւ, ապաստան այրի ծե-
ծարին,—քանզի այն էր անուն նորա,—և նա ինաց անաեր
և անայցելուս. Եւ հանդիպեալ նմա քուրդ մի, ասէ ցնա.
Ելի ի տան իմ և արա մեզ հաց, զի կերկուսք ի միասին։
Եւ նա հատանեալ գնաց ի տան քրդին և եգիտ զապրեին
10հնոյ քրդոյին։ Եւ յետ ատենից տիկինն եւ քուրդն անկան. ընդ միմեանս են եգիտ ի նմանէ որդի և գուստր քրդին Եւ անտեալ ապրանսանաց քրդոյն, զի կինն քրիստոնեայ էր և տանն ցնա. ձՀայ քո չէ ատելի, զի կին քո քրիստոնեայ է. տանիացի գնաց։

1. Ⴝ յտեղի և գնացատոր ... արարին. | Ⴜ և Ⴒ Ⴓր. Ⴔ գնացատոր. | Ⴞ նց. | Ⴟ Ձերբակալեալ Սուլտանին հարիւրաւոր արարին, գնահատից Սուլտանին գերեզման և մահացուցին. և այլ բազում և անս-պառում առիթս արարին 2. ԲԸՎԸ գնացատ ... արարին գնատ են մահացուցին բանից յնոյն. | ՀԲ գնացատ. ԿԼՄՐԵ գնացատ. Ն բազմա-յտ. Ⴕ գնացատ. ԲԵԳՕՏՍՒՒ գնացատ. | Ⴝ ատլիանն, Ⴕ ատլանին գերեզմանին. | Ⴟ արարին և մահացուցին. | ԷԶ գնատից. Հ գի նատ-մաց. ՇԿԼՆՕՊՐ գնատմաց. Ս գնատմանց. ԴՏՒ գնատմաց. Ⴕ յտեղի. 3. Ն ատլսան. Ⴟ յտեղի. | ԴԷՕՏՒԶ գերեզմանին. Ⴟ յտեղի. | ՅԶ յտեղի և մահացուցին. | Ⴕ անհատատ և բազատ. Տ բազատ. | Ն անհատատան. 4. Ⴕ ատեր. 5. Բ իսկ յտեղ. Ⴕ և ատեղ. Ⴝ և յտեղ. ԵՅ յտ. ե և յտեղ. | Բ և գան գազաց. | ԵՆՕՎԸ ատլանեան. Բ գնացատ-նաս. | ԲՇԴԵՕՍՒՆՀԸ ապր. | Ն յհնոյ. 6. Յ յտեղի քանդ...նորա. | Բ ապր. | Բ նոյ. Ⴟ յտեղի. 7. Է ապեկրտ. | Բ նմայ. Յ յտեղի. | Ⴟ քազբի. | ՇՎԸ և ասաց. ԲՁ և ատ. | Բ գնայ. ԲՇՎԸ յտեղի. 8. ՆՕՊՀ ապայ. | ՇՆՎԸ յտեղի մեզ. Ⴟ էնբազտչ. 9. ԷՆՕ նայ. Ⴝ գնացատ. Տ գրազդ. Ⴕ գրազդ. Օ գրատն. ԵՅՍ գրզին. | Ⴟ յտեղի և. | ՇԼՅ ԿԼՄՆՕՐՎԸ յտեղի և եգի ...գրզդի. 10. ՏՍՒ գրզդն. | Ⴝ կինն. Բ կին գրզին. Ⴝ կին գրզդոյն. 11. ՀՐԼՄՐՎ տեղաբ գազբին. Ⴝ տեղաբ. | Յ յնոյսաց. | ՇՅՕՎՀԸ եգի. 12. Ⴕ գնատց մի. | ՓՎ գրզին. Ⴝ յտեղի. | Յ ապրզդ. ԲԴԵՇՒՐԼՄՕՓՐՏՏՍՒՎԶ ապրզդ. | ՆՓ գրզդոյն. ՏՀ գրզդոյն. ՀՒԿԼՄՐՎ գրզին. Ⴝ յտեղի կինն. | Ⴟ յտեղի զի կինն քրիստոնեայ էր. | ԲՒԿԼՄՐՎ կինն զի. 13. ԴԵՕՍՒՎԶ է. Ⴝ էք կինն. | Յ յտեղի և. | Բ գնայ. ՇՎԸ գնա Ⴒէ. | ԵՆՕՏՍՒԶ ոչ է. | Ն ուտելու. ԲԴԵՅՕՏՍՒՎԶ ուտելոյ. 14. ՏՎ քրիստոնեա. | Հ ատեկայ-տոյ. Ռ ապկայցա. ԴԵՆՓՏՎՎ ատեկայ. Օ և ատեն ատեկայ-տոյ. | Բ գնայ. | ՅՄ յտեղի ատեկայ գնա. Բ գոբան գնա և հատատա գո.

Ասէ քուրդն. «Ես ի՛նա հատան եմ, նա զերբ հա-
տատն գոյատէ և ես զինեա»

Ասէն պյապդիրն. «Ո՛չ այգպէս. այլ ատեկատատ պարտ
է նմա, զի քո ապայց մայր էր»

5 Եւ նա ասաց.«Ինչ գնաէք. Ելայք, ատեկայատչէք գնաց»
Եւ գնացին մեղրիք և այլք ի Տանկայ և ատեն գինին,
Ⴒէ «Ուրայիր զերբատաս և ատեկայիրբ» Եւ նա ոչ կամէր
ուրանալ զերբատաս։

Եւ ի ատկանէն նոցա ասաց Յիսայն. «Ես զերբատաս
10 ոչ ուրանամ, զի Հայ եմ և քրիստոնեայ և զերբատաս
Ասատած Հատատատ» Բայ նորա այլ Հնարս իւնգան և
ատեն ցնա. «Ես քարնես երեք և Հգեան յաղթութեան քրիս-
տոնեից» Եւ ի ներգեն նոցա գնաս, Հատ երեք քար և
Հգեաց յաղթութեան Բայ անոքեցան ձիմարդեցան և Ⴒաղ-
15 Հալ գնա ի բաց գնացին Եւ կինն Հետց Յնայ ի տանն
յայն, ատելի քան գքրան տարեր Եւ ատա զղեցատ կինն
այն և գնաց ի Ⴕ տատաս, գատն զերբատաս Հատարձակ պատ-

1. Ⴝc ասաց. | Բ քքրան. | ՆԲ ի Նայ. ԴԲ Նայ. 2. ՀՅՔ պատն. | ՀՅ գնա. 3. ՇՎԸ քրդեն. | Ն ոչ է. | ՕՏ ապրզդս է. | Ⴕ ատեկատատ Նմա. Բ գատնայ. 4. Ⴔ Նմայ. ՏՐ յտեղի. Բ Նմա է հատատացն. | Ն յտեղ գո. Ⴕ ապրզդոյց. ԲԴ ապրզդն. 5. ԴՆԲ Նայ. | Բ գաթեատչէք գնա-ատեկատատչէք. | ՅՀ գնայ. Բ յտեղ. 6. ԳՆ գնացատ. | Ⴟ ատրզդչէք գնա-ԴԵՆՕՏՍՒՎ ատրզդչէն. | ՎՇՀ ապ. Բ ապ ոտատր. | ՏՏ Բ ատեկատատ. Ⴝ ատեկատ. Բ յապատգնաց. | ԲՆ յտեղի և. | Ս գինն. Մ գնա. 7. Բ գաթեչէք ատ. ատեկ գնա-ատեկապէր. | ԴՆԲ Նայ. ՇՎ ոչ կամեցաս. 8. Ⴟ յտեղի ատրզդայ. ԲՇՎ յտեղի գքրիստոս. 9. ԵՎ ատկատէն. ՀԲՐԵՀ է ատ-պիւ. | Ⴟ յնոյս. 10. ՕՏ յտեղի զի Հայ եմ և. | ԴՒՒ քքրիստոնեա եմ. 11. Ⴟ Ⴒէնատ. 12. ՇՆԲ գնայ. ԳԼ յտեղի. | Ⴝ երեք քա-րինս. | ՓՏՀ Նայ. ՎՀ ապօքատանն. Ⴕ յաղթատանն. 13. Է և Նեղ. | ՆԲ գնայ. ԿԼ յտեղի. | գնա. գնա էատ...յաղթատանն Ⴟ գայ ա-քար. | Ⴕ տատ. | Ⴕ գաթեատ. 14. Բ Հգեաց. | Ⴝ ապօքատանն. ԵՀ յա-ղօքատանն քրիստոնէից. 15. ՆԲ գնայ. | Ն Բ բայց. ԵՀ Բ բայց և. | ՕՏ Նմայ ատեն ցնա. ՇՎԸ Նմայ գնայ. ՇՀ յտեղի. | Ⴕ ատեկ գնայ. ՇՀ յաբ ատեն (յետոյ կնայ ևս յնոյսն). ՕՏ Բ ատեն. ՀԲՐԵՀ յտեղի. 16. Է ՏՎՎՀ ատեն. ՕՏ գքրդեն. ՀԲՐԵՀ ատեկ. ՅԲ յտեղի | Ⴟ և ատեկ ատեն. | ՀԲՐԵՀ ատրզդ և ատեն յատեն. | ԿԼ յտեղի և. Ⴝ է. | ՅԲՎ ատրզդ. | Բ յտեղ Նմայ ատեն. 17. ԳՅՕՏ յտեղի ատեն. «Ես գատն գքրա-ատեկատատչէ Ⴟ է ՀԷ քրիստոնեէից քրիստոնէից էք, զի Տանկատատ պատրաստէ գքրա. | Մ գատն Տանկատատ գքրա պատ-ատեկոյ. Ⴝc ի ՀԷ քրիստոնէից. | Ն գքրա ատ. | Բ Տանկատատ.

անլոյս. ոչ անդն ընդ իշխանս[1]ն[2]ն[3] գրքաստեղից էր յամիմ ժամանակիս եւ. քառս. անգ. ի յանձոյ, թէ ոչ կարէիք ուրացութեան մերձ, անգ. և. Տառաստան[4]ին Տաճառացոյ երեւացեալ. Վասն որոյ և. գործեալ ի Մ[5]ակուայ, ևին ի Վան քաղաք, ուս. քուբդ. սրբին իւր եւ. ասէպ առեալ երեմայր յեկեղեցին, զոր անեաալ անօրենացն միանգամ և երկիցս և. առեն գ.ստրգին, թէ «Ո՞ւրեք[6]ր թագաւ պիճն քո երեմայ յեկեղեցին»։

Եւ. Նա ասէ, ցնաաս, թէ. ձեւ պիա յեւք կամացն գործ[7]անգանել ոչ կարէի. գէք գիաեք. թէ կամիք, Տարցեք պիաս։

Եւ. ի միասէ ուսուր, սինչ Նա եղեալ էր յեկեղեցին և երեմայր ի տուն, պատաՀեցաս Նմին մարդի մի և երկու առնիկ ընդ Նմին. և. ասէն գիաս ցուսանգր. «Ուսոմ գասս»

1. B վիճար. CVc կինն. | CEVc յեկեղեցին. 2. M յառի Նս. | E բարկաբեր. D բարկաբեր. 3. VZ եկեղեցին. 4. E առեի ասէ վիճարն... յեկեղեցին. | HPTY վիճար. CVc կինն. | P ասեր. | HKLMRY որ զգ փիս. երեմայ ... երեք. | D եկեղեցին. CUVc զի գոյն. GY զի ասն. 5. OS յառիսն երեք. | DN քարինս. BCVc քարն. M քարիսն. | U ի յաղթարանն. | J առնում ես ի կատարած իմ. C առնում ի կատարած իմ. | N ի կատար. 7. S Նուսս. | Z մարդին. J մարդին ասն. | Y մարդին Նշար. | C գնատած փիս. գրչաւն. CVc Նորին. | D Նայ. U Նա անտի. | DEOWZ ի փառս. T փառատաս. S ի փառատաս. V փառս. P փառս. | HKLMRY յառին փառս առնալ դէպ յարեւս և. | C փառատգեալ փիս. փառս առնալ. 8. O յարեւս. C գնհաս. GHK LMNRVYZ[8]ն ի հետ. | D եկեր. CVWc եկաքս. O յառին. 9. EOSUZc երեւին. | G գնս քարեսնեցէք. 10. CGT յառին ասն. | JVc Հայեհալ փիս. Նայն առանաք. | HRY ասեալ. DENOPSTUWZ ասելոյ. 11. HK LMRY ի քարափառն. | DHQPEWZc ասելաս. Y ասը՝ փառ. 12. HKL MRY յառին յիսար անգէն. | N յանտեն. Z յանգէն. | V ի անգասգն. | CDEHKLMNRWY քարկածեցին փիս. քարկած ասարքին. | DNPW Նայ. Z յայնկաս. 13. Z կատարեցաս. | B կատարեցաս և քա բարի հատատալ. | GHKLMRY կինն ասն յիսար. | B քանգի. C յառին զի այս էր անտն Նասս. 14. JOV ասն. N այսպէս. 15. DW յառին և. | H NR և թիսանիս. Y և թիգնիս. J և փիճն. | J յառին Տայոց. | BCD EOPSTUVWZc յառին թիսանիսս Տայոց. T պիճ. EGP ա և կն. CKLMR ոչ և կն. H ա և և և է. J ա և է կն. B բնկէ. Y բճ և կն. N ի պիճ. O ասէն. HKLMRY յառիճն. V թիսանիճն.

Ասէ Յիսուն. «Յեկեղեցւոյն»։

Եւ Նոքա էս ի բարկաբեն չարժեալ ասէն. «Վասն էր երեմա յեկեղեցին»։

Ասէ Յիսուն. «Վասն այն երեմայ յեկեղեցին, որ զայն երեք քարինսն, որ յայգեթաղանն Տդեցին, էս ի կատարած իմ առնում»։

Յայնժամ Նշար մարդին զգուշ[9]ա Նոքան, և Նա փախս առեալ գնաց յարեւս և ասաց. «Ի Հետս եկէք և ի տեղս երեւելիս քարկածեցէք զնոսա»

Եւ մարդին այն Տայն առեալ որպ մերձն կային ի քարափառն, և գոհ առեալ ի Հետ գնային և զինին Յիսուս անգէն ի տեղին քարկած տարբեր Եւ. Նա այնպէս բազի Հատատալ կատարեցաս ի Բրիատաս, կինն Յիսուս, զի այս էր անուն Նորաս

Թարձեցաս այս ի Թուականիս Հայոց Պիկ. ամին։

1. B յիսար. CVc կինն. | CEVc յեկեղեցւոյն. 2. M յառի Նս. | E բարկաբեր. D բարկաբեր. 3. VZ եկեղեցին. 4. E առեի ասէ յիսարն... յեկեղեցին. | HPTY յիսար. CVc կինն. | P ասեր. | HKLMRY որ զգ փիս. երեմայ ... երեք. | D եկեղեցին. CUVc զի գոյն. GY զի ասն. 5. OS յառիսն երեք. | DN քարինս. BCVc քարն. M քարիսն. | U ի յաղթարանն. | J առնում ես ի կատարած իմ. C առնում ի կատարած իմ. | N ի կատար. 7. S Նուսս. | Z մարդին. J մարդին ասն. | Y մարդին Նշար. | C գնատած փիս. գրչաւն. CVc Նորին. | D Նայ. U Նա անտի. | DEOWZ ի փառս. T փառատաս. S ի փառատաս. V փառս. P փառս. | HKLMRY յառին փառս առնալ դէպ յարեւս և. | C փառատգեալ փիս. փառս առնալ. 8. O յարեւս. C գնհաս. GHK LMNRVYZ[8]ն ի հետ. | D եկեր. CVWc եկաքս. O յառին. 9. EOSUZc երեւին. | G գնս քարեսնեցէք. 10. CGT յառին ասն. | JVc Հայեհալ փիս. Նայն առանաք. | HRY ասեալ. DENOPSTUWZ ասելոյ. 11. HK LMRY ի քարափառն. | DHQPEWZc ասելաս. Y ասը՝ փառ. 12. HKL MRY յառին յիսար անգէն. | N յանտեն. Z յանգէն. | V ի անգասգն. | CDEHKLMNRWY քարկածեցին փիս. քարկած ասարքին. | DNPW Նայ. Z յայնկաս. 13. Z կատարեցաս. | B կատարեցաս և քա բարի հատատալ. | GHKLMRY կինն ասն յիսար. | B քանգի. C յառին զի այս էր անտն Նասս. 14. JOV ասն. N այսպէս. 15. DW յառին և. | H NR և թիսանիս. Y և թիգնիս. J և փիճն. | J յառին Տայոց. | BCD EOPSTUVWZc յառին թիսանիսս Տայոց. T պիճ. EGP ա և կն. CKLMR ոչ և կն. H ա և և և է. J ա և է կն. B բնկէ. Y բճ և կն. N ի պիճ. O ասէն. HKLMRY յառիճն. V թիսանիճն.

Սոյն վիպագրութիւնն ունի B 275 ա՛—276 ա՛, C 669՛՛—671՛՛, D 275 ա՛՛—276 բ՛, E 612՛՛—614՛՛, G 324 ա՛—325 ա՛, H 292 ա՛—293 ա՛, J 583՛՛—585՛, K 297 բ՛—298 բ՛՛, L 282 ա՛՛—283 ա՛, M 333 ա՛՛—334 ա՛՛, N 310 ա՛—311 ա՛, O 302 բ՛՛—303 բ՛՛, P 259 ա՛—բ՛՛, R 310 ա՛՛—311 ա՛, S 344 բ՛՛—345 բ՛՛, T 364 ա՛՛—365 ա՛՛, U 302 ա՛՛—303 ա՛, V 229 ա՛՛—230 ա՛՛, W 280 բ՛—281 բ՛, Y (Տաս. Ա.) 40 բ՛—41 բ՛, Z 231 ա՛—բ՛՛, ¢ և g ձեռագրքեր բացին եւ Ա֊ենեվի Թ—ժեւաւոյ· 15, Առանցանի 12 մագաթեայս վիպագրութիւնից յետոյ, Տեառնայ վիպագրութեանս վիպագրութիւն սկզբի (B բաղնեպաշտ վանքին) յեղծուցոյ (W յեծնպատ)»· Ոմանք T ձեռագրէն գնատ է մինենի ԺԹ—մոտ 7, Վասիլիոս եպիսկոպոսի, Ս. Եղեռնի եւ Ս. Նարկիս եպիսկոպոսի վիպագրութիւնք ունեցող յետոյ վիպագրողի. Համեմատութեան չինք առած g ձեռագրէն՝ ոչ միչ ընդարձակ հետ գնելի առհասարակ Տատեանի է։—Շամչեան, Պ. 438 Նահապետի թուականը գրած է Պին=1416։ Աշակերտն նոյն Յովհ. Եզ 373՛—374՛. Տեմմ. եւ Յովհ. Ա. տպ. 529՛—530՛՛, Պ. տպ. Ա. 62՛—62՛՛։

32.

ՅՈՀԱՆՆԷՍ ՏԷՐՈՒԹԻՒԻ

† պկթ=1420 (Տես Շամչեան, Պ. էջ 441).

Եւ յառաջ քան զայս (զՄուրատեան) ոմանուսեալ մի Յովսեփէ անուն քրիստեայ եւ ի տղայութեան նորա պատմեն սրինեայ՝ հետեւեալն գրեա. որպ միշտասանի տարեկան եղեալն, եւ ազգիքիւք սպա Տէր Քրիստոս ձեզ պղտկեցի եւ ամենայն քրիստոնէից. ամէն։

Այս վիպագրութիւնն ունի Յովհաննէս Վանձոնեցի. Փարիզ. 1620, էջ, 110։ Տեմմ. նաև Շամչեան. Պ. էջ 441, 1420 թուականի տակ։ Յովհաննէս Վանձոնեցւոյ պատմութեան մէջ թուականը սխալ է։

33.

ՊՈՒՐԱՏԱՑՒՀ ԱՐՔԵՏՅԻՍ

† ՊԿԲ=1420 (*Տես Զամչեան, Գ. էջ 441*)։

Էր ի քաղաքն Ագծիկ այր մի բարեպաշտ և երկիւղած, ասատաճառեր և սիրող արքեպիսկոպոսաց և կարգաւորեաց և ամենայն չարեաց առեալ. և ինքն և կիշերն յարմիս կայր եղբարբք և սրբոյս և ամենայն ընտանեօքս։ Եւ էր անուն նորա Մուրատ։ չհոյ պատկերով քաղցր և ազգեանց։ Եւ կոխեալ էր զամենայն անօրէնս քաղաքին, մինչ զի նոր հիմն եդ ի մէջ անօրինաց խաչին և ուխտադրուժ. նաբ պահել ի ծուլանալեան Տէառնէ։ Եւ էր երբեմն քաջասէր քրիստոնէից ի մէջ ծոմ. բազումս եւ նահանջեալ սատանայի և կամայութաց նորա չար ազգին ժամանելն զնա քաղաքապետութեն. և նոցա սիս ունելով ընդ նմա ժամանելին զնա քաղաքացին անօրէնք Թղթասուքիւնովք սերոյ ազգիս պղծոյն և չարագործի Չնեան անուն։ Եւ նորա եկեալ ի բանի, Նեհասուիկ պարեալ և ի գրկին ի վայր արկեալ եհան մարտիրոսութեան և անանց պսակացն։

Այս վկայաբանութիւն ունի Թումա Ա.Ե.ծոփեցի. Փարիզ. 1860. էջ 109—110։ Հմմտ. նաև Զամչեան. Գ. էջ 441, 1420 Թուականի առիւ Թումա Ա.Ե.ծ. որշ Թուական չունի։ Այս նահատակին Զամչեանը յիշատակէ Դաւին անուամբ, բայց ցանկի մէջ նաև Պետրոսեան։

34.

ՄԿՐՏԻՉ, ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ, ԳՐԻՍՏԱՆԱՑ

ԵՒ ԸՆԿ. ՈՒՐԻՇ ՎԿԱՅՔ

† ՊԿԲ=1420.

Բայց և զայս գիտելի է, զի ի սոյն աւուրս պիղծ իշխանն Փերսի անուն, որ նստեր ի քաղն Ամիւռ, երեք ամսեամ ի սոյն ամի գերիկին Աբծիշու և Ագծկու գերեաց և կոտրատեաց և ի գինն Չերաշտա դեհնեսատան Մկրտչ անուն ուխն մորդով բնտանեաք սան խրայ և Հաւն պղեսայ։ Եւ բարեպաշտ Տէառնասոյ ու Յովհաննէս սոյն ի գերէն Ասորեստան։ Եւ եղբայր մի Յոհաննէս (Թոմմայ վարդապետի Ա.Ե.ծոփեցւոյ) Աբրահամէս անուն ի Հաւն խորհեցին երբեմ գնալոն անտեղ Եւ գնան Քրիստոսի սոբա այսպէս նահատակել ընկալան ի Քրիստոսէ զգաւոն անապական. որ և գործեցեալ մեծագ նոցա Թագուհին առնել Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս. ամէն։

Այն նահատակների պատմ թիւնը ունի միայն Թումա վարդապետ Ա.Ե.ծոփեցի. Փարիզ, 1860, էջ 110—1։ Թումա պարշ Թուական չէ յիշատ. բայց ասում է թէ Աւգուստոս նահատակի ժամանակն է. և պարձեան բան Զամչեանի Աւգուստոսի Թուականն է 1420, պատ համեմատ էլ գնում է նրա տարեգր։

35.

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱՂԻՇԵՑԻ

† ՌՀ = 1421 յունուար 4 չբ.

Մեծ և աշառաւր և արժանաւոր է խորհուրդ Աթանասին, և սէրն Քրիստոսի ի վեր քան զամենայն մեծ և ազգ, որ յամենայն ժամանակի լնուել եւ ոչ պատանութ և անդադարութ փառացն հոգւոյդ քոյդի. Տէր է ժամանակաց, և ամենայն սրտագէտ ինձ հետազնդին Աստ. զոչ սրտիս գաղտնի առնին և ոչ գոյս ի պատիւ մարդկայ զարդարեալ այսպէս և գնդրեալ, որ է քանաւոր առնի և պատիւ խոստ բարերարութիւնն և. ի փառս սիրական հրամանութիւնն չբեզպարտելոյ. Եւ սրտիս գինուցս ի վերոյ բանաց և անկոց գործարձոյդ այսպէս և. Աստուած ի բանեաւոր առնին եկեղեցւոյ փառաւորին, սրտիս առ Սաղմոնն. Աստուած փառաւորեալ է ի խորհուրդս սրբոյ խոստոյս Եւ. սրտիս առնին յերջանկութիւ առնմնեալ ժամանակի ասոյ գործարձոյ այսպէս և. սաւրբ ի մարդկանէ

1. BCLM յունիսի մեծ և աշառաւր ..... խոստ և ասել, այճ և տող 1 միջնեւ էջ 234 տող 4. | R արժանելի փխ. և արժանելի. 2. Z յունի սէրն քրիստոսի. 3. Z յունի և ոչ ազգ. 4. R յունի և. | Z յանպատուեմ. | GHK RY հաղորդ. 5. Z յունի սրտիս. 6. փխ. գանան R բան յետոյ ուղղած է ի սկզբանե. | HR գոյս. Y բոյսս. | Z գաղտնեցուս. 7. փխ. և գնդրեալ որ է բանաւոր առնին Z և գրանաւոր առնին եկեղեցոյ այսինքն գաղթ մարդկան. | HKY առնին. 8. Y բարեբարութիւն. | Y իշխանաւորին. 9. փխ. գնդրեալ Z մարեն. | R ի վերոյ. 10. HY գրանքացույց. Z գուարճանաց. | Z յունի և աստուած. 11. Z եկեղեցոյ. | K սրտիս և. 12. R ի խորհուրդ. 13. GHKYZ առնին. | Z խոստանիցիս. 14. Z գոյսուն. | RYZ յունիսի այսպէս և...գոյսուս, այճ և տող 14-1.

յամենայն ժամանակի տան գոյսուս առաքինութեան բարերարին Աստուծոյ. քան այնմ որ գոյսուս իւր ի ժամանացէ՝ սերն. նորա մի թիմեցցես եւ. քանդի յամենայն ժամանակի գեղեցիկ են գոյսուդ և անպտղելի մարդկանէ այլեւ աստուած փոխադրելի է, յորժամ նորահաս լինի և կամ յորժամ հասանել լինի յամենայն ծառայ. և աստուածն ի ժամանակս ձմերոյս Աչսպէս և. ամենայն սուրբք հանդուն են և. ժառանգաւորք արքայութեանն Աչ աստուած ընդունելի են առաքինին, որք նահատակիւք կոչին Աստուածոյն Քրիստոսի, որպէս նահատկացն սուրբն Աստուածոյն

Եւ. յերեկոյացեալ ձմերոյին եղանակի յորմէ հասանել է պատղ բարութեան յազգէ մարդկան յայտ առաջելով և. յամենայնէ բազմութիւնս և. գձնեալ ժամանակիս՝ երեկոյս գերեզկատիպ և. աստուածային քրիստոսազգեալ և. աստուածային խոհեմ գնեալ և. պատրաստեալ նահատակին Վարդան վարդապետն պատկերին Զորոյ հանդերձեալ եմ պատմել գաղտնութիւն սորա, որ իւր կամաւ մեռանեցաւ. զան սրբոյն Քրիստոսի եւ. քանզի ոչ արժէ բոլոր աշխարհս գնի է սրբոյն Աստուածոյ քան բանի առաքելոյն Պաւղոսի այսպէս և. ես մի եմ յաշխարհասէր անհնոյս մեզոք գատաստեալ, հոգով մերկեալ և. մաթ գնդրեալ. ոչ եմ արժան պատմել գաղտնութիւնն սրբոյն Աստուածոյ Աչ սերոյս ջերմութեամբ. մանաւանդ զաղթասու-

1. Z առաքինութեան. 2. Z թէ որ. 3. GHKRY յունիսի սերն նորա մի թիմեցցես և. 4. Z պատղ. | GZ անպտղելիս. 5. RY փոխադրելի. | Z յունի յորժամ ... և կամ. 6. Z յունի եւ առաւել. 7. Z ձմերոյին. | G յունի և. 8. Z են ոչ. | KZ ժառանգաւոր. | Y աքարաութիւն. | Z ոչ ևս. 9. Z որ. | Z նահատակին. | RY են փխ. երեկ. | Z աստուածային. 10. Z առեփանոս փխ. առաքն առեփանոս. | R առեփանոսին. 12. K գեղանական. Z յամենայնս. | Z գոյս. 13. Z ոչխարն. | Z յայնմ. 14. Z ի քարեսիրական. | R քաղաքացոյս. | HZ գձնեալ. 15. Z և քաղաքը փխ. քրիստոսազգեալ. 16. Z ածանն. | Z խոհ. | HRYZ հետանգն. | RY ձնեն. 17. R մարդ մարդկան պատկերին. 18. R դհանդեալ եմ. | K ընդ քաղաքին. Z գքաղաքին. | H ոչխարք. Z յունի. 20. Y ոչխարքն. | Z քան բանին. 21. R առաքելոյն. Z յունի. | K այլ փխ. այսպէս և. 22. Z ձեզուզ ձեզուզք. | փխ. հոգով մերկեալ...սրբոյն աստուածոյ, այճ և տող 22-24 GHKRY մաթ մերկեալ.

թիւն մտացս, յանապատ Աստուած Աւրբ Հոգին, որ զապրեցուցեր զանձինս խնամածոցդ. մի տացե ինձ բան պատճառ զքաջալերիչն սրբոյ նահատակին Վարդանայ խոսել և ասել։

Երանելիոք այս Վարդան էր յերկրէն Բագրեւոյ, ի գեղջէն Դաստատնայ։ Բայց կարգի աշխարհի ամենանգնակ և կացեալ ժամենական ճիշ առ կէսին և սրգիան, և տայր մեղեալ զտունն իւր և զընտանին տեղիան՝ և շրջէր ի վանս բայս առ տաբէր Տարս և առաքինութիս անձինս, հանապազ առօթս առնելով ի տուէ և և գիշերին։ Եւ եկեալ յեսայ ի Բաղէշ քաղաք քան ամենագէտ յայդոցելոյն Աստուծոյ, զոր յայնմ ժամենականի էր պարսն քաղաքին այն սպրատ Բարքոյ, Նահապետն տնուն, և էր չարագեալ ի վերայ սոցգիա Հայոց, և բանագատեր դրքիատնականաց ասրանալ գիրքս-

24. GHKRY յտնիկ մտանամ զարգասուքիան մեացս. 1. Z հոգին սր. | GHKRY յտնիկ սր զարգասն ... խնամածոցդ ասէ. 3. փիւ. բան պատճառ ... խոսել և ասել, այն և տղ 3-4. Z խոսել զս սրբոյ վարդանայ. Y սրբոյ. 5. B երանելիք նահատակս փիւ. երանելիոք այս վարդանս ... էր գեղջէն զ գեղջէն սր զատամն կոչի. C տաբէր զարգան էր և բաղիչա. երկրէն է գեղջէն սր զատամն կոչի. փիւ. է գեղջէն L է զատամն. R և է. Y և. 6. B զատանայ. R զատանամա. Z զատանայ. Z յաչխարհս. CZ ամենանգնակ և յարբիս ծնեալ (C սրբիս). 6-10. փիւ. և կացեալ ժամենական ..... եկեալ յեսայ, այն է տղ 6-10 C եւ յեսայ եկեալ յաբէ գայր է վանեցոցան և առօթս առնէր հանապազ ի առէ և ի գիշերի և այնպէս եկեալ եհաս. 7. Z յեսայ փիւ. տայս. 8. KL զատան. փիւ. զբանական անդիան B զանդիան. | GHKLMRYZ անդիան. փիւ. և շրջէր Z չրջէր. | BMR ի վանդայան. 9. B տաբան. B յատարեցաբեր. B անձինան. 10. Y առանձնյալ. HY ի առէ. 11. R ի բաղիչ. R բան անձնագէտ. 12. (փիւ. զգր յայնմ ... յորչափ եւս զգր այն է տղ 12-3.) C եւ. յայնմ ժամենականին էր բնական քաղաքին սպր անն չհոգին անուն քաղք սպրատ և էր բանագեալ ի վերայ սպրկոս Հայոց և բանագատեր գանձանի քրիատնականի ասելով մի եկաք գարձէք յորչափ մեք եւ տատ ձեզ սպրգոս բազատս եւ զաշս իւրն ապրատ-ցնիմ էք կալով մի գամ գր զր անատնէր ի քրիատնէիցն գայն առէր և գայս առելով փարձս համարէք անձին իւրոյ. | Z ժամենականին. | Z քաղքի սպրատ. 13. B չամենանի անուն քաղք սպրատ. | GKM չամչամին. L չամամին. | Z չաղոցպրոյս փիւ. չաղոցնիաս. | MRY սպրին. 14. BY զբրիատնականան. | փիւ. զբրիատնականաց ... իրենոց, այն է

տաս և գանձալ յորչիս իւրեանց։ Եւ գայս օրէն եղելով անձին իւրոյ երկրագէն Յուլիանոս, զի գամենայն զոր անանէր ի քրիատնէիցն՝ գայն առէր գանձալ յորչիս իւրոյ։

Զոր անեալ գայն կատնէի և Տատատարիս Ծատայն Աստուծոյ սուրբ Վարդանն սպրալ և Տատատեր ընդդէմ տարաբաստանացս քրիատնէիցս։ Ապա ի միտ անելոյ գրանն մարգարէին որ ասէ. ՎՅսանէի գիկոյանէիրնա քո առաջի Թագաւորացդ և ոչ անհչէիս եւ գրան Տնատն որ ասէ, «Յորժամ առնիցին գձեզ առաջի գատաստանացդ և Թագաւորացդ վասն ինձ և ասացէք ձեզ բերան և խնամաստնիւն, գրաւ ոչ կարասցեն կալ Տանասալ և կամ տալ պատասխանի ամենայն Տանասանդրգգան ձերոյ։

Յայնժամ գրացեալ Տգուշի Աստուծոյ սուրբն Վարդան՝ պատէր գի անի և բանձանիցին և ասէր. ձեզիգ, զոգացէք ինձ գձանապարհ բերգին և գրատան պարսնին. գի երթայց և խոսեցայց ընդ նմա գէմ յանդիման և տեսից, եթէ գանն էր Տանասատ գազգս Հայոց և գշնեալքս սրա-

տղ 14-1 Z ասելով ած քրիատնէի գոր և անատնէր եկեալ ասացեք գրա և գայնէք յաբէնան ձեր. 1. G նց փիւ. խրենից. | M յտնի եւ տայս... յորչիս իւր, այն է տղ 1-3. | RY գայն. | փիւ. օրէն B անձան. 2. Z յանձին. | Z յտնի երկարգոն յաբանան գի. B յտնի գի. R ամ. BK գոր. G տեսնայ. 3. Z է քրիատնէից. BZ գայս. Z յտնի գանձալ յորչիս իւր. | B է յորչիս. 4.փիւ.գոր B եւ. C գոր յանալ. | M յտնի Տգանձի և. CZ երթայց եւ տեսնայ և. 5. Z քի փիւ. ասասնդ. | Z Տանալ. 6. C ասրալանանայն. M ասրալատանացդ. Y ասրալատացացդ. HKLMRY քրիատնէիցդ. RY ասրալ. C և ասրս. G ի գեատ. | L գան. 7. HR գրկալալիքն. 8. GHY գրանս. BCR գրանն. C քի. փիւ. գր ասէ M ևիքէ. 9. Z յտնի և քաղատրացդ. 10. C յտնի գի ես ...Տանդատարդգն ձեր, այն է տղ 10-12. KL ասած. | B բան փիւ. բերան. 11. BZ յտնի և. 12. B Տանդատարդգ. L Տանդատրդգին. 13.փիւ. Տգուտն ասատեց գ BKL Տգատ տրդոյ. | Z Տանդան. 14. CZ գանանս. փիւ. գի ասն. | C է քրիատնէիցն փիւ. է քանձանցին. | փիւ. և ասէր եկաք գատեք ինձ Մ գատչանել նմա. | H KL ասաց. 15. C առաջնորդեցէք ինձ գինչն է գատն ասիրացին (փիւ. գատեք ինձ ... գատն գարտնին). BKL գնանատարես | M բերգի գրան փիւ. բերգին է գրատն. | L գատն. | B տարսղին փիւ. գարբնին. 16. M յտնի երթայց և. Z յտնի բնդ. Y բնդ նմա. 17. BCZ Թէ. | Z չէր. | M գնատատացաքրա գի փիւ. գարգս Տայց ... տրգոյն տատածոյ. | BCZ յտնիկ և. 7-8. Մտած. ձեզ, 46. 9-12. Դատ. իս, 12-15.

եւսեբ Որգւոյն Աստուծոյ զգաստական վիճակ սուբբ Լուսաւորչին մերոյ Գրիգորիոս

Եւ Տարր Թուէբր բանս նորս յաչս ամենեցունն և ոչ դիտէին, թէ փառաւոր էր նա ի սէրն աստուածպյնն և կամ 5 մեր չարչարիլ վասն Քրիստոսի և մեռանիլ յառաջագոյն լուսոյ և խառնիլ յերանն սրբոցն։

Յայնժամ նէլեալ կամեաւն եւթոյլ և աստիպզրկէր նմա խոյհարան Քրիստոս, զեայ ի գուշն ամբարչին և ոչ կարէր տեսանել գնա։ Ապա ազատեալ գտանեա ի Տնտրիկի և 10 ի վերադարձաց գրան նորա և ասէ. Վասիր զամիրային տեսանել և ասիմ բան ինչ առել նմա։

Եւ նորա Տրաման առեալ ի պարանէն ձուձերն գՆաթ գան առ նա։ Եւ ուրախացեալ ամիրային կոտնէր ինէ յերա զառնոյ Յայնժամ ասէ Վարդան. «Բան ինչ 15 անիմ առել զերս Աստ ամիրային. «Թողիս Աստ Վարդան. «Ես և գա մեզ Արարչի առեղծուածք ենի և ի մեզ ծածկագոյ յաւաղ եհիալ յհիգանոյ և յհեղէ. և մարգ մի

1. ՇԻՂՀ որդոյն. | Ղ զգաստական. Ե և զգաստական. | Շ յոմի զգաստական վիճակ ... մեզոյ գրիգորիոս | Մ զվիճակ վիճ. զգաստական վիճակ. | Հ Տրդատն վիճ. սուբբ լուսաւորչին. 2. (վիճ. մեզոյ գրիգորիոս...ց զիանին ԹԷ, այլ ե տող 2-4.) Մ քանզի. 3. ԻՌՂ ԹՎԷբ. Ե Շ բան. | վիճ. և ոչ գիտէին Շ քանզի առքան էր և մարդկին և տգեղ կացէին գնա և ոչ գնոէին. 4. Լ է. | ՀՀ նոյ. ԲՄ յուեին. | Հ սիրով. Շ սիրոն վիճ. ի սէրն. | Մ յոմի և կամէր ..... յիրան սրբոցն, այլ և տող 4-6. 5. ԻՂ չարչարել. | ԲԳԻԿԼՌՂ յոմին մտանել յառաջագոյն լուսոյ և. 7. Մ ապա վիճ. յոմիտամ. | Ղ նմա. 8. Ե խաչելական. | Հ ի գաւան վիճ. ի գուշն. | վիճ. և ոչ կարէր ..... սակ նմա, այլ և տող 8-11 Մ և ապայէր զնայն անտանել գամիրային. | Լ գալոց. 9. Ղ գնալ. | Ռ ապա. | Լ ապայէին. Շ ապայեալ. | Ռ անձնոյ. | Հ ի ծառատիպ. 10. ԼՂ վիրադարձաց վիճ. ի վերադարձաց. | Շ ի գռնապանացն վիճ. ի վերադարձաց գրան նորա. | Ե ասէր. ԱՂ Ղ յոմին ի ականէ գան ինչ նմա. | Շ քանզի վիճ. և. | Լ խոսել ընդ նմա. 12. Հ յոմին նորա. 13. Շ ի ներքս վիճ. առ նա. | ՌՂ յոմին ես. | Մ և. այն վարգան ցայ բանս խօսելոյս ընդ նմա համարձակութիւբ գրա ած գանանելով (վիճ. ես. ապահացեալ ամիրայն ..... և մնանդան հաղանելով, այլ և տող 13 մինչեւ ել 238 տող 4). | ՀՀ պեսէբ վիճ. կարծէբ. 14. Հ գառնայր. | Շ վարգանն. 15. Շ գնոյ ամիրայ. | Շ ես. ես նա ասայ վիճ. ասէ ամիրային. | ԲՀ խօսելոյ. | Շ վարգանն. Հ յոմին. 16. ԳՀԼՌՂ ասեղծուած. Հ ևնք ասեղծուած. | Շ յոմի ի. | Շ ՈՒՂՂ ծնոգոյ. Հ ծնաւդ. 17. Շ եկած ենք. | ԿԼ մարդ վիճ. ի մարդ.

գառ ես և. մին մարդ ես ենն ես. գառ ինչ ասէիր ես զան պես, որ ղանասանես գիս ԹԷ Աստուած գնդ ինգատարարիւն է ասել և. ինձ ազգասանիւնես Դառ ընդէր Հզարանանաս ի մերոյ մերոյ Աստ ամիրային. «Զի սրէիցն մեր յառ 5 է զան գնէիցես Աստ Վարդան. «Գու ասես զայդ, այլ ամենայն ազգի սրէնք իւրն յառ ինգան զան գիտացոյս Աստուած եւ ինձանասան և երկու լեզու է բանասել և ամենացան սրէնք Հայ Միմէ Տրանգերդ գս ասէի է զան գնաստանդն, որ կամենաս զամենեսեան ի քո սրէնդդ. «Թողիր 10 ես. Եթէ աստիպորէն ձեր ոչ կարաց Հատանեցուցանել զազգս Հայոց՝ մինէ գառ ասէիի ես զան գնաս ես ամենայն. «Յիրեան գանան աստիպորգին մերոյ և գարձիր յօրինա մեր. և բազատ պարգեա տամ քեզոյ Աստ Վարդան. «Ես ոչ եմ ատելի յհեղ գանան աստիպորգին ներոյ. այլ 15 Թագաւոր Քրիստոս է աստիպորգն իմ և. Ես Աստուած ամենայնին, որ իջնոյ յերկինից յերկիր՝ լսյան և Հօրէն լուսոյ, և մարմնացաս և սուբբ կուսէն Մարիամայ, չարչարեալ

| փիս. մարգ մի Շ՝ՀՀն մարդ. 1. փիս. մին մարդ GZ մարդ տի. | Լ տի փիս. տին. | Շ յոմի մարդ. | Հ յոմի եմ. | փիս. ինչ Շ այլ ինչ. Շ այլ ինչ իրօք. | Շ յոմի գան պես. 2. փիս. որ նախասանս պես Շ էր գնոյ նախասանս և. | Շ կու նախասանս. ԲՇ գնոյ փիս. պես. | Շ նէէ բեզ ած պատանէիի է ասանալ (փիս. ԹԷ աստուած գնդ Յաղագս սրէնքն է ասել). 3. ՀՌՂ ասել. Շ ասէբ. Ե ասանալ. | Շ ես գու ած փիս. գու բնէբ. 4. փիս. մեր ԲՀ իմ. | փիս. զի օրէնքն Շ չեմ Տպարասանալ այլ զի օրէնքն. | Ե օրէնք. 5. Շ գնէիցն բառիս յեզոյ ասելացնում է և ես կամիմ ոչ գործ այլ յաս օրէնոյ սերասնոյց. | Շ զի այլ. 6. ՇՀ Իսր օրէնքն. ՀՌՂՂ ԹՎԷ. Կ ԹՎԷ. Շ ես ՓՎԷ. | Ղ գնոյ ասին. Շ գայրան. 7. ԲՇԿԼ Տր. | Շ ե. ներնե. | Շ յոմանանաց. ԲԳ յոմանաբ. | փիս. ասեղնագան ԲԳՀԿԼՌՂՂ ասին. 8. փիս. կոյ մինէ Ե կամ ԹԷ. | Ղ Տրամանեցոյց. ԲՀ Տրամանք. | Ե գան. Շ գոյ. 9. Շ կամիս. | Ե ԳՌ գամ. Շ գամանեսին. | Ղ յոմին գա. 10. ԲՀ ԹԷ. Շ գի. | Շ ձեր աստիպորգն. 12. Ռ յիշեայ. | Լ գանաբանն. Շ աստիպորգին. | ԳՀԿ ՌՂ յօրէնքն. ԼՀ յօրէնսն. 14. ԲՀՌՂՂ յոմին ես. | ԲՇ ասիպնայ. Շ ասիբ. | Շ գանաստորգն ձեր յիշեյ փիս. յիշեյ գանան աստիպորգին ձեյոյ. | փիս. գանան աստիպորգին ԲՀ գառասիպորգն. | ԲՀՌՂ ՂՀ ձեր. 15. Շ յոմին յիսուս. | Լ աստիպորգն իմ է. Շ աստիպոյդ. | փիս. և Շ ար. | Ե յոմին է. 16. Լ երկինց. | Ե ի յերկիր. ՇՀ յոմին. | փիս. լոյսն ի Հօրէն լուսոյ Ե լոյս ի լուսոյ Հօրէ. | ՇՀ լոյս. | Շ ի Հօրէ. 17. Գ յոմին և. | Ե յոմին ասէբ. | Ղ ի պրոյ. Շ ծոյիսանոյ բառիցդ յեզոյ ասելացնում է և ես քարոզնոյց յաչխարհի գաճառիի իւր և պրոյել

և խաչեալ խոտիով և յարտեղայ, համաթեաղ յերկինս, և ասաս. ընդ այմ. Հար նա է Աստուած իմ և պարկեստաս եւ. ես վասն էր հոգալ պկնդանին և մեռ ուելոյն Տեառնդիմեն։

Յայնժամ բարկացաս ամբարն և ևշաւ երեսքին ձեռաքն պղբեմին Վարպանայ եւ. նա ասէ. «Մ՛ ամբոյ, նեմէ երկնչէի ես ի Տարիսնելդդ. քո՝ ոչ գոյի ատ քեզ։ Այլ վասն սիրոյն Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ զնոյ յանձն առնեմ։ զի գնա տեսանել արժանասիամ, յորժամ փոխիմ յաշխարհէս»։

Յայնժամ Տրամեղեայ ամբարն ասեալ գնա ի բանս և չարչարել ասելամ. «Մ՛ թէ Տաւասի կանոյ մեզոցդ եւ. ասելայ զասերն վարպան՝ ասրան ի բանաս եւ. նա ասրաս խոսիեսնի երեմոյ և. գոհանայր գնասուծոյ եւ. ասրեալ գնա ի բանս մեզի և. ըակ և գլխիցաց եւ. ես ասելոյն ձեներնային Յայտնելեան պատճոյնս եւ. նդին գնա ի կոս ձեզս և. չարչարելես եւ. նա ի փոսասրելոյ գնասուած ոչ գասդարելր, այլ ասէր. «Խոհնասմ դքեզ Քրիստոս Աստուած իսի, որ սրժանի սրտերբ գնասոյս քոս լինել քեզ չարչարանիցբ Ադամեմ գրելոյ Ձէր, սակս Տաղրելոսելեան Ծնասոյս քոս, զի կորոյ լեցիմ սեռել ասնեզնասոյս և. գալ սա քեզ»։

եւ. գերթա ասաբա ոչ գասդարելին է չարչարելոյ գասդրն Վարպանս։ Ապա Տրամեղեայ ամբոյն կրկին ասելել գնա ասաձի խոյ Աստ Վարպան. «Վասն ինչ պատճառի սասն գնս չարչարել. վասն գոյսելեան թէ վասն չնասելեան և. թէ վասն այլ իրիք անիրասելեան եթէ գնչմարսան ասներ և. գնասուալ գասնասելիեաս յայտնեմ գնեզ ինչ էջս Աստ ամբարն. «Երկալ ես նախասել գսրէնս մեր, և. զոր բնդն զս Տղնարիս ասնեսն և. գԲրէսոսս Աստուած ասեա՝ վասն այն չարչարեմ գրեզոս Աստ Վարպան. «Մ՛ ամբոյ, ես և. գ. գասուասուանոք խոսիեցբ Ձարնդեն ձեր երեսս և. երեք մարդ, որ ի վերայ մի բանի վիպեին ասես ի բանն այն թէ Տղնարիսոս Աստ ամբարն. «Ձչնարիսոս Աստ Վարպան. «Տրիասոսի ասասաժողեմեանն երկոտասան սոգ վկայեն ես և գերս ձեր գրեալ է Ձեսա ասես Ադամ, որ ասէ

---

1. C եւ-ից յետոյ այնպես է կոնեսս եւելալ զսրն վարպան. | B զասդրկցին. | B է ասնեզնալ գին. է չարչարելոյ. | M յոնեն զասդրն վարպան. C գեա. 2. C յոնեն ասսս Տրամեղեայ... ասասէ եւր, այե է տող 2-3. | GZ կրկին անգամ. գին. ասելել B ասնեզնալ. KM ասնեզնալ. | BGHRY յոնեն գնա. 3. (գին. ասէ վարպան ..... վասն այն չարչարելոյ գրեզոս։ C ասէ ասրբն վարպան գեզ ամբոյն քէ վասն ինչ պատճառի Տասար ասաս գնես չարչարելի վասն գասդրելոսն վասն քէ վասն չնասելեան եթէ վասն այլ ինչ անիրասելեան եւ գնասուալ ընդն իմ գէ ոչ ինչ մեզոցդ գնեզ եւ. քէ գնասուասոց գասնասելիեաս ընդն իմ խոսիս գնչ ինչ պատճառիեսն կաս լինիս. ասէ ամբոյն ասսս չէ իմ խոսիս գնչ ինչ պատճառիեսն մեր ասաս ասնեզ և գնեզն պատճառիեան որ ևկեալ ես գօրենքն մեր ասաս ասնեզ և գնեզն ձչնարիս։ 4. Z գա չնասելեան և քէ վա գոգալեան գին. վասն գոգալեսան ձչնարիս. | BH յոնեն և. | RY և վա քէ. | Z եթէ գին. քէ վասն չնասելեան. 5. Z ինչ գին. իրիք. | B անօրէնսելեան. | Z անիրասելեանն-ից եւ գնասուալ եւ և մոգոյնէ. գին. եթէ Մ միասն Թէ. | Z գնչյեալ ոսի սոգասս եւ և մոգոյնէ. գին. եթէ Մ միասն Թէ. | Z գնչմարսան. 6. և գասնասելիե իմ. | M յոնեն գնչ ինչ է. | BL գինչ. գին. է Z պատրաս. 7. գին. գօրենս B գօրենք. G գօրենսն. Z գաղգս և գօրենս. | գին. մեր B իմ. 9. KM ամբոյս. 10. C գասնասասնաս. գին. Ձեր Z որ. Ո. գին. որ և վերայ...վիպեին L վիպեին է վր մեն բանի. | C յոնեն ար. M մոյ. K մեն. | CE բանի մեր. | Z որ վիպեին գին. վիպեին. C ասե բանն ասաս է քէ ճչմարիս է գին. ասաս է. քէ ճչմարիս. գին. է բանն այն Z ասանն. 12. B եթէ. | Z ամբոյսն քէ ճչմարիս. C ճչմարիս է. 13. C ասա գր. Y ասնեզնես. B ասգր. 14. Z ի գնասն. C ի վերեն. | C կայ գին. է. | B յեսս. Z յեսոյ. MRY յեսոյ. CGHKL յեսն. | HRY բասնեսոյսոյ. KLM բասնեսոյսն. C բասնեսոյսն. B ասնեսոյսն. Z բասնեսոյսն. CE է գին. ասե.

Աստուծոյ Տոգին ես դնա Աստուած Հաստատեր Ասէ ամէնքդուն. «Զատկիդարձն մեր ընդէր ոչ յիշեսս Ասէ քահնի Վարգան. «Բս Տոգին ամէնքդ էր և մեռաս. և դու ամէնքդ ես և կենդանին Այդ այս մարգիկս ընչ Հնազանդ կենան և թէ քո Տէրնես Ասէ ամէնքդն. «Ոհո» Ասէ Վարգան. «Ապա ես դան էր Քազամ զինդանի Բրիտաս Աստուածն իմ և մեռելդն Հնազանդիմ»

Եւ այդ բազում բանս խօսեցաս սաբդն Վարգան և յանդիմանէր դնաս եւ ամէնդն և մեծամեծդն իւր զարմացան ընդ Համարձակ խօսս նորաս Բանդի ոչ թէ նա էր որ խօսէր այլ Հոգին Աստուած խօսէր ընդ բերան նորա քան զկայսրեհեան Աշեւտարանին զոր խօսեցաս Բրիտաս

Յայնժամ բարկացեալ ամէնքդն ասէ. «Տարէք զդա առ գառապետն մեր. զինչ Տրամեցէ դնէն պարտէր» եւ առեալ սաբան զնա առ գառապետն եւ ասէ գառապետն. «Չէ է զի առալի ամէնքդին գործեալ են յօրհնան մեր և յեսոյ փոխհնեսաբ Ասէ Վարգան. «Ես ոչ եմ խոխտեալ յօրհնացն իմից. այլ քրիստոնեայ եմ Տնեալ և եմ ընդ

I. BZ Տոգի այ. 2. Z ոչ յիշեցեր զս էր է ֆիս. ընդէր ոչ յիշես. 3. K ամէնքս էր. | C այժմ գու. | KL գու ամէնքս. 4. BL յանհնի և | CZ յանհնի պրդ. | R պատ. | Z մարդկիքս. ֆիս. Հնազանդ կենան B Հնազանդին. Z Հնազանդնեն. C Հնազանդէր. 5. BC յանհնի և. R յանհնի ասէ վարգան. 6. R պատ. Z և. | B յանհնի և ս. | G ընդէր ֆիս. վասն էր. | BZ յանհնի քրիստոս. 7. ֆիս. իսկ B իսկ և ասէ պետրէն. 8-9. C և անուրկեալ յանհնիանէր. 9. Z յանհնիանեաց. | B ամէնքդն ֆիս. եւ ամէնքդն. | L ամէնդն. | Z ասէ մեծամեծդն ֆիս. և մեծամեծդն. | B յանհնի էր. | Z գործանեաց. 10. CZ նեմ. | HRYZ նաց. II. ֆիս. Տոգին CZ Տոգին պր. | Z յանհնի պատասան. | C քեզարդէր է բերան ֆիս. խօսէր ընդ բերան. ֆիս. ընդ բերան B բերանով. 12. P վկայական. | խօսեցաս. անհնի CGM, մեռելդը խոտացաս. 13. ֆիս. յանհնամ Z ասցաս. | ֆիս. բարկացեալ C գառապետդ. Z ասաց. | H գայց Z գասդ. 14. ֆիս. առ գառապետն մեր C առ գասդին. C և գնեաս. | E գնամաք. 15. ֆիս. առնաս C բերան. | CGHKLMRY յանհնի գնա. | CZ գառապետն բառիցդ յեսոյ առիսգնուեալ են յանհնամ առէ վարգան ով գառապետ Տարցիք ի գասս քէ գս էր են բերանեալ գնս (C յանհնի յանհնամ. | C գրասս. | Z քարբառնեալ են.). | CZ յանհնի և. 16. CZ գս. ֆիս. գի է. | BC յօրհնա. 17. Z գործանեալ. | C չեմ ֆիս. ոչ եմ. | Z խոխտեալ. 18. ֆիս. խոտ C մեղդ. | H քրիստոնեա. | ֆիս.Տեմս...մեռանեալ այլ է ասց 18-1 B և յոժար եմ ես անասան քի մեռանել. | CZ յանհնի և եմ .... ան-

Բրիստոսի Աստուծոյն իմոյ. և կամիմ քրիստոնեայ մեռանել» Ասէ գառապետն. «Ինասդիր ոք թէ ոչ գառնաս յօրէնսն մեր» ասէ սպանանել գրէաց Ասէ Վարգան. «Եթէ գնասդիս իմ սպանանես, ապա Տոգիս կենդանանայ»

Յայնժամ բարկացեալ գառապետն՝ ետ Տրաման սպանանել գնաս եւ առեալ սաբան գնա պատաքոյ քաղաքին եւ սաբդն Վարգան ընդնեն ուրթանեհնոյ երթայր սահմի Նոցա, որպէս թէ ոք է մեծարանս Քեզարդսդի ընթանայ եւ Տշմարիս մեծարանք էր նոնա յերկիսաս թագաւորէն Քրիստոսէ Չի Եեզեկիա մարմնով չարչարեալ և տանջեալ. այլ Տոգով փարեմանցեալ և դնացեալ ի Տարանեան անապատսն եւ էր կոշնական Տարանեացդն Նահապետն Աստեղանեան՝ սահմին Նահապետ

Յայնժամ մոգուհիդսդն բանտիքիենը պղտգեացն ի վիրսոյ Նոցա, որպէս չար գազանք որեան Տարաբեր եւ ասէ Վարգան. «Հաստացեալ եմ և Հաստատեալ զՀայրն ան-

աստծոյն իմոյ. 1. C և քրիստոնեայ մեռանելոց եմ (ֆիս. և կամիմ քրիստոնեայ մեռանել). | HZ քրիստոնեա. | GKLMZ մեռանիլ. 2. C յանհնի պետպիր. | B յանհնի ոք. ֆիս. ոք թէ CLM եթէ. | BHKLMR Y յօրհնեն. C յօրհնա. 3. ֆիս. ասաՀ Z պետի. | C չարտասր սպանանել ասաՀ ֆիս. ասաՀ սպանանել. ֆիս. եթէ գնասդիս ... Տոգիս կենդանանայ B եւ ի մահսանել ոչ երեխիսի ոք պատասան է կենաց. 4. ֆիս. սպանանեն C սպանանել սաաս. | G յանհնի սաաս. CZ Տոգիս իսի. 5. Z յանհնի բարկացեալ գառապետն. C Տրամանդ գառապետն ֆիս. բարկացեալ...նա Տրաման. Z սպանանելոյ. 6. B եւ ֆիս.գնա եւ. GHKLM RY սաաս ֆիս. սաաս գնա. 7. ֆիս. եւ սաբդն.....երթայր սահմի նոցա, այն է տող 7-8 C եւ նա երթայր բերնալսսի յօժարութիւ գնեաս նոցա սբանն սբանս. | ֆիս. սբանաս քեզարդ երթայր Z կամսն իւրով երթայր սբանաս քեր. 8. ֆիս. քեզանաց Z երթայ. 9. Z ճշմարիս սյս. | Y նեաս. 10. B յանհնի քրիստոսի. MRYZ քի. | C քեզիս եւ. MR քեզիս սր. ֆիս. չարչարեալ և տանջեալ CZ սաքաս եր. 11. CZ Տոգով. | R փարքիանցեալ. CZ փարքեամանցաս. | CZ գնար. 13. Z տանեհնաս. | ֆիս. առաջին նահապետի Z առաջի նահապետին. C այլ և անապանելիցի ներ վարգան մահիրնեան. 14. C յանհնի յանհնամ....սբանն ծարաբեր, այն է տող 14-15. Z այլապարդն. L այլապեսդն. 15. Z յանհնի նորա գրաքս...սբանն ծարաբեր. BGHLRY գասդն. | BIRY ծարաբ. K յանհնի և. ֆիս. եւ ասէ վարգան C եւ սաբդն վարգան սահր ահմանաց. Z եւ նա սաաց. | L յանհնի ասէ վարգան.....և բարեսիրեան սահրսին, այն է տող 15 գիլիս էջ 242 տող 5. 16. Z դնար. | B գնարսին սբդին մահին ֆիս. գնացն ... մահին.

ծին և զվրքին միածին, զմարմնացեալն Աստուած և զնա-
րին հշմարիտ, երրորդութիւնն և զի Աստուածութիւնն զա-
ւետեալեամբ արբայն Դրիստոսի Աստուածութիւն միայն Քրիս-
տոնեայ եմ և անարգեմ զօրքեան և զառաքեալսն ևս
5 խաչեալ և աստ. Եւ բազմութիւնն ամբոխին վրիպելին է
վերայ նորա և սրով և քարով զանարգելին զնա

Եւ աստուածայ գնացաւ Հոգին իւր սուրբ Աստուած
երանելին Վարգան և փառս Քրիստոսի Աստուծոյ միջոյ-
Յունեամբ գնացին քրիստոնեացն և բաժինն գնա պատուով
10 և սաքեալ եղեին և տապանի առգեամբ և սրհատ մեծաց
և երգով հոգևոր սրաքո

Կատարեցաւ գործ նահատակին Վարգան և թուական-
նահատակեան Հայոց ՊՀՆ յունեամբ անուց և Փ, Ծննդեան պա-
հոցին, յառաւր չարաթու, ի մեհեանն Ամանոյ և առնէ
15 բժշկութիւն բազում գառաջ նշխար ամենայն արբոյն

1. MR յունին և զորքին միածին. Z անծննդիմանելին և. | CG յունին զմարմնացեալն Աստուած. փիւ. զմարմնացեալն Մ և զմարմնացեալ բանին. R զմարմնացեալ բանն. Z զմարմնացեալն. MR գիտի սբ. 2. B սբ Երրորդութիւն. CZ յունին երրորդութիւնն և մի աստուածութիւնն. 3. R զրիստոսին. C նաքրիստոնեայ. B յունի քրիստոնեայ եմ. 4. փիւ. անարգելեմ B արհամարհեմ. CZ յունին և անարգեմ...աստ. 5. M աստ և խաչեալ. C յայնժամ փիւ. Եւ. K բազմութիւնք. | Q չար ամբոխին. 6. C զրկեալ վարեալ և վրիպելն. փիւ. և սրով...քարովքը. | Z սրաւք. | GZ քրովք. L քարիւ. 7. փիւ. աւանեայ ... միջոյ, այլ և տող 7-8 C ի փառս քի ոյ միջոյ. GHKLMRYZ յունին առ աստուած. 8. B յունի ի փառս ... աստուծոյ միջոյ. Z ոյ փիւ. քրիստոսի աստուծոյ միջոյ. M յունի միջոյ. 9. C և փիւ. յայնժամ. փիւ. զնացին քրիստոնեացն և Z զնացեալ քրիստոնեիցն. C զնացեալ քահանային և նորա-
վարդացն. C մեծաց պատուով. 10. փիւ. նոքին է տապանի Z գտածին գնա. 11. B յունի և երգովք հոգևոր. CZ հրովք. 12. փիւ. սաքրբ նահատակի B սրն. փիւ. սաքր R սրն. C վարգան է բազէ քաղաքի. | M ի Թուսրանտեի. Ի ի թվականին. ԻՂ ի թվականին. ՔԸ ի թուականին. Z ի թվին. 13. KL յունին հոգոց. C քն. G քն և Հ. HKLM Y ոյ և Հ. B քն սուին. փիւ. յունեար սանդ ի ՔՇՀ յունեար ի. L սուս. BY ի ոյ ծնդեան. R ծնդեան. C յայնժամ ինն. GHK ի սբ ծնեան. L յունի ծնեան պատոցն ... մուս. Z յունի ծննդեան պատոցն...սահմոց սրբոյն, այլ և տող 13-15. 14. C յունի յառաջամա...սահմոց սրբոյն, այլ և տող 14-15. | B մուսան. 15. փիւ. բժշկութիւն բազում գառաջ B բազ բժշկութիւ. փիւ. բազում GL առ. | GKM նշխար. L յունի նշխար սահմոց սրբոյն.

Այս վիպասանութիւնն ունին BCGHKLMRYZ ձեռագրերք. C սակս ՝ի՝ սպառ մեծ Գանձել մոգպատ-
րէից և նոցա համախոհից չեայց, ՂՀ 782″—785′: GH KLMRY մտերի Թ մտեռ ՃՁ, Զաքարեայից և սրբոյ նրեք վիպասանութիւնեանց չեայց. G ՂՀ 498 ա″—500 ա″, H 463 ա′—465 ա′, K 470 բ′—472 ա″, L 413 բ′—414 գ′, M 494 բ″—496 ա′, R 473 բ″—475 բ″, Y (Ա Տառ.) 198 բ″—201 ա′: Z գայոց Ի՝ յունեամբ և Զաքարեայից և Պրպետեայից չեայց. ՂՀ 169 բ′—171 ա′: B մտերի Ը՝ մտեռ ՃԾ, Թախ սրոյց չեայց, ՂՀ 399 բ′—400 բ′: Սպառ բոլոր ունին Տեառնէ վիպագրքը. «Յաղագս սբ վիպասանութեան սրբոյն Վարգանայ նահատակին սր ի Բաղէշ քաղաքին» (B յունի նահատակին սր ի Բաղէշ քաղաքին. C Վարգանայ սր ի Բաղէշ քաղաք նահապետէ. Z փիւ. նահատակին ունի նոր վիպագիր. | R բազէշ.):

Ունի վիպասանութիւնդ ամփոփելով և նահատակեալ ՃՀ սերած ի Դառն Զաղէական, Թ. ՂՀ 441—443. բայց պատկառ նահատակութեան սրբ նշանակատաւ ի յունեամբ Ա, յառաջ միաշաբաթիս. նոյ որ սերալ է փոխանակ չաբաթի, պատճառն. Գ՝—1421 ապատ ոյ յունեամբ Ա-ը չաբաթ սր է ընթիսա՛ է և ոչ նիւթանիւ Զաքէական Բաղէշի պատկեր անուն ևս ՂՀ չեշտ է նահատակին ամենայն սրբ Տաղանդաւոր:

Տես տոնե Յայտ. Ա. ապ. 833″—836″, Բ. ապ. 570″—572″, Գ. ապ. Տաւ. Ա. 9′—10″:

Ձ ձեռագրիդ նահատակութեան վերջաբ ա. հատցիտ է ձեռնադրբ. Թաղելեան ա. քր. քահ վերնին Վարգանայ սրբոյնեան ամ Տաւ ապատկաց և յոգեկոյզ Տաւ ևս Առաքել վրպոնէ:

36.

ՀԱՊԱՀ ՔՐՀԱՆԵՑՔ

✝ ՊԺ=1421

...Վ անգն Բաբիձար՝ որ է յանուն որբահասկ Աստուածածնին, ուր էին մարմինք սուրբ նահատակացն Հայոց քաղանցիցն, որք առաքեցան ի ձեռն Հոգւոյն և սիրով Որդւոյն մեծին և Հաղթողին Հօրն երկնաւորի եւ յայտարարէն իւրեանց և ելին ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ և կատարելոցն զոմանս իւրեանց և հասեալ յերկիրս Հայոց և չքնեին ի վանորայս նոր. յետոյ եկեալ ի քաղաքն Խիզան և անդ նահատակեցան ի ձեռս այլազգեացն. Զոր եկեալ քրեաամէնիցն բարձին զմարմինս երկուց սուրբ քաղանցիցն Հայոյ մայրապատին. և տարեալ ամփոփեցին ի վանսն Բաբիձարի, Պ և Հ թուականին Հայոց:

Այդ վիպաբանական տեղեկութիւնը Համառօտ Նկարագրութեան վարդապետի վիպաբանական մեկնութեանց տարբերակներէն, տեղեկութիւններ և Յանիմաստ ներէն՝ տես անդ, էջ 251 և վիպասի մեկնութ

37.

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԵՒ ՊԱՏԻՐՈՍ ՔՐՀԱՆԵՑ ԽՈՉԱՆՈՒԹԻՒՆ

✝ ՊՀԴ=1424 յունիս 2 ուր.

Ի ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՈՒՐԲԱՑՈՂ Ի ՄՈՐԲ ԳԵՂՋԻ

✝ ՊՀԴ=1424 յունիս 11 կիր.

Աստուածպարգեւն առաքեալն և աւետարանիչն Բրիստոսի՝ մեծն Յովհաննէս՝ որդին Որոտման և սիրելի աշակերտն Բրիստոսի հրամայէ ի գիրս կամեցողիցն՝ թէ անկարելի՝ ոչ գոյ ի սերն. վասն զի սէր կատարեալ ի բաց մերժէ զերկիւղն: Եւ գաղտնի՝ թէ «Աստուած սէր է և ով կայ ի սէրն՝ յԱստուած բնակէ. և Աստուած ի նմանն»:

Ապ՝ սրովհետև գիտացաք եթէ Աստուած սէր է, վասն որոյ ուր Աստուած է՝ չնարհաք փախուցեալ է անտի երկիւղ. Քանզի ուր ներգործութիւն վարեալ է դիւրք և անդ չրշակայր նոցա ոչ երկիւղն է ապառնալոյ ներգործութիւն Այսպէս և ուր Աստուած է զօրութիւ անդ է և զօրք նոցա՝ որ են գործք արդարոյն, ոչ երկնչել է ապառնալոյ ներգործութեայ յերկնչելոյ և յանհետանելիցն: Որպէս և առաջ ինչն Որդին Աստուծոյ, եթէ չՔամպաներացարաւք, զի ես յայրենեցի աշխարհս եւ քանզի սիրոյ զօրութիւնն գերատոնց է քան զընտրութիւն, զի մնասցուն առնէ չարչարելի

2. E յոհաննէս. 3. Երկրորդ երկիւղն. եթէ. Ա. Յովհ. գ. 18. 4. E զի բայց սիրեցէ զերկիւղ փխ. զոյ ներքս...զերկիւղն. 5. E ասէ. եթէ փխ. Քէ. 6. E բնակէ յան. E ի նմա բնակէ. | Ա. Յովհ. Գ. 16. 7. Cյատին որպ որովհետև ...այլ ինչ յերկրաւորացս Համառօտ այն է տող 7—էջ 246, տող 5. 10. E երկնչին է ապառնալոյ. 12. E սրբոյն. 14. E յոյ. | Յովհ. ժգ. 33.

և եղծանելի բնութիւնս և միաւորէ յաւուր ընդ առնելին Աստուծոյ, զան որպ որքո սիրով հաստատեցան և խոսել-եալն Աստուած, այնոյ ի տարտարեանց կարացին ըստա-նել զնոսա և նոքանեն. ոչ նոյր և ոչ նոյր և ոչ այլ ինչ յերկ-բատրացաւ Արարչ առ անօթին քնութիւնն, զորն առա-ջանացին, առաքեան Բրիստոսի Պօղոս, ևթէ «Ո՞վ մեզ-նեցուէ զնոյ և սիրոյն Բրիստոսի, նեղութիւն թէ անձկա-թիւնն. կամն որ և կարդին էր»

Որպէս եղև. այս և արեամբ ներիկալ նահատակացս որոց, որք կռնեցին զնոր մարմնոյն չարչարանաց և չի-ջուցանելին ինքեանք զորն ցանկութիւնն և մտաբեր զլաս-տեր հոգւոյ եւրեանց անչինանելի Տրոյն ատաուածային Աղացանելի և նոյա յարձակաց քան բանի մարգարէին և ցանկացուցանելին չինքեանց զանան մեզաց ցանկա-թիւնոյ. եւ առաքանելին զոգիս եւրեանց Քրոջն անհիս-թիւնան, որպէսզի նորոնք Արքեայն Աստուծոյ.

Արդ ևերմնութիւնն արեգականն և լուսատուքիւնն ոչ չինանի և ատուերանոյ. թէպէտ և լինիցի ժամանակ մի ամպով ծածկի և մեզնի, այլ ևոյն քան ևերգործե զորոյն և զևերմնութիւնն. Այսպէս և նահանգի Աշեզական արդարութիւնն Բրիստոս միշտ և հանապազ ծագէ զլոյս հոգևոյ և գեռութիւնան յորում ընդունողացն կանգ և բորբոքէ և սէրն վերինս Քան որում ասաց թէ «Հոյ ևկի արևանել յերկիրս». և թէ «Ես լոյս յաշխարհ ևկի, որ հա-ւատայ յիս ի խաւար մի մնասցէ»

Զոր և այժմ ի վերնին ատուրս և յերեկոյացեալ

ժամուս ի ձմեռնային եղանակս բարբաջեալ գՀոգ Շարչ-չոյ և զլոյս գեռութիւնն Արքայն Աստուծոյ և սիրս ցան-կալի հնհատանգոյն և ատաուածընկալ քահանայիցն Սուե-փանոս վարդապետին և Պետրոս բահանային զորոյ հանս-ջեբենալ ևեր պատճել գբազմութիւնն արեւելեան ազգս, որք որպէս գիարքս գոյանային վիճելոցան ի մէջ Հա-յոցասան ազարտին և լցին հասով անուշութեան գեկե-ղեցիս քրիստոնէից. Չի թէպէտ և անկան և փորձութիւնս, այլ օգնութեամբն Աստուծոյ յաղթեցին ատաուածի. թէ-պէտ և անկան և նոր մեզաց, այլ կարդացուեալսն Աս-տուծոյ չինոցին գզղջութիւնն նոյց ցանկալութեանց, քան տանջ մեծին Պօղոսի. թէպէտ և սխալեցան և անկան յոմա ազագութեան, այլ չեռոյ կանգնեցին զազան գա-տանութեան. թէպէտ և բնկանեցան և ժամիս վիշապին, այլ փչրեցին գձագնիս և գղյուխ նորին. թէպէտ և հնա-գանդեցան կարեաց մարմնոյ, այլ ոչ վերնացան և սիրոյն Աստուծոյ. թէպէտ գղջեցան ի վիճն չարեաց, այլ գարձեալ հատատանցան հեզմանչ ատրբ սրեան խրեանց.

Երանելիքս այս կրկին լուսատուքս և ծագիչքն Հա-յաստանեաց և պարծանքս քրիստոնէից, վարդապետն Տէր Աստեփաննոս և ցանկալի քահանայն Պետրոս, էին ի խթան բազաքէ. վարդապետն էր ի վանացն, որ յանուն սուրբ Գաւազիկեայ առաքելոյն Քրիստոսի, և քահանայն Պետրոս էր ազխարհական երէց և սրբի քահանայիս Նոյ. յայրէ-նանէ չարին անկան յոմա յատկութիւնն և սուգ ածին ազգիս

1. E զնոյսք. | C չինոյացն. C Հոգոյն Իւր. 2. C յոյն և զլոյս ... աստուծոյ. | E որպէս. C երանելի նահատակաց միս. ցանկալի... քահանայիցն. 4. C պատճառք զբաժանութիւն նահատակութեանն եմք ... գեկեղեցիս քրիստոնէից, տես և տող 4-8. 6. E գատ-նանային. 8. C յոյն և անկան...և սխալեցան, տես և տող 8-12. 11. երբ. ժն. 34. 12. E տղագոյ. | E յոյն և անկան. 13. C յաման ազագութեն և սխալեցան. | C պատճան. 14. C յոյն Քեզնա և...պարծանաց քրիս-տոնէից, տես և տող 14-20. | E քեզնահեզան. 18. E տղեսանցն. 21. C յոյն անբ. | E անեկանս. | C յոյն ցանկալի. C որ էին. | C էի հնան. 22. E քաղաքի. | E ի վանքն միս. էր և վանացն. 23. C գատա-գիրկին. | C յոյն առաքելոյն քրս. 24. CE երէց. | E յոյն և. | C որ միս. և (երբորդ). 25. E ազագութիւ.

Հայոց. զի յոքժամ լսեցին զանց ազխաս այսորիկ առաւաւոտեալ և զբօի անկեալ ապէս քրիստոնէից, ամենեքեան ի սուգ մտին՝ քաղաք և գիւղ, վանք և անապատս, փոքրագնեաք և. հարկապահք և սպրիսապատիւորք կառապան և ամենայնագլուխ, այլ և կին, ծեր և. ապոց ամենեքեան ազաղբերն և. լալեն գնդապետիւն նոցաս եւ շառաչ ի մեւսայնորդաց գալմակղեցան և անկան յատրացատիւն և. մեծ պատուհասիւն ածին ապղխս Հայոց։

Ա.Լ նա՝ որ տէրն է ամենայնի՛ Քրիստոս Որ-
10 զին Աստուած ոչ անտես արար զգտեսն գնեալ յաղագ-վարդս իւր մեալ ի գործն գալմակղութեան, այլ էած զղջումն ի սիրտս նոցա՝ վարդապետին Սահակեանսի և. քահանային Պետրոսի, որք մտացան զսկարտատիւն մարմնոյ և. զինեցան հագուստ Աստուծոյ և. մանաւանդ զանձինս իւրեանց առնջանով և. ճահճս, զի որք գալմակղեցան
15 ի նոսա, գայցեալ եւս առաքել Տաճատեացն ի հաւատս Քրիստոսի՝ արարիցեմ նոցա, քան առաքելոյն բանին որ ասէ. «Որք տատակել եղեն մեզբ, անք եւս առաքել յաւելան ընդ մեզ»։ Եղեալ և միտս իւրեանց վարդապետն
20 Սահակիանոս և. քահանայն Պետրոս առեն ընդ միմեանս զրանս անառակին՝ որ կոչ յատեսարանին եբեէ՝ «Քանի՛ վարձկանք են ի տան հօր իմոյ հացակոյք. այսմիջոց ի մէջ եկեալ քահանայն և. ժողովրդեան և. փղելին յանձնա-

1. E այս. 2. C յաւի և զերի անկեալ. | C հայոց փխ. քրիստոնէից. 3. C վանականք և ազաւորականք և ազաւորէին փխ. քաղաք և գեօղ...և լալին, այլ և տող 3-6. | E գեօղ. 4. E յաւի և (եր/տորդ). 7. C չատ. | E յաւի և քեզաւորեցաք. 9. C տէն փխ. Նա որ տէրն է. | C ոչ եթող փխ. արզին...սպրաս. 10. E պարեամ. 11. C գալմակղութեան. | C էակ. 12. C յաւին Նոցա. | C յաւի անապատնոյն. 13. E ի քհնային. | C յաւին պետրոսի. | C որ էնս ընկերքն փխ. որք մտացան. | C մտացինքն. 15. E յաւի եւ բանից. 16. C ճոքոյ փխ. ի նոսա. | C յաւի եւ առաքել. | C հաստատելոյն. 17. C յաւի քրիստոսի. | E ասց. C յաւի բան առաքելոյն...տող 17-19. | E պրեյոն. 19. Հմմտ. Ե. 20. 20. C յաւին առեփանոս. | C բան սեռատանին և առեն փխ. պետրոս...յանեսոյն սիրեն. 21. E առեսոյան. | E քան. 22. C մերամ. | E յաւին հագուստիդ. | Նաև. ժե. 17. E ևեկեղեցի՛ հհայն ազք փխ. ի մէջ ևեկեղեցւոյ քահանայք. 23. E յաւի և (եր/տորդ). | E անմահական.

հանան սեզանդն և. ի չարչանի Աստուծոյ եւ մեզ պրկեալք ի քահանայսմինէ և. ի քրիստոնէութենէ։ Վայ է մեզ և եղուկ մերոցդոյս թէ յոյսիսի մեծամեծանց յոյսան ազքատասէրն անմահ, յոյսիսի փարեմանութեանց յոյսիսի անապատիւն անմահ, յոյսիսի փարեմանութեանց յոյսիսի
5 անապատիւն Տաճատ. յոյսիսի՛նէ Հայն երկնատուրի պրկեցաք և ի մէջ այսպիսեաց նոպատեաց պանդխտեցաք, այսինքն մեզաց և. ազաւեզի գործոց Աթզ երթիցուք աս Հայն երկիրատր, ո՛չ նեմէ ազօքեմբ կամ պահօք կամ արեամ թեամբ, այլ արեամբ նահատակութեամն, զի թերեւս
10 ընկալցի զմեզ և. ծնդրութիւն չարչնեցէ չանչնաց մեզոյս։ Բանզի մեծ են չանցանք մեր, զի զղջալն գալմակղեցաքաք։ Եւ այս ցաւս այլ խոք ոչ թէչիւ, բայց միայն Հեղինակ արեան մերոյ. զի մի ժամանակիցքն զղջանան տէրտհանն տերտհանին, որք զմի ի փոքրիսնց
15 գալմակղեցաքանէն Աստ որպէս տրամեցաքաք զեկեղեցի Աստուծոյ, գայցեալ ուրախացաքանեցք չարչարանք մարտ նոցս մերոյ։ Զի որք ասէ զղեցան յարքացատիւն մեր, գայցեալ բերկրին և նահատակութիւն մերս։

Յայնժամ արիացեալք և չարչնաց Սուրբ Հոգւոյն վար-
20 գապետն Սահակիանոս և. քահանայն Պետրոս զեկեղեցաս բաղալբերէն անխնամելի մեալ և սերայն և. ի հաւատացն Քրիստոսի և. ոչ երկնել ի մահճսանէ։ Աստ որպէս մեզանց պատճառ. առեն գալմակղութեան, նախնէս լիցուք և. փրկութեան. որպէս առ Աստուծոն՝ ձեղապար յեղբօրէ օգ-
25 նեալ որպէս զրարաք անուսբ։

1. C յաւին եւ ի չարչանի այ. | E պրկեալ. 2. E այլ և քրիստոնէութենէ անառակ փխ. և ի քրիստոնէութենէ. | C յաւին և եղուկ մերոցդոյս. 3. E որպիսի. | C փարեմանութենէ և յաղքատասէրի անվոք փխ. մեծամեծանց...տաւոք. | E որքան. 4. E որպէս. 6. C այլազգաց. | E խորհրդ զբանչաք. 7. C յաւին այսինքն ...զբանչաց. | C գաղձցուք փխ. երթիցուք. 8. C մեր փխ. երկիրատր. | C միայն փխ. նեմէ. C և պահօք փխ. կամ պահօք կամ պանդխտիւն. 9. C նահատակութեամբ. E նահատակութիւ. | E յաւին պինդ. C մեզ փխ. յանչանց մերոյ. 11. E եւ քահանի. 12. C յաւի եւ այս ցաւս...ի նահատակութիւն մեր, այլ և տող 12-18. 13. E յարեամբ. 14. E Տերտհանն փխ. քահանէին. | C ի Տաճատս և ի ապն. 22. C յաւին այլ որպէս...զբանչաք տեղոյ, տող 22-25. 24. E տոզոման. | Նաև. ժէ. 19.

Նաման երիցքեան ի քաղաքն Բարէչ և զրեցին զանս հաւատոց գաւանութեան ի սուրբ երրորդութենէն և ի մի առաքելական եկեղեցի, այլ և ի մկրտութենէն Քրիստոսի Աւետեաց և նախատիպ սպրեն Տաճկաց և օրինաց նոցա և առաջնորդին երեսացոյց և ասէին թէ «Մեզաց ենք յաբրհնոց ձերոց և ի կրօնից, և զԹիւրքատոս Տշնորհս Աստուած գաւանիցաք եւ զառ սուտ էր և խաբէից և առաջնորդն ասէր ցայժմ առաքեալն և քարտուղար Նեռինն, որ ինչն մոլորեցուտ և զձեզ մոլորեցոյց»։

Եւ յաղարիեցին գիտելոցն ի Թեղան՝ ձեռ ի գաւառսաւ քաղաքին, ասա և ինքեանք մարգապետն Աստեփանոս և քահանայն Պետրոս երեալ ի քաղաքն Բարէչու և մտեալ ի ճանապարհ գնացին և Թեղան, գերիկիս մնէին և բաց երեին և օգնականութեամբ Սրբոյն Աստուծոյ արպես զանգամանեալ վէմ հաստատեցան Եւ զմիմեանս քաղաքերէն և յարքերէն և Տանապարհեն. «երթիմբ, ասէն, զամեղ գնորդարան մեր, զոր կարասաք ի քաղաքին Թեղան Գեամբ մանել գնորդն հաւատոյ՝ զոր չիմացաք ուրացութեամբն երթեիով գնեցուք զանգին մորդաբան, զամեն պատուական, զի Տոմկեցաք ուրացութեամբ երթիցուք գատանել զարժանին հաւատոյ՝ զոր Թողեցաք ի Տոյ անօրէնութեան երթեիով կանգնեցուք սրճան հաւատոյ՝ զոր խոստացաք գործով գործոյ գալիքոյսն Թեղան Գեամբ Տոմիկոյ գնան զոր սիրեցաք ի Տոյ անօրէնութեան զոր սիրեցաք ի հաւատոյ քրիստոնէից և փախանակ նմին բազեցաք Տոհ

1. E երկոքեանն. C յանի. 2. C յանի հաւատոյ. 3. E ՝ոձու՝ի. | E ի մարգեալքն. 4. C յանի աստուծոյ. C այլապէսգի և ասեն մէ Տրաժանալ, փիւ. պարեն ասելոյց՝ բերար. 5. E յարքեանց. 6. G յանի և ժողեալ, փիւ. ասելոյ՝ ասելոյ... մոլորեցոյց, տող 7-9. (եղերատ). 7. E գաւանեան. C յանի եւ գաւ...մոլորեցոյց, տող 7-9. 8. E ենեւ. 10. E ազարէնքն. C ի Տրան առ գաւառսաւն և ասա Թեղանեք յեալ գնացին փիւ. ի Թեղան...վէմ հաստատեցան, տող 10-15. 14. E սրբոյն. 15. E գանգանեանեւ. 16. E ի յորդէն. C յանի. | C և ասէին. երթիմբ գաւանեմք. 17. C յանի ի քաղաքն Թեղան. 18. E վաճառ. C և վաճառք. C մեր, փիւ. հաւատոյ. 19. C յանի երթեալ...գործարքեանն, տող 19-23. E գնացուտ. 21. E ժողովեցաք. 22. E կանգնեցուտ. 24. C դնտ. C ի մի հաւատոյեալ փիւ. ի հաւատեալ. 25. C և գործարքե-

անանձնաթեան զանս գաւանութեան՝ որ երեալ տարաձեցաք յարդարա անկարելոյց։ Մի երկիցուք ի մանգամանք որ կենդանութիւն բերէ. մի զարձարելոցաք և ասանձնացն որ զգարան գարձէ. մի երկնաեցուտ ի յաւոյն՝ որ ասաՀաւատամ վերացուցանէիւ։

Յայնժամ գնացեալ մեծն ի վանքն Բարէձոր՝ որ է յանուն սրբոյ Աստուածածնին, ուր էին մարդիկք սուրբ Նահատակացն Հայոց քահանայիցն, որք ասանձնացութեամբ սուրբ Հոգւոյն և սիրով Սրբոյն Գիմածնի և Տանեանասնութեամբ Հարն երկնաւորի երեալ յաչխարհէն Խրենից և երեին ի սուրբ քաղաքն Եերատաւէտ և կատարեցին զամաս Խրենից և Տասեալ յերկիրս Հայոց և չրջեին ի վանորայսն Եւ յեալ եկեալ ի քաղաքն Խրանն և անդ Նահատակեցան ի ձեռաց պղտզեցուցն Զոր եկեալ երբեսանեիցն բարեն զանգին երկուց սուրբ քահանայիցն Հայոց մարտիրոսացն և ասրեալ ասիմիրելցին ի վանքն Բարեձորի, Գ և Հ Թուականին Հայոց։

Իսկ վարգապետն Աստեփանոս և քահանայն Պետրոս երկոքեանքն սրբաՀեաց Աստուածածնին և Նշանարոյ մարբասաց՝ որ ասացաք, և Տետեալ անդ ասւոր երեք և Տետ. զղնեամբ և լարալ խոստանանեցան և Հաղորդեցան ի երկնային մարմնոյ և յարեալ Սրբոյն Աստուծոյ, յաւուր մեծի և Տամբարձման Քրիստոսի։

Ապա ասեն մեզաքինքն՝ ար անդ էին, եթէ «Գեամբ

ցուցաք զնաս. զարձեալ հաստատեցաք զնահատան ի հաւատոյն և սէրն քիս եւ ոչապիսի բարի Տարեալ, փիւ. ի վանականաւ... յայնժամ, տող 25-6. 3. E ի ասգնացան. 6. E յանի և. 7. E սրբուհոյ. C սրբ. 9. C Տասալ Տրահաս գրացն, զոր ի Տնան ասանին և անդ բերեալ Տարեցին. և Տասեալ նոցա անգէն, փիւ. Տասալոյ... մեզացաք անգացի և տող 8-20. 9. E Տասալն. E սրբոյն. 12. E գան. 15. E ք փիւ. երկաց. 17. E քրտականեն. 19. E սրբրուհոյ. 20. E յանի և մեծաս...յարալ. 22. E ի փրկական փիւ. ի կենդանաւոյ. E սրբան. CE սրբոյն. 24. սասա սանեան...և սանէին, տող և տող 24—եր 253, տող 1 հատանի C Տանասատ է այսպես. եւ սանեն ցմիարան ասէսին. սրարէք վասն մեր սրբեին, զի սասլ մեզ սէր սրիսեիրեն Տանդիսանալ ի մարսես որ սասլին մեր կաց. զի պատճառս Տասոք գոյեմարգութեան սանեացն քրիսասեիցց. այժմ ցիսոյ պատճառս Տասասատութեան Տաւատոյ սանեացն Տաւատա-

մէք ի տէրէ Նահատակութիւնն, ի յաղագս էին կատարման, ի հանդէսն բանալիճնոն, ի թէ՛ատրոն արկանիճնոն. զի ոչ մեզիազաք զգեստն պայծառութիւն և զգեցաք զհանգերձն անօրհնութիւնն, գաղէալ անդ թօմարիւք զարգն պատկերութիւնն և. զդէմսն զպատմուճանն որ առանց ագահասնութիւնն, զոր արեամբ մերով պարգևեցաք ի գոն մերմէ։ Մեք ելոյս պատճառ գայթնակութիւնն լսարացաք, մեք լիցուք առիթ Հաստատութիւնն քրիստոնէից։ Զի որք արժանի էին գալ մեր արեւագործն ապ-
10 քրիստոնէից. և. որք ոչ արեւագեալ էին ի վերայ մեր ոտանոյ և. կամարարքն իւր արժանիացին Ա՛յն և. գՀոգի Տեառնք եղէարք մեր, ոչ ծերա արարք վասն մեր և. ոչ ապա-կեք զԱստուած, զի ասացե մեզ կարգութիւնն համբերել չարչարանացն և արժան լինել ազգութիւնն Նորա. քանզի
15 գժար է կամա. գնաշ յանձն առնուլ Ա՛յն գոր ազօթիւք օգնական լերուք մեզ. և. մեք յուսալով ի խաչելեացն Քրիստոս և. յանձն առնեմք ի Նա գանձիս մեր։ Եւ. գնամք առաջի ազգացն և. խոստովանիմք ի մէջ Նոցա գՔրիստոս Աստուած և. Որդի Աստուծոյ Զի և. Նա խոստով-
20 նեացի զմեզ առաջի Հօր ի Հրեշտակաց ազգաց»

Յայնժամ եղեալ և վանացն և մեծարգոն ամենայն լսելիս գՆա Նոցա, և բարեաւ ազգաբ և ազատաբար ապրաչէին գԱստուած՝ ախտական լինել Նոցա և. ասել Տաճիկ-քացիս Եւ. Հոմեն եղերբայր Աստեփաննոս և. Պետրոս ի քա-
25 գաքն Թեղան և. գնացեալ ի գետն եկեղեցւոյն եկեղեցագիրին անդ. և. ազատաբար ազօթս մեռանցեալին ասացի Աստուծոյ Եւ. օրն էր ութշաբի և 6 Համեւ. աւուրն

Յայնժամ եղեալ գնացին ի մէջ քաղաքին, Տաճար-

ցնեցի Յայնժամ միաբանք սուրբ ուխտին քաղաւ լսելի և ազդարա-յեցան ազատեալ Աստուծոյ, Տաճնացարբոքեցին գնաստ Եւ. Նոցա գնացեալ ի քաղաքն Տիրան՝ ազօթեցին ասացի և եկեղեցագին և եկեղեցագին Եւ. էր օրն այն ութշաբի զոր եկալ ի վեց Համ ասուրն ի մէջ քաղաքին և ազդարեցին մեծաձայն և ասէին Թէ. 7. Է գալ-գաթեի. 8. Է լիցինք. 12. Է եղբայրք. 18. Է ազդարացան. 22. Է ազ-ասուրբ. 25. Է եկեղեցւոյն. 27. Է յաբեն.

Հոմ և. քաղեցնացան ազդարեցին և. ասէին. «Երբեսան Աստուած է. Հմարիա, լոյս է լուսոյ, և. Աստուած յԱստուծոյ, Ծնեալ և ոչ արար կուսէն Մարիամայ Յայնաւ և. Հոգեալ և. յարուցեալ ի մեռելոց և. Համբարձեալ փառաք յերկինս, Նստեալ ընդ աջմէ Հօր. և. գարձեալ գալոց է և գասել զերկիրս Ով զր գնա Աստուած զկնատն յաւիտենական Ժամանակաց, և որք ոչ գատանեն գասա-Նման յաւիտենական Ժամանակացն Բայց գատ, ճշ մեռորէզր, զրկեք Նատաբի և. կորտեսեն, գասք և. մերթե-
10 ցուցէք ատացՈղորքն Հերս, զոյս յայտնի գխոսովք՝ զի գատ աստ էք և. մեզ գերեալ և. մեք Տրամարեալ և. բեզաք եւ-ցերկնայ Հերոց, զոր Նաբեաց զնեզ ատանոյս Ա՛յժմ գարձեալ Հատատեալ բարեալ գրատ. է Քրիստոս Աստուածն մեր, զի Նա է ատեղծօղ ամենայն արարածոց երկնի և
15 երկրի, երեւելեաց և անեւելանելից, տէր կենաց և մահու։ Զոր և. պատ մեք գանձիս մեր է մահ մեռանելէ վասն սիրոյ Նորա, զի ազէտանի լինիցինք գնա անատնել. զի ոմ զր գնա անատնէ, ոչ է մեռեալ, այլ է մեռա կենդանւոյ Զի և. ինքն Քրիստոս Աստուած մեր ՀԷՏԳԷտ և. խաչեցաւ.

3. Է յաւի աւրբ. 4. Է յաւի և (ատաչին). Է յաւի վատաբ. 5. Շ յաւի գարձեալ. 6. Է է գատատատ փիւ. է գատել զերկիրք. | Է է գատանել, զկնատն յատնատական. 7. Շ մատանել. | Է յարք ոչ են գատանեալ գատնչատան անվախան մատանելոյէ. 8. ատրոյ բայց գատ... և ատրանի տյն k տոյ 8 — k 256, տոյ 21 Տատատաբ C Տատատատ k այսպես. գայս յայտնի գխոսովք, զի մեք Տրամարեալ եմք ի ՀԷՆ և օրինաց ՀԷրոց, զոր Նաբեաց զնեզ ատանոյս, Տատատաբք է կենդանի ատեն մեր. զի զոր գկենդանի քան ատ գատանէ, գնաշ մի ատայէ, այլ գատ Նատեցեր կենատն մատանելոյէ։ Եւ. բարեաբի ազդարեցան մեռանելան և. ատանոյ գնատ է. ՀԷՏ ազդարեցան և. ատանէ. Հրեէ ազ-բեալ էք և Նեղալացնելոյ, ոչ ազդարեալ բաճս Նատեք և Նեղատեք գնեզ և գօրէնատ Յայնժամ գատատատնեալ ազդբեն ատեն. մեք և բարեկատեմնեէ գնեզոց՝ ազդմ Նատեցուք. և ի Նեղացատբեէ Նեղատատացաք. և գարձեալ անմահական բաժակ ազդաբ՝ և գնալեալ ազբեսա-չացաք ազբոյն գէս Զի ատբե զբէ կրկին վատեցաք. և ազբատ մեր. և ոչ երկնչեմք ի մեռանելոյ՝ ոչ ազոյ և ոչ գարով. ոչ Տրայ և ոչ այլ Նոյ ատանգատաբ. և ազատկոյնի գբատա Նրչեանց. և Տանեալ գՀան-գերձս Նրչեանց ձգելոյն ի Նոատ. և ատեն. ազս է օրէնքն մեր ատատ որ պետի Տանալ և ատատանել։ 15. Է ատերեսկերից.

ե. Խոսելցաւ, այլ չարեաւ ի մեռելոց և է կենդանի յերկինս Ես. պղատանոգ իւր կենդանացուցանէ առ յաւուր և արգարեմեալ, և անդ հոգւով և մարմնով և անճառ փառաբ Բան մերկացաւ և մարդեցաւցնչ առ պիտոյն ձեր ինչն մեռեալ է մեզաբ և մարմնով և հոգւով և յաւիտենից առանձնական կայ և հեռուց դ'նգառ նոյնն նմին կենդանի Ես. պարկս և Բրիստոսի հետևողին Աստուծոյն մերոյ Նոյնն Նոյնա։

Ես. գաղձեալ է քրիստոնեայն առնեն. «Լալի և ողբելի էաբ է մեզ ազատիլն և ոչ դիտեաբ. այլ իրրև գոյ 10 բնալ չիշեալ է մեզ մարդկան կատղեալ մարդ և գայմամ անօրէնութեանն. այլ այժմ ի մեզ գործեալ թեանն գայն որ զերազանիքն էր և անհնարութիւնն Ես. այսօր արբեալ սիրոյն Բրիստոսի և մեռանելով զանբ աշխարհս և զոբ և սուս, այլ և գիմարինս մեր, զի ինչն Բրիստոս սիրելոց գձեզ և գարգելեաց գայնպիսի օրս այս մեզ՝ ոբ է մեծ առնեաս հոգւոց մերոց Զի այսօր ուրախութիւն է և է յերկինս ևսան մեր մարդելոցաս։

Զոբ յայնժամ գարձեալ առեն քրիստոնեիցն. «Ինաչ ես է մեզ ի գառ, զի մի յարժամ գձեզ ապանեն, գնոցձ գառնութեանն չարեալ նուրանց ի ձեզ թափելցին և ձեզ գնաս ասեն Ա,յ գառ ապաղեաբ զնաուած, զի ապրէ մեզ կարգարութեան հաղիւերէլ չարչարանաց»

Ազա երկբերանն իրրի. ի միջնէ բերանոց գարգապետն Սոսեփանեան և քահանայն Պետրոս ապրելն զնաուած և ասէին. «Ո՜վ Տէր Քեաոս նաչելով նիպատաբ, մի յերեբ գձեզ ես գառ ապրեաբ Ա,յ արդէս ընկալաբ կրկին գղնամն Պետրոսի, ոբ գառնացաբ ապատաւեաց, ընկալ և այժմ գապաչխարութեանն մեր ոբ գործնս հեղուկ գառն Քոս Ես. պարկս նոյնպիսին քոյ ապատիլն է մեծի ապրանքն բոցեբ գրաւոն գբանաբեն, գառն զի նոտատանեցաս գբեզ արբոյ և Տէր, եգիտ հոգիոն քոյ Արգին Աստուծոյ և արժանաբեաց զայս հանգիսի և նահատակութեան գձեզ

3. Ե հոգով. 4. Ե մոլորացիչ. 5. Ե հոգով. 16. Ե հոգոց. 22. Ե համբերեալ. 25. Ե յերեբ. 28. Ե հոգիոջ.

Ա,յսօր լուանալ գոյատաւճանաս հոգւոց մերոց արեամբ մերով յատաջին յանցանացն, զի արժանի լիցիմք գերբատաս գրենալ։ Ա,յսօր գարգարեմեբ գնաոգնիս մեր կարերատգայն արեամբ մեր, Տարանացայանել փետացին երկնաւորի Բրիստոսի։ Ա,յսօր ասեաս է մեզ, զի չարչարակից եղաբ նոհատակացն առաջին, մաղաբ ընդ նաաս է յատագաս վերնիս Ա,յսօր ցնծալիքն է արտասիքն է մեզ, զի ապատանք ի վշաց աշխարհիս և մոտանեանք ի խոչանն երկնային Ա,յսօր առաել ինդալիքն եղև մեզ քան գաժնեան Յանանակս կենաց մերոց, զոբ ապրեցաբ յերկրի, զի գնշմարիտ կեանցն Բրիստոս տեսանելոբ Բաց և մեզ յատաբ ապրատիս գաստն օգոստանիքն քո, զի չարչատրակից լեզ լինիցեմք, զի և փառաց քոց հաղորդս արասցես, փառն զի գատանելոբ գրեզ Տէր և Աստուած, ի յատանեիս Ո՜վ Տէր, գձ լոր մեզ արբեալ և ապատէն և ընկալ զոգիս մեր ի խոսանս երկնից։ Զի ի քեզ յատացաբ և փառ տեսան քո մեռանիքս»

Յայնժամ գաոբ քրիստոնէիցն փոխանն չարչ նացին. և բաղնեիքն ապագեացն գեմեցին առ Տհատաբակ ի վերայ նոցաս և տանալ կացուցին գնաոս և ձեզ խրեանց բաղնիքին գպղոց վերկաս գատնեան՝ գինեփանինս և գՎեսպաս, ոբ Տանդերձեալ էին գերբեանս պատարագ Տհատացանել Աստուծոյ Խօսել սկսան առ նոսա ապզ ասնօրէնացն և ասեն. «Մ՛իթէ արբեալ էք կամ խելագարեալ էք, ոբ այդպիսի բանս խոսիք և նոսկասեք գմեզ և զօրէնս մեր և գատաչնորէն և ձեր անձինք. Ահ կամնացէք»

Յայնժամ պատասխանեալ սուրբն ասեն. «Ո՜վ անզգամք և անմիտք, արդեք կարասեն և գատաք ասատանգն. գձեզ էք խելագար և արբեալ անօրէնութեամբ Մ՛եզ այժմ Թաթելցաբ է մեզ գարբեցութիւն մեզոյ և իմատանացաբ ի խելագարութենէ։ Եւ գարձեալ նոյ գինի եմք արբեալ և ապրնաչացեալ սիրով Քատաւի Բրիստոսի

1. Ե հոգոց. 5. Ե գմեզ. 8. Ե ի վշոյաց. 10. Ե երկրի. 11. Ե տեսանել. 17. Ե մեռանիլ. 21. Ե գր. 24. Ե արբել. 25. Ե այսպիսի. 27. Ե ասէին.

Որպէսզի Աստուծոյ զօր կարասխով էաք զօսիսրական պիտի ձեր զրաժանի տնեմնաղիմեան և այսօր գանաչ սրբաք, Էնչ որ այլ ոչ երկնաւոր Եւ մինչև յայսօր թէպէտ և կենդանի էաք մարմնով, այլ մեռեալ էաք Տէրոմ Աստ
5 այժմ թէպէտ և մեռանիմք մարմնով, այլ Տէրով և սրբ զարսխ թէպէտ կենդանաւոր լինք կենդանւոյն Քրիստոսի Աստուծոյն մերոյ Աստ թէպէտ և մարմնով կենդանի երեիք, այլ սատ Տէրով էք մեռեալ և անդ Տէրով և մարմնով զգծոցքն յատեսնիդ ժառանգէք և գիմանձրա-
10 մաժ խաստն և զանգուն սրբն և զսատրատան և պատ այսպէս և գկնճռել սատմանացիս Եւ մեր ոչ երկնչիմք ի յատնէ ձերմէ, և ի սրով ասանձնացն զի Ընդ Տէրս Էնք Տեղել ի Տեղս մեր՝ զերն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ ոչ ի սրով ժամանակաք և ոչ ի բարէ և ոչ ի Տէրոյ և ոչ ի մոհ-
15 ատնէն Աստ և զայս գիսատոգիչ զի Աստոյնն յատ է մեր քան զօրհնեն ձեր և գիսոգիչոյ սատաջնորդն, զի նա կրկեատ և գձեղ կրպայ»:

Եւ ասեալ զգացոս խրատոց ընկեցին սատմի նոցա և գհանդերձեան Տաճեալ և ատեն. «Այս է օրհնեն ձեր
20 սնոտի. սատք ի ձեզ, զի օրհնեզ ձեր այդ. Հանդերձիզ նման է, որ գիսոտ Տեռնայ և ասգանիսէ»:

Յայնժամ մեռնեալ նոցա որպէս զարհնարարա գասան և գիսնեցին ի վերայ Պետրոս քահանային բրով և Տարեալ Էսուրեցին զգազարս նորա և ընկեցին ատմիսոտ.
25 և. Նա զօրացեալ Չհարնեցին Աստուծոյ երեալ կանդնեցաս ի վերայ սակ խրոց և բարեգործն ատաց. «Ո՜վ մարգատեա, զի յատգանաս, սեա զի ասա Քրիստոս Եիեալ կոչէ գնեզ» Եւ մարդատան Եա ատաեալ զրացաս է պատ-

1. Է որպէն. 4. Է Տոգով. 5. Է մարմով. | Է Տոգով. 6. Է կենդանաւն. 7. Է մարմով. 8. Է Տոգով. | Է Տոգով. 11. Է գիսոգիչոյ. 15. Է պատն. 19. Է յատն է. 20. Է ատն սնոտի. 21. Է Տրիսան. 22. Է Տոյ, բայց յետոյ ատյատ Տր. Է որիշհարար. 23. Է Տոյ ե բրով Տր՝ ի զրացան որոր քշեցին և կոսկեցին և ընկեցին գնոյ փս. պետրա...ընկեցին. 25. Է ի չնորհոյն. | Է կանկնեցաս. 26. Է ասէ բարգեացն. 27. Է ասլուհս. | Է ատոյ. 28. Հ յատն է զարդապետն...է պատատնեխին.

տատնանիսն. Եւ նոյն ժամայն սրով է փայտիս. գՊետրոս քահանայն նահատակեցին ի նոյն ատենն և ի վարդապետն ինոյնկեցին, զի Թերևս երկինչ և Տատատացնս Եակ վարդատաւոյ պատկեր վարդատեռին պայծատացաս.
5 որպէս զանատանակեցին իւրոյ նախակիչին և սիսատ յանդիմանել զմեղատնիսն նոցա և զանօրէնատնիսն, որպէս նախակիչն զաղգին Հրէից:

Յայնժամ եհաս գատատան ատյատ ի գլուխ վարդապետիս Եւ վարդապետն դժ ատեալ յհատատնէ և ասեալ զսիրան՝ եհաս ուժգնակի ձեռատնին յերեսս դատատարիս Եակ բատմատնիսն Սրատնոյն գիսեցին ի վերայ կացնով և Թրով, քարիս և փայտիս. անդ կատարեցին գնոսա գերկատանին, պատատական քահանայն գՈսեփատնոս և գՊետրոս, գնորատղով ծադկանցն, զրատափայլ
15 ատատղանեն, որ նոր լատատարեցին գերկերեցիս Հայատատնեցաց, զանչիսնակի ճրագատնցն որ բարձրացան յայսատ նակի ի մէջ քրիստոնէից, գաղղրատամ ատրեսատնէատ որք կակղացուցին բրնամբ սրեան խրատնց գերացեալ և գզրացեալ միտս բազմաց և պատարերեցին յատատատ պատատնիսն:

Էնդ որ և մի ոմն Ստեփատնոս անուն, որ և նա ատճկացեալ էր, յորժամ լատա գնահատակութիւնն ատատանակիցն իւրոյ գՈսեփատնոս վարդապետն և գՊետրոս քահանային, և նա հատատաեցաւ կրկին յատաչին հատատն

1. Է եւ գբնդան պետրոս նահատակեցին և ի նա խնայելի և որդեին. Թերևս. փս. եւ նոյն ժամայն...Թերևս. 4. Է զատն և վարդապետիս պատկերն պայծատացեալ կերպարանօք ոս զանատանակիցն իւր գնահատակութեան Սիսատ անդիմանել՝ զի. վարդապետ ...յանդիմանել. 6. Հ յատն և զանօրէնատնիսն. 7. Հ զատգն. 9. Է և նա ատ առեալ ի չնորհոյն այ. 10. Է յատն ուժգնակի. | Հ յերս. 11. Է բատ-մատնիսն անօրինացն. | Է ի վերս Եւ. 12. Է զանկալ և քարով. Է բրով. փս. քարս և փայտիս. | Հ յատն անդ. 13. Հ յատն գնոսա. | Է գ-ր. | Հ գնոցաքարոցք քահան որ յատատարեցին գնատատակութեան քր. և գերբդացեալ միտս մարդկան գաղձեալ փս. սատատան...քարգաց և, այն է տգ13-19. 18. Էաբհատն. 19. Է գղբատքացեալ. | Է պատքերիցին. 21. Հ սատեփատնոս. | Է անատանք. | Է ատ. 22. Է ատն. 23. Է սատեփատնոս. | Է յատն է պետրոս քահանային. 24. Է ատ. | Հ յատն կրկին.

խոր՝ ի բրիստոնէութիւնն. Զոր կալեալ անօրինացն յետ ինն աւուր նահատակութեանն սուրբ՝ յերկիրն Խորձայ՝ ի գեղոյն որ կոչի Սորբ և չար ազգիցն սերոյ՝ ոչ գտան նալ ի տաճկութիւնէն և ոչ կարացին խոտոր կալ ի հաւատոյն Քրիստոսի, զյանկալի վիպոյն զԱմենայնիւնս։

Ապա սկսան ի չարչարել և նա ասէ. Ձեռ քրիստոնեայ եմ և զՔրիստոս Աստուած հաւատամ, զի նա է արարիչ երկնի և երկրի. Եւ ես ի մահուանէ ոչ երկնչիմ, զի ղկնիս գանիմ Քրիստոս սեռականէս։

Եւ մայր նորա՝ քաջահաւատ և երկիւղած Աստուծոյ՝ ի բաց եդեալ զկնիացի տկարութիւնն, եկեալ զէմ որդւոյն և ասէ. Սիրելի և քաղցրիկ որդեակ իմ, սակաւ մի համբերէ և հաստատ սեպատ. փառացն և աստուածային տեսլեան. ի յաչաւոյն բարի սեռն ժառանգես և յաթանասութիւնն ապառնոյ, ի մարթեղոսոց գտան խոտոր և յերկինս տեսլեան։

Այս բարեպատրաստ կինս նման եղև նահանգն Եամնեայ, կնոջն պատուական և աստուածասիրին, որ զերծին որդեակն յորգորեալ ի չարչարանս, ոչ երանել յորինացն Մոմետեան։ Եւ նոյն կերպով հայրապետին Պրահէսդն Ագնայի և սրբոյն Յովհաննէսեայ Ծնողին մեծին Պպիանեայ, որ զՀաքիթեմի խրատեր սկզբ կինալ և ոչ լսել կամաց թագաւորին Ա.յլ և մօրն Մեսիասին, որ էր ի քաջանձիցն Նդիոպէս և հաւատարիմ կինն մոյն Սահմանեալ խրատեր զորդին անխոտորելի մնալ ի քրիստոնէութեան հաստատուն։

Իսկ բազմութիւն այսպզիացն յորժամ տեսին թէ ոչ կարացին գործակցանել գնա ի հաւատոցն Քրիստոսի, յայնժամ սրպէս գազան յարձակեցան ի վերայ Սահմանեալոյն և հաստատակեցին։

Եւ նմանապէս քրիստոնէիցն բարձին զպատուական մարմինն հրաշագեղ և քաջ հաստատակիցն նոր վկային Սահմանեալ և եգին ի գերեզմանի ի գեղոյն Սորբ, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Իսկ զյանկալի վկայն Քրիստոսի՝ զմարգարեական Սահմանեալ և զաշխատին Պետրոս յորժամ հաստատակեցին ի Թիֆան քաղաքին, առեալ անօրինացն զպատուական մարմինս նոցա և հանեալ ի քաղաքէն ի դուրս առ ի յայգիս։

Եւ քրիստոնեայքն 15,000 դրամ տուին կարտ և ոչ կարացին առնալ զպատուական մարմինս նոցա։

Ապա ժողովեցին այսպզիքն չատ փայտ և վառեցին հուր, և սրկին զտուբսն անդ, և սպրեցաս փայտն և չիվառ հուրն և ոչ սպրեցան մարմինք նոցաս Յայնժամ հանին ի հրոյն և մասն մասն կորատակցին և ընկեցին ի կրակ. և ժողովեցին այլ փայտ և սպրեցին Իսկ մարգոյ հագիք նոցա վերացան յերկինս և խաղնեցան ի գունդս հրեշտտակաց, անդ ուր ժողովք մարդկոցացն են և խաղք հաստատակացս։ Եւ բուրեալ հոտ անուշութեան նոցա յորբոտ

1. E սպրեցն փիս. խոր. | E կոխալ գնա. 2. E յաւուր նահատակելն նց. | E խորձայ. 3. C սորբ կոչի. | E յանի սերոյ. 4. C ի տաճկութենէն. | E խոտորել գնա. 5. C վիպոյ գի. 6. C զբրիստոնեայ գնա. | E խոտորել գնա. 7. E գտանեալ գիս. հաստատեչ, գիս. ապա ... ասէ. | E յանի ես. 7. E գտանեալ գիս. հաստատամ. 8. E երկինն. | C ի սկան չարչարել գնա, գիս. ես. ես ...տեսանեմ. 10. E յանի. 11. E ասքարանէ. | CE սրբոյն. 12. E ասէ. | C առնեմ. 10. E մոյն. 11. E ասքարանէ. | CE սրբոյն. 12. E ասէ. | C առնեմ. 10. E մոյն. 11. E ասքարանէ. | E յաւուրս. 14. E սկրոյն. ի սպասիս գիս. քաղցր. 13. E հաստատ. | E գնատաց

տիեզերաց, քանզի հաձեալ վարդ փիթիեայն նոքա ի մէջ Հայաստան աշխարհիս Զի որպէս վարդն ի փշոց մէջ կարմրանայ, նոյնպէս և սոքա կարմրացան ձեռնամբ անօրինացն, որք մուտք և ծագառիչք են քրիստոնէից։ Եւ որպէս վարդն ի ցած տեղ լուսանի և. այլ բարձր ծառ, այսպէս և սուրբքս Աստուծոյ և. ցանկալի վկայքս խոնարհեցան ի չարչարանս և զհաս յանձն առին և սոքա պսպղատպղտն երևեցան։ Եւ. որպէս գոյն վարդին սպիտակ լինի, կարմիր և. գեղին, այսպէս սոքա կարմրացան մարմնով չարչարանօք, այլ և վառեցան սիրոյն Աստուծոյ և. ապեղացեալ գնդիեցան յայժ վշտալից նահատակութիւնսդ, և սպիտակացեալ պսպղատպղտն հոգիք նոցա անճառ լուսով և. յանճառաւ պսակացեր եւ գաբեհալ վարդն թէպետ և ի տեզացն պսակաթ, հոտն ի տեղն կու մնայ, այսպէս և սուրբքս թէպէտ և մարմնով ի մէնջ բաժանեցան, այլ հոտ հնոցեաց և քաղաքութեան սոցա երից գՀայաստան աշխարհս Եւ. որպէս վարդն ցաղցուն և. չարագաթ լինի հիւանդաց, այսպէս և նահատակութեամբ հեղումն սրեան սոցա գեղ և քաշկուրթիւն է մեզ սմանոցաց զոր յիշատակի սոցա և փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Կատարեցան քազ նահատակքն Քրիստոսի՝ վարգապետն Սահփանոս և քահանայն Գեսքոս՝ ի թուականին Հայոց Չ և ՀԻ, յունիս ամսոյ Ձ, յաւուր Համարձակացն սրբոյքաթոռ, զի կատարումն սոցա եղև ասատ Եւ մեք գրեցաք յաձեկի ի Դ, յաղագս լսելոյ քրիստոնէից։

Աքդ՝ որք կարդայք լիչեցեք յաղթս ձեր զԱստուած վարդապետաս՝ զյաղթողդ ճառիս և զնշոգոն խո-

1. Ե վարք. 2. C հայաստանեաց. | C յոյճ գի որպէս...աստուծոյ մերոյ, այլ և տող 2-20. 18. Ե նահատակութիւն. 22. Ե իթիթիս. 23. C մերում. | C յոտիսիս. | C յոյճ յաւուր...քրիստոնէից. 26. C հանդիսիք. | C գյաղթողդ պատմութիւնիս զատաքիլ վարդապետն բարիչոյն, փիս. զատաքիլ ... իսւ. 27. Ե վկայս.

Սոյն վկայաբանութիւնն ասէին մինչ C և Ե ձեռագրերք. ատաքինք էջ 775՝—779՝ Աբեղ. գ. Մարտ 14, Նահանջոց Գագանց, Մեսրոպ Եւ պատմութիւնիդ յետոյ, այս վկայաբանդ։ «Յայսմ ատուր վկայաբանութիւն Սահփանոս վարդապետին և Գեղտոս քահանային»։ Եւ նկնդոգդ՝ որ շատ ատեղ ընդունի է զան ատաքինք, էջ 836 ա՛՝—843 բ՛, Աղիք 4 և Ապրիլ 11՝ Ս. Աթանասիոս եպիսկոպոսի վկայաբանութիւնդ յետոյ հետեւեալ վերնագրով. «Յայսմ ատուր վկայաբանութիւնդ Նոր Նահատակացն Սահփանոս վարդին. և Գեղտոս քահնի որ ի Նիգան քաղաքն կոչեն ի Պարս»

Ա.Հայաբանութեան վերջն չիշատակութիւնդ յայտնի երևում է թէ նահատակութիւնը կատարուել է ՊՀԹ յունիս 2-ին, Ս. Համբարձման տօնի յաջորդ ուրբաթ օրը։ Հայոց ՊՀԹ թուի Նահատակն 1-ը քրիստոնէական 1423 թուականի գեկտ. 6-ին գալով, նահատակութեան թուականը կը լինի չարժական տոմարով ՊՀԹ տարի ԹԻ՝—1424 յունիս 2, կամ անշարժ տոմարով ՊՀԹ Մարեքի ԻԵ՝ 1424 թուի տարեգլխը 3 լինելով, նոյն տարւոյ Զատկիկ գալիս է ապրիլի 23-ին, որում և Համբարձման տօնը յունիսի 1՝ հինչշաբթի։ Այսպէսով վկայաբանութեան մէջ նշանակուած թուականը կատարելապէս տատկուած կը լինի։

Հարկաւոր է նաև մի փոքրիկ բացատրութիւն տալ վկայաբանութեան վերջին «զի կատարումն սոցա եղև ասատ։ Եւ մեք գրեցաք յաձեկի ի գ, յաղագս լսելոյ քրիստոնէից» տողերին։

Այս խոսքերով վկայաբանութեան հեղինակը՝ Ասաղել Բաղիշոյն՝ ասելս է գրութեան ժամանակը։ Նա ուզում է ասել որ մեք նահատակութիւնը կատարուել է ՊՀԹ տարի ԹԻ՝—1424 յունիս 2-ին, բայց մեր այն ժամանակ մատղատած չի եղել սրբերի նահատակութեան պատմութիւնը գրելու։ Բեր ժամանակ յետոյ քրիստոնեաները խնդրում են նրանից այդ աշխատութիւնը, Ասաղել Բաղիշոյն գրչութեամբ է նոցա խնդրածն և գրի է առնում սրբերի կեանքը՝ սկսելի Ա-ին, այն է քան չարժական տոմարի 1424 օգոստոսի 6 համ քան անշարժ տոմարի տարեվ 10 (նահանջը նկատի չառնելով տարեվ 11)։

Բնագիրը վերահանդիպում համար մենք առհասարակ հետևել ենք E ձեռագրին, որ շատ աւելի ընդարձակ է քան C, համոզուով թէ պահած է աւելի նախնական խմբագրութիւնը: Այս կէտը վերջին անգամ հաստատուած է Թուանկի ներքոյ, երբ նկատուեց թէ E համաձայն բնագրին վիպաբանութիւնը գետնուած է ահի Ա-ին, մինչդեռ C գնում է ոսկի 2=տպտ 14:

38.

ԹՈՒՄԱ Ի ՊՈՒՏԼԻՆ ՎԱՆԵՑ

† 1423 միջին, 1425 (?).

Եւ յառաջ քան զայս (=յառաջ հան գնահատականութիւնն Դաւարայ վարդապետի Բաղիւռց) երից և չորից ամաց՝ վարդապետ մի Թոմա անուն՝ աշակերտ Սիմէոնի վարդապետին Ջչուռնեաց, դիտակ Մանր ուսանից, սիրող արքունեան եւ աղօթից՝ ի սուրբ ուխտէն Պուտլիկ Վանից, նեռաբ. հարեալ սպանին:

Այս վիպաբանութիւնն ունի Թոմա Ոծնեցին. Քոլեփ. էջ 44: Հմմտ. նաև Զամչեան, Գ. 452, որ հաշուով դահճապետութեան Թուականն է 1424 կամ 1425: Թոմա դահճապետի Թուականը քան Ոծնեցու. Պատմութեան ամբողջն էլ ոչով չէ, և պատմագիրն ինքը խոստովանած է ապ՝ վիպաբանութեան վերջում աւելացնելով. «Զաւ. անմեղագրէ լեր զի ծեր էի եւ. չեա 50 ամացս սկսայ· վասն այսորիկ չեա եւ. չառաջ գրեցի» (Թ. Ոծնեցիին, էջ 44):

39.

ԴԻԴԳԻՐ ԽԼՃԹԵՅԻ

† ՉՀՆ=1426 *մայիս 19 կիր.*

Այս երջանիկ և երանելի, աստուածահաճոյ և աստուածապարծիկ, երանաշնորհ քարոզս կինաց և կինդանի նահատակ՝ սուրբ վարդապետս Գրիգորիոս, էր մնալ և վարժել ի գործ քահանայութեան առ սուրբ Ճգնաւորն մեզ Վարդան կոչեցեալ՝ որ Հնձեւասան ամ՝ յանապատի էր բնակեալ առ մեծ վարժապետն Տիրատուր եւ յետոյ եկեալ էր բնակել ի Հռչակաւոր ուխտն սրբոյն Աստեփաննոսի՝ Միւսիմամբք կոչեցեալ՝ յերկիրն Աբծիոյ քաղաքին Ամ. որ գնացեալ երջանիկս Գրիգոր և յանկացեալ առաւ զնա առ ինքն կերակրել մեծ մեզ և ապաստատել նմա ի օրհնութիւն ի նմանէ ընկալեալ իրրև զօրհնութիւն Աստուծոյ եւ էլ հանգեաւ ի վերայ նորա

1. r երանելի և երջանիկ. | M յանի ածապարփակ. 2. M չնորհալի փիս. երանեալոյն. | T քարոզն. 3. M գրիգորիոս սուրբ վարդապետս. | M էր առ. 4. r կրօնաւորական մոժկալութիւնս առ. ճգնաւոր կրօնաւոր մի փիս. ի գործ...ամիս. 5. CT հնձեւասան. | M յանապատին. 6. M վրդպան. 7. M բնակիլ. T բնակիլ. | C ի հռչակաւոր. | r վանսն ցիսդ նոյ փիս. հռչակաւոր ... քաղաքին. 8. M գիրատուս. T ցիսդոյ փիս. ցիսդիսանք. | MT յանիի յերկիրն աբծիոյ քաղաքին. 9. առ որ...վեց և հաւատոյ ոտիկ մեռոյ ե, իսկ միւսներ այս ամբողին ձեղ ես վեց ամ. 11. r ընկալեալ ի նմանէ. M ի նմանէ առեալ. 12. r զաննէին. | M յայ-

Հոգին Սուրբ, հոգին հեզութեան և խոնարհութեան. մինչ զի լուսաւորէր զանձնայն բնակիչս գաւառին խնամութեամբ և ուսմամբ իբրև զհաւատարիմ վարդապետ եւ հարկեալ յօտարութեանէր եղբայց երթեալ առ մեծ վարդապետն Տիրատուր ի Սպահանայ՝ մանկանն Կաթիկ կոչեալ ի սերն Գիւտաւոյ և աւձին առ վարժեալ և սիրելեալ ի նմանէ ուսումնակից իւր ունելով զհամանման Գրիգոր և զերկրորդ լուսաւորչին Հայոց սուրբ առաքելոյն Սահակայ։

Եւ յետ մահուան մեծին Ճոհաննու. Որոմնեցւոցն և աւերման վերին աշխարհին ի չար բանաւորէն Թամուրլ կոչեցեալ՝ եկն գաղեալ ի բնիկ գաւառն իւր՝ առ մեծ վարժապետն Սարգիս յերկիրն Գաղթականեաց՝ ի հռչակաւոր և յաստուածամարսակ ուխտն Աստուածամօրի որ Սուրբ Խաչակնքեալ վերակոչի եւ անդ վարժեալ և բազում աշխատութեամբ զեկեղեալ՝ ընկերակից իւր ունելով զմեծ ճգնաւոր վարդապետն Վարդան Հոգեաց Վանայն, որ յետոյ յաջորդեաց գաղթոց վարդապետութեան երանելոյն Սարգսայ։

Եւ ասան առ նմա յամեալ՝ ընկալեալ ի նմանէ զաստիճան վարդապետութեան և լուսաւորիչ առաջնորդի զամենեսեան խնամութեամբ և ընծերգեցմամբ, գրելով

I. T հոգի հեզութեան. C հոգին զօրութիւն. | M յանի և խոնարհութեան. | r և նոյն քաջնաւումն ի գիրս աստուածային և ի յարուեստս գրութեան արուդ և առաւտամիտ և զանձնայն զոր վասնսիչը գրաւ. աղքատաց բանիւբ և սպա ապաչեցաւ նոյն փիս. մինչ զի ... և հարկեալ. 3. MT իրր. 4. C ուսումնասիր. | r գնալ. | CM վարժապետն. 5. r յոհաննու. | Tերորոմնեցին. 6. C ապ փիս. յիսուսի. | r յանի և (յ.-բ). | M սիրելոյ. 7. T ապահով փիս. ունելով. | C զհամանման. | r զմնձն զրզր աաքնացին զուսաւոսս. Ջայն վրայոյ, փիս. զհամանման ... առաքելոսի. 8. M առաքէն. T առաքեան. 9. r յոհաննու. | C որոմնեցւոցն. M որոմնեցւոց. T որոմնեցոյ. 11. r գաղեի փիս. կոչեցեալ. | r յերկիրն քաղքենականաց ի վանդն առ մեծ վրպն առքիս. և ժամ առ. նոյն վարժեալ փիս. առ մեծ... զերկրեալ. 12. T վրպն. | T ի յերկիրն. | T քաղքենականաց. 13. T առաքապայ վանք. 14. T և. 15. r գհգներ. փիս. գմեծ ճգնաւոր. 16. CMT՝ Տոհից. | T վանայ. 17. r սրբոյն փիս. երանելոյն. 19. r և սպա ընկալեալ ի մնձէն առքսի փիս. և առան ...ի նմանէ. 20. C զամենեսեան առհասարակ. 21. r ընծերգեցմամբ և ուսմամբ, փիս. խնամութիւբ և ընծերգեցմամբ.

և կարգալով. զանձով և տալով. մինչ զի ոչ երևէր թէ երկրաւոր էր առեանն, այլ զերկնային նմանութիւն յիշգնան ունէր։ Եւ առեալ հրաման ի վարժապետէն եւթնից դաս առել և աշակերտ ժողովել. և նա եհեալ ընտրեցաւ յերկիրն Բիւնաեանց՝ ի քաղաքն Աբծիկ, ի տաբը ուման Առեւիանեանի նահապիտին. և վանս հիմնադ, յաւուրն սերկին նորա։

Եւ ժողովեցան առ նա բազումք ի կրօնաւորաց և յաշակերտաց եղբարց. և միաբերան գնոսա անճառելի և անպատում միաբանութեամբ, Աստուածաշունչ գրոց դիտութեամբ և հոգեւոր իմաստասիրութեամբ, յորպորեալ զամենեսեան ի ճշմարիտ հաւատս ուղղափառութեան և ի գործս առաքինութեանն Աչլ և գլխաւոր խնամառուս ցուցանէր, զազէաս ի դիտութիւն Տէառն կոչէր, զգերիս տպաւորէր, զվերիս զղեցուցանէր, զչիւանդս հոգեալ և մարթասիրով ախտիցս, զվերիս մխիթարէր, զազգաւոս կերակրէր, և անհանգիստ արիւտիեամբ ի գիշերի և ի տուընկեան ձեռօք իւրովք վաստակեր ի գիրս գրչութեան, և ի անանձն կարկառէր և ամենեցուն բաշխալ լինէր՝ Աստուծոյ, հրեշտակաց և մարդկան, հաւատացելոց և անհաւատից, մինչ զի երանի տալին տեսողքն և լսալսողեաց ազգին մեր Հայոց՝ որ այնպիսի առաջնորդ ունին։

Աչլ և երկրորդ. վկայասէր սնուանելեաւ ի վերջին ժամանակիս և յեռին դարուս. զի ժողովեաց զիւր բա-

1. r յունի զանձով...յիջգնան ունէր, տող 1-3. 2. M առեան. | C նմանութիւն. 4. r աչլիս ժողովել և դաս ասել. | r յունի նա. | T յունի բնակիցս յերկիրն. 5. C երբղնունեաց. T իբղնունեաց. | T քաղաքն. 6. M T յունիկ նահապիտին...տեղին եւբ. C որ կոչի յիսիակաթոր. 9. r գոնան և յորդորել ի գիր. գնոսա...ի հմարիս, տող 9-12. 10. T խեղուքիր գիր. մխիթարեր. | C յամենայնէ. 11. T յորդեբերով. 12. r ուսուցանելեաւ. 13. r յունի այլ և. C այլ. | r գրեմոան 14. r գոգեաւն. | այս արտայ գրգերիս...այլ և հաւատացին ակ՝ այլ և տող 14-23, r ունի համառօտ ու գրգերիս...այլ և հաւատացին ակ՝ տող 4-հդ 17. C աբգնաբիր. 19. M յայ. 21. MT առնհաւատչեայ զանձ առաքելոյ. 17. C աբգնաբիր. 19. M յայ. 21. MT ազգին մեր տեսողքն ի յալսողեաց (T յունի ի). 22. MT յունին հոգոց ...առաքինոյ ունին. 24. r յունի և յունին գարուս. | C գարոյս. | r պատճառելիս բայ ի մերոց գրոց. ի՛ս. գիրս ... ի մերոց.

զուժս ի մերոց և յօտարաց, գշնաչեալս և գերդճեալս, և զձաճուկ և զանկայս պատճառիցիս ամենայն սրբոց ի բաւարել ի լոյս աճեալ և արար զդիրս Յայսմաւուրաց։

Աչլ և ժողովեալ զդատաւորացեալ գանձերն յատարին վարդապետացն՝ զոր անշնդունակ և անպէտս անելեալ կայր, և սրբագրեալ հարատարատանեաց և արար զդիրս Կանձարանին, տասրսի և մեզերով, յատարեալիցն և ի ցրիւ ծառելիսն մանկանց եկեղեցեաց. և այնպիսի անուշաձայն եղանակաւ պատճառացոյց զդրուճս սորբ եկեղեցեաց, մինչ զի լուսարձէն զատարձեացն պարակցութիւն ի կերկրի երեւելոյ. և զի ոչ էր եղեալ այնպիսի ուրախութիւն հաղեալ եկեղեցեացս հայաստանեայց յատուրս մերոց էշխանացն և թագաւորացիս Եւ զամենայն խորին և զանհասկանալի բանս քերթեալ նեանն ի միջոց. և արար և յատակ գրեաց զատաւոմելիսս սրբոց. և զամենայն ատաւածաշունչ գրեանս գնատրեալ մանեալսն ի սրբոց Թարգմանչացն կրկին յղկեաց և երաց զմիսս գրոց սրբոց, առ ի հասկանալ ամենայն ուսիքս Եւ այնպէս փոյթ եր ի գրչութիւնիս, մինչ զի ի գիշերի և ի տուընկեան անխափան էր ձեռն նորա ի գրելոյ. և անչափ և անճառելի գրեանս գրեաց և բաշխեալ ի գրաւնս եկեղեցեաց, և գոր վաճառէր, առեալ զդինն բաշխէր ազքատաց և կարօտեցոյց Զմերիսն գրե-

1. C յունի և գնանուկ. 2. r յունի ամենայն. 3. CMT յատատարացյատարեալիցն և ի ցրնծութիւն ամենայն եկեղեցեաց մանկանց. 4. այլ և ժողովեալ...լինելով հաստատ, այլ և տող 4-հշ 268 տող 7 ունի միայն r. իսկ CMT մեռատեանտ ևն ետեսեալ հղանակով. C ունի այլ և երկեալ յերբամ հոգիսպարգ մասցն բազում դանձս և տաղ. և գատաջասացեալն ի հնոցն սրբարդիսկ և ի յատն հանելով սրբոց գերբաղալոցիս երգեցողացն. և եղ ի տուր գանձարանին գերբաղալիսն յերբամ տեղին՝ զորս ի ասնս ուրբանական և զորս ի պատիս սրբոցն հաստատեալ, յատարեալիցն և ի ցրնծութիւն ատեսաբ անձանց. իսկ MT ունին տեղի համառօտ Եւ յուսարձեալ պատճառացոյց գերբին կոմմանս և գերբերիս և գանձարան եկեղեցիս հայաստանեայց. տասից յետոյ CM T միասին յատարեալիցն ևն միայն զի ոչ էր եղեալ պատկիսի ուրախութիւն հաղեալ ազգիս մեր հայոց (MT յունին հայոց) յատուրս մերոց թագաւորացն (M թագաւորացս) և էշխանացիս 10. r պատեղին. 12. r մերոյ. 14. r յրատակ.

ցուցանէր, որոց և այրեաց ինամ ածէր, զվերինն ապաշէր և զոմանսկան լցուցանէր եւ այնպէս էր սովորութիւն Նորա՝ որ համարում ոչ տայր զզօրութիւնն, այլ զոր ինչ առ ինքն ժողովէր՝ ի մի տեղ ընդոյ, և յորժամ ազքատի հանդիպէր՝ առանց համարի ի միասեղով ի Նա տայր եւ այնպէս լուսաւորեաց զվերինն և զներքին կողմանս զրեղով և կարգելով, և օրզօրութեան օրինակ լինելով։

Եւ հասեալ ի բարեաց ծերութիւնն ասէին բան զեօթանասունն ամ կամեցաւ դնալ ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ վարդապետացք և աշակերտացք, միաբերաբար դնդիւղք և զմարմնաւոր ազքատացն՝ որ անդ կային որք և խնամատեալեաց եւ երկու ամ յամեայ չերտասունդն, և տայ անտի եկեալ ուրախութեամբ և ցնծալեամբ ի տնեկ գառատն իւր՝ զամենեսեան ուրախ առնելոյ։

Եւ ի վերայ այսր ամենայնի սուրբ վարուցն առաքինութեան, յանկայսր մարարհատութեան հասանել ի վայից պատկան ժամանցէն եւ որ գիտուն երկիւղածաց էւրոց առնէ և ազօթից նոցա լսէր, կատարեալ զնդգլուածս Նորատ Զի մինչեւ յաւրհասութեան և ի խաղաղութեան վախէրէալ և քաղցրասոյզ վարդապետութեան Նորա պարէաց, ահա յանկարծակի եկեն եհաս մրրիկ ներհատութեան ի ննջագաւեան և յանհատատա ազգէն Մարաց, զի հասին առաւերազ և տիրեալ ի վերայ Աթենէ քաղաքին և զաղտուն սպանէին եւ այլք ի նոցանէ երթեալ գաղտագողի յատա-

8. MTr ի բարեաց. | CMr ծերութիւն. | CMTr գ՛. 11. M ազքատն. | r էին փիւ. կային. 12. r կիցեալ փիւ. յամեայ. 13. r յամին անտի. | r յամին ուրախութեամբ և. | MT յամենի և ցնծալեամբ. 14. C իւր և. 15. MT յամենի սուրբ վարուցն. | M ուրախութեն և ցնծութեն փիւ. առաքինութեան. | r յամին սուրբ վարուցն առաքինութեան. 16. C մարարիսքն. M և մարարիսատութեն. | r մարարիսատեան փիւ. մարարիսատեան հասանեալ. 17. C երկիւղածացն. | CM յամենի և. 18. C և կատարէ. | C նոյ. 19. r ներհատութեն. | T ցնծութեն փիւ. | T յաղագսան. 20. M վարդապատութեն. C վարդապետութեն. 21. T յամեն եկեն. 22. C ի ննջագաւտ. M և ննջագաւտ. T ի ննջագաւտ. r ի ննջագաւտ. | M յաղագեն. | r յանկարծակի սպանգինեալ ի ննջագաւտ. r ի ննջագաւտ. 23. MT քաղաքի. 24. r դնացին և վանն գիտեալ առ ի կատարել զիրեանսր ներատն. զոր ինչպէս սրեպսիցին փառատական եղեն, փիւ. երթեալ գաղտագողի ...եղեն և սեղոչելն.

ուածարնակ ուխտն Յիսուսայ, կամէին զինակիալ սուրբ եղբարսն ի Նմա սրդ Տարակ սայլ եւ. Նոցա գիտացեալ փախստական եղեն և սեղոչելն.

Իսկ զերդանիկ և զերանելի այրն Աստուծոյ զմեծն Գրիգորիսս վարդապետան ոչ կարացին հանել ի վանացն. քանզի ասէր. Ամառ կեցից և ասա մեռայց, զի թէ ի Նոցանէ մեռանիցեմ, հաւասատ ի Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս. զի ընդ վիսիցն Աստուծոյ անապատան և անթառամ ժառանգութեան արժանաւոր գասցի»

Եւ մինչեւ յայսպիսի խորհրդեան էրչհասին ի վերայ Նորա բռնութիւնք անօրինացն՝ Ծարաւեք սրեան իրբև զշուն կատաղի և իրբև զդազան ագահութիւնդնին գնա իրբև զոչխար անմունչ և ասեն ցնէ «Ելա՛ Նա որ Խոյացն Աստուած ասեաս» Եւ Նա ասէ. «Այո՛, Նա եմ որ Խոյացն Աստուած ասեմ։ զի Տէրնիրիա Աստուած էւս Նա. ապա սրպէս ոչխար զնեն և Հեղին զարիւն Նորա՝ իբրև զգառին անմեղիս Եւ Նա զօրեիւք կարգացք առ Աստուած, ասելով. «Տէր Յիսուս, ընկալ զՀոգի իմ ընդ անմեղ վկայիցն քոց և խառնեան գնաց իմ ընդ երանելի սրբոցն գնդիցս» Եւ օրհնութեամբ և Տէրնիրիա դառնութեամբ ասաքեաց զՀոգին իւր ի փառս Հոր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ։

1. C և կամէին. | MT յամենի զինակիալ. | MT զսր. 2. CM եղբարքն. | MT յամենի ի նմա. 3. C փախստականան. T փախստական. | M ի սեղոչէն. 4. r իսկ զերանելի զայն զրեզ հանել ոչ կարացին ի վանացն. այլ ասէր ասա կեցայց և ասա մեռայց հաւասատ ի ար իմ յս· զի ընդ անմեղ վկայիցն քո սեՓառատ պսակաց արժանի գասցյ, փիւ. իսկ զերդանիկ ... գասցյ, տող 4-9. | C երանելի. | MT յամենի ասաուծոյ. | T յամեն զինեն. 5. T զերերդրեալ. | MT յամենի փառասպեան. 6. MT ապ փիւ. քանզի. | C կեցայց. 7. M յամենի զբրեասս. 8. M T զի փիւ. ապ. 10. C է. 11. T ծաղատեքն. | r յամեն ծաղատեք սրեան. | M զառեք կատապէք. 12. r յամեն իրբև. | M զդազանք ագահեքբ. | r վայրեն փիւ. ագոհեի. | T ըմբրտնեցին. 13. T անմբտուեն. | r անմեղ, և զնեին ապ զգառն անմուռնեն, փիւ. անմուռնեն...անմեղիս, տող 13-16. | CT յամենի և ասեն. 16. MT զգառն անմեղ. 17. Mr կարգացք. | r յամեն առ աստուած. 18. T զոգին. | M յամեն անմեղ. | r գո. | C խառնեայ. | T գնաց. 19. r զնդին. 20. M յամեն իւր. 21. M հոր և որդւոյ և սր հոգւոյն. C ապ. r քի. | T որդոյ.

Իսկ յետոյ եկեալ հրեղէն լեզուն Յակոբ ճգնաւոր վարդապետն Ղազիկեցին աշակերտաբար խրատը և ազգականաբար և բազում ժողովրդաբար և արարեն կամ մեծ ի վերայ նորա և եդին սպիտակաբար և օրհնութեամբ և տապանի ի փոքր 5 բլրին, որ է հանդէպ վանացն յարեւմտեան կուսէնն։

Այլ վայ և եղուկ է մեզ՝ հոգեւոր սրբից հօրն մերոյ Խաւտեաւքս, եկայք ի միասին ողբացուք զհօրն զվաստակս մերոյ թէ հեռացաւ նա ի գառն ծովս աշխարհիս, այլ ի մեզ հեռացաւք ի նորա քաղցր և վայելուչ անուրեքանցին 10 մերժելոցաք ի քրիստոսանման խոնարհութենէն. ծագաւ գառաք յանուշահամ բաժակէ զերծելով վարդապետութենէն. քաղցեալ եղաք ի հոգեւոր գիտութենէն. օտարացաք յաստուածանման և ի քրիստոսատեսակ առաքինութենէն. և խաւար տարաժեկաս ի վերայ հայաստանեայց, 15որ սուգ անվերջիմար մեզ պատահեաց. Հայն հոգեւոր երգոյ պակասեաց ի գրանէ սուրբ ուսմացայ, եկեղեցիք անշքեցան և մանկունքն ցրուեցան Բայց գոհանիցին ասցուք Աստուծոյ հօրն երկնաւորի՝ որ այսօր ուրախութիւն է երկինսդ ուրախ եղեալ, որ հայրն մեր հոգեւոր ժա- 20 մանեաց Հօրն գիտութեան. որպիսեացն Աստուծոյ եռեւս զկրգին Միածնին յամեռս փառաց. բնակարանն Հոգւոյն սրբոյ եղեա Հոգւոյն պարգեաց. հրեշտակապետն ի մարմնի խառնեցաւ ի գառս հրեշտակաց. ուստուածգարանն միաւորեցաւ ընդ աստուածաբանիցն պարկեշտութեանց. քահա-

1. r յանկը վրան հրեղէն լեզուն. | T և ճգնաւոր վրան յանկը. 2. Cr գրիգորին. | Cr աշակերտացն. | Cr յանկին և ազգականաբար. | r և բազմ ժողովրդաբար և ազգականացն. 3. M ժողովրդավը. | եւ արարեն... կատարն ասին r. յետ CMT այսպէս. ել առևալ հգին գնա պատուով ի տապանի և կամ մեծ արարեն ի վերայ նորաս (MT յանկին և առևալ, պատուով. C յանկի գնա. M արարեն կամ մեծ).| բան Ջանկան, Գ. 452 Նահատակիր Քաղաքել է ել նոյն վանս առևիճանոսի Նահապետին». 6. r յանկի ալվայ...վասարեցաւ, այն կից 272, տող 4. | M յանկի այլ վայ... երկրաշարաց, տող 6-19. | T յանկի արգիք. 7. T գնանսի. 10. T ձագաս գառաք ... վարդապետութենէն խօրք գնաւէ և քաղցեալ ... գիտութենէն բառերդ յեղ. 11. T նորք ի փիւ. գառաք. 13. T յանսանսակ. | C յանկի ի. | T ի քառանսում. 15. C սուգ. 20. CM գիտութեց. 21. C ի յանկոս. | T բնակարան.

նայն սուրբ քահանայագործեաց ընդ գրան ու տարս երիցեացն. ոսնասէրն և մարտիրոսասէրն չարագրեցաւ ընդ մարտիրոսացն բանտիեցեանց վարդապետն Հնձեցոյ Հիմնադիր ուսման ընդ երամս վարդապետաց, վիպոյ սուրբ 5 ընդ վիպիցն գիտից՝ դիրքեցաւս Աստուած և Տէր գառաքեաց. Նեղիմսն արեամբ՝ ընդ արիւնամերկի սրբասանիցն, և կինդանի նահատակին՝ ընդ նահատակսն, ճգնաւորն ընդ ճգնաւորացսն. կուսանին առ կուսանին վերացաւ. և թագաւորեալն ի վերոյ անթիչ մեզաց՝ ի յերկինս թագաւա- 10 րեաց. և Տէր Յիսուս բարեմիտութիւ հրեշտակաց ընդ առաջ ընծայեաց նմա. Հայն ես ընգելական թէ Աստուած, Տաւայ բարի է. Հաւատարիմ, եկ մտա յուրախութիւն իմ՝ ու ոչ տրտմեացիս, բազմեցուցանեմ ի սեղան հօր իմոյ և զգեցուցանեմ զեղ զգեստ փառաց՝ ու ոչ մաչի. պատցանեմ 15 զեզ պատուհան՝ ու ոչ պատեղծանց. մատնեմեմ յաստաքան իմ՝ ու ոչ լուծանի. ուրախ արարիչ զքեզ ի պարգեւս իմ՝ ու ոչ ապրատանայ. Թագաւորեացուցից զքեզ ի վերայ ասան քաղաքաց, փոխանակ ասան քանքարացն, ու ոչ ծարպեզեր ի վարչականս ծուլութենէն. օրհնեցից զքեզ 20 ի կեանս անվախճանս. և ուրախ լեր ի տեսութիւնս իմ՝ անպրատ յաւիտեանս. քանզ մշակ իմ և սրիմոն անուն նահատակ Քրիստոսիս մեծ վիպոյ և հրամանակատար իմ՝ ծառայ, լեր առ իս բարեխօս և ներկողք հայաստիեցեան ամենայն ազգաց, որ կան ի յերկրի ի մէջ ամենայն վըշ- 25 ասաց. և ամբառնայի լիցին ամենայն ելից աստուածք քո ա-

1. MT իդ. | M երկրացից. T քշնչեն իրկրացնեն. 2. C տանաստերն. | C T ծարսերոսն. | M յանկի չարագրեցաւ. 4. CT հիմն եղիր. | C վարդապետացն. 6. T արբասանիցն. 8. C հրշեղագ վեացն. M ճգնաւորացսն. | C ընդ փիւ. առ. | վերացաւ բանից յեսոյ M վերացեալ է այսպես. ել փառս քի ալ մերոյս 9. C յանկի ի յերկինս թագաւորեաց. 10. C թագաւորն թագաւորաց յս քս փիւ. և տէր յս. 12. T յանկի բարի. | T հաւատարիմ վկայ. | C յուրախութիւս. 14. C զգեստ պատաս. փիւ. զեզ զգեստ փառաց. | C տպեղացսնեմ. 15. T ի յատաւատս. 19. C ուրախացուցից. | C սպրեցնեն. 17. C աղքատանեան. 20. C ի փոխանակ. 21. T և յանխանս. 24. C զան. | T ի մէջ երկրի. | T յանկի ամենայն. 25. T յանկի ամենայն.

ամբի ամենայն գասուց հրեղինաց. այս ըստ յինէն պարգեւք խոստմանց ի փառս Հօր և Հոգւոյն խնդ՝ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»

Կատարեցաւ Նահատակութեամբ մեծի վարդապետին Գրիգորիոսի՝ ի ՊՀԻ թուականին Հայոց՝ ի մայիս ամսոյ ԻՒՆ՝ յառաջ կիրակիէ մեծի պենտեկոստէին գաղտնեաց Հոգւոյն Առաքելոյ. ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ Որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի և աղօթիք նորա ի վերայ ամենայն աշխարհի. և մարդասիրութեամբ Ջէր մեզ ազդեսցի՝ ինդրոյս բանիցս այս՝ երիս. Կարապետի և Թումայ Հռոմայեցի, որ և պայազատ գինուց. որ և նորին յիշատակին օրհնութիւնն եղիցին Այս գրեցաւ ի Բագէշ քաղաքի ի վանքս Գոմաց սուրբ Աստուածածնի և սուրբ Գէորգեանց զօրավարի. որք հանդիպիցեք սմա՝ յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր։

Այն վիպասանութիւն ունին C, M, T և r մեռուսրբոցս առաքելոյ C՝ քաղց ԻՀ և յունվաց 5, Ս. ԱՌՆԵՏԻՆ Տրդատայ պատմութենէդ յետոյ, այս վիպասանով. «Յայսմ աւուր յիշատակ է սեպհականաւոր վարդապետին Գրիգորի Պարթեւաց ազգի Գաղղեաց»։ էջ գձե՛-գձղ, այն է 487՛—490՛՛։ M հունի ԺԹ և սեպտ. 21 Ս. նիւնէ առաքեալոյ յետոյ, այս վիպասանով. «Յայսմ աւուր յիշատակ է սեպհականաւոր վարդապետին Գրիգորի պարթեւաց ազգի ասելոյ ձեզնից ասի, որ գիպաճոյ յայտնութիւն ոք մանանայ ձեզնից ասի, որ գիպաճոյ յայտնութիւն յանանեցոյց» էջ 72 բ՛—73 բ՛՛։ T քաղց ԻՒ և յունվար 4՝ Ս. Յակինթոսից յետոյ, հետեւեալ վիպասանով. «Յայսմ աւուր յիշատակ է սեպհականաւոր վարդապետին

1. C հրեշտակաց, փխ. հրեղինաց. 5. r գրգր. | T սկզ թուականին մեր. r է սկզ Թվինն. 6. C պենտեկոստէին. r պենտեկոստեին. | T գալստեան. | r հոգւոյն. 7. r վերջաւորէ և հոգւոյն աստուծոյ բառերով. | C յոգի աստուծոյ մերոյ. 8. C աղօթիք. 9. T մեզ ազդեսցի բառերից յետոյ ասելացնում է եւ Թումայ վրդապետն որ գայս չամ պիծս չարագրեաց» և վերջացնում է. | ինդրոցայս բանիցս ... հատուածը միայն վերջ ունի միայն C, որից յետոյ գալիս է գրոցի յիշատակարանը. 10. C Հռոմայեցի.

Գրիգորի Նաւթացւոյ», էջ 258 ա՛՛—260 ա՛՛։ r 499 ա՛՛—500 բ՛՛ «պատմութիւն քաջ և սքանչելագործ վարդապետին մերոյ Գրիգորի Նաւթեցւոյ ձեզնցն»։—Յմեմ. Նաև Յամկեան, Բ. 451—2, ուր առաւած է նաև «Եւ կալաս զանկն նորա (Վաղգան վարդապետի) ի Սուխաթա Գրիգոր վարդապետ Նաւթեցի՝ մեծ յաշակերտաց Սարգսի՝ որպէ առն ուսումն ունի կանելոյ, ուսած և ինքն կոչէ Գրիգոր Ջեղինց»։ Նաև Ալիշան, էջ 325 բ. ուր ի մէջ այլոց առուած է թէ «որոյ յիշատակն էանց ի գիս Յայսմաւուրսդ՝ զոր ինքն իսկ կազմացոյցէր, յաւելլով զնահատութիւնս նորոց վկայից, ընդ որոց և գտանեալ քան զաղնանաց ի-ոյց (ի 29 Մայիսի, 1426 ամի)»։

Սրբոյ Նահատակութեան Թուականը չատ խառնակ է. մեր գտնացած տարբերութիւն ունին այսպէս՝

CT	—ՊՀԻ—1425 Մայիս 9 կիր. Հգ.կ.ա.
r	—ՊՀԻ—1424 Մայիս 9 կիր. Հգ.կ.ա
Ա.յ.ա.ա	—ՊՀՆ—1426 Մայիս 29
Թումայ Ռոմ.	—ՊՀԻ—1425

Բայց այս թուականներից և ոչ մէկը համաձայն չէ առնիպատան հաշիւներին։—Ընդունած մեք թէ նահատակութիւնը եղել է 1424—6 թուականներին, Մայիսի մէջ, մի կիրակի օր, հոգեգալստեան տօնին։ Այդ տօնը շարժական է Մայիս 10-ից մինչև յունիս 13, և բացառական անկարող է Մայիս 9-ին պատահել. ուստի Մայիս 9 յայտնապես սխալ է։ Հոգեգալստեան 1424—6 թուականներին պատահել է հետեւեալ օրերին.

1424 յունիս 11 կիր.
1425 Մայիս 27 կիր.
1426 Մայիս 19 կիր.

որոնցից առաջինը՝ յունիս է և մեծ, երկրորդ պահանջածն է, որն մէջ ՊՀԻ կարող էր գիւրաթեամբ փոխանել ՊՀԻ ուստի գուցո նահատակն այն՝ Մեսրոպ է յաջորդ երեսը. զորոնցից էլ մենք ընտրած ենք վերջինը՝ որովհետև նաև 1426-ը սպրէն Պէշտանի գրած Թուականն է և երկրորդ ոչ Մայիս 19 կարող էր գիւրաթեամբ ձեռագրերի մէջ վերածուած լինել 9-ի, Պէշտանի մատ էլ 29-ի, մեծ այս վերջինը արդէն պղպղակիս տպագրական սխալ չէ. մենչգիս Մայիս 27 շատ նուազ հա-

ամանակամիջոցին ունի այսպիսի շրջանակներն կամ լինելու։

Այսպէս ուրեմն մեր քննութեանդ արդիւնքը կը լինի ընդունել 9ՀՆ=1426 մայիս 19 կիր։

Այս տեղ գնում ենք Գրիգոր Նյաճեցու անուանը նուիրուած վիպասանական ասպէզ, որ ամբողջովին պատասխում ենք Հայերգից, հատուկտոր Գրիգոր Աղթամարցի Տէվինեան, Թիֆլիս, 1882, էջ 175—180։ Ինչպէս յոգնաշունչ տան մէջ ես յատկապէս լիշում է, տասի հեղինակն է Յաճոյ աշակերտ Գրիգոր Նյաճեցու։ Այս Յաճոյը պիտի լինի Յաճոյ Գրիմեցի վարդապետը՝ որ նահատակի մասինը տասիի մէջ գրած, տես էջ 270, տող 1—5։ Վեռագրքերն այն է որ այս յայտնի վիպասէնան գէմ տասի սկզբնատառերը կապած են ԳՐԻՒՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՅԱՃՈՅԵՑԻՆ ԴՈՐԻՆ ՅԱՆՈՒՆՔՍԻ։ Անշուշտ անկարելի է երկուց իրար հակառակ գնելուտան պէտք է ընդունել թէ Առաքել Յաճոյ վարդապետ Գրիմեցու աշխատանան եւ աշակերտական ա-նունն է։

Նոյնպէսգոյութիւն ի մահ Առաքատախտիսեան Գրիգոր Գրիմցոյ վարդապետի Խրամեցւոյ։

Գթութեամբ ձայն կամանի,
Աղաչեմ պատասխանի.
Շարժեմ ի կոծս զգայս Աբամի,
Զաղբատութեան Հայկայ տունմի։

Բարունդ հանգոյն որ յատկարժի,
Լացէք զՀայոց եկեղեցի,
Որ մեզիցաս յանկարծակի,
Զլոյսն պայծառ յաչատանկի։

Ինձ վայ եղուկ տխուր գրչի,
Ցաւոք անուն գրոյ բանի,
Հաչոյ Ցնունդ Հոյն մեծի,
Քաղ բարունդոյն իմ Գրիգորի։

Զանձ մերկացայ ես եղկելի,
Որ պատասխայ եմ պիժանի,
Զպարտունդեան իմ ծագնալի,
Որ և Գրիգոր անուն կոչի։

Ոչ հանգուժեմ այսմ ապտի,
Այլ յօժարիմ կամ սերալի.
Քանզի տեսի զՀայն բարի,
Ներկեալ պատարս պայծ յերկրի։

Բարուդ հոգիս մերզը է լի,
Զարմիմ խնամս բանականի.
Ձիներ ասիցեմ ես պիժանի,
Մեծ բարունդոյն իմ Գրիգորի։

Վարդապետացդ եր ցանկալի,
Թարախչ, քանան ամենայնի.
Վարդ անթառամ յեկեղեցի,
Հառոյ լցեալ զառնս Աբամի։

Աբթուն անուն այն լուսալի
Գրիգորեան երանելի,
Աբեգական նման յերկրի,
Լուսաւորեր զեկեղեցի։

Քանից Հայոց որ յաշխարհի,
Լուսաւորիչ եր նա յայտնի,
Մեղուկից մարգեան ապրի,
Մարդիս մերոց ամենայնիս։

Գթանա բարձրան պաղատիք է լի,
Անաշխատ անմահանալի,
Սուրբ վարդապետն հոգելի,
Գրիգորիան որգեն Մերի։

Ընդամէ՛ տասներ զգօրս բարի,
Նման Փրկչին Տէառն Յիսուսի,
Եւ քարոզէր ամենայնի.
Թափանէկաս այսօր յերկիր։

Պատուէր զինքեան Քրիստոսի,
Եւ յօրիներ ճառս ցանկալի,
Վկայաբեր բազմալի,
Աշուանակից Նահատակ մեծիս։

Եհաս անտանի պատկի,
Որուն ցանկայր տենչամէ սրտի,
Բաբունեական հրաչալի,
Սպանեալ ձեռամբն անօրինի։

Տանս Հայոց գերեալ ազգի,
Խած կակիճ անքուժելի,
Ամենազով Տպրն բարի,
Փրկօրհնեան Բնութեն։

Ի ներքսիկեան ժամանակի,
Էր օգնական ամենայնի.
Մինչա կերակրող էր ազգաս,
Զգեցուցանող մարմնոյ մերին։

Կեանն նախնեաց այն ներքսեան,
Եղբօրն մեծի տէր Փրկօրի,
Նոր զարգարեաց զկենդանի,
Գանձ և տապիւ բազմագունեին։

Քոյժ քաղցրահաւս էր ազգաս,
Հեզ և խնարհ յամենայնի.
Ոչ էր սիրող նա արծաթի,
Ունէր զպատուէրն Քրիստոսի։

Աչրեաւն Հակոբ անձանձրալի,
Հանգոյն Մաշտոց Մեսրոպի.
Եւ Փրկօրին Լուսաւորչի,
. . . . . .

Ներսէն բահլեր մարդկան ազգի,
Զքանս գրոց պատուիրանի,
Մատամբ իւրով անխոնջելի,
Դպիր վերին Տէառն արքայի։

Այսօր եմեղ զմեզ որբ յերկիր,
Ամենագութ Հայրն բարի,
Հաւատարեալ երկնից գնդի,
Ժառանգ անանցն պատիւ։

Գնաց զգեցիր, եկեզեցի,
Այլի եղեր յանվարձանի,
Ներսէսն բարձաւ քո ի միջի
Ցառագաստէ քոմ խորանի։

Եկեալ Հասեն վարդապահի
Ազգն Մարաց, որ Քեզ կոչի,
Սպանին զՀայրն ցանկալի,
Ի Յիսուսականն երևելիս։

Լուսոյ ծնունդք աւագանի,
Դառն ողբացեք զանցս ազէտի,
Խաւարեցաւ լոյսն արևինի,
Զահն չիջաւ Նոր Սիոնի։

Եհաս ինձ սուգ անքուժելի,
Լալով կոտմ անձկելի.
Չի խրատասան իմ ըղձալի
Աչսօր թողեալ զիս ամպի։

Ընդ Հայն երգիմ ի յաւետն,
Ներքսականի ի չար տագի.
Աւ. քեղ խօսիմ, Հայր բարւոյն,
Միթէ Հոգիս մխիթարիս։

Ո՛վ ցանկալիք ամենայնի,
Բարեպատիս Հայոց ազգի,
Մաղթ մաքուր, պայծառ Հոգի,
Աստիճանիդ կոյս ՚ւ առաքինիս։

13. Տպ. վարդապահի.

Թռաւեալ սերմին Բրիստոսի,
Հոմ[ե]ւս քաղ նորին հոտի,
Վանիչ գայլուն խնամալի,
Եւ սրածօղ ի գալարի։

Խնամատեթիւն Հօրն յերկնի
Զքեզ զարգարեաց լուր սուրբ,
Ծոյս և հագուով Հայոյ հանգչի,
Երջանկութիւնն անարհնելիս։

Կաւ ի ծոխս սյսմ աշխարհի,
Ուսման մեծին այն գործդի,
Որ գրացեալ գծնունդս սխալ,
Հաներ իլեանս որ մահ չունի։

Աղբիւր ջրոյն այն կենդանի,
Բղխեալ Հոգւոյն Բրիստոսի,
Որ ծարաւեալ մարդկան ազգի
Միշտ արբուցեր անապաւելիս։

Շնորհազարդ տանն Ցիսուսի
Դու գանձապետ խնամարկ լի,
Միշտ բաշխեիր յեկեղեցի
Զգանձ հին և նոր Կտակարանի։

Ամենիմաստ գլուխ բարի,
Խնամարհեցար ի տապանի,
Այն պայծառ առաւտալի,
Ծածկեալ հողով այսօր յերկրի։

Կարօտելոցն ազգակիր,
Ունկդ որ լսող էր ամենի,
Խոխանեցաւ յանկարծակի,
Թագիր մեզ սուգ սփոփելի։

Էր երգասանդ հոգւոյն մեծի,
Որ միշտ հնչէր յեկեղեցի,
Խոցեալ սրով անօրինի,
Որ խօսակից էր աքքատի։

Թանիլ սրբոց և անանկի,
Աջդ որ ձեռներէր տուրս ամէնի,
Կապեալ եղաւ իսկ ի չիրմի,
Որ միտս կրէր զքանս սեբուսնի։

Տարակուսիմ յամենայնի,
Բանդի չունիմ խնաստ բանի,
Զքեզ ներբողել ըստ արժանի,
Երախտաւոր Հայոյ հոգւոյի։

Էին տացուք փառք ի յերկրի,
Հոր և Հոգւոյն ընդ Միածնի,
Որ գասակեաց հրաբուն սեռի,
Անյօդ զքեզ Ցէր խաղուն։

Առն սրբին վերաբերեալ չափոյ հատուածք ազատագրած ընդ Թոմա Մեծոփեցւոյ. Պատմ. Թիւնից, տպ. Փարիզ, էջ 41—43։

Եւ յաջորդեաց զաթոռս Նոքա (Վահրամ վարդապետի) մեծ վարդապետն և նահատակն ազգիս ամենայնի Գրիգոր՝ որդի հատուտաբիմ առն Աստուծոյ Պերճ, գոլով ի թագաւորէն Խոսրովայ, յաշակերտացն մեծին Սաղոմոնի հաղթող հարսպատ և հանճրակ խոր. բայց ոչ ի Նոյն Սահմանու ուխտն Աստուածածնին, այլ ի յերկիրն Բիւնականայ ի գաւառն Այծկէ, ի սուրբ ուխտն Մոտեփանոսի վկային

Յիսնոյ կաշեգեաւք Ա֊ի ոչ պարտական վարդապետական գործ վանն առնացեալ բարւոյ ուսումնականացս մերոյմ ազգիս Ա֊ի սիրէ և գիշեր ցերեկ, և զամենայն ազբատս կերակրէիր, և սիրէր զաղքատասիրութիւն, և զամենայն վարդապետս և կարգաւորս ի նոյն յորդորէիր Ա֊ զայրի նմանս նմա ոգւոյժամ և մարգապէտ և ապաստան ազբատաց և անճանչաց եւ էտ նմա Աստուած խնամարհութիւն առատապէս զամենայն վարդապետաց. վասն զի զերջ ժամանակաց պատմութիւնս ի լոյս ածէր և Տարցանէիր և ի պատասխանս Աստուածդ միայն է գիտութիւ եւ 50 տի գիրս գրեաց սուրբ և գիշեր անդադրիւտ ազնուիւեամբ, որպէս գիտակ է գաղանեաց գիտութեան եւ բազում երգս գանձոց և տաղից յիշատակ թողեալ ի բերան՝ յոյժ ծանաւեր և պատուով սրբոց՝ միշտ զի ոչ եղեալ է և ոչ լինելոց է։

Եւ Տաճեալ ի բարւոք ծերութիւն աւուրբ քան զ75 տի և յ1874 ամի թուականին մերում ննի պիղծ ազգն Մարաց ի յԱյծիկէ քաղաք Հայոց, և գնաց յանապատն Յիսնոյ, և բերանեալ գնա անօրինացն՝ յոյժ տանջեալ չարչարեցին. և նա ճշմարիտ գառանութեամբ զիրեաստաւ Աստուած և Տէր գառնալով խոստովանեցաւ. և նոքիտանցն գնին գնա իրրև զգառն անմեղ և անարատ զերդանիին և զերբանելին Քրիստոս՝ փոխանակ գառին Քրիստոսին եւ եհան մարտիրոսական պսակի՝ յոյժ մարտիրոսաբէ գործ. և եկին գնա ի սուրբ ուխտն Յիսնոյ՝ Նախավկային Մաթեփանինոս անուանի կաշեգեաւ եւ հոգեւոր հարազատն իւր վարդապետն Յակոբ Ձղնաւոր՝ այլն ցանկալի եին ամենեսեան գնա հանգերձ հարազատս արբանեաք իւրեանք Մաթեփանինոս եպիսկոպոսաւ եւ աշակերտաւ. եւ նաեւ սպասաւոր նորա զերեզմանին տի միւ։

Նոյն պատմագիրը երկրորդ անգամ՝ էջ 85, խոստանայ է նոյն նահատակի մասին հետևեալ ձևով.

Եւ ի սոյն աւուրս եկին հնձողաժամ եւ անողորմ Քաւդէն Բապէչ ի վերոյ ասացեալսդաշ քաղաքէն Այծկոյ, եւ հարեալ, սպանեալ, սրախողոխ սրաբեալ զբազումս յազգաց մերոց՝ մանաւանդ զաստուածասիրսն. և զաստուածպատիս և զաստուածպաշտ, զպարսած և զերկնանիկ վարդապետն Քրիստոսի զտրգի Մերսին Խլաթեցւոյ՝ ի սուրբ ուխտն Դասատի՝ որ Յիսրամանք վերակոչին եւ սուզ եղև ամենայն ազգիս Հայկազնեայ. վասն զի զարգաբեր զեկեղեցիս Հայոց Յայսմաւուրք, կրօնաւոր Տառիւք, գանձիւք, տաղիւք եւ 55 տի գիրս գրեաց եւ զամենայն ազբատաց բաժանեալ եւ հեզահոգի եւ յոյժ ուսումնասէր գործ և մարտիրոսաց պատուոյ՝ մարտիրոսաց պսակացն եհատ եւ էր սա աչառկերտ մեծին Մարգոսի վարդապետին Հայոց, և ուխն տի աչակերտեալ Յովհաննու Որոտնեցւոյ, աչակերտակից Մեծին Տաճեւացւոյ։

40.

ՅԵԿՈՒ ՈՎՍԱՆՆԱՑՅՑ

† ՊՀԵ=1428

Եւ յետ այսորիկ (=յետ նահատակութեան Գրիգորի Խլսթեցւոյ) յետ երկու ամի՝ նոյն Բուրդն յարձակեաւ Մարաց ի Բաղիշու գնաց յերկիրն Ուշտունեաց, և զերդանիկ և զոսոնաեր աւօթարար վարդապետան Ցակոբ Ովանիացւի ի յԱնծդեաստաեւ ուխտէն նահատակեալ՝ երկին գնա մերձ գերեզմանին Դրիգորի Նարեկայ վանից։

Այս վկայաբանութեան ունի Թովմա Մեծոփեցի, Փարիզ, էջ 43։ Հմմտ. նաև Զաքէեան. Փ. 452, 1428 Թուականի տակ։

41.

ԶԷՋԸՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԲՂՈՅՆԻ

† ՊՀԵ=1428

Եւ ի նոյն ամի (=յամի նահատակութեան Ցակոբայ Ովսաննացւոյ) վարդապետան Բաղիշու Ղազար՝ յայժ հռչակաւոր և բանիբուն, աւօթարար և հաշտարար՝ վախեաւ ի յանօրէնաց և գնաց ի լեառն Սանդայ։ Եւ գտեալ գնա անօրէնն աղգին Մարաց՝ ասեն. «Թող ասես մեզ Քրիստոս Աստուած էր։» Եւ նա ասէ. «Ես ասեմ և ուսուցանեմ. և այն որ ոչ ասէ և ուսուցանէ, գնայ ի կորուստն յաւիտենական։» Եւ նոքա հարեալ սրով սպանին գնա. և եհան մարտիրոսական պսակաց։

Այս վկայաբանութեան ունի Թովմա Մեծոփեցի, Փարիզ, էջ 43—44։ Հմմտ. նաև Զաքէեան, Փ. 452, 1428 Թուականի տակ։

42.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՆԱՒԱՅ ԽԼԵՓԵՑԻ

† 1438 փետր. 22, ր.

Պատուական և գովելի վիպաս Յովհաննէս էր ի Բզնունեացդ գաւառէն, ի քաղաքէն Խլաթայ, բազմագրաս ծնողաց զաւակ. ի Ը.ՋԺԲ. թուականին Հայոց· Եւ էր վարժեալ ի յարաւեստս երկաշխատական գիտութեան խաղուց. և էր յոյժ անուշադիր և քաղցրելեզուիկ, մինչ զի զարմանալի էր տեսողացն և լսողացն. և էր սիրեցեալ յամենեցունց, եւս առաւել ամիրային Սէֆիէդնի. և հանապազ կայր առաջի նորա·

Էր և կին մի առաջի նմին ամիրային երգեցիկ և խաղացող. և յաղթեալ լինէր պիղծ կինն այն ի մանկանէն՝ առաջի հրապարակին, զի մանուկն Յովհաննէս գերելիկ եղանակաւ բերէր զերգս Փառաց ի բարձունսն և զայլ քաղցր բարբառ չարաբանացն ի մէջ և զարմացուցանէր զամենեսեան՝ իակ նենգաժոտ ազգն Մարաց՝ որ և Իրդաց՝ գրգռեցին զամիրային ի կործանել զնա·

Եւ յաւուրսն հանեալ տարան առ ամիրային և բռնութեամբ հանեալ ի նէ և չարչ ածեալ զքաղցն ամենայնիւ· Եւ զի էր նա մանուկ փառաւէալ և գերազանց ի յամենայն բան, վասն որոյ ի նմին օրն փոխմանեցաւ ի պիղծ օրինացն, զոր անօրէնքն բռնութեամբ երգին ի վերայ նորա. և զղջացեալ ի միտս իւր՝ խորհէր մեռանիլ վասն անուանն Քրիս-
մասի·

1. ր սուբբ փիւ. պատուական. | r վիպաս քիւ. | r յոյժ ի. 2. r խլաթի քաղաքէ. | f բազմագրաս և ազատաբոյս. | fr ծնողաց. 3. r իսկ ի Ա.Ռ. | f իսկ և ինչ. | r թվինս. | f թվենս. | fr մեռաւ ի փիւ. Տարեց. 5. f յոյժ ի. | r գազանական. | r երգոց. | r յոյժ և երբ. | քաղցրելեզվիկ. 5. փիւ. քաղցրելեզուիկ | f քաղցր զերգելիկ. | փիւ. մինչ զի...լսողացն B և զարմանալի լսողաց. 6. fr յոյժ անմեղացն եւս առաւել. 7. r յոյժ առաջի. 9. r խաղացող. f խաղցող. 10. r փիւ. պիղծ կինն r պիղծդեն. f պիղծ կինն. 11. փիւ. զի մանուկն f գմանուկն. | r յոհաննէս. 12. r յոյժ նզանեալ. | փիւ. զերգս...չարախանացն ի Ջ.Ղ.յոյժ ի տող 12-13 B զամենայն երգս. 14. fr ննենգժոտ. | Br յոյժին մարաց որ և. | fr զրգռեին.

Եւ յաւուր միում՝ կոչեաց զնա ամիրային ի բերդն՝ առ ինքն և ասէ. «Ես առաքեալ եմ՝ զի զամ լեալ ես երբեմն մեզոք ընդ առաջիկ հնամն երգեցողիս. պարտ է զեզ տանելոյ և առնուլ զնա և կամ չարաչար մահուամբ մեռանիլ»·

Իսկ Ծառայն Քրիստոսի Յովհաննէս համարձակութեամբ եւս պատասխանի և ասէ. «Ա.յդ. ձեզ է զործ և առաջնորդաց ձերոյ. և հեռի է ի քրիստոնէիցս, որ եմք Ծառայ Քրիստոսի. զի Քրիստոս սուբբ է և զսուբբս սիրէ»·

Ցայնժամ պատճառեցան լցեալ անօրէնին և հրապարեաց Դ սրտից՝ ընկենուլ զնա ի բերդէն ի վայր և ոչ կարացին. զի անեղելոյն օգնութեամբն Աստուծոյ յաղթեաց նոցա սուբբն եւ նոցա բրածէծ պարեալ զնա գետն և խիտ գանիւք և կապեալ ոտիւք և ձեռաւք նգին ի բանտի. և ի գիշերին ոզբալով և պատիւ խոստանալով Թուլացուցին զնա ի հաւատոցն եւ ասէ. «Ի վաղիւն կամք ձեր եղիցին» երկրպագել՝ զի մի ի գիշերի անեղութեամբ կորուսցէն զնա·

Եւ յայգաւոցն հանեալ տարան առ ամիրային և բռնութեամբ հանեալ ի նէ և չարչ ածեալ զքաղցն ամենայնիւ· Եւ զի էր նա մանուկ փառաւէալ և գերազանց ի յամենայն բան, վասն որոյ ի նմին օրն փոխմանեցաւ ի պիղծ օրինացն, զոր անօրէնքն բռնութեամբ երգին ի վերայ նորա. և զղջացեալ ի միտս իւր՝ խորհէր մեռանիլ վասն անուանն Քրիստոսի·

1. փիւ. եւ յաւուր միում f եւ յոթմամ ի միում առաւ. | r յոյժ ամիրային. 2. B լինեալ. 3. fr կամ պիտի փիւ. պարտ է. 4. r մեռանիլ չարաչար մահուամբ. 5. f մեռանիլ. 6. r յոհաննէս. | r յոյժ նամբաձեալութեամբ. 8. fr յոյժին է. | r յոյժ որ ինձ Ծառայ քրիստոսի. 9. f զգան. 10. r առաջ փիւ. հրամայեաց. 11. f ի բերդն. 12. r անօրէնքն զի. | B յոյժ անեղութի. | f օգնականութեն. 14. B յոյժ ոտիւք և ձեռաւք. | f իրանդի. 16. r ի հաւատոց. 17. f երկրպ. | fr անեղութեամբ. 19. r ոզբալոյն. B ի գիշեր. 20. r առիւն. 21. f յոյժ նա. | r խաժիա. | f յոյժի ի. 22. r ար. | f է պիղծ. | r անօրէնացն. 24. f խորհէր մեռանել. r կամէր մեռանել.

Ցրեաց զմեզ ի քրիստոնէիցդ առ քահանայն թէ «Տուր ինձ հաղորդութիւն ի մարմնոյն Քրիստոսի, զի ի վաղիւն ծառայեալիմ վասն անուան Նորա»

Եւ նոցա անդիմիջի արարեալ անհնազանդ և ապստամբ կոչեալ զնա։ Այլ նա հայէր և մաչէր յանձն իւր և ի գառնութենէ սրտին ապա լայնկոնս յօրինէր ինքն ինքեան և ապրեալով և ամենիմացութեամբ չարչ գայր ի քարոզելն գօտեպնդէ և միսածոյն, վայ և եղուկ կարգալոյ անձին իւրում տեսլեամբ և ասէր. «Վա՛յ քեզ ապացոյդ. Ծանանիս», զի զքահանայն ապաւէնացոյցէր և գծնօղսն զո ի սուգ դառուցէր. և սրբերի եղերաս և զինկերսն զո գառնացուցէր. զառաքսն մռնացար ար ծնաս զքեզ սրբի Աստուծոյ. զԱհեռաքսին թեղեր՝ որ լուսաւորեաց զքեզ զարդարեցաւքեզ. Եկեր յայսոյն Քրիստոսի. հեռացաս ի քէն Տիրեշտանին պահապան։ Եւ արդ Քրիստոսի Աստուածդն քոյ զինչ պատասխանի տայցես յաւուրն դատաստանին. որ տաց ի սուրբ Ահեռաքսինին, թէ «Որ ուրացայի զնա առաջի մարդկան, ապացոյց և ես զնա առաջի Հօր իմոյ, որ յերկինս է»։

Զայս և առաւել քան զայն ապա յօրինէր և լայր հանապազ և յաւտաւտս չարժէր զլսօգնն։ Եւ ապատհեան վաճառաց զամենայն ինչս և զառացուածս իւր և եւս ապրատաց և կարօտեալոց։ Եւ երթեալ առաւօտ եկեղեցւոյն, գասանեանց զամենասուրբ երջանկութիւնն և զՔրիստոսի մարգեղութիւնն և ապրալով և լալով մեզով եւս առաւել աւելորդս։ | 1. r զքրիստոնէիցդ. 2. f հաղորդութիւն. r յւռնի ի մարմնոյն քրի. 3. r տանանն քրի. | f նոց փիս. Նորա. 4. Ir ապացոյց. 5. փիս. այլ նա...մաչէր B իսկ նա մաչէր. 6. r յայսպին. | փիս. ինքն ինքեան...անձին իւրում. այլ և տող 6-8՝ B և գոտիսդ և միսածոյ չրջէր ի գոյսն անմիսալի. | f օրինէր. 7. f չրջէր փիս. չարչ գայր. 8. f կարգալով. 9. f ապացոյդ. r յանձնէս. 10. f ապաւինացոյներ. 11. Ir եղբարն. | f զնկերս. 13. f ի յայսոյն. 14. B յւռնի հեռացաս. ի քէն հրէշտակն պահապան. Ir յւռնի արդ. 15. r տացես պատասխանի. 16. f ապացոյն. 20. r ի յայր և յապատասխանի առաս. f և զայր և պատասխանս. r պատգն. | փիս. աՀեռաքսին վաճառեաց B վաճառեալ. 21. Br յւռնին և զառացուածս. | B նա փիս. և նա. 22. Br յւռնին և կարօտեալոց. r եկեղեցւոյն. 23. փիս. և զքրիստոսի մարգեղութիւնն ե և զմ ասուքի զնկերսն քրի. f յւռնի. 24. r ապրալով փիս. և ապրալով. | B յւռնի ի լալով. | f մեզով. | r աբ.փիս. աՀեռաքսին.

Նայն քահանայիցն. և եցոյց զգերեզմանն իւր առաջի սուրբ սեղանոյն և ասէ. «Ասա Թաղեցէք զիս». և յանձն արար զինքն Աստուծոյ և սուրբ եկեղեցւոյն և պատրաստեցաւ ամենայն սրբազործեամբ և հանեալ ի պահէն առաջնոյնին, զի օրն անառաջ անցցէ։

Եւ եկեալ առ նա Բ այր ի գլխաւորաց անօրինացն և ասեն. «Եկ երթիցուք յայսմանայն մեր, կերիցուք և արբցուք ի միասին, ապա թէ ոչ, մեռանիս ի ձեռաց մերոց»։

Եւ նա ասէ. «Խորին սրբոյն եմ խոտացեալ զայսքան ատեսիս և ոչ կարեմ գալ»։

Եւ նոքա չարաթեեամբ լցեալ՝ երթեալ առ գաղին և ասեն վասն նորա թէ «Ձչմարիտ քրիստոնեայ է. և խաբեաց զմեզ և զօրեհս մեր»։

Եւ նա ասէ. «Լաւ լերուք մինչև ի պահն խաւեանց. և ի նմին օրն ի՛ միտսանեմք զնա. և թէ ոչ կամիցի, չարաչար մահուամբ կորուսցուք զնա»։

Եւ նոցա լռեալ մինչև ի վերջին օր չարաթիս բանն բարեկենդանին և ի նմին օրն երթեալ բերանեցին զնա և ասեն՝ Հարկանեմք։ Եւ ուեակաց ծնօղացն, ազիզորիմ պղպալով և կամելով երթեալին գՀեռ նոցա եւ նա ասէ գնոսա. «Աստուածածոյնի ծնօղ իմ, մի լայր ի վերայ մահուան իմոյ, այլ լայեք ի վերայ կորստեան իմոյ. բայց ապաչեմ զձեզ՝ Տալով ապաչեք ինձ գաշխատանս ձեր և օրՀնեցէք զիս, զի ես այսօր վիպ լինելոց եմ Քրիստոսի՝ նման Յակովպոյ»։

1. B զդերեզմանն. | B յւռնի սուրբ բառը. 2. B թէ փոխանակ և ասէ. 3. r եկեղեցւոյն. | r պատրաստաց դիմեն. 4. Ir ի պահ. 5. Ir անառաջ (Անաջակաց անցուցանէր գաւասան (f գառաւս) և. 6. r յւռնի առ նա. | r յւռնի ա. ր. 7. Ir յւռնին և. | r առան գնա. | f ի յայսոյնանայն. | f և կերիցուք. | r յւռնի կերիցուք և միասին. 10. B խնդրեսցուս. r խրդրեսցուն. | f խորտեսցուն. 11. r ոչ կարեմ. 12. փիս. երթեալ B գնացին. 13. f յւռնի թէ. 14. r գօրհեան. 15. r ուեակաց. f կուսանեանց. 18. Ir ի վերջին. | r չրթեան. 20. r այս. 21. փիս. պղպալ և կամելով r գնդելով. B պղալ և կամով. 22. r ով փիս. աստուածպղալ. | f ծնօղ. 24. փիս. Տալով պղալեք ... յակովպոյ, այլ և տող 24-26՝ B օրՀնել գիս.

Եւ տարածեալ ծնօղացն գձեռս իւրեանց՝ խաչակնքեալ օրհնեցին զնա և ասեն. «Զօրացուցիչն Աստուած զօրացուցանէ զքեզ. Երթ է խաղաղութիւն. և ինչն Քրիստոս եղիցի ընդ քեզ»

Եւ տարեալ զնա անօրինացն առ դատին և նա յղեալ առ ամէրայն՝ ասէ. «Տիկին ուրացուցէք և Քրիստոսեաք զդա»

Եւ հասեալ ի գաւառն բերդին, զոորի առեալ կանգնեցաւ և ասէ. «Ո՞ւր կամիք տանել զիս. ասա եմ՝ հնծեալ ի ձին տառապալի և ուրացեալ զՔրիստոս, ասա եմ մեռանելոյց»

Եւ ամբաձեալ զաչս իւր ի վեր և եւթես հոգւոյ սկամբ զՔրիստոս եկեալ բազում՝ հրեշտակաք և գասուք մարդեղութեամբ և բերեալ նմա պսակ անթառամելի. և զարքայութիւնսն զօրացուցանէր զնա ի մարտին և խոստանայր նմա զօրեհնձան լուսեղէնաս Վասն որոյ պաշտաւքաւ գեղ երեսաց նորա և ամբարձեալ գձեռն իւր յերկինս՝ աղաչեաց և ասէ. «Հաւատամ՝ ի Քրիստոս Աստուածն իմ, յաբարիսն երկինի և երկրիս» Եւ վաղեալ ի ձեռաց նոցա անկաւ յերկիր և զհոգի խաչակնքեալ՝ արիաբեր ի բերան իւր և ասէր. «Ա՛ստ սպանեցէք զիս վասն Քրիստոսի»

Յայնժամ՝ անօրէնքն գիմեցին ի վերայ նորա իբրև զգուն կառապի և զարիւն և զփտրիս հարին զդէմս նորա, մինչ զի ուղղն գլխոյն ի վայր թաւեցաւ և անկաւ ի մէջ եւ նա յանկարծակի ուշաբերեալ և եղեալ նստաւ և պատմէն

1. r գերեսս իւր. | r անապական բաժակ. 2. r պատիճ. 3. r և տեսեալ անօրինացն ասեն ցին. եւ ասեն անօրէնքն. 4. r ապրեցնեմք. 5. ցին. և կրկին...և ասէր. այլ և տող 5-8՝ B քաջալրանայն և ասաց. 6. ցին-ալուիս. դրացիսով | խաչակնքեալ. 7. f հաւատիցէ տրարիսս. | մեծաչանչ. 8. f սպանեցէք. r սպանեք. 10. ցին. քաջ նահատակին B պրոյն. 11. r զարմացեալ ցին. քոզին զնա և. ցին. խաբեպան...աստուած, այլ և տող 11-12՝ r զքս. նշան. ած. դատանեալ խաբեպան այն. 13. ցին. եւ նա ասէ... քարկոծել զնա, այլ և տող 13-15՝ B եւ ասաց զասին քարկոծել զնա. | r յոտին նորա. 14. r սպանէք. 15. f երթեալ. 17. r երթեալ. 18. r առեալ տանէին. 19. ցին. զօրեղ զօրականն B սաբբ վկայն. | f մեծամարտիին. | Br յոտին և քաջ մեծամարտիին. | r զառաքեին և զնա. 20. ցին. հոեալ և r բարձեալ. B բնկեց և. | r եկեալ և նայն տեղն ցին. եկեալ եկն ի տեղին. 21. r հնծեալ էր. | r յոտին և. | B յոտին մեքձաւոր. 22. r ձին զօրեմարն ասէ ցին. ձին և. | f յոտին և.

իւրով օծանելիք զերեսն և ասէր. «Այ՜հա բաժակ անապական, զոր արբէ և մահ պատուական՝ որ այսօր ինձ Տանուխկեցաւ»

Եւ ասեն անօրէնքն. «Մի երկնչիր. ի՞ր բան խոտեաց և մեք դեղոք ապրեցուանելիք զքեզ»

Եւ նա դարձեալ գաւանեաց զՔրիստոս Աստուած և կրկին անգամ խաչի գրոշմեալ զնոսն արիաբեր ի բերանն և զձեռն խաչակիրեալ ի վերայ սրտին գոչէր մեծաձայն և ասէր. «Հաւրեք զիս և սպանեցէք, զի ես Յանուն Քրիստոսի եմ»

Եւ տեսեալ անօրինացն զհամբերութիւն քաջ նահատակին՝ ծաղին զնա և գնացին առ դատին և ասեն. «Քաջ բերայն այն ոչ գտաբէ ի դատաստանսդ զՔրիստոս Աստուած» Եւ նա ասէ. «Ընդէր ոչ սպանեք զնա» Եւ նոքա ասեն. «Սպանեալ զնա և նա նոր կենդանացաւ» Եւ հրամայեաց դատին երթալ քարկոծել զնա Եւ նոցա երթեալ ազգաւնօք խրատ տային նմա առնել զնամն գատաստանին Եւ նա ասէ. «Երթիցուք առ դատաւորն»

Եւ նոցա ասպատեալ տանէին զնա առ դատին Խակ զօրեղ զօրականն Քրիստոսի և. քաջ մեծամարտիին զդաւ. անձինն ի բաց եգեալ և. եղեալ եկն ի տեղին ուր գուցացաբեան ձին էր հնծեալ. և. ձայնեաց մեծաձայ քրիստոնեիցն Թէ «Ա՛ստ հնծայ զանաւ. ձին և. ձառ մեռայց վասն իմ՝ Քրիստոսին»

1. r զերեսս իւր. | r անապական բաժակ. 2. r պատիճ. 3. r և տեսեալ անօրինացն ասեն ցին. եւ ասեն անօրէնքն. 4. r ապրեցնեմք. 5. ցին. և կրկին...և ասէր. այլ և տող 5-8՝ B քաջալրանայն և ասաց. 6. ցին-ալուիս. դրացիսով | խաչակնքեալ. 7. f հաւատիցէ տրարիսս. | մեծաչանչ. 8. f սպանեցէք. r սպանեք. 10. ցին. քաջ նահատակին B պրոյն. 11. r զարմացեալ ցին. քոզին զնա և. ցին. խաբեպան...աստուած, այլ և տող 11-12՝ r զքս. նշան. ած. դատանեալ խաբեպան այն. 13. ցին. եւ նա ասէ... քարկոծել զնա, այլ և տող 13-15՝ B եւ ասաց զասին քարկոծել զնա. | r յոտին նորա. 14. r սպանէք. 15. f երթեալ. 17. r երթեալ. 18. r առեալ տանէին. 19. ցին. զօրեղ զօրականն B սաբբ վկայն. | f մեծամարտիին. | Br յոտին և քաջ մեծամարտիին. | r զառաքեին և զնա. 20. ցին. հոեալ և r բարձեալ. B բնկեց և. | r եկեալ և նայն տեղն ցին. եկեալ եկն ի տեղին. 21. r հնծեալ էր. | r յոտին և. | B յոտին մեքձաւոր. 22. r ձին զօրեմարն ասէ ցին. ձին և. | f յոտին և.

եւ տեսեալ անօրինացն զնշմարիս հաւատոցն, բարեւ և փայտս. Նաթեալ Նարկեցին զամենայն մարմին նոցա եւ նա պիտս. ատանգեալ զհագին իւր առ Աստուած ի ձեռս հրեշտակացն եւ առեալ անօրինացն զմարմին երանելի մանկանն՝ պղտեցին հրով.

Եւ ի գիշերին յայնմիկ լոյս պայծառ ծագեալ ի վերոյ նոցա և անօրէնքն ամենեքին դլխակոր եղեն եւ յետս երից աւուրց հրաման եւս ամենայն բառնալ և թագել գինացեալ նշանաւ նոցա Քան քրիստոնէացն, որ չտէն անօրինացն փախուցեալ էին՝ Հոգոյնկան ընդ բարեպաշտ Ծնօղացն նոցա և եկին ի տեղին և Ծնօղքն Հանդերձ սգոյն և բաց ընկենքն և սպիտակ դգեցան. և օրհնութիւնս մեծաս գոհութիւն Աստուծոյ տային. և առեին ուրախացեալ սյսօր ընդ մեզ ամէներեան, զի Տարտանէր ինդութիւնն է դատաւկիս մեր. գնժացեք քահանայք և Ժողովրդք ամէներեան. զի սրդեակս մեր գնգհոց բաժանն Եարս. մեր սրբոցդ գմարմինսաւոր բաժանն և ուրախասցուք. և սաստկին սրպ լոյնն և կամ սիսռասպին եւ առեալ գինացեալ մանն Նշխարացն նոցա. սրբացան եսկիսպան Մոնեմնաս ամէն Նոյն բազմութեանդ քահանայից և Ժողովրդոյն՝ օրհնէին գնաստած սր ի ձմեռնացեալ Ժամանակիս փարձ փիլիսնցոյց մեզ Տասով սաստկութեան եւ սարեալ եգին յնկերգն իւրեանց և ներքոյ բնկրին ուր ինքն գլուխով էր գոտեղն սաղմոսիք և օրհնութեամբ ի փառս սրարչին.

1. փխ. գնշմարիա B գնաստատուն. 2. r չարգեալ փխ. Տարեալ չարգեցին. 3. r յոյնի պիտս. f քաղցրութիւր. | B յոյնի ի ձեռս հրեշտակաց. 4. փխ. եւ առեալ անօրինացն գմարմին երանելի մանկանն պրեցին Տրով B եւ անօրէնքն պրեցին գմարմին երանելի մանկանն. 6. f առնիկ. | r սաստիկ փխ. պայծառ. 7. B յոյնի և անօրէնքն ամենեքի գլխակոր եղեն. 8. r առաջ. | r քրիստոնէից բառնալ. 9. իսկ քրիստոնեացն ..... հատուածի մինչեւ վերջ՝ B համառօտակ և ի նմին Ծնօղաց նոցա և սրբոցան եսկիսպան սահմանին՝ քահանայիւք և բազմութեամբ Ժողովրդոյ և սարեալ եգին յնկերգնցին, ի ներքոյ բնկրին՝ ուր ինքն նստոյ, սաղմոսիք և օրհնութիւնս, ի փառս քրիստոսի սաստծոյ II. f մնացեալ. | f գնահատին. 13. f գոհութիւն. | r սոյն սյսօր ընդ մեզ. 14. f ինդութիւն. 15. f յոյնի սահման-

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի յամսեանն փետրվարի ի ԻԲ. ի սոնի ՀՈՐ Տայրապետացին։

Այս վկայաբանութիւնն ունին միայն Bif ձեռագիրքերը. Bf մնհնի 32 և փետրվար 22, Կաթողիկոս Տաքսարանի և Ս. Գողիքարպոսի վկայաբանութիւնները յետոյ, B այս վերնադրով.«Ի սոնի սուրբ վկայաբանութիւն մանկանն Ներսեհսի.» էջ 284 ա′—285 ա′, f ձեռագրի վերնագիրն է. «Վկայաբանութիւն սրբոյ վկային Քրիստոսի նոր վկային Քրիստոսի մանկանն Ներսեհսի.» Իսկ երկարագոյն է. «Վկայաբանութիւն նոր վկային Քրիստոսի մանկանն Ներսեհսի, որ մանկամանն խօրհ. ասի.»

Նոյնը ունի նաև P էջ 268 ա′′ (նոյն օր. նոյն սրբոյիկ յետոյ) Հետևեալ Տամառատ վերնագրով.«Վկայաբանութիւն նոր վկային Քրիստոսի մանկան մերոյ Ներսեհսի անուն կոչեցեալ, որ մանկամանն Տոյնս ասի. կատարեցաւ. ի սնտրեհսոյ ի փառս Քրիստոսի.»

Վկայաբանութեանս մի երկարագ համառատութեան ունի y ձեռագիրքը, նոյն օր, նոյն սրբոյիկ յետոյ, այս վերնագրով.«Վկայաբանութիւն նոր վկային Քրիստոսի մանկան մերոյ Ներսեհսի անուն կոչեցեալ.» Նախաբանը համարեցնելք. յաջորդով մեջ բերել այն համառատութիւնն էլ, որ ինչ ինչ մասերն աւելի ընդարձակատ են և ամբողջին մի աւելի աշքադրելի լեզուի հնարաւորք է տրուած։

Թուականի համար մեր ընտրածքը համաձայնութեամբ ունեն 922 փետրվար 22, բաղեկիդ անի նախորդ շաբաթ օրը 922 Քանի (փետր. 14) քան տոմարական հաշուի համապատասխանում է քրիստոնէական 1437 թիւը։ Նոյն այս 1437 թուին Զատիկը մաքս 31-ին լինելով, Բաղեկիդ անը

քեան. 18. f յոյնի կամ. 19. f ի նշխարաց. | f տեփանեան. 20. f քրիստ. | f և օրհնէին. 21. r յոյնի ի. | f փրկիք-Քիստոյց. 23. f լուսին. | f և ինքն. 1. f յամեան.

գալիս է փետրվար 10-ին, ուստի համաձայն չէ մեր ընտրյալ մանթամանու անկինութեանց։ Նաշխոյը տալիս է 1438, որ Զաքինը տալիս 13-ին գալոյ։ Բայց կիրակիներ պատահում է փետրվար 23-ին և 150 Տարեգրքաց տալը փետրվար 22 չարաթի օրը։ Այս պատճառով և որովհետև թուականը դնում ենք ոչ թէ 1437, այլ հշտիւ. 1438 փետրվար 22 չարաթի։

Պատուական և պանծալի վկայս այս Յովհաննէս էր ի Բղնունեաց գաւառէն ի Խոթի գաւառքէ, բարեպաշտ և ասատասաներ Տեառնոջ գաւակ, ի 922 թուականութեանս մերում, մնալով և վարժելով ի չարաչասս երանաշուք գունանականն երջանց, մինչ դի պատահելի էր տեսողացն և լսողաց՝ հաւատացելոց և անհաւատիցն։ Եւ սիրեցեալ եղէ յաչս ամենայնեան Սևադին կռչեցեալ։ Եւ հանապազ կայր առաջի Նորա ի գինարբուսս և յսմենայն սեղխս։

Էր և ի նմին քաղաքին կին մի պատկ և երջիչ։ Եւ յաժամ գայթն առաջի Նորա առ ի յերգել զպատչասս ուրախութեան անպիտան և վատասիրք գործոյն՝ յայնժամ լինէր պիղծն այն առաջի ամենայն հրապարակին։ Եւ յաժամ դիբիտասակ ճառէր և զամենասուրբ Երրորդութենէն օրհնութիւնս, և զերգս հրեշտակացն դիտառ ի բարեհնչուն ի ձայն և ի յերգս սրբոցեանն խառնեալ՝ համարձակ վտահութեամբ առաջի ամենեցուն երգէր։

Իսկ բանարարքն սատանայ, որ ի սկզբանէ մարդասպանն է և ուսուցիչ չարեաց՝ արկեալ նախանձ և ատելութիւն ի սիրտ ծաքարտաւ և ենիգժոտ ազգին Մարաց՝ չարախօսեն զնա առ արքն ամիրային, զի գաղտագար կրասցէ զնայ։

Յառաջ միամիտ կրէալ զնա առ ինքն ի Պարին և հարցանէր ենեղութեամբ Ասէ. Ովու լեալ ես երբեմն մեզգը ընդ Յաեին զաւարին Օրբէնդն մեր ուսուցանեն մեզ աչխոհան յօրինդն մեր գալ և զօրինդն մեր կատարել կամ մեռանիլ։ Իսկ Յաեան Բրխատոսի համարձակութեամբ եւս պատաս-

խանի և ասէ. «Քաւ և մի լիցի, սրբի ամիրապետ. այն գործ ձեր է և առաջնորդին ձերոյ։ Իսկ ես Յաեայ Բրխատոսի եմ։ Բրխատոսն մեր սուբբ է և զառբան սիրէ։ Ոչ է պատ Յաեային Բրխատոսի ի պիղծս մերձենալ, այլ օրինաքն Բրխատոսի կեալ՝ մինչ զի զօրհնութեան պատիւ առնուալ քահանայիւք ի գուռն եկեղեցեայ մերոյ»։

Յայնժամ բարկութեամբ լցեալ անօրինին և իբրև գնաւ վառեալ ասէ. «Ձէր գու յօրէնս մեր. պատ թէ ոչ՝ ի սոյն ժամու գառն և չարաչար մահուամբ կորսուանիսմ զքեզ»։ Եւ նոյն ժամայն հրամայեաց չորս պատից ի սերդէն ի վայր արկանել գնա և մեռանել։ Եւ ոչ կարացին անօրէնքն յաղթել նմա, զի անեղերգի օգնութիւնն Աստուծոյ յաղթեաց նոցա։ Եւ նորա բրածէծ արաբեալ գնա գառն և խոտ գանիւք և կապել սուրբ և ձեռաք երէին ի բանսեր, և զդիւրեն արբելով և պատիւ խոտանդաստ տիպատցուցին գնա։ Եւ նա խաբեաց գնասս և ասէ. «Փող տղաչս եղիցէ, զի մի կորսուանիցեն գնա ի գիշերին»։

Եւ այգացի յարժամ լուսացաւ՝ հանեալ տարան առ ամիրայն, և բռնաթեամբ եղեալ ի ձեռ՝ չարչ ածին ի քաղաքին և ուրախութեամբ ոտն մեծ կատարէին։

Իսկ օգորմիչի մանուկն ի ուժոյ գալով ի տես հառաչի, ի նոյն օրն գղեացեալ փոխանակեաց և կամէր մեռանիլ վասն անուանն Բրխատոսի։ Յայնժամ գոմն քրիստոնեայ թէ «Ձուք ինձ դնարմին և գարեւն որդւոյն Աստուծոյ Յաեսուի Բրխատոսի, որ այսօր և վաղիւն մեռանիմ վասն անուան Նորա»։ Եւ նոցա անցեալ արաբեալ, յայժ անարգելով անհաւատ ուրացող կռչելով գնա, այլ նա հաւիւր և մաչեր յանձն իւր, լալով և օգրալով ամօթագործութեամբ և երկիւղիւ, գառելոյծ և մխածոյծ ի չարչ գայր ի քաղաքին, վայ և երանի կարգայր անձին իւրոյ. «Վայ ըեզ ուրացող Յօհաննէս, գրաշնացան սրամիեցուցեր և գձնօգան քո ի սուբ պատարագութեան Նաստուածոյ, զսերելի

եղբարն քո և զընկերսն դառնացուցիր. և Բրիաոսի Աստուածոյն քոյ զինչ տայցես պատասխանի յաւուրն դատաստանի, որ սաաց ի սուրբ Աւետարանին թէ «Որ ասացի զիս առնէ մարդկան՝ ասացայց և ես զնա առաջի Հօր իմոյ, որ յերկինս է»։ Այլ և զինչ տայցես պատասխանի յաղի և ողբալիի Ծնօղացն քոյ և փաճանայիդ և պահապան հոգեւոականացն քոյոց, որ զիս օրինաբն Բրիաոսի ունուցին, և ես զօբէնքն Բրիաոսի անարգեցի։ Ահաղ և վայ դիս Աստուծոյ եմ ես ծառայ և ստեղծուած և եղէ աստուածոյ. մա՛ն կրեցի զԱւետարանն սուրբ որ Ծնաւ դիս որպէս Աստուածոյ. ա՛ն կրեցի զատաւածարեալ մարմինն և արիւն որ զոյացոյն Աստուծոյ, որ արբեացն զիս. թէ՛ չնամանեցի զԱստուած Հաղիս որ բնակեացն յիս։ Լա՛ր երկին և որ ի չէր զորութիւնք գասք հրեշտակաց, հոգիք արդարոց և յաստուածք։ Ունկն զիր երկիր և որ ի չէզ կենդանիք և բոլոր գալարիք։ Եկայք ողբասցուք զանձն իմ երկիրի. քանզի ոչ փոքր ինչ է կորուստ, այլ մեծ և սարսափելի. վասն զի զղաւակիցն Աստուծոյ անարգեցի, զհոգիս իմ կորուսի, և չեմ հոգւոյս իմ կորստեան զԱրարչէն իմ Աստուած ի բաց հոգիս։ Վայ է ինձ և աւուրն իմ ծննդեան. վայ է ինձ յաւուրն դատաստանին։

Եւ զայս ասացեալ դամենայն ժողովուրդքն յոյժ շարժէբ։ Եւ վաճառեաց դամենայն ինչս իւր ազատաց և կարօտեաց, և երթեալ առաքն սուրբ եկեղեցւոյն՝ դատանեաց դամենասաւբբ սրբոգութիւնին և զմի Աստուածութիւնն և զսուրբ Հարգեղութիւնն Բրիաոսի, և մեռոյ ետ առաքն քահանայիցն, դամենայն մեզս իւր լալով և ողբալով։ Եւ եղոյց զեկեղեցինն իւր առաքն սուրբ սեղանոյն և ասէ. «Ասա թողեցէք զիս» եւ յանձն արար զինքն Աստուծոյ և սուրբ եկեղեցւոյն և պատրաստեաց զինքն ամենայն սրբութեամբ։ Եւ հասեալ ի պահքն առաջնորդն անստւածութեամբ անցուցանէր զաւուրսն եւ

Եւ եկեալ ոչք երկու գվեստոչք օրինացն և ասէն ցնա. «Ե՛ի գնացար յաղօթանոցն մեր և կերպիցը. ապա թէ ո՛չ և զպահն կորուսանեիք զքեզ»։

Եւ նա ասէ. «Որպէս սրբոյն եմ խոստացեալ զայսքան աւուրսս և ոչ կարեմ գալ»։

Եւ նոքա չարութեամբ լցեալ երթեալ առ զաոին չարխօսեն և ասեն դնմանէ, եթէ ճշմարիտ քրիստոնեայ է և խաբեայ զմեզ և զօրէնս մեր։

Եւ նոքա ասեն. «Լուռ լերուք մինչև ի պահքն մեր և ի նոյն օրն թրիաոսիք գնա. և թէ ո՛չ կամի չարաչար մահուամբ կորուսանեիք գնաս»։

Եւ նոցա լռեալ մինչև ի վերջին օր չարաթոս Բարեկենդանին և նոյն օրն երթեալ ընդունելոյն գնա և ասէն հարկանելով.

Եւ տեսեալ Ծնօղացն ապիղորմ կսկիծանաք և մեծակական ապրալ երթալոյն գհետ նոցա ճեաս գաչեալ նոսա և ասէ. «Աստուածապատիւ Ծնօղ իմ Աթրիաստոյ, մի լայր և վերայ մահուան իմոյ, այլ լացիր ի վերայ կորստեան իմոյ։ Բայց ապաչեմ գեզ, Տալով ապաքէն գաչխատանսն Ծնօղութեան ձերոյ և օրհնեցէք զիս, զի ես այսօր առ Բրիաոս կամիմ երթալ և իրրև զնակռվիկ կամիմ Բրիաոսի վիպ լինիլ. փոխադարձ ապրիլդ նմա. զի Բրիաոս զիս մեր չարչարեցաւ և զիս նորա չարչարիմ։ Բրիաոս զիս իմ անարգեցաւ և ես նորա անարգիմ։ Ամենայն Բանն Աստուած զիս իմ մեռաւ և ես նորա մեռանիմ»։

Եւ ապրաձեալ Ծնօղացն գձեռս իւրեանց՝ խաչակերքեալ օրհնեցին և ասեն. «Զօրացուսցէն երկնաւորաց և երկրաւորացդ Բրիաոս Աստուած ամենակարող զօրութեամբն զօրացուցանէ զքեզ։ Ա՛րի ի խաղաղութիւն և Ինքն ընդ քեզ եղիցի»։

Եւ ապրեալ գնա անօրինացն առ զաոին և նա յդեաց

առ. ասիրսին և ասէ. «Արիկն ասրացուցեք և թէխասեցէք գնաս»։

Եւ Հասեալ ի գուռն բերդին՝ զանգի առեալ կանգնեցաս և ասէ. «Ո՞ւր ասանիք գիս. ասա ասրացեալ եմ՞ ասա մեռայց»։

Եւ յանկարծակի զղօղ անձինն զգլուխն և վէր ամբարձեալ՝ եռաս խնամալի մտացն Հայեցողութեամբն զամենասուրբ Երրորդութիւնեն զնամին հաշտասին Համբերութեամբ վերջին և զհանգիսացն ամենեցուն զԲրիսասս Աստուած. ի՛ր եկեալ յօգնութիւն զակատն օրացուցանէր։ Վասն որոյ զղասս հզեչատացն յատաչ կոչէր, զպարտս արգարոցն մեծարէր և զվիպերն քաջալերէ ասրը գալ սեսանել զարի և գթոյ վիպոն ի հանդիսական առեանն և ինքն զպատին հիւսէր, զնամն կատվեր, զանդի հանդասեան պատրաստեր, զօթևանն ցուցանէր։

Եւ սեսեալ սնօրինացն, զի սեպ պատկերին գնդեցս կանգնալ այս երկաս երբն Տրսվ վառեալ, սեսուվին աչացն պայծառացեալ, և սնդունդն էաս. գնաս անասչեան անմոռ Թագաւորին Քրիսասի. եզ. Ծանր և ձգնաց գնեան իւր յերկինս, ապաղաչեաց ի Հայն մեծ և ասէ. «Քրիսասս է արարիչ իմ և ես Հաւասասմ գնաս Պետ է առաքինորէն ձեր և անձնայն մանկանէք Նորաս Նզովեալ է սասանալ և անձնայն զանձ գնալաս եւ վաղեալ ի մէջ ամբոխին անկաս յերկիր և Հայն խաչեալ ի բերդին արկանէք և ասէր. «Ահա սպանէք գիս զանդ Քրիսասսին»։

Յայնժամ բաղմութիւն սնօրինացն երբսն գնան կառասի խուժ արարեալ գխնձերն ի վերայ Նորա և քարիս և փայտիս և սրով Հարին զգլուխ Նորա. մինչ զի ուզեղ գլխոյն ի վայր թափեցաս. և Նա անկեալ ի մէջ Նոցաս, մինչ զի բաղաց ասել թէ մեռաս։ Եւ Նա ուշքերեալ յանկարծակի եղեալ Նասաս և արեանն սծաներ գերեան իւր և ասէր. «Ահա բաժան զոր ճաչակեցի և յօշարակ

Նաան՝ յօրէ ընդեցի և մահ պատասական, որ այսօր Հասի»։

Եւ սեսեալ սնօրինացն ասեն. «Մի երկնչիր. մինչ բան մի խոսեաց և մեք գեղօք բժշկեմք զքեզ»։ Եւ Նա գասեալ գասանաց զԲրիսասս Աստուած և Կրկին խաչեալ զքօշակեալ՝ գՀայն ի բերանն արկանէր և գեեան խաչանիս քեալ ի վերայ սրսին գոյեր մեծաձայն և ասէր. «Հանքեք գիս և սպանեք. զի ես ծառայ Քրիսասի եմ»։

Եւ սեսեալ սնօրինացն գՀաւերեբրեցին քաջ վիպոն՝ զարմացեալ գնացին առ գասին և ասեն. «Արքիսասս Ճշմարիս Աստուած գասանեալ Նարելոյն այս»։ Եւ Նա ասէր. «Ընդէր ոչ սպանէք»։ Եւ ասեն. «Մպանաք գնա և Նա զոր կենդանացաս»։ Եւ Հրամայեաց զանին երթալ գարկանել գնաս Եւ Նոցա երթեալ Նրաս սպեն Նմա սրոգանօք առնել զնամս գասաւորին Եւ Նա ասէ. «Երթայք առ գասաւորս»։ Եւ Նոցա ասրակացեալ՝ առեալ սանեին առ գասաւորին։

Իսկ զօրեղ զօրականն Քրիսասի և քաջ մենամարսին զովասութիւն և գշատ անձինն ի բաց բաղաեալ, եկեալ ի Նոյն սեղին, որ գսրացուսիեան ձին հեծեալ էր՝ Հայեցեալ մերձաւոր քրիսասնէիցն Թէ ՝Ահա հեծեալ գսև ձին, ասա մեռայց վասն իմ Քրիսասոսին»։

Եւ սեսեալ սնօրինացն գնշխարսիս Հասասոնօրեն՝ քարիս և փայտիս Հարեալ Ջարդեցին զանձնայն մարմինս Նորաս

Եւ Նա քաղցրասիեամբ ասանգեաց գՀոգին իւր ասՀասասի ի ձեռս Հրեշտասացս։ Եւ սոսկալ սնօրինացն զարասուսեան Նշխարք երանելի մանկին սղային Տրսվ այրեցին ի մէջ քարաքին։

Եւ ի գիշերին յայնմիկ լոյս սասուկի ծագեալ ի վերայ Նորա և սնօրինացն ահաբեկ եղեալ յամօթ լինելին։ Եւ յետ երից աւուրց Հրամանի Հասասոնի քրիսասնէիցն դնալ Թագել գնացեալ սպերս Նորա Իսկ քրիսասնէիցն, որք յահէ սնօրինացն փախստեալք էին՝ սղգացն ժողովեալ՝ եկին ի միասին, և բաբելաչաչ ծնօղք Նորա ընդ Նոսա զանացեալ Հանգերձս ի բաց արկեալ սպիտակագեղասք

եղեն՝ եկին ի տեղի նահատակութեան պատուական վիպին և օրհնութեամբ և գոհութեամբ փառս Աստուծոյ տային և գովեին մեծաձայն բարբառով. Որ է հարանեաց մեր զառակին եկայք ուրախասցուք սրբոցան քաղաքացք և բաղմութիւն ամենայն եղբարց ի միասին. դի որդեակս մեր զհոգեւոր բաժանին ճաշակեաց՝ մեք զմարմնաւոր բաժանին բնակեսցուքջ Եւ. եթէ ոք լայր ի վերայ նորա՝ ծնօղք նորա սատէին ի բաց կալ ի լալոյ և յողոյ մեծի խնդութենէ նոցին։

Եւ առեալ զմնացեալ մնան նշխարաց նորա սրբոցան արշեղեակոպան տէր Մատթէոսն և պատուական քահանայքն հանգիստ ամենայն բանութեամբ քաղաքին՝ ընծութեամբ և ուրախութեամբ օրհնելով զամենասրբոյ Երրորդութիւնն, որ ի սատուցեալ և ի ցրուացեալ ժամանակիս ոչ յամօթ արար զմեզ առաքել ազգաց անհատաւոիչ՝ տարեալ եդին ի տաբը եկեղեցին ի ներքոյ սատիճանի բեմբին, յորում՝ ինքն գրօշմեալ էր զտեղի գերեզմանին։

Կատարեցաւ տաբը վիպի Երիւսոսի յամսեանն ի փետրուարի ԻԲ, ի ծոմի ՃԺ հայրապետացն Կոստանդնուսպոլսոյ, յետ Բարեխնդամի չարաթի օրն, է վեց ժամս առաւօտս

43.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՏԷՐՈՆԻՑ

† ՉԻԲ=1463 ապրիլ 19 գշ.

Էր տաբք եպիսկոպոսն Յոհաննէս ի տղայութենէ սնեալ և վարժեալ ի վանս տաբք Կարապետին, ի գառնաբեր Տարօնոյ, կրթեալ ի վարս արդիւնաշահեանն կրօնաւորական ժուժկալութեամբ Եւ. Հասեալ ի չափ հասակին, արժանացաւ ձեռնադրել յամենա. եպիսկոպոսութեան նմին աստուածազեալ տեղւոյն Խնամիներեան, որ է անուն սրբոյն Յոհաննու Կարապետին՝ ձեռնադրողին Երիսոսի, քան տեսչութեան Հոգւոյն Աստուծոյ. Որ և առաքելական հոմանէր զժողովուրդն Երիսոսի, ուղիղ վարդապետութեամբ, ոչ որպէս տեբերով վիճակին, այլ զանձն օրինակ կացուցեալ՝ առնելով և ուսուցանելով։ Եւ այնպէս փայլէր որպէս զնշոյ լուսաւոյ ի մէջ ազգիս Հայոց։

Եւ քան բարւոք յօժարութեան իւրոյ զոր ունէր եպիսկոպոսն Յոհաննէս՝ ձեռնադրեաց առ. ի ներոգել վերսահն զառաջնորդութիւն տաբք Կարապետին և յօրինեաց գնա գեղեցիկ չինուա-

1. B յունի էր. | r յոհաննէս. | r ի տղայութենէ. 2. B սնեալ էր. | r ի գառնաբեր. 3. f սարօնոյ. 4. f ժուժկալութեան. 5. B յաքեան. 6. r անպոյծ. | B յունի որ է սքեան ... հոգւոյն աստուծոյ. | f յամենա. 7. f յոհաննու. r յամենա. 8. f յունի քան...աստուծոյ. 9. f հաւէր. 11. Bf յունիի և սքեան...հոգւոյ. 13. Br յօժարութենեան. | r յունի եպիսկոպոսն. 14. B յոհան. r յունի. | r վերրսահն. B յունի. | Bf գառնաբեր. 15. r յօրինեալ. B կատարեաց.

ծոմ: եւ ապա ձեռնադրեաց ի մեծ կաթուղիկէն, ի վկայարան սրբոյն Սահակեանոյ Նախավկային եւ այնպէս կային և գոր-ծէին մեծաւ ուրախութեամբ: Ջոր տեսեալ վիշապն անօ-րէնն, օձն կամակոր, թշնամին արդարութեան սատանայ, զպղծեալսի յատամնակերիւն եղեկտզանին, ոչ կարաց ժուժել ցաւոցն. այլ սաստ չարժեալ զինչպէսեալ գլխոյն և յարոյց պատերազմ ընդդէմ նորա:

Եւ գտեալ ազգ մի խոժոռամէ լեզուաւ և տգղաւ, որ կոչիւր Դժիլ, որք տեղի տալով ընակէին ի նոյն գաւառն Տարօնոյ, առ սահմանաւ լերինն այնմիկ Տօրօսի, ի մերձա-կայ գեօղսն. որք գնացեալ եղեն բարւոքս ի վերայ նոցա, եթէ ՃԱակաց զբարինս մինչեին և տարեալ չինեաց զե-կեղեցին իւրոյ. եւ պղտիկ արկին զնա յարտաց մահուն:

Եւ ծանուցեալ զայս գառաւագեանն Թաւիլի՝ եա ուձել զեպիսկոպոսն և կապեալ զնա յատրպիեաց ի Բաղէշ քա-ղաք՝ առ ամիրապետն Նարապիւ եւ նա ոչինչ գիմեալ զպատճառս իրաւանց, այլ վաղվաղակի եա ի ձեռս գահ-ճացն և Տրամայեաց Հանել զպատաքս յատենէն, և տեսուչ Թիւն Տրապաքիի զանգրեին:

Որ և անդէն մերկացուցին զնա և արկին չուան և պա-րանոցն և Հանեալ ի բարձր տեղի մի, որ կոչի չաՀնէի, առ և տեսանել զելս կրացն Թէ զինչ Տրամայեցէ ամիւ-բային:

Իսկ եպիսկոպոսն եղ ի միջոյ նոցա և կսեաց առ Ինքն զմի ոմն ի գահճապետից զպաքսին՝ որ անդէն կային. և կա-տարեալ զգառաւանութիւնն ուզտիւռ Հառաւոյս Տշմարիտ խոստովանութեամբ ի ծածուկ և Տաղորդեցաւ ի փրկական

1. r ձեռնադրեաց ապա ի մեծ փխ. եւ ապա...ի մեծ. 2. B արբոյ. | f առեիաձնոսի. 3. B յուսի մեծաս. | B յուսի զոր տեսեալ ...փրկ-ղեմ նոցա Հառաւոյս. Իսկ r ձեռագրի մեջ բերր և պահպանուի յնդհատակ յղկոյն յատից. 8. B եւ փխ. գտեալ. 9. f կոսի. 10. f տարօնոյ. | f բառորառաս. | f ի միջոյնա զերդն. 11. B Հանսանձեալ փխ. զնացեալ. 12. f ի թէ. | f մրաքիին. 13. f ապաչէս արկիալ. 14. B խալի ի նա. 15. B յուսի գնա. | f ազաքելաց. 17. B իրաւանցն. | B գահճաց. 20. f չբան. 25. f մի. 26. B յուսի ուզտիւռա. | B յուսի Տշմա-րիտ. 27. B յուսի ի ծածուկ.

մաքինայ և յարմնէն Քրիստոսի, զոր յառաջագոյն բերեալ էր ընդ Լուի և ասացեալ զգՀացողական ազօթիսն, գար-ձաւ անդրէն առ գինուորսն եւ նոցա բազում Հարց և փորձ արարեալ ընդ նմա Նենգագիտեաց, զի թերևս կարացեն պատրել զնա բանիւք և ոչ կարացին եւ ապա առաքեա-մերկ ԼաՃձէին զնա ընդ երեսս և ընդ թիկունսն, մահ սպառնալով եթէ ոչ լուիցէ և զարձցի յօրէնս նոցա:

Իսկ նորա ոչինչ զանգիտեալ ի նոցանէ ամենեւին, այլ ապա Տամարձակ զպատասխանին և յանդիմանէր զանաս-տուած մոլորութիւնն նոցաս եւ ապա քարչեալ գնա անտի բռնութեամբ ընդ քաղաքամէջն և առաքեալ կացուցին զնա առաջի գրան բերդին և կուռեացա ամբոխ յայժ ի տեղ-ւոյն, մինչև կոխել զվիսեանսս եւ բերբերգին Տուր, զի պղտեցնեն զնա. և ասեն Թէ «Ալաքրիս զԳրիստոս և գաթ-ՀԱր յօրէնս մեր և վերծիր ի մահուանէ և բազում պա-տիւս և պարգևս ընկալցիս ի մէնջ». և զինաւն զոր պարտիս չնորՀեմք քեզ»

Իսկ նա պատասխանի տուեալ ասէ ցնոսա. «Ծաստուած-ձեր ընդ ձեզ և կորուսա լիցեն. մինչև յայժմ չրկասանեալ կիցեալ եմ ոչինչ խնդճ գիտելով զանձնէ լինել և այժմ անկանիլ յանապատաւծութիւնն որպէս զանուղղայ ազգդ ձեր վասն առաջեալ ժամանակիս և առաւելաչ փաթիս-թեանս անՀնար է ինձ պղտի լինելոյ»

Եւ Նորա եւս առիպէին զնա և ասէին. «Ալա բան ինչ և պատիր ի մահուանէ և կաց պատուով»

Իսկ նա ի պատասխանելոյ և ի յանդիմանելոյ զնոսա՝ ոչ գադաքեր Իբրև տեսին նորա Թէ ոչինչ օգտեցան ի խոստմանցն, կրճատեցին պատասխանս խրճանց ի վերայ

1. f յուսի և յարմնէն Քրիստոսի. 3. f գինաւնն. 6. Bf խրձանէին. 7. f բռնատեղով. | f ժողովուի փխ. նոցա. 9. f պատասխանին. 11. B յուսի բռնութեամբ. | f յուսի գնա. 12. f կռուեցաս. B կուռեցան. 14. B յուսի Թէ. 15. f գերծիր. 18. B ասաց (յուսի գնոսա). 19. f ածպղատութիւ փխ. քրիստոնեայ. 21. f ասեիեալ. | f գանդրեալ. 22. f առաջեալ. | f առաւելա-23. B լիցիլ. 26. B յուսի ի պատասխանելոյ և ի. | f պատասխանելոյ և յանդիմանելոյ. 27. f օգտեցան. 28. B յուսի խրճանց.

նոցա և ասեն. ահ՛ մեզուն, որպէս իշխեցեր քակել զվկիսին և չիեալ եկեղեցիս»

Իսկ նա կայր անմտանալ ի մէջ նոցա, որպէս գասն անմեղ մանեալ անողորմ գայլոց, որք աստեղասիրի պատուհասիւ գային գազան կառապի՝ սրտպարոյն սրեան ծարաւի և մրմռեալ խածաւոքին գնա բանիւք՝ առաւել քան թէ սրով. Իսկ նոցա գաթնագնալ զերեսս իւր ի նոցանէ, դիմեալ ընդդէն ի հուր, եկաց ի մէջ բոցոյն և ասէ ցնոսա. «Ախթաբուկ ասեմ՛ ձեզ, զի ապչարուսին Տրդա կակղագոյն է քան զնաւաթիւն սրոյց ձերոց»

Եւ նոքա եւս բորբոքեին դնալն փքով դաբրնաց. Իսկ նա կայր ի մէջ հրոյն և ի փառաւորելոյ զնաւատած ոչ դադարէր Իբրև տեսին թէ այնու եւս ոչ կասեցաւ սուրբն, կամէցան ձեռնամուխ լինել ի նա ամենեքեան, որպէս և օրէն է այս նոցա չարութեանն, զի ամենեքեան զօրամուխ թիւն գացեն քաղաքագործեալն ի նաւ եւ գրաչ առեալ ի վերայ նոցա՝ քարշեցին զնա տրտունս ի հրոյն. և եհար մի ոմն ի նոցանէ ուժգին սրով զկոյս եսկիսպոսին, վասն որոյ յոյժ նուազեցաւ եւ ապա բազմութեան հարեալ գնա քարիւ և փայտիւ. և գայր ի վերայ նոցա բազմութիւն քարանցն՝ որպէս տարափս կարկաի, մինչև ածկէն ի տեղւոյն ծածկեցաւ. մարդիկն երանելոյն ի քարանցն եւ այնպէս առաքեալ զհոգին իւր առ. Աստուած սուրբ եպիսկոպոսն ծահկանէս, որպէս խունկ անոյշ»

Եւ ապա հրաման եառ ամբարտան Շապուհ քրիստոնեիցն ի նմին աւուր բառնալ գնա և Թադէոս Զոր և յաւաղագոյն հաճութիւ սրոյ արձակել գնա, վասն քրիստոնէից ի նմին աւուր ոչ ինչ չարչարանաց կամ նեղութեան հրամայեաց առնել, այլ զի ամենայն ոք ազատ կացցէ ի հալածանաց. Եւ ինքն ի Տիսպոն դարձաւ. Եւ ի նմին ամի ի Հռոմ ի Պետրոսի աթոռ նստաւ Կոռնելիոս ի տարին ԽԱ. Եւ ի Կարթագինէ Կիպրիանոս ի տարին ԺԸ. Եւ ի Սիրիա Ալեքսանդրոս ի տարին Ի. Եւ ի Կապադովկիա Գրիգորիոս ի տարին ԺԵ. Եւ ի Պոնտոս Դիոնէսիոս ի տարին ԺԲ. Եւ ի Պաղեստին Ալեքսանդրոս ի տարին Ի. Եւ ի Պաղեստին Ալեքսանդրոս ի տարին Ի. Եւ ի Պաղեստին Ալեքսանդրոս ի տարին Ի. Եւ ի Պաղեստին Ալեքսանդրոս ի տարին Ի.

1. Բ մրսուն. | f զնչոքն. 3. Բ յոյնի որպէս գասն...գայլոց. 5. Բ յոյնի որպէս...ծարաւի. 6. Բ յոյնի գնա. | Բ քան գթով. 8. f սաէք. 9. f սուրսան. 12. Բ գնաւատելոյ գան. գիս. f գնաւատելոյ...գսպատբեբ. 14. Բ լինիլ. | f սանչն. 15. f չարաբիս. 16. f քարանցեբբ. 17. Բ յոյնի ի վերայ նոցա. | f յոյնի գնա. 18. Բ սրով սէպին. | f գնդոն. 19. Բ բառնալ գնա. 20. f քարանցն բրնեբնան. 21. Բ տարափ խառն մինչև. 22. f երանելոյն ի սասանկաբիչ քարանցն. 23. f յոյնի իւր առ. 24. Բ յոյնի որպէս խունկ անոյշ. 26. f աւուրն բառնալ ի Թադէ գնա. 27. Բ հանոյիս. f նաբանիս.

Նէից քաղաքին։ Իսկ բազմութիւն ամբոխին ոչ անապէն դամանաց ամբոյժն, այլ փութապես գնան սրանց իւրեանց կառապետին, որք հանապազ ծարաւք էին սրեան քրիստոնէից։

Եւ որ եկեալ արքեպիսկոպոս քաղաքին Տէր Յովանէս ամենայն ուխտիւ և ժողովրդովն, բարձին զպատուական մարմին երանելի եպիսկոպոսին. և տարեալ յատակ եկեղեցին ի վիայական սրբոյն Մարտի զօրավարին և կատարեալ պատչան գիշերոյն հակառակ յերեկոյեայ մինչև ցառաւոտն և ժամուցեալ զնաւշեալ փրկական սուրբ պատարագին, եդին գնա ի տապանի առանի սրբոյ անզգեցին՝ տապանիւք և օրհնութեամբ ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Կատարեցաւ սուրբ եպիսկոպոսն Յովհաննէս տապրիլի ի ԻՓ յետ սրբոյ Զատկին։ Զոր կիսակէսն յերկրորդումն չաբաթիս երեքշաբաթին։

Այն վկայաբանութիւնն ունին մնացն Bfr ձեռագրերք. առաջին երկու. Բայսմաւուրքինքն՝ այն է Բ էջ 370 բ՛—371 ա՛՛ և Ի՝ ունի ԺԲ և տպաւի 19. Բերանակ եպիսկոպոսաց վկայաշանու թիւնից յետոյ՝ հետևեալ վերնագրով. «Ի սմին աւուր կատարեցաւ ի Բրիսաս վկայական մահուամբ սուրբ եպիսկոպոսն Յովհաննես, ի քաղաքն Բաղէշ, յանապատ և ի նենգաժոտ (ի նենգաժոտ) ապդին Մաբաց, որ և Բզդաց, յ Ծ[illegible]

2. Բ յոյնի գրսէց. 3. Բ յոյնի որք հանապազ...քրիստոնէից. 5. f յանմնէս. 6. f ուխտին և ժողովրդին. 7. Բ սուրբ Փիւ. երանելի. | Բ տարեալ յեկեղեցին. 8. Բ ի վկայարանն. | Բ յոյնի զօրավարին. 9. f յերեկօրեա. | Բ յոյնի յերեկօրեայ մինչև ցառաւոտն. 10. Բ ժամուցեալ զպատարագն փրկական և տապ եդին. 11. r վերնագրէ և պատճեղ այսպես. ...սրոյ անզգենոյն տապնաբեք հանդչէ. | f անզգենոյ. Բ վերչանուէ և անզգենոյ բառոյ. 12. r յոյնի տաճանոյ մերոյ. 14. r յանմնէս. | f տապրելի. | r տապրելի ԺԲ. 16. fr չորեքշաբաթին. այս մասին տես յայտոյ նէնաբ՝ ծանուցման մէջ.

թուին Հայոց (ի ՝ Ջ և ե ՝ թբ. Թուականին)։ Սակ եր-
կրորդը այն է, որ ամբողջ ը, էջ 500 ը—501 ա, հետե-
ևալ վերնագրով. «Պատմութիւն և վկայաբանութիւն
սուրբ նախատիպին յոհաննէս. սուրբ նորն յոհաննէ-
նէս կատարեցաւ վկայական մահուամբ ի քաղաքն
Բադէշ յանուն. և ի տնէնդէտու ապրէն մայոց որ և
զբազաց ի Ջ և ե ժբ Թվիցն»։

Սոյնպէս իր ունին նահատակի ընդհանուր կամա-
զրութիւնք, եւ Բ մի քանի տեղ համառօտած է. ր
ձեռագրին մի Թերթ ընկել էր. մինչ այդ պակասը լրա-
ցընէ միայն Բի ձեռագրէն համեմատութեամբ։

Տես նաև Զամչեան, հատ. Գ. էջ 515, ուր եր-
կու տող աննշան տեղեկութիւն միայն կայ։

Սրբի նահատակութեան Թուականի համար հար-
կաւոր է մի կամ բացատրութիւն։ Նախ պէտք է
ուշգրաւի սկսյ համարել ի ձեռագրէ ՋՒՓ—1473 ապրել
19 Թուականը, որմէհետև 1473 Թուին Զատկի տարել
18-ին դալով նոր Պերճին—տարել 25՝ որդէն տրուած
տարմանից անցնում է։ Պէտք է ընդունել ՋՒՓ—1463
տարել 19՝ համաձայնութեամբ Բ և ր երանից անկախ
ձեռագրին։ Այս Թուին (1463) Զատկից գալիս է տար-
ձել 10-ին, ուստի նոր Կիրակին տարել 17-ին։ Բոլոր
ձեռագրերն ունին տարել 19 յոտեքշաբթի։ Բայց նոր
Կիրակուայ յաջորդ յոտեքշաբթին գալիս է տարել
20-ին. ուստի կամ պէտք է տարել 19-ը ուղղել տարել
20, և կամ յոտեքշաբթին փոխել երեքշաբթի։ Ընդու-
նելին վերջինն ևս համաձայն, երբ Գ և Դ տառերի
նմանութենից յառաջացած չիմաստութեան արգիլեալ։
Հետևաբար երբ սրբի նահատակութեան ուղիղ Թուա-
կան տարին ևս ՋՒՓ—1463 տարել 19 երեքշաբթի։

44.

ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ ՄՐՇԱՒԱԿ ԿՈՒՍՏԱՆԴՆՈՊՕԼԻՑԻ

† ՉԻ—1471

Սոյն նահատակի մասին ունինք միմիայն Զամչեանի
հետևեալ տողերը. (Տես Զամչեան, Գ. 515)։

Ի Թուին Հայոց Չի նահատակեցաւ ի Կոստանդ-
նուպոլիս Սահակիանոս մանուկ, զորս գիրքդ մահուն ասի
Թէ գրեաց մի ոմն յականատեսից հանդերձ պատմա-
Թեամբն, այլ մեք չունինք ի ձեռին։

45.

ԳԼԽԻՔ ԽՐՐԵՐԳՑԻ

† ՉԻՓ==1474 յուվ. 16 կր.

Ա՛յս էր յերկրէն Խաբեբդու՝ որպէս քահանայի Գրիգոր կոչեցելոյ. և էր այսա գեռապին տանկացեալ։ Եւ յաւուր միում հանդիպեցաւ սմա երթեալ յայլ գեօղ ի հարսանիս։ Եւ տեսեալ գիտացին իւր անդ գարձեալ գե-
5 րեան իւր ի նմանէ, անհաւատ և ուրացօղ սահելով նմա։ Զոր եկեալ պիղծն այն ի քաղաքն առ գառապան և ասէ թէ «Դաւիթ որպէս մանրոյ իմոյ անարգեաց գիս և գրեբանս իմ և գհաւատս և գառաքնորդն մեր»։

Եւ առաքեալ գառաւարն տարաւ գԴաւիթ և կապեալ
10 էարկ ի բանտ առաւս ի։ Եւ յամենայն օր երբեմն ազգաննոք և երբեմն սպառնալեօք կամէին թերացուցանել գնա ի հաւատոցս Քրիստոսի և ոչ կարացին խափանել։ Եւ չէտ քան առաւն վեհս հաւտին նմա՝ զի հրով այրեսցի։

Եւ հանեալ ի բանտէն սկսան չարչարել զնա ամենայն
15 բազմութիւն քաղաքին. արով խոցոտեցին և փայտիւ ձաղեցին, ապտակեցին գերեսս նորա և բերին և անդրադարձ վիրաւորեցին։

Եւ հայրն Դաւթի Գրիգոր քահանայն լսելով յորդորեր զմանուկն. «Որդեակ, որգեակ հօրս ցանկալի և փափուկդ էիր,
20 մի երկիւղիր ի չարչարանացս, որ զմարմնիդ միայն

սպանանեն և զհոգիդ ոչ։ Այլ ուրախացիր որ յաւիտենից և անմահ կենացն ես ժառանգորդ և անպատում ուրախութեանն»։ Եւ Դաւիթ ցնծալի հոգւով ասէր. «Մի՛ միայ հնձ փրկութեան, հայր իմ, զի այսօր ինձ օր փեսայութեան
5 է և օր ուրախութեան. և ամէն ոտիմ առնուլ հանդերձ փրկութեան և պատմուճան ուրախութեան և փոխանակ չարչարանացս ամէն ոտիմ առնուլ զՀանդիսան յաւիտենից»։

Եւ յորժամ լսեան զայս բան ի բերանոյ Դաւթի ապրն անօրէն՝ բորբոքեցին հուր և առեալ գԴաւիթ տարան
10 յայրել։ և փայլեցին երեսք նորա՝ որպէս զլուսեփաննսին, և ընկեցին գԴաւիթ ի մէջ հրոյն՝ և ոչ այրեցաւ սուրբն առաժամայն, այլ հաւտն ի լոյս գարձաւ և ծիրանագոյն եղեւ։ Եւ անօրէնքն հանեալ գԴաւիթ ի հրոյն և տրամոլոյս կալ-բեվէջ խոցոտեցին զսրտոյր մարմինն, մինչև ի սպառել հնձոյն։
15 և սպա կրկին արկին ի հուրն։

Եւ եղև նշան պարծելի, զի սիրան և գլուխն ոչ այրեցաւ. և գայլ մասունք մարմնոյն այնչափ այրեցին, որ փոշի եղեն և գփոշին հողմով հասեցին և սրարին կոխանս Եւ զսիրան սպասել ընկերին ի հրոյդ բաղանեացն և բորբո-
20 քելոյն հրով. և ոչ այրեցաւ. ամենեին իբրև զպղպջակաւոր երկաթ։ Եւ բաղանէքն և պղինձ բարձանեացն հերձան յերկուս. որ և չահեին սասանեցան սնօրէնքն և երկեան երկիւղ մեծ։

Եւ մինչդեռ բրիստոնեայքն ի սուգ էին և յերկիւղի
25 կային, և հայրն Դաւթի մորմոքայր կսկիծագին՝ յանկարծակի հառաչմունեցաւ լոյս պայծառ. ամենեցուն ի վերայ հնչեալ սրբոյն Դաւթի խաչանման զառւրս հնձեսասան յամենայն գերեզիս Եւ սուր սարեալ եղև նշեալ սրբոյն Դաւթի ի տուն և ի կիսկեղեզ փայրր և չարայր
30 լուսով։ Եւ ի լուսոն առաւրն երեանք կրկին հառաչմունեաց լոյս ի վերայ սեղեալ նահատակութեան սրբոյն Դաւթի, և ազանիք լուսափայլք երամբք սեռեալ հառաչելոյնն որք խոտային ի վերայ նահատակութեան սեղեալն և երա-ժեք թեռչին ընդ սրեւելս. որ և ի սրանչելի հրաչիցն հիա-

ցեալ քրիստոնէիցն՝ գոհութիւն մատուցանէին Աստուծոյ. Եւ հայր և մայր մանկանն և ամենայն ազգայիքն սիրեալ մխիթարեցան ի մեծ ազգն և ուրախութեամբ դոհանային զԱստուածն։

Կատարեցաւ Երանելի վկայն Քրիստոսի Դաւիթ ի թուականս Հայոց ՔՃԻԴ ամին, յունիսի ամսոյ ԻԶ, յատեր կիրակէի, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Այս վկայաբանութիւնն ունի B ձեռագիրը. քառազ Ա, դեկտեմբեր 9։ Նշիչ առաքելից յեռոյ, այս վերնագրով. «Յայսմաւուր վկայաբանութիւն սրբոյն Դաւթեայ։ էջ 164 բ''—165 բ՝։ Զամչեան, հատ. Գ. էջ 515 այս վկայի մասին մեզին հետեւեալ տողերն ունի. «ի թուին ՉԻԴ նահատակեցաւ Դաւիթ սրգի տէր Գրիգորի ի Տարեբերդ կամ ըստ այլոց ի Կոփայ»

46.

ՍԻՐՈՒՆ ՀԻԶՆԵՑԻ

† ՉԻԵ=1446 յունվար 14 կիր.

Սա էր ի քաղաքէն Հիզնայ, հայ ազգաւ, տեսակ ուղղափառ հաւատով քրիստոնէութեան, երիտասարդ հասակաւ և վայելուչ տեսլեամբ, Ի ամսոյ Եւ մայր սուրբ տաճկացաւ յազգմանէ չարին։ Զայն որպ առաքեալ դաստուր քաղաքին բերել զսուրբն Սիրունն, զի թերևս և գնա կարասցէ դարձուցանել ի մերայ օրէնսն իւր։ Իսկ սիրելեայ սրբոյն ազգ արարեալ նմա զի փախեցէ Եւ նա ոչ փախեաւ, այլ գնացեալ առ ազգականան իւր, և արար զնոսին մահսան իւրոյ սրբոյ պատան պահանջէր։

Եւ գնացեալ ինքնակամ եկաց առաջի դատաւորին և ասաց համարձակ. «Փիտացիր, մծղնայ, զի ես քրիստոնեայ եմ ես Քրիստոսի ծառայ»։

Ասէ դատին. «Դարձիր ի Քրիստոսէ, և լեր տաճկի որպէս զմայրն քո. զի չէ պատեհ բաժանիլ քեզ ի մօրէն քումմէ, այլ պարտ է քեզ կեալ ընդ ծնօղին քո, և պահել ընդ նմա զհատատս նորա»։

Ասէ սուրբն. «Մինչ ի յայն եր նա ինձ ծնօղ սրբան և ինքն հոգևոր ծնունդ եր սուրբ աւազանին, և երիտասարդս խային Քրիստոսէ։ Իսկ յարժամ մեռեալ նա զընդարձք սուրբ աւազանին՝ որ ի վերայն ծնօղ մերս, և ապացաւ զԱյսելեան, պատշեհան ոչ է ինձ մայր, այլ թշնամի և ատելի»։

Եւ դառաւոն ոզոք անկեալ խոստացաւ տալ նմա ինչս բազումս, այլ նա և զայնոսիկ զերկնիկս, զոր և ինքն կամեացեր տալ նմա ի կնութիւնս։

Այսչ աւուրն. «Մի կարծեր դու զոչս պակասեցեր»
և կարճամիտ, զի պատրեալ ձգեացես յօրէնսն քո. այլ յոր հաւատս զո ծնեալ եմս, ի նմին մեռանելոյ եմս»

Վասն որոյ բարկացեալ զաղէն հրամայեաց հանել զնա ի բաց, և տանել չարչարելոյ։ Եւ չար սպառաւորն տձգէն խոցեցին զնա խանչարով. և քաշեալ զնա ի վերայ երե-
ասից՝ իջուցին զնա ի վերնատունէն ի վայր։ Եւ տարեալ եդին խիճս հեղեղատի ի ներքս նորա. և յոյժ զնոքեցին փոքով. և ապա խիտ գտանալ կոտորեցին զարիւ զատա-
մունս նորա Եւ այնպէս տարեալ սրինի ի բանդ, և ինդին զատուրս երկուս Եւ ապա հանեալ ի բանտէն հարցանէին.
և. դոյն հատառաւոն ի հատաւոս Քրիստոսիս Եւ ժողովե-
ցին զայս՝ զի այրեացեն զոսերսն. և ոչ այրեցին, այլ ա՜ն-
ցուցանէին զնա Եւ բերեալ կայծ կրակ լցին ի տոզանձաւս
նորա, և ապուցին յոտս Եւ հրաշաւոն մնացեր Տնոցի
սրինի ի Ծոց նորա. և նա կայր անվիպելի չնորհօքն Քրիս-
տոսիս։

Իրալ սեպին անօրէնքն եթէ ոչ կարացին խախտել զերանելի մանուկն, առեալ ածին զնա ի Ֆիտաւն մի. և կապեցին զնա ընդ չեռս ի սիւն մի. և տարեալ զերկու ձեռսն ի չեռոյ պատցին ի բոլոր սեռսնս Եւ պատառե-
ցին զբոլոր մարմինն բաղալ չուանով ընդ սիւնն. և ամե-
նեքեան եկեալ թքանէին չերես նորա և ապտակէին, որպէս հրեայքն զնինպարքին Եւ ծակոտեցին զամենայն մարմինն նորա սրով, և լցեալ ի վերայ վիրացն ազ՝ կախեցուցանեին Եւ ծակեցին զերկու թաթս ձեռինն՝ ըստ նմանութեանն
Ծնատն ի խաչին. և ընդ սրանսն հոսէին ի նմանէ քրտունքքն Եւ առեալ անօրէնսն չուր՝ մաուցին նմա և ասեն. «Ո՜վ-
պիս սակաւ մի. զի զովացի լեզու. քոյ» Բայ նա ոչ էառ

27. ի Ծակոտեցին.

առելով. «Ես ակն ունիմ՝ անմահական չորն Քրիստոսիս» Եւ
թողին զնա այնպէս՝ սինդեալ ընդ սիւնն զգիշերն ամենայն։

Եւ նա ի նոյն առաջնման ննջեաց։ Եւ եռես ի տես-
լեան զառիսն Սաբդա՝ Մարտիրոս որդւոյն Լերով ևկեալ
ցերկինից բերեալ նմա պսակ լուսեղէնս Եւ նա զարթու-
ցեալ սրտախնդութեամբ օրհնէր զԱստուած։

Եւ ընդ լուսանալ առաւօտին՝ ժողովեցան այլազգքն
ի վերայ նորա, ազգակեալ հանին զնա սրտաբաւ և հարցանէին
Եւ նա խնդութեամբ եաս պատասխանի. և գասանեցան
զերիվասս Աստուած՝ զուարթ երեսաք. և անարգեաց զՄա-
ւետ, և զանենայն հեռատեսք նորա Իսկ նոցա բարկութեամբ
լցեալ՝ կրճտեցին զատամունս իւրեանց ի վերայ նորա, և
առեալ քարշեցին զնա տանել ի տեղի կատարմանն։

Եւ ի հասանել հանդէպ մեծ չուպային, եղեն մեծաւոնք
քաղաքին ընդ առաջ նորա. և բերին ի խանութս իւրեանց
խոմաչս բազումս. և մատուցին նմա, զի թեկուս գառնայ
ի հաւատոցն իւրոց։

Եւ սրբոյն պատասխանեալ ասաց. «Ամենայն մարդ
ղառն իւր կամենայ. եթէ ձեր հաւատք լաւ է, նա ընդէր
ձգեք կաշառօք ի վերայ քրիստոնէից. ապա չայտ է թէ
ոչինչ է»։

Եւ զարձեալ զերեսն իւր չայեւելոյ՝ խաչակնքեաց զգէմս
իւր. և առժամայն հարեալ անօրինացն կորեցին զձեռսն իւր.
և պատեալ չարի գիսովք՝ մերկացուցին զնա. և քարշեալ
զոտս իւրեանց, ազատակեցին մերկան ամենեքեան, և դի-
մեալ ի վերայ նորա, մեծկին առհասարակ զսուբ իւրեանց
չարիսն նորա Եւ նա կայր ի մէկ նոցա՝ որպէս զգառն անմեղ՝
մատնեալ անօգնօրէ գայլոցին Եւ. ամենեին ոչ ինաց տեղի տալ
ի մարմնին նորա Եւ այնպէս կատարեցաւ սուրբն Սիրոնն, որ
գործովք գանուն եղեց, և եղև սիրելի որդի Հօրն երկ-
նաւորի, և անուանակից սէր անուանն Քհասի, և սիրոն
անօթ Հոգւոյն ճշմարտութեանն։

10. ի զբաթթ. 13. ի ի տեղի. 22. ի քաչակնքեաց. 32. ի հօգւոյն.

Եւ ժողովեալ բազում ցաւագարաց, և առեալ յարեւնէն ամբիծ սուրբ նահատակին, ածանէին զինքեանս և առժամայն առողջանային ընդհանուր Քրիստոսէ։

Եւ տեսեալ Ճաճկացն զբժշկութիւնն որ լինէին իսրբոյն, 5 խորհուրդ արարին զի այրեացեն զնա հրով։ Իսկ ամբոխ քաղաքին ոչ եթող. այլ հրամայ ետ քրիստոնէիցն բառնալ և թաղել զնա պրպտիս և կամեցան։

Եւ երթեալ բազումթիւնն քահանայիցն և ժողովրդոցն բարձին զսուրբն պատուով զպատուականն մարմին սուրբ վկային 10 Քրիստոսի։ Եւ եդին ի տապանի առաջի ՅարութԹեանն տպաւսիւք և օրհնութիւնամբ և երգոք հոգեւորօք։

Կատարեցաւ սուրբ մանուկն Սիրուն ի թուականիս մերում Չ և ի իե ամին յունուար ամսոյ ի ԺԴ, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Սոյն սրբի վկայաբանութիւնը չինք գտել Ս. Էջմիածնի ձեռագրերի մէջ. ոչ էլ մի ուրիշ տեղից մեզ յանդիպ է։ Վերևում հրատարակուածը գտնուում է Կաղնոյ մի ձեռագրի յայտնաւորքի մէջ, այս վերնագրով։ «Յայտնութիւն վկայաբանութիւն սրբոյ վկային քրիստոսի Սիրունիկոյ». պատագրութիւնը ասուել ենք Կաղնոյ Սանահատեան վարժարանի Հայերէն լեզուի ուսուցիչ Մեծ. պ. Ասատուրեանի հայտարարութեամբ։ Այս առիթս ասելի ընդունակ տեղիս թէն տես մեզ յառաջաբանում։

47.

ՄՏԵՓԱՆՈՅՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻՆ ԲՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՏՂՈՒԹԻՒՆ ՔՆՈՒԹԻՒՆ ԻՒՐ ԵՒ ՄՈՐԵՂԲՈՐՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐՈՅՆ

† ՉԼԲ=1483

Որ էր եղբօրորդի մեծ վարդապետին Շմաւոնի և յաղաւս տանէ և ի մեծ ազգէ. որ և յետ հօրեղբօրն իւրոյ կալաւ զաթոռ մեծատոհմ ուխտին Տաթևայ։ Ի սորա յաւուրսն աթեղայ մի չարժեալ ի սատանայէ չար ցանկութեամբ ի սէր աղջկան միոյ։ Եւ եղբարցն բազում անգամ նորատեալ զնա և նա ոչ յանձնոյա, այլ գործակցութեամբն սատանայի՝ այլ մեծագոյն չարի դիպեցաւ, զի առեալ զաղջիկն և գնացեալ ի գեղ մի այլազգեաց և մտեալ ի տուն գաւառաւրէն տանկացաւ։

Իսկ ազատարէն Տէր Առաքիամոս քանզի ունէր բազում ճորտս այլազգիս, հնձեալ նոքաք ի ձի և գնացեալ ի գետոյն յայն, քարշեալ զաթեղայն և զաղջիկն բռնութեամբ և բերեալ զաթեղայն կացոյց ի տեղի իւր, և զաղջիկն եմոյծ ի կուանդան և յանձնեալ ի հաւատաւոր կանայսն։ Եւ այնպէս արժանացոյց զերկոսինն ապաշխարութեան։

Իսկ յետ այնոքիկ ի ժամանակս նեղուսի փառաշէն, անցելոց ամաց ի վերայ, ի Թաւրէզ, տեղի գտեալ անօրինացն և կամեցան վրէժխնդիր լինել և ժամանակ չգտա-

1. ի և յետ. 17. C փաշային.

խօսեցին դնա առ իշխան այնմ կողմանն՝ որ էր աթաբակ և հայրապետս սրբազաց փառաւորեն, օրդ անուն էր Սոֆիի Թոխիւ Որ ղեալ կոչեաց զեպիսկոպոսն սկզբով ի պատուհենութիւնից եւ երեսք գնաց միտուխէնտիւնց. ապա ընդ իւր և զքահերդերձն իւր՝ որ էր եպիսկոպոս, և քահանայքն իւր՝ որ էր սպեղայ։

Եւ իբրև հասաւ նոքօք առ իշխանն՝ կանգնեցաւ իշխանն ի վերոյ սահց իւրոց և ետն ընդ առաջ եպիսկոպոսին և կալաւ զձեռանէ նորա և տարաւ զի նստուցանէ ի տեղին իւր։ Եւ նա չետս կացեալ՝ ասէ. «Վասն Աստուծոյ, մի անհնազանդեր զիս. զի չեմ արժանի նստել ի բազմացի քումմէ»

Եւ նա ասէ. «Վասն այնօրիկ նստուցանեմ զքեզ ի բարձի խոհուն, զի դիտասցես զկատարել սէրն իմ զոր առեալ առ քեզ»

Եւ եպիսկոպոսն ոչ լուաւ նմա, այլ նստաւ յայնմ նորա, որպէս և առաջ էր յառաջմէ։

Ասէ իշխանն. «Վասն սիրոյ քո, երջանկալ է իմ, զի զքեզ ինձ երկրորդ արարիչ և ղեկավար հոգւոյ իշխանութեան իմոյ տաց ի ձեռս քո և կացուցից զքեզ վերահսկող տան իմոյ և ընտանեաց և տիրեցուս գանձուց իմոց և առացուածոց, և քանի և երկու որդիքն իմ և ես ձեռնէտու տիրոջք հնազանդ լինիցուք քեզ. և քո այսն այն լինի ի վերայ մեր և ոչն ոչ եւ տաց զզգուաստն իմ քեզ ի կնութիւն եւ լինիս ինձ ի փեսայ, զերագոյն ամենայն իշխանաց, ի գրան փառաւորեալ Քայս ամենայն և առաւել քան զայս արարիչ զեզ, միայն թէ լուիցես ինձ և դայցես յօրէնսն մեր»

Ասէ եպիսկոպոսն Ստեփաննոս. «Այդ որպիսի՞ կէ ե՞ միթէ բան ինչ լուանալ է քո ի բերանոց իմմէ վասն այդմիկ կամ ի համառաց ուրուք լուանալ է քոյ»

3. Ch զոր. 5. Ch զքահերդերձն. 7. C լուեի իբրև. 8. h յուեի երեկոյ ևս. 13. C քեզ. 24. C զգուսան. h զգուսաբ. | h կնութիւնն. 26. C ևաթ գրուած փաստանին, յետոյ ուղղուած փաստչին.

Ասէ իշխանն. «Ո՛չ, այլ ես ինձէն հրամայեմ քեզ կատարել զայդ, զոր խօսեցայ»

Ասէ եպիսկոպոսն. «Քաւ լիցի. մի ասասցես ընդ ես զայդ»

Ասէ իշխանն. «Իմ երկասանան կինն յիսուն թագած լինի մէկ այդ քանիզ այլ ճար կայ. կամ պիտի քեզ իմ բանիս հաւանիլ և կամ չարաչար տանջանօք մեռանիլ»

Եւ ասաց բերել առաջի նորա ածիս հանգերձս ոսկեհեղաց, ընդ նմին և ածօթս տանջանաց և ասէ ցնա. «Զօր սա կամս ընտրեա»

Ասէ եպիսկոպոսն. «Ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի»

Եւ հրամայեաց տրկանել ի բանս լինկերդին և թողին անուսում զատուրս ութ. և ապա բերեալ առաջի իւր, հարցանէր. և նա անվեհեր տայր պատասխանի և դատաւորն զԳրիգորս Աստուածն եւ զարձեալ էարկ ի բանս և եթող անուսում այլ էս աւուրս երկոտասան. և սորքրն տանէին ուրախ մեօք նեղութեանն, և ի փառաբանութենէն Աստուծոյ ոչ դադարէին։

Եւ զարձեալ կրկին բերեալ առաջի իւր, հարցանէր. և եղիս զնոսա հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսին եւ ապա հրամայեաց եռացուցանել լի ջրով կաթսայ և ի միւս կողմն հաւ բարձրել ուժգին. և նա կապել զնորընծայ եպիսկոպոսն գԳրիգորիկ Տէր Ստեփաննոսին պարանօքն զերկուս ոտն ի մի և զերկուս ձեռսն ի մի և անգուցանել զկապ ոտից ի պարանոցն և այնպէս՝ որպէս զկծիկ պարկն յեռանդս ջուրցն և մէկ պղնձին եւ զարձեալն որ էր քահանայքն Տէր Ստեփաննոսին, նոյնպես կապեցին և անցուցին երկայն ձող մի յոտսն և ի ձեռսն ընդ որն և կախեալ գնա երկու արանց ընդդէմ կապինս եւ այնպէս առաջի Տէր Ստեփաննոսին զեպիսկոպոսն խարշեցին և զարձեցան խո-

8. Ch ասկէ նկարս. 10. C կամս. 14. C ուրն. 24. C գԳրիգորդի. h գԳրէգորդի. 25. C զերկու. | երեկոյ անգամ h երկուս. C զերկու. 26. h ոտից. 27. C պղոնձին. h պղընձին. 29. C ոտն.

բովեցին. որ մատուցան սուրբ ողջակէզ և զոհ ընդունելի և խունկ անոյշ Տէառն Աստուծոյ, իբրև զպատարագն Աբելի, զնոյն և զՔրիստիանն, յոր հոտոտեցաւ Տէր Աստուած ի հոս անուշիցն· Եւ նորա այնպէս կատարեցան
5 ի Քրիստոս։

Իսկ զՏէր Աստիսանոն զարձեալ արիկն ի բանս. և ասացն Նմա հաց և ջուր հոգեպահս, յետ երկուց և երից առաջի· Եւ զամբիծոնս սրբոց վկայիցն առեալ ազգականացն բազում՝ կաշառուելեւթեամբ և տարեալ թագեցին ի մեծա-
10 փառ վանս Իւրեանց ի Տաճիս· Եւ վասն արհեզիկոպոսին ցուսեցեալն բազում գանձս ի դուռն փառաւորին, ուելի քան զերիս հազար դեհան կարմիր. և ոչ կարաց փառաւորն ազատել զնա ի ձեռաց նորա· զի ասէր թէ՝ «Երդուեալ եմ և ոչ կարեմ զիմ հայրն հարամ անել և զվանայոն իմ
15 թողուլ, որ են մարք սրտացն իմոց, վասն արհեզիկոպոսին»։

Եւ յետ սակաւ մնալ հանեալ զեպիսկոպոսն ի բանտէն, տարեալ առաջի իւր, հարցանէր ողբանօք և սպառնալեօք· Եւ նա զօրութեամբն Հոգւոյն Սրբոյ զոր ունէր յինքեան, համարձակ խոստովանէր զՔրիստոս Աստուած-
20 Լինէ. որ բարկացեալ իշխանն և նա բերել առաջիկայնոս և բարձեալ զերեսսուն և երկու առաջինս նորա, և հարին չուրձանակի ի գլուխ նորա կամօքն որպէս զպատակ. և տարեալ արիկն ի բանտ· Եւ ևկաց այնպէս ի բանդին, մինչև ողջացաւ առաջինացար վերք գլխոյ նորա· Եւ զարձեալ
25 կոչեաց առաջի իւր, հարցանէր. և նա զնոյն դառնանուիթիւն հաւատոյ զարձեալ երկրորդէր առաջի նորա· Եւ նա ևս բերել բեհեզաթարշ և բարձեալ գլխոյ ոսկերաց նորա, ի վաճառն տեղաց· և այնպէս վիրաւորեալ մարմնով տարեալ արիկն ի բանտ· Եւ կացեալ այնքան, մինչև ողջացա-
30 ւանիացն վերք ոսկերացն· և զարձեալ ածէն զնա յատենի

7. C հազ. պահ. | C երկու. և երեք. 11. C քրեցին. 12. h գահիկան. 21. C և յոտիցն երեսաց աջմամ. 23. C տեսանեմ երես աջմամ ուրի. Նախ ևս ևկաց այնպէս ի բանտ, զոր նշանակով յետոյ և ես յետոյ վերուի մեռոյ ևս ևկաց...։ | h ի բանտին. 29. C այնքան.

և հարցանէին. և նա ևս զնոյնպէս դառնացեր զԵրիսաոս Աստուած և ասէր ցիշխանն. «Զի որպէս սայն գաղթեաց ոչ հազալ ի կամաւորաց, նմանապէս և ես անհնազանդ եմ ի չարչարանաց. արա զինչ և կամիս»։

Եւ որոմնեալ անիծեցան՝ ես հաւր բորբոքել և կապեալ քանդմանութեան արեզական, կալեալ ի վերայ կրակին, խաթաղեցին գանձեցան ոսկերս նորա. և նա զեռ ևս կայր կենդանի զօրութեամբն Քրիստոսի. Եւ այնպէս խորովեալ անդադար տարեալ արիկն ի բանտ. և կացեալ այնչափ ի բանտին, մինչ որ ողջացաւ ամենայն հրայրեալ վերք մարմնոյն. բայց այնքան պղպեղունեցաւ մարմին նորա յազդի ազդի չարչարանացն, մինչ զի ոչ բաւէր ամն մարդոյ, հայել ի մարմին նորա։

Եւ այնպէս հինգ ամ բորբ ի չարչարանս և ի բանս կացեալ կապանօք, սովով և ծարաւով, տեւեաց այնքան ամենայնացն· Եւ ապա բերեալ իշխանն առաջի իւր և ասէ ողբանօք. «Զանձրացաք և նեղեցաք ի ամենիցդ զքեզ և ի տեսանելոյ զազիսոյսիդ խորովումն մարմնոյ քո. և զոչ ընդէր ոչ ողբայիս անձին քում. մին բան խօսեաց առաջի մեր և զերծեալ ի մէնջ գնա ի տուն քո և պարտես գնաւասս քոս»

Ասէ սուրբն. «Անհնար է այդմ յինելոյ, մինչ չունիս իմ առ խս է»

Եւ նա հիացեալ զարմացաւ և ասէ. «Մինչ վիմագ է զօրութիւն սորա»

Եւ կոչեալ զօտայն իւր և ասէ. «Ե՛կ, դանիչուան, և ի գրոց պատուիճ մեզ նորագոյն ասնչանս, զոր արարեալ են առաջին թագաւորքն»

Եւ ծօտայն հրամայեաց գերծուլ զգլուխ նորա և ածանել մեզրով. և բերեալ գնաւակսորն որ է սեաւ բզէզն, և եդին յեօթն տեղի ի վերայ գլխոյ նորա և պղտեալ գլխակոյնն, կործեցին գկորձն ի վերայ նորա և պատեալ ծրարեցին։

18. h զարիզոզմն. | C քոյ. 30. C գնաւակսորն. | Ch բզէզն.

եւ նորա փորձին յիւրաքանչիւր գիմաց և ծակեալ մնոյն ի գագաթ նորա. և յայնմանէ խեթ նուագելցաւ տաբրն, զի քան զամենայն ասմունան խեթ և գժնդակ էր. մինչ զի գադելցաւ Հոգի նորա և ոչ միաց ի նմա շունչ կենդանոյ նուիթեան. և այնպէս անկաւ յերկիր՝ իբրև զմեռեալ, մինչև բարմաց ասել Թէ մեռաւ։

Իսկ նա յետ պահոն միոյ ուշաբերեալ գարձաւ ի Տոգիս եւ ընծայեալ քոյր սրբոյն մեծաւս Հառաչանօք և պատասխանի տալոյ մեր փառաւհինն ասելով. «Թէ անտարակոյս իցէ եղբայրն իմ ընդէր չարչարի զանազան տանջանօք իբրև զպատահարս. և եթէ ինչ ինաւակաւ է կամ պարտական, ազատիմ զքեզ ի նմանէ և յանդուլեան փառացն, Հրամայեա փութով տալանանել զնա զի ազատ յանհարկին տանջանացն»։

Եւ յուզարկեալ Բանուսին՝ զմերակացու տանն իւրոյ առ Սօթիկ Թարիկ. լի բարկութեամբ և ասէ. «Ինանի անէծս շահիս մեզ և զաւակաց մերոց և թեթեւութիւն հաւատոց մերոց. արձակեա զայր անմեղ. զի միոչ չահ է մեզ ի հեղմանէ արեան գործ»։

Եւ նա ասէ. «Ո՛չ կարեմ Թողուլ զնան երգնեան խնդալ զոս առաքեւ և չհան զնա բանտիցեալ ի ձեռաց խնդի. զի անպատ միամ ես յերգնեանէն»։

Եւ այնպէս արարեալ ազատակաց զնա ի ձեռաց նորա և յուզարկեաց ի գանս իւր։ Իսկ նա յայժ արամեցաւ և մեզագրեալ քաւելն իւրոյ՝ զանն խափան առնելոյն նմա զաւագրելոյ նահատակութեանն իւրոյ։

Եւ ապա յետ տարւոյ միոյ, գնաց փափագանօք յերուսաղէմ և երկրպագեալ անօքրնական սեղեացն Քրիստոսի։ Եւ գարձեալ եկն ի սեղհաման սահոան իւր ի Տարին և բարեձեռնեցեալ և Հղնաւոր առաքինութեամբ վճարեալ գինացեալ Հանանաս կենաց իւրոց, փոխեցաւ յերկիրն

1. C յիւրաքանչ. 3. Ch գժնդակ. 15. h քառասն. 18. h մերոյ. 21. C առաքեա բանութեամբ. 25. Ch քրեին. 27. h տոգոյ.

կենդանեաց ի վերինն Երուսաղէմ, ի կարգս նահատակացն և ի Հանդոյս հայրապետացն։

Գործեցաւ այս ի ՉԼՐ թուականիս մերում, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Այն վիճակատուիճն ունի միայն C ձեռագիրը, Մեհենի Ի և Մարան 6, Պոզմիչեան եպիսկոպոսի, Ս. Գրիգոր Պուսանից կաթուղիկոսի վիճակատուիճներին և Փաթմոյ և Վարսոյ չիշատակութիւնից չհասյ այս վերագրեալ «Հայոց աստուր վիճակատուիճն այն եպիսկոպոսին Տաթեւոյ տէր Մատիսոսեան», էջ էջծս—էջձդ, այն է 750′—753″։ Նոյնը Հնատարակից Նահ Ալիշան, Սիսական, էջ 526—528, Հետևեալ յատուկատուիճներս։ «Թէպէտ և ի կարգի պատմութեան աստուածազգայ Թէնին Տաթէոս, չիշատակեալ էր Տամատոսիս Լուսաւորչական Հանդէս Մատիսոսի եպիսկոպոսի, այլ քանզի Թերևս սակաւուց տմանց Տանօթ եղեն նզան, վասն այ գտանելոյ ի տոմարական Հայոց աստուածս, զդաեալս մեզ ի մեռ մեռն՝ Հրատարակիլ անթեղել տատանօք։ այն զի և նշանաւոր են զէպք, Թէպէտ գժնդակք ի կեռ և ի լուսոյ։ Վիճակատուիճնս վերադրեալն է Սիսականն չիշատակած Տայոց աստուածգրի մէջ։ «Ձեռատակ Տէր Մատիսոսեան արժէպիսկոպոսին Տաթեւոյ։ Նպաստս տոմարեցիկս Տամիսատուիճնս առնել Նահ Սիսականը՝ որը նշանակեցինք ի տառս։

3. C ինն տարիք լը. h Քեր.

48.

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՎԱՀՆԵՑՈՒ

† 21.Գ մարտից ՀԳ=1485

Սորա հայրն տաճկացեալ էր. ման որոյ ըմբռնեցին զնա պղտզիքն, և առեալ տային առաջի Մուչէյման իշխանին, որ էր աթաբակ և հայրապետ Եաղուպ փառաշահին»

Ասէ ցնա իշխանն Մուչէյման. «Քարձիր ի հասատս հօր քո և ես մեծամեծ պարգեւաց արժան առնեմ զքեզ. և թէ ոչ լսես ինձ, յարտաքս սպանանեմ զքեզ»

Իսկ նա յայնոսիկ անարգեաց զհատատս հօրն իւրոյ և զօրէնս նոցա։ Վասն որոյ հրամայեաց իշխանին Հարին զնա սրով ի կուշտն և քարշեցին ընդ երիվր հարկանելով աքցի և քոնցին։ Եւ նա բարձրագոյն գասանէրք զԲրիստոս Աստուած և փառաբանութիւն մատուցանէր ամենասրբ Երրորդութեանն, որքան չունչն ի մարմնի էր. և անդէն արտաքոյ քաղաքին քարկոծ արարին զնա բազմութիւնն Ցամկացոն։

2. B զաս. | C ածին զնա. | C սուչէման. 5. C սուչէման. B չուծի. 6. B քոյ. | B մեծաց. 7. B չուծի սես ինձ. | B չուծի զքեզ. 9. C զնա արտ[illegible] հարին. 11. B բռբնցի. C բռռնցի.

Եւ այնպէս բարի դասանութեամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս սուրբն Մարտիրոս. զոր ևկեալ յետոյ քրիստոնեիցն բարձին պատուով գասբք մարմինն և տարեալ եդին ի տապանի առ դրան եկեղեցւոյն սրբոյն Պօղոսի. յորմէ բազում բժշկութիւնք կատարին ամենայն ցաւոց, ևս առաւել անդրից և ներսոց։

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի Մարտիրոս ի թուականին Հայոց Ջ և ԼԴ, ի մարտսդ ի ԻԴ, ի փառս Քրիստոսի։

Նոյն վկայաբանութիւնն ունին միայն B և C ձեռագրիններս առաջինը մարտից ԻԴ և յունիս 19, Յովհաննէս Գոնձեցւոյ վկայաբանութենէն յետոյ, հետևեալ վերնագրով. «Յայսմաւուրէ կատարեցաւ ի Վան քաղքի սրբոյն քի Մարտիրոսի, որ թագաւորեալ սպարապետ էր Թէլի Քուանանց Տայոց» էջ 431 ա՛։ Իսկ երկրորդը տրեղ ԻԲ և մարտ 30, Ս. Դանիէլ և Տաճեան Ս. Թադէոս տանից չեղուն, հետևեալ վերնագրով. «Յայսմ աւուր կատարեցաւ ի Վան քաղաքի նոր վկայն քի Մարտիրոս, որ թագաւորեալ սպարապետ այր» էջ ըճձ—ըճձա, այն է 880՛՛—881՛։

4. C բժշկութիւնք. 5. B լինին անհաց և ջերմից, և այլ բազմ ցաւոց. ի փառս քի այ. փն. կատարին ... քրիստոսի. C անհոից.

49.

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԹԱԴԷՈՍԻՆ

† Ջ1.Ե=1486 մարտ 24, աւագ ուր.

Գրանելի աւագն Մխիթար էր ի մեծ քաղաքին և յանուանի չահաւոսանէն Թաւրիզոյ, զաւակ բարի Տնօրայ, ազգաւ հայ և հաւատով քրիստոնեայ, բարեպաշտ և երկիւղած յԱստուծոյ, բարեմիտ և ողորմած, այցելու աղքաց և պատեաց, ասուիկնական օտարաց և անճանաձիկ հիւրից, զգեցուցանող մերկաց և յցուցանող քաղցելոց, սիրող եկեղեցականաց և պատուող ծնողաքահանեից։ Եւ էր պատկան մեծ ազգին Հայոց և գործ արքային Տաճկաց։ Եւ բազում ոգիս ի գերելոցն Վրաց ուանայ տան և կանայս, ծերս և տղայս գնեալ ազատ և արձակեալ ի յանօրհնեալն և թափուալ պատեաց զնոսա՝ գնալ ի տեղիս իւրեանց։ Եւ որաք բազում արդիւնս եկեղեցեաց և վանորէից։ Եւ զեկեղեցին Թաւրիզոյ զոր քակեցին Ագլաղգիքն ի ժամանակս Չահնշահին, նա բազում կաշառս

1. B երանելին. յունի աւագն. | B յունի և յանուանի չահաւոսանէն. r ի Թաւրիզոյ չահաւոսանէն. յունի և յանուանի. 2. B յունի գաւակ բարի Տնօրայ. r Տնօրայ. 3. B յունի և հաւատով քրիստոնեայ. 4. B յունի բարեմիտ և. B ողորմած և. 5. B այրեալաց. r աղքեիկաց. B յունի և անճանաձիկ հիւրից. r անճանաձիկ. յունի հիւրից. 6. B զգեցուցանող. B կրեցուցանող. 7. B սիրող. Cr պատուող. B պատուող. 8. B եպիսկոպոսաց. r յանուանեան. r ազգացին. 9. B զորմն փն. բազում ոգիս. | B ի վաղ առաւոտ. r յունի արս...տայս. 10. B յունի ազատ և արձակեալ. r ի յանօրինայ. 11. B յունի և Թուխալ. B յունի գնեալ. 13. փն. զեկեղեցին Թաւրիզոյ C եկեղեցի քաղաքին. r զեկեղեցին քաղաքին. 14. C ՀՀանդալին. Cr կաշառատուքիս.

առատութեամբ իշխանացն և պարտեացն, գործեալ չկնար նա քակտացնն. Եւ յետոյ բազում անգամ քակել ջանային մոլեացքն և նա անխնայ ցրուէր զղմնեան իւր ի գուռն արքունի և խափանէր զշար խորհուրդս նոցա, ընդ որ 5 մահացին չար ազգն Պարսից և սպառէին տրեան նորա։

Եւ յաւուրս Աղաթալ Փառչահին Թաւրիզոյ, որդւոյ Ուզուն Հասանին, էր այր մի առաջի նորա Մէհրմի անուն, որ Տրաման ունէր ի Փառչահէն՝ թէ գամենայն զոր ինչ և արասցէ՝ կամ իւր եղիցի, թէ խլէ, թէ գրկէ, թէ տճ- 10 տէ, մի ոք հակառակեացի նմին և մի մոգէ ի գառաւտան գործք նորա՝ զոր ինչ և արասցէ նաւ Վասն որոյ գրգռեցին զնա չար ազգն Պարսից սպանանել զառաջն Մխիթար։

Իսկ մեծն Մխիթար ընդ բարի գործոցն և ընդ ողջոյնս փառս Հաւատոցն զոր ունէր ի յԱստուածն ևս արժանա- 15 գոյս նմանիլ Տեառն իւրոյ։ Զի ի մեծի աւագ չարաբիւն լծակից եղև չարչարանացն Քրիստոսի և յԱստուածն կցորդ մահուս նորա։ Զի յաւուր աւագ չորեքշաբթիին արարին անօրէնքն ի մէջ իւրեանց դաւոյնդաւ. ապանման նորա, որպէս ծաւալ ընդ Հրեայսն եւ յաւուր աւագ հինգշաբ- 20 թիին խառնափնեալ արհամարհանօք հաւորդեցան ի կենաց բարւոյն և յարենէ Տեառն, բան խորհրդոյ աւարքեացն և աւուր ուրբաթինն եւ յաւուր աւագ ուրբաթինն որ ար ԻՒ էր մարտի ամսոյն ի վեցերորդ ժամուն, որ կայր բեւեռեալ Տէրն ի վերայ խաչին, ի նոյն ժամուն հեծեալ 25 Մէհրմին այն ի Տիւ և ածեալ ընդ մէջ իւր զառաւթ իւր

1. r պարտեացց. 2. r քաղաքացացն. Cr Չանային քակիլ. 3. r մոլքն. Cr զդմնեն. 6. փն. եւ յաւուրս ... աւագի նորա՝ r եւ էր ի գրանն առաւս փառչահին այր մի. B յունի որդւոյ ուզուն Հասանին. 7. C յունի առաջի նորա. 8. Br ի նմանէ փն. ի փառչահէն. 9. C կամք եղիցի իւրն. 10. r հակառակիլ. 11. Br յունիցէ զոր ինչ և արասցէ նա. 12. փն. զառաջն մխիթար B գմնեն Հայոց գմիրաք. C մխիրագ. 13. r մի բառք ի բնիսկ ...ծոցն և ընդ ուղղաւոտ բառերիցն սկսեալ. | B յունի և ընդ ուղղաւոտ Հաւատոցն. 15. B յունի զի ի մեծի... մահս նորա. 16. C ըղծալիք. 17. C յունի աւագ. 19. B յաւս. C յունի աւագ. 20. C յունի խոտոռմնեալ արհամարհանօք. 22. C վերնասան. 25. C ածեալ ի մէջ զառաւթի իւր.

և եկեալ ի չուխայն, եկաց առաջի խոստովի Քրիստոսի և ասէ. «Խոցեալ է Քրիստոսէ և ասէ փառք պատրաստեալ են մերոյ»

Ասէ Մխիթար. «Փաղաքուեալ անուանի Քրիստոսի յաւիտեան ժամուց»

Եւ արդարդ ասիցէ ոմն պիղծն այն. Մխիթար եւս առաւել փառաբանութիւն մատուցանէր Աստուծոյ և որպէս զառաքեալն ասի պատրաստեալ է նմին ժամուն. դիրքառուս Աստուած զառաքեալ և որպէս Աստուծոյ. Վասն որոյ Թրամեծ արարեալ արդարն զգուխն և զառն և զպատուի սրբոյն և ասաց եկեալ յերկրպագութիւն և որպէս զգառն սեպհող զատեալ զնեցուց զնա է խոնարհին խոյ և զպատուական զլուխ սրբոյն է ծայր առաքելոն խոյ և բարձրացուցեալ է սեաւ բազմութեան չուխային, զոր բարձրացոյն է զառաջասլ առաջ խաչին, և առեալ ընդ չուխայն ընկեց է զսուտ ծեր Փառաշխին

Եւ յայնմանէ Տամբաժուխթիւնն ասէին պիղծ ազգն Պարսից և զրոյ առեալ միաբան զխնդացին և վերայ եկեզեցւոյն առ է բակիլ գնաս եւ քրիստոնէիցն փութացեալ զազգայն բարձին է զառն Բակուսին. Եւ նա փութով ազգ արարեալ արձոյն խոյոյ փաշաշխին, և նա նմանժամայն առաքեաց իչխան մի զորօք Վէրն անուն, որ էր գունապան խոյ. որ եկեալ զամենեսեան ոեռատիպ փախստական արար և զերծոյց զեկեղեցին. Զայն տեսեալ Մէհքին և երկուցեալ յայսպիսի ազգացաց փախստական եղեւ եւ Հրամանաւ Տամբաժոյ խոյոյ Տեհմուղ յաջորդի երթևեռան և հաստնել նմա. «Եւ թէ որ փութով հասանէ նմա և բռնանէ գնա և բերէք առ իս, ասէ, երթիցեն իմ

4. C մխրաքն. 6. C պիղծն. C մխրաքն. 8. B յոյնի աջակոդմեան. 9. B գնան որոյ պիղծն. խրատեծ արարեալ զգուխն և զառն սրբոյն և զպատուին. 10. C զառնն. 11. B երթիցեն. | B յոյնի որպէս զգառն անուեղ. 13. C Թ-ամբրա. B որին. 16. C ընդ չուխանն. C բնկեցին. 17. B խոյ գնաս եւս. C պիղծն. B յոյնի. 18. B զպարսին. 19. B յոյնի առ է. 22. B խոյ գնաս եւս. C պիղծն. B յոյնի. 23. C առ որ. C Նեռատիպ գոմենեսեան. 24. C պեկեղեցիին. C զոր երկուցեալ մէհքին գնա. զպատուեալ զերկրպագեալ. 27. B Թէ օվ որ. B բռնանեալ գնա և բերէ գնա. հասանէ...ասա իս. 28. B յոյնի իմ.

կաշխարն իւրովք նմա լինիլ» Եւ փութացեալ հասին նմա ի նմին ժամու և կալեալ կապեցին զնա և բերեալ արկին ի բանս, զի երթևեռացեալ էր ժամու

Իսկ զպատուական գլուխն և զմարմին մեծին Մխիթարայ եկեալ ծառայքն իւր բարձին և տարան յեկեղեցիոյ Առաջի Հոգեպարծ բազմութիւնք քահանայից և կրօնաւորաց և վարդապետ Յակոբ՝ և ասէրք Թագէոսի Աստուածոյ վանացն որ եկեալ էին ի քաղաքն վան մեծի ոտի Զատկիոյ Եւ եդեալ տարան զմարմին Մխիթարայ յեկեղեցի ժամուն ի մատս մեծի չաթաի գերեզմին և հանդամբ պատուն արարին վինչև ի լուսանալ առաւօտին. Եւ զամենայն երգս մեծի ատոյ չաթաիս. Հրաշալեացի Թագին Տեառն և վերայ նորա կատարեցին. և ընդ Հոգիլ արեւուն բարձին մեծաւ փառաւք ամենայն բազմութիւն քրիստոնէից գոյացփն և տարեալ եդին ի տապանի սահմանեալ և օրհնութեամբ

Եւ որպէս կարգ եղեւ եպանելի հանգստանիս չարչարանաց և մահուան Տեառն յաւուր ուրբաթուն, նոյնպէս և հաղորդ եղև Թագին Տեառն յաւուր չարաթին, որ է օր հանգստեան ի փառս Աստուծոյ, որպ յիշատակ նորին օրհնութեամբ եղիցի.

Իսկ զպիղծն զայն գՄէհքին, զոր ըմբռնեցին, ի վաղիւն եմ բերել Փառաշն առաջի իւր և ասէ. «Ոյշ հրամանաւ սպանիր զպիղծ Հայոց գՄխիթար»

Եւ նա ասէ. «Ոչ ուրուք հրամանաւ, բայց զի ընդդիմացաւ ինձ և ոչ եմ փառս անուան առաքելոցն մերոյ»

Ասէ փաշաշին. «Ո՛չ այդպիսս այլ զի զկաղ քո ար-

1. B իւրոք. C հասեալ փխ. փութացեալ հասին. 4. C զմարմինն մեծին մխրաքի եկեալ բարձին ծառայքն իւր. 6. C բազմութիւնք. 7. B յոյնի ի սուրբ. 8. B ի քաղաքն գնացէ և զաւակին բանից չեղոյ. C տանին. 9. B յեկեղեցին փխ. զմարմին...ժամուն. 10. B չաթաի զեկերեին մեծի. 12. C Թաղեան. 14. B յոյնի զրքաստանէից. 17. C Եւ զի որպէս. 18. C մահուան. C ուրբաթին. 19. B յոյնի որ է օր...հոգիլն. 22. C պղիղծն. C մէհքի. B յոյնի զոր բռնեցին. 24. C սպանիեր. 26. C ոչ իբեւ.

ձակեցաք և թողաք զբեղ ի կամս ազատասան. ժամն ածոյ-
բիկ համաձակեալ արարեր զիւան գայթ· եւ ասեալ լի
բարեմեծամբ ասիւս մի թիթեալ և հարեալ սրամտու-
թեամբ յերես պղծոյն և ի ջարդեալ խորտակեալ զպատկիր
նորա· և ամենայն զգայարանն հրամանաս արարչին ի վերայ
յարձակեալ փարիս և փայտիս հարեալ ասատկեցին զնա·
եւ ես փաղչաչն կրկնել զլլուձև նորա և առաքեալ առ
արդի Մխալքին և ասէ· «Ճնա թէ զրպեա ասի զիբենգ ի
թշնամւոյն և ձառի չարասար զդրանն սպանողն ձոր քոյ»
եւ ապա առաքեալ կանչեցին ի մէջ չուխպին և գմարմին
պղծոյն ընկեցին արատապ քաղաքին, զի չունք և ձառ
կերիցեն գնա·

Եւ էր մեծ իշխան մի նոյն ետգուտ Փաղչաչնին, Աա-
սում անուն, զոր մեծարեալ էր և կացուցեալ Զէվիսպար
ձօղն Իւրդ Հասան փաղչաչին և առաքեց նորա զասատա-
ասան ոչ լիներ ի գրանն արքունին· եւ նա կարի ի խոր
խոցեցաւ· մանաւանդ յարտամ եաես գմիրաթ որ սինպէս
մեծարանաք բարեձալ թագեցին և միհէթին այնպէս խոչ-
ասատակ սպանեալ արատաթ ընկեցին· Վասն որոյ եկեալ
արատաթ ի նոյն օր մեծի չարաձուն և ժողով արարեալ
արանց իբրև քսան հազարաց և նոքօք բարձեալ զզղձոյն
մարմինն թնարաչեալ ի վերայ գլխոյ իւրմանց և առնելին
ի թաղել և բարձրացան եղանակաս արատակելին և չէին
կարզային զանուն նորա· այսինքն թէ մարարիս եղև ի
ձեռաց անօրինաց·

Զոր խնդացեալ Փաղչաչն եաղալ և յուզարկեաց զարա-
ձեալ գնոյն Վէլի բէկին զօրաք, որ գնացեալ նոքա զվակիզս
գլխոյ նոցա ժողովեցին, որք վասն սրոյ պղծոյն ասատակ-

2. C զայլ. յուձի գվասն. | B լի գնատ է մի բառիջ չեայ։ 4. B ԵՐ փիս. պղծոյն. | B զովիջ պատկիր նորա. 5. B զօրագլուխքն որ անդ էին փիս. ամենայն ... յարձակեալ. 6. C արձակեալ. 7. B առաքեալ. 8. B յուձի և. | C զվբէժս. 9. C ապանողին. B սպանողի. | B զայլ. 10. B գմարմինն, յուձի պղծոյն. 12. B յուձի գնա. 14. C զկ.փսրար. 15. C փաղչաչին. 17. B յուձի մանաւանդ. | C զմիրաթն. 18. B բաքինն փիս. բարեձալ թագեցին. 19. C սպանեալ. 22. C թագուեալ· 27. B հէլիպէկին. 28. B զոյն. յուձի պղծոյն սատակեսան.

ձան փոխեալ էին ի կապոյտ. և այնպէս ատ Հասարակ
զամենեսեան ծեզացուցին և գլխերաց արարին և ապա
փայտիս ջարդեալ զկատփանս նոցա՝ գրատեցին և հարեալ
խորտակեցին զզղձոյն թնարաչեն ասերեքն և ընկեցին
յերկիր· եւ կալեալ զիշխանն Վասում՝ հինգ մեծամեծ
ապիրատ, ածին առաջի փաղչաչնին·

Եւ ասէ ցնա փաղչաչն բարեխնամբ. «Ո՞վ չարա-
գործ, զասեցեալոյն և զնախատանաք սպանեալն լինեն որ-
պէս իշխեցեր այնպէս գերազգոյն փառաք մեծարելոյ եւ
Հարեալ ինքն զատն նորա զրով ընդ վիզն և ապան ձեռս իսկ
զապիզնեբուսն եւս գերծին և երկանեալ կրկնով
զկոյ բերանացն որ կամեցան կրակին ի վերայ լանձացն
և այնպէս խորատատակ եղեալ ի վերայ գրատատ չրկեցուց-
ցին զրագարն ամենայն, և ապա սպանին·

Եւ արդ՝ ով եղբարք, եկայք օրհնեցուք զնախանձատան
Աստուած յամենայն ժամ. զի ոչ թէ Եազուպ փաղչաչն
առաւել քրիստոնէութեամբ էր և կամ Հայոյն առաւել բա-
րեկամ քան Տաճկին, այլ զի ճշմարիտ որ սիրա բանաս-
քաց է ձեռին Աստուծոյ է, զի թէ այն մին քրիստոնէի
արեանն փսխան արիւն այն մեծ պարտին վկ գլխաւոր
տանիմ արեանն չէր հեղեալ այնպիսի խորատատակ ժահ-
ատամբ, ինն զի ապրա Հայոց ինչեալ լիներ զրով անօրի-
նացն յամենայն տեղիս·

1. r վիրապատ k ի կապոյտ բառով. C ի կապատ. Br յունիճ այն-
պէս. 2. r ատքն փիս. զամենեսեան կեղացուցին և. C կրկնացու-
ցին. | B յունի և գլխերաց արարին. 3. C գկատփանսս. 4. Cr թա-
րատքին. | B և ընկեցին ասերեքն. 5. Br յունիճ յերկիր. 6. C և ածին.
7. r յունի փաղչաչն. 8. B զգատեցեսան. Cսպանեսեան. 10. r գիներ.
| B ինչեալ զրով զատն նորա. B նապան. 11. r գանչիկնեսան. Cr
բերկիրն երես. | B կարել. 12. r բերանոյն. C որ կամեսալ էին կրակին
ի վերայ լանձացն եկեսամբ k գրատատ բառիջ չեայ։ | 13. r գրատատա-
կեսալ եզ. 14. Br յունիճ և ապա ապանին. 15. Br յունիճ և ապ զվ. | B
յունի ակսրբ. C գնախանձատեղ. 16. r յունի ոչ. r ապրատ. |
r ապրատն փիս. փառչաչն. 17. Br աւելի. | B քրիստոնեսպէս. Cr քրիստոնեսպէս.
r յունի կամ. r հայոց. | Br խիսս փիս. առատիւ. 19. Cr ի ձեռին.
Cr յունիճ քրիստոնեի. 20. B յունի գլխատ. 21. r յապատակսպէք
խոյ. 22. Cr էր փիս. լիներ. 23. r տեղի.

Կատարեցաւ ատեան Մերոբ ի թուականս Հայոց ՉԼԸ ամին. և է առաջ լծակից չարչարանաց Քրիստոսին, զի մասնաւեալսն ի մեծի չարեչարութենին զնաւանութեան Տեառն պատուհաս և հաղորդելոյն յատաջ հինեաւարութին զնաւթ-
5 հաւթ. մեծի աւուրն կատարեալ ընդ արդարոյն առաքելոյն, և չարչարանաւք մահուանն իւրոյ յատուր մեծի արքութենի դարարածնաւք խաչին Քրիստոսի մեծապետաց և պատուհաց. և թագմանալն ի գերեզմանի յատուր մեծի չարաժամն զիարտնն Քրիստոսի փառաւորեալ. զի յանկերկ կիրա-
10 կէին և գոլաւստ Քրիստոս չարիցէ փառաւր երկնային և արժանի լիցի անանց պատկին և յաւերժ առագաստին.

Որ է ամենայն արդոյ չարեչաւսալեաւթենի զարդի Քրիստոս Աստուած ամենայն հնազանդելոյ և Մաղաքս գերի՝ պատմութեանս արարողի։

Այսչ վիպագրանաւթենն ունին միայն B։ C և r հնազարեներաւք ատաչինք Ալեզ. ծ2 և մասն 24, Մաթևոս Աւետարանչի և Մարկոսի վիպագրութեանցն չեայց, այլ վիպագրով. «Ի սմին ատեն վիպագրանաւթե մեթաթայ թագրեցաւ» էջ 334 ա՛—335 ա՛։ Նոյն է նաև C, միայն հետեւալ վերագրով. «Յայտ առաք պատմութիւնս և չերատակ է քաջ նահատակին Մերոքի Թատրեցոյն.» էջ ըջեզ՛—ըջեկ՛, այն է 843՛՛—847։ Եակ r էջ 498 բ՛—499 ա՛ այս վերագրով. «պատմութի և վիպագրանաւթե երանելւոյն նահատակին Մերոքի Թաթրեցաւոյ»

1. Cr մերոյ փխ. Հայոց։ | B թեկե. Cr ֆ և լև։ 2. B յոյնի և է առաջ լծակից.-չարչարանաց. | C չարչարանց. 3. r մահուան. | r աւրթաման. 7. r յոյնի և պատուհաց. 10. r յարիցէ ընդ նմա փխ. ի գոլաւստ...յարիցէ. 11. r յոյնի և արժանի...առագաստին. 12. C յոյնի աք և ...աթաթոյի.

50.

ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ ԿԵՑՈՒԱՅ

† 1488 տպրլ.

Տաղ Աստուածատուր Նահատակին ի Կաֆայի Գրքոյր փաթրագետ ատագաւոյ։

Լսայն անճառական, Բանն անեզական,
Կենդանի փառաց թագաւոր անմահ և անմխիթար,
Որ փառաբանիս գառաց վերնական՝
Որպիսած, գրկեաց, մարդաւեր, յոյս ազգի մարգկան՝
Ցիսուս իմ Քրիստոս, Աստուած պետական,
Լեր մեզ ապաւէն և պահեա անփորձ՝ անտատնուն
Սիրտ իմ ատանի, ականջք իմ գոգան,
Որ բարիքն ի մէնչ հնազանդեն, չարքըն զօրացան.
Մեզք մեր բազմացան և չարչ զօրացան.
Մեզ չուրջանակի պատեցան, որպես գազ գազան.
Ա՛յլ դու բարերար Տէր իմ գթմական,
Մի անտես առներ գծատաց քո՝ գնօտաց բանակաւն
Բարուն պանծալի, վարչապետ բարի՝
Ուսո գիրատնա քո արդար պահել ի մշար.
Տէր՝ ատէր զօրութիւն և կարողութիւն,
Որ եռաւթ Աստուածատուրին նոր նահատակին.

1. ա նահատակին. | ա կաֆայի փխ. ի կաֆայ...ատագաւոյ. 3. ա յոյս. 4. ա անվաղնան. 8. ևս պահեա. 9. ա գազա. 12. ա գազ. 15. ևս պանծալի. 16. ևս ուսոյ. | ևս կիրատնա. 18. ա նահատակութիւն.

Ի մէջ Կոփային Հայկազեան ազգին
Յայտնեցաւ մանուկ մի բարի յոյժ զարմանալի,
Բնական լուսով լցեալ ի Տգիտ,
Հրամն աստուածային բորբոքեալ սիրովն Ցիսուսի,
Որպէս զուտ ակիր, որ Հզօրով փորձի
Համանման Թէոդորոսի քաջ զօրականին:
Սարսափ զիս ունի, երբ միտս անկանի
Զայն անճառելի չարչարանք՝ որ կրեաց ի մարմնի:
Ազգն Իսմայելեան խաչին Քրիստոսի,
Զարհուրելեամն դիմեալ ի վերայ մանկանդն բարի՝
Պարաւիրեն սրեան որպէս զգայլ գազան՝
Զանմեղ գառն ածելով ի յատեան առնել դատաստան՝
Ասացին «Բուռաան թէ չկշռեք եհան,
Անտրտնեալ զրկեր առաջարդն մեզ դէմ յանգիտանս»:
Տարան ի դատն և վճռեալ հատին,
Զարշաւք զատերքն առնջեցին և սպառեցին,
Որ և՝ նենգութեամբ պատրեալ ծրէացին յանձնեցին
Իւրեմեալ և տգիտ Հօրն մեծ սրդին
Հանապազ հայհոյ «Աստուծոյ տալ հաշիւ թէեւս»
Բանիական գաւառն չարքերն ժողովին,
Կապեցին քաղաքըն և տարան գառըն առնեցին
Ի մէջ Հանգիստն յորոյս ընկեցին:
Ի վերայ լռեցին պշուեալ զկոչերքն Ջարդեցին:
Աւեալ գրացին ի սպանման տեղին,
Մեկտին կրթալով խորտիկ կիսամեռ արին.
Դարձեալ կանգնեցին, զձեռսն կապեցին,
Եղեգամբ զգլխոյն ձեզքեցին՝ սրեամբ լուացին.
Դարձեալ վերստին և ի տուն տերին,
Զայն զարմերի ծէր ծրէացըն գառն լացուցին:

1. ս հայկազն. 2. ս տանեցաւ. 5. ս ակ. 6. ս Քէոդորոսի. ս քաջ. 9. ս խանդիան. 10. ս կիսա. 11. ս գայլ. 12. ս խաւսան. 13. ս բուռաան. ս իշոյ. 14. ս անգիտան. 15. ս վճռիս. 16. ս սրբոյ. 20. ս ազ. 21. ս ժողով. 22. ս կապեցին. 23. ս տարին. ս զրաստս. 24. ս կիսա. ս չարդեցին. 26. ս կիսամեռ. ս կիսամեռս. 28. ս եղեգամբ. ս լուացին. 30. ս ծնուցեալ. ս լացուցին.

Լայր և արտասուէր մանուկն ի մրմունջ.
Տեսանէր բղխինն և զարդայքն խիտ ազդրմագին.
Հաղով զօրացաւ, մարմնով աղքացաւ.
Հաւատով յուսով և սիրով Քրիստոս միացաւ.
Պիտի փարեցեալն սուտ ի սուս եկին,
Զնիքրն Քրիստոսեկ կամէին՝ սա խրտնոց օրինին.
Եւ Աստուածասուրն ըզրնքրան ի բաց.
«Ես եմ ասացան մկրտուած մեռանաւ օծած.
Ես խոստմանեմ ըզՔրիստոս Աստուած,
Հաւատամ զՀայրն Աստուած ազդրնած, զՀոգին Սուրբ գիմած:
Յայնժամ բարկութեամբ զատըրըն քարչեցին,
Անդրադարձ առեալ տանէին կատարման տեղին:
Շատ փայտ կուտեցին, մեծ բոց վառեցին,
Զնիքն ի խարխրն փաթեցին՝ և Հուր ընկեցին.
Որպէս զգառն անմեղ՝ զնոքն խորվեցին,
Որպէս խոնկ անուշ Հոտառեալ Ցեսուսին մատուցին.
Երանի սանտ նոր Նահատակին,
Որ Հասաւ անանց պըսակին անմոռաւտ վարգին.
Վերջ ժամանակի մէջ Հզօրացան
Վարգ մ՝անուշահոտ բուսանի բազմազ ցանկալի.
Ի Հայոց Թըվին ինգն Հարիւրին
Երեսուն և եօթն ամեայն, անանուն ապրելին,
Յայտնի սր երկեր զառն Աստուածապրն՝
Բերան մ՝ոգրսիս ատացէք Գրիգոր Բարսղնին:

Այս վկայաբանական ասոն ունին ու ձեռագրեր. 1 էջ 89 ա—91 ա, ու 210 բ—213 ա: Սկզբնատառերը բոլոր բանդակապ թիւնք հետևարար է. «Այս մարտիրոս Աստուած»: Տուգիս ձեզնեան է «Գրիգոր Բարսղնեան», ինչպես այդ երևում է վերջի տողեր

գին. 2. ս գողացաւ. 4. ս ուսով. 5. ս պիտի. ս ուսով փիս. սուտ ի. 6. ս բառ. ս իբրեան. 8. ս մեռանաւ. 9. ես փիս. հա. 10. ս տգին. ս գրքեան. 14. ի խորին. ս ի խորը. ս ընկեցի. 16. ս ան փիս. անուշ. 18. ս պսակ. 19. ս ձըմեռայնի. 22. ս ասկի. ս ապրելին. ս ապրիլ. 23. ս գառնս

51.

ԹՈՂՈՍ ՀԻՒՍԻՍԻՑՑԻ

† ՉՂԴ=1494 օգոստ. 1

Այս դահաւառակի մասին մեզան Ջամչեան Գ. 515 տալիս է հետեւեալ փոքրիկ տեղեկութիւնը.

Ի թուին ՉՂԴ յօգոստոսի 1, նահատակեցաւ Թողոս Հռոմկլայեցի՛ որդի Մուրմանչային։

52.

ՅՆԵՐՀՐԻՈՒ ԲԵՐԵՐԴԻ

† ՉՂԵ=1495

Սա էր ի գաւառէն Թաղուեաց՝ որ այժմ ասի Բաբերդ, եղեղձն որ կոչիվերի Թոմիչ։ Եւ էր սա առնակերն ուժեղն քրիստոնէի և ունէր որդիս և դստերս։

Եւ յորժամանէ չարին ցանկացաւ նմա պիղծ տաճիկ մի պատկական տիրանաց և բազում անգամ հնոտ կարի ի նա և ոչ կարաց դարձուցանել զնա ի կամս չարութեան իւրոյ։

Եւ յաւուժամ ի դիպող ժամու բանաքառէր զնա ի

Կինս այս Ննորհաւատ էր յերկրէն Մարաց՝ հաւատով քրիստոնեայ, ազգաւ հայ և էր այրի՝

ոչ ունելով ասար կամ դստեր քանիցիւ ընդ ևքեաց իւրում ի միում տան դարձեր հնոտ իւրոյ, և կեցուցանէր զնոսա։

Եւ ևդև յարկածիցն ոստոստեալի ցանկացաւ չար տիրանոց քաւլս մի քեզ նմա։ Եւ առաքէր առ նա կաւաս տատուտ հաստատել չար կամս նորա և պատնէիլ ընդ նմա։ Իսկ բարեպաշտ կինն անարդանաք չեաս գարձուցանէր զնոսա։

Եւ յաւուր միում նոքա գտան եկեալ առ նա խօսեր

1. Ի սայ. փխ. առ էր...խաղաղացաւ՝ M յերկրէն, R չերկրէն. տող ՆԿաղերեն էր մինչեւ իսկ յայտ. սկ. յն ուրիշ խմբագրաց. 2. տղոց թաղերի. 4. Y սայ. 10. HKLMRY ի չարչանկ. 11. GHRY պնդ. 12. HR պատրկական. 14. GHKLY արկ. 19. GHMRY ի գիպող.

գործս չարութեանս եւ կինն այն պնդասրտեալ ասէ ցպիղծ տաճկին. Ե՛ր ձից երթի և գնայ կինէն, ոչ անօրէն, զի ես ոչ տամ տեղի չարութեան քոյ եւ թէ ոչ լսես, Աստուած է վկայ, որ մեռանիս վասն չարեաց քոց և ձեռաց եղբարն իմոյ»

Եւ պիղծն այն ոչ լսաւ, այլ յամառեալ ի չնութիւն իւր և յայժ ներգէր կինէնն եւ կինն ասացեալ դարձ խորհուրդս տաճկին եղբօրն իւրոյ. և եղբայրն յայժամ լսաւ զբանս զայս ի քոյրենէն իւրմէ, զդուշացաւ վասն բանիւն։

Եւ յայժամ եկեալ պիղծն այն ի մէջ գիշերի, զի բանաւթեամբ կատարեսցէ զդար

բանս զայիրս և ապտեղիս։ Ասէ ցնա պարկեշտ և սրբասէր կինն. «Ո՛վ քոյրս, ի բաց երթ կինէն,

մի գուցէ եկեալ եղբայրն իմ և սեսանի զքեզ ընդ կս խոսելով, չարաչար սպանանի զքեզ»

Մինչ նա զայս խօսէր, եկին ամանք անդ. և քոյրսն եկեալ գնաց։

Եւ ի միւսմ առաւր երթայր ննջորհատարն ի գործ իւր. և

խոշհաբգս իւրեղբայր ննջորհատարն ի թաղատի էր և սրասայր զոկոզ տաճկին եւ ի ժամանել տաճկին ընդ դուռան տանն, ընդդիմացաւ կարճեն և եհար զաշեակաւ ի սիրտ տաճկին և չարաժամ սատակեաց գնա։

Եւ յորժամ հայր և մայր և ազգականք տաճկին կարան զկինն և ասացին թէ «Զայս ոճ արարր», և նա զեղբայրն իւր ոչ մատնեաց ի ձեռս անօրինացն, այլ ինքն իւրով կամաւ յանձն էառ և ասաց թէ «Ես սրասէր, վասն զի բազում անգամ բանագտեալ գնա ի գործս չարսեմեան իւրոյ»

Եւ յորժամ լսան այդպիսին զբանս գայս ի կնոջէն, յարեան ի վերայ նորա իբրև զգազանս սրեհատորս. և առեալ տարան գնա ի քաղաքն Բաբելոն։ Եւ ամիրային

ննջորհատարին ի հետասանել եղեալ, զի քոյր իւր բանագործել, փոխանակ հնազանդ նա եղ. ասէ. «Ո՛վ դրուն, զինչ այլ լաթիս մինէ անաչէր գասես. հանեալ զասանձան և եհար զիսով գետնին եսպան գնա. և ինքն խոյս էառ անտի։

Եւ ուրեմն զայն այլ քրոջ, գնացեալ պատմեցին պարանին իւրեանց։ Եւ պարանն առաքեալ տարաս առ ինքն զննջորհատարն և ասէ. «Ո՛ւր է եղբայր քո՝ որ եսպան գազան»։ Ասէ կինն. «Ո՛չ գիտէ եղբայրն իմ եսպան գնա, այլ

եւ սպանի գնա. վասն զի չարաչարին կամէր տանել. վասնորով սպանի գնաւ»

եւ ամէնքն հրամայեաց տանել զնա առ զօրքին. յօրժամ եհաս ի մաքառանսն, հարցեալ զնա և զգոն մահա-
պարտ։

Եւ յօրժամ եգիտ կիրն մահապարտ, շատ ողբեցին զնա երբեմն ազգականքն ի երբեմն ազատնալոցքն։ «Զի թէ ոչ սպանցին, ասեն, զԲրիտաս և լինիցիս տանտիրն և առցես զդուէնս Մաշտոցի ի մեր տացեալ բեզ բազում ինչս, սակս և սրմնամիս զկնի ի չա-
րաչար տանջանացն և ի զառն մահուանէ։»

Եւ նա ասաց թէ «Ես զԲրիտաս Աստուածն իմ ոչ սպանայ և ի սպանանելոց
ձերոց ոչ երկնչիմ։ Եւ ահա պատրաստ եմ ի մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի և զայդ զոր ինձ տանելոց էք պարգեւ վարվառակիս»

Ասէ պա-
րանն. «Որովհետև զա սպա-
ներ, եկ տանիպարիս,

զի շնորհեմք քեզ զվասդս»

Ասէ
Տնօրէնն. «Առաստած մի սպասէ, քանզի սպանի զնա և եղէ մեհեանապատ. և ելիցէ ոչ երկնչիմ։ և ելիցէ ոչ երկնչիմ։ և ելիցէ ոչ երկնչիմ։

որպէս և էր.» (Անդ, էջ 126)։ Տարեգրութիւնները և առիթն ու պատճառը շէշտելու համար՝ հարկաւոր համարեցինք երկու գրութիւնները դնել գէմ գէմի առանձին սիւնակներով. առաջին սիւնակը ընդօրինակ համապատճէնը, երկրորդ սիւնակը չաչափա տարբերակն է։

Չամչեան, Գ. էջ 515-6 ոտ վկայաբեր մատեան հետևեալ տողերը միայն ունի.« Ի նմին ամի կատարեցաւ և կին մի ծնաւ ուռճիս կամ ծնոտիս ունայն և բաւեղոյ, որում առնդն և ի տապգեակ յայտնաբար ի հոգեմտերին 31։» Հմմտ. նաև Յայտ. Ա. տպ. էջ 208′—208″, Բ. տպ. էջ 148″—149′, որոնք առաջին ընդօրինակ համապատճէնին հետ են գնում առհասարակ։

53.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՒԼԳԱՑ

† ՉԼԹ=1500

Ոմն Նահատակի մասին Հ. Ալիշան, Սիսական, էջ 76 ունի հետևեալ համառօտ տեղեկութիւնը.

Վիշտակագիր ոմն ծանուցանէ զի յամի 1500 «Յովհաննէս արեղէն մատակարարեաց ի գեօղս (յայս)՝ որ կոչի Դրախտիկ, ի ղանսխեանն Ալվանդ փաշայ հին, թվական ՉԼԹ». Փափագելի է գիտել զօրինակ նահատակութեանն.

54.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, ՍԱՐԳԻՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԵՒ ԳԷՒՈՐԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Նուիրակի Սուրբ Էջմիածնայ

† ՉՃԼ—1506 ՀՈՎՍ. 17 ՀՈՒՆ.

Ինքն հարեալ Հայոց Թուականն,
Ցնաւն և հինգ ՃԼԵ աւելեան,
Ցնչմիածնէն նուիրակք եկան,
Բոլոր աշխարհս Հռոմոյ սահ։

Ցոյով մեռան կայ ընդ ինքեանս.
Մեծ նամակով և օրհնութեամբ.
Եկեալ հասին Բիւզանդիոն,
Որ է Առաջոյ սրբոց կայան։

Ով որ տեսաւ զնոսա լման,
Իբր ըղՏէրեսակ ընդունեցան.
Մեծն Յօհաննէս՝ սրբոց Նշան
Եպիսկոպոս ազնուական։

Վահք ՚ւ անհապաղ ուրախացան,
Ցոյժամ տեսին ըղերեսեան,
Ըղգաւեթի կոյս սքեղային։

Անուանք նոցա հասիաւեցան,
Մարբ օրհնութիւնք որ կարդացան,
Եկեղեցիք բերկրեաք ցընծան,
Եւ ժողովուրդս որ օրհնեցան։

Նըշխկեցին զքաղաքս լըման,
Եւ նաւեցին քաղաք կաֆայ.
Կաֆայեցիք խիտ ցընծացան,
Իբր զառաքեալն տէրունական։

Ելեալ գնացին Ղարապօղասն,
Մեչտ քաղաք քրիստոնեայք կան.
Ամենն տեսին ուրախացան,
Մինչ ի պարսն և պիեռնային։

Սէրովպիկք գնոսա տեսան,
Խիտ պատուեցին և օրհնեցան.
Իյով քաղաքն յուզարկեցին,
Նաւ քրիստոնեայք որ ի հոն կան։

Իյովացիքն երբոր տեսան,
Հանց պատուեցին սրբոց նըման,
Ցինչ սուրբ Գրիգոր պետ պարթևեան,
Լուսաւորչին Թոռանց նըման։

Ցընծան նոքա ի ժողովն այն,
Նուիրեալ և զգեստք խիտ պատուական,
Իյով քաղքէն ասէն ելան,
Դարձեալ եկին ի Ագրիբման։

Երբոր հասան ի Ագրիբման,
Խիտ խընդութեամբ բերկրեալ ցընծան.
Առաւել եկան հասան,
Որ է Պոլիս կոստանդնեան։

Հիւրեր եկին մեզ անընդհատ,
Ցինչ ըղՏէրեսակք Աբրահամեան.

1. Թվական. 2. ծն. 4. աշխարհս. 15. գոէր.

Մնց Սահակոլիքը գնաց տեսան,
Տեառն Աստուծոյ չար գոհացան։

Աղբ. Ժողովուրդք Ժողովեցան,
Եւ ասացին ամենեքեան,
Թէ «Մի երթայք զուր փրկան՝
Կաթողիկոսն եղեալ վախճան»։

Յամեժամ նըստեալ և խորհեցան,
ՋԴատիք ղրկեն ի տեսուքեան,
Մնց որ հասաւ յԱմասիան,
Լուք մատնեցին գինն ի յատեան։

Աղբ. անօրէնք ժողովեցան,
Որդիքըն նեւռ և կորըստեան,
Գնդ ճառգայի եղեն նըշան,
Որ մատնեցին զՏէրն ի յատեան։

Յառաջին եկեալ դԴատիք տարան,
Գարան որդւոյն գուռն ի տիխան,
Աբեն չարչար ևն միաբան,
Սաթին ղրկիլ ի Գրանկիստան։

Եդին ի բանտ և ի գրնատն,
Զինքն մատնեցին ի բակինեան,
Բգլխեզմ մարմին ի տաքացան,
Ի չարչարանքըն մտչեցան։

Աղտի տուեալ ի գօրական,
Վիզն ի գինեվել, ճեռն ի կիպարան,
ԶԴատիք բերին ի մեծ տիխան,
Տարին ճգնեցին փախուցոյն օտանն։

Լուք, գաժուչին ամենեքեան,
Ի ձի հնձեալ վանըքն հասան,
Երբ նուիրակին գնաց տեսան,
Զաճի Հարեալ դէրզ զուռ գոգանն։

Եկեալ տարան գնաց լըսան,
Ի մեծ վէրքն Ալի փաշան,
Ցամեժամ տեսեալ ըղձըրդեան,
Աչէ. ՀԵրեք վարն ի տիխան։

Հերքին գինքեանք վարն ի տեսան,
Հաւասար նըստան երեք փաշան,
Հարցաքննեն զամենեսեան,
Սուչ մի գըտանէն նոցա վերան։

Աղտի երեալ խնդաքար մնան,
Նա էր ասացեալ գիժալ Տրաման.
Ասաց. «Գիտեք զափսոսըն օտան,
Մէկ քանի օր ման ըսիկենան»։

Ղազա եկեալ ամենեքեան,
Ի խնդաքարէն առեալ Տրաման,
Լուք կացուցին այլ մի տիխան,
Բմբրանեցին առեալ տարան։

Սարք Յովհաննու սէս բանտ տարան,
Զինչ Ֆրխատսի օրն բերըն Նինո.
Ի չարչարանքըն գանազան,
Աւել ատուքս Հնգետասան։

Օրն էր շաբաթ սարք կատարման,
Նահատակացն երրորդեան,
Գրվխատեցին գամենեսեան,
Լոյս կիրակի օր յարութեան։

Յովհաննէս սէս գԱվետեցան,
Կամ Յակոբու առաքելեան,
Որ ի մարմինն ի ըսպանման,
Զատուքս երրորդ անթեղ մընան։

Սբբոց մարմինքն որ հան կեցան,
Ոչ յերեանին թաղչաժեցան,
Լոյսն էր իջեալ ատպանքման,
Զայն լոյս տեսեալ շատ մըրդկան։

Ձեռայ գնացեալ Լմին խօհան,
Մօտ մեծ վէզիրն Ալի փաշան,
Իբր ըղձալեփ Արեւմթեան,
Թընդրել գմարմինն սերունական։

Նա եր առեալ ազէի հրաման.
«Գընա թադէ զամենեսեան,
Զամէն առեղին արէք լռանն,
Զհինչ ձեր օրերըն տայ հրամանս։

Իսկ վարդապետք ժողովեցան,
Եպիսկոպոսք հաւաքեցան,
Եւ կրօնաւորք չատ մխացան,
Սըրբոց թաղումն գումարեցան։

Երիցանիք խնամ զանազան,
Մեծ ու կրտսեր աշխարհական,
Ի հոն հասին ամենքեան,
Եւ սուրբ թաղմանն արժանացան։

Բամիւ կանգնին կարգ կառարման,
Եւ կառարեն զամէնն լռանն,
Պատանեն գմարմնիրըն միասն,
Եւ սահմանեն ի մի տապան։

Կանապք բաղում ժողովեցան,
Լալականներ օղբերգական,
Շատ լացուկին զամենեսեան,
Մինչ սար ու ձոր ի լաց կրան։

Էյնեք մանկանց սըրտից նըման,
Երեքըն մի տապան եդան,
Արժանացան սուրբ հանգըստեան,
Դուք այլ կացէք ուրախութեան։

Բամիւ զամէնքըդ միասն,
Զձեղ ապաւէմ զամենեսեան,

Ես Յովհաննէսըս անարժան,
Եմ քահանայ գործոս ունայն։

Նըւիրկերուն օր կատարան,
Մահու քաներս որ գըրեցան,
Ով որ ասէ ըղձայր մեզպն,
Ցիշեալ լիցի յաբգապութեան։

Այս գործեցաւ ի մեծ թուական,
Ութն հարիւր թիւն էր լրման,
Ցետոյն ե հինգ թիւ յաւելեան,
Հոկտեմբերի եօթնեւտասեան։

Զձեզ ապաւէմ զամենեսեան,
Ո՛վ ընթերցողք տեսեք սըրատան,

Թազսիրութիւն չանէք. Արաբին Աստուած օրհնէ զձեզ. անմեղապէս լերուք, զի կար մեր այս էր։

Ցիշեալ վիպաբանական տապը հրատարակեց նախ Աբարատ ամսագիր, 1869, էջ 223—5, հետեւեալ վերնագրով. «Տապ վասն Ս. Էջմիածնայ նուիրակներու. դժուառանաձնս։ Թէև Աբարատը ոչ մի տեղեկութիւն չէ տալիս թէ որ տեղից հանուած է նոյն տապը, բայց անտարակոյս է թէ հանուած պիտի լինի Ս. Էջմիածնի մի ձեռագրից. գժբաղդաբար մենք գրան այժմ չենք հանդիպել։—Տապի հեղինակն է ոմն Յովհաննէս քահանայ, ինչպէս յայտնի դիշուած է էջ 345 տող 1։ Տապի սկզբնատառերն էլ յոգուած են «Ի ՅՈՎՀԱՆԷՍ ԻՑԻ ՀԱՑԱՑԵԱԼ ե ԲԱՆՆ ԱՑՍ ՑՆԵՐԿԵՐՈՒԱԾ». ապա մէջ անհասկանալի են ԻՑԻ և ՑՆԵՐԿԵՐՈՒԱԾ. Կարելւոր ցէը Ակթամարի կաթոլիկոսի թէ առաջինը պէտք է կարդալ ՆԻՒՑԵ, ուսանի ենթադրել թէ երկու առն պահած է, և Ս ակզբնատառերով. իսկ վերջինը նա համարում է տեղի անուն, որտեղ մնացել է Յովհաննէս քահանան։

55.

ԸՆԵՏՔԷ ԿԸՕՆԴՈՒՄ

† 1509 փետ. 11 գշ.

Տաղ սէր Աւետիք կրօնաւորին որ նահատակեցաւ ի Հեռաց Թաթարաց ազգին որոնք ի նահանգին Դրիմի, ի վերայ ճանապարհին սուրբ Նշանի վանիցն—և զոր չիներեաց սէր Քրիստոսին Սեբաստացին, զոր կայ մինչև ցայսօր մեզ օգնական և պահապան։

Հիւսիսական կողմ աշխարհիս
Մինչեն բնաբեալ Հայոց ազգէ,
Ինքն ի բաբի շառաւիղէ,
Սուրբ և մաքուր յարուածիւէ։

Քաւութեամբըն քոյոր էր և բարի,
Կերպարանօք զարմանալի,
Գեղ երեսացըն հրաշալի
Լուսոյ նրման գերազ հրեշտակի։

Աչեամբըն ճոխ գեղեցկալի,
Մատեղծեալ Հեռաքրն Քրիստոսի,
Երբորդութեանըն սիրելի,
Ճաւէն ազգաց էր գովելի։

Աբեղոսթեան կարգն ընկալեալ,
Հզկաստութիւնն ամբողջ պահեալ,
Քահանայ ատրուճատրեալ,
Առաւած անձամբ պատարագեալ։

Աշխարհիոց վարդս բուսուցեալ,
Սիրով հրեշտակքըն զանկացեալ,
Թորչրդական անուն առեալ,
Տէր Աւետիք էր անուանեալ։

Ձեկեղեցին երբ մտանէր,
Իբրև ըղկոյս զաւազար վառէր։
Երբ պատարագ մատուցանէր
Իւր սուրբ մատանըն չոզ կաթէր։

Հագուն սըրբոյ էր բնակարան,
Շնորհօք լըցեալ էր հոմնարփեան,
Փիլիսոփայ էր անընման,
Չուտումն ունէր առաւուաձական։

Զարթըն քաղցրը ազիբական,
Դարբնեվեան փոզոն նրման,
Ձեռաց չքնօրհնն գանազան,
Դրամբիր ծագիող աստղանըման։

Զարմանալի պատկերագան,
Դրոշմէր ըրտիոք սեբոնեան
Ըզսիրտ սուրբ կատարեան,
Հոլոր զաւէն անօրինական։

Ոչք ուղղափառ գատաւոգին
Ձաւէն սըրբոյ Հաժանըման,
Առաքեալցըն միաբան,
Մարտիրոսացն ոչք նըմանեցան։

1. ս կրօնաւորի. 2. փխ. ի Հեռաց Թաթարաց ազգին որոնք ի դաԹարաց. | ս ի հանգին. 3. ս ի վերայ. | ս յոտն վանիցն և. | ս չինեաւ է. 4. ս յոտն զոր կայ...պատապան. 17. ս ամէն

2. ս անցոյց. 5. | վար. ս վարս. 7. | խորհրդական. 8. ս անվանեալ. 12. փխ. չոզ ս լոյս. 13. | սբբոյ. 20. | ատաղանման. 23. | բարեխաւսեալ. 24. ս անօրինական.

Հայոց մեծաց ի թուականին
Ինքն հարիւր վեցհնգեմեկին
Ի տասնմեկ գնեհատելեին
Եւ ի յաւուր երեքշաբթին՝

Արեան պրոտոն Ուլան խանին
Զար պիտառօքն ի գէմ ելին,
Ըզասլըն իւրանց մեծգացուցին,
Զաչէր Աւետիքն խոցեցին։

Եւ վարդապոն արիւն հեղին,
Իրրև ըղցնէրքն խոցեցին,
Եւ սուրբ մարմինն յերկիր անկեալ՝
Ի մէջ արեան թաւալեցին։

Լոյսն ի յերկինէ ճառագայթեալ,
Ըզասլըն պըշնաթըն պարփակեալ,
Ջրոյր գամճն լուսով լըցեալ,
Իբր ըզշքրագ լուսոյ փայլեալ։

Ձայնժամ հրթռչ մի երևեալ,
Ըզասլըն մարմինըն իւր շարժեալ,
Զինքըն բոլոր ճառագայեալ,
Դէմ երեսին խաչակընքեալ։

Զասառատածութիւնըն գաւանեալ,
Իւր սուրբ արեամբըն մկրըտեալ,
Սուրբ Նահատակ վերադրեալ,
Ի գըզուարթիւն կենաց կարգեալ։

Ըզասլըն հոգին իւր ատնդրեալ,
Զերանութեան պրսակն առեալ,
Եւ յերասաւոյ Տերին օրհնեալ,
Ի Քրիստոսէ փառաւորեալ։

2. l հարիւրա. | u իւանէքսին. 3. l ի տասնմեկ. | l գիտեմբերին. 4. u ի աւուր. | l չորեքշաբթին. u չորեքշաբթին. 5. u արքունք. | u ուլան. 6. u գինուորքն. 9. l չուխ եւ. | u վարդապոն. 11. l չուխ եւ. 12. l Քաղցեցաւ. 13. u լոյս. 16. u լոյսոյ. 17. u այնժամ. | l հրոյ. 18. l մարմինն. 24. u ի գպրութիւ. 25. u չուխ ըզսուրբ....փառաւորեալ, տող 25-28.

Վարդապետ երջոյ բանիս,
Ով Նահատակ տէր Աւետիս,
Աչեաս լուսով լուսաւորիս,
Գայծառ փառաք դու պըսակիս։

Առաքելին գնդի երանելոյ՝
Զքո սուրբ նըշխարըդ հանգուցելոյ.
Դու հիւանդաց ըժիշկ եղեալ,
Բրիստոս Աստուած փառաւորեալ։

Չօրրն փառք, Որդւոյն պատիւ.
Եւ սուրբ Հոգւոյն այժմ յաւիտեանս,
Ցաւիտեանըս յաւիտենից
Ժողովս օրհնեալ ի Քրիստոսէ։

Այս վիպաբանական տաղն ունկն ձեռագրերը. l էջ 88 ա—89 ա, u 209 բ—210 բ: Նահատակութեան Թուականն է քոմ տոզի ՋՈՀ (—1509) դեկտեմբեր 11, չորեքշաբթի: Սակայն 1509 Թուի դեկտեմբեր 11-ին համապատասխանում է երեքշաբթի օրը, եւ չորեքշաբթի օրը դեկտեմբեր 11-ին ընկնում է 1510 Թուին: Պարելի է ենթադրել որ օրգրական քնագրում գրուած է եղել. «եւ. ի յաւուր Գ-շաբթինն, որ և յհայոց արձագրութեանցդ չխոթմամբ կարգացուել է «Գ-շաբթինն» ուրեմն և «չորեքշաբթինն» փոխարէն «երեքշաբթինն»: Այս ենթադրութիւնը մեզ աւելի քան հաւանական է Թուում: Պարելի է և ուրիշ կերպ հշտել նահատակութեան ժամանակը՝ ընդունելով Հայոց ՋՈՀ Թիւը համապատասխան Հռոմէական 1510 Թուին, որ համաձայն չէր լինի տօնգրական անշարժ տոմարի հաշիւներին:

1. u երդոյ. 6. u գըզ. | l ընշխարսըդ. 7. l յուն հզոս. | l բժիշկ. 11. l յոյս. u ախտեանս.

56.

ԽՈՉՈՏՈՐ ԿՈՂԲԱՑԻ

† ՉԿԶ—1517 ապրիլ 5, կիր.

Սա էր յերկրէն Կողբայ, որ եկեալ բնակեցաւ իբրեւ ի քաղաքն որ կոչի Ամիթ՝ և բնակեցաւ անդ ժամանակս բազումս։ Հաց վասն ընտանեացն խնդաց և հանդիպեալ ոմն ի զօրականաց՝ ասեն ցնա. «Հայ ես թէ Տաճիկ» եւ նա ոչ գիտէր թէ զինչ ասեն նոքա եւ ասաց թէ «Հայ եմ» եւ նոքա ճիչ բարձեալ թէ «Ելա՛ Հայս տաճկացաւ», և բերեալ առնու վիզս կապուցին ի վիզսդ նոցա, և կալեալ կապեցին զնա, և առեալ տապան առաքի փաշային և դատաւորին եւ նոքա ոչգրանաք և ապաստնեալք չառ ջանային և ոչ կարացին հատանեցուցանել զնա. զի նա վառեալ էր ի սէրն Քրիստոսի և դատանէր զՔրիստոս Աստուած եւ հանդիժանայն հաւին ի վերայ նոցա վճիռ. ժամուն, զի հրամ ապրեցուն զնա։

Յայնժամ առեալ տապան զնա ի տեղի կատարմանն, և զբոլոր առեալ Տաճկացն ժողովեցին զգայս և կուտեցին

1. B բնանաք. | B իբրոք· 2. B յամիթ· 3. f յումի եւ. 5. փխ. ասեն զնա է և ասեն. փխ. ասաքիկ է ապրպի. 6. փխ. ասեն է առնեն. 7. փխ. հայ եմ է հայիմ. | f բարեաւ. | փխ. ապա հայս տաճկացաւ. f ապա ապրպի եղև. 9. փխ. զնա | զնեան զնա. | տապան զնա. 10. փխ. եւ նոքա...ջանային եւ նոքա չառ ապրպիոք ջանային. 11-12. փխ. զի նա վառեալ էր | ապ էր նա վառեալ. 13. | վիճիս. 14. f ժամուան. 16. f ամէսայ. | փխ. առնէկացն է ապրպիացն. | f կոտեցին.

— 351 —

իբրև զբազում մի ընդդէմ ապրացն եւ խրատ տային նմա թէ մերացիր զՔրիստոս և եկ ի յօրէնս մերս եւ նա ամենեւին ոչ խօսէր ընդ նոսա, այլ օրհնէր զԱստուած և ասէր թէ մեռ քրիստոնեայ եմ։ եւ նոքա ժանիւքն բորբոքեցին զնորա և արկին ի հնոցն և յոման չղծոյս, և քուռն հարեալ զօրականացն և տապան դնա մերձ հրոյն, զի խոթովիացին և տապ այրեցուցեն եւ ճնճղեկքին սակաւք անդամոց նորա, և նա էր ի մէջ նոցա՝ որպէս զգառն ի մէջ գայլոց։ եւ օրհնէր զԱստուած և ասէր. Աստուած իմ, Աստուած իմ, օգնեա՛ ինձ»։

եւ մի ոմն ի զօրականացն հարցանել թէ «Չի ապստամբէք մարդն այն» եւ նոքա ասեն թէ «Չայս ասէ—Աստուած իմ, Աստուած իմ, օգնեա՛ ինձ»։ եւ նա քաջալեալ զսուտսն իւր և հաստեալ զդլուխ սրբոյն և նա այնպէս կատարեցաւ ի Քրիստոս, բարի հաւատով, յաղթող ի ե, յաւուր Աւետեաց սուրբ Աստուածածնին, ի թուին Հայոց ՌՃԿԶ ամին. որոյ լիշատակն օրհնութեամբ եղիցի։

եւ այն զօրականքն որ մատնեցին զսուրբն՝ եհար մերձն գիւան թրքահաս և եապան եւ զգայսն ընկերքին բերեալ կապեցին ի ձիոյ ապ և ի Դ գուռն քաղաքին ի չուռ ածին մինչև կատարեցան ամենայն անդամք նորա եւ զպէղ մարմնին բերեալ գարկին ի չանդալն՝ որ հարեալ էին ի մէջ չուկային և փառս աստուածին եւ սուրբ վկային Քրիստոսի Խաչատուր Հանդեաւ ի դասս մարդարէացս։

1. f զբլոր. | փխ. խրատ տային f խրատէին. 2. փխ. ի յօրէնս f յօրէնս. 4. f յումի թէ. 5. f ի ձեռն և յոան. 6. f հարեալ զնա. փխ. խոթովիացին f խոտիացին. 8. B գառն. 13. փխ. նա f նը. 14. փխ. և նա այնպէս Քրիստոն ժամուն. 15. f ապրիլ. | Bf ի Ե. 16. f յաւետեաց. | B աստուածածնին ի փառս քր. | f ի Քրիս. f յումի հայոց. 17. f չ և ի կղ ամին. | B յումի ամին. | f իշյատակին. 18. փխ. գառքն f գնա. 19. f մրն. | B յումի Քրիստիկին. | f հասան գնա. | փխ. եւ գազանքն ընկերքն f եւ միասն որ բազան գրեցին. 20. f յումի բերեալ. փխ. և ի Գ գուռն մինչև վերջ B այն և քաջալեցին մինչև սատակեցաւ Իակ սուրբն խաչատուր ի քրիստոսէ պսակեցաւ։

Այս վկայաբանութիւնն ունի միայն Bէ ձեռագրերը՝ քաղած ա—ղեկանէ 9, նիշէ առաքեալից և Դաւիթ Հաբեթգոյց չեղոյ, այս վերնագրով՝ «Ամեն առաք (է յայսմաւուրք) չէշտասան (է չէշտասանէ) սրբոյն Հաւատոյ ոը է յամէթ կատարեցաւ»։ Bէ 165 բ՝—՛՛, է էջերը նշանակուած չեն։ Զամչեան, Թ. 516 այս նահատակի մասին ունի միայն յաջորդ փոքրիկ տեղեկութիւնը. «Ի Թուին ՉԿԶ կատարեցաւ Հրով յԱմկ քաղաքն Նաւատուց Կազրացի, յորում ժամանակի առնն այսպիսիք և զհաճութիւնն Ամենայն ջնջաւ եկեղեցի սրբոյն Թադոսի և ապրելն Լուսաւորչի մեկին»։

է ձեռագիրը ասձին քառն վոխարէն գրած է այլապէս։ Մեր վերեի ծանօթութեանց մէջ նկատել էինք V ձեռագրի վերաբերմամբ (էջ 217)։

Մեր ունեցած այս երկու ձեռագրերի համաձայն նահատակութեան թուականն է ԹհՂ (=1517), գայսպէս է ե, յաւուր Աւետեաց առաքն Առաւաւծածնին»։ 1517 Թուին Զատկիը ապրելի 12-ին ընկնելով Աւետեաց առաքը կըլինի ապրելի 5-ին կիսակի, ուստի և ձեռագրերի վկայութիւնը «յապրիլ ե ՚ն ուղղում ենք գայարի ի եւ. այսպիսով կրաւանդք վկայաբանութեան ուղիղ ամսաթիւը և օրը՝ 1517 թ. ապրիլ 5, կիսակի։

57.

ԸՍՏՈՐԱԾՔՏՈՒՐ ԽՈՐՆԵՑԻ

† ՉԿՐ—1519

Վաճառական մի հայ և յոյժ ճարտասան
Մբխիթար Բարեշոյն և աստուածածնասիրական,
Ի գիրեաց նայ ի սահմանս Ասորեստանական,
Ի Ղուշ և ի Բիւրատ և ի Թոփասան։

Եհաս ի Մամարգանդ և ի Գոմարայ,
Եմուտ ի Հընտուստան և անտի գընդայ
Ի մէկ տըղայական քաղաքըն Խըթայ,
Ուր մուշըն է պատուական, երկոյ նաճայ։

Խըթայ մերձ սահմանաց Չին և Մաչինայ,
Եւ անդ լինի ռոմանդն, չըքնաղ չինին գայ։
Անդ է հաճատակեալ Առաքեալն Թումայ,
Հարեալ ի մըշդհեէ, այսպէս գըրեալ կայ։

Եւ ՚ն աչխարհն ամէն կատարած հաւատով,
Ոչ ճանաչեն զՈրդի, սուրբ զՀոգին կամ զՀայր,
Զանեզ աստուածութիւնն անճինք հաւասար,
Մտեղծօղն ապրածոց և բղոյսն անճառ։

2. լբաղիւնեի. 6. լ հնտուստան. 9. ս խըթա. | ս մաչինա. 10. ս գա. 11. առաքեալ. | ս դումա. 12. լ մշդհէ. | ս կա. 14. ս ճանաչեն.

Զիմաւորն Մխածնին յերկիր հեղաբար,
Զմիանալն ի բնութիւնս՝ որ մարմին եառ,
Զբնակութիւնս ի խաչին, զդժոխացն ատար,
Նըւաճեալ Հօր ընդ այմ ի քրովբէից կառ։

Աստուածական՝ ած անձամբ են այսքա՛ն չարչիր.
Աչխարհըն Քրիստոյ՝ զոր այժմ յիշեցիր,
Զաստն Իրվիսամբամ՝ գալուստն Միաւոր՝
Որ կենաք և փըրկութիւն է անհնարին։

Եվեալ ի Քրիստոյ զօրքըն հեծելին,
Եւ պեպ ի յարեւելս չըւեալ զընացին.
Եւ ապ մի բռնաձգակ զամէն գերեզին,
Զոր ի լեզուն եւբեանց Ղալմալա կոչէին։

Զմանկունըքըն գերեվարեցան վաճառէին,
Ծարմէ առեալ արլայ մի Մըլխիսարին,
Տանէր նըմանաք նորա զինչ իւր զաւակին.
Ապա գեպի յաչխարհըս մեր գիմեցին։

Ըզծով և ըզցամաք նորա կոխեցին,
Եւ յԱլանաց երկիրըն ժամանեցին.
Մաանեցին զտղայն երկիր իշխանին,
Եւ նայ ընչիւք խրովք գընեաց երեք կին։

Բերեալ ի բան թագաքն Մըլխիսարին
Զգարի մանուկն բնաբեալ և զառաքինին,
Հաճեալ հառանեցաւ կամօքն իւրային,
Ասաց թէ Մըկրտեմ յանունն Քհստոսին։

«Հաւատամ ես ի Հայր և Որդի Նորին,
Հոգւոյն Հոգւոյն Տըչմարտին,
Մի կամք և մի բնութիւն որ ոչ բաժանին»
Զանունն Աստուածասուբ նորա կոչէին։

4. l նահեալ հաւր. | l ի գրոքէից. 5. l չընորհն. 8. l փրկութիւ. 9. l ի խիթաս. 10. u և արեւել. | l գնացին. 14. u արմէ. | u արտա. | u մըխիսարին. 16. l ասաց. | u հրս. 18. u ասանաց. 20. u ընչիւքն. 22. u մանուկ. 24. l մկրտեմ. | u անունն. 28. սխալ անուն թագից l-ի մէջ բերր է ըմնած։

Ուսաւ լեզու և գիր նա վարվարակի՝
Ընաբնեալն Աստուածասուբ և Հոգւոյն տեղի,
Անձամբըն վարկաւչ բնութեանն էր բարի,
Ծեսկատրն էր գեղեցիկ և զարմանալի։

Զընիթաց նըսանէրըն տեսեալ սատակի՝
Չհաւատան որ առ Քրիստոս, դժնացաբն բարի,
Լինէք հեզամըրձակ առաջին չարին,
Բարբարեաց ըզնախանձ դառնութեան բոլո։

Ի չար նախանձ վառեալ զարգն Իսմայելի,
Թերևս յարիբչակէ գծառայն Ծիսուսի.
Դըրդեաց ի բարեութիւն զորդիան Հագարի.
Ասեն ըզտհանէն՝ վերբ է Թուրքիս։

Գնացեալ առ ամիրան չարախօսեցին.
Եկեալ զԱստուածասուբն առեան կոչեցին.
Զարգարծ պըղծակերըն և որդիքըն Ժանտին՝
Նըշան երբայական սերտասան գընտին։

Ասեն. «Դու մըրրման, ազգէ Մահմետին.
«Ի բաց թող ըզԲրիստոս և գհաւատ Նորին.
«Թէ ոչ ատենիդ բոլոր սատակի՝ և ահագին»
Ասաց. «Ես ոչ փոխեմ զայն ընդ խաչաբնին»

Եառաբ նա համարձակ ըզպատասխանին՝
Թէ «Քրիստոս է Աստուած՝ և ես ծառայ Նորին.
«Ինձ ուրանալ զՔրիստոս է անշրնարին,
«Ես կամ հրնազանդիլ ձեր փեշտպերին։

«Պատրաստ եմ մեռանիլ վասն անուան Նորին,
«Այլեմ Որ երթամ ըզմիւս մեր պատուհասին.
«Երթամ նա ըզքացակս խաղաղեալ ընդ լեզին,
«Եհեղ զարիւն իւր սուրբ ի քառասնեակս»

Բաղում թախանձանաքք գնայ ազատչին՝
Զաղջրտութեամբ խօսելով և ոչ կարացին։

7. u հեզամըրձակ. 10. u արիբչակէ. 11. u գարար. 20. u պատչ. 28. u էհեղ. 30. u խօսելով.

Կապեցին գնեռս ի յեաս և Հարկանէին.
Տանէր նա Լուսդաւթեամբ առնդանաց նոցին։
Ցաուր Աբգեսցայոյ ըզնա կացուցին,
Բերեալ գեան ի ներքոյ սահն անցուցին,
Որպէս սուրբ քառասունքն ի Սեբաստեայ։
Ացաս ընդ Տաւր, ընդ Ջուր՝ քան երգոյ Դաւթին։
Ազա ի թիկնամէջքն Հաւր վառեցին,
Հերով ըղՏղաթաճին ի տան ագուցին,
Սրբով զդերը մարմնոյն Տակառեցին,
Եւ կապանացն Տրոյ ի յերկու Հեռին։
Ոչինչ նա Համաբեր կրակիճն ահագին,
Սիրով էր նա վառեալ ի յոյսն վերին,
Ախաբար եկաց գէմ Բելիարին,
Եդև նա պատաբագ Հօրն երկնաւորին։
Բերեալ ըզարեւագրի վրկայ Քրիստոսի,
Եառան գնա ի Տծլոյն զի օրէնքն ուսցի.
Աահն ՍԱանկութիւն է սուրբ փոխելի,
«Թառնայ ի Քրիստոսէ սա վաղվաղակի»։
Մօլլա գիթի բա փասր. Ամ՝ սէիգի գասէ,
Ամն քանն քամ քուահի բամի էմպկյաս[1])։
Ացաց թէ Տի Աատուած քստգդ է Թեաս.
«Չի չար ու չի Թաթարիս քի չաւամ Տոեւտաս[2])։
Մօլլա գիթի քի «Պիս, պըշաւ մըսըլմանն,
«Չը խաւան Թող փէչն մա քըմնաց ու զուբանն[3])։

1) Պարսկերեն յանիլ եայ սէյրադա քա՛ն կա՛ս ռա՛յ սէյրադա քի կըզան մա՛ն ասլը ադամլը։ «Ո՛վ սէկիդ սրդի. մի կորցնի մարգարէների արշալոյսի Տանապարէնը»։

2) Պարսկերեն Տաշ չար և չա դէյրադա՛ —չա՛ս Տար, չկայ Տնար (Թիւաբանութիւն։

3) Պրս. Ղուրբան ولقرآن ملمان بخوان تو پیش ما کتاب —Մօլլան ասաց՝ «Պէիե, դարձիր մահմետական, մեզ մոտ կարդա գիրք ու Ղուրբան»։

6. ս Թաղիթն. 18. ս գառնա. | սկսում է այդտեղ. 19. | մալլայ. | ա. 20. | էմպայ. 21. | յեայ. 22. | Տուտայ. 23. | մալլայ. | ալայ. 24. | մայ-

Ացաց Թէ «Պընաւի է քայդ և ունայն.
«Զի յաստի մն քուն Տրհել ու Տատանն[1])։
Մօլլա սէտի. «Օլ կիլ վէդամպէրէ եար,
«Կեաւռլրպարընկ սընկն կընկրուճկանէն չըկար[2])։
—ա՛ գեղ սատաճ Թիսուս, մէնատն իարա վեր,
«Մալիով մէ փարըսամ, մէճնուն պէխապար[3])։
Տովով և Ծարատով յոլով տանջեցին,
Ի Տաւր՝ և ի Ջուր ըզնա անցուցանեին.
Ամիսս ութ անխընայ զնա չարչարեցին,
Շարժել ի Տաւատացն զնա ոչ կարացին։
Եկեալ Ժողովեցան չարքն ի միասին,
Պատեալ չուրջանակի և քարկոծէին.
Բան դշուն և ըզգազան զնա գիշատեին,
Էառ զխնճանն անդրէն ի յատպարէսին։
Ացաց էր Ծ՛Ր վրկայս գովելի՝
Որ վրկայաց անուն տեառնէրն Թիսուսի.
Էր Թիւն Թուն Տարիւր վաթսուն և ութի,
Ցարժամ Աատուածասուրն Տանատակեցին։
Աա մեծ բարեխնամութեան Տառս այս յարմարի,
Որ և անուն նորա Գրիգոր յորջորջի։
Սարկն սպասաւորէ և աշակերտի
Գրիգորիս՝ մականունս եմ Ագիամարցիս։

1) Պարսկերեն և նաւոն և Թաղ (ինձ) ոգէս և անուս։

2) Թուրք. եկար گلكلدن يقار ديلن —Մօլլան ասաց. «Պէիե, մարգարէին բաթկամ եղիր, անեւաանների կրծեր պտղոյտ Տանիրա»։

3) Թուրք. եւ Պրս. մըճնուն بخيل ومجنون پرستم يې صليب وار اسرم —«Հեռացիր ինձնից չուտ. ես խոչ եմ պաշտում, ով յիմար անմիտ»։

2. ս սէմ. | ա Նաւէն. 3. | մալլայ. | աւլիվ. | փէդամպաբէ. 4. ա կեաւռլրպարընկների կընկրնճանէն. 5. | Թրպ. 6. ս փաբասամ. 7. ս յովով. 10. | գնայ. 13. ս զգազան. | գնայ. 14. ս ի աապարիսին. 18. ս պրսամ. 19. | բարեխնամութեան. | ս պրմարի. 22. ս աթեմամարցի.

Նոյն վկայաբանական տարբ ունին միայն Ն և Ռ ձեռագրերը. առաջինը էջ 97 ա—98 բ, այս վերնագրով. «Տաղ սքանչելի նահատակին, որ և երկնային կաթիղիկէ սխթմամբըղ ասացեալ»։ Իսկ երկրորդը էջ 213 բ—218 ա, այս վերնագրով. «Տաղ նշանաւոր նահատակի»։ Ձեռ և Սիսական 531, ուր մերկ հետ համեմատութեամբ շատ պակասներ կան, ընդ ամենը 31 տող պակաս. այս յատկութենէն եզրակ են կրնանդան բանդակութեամբ տողերի, (յատկապէս միարանութեան վերաբերեալ մասերի) և պատկերներով ու թուբերներով խառն անոնի մէջ և Ալէքսան ձեռքով են՝ ինչպես ցոյց են տուին քազմահատերը։ Սխալանքց աղաղտութեան է Կոստանդնանցի մէջ բերածը, Գրիգոր Նիկատացւոյ և նոր տարբերը, էջ 88, նոյն պակասներով։

58-

ԵՐԻՐԳՈՑ ՓԱՌԱՒՈՐ ՄԱՐՏԻՐՈՍԻՆ

† 229—1524

Նոյն վկայի մասին Զամչեան տալոս է հետևեալ փորձկի ծանօթութիւնը, Գ. էջ 516·

Ի թուին ՉՀԹ նոյնպէս հրով կատարեցաւ է Մելիտ նի քաղաքի՝ այն է Մալաթիա՝ Կարապետ վանական եկեղեցի։

59.

ՊՈՒՏԸՆ ԱՄԹԵՑԻ

† 2.29—1524

Սա էր ի քաղաքէն Ցամթայ՝ հաւատովն քրիստոնեայ և արուեստիւ նագպանու, որդի առն արհարպայ եւ մայր սորա էր գուսար քահանայի ի Պարսից քաղաքէն՝ որ կոչի Մարագայ որք եկեալ ի Մարագայէ և եկեալ բնակեցան ի Ցամթի իբրև ամս ԽԸ։ Եւ Հայր սորա և եղբայրն երթեալին յեկեղեցին Ցաճընկայ և Գուսախ գայր յեկեղեցիս Հայոց և գնայ լերան ոչ գիտեր, այլ զիմորիցն, զարայնն և զաճամին Տարաւար գիտէր եւ գայր հանապազ յեկեղեցին և ունէին դէմ առ առաջնոյն գրոց և ոչ կարէր իմանալ։ Եւ յաւուր միում՝ արամեալ էր և հառաչէր ի խորոց սրտէ և ասէր. «Երանի թէ լինէր ոք որ զառաջեալն ի քահանայիցն զոր ընթերցանն ի սուրբ գրոց, պատմէր ինձ, թէ առաջնոյնն Ծիրք և Աւետարան գինչ կու տրամայէ վասն մեզաց և արդարութեան, վասն գառաստանին և ապաշխանացն, վասն ճգնաւորաց և մարմրոտացն, վասն առաքելոցն և մարգարէիցն, որ սիրտ իմ առնէր գադալ ի տրամադիծեցս զոր ունիմ՝ վասն չմիանալոց դընդեցրցուածս սուրբ Գրոցս»

Եւ ես Մկրտիչ արեղ՝ էի լուսարար և աւելածու սուրբ Կիրակոսի եկեղեցոյն, և գիտէի գարագ լեզուս Եւ յաւուր միում եկեալ առ իս Գաւաթեան, որ է Բաբուհ-

նակ, և ասաց. «Ծէր եղբայր, պարտ է քեզ պատմել ինձ զնեկնութիւնն առաջնոյնին Գրոց, որ ես իմանամ թէ ինչ կայ ի նմա» Եւ բառիմ սէր և եղբայրութիւն եգ ընդ մեզ և ընդ քահանային։ և գայր հանապազ յեկեղեցին, քահանային ընթերնուին և մեք պատմէաք նմա զաճենայիս Եւ նա խնդութեամբ ընդունէր և ի միտս իւր ամփոփէր Եւ այնպան հմտացաւ սուրբ Գրոց, որ և զնայաժառնան բոլոր ի մտ էառ և կամէր հետևիլ հետոց նոցա, որպէս և եղեւն իսկ։

Եւ այնժեալ դինքն առաջնոյնին օրինօքն, գայր անխափան յեկեղեցին և աղօթէր առ Աստուած Եւ հանապազ տանէր ի տուն իւր զքահանայս և զպատառս և կերակրէր զնոսա. և բառիմ հարցաքննութիւն առնէր ընդ քահանային, ի հին և ի նոր կտակարանացն Ալլ և զտրամասիցն քանին ի կանգուն անցուցանէր ի վերայ չտանին։

Ասաց ցառաւսինն իւր. «Ցայսմ հետէ լեր դու ինձ իբրև զորդի» Եւ նա ասաց. «Որպէս դու, նոյնպէս և ես, թէ ի պահս և թէ յաղօթս» Եւ կացեալ 3 ամ այնպէս

Եւ գայն ի նանուիթ նորա այլազգիք, քանզի լսէին վասն նորա թէ լաւ նահանգիք կու տան վասն հոգւոյ և վասն Քրիստոսի. և լսէին ի նմանէ բան զարմանալի վասն Քրիստոսի և վասն անաչառ գառաստանին Նորա։

Եւ զի տեղեակ էր օրինաց նոցին, ասէր զրոյց նոցա ի հին և ի նոր կտակարանացն, թէ «գաղտնի է յառաջնոյնէ զաց ձերոց մեռան վասն անառանին Քրիստոսի. զայնս զմահսուրն, և զկալչին, և զնահատին, որ զինքնին տեղի չհանեին» Եւ նոքա երթեալ պատմէին միմեանց և խնամանային ծածկաբար Եւ գայն ի խանային և ոչ տային թոյլ վատանել և նա տանէր գնոսա գադա ի տուն իւր, կերակրէր և քարոզէր նոցա Յկատմայ և ի մարգարէիցն և յառաքելոցն, որ վասն Քրիստոսի քարոզեցին, գմարճանային Քրիստոսի, զկրօնութիւնն և զանէնայն գոր պարտ Եւ նոքա զարմացեալ ասէին. «Այս առաջնորդն մեր արդեօք մարգարէ էր» Բաբուհայն ասէ.

«Ամաչորդն ձեր ոչ է մարգարէ, այլ կարապետ նեռինն. Քրիստոս՝ զոր ես Աստուած հաւատամ, զայն մեզպց քրիստոնեիցդ էառ զթագաւորութիւն նոցա և ետ մեր առաքելոցդ։ Զայն ի ոչ կացին ի պատուիրան նորա և ի կանխաւնս, զոր եդ Քրիստոս ձեռամբ առաքելոցն և հայրապետացն»

Եւ հաւանեալ նմա ասէին զան զ90 այր և հաստատացին ի Քրիստոս քարոզութեամբ նորա Քանզի հմուտ առնէր զնոսա պատուիրանացն Քրիստոսի և զբանն կենաց սերմանեալ ի սիրտս նոցա. և նոքա հաւատով ընդունէին. և բաւէին գկարծս իւրեանց. և ամանք ի նոցանէ գլխատուէր և կարգացոյք էին, և ամանք տղայք. և բազումք ի նոցանէ յանձն առին մկրտել ի Քանէ։ Եւ նա առեալ զնոսա ամանէք ի տան իւր և ձգեր զերկրական խաչն Քրիստոսի ի ջուր և առեալ հեզոյր ի վերայ գլխոց նոցա, յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. և այլ ոչինչ ասէր։

Եւ ամենայն քաղաքն զարհուրեալ էր ընդ համարձակ քարոզութիւնն նորա, քանզի 1000 հոգւոյի աւելի գնասէր։

Յաւուր միում եկեալ 3 ժամուկ յաչակերտաց իւր և ասեն. «Մեսթիա Պաւտիա, եկ երթիցուք ի Քաւսիան Շեհին.» (Քանզի միա եղեալ էին ժամանել գնա)։ Եւ նա ասէ. «Ձինչ կայ ձեզ զի երթիցուք» Եւ նորա ասեն. «Զամենայն բան գիտէ և առաւել զհարհաւրդա մարգոյ»

Եւ նա եկեալ գնաց ընդ նոսա և հետ էր ի քաղաքէն տեղին՝ կիսոյ ուստր ճանապարհաւոր։ Եւ մին ի նոցանէ յառաջ գնացեալ ասաց նմա, թէ «Ինքնաբ գոն քրիստոնեայ առ քեզ մի՛ երկնչ զարձուցանես գնա յօրէնս մեր. քանզի արագ է լիզուն և տեղեակ օրինաց մերոց և ներհանգիտ. և ոչ ոք կարէ յաղթել նմա, բայց գու միայն, զի զՔրիստոս Աստուած քարոզէ մեզ»

Եւ հասեալ անդ ասէրն Պաւտիա և զգիշերն ամենայն հարցմանութեան արարեալ ընդ միմեանս, մինչև ցառաւօտն եւ ասէ Շեհին ցՊաւտիա. «Ձի՞ եկեալ ես առ նոս»

Առէ ասէրն. «Լուեալ եմ զգան քո, թէ զիարհնարդ

մարգոյն գիտես»

Առէ Շեհին. «Այո, գիտեմ»

Առէ ասէրն. «Ձինչ կայ յիմ խորհուրդս»

Առէ պիղծն. «Գու միա եղեալ ես գալ ի յօրէնս մեր»

Առէ Պաւտիա. «Գաւ լիցի ինձ այդ. սուտ է զոր լուայ զանն քո. գաւ խաբեայ ես. գիտացդ պիղծ առնուել ի քէն. զի զմարդիկք կու խաբես, գրամ, ոչխար, և ի ջրոյ ժողովուս»

Եւ Շեհին այն բարկացեալ եհար գաւրբն և հրամայեաց արբանեկացն՝ վարել գնա յերեսաց իւրոց։ Եւ գնացեալ ի քաղաքն, մատնեցին գաւտարբն, թէ Պաւտիան տաճկացաւ»

Կոչեաց գնա գաւտարն և ասէ. «Մեսթիա Պաւտիա, իսուս է զոր ասեն գան քո թէ տաճկացաւ»

Եւ ասէ սաւրբն. «Գաւ լիցի ինձ ուրանալ զՔրիստոս, զարարիչն երկնի և երկրի»

Առէ գաւտարն. «Եկ ի յօրէնս մեր և տաց քեզ բազում մեծութիւն»

Եւ նա ետ պատասխանի և ասէ. «Մի՛ գաւտար, գաւտս գնա սուտ վախիւք առակի առեղծեան տաս գիմ պատասխանիս»

Եւ գաւտարն առ ասա մարգիան եա արկանել գնա ի բանս, զի կարէր արձակել գնաւ Եւ յետ 3 աւուր հանեն գնա ի բանտէն և օրն կիրակի էր։ Եւ ժողովեցան բազմութիւն քաղաքին անդ և զօրական մի Տուգուտ անուն կալեալ գնացան, տարաւ առ գաւտարն բազում նաւասանօք։

Առէ գաւտարն. «Մի՛ Պաւտիա, գիտե՞ զի խնամառն մարգ ես և տեղեակ օրինաց մերոց. լսէր լեր ինձ և եկ յօրէնս մեր. և մի տաներ գհանգիստիւթիւն քո սուտերոց և հրոյ. այլ լեր ընդ մեզ պատուով»

Պատասխանի եա սաւրբն և ասէ. «Մի՛ գաւտար և խնամառն կարգացաք. ասացեք ինձ, ուր է տաճկութիւն ձեր»

Եւ նորա ասեն. «Ի Մաքքայն է»

Ասէ սուրբն. «Կենդանի է Թէ մեռեալ»
Եւ նոքա ասեն. «Ոչ զբ ի մարդաբնեցն Միաց կենդանիս»
Ասէ սուրբն. «Բրիստոս զոր ես Աստուած հաւատամ,
ուր է նա»
Եւ նոքա ասեն Թէ «Յերկինս է Նա»
Ասէ սուրբն. «Կենդանի է Թէ մեռեալ»
Եւ նոքա ասեն Թէ «Կենդանի է»
Ասէ սուրբն. «Ես դիմդր Թողում զարարիչն երկին
և երկրի, կենդանին և կենդանատուն ամենեցուն և հե-
տեւիմ մեռելոյն» Զուք այսօր զոր Թագաւորի անուն կու
յիշէք. և զգործն զոր ունիք, յոյր անուն է. կենդանի՞
Թագաւորին, Թէ մեռելոյն»
Եւ նոքա ասեն Թէ «Ծառան կենդանոյն է դրամիս»
Ասէ սուրբն. «Այդ. ամենայն զօրքդ և հնձեալքդ այր
ի ծառայութիւն կայք. ոչդ Թագաւորին, Թէ մեռածին»
Եւ նոքա ասեն Թէ «Այդ Թագաւորին»
Ասէ դասատուն. «Թագ փայան գիտենայ. օրէնք մեր
զսա ոչ առնէ արժան մահու, զի միայն և հայհոյութիւն
ոչ խոսեցաւ» Եւ ասաց տանիլ զնա առաջի փաշային»
Եւ փաշան յայժ գովեաց զնա, և ձգեալ զնեն ի վերայ
պարանոցի սրբոյն, համբուրեաց զնա և ասէ. «Զիարդ կա-
րեաս գանգրութիւն քո ունայն և զգեղեցկութիւն
երեսաց քոց յայրումն տաս Տեր. Եկ և ասա բան. և ասց
քեզ ոինչ հաճոյ է քեզ և մեծ իշխանութիւն»
Պատասխանի ետ սուրբն և ասէ. «Ով Թագաւոր,
զայդ ամենայն մեծութիւնդ զոր խոստացար ինձ, անցա-
ւոր է Թէ միացական. և մեծամեծ Թագաւորն ու մեռանի՞
զայդ մեծութիւնդ ընդ երեսին տարան, Թէ ասա միացդ»
Եւ նա ասէ Թէ «Ասա միացդ»
Ասէ սուրբն. «Ապա Թէ ասա միացդ, ինձ չէ պիտոյ այդ-
մեծութիւնդ՝ որ այսօր է և ի վաղուն ի գեօթս իջանէ. ինձ
պիտոյ է Բրիստոս Աստուածն իմ և արքայութիւն նորա»
Եւ սուրանն չառ ջանայ զգայնաւք և ապառնալիօք,
և ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնա և բարկացեալ ի վերայ

սրբոյն, ասէ. «Ով մարդ, այնչափ ազգի ազգի տանջանս
տեմ ի վերայ քո, որ չէ եղեալ ի բաղում ժամանակաց»
Ասէ սուրբն. «Թէ գնացմինս ազգի ազգի տանջանաք մաշես,
ոչ կարես խախտել զիս ի սիրոյն Քրիստոսի. Հոգւոյս ոչ ա-
նես իշխանութիւն և գնացմինս որչափ կարես չտարաբեր»
Յայնժամ Տրամայեաց տալ զնա յայրումն Տըր և ասաց
իշխանին. «Մի այրեր զդա մինչև ի սպառ. մինչ երկիցգ
ի Տրդն և գայ յօրէնս մերս»
Եւ ժողովեալ փայտ գիզեցին երբէք զբազում մի. և բե-
րեալ զսուրբն հանդէպ փայտին մերկացուցին զնա և կա-
պեցին զձեռն և զոտս. և բերեալ սախտակ մի, կապեցին
ի վերայ կրծիցն. ոմանք խոցոտէին և ոմանք սպառակէին
և գնդասան փետէին և Թրանէին յերես նորա. և բերին
առաջի Տրդնոյ.
Յայնժամ սուրբն ի բարձ առեալ զնոսա և ի Տուն
դիմեաց. և նոքա ոչ նուազ Թույլ զի մի արագ այրեցեք.
և 4 զօրական բոլոն Տարեալ էին նմա, զի խորովեցի և
մի մեռցին Եւ նա յոչինչ համարեալ զայրացումն Տրդն
և զօրհնութիւնս երից մանկանցն երգէր Եւ արարեալ զնա
հիանալոց և տարեալ արկին ի բանաւ Եւ մինչդեռ ի բան-
ին էր սուրբն, ի միում գիշերի տեսին զնա պահապանք
քաղաքին ի մէջ չուկային պայծառ գնացք. և նոքա զանկ
Տարեալ տանեն. «Ով մարդ, ոչ վախես զի ի չուրջ կուգաս
սաս» Եւ նա ասէ. «Ով անմիտք, ես ոչ եմ եկեալ, այլ
այս 3 զօրականքս Տանին զիս և բերին սաս»
Եւ նոքա առեալ զնա տարան ի բանան և ուժգր ինչ
ոչ սասցին, զի երինչէին յիշխանէն, բայց քրիստոնէից
սասցին Եւ այլ ոմն ի զօրականաց փաշային եկեալ պատ-
մեաց մեզ, Թէ «Զայսմ գիշերի տեսի տեսիլ զարհուրելի.
ոչ Թէ յերազի, այլ յարթնութեան Դուստր իմ Տիւանդ
կայր մերձ ի մեռ. և ես Տասարակել գիշերոյն եղեալ եր-
Թայի մատ ծղնոց մի, զի գայ կարգայ ի վերայ դստերն
իմ. և ընդ չուկայն անցանէր ճանապարհն իմ որ երթայի.
և յորժամ Տասի ի մէջ չուկային, ապտութիւն կայաս գիս

և տեսի լայս փայտատակեալ յերկինից. և պայծառացաւ տեղին յորում հանդիսեցաւ էր այրել նահատակն. և ես յահէն ոչ կարացի դիտել փոխել. և տեսի գշուկին լցեալ լուսով, և ապրի ապրի ծագիսք պարգեւեալ և կանգնած
5 ցեւսւ եւ յետս այնորիկ տեսի յանկարծակի աջք լուսաւորք, որք վրան հարեին անդ լուսեղէն և բերեալ ոսկի ամեհս գարգարեալ տկասին, զոր ոչ կարէմ պատմել. և տեսի զՈւռւսանին. որ ելեն խանդելով և քրանեալ իբրև զօրական՝ որ գայ ի պատերազմէ. և եկեալ լուսաւոր աղջն և գասա-
10 տուածոք որբէեն զհրաշագեղ պատկեր նորա. և բերեալ ջուր լուսաւորին զերեսն և զձեռս նորա եւ ես հարցի զնա թէ «Պետրոս, ոյ են սոքա, որ այդպէս սպատպղինեալ են ընդ քեզ և այս գեղեցիկ երիվարքս ունՀ են եւ նա ասաց. «Սոքա այնորիկ են որ վասն Քրիստոսի չարչարեցան և մե-
15 ռան» եւ ապա տեսեալ զնա պատսով երկին ի վերայ ոսկիակամ ամեհսն, զոր պատրաստեալ էին և վերացան հրեղէն կառսքն յերկինս. և ճանգ տեսին կինեն. և տեսի դիս միայն ի մէջ չտեսչին եւ ես կամէի երթեալ պատմել փարչուին և ոմանք ի գրացեալ խնդ ոչ ետղին. այլ ասա-
20 ցին թէ «Սոքա ոչ հատասան բանիդ քոց և սպանանեն զքեզ»

Զայս տեսի չայն գիշերին տեսեալ էր. որ ի վաղիւն տարան զնա չայրեր եւ ընդ տատասան հանին զնա և բանեն և տարան տատրի փաչային. և Ժողովեցան ի վերայ նորա բազմութիւն տասկացին. և այնքան վիրատրեալ էր
25 մարմինն յատանջեսոց որիւնն և չարատն ի միասին հոսեին. և ուսոցն ի վայր կեղտեալ էին մինչև ի ժատունեան, և չիքն երևեին. եւ այնպես տատապարհք առեալ զնորատան ի քարշ տանեին եւ սուրբն ի գնան խրտմ ասէր. «Գնամ սրա ետն, Աստուած»

30 Եւ ասէ Թագաւորն ցսուրբն. «Պետրոս, ուրացիր զՔրիստոս և եկ ի չօրէնս մեր. և տամ քեզ մալ և կառաչնայ, գիւղ և քաղաք և հեծելազօրս»

3-4. գուցէ և լուսով լցեալ. բայց յետոյ վիրանիրք զ- ա նշանակիչով, փոխառած ի կարգը:

Եւ այլ բազում բանս խօսեցան ազգանաք և սպառնալեաք. և ոչ կարացին հատանեցուցանել զնա եւ սուրբն յանդիմանեալ զնոսա ասէրմ. «Ո՛վ անմիտք. ես զիմդ Թագաւոր զարարչն երկնի և երկրի, որ ինձեալ յերկինից
5 մարմնացաւ. ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, վիրատեալ ի ծորգանան, կաչեցաւ, Թաղեցաւ և յարեաւ ի մեռելոց, աւետեաց զչմարտն և Համբառնաւ յերկինս, և ընդ աջմէ Հօր նստաւ. գալոց է մխատնալ զաստ զարգանն՝ բան իւրաքանչիւր գործոց. արգարն ուրախանան,
10 մարդերքն պահին, մեղաւորքն տանջին, ուրացօղքն կոծեացեն և սատանայ յամօթ լինիս»

Յայնժամ բարկացեալ փաչան և ամէնայն մեծամեծքն և Տատին ի վերայ նորա մեծ մաշտանս, զի Տրալ այրեացիս եւ առեալ տատան զնա ի տեղի կատարանին ե
15 մէջ չտեսչին և բերեալ փայտ կատեցին. և սմանք Տատկանէին և այլք խոցէին եւ նա զայն ի յերկինս ատրատ ձեալ և զօդնութիւն ի Քրիստոսէ խնդրէր եւ բերեալ գերան մի Տարին յերկիր ի մէջ փայտին որ գիտեալ էր լաս Տատկի սրբոյն. և բերեալ զատրին մերձ փայտին
20 զոր Տարին յերկիր և սուրբն գովէրալ Տամբուրեաց գխզան և բերեալ բանեռս Տատ և երկայն և բանեցին դոսան ի պատատատկան փայտին. և գձեռսն ի վերայ գխոյ փայտին ի վերայ միմեանց եւ Տագեցաս սուրբն ի բանեռն և ասաց. «ՕրՀնեալ է Քրիստոս Աստուած իմ, որ արժանի արար
25 զիս չարչարակից իւր լինելոյ»

Յայնժամ անօրէնքն բերեալ 2 չուն, կախեցին զպարանոցն եւ նա ասէ. «Ո՛վ կատաղիք, թէպէտ ես դատապարտեալ եմ և արժանի եմ զոր ատնէք, սպա այս գանձս գինչ մեզան ձեզ. սպատ արէք զդատաս» եւ նոքա
30 ոչ լուան նմա եւ ասաց սուրբն. «Ինչ տալք զպատատս խանին»

Եւ բերեալ ձիսի և ձեի, ցանկցին ի վերայ սրբոյն և բորբոքեցին գնսրն. և նա զօրհնութիւն երից ժանկանցն երգէր. և բարձրանայր բոց հնոցին 30 կանգնուն

Եւ մինչ օրհնութիւնն ի բերանն էր, աւանգեաց գՅոգեին իւր առ Աստուած. և գմարմինն այրեցին յերկու ժամէ աւուրն մինչև ցհինն ժամին, որ փոչի գարձաւ. և բերեալ ջուր, արկին ի վերայ հրոյն, որ պաղեցաւ. և լցեալ ի նորգ գմեխրին 5 բեռ և տարեալ արկին ի գետն, յարևելից կուսէ քաղաքին Ցամփոյս։ Եւ գայս վասն այն ասացին, զի մի առցեն քրիստոնեայքն ի նշխարաց սրբոյն։

Եւ ի գիշերին յայնմիկ, լոյս պայծառ ծագեաց ի տեղի կատարմանն և ի վերայ նշխարացն ի մէջ գետոյն։

10 Եւ այսպէս բարի խոստովանութեամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս սուրբն Գաւռաս, ի Թուականիս Հայոց ՉՀԳ ամին, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ։

Սոյն վկայաբանութիւնն ունի մեզի B ձեռագիրս, էջ 444 ա''—446 ա', մասիգս 30, յուլիս 6, Ս. Սրապիոնի, Ս. Գրիգորի և Իլարիոնի, Ս. Գիորգիենոյ և Դանիելիտաց վկայաբանութիւնեանցդ յետոյ, այս վերնագրով «Յայտարանութիւն սրբոյն Գաւռասայ»։ Նոյն մեզի մասին Ձամչեան Գ. 516 տաղիս է հետևեալ վերջին տեղեկութիւնը. «Ի նմին տարւոջ (ՉՀԳ) ի յոգիսի 13 ըստ նմին օրինակի կատարեցաւ հրով և յամիդ այլ ոմն Գաւռաս անուն, որ նորոգ էր հաստատեալ ի Քրիստոս գառնալով յապանդով Արևորգեացւոյ»։ Մինչդեռ չունինք Թուականների տարերքութիւնը հշտեմ։

Վկայաբանութեան գրչին է Մկրտիչ արեգոյ՝ լուսաբաց և աւետարան Տիգրանակերտի Ս. Կիրակոս հեղեցւոյ տես էջ 360, տող 19 ձե։

60.

ՓՈՐՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊԻ

† ՉՀԸ=1528

Սոյն նահատակի հետ ծանօթացումէ ինձ մեզ մէկ Ձամչեան, Հատ. Գ. 516, իւր հետևեալ համառօտ յիշատակութեամբ.

Ի Թուին ՉՀԸ. (=1528) նահատակեցաւ յեղեսխատաքարի՝ այն է, Ուռհայ՝ Թորոս վկայն։

61.

ՀՌԻՐԵՊՑԻ ԵՐԿՐԸՑ

† 1528 կամ 1533

Սոյն նահատակի մասին ունինք միայն Զամչեանի Հատ. Գ. էջ 516 տուած փոքրիկ տեղեկութիւնը, որ հետևեալն է.

Ի Նոյեմ. ամի (ՉՀԸ=1528) կամ ըստ այլոց ի Թուին ՉՉԲ (=1533) կատարեցաւ Հրով ի Սեբաստիա արեղայ մին Հայրապետ անուն ի վախճան Ցեղոյ.

62.

ԹԷՈՒՂՈՍ ԵՐԻՑ ՍԵԲԱՍՏՈՑՈՑ

† ՉՉԹ=1534

Սոյն նահատակի մասին էլ ունինք միմիայն Զամչեանի, Հատ. Գ. էջ 516 տուած փոքրիկ տեղեկութիւնը.

Ի Թուին ՉՉԹ նահատակեցաւ նոյնպէս ի Սեբաստիա Երէց մի Թադէոս անուն.

63.

ԵՐԻՑ ՅՈՎՀՈՒՐԿԱՆ ԳԵՂՉ

† ՉՉԴ=1535

Սոյն անանուն նահատակ քահանայէն մասին մէկ կարճ տեղեկութիւն է տալիս Սամուէլ եղեց Անեցի տպ. Վաղարշապատ, 1893, էջ 175, հետեւեալ ձեւով.

«ՉՉԴ. ի ՅՈՒԼԻՈՍ զԵղէն քահանայ մի այրեցին»

Նոյն տեղեկութիւնից քաղելով Ղազիկեան, Նոտ. Գ. էջ 516, տառ. է.

Ի թուին ՉՉԴ այլ ոմն եղեց այրեցաւ հրով ի գեղջն ՅՈՒԼԻՈՍ։

64.

ՆԱՀԱՏԱԿՆ ԿՈՒՐՑԻՑ ՍԵԲԱՍՏԻԱՅԻ

† ՉՉԸ=1536

Որպէսզի դիւան Կոկձայ Ամիրապահի Աբգարեանց տուն ծկ.

Ցինըն հարիւր Հայոց թուէն
Ութսուն եւ հինգ աւելորդին՝
Թեսա մեծ կրակիճ ազգսմագին
Եղաւ մանկանըն կոչմայիս.

Ով որ լըսեց զսանձակաւ սպրին՝
Սեաւսա երկիր ամէն լացին.
Որ էր անմեղ ի տան մէջին՝
Ծանկարծակի ըզդուռն առնիւ

Վըրայ մէկ ըզմէկ բըռնեցին,
Չէա չար գազան բզտրեցին՝
Թէ «Մեղի քուկդը ասացին,
Մամլաթաթա է Ղըզըլպաշին»։

Առեալ տարան գասաւորին,
Նոցա լացան ոչ լըսեցին՝
Թէ մէրացիր գԻրիսաոս Որգին,
Ասա Թէ քեզ ճար կու լինիս»։

Սէրն Յիսուսի ծագկեր հոգին,
Անվնհեր տար զպատասխանին
Թէ «Ես Բրնաոս խոստմանեմ
Մարբ հաւատով Լուսաւորչին»։

Աղաչեին բազում բանին
Եւ չատ պարգեւք խոստանային
Նա ոչ խօսէր ամենեւին,
Միայն օրհնէր զՀայր և զՈրդին։

Բայց չար գինուորքն այն փաչային՝
Լըցան թիւնօք լըրեւ օձին,
Վայր կոխեցին գնա ի գետին,
Զեղան հանեալ և իրարեցին։

Մանուկն օրէց զառիւծ գոչէր,
Հայէր յերկինս և հառաչէր.
Ոչ ոք չըկայր բարեխօսէր,
Կամ մարդ կարէր որ ազատէր։

Գիտուն ի բաց, ձեռքն ի կապին՝
Աբեան թոռիէր ի բերանին.
Սիրած բերկին գնա տեսային,
Երբ որ տարան ի ժայռանին։

Ամէնք բղեա ազաչեին,
Եւ այլք ահիւ ըսպառնային.
Ոմանք փայտիս հարկանէին,
Եւ այլք արբով գազա խոցէին։

Կոխեան կապած կայր ի մէջին,
Որպէս գառնիս ի մէջ գայլին.
Հայէր ի յայ գիմ և ձախին,
Լեզու չունէր ի բերանին։

Դարձեալ բերկին ձայ մի գարին
Եւ գլխիվայր կանգնեցուցին,

1. ν ծագկեր. 7. ν նայ. 9. ν գինուորքն. 14. ν հառաչէր. 15. ν բարեխօսէր.

Որպէս Պետրոս Առաքելին՝
Որ գլուխ ի վար գնա խաչեցին։

Ձեռայ քարիւ քարկոծեցին՝
Ի վկայութիւն Մեհրսանին,
Զարչարանաց նահատակեցին,
Մայա Թոռնեալ ի բաց գնացին։

Երբ որ տեսան գնա ի փայտին՝
Բայր երկերն բղեա լացին,
Եւ ողբալով գնա գալէին,
Ըզքայ մանուկն ախտասացին։

Մխեանց պատմեալ նուագէին,
Չարութիւնըն գալէին,
Որ քաղաքիտարըն ալրացաւ
Անանց լուսոյն և երկայնին։

Տարեալ գնարնին սուրբ Հանդուցին,
Հետ քառասնիցըն նըշխարին,
Ճառագայթեց մէջ գիշերին՝
Լայն ի վերոյ գերեզմանին։

Զոր անօրէնքն գլոյսն տեսին,
Եւ փոչման վայր մղնացին,
Եւ բրիստոնեայք մխիթարին,
Օրհնեն ըզՀայր և զոր Որդին։

Այս վկայաբանական ասոյն ունի ν ձեռագիրքը՝ էջ 62 ա—63 բ։ Շամխան, Գ. 516 այն վկայն մասին ունի միայն հետեւեալ փոքրիկ տեղեկութիւնը. «Ի Թուին 320 նահատակեցաւ ի Սերաստիա ամուսնական ոմն՝ խօսմ Ոգոյ, կամ Սէկենան կոչեցեալ»։ Տարի հետեւանքը՝ ընչպէս առաջին հօրը անուրի տեղեկատուները ցոյց են տալիս, Ռոմանոսի Սերաստացին է։

3. ν յետս. 4. ν ի վկաութի. 11. ν մխիթանց պատուեալ.

65.

ՄՐՆՈՒԿՆ ԽՏՏՐԱԳԱՑ

✝ ՉԿ.=1541 (կամ ՊԿ.=1441)

Տաղ Խրտրըջայ մանկան որ ի Մարզպանաձ թագաքն է Ամահատանէայ։

Խըրատ մի տամ վաղվն մեղաց,
Ազեկ լըսէ, զանգնըդ բաց.
Աղաչեցէք ըղձեր Աստուած՝
Որ զմեղ փըրկէ ի փորձանաց։

Երկու կենաք մեք ենք զրկած,
Թիսա մեզաւոր, օրհնագանց.
Ոչ կու դիմենք յկկկեցէն,
Զայն այլ կերթամք ի վրայ մեղաց։

Մեք թագաւոր չունինք գըրած,
Ո՛չ առաջնորդ ի վրայ խելաց.
Ամէնն խրատած են ու հարըած,
Ոսկին ի ջուրն ի վայր գընաց։

Վերեւի ձեւով է ու ձեագրի վերագիրը. իսկ x ձեագրած ունի՝ տես. խորագիր նահատակին։ 1. x բանիկ ասեմ ի վրայ մեղաց. 2. x յսէ. 3. x գըս փս. ըզտէր. 4. x փրկէ. 5. x եմ ես գրկած. 6. x ժամ օրինաց. 7. x ոչ կուդիմենք յկկկեցին. 8. x այն. | x կերթանք. | խվրդ. m ի վերայ. 9. x չունինք. | x օծած փս. գրըած. 11. x ամէն. | x խոնած. 12. x ոսկին ի ջուրն խոր գնաց.

Մեք թագաւորք ունէաք օծած,
Մեծ մեծ իշխանք. ան այլ գընաց.
Որ զմեզ ծողին ի մէջ ծաճկաց,
Հուպքին կառնէր ամէն խուզած.

Երբ լըսեցին ազգըն ծաճկաց՝
Ի վրայ եկին բուռք ի բուռաց,
Զերթ քաջկամ տիկ չարամ լըցած,
Զինչ ըզդպատն նետամ հարած.

Զինչ թիւնաւոր օձ դառնացած՝
Զմեզ կու խոցեն ամէն դիհաց.
Ազաչեցէք զԵրբաւոս Աստուած՝
Որ զմեզ փըրկէ ի փորձանաց.

Մեկ անպատեհ բան մ՚ այլ արեն՝
Զինչ չենք լըսեր մեք ի պապանց.
Չեզըմանն առեն ի գլխներս,
Կապուտ արեն ոսկոց մատանց.

Ցաշխամ Հայոց ազգըն վախեաց,
Մեծ ու պըզտիկ գէտ գուռ. գողաց.
Վայ թէ մեր մեզքն ըզմեզ որսաց՝
Ըզմեզ ի վայր տան անհատած.

Տէրն ողորմած էր և գթած,
Անտես չառնէ զպտիղս ձեռաց.
Ըզներքսըզման մեզ պարգեւեաց՝
Որ ըզմեր փակ գըռվին խլաց.

Թէ զներքսըզնն բաներն ասեմ՚

1. x ունինք. 2. x եմ ծած իշխաքն զնացած. 3. x ըզմեզ փս. որ զմեզ. 4. x հուքամ կաներ. 5. x ծա փս. երբ. 6. x Թունկաւ եկաւ ազգն ու գընաց. 7. x զինչ քաջկամ տիկ չարամ լցած. 8. x այլ չինեցին օրմ ազուհաց. 9-12. x Ես. նահց նգան ի մեր դիմաց զկս ըզդպատն նետամ խոցած | զմեզ կու խոցին ամէն դիհաց զկս Թունաւոր օձն զարձաց. 13-16. x Հանց անպատեհ բանմ այլ արեն | չենք աներ ի վրերկրին | զկապատն առեն ու վայր գըրեն զեզմանին տէրն ու ցից մատին. 18. x եմ ծած ու փոքր քանց գուռ գըզաց. 19. x նահնգաց փս. գրաց. 21. x է եըքած. 23. x ըզներքսըզնն. 24. x որ զմեզ փակած գռվինն եգաց. 25. x զներքսըզն.

Զինքն Յայասատուրք պիտեր զրած,
Որ ամէն օր զինքն կորդային՝
Թէ մնց եղաս կամ մնց գընաց։

Ա՛յս Թորոչան մանուկ գոհած,
Աղէկ կաթիճ անուն եւած,
Ասէ որ մրատ է Մարգիսին,
Նուն չի մընաց որ զինքն չխնած։

Գնաս չէր խրմեր ի խոր ջրէն,
Ինչ էր ընտաեր ուզուրդ է հաց,
Բանասան գընին ի վայ նորա՝
Թէ «Թորոչան յիշոցք ասաց»։

Ցոր տեղ որ կայր հանած վարած՝
Լօր մէկ մէկի արին խնայ,
Ժողովեցան ազգին Տաճկաց,
Ի վայ եկին զինչ չուն կատարած։

Եայ Թորոչան ի վայր մրնաց,
Ցիշնց զէշլարչէն և խոնտ խրաց.
Ասաց թէ «Ա՛ոյ զարիալեհանա,
Ա՛յս այլ ուր կայր ինչ պահած»։

Շատ ազաչեց զայն Տաճկընին՝
Թէ «Թողէք զիս պահ մի ձեռաց.
«Թխատ ճանիսհերկր եմ գազատած,
«Ծեռ եմ եկեր հետու տեղաց»։

Երկու վրնաս մարդ կայր ի հան,
Ա՛յն երկուքն այլ առաջ եկին՝
Մէկ մուխթասիս ազիզ էյած,
Մէկ չարադոմ ասատածուրաց։

Նայ երկուքն այլ առաջ եկին,
Մերկիկ արին ու գրկխերաց,
Առին տարան ի գառատանն՝
Երկու ձեռքնէն չեռին կապած։

Թոռր ու դանակ ամէն քաշած՝
Լաւ ամէն հետ բուլք ի բուլայ,
Կու կանչէին ամէն գիհաց՝
Թէ «Թորոչան յիշոցք ասաց»։

Երբ գառատանն նայեցաւ
Եւ իւր չամէն աչքն վախաց՝
Ասաց թէ «Ծուռ բան էք արեր.
«Դուք մի վախեր ի պարտնատց։

«Ա՛յդ մարդն խե է կամ հաբաս,
«Կամ անօքէն կընկան գնդած.
«Զայ պահեցէք օր մի քանի,
«Մինէ գայ խեչն ի վայ գընգատց»։

Նայ Թորոչան գներանն իրաց,
Բան մի քանի այլ նա ասաց՝
Թէ «Մ՛չ խե եմ և ա՛չ հաբաս,
«Ես անօքէն կընկան գնդած»։

Լաւ գառատանն գներանն իրաց,
Բան մի քանի այլ նա ասաց.
«Տանք քեզ հազար կարմիր գնկան
«Ես կապանի ոսկով կապած.

«Ազնկ տօղանտա՝ բարակ գործած,
«Ես այլ պարտնք ցեղք ի ցեղայց,
«Նկի գործիր ի մեր հատասս,
«Ես ազատես ի տանջանաց»։

Երբ Թորոչան գներանն իրաց՝
Բան մի քանի այլ նա ասաց.

1. x գրած. 2. x յամէն. | x գնայ փս. գնէքն. 3. x եւնկ փս. եղաս. 4. x յոճի այս. | x իրարայն. 5. x կարմէ անուն եւած. 6. x ի մարդ ատաս. 7. x չէ. | m մնաց. | x որ գնա չէ եղած. 8. x գնր չէր խրմեր նա այն ընդեն. 9. x նասիր. | x ոգուդ. 10. x պուխտան գնդին ի վրա. x-ր պատկ վերջանում է տողինեան մնացի մի բաժի թերի դուրս եմ գրեին. 15. m ի վերայ.

15. m գրաց.

Ես ես ունիմ կապայ կարած,
«Ադեկ տօղպանա ոսկով գործած.

«Շատ մի գեհան կայ ինձ պահած,
«Ադեկ հալաւ գոյնս ի գունաց՝
«Ամէն ի տուն ի վայր ձրգած.
«Անունք յիմէ անտեր մընաց։

Դատաւորին գրունէն հանին,
Ծօժար կամաք ի հետ գընաց.
Առին տարան ի յայն տեղին՝
Ուր որ կըտակն վառէին։

Մէկ չուն ծառայ մի կայր ի հոն,
Որ իւր անունն Դալալ կոչած՝
Նա ծըվըրդեց զօղն անկըճէն,
Աբևնն ի վայ յուսին գընաց։

Աբևն տարան ի յան տեղին՝
Հոն որ կըտակն վառէին՝
Տարան ի հոն կանգնեցուցին
Զինքըն մերկիկ ու գրկիսիրաց։

Էրիկու ձեռևուէնքն ի վեր վերուց,
Դէմ Աստուծոյ ինքըն կացս,
Ասաց թէ «Ձէր իմ և Աստուած,
«Դու գիս վըրկէ ի փորձանաց։

«Գու ողորմած ես և գթած.
«Ես եմ արզոյ ի մէջ մեզոյց.
«Ձէր, արա ինձ ողորմութիւն՝
«Ծորժամ գայցես վառաք մեծոյս։

Ջայն մի եկաւ ի երկընուց՝
Թէ «Ջօրացիր իմ քաջ գործած.
«Գեղ այն տեղիկն եմ պատրաստել՝
«Որ ի մարդոյ սիրտ չէ անկած»։

Պեղծ Ծաղկընէն եկին յառաջ՝
Թէ «Ըրաբչչայ մանուկ գործած,
«Արի եղիր գու մուսուրման՝
«Թէ քո արևն է գեղ պիտած»։

Դանըչմանէրն ալից ելած
Եւ մոլեաներն չար կարգացած՝
Աստն. «Եկայ գնացըդ վերուր,
«Կըրակիս գեղ հաւար վառած»։

Պեղծ գատաւորն յառաջ եբեկ,
Բանի բան մի պլ նա ասաց.
«Ուսուցանեմք գամէն թուրքէ՝
«Ջինչ որ մեզիէ ուսուցած»։

Ասաց թէ «Ինձ հանց մի ասէք,
«Ա,դ ինձ թըսէ քան գնուն գերած.
«Հոգոյս չունիք իշխանութիւն,
«Ահա մարմինս հասիր կանգնած։

«Էյս գաւանիմ բղխայր Աստուած,
«Բանն ի Հօրէ յառաջ ծընած,
«Հոգին՝ բըխումըն Հօր գառաց,
«ՋԱստուածածինն որ կոյս մընաց։

«Էյս քրիստոնեայ եմ ի յաղագս,
«Ինձիմ ըղիայրն պարծանաց,
«Ամաղանն չնորհք ունիմ,
«Ջերդ բղձեղ չեմ հոտած նեխած»։

Չրնդկան կըսկիծ բաներ ասաց՝
Թէ «Ինք ու ձեր հաւատ կորած.
«Հընդկան հաւատ ալ է տեսեր
«Ի վրայ մարդոյ ճորոյ ձրգած»։

Իւրեանց մեծվարըն բարկացաւ,
Դադաւուկ եկաւ ի յերեանց,

Փայտով խզարկ ի վրայ գրվեաւն՝
Զեռուին չարցաւ ի յարմընկաց։

Բերին ձգեցին զսուրբն կըրակին,
Երկու ձեռկունք յետին կապած.
Զինչ որ պիւլպիւլն ի վրայ վարդին՝
Կու չըրխնըրչէր կամաց կամաց։

Անանց լուսաւն նա տիրացաւ,
Ի մէջ կրակին որ նա գիմացաւ։
Մինէկ հօրէ նա չէր եղել,
Կամ ի մօրէ նա չէր ծընեալ։

Տէրըն երկա հաւիտեմիւնն՝
Ի մէջ կրակին որ նա գընաց.
Լոյսն ի վերան ճառագայթեաց,
Հաղորդ եղև մարտիրոսաց։

Մի մեզադրէք Մեծ Պարանէն,
Որ զայս սակաւ բաներս ասաց.
Ժամանիկիս գառնութենէն՝
Մխաքըն մնըր ամէն գիշաց։

Այս Խրոյրյան եղև պատճառ,
Որ լոյս ծագեաց Հայոց ազգաց։
Ո՛վ որ ասէ ըզՀայր մեզմէ՝
Նա զինքն օրհնէ Քրիստոս Աստուած։

Այս տաղն ունին m և x ձեռագրերը։ m էջ 101 ա—109 ա, x 79—82 (որ պակաս է)։ Հմմտ. և Զամչեան, Գ. 516. «Ի թուն ՉՂ. կատարեցաւ հրով ի Մաքրուհան այր ումն Պրոշ-ոյ անուն. այլ զսա դնեն ոմանք ի թուն ՉԼ.»։ Տառիս հետևեալն է Մեծ Պարսն, ինչպես յայտնի կերպով յերևում է էջ 382, տող 15։

8, 12. m կըրակին.

66.

ՍԸՐԳԻՍ ՄԵԼԻՏԻՆԵՑԻ

† Ա=1550 տպրիլ 15 ջ.

Ի սմին կայ ի պարտաժակի՝
Մարմին ուրումն նոր վկայի՝
Որ և Պարգես գոլ ճանայի,
Ծերկրորդ Հայոց Մելտինացի.
Երբեմն ի տիս մանկականէ՝
Թողեալ զառիթ կենաց անտի,
Անձն բազմաց նոպիմն վարի.
Բայց իբրեվի զարձեալ կորդի,
Չի յաւետն համարձակի,
Ի Զըմիւռնիա Ասիայի
Մեծ հանդիսիւ հռհռաւակի,
Ընդ սերուեցեամբ Քսանչէրի,
Հարաւականն եղեալ տոհմի,
Ծամի հազար հայկեանս թուի,
Եւ զնոյն տեսուն խոստովանի.
Ապրիլի ժե օրըն նոր
Կիրակի երեքշաբթի
Օրըն հռհռաւակեցաւ։

Սմին հռհռաւակի տաղաչափքը մեզի ունինք, որք պատասխան ենք Քսանչի «Հայոց ի Զմիւռնիա և

17. ապրիլի. | նոր. 18. երիզափսի. 19. հռհռակցաւ.

ե Հրշ[illegible]» աշխատութ[illegible], Հատ. Ա. Վիեննա, 1899, էջ 82։

Մուբրի Նահատակութեան Թուականը բաւական կասկածելի է. տապանագրի 14րդ տողը ասում է «Յամի հազար Հայկեան Թուիս» բայց ոչա յաջորդ 15րդ տողը՝ որ գաղեալ Թուականին վերաբերեալ Փասխայի գլխի մէջ բայց է Թողուած՝ ասանց յիշելու թէ ազդեաք բան տապանագիրը ոչինչ չունի այստեղ, թէ ունի՝ բայց գլուխները անընթեռնելի է։

Նահատակութեան ամսաթիւը պահպանած չաւիղ կասաքաւել է՝ ապրիլ 15, նոր կիրակուայ յաջորդ երեքշաբթին, որ և իրը աջանդակութիւն չի էլ կարող գլուխգործական սխալմունք անենալ։

Գրգ. որպէսզի նոր կիրակուայ երեքշաբթին ապրիլի 15-ին գայ, պէտք է որ Զատիկը ապրիլի 6-ին եկած լինի։ Սկսեալ 1550-ից մինչև այժմ Զատիկը ապրիլի 6-ին է պատահում ՉԼՓ=1550, ՌՓ=1561, ՌՒԱ=1572, ՌԼԹ=1645, ՌՃԵ=1656, ՌՃՉԹ=1735, ՌՃՀԹ=1740, ՌՄԿԸ=1819 և ՌՄՀԹ=1830 տարիներում։

Եթէ տապանագրի 15րդ տողում մի անընթեռնելի բան կայ՝ Նահատակութեան Թուականը կարող էր գտնուլ այս Թուերից միևը լինել (բացի 1550-ից), ենթադրելով թէ այդ անընթեռնելի տողը լինէր «Ոը և տասն յաջորդաբեր» (1561) կամ «Ոտան և մի յաջորդաբեր» (1572) ու շարունակաբար։

Եթէ չիշեալ տողը ոչինչ չունի և տապանագիրը պէտք է առնել այնպէս ինչպես որ է, այն ժամանակ հարկաւոր է հաշուի տարբերութիւն ընդունել։—Հայկական Ռ թիւը ըստ տոմարական հաշուի համապատասխանում է փետրուարեան 1550 տարի 3—1551 տարի 2 Յունիս եակ 1551-ին Զատիկը գալիս է մարտի 29-ին, ուստի չենք կարող ընդունել Ռ—1551 Թուականը։ 1550 Թուականը հանգամն է, որովհետև այս Թուին էլ Զատիկը ապրիլ 6-ին է գալիս։ Աջանդագիրը կարող էր Հայկական Թուականի յաւելուածը լինայն 550 հաշուել և դնել Ռ—1550 ապրիլ 15 գշ։

67.

ՀԻՒԱՆԴԱՒՈՐ ՍԻԼՎԼԻՈՅ

† Գ—1554 փետր. 14 գշ.

Թվին ՌԴ Սիլվիլիլ Թուամոյն նահատակ արքեն, օրն Գշ. արքեպատակն ընդ արշալոյսն։

Սոյն վկայաբանական հատուածն ունի Ս. եջմիածնի մատենադարանի թիւ. 864 ձեռագիրը՝ գրուած հայկազեան տառագրով, էջ 357 բ, իրբ լուսանցագրութիւն եկեղեցական մի գրքից։ Հովհաննէսի ձեռագրութիւնն ու համառօտութիւնը հաւանօրինակ, հաւանական, հաւատ են տոմարական են ժողովրդական բառարանների մէջ։

«Թո՛ւ տաճկացեալ ես ի Կէդրով քաղաքին. և ասա եկեալ ես և պաշտես զՀաւատս քրիստոնէից»

Յայնժամ սուրբն Պարսդ[ղ]եայ Հոգոյն սրբով, որդւոյ եհան և հառաչելով հայեցաւ ի վեր յերկինս. և յիշեաց ի սրտի խրատսմ զԿենդանին և ապաւինեցաւ յաջօքն սուրբ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին պնդ. և սկսա հաւատով, պատասխանի եւ՚նոցա և ասաց. «Ես հաւատամ քրիստոնեայ եմ և հաւատամ զՀայր և զՈրդի և զսուրբ Հոգին. և զԵրրորդս Աստուած հաւատամ. ես այ տաճիկ եղեալ եմ և այ կու լինիմ»

Յայնժամ գրոհ տուեալ անօրինացն ժողովեցան ի միասին և տուեալ տարան զնաՀատակի դաստարկին եւ մինչ գնո՛ւ տանէին զսուրբ նահատակն, բարձր հայհոյեալ կէին և որպէս գիւանդարդ, բազբէին զսա խրեանց օրինացս եւ յորժամ հասին յատեան դաստարկին, բերեալ կացուցին սուտ վկայք՝ որք ասացին առաջի դատաւորին, թէ Մեք վկայ եմք, որ այս մանուկս տաճիկ եղաւ տաճկի մերոյ»

Յայնժամ եհարց դատաւորն զսուրբն Պարսդ Լոյս և ասէ. «Ի՞ւան քո այսպէս տաճիկ թէ տաճիկ եղեալ եսւան էր ուրեանս գիր օրէնքն և հատուսա օրինաց քրիստոնէից. մեք մեզմէն եմք, մեր քանն ուզորպ է. թագաւորութիւնն մեր է. եի լսէ մեզ և հաւանիր մեր օրինացն, չատ բարութիւնն հասանիս. և եթէ ոչ սա սեր մեզ, բազում չարչարանս կլես կամ հրով կու սպեանք կամ սրով կու սպանանեմք. բայց կու ինայենք զնանկութիւնս քոյ»

Յայնժամ պատասխացաւ երանի սուրբ նահատակին և սուրբ Հոգոյն օրհնեալ էր ի մէջ տառեղինն, պատասխանի եւտ գաստարկին և ամենեցուն՝ այր

1. w եկեալմն. 2. w կոստանդնուպօլիս. 4. w աչխարհն. 5. w յայրէ. 6. w զրիգորը. 7. d ծնողաց. | d տաւր. 10. d ի թվականս ես. w ի թվիս. 13. w գնալ. | w բարբոնեցին. 14. d լուս. | w ժրկն ժանուին. 16. d լիգատրն. w լեգատոն. 17. w գնալ. | w յանի և.

1. w եկեալով. 2. w յաղն և. 4. w ազոց. 6. w ազատիք. 7. dw պետ. 8. d քրիստոնեից. | d յանու գնա բ ...տաւսատամ. 11. w գատ. 12. w բարոյ. | d յանի և. 13. w բազոյ. 14. d յանի և. | w տեսրքինն. 15. w առնան. | w յանի կացուցին. 19. w բսրսն. 21. w յաբրիաց. 22. w զբազմաներ. | w բազոյ. 23. d ծագատարին. | w յանի և. 25. w կու սպիներ. 26. w բաց կու խնայեմք. 28. w զբերան. | w առնան.

68.

ՊԵՐՈՆ ԼՈՅՍ ԿՓԱՑԱ

† ՌՃՀԶ—1567 *մայիս 15 եշ.*

Ի ժամանակս թագաւորութեան Աուլտան Սէլիմին՝ որ նստէր ի քաղաքն Կոստանդինուպօլիս, ազգէն Թուրքաց՝ որ տիրէր բազում աչխարհաց ազգաց ազգաց՝ մանուկ մի երիտեցաւ Պարսն Լոյս անուն, յաչխարհն Հնդաց, ի քաղաքն Կաֆայ, յազգէն Հայոց, հաւատով քրիստոնեայ, գաստարկութեամբ սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչին, բարի ծնօղաց զաւակ, հօրն անուն Աստուածատուր՝ ի ձմեռնացեալ ժամանակի անուչտնա վարդ երիտեցաւ ի մէջ աչխարհի, վառեցաւ որպէս հուր ի սէրն Քրիստոսի, ի թուականութեանս Հայոց ՌՃՀԶ ամի՝ ի հինգ յունվարի, յաւուր երկուշաբթի Յայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

Յանկարծակի շրջապատեցին զնա անօրէնքն և բռնեցին զսուրբ նահատակն Պարսն Լոյս՝ որ էր ամաց ասահնեւթից, մանուկ տիպար, տեսողական գեղեցիկ, հատկանի վայելուչ, լեզուան ճարտար, ասատածային չնորհօքն զարդարեալ՝ ի մէջ ազին գնա ալյազգիքն և ասացին թէ՝

1. w տէրումին. 2. w կոստանդինուպօլիս. 4. w աչխարհն. 5. w յազգէ. 6. w զրիգորը. 7. d ծնողաց. | d տաւր. 10. d ի թվականս ես. w ի թվիս. 13. w գնալ. | w բարբոնեցին. 14. d լուս. | w ժրկն ժանուին. 16. d լիգատրն. w լեգատոն. 17. w գնալ. | w յանի և.

կային յաւերեան, թէ «Ես քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի ծառայ և քրիստոնեայ Ծնօղայ զաւակ. ես չեմ ուրանալ զՔրիստոսի հաւատն և չեմ հաւատալ ձեր օրինացն. որպէս կամիք, այնպես արարէք. եթէ սպանանէք և եթէ կրակ լինի արիքը, ես զՔրիստոս Աստուած ոչ ուրանամ»։

Յայնժամ խնդացեալ դատաւորին զարմութիւն ամբարեաին և ասա վկայիցէ ոչ հաւանեցաս նոցա Յայնժամ յաւուչ մնալուցեալ քրիստոնէից, երանելոյն եղեն և առեալ տարան զնա ի տունս Ծնօղայ իւրոյ։ Յայնժամ անօրինացն խորհուրդ արարեալ զնացին առ մուրհիան եպարխոսց և ասացին ցնմ՝ «Մանուկ մի Հայոց ազգէն հաւանեալ է մեր օրինացս և առնիկ եղեալ զրոյ անկնի վիպոյր. և ձեզ գնա առեալ տարար դատաստանին և վկայեցաք եթէ մանուկս ի կէզիսի բազաքին առնիկ եղեալ է և առա

եկեալ քրիստոնեայ չրվի. և դատաւորն ոչ արար ուշիկ գատաստանն և ոչ ետ ի ձեռս մեր այլ զարձեալ արձակեաց գնա ի բաց. և մեր ոչ գտեալ մեխիթարեիին, զի մեք ոչ գտեալ մեխիթարեիին, զի մեք ոչ գտեալ մեխիթարեիին, զի մեք

և ասէ. Հնար գիւտս Ծեսոս իմ 3 անգամ քան տրժանիր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, թէ որ Տարկեալ գծեօտ քո, մատռ նմա և գիմասիս»

Յայժմ ոչ կարացին յապիլել նմա և գաթուցանել ի սերոյն Քրիստոսի, յայնժամ առեալ տապան առ. Ամենայն պարսիկն եւ պարսկն չառ Ջանայ սրբական բանիւք և խաղամարի պարգևաց Հաւանեցուցանել գնա և ոչ կարաց. և գարձեալ բազմութեամբ սպառնացաս. Նմա և ոչ այնու. կարաց մերձել գնա ի սերոյն Քրիստոսի եւ ապա նա ի Հնաց գահՁապետին և. Նա տպրեալ եզ ի բանտի. և սնդեաց գասն և կանգնս մերձ առաջ երթա. և յետ երից աւուրց դարձեալ տապան գնա և կացուցին առաջի աաւնին բանաւորաց և բազում զրպանաք խրատ նուռն նմա թէ՝ ալ մնց լեր ի քրիստոնէութենէն և Հաւատա օրինաց մերոցդ» եւ ամենեին ոչ լսէր նոցա, այլ Հաստատուն և անշարժ կայր ի Հաւատս Քրիստոսի. եւ գարձեալ տրամայեցին առնել ի բանտն. և բազում անգամ ժողովեին առ Հաւատալ այլազգիքն ամենայն, որպէս կատարի գառան և գիմէին ի վերայ նորա. Ոմանք որբերին և այլք կախահարէին, ոմանք զգլուխն Ծեծէին և այլք զերեսն Թքանէին. և միմեանց գրոհ առեալ բարձր Հայհոյեն. ազազակէին քան խրտնանց օրինին և բնաւ ոչ կարացին չարժել զերանելի նոր նահատակն Քրիստոսի։

Բայց գահՁապետն Տրամանաս իշխանին բռնութեամբ եհան և կոդեաց ի Հնաց նոցա և տպրեալ եզ ի բանտի և բազում քրիստոնեայք, քահանայք և ժողովուրդք և Հասակաւոր մանկունք երթային առ երանելի մանուին Պարսն Լայս և քաջալերէին գնա Հանապազօր։ Եւ նա զուարթ

1. w գմիուս. 2. w բզծնաւ քո մասոյ. 4. w յայնժամ. | w յսխտել. 6. w սպազական. 7. w գնայ. 9. w յոտն գնա. | w ապայ. 10. w նայ. | w ի բանի. 11. d պահապ. | d ի կռնիս. | dw գ. 12. dw գ. | w գնայ. 13. w ապազակաք. 14. d Հատասայ. w Հատատ. 21. w գռոն. 23. w քի այ մերոյ. 25. w կոլաց Հնաց. | d ի բանդի. 28. w քաջայ-լերէին. | w գնայ. | w նայ.

սրտիւ և պայծառ գիմօք և սերտ Հաւատով պատասխանեաց ամենեցուն ԹԷ՝ «Ինան իմ մի ինչ Հոգայք. Եւ պատրաստ եմ մեռանել ի սէրն Քրիստոսի. բնաւ ոչ երկնչիմ ի նզանէ և ոչ ցասկամ պարգևաց նոցա. Եթէ սրով Տասանեն զգլուխս իմ և կամ կրակով այրեն զմարմինս իմ, ես պատրաստ եմ ի սէրն Քրիստոսի» Բայց գաթ Եթէ կարող եք գրամով և կամ ապաշանք Տանել գնա ի Հնաց նոցա, նա քարի է. ապա Թէ ոչ ի մեռանել պատրաստ եմ և գաթ գնս ի յաղթից մի մեռանայք» Բայց առէպ և Հանապազ ապօնս լինէր գասն նոցա առ քահանայսն և ժողովուրդն և տաճարի Տեառն, գասն Տամերաբեմեան սրբոյ վկային Քրիստոսի։

Եւ այլազգիքն Հանապազ երթային ի բանտն և խրատ տային նմա և որբերին պէս պէս բանիւք և անզգուշացնէին գնա և ոչ կարէին խաթել գսերբէին Քրիստոսի. Ի յունվարի ամսոյ Տնգէն մինչև ի մայիսի 15, Հանապազ նեղէին գնա և չարչարէին բանտիս և կապանաք և պէս պէս կատանաք. և ոչ կարացին Հաւանեցուցանել Եւ սուրբ մանուին Պարսն Լայս ևս գան գնս զօրանայր սուրբ Հոգուվն. և Հաստատուն կայր ի սէրն Քրիստոսի։

Եւ ի սեպտեան երեկոյս նմա սուրբ Տայրն մեր Գրիգոր Լուսաւորիչն և քաղաքերեալ մխիթարեաց գնս և ասէ. «Հաստատուն և պինդ կաց ի սէրն Քրիստոսի. և բնաւ մի երկնչիր ի սպատնեաց նոցա, զի Տանապազ Քրիստոս Աստուած ընդ քեզ է» Եւ Տրեշտակաք Աստուծոյ քան նմանութեան մանկանց երեւէին նմա և քաջալերէին գնա ի բանտին Այլ և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս բազում զօրաց Տրեշտակաց իջանէր յերկնից ի բանտն և զօրացուցանէր

3. w ոչ երկնչիմ. 7. d կարօղ. 8. w նայ. | w ապայ. | w ի մեռանելոյ. 10. dw բանեպ. 11. w ան մերոյ չի քր. 14. w ասպազուցանելին. 15. w գնայ. 16. w ե սուրբն մինչև ի մայիս, ի մե. 17. w գնայ. 18. w կապատանաք բայց այ. 22. w քաջայլերեալ. | w գնայ. 23. dw պիտա. 24. w երկնչիր. 25. d Տյն. 26. w մանկանց ապայոց. | w գնայ. 27. d սէր. 28. w Տրեշտակաք. | w ի յերկնից.

դէտսայն իւր զաւրքն Պարսից Լոյտ Բայց Ծնօդքն չառ վչտացան և չառ Ղանացին եթէ ապատնոք և եթէ կարաւօք, ոչ կարացին Հանել և ապառել ի Հնուց պատգնաց Թագնեալ մարն ի նոտ և գնացին ի Կոստանդնուպօլիս և Յանուցին թագաւորին. և առեալ թագրի ի թագաւորէն և գարձեալ եկին ի Կափայ. և սպառեալ պիտրին և Հնուն ի Հնուս բռնաւորաց. և նոցա բարկութեամբ լցեալ խորհուրդ արարին կամ գարձուցանել կամ սպանանել

Եւ այսպիսիքն առ Հասարակ ժողովեցան և գնացին ի մեծաւ առեան գառաւորին. և ասեն նմա թէ «Տէր, մեզ գիմանալի Պարս Լոյս ի Հնուս մեր. կամ գարձուցար և կամ սպանցուր, զի մի նախասիրեք լիցուք քրիստոնէից. զի չոյժ նախասիրեք է մեզ, որ մանալ մի քրիստոնէից չադիմէ մեզ առնելոցն»

Յայնժամ Տրամադեաց գառաւորն երթալ Հանել ի բանակն և բերել կացուցին յատեանն և Տարցափորձեալ գտին զնա անչարժ և Տաստատուն ի Հաւատս Քրիստոսին Եւ դատաստան գՏնս եՀաս գլխատանան, եթէ ոչ գարձցի յաքրիստոնէութիւն Ապա Ասկիտեանն եւ գահճապետն առեալ գնանուն կապով և առեալ տարա առ իշխան քաղաքին Եւ իշխանն չատ Խնամեալ Տրամադրեալ և անպատճառեալ և առեալ 500 դահեկան կարմիր և եղ առաջի նոցա և ասէ. «Մինչ քանիս ատա քէ Հաւատամ օրինաց մերոց և գերծիր ի մահ ազատիչ և չեռոց ծածուկ պատիժ պատրաստս քոյ. զի գնամանալ ես, խնդրեմ գքեզ»

Եւ սուրբ մանուկն Պարսի Լոյս պատասխանեաց առեալ թէ «Ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի» Յայնժամ տեսեալ իշխանին եթէ ոչ գառնայ

7. w ի Հնուն. 10. w յոտի ի միասին. 13. d քրիստոնէիցն. 15. w երթալոյ. 16. w բերեալ. | d Հանեալ. 18. w գնայ. | w քէ ոչ տեսայ. 19. w գրէին. | w գլխատանեն. | w ոչ դարձի. | w սուրբն. 20. w կասկիցն. 21. w սպառն. 22. w անպատճառելով. 24. w ասայ. 25. d կեաս. | w պատհայ. | w գնա. 26. w Հնուն. 28. w չոյժ ի. 29. d գառնա.

Տրամադեաց գլխատել գնա եւ Նոցա առեալ սպան ի տեղի գլխատանանն. և սուրբ մանուկն սպանեալ երթայր ի կատարումն եւ բանակէ Տրէչասկաց Աստծոյ չարչ եղեն գնամա և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս չայտնութեա երթայր առաջի նորա. և ցուցանէր նմա գանճարամ պատիս. և սատանայ ամէնայն գիւօքն խրտչէ ի Տեռասանել կացեալ և կրնայր գատաստանս իւր և պատրաստ Տանուսն իւր որ չադիմեցաւ ի փորձ մանկանէ մինչ. և զօրք Տրէչասկաց սպանանային և գատարծանային ի կատարսն սուրբ մարտիրոսին և նոր նահատակիւք

Եւ 3 տեղ փոխեցին, մինչ երէցն և ոչ երկեաւ. և գահճն առեալ պատին, վերացոյց 3 անգամ և ասէ. «Ահա գլխատեմ գքեզ. եթէ ոչ գառնասաս» Եւ սուրբն ասէ. «Բազում անգամ ասացի ձեզ թէ ես քրիստոնեայ եմ. և գձեր օրէնքն ոչ ընդունիմ» Եւ ապա գլխատեաց գնոսա նելի մանուկն

Յայնժամ ասանդեաց գՏոգին իւր երանելի սուրբ նահատակն ի ձեռն Աստծոյ. և Տոս անուշ բուրեալ ի սուրբ մարմնոյն և երկիր գբնին ամենեցունն Եւ սպասաւորեալ գրիստոնէիցն. գասք և գահճապետն ապրին Տանելեալ տուգղնեն Բայց ոչ եռան Տրամանն քառնալ սուրբ մարմնոյն, այլ Տրամայեցին մինչև 3 օր մնալ անթաղ. և այնպէս կայս անմեռ սուրբ նշանացն անվեալ ի մէջ փայտին, և 2 տասնիվ լրացեալ գնացին և ոսկի Տաւրին գղուխն երանելոյն և պատասխանեցան ի Տետնէն Մինչն գնաց առ սուրն Յոհաննէս զարձեալ գնաց ի Տետնէն որ թաղեալ և յառուն. և առաջնումն անվեալ նեղոցեալ ի Չուրն. և մինչ չդարեալ գօտացաւ ապրեր

ի մէջ գերեզմին լոյս պայծառ Յոգեաց ի վերայ սուրբ

2. w երթար. 3. d յոտի առասնոյ. 6. w առասնոյն տակ գիմանգն. 7. w կրնարեր. 11. w երկիրն. 12. w անոյ. 14. d քրիստոնեաս. 15. w ձեր. | w ասայ. 18. w ի ձեռս ոչ եռն մերոյ չի գէ. 19. w ի գլխատեիլ գ ինէ ամենեցուն. 20. w աչքն գիր. քրիստոնէիցն. 21. w տղայոցին. 23. w յոտէն անվեալ. 24. w Տոգիսանէին. 27. w Թաքնեցաւ. 28. w եւ ի գերեզման ամենի լոյս.

Նշխարաց երանելոյն. և ի վարուն ոչ իշխելին խնդրել զսուրբ մարմինն։ Բայց Ծնողացն և այլ հաւատարիմ արանցն մատեան առ քաջելի քաղաքին և խնդրելոցն զնաքինին երանելի մանկանին. եւ առեալ տարան ի վանս։ սուրբ Ծովհաննոյ և Ամենայն. և անդէն հանգուցին զսուրբ նշխարքն։

Բայց ի ժամ նահատակութեան էի լայս պայծառ ի վերայ սուրբ մարմնոյն և այլ ոչ մերձենալոյ ի նմանէ. այլ միշտ և հանապազ կայր ի վերայ նորա եւ ի ճանապարհին երթալոյ ի վերայ սուրբ նշխարացն, մինչև տաբեալ եղեն ի տապանին Բայց ի ժամ թաղմանն զգալոյ նման երևելոցս ի յերկինքն, մեծ պարեգան. զի լոյս կամարաձև երևեր և խոչ լուսաժայռ անկեղեն եհաց ի վերայ սուրբ մանկանին եւ ջինաւոր Աստուծոյ աղագաւքերին զսուրբ մարմինն երանելի նոր մարգարտիցին եւ Յոգոլոցան ամենայն քրիստոնէացն, քահանայք և ժողովրդք, փառաբք և հոգւով, մինչև հրէայք և այլազգիք ի տեսութիւն սուրբ վկային եւ սքանչանային ամենեքեան և փառս տային Աստուծոյ եւ բանիաց երևելոցս տեսիլ աքաղելի, որք պատմէին վան նորա։

Եւ ես անդիտան Վրթանէս տարաս ի վարդապետաց և յեպիսկոպոսաց, ակնհատես եղէ զայսոցանմանիցն և անմոռաց բանիս իմով գրիչըցի և եղէ ի տապանին. և քան կարի ազիացեալ մոաց իմոց գրեցի զպատմութիւնս զայս։

1. ա գնաբմինն ֆիւ. զսուրբ մարմինն. 3. ա մատեան բրգեչին. | ա գնաբմին նոր նահատակին և առեալ. 5. ա տովհէմոյ և սբ անենայի և անանէն. 6. ա նշխարքն. 8. ա ի նմանէ և ոչ հեռացաս. 11. ա լուսաժայռին. 12. ա նման մի. | ա պրեգական. 13. ա համարձակ. ա կամարաձև. | ա լուսաժայռ ամբեղէն. 14. ա իշխագք այ. հրեչտակ այ. | հրեչտակ. 17. ա ֆիւռիոյ. 18. ա սբբոյ. 19. ա վս նահատակութեն սբբո՝ն ֆիւ. և փառս ... աստուծոյ. 21. ա վարդապետաց. 24. ա տագաւորեալ. 25. ա յոմի գայս.

Սոյն վկայաբանութիւնս ասէին ոմանք ի ա ա ձեռագրաբք. առաջինք մոգերք ի ե մայիսի 15, այս վերնագրով. «Յայսմ աւուր վկայ՝ Գաղոն Նոր Նահատակին»։ Եւ եկեղեցիք ա էջ 69 ա—84 ա, այս վերնագրով. «Վարեցեք ի, մայիսի ժե։ Ա յսմաւուր վկայաբանութիւն սրոն Նոր նահատակին։ Աւրհնեալ է ամենասուրբ երրորդութիւն. Տայր և ոգի և ամ. սբ. Հոգին»։

Ցամշեան, Թ. 516 այս վկայի մասին հետեւեալ տեղեկութիւնը տալուն ունի. «եսկ ի Թուին ՈՃԲ համ քան այլոց ՋՃԲ նահատակեցաւ է Կաճա նշանն ումն Գաղոն Նոր կուեցեալ, յորոյ վերայ գրեաց զքո ատենաւոր Վրթանէս վարդապետ որ ամփոփեացն զնաւ վան զոյ և ասէ եսկ. «Ես ձեռօքս գրուեցի, ՝ւ ե գնեցողանն հանգուցյն» Նոյնպէս Սամուէլ Անեցի, Վաղարշապատ, 1893, էջ 175 գրում է. «ՋՃԲ. գՈգոն Նոյն նահատակեցաւ»։

Նկնում մէջ էլ գնում է ՋՃԲ Թուականը. սկսած է ընդունել ՈՃԲ. Նոյն ոգովհետև այսպէս են գնում թէ վերի ազգակ վկայաբանութիւնը և թէ յաջորդ երեք տարբեր. երկրորդ պտովհետև ՋՃԲ չէ յաջորդում էջ 406 գրուած ամսաթիւն, այն է մայիս 15, համաձայնում ոնոյն յաջորդ հինգշաբթի օրը։

Մայիս ամսոյ տասնհինգերորդին

Ձեռ Համբարձման հինգշաբաթին.

քանի որ ՋՃԲ—1467 Թուականի Համբարձման ոնոյն յաջորդ հինգշաբթին մայիս 16-ին է դալիս. իսկ միայն ՈՃԲ—1567 Թուին է որ Համբարձման ոնոյն յաջորդ հինգշաբթին մայիսի 15-ին է համապատասխանում և երրորդ, որ հետևում վկայաբանութեանս սկիզբը չեշտած ժամանակից Սուլթան Սէլիմ Ե Սէլիմ Բ. որ գահակալեց 1566—1574. միւս Սէլիմներըը նոյնան՝ Սէլիմ Ա. 1512—1520 և Սէլիմ Գ. 1789—1808 ՋՃԲ—1467 Թուին Սէլիմ Թագաւոր չկայ. այդ Թուին սուլթանական գահի վրայ նստում էր Յաքէն սուլթան Սէլիմ Ա. (1451—1484)։

Վկայաբանութեանս հեղինակն է Վրթանէս վարդապետ, յետոյ եպիսկոպոս, Գաղոյ։

Նոյն նահատակի Նոյն Գաղոնի մասին են յաջորդ երեք տագերը։

Աստուած, Հայր երկնաւոր, զբէն գոհանամ, ասէր,
Որ զաս զօրացուցեր զքեզ ծառայն, ասէր,
Զ'Պարսն Լոյս նահատակէն սիրեցեր, ասէր,
Որ մարտիրոսացաս առ քեզ եկեալ. ասէր
Բազում ապր և պահք զքեզ օրհնեն, ասէր,
Յորժամ լսեն դՆանդէս քո ծառային, ասէր,
Թլփեցան, ուրախանան, Հոգւոց ցնծան, ասէր,
Զ'Պարսն Լոյս նահատակն յորժամ յիշեն. ասէր
Գովեն ապր և պահք զքեզ պատուեն, ասէր,
Ընդ'Պարսն Լոյս վկայն յորժամ յիշեն, ասէր,
Չի տուն և ուխ ամաց նա զօրացաւ, ասէր,
Ճաղիեաց սատանայի և վերացաւ. ասէր
Դուարձ կենաց Աստուած Յիսուս Քրիստոս, ասէր,
Դու ընտրեցեր զայսր զքեզ ծառայն ասէր,
Անթեատամ պատակաւ զարգարեցեր, ասէր,
Զ'Պարսն Լոյս նոր վկայն դու կռւեցեր. ասէր
Երանելի բնութիւն երկրորդութիւն, ասէր,
Երկին 'ւ երկիր ամէն զաս պարեր, ասէր,
Աւյսօր զքեզ ծառայն զօրացուցեր, ասէր,
Մուրբ Պարսն Լոյս վկայն զաս սիրեցեր. ասէր
Զօրացաւ Պարսն Լոյսն ի յաւերն, ասէր,
Պատասխանի տուներ Հոգւով սրբով, ասէր,
Յորժամ Տարցանէին ոչ երկնչեր, ասէր,
Ա,յլ զատւեր զԱստուած Յիսուս Քրիստոս. ասէր
Յանկիւ փառակից Հօր և Որդւոյ, ասէր,
Գու լոյս և ճշմարիտ կենդանարար. ասէր,
Ընդ'Պարսն Լոյս վկայն մեծարեցեր, ասէր,
Յերկրէ յերկինս տարեր և պատուեցեր. ասէր

Ընտրեցեր զդժատայն և սիրեցեր, ասէր,
Ընտիր և անուանի գնա արարեր, ասէր,
Եւ ի յանօրինաց ապառեցեր, ասէր,
Հրեշտակաց հաւասար գնա կացուցեր. ասէր
Թագաւոր երկնաւոր Յիսուս Քրիստոս, ասէր,
Պարսն Լոյս նոր վկայ զքեզ բարեխաս, ասէր,
Ընդեղ զաս ապառնա յանօրինաց, ասէր,
Բարեաց սիժան պահ և զարժիս. ասէր
Ժամանակի բարեյ պատուհերգաք. ասէր,
Ուրախութեամբ ձայնիւ ըզքեզ օրհնեմք, ասէր,
Սուրբ Պարսն Լոյս վկայն առ քեզ մեկնագդ, ասէր,
Ընդեղ ապառեցեր յամէն չարէ. ասէր
Ի քէնէ զօրացաւ հաստատեցաւ. ասէր,
Անօրինաց յաղթեաց և քաղացաւ. ասէր,
Սուրբ վկայն Պարսն Լոյս պարծանք եղաւ. ասէր.
. . . . . .
Լուսաւորիչն մեր երևեցաւ. ասէր,
Պարսն Լուսին տաց Մի փախենայր. ասէր,
Քրիստոս զքեզ օգնական և պահապան. ասէր,
Ա,յլ և ըզքեզ յիշէ Հայրն երկնաւոր. ասէրս
Խաչեալ Քրիստոս Աստուած, զբէն գոհանամք, ասէր.
Որ նոր ծաղիկ բուսաւ ի քո խաչէն, ասէր,
Պայծառ և գեղեցիկ երևեցաւ. ասէր,
Նոր վկայն Պարսն Լոյս քեզ քաղցրացաւ. ասէր
Ա,ստուած քո պատուական գեղեցկացաւ. ասէր,
Որպէս գառն անպատաս ընծայեցաւ. ասէր,
Չի զվարգագոյն արիւնդն յերկիր հեղոյ.
Մարտիրոս կոչեցաւ և քեզ վկայ. ասէր
Կամեալ պատարագ քեզ մատուցաւ. ասէր,
Նամաս յաժարութեամբ ըզքեզ սիրեաց, ասէր,
Կենդանարար ձախիեդ հեռեւեցաւ. ասէր,
Կենացն յաւիտենից ժառանգ եղաւ. ասէր

Հաւատաց քո բանիդ բոլոր սրտիւ, ամէն,
Հաստատեցաւ յուսով պարկս վրկայ, ամէն,
Հոյաստանեաց ապրի պարծանք եղաւ, ամէն,
Համբերն ընծայեցաւ դասեցաւ. ամէն
Քանիս աւետաւոր գթիվ կոչեցեր, ամէն,
Քայխիվ հեռեւեցաւ քո սուրբ ծառայն, ամէն,
Քաւեանացեալ ժամայս ծարիվ բուսաւ, ամէն,
Որպէս վարդ մանուշակ եղեւեցաւ. ամէն
Վանքարափայլ Լահիւք պայծառացաւ, ամէն,
Դիվօր դժոխ ոչխարհիս ցամաք անցաւ, ամէն,
Դիւականիվ կենաց հեռեւեցաւ, ամէն,
Ղաղեալ ընդ այլ սրբոց հետ վերացաւ. ամէն
Ձանապարհին կենաց հեռեւեցաւ, ամէն,
Ձըշմարիտ մարտիրոս գրկեաւեցաւ. ամէն,
Ձըշմարտութեան բանին սիրող եղիւ. ամէն,
Ձըշմարտութեան կենաց ուժգնացաւ. ամէն
Պանակին Պարսն Լայս գոչ ընտրեցեր, ամէն,
Մանուկ քավ և յաղթող գոչ արարեր, ամէն,
Մանուկ սիրք այսօր գնա կոչեցեր, ամէն,
Մանկանցն առագաստի գնա դասեցեր. ամէն
Ձաւխանենց Աստուած, զքեն գոհանամք, ամէն,
Ձաւխանեայ յաւխանենց բարեաց պատճառ, ամէն,
Ձաւխանիս յաւակ գնա ընտրեցեր, ամէն,
Ձաւխանենց կենաց ժառանգ արարեր. ամէն
Նախանձելի սիրով բորբոքեցաւ, ամէն,
Նահանջ բարի բուսաւ առ քո Ձառայն, ամէն,
Նրանեցաւ սրբոյն Աստիածոյ, ամէն,
Նրանեալ Հարքիվ քեզ հաճեցաւ. ամէն
Շնորհաք Թագաւորիվ նա զօրացաւ, ամէն,
Շնորհաք Հագւոյդ սրբոյ պարգեւեցեր, ամէն,
Շնորհաք պայծառացոյն գեղեցկացաւ, ամէն,
Շնորհաք իմաստութեամբ պատասխանեաց. ամէն

Ուրախութեամբ Հայիւս երգարանեմք, ամէն,
Ուրախալի գիմօք զատբձանամք, ամէն,
Ուրախութեամբ յիշեմք ըզքո Ձառայն, ամէն,
Ուրախացոյց այսօր զօրքն երկնային. ամէն
Զարչարանօք խրատիք քեզ հաճեցաւ, ամէն,
Զարչարակից եղեւ, Տոզորգեցաւ, ամէն,
Զարաց անօրինաց յաղթանաւեաց, ամէն,
Զարեացքն Հաղթերեաց, բարեաց Տառաւ. ամէն
Պըռակիկից եղեւ քո ընարելոց, ամէն,
Պըսակքն անմոռաւոտ գաւ Շնորհեցեր, ամէն,
Պարծանք քրիստոնէից գնա արարեր, ամէն,
Պայծառ ահեղ փառաք գնա Տանգուցեր. ամէն
Ձահագդեստիւք փառաք զարգարեցեր, ամէն,
Ձահիւք և յաղաւերօք գնա պատուեցեր, ամէն,
Ձըրքէն անմահութեան գնա արբուցեր, ամէն,
Ձանիւ իւրով ժեռաւ ընդունեցեր. ամէն
Ոտն կենաց Քրիստոսաւ, քեզ գոհութիւն, ամէն,
Ուահիվ կենդանութեան հեռեւեցաւ, ամէն,
Ուսմական մարգկան օրհնեցեր, ամէն,
Ուահէն կենաց երկնից սրման արեր. ամէն
Սիրով փափագանօք քեզ ցանկացաւ, ամէն,
Սիրով չարչարանաց նա Տանձերեցաւ, ամէն,
Սիրով գրկեաւեցաւ, կատարեցաւ, ամէն,
Սերովբէին նըման պայծառացաւ. ամէն
Վ ըրդանէս վարդապետն քո Ծառայ, ամէն,
Վառեն Պարսն Լուսին գայս բանիս երէկ,
Ով որ չօժար սրտիւ գայս եղանակիկ,
Թող մէկ բերան մեղի Հայր մեծայ ասէ,
Տանգս Հայաստանեաց մեծ ուժոտ է,
Լուսաւորչին ցեղին չատ խընդալիւն է,
Որ Պարսն Լայս վրկայն նահատակիր է,
Եւ ամենայն սրբոց ընկեր եղեալ է,

Բամբակ որդւոց մարդկան ընծիր եղիր է,
Սուրբ Պարսն Լոյս վրկային փառաւորելի է,
Վերոյ գերեզմանին հանապատ լոյս է,
Հոգին երկինից խորհուրդն հանգուցեալ է։
Յանկացան զորը երկինից ընդ Պարսն Լուսին,
Ճանկալի օր մեռուան սուրբ նահատակին,
Ճրմնան և զուարճանան բնակեալքն առաջին,
Ճրմնալեմուն երանեն ի գիմաց Տերին։
Խնծեալքը մարելոյն որպէս մարդկային,
Խիծեալքը Ծուպացն, զարևն առեցին,
Հզպարսն Լոյս մանուկն յորժամ որ տեսին,
Ուրախութեամբ մեծաւ փառաւորեցին։
Փառքը քեզ, Հայր, Որդի և Սուրբ Հոգի, տէր,
Փառք քեզ, երբեակ անձինք և մի բնութիւն, տէր,
Փառաք զարդարեցեր զքեզ Ծուպացն, տէր,
Փառաց պատուոյ տուեր լուսոյս Պարսն, տէր։
Գիրքսոս Աստուած, փրկիչ և ապաւէն, տէր,
Քեզ գոհութիւն և փառք յամէն լեզուէ, տէր,
Աղաչանաք սրբոյդ մեզ զգթալեան, տէր,
Ծաւիտնիդ կենաց արժան արա, տէր։
Վասն անուանդդ, զո չարչարեցաւ, տէր,
Վասն սիրոյ քոյին գթալեացուս, տէր,
Վանեաց ըղհրշտամին և զօրացուս, տէր,
Վերացուս յերկինս և զգքեզ տեսուս, տէր։
Աչեան մարտիրոսին սուրբ Պարսն Լոյս է,
Աչուն երգող բանիս տէր վերթնչես է,
Ծպրատաւեան յերկրէն Կաֆա եկեր է,
Անթիւ աւուր բանիս զայս ասացեր է։

Սոյն վկայաբանական տաղս ունի միայն Վենետկի Հայոց Մատենադարանի ձ (—344) ձեռագիրը, էջ 220 բ—226 բ. հմմտ. Տաշեանի Ցուցակը, էջ 796 բ։ Տաղի զբնտակը մեր ենդգրած հանելու պատրաստել և մեզ

II. ձ զպարսն լոյս. 16. ձ լուսին զպարս. 24. ձ վերկինս.

ուղարկել Վենետկի Ձեռագրատան մատենադարանապետ Գեր. Հ. Բ. Գիւղկենճեանը։ Տաղն երգելն է Գերեզման հալեսպոյս Կաֆայի՝ Տաճարդ սրբուն վկայաբանութեան հետեւեալը։

Տաղ Պարսն Լուսո Ասհատակին ասացեալ ի Վարագաւ վարդապետէ։

Հայաստանեաց հոգար Թրվին
Եւ տանուվից ասերդին՝
Քայ Նահատակ մի ընտրեցաւ
Առաւաձաչէն Կաֆայ քաղքին։
Սուրբ Պարսն Լոյս անուն կոչին,
Շառաւիղէ Հայոց գարմին,
Դասանութեամբ Լուսաւորչին
Եւ Քրիստոսի արեանցն գեղ։
Եչ իւր ծընօրքն էին բարի,
Առաւաձասէր և հոգևի,
Ամենեցուն յայժ պիտանի,
Առաւաձասուր անուն կոչի։
Ինքն էր ամոց տան և ասիճ,
Երբ անօրէնքըն բրտնեցին,
Տարան առնի գառաւորին
Թէ «Տանկացաւ սա եռանդնին»

1. ձ նահատակին. | վերճպիրք m ձեռագրի մէջ պատկ է՝ «Տաղ պարսն լուսին է յամաչէն կաֆայ քաղաք նահատակեալ». 3. m Քրվին. 6. m քաֆայ. 8. ձ չառաւելագ. | ասգին. 10. ձ սրտան գրնգին. 15. ձ տրի. 16. ձ անօրէնքն բրբռնեցին. 18. m տանկացաւ. | ասյ.

Նա գաւառէն բռնա հարցաւ
Թէ «Ո՞նչ կաձս վասն այս բանիս,
«Գու տաճկացեր ես կեղտովին.
«Չ՛ը չես հաւներ մեր օրէնքին»։

Սուտ վերնեին յառաջ եկին,
Կանգնան դիմաց գաւառապէն
Թէ «Մենք վկայ եմք այս բանին,
Որ հաւատաց մեր օրէնքին»։

Յորժամ հարցան Պարոն Լուսին,
Երանելի նահատակին
Պայծառացաւ դէմքըն նորին
Որպէս արեգոյն Աստիճանասին։

Աչքառաք պատասխանեաց
Անօրինաց հրապարակին
Թէ «Ես Յաւազ եմ Բրխատսին՝
Դաւանութեամբ Լուսաւորչին»։

Նա անօրէնքն կատաղեցան
Քան զայր գազան այլ ահեղ.
Եւ գաւազանս կրծրատէին
Ի վերայ աւրր անմէզ գառին։

Սուրբ Պարոն Լոյսն զօրացաւ,
Պատասխանի առնէր նոցին,
Ոչ երկնչէր ի նոցանէ,
Վառեալ էր սէրն աստուածային։

Աղթիւ Տաճիկ ժողովեցան,
Սուրբ Պարոն Լոյսն ի մէջ առին,
Ամենք ըզդւլսերն Յեծէնին,
Ամենք զերեսըն կըտփէին։

1. l նայ. | m եհաց. 3. m տաճկաչէ. | l կեղտովին. 4. l չէր. | m հաւատաին փխ. օրէնքին. 5. m վկայեցին. | m առաջ. 7. l բանիս. 12. l առեխանեսին. 14. m անօրինացն. 15. m Յաւ. փխ. Յաւազ. | l քի. 17. l նայ. | m կատղեցան. 18. l քանց չար. 19. l կրծրատեցին. 21. l լուսըն. 26. l լուսն. 27. m զդլուխըն. | m Յեծէնին. 28. l զերեսն. | m կոփեին. | l թքանէին.

Չհնակ յանդգնաբար ձրագալուցին
Սուրբ Պարոն Լոյսըն բռնեցին.
Մինչ ի մայիս տասն ու հընգկին
Բանտ և պրսան դնս պահեցին։

Բազում տեղամ դնս հարցուցին,
Պէս պէս պարգևք խոստացին.
Ո՛չ հաւանէր ամենեին,
Չի նմա բնակեալ էր Սուրբ Հոգին։

Շատ Տաճկուներ ժողովեցին,
Դատգին ի գաւըն Պարոնին,
Առեն. «Պարտ է տանկրցնես,
«Թէ սերելի ես Մահմատին»։

Երբ Պարոն Լուսն յառաջ բերին՝
Դէմքն էր պայծառ գէտ արեւին,
Նա աներկիւղ պատասխանեաց
Թէ «Ես Յաւազ եմ Բրխատսին»։

Շատ դանդան պարգևք տային,
Բրնաւ չարժվել ոչ կարացին,
Ցեղայ տանջանք գատաստացան.
Եւ ոչ այնու դնս յաղթեցին։

Իշխանն ասաց Պարոն Լուսին.
«Մ՛ի հաւանիր մեր օրէնքին.
«Թէ չ՛ կուտամ ըզքեզ գահճին,
«Որ կու մատնէ ըզքեզ սրբին»։

Սուրբ Պարոն Լուսըն զօրացաւ,
Չի բընակեալ էր Սուրբ Հոգին.

1. m անհարի. | l հրապարակին. 2. լուսն. | l ըմբռնեցին. 3. m Ժ ու է ին. 4. lm բանդ. 8. l լուսն նմա. 9. m ժողովցան. 10. l պրսացին. | m ի գուսն. | m պարսին ասին. 12. m մեր պրսան փխ. մահմատին. 13. m յերբ. | m առաջ. 14. m զեղբն փխ. զեմն էր. 15. l նայ. 17. m ասեն փխ. ասին. 19. m բնաւ. | l կարացին փխ. ոչ կարացին. 20. l այնու այլ փխ. այնու գնս. 22. l հանեին. 23. m զքեզ. | m գահճին. 24. m սրին. 25. m լուսն սուրբ պարսն...սուրբ կրտակին, այլն ե տող 25-2.

Որպէս Փըրկիչըն մեր ասաց
Յաւուրդ սուրբ Կրատիկեն

Պարոնն ասաց Տաճկներուն
Թէ «Հարած էք ամենեն.
«Տարէք զըրէք բանարն նեղբին՝
«Մինչև ի վարն առաւօտեան»

Պիղծ անօրէնք խորտուրդ արին՝
Առեւ. «Երթանք մեռ ի մուֆթիին»
Գնացին ասեն դանըշմանին
Թէ «Ձարըն գու ես այս բանիս»

Պատասխանի էս ամբոխն
Թէ «Իմ զըլուխն ի յայգ հանգիպին,
«Թէ չի գառնայ ի Քրիստոսէ,
«Ես ըսպանեմ ի հանդիպես»

«Ի երկինքէ ամենեն,
«Կանացէ՛ք բերէք իմ առաջին,
«Ես հարցանեմ պատասխանին՝
«Մ՛իթէ լաւ ոյ հաւանիս»

Գնացին բերին առջև մուֆթիին
Սուրբ Պարսն Լայս զաւակ բարիս
Նա խրնդութեամբ յառաջ երթայր,
Որպէս փեսայ յառաջ աստին.

Պատասխանի էս չար մուֆթիին
Երանելի Պարսն Լուսին,
Թէ «Ե՛ւ գարձիր քո հաւատդ,
«Ես հաւանիր մեր օրէնքիս

1. l փրկիչըն. 4. l է փս. էք. 5. m զբէք. | m բանարն. 7. m պիղծ- | m պատուրն փս. անօրէնք. 8. l ի մուֆթին. 9. l դանիչմընին. II. m պատասխանին. 12. l գրլուխս. m պուխն. | m է այս. 13. m Ես. փս. է. 14. l ապանեմ. 15. l երկնչէք. | m ամենեցին. 16. m գընացէք. 17. l պատասխանի. 19. m գընացին. | l մուֆտուն. 21. l ես. հաւանիր մեր օրէնքիս. 23. l պիղծ անօրէնք խորտուր արին փս. պատասխանի էս չար մուֆթիին. 25. m հաւատաց.

«Ընթեզ պատուեմք զերդ մեր որդին,
«Ընթեզ յիշեմք ի յուրթաթին.
«Թէ չհաւանիս գու մեր բանին՝
«Ընթեզ կոտանք ի կեր սըրին»

Ձերը Պարսն Լայսն զայս լըսեց՝
Մ՛է վախեցաւ ամենեին,
Չի նմա բնակեալ էր Սուրբ Հոգին՝
Ճամար կազմեալ երկնաւորին.

Ակիւթաթ զերբանն իրաց,
Պատասխանեաց ի հանդիպեին
Թէ «Ես ծառայ եմ Քրիստոսի,
«Չե՛մ հնազանդիր ձեր օրէնքիս»

Յայնժամ ապառակ էած մուֆթիին
Ցերեսըն սուրբ Պարսն Լուսին.
Այլ առաւել պայծառացաւ
Ցերեսըն սուրբ Նահատակին.

Ասեն. «Ընթեզ կտակով կպրեմք»
Ասաց. «Ես տամ գինըն փայտիս»
Ասեն. «Մորով կրապանանեմք»
Ասաց. «Ծօժաւ է իմ հագիս»

Դարձեալ տարան տանըն Գընտին,
Ուր սախատներըն բնակէին՝
Բարձրը Հայնիւ բողոքէին,
Ազարակաւ օրոտային

Բարի ծընօղքըն լըսեցին,
Թէ Պարսն Լայսն ըմբըռնեցին՝

1. m Ձգընեզ. | l գէտ փս. գերբ. 2. m յիչեմ. | m ի ուրբաթին. 3. m չի հաւնիս. | m մեր օրէնքին փս. գու մեր բանին. 4. m գընեզ. | m կոտամք. | m սրին. 5. l լուսին. | m լսեց. 7. l Նմայ. 8. m յերկնաւորին. 9. m պատասխանեաց փս. գերբանն իրաց. 10. m գերբանն իրաց փս. պատասխանեաց. 13. l մուֆթին. 14. m երեսն. 17. l կապրեինք. 18. m քէ ես. 19. m կոտրպանեմք. 20. m ասժար. | l հագիս. 21. l տուն. m տունն. | l կրսային փս. գրնեին. 22. m տոխատներն. | m բրնակէին. 23. m բարձրայնչիս. | l բարձր Հայնիս. | l գողթեին. m բողոքէին. 24. m որոտային.

Ազգապահ գուբս վազեցին,
Լալով գնացին ի այն տեղին։

Յայնժամ Ծընօդքըն վարեցին,
Հզօրիսանեայքն հալածեցին.
Մեծ արքայութիւն եղև քաջքին,
Որ արատասէ գեաեր հանին։

Գարձեալ տարան բանարն գըրին,
Մահու վըճիռ նմա հատին,
Մինչ ի մայիս տասնուհինգին՝
Ապա սըրով գլխատեցին։

Կատարեցաւ մեծ նահատակ,
Սուրբ Գարան Լայս արդար հոգին,
Մայիս ամսոյ տասնուհինգին,
Ցետ Համբարձման հինկշաբթին։

Սուրբ Գարան Լայս, քեզ երանի
Եւ քո ծնողացն որ են մարմին.
Գու Բրիտասի վրիպ եղեր,
Գարձանաք եղար Հայոց ազգին։

Քեզ երանի, Կաթող քաղաք,
Որ նար նըշան քեզ երեւի.
Քո քահանաքըն ժողովին,
Տճանն ըղոսն Գարան Լուսին։

Սուրբ Գարան Լուս, գու զովիլ,
Բրիտասեէից հանդարտիլ,
Գարձանաք եղար գու աչխարհի,
Եւս առաւել Կաթող քաղքին։

2. l ի յատենին փխ. ի այն տեղին. 3. m զծնօդքըն. 4. m ըզքրիստոնեայքն. | m հալածին. 5. m եղաւ. 6. m արտասուաք. 7. m բանարքն. 8. m վիճիռ. | m նմա. 10. lm ապա. | m պիտակեցին. 14. m նա. 15. l լաւս. 16. m յոճի եւ. | m ծնօղացդ. | m որք փխ. որ են. 17. m եղար. 20. m նորաչէն փխ. նոր նըշան. 22. m գաղն. 23. m մնացորդ մեր լիան այս (սուրբ պարան լաւս, գու զովիլ) եւ յայտոյ ոտքն ձեռք.

Սուրբ Գարան Լաւս, նար մարտիրոս,
Եւ նոր վրիպ գու Բրիտասի.
Երկինք երկիր ուրախացան՝
Ըզքեզ գովին ամենեքեան։

Գունդք հրեշտակաց ուրախացան,
Ըզքեզ յիշեն ամենեքեան,
Երկինք երկիր լծանեին,
Ըզքեզ տանին յերկնգեղին։

Ուրախանայ Հայրըն վերին,
Որ վան արեան ի հանդիսին.
Գարք հրեշտակացն ժողովին՝
Ըզքեզ պատուեն ի մէջ նոցին։

Գարձք Սըրբոցըն ժողովին,
Ուրախանան ի միասին,
Կանդնին գիմաց Գարան Լաւսին,
Տարին փառաք յերկրէ յերկին։

Աչսօր ցընծան գործ երկնային,
Աչսօր խընդան գաւք մարդկային,
Օրհնեն զԱստուած գՀայրն երկնային՝
Վասն սըրբոյ նոր վրիպիլին։

Աչս մրմռացեալ ժամանակիս
Գու լոյս եղար մէջ աչխարհի
Եւ առուացեալ հմերայիի՝
Վարգ ի չուչան մէջ պարտիզին։

Քեզ պարձանք տան երկնեքեան,
Որ նոր վրիպ, պարծանս տիգի,
Սուրբ Յոհաննու Նըմանեցար,
Գըլխատեցար նըման նմին։

Գու Նմանեցար սուրբ վրիպին
Նախապէս . . . .

30. l հասցնում է միւնչ նախապէս բառը. այնուհետեւ թերթ է պակաս.

. . . . . .
. . . . . .

Մի մռայլած երգող բանիս՝
Հղկարտասէս անպէտ հոգին,
Հղկարտապետն Հայոց ապրին,
Եպիսկոպոսն Կաֆային։

Քրիստոս Աստուած, քեզ գոհութիւն,
Որ գոնէ տվեր համերջութիւն.
Արդ ողորմեայ դու երգօղին,
Այլ և գրողին, ընթերցօղին։

Քրիստոս Աստուած, Տէր յերկնային,
Դու ընտրեցեր զոս սկզբնէն.
Արդ ողորմեայ ամենեցուն՝
Ազաչանօք քո Ծառային։

Ով զՊարսն Լոյս վրկայն յիշէ
Եւ կամ նըվէր տացէ նորին՝
Քրիստոս յիշէ զինըքն բարին,
Եւ իւր տէրն բանն ողոպիւ։

Այս վկայաբանական տողն ունէին 1 և ա ձեռագրերը, 1 էջ 91 ա—93 բ, ա էջ 109 ա—115 բ. երկուսն էլ մէջից կամ վերջից պակաս։ Տողի հեղինակն է դասագէտ երկու զուտ բժշկներին՝ աջմէկ վկայաբանութեան և վկայաբանական տողի հեղինակը՝ Աբթասնէս եպիսկոպոս Կաֆացին։

3. ա վերևում է մի մռայլած սեզ. 10. ա զրօղին. | ա րնթերցօղին. 18. ա ձեռագրի յայտոց բերք պատած է, բայց աջմկա է բաւում թէ տարի պետք է վերամնում է։

Տաղ ի վերայ Պարսն Լոյս Աստուածին Կաթայեցւոյ ի Թռչնոյ գրոց աշակերտէ ոգեաւ՝ խիտ ազնիւ եւ պիտանի։

Օրհնեալ Հայր երկնաւոր, Աստուած անքննին,
Էակից փառակից վիածին Որդին,
Որ եւս կարողութիւն քոյ Նահատակին՝
Պարսն Լոյս վրկային սուրբ մարտիրոսին։

Հայրն երկնաւոր ծագեաց ի սիրոն նորին,
Որ քաջացաւ գիմացն բռնաւորին՝
Ցաղթեաց անօրինաց և սատանային՝
Սուրբ վրկայն Պարսն Լոյս՝ Ծառայն Քրիստոսին։

Որպէս գարնան ծաղիկն որ երեւացեալ՝
Պարսն Լոյս սուրբ վրկայն ի մէջ Քաջիայն.
Օրհնեմք զքեզ, Աստուած, ի խորոց սրտից,
Որ Դու զօյացուցիր զծառայն քո բարի։

Գովեմք զքեզ վրկայ Ծառնըդն Յիսուսի,
Պարսն Լոյս Նահատակըդ քոյ և սրի.
Նըման ես զու Հաւատ քաղցուածոյն Ճագի,
Որ միշտ զու բարբառես ի սէրն Յիսուսի։

Քեզ գոհութիւն տամ ես, Աստուած ամենի,
Փառաւորեմք զքեզ միածին Որդի,
Որ ընկալար զվերոյս ի ժամանակի՝
Պարսն Լոյս Նահատակըդ քոյ և սրիս։

Զարիւն քո զվազգիկ հեզիկ ի յերկիր.
Աթեամբ ներկեալ եղաք ի սէրն անմահ,

22. k անմահին.

Թաւ մէյտ փառաւորիս ամէն հայրենի,
Սուրբ Պարսն Լոյս վրիայ անուշդ բարի։

Զրմեռն էր ժամանակն՝ երբ ըմբռնեցին,
Տարան դնա հարցուցին չար գառապարին։
Նա աներկիւղ երեա ըզպատասխանին,
Դատաստեցաւ զԲրիստոս մեծին Որդին։

Պարսն Լոյս նահատակդ գտնանալին,
Որ նահատակեցար ի մէջ Կաֆայեն,
Յինծայ Հայըն վերն և ուրախ լինին,
Որ քաղցրացար գեժացըն բրնաւորին։

Գեղարտսեկ Ծաղիկ և քաղցր ազանի,
Պարսն Լոյս մարթիրոսդ քաջ և արի,
Որ դու զարմացուցէր զազգ քրիստոնէի
Եւ մարթիրոսացար ի մէջ Կաֆայի։

Թաւ վառեցար հոգով ի սէրն անմահի,
Զարչարեցար՝ և եղար վրիայ Քրիստոսի,
Մանուկ սուրբ Պարսն Լոյս՝ պարծանք աշխարհի,
Եւ վարդադոյն արիւնդ քո հեղար յերկրի։

Որպէս ըզգառն անմեղ ըզքեզ գենեցին,
Եւ դուն ուրախ էիր ի գենուան քոյին։
Յինծան այսօր հրեշտակք և ուրախ լինին,
Օրհնեն ըզՔրիստոսին Աստուածն ակրբննին։

Գառնդք հրեշտակացն այսօր ըզքեզ գովէին,
Եւ պար առեալ ըզքեզ եղանակէին։
Պարսն Լոյս սուրբ վրիայ, բարբառ քաղցրագին,
Ուրախ էին՝ և ահալ կառարման քոյին։

Յինծան սուրբ մարթիրոսն և ուրախ լինին,
Հըրճուեն սուրբ մարգարէքն և պայծառացին,
Որ խառնեցար կամաւ ի յերամ նոցին,
Մարթիրոս կոչեցար ի մէջ Կաֆայեն։

Մանուկ քաղցրատեսակ և գարմանալի,
Թաւ մարթիրոս կոչիս ազգիս Հայ գարմի,
Արիւնն անուն բարի սըրբոյն Քրիստոսի,
Որ եկեալ երազիդ և էր ընդ քեզի։

Ասաց. մի վախենար, իմ քաջ սիրելի,
Զեզի ես ոչ օգնեմ մարտ պատերազմի,
Զեզ մարթիրոս լինիս ազգիս իմ բարի,
Զեզ Լոյս գու անուանիս ի մէջ Կաֆայեն։

Փառք քեզ, Քրիստոս Աստուած, ՅԶր ամենայնի,
Որ ի Զրմեռնացեալ գուրս Ժամանակի
Բաւուցեր հոս անուշ՝ վարդըս պատուելի,
Եւ գու հոտուեցար ի հոս անուշիւ։

Լսակից մեծին Որդին քաղցրացար,
Եւ ի սուրբ Պարսն Լոյսն իւր գրիթացար,
Որ ես կարողութիւն և նա զօրացար,
Ցաղթեաց ըզթըշնամին և պայծառացար։

Ի Թուականին Հայոց ի Հազար ամի
Եւ տասնեվեցն եղեալ ի յատերտգին՝
Գըլխատեցար մայիսի տասն և հընգին,
Տարան գրեղ հանդուցին ի սուրբ Աճապին։

Վ ըզդանէս վարդապետ և անուն բարի,
Թող գու պայծառ կենաս ի մէջ աշխարհի,
Որ ես առի հրաման և գառաս ասացի,
Թուտեայ խիստ մեզատար ի յայսմ աշխարհի։

Արդ ապաչեմ ըզքեզ, սուրբ վրիայ բարի,
Որ բարեխոս լինիս գայս բանս ասողիս
Մեղապարտ Թուտեայ և անպիտանի,
Եւ բարեխոս լինիս հասցն աշխարհի։

Այս վիպաբանական տարն ունի միայն է ձեռագիրը, էջ 87 բ—88 բ: Տարի հեղինակը՝ ինչպես վերնագիրն ու վերջին երկու անդը ցույց են տալիս՝ Նահապետ Վրդ. Անկես եպիսկոպոսի աշակերտը Թումայ Դաշտցին է։

69.

ՄՀՐԴԵՐԻ ՍԸՐԿԻՉԻՆ ԵՒ ՇԻՀԲՈՒՆ ԹՈՒՐԿԱՒՐԲՆՑԻՒ

† Ի թ՚ =1580 տեսց. 6

Որընհետ մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ յամենայն ժամանակս ոչ առնու անտես զհատատացեալ հօտս իւր, բաշխելով զնորհս Հոգւոյն սրբոյ եւ Հայրական գիծով խնամէ զաթոռակս իւր և ոչ նահատակ, այլ Հրի տայ խնդրողացն, և 5 բուռուցանէ զանդաման ծաղիկս անուշահոտս Ոչ ՚ի թէ ի ժամանակս գարնանային, այլ ի սառնատարած և ի ապառել ամենայն պղտութերութեան ժամանակացս, որ այժմ տեսանելիս, որ երեւեցան ի ժամանակս յետինս այս երկար բանաւոր և անուշահոտ ծաղկունքս, ի վերջի սառնացեալ 10 և ձմեռնային եղանակիս, որ բարձրացան նահատակութեամբն Քրիստոսի, և անուշահոտ առաքինութեամբն ուրախացուցին զերեսակս ի յերկինս, և եղեն ախորժ կամացն Աստուծոյ, և են պարծանք քրիստոնէից։

Ի թուականիս Հայոց ՌԻԹ, ի սեպտեմբեր ամսոյ ի Զ, 15 ի թագաւորութեան Ծաճկոց խոնթքար փառաշէնի՝ որ Սահմանի Մարտաս ասի՝ որ նստէր ի Բիւրականիայ, որ է Կոստանդնուպոլիս, զոր Բամպոլ ասեն։ Որ և յայսմ ամի բազում զօրս առաքեաց ի Պարսկաստան, և գնացեալ պաշարեցին զերկիրն ամենայն՝ զքաղաք և զգաւառ-

7. ւ ա՚ժրմ. 14. ւ ի թվին.

էառ և զնեց քաղաքն Տիվխա. և հասեալ ի Երուսաղեմ առնն և աւերեցին զքաղաքն՝ երկիր՝ և զամենեսեան ի սուր առնէին մաշեցին. և ի քրիստոնէից բազում և անթիւ գերի վարեցին. առին և զԹալատաքան քաղաքն և զԱզար քաղաքն՝ որ ի վաղուց ժամանակաց աւերակ էր չհնեցին. առին զԼաղ և զԱլատաճառ իւր երկրովին. զոմանս սրով ճարակ առին, և զաղատս գերեցին, զայր և զկին, զմեծ և զփոքր, զաղխտնս և զանմեղ ազգս և քրիստոնեից. և այլ բազում ոճիրս գործեցին, զոր ոչ կարէ ոք ընդ գրով արկանել կամ լեզուաւ ճառել զդառնութիւնն և զնեղութիւնն ժամանակիս. եւ ոչ թէ մի ամ գործեցաւ ոճիրս այս, այլ Ի-Դ ամաւ այսպէս վրդովումն եղև աշխարհիս։

Եւ ի վերայ այսր ամենայնի՝ յաւել թագաւորն խոնթ- քար և խառացայց զսիրտ իւր թէ մի քրիստոնէիցն, որ ընդ ձեռամբ իւրով էր, և եհան հրաման առաքի յայսմ ամի ի ձմեռնային եղանակին, և բարձին ի գլխոց քրիստոնէից գլայր որ է փակեզ. և եդին ի գլուխ քրիստոնեից ոսկի. գոակի զոր զգենուն ազգն Լատին. և այլ ազգի ազգի փոքռութիւնս և չարիս զոր ոչ պատի. զի մեզք մեր բազմացան. եւ հրաման թագաւորին առաքեցաւ քան մարզպանէին որ ասէ թէ «Այս ամենայն եկն ի վերայ մեր վասն մեզաց մերոց». ոչ թէ մեզ քաղաքի կամ մեզ գաւառի եղև. հրամանս այս, այլ ի Բիւզանդիոյ մինչև ի Տիգրանակերտ լսեալ երկրով և գաւառով, զեղան ամենայն քրիստոնեայքն ի սուգ թագաւորութեան նորա եւ այս՝ ոչ ի կամաց թագաւորացդ լինի, այլ ի կամացն Աստուծոյ և ի մեզաց մերոց. և ասա կրկին կատարեցաւ մարգարէութիւն նաստկոյ թէ «Գիվաց ձերոյ կնդութիւն վասն հպարտութեան և գոռոզութեան մերոյ և ցսխա- գնացութեանդ». Մ'թէ այդ առնէ Տէր Աստուած վասն ծառայից իւրոց. և որ ասատպեցոյց՝ նոյն և ինքն սպօր-

1. ի տալխս. 7. ի սրեխն. 10. ի զդառն. 16. ի հրդասն. 23. ի կամ ս. 30. ի հրպարտութիւն.

մեցի և ապատեցէ զանաւոր հօտս իւր ի գէլ գազանացեալ թագաւորացն նետողաց ազգին և քառնաց զնացս գաւօրութիւնն նոցա ի մէնջ. ամէն։

Զի այս միջոց երկիրս ամենայն հեծելախիս եղեալ և աւերեալ և պակասեալ բերդք երկրին և ամրակաց՝ որ եղեւ զգուխն հացին և ամենայն պտղոց՝ ոչ ասաւ. բայց երկիրն Օսխոյ լի էր հացիւ ի տարս Աստուածպասին ողորմելութեանցն. այս լիութիւնն եղև պատճառս նահատակութեանց ոմանց Զոր ասացից կարճ ի կարճոյ տարս մտաք իմով զգաստութիւն քաջ և արի նահատակացն և Մարգարեալ սարկաւագին և զնահրմանին։

Այս պատուելի վիպաքս էին յՕսխս երկրէն՝ ըստ ազգաս քրիստոնէութեաք, օրինաք սուրբ Լուսաւորչին. և է Ոսխս երկիրն ի Մէջագետս Ասորւոց, ի մէջ Տիգրանակերտ և Մերզնայ և Եգեսեայ, ի հարաւակող գեղջէն Թուրգաբանայ. և ոմանք երկիրն կոչս անկաւս գաւառաւք մի, Մահկեռտ անուն. տեսեալ գքեր երկրին Թուրգաբանայ զի բազում և անպակաս էր եկեալ ցգերեան նոցա. և մեծայոյս ընդ միտս իւր տագնապեցաւ, թէ գրեցս յաճախացեալ է ի նոցանէ անհրաւ. հասս կամ գահկանաս աւելի քան զնոսայեսկան. Կոչեաց զառաքեսորսն գեղջին և ձեռս հնարեալ ի նոցանէ գահկանս ի փոխ և յեալ յայտնի զայս գազանութիւնն իւր առեալ՝ թէ «Ա՛յսչափ ցօրեան է տուել ձեզ Աստուած. պարտ է ձեզ լինձ բաժին տալ»։

Առեն տանուտեարքն միաբան՝ թէ «Չինչ որ գրեալ կայ գեղ ի կայսերէն, զայն պահանջիր ի մեզանէ՝ աւելիւք գնս ևս առ. և պահս մի առնուրս»

Ծորժամ լուաս գառաւորն զայնս բարկացաս յոժ. և սկսաս հայհոյել և անիրաւութեամբ տանել ի գնդին. և օր քան զօր աւելի նեղէջ տանուտեարացն և գեղջին առ հասարակ Տեսեալ գանիրաւութիւն գառաւորին և

5. ի սրմպակաց. 7. ի օսխս. 12. ի վիրաքս. 15. ի յրաչակաւոր. 19. ի յսոխրչասիսոյն. 26. ի զրելոյ.

առաքեցին առ զօրագլուխն ի Կաղս քաղաք, զի բազում զօրօք եկեալ էր ի կայսերէն և հասեալ ի Թէոդուպոլիս, զի երթիցէ ի պատերազմն եւ բերին հնազիկ և հրաման առ դառաւսրն, թէ «Զինչ հրամայեալ է քեզ կայսրն՝ զայն առ· այլ աւելի մի առնուր ի գոյանէջ»։

Իբրև զայն հրամանն տեսաւ որ բերեալ էին քրիստոնեացն, այլագունեցաւ երեսն նորա, և զարան գործեաց ի գլուխ իւրում. և ել գնաց ի Տիգրանակերտ ի Յամիքն առ Յամիքայ գառաւսրն, զի նա մեծ էր քան զնոսա եւ իմացեալ քրիստոնէիցն գնացին զկնի նորա, զի մի նենգագիտիւն գարան գործեսցէ նոցա եւ յորժամ հասեա դառաւսրն գնոսա որ եկեալ էին, եա ըմբռնել գնոսա, և գնել կապանօք ի բանտն։ Եւ եդիա իբրև հասին հանգիչք ի քաղաքին. և մնին առ մեծ Յամիքայ, և ի Յաճուկ խորհուրդ արարին քրիստոնէիցն զի զոմանս ի նոցանէ հրով այրեսցեն։

Եւ բերին երկու ոչխար գառիկի Թուրք՝ ոչք եառն առա վկայութիւն, թէ «Մարտ դնէր մեծն և զզառաւսրանն հայհոյեցէին» Փառք Աստուծոյ ներողութիւնն որ սիրտ հաներկրոյ է Աստուած, որ ոչ էած հրացան անձրև և առ տակեաց գնոսա, որ եառն առա վկայութիւն եւ գառաւսրն գրեաց զայն, և առաքեաց առ տանուտէր վաչային, զի այրեսցէ գնոսա· զի այն ժամուանէն որ գտջեցաւ, փառչայն որ տերէր Յամիքայ՝ ոչ էր ի քաղաքին, այլ գնացեալ էր ի պատերազմին եւ իշխէր քաղաքին Մաւստաթայ տանուտէրն իւր։

Եւ յորժամ այրեալ հրաման երեա գառաւսրն յայնժամ գազան և մեծամեծք քաղաքին ուրախացան, զի այրեալ հրամանն եղեա եւ յորժամ երեկոյացաւ օրն այն՝ յայնժամ եմուտ բանտապանն ի բանդն և աստկապին ձայնիւ գոչեաց՝ թէ «Մարդարէն և Տհրմանն որ է ի մէջն ձերում»։ զի տանուտերացն տասն էին ըմբռնեալք ի Թուր-

10. i զինքն. 16. i այրեացին. 25. i ի պատերազմին. 29. i երեկոյացաւ.

դարանայ, և կապեալք ի մեռապս. զայն որպ բամեռեաց զերկուսն ի նոցանէ՝ զմարգարէն և զՏհրմանն. և սկսաւ կողոպտել զնոսա. Էառ զմատանին ի ձեռացն. և եՀար սպառակ յերեսս նոցա. և Հարկ գՀեռն ի ծոցս նոցա և Էառ զդահեկանս զոր եդիա ի ծոցս նոցա եւ ահացուցանելով գնոսա՝ ասէր. «Եթէ տրամայր զԲրիստոս Աստուածն ձեր զոր հաւատայք, և գառնայք ի կրօնս Մահմետ՝ զերծանիք ի տանջանացս եւ. թէ ոչ հատանիք՝ չարաչար մահուամբ մեռանիք հրով»։

Եւ յորժամ լուեալ զայս ամենայն ի բանդապետէն՝ զարհուրեցան և ահ կոչաւ զնոսա եւ նոյնժամայն զօրացեալ Մարգարայ սարկաւագ զօրութեամն Քրիստոսի, և ասաց ընկերացն. «Մի երկնչիք, եղարք, զի ես և Շահրման միասի վկայեցոց եմք, և գուք զերծանիք» Այլ ազօթս արարէք վասն մեր»։

Եւ ինքն սկսաւ սաղմոսել և մեռեալք զձ ևւ Ծ սաղմոսն. և ազօթեցին երկրպագանն մինչև ցառաւսրան. և յառաւսրանէն զարթուցին զընկերս իւրեանց. և ասացին. «Արի, եղարբ և սիրելիք, յաղօթս կաջ, զի այլ ոչ տեսանիք մարմնաւոր աչօք զմիմեանս» եւ սկսան ազօթել՝ մինչ որ լուսացաւ. և տակաւիկ մի Հառեալ զմիմեանս մխիթարեին։

Յանկարծակի Հարին զդուռն բանդին՝ արեանաբրուչ որ զինուորն, և մտեալ ի բանդն՝ կապեցին զսուրբ վկայքն՝ զմարգարայ սարկաւագն և զՇահրմանն եւ արկին չղմայս ի պարանոցս նոցա. և երբ և աստիճան առեալ տանկին գնոսա եւ չկրնային տեսանել գնոսա արեանաբրուչ որ ազգն Մահմետականացն, Հազարք և բիւրք, որպէս Հրեից ազգն զԲրիստոս եւ ասէ թէ «Աբրացիք զԲրիստոս Աստուած, և գարձարձք ի յօրէնքն մեր, և ազատիք ի տանջանաց»

Իսկ նոքա վառեալ էին ի սէրն աստուածային, զոհն

21. i նրատեալ. 24. i մրտեալ. 25. i վկայքն. 26. i յորժամ. 28. i մահմետականքն. 29. i բրբս.

և վերին և զապառնայիք զհնազանդն և զհնազանդն յոչինչ համարեին. և գիմէին ի յայրումն Տրդ՝ որպէս թէ ոչ երեթիցէ ի Տարանին. և առնէին սահաւիկ մի ի ճանապարհ և դաշտացուցանէին զնոսա, և գարձեալ խոստա-
5 նային պարգեւս և մեծութիւնս, զի հաւանեսցին օրինաց նոցա, և փրկեսցէն ի տանջանացս. եւ նոքա լի էին Հոգւովն սրբով. ոչ պարգեացն հաւանեցան, և ոչ մեծութիւնն յանձն առին. զամենայն ինչ որ յահչարչի կայր՝ ոչինչ համարեցան, և աւելի թէ՝ «Մեզ յայտ Քրիստոս Աստ-
10 ուած է՝ որ տայ մեզ զպարգեւս և զմեծութիւնն յաւիտենական՝ որ ոչ ապառնի. եւ Քրիստոս Աստուածն մեր զոր մեք հաւատամք՝ ընդ ուրացողն ասէ. «Երթայք յինէն, անիծեալք, ի հուր յաւիտենից». և մեք որ հաւատացեալ եմք և հաւատամք զՔրիստոս Աստուած և երկիր
15 պագանեմք, և ամէն ունիմք միաւանդամ գաղտեան նոքա, որ դառելոց է զկենդանին և զմեռեալս. և թէ զմարմինս մեր այրեք Տրդ, յայնժամ պայծառացուցէ զհոգիս և զմարմինս մեր Քրիստոս Աստուած և վերացուցէ յերկինսն խորանն լուսոյ»

20 Երբէք զայս լուան Մահմետականքն՝ բարկացան և հարին զնոսա ուժգին, և սպան սա ի յայլոյն. Իսկ սուրբ վկայքն երեթային զկնո նոցա պայծառ երեսօք, և նոյնէն յայ և յահեակ և զոր տեսեալ ի քրիստոնէիցն՝ ասէին. «Այօմ արաքէք զայն մերս». Եւ սպան զնոսա սրաքով
25 քաղաքին. և բեհուէիցն ի փայտ գոս և զձեռս նոցա՝ նման Քրիստոսի և աջակողման աւազակին. Եւ հայեցեալ մէնն ի նահատակացն եռեւս զսուտ վկայսն՝ որք վկայեցին նոցա, և ասէ ցնոսս. «Ձինչ չահ եղե ձեզ՝ որ ստա վկայեցիք զայս վասն մեր». Ահաւասիկ ժամ է մեզ պսակ առնելոյ.
30 և ձեզ մնաց խաւարն աղջամղկին՝ ընդ Ծուզային ձեզ և գառապրին ձերով և այլ հանախոհաց ձերոց»

Եւ նոքա յանճրիի հարեալ կարկեցան նման Ծուզային եւ բորբոքեցին զհարն նաւիով

8. i յանձին. 19. i խորանն. 30. i աղջամղկին.

Յայնժամ Շահրմանն մնչեաց ի մէջ հրոյն, և լուաւ ձայն նոցա Մարգարէն բնկեր իւր. և նզովեաւսին Եռեւաւ ի վեր և կծկեցաւ ի գլուխ փայտին և ասաց. «Մի երկնչիր, եղբայր Շահրման. սահաւիկ մի հալեցուկ՝ զի ժամ է յաղ-
5 թութեան»

Եւ շրջապատեալ այլազգիքն և ստեպ ստեպ արկանէին փայտ ի հուրն. և նոքա հայեցեալ յերկինս, և գոհաբեմբեր առանձնացեալ զհոգիս իւրեանց առ Աստուած. և զմարմինս նոցա այրեցին մինչև. յերկինքն. Եւ իբրև երեկոյ եղեւ՝
10 երթեալ քրիստոնէիցն գաղտ պահէին զնոսա՝ զի ակն ունէին հրաշս տեսանելոյ։

Եւ իբրև անց մէկզիշերն՝ յանկարծակի տեսին լոյս պայծառ. իջեալ յերկինից ի վերայ սուրբ նահատակացն. և որք տեսին՝ փառս հոգւոյն Աստուծոյ եւ ընդ առաւօտն
15 ժողովեցին զմեռեալսն նշխարս նոցա որ ոչ էր այրեցեալ, և տարեալ ծածկաբար եդին պատուով ի տապանի սաղմոսիւք և օրհնութեամբ և երգոք հոգեւորաւ եւ իբրև էանց Ի օր՝ գարձեալ յառաւօտս պահէին եկեալ ճանապարհորդք անցանէին ընդ այն. և տեսին լոյս պայծառ.
20 ծածկեալ կրկին ի տեղին սբ նահատակեալ էին սպրքն. և ընդ լուսանալ առաւօտուն եկեալ ի քաղաքն և պատմեցին մեզ. և մեր լուեալ փառաւորեցաք Քրիստոս.

Եւ ես Սիմէոն զոր տեսի և լուայ զարաքի զպատմութիւն սուրբ նահատակացն Քրիստոսի՝ զմարգարայ սաբ-
25 կաւագին և զնահատակն՝ որ նոյն իրօք Քրիստոս տայ ընորհս ծառայից իւրոց. և կայ նշխարք սուրբ նահատակացն եդեալ ընդ հնոյեցաւսն և առնեն բժշկութիւն ամենայն ցաւոց ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Սոյն ընդարձակ վկայաբանութիւնը մեր յաւուրս ենդգանդրալ պատագրուած է Աթոռն գանուած մի Յազաթաւորեցաց, և մեզ է ուղարկուած նոյն քաղաքի Սա-

3. i իբ գլուխ. | i մի երկնչիր. 6. i այլազգիքն. 8. i բրիստոնեից. 15. i ժողովեցին.

Նաստաւեան վարժարանի հայերէն լեզուի ուսուցիչ Մեծ. պր. Առաքէլ Նաչատրեանի շնորհիւ։

Վկայաբանութեան վերնագիրն է. «Ի սմին ասէ վկայաբանէն. Նոր վկայեցն քե. մարգարէ սարկաւագին և շահաբժանին, որք հատաւեցան հրով ի սեզբանահեան է յամիսն»։

Տաճառաւնեցիս մասին Ջամչեան Գ. 516 տալիս է միայն հետևեալ տեղեկութիւնը. «Ի թուին ՌՃԹ կատարեցան հրով ի յԱմիզ Մարգաս և Շահբիմանու»։

Նկատելի է վիմանեի տալնիկը՝ որ երեք տեղ երեք տարբեր ձևով յիշուած է. այն է Օսթոյ, ձախ և Ոսխա, էջ 415, որի մէջ է Թուրգուտան գիւղը և որ գտնուում է Եգեսեոյ, Տիգրանակերտի և Մերդինի մէջտեղ. չկարողացանք գծագնատարաք մեր ձեռքում եղած միջոցներով տառգիլ գրա ուղիղ ձևը. Kiepert-ը և Weiland-ը հրատարակած մեծ Ատլասը (Thübingen, 1873) այդ տեղամասի մէջ այդպիսի մի տեղ չէ նշանակած։

Վկայաբանութեան հերետիկոսն է Սիմէոն, թերևս Տիգրանակերտցի, տես էջ 419, տող 23։

70.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՐԻԳՈՐԱԿԵՑԻ

† ՌԽԱ—1591—2

Սոյն նահատակ եպիսկոպոսի մասին ունինք միայն Ջամչեանի (Գ. 516) հետևեալ յիշատակութիւնը.

Ի թուին ՌԽԱ նահատակեցաւ ի Կարին Յովհաննէս եպիսկոպոս Դարանաղեաց՝ որ նահէր առաջնորդութեամբ ի քաղաքի անդ. Կարնոյ.

71.

ԵՐԲՐՀՐՄ ՔՐՀՐՆԲՉ ԵՒ ՍՔԶՆՆՏՔՐ ՈՒՓՀԶԵՑՒ

† Ռ՝Խ՝=1600 յունվար 22 գշ.

Սոյն նահատակների մասին Սամուէլ Անեցի, Վարդապետական, 1893, էջ 176, ունի թուականի տակ տալիս է հետևեալ տեղեկութիւնը.

Ձարաքսաղիճէն գլխաւորեալ յԱրշակ զմի քահանայ Աբրահամ՝ անուն, և զմիմ տանուտէր Սբանտար անուամբ, յունվարի ԻԲ, յաւուր երեքշաբթու։

72.

ՆՆԳՐԼՐԱՍ ՔՐՀՐՆՐՆԲ

† Ռ՝ԿՁ ՏՒՒ ՀՈ=1617 ՄԱՅ. 18

Եւ եղև ի մեծ և առաջին Նահապետ Թագաւորն Պարսից ունկնդիր լեալ դրպարտազոց արանց՝ որք խօսեցան բանս չարս վասն բնակչացն Նախչուան քաղաքին, որ և բարկութեամբ մեծաւ ցասեալ ի վերայ նոցա չհնձ և հրամայեաց հանել զամենայն բնակիչս քաղաքին, և արտաքսիլան արարեալ վարել և տանել ի քաղաքն Ջահրապատ. և գրաւոցն Նախչուան աւերել, զոտնան և զամենայն չինուածսն քանդել, և զայդեւսանան կատարել. որ անխափան կատարեցաւ առ նոսա հրամանն թագաւորին. զի զամենայն բնակիչսն հանեալ վարեցին ի Ջահրապատ. Իսկ ի բնակչացն Նախչուանայ արք աննչանք և անվիճարկք փախուցեալք ի չրջակայ գեղօրայսն Թաքեան ասա և անդ, յորոց մի էր և Ծնօքն տէր Անդրէասեան, որք գնացեալ ի գիւղն Ագուլիս, և անդէն գետեղեցան, և մինչ էր ի տիս մանկութեան տէր Անդրէասեան եռամն գնա յաւուրս գրոց, և ուսաւ զամենայն եկեղեցական ուսմունս Երրիկ զարգացաւ և եհաս ի չափ հասակի, մեծին գնա ի կարգ աշխարհի և արարին նմա հարանեաք եւ արտէս գրեալ ի թէ քան վիպասթեան անձին իւրոյ, և ամենայն ժողովրդեանն, օրհնեցին գնա քահանայ, և նա զաշխատեր զքահանայութիւնն որպէս և վայելէ կարգի քահանայութեան։

Եւ ի սոյն ժամանակս վարդապետն Մովսէս՝ որ յետոյ եղև կաթուղիկոս Եղվարդայ, և վարդապետն Պաղտ՝ որ ի վերոյ պատմեցաք, յայսմանէ եղեն յարևելեան աշխարհն Հայոց, ամբիծ և պարկեշտ վարուք, զի շրջէին յերկրէ յերկիր և անհատական քարոզէին, չինէին գեկեղեցիս, կարգէին քահանայս ըստ կարգի առաքելոցն։ Եւ ժան հասատատութեան հաւատոյս և կրօնից մերոյ հաստատեցին զպարտսն և զսահմանսն սուրբ՝ և զիւրն Աստուածատ, և ի Ճօճոթ. զի ի շրջակայ գեղօրէից անդր ժողովրդոցն մանուանէ առ ի յոտանին Սիսական և ի գիւղն Ագուլիս հաստատեցին զպատուականն, և կարգեցին ի վերայ մանկանցն զպատարագ տալոյ Քրիստոսի, յորում սեղանի ժողովրդեան մանկանէ որպէս թէ յհաւատ կամ վախճան, և սէր Աստուծեան էր վերամարդ, որ հովանեաւ գմանկանն և ուսուցչացն զուսումն հաւատոյսդ մեր ևկեղեցւոյ։

Եւ եղև գալ Շահաթան թագաւորին ի գիւղն Ագուլիս յայսպիսի իմն պատճառս, զի յայգին Օանձնոյ եղեալ անն առաքար անուանի Օքուզ Աշնատ փայտ, բազում զօրօք եկն ի վերայ բերդին Երնեանայ, զի առեալ ի Պարսից զաւառացն ի կազմն Օանձնոյց. զանն սրով թագաւորին Պարսից Շահաթան ժողովեալ զամենայն զօրն Պարսից՝ եկն յերբեսն յօշնութիւն բերդին. և նոքա սպրպան ի վերայ բերդին և պատերազմէին մինչև ցերեկս. ապա և ինքն ի ձեռն ոչ կարաց առնուլ ժամանակ ի վերայ ցուցս ազանց։ և վշտացեալ ի գրաե և ի սուխ, գարձ արարեալ անհնարն բանակաւն իւրով և հասեալ գնաց ի քաղաքն Կարին, յաշխարհն Օանձնոյց. Զկնի գառնալոյ սպրպարին, շահն էս գարձաւ. յերեանայ և գնաց ի Նախճաւան, և անտի յԱդուլիս. որդ՝ այսու պատճառաւ եկեն շահն յԱդուլիս եւ սովորութիւն էր շահին, զի որ և հոտնեբ թէ ի քաղաք, թէ յերկիր, ամենայն բնակիչք տեղւոյն միահամուռ ընդ առաջ ելանէին, իշխանք և ժողովուրդք, արք և կանայք և աղջիկունք, երիտասարդք և մանկունք, ամենեքեան զարգարեալք ամենի և մեծագին զարդուք, քաղցրաձայ մխոցք,

և հանդադայ ճայնիւեբք և անուշահոտութեամբ և ծաղկեօքմ գինեաւ, և վայելչահասակ և գեղեցկատես մանկունք և աղջկունք և կանայք ի ձեռս առեալ զգինին սակի բաժակաս մատուցանելին շահին։ Այլ և մարմնաւոր գուսանք և երգեցողք առաջի ընծայեալ, և արուեստաւոր երգարուեստք քաղցրանուագ երգեին։ Այլ և ևկեղեցականք քահանայք և պաշտօնեայք, զդեցեալ չարչարս և չափիլ, և առեալ գխաչ և գառնւտարան, և անթաղեալ խաչատամ, խնկոք և մոմեղինօք, և զանգակօք և ծնդպուիւք եւանէին ընդ առաջ չահին, և երգելով գնային մինչև հասանելին յիւր իջևանսն։

Այդ՝ յորժամ Ագուլիս գեղ քահանայքն եկին առաջի շահին զդեցեալ գգեստուս, կային ընդ նոսա և օձանօք ի մանկանց գպատառնէն որք գգեցեալ էին շապիկ և բարձեալ չանգատն և մոմ, և երեմեան առ ընծեղք խաչատարմն. և մինչ երեմեան քահանայքն երգեցով առաջի չահին, և շահն հայեբ այր և անգր. և քան չարուչս մոաց և բարեկից խրոց գիներ գամենեսեան, և ի գիներն հայեցեալ ի մանկունսն՝ եռանս զի ածելով էին կուսական մանկանցն, և այն չայր ծառը և գժուարին թեռնաց ընբռնան, զի համարեցաս թէ գսոն ընբռնան պարտեալ էին գսոն. որպէս զի մի վայելչագեղ երեսացեն մանկունքն չայս նոքա, և հաճեալ ի նոսա առջ ի նոցանէ, եւ անգէն չարժեցաս ի ցաւոսն բարկութեան շահն ի վերոյ ասնն՝ որ ածելով իբրեւ գիլ ելուսկս մանկանցն Այլ և արք ոմանք մանկաւարան հասատոյ որք ընկէ ընակիք են Ագուլիսոյ գեղջն երեեցի իշխանք, արք ընդ շահին չրջելին, և մերձ նմին ի սպասու կային նոքա, և գան բնական նախանձուն, զոր ունէին ընդ քրիստոնէիչ՝ առաքել ևս գզգեցիչն և գպարագայսն զարմանալութիւն թագաւորին ի վերայ քրիստոնէիչն, գանն սրպ առեալ յուշմունք հրամայեաց շահն գինել և գտանել, որ գոյն սրաչեալ իցէ և սպանանել, և թէ ծնօգք մանկանցն սրաբեալ իցեն գոյն, գնոսին սպանանել և գինչն չայիչաւել և գմանկունսն գրաւել ի ծառայութիւն թա-

գաւարին. Իսկ առաքեալը թագաւորին սկսան պնդել և հարցանել ի սմանէ, և ի նմանէ, թէ ո՞ զոր արարեալ էիցէ, և ամենեցեան զոչ գիտէին պատասխանիւն. ապա ի վէմ առեալ զաբէր Անգրէասն և սահեցեալ պահանջէին, 5 թէ «Ասա մեզ՝ զի ես վերահասու մնայիցուք, և զու ես գիտասկ» Իսկ նոքա Անգրէասն խոսայր ի մտ «Թէ գնեցուք պատճառեմ, զնոսա սպանանեն, և զնանկուանն յոխտասկեն. և թէ զայլ զը պատճառեմ, զնա սպանանեն, և լինի այն ինձ խնդէ մնաց և առաքեալ անվտասուելի. քան 10 վիպոլթեան արքայ Աւետարանին թէ, լաւ է զի այր մի մեռանիցի և մի ամենայն ժողովուրդս կորիցէ. վասն որոյ լաւ Համարեցաւ մնոնել զանձն և փրկել զազգսն. վասն որոյ ի կարի սահելին զինուորսդն, առ Անգրէասն առ ի փրկելոյ զայսս ասաց, թէ «Ես եմ արարեալ զայն. և 15 զինուորքն ծանուցին զանձն նոցա չհայնն, և չհայն հրամայեաց ունել զնա և պահել ի կալանս Եւ զնեի առաքոյ՝ հրամայեաց չհայն ածել զնա առաջի իւր, և հարցանէր թէ՝ Զայդդն ասա, ով ը է արարող այդմ գործոյ»

Եւ առ Անգրէասն ասաց. «Ոչ ոք, այլ ես միայն» 20 Իրբև հասու չհայն թէ զայլ ոչ ւմանեաց, յայժ բարկացաւ ի վերայ Նորա, և հրամայեաց տարաժել ի վերայ գեհենի և բրածիծ առնել անխնայաբար. և զնեի յոյսլ Հարուածոցն ասաց չհայն. «Զայդպիսի գնա և զպարտաւորելիին արարեալ է քո, եթէ 25 կամս զինեզանուելիուն անձին քոյ, ոչդայիր զհաւատն քրիստոնէութեան ձերոյ, և լեր օրինօքն մերովք՝ զատաւնութեանցն մերոյ առաքնորդեն մերոյ, և ես տաց քեզ պատիս և մեծութիւնս. և թէ ոչ հաւանիս, չանց և գառ զանոց առաքի արկանեմ զքեզ»

30 Եւ Նա ոչ կալաւ չանեն զարհանալն, այլ ես պատասխանի թէ «Քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի ծառայ» Եւ թագաւորն իբրև լուաւ զայն, զայրագին բարկութեամբ հրամայեաց գաղեալ ի բանս արկանել։

Եւ ի վաղիւն վերահաս էած առաքի իւր. և հարցաս-

նէր թէ «Ուրանա զհաւատն քոյ. և տէր Անգրէաս ասաց. «Ո՛չ ուրանամ» Կրկին անգամ ասաց արքայ. «Տամ քեզ պատիս և մեծութիւնս՝ թէ ուրանաս զհաւատն ձերոյ. և նա ոչ հաւանեցաւ. և գաղեալ հրամայեաց ի բանս արկանել։

Իսկ քրիստոնեացն մնացեալ առ նախարարս թագաւորին, և խոստացան գանձս բազումս, զի գուցէ պատճեսցեն զնա. և թէպետ նախարարքն խնդրեցին երկիցս և երիցս, ոչ լուաւ արքայ. Այլ և ձգեցուի խոյակ Անգրէի վրայն՝ որում մայր էր ասացեալ չհայն, և ունէր պատիս առաջի չհայնի, սա մեծամ պատրաստ անկեալ առաջի չհայնի, խրատդեաց արձակել զնա. ասա և ոչ լուաւ։

Եւ գաղեալ ածին զտէր Անգրէաս առաջի արքային, յետ բաւում անգամ հարց և փոխ առնելոյ, խոստմամբ պարգեաց և սպառնալեօք ասնչանաց. իբրև նոքա թագաւորն թէ ոչ հաւանի, հրամայեաց սպանանել։ Իսկ քանչ նահատակն և ճշմարիտ քահանայն տէր Անգրէաս հաստատուն հաւատով կայր ի վերայ անշարժ հիման հաւատոյ քրիստոնէութեան։

Իսկ զինուորացն առեալ զտէր Անգրէասն կապանօք տարան ի տեղի կատարման, և նա ուրախութեամբ և յօժար կամք գնայր. և յորժամ եհաս ի տեղի կատարմանն՝ իւրովի արձակեաց զգօտին իւր. և մերկացաւ զնոցունքն իւր, և ասէր գահճին՝ կատարել ի վերայ ինքեան գհրաման թագաւորին. բայց գահիճքն չամեցուցանէին, զի գուցէ հաւանեցի հրամանաց արքային։

Եւ մինչ կայր սուրբն ի տեղի կատարմանն, առաքեաց առ նա թագաւորն ի նախարարացն զոմանս երկիցս՝ թէ «Մի կորուսաներ զքեզ և զմանկութիւն քո. եկեալ հաւանեաց իմոց բանից. և սա լինին պարգեւս և զինուածութիւնս» Իսկ քան նահատակն առնոյն բանից նոցա տայր պատասխանի թէ «Ընդունայն խոտմանց ձերոց ոչ հաւանիմ և զՀաւատոյ հաւատն իմ ոչ ուրանամ»։ Եւ գահճացն հանեալ զսուրն խաղացուցանէին ի վերայ նորա և անէին

ի վերայ որոյ ասէ. ի երկեցուցանել զնա՝ և նա ոչ երկնչէր։

Եկին ի տեղի նահատակութեան ծնօղք սրբոյն և կային առ ընթեր՝ և ապիղարմ և յորդաբուխ արտասուօք լային, և պատանեաք ասէին առ սուրբն. Քաղցրիկ որդեակ մեր, որ առեր զկարգ քահանայութեան և եղեր զնուռզ Քրիստոսի, մի երբեք լիցի քեզ ուրանալ զերկնաւոս և լինել զնեռզոյ անխոտեան, մի թողուցուս զլուսապայծառ հաւատս Քրիստոսի, և մի փան առժամանակեալ կենացս պղծեցես ի յաւիտենական կենացն. այլ լիչեսի զեշմարիտ վիպոյն Քրիստոսի, զորոյ զպատուոյ հանապազ ընթերցեալ պատմէիր մեզ. Համբեր որդեակ և նոքօրեայ, զի և նոցին պատկառ արժանացիս. զայս և որ սոցին նման ժպրհելով սրտիւ և յորդաբուխ արտասուօք աղերսալի ասէին ծնօղք սրբոյն առ նա. Իսկ գահճապն զարգամ ժամն յամենցունն անգէն. զի թեպեա երկնեցալ թուլացայի. և սուրբն անդրդուելի կայր ի վերալ ճշմարիտ հաւատոյս. և ի խոսմիթերալ զդեամն ոչ գադալեր Իբրև տեսին գնահատուսութիւնն մտաց նորա զահիճքն, թէ ոչ գառնացայ յայնժամ ձգելալ զսուրն պատուհասին զորոյինն նորա, և վաթեղաս պղծեն արտաքս ի փոքրիս, և սուրբն միսալ ձեռամբն ժողովէր զարիան ի փարն, և միսալ ձեռամբն խոսմիթերալ զերեսն, և լիչէր զանձն Քրիստոսի. և ապա ծակելալ գլխոյ սրունկն, և պարանոք բարձրացուցեալ ի բարձունս, և կախեցին զսուրբն գլխիվայր. և նա կայր կենդանի մինչ ի մուտս արեւուն. և ընդ երեկոյն ասուածազաց գիւազուր հոգին ի ձեռս Աստուծոյ, որպէս զնաւնկ անոյշ և զեշմարիտ զոհ ընդունելին. Եւ յետ մահն սուրբն հրամայեաց չահն ձգել գնոյնին նորա սրտաբուխ չինութեան, զի կերակուր լիցի գազանաց և թռչնոց. Իսկ քրիստոնէիցն բարձեալ անտի և բերեալ յԱգուլեացն ներքին եկեղեցին, որ այժմ սուիծգանօթ եկեղեցի է անդ թաղեցին. և այժմ անդէն կայ թաղեալ պատուական նշխարք սուիծգաց նորա, ի բարեխոսութիւն ամենայն քրիստոնէից։

Եւ եղև կատարումն և մարթիրոսական մահ սրբոյ քահանային Աստուծոյ տէր Ագաբեսեան ի մեծ թուականին Հայոց ՌՒԶ, Տրէ ամսոյ ի ասան, և Նոյեմբեր ամսոյ ի սասն և յութն. Որոյ յիչատակն օրհնութեամբ եղիցի. և աղօթիւք նորա Տէր մեզ ազատիցի ամէն։

Եւ յետ կատարման տէր Ագաբեսին, իբրև անցին ի վերալ ամիսք երեք կամ չորք, ի մէջ խօսից և պրպտուց վերատին յիչեալ եղև առաջի ծառաբանին արպետութիւնք և իրակութիւնք անցուածոց տէր Ագաբեսեան Եւ անդէն սին ի նախկի չարախօսացն ի բնակող մահեղեականացն Ագուլեաց զորոց վասն կանխաս յիչումն արարաք, և սոյա անտանն էր ծառաբաղ բեկ. ասաց առաջի չահին, թէ տէր Ագաբեսեան, որ զկուլոս մանկանցն ածելեալ էր, ոչ թէ յիւրոց մտաց ինչ, այլ իրատով վերակացուին Իւրոյ, քանզի յիւրոց մտաց ինչ այլ իրատով վերակացուին Իւրոյ, քանզի մարդկան և անասուն կենդանութիւն Տաճկաց ապրի ի յօգ, վասն նախանձուն և նենգութեան զոր ընտանի ունին ընդ ազգս և ընդ հաւատս քրիստոնէից. յորոց նենգ չահին զՄովսէս վարդապետ առելով. ել սին այր, որ է անունն Մովսէս, որ և վարդապետ օրինաց քրիստոսի է, որոյ բնակութիւնն է ի վանքն Տաճկաւոնէ ի Ներքին Սիւնեաց, և նա է օրէնադասոյց և գաւտիարակ տէր Ագաբեսեանս։ Յաղագս որոյ հրամանն եղև ի թեպատրէն առաքել զզօրականսն և առնել զՄովսէս և կապանօք ածել առ թագաւորն. և զօրականացն գնացեալ կապան զՄովսէս վարդապետն ընդ նմին և զՊօղոս վարդապետն և նմին զօգնականսն զուգեալ ի փայտ ի պարանոցս և նմին զօգնականսն զուգեալ ի փայտ ի պարանոցս Նոցա, և երկաթ ոտնակով յոտս նոցա. յաւուրս ցասուցման չահին, և բերին զերկուսեան վարդապետն ի Թեան ձմերոցսդ, և բերին զերկուսեան վարդապետն ի բանակն չահին, և Յանուցին նմա Եւ ի խոհարանս խոր հրդեղ իւրոյ գնեալ էր չահն, թէ սպանանեմ սրս երկաս՝ սակաւ լինի միսս քրիստոնէից և օգուտ մեզ. այլ

ասէից զյոյսով տուգանս արծաթիդ ի նոցանէ, որով լինի աւելի օգուտ մեզ և ՚ի պատերազմ վասն ազատութեան և արծաթասիրութեան, եթէ տուգանս ի վերայ վարդապետացն՝ թէ հինգ հարիւր թուման ասի և ապա դնան պատ. բայց քրիստոնէիցն ազերս մնասցեալ առնախապատս արքային, զի ենթադեսցեն յարքայէ թեթեւացուցանել գառգանսն, և վասն մինոյնիկոյ նախապատճառին ինքն. մինչ յերեք հարիւր թումանն. և անդէն վճիռ եհատ թէ անպատճառ տացեն. որ և կարգեաց ի վերայ նոցա զդրօքանաս, զի առցեն ՚ի ամենայն վարդապետացն վասն ոչ ունելոյ լինել, զի առցեն ՚ի տուգանսն, վասն որոյ կլինի և չշնագարութիւնս և ի ենթիր ոգորմութեան յանհնարն ազգս Հայոց.

Իսկ առաւօտեան քրիստոնեացն, թէպէտ ապառաժ և չքաւոլք էին, այլ քան կարօղութեան իւրեանց ազատաբար և հարուստաբար, աւրք և կանայք, անխնայապար թափէին զինչս և զդոյզնիւթիսնս առաջի վարդապետացն եւ նոքա առեալ զդոյզնիւթիսն՝ ուր և լիներ, գերի և բանաքաղել, և անդերձանալի պաշտաւոր, և այլ պահասարս, նախ նոցա տային և ապառիկ. և յայսմ պատճառէ բազումք գերիք և բանաստղեք և պաշտաւոնեայք ազատեցան. և ապա դժնեացեան տային իւրեանց ոմանք զօրականացն և ապա տուգանին իւրեանց եւ այսպիսի չշնագարութիւնս մինչև ի չորս և ի հինգ ամիսս վճարեցին զերիսք Տարիւր թումանին. և ինքեանք գերծան ի կապանաց՝ զոյժ ուրախութեամբն Աւուրս ՚ի սրոք քրիստոնէից. Բայց մինչ զերիսք Տարիւր թումանն վճարեցին ի գանձարանս արքային, չորս Տարիւր թումանն նահս ուելի դնաց, որ այսր և անդր խարճ դնաց. և ապա գերծան վարդապետքն

Իսկ Շահնազուկ բէյին՝ որ մանուկաց գՄամբռ վարդապետն, յետ սակաւ աւուրց ազատեալ եղև. զորմէ ի զօրահասոյ շահին, ընկալեալ ասաէն զհատուցումն վատասխոյ զաղանութեան մարմնոյ, և անդէն գիշերասան հագեալ և զգանգնան յատկանիցց. յորոյ փրկեաց զմեզ Քրիստոս Փրկիչն մեր, որում փառք յաւիտեանս ամէն։

Սոյն ընդարձակ վկայաբանութեան հեղինակն է Ստեփանէ վարդապետ Դասխուրեցի. մենք արտատպել ենք իւր Պատմութիւնից, տպ. Վաղարշապատ, 1884, էջ 272—279, գլուխ իե. գՀատն Նահատակութեան տէր Անդրէասու քահանային»։ Մեսկ փոփոխութիւնը ոչ մոգել ենք այդ արտատպութեան մէջ էէ տողերէն ետ. նոր տողեր են. ոգորմեսնէ աբած է նկատել թէ այն տպագրութեան մէջ չտեղագնից գէշ են նոր տողերը, չտեղեսնելը ամենեին չէսն, իսկ կէտագրութիւնը էեղ է։

Անդրէասի վկայաբանութիւնը ունէն նաև մեր Ցայսմաւուրքնէից հրատարակ, այն է G և M ձեռագրերտատաջինը G՝ էէ 165 ա՛—167 ա՛՛, Ս. Նշանաւորչի հինս պատմութիւններ լեսայ, Տբէ ԺԱ. Նոյեմբերի 18, այս վերնագրով. «Պատմութիւն Նահատակութեան տէր Անդրէասս քահանային։ Հրկրորդը՝ M, յաջորդ օրը Տբէ ԺԹ Նոյեմբերի 20, Ս. Ագիսոսի վկայաբանութիւնից լեսայ՝ էէ 171 բ՛՛—173 ա՛՛, այս վերնագրով. «Ցայսմաւուրք յիշատակ Նահատակութեն տեառն Անդրէասի քհնյին։ G ձեռագիրը լուսանցքի վրայ ունի նաև Նահատակի պատիրք թէագրական սասանասի ձեռ՝ պրչատրա։ Հմմտ. նաև Զամհեան, Գ. 589—591, Նոմսէ Անեցի, Վաղշապ. 1893, էջ 177, երկը տող յետագասոխ թիւնը։

Վկայաբանութիւնը Առաքել պատմագրից է անցած Ցայսմաւուրքների մէջ. բսա սակս էէ GM և Անտրէէ բառայի նոյն են. երկուքի մէջ էէ յայտուսած է մեսդ էեւ. յետ կատարման տէր Անդրէասի, երբէ անցնն է վերայ ամիսք ···» են Տասուսածք, էէ 429, տող 6, մինչև վկայաբանութեան վերջը, որ բսան նկատին էէ չէ պատմուսած արդէն։ Այս պատմուսածէ մենք ուէտրեք համաբերելիք երկու Ցայսմաւուրքների մէջ տեսնուած տարբերութիւնները, գրագրական սխալներ, թէեւ ընթերցումները (օրինակ G տնպէս, փխ. պտռնէց, էէ 428 տող 24) են նշանակել ընդրէ տող։ Բայց Տարեւոր մեր Տատնքում յիշել պատեղ նոյս սրած գերատրելոյ փոփոխութիւնները, որոնք հետագրեր են ձեռագրաց քննութեան տեսակէտով։

G դեմքէ անխոնթ է պահում ընդհքը, ասլ ասլ միայն մի երկու բառ. աւելացնելով համ պատկանելով, առանց իմաստի փոփոխութեան. երբ ասլ ընդհքն համառօտ խօսքերը յայտնի չտեղ ընդգծանում է վիպագրութեանց սովորական ոճի համեմատ յատկութեամբ. այդ յատկութիւնքը հետեւեալներն են.

1. էջ 427, տող 3—5 ընդհքն ունի «և նա ոչ հաւանեաւ. և զայնմանց հրամայեաց ի բանտ պահպանել». իսկ G այդ տողը ընդարձակում է.—Առաց առ Անգէհան. «Ես միան մարմնական փառաց պլոյս հաւատան իմ ոչ ուրանամ:» եւ. Թագաւորն երբն եանս զհաւատառն միան արդն և զայնմանց հրամայեաց ի բանտ արկանել:

2. էջ 428, տող 14—15 ընդհքն «... ազեքսանդ առէին Ծնօղ արդյն առ Նա.» հաւատացեալ յետոյ G երանեց աւելացնում է. «եւ. առքն առ Անգէհան առք պատասխանի Տղայն և ասէր. «Մի՛ ինչ հնազայք, մի սեղկիք, զի ես ոչ ապէ եմ մեզար, և զծեամ հոգոյս և պատրաստ եմ մարմնոյս մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի:»

3. էջ 428, տող 30 ընդհքն «զի կենդանւոք վեցն զազանաց և թռչնոց» հաւատացեալ յետոյ աւելացնում է երանեց. «եւ. և գիշերին յայնմիկ Տէրն Քրիստոս փառաւորեաց զնահատակն իւր. քանզի յայս միտ էջ է վերայ առւոքս մարմնոյ նորա, վկայ անմեղութեանն և սէրա հաւատոյն զոր ունէջ առ Քրիստոս: Զոր անեղեալ բանիայ գլոյն, փառաւորեցին զՀաւատած ի վերայ անպատում պարհեկեացն:»

M սխալ է միայն G-ի վերայ երեք յատկութիւնքը, այլ և միւս անշան յատկութիւնքն էլ յանկ. ընդհքիս բանմաթիւ տողեք նա հանում, կրճատում է, այնպէս որ տեղոյն վկայաբանութենից մի քառորդ մասը ջնջում է: M-ի պահ հանդամանքնրի մէջ ամենահարազատն է վկայաբանութեան հնդ տեղի մասը. «եւ. երբ զի միտ և առաջին ... պատ. պատճառաւ եկն շատ վկայութիւն». այն է էջ 423 տող 1—էջ 424 տող 29, որը M վե-

բանում է հետեւեալ ձեւին.

«Ի ժամանակին յորժամ Մոմեսս կաճուցիկան և Պողոս վարդապետն կոչ և սամանաք հաւատացեալն ի վերին աշխարհս հայոց, սահմանեցին զպատասն և ուսուցիչ մանկանց, ի հաստատութիւն հաւատոյ քրիստոնէութեան: Ընդ որս և է գեւպղտազան վկայութիւս հաւատացեալն զպատասն և կարգեցին զպատարագ զոհ Անգէհան, որ էր ի հաճոյս անաց բարեաց, նոքընծայ զբաւանեալ քահանայս: Առ որ ժողովեցան մանկունք որպէս թէ ՃՀ. Կ տղայք և տէր Անգեհան ուսուցանէր զնոսա և հոմանէր և վարժէր, ոչ միայն ի գիր, այլ և ի կարգս և ի կանոնս աստուածպաշտութեան: Դէպ եղև գալ մեծ հանդիսին ի գեղն Ադուլիս»

73.

ԴՐԻԳՈՐ ԵՐԳԱՑԵՑԻ

† ՌՀԱ—1622

Այս սմն քրիստոնեայ՝ անունն Դրիգոր, որ էր նախկին նա ի Վայոց ձորոյ՝ զոր նեղեալսոր սահն, ի գեղջէն Արփայու. և այժմ ի գառնւն Փարիսոյ գոլով բնակեր ի գիւղն զոր ներքին Խոյնկան սահն. և էր սա մարմնաւոր պարծեւահասակ և յաղթանդամ և արուեստ արի, քաջ նիւթ և խելագին հանճարեղ, և հաւատովն և սիրովն Քրիստոսի հաստատ և չերմագործ. Այս Դրիգոր երկու շրջեցաւ ի գեղօրայս գաւառսին՝ և քաջալերեալ յորդորեաց զամենայն ժողովրդսն և եղև գլուխ և առաջնորդ նոցա. Եւ ընդ իւր արս եօթն և եկն ի քաղաքն Ասպահան, և գնաց ցնոսա էառ զպարսիւ գանձս ի փոս և բերեալ ետ իշխանաց չահին կաշառս, և հաւանեցոյց զամենեսեանն, զի ի պատեհ ժամու բարիս խօսեցցին վասն նոցա առաջի թագաւորին։

Ապա ինքն գրեաց արզոյ ազաչանաց և մատոյց առ թագաւորն՝ ոչ թէ միանգամ կամ երկիցս, այլ հնգից և վեցից. այնպէս խօսեցաւ յատեան և ի գիւան թագաւորին մինչև. Հանդարտեալ թագաւորին և ասէ. «Թողի զձեզ ի կամս ձեր, գնացեալ պաշտեցէք զհաւատս ձեր». և Դրիգոր գոր աղաչէր, պաղատէր, ի ծունր իջեալ լալով խնդրէր ի չահէն՝ և ասէր, թէ «Ձհրամանագ, զոր բանիւ ասես, մեսամբ միով թղթիւ հնարհեա մեզ»

Եւ յաւուր միում յորում չահն եղեալ յապարանից իւրոց գնայր ի հաղաքիրիսկ այգին, ասացին թէ հինգ անգամ եկեալ առաջի չահին և զնոսն թուղթն խնդրեաց, յորոյ անձանձիր խնդրոյն հանգրացեալ չահին, գրեալ նոցա թագաւորական կնքով ետ ցԴրիգորն, թէ «Ձքրաւան եառ ամենից քրիստոնէից ընակելոց ի գաւառն Փարիսոյ և ի Բաբդարի՝ զի համարձակ պաշտեսցեն զքրիստոնէութեան հաւատն իւրեանց»։

Այլ և ցեա այսորիկ խնդրեաց Դրիգորն ի չահէն, զի այցելութիւն արարեալ ազգակցաց թագաւորին, և շնորհեսցէ նոցա զերեսանց գրեանսն, զորս յաիշատակել բերեալք են. և զայն ևս շնորհեաց նոցա արքայ։ Եւ Դրիգորն և ընկերքն իւր առեալ զթուղթն և զգրեանսն իւրեանց և ուրախութեամբ գնացին յերկիր և ի ժողովուրդ իւրեանց։

Յաղագս պատճառիս այսմիկ թագաւորն Շահաբաս էարկ ոտս գան ի վերայ քրիստոնէիցն՝ ասելով. «Որովհետև ոչ հնազանդեցան հրամանաց թագաւորին, տացեն ոտգանս ի գիւանն թագաւորի հազար թուման». Եւ յերկրէ իշխաս նոցա իւրոց առաջնակից գոմի՝ զոր Խոյնկ ասէիսն կոչէին, կարգեաց վերակացու՝ զի առեալ ի ժողովրդենէն յանձնեսցէ ի գանձապահս թագաւորին. որ և եկեալ Խոյ րով սուլհանն բազում՝ օրալանաք, արար և կատարեաց զհրամանս թագաւորին։

Եւ ազգմէի քրիստոնեացքն վասն քրիստոսական հաս

5. Հաղարջիրիկ անուան մասին Պատմութիւն Նոր Ջուղայու, հատ. Ա. էջ 72, տալիս է հետևեալ ծանոթագրութիւնը. «Հաղարջիրիկ է թագաւորական այգի մեծատարած շրջեւեայն կողմն հանգստարանին Ջուղայու։ Այդ այգի բարելի էր և մթերատվութ և ժամանակ թագաւորութեանն Շահաբասայ, այլ զկնի նորա եղեն անդայ գայտ աւազուտ վասն ցամաքելոյ Ջղայ նորին, այլ յամի 1842 Մանուկյան Մօշիանճէ-էֆենդայ կուսեցավ կրկին երեք գլուխ նորս և նոր վասն մասնաւորապես եղև նորոգութեան նորին այդոյն»

ւասացն զայս Հոգեր թեւաժանս, և զայն պարարքն զոր Գրիգորն և ընկերքն իւր յԱսպահան արարին, և այլ եւս զոր ինչ ծանր լեալ էին, զամենայն վճարեալ հատուցին, և եղեն չքաւորք և ազքատք կարի յոյժ, բայց կալով ի հաւատս Քրիստոսի՝ ուրախ են և գոհանան զՏեառնէ Աստուծոյ։

Իսկ Գրիգոր այրս այս օր յաւուր յաւելոյր ի հաւատս և ի բարեգործութիւնս, նա և հաստատէր զայս ի վերայ հաւատոցն Քրիստոսի և նախանձախնդիր լինէր վասն քրիստոսական օրինաց. առ որ նախանձաբեկ լեալ արիւնարբու մահմետականացդ, և զղպարտեցին ի մահ զԳրիգորն՝ քանզի զամն մահմետական յերեսաց ժողովրդենէն ետքեանք ապահին, և բերեալ ի ծածուկ արկին յանդն Գրիգորին, եկին գառաքեալքդ և բերեալ կացուցին առա՛ւ վիայս թէ Գրիգորն սպանեալ է զայս մեռեալս եւ առեալ տարան յանուղղայ գառաստանսն իբրեւ զայլ առաքեալ զայդ արարեալ է գործս կամ ուրասցին, կամ սպանցեն. և այսու զքրիստոսասէրսն զայն Գրիգոր եւ բազումք վկայեցին վասն նորա թէ Տէր փառաւորեաց զնա երկնաւոր նշանօք լուսոյ երկնից։ Որոմ տացէ Քրիստոս զհաստատեալ արքայութիւնն իւր, և զմեզ ևս ընկալցի ի մանակցութիւն սրբոց իւրոց իւրով ողորմութեամբն. ամէն։

Սոյն նահատակութեան պատմութիւնը արտատպել նոր Առաքել պատմագրից, Վաղարշապ. 1884, գլուխ ԾԲ. էջ 127—8. նոյնն ունին նաև քէն համառօտաբեալ Զամչեան, Գ. 586—7 և Պատմութիւն նոր Ջուղայու., հատ. Ա. էջ 71—72. երկուսն ևս հանուած Առաքել պատմագրից։

74.

ՄԱՐՏԻՐՈՍԸՆ ՀԻՒՆԵՐՈՅ

† Ի Շ=1631 միտր. 4 ուր.

Ա՛յս երանելի վկայս Քրիստոսի սուրբս Մարտիրոս էր ազգաւ Հայ՝ ի քաղաքէն Հիզնայ՝ նախքան զի մանկութենէն ի վարս քրիստոնէութեան և ի հաւատս աստուածպաշտութեան, ուղիղ վարուք և մաքուր գործ, քրիստոսասէր գտեալ և երկիւղած, կրթեալ ի կրօնս լուսաւորչատուր. զատանութենէն անբիծ վերով և պինդ հաւատով. Այլ և էր ուսեալ գարուեստս երաժշտական և զերգս տաւղի և քնարի և էր արուեստիւ. Խօչաբէ եւ տարաշնաց եղեալ յերկրէ Հիզնայ, և ներեալ բնաւկեցաւ ի Բագեշաչէն ի մայրաքաղաքն Բաղէշ առևուտուրն իւրով և արդեօք. և կացեալ ժամանակս ինչ, եղև մեռանել ամուսնոյն, և ինաց Մարտիրոսն զարի ունելով Բ որդիս սրբացեալք ի մօրէն։

Գնաց եղև նմա հանդիպելով կնոջ մի քրդոյ և օտարի, և Հարց նա թէ «Ո՞վ ես դու կամ ո՞ւստիցդ»։

Եւ նա ասէ. «Ինն եմ այրի, և հաւատամս քրիստոնեայս» եւ ոչ խնդրեալ քահանայից և դրացեաց թէ այրդիկ է կինն, և ապա պարզմունութեամբ ամուսնացաւ ցանձն ընդ Մարտիրոսին գնաս, խաչիւ և աւետարանաւ և սուրբ օրինօք, ի սուրբ եկեղեցւոյն գատանելով կնոջն

15. ի չր գնա.

զհաւատան Քրիստոսի, և ոչ ոք ի նոցանէ կարաց գիտել զորպիսին։

Իսկ յետ Գ. ամաց Յիսուս Մարսէլանին ընդ կնոջն, յաւուր միում հարձակեալ թագաւոր զկին իւր, և գտանէ զնա արդ արդեալ քաւրեի, և օրհնօքն Մահմետի։ Եւ հարցեալ զպատճառս գառնալոյն նորա ի Քրիստոս, և նա ասէ. «Զամն յառաջն ձերմէ յերկրի մերում անպատ սպանին արդն մեր և իմ տեսեալ ի գիշերի լոյս Աստուծոյ ծառ ծաղեալ ի վերայ նորա, և իմ տեսեալ զայն՝ ցանկացայ կրօնիդ և օրինաց ձերոց. վասն այնորհի փախեայ և եկի յերկիրս յայս՝ զի յայսմհետէ պաշտեցից զՔրիստոս Աստուած»։ Եւ առեալ առէալ երիցայր յերկրէցին, և առնոյր խոստովանութեամբ զտէրբ հաղորդին։ և նոքին ի նմանէ ի գաւանս և ի մկրտեալ զնոսա քրիստոնէական հաւատոյն։ և ի մեռանիլ զնոսա քրիստոնէական հաւատոյն։

Իսկ Մարսէլանն ոչ կարաց յայտնել զբանն, վասն ահի անօրինացն. այլ ի միտս իւր հաշէր և ասէին յառնէն Աստուծոյ։ Եւ հանապազ առէր յայտնապէս ի մէջ քրիստոնէիցն, թէ վինձ պարտ է մեռանիլ վասն սիրոյն Քրիստոսի, և հրով այրել վասն անուան նորա։

Եւ յետ Գ ամաց անցելոց Մարսէլանին ընդ կնոջն, յաւուր միում ի ձմերայնի նստեալ առ գուբս իւր ի տեղի արեւու, և երդէր զտաւիղս իւր քաղցր եղանակաւ։

Եւ ժողովեալք էին բազումք ի քրիստոնէիցն, առ ի լսել զձայն երգոյն, և ուրախանային յոյժ։ Յայնժամ աղաչեալ ի նա Հագին սուրբ՝ ասէ. «Ով եղբայրք, ի վաղիւն ես հրով կատարիլոց եմ»։

Եւ ի գոն օրն գայ օրհնելով առաքին քաւրեի այր կնոջն, և տեսեալ զկինն իւր ծանեաւ, և ի վաղիւն զաղաչեալ բարձեալ առ ազգն իւր և ասէ. «Ելեալ տեսեալ զդէրձ քրիստոնէից, որ զկինն իմ խաբեալ են, և բռնութեամբ ի հաւատս իւրեանց դարձուցեալ»։

Եւ գնացեալ առ խանն Ասգալ, և առ եղբայր նորին Մահմետ բէկն, և ազդեցին նոցա, թէ Քրիստոնեայ այն անուն Մարսէլան, յափշտակեալ է զկին տանկի և արաբեալ քրիստոնեայ. որ է յայտ պահասանն օրինաց մերոց, և Թեզկուտիճն անուան առաջնորդին մերոյ։

Եւ նոքա վաղվաղակի առաքեալ կոչեցին առաջի իւրեանց, և հարցաքննեալ զամն զնա անյապաղ ի հաւատս Քրիստոսի, և բևեռեալ յերկիւղ և ի սէր նորա։ Եւ հաւն առանել զնա առ գառաւորն։

Առէ գառաւորն. «Ո՞վ այր գու, գարձիր ի Քրիստոսէ, եւ եկ յօրէնս մեր. և մեք շնորհեմք քեզ զկնայն քո, զոր արարեալ ես՝ ազգի և հաւատոյ մերում. ապա թէ ոչ՝ չարաչար մեռանիս ի ձեռաց մերոց»։

Առէ սուրբն Մարսէլան. «Ես քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի Ծառայ. զհաւատն ձեր ոչ պաշտեմ՝, և գուբբ հաւատն ոչ ուրանամ, և զանն Ք և Գ ամի ունայն կենացն զանմահական կեանն ոչ կորուսանեմ»։

Առէ գնա գառաւորն. «Ուրացիր զՔրիստոս, և առ զկին քո. և զերծիր ի տանջանացս»։

Առէ սուրբն Մարսէլան. «Զմեռդ թողից զուտաւրբէն հոգոյ իմոյ զՔրիստոս Աստուած, և զկայս օրէնս նորա, և հաւանիմ սուտ և մուրթ օրինաց ձերոց»։

Եւ գառաւորն հնդամ ի վերայ նորա վճիռ. այրման. և ապա առեալ տարան զնա առ գարան Մահմետ բէկին։

Եւ նա չառա չանաց ողբալոյ և խոստմամբ ընկից և պարգևաց, և ոչ կարաց խաբեալ զկնոջ նորա. զի հաստատեալ էր սիրտ նորա իբրև զվէմ անգամանդեայ ի սէրն Քրիստոսի։ Եւ ապա տարեալ արկին զնա ի ժահնոտ և ի նեղմ բանդի, որպէս զի երկիցէ և զղջացեալ ուրացի զՔրիստոս։ Եւ ոչ այնու կարացին յաղթել սրբոյն։ Եւ գարձեալ կոչեցին զնա յառնեին, և սպառնացեալք անցուցանէին զնա, մանչ խոստանալով նմա, որպէս, և կամ

կատաւաշ սպանանել։ Եւ ոչ այնու կարացին մեռնել ի սրբոյն Քրիստոսի։

Աւէ ամբաւն. «Տաճկացիք և գաւթիր յօրէնս մեր, և ես տաց քեզ պարգեւս մեծամեծս, գիւղս, մեծութիւնս, իշխանութիւնս, գանձս և կանայս գեղեցիկս. եթէ ոչ գառն ասնկաւթ սպանանեմք զքեզ»։

Պատասխանի եռ սուրբն և ասէ. Հնազանդիլ է Մանկամեա, և սուտ օրէնք նորա. զԵրիստոս իմ ոչ ուրանամ. և օրինաց և խոստմանց չերոց ոչ հաւանիմ, և ի սպառնալեաց չերոց ոչ զարհուրիմ. արդ՝ զոր ինչ առնելոց եք՝ արարէք վաղվաղակի»։

Ցայնժամ բարկացեալ ամբաւն եռ հարք բարբառէր, և արկանել անդ զերանելին. և նա ուրախ սրտիւ մերձեցաւ առ հարն, և կրթեալ զինքն քրիստոսական նշանաւն, և եռնուա ի հարն տաբեաւ. «Հարբ կինդանի Քրիստոս, զհարբ սերոյ քո զոր արկիր չերկիր, բարբառեա յանձն իմ»։ Եւ պարեալ ի մէջ բոցոյն՝ օրհնէր և գովէր զԱստուած, որ արժանի արար զնա մասին ժառանգութեան սրբոցն ի լոյս։

Իսկ մի ոմն ահաւրինացն որ մերձ կայր, առեալ կոճ մի փայտի՝ հնար ուժգին զգլուխ նորա և ընկէց չերկիր. և այնպէս ի մէջ հրոյն այրեցեալ, աւանդեաց զհոգին նոր բարի խոստմանութեանն առ Քրիստոս։

Գարձեցաւ այս ի քաղաքս Բագէշ, ի թվին Հայոց Ռ և Զ, յաւուրս Աւագապարաց պահոց, Յոհաննու ասելին, յաւուր ուրբաթի, ի կաթողիկոսութեան տեառն Մովսէսի Տաթեւացւոյ, և նորին աշակերտի Փիլիպպոս հզօրագործ վարդապետի, որ չետ Ի ամաց չամբողջաց զաթոռ նորա, ամն ԽԲ. որ ի յաւուրս չայսոսիկ եկեալ էր ի քաղաքն Բագէշ, և հանդիպեալ սոյն իրողութեանս եւ. նորին հրամանաւ բարձին զմեացեալ մարմին, և եդին ի վկայարան սրբոյն Մարգսի՝ հուլ առ խորանին, և առնէ բազում հրաչս ի հիւանդս և չախտաժետս, և բազում անգամ ի մեռանէ տեսեալ քահանայից լոյս ի վերայ սրբոյն, և տան փառս Քրիստոսի Աստուծոյ։

Սոյն վկայաբանութիւնը գտանում է Կարնոյ Ամենասրեան վարժարանին սեպհական մի ձեռագրուրքի մէջ՝ հետեւեալ վերնագրով. «Ի սմին առաք վկայաբանէ և չշմարտէ է նոր վկային քո սրբոյն Մարտիանէ»։ Վկայաբանութեան արտագրութիւնը ստացել ենք նոյն վարժարանի հայերէն լեզուի ուսուցչ մեծ. պր. Ասուածատուր Պայասրեանի միջոցաւ։

Վկայաբանութեանս մէջ կասկածելի է էջ 437 տող 10 Բգեշխէն բառը՝ որ կարող է քէ երբ ածականի գործածուած լինել Բագէշի համար և քէ լինել յատուկ անուն մի գետի. վերջինը թուում է աւելի հաւանական։

75.

ԵՐԻՍՈՒ ՄԸՆՈՒՆԴԸ Ի ԿՈՏԻՑ

† 0·2Ը—1638—9

Զև էս էին փախուցեալք Օսմանցիքն ի յուս հաճարուն, ընթռնեալ էին երկուս մանկունս ի Կոտիից. և ի փախչելն իւրեանց կապեալ գնանկունս զձեռս յետ՝ և առաջի արկեալ վարէին զնոսա. և հասեալ ի գիւղն Աբծնի՝ ի գլուխս բարձր քարանցն՝ որ ասի Դժուարագէմ, ասեն մանկունքն ցվարիչսն. «Ազատակեցէք զձեռս մեր, զի մի նեղիցուք. բանզի փախել էս ոչ կարեմք. վասն զի մին կողմն քարաքն է՝ և մի կողմն դուքս եւ. նոքա արձակեցին զձեռս նոցա։

Իսկ մանկունքն մխարանեալ՝ գնացին մինչ ի գլուխ բարձին, յիշեցին զանուն Աստուծոյ, և անկան ի քարանցն ի վայր՝ և մեռան։ Յարագս երկուց երից ընկերացն կամեալ իւրեանց այնպիսի դառն մահ. նախ՝ զի զերծցին յանաւակ պղծութենէն. երկրորդ՝ զի քրիստոնէութեամբ մեռցին՝ քան թէ ուրացութեամբ կեցցեն։ Վասն որոյ ոչ վարկպարապի համարիմ զմահ սոցա. Այլ պատկառիմ Վիլհէմ Եպիսկոպոսին, որ անկաւ ի բարձանց՝ և մեռաւ վասն այնպիսի գործոց. և հազար կուսանքն՝ որք անկան ի գետն վասն Քրիստոսի, և մեռան։ Նայնպէս և սոքա կատարե-

15. տպ. վարիպաբիղի.

ցան երանելի մահուամբ։ Եւ էին ի ձոր անդր սրք թաղուցեալք, և տեսին զանկանունն, հնացին մինչև ի միւս վաղիւն. և եկեալ բարձին զնոսա, և տարեալ ի գիւղն Աբծնի թաղեցին։

Ցիշեալ վկայաբանութիւնն ունի մեծն Զաքարիա սարկաւագ, Վ.զրշպս. 1870, հատ. Ե. էջ 22—23, գլուխ ԾԵ. «Նահատակութիւն երկուց մանկանց»։

76.

ՂԶԼԸՐ ԿԻՆ ՆՈՐԵԳԻՒՂԻՑ

† ՌՀՀ—1638—9

Ի փախչելն Թաճատաց յերկուանցն Պարսից՝ երկու Թաճատ գնացին փախատեամբ մինչև ի գիւղն Նորա-գաւիթ. և էր մեծաւոր օրն Եւ Ղզլարս այս եկեալ ի տանէ իւրմէ երեսիւր առ դրացիսն՝ բերել ճրագ ի տուն իւր. և պատահի երկուց Թաճատացն, որք եկեալ ի հնոցն՝ կային դիմին և հանին ի հնոց. և նա անկաւ ի վայր. և գաթաճալ հանին ի հնոց. և նա գաթաճալ անկաւ. և երրորդ անգամ նոառուցին զնա ի հնոց. իսկ որքաւթիր կինն գաթաճալ անկաւ։ Իսկ տասներկուն ձանձրացեալ, քանզի և երկիւղ կրէին ի Պարսիցն, վասնորոյ սրսխողող սրաբերն զերծանելի կինն Ղզլար, Թողին կխսանոյ և փախեան։ Եւ Պարսիկքն պատահեցան նոցա, զմինն սպանին, և մինն կալեալ տարին։ Եւ կինն միայ ատաբս հինգ և եկեալ քահանայիցն Հաղբատացւոց զնա. և յետ երկուց աւուրց հանդեաւ ի Քրիստոս։ Սա կին էր ատն մեյ՝ որ ասէին Սեաւ-Ջաքաթիա, ի նոյն գիւղէն Նորագաւթայ, որ գայր ի վաճառս կաւաթենէ. և աւազակքն սպանին զնա երկու ընկերօք ի Մուշաղբերդ գիւղ։

Յիշեալ նահատակութեան պատմութիւնն էլ ունի մեզի Զաքարիա սարկաւագ, տպ. Վաղարշ. 1870, հատ. բ. էջ 23—24, այս վերնագրով. «Նահատակութիւն Ղզլար անուն կնոջ»։

77.

ԴԱՆԱՒԹԻ ԵՒՑ

† ՌՀՀ—1640

Յաջորդ եղև հայաւթիւն ի մէջ երկուց թագաւորացն Պարսից և Տաճկաց՝ երթևեկութեամբ Ջաղթայ-Քօթուխ-Մահմատ խանի, թագաւորն Շահ-Սաֆի եւս ի պարգև նմա զնահապետիւնն Երեւանայ. զի մեռեալ էր Ռուստեմ խանն ի Թուխ ՌՀՀ.ի որում երկիրդ ամին էին այլ մի կնաւ իւրով ի Բաանդայ, և ընակեցաւ ի Կառնոյ գաւառ՝ ի գիւղն Աբասաւս։ Եւ կինն այն Տնաւ որդի, և եւսուն գնա մկրտել Գալուստ երիցուն. որպէս ծնունդ քրիստոնէի մկրտեաց, և այնչ էաւ ի նոցանէ վան աղքաւութեան նոցա. այլ եւս նոցա ԺԲ լիսր ցորեան, զի հաց արասցեն ևքրեանց։

Եւ յետ աւուրց ինչ եկին հայր և եղբայր կնոջն և ասեն ցայր նորա. «Որս զայրիկին մեր առևանգ արաբեալ՝ փախուցեալ եկիր ատս. զոգանին ընդէր գողացաք և բերիք ընդ ձեզ»։ Եւ նոքա ուրացան և ասեն. «Ո՛չ գիտեմք զոր ասէքդ»։ Եւ ի բաղում՝ ասելն և ի լսելն և նոցա ուրանալն, ձանձրացան աչքն, և գնացեալ գրեցին գիր գանգատաւոնաց ի փեսայէն և յաղկհանէն իւրեանց, և եւսուն խանին.

Եւ կոչեալ զնոսա՝ ասէ. «Ձեզ ի գոսա դինչ իւրեանց»։ Իսկ նոքա՝ զի վաճառել էին, ոչ կարացին հա-

տուցանել, տաճկացան պրն և կինն, և յաւելին չարխ՝ ժանեալ դիպուած երեց, թէ «Մեք վաղ ուրեմն կամեաք տաճկանալ. Գաղատա երեցն ոչ եհաղ. այլ և միւսեաց զորդին մեր. և նա մեզ կաշառ՝ ցուրատն, և ասէ. Ես պահեմ գձեզ, և դուք մի տաճկանայք, զի մի կորիցէ հոգի ձեր»։

Եւ խանն առաքեաց զրս խօսս՝ և բերին զանմէղ քահանային, և կացուցին առաջի նորա. Աւէ խանն. «Դու ընդէր ես միւսեալ զորգի Թուրքիս»։

Աւէ երեցն. «Ես գնաա ոչ գիտեմ թէ Թուրք էցեն. զի նորա ազատցին ինձ, և ես օրպէս օրէն էր մեր՝ արաա բի առ նոսաս Քանզի բազումք ի քրիստոնէից տաճկանան, նոյնպէս և դոքա տաճկացան, և մեք զինչ մեզաք»։

Աւէ խանն. «Ապա ընդէր ես առեալ գոյա ցորեան և կաշառս»։

Աւէ երեցն. «Մինէ ոյգորնութիւն տան կայնս էցէ. զի ասէրտիքեան է քրիստոնէից տալ ոյգորնութիւն ամենեցուն ըստ հրամանի Աւետարանին մերոյ»։

Աւէ խանն. «Զայգ ասելով կամս գերծանիլ չկնէն. ոչ է պատճառ. կամ՝ տաճկացիր՝ և կամ չարչարանօք սպառնամէ գքեզ»։

Աւէ երեցն. «Առաուած մի արասցէ Թագուլ ինձ գհաւատն իմ. բայց թէ առանց յանգանաց սպանանես զիս, պատրաստ եմ ի մեռանել»։

Աւէ խանն. «Զինչ յանգանաք էցեն մեծ քան զայս՝ որ ծնուեղ տաճկին քրիստոնեայ արարէր»։

Աւէ մեր Գաղատան. «Ասացէ՝ թէ ես ոչ գիտեի գնա տաճիկ, և թէ գիտեայի գնա տաճիկ՝ ի գալ նորա ի գիւղն մեր՝ ոչ Թագուլ մնանել մերոյգիւղն այնմիկ առ ուղիղ հաւատն մեր»։

Եւ բարկացեալ խանն՝ հրամայեաց հաղոյնագ տանել գնա ի բանտ. Եւ առաքեաց երկու Մոգպէի և ասէ. «Գրատ

տուք՝ Թերևս կարիցէք դարձուցանել»։

Եւ գնացեալ խոսեցան ընդ նոսա բազում՝ մարգիաական բանիւք. Իսկ երանելի քահանայն Գաղատա ոչ ետ ի գլոց գիտել ինչ. այլ աշխարհօքն բանիւ յանդիմանեաց գնոսա՝ և ասէ. Ահա՛ պատրաստ ես երթալ ի գժոխս ամենայն համահասիւք խրովք ընդ սատանայի, և զնս ևս հրաւիրէք առ նա գնալ»

Եւ բարկացեալ մոնդայքն՝ և եղեալ հարին գնա ոտամբ. և գնացեալ պատմեցին խանին. Եւ առաքեաց խանն զոքանսն, զի կապեացեն գձեռս նորա յետս. և ոտարէք ի դուռն արևմտեան՝ և քարկոծ արարէք»։

Եւ գնացեալ չար գինւորքն՝ և հանին գնա ի բանտէն. և առաջի արկեալ տանէին գնա ի տեղի սպանմանն, մերթ ի քարշ, մերթ ի յառիս. ոմանք հարկանէին և ոմանք կոխաբերին. ոմանք ձագերն և ոմանք խթէին. ոմանք փետէին գմօրուսն և ոմանք զդանդուրն. ոմանք թքանէին գերեսսն, և ոմանք հայհոյէին. ոմանք նախատէին և ոմանք չար խրատ տային. վասնորոյ ձանձրացեալ սուրբ քահանայն Գաղատա՝ սկսաւ նախատել զառաջնորդս նոցա՝ ասելով. «Անիծեալ լիցի նա՝ և ընդունող նորին, և ամէն որ գնա մարգաբէ գասանի»։

Եւ ապա ասացին բնդել քրիստոնեայ, զի քարկոծեացեն գնա. և փախան ամենայն քրիստոնեայք։ Եւ նոքա կալան այր մի բօշոյ ազգաս, և ասացին նմա. «Ձայր զարամբ զի մեռցի»։ Եւ նա ոչ եհաղս Եւ երթեալ ի ձեռն նորա գծայր չուանին՝ և ասէն. «Բարչեա գդա.» և ոչ կալաս գչուանն. և հարին գբօշոյն մինչև եղև կիսամեռ. և թողին գնաս Եւ յորման ի վերայ երթ ցուն՝ սպաս գայլք մարդախաձայ, և քարկոծեցին գերաս նելին Տէր Գաղատա. և կատարեցաւ բարի գաւանութեամբ ի Քրիստոս. և էր մեռեալ գօրն, Թողին գնա ի մէջ քաղաքին՝ և գնացին Եւ պահպաներ պատպազ բերդին Տաճկաստան տեսին ի վերայ մարմնոյ սրբոյն սպաս կաց Ծակուած հրոյ, և կարծեցին՝ թէ նենգաւոր տաճկացք այս

ըն զմարմինն նորա, և ձայնէին առ խաչաթափանն՝ և ասէին. «Զինչ է զոր առնէք»։

Եւ նորա ասեն. «Այս է և ոչ հարց»։

Եւ ի լուսանալն գնացեալ բերդապահացն՝ և պատմէին զկնի խանին։ Եւ ասաց խանն. «Ես բանաքննեմ առաքելի զերեզն յարքայութիւնն Աստուծոյ»։ Եւ հրամայեաց քրիստոնեից բառնալ զինս և թաղել քան օրինակ իւրեանց։ Վասնորոյ եկին բազումք քահանայք և ժողովուրդք, բարձին զմարմինն և գքարիս և գխոյն արենաշաղախս, և տարեալ թաղեցին յանապատն Երևանայ՝ մերձ Աճառիս առաքելոյն։

Կատարեցաւ տուբք քահանայն Կարապետ ի Թռուին ՌՃԹ՝ յաւուրս Քառասնորդաց պահոցն, յաւուրս Տեառն Փիլիպպոսի Կաթուղիկոսի Հայոց։

Ձեշնով վկայաբանութիւնը արտագրել ենք Զաքարիա սարկաւագից, տպ. Վղջպար. 1870, հատ. Ը, էջ 29—32, «Տեղեկատուի» նկատմամբ։

78.

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ՄԱՆՈՒԿ ՏԻՏՐԻՆԵՐՑԻ

† Ի Գ.Ա.—1642 ապրիլ 15

Այս երանելի հաստատակամ Նիկողայոս էր ի քաղաքն Տիգրանակերտաւ, որ այժմ ասի Յամիթ,—Ծնեալ և սնեալ ի նոյն քաղաքին. և էր մանուկ տիւք իսրև տասն և հնգից ամաց, տեսանէին զերեզիկ և հասակաւն վայելուչ, դաւակ քրիստոնէից և ազգաւ ի Հայոց։

Եւ յաւուր միում մինչդեռ շրջէր Նիկողայոս ի մէջ շուկային քան հանապազորդ սովորութեան իւրոյ, յայնժամայր ոմն հաւատոյն մահմետական՝ որոյ սպրի անուն Մահմետ էր, մերձեալ առ Նիկողայոս՝ ձեռն ածէր զերեսացն և փաղէր ախտաւոր ցանկութեամբ, զրպէս հանապազ սովոր ունէին ախտեալ առ մահմետականս։ Իսկ Նիկողայոս տատիկ բարկութեամբ զժուարացեալ ընդ այն, և բաց վտիտ յիմարեցեալ։ Եւ էր այլ ոմն այր որ նա էս անուանէին Մահմետ էր և հաւատոյն մահմետական։ Այս Մահմետ՝ որ այժմ խոպոպ ընդ Նիկողայոսին, ասաց նմա զայն այնմ՝ Մահմետի թէ «Զինքդ է պի ընդ այն Մահմետեան առնես զայր և յարակցութիւն և ընդ նս ոչ առնես»։

Եւ Նիկողայոս ասաց. «Զքո մայրն և զքոյս մայրն այսպէս առնեմ՞»։

Եւ նեղմտանայն այս Մահմետս ասաց մերձակայ ապանդն և խանութպանացն. «Վասն Աստուծոյ վկայէք ես զսուտ, զի զսուտ ձեզէն լսայք, որ հայհոյեաց զօրհնագիրն մեր և զմարգարէն Մահմետ»։

Եւ Յովսէփեան բազում մահմետականք իբրև զնոն կատարիլ անդր ի վերայ նոցա և յափշտակեցին զնիկոդեմոս և տարան ի գաւառանն առ գաւառն. և ի նոցանէ լինէին ոմանք գառամագոք և ոմանք վիպք և ոմանք վիրաւորեալք և մահ զնիկոդեմոս։

Եհարց գաւառն ի Նիկոդեմոսէ թէ արդարև հայհոյեաց զպատգամաւորսն պՄահմետ։

Եւ նա զպատասխանի Նիկոդեմոս. Վեռ ոչ հայհոյեցի և ոչ բան ինչ ասացի պատգամաւորսին Մահմետի. այլ այրս այս պատասխ ցանկութեամբ փորձեր զինէ ի մէջ մարգարէից և անթիվ առներ վրա. վասն որոյ և ես զայդ սորա քննեցից»։

Իսկ այս Մահմետա՝ որ խոստացեալ Նիկոդեմոսի, զպատգամսն լինելոր թէ զՄահմետ զպատգամաւորսին քննեսցէ. այլ և ասաց «ունիմ աշխատանիկ երկու այր վիպաւ, զոր և ածեալ կացոյց զարմն առաջի գաւառապետին, մինչ անուն սոցին պարզ Ալմահվերտ և միւսոյն Հալվայի Սկիփորոց եկեալ առաջի գաւառապետին, վիպաւեցին թէ «Մեք լուաք ի գմանէ որ քննեսց Մահմետին»։

Առաջ գաւառապետն Նիկոդեմոսի. «Որովհետև այդպան մահմետականք ժողովեալ են ի վերայ քո և սպառ կերպ ոչ գաւառապետն գրեալ գիտեմ զի ոչ ինչ զրպարտն գրեալ կենդանի, այլ սպանանեն. վասն որոյ լաւ քանիցս խնդ և լեր մխաբրան, զի վերծցիս ի մահապանէ»։ Եւ Նիկոդեմոս յոս ոչ կարաւ յանձին լինել հաւասանալ Մահմետի։

Բազում անգամ ասաց գաւառապետն. «Ճամ քեզ բազում գանձս և սոսգուածս պատուականս և կին գեղեցիկ, եթէ գոս ի հաւատս Մահմետի»։

Եւ Նիկոդեմոս ասաց. «Ես զկոյս հաւատս իմ ոչ ինչ զարմ և զուրկ օրինս Քրիստոսի Աստուծոյ իմոյ ոչ փոխանակեմ ընդ ձերդ օրինաց. և գուք թէ անպարտ սպանանէք զիս, գուք գիտէք»։

16. КМ, *Абдыкъ* եւ *Йовсэкъ* Ամատրպատէ՛ յաւելիս մեզ անուն ... *Хвалкъ* սէյիդ. 18. տպ. վիպային. КМ վիպային.

Իսկ որք վրէժխնդիր մահմետականքն էին՝ հարկէին զդատաւորն առնել սիճիլ մահուան ի վերայ Նիկոդեմոսի, զի սպանցէն զնա։ Եւ գաւառն պատ սիճիլ իսկ մահմետականքն որք իբրև զայր գազան ծարաւի են արեանց քրիստոնէից, առին զսիճիլն և զնիկոդեմոսն տարան առաջի փաշային որում անուն էր Մուստաֆայ փաշայ և ծանուցին նմա զամենայն, յորմէ ամբաստանութեամբ։

Եւ փաշայն ասաց առ Նիկոդեմոս. «Վռւր բանիդ խնդ և գաթխիր ի պայծառ հաւատս Մահմետի, որով պայծառ ազգեալ է ամենայն աշխարհ, որպէս և տեսանես. և ես կարգեմ գքեզ ինձ հանապազորդ առաջակայ սպասաւոր և իբրև զորդի ընդունիմ գքեզ և տամ քեզ բազում գանձս և պատուական սոսգուածս և կին գեղեցիկ, զոր ասաք զորդ և կամիս. և պետական իշխանութիւնս և այլ բարութիւնս բազումս»։

Եւ պատասխանի Նիկոդեմոս. «Ի բարութենացդ այդի ոչինչ պիտոյ է ինձ ամենեին. այլ թէ առնես ինձ բարութիւնս, թող լիցէ կեալ իմով հաւատով և թէ ի զոր դատապարտեք զիս և սպանանէք, գուք գիտէք»։

Բազում անգամ ասաց փաշայն. «Ճամ քեզ մեծաւթիւն և փառս, եթէ գառնաս ի քոյդ հաւատոց ի հաւատս Մահմետի». և Նիկոդեմոս ոչ գարձաւ։ Իսկ մահմետականքն բազում բանիւ թախանձէին զփաշայն, տալ հրաման և զնա սպանանել։ Յնիկոդեմոս Իբրև գիտաց փաշայն թէ ոչ գառնայ Նիկոդեմոս, ապա ետ վճիռ և հրաման սպանանել զնա։

Յայնժամ ժողովեցան գունդք գահճացն ի վերայ նորա, և մերկացուցին զնա և հանդերձից, և գլուխ ի բաց և բռնկան, և ձեռս ի յետս կապեալ, և առեալ տարան զնա ի յետս կապեալ, և առեալ տարան զնա ի շրջեցուցանել յամենայն տեղիս քաղաքին. և մնձեռեին առաջի նորա հրատարակիչ գնայր։ Եւ երբէն զնա ի մէջ

20. փխ. բազում անգամ ...սպանանել զնիկոդեմոս՝ M ունի բազում անգամ պէսպէս նուաստութիւն տարաբաղ հարցանելի Քրիստոսի և նա զնոսին առնէր պատասխանի.

մեծ մէյդանին, ի տեղին ուր զմահապարտսն զոտս և զձեռս խորտակեն ի վերայ վիմին, որ կայ հաստատեալ անդ։

Եւ անդ ևս բազում անդամ ասացին գահիճքն. Փարթ ձիր ի քոյդ հաւատոց ի հաւատս Մահմետի. և մի ևս յամեսնիր, զի աճատութիւն այժմ խորտակիցէ զձեռս քո և զոտս։ Որոյհետև և այլ մահմետականքն ասէին. և Նիկողայոս ոչ ուժէր հաւանեցուս բնաւս Եւ յամօթ պահս յերեցանց քաղաքին Մարտիրոս անուամբ ոմն քահանայ եդեալ հաղորդ ի մէջ արմատոյ և բերեալ ետ ցՆիկողայոս, զոր առեալ ճաշակեաց։

Եւ ի տեսանելն զայն գահճացքն ապշեցան և սկսան հարցանել ասելով թէ «Ջինչ էր այն, զոր երեցն ետ ցՆիկողայոս»։ Եւ երբեմն փաթեալ խոյս ասելով փախեաւ ի տեղւոջէն և փրկեցաւ։

Իսկ գահճացն ի բազում անգամ ասէին ցՆիկողայոս թէ «Ո՛վ գաթէր յօրէնս Մահմետի և փրկիր ի մահուանէ», իբրև ոչ գաթաւ, ապա ասացին գահիճքն ցՆիկողայոս. «Որովհետև ոչ լսես մեզ և ոչ հաւանիս ժամանել յօրէնս Մահմետի, արդ՝ տարածեմ զձեռս քո ի վերայ վիմիդ, զի խորտակեցուս»։

Եւ երանելին Նիկողայոս ինքն իւրմէ տարածեալ զերկոսին ձեռսն ի վերայ վիմին, և գահիճքն հարին կացնաւ և խորտակեցին զբազուկս երկոցունց ձեռացն. և ապա խնդրեցին զոտսն և նա տարածեաց. և գահիճքն խորտակեցին զոլքս երկոցունց ոտիցն. Սկայ Նիկողայոս այնպէս խորտակեալ անդամազ յամօթ ասւոյ անդէն ի մէջ թէեաթարսին անկեալ։

Եւ յերկրորդումն ասւոյ մխոտցեալ քրիստոնէիցն առ փայտն և առ գաւասարսն և խնդրեցին տալ հրամանն բառնալոյ զնա անտի և տանել ի տունն իւրեանց։ Եւ նոքա հաւան հրամանն. և եկեալ քրիստոնէից բարձեալ զնա տապարան ի տունն իւրեանց։ Եւ մեռաւ կենդանի Նիկողայոս յետ

խորտակելոյ զձեռսն և զոտսն՝ ասւոյս երիս. և ապա ասանգեաց զոտսըր հոգին իւր, իբրև զխունկ անոյշ ձեռս Աստուծոյ։

Եւ ի գիշերին այնմիկ Տէրն Քրիստոս փառաւորաց զնա երկնային լուսովն, որ էր ի վերայ նորա. զոր քրիստոնեայքն աւետեբերեան՝ որք անդր էին ժողովեալք, ակնարկ տեսին և ուրախացան մեծաւ խնդութեամբ և ցնծալ թեամբ փառաւորէին զԱստուած։

Այլ և ինքն սուրբն Նիկողայոս մինչ կենդանին էր, պատմեաց թէ «Ի ժամուն յորում խորտակիցին զձեռս իմ և զոտս, տեսի զի լոյս պայծառ չղոյեցեալ յերկնից ինձեալ եմուտ ի բերանս իմ»։

Եւ յետ մնալոյն սրբոյն ի վարս անգր ժողովեցան բազմութիւնք քրիստոնէից, բարեխնամ զնացուցանել Քրիստոսի տապետնեալ և օրհնութեամբ, և տարան ի դիրս գեղեցկապատ Հայոց և անդ ի կարգս սուրբ նահատակացն հանգուցին ի գերեզմանին։

Եւ այժմ ցուցադարձ գնան ի սուրբ գերեզմանն նորա և գտանեն զառողջութիւն իւրաքանչիւրոց ցաւոց, ազօթիւք սուրբ նահատակին Նիկողայոսի և շնորհօքն Քրիստոսի ասւած Աստուծոյ մերոյ, որում փառք յաւիտեանս. ամէն։

Եւ եղև կատարումն նահատակութեան սրբոյն Նիկողայոսի ի թուականութեան Հայոց ՌՂԱ, յապրիլ ամսեան ժե, ի թագաւորութեան տգղին Օսմանցւոց սուլթան Իբրահիմին, որ տաներ ի մեծ քաղաքն Մուսրլ և ի կառավարութեան բարձրագահ աթոռոյն սրբոյ Լուսաւորչի Տէր Փիլիպպոսի պատուական հայրապետի։

Այլ և մինչ կենդանի էր սուրբն Նիկողայոս՝ պատահեցաւ անդ ի ծածկի քաղաքի վարդապետ ոմն, զորոյ զանունն ոչ գտաք, որոյ եկեալ առ սուրբն Նիկողայոս և կալեալ զվանկնկաւեալ ազն նորա և հանելոյ և խնդրեաց ի նմանէ թէ «Սուրբ ած քո զայս շնորհեաց ինձ, զի ես նանիր գերձեալ եմ եկեղեցի չհնել և գնեմ ի հին եկեղեցւոյն այնմիկ զսուրբ ազն»։

23. ապ. տան հնդ. 27. Մ յոլի ալ և մինչ ... մինչու փոխ.

եւ սուրբն Նիկողայոս յաժարութեամբ եւս, քանզի ասաց. «Այրէն իակ կարեա և առ ի քեզ»։ Եւ մինչ կենդանի էր՝ ոչ կարեցին, այլ յետ մահուանն կարեցին եւ վարդապետն յինքն էառ զսուրբ աչն Նիկողայոսի մեծաւ փափագանօք և տարեալ եդ ի հին եկեղեցւոյն, զոր չինեաց Ա.յլ և զվէմն զայն էս յորոյ վերայ խորտակեցին զեճուս և զսա սրբոյն Նիկողայոսի, զայն ևս գողացաւ վարդապետն և տարեալ եդ ի հին եկեղեցւոյն՝ զոր չինեաց. որում փառաւորի անուն Ցեռան մերոյ Քրիստոսի, յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։

Սոյն վկայաբանութիւնը տպատառւած ունի Առաքել պատմագրիս, տպ. Վաղշպ. 1884, էջ 405—409, գլուխ ԽԲ. «Պատմութիւն նահատակութեան անմեղ մանկանն Նիկողայոսի» վերնագրով։ Առաքել պատմագրի գործ այն վկայաբանութիւնը անցել է նաև Յայսմաւուրքների մէջ. մեզ ուսած Յայսմաւուրքներից երկուսը K և M ունին այն, առաջինը K՝ աւելի Ա— ապրիլ 8։ Սահակ և Համազասպ եղբայրների, և Գործից գերութեան մէջ նահատակուած սրբերի վկայաբանութիւններից յետոյ, էջ 405 ա՛—406 բ՛։ Երկրորդը M՝ Տոմե ԽԹ—տետր. 24, սրբոց Տրդատայ վկայաբանութիւնից յետոյ, էջ 75 բ՛—76 բ՛։ Երկուսի մէջ էլ Առաքելի վերնագիրը անփոփոխ մնացել է։ Անփոփոխ է մնում նաև ամբողջ վկայաբանութիւնը. տարբերութիւնները միայն տառական են. իսկ բառական կարևոր տարբերութիւնները սրանք են նշանակել ենք։

Վկայաբանութիւնս ունի նաև Յայսմ. Գ. տպ. Ա. 167՛՛—168՛. Տմմս. նաև Զամչեան, Գ. 653։

79.

ԽՈՀԸՏՈՒԹԻՒՆ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏԻ

† ՌՃՈ.=1652 օգոստոս 20

Ա.յս երանելի նահատակ Խայտառ՝ էր ի քաղաքէն Տիգրանակերտա՝ որ այժմ ասի Ծամիճ, Ծնեալ և սնեալ ի նմին քաղաքի։ Եւ էր ինքն չափագէն Հայոց. և կային սմա Ծնօղք և եղբարք և այլ ընտանիք բազումբ։ Եւ էր ինքն իբրև ամաց քսանից՝ աւելի կամ պակաս, գնեցիկատես և վայելչահասակ։ Ա.յլ և էր յոյժ ազօթասէր և ունկնդիր գոց ընթերցման, զոր ինչ և կարդան քահանայքն յեկեղեցիս, Աւետարան և Ճաշու. գիրք և մանաւանդ Թէ Յայսմաւուրք և Պատմութիւնք Վկայից։ Եւ յամենայն ատեր անդադար էր նա յեկեղեցւոյն և յաղօթից երեքաթնչիւր կարգեալ ժամս. Եւ մերձ առնէին ուր ընթեռնուն զամենայն գիրս, կալեալ էր իւր առեալ ազօթից։

Եւ յորժամ ընթեռնուն զպատմութիւն նահատակութեան վկայից, իբրև գործառնա աղբիւր լրխեին արտասուքն յաչացն, և չանկայր ինքն մեծաս յօժարութեամբ նահատակակից լինել սրոց վկայէին Եւ հանապազ ի տան երթեանց իւրոց ընտանեաց, և արտաքոյ ընդ երթալ յորակից ընկերացն ասէր Թէ ես ոչ կամիմ հանի ընտան մահուամբ մեռանիլ, այլ կամիմ նահատակիլ, և վերայ խնդրս ճշմարիտ հատուցում մեռանիլ։

12. տպ. ի տեղի. GK տեղի.

Եւ էր սա աչակերտեալ առն ումեմն քրիստոնէի՝ որ ունէր արուեստս չնախատեեան, որ չինէ կոպղայս և այլ այսպիսի մանր իրք. և հանապազ ընդ իւրում վարպետին նստեալ ի խանութին ի մէկ չտևկային գործելին զարուեստն իւրեանց. և էր խանութի սոցա մերձ մեծ մզկիթին՝ զոր Ջաւհայ մայիթ անէն։

Եւ յաւուր միում ի մէկ խանութենէն սաց Թաւաուրն ընդ իւրում վարպետին թէ «Աւաղիկ լինիալ է խանութեա գնալ, բայց կարծեմ թէ այլ ոչ ևս գամ ի խանութիա»։ Եւ ոմանք սացին թէ սաց Թաւաուրն. «Յայսմ գիշերի տեսիլ երազոյ երևեցաւ ինձ Տէրն Յիսուս Քրիստոս և ասէ ինձ թէ վաղիւ երկրորդում ընդ միւսանս, հոգևոյն զԱւետարանն, և սասց. «Ի բաց գնա ի սեղանոյդ, զի և ես լուացայց»։

Եւ Թաւաուրն հայհոյեաց զնա և զվանայն նզովս բազում մահվեասկանք ի վերայ նոցա, և յաջորակիցին զԱւետարանն և սարան առ գաւազանն Եւ սկսան ոմանք գաւազանալ լինել և ոմանք վիպք և ոմանք վրժժինդիրք. և գաւազանահարեին ի մահ զԹաւաուրն։

Եւ ի մէկ գաւազանին խօսեցաւ գաւազանն ընդ Թաւաուրն և ասաց. «Վերդեակ, գու մանուկ ես և նզովեք երիսասարդ. նմանեսն ի մանկութիան քո, և փրկեսկ զանձն քո. քանզի այսպան մահվեասկանք որ ժողովել են ի վերայ քո, ոչ Թողուն զրեղ միալ կենդանի. Այլ հաւանեսկ բանիցս ինոց. գաթեքիր ի ձեր միալ օրինացն, և մուտ ի հաւատս Մահմետի, որ բարի է և երանելի, որպէս և տեսանես զամենայն մահվեասկանաս, օրք բարգաւաճեալք են բարեկեցիկ կենդանութենեամբ, և հզօրացեալք են Թագաւորութեամբ, և ժամանդօրք են ասալ կենացս և հանդերձեալին»։

Իսկ երանելի Թաւաուրն ետ պատասխանի և ասաց. «Մոպար օրէնն ձեր օրէնքն է, որպէս և է մարգարէն և պատգամաւորն ձեր սուտ մարգարէ։ Իսկ մեր օրէնս ճշմարիտ է և քրիստոսա դեր, որպէս և ինքն Քրիստոս էր, որում գոյ և կայ և կեցոյց։ Եւ ես զԲրիստոս Աստուածն իմ ոչ սրսեամ, և զլոյս հաւատս իմ ոչ Թողում, և սուտ օրինաց ձերոց ոչ հաւանիմ։ Եթէ Թողուք զնա և եթէ սպանանէք, և Թէ իրրև զնասիմի քեզմէնք գնա, ես ի հաւատոյս իմոյ ոչ դառնամ»։

Եւ գաւաւրն բազում բանս խօսեցաւ ընդ նմա և բազում բարութիանս խոստացաւ տալ նմա, գանձս և առաջաւորս և կին և պետական իշխանութիանս։ և Թաւաւրն բնաւ ոչ հաւանեցաւ։

Եւ ոմանք ի մահվեասկանացն գնացեալ առ մուֆթին՝ ծանուցին Թէ «Աչք» որ զգաւազանաբերն զՄահմետ և զնորին հաւատն չարաչար հայհոյեաց, և ինքն ասաց Թէ «Իրրև գնասիմի քեզմէնք գնա, յիմոյ հաւատոյս ոչ գառնամ», պատ է գնա քեզմէնք։

Եւ զայս ֆաթվայս առեալ մահվեասկանացն, բերին առ գադին, և սկիզբ պարբին Եւ ասպ առեալ զԹաւաւրն սարան առ փաշայն և ծանուցին նմա զամենայն։ Իսկ փաշայն իրրև լսեաց զնոցանէ մոլութիւն Թաւաւրայ, բազում խանգաղատական բանիւք խօսեցաւ ընդ նմա և ասաց. «Ցմահ քեզ բազում գանձս և գոպտուական առաջաւորս և պետական իշխանութիանս, և կին գեղեցիկ գոտար իշխանաց, որում և գու հաւանեցիս. եթէ գառնաս ի քոյդ հաւատոյ և ընդ նաև գանձն քո փրկես ի մահապարտէ»։

Իսկ երանելին Թաւաւր ետ պատասխանի. «Զայդ առ մէնայն բարէքոյ, զոր խոստացար տալ ինձ սուտ է և ընդուստ նայն, քանզի անցաւոր է։ Նաև հաւատն ձեր սուտ է, զի սուտ

մարդարէի է կարգեալ։ Իսկ ինձ հաւատ ճշմարիտ է և սուրբ։ զի ի Քրիստոսէ է կարգեալ, որպ ճշմարտութեան դուք իսկ վկայ էք։ Ո՛չ թէ հարեանցի սպանանէք զինս, այլ թէ կենդանւոյն քերթէք զինս, ես գիրհատոս Աստուածն իմ է զնոր

5 բին ճշմարիտ հաւատն ոչ ուրանամ»

Ասաց փաստոն. «Թուցէ բանագուշեալ և ի խելոց թափեալ լցէ. տարեալ պահեցէք. զի թերևս և խելս և ի գլխնութիւնս գայցէ»

Եւ տարեալ պահէցին ժամս երկու. և մահմեդականքն

10 ամենեքեան առ նա եկեալ ուսուցին և ինայեցին և ասէին. «Մի կորուսաներ զվայելուչ մանկութիւն քոյ։ Եւ նա ոչ հաւանեցաւ բանից նոցա։

Դարձեալ կոչեաց փաստոն զԽաչատուր առաջի իւր, և քան զառաջին բարւոքեալ ուելի խոսացաւ տալ նմա,

15 միայն թէ ուրանայ զքրիստոսական հաւատն, և զառանի գմահմետական հաւատն. և Խաչատուր ոչ ուրացաւ. ոչ այնուհետև փաստոն ետ հրաման և զինեալ սպանանել զնա։

Յայնժամ եկեալ դահճացն՝ իրրև զգաստ արիւնա-

20 ռանձ պատեցաւ չարչի գնային, և մերկացուցին զնա ի զգեստուցն և կապեցին ձեռս ի յետս, և առեալ տանէին ի տեղի սպանման. և մնձեռտիկն՝ որ է Ջանչի, հրամայեաց կեղով գնալ առաջի նորա։

Եւ ժողովեցան ի վերայ նորա բազմութիւնք մնա-

25 մեծաւանաց՝ իրրև զաւազ ծովու անթուելի, որ ոչ բաւէր վայրն տանել գնոսա. և իրրև զգաստ կառապետ կրճռէին զաղաղանիս իւրեանց ի վերայ նորա. հար-

3. վկայէք բառից յետոյ G ասէիցեմտ է. ես վասն զանձի և մեծութեան ձեր սուտ հաւատն ոչ ընդունիմ և վիճ ճշմարիտ հաւատս ոչ ուրանամ. այլ պատրաստ եմ մեռանիլ վասն անուանն քրիստոսի։ 6. փխ. տասց փաստոն G ոմն և փաստոն իրրև նեռս գնաստասուն միտս նորա, թէ ոչ կամի ուրանալ զքրիստոս, տասց ցամբոխն վասն սրբոյն թէ ... տալ. և K բանագուշեալ. 7. տալ. պահեցէք. 9. տալ. պահիցին. 11. G քան-ից յետոյ շարունակէտ է. հաւանեան հրամանաց փաստոնի և մեծ վտառց հաւանիլ։ Եւ նա ոչ ...

կանէին, կոփահարէին և ընդ քարս տանէին։ Եւ այնպիսի հանին զնա ի մէջին բերդէն. և իրրև ելին ի գրանէ բերդէն, անդէն առաջի գրան մէջին բերդին, որպէս նոր Դաւսն ասեն, տասց սուրբն Խաչատուր գահճացն թէ

5 «Քերթեցէք զիս վասն հաւատոյ իմոյ և սիրոյ տեր ունիմ առ Քրիստոս Աստուածն իմ»

Յայնժամ անօրէնն և մարդագէտ գազան գահիճքն պատառեցին զմորթ մարմնոյ նորա՝ յայլ ոտքն մինչև ցձախոյ ոտն. և քերթեցին զկաշին թիկանցն և ի թև-

10 ցին մինչև ցգամսին, և չրջեցին զկաշին և զմորթ լանջացն մինչ ի ներքոյ սեռացն, և չրջեցին զմորթն և վերայ փորին։

Եւ տասց տարեալ չրջեցուցանէին ի մէջ քաղաքին՝

15 և չակաչս և ի պղտոցս, ի փողոց և ի հրապարակս. և ի տեսիլ զարմանալի գործոյն անհնարին ոք ճեպով բնաւ և թանապր, այլ և կին, ծեր և տղայ, միանգամայն և անարգել ապրկուներ. և ամենայն տեսօղաց մարմինքն սոսկացեալ սարսռէին։ Իսկ տեսիլ կերպարանաց սրբոյն

20 Խաչատրոյ զուարթ էր և պայծառ, իրրև զհրէշտակի Աստուծոյ, և ոչինչ կասխս յայնպան տանջանացն Ալլ և իբրև Խաչատուր յաւազադրոյն ուսեալ էր բազում նեամբ խաղալ, զոր Նահատակքն ետուն ասացեալ է ի վերայ իւրաքանչիւրոյ նահատակութեանն և ի վերայ անօրէնութեան Քրիստոսի

25 տատասանաբանութիւնն, զոյն խաղիցն արագն այժմ այս Խաչատուրս ի վերայ իւրաքանչիւր քերթելոցն բարձրանայր և զանազան երգեր և չրջէր ի մէջ քաղաքին չամենայն տեսիլս, ուր և տարան զնա գահիճքն։

Իբրև ետարտեցաւ չրջեցուցանելն, տարս ածին զնա

30 գահիճքն ի մէջ մեծ մկդանին, ի տեղիսն յորում զնահատակն պատասց գձեռս և զոտս խորտակեն. և մահմեդականքն

4. տալ. թէ. 13. G փոքին բառից յետոյ շարունակէտ է. և բանեցնէին խաչատուր զայսոսիկ գառն տանջանաց հարիւրերք վասն սիրոյն քրիստոսի։ Եւ ապա տալիալ ...

պահէ ի պահ առաւել եւս ժողովէին և բազմանային. այլ և քրիստոնեայք ևս բազումք եկին, և ժողովեցան ի տեղին՝ և տեառնէին զայն։

Ցօսեցան գահիճքն ընդ Թաչատրին թէ «Մի ևս յամառեալ և վհմնաթ հրամանաց իշխանաց. զաբեթ յօրէնս մեր, և փրկեա զանձն քո ի մահուանէ, զի տակաւին գոյ քեզ հնար կեցոյ և զեղոք բժկիկս»։ Ոչնպես և այլ մանկտառականքն և իշխանք ասէին՝ թէ «Թանեա բան մի միայն ասա ի գատանութենէդ մերոյս հատասց, և այն բաւական է մեզ առնել զքաւեսնաւ՝ և ապրեցցանել զքեզ»։

Այլ և ամենք ի մտքանեցայն ասէին գԹէկլա և մեռանիս և կորսանաես զանկուածիդն քո և զրկիս յոյսդ կենացս, այլ զի մի և զնոքի քո մեռուցես և յոյսիդ կենաց ևս զրկիցես, արդ՝ ի գրաւ քոյոյ կենացդ տուր զատանութիւն հատասցն Մանկտին, զի կեցցէ հոգի քո, և ժառանգեսցե զանուանց կեանսն»։

Եւ սուրբն Թաչատուր բնաւ ոչ ումիք հատանեցաւ, այլ իւրաքանչիւրոց բան պատչառին տայր պատասխանի, և անշարժ կայր ի վերայ հաւատոյն քրիստոսեղութենէն, և համարձակ և անխափան զՔրիստոս Աստուած գաւանէր։

Եւ յատակ ժամանակաւ հատասեալ էին ի մէջ մէյոքանին վէմ մի յորոյ վերայ խորտակէին զձեռս և զոտս մանչապարտաց։ Ապացոյն գահիճքն ցԹաչատուր. «Որպէսզեաև յամառես և ոչ լսես մեզ, արդ՝ տարածեա զձեռսդ քո ի վերայ վիմիդ՝ զի խորտակեսցուս»։

Եւ նա յօժար կամաք իւրովք տարածեալ զձեռսն ի վերայ վիմին, և գահիճքն հարին կացնաւ և խորտակեցին զոսկրսն երկոցունց ձեռացն։ Ապա խնդրեցին զոտսն, և նոյն տարածեալ զերկոսին տան. և գահիճքն խորտակեցին զոլոքս երկոցունց սրանցն. և սուրբ արիւն նորա՝ որ յորգատատ հեղեալ յանդնէն, թաթաւեալ էր զամենայն մարմինն, և թացեալ

Տ. տպ. բան. GK բան մի. 31. տպ. յորտատատ.

էր զկայն ամենայն։ Այնուհետև ոչ ևս կարաց նաեիլ, այլ անկեալ պարզեցաւ ընդ երեսս գետնոյն։

Իսկ քրիստոնեայքն, որք չրջապատեալ հայէին, ազիսոցմամ սղոքք և պետն պատասխանք լային։ Այնպես և մանկտառականք լսալոյ լային պատասխանք՝ և հայհոյէին զօրէնսն և զատանութիւնս և զիշխանս և զդատաւորս խրատեանց, և ամենեքեան սակաւ ակաւ զարմացեալք ապուշ մնային. և Տարցանէին ցմիմեանս թէ «Արդեօք իցէ ումեք ի ձեզ տեսեալ այսպիսի գործ». քանզի յոյժ սարսուռի էր տեսիլ գործոյն։

Եւ այնուհետև սուրբն Թաչատուր յոյժ նուաղեցաւ ի սատկել և ի կարծրագոյն տանջանացն. և տապէր և պապակէր ի ծարաւէ. վասն որոյ աղաչեաց զաթան, որ չուրջն կային, և խնդրեաց ի նոցանէ ջուր. և դիմացեալ առ նա տնանց՝ դնացեալ բերին նմա ջուր խեցեաւ. ասեաց ետ՝ և այնու խեցեաւն էաբր զնուրնս Այլ և ապաչաց սուրբն Թաչատուր գմերձ կացեալ քրիստոնեայն՝ զնալ առ քահանայս և բերել ինքեան հաղորդս։ Եւ քահանայքն վասն երկիւղի մահկտականաց՝ ինքեանք ոչ եկին, այլ գՆաղորդն եդին ի մէջ հացից և եառնէր քրիստոնեայն. և նոքա բերեալ եառն գԹաչատուր. և նա առեալ ճաչակեաց գհացն հաղորդատն և գոհացաւ զԱստուած, և այնպիսի խոշտանգ անգութ կայր սուրբդ. և այնպիսի խոշտանգ անգութ կայր սուրբդ. և այնպիսի խոշտանգ անգութ կայր սուրբդ.

զսուրբ ածդ զո ի չրթունս իմ՝ զի հանաւթեցից»։

Եւ վարդապետն մատոյց զաչն իւր ի սուրբ չրթունս Թա-
դէոսի, որ հանգիտեցաց փափագանաւք։ Այլ և առաց սուրբն
Խոչտուէր առ վարդապետն. «Ինդրեմ ի քէն ապրիլ
ի վան իմ»։

Պատասխանեաց վարդապետն. «Որդեակ, մեք թէ-
պէտ ունիմք զկարգ և զառաքեան քահանայութեան,
այլ մեզաւոր եմք և պարտական առաջի Աստուծոյ, իսկ
զոս ընտրեաք Քրիստոսի և քոյով հանճարեղութեամբն զաղ-
ղատութիւն ի Տէրունէ և բացեր քեզ դնանապարհ արքա-
յութեան Աստուծոյ, և ունիս համարձակութիւն առաջի
Քրիստոսի. վասն որոյ դու բարեխօսես վասն մեր»։ Եւ վասն
երիվեղի մահմեդականացն ոչ կարացին յոյսով ժամն կալ
առ նա, այլ ամէն զաղօթս արքայն և փոխհանակի զաղաւն
ի տեղիս խրեանց։

Եւ մնաց սուրբն Խոչտուէր այնպէս խոսղոսեալ մար-
մնով կենդանի, մինչ որ եհաց մէկ գիչերայն. և ապա
աւանդեաց զառաքեալ հոգին իւր առ Աստուած որպէս խոստ-
անցաւ։

Եւ յետ աւանդելոյ հոգւոյն սրբոյ, փառաւորեաց
զնա Տէրն Քրիստոս. զի լոյս պայծառ էջ յերկինէ ի վերոյ
նորա, և եկաց յօգուտ ժամն. զոր և տեսին զօրականքն,
որք մերձն կային և պահէին զնա, այլ և խանդիպանքն
յոյովք, որք մերձ էին և արթնացք, այլ և արտն որք ի մէջ
մէկդանին ի վերոյ տապաւանցն ննջեալք էին, զի ամե-
նայնն էր ժամնակին, ամենեքեան տեսանէին զլոյսն, և
փառաւորէին զԱստուած, և երանի տային սրբոյն Խոչտու-
էրայ և վկայէին վասն Տաւտաղոս քրիստոնէութեան ճշմա-
րիտ գոյ, որոյ վասն այսպիսի նշան յերկինէ երևեցաւ
եւ ի ծագիլ լուսոյ առաւօտուն բնդ ամենայն տեղիս Տհա-
կեցաւ Տաճիկս այս. և որք լսէին, փառաւորէին Աստուած։

Իսկ ի լուսանալ առաւօտն քրիստոնէացքն մնտեան առ
զաղաւն և առ փաշայն, և խնդրեցին Տրանան տալ թազել

17. GK մէջ. տպ. ի մէջ.

զսուրբն. և նորա Տառն Տրանան. այլ և տանն և Տինգ
զուռուշ Տառ սուպաշնու եւ ապա քահանայ մի և ուճիս
աչխարհական եկին և բարձին զնաւրնի սրբոյ նահատակին
ի վերոյ գագաղի և տարան ի գերեզմնատանս Հայոց. ար
ժողովեցան անթիւ բազմութիւնք քրիստոնէից, ոչ միայն
Հայոց, այլ և Հոռոմք և Ասորիք և Եազուէիք, այլ և յոլովք
մահմետականաք, ոմանք ի զօտւոյ և ոմանք ի գնելոյ. եւ
քրիստոնեաք ամենեքեան Տերմեռանդ փափագանաք Տամե-
բուրէին զսուրբն, որ և պատՏէին գնա մինչև ցվերջին ա-
ւուրն վան Տամբուրեալ ժողովրդոյն. զի գտեմէ ոչ էր
Տնոցեալ ժողովուրդ ի քաղաքին, որ ոչ էր եկեալ ի թա-
զումն սրբոյն. սրք ոչդային զինքեանս և երանէին զսուրբն
և մխիթարէին զծնող նորա. և մեծաւ փառաք թազեցին
զսուրբն և կարգս Տանապանացն։

Իսկ ի գիչերին յայնմիկ միւսանգամ Տէրն Քրիս-
տոս փառաւորեաց զնահատակն իւր, զի միւսանգամ
լոյս պայծառ էջ յերկինէ ի վերոյ սրբոյ գերեզմանին
նորա, զոր տեսին պահապանք քրիստոնեացքն, որք վան
խորհրդականքդ մահմետականացն գդուշացան գերեզ-
մանին, զի մի Տեռնգեսցեն։ Այլ և բազում սրք քրիս-
տոնէից սրք վան սիրոյ սրբոյն Տնացեն գգիչերն զայն
անդէն ի գերեզմանատունն, տեսին զլոյսն և յաւուրս
տուն եկեալ պատմեին ամենեցունց։

Եւ արդէն իսկ բժչկութիւնք բազում կատարին
ի սրբոյ գերեզմնէ նորա ի վերոյ ցաւագարաց և Տի-
ւանդաց, որք Տաւատով գիմեն առ նմա։ Այլ և խեղճ
այն, որոյ չնար էապր սուրբն Խոչտուէր բժչկութիւն կա-
տարէ. զի Տիւանդաց որոց վերոյ Տեղուն չնար խեղճաւն
այնուիկ, զաստնեն առաջնորՏիւն արդիւք սրբոյ Խոչտ-
արոյն, և չնարՏան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որում
փառք յաւիտեանս ամէն։

Այլ և չնարՏն աստուածային վան պատուոյ և սիրոյ

1. տպ. տանՏինգ. GK ժե. 32. Այլ և չնարՏ...Աստուծոյ բաղաքարին
Տաստատի, այլ և տող 32—էջ 464, տող 28 յաւելեմ GKMp ձեռագրերը.

նահատակեին Իւրոյ սրբոյն Թադէոսի՝ սրար սրանիթ նմանեւ ի վերայ Հոգւովրդեան Իւրոյ քրիստոնէից, զի յաւուր Թադէոսի սրբոյն մնձնեւսականք՝ որք եկեալ էին անդ ի գերեզմանատունն, անմուռ ի նոցանէ գտարացան և նախանձ

5 հարեալք եղեն ընդ փառասէր թագուհին սրբոյն Թադէոսի, և գնացին առ փարսին և չարախօսք եղեն քրիստոնէից, թէ «Հոգովրդեան քրիստոնեայքն ամենեքեան ի վերայ սպանելոյն այնորիկ, և իբրև զվիպ և զնահատակ բանսիմասէն հանդիսեալ և մեծաւ փառաք թագուհին գնաւ և այնուհ ցուե-

10 ցանեն զերեզմանց հատուած ճշմարիտ գոլ, և զմեր հատուածս սուտս։ Վասն որոյ հրամայեսցէ փարսին, թէ «Զհոգւոյ կացցեն զօրավարքը յանցս ճանապարհաց, զի ի վայրկեան ուսուրն յարժամ գնասցեն քրիստոնեայք ի գերեզման սպանելոյն վասն սպառնալի կատարելոյ յանժամ զամենեսեան կալեալ

15 և բերեալ սրասցեն ի կարճս, զի ես գտասպարանալ գնասա սուգանեցեալս։ Եւ զայս չարախօսութիւնս և վիրաւանկարական խորհուրդս ոչ գիտէին բնաւ քրիստոնեայքն, այլ Աստուած փրկեաց զժողովուրդն իւր սուղ ինչ պատճառաւ։ Զի յայնմ ուսուր այր մի փարսից և քա-

20 զաքացի սպասի պատուասիր կուսեցոյն ընդ իրեսաս, և որք քաղաքացի սպասիք և ճեմելիքիք էին զինուորական գառք, քամնասնս ինքեանց համարեալ զայն վրէժխնդիրք եղեն, և կանգնեցան ի կռիւ ընդ փարսին, և սպրդելով փակեցին զիարսին զօրքն իւրովք և մէջ միջին բերդին

25 չարաթ մի և փարսին և քաղաքացիքն այնու խռովութեամբն պատուհասք եղեն, և քրիստոնեայքն ազատեցան բարեխաւսութեամբ սրբոյն Թադէոսի և զօրութեամբն Աստուծոյ բարեխաւսին։

Եւ եղեւ նահատակութիւն սրբոյն Թադէոսի ի Թուա-

30 կան[1]ենանս Հայոց Ռձև, յօգոստոս ամսոյ Ե, ի կառավարութեան տեառն Փիլիպպոսի՝ որ ի բարձրագոյն աթոռն ի սուրբ Լիմմածին, և ի թագաւորութեան Օանանեցւոց սալլիան Մահմատին, որ նաեւ ի Կատանդեառաջին մեծ քաղաքին։

Եւ արդ խնդրեցաք մեք հատառագրեալքս, զի զառաքեալսն քրիստոնեայս ազատեսցէ ի մարգապէմ գազանաց և յանիրաւացս, բարեխաւսութեամբ սրբոյ Իւրոյ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս. զսմա փառք յաւիտեանս

5 ամէն։

Սոյն սրատառս վկայաբանութիւնը սրատասրում ենք Առաքել վարդապետ Դաւրիժեցու. Պատմութիւնէից, տպ. Պ.գրչաց. 1884, էջ 410—418, գլուխ ԽԸ. «Պատմութիւն նահատակութեան նոտասրեցոյ վկայից Քրիստոսի սրբոյն նաչատաղի»։

Առաքելի գրած այն վկայաբանութիւնը անցել է նաև Յոհաննու սրքների մէջ. մեր Յոհաննու սրքերից մինդն GHK ունեն այն. բայց ոսրանից նաև յ ձեռագիրը որ սրբերի վարդապետնոց մի փորրի ժողովածու է, Յոհաննու սրքերից սրատագրած։ Ս.յակոբ G նահատոր ժ—օգոստոս 20, սրբատէն Վասպի և Տիրոսքը սրատմութիւններից չեսդ՝ սրա վերնագրով. «Յոհաննու սուրբ նահատակութեան նոտասրեցոյն վկայից քրիստոնեայ Աստուծոյ որ վկայեցին, էջ 333 ա՛—334 բ՛». K ունի թ—ապրիլ 16, Զաքարիան կաթողիկոսի և ս. Սահակ Բագրատունի թագաւորի սրատմութիւններից և ս. Ա-նդնի չեշտասրեալներից չեսդ՝ սրա վերնագրով. «Պատմութիւն նահատակութեան նոտասրեցոյն վկայից քրիստոնեայ Աստուծոյ որ վկայեցին, էջ 419 ա՛՛—422 ա՛՛». p մարտի 10, սրա վերնագրով. «Պատմութիւն նոր վկայից քրիստոնեայ Աստուծոյ սրբոյն Թադէոսի»։

1. Եւ արդ ... վերջարանարիներ, որ յայտնում են HKp մեռագրու G ընդարձակում է հետեւեալ մեռով. Եւ արդ եկաք մեք հատառագրեալքս Քրիստոսի Աստուծոյ ընդունցաք հատառով, զի գնով սրատասրեցէ Տէր Աստուած մեր ի չար փորձանաց, ի մարդապէտ գազանաց, ի քարատրեր բռնաւորաց, ի չանիրաւ պատճէղծոց, ի նահատակական հնարից, ի մարդկան որդացիից, բարեխաւսութեամբ քոյ և լաւիղող վկայիս, մեծամեծ գէս և բազմաչարչար նահատակիս այս սրբոյս Թադէոսիս, խոստովանող վկայիս Քրիստոսի Աստուծոյ։

Նայտարաց որ վս քսես» էջ 64 ա—69 բ։ Համմ. նաև Յուստ. Բ ապ. էջ 420 բ—422 ա, Դ. ապ. Տատ. Բ. 89′ 90″ և վերջապէս Զամչեան, Դ. էջ 654—655։

Ա. Եւ զայդ համարեցինք այն չորս ձեռագրեաւք, ինչպէս և տպագրեալ Յայտարարութիւնքն ձեռագրական տարբերութիւնները նշանակել, երբ մեք նախան ընտրեցեալ երկրագրական փոփոխութիւններս։ Բայց կարեւոր ենք կարծում գնել այս տեղ չորս ձեռագրեալ առնչութիւնը երկար և Առաքելի բնագրի հետ։

G ձեռագիրը այստեղ էլ (ինչպէս Ընդհանուր քահանայի վկայաբանութեան մէջ) բնագրի հետ գրեթէ համընթաց գնում է. մէկ երկու աննշան յաւելուածները, որ երանեկ մտցել է բնագրի մէջ, արդէն նշանակել ենք վերևում։ G-ի հանգամանի գիրքն ունի K, որ փոխանակ նոր յաւելուածներ մտցնելու, աշխատում է երբեմն եզերմն բնագրից մի քանի բառ կամ մի քանի տող պակաս։ K-ից ցեղով դալիս են H և p ձեռագրերը, որոնք ընդհանուր յարաբերութեամբ բնագրի գրեթէ կէսն են պահում. բայց կրճատուած, կամ աւելի ճիշդ խօսելով նոր խմբագրութեան մէջ, այս երկու ձեռագրերը երբեք բոլորովին անխան են. այսպէս Բազիշէնի հայտաւոր վարդապետի և Բալուեցի Սամուէլ արձագանի այցելութեան մէջ։ Այլ մեք վկայաբանութեան ամենից աւելի պատմական մասն է ապոստոլական (տես վերը, էջ 461—2), մանրամասնութեամբ է H-ի մէջ, բայց p-ի մէջ գրեթէ անվտանգ պահուած է։ Ընդհանուրը p շատ համաձայնում է հայտարարի գրառվարութեան։ Նա բոլորովին անշեղ ընթանում է մատենի գառատանն ու առաւել գաղափարն, ինչպէս և վերջի եկեղեցի գառատվարութեան։ Մնացեալն էլ վերածում է մի քանի տողի, մինչդեռ այս բոլորը միայն թեթև տատանութիւններ են կամ H-ի մէջ։

80.

ՍԻՐՈՒՆ ԵԼԻՐԻՑԻ

† Ա·ՀԳ՝—1655 օգոստ· 5

Այդ ամի՝ արամ անունն էր Սիրուն, և էր սա յաշխարհէն Վասպուրականի, ի գաւառէն Գնունեաց՝ որ այժմ ասի Ամասի, ի գեղջէն՝ որ կոչի Ալիբ. և էր ինքն ազգաւ Հայ և հաւատով քրիստոնեայ, և 5 քրիստոնէից զաւակ, ունէր մայր և եղբայրք, որք մնային գնա ի կարգ աշխարհին, և ածին նմա կին. և գնան մարմնաւոր կարեաց երթոյ այրս այս Սիրուն յարեցաւ առ այրդիկ մահմետական ազին, առնոյր ի նմանէ վարձս, և ծառայէր նմա պատահանութեամբ գնան վարձուն։ Եւ եղև յաո 10 ւուրս գալոյն, զի տէրն Սիրունին առաքեաց գնա ի քաղաքն Դաթի, զի բերցէ մերգ գնան ընտանեաց երթոյ առ ի ուտել, և նա գնացեալ էառ կեռաս, երտթէ ձիոյն, և երբէր ի գնան քաղաքս եւ մինդեռս ի մէկ քարաքին վաճառ բարչէր գնին բեռամբն ի մէկ պղտոցային, եկին ժո 15 դովեան ի վերայ նորա մանկունք մահմետականաց, և իւրաքանչիւր որ ընթացեալ յարձակեր կեռաս ի բեռանէն անտի. եսկ Սիրուն ոչ թողոյր յարձակել այլ հալածէր գմանկունսն։ Եւ սին ի մահմետականաց մանկանցն առեալ բռնաբար և եհար գՍիրուն բարւոն. իսկ Սիրուն առեալ 20 գքարն ձգեաց առ ձգօղն, և դիպեցաւ քարն ի գլուխ

տղային և վիրաւորեաց, և այնու պատճառաւ անկաւ մահնաւէն ի մահճից և հիւանդացաւ ամիս երիս, և յետոյ առաւակեցաւ տղայն ի պատճառէ վիրացն։ Իսկ տէրն Սիբրտնին փախոյց զՍիբրտնն, զի թերևս փրկեսցէ ի ձեռաց մահմետականաց. իսկ Սիբրտնն դնաց ի գիւղն իւր յԱկիւր ի տուն իւր։

Իսկ Ակիւր գիւղ չհանէքն՝ սիք էին մահմետականք, ըմբռնեցին զՍիբրտն և պարսին ի կալաս. իսկ քրիստոնեայքն գիւղն յորովայնաւ չհանէցին, զի թողցեն զՍիբրտն, և նոքա ոչ թողին, այլ զդացուցին ընտանեաց առաւակեալ մանկանն. և նոքա լեալ վրէժխնդիր սրեան մեռելոյն՝ գնացին առ փաշայն, առին զօրականս և առաքեցին զկնի Սիբրտնին. որոց գնացեալ ածին զՍիբրտնն ի քաղաքն Վան առ փաշայն։ Իսկ փաշայն առաքեաց առ դատաւորն և առ մուֆթին, և եհարց թէ «Ընդ հրամայեն օրէնքն Մահմետի վասն առնս այսորիկ. մահապարտ գոլ և մեռանիլ, թէ անպարտ գոլ և ազատիլ»։ Եւ նոքա ոչ համարեցան զՍիբրտնն մահապարտ, այլ անպարտ և ազատ. վասն որոյ և փաշայն ոչ սպան զՍիբրտնն։

Բայց սուխտէք քաղաքին, որք ծարաւիք են սրեան քրիստոնէից, ոչ անասցին փաշային և զագուն և մուֆթիին, այլ դուսարեալք ի միասին երկու և երեք հարիւր սուխտապք և գրոհ առեալ ժողովեցան ի վերայ անպարտ երիս տասնապետ Սիբրտնին, ամենեքեան մեծապատճառ զսուբ Սիբրտնին ի վերայ Սիբրտնէն՝ թէպէտ և խանձալ, մեծաքան խրտխռմնաւք ահացուցանէին զնա՝ թէ «Ծարիր ի հաւատս Մահմետի և տանկապիր. ապա թէ ոչ սրախողով և քարկոծ լեալ մեռանիս ի ձեռաց մերոց»։ Նա և բերին բազում պարան, և նոքա տարածեցին զերկրսին բազմութիւն յատացն մինչև ցծնգաթք ձեռացն՝ սաստիկ սիրատա-

2. տղ. յամիս երկու. KL ամիս երկուս. G ը ամիս. 22. տղ. գուսարեալք. KL գուսարեալ. G ժողովեցան. 28. G մերոց յառից յետոյ տեղի. Եւ տարբեր Սիբրտն ասէր. «Ես զԳիլասս Աասուածն իմ ոչ ուրանամ. և դուք պինդ և կամիք առնել սրարէքդ»։ 30. տղ. ոտացն. G ոտացն. KL յատացն.

թեամբ. և ի սաստիկ սիրատածէնէն պայծեալ հեզձան բերան եղեգացն, յորոց հոսեալ արիւնն հեղուեալ ի ձեռացն. այլ և զրազմացեալն տեսակս տանջանաց ածին ի վերայ նոցա, հարկանել և կատափառել և ընդ քարշս տանել, և անասալ պահել ի կալանս, և ամենեքեան իբր զիատուցի գազան զատահանս ի վերայ կրճտել, և իբրա-քանչիւր զզուսբ իւր ի վերայ նոցա չղազազացանել, և ասել թէ «Ճաճկացիր, ոչ միայն փրկես ի մահէ ասել, այլ և բազում արդիւնս և բարութիւնս հատուցանէիք քեզ»։

Իսկ Սիբրտնն ոչ հաւաներ ասելով. «Զայս հաւատս իմ ոչ թողում, և խաւար օրինաց ձերոց ոչ հաւանիմ»։ Այլ և մայրն և եղբարքն և այլք բարեկամք նորա հանապազ ասէին նմա լալով թէ «Այժմ վասն փրկելոյ զանձն քո առ երեսս զաւանեա զնոցա զաւանութիւնն, և յետոյ դնասցես յայլ յաշխարհս և յիշխանութիւնս քրիստոնէից, և անդ պատահեսցես համարձակ զքրիստոնէական հաւատն քո»։ Եւ թէպէտ բազում ապաչեցին, սակայն նա ոչ էառ յանձն ասելով, թէ «Մատրեալ մահս՝ որ արդ հաւատ է ի վերայ իմ, նաև անդէն ուր և լինիմ պատրաստ եմ հեղուլ ի վերայ իմ, և եղեգ գատապարտեալ յԱստուծոյ»։ Եւ ինքն Սիբրտն ասրաս էր և բերկրեալ սրտիւ վասն նորա խոստովանութեանն և նահատակութեան, և վկայ էր գոյն երեսացն, որ օր յատուր առաւել պայծառանայր տես-

սել երեսացն և գիմացն։

Իսկ մարդագէտ գաղանք սուխտացքն յատուր քան կապեալ գէեռս ի յետս, գլուխ ի քաց չրկեցուցանէին ի մէջ քարաքին Վանայ, զի փաշային և զագին և մուֆթիին ոչ տային հրաման սպանանելոյ. և վասն քինոյ նոցին միա-կամ եղեալ սուխտացքն ամենեցունն՝ յատուր երեսս արկեալ խոնարհեցին գնացելին, զոր ի գլխոյ մինպային կանչեն ի ժամ աղօթիցն իւրեանց, ասելով թէ «Ծանգա-

2. G ի ձեռացն բառից յետոյ առիպացեալ է, եւ տարբեր Սիբրտն համբիրեալ տանջանացն վասն սիրոյն Քրիստոսի։

թեալ խափանեցաւ և յերկիր սուզաւ հաւատս մահմետականն, զի անհաւատ Հայ զմուսուլման սպանեալ էր։

Եւ քան հանապազորդ սովսրութեան, զոր կատեալ ՀՊՔեցւոցանէին զՊերսն, բերեալ հասուցին ի նալբանդոնոյի չուխայն. և անդէն ի սուխասիցն ան չարագոյն, որ ի ձեռն իւրում մերկ զսանձիան, ուժգին բանամանիւ եհար ի թուլախոչոն Սիրունին, և նա անկաւ. և մինքայ երեսացն. և այլ ան սուխասոյ առեալ ծանր վիրմի եղոյնի ի վերայ գլխոյ Սիրունին և ջարդեաց զգլուխն, և ի քաց ցնդեցաւ ուղեղ գլխոյն, և այնու էած Սիրուն զմահանան կենաց, և մեռաւ։ Ապա եղին պարան յոտսն, և քաշեցեալ տարան պրատքով ի տեղին ուր զնա հանպարան սպանանեն. և անդէն զմեռեալ մարմինն քարկոծեցին, այնքան՝ մինչ որ ծածկեցաւ ի քարանցն, և ապա ձողեալ ի քաց գնացին պարծանքաբար գազան սուխասէքն։

Եւ ի նմին գիշերի Տէրն Բրխաոս փառաւորեաց գնա լուսոյն երկնային, որ էջ ի վերայ նորա, զոր ոչ միայն քրիստոնեայքն, այլ և յոյսի մահմետականքն տեսին՝ և առ ամենեսին պատմէին. մինչև եհաս հասկան առ նորին սպանօղ սուխասոյն, յորոց սմանք եկեալ հաւատասուխասէն՝ և դնացեալ պատմէցին այլոցն. և նորա առաքեցին ի սպասաւորաց իւրեանց այս, որոց եկեալ գտին զմարմինն չանց մեռեալոց, և բերեալ արկին ի վերայ սրբոյ մարմնոյ Սիրունին, զի թերևս ամենևին լսցին. այլ լսոյն ոչ ամենևին. մինչև ցլուսանալ առաւօտոյն Տէրոջ Աստուծոյ մերոյ։ Իսկ ի վազուան առաւօտեալ քրիստոնեիցն առ փառսն և առ զագին խնդրեցին հրաման թաղելոյ, որոց հրամանատ եկին քրիստոնեայքն և բարձեալ տարան ի գիւղս հասարակաց քրիստոնեից, և անդ թաղեցին զՊերսն անուն խոստովանողն հաւատոյս քրիստոնէութեան։

16. սպ. փառաւորեաց. 20. G պատմելին այլոցն և անաստուած առնասացն խորհուրդ արարին թէ զինչ հնարս արասցեն զի ծածկեսցէ լոյսն և առաքելին ի սպասաւորաց ...

Եւ եղև նահատակութիւն Սիրունին ի Ռշդ Թուականիս մերոյ, յամսեանն օգոստոսի, որ օր հինգն էր անտի, ի կաթուղիկոսութեան տեառն Յակոբայ, որ ի գերազահ աթոռն ի սուրբ Էջմիածին, և ի թագաւորութեան Օսմանցւոց սուլթան Մահմետին, որ նստեր ի Կոստանդնուպոլիս մեծ քաղաքին։ Եակ վեցին այն որով չարչարեցին զզուարթ սրբոյ Սիրունին, այժմ լուսան և ի վերայ հիւանդաց հեղուն զնուրն, և հիւանդն առողջանայ չնորհօքն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որում փառք յաւիտեանս ամէն։

Սոյն վկայաբանութիւնը արտատպում ենք Առաքել Դաւրիժեցու Պատմութիւնից, տպ. Վաղշապ. 1884, գլուխ ԻԶ. «Պատմութիւն նահատակութեան Սիրուն անուամբ քրիստոնէին», էջ 418—421։ Նոյնը անցած է նաև Յարմատուբերներիս մեջ Յարմատուբերներից անունն GKL. առաջինը G հրատց I.— օգոստոս 5, Տաւպանակէ և Ս. Նեղոսէս Պապեցու պատմութիւններից յետոյ՝ այս վերնագրով. «Պատմաբեր նահատակութեան քրիստոնեի մերոյ, որոյ անունն Սիրուն կոչի», էջ 600 ա՛—601 բ՛։ Ս. Պետրոսի K՝ էջ 474 բ՛—475 ա՛՝ և ևս. Պետրոսի L՝ էջ 416 ա՛—417 ա՛՝, մարերի ԻՋ—մայիս 18, Ս. Սարգսեան, Պատիականի և Գանձասարի վիճակաբանութիւնից յետոյ, նոյն Առաքելի վիճակագրութ. էմմո. նաև Յոյսի. Գ. տպ. հատ. Բ. էջ 62՛՛—63՛, ինչպես և Զամչեան, հատ. Գ. էջ 651։

Երեք ձեռագրերն էլ անփոփոխ պահում են Առաքելի բնագիրը. G-ի աւելցուած մի քանի տողերը պարզ նշանակել ենք վերևում։

2. տպ. յուն օգոստոսի. GKL ունին։

81.

Մխիթարը վրնեցի

† Ի ձե՝=1655 Յոյ. 12

Այր ոմն Մխիթար անուամբ քրիստոնեայ՝ որ էր ի քաղաքէն Վանայ և յազգէն Հայոց, քրիստոնէից ծնողաց զաւակ, և էր այրս այս Մխիթար երևելի ի մէջ քաղաքին Վանայ առաջի փաշային, և զգեստն և ենկիչքա ազատուն և այլոց իշխանացն ամենեցուն, վասն զի կարի ճարպիս էր և զինախաղաց և ուժգնակ, այլ և խելաբ, կրօնվ, և խօսիւք քաղաքան, վասն որոյ ամենայն ենկիչարքն և ապահիքն և յոլովք պիշխանացն նմա բաւեկամք էին։

Եւ եղև ի ասացեալ Մխիթարս յաւուր միում՝ ընդ իւրոց յարակից պատանիս նստեալ ի տան իւրում՝ քնարիւք և երաժշտական նուագարանօք գինով ուրախանային. և իւրաքանչիւր երաժշտական եղանակին ժողովեալ յոլով ազգք մահմետականաց և զուրս և յերդիս և ի վերայ օրհոց զօսանուին։ Իսկ Հայրն Մխիթարայ էկեալ առ ազգայն՝ ի բաց վարէր ի տեղւոյն ինքն, և ունէր ի ազգացն հակառակեալ հարին գնա, և նա գնացեալ ի տուն պատմեաց թէ «Ղազար հարին գիտ»

Ցաւիժամ Մխիթար ըստ արքական քաղաքավարուն իւրոյ շարժեալ ի ցաւումն բարկութեան՝ երեալ ի տանէն մերկ ոտնիւղ վառնայն և ձեռն իւրում՝, և սկսաւ հեծամաւս լինել զգինին մանկանացն, և հայածելով հայհոյութեամբ անարգէր զնուագս և զօրէնս մահմետականացն։ Եւ ի նմին ժամու այր ոմն մահմետական՝ անունն հայի էիբ, որ էր մեծաւ կայ գրացի Մխիթարին, տեսանէր և լսէր զհայհոյանս և զանարգանս, զոր ասայր Մխիթար մահմետական մանս կանգնս. ասաց մեղադրանաք առ Մխիթար. «Ահա ի հայհոյանգդ, զի անպատեհ է զայդպան հայհոյանս ասել մանս կանց, որք են մահմետական հաւատոյ»։

Իսկ Մխիթար թողեալ զմանկունսն, և սկսաւ հեծամաւս լինել զիւր հայի երիբին և հայածելով հայհոյէր. և ի հայածելն պատահեցաւ անդէն եղբայր զուլար ազատուն. և նա ևս մեղադրանաք ասաց Մխիթարին. «Մի առներ զայդպիսի անպատեհ գործդ». իսկ Մխիթար գարձեալ ի նա, և սկսաւ բարկութեամբ զնա ևս հայհոյել։

Իսկ որ հայի երիբն էր՝ գնացեալ առ սուխտայն և ամբաստան լինելով զՄխիթարէն, սկսաւ վշտացին սրտիւ պատուել նոցա զնոսա և զգործս Մխիթարիս ծանրամ՛ժամ զովալ բազում՛ սուխտաքք ի միասին՝ եղեն վրէժխնդիրք անարգանացն հաւատոյ Մահմետի. գնացեալ ծանուցին փաշային, և առեն ի նմանէ զզօրականս և եկեալ կալալ կապեցին զՄխիթարն և տարան ի բանտն փաշային, և արարին բանադրութիւն։

Իսկ Վանայ Վերին թերդի ենկիչարքն՝ որք էին լաւ բեկամք Մխիթարին, անտեղակաք էին այսցիկ. և յորժամ լուան թէ կալան զՄխիթար և արկին ի բանտ, յայնժամ կեսուն ենկիչարի և երկու չօրեամի եկեալ՝ ի գուբս հանին ի բանտէն զՄխիթար, և առեալ տարան ի Վերին թերդն ի մէջ իւրեանց, և անդ պահեցին ասւրբս և երկաս. իբրև տեսին թէ հանդարտեցան սուխտայքն և այլ մահմետականքն, և այնչ ասեն զՄխիթարէն, թողին զնա, որ գնաց ի տուն իւր։

Իսկ ոմանք սուխտայքն վերատին ժողովեցան, և գնացեալ կալա՛ զՄխիթար, կապեցին և տարան առ փաշ-

4. G լռեա ի հայհոյութեանդդ. զոր հայ լինիս և զայդպան անպատեհ հայհոյանս ասես ասլայոյ օրք են մահմետական հաւատոյն։
31. M տարան առ փաշային, և ամբաստան եղեն դմանէ թէ «Ա՛նա յայտ-

չայն. և փայտն առաքեաց առ մովփթին և առ զազիլն, եհարց թէ «Ընդ ինչ հրամայեն օրէնքն Մահմետի վասն առնս այսմիկ. սպանանել թէ ոչ» եւ նոքա ոչ հառուն զհրաման սպանման, վասն որոյ և փաշային ոչ սպան, այլ հրամայեաց 5 թողուլ ազատ։

Իսկ որ սուխտքն էին՝ ոչ թողին, այլ կապեալ գնեռան ի յետս և գլխովն ի բաց և բակառն, այսր և անդր չրջեցուցանէին ի գրունս իշխանացդ, հարկանէին, կառափնառնէին, թքթքանէին, և պէսպէս կերպիւ տանջէին, և 10 առնէին. մինչդեռ գնառան գրս և պաշտօս գմեր հառաս. ապա թէ ոչ օրսմնդրեցեալ և քարկած լեալ մեռանիս ի ձեռաց մերոց»։ Զայսպիսի բանս առեալ մերկացուցեալ զառաջ իւրեանց, զոր ի ձեռն ունէին, խոստացուցանէին ի վերայ նոցա։

15 Իսկ Մխիթթար յամենայն տեղիս ուր և չրջեցոյցին դնասս, բարձրաձայն և համարձակ առաջի ամենեցուն հայհոյէր զՄահմետ և զնորին հառասն և զօրէնսն. և բազում բանիւք անարգէր, ոչ թէ զմի օր՝ այլ յամենայն առաւր, և արիւթեամբ սրտի իւ20րոյ ասէր. «Ասան մնասի և զուգնաբար մահասան մխիթ երկուգեալ ի ձէնչ ուրանամ զհասան իմ ճշմարիտ, և զձէր Աստուածն իմ զԳրիստոս»։ Այլ և ամենայն բարեկամք Մխիթթարին և ծնողքն և յարակից երիտասարդքն եկեալ առ նա՝ մաղթելով ասէին թէ «Ամ ի համել սուխս25 ասոյիցն առ երեսս և առ ժամուս ասս բան ինչ, և յետոյ դնացեալ յայլ աշխարհ պատուհասս զհասան գոս»։

Իսկ Մխիթթար ամենեին ոչ հասանեցաւ բանից նոցա, այլ արեամն գրաւ և պայծառ դիմօք և համարձակ գաստա30նէր զԳրիստոս Աստուած առաքի սուխասլիցին՝ և անարգ զօրէնս Մահմետին. Այլ և փաշային և ենկիչար ազա-

նալէս անարգանաց և հայհոյանց զօրինաւորն մեր զմահմետ»։ 3. GK եւ ապ. այսմիկ. տիրոջ M տղայոյ և այսրիկ։ 22. G գերիսոսս բառից յետոյ դեռ շատ տառ(ե)ալով և, ոչ ուրանամ, այլ պատրաստ եմ մեռանիլ վասն անուանն քրիստոսի։ 23. տպ. և K յարակից. G յարակից։

սին առաքեցին առ Մխիթթար և խոստացան տալ նմա բազում գանձս և սատգուածս, և պատուական ձիս և զէնս. և պետական իշխանութիւնս, զի թերևս ապացէ զանձինչ ի հանձիս սուխտացիցն, և զերծանացէ գանձն իւր ի մահուանէ. քանզի կարի յօժար կամաք խնայեին ի նա վասն արիագործ և զարմանալի քաջութեան նորա. և Մխիթթար ոչ հանեցաւ ի բանս նոցա վասն քրիստոսական հաւատոյն։

Իսկ սուխտքն հանապազօր այսր և անդր ի գրունս իշխանացն չրջեցուցանէին, քանզի փաչային և զազին և մուխթին ոչ կարուն հրաման սպանանելոյ, որով վասն զայրացան սուխտքն, և զամենայն մայիթեաց կանչէին զազելին, զոր ի ժամ ազօթից իւրեանց եկեալ ի գլուխ մինարային կանչեն. զայս կանչելս յատուկս երիս խաւփանգին առելով. «Հաւատն Մահմետի լանգարեալ խաւփանեցաւ և յերկիր սուրաւ, զի այլ անհատուտ զհատանն մարգարէին Մահմետի յայտնի և համարձակ հայհոյէք»։

Եւ յատուկ միտմ մխոգիս չրջեցուցանէին ի պողոտայս քաղաքին, սին չարագոյն ի սուխտացն, որ և մերկ ի ձեռին ունէր զնանչիկն, ուժգին բախմամբ եղարկ ի թիկունկն Մխիթթարին, և թռուցեալ ցայլեկոյաս արձանն ընդ երեսս որմնդ որ մերձ էր. յորմէ բախմանէ անկաս Մխիթթար ի վերայ երեսացն. և միւս կս սուխտացիցն գնմանէ ի վերայ երեսացն. և միւս կս սուխտացիցն գնմանէ ի վերայ սրսալողոյ պարտեալ ծակոտեցին գնա և անգէն մեռաւս։

Եւ ապա եգին զպարան յատս նորա և քաշեալ տարան զարաբա ի քաղաքէն ի տեղին, յորում գտանեն մահապարտս սպանանեն. և անգէն ժողովեալ մինչդն մահապարտս սպանանեն Մխիթթար. և այնու առնեցոց գնովին իւր առ Աստուած քարկոծելոյն գմեռելոյ բազում անթիւ մահմետականաց՝ քարկոծելոյն գմեռելոյ մարմնին. այնքան, զի ի ներքոյ քարանցն ծածկեալ անշ-

17. տպ. հայհոյէք. GK հայհոյէ. 24. G ծակոտեցին գմինն, եւ կրանելին Մխիթթար ուսանողաց գնովին իւր առ Աստուած. M ծակոտեցին և սպանեին գնահատանի Մխիթթար. և այնու ասանք գնոց գնովին իւր առ Աստուած քարի հատուցով։

յայտ եղև մարմնին. և ապա թաղեալ ի բաց գնացին արիւնաբրու և մարդագէմ գազան սուխեքն։

Իսկ ի նմին գիշերի գիշերապահ ենկիկչիքըն, որ ի վերին բերդին էին, տեսանէին զի լոյս մեծ փայլատակ կեալ և ճառագայթեալ կայր ի վերայ նորա. որոց ընդ լուսանալ առաւօտուն եկեալ ի մէկ բազարին ամենեցուն պատմէին զտեսիլ զայնւ. Եւ յերկրորդումն առաւր մատուցեալ քրիստոնեայքն առ փաշայն և առ զգէն, խնդրեցին հրաման թաղելոյ զսուրբն. և նոքա հաւան հրամանս։ Վասն որոյ գումարեալ ամենայն եկեղեցւոյ քահանայք և և ժողովուրդք բազմախումն հանդիսիւ, բարձին զպատուական մարմին նորա, և տարեալ ի գիւղ Հայոց, ի կարգս քրիստոնէից թաղեցին զնա սաղմոսիւք և օրհնութեամբ ի փառս Քրիստոսի պատուղին նոա։

Եւ եղև հանդառակութիւն սորա ի թուականին ՀԼԲ-ում Ոշճ, ի նոյեմբերի ամսոյ ԻԲ, ի կաթուղիկոսութեան մեծափառ Աթոռոյն սրբոյ Էջմիածնի տէր Ցակոբայ, և ի թագաւորութեան Օսմանցւոց սուլթան Մահմատին, որ նստի ի Կոստանդնուպոլիս մեծ քաղաքին։

Արդ՝ խնդրեսցուք ի Քրիստոսէ, զի բարեխօսութեամբ սրբոց իւրոց զպրմէսցի ամենայն քրիստոնէից և նմա փառք յաւիտեանս ամէն։

Նոյն վկայաբանութիւնը արտատպում ենք Առաքել Գաւառցու, տպ. Վ.Պետրոս. 1884, էջ 421—425, գլուխ կե. «Պատմութիւն նահատակութեան Մեսթոբ անուամբ քրիստոնէիս»։ Առաքելից արտագրում են նաև GKM Յայսմաւուրքները. G տե՛ս Դ=նոյեմբեր 12, ՍՄելի Պաղտկ վկայաբանութիւնից յետոյ, էջ 149

3· G իսկ ի նմին գիշերի Տէրն Քրիստոս փառաւորեաց զնահատակն իւր, զի լոյս ծագեաց յերկինից ի վերայ նորա եւ գիշերապահ ենկիչաքիկն ... 7. G զտեսիլն զայն. իբրև լուան քրիստոնեայքն փառս մատուցանէին Աստուծոյ, և յերկրորդումն առաւր .... 20· GKM յուրմի սրդ խնդրեսցուք ... վերջաբանութիւնը, տող 20—23։

ը''—151 բ՛, այս վերնագրով. «Յայսմաւուրք պատմութիւն նահատակութեան նոր վկային Քի Մեսթոբ անուամբ քրիստոնէիս»։ K սկիզ. ԻԹ—սպրիլ 6, Սարա սորատեչատի և Ս. Թուխնոյի պատմութիւններից յետոյ, էջ 400 ա''—401 բ'', նոյն Առաքել Գաւառացուէ վերնագրով։ Սբրոցդք M ըստ G-ի տբէ Դ=նոյեմբեր 12, Ս. Մելի Պաղսկի վկայաբանութիւնից յետոյ, էջ 156 բ՛—157 ա'', այս վերնագրով. «Յայսմաւուրք վերջացան է նահատակութեան Մեսթոբ անուն քրիստոնէիս։ Համ. նաև Զամչեան, Գ· 652—653։

Զեռագրերից K գրեթէ անփոփոխ պահում է Առաքելի բնագիրը· G ըստ սովորականին անում է փոքրիկ փոքրիկ յաւելումներ. Մ ընդարձակ կառնելը ՀԽՀեւոմ բնագիրը վերածում է դէպի. աւելորդ նահատակներ նշանակել բնագրի այն երկրորդական տեղերին համապատկան տարբերութիւնները, և բառախաղացանք միայն դնելով G-ի փոքրիկ յաւելուածները։

82.

ԸՆԾՈՒՄ ԱՍՏԾՆՅՑ

† ՌՃՆ=1656 մարտ 20

Այլ ամն ապրաւ Հայ և հաւատովն քրիստոնեայ, որում անունն էր Աւետիս, և էր յերկրէն Ասանայ, և վասն կարեաց ազգասիրութեան իւրեանց ամենայն ընտանեաք իւրեանց երեալ գնացին յերկիրն Բաբելայ, որ այժմ ասի Ազրաք, և բնակեցան ի գիւղն Բաբլասան։ Եւ այնո այս Աւետիս վասն մարմնաւոր կարեաց իւրոց յարեցաւ առ քուրդ իշխան ամն, որում անունն էր Բաքդաթ պապ, որ էր իշխան բերդին, որ Լօռիքան կոչեն. և եկաց Աւետիս ի սպասաւորութիւն Բաքդաթ պապ իշխանին ամն երկուս։

Եւ եղև ի ամանէ ի ծառայից Բաքդաթ պապային, որք էին հաւատով մահմետականք և ազգաւ քուրդ, և ծառայակիցք Աւետիսի, նախանձեալ ընդ նմա, յաւուր միում կային առաջի Բաքդաթ պապային ասելով զԱւետիս, թէ «Մեք բազում անգամ լուաք ի դմանէ, զի ասէր դառնամ ի քրիստոնէական հաւատոցս» և լինիմ մահմետական հաւատով». կարի նշդիւ լինէին վրէժխնդրիւք, և սակրեին զպարսին գործուցանել զԱւետիսի ի քրիստոնական հաւատոցն։ Իսկ իշխանն Բաքդաթ պապ եհարց զԱւետիսն վասն ճշմարտութեան հրացն, և լուաւ պատաս-

5. GK ապրակ. տպ. Աթրակ. 3. G և տպ. որ. K զոր.

խանի թէ «Ո՛չ ուրանամ զքրիստոնական հաւատս իմ. այլ զգաքս զուք ասեն ի վերայ իմ զրպարտ զայդ»։ Վասն զայ ոչ լուաւ Բաքդաթ պապն զկայսերութենէն իւրոյ ծառայիցն, այլ սատակաց իւրոց ծառայիցն լուել, և նեղեաց Աւետիսն ասելով. «Քեզ մատ գնա կեալ ի հաւատս իւր». և թէպէտ Բաքդաթ պապն սատակաց չարաչարացն, զի խանգարեսցի բանն, սակայն ոչ խանգարեցաւ, այլ օր յաւուր սաւսէր ճարակեցաւ բանն՝ մինչև եհաս առ մեծ իշխանն Խոսրով փաշայ։

Եւ էր Խոսրով փաշայ եղբայր Ղզիլբէր մեծ պարտնէն՝ և տէր աշխարհին, և իշխան ի վերայ Բաքդաթ պապային. զոր և վկայն չար՝ կալեալ զԱւետիսն տարան առաջի Խոսրով փաշային, որ բնակէր ի բերդին՝ որ կոչի Փիդան, և զնոյն վկայութիւն վկայեցին առաջի նորա։

Եհարց Խոսրով փաշայ զԱւետիսն վասն իրացն ճշմարտութեան, և նա դատաստանաց գրքոյ հաւատոյն և Խոսրով փաշայ տրամայեաց ածիլ զնա ի կապանս. և զկնի առաւօտուն բերեալ առաջի իւր եհարց զնա, և եգիտ հաստատուն ի հաւատս Քրիստոսի, դատաստանալով զնովաւ քրիստոնեայ։ Եւ ասէր ի պատասխանի իւր թէ «Զկնի մարթ է ինձ թողուլ զոյս և գնալ զնէտ խաւարն. զի Քրիստոս ինձն լոյս է, ապրեցոյց և հաւատաւ որ առ ի նա. իսկ առաքինութեն ձեր զոր մարգարէ ասէր, ինձն պատրիչ է և խաղեցոյց, և ամենայն բանք իւր սուտ են»։

Այնուհետև կամեցան նմա զօրական բանիւք և հնարիւք զրասլ զնա. զի ասաց Խոսրով փաշայ. «Յամ քեզ պատանութիւն և գիւղ, և զգեստաւ իշխանի, ապրես և դու հաստատուն։ Եւ բերեալ զպատահական երիտասարդ իւր ամենայն ոսկիակարգ ապրանք և կապոյտ առաջի նորա, և ասաց. «Ընդ ինձ հանապազ պահելով փառաւոր և մեծապատիւ իշխան անկիր գքեզ, եթէ հաւատ նեղցիս խնդ բանիցս». և Աւետիս ոչ հաւանեցաւ։

4. K ծառայիցն իւրոց. G նոցա. 17. K և ապ. անիկ. G անիկ. 31. K անիմ. G ապարիչ.

Ապա կոչեաց Թոմասի փաստն զառաջնորդս ընդունելոցն օրինաց խրատանդ, հարցանէր զնոսա թէ «Զինչդ հրամայեն օրէնքն գալոց ձերոց վասն առնու պատրիկ»։

Որոց պատասխանի արարեալ՝ «Թէ առաջելով բանեցն, որ զբանիցէ՝ երանացեալ և հռչակաւորեալ վկայիչք, անհնարին է կեալ զմեզ, եթէ ոչ հաւատասցուք Քրիստոսի, և կամ թէ անպատճառ մեռանիմք»։

Եւ առ այս բան նախկին առաւ վկայն եւկեալ անդէն առաջի նոցա ևս վկայեցին զառաջինն առաւ վկայութիւնն իւրեանց։ Եւ Թոմաս փաստն բարեաւ անգամ առաջի իւր բերեալ զԱւետիսն և զնոսն բանն հրամայեաց նմա, թէ «Աւրացիր զքրիստոնէական հաւատն քո, և ընկալ զնահատական հաւատն։ և ես զոր բաբիս և խոստացեալ եմ՝ առաւելաբար տամ քեզ»։ և Աւետիս ոչ ուրացաւ զքրիստոսական հաւատն իւր։ Եւկ Թոմասի փաստիչսն իրրև եառնու թէ Աւետիս պինդ կայ ի հաւատս քրիստոսական և ոչ կամի դառնալ ի նմանէ, վասն որոյ հրամայեաց արձակել ի կապանաց և Թողուլ ի կամս իւր՝ կեալ հաւատովն Քրիստոսի։

Իսկ կարգագոյնք օրինացն Մահմետի՝ մոլեալք և մուգամբիք ժողովեցան առ Թոմասի փաստն, և ի բանիցէ գրոյ իւրեանց խոսեցին ընդ նմա՝ թէ «Պարտական են և գու բանալ թեամբ ածել զնա ի հմնարիա հաւատս մեր։ և թէ ոչ հաւանեսցի՝ սպանանիցես։ Եւ Թոմասի փաստն թեթևաբերով զոհիսն իւրմանց։ Անկարտ եմ ես յարեալ առնգ պիտիկ և անհնար յոգմ դառապատանգ։ Եթէ լաբ բանից իմոց, Թողեա զդա, զի անպարտ է։ և թէ ոչ Թողուք՝ գնաբ գիտեաք»։

Իսկ մոլեալք և մուգամբք ամենեքեան զառաջելոցք ի վերայ Աւետեան, յանդրտանիցին և տարան ի մէջ իւրեանց և սկսան զարգարել զնա զգեստս և պատուական հանդերձիւք և անուշահամ կերակրովք և ըմպելեաք, և տային բանիւք զառաջացուցանել զնա, և զամենայն խոստացեալն Թոմասի փաստչին և կրկնակի տալ նմա խոստա-

ցան։ և Աւետիս ոչ գարձաւ ի քրիստոսական հաւատոյն։

Այնուհետև իրրև տեսին թէ ոչ դարձաւ սկսան չարաչարել զնա պէս պէս օրինակաւ, և մանաւանդ ի պատուհասէն մինչև ցասուն զամենայն փաթրկել տեղիս մարմնոյն Տնտիսեցին Տոյրիս սրայ, յորս մարմինն ոչ ձնաց ձեռնասուն տեղի մի անձամբ յորոյ յատկէն ներկեցաւ ամենայն մարմինն և զդեստ անձինն, որ զանազանց մարմինն սոսկացուցանէր։ Իսկ Թոմասի փաստն միւսանգամ ընդդէմ զԱւետիսն Իրրև ածին զնա առաջի նոցա, տեսեալ զնա այնպիսի արիւնաթաթախ մարմնով, սոսկացեալ զարմացաւ և առաւել բարկութեամբ մեղադիր եղև մոլեալցին։ և յայնժամ ևս հրամայեաց Թողուլ զԱւետիսն կեալ ի հաւատս իւր։

Իսկ արձակարար մոլելոյն ոչ Թողին, այլ առեալ առան ի մէջ մեղադանին արտաքոյ բերելն, և անդ ևս բաւական անգամ տանիպեցին զնա առելով. «Աւրացիր զքո հաւատն՝ և ընկալ զմեր հաւատն։ ապա թէ ոչ՝ նահատակիմք զքեզ քոյոյ եւ։ նա ոչ հաւանեցաւ և ոչ ուրացաւ։ վասն որոյ սրով հատին զգլուխ երանելոյ առն Աւետեաւ

12. տպ. յայժամ. GK յայնժամ. 16—1. այս տողիս այսպէս բնագրածուխ է G. առիպեցին զնա ուրանալ զՔրիստոս և կեցուցանել զանձն իւր. ապա թէ ոչ հատանիմ, ասեն, բանից մերոց և ոչ ուրանաս զՔրիստոս Աստուածն քո, մեռանիս ի մեռանց մերոցս։ Իսկ երանելի նահատակն Աւետիս բազում քաջալերեալ ընդդէմ եկաց զնոսայն մոլորեալսն, յանդիմանէր զնոսա համարձակ և ասէր. «Ես զկնդրան Աստուածն իմ զՔրիստոս Քրիստոսի ոչ ուրանամ և զոյս հատանի իմ ոչ Թողում. և ձեր խաբէից և սուտ հաւատն ոչ ընդունիմ. այլ պատրաստ եմ ի մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի Աստուծոյն խնայ»

Իսկ զայլասարոյ մոլելն և մոլորեալսն մահմետականքն իրրև տեսին գնաւատուն միտս նոցա, կրճտացին զատամունս իւրեանց ի վերայ արարեն Եւ իրրև զդայլ սրտիան ծարաւեք դիմացին ի վերայ նոցա եւ երանելին Աւետիս էր իրրև գդառն ոսկեղէն ի մէջ հատուածեալ չանց. և ուրախ էր ի վերայ նահատակութեան իւրոյ։

Եկեալ չեբշաց սուրբ հոգւոյն և հանգեալ ի վերայ նոցա և նոքա պայծառանալոյ տեսիլ երեսաց նոցա. վասն որոյ համարձակ առան պատասխանի ի յանդիմանէր զանատուած մոլորեալքիսն նոցա Եւ անօրէնացն տալեն սրով և հատին գլուխ սրբոյն Աւետեայ։

Եւ ի ժամ նահատակութեան իւրոյ Աւետիս ղերման իւր գէմ ընդ արեւելս ունէր. և չարեաց սպառնական մոլութիւն բռնութեամբ գաթուղյանէին ղդէմն Նորա և կռմին Տարաւղայ և սուրբն ոչ անսաց նոցա, այլ ուղղեաց ղդէմն իւր ընդ արեւելս, և այնպէս կատարեցաւ ի վերայ քրիստոսանման հատառոյ դատաստանի զիւրմանս Աստուած ճշմարիտ։

Եւ ի գիշերին յայնմիկ Տէրն Քրիստոս փառաւորեաց զվկան իւր նշանաւ երկնային լուսոյ, որ էջ ի վերայ Նորա, որպէս եղեն ախտաւորեալ ամենեցունն բնակիչք Փիրանայ քաղքին, և որք չտէրչ գնացաւ էին. այլ և ինքն Խորով փաշայ՝ որ ի բարձրատանգակէ տան իւրոյ հայեցեալ տեսանէր զհնչեալն. Տատագայթեալ լոյսն ի վերայ Նորա. այլ և սպանող մկրտչին. զայն որպ սպանող մեչքաք փոխ թագեալ բարձին տեսէ զմարմին Աւետեաց, և տարան յայլ ինն տեղի ի տան ուրումն պահէին մինչև լուսացաւ օրն. և ապա կոչեցին զկղպայր Աւետեաց, որպէ անունն էր Թաթաուղի. հրամայեցին նմա բառնալ զմարմին Աւետեաց և տանել թաղել Որոյ ժողովեալ սրա քրիստոնեայս, քահանայս և աշխարհականս՝ բարձեալ զնահատակն տարան ի գիւղն, զոր անուանեն Առակ. և անդ հանգուցին զնա ի գիրս տապանին տապմսիրք և օրհնութեամբ և երգս հոգեւորաւ։

Եւ եղև կատարումն նահատակութեան երանելի առնս Աւետեսիս ի թուականութեան մերում ՌՃՆ, յամենեսեան մարտի Ի, ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ օրհնելոյն յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։

Սոյն վկայաբանութիւնը պատպրուած ենք Աւետիք պատմագրից, տպ. Վաղշապ. 1884, էջ 425—428, դլուխ ԽԸ. «Պատմութիւն վասն նահատակութեան Աւետիս անուամբ քրիստոնէից»։ Նոյն պատմագրիչ պատպրութեամբ ունին նաև մեր G և K ձեռագրերս. առաջինը G տետ. ՃԻ և մարտ 22, Ս. Բենեդիկտոսի և «վիճակագրդ աւուր պարչութեան» պատմութիւնները՝ յետոյ՝ այս վերնագրով. «Յայսմ աւուր նահատակի նոր վկայի քրի Աւետեսի», էջ 394 բ'—396 ա''։ Իսկ երկրորդը K տետ. Ի և մարտ 28, Ս. Վասիան Գաղթնացոյց վկայաբանութիւնից յետոյ՝ այս վերնագրով. «Պատմութիւն վս նահատակութեան Աւետիս անուամբ քրիստոնէից.» էջ 381 բ''—383 ա''։—Համմանաև Ջամչեան, Ի. 652, և Սամուէլ Անեցու. (Վաղշապ. 1893, էջ 179) Տեսանել փոքրկի տեղեկութիւնք. «Ներ. Նահատակեցաւ ի Պարպ ամն Տայ Աւետիս անուամբ և երկնաձայ լուսով փառաւորեաց զնա Աստուած։» Այս տեղ չեշտած թուականը մերից մի տարով կանախ է։

Ձեռագրերի համեմատութիւնը Աւաքելի ընագրի հետ նախադրեցի նման է. այսինքն K գրեթէ անփոփոխ պահած է ընագիրը. իսկ G ոչնչ անշան տարբերութիւններ, որոնցից կարևորները վերեւը նշանակեցինք։

83-

ԳԷՈՐԳԻԻ ՊՇԼՈՓԵՑՈՒ

† Ի ՃԺԱ.—1662 ապր. 17 գշ.

Սա էր հաւատոյն քրիստոնէայ, բարեպաշտ մնօղ զաւակ, անուն Տօրն . . . . . և մօրն Կուլիսանն, ազգաւ Հայ, ի ժամանակս իշխանութեանն Տաճկաց՝ սուլտան Մուհամմատ։ Եւ էր յերկրէն Տիւրքիոյ, այլ ի գեղջէն Խուռնաւէրայ, մնալ և մեռանել ի մայրաքաղաքն Թուրքիոյ՝ որ է յանգիման Կոստանդնուպօլսի։

Իսկ ամն գործ սորա՝ որ ի մանկութենէ իւրմէ տաճկացեալ էր և կարգեալ ի գունդս զօրականաց՝ որ ասին Էնկիչարիք։ Եւ յերկիւղէ առնէին սորա առ եղբարսն իւր՝ յապրմանէն սասանեալ քանզնել զսա Տաճկացն՝ թէպատեցին, և կարգեցին ի նոյն գունդս եղբօրն իւրմէ. որ և քանիցս անգամ գնաց ի պատերազմ ընդ զօրացն Տաճկաց՝ ի Կրիտէս։

Իսկ զի ունէր սա զսէրն Քրիստոսի վառեալ ի սրտի իւրմէ՝ ոչ կարաւ յանձին զայսպիսի հաւատս, այլ ՚ի ժամանակի ինչ փախուցեալ սասի՝ գնաց յերկիրն Վռանկաց՝ զի պահեսցէ զանբիծ հաւատս իւր քրիստոնէականս։ Որ և չրվեալ ի տեղիս ուխտիդ որ անդր կան, առ սոսպանի սրբոյն Յակոբայ տեառնեղբօրն, և ուխտս սրբարեալ

1. j սայ. 2. այսպէս բաց ի բոլոնիւ ամենայն ձեռք.

առ սուրբ Աստուածածինն՝ որ Եղր ասի, և առ սուրբ առաքեալսն Պետրոս և Պօղոս, և այսպէս չրվեալ յերկիրս Վռանկաց գամն երկուտասան բազում վշաջ և տառապանաց և պանդխտութեամբ, թերևս զի նեղութեն լեցի յանձանցն խլոյց զոր ժեղացն։ Եւ ոչ չատացաւ սիրտ նորա այսպիսի վխիթարութեամբս՝ ասելով. «Ես ևր կորսաի զանբիծ և զանպատաս հաւատս իմ, անդր երթեալ գտանեմ»։

Եւ մտեալ ի նաւ՝ եկն գաղթեալ ի Կոստանդնուպօլիս՝ առ մնօղս իւր՝ մինչ կենդանի էին։ Եւ կեցեալ ի տան հօր իւրում՝ տեսրս հեզատառան, և ասաց՝ եթէ «Ես վան այսր իրաց եկեալ եմ ասա՝ զի յայնմի խոստովանեցայց զԵրիսաոս Աստուած ի մէջ հեթանոսաց»։

Եւ նոքա ըստ զեղ մնօղաց՝ ասացին թէ «Ոչ կարես ժամբել տանջանաց, որգեակ, այլ երթ գաղեալ յերկիրն քրիստոնէից, և կեաց բարեպաշտութեամբ»։

Իսկ նա ոչ լուաս նոցա, այլ գնաց յատուր տանի Վենետկոյ սուրբ Քաչի ի գերդաստան Հայոց ըստ սովորութեան նախնեաց յօրհնութիւն գերեզմանաց, ունելով ի գլուխ իւր զձև քրիստոնէից։ Եւ ոչ ոք ինչ ասաց զայն օր։

Եւ ի միւս օրն՝ որ էր երկուշաբաթի, երեսս յերկինս զեղի և գտեալ զմի ոք ի քահանայիցն սրբոց խոստովանեցաւ գյանցանս իւր, և Տաղորդեցաւ ի պատուական մարմնոյ և յարենէ սրբոյն Աստուծոյ։ Եւ գնաց նոյն քրիստոնէական ձեռնը եկաց ի չուխան ի մէջ Տաճկացն։

Իբրև տեսին՝ ասացին. «Այդ օրսկոյ կերպասն է զոր զգեցեալ ես. ոչ ես գու այն զօրականն զոր այսչափ ժամանակ կացեալ ես ի մէջ մերոյմ»։

Եւ նա զօրացեալ ի Հոգւոյն սրբոյ՝ ասաց. «Այո, ես եմ. ապա ոչ գասց զօրութ Տաճկացոց ձերոց՝ զոր այսքան ժամանակ կացի ի Տաճկաս ձեր. այլ Տաճկաս ճշմա-

6. j կթուածք. 22. ի մեռ. 30. այլ.

բիա քրիստոնէութիւնն է՝ զոր հաստատեալ էի և հաստատեմ զքրիստոս Աստուած և սրբել Աստուծոյ»։

Իսկ անօրէնքն իբրև լսան զայս՝ զայրացան և կրճտեցին զատամունս ի վերայ նորա. և արկեալ ի նա ձեռս՝ առեալ տարան զատուարն, և տապին զպատճառս իրացն։

Եհարց գատաւորն և ասէ. «Զինքդ համարձակիս արհամարհել օրէնիս Մովսէսի և ոչ կաս ի պատուի քումմէ զոր ունիս յառաջագոյն»։

Եւ նա ասէ. «Օրէնք քո ընդ քեզ լիցի և կրօտաս. և զպատիւս քո ոչ ընդունիմ, որ առ ժամանակ մի է. այլ ես գտեալ եմ պատիւ՝ որ անանց է և յաւիտենական»։

Ընդ որ բարկացեալ գատաւորն տրամայեաց տարեալ զբերան նորա, և առնել առ վէգիւրն։ Եւ նա կացեալ առաքի խոստովանեցաւ համարձակ զքրիստոս Աստուած։ Եւ յորժամ լսաւ գհամարձակ գատաւորիւն նորա՝ ասաց. «Թերևս թաւփեացի է յիմարութենէ իւրմէ»։

Եւ արկին զայն օր ի բանտ։

Եւ յորժամ աջին ի միւս օրն յառնան, և նա զնոյն բանս խոստովանեցաւ աներկիւղ և անկասկած՝ թէ «Քրիստոսեան եմ և Քրիստոսի ծառայ. և ոչ եմ խելագար՝ որպէս գուք և ուսուցիչն ձեր՝ զոր ես ոչ ընդունիմ»։

Եւ այս լսեալ սատակեալ փաշան՝ հաս ի վերայ նորա վճիռ ապականի, և ետ տանել զնա և կախել առ փողոցս քաղաքին. զոր և վարկեալ կատարեցին զհրամանս նորա։

Եւ յորժամ տանէին զնա ի տեղի կատարմանն՝ ի ճանապարհին ուսուցչացն զհատատասին հատատասին կալ ի հետաս Քրիստոսի. և ինքն ի փառաւորելոյ զՔրիստոս Աստուած ոչ դադարէր։

Իսկ անօրէնքն փութացեալ վարվարակի կատարեցին զհրամանս փաշային, զոր յայնմի և համարձակ յանդիմանելոյն զնա։

9. j առ. քեզ. 19. j ի մեռ. 20. j տեղիկղ.

Եւ կացեալ ի կախաղանին զառւրս երկու, լուսաւիպլուխն երեսաց նորա ոչ նուազեցաւ, այլ որպէս ի գոն կայր զայն երկու աւուրսն, վայ անմոռնալեան նորա եւ սեսեալ անօրէնքն եթէ գրոյն տուեալ հատատասցելն ի սեսանել գնահատս մարտիրոսութեան նորա, իմոլեցեալ ի կախաղանէն՝ արկին ի ծով։

Եւ այսպէս եղև կատարումն սուրբ վկային Քարբիլեւի, որ ըստ անուան իւրոյ գասցաւ ի գասս գասուն Քարբիլեւի, որ մարմնովն իւր զվարդ վթթենւոյ յատուրս ձմեռանին, և հոգովն գասեցաւ ի գասս հրեշտակին։ Որոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի։

Զոր և ես Յակոբ Ծառայ Աստուծոյ և սրբոյս սեսեալ զեղեսան և լուեալ զպատասխանին՝ գրեցի ի փառս Աստուծոյ։

Գործեցաւ այս ի թուականին Հայոց ՌՃԾԱ ամի, սեպտեմբերի սեսոյ 17, օրն չորեքշաբաթիի։

Սակս վկայաբանութեան նահատակին Քարբիլեւի՝ զրուած բան եսկ ժամանակիկ և սահմանեսն հնդկանի Ախենի Յակոբ ձեռքով՝ գանգատ է յ ձեռագրէ մէջ, էջ 116 բ՝—118 ա՝։ Յակոբը սատգող է այդ ձեռագրին (Գրիգոր Նաթենացու. Ծանօթագրող Յոզոյ) և իւր ժամանակի գէպքերից, ի մէջ այլոց և Գաբրիէլ Նահատակի պատմութիւնը, հնդկնակ և գրել է իւր ձեռագրի մէջ։ Այս մասին տես և մեր յառաջաբանում Վկայաբանութեան վերադրելի է «Համառօտ Թէ Նոր վկային Քի սրբոյն Քարբիլեւի։ Յառաջ աւուր Նահատակութեի նոր վկային Քի սրբոյն Քարբիլեւի»։ Վկայաբանութիւնը վերջանում է այսպէս. «Ես Յակոբ ծառայ, բարեխաւսութիւ սրբոյս, որդիական սատգատի գրոյս՝ նա և գծոյիս. ամէն»։ Այս երկու հատուածներն էլ յապաւելցնենք մեր բնագրից՝ մեր հետաքրքրութեան համար։

3. j աւրան, առանց պատիւ. 15. j ի թվականին.

84.

ՊԵՏՐՈՒՇԵՆ ԿԸՄ ՂԱԶԱՐ ԿԻՆ ԱՐՓՈՒՀԻՑ

† ՌՃԾԲ՚—1668—9

Կինս այս Պատուական՝ էր ի Վայոց Ձորոյ, ի գեղջէն Արբայ. դուստր Խաչկայ. և եղև թոսեցեալ ընդ ուժգին երիտասարդի Մխիթան կոչեցելոյ. Ցաւուր մեռաւ անկատ երիտասարդն ընդ նմա. որ և չդադարեալ և ծնաւ որդիս 5 Իսկ և իշխանն նախայանայ Մուրատ—խան—Սուլթան կամեցաւ ըմբռնել զերիտասարդն. և նա իմացեալ փախաւ և գնաց յԱկթաման՝ ի նորագաւթի գիւղս եւ իշխանն առաքեալ տարաւ առ ինքն զկինն Ազիզ, քանզի այս էր անունն նորա, որ թարգմանի Պատուական։

10 Ասէ ցնա սուլթանն. «Դու՝ ընդէր արարեր բռգուրթիւն, և ծնար չնութեամբ որդի»։

Ասէ կինն. «Ես ընդ ամուսնոյ իմոյ անկայ, և ի նմանէ ծնայ. նթէ ամուսնութիւնն մեր իցեն, ապաքէն դուք ամենեքեան ամուսնացեալ էք»։

15 Ասէ իշխանն. «Մեք օրինօք եմք ամուսնացեալ՝ և ոչ որպէս դու բռգուրթեամբ»։

Ասէ կինն. «Օրինօք ամուսինն մեր լիներ, և դուք բա զուսն առնուք. ուստ որպ ամենեքեան բռղ էք»։

Ասէ իշխանն բարկութեամբ. «Հայ գանապայ, դու ի 20 պատերազմ մտեր ընդ իս. ինձ չէ՚ինչ փոյթ. այլ եկ տաճկացիր. ապա թէ ոչ՝ չարաչար սպանից զքեզ»։

Ասէ կինն. «Թաւական էր ինձ մեզանչումն զոր անկաւ թեամբ. իսկ թէ ուրանամ զՀաւատս իմ, լինիմ ուրացող՝ և բազում մեզաց պարտապան»։

Ասէ իշխանն. «Զայդ ասելով ոչ գոյ քեզ հնար զերծանելոյ՝ բայց թէ ոչ գայցես ի հաւատս մեր»։

Ասէ Աղիզն. «Ուղիղ հաւատ և օրէնք այս որ ունիմ ես, այլ հաւատս ոչ գիտեմ»։

Հրամայեաց իշխանն գահճացն՝ և ասէ. «Կապեցէք տան զմէկն գրաս, և տարեալ կախեցէք ի մինարէն, և սպառնացէք. և թէ ոչ ուրանայ, կորիք զպարանն՝ և արկէք ի վայր, զի անկեալ մեռցի»։

Եւ առեալ տանէին զնա կոխան տալով և հարիանեալ. և հանին ի գլուխ մինարային սրաստղ քարաքին, կախեալ՝ հարիանէին ծայրիւ թրոյն, և ասէին. «Մոլատաթ տան Մահմատին, ահա մեռանիս»։

Ասէ կինն. «Ցաւուր մերում մեռանելոց եմ՝ բարւոք է փաթիով մեռանիմ քան թէ ուրացուցեալ թեամբ՝ օտար հաւատով և չար անուամբ»։

Իբրև տեսին գահիճքն զհաստատ միտս նորա, հանին զպարանն, և անկաւ յերկիր Պատուականն այն կինն գովելի, և վախճանեցաւ եւ Հոգոլեցան Նահատակիս մեծ Տաճիճ քրիստոնեայքն, և գնացին առ Սուլթանն, և ինդ բեցին զերանելին Թադէ. և առեալ տարան ի հաստատ կաց գերեզմանն, և թաղեցին մեծաւ պատուով ի Ռձիճ Քուէին։

Այդ վկայաբանութիւնն ունի միայն Չաքարեան ազգաբաց, տպ. Պ.պետ. 1870, հատ. Բ. էջ 126—8, գլուխ ԿԱ, հետևեալ վերնագրով. «Նահատակութիւն Պատուական կնոջ». Հմմտ. նաև Սիմեան, էջ 184, որ նահատակութեան թուականը սխալմամբ նշանակած է 1679, Չաքարեանից առաջ տալի ուշ։

85.

ԲԱԳԱՏԱՑՈՑ ԹՈՒԼԹԻՒ

Ռ.ՃԻԱ.—1672 յունիս 4 ՟ի.

Սակաւ և սկզբնի վիպէ Բրիտաթի մանուկն Բաղատասար էր ի մեծ քաղաքին Հայոց Եւդոկիոյ, որ այժմ ասի Թօխաթ, որպի առն բարեպաշտի Հայ ազգաւ՝ Փիրոզասայ անուն եւ ի մեռանիլ հօրն ինաց Բաղատասարն զքրդպրին իւր զԲաղատասարն յայր սին հօշեկար՝ ուսուցանել նմա զարուեստս եւ ուսեալին առեալ զԲաղատասարն և երթալ ի Չմիւռնիս, քաղաք Ասիկացոց՝ առ ի գործել զգործ արուեստին եւ անդէն թողեալ զԲաղատասարն միայն և ինքն երթալ ի Կոստանդնուպոլիս։ Իսկ Տարկահանքն, որք առնուին զնարին տեսեալ զԲաղատասարն պահանջին զնարիկ այսոցիկն զնարածնեն Իսկ նա զի ոչ ունէր ինչս որ տայր նոցա՝ վասն որոյ կալեալ եդին ի կռնէզս և չատ ազգերով և բռնադատելով պատրեցին զմանուկն Բաղատասար և յոչ կամաց թերահեալ՝ անուանեցին Դաւադ։ Եւ էր յայնժամ ԺԲ ամաց. և զպին իբրև զալք Տարաւ ի պիտ մանկանն եւ հանապատ խրճիմանաք իւր նեղէր զնա, և վարանեալ աւազէր, և ինչ և եղէալ կարէացոյս, և փղձկեալ սրտիւ հեծեծ, և արտասրեթեան սրտին ոչ վարարեաց Աչնաչեսուն յաւազակ յայն որ լսանիցն ի տարակուսանաց, և երեալ ի Չմիւռնոյ՝ զիմեաց յարեալս ի քաղաքն իւր Եւդոկիա, և պատմեաց եղբարցն զչար գործն իւր։

Եւ եղբարք նորա խրատեցին զնա և յուսով հաստատեցին գնալ ի վերին աշխարհն Հայոց և անդ հանարձակ պաշտել զԲրիտաոս Աստուած։ Իսկ նա երեալ մեծաւ արտմտեցեամբ և գնաց յԱրտաւանան գաւառն։ Եւ մտեալ ի վաստաշատ՝ երկիր եղագ ի տէրն իշխան Միածնին և յՀրէշ յաճնեան վանորայն Հայոց, որպէս զիշխան Գողթնացին, երկիրպագանէր սաբք տեղացոյն և յոգւոց հանելով խնդրէր զնեռամն մեզաց իւրոց։

Եւ գնացեալ աչակերտեցաւ ումեմն վարդապետի. և ուսեալ զԱստուած և զնշանակսն և կացեալ առ նա է ամ և վախճանեալ վարդապետն նորա։ Իսկ Բաղատասարն չՀրեալ սատ և անդ երկու ամ, բայց տրտմութիւն սրտին ունէր և միշտ ցանկայր հասանել մարտիրոսութեան և նոյնու ընդ դիզեալ ցանկութեանն, և փափագէր բարի մահ ումանէ ելանել յաշխարհէս։

Եւ գնացեալ յերեան քաղաք և յարեցաւ ընդ ումեմն հանապատական և գործէր խնդրուածս։ Պրէ՛ այս էր յայտնի եղև ուրուսն Տաճկի Աբդրահմէյ ի ձեռն ումեմն Հայի Թօխաթցւոյ։ Եւ գնացեալ թէ երբեմն տաճկացեալ է և ապա քրիստոնէութեամբ կեաց և զի է ժէ Հայոց էր՝ ոչնչ կարաց յայտնել. այլ ծիերեալ ի սրտի խրատ զիջնոյ գաւառականեանն կամէր թաղել ի վերոյ մանկանն. ուստի պատրեալ զնա համաշխարհի զնեաւ անուանելով ասէ. «Եկ երթիցուք աշխարհն մեր»։ Իսկ երանելի մանուկն Բաղատասար երեալ եկն ընդ նմա մինչև ցԱրզրում՝ ոչինչ գիտելով զնենգութենէ նորուն եւ գնացեալ Տաճկին այն առ գուբն ասէ. «Ո՛ ասա այր մի՞ որ երբեմն Տաճկի լեալ է և այժմ քրիստոնեայ է երեայ»։ Եւ զայս ազգ առնեն նմա համարուեցաքն իւր և քաղաքացիք և ասեն. «Ե՛կ և գնա առաջի, զի մի՞ զրաւեցցես»։

Իսկ բարի պատանին Բաղատասար ասէ. «Ես պատրաստ եմ ի մեռանիլ վասն անուանն Քրիստոսի և ոչինչ մահէ ոչ երկնչիմ»։

Եւ գնացեալ յեկեղեցին յաւուր մեծատրաշի կիրա-

կէին՝ հաղարապետաց մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի և պատրաստեցաւ ի մեռանիլ։

Եւ գուբան առաքեաց զինուորս, որք եկեալ հարցին ցնա, և նա զուարճ խոսեցաւ ընդ նոսա։ Եւ հրամայեաց զօրականացն հրով այրել զաբբան։ Բայց օրինադիրքն ոչ կամեցան և հրամայեցին զվառաւել զաբբան։ Եւ կապեալ զհնան յետս երեք գահիճք առնէին Մինն ազգակիր Հայոմբ։ «Եթէ ոք օրինաց մերոց ոչ հաւանի՝ այսպէս մահացուցանիցեն, որպէս գիտիցիաս այս»։ Իսկ երկրորդն ասացելով խրատ տային հաւանիլ օրինաց իւրեանց և զերծանիլ ի մահուանէ և լինիլ փառաւոր քան զքաղուեսս։

Իսկ երրորդի նահատակն ոչ լուաւ նոցա, այլ ի բերան առեալ զնարտան և ասէր. «Երթիցուք երթիցին և ըս...»։

Եւ հանեալ արտաքս ի քաղաքէն ի գուռն Գամոյ. բայց ինքեանք ոչ սպասին, զի մի արձնապատիր լինիցին, այլ կալեալ այր մի Աբգատասպէ Զուրբի անուն՝ եռան սուրն ի ձեռն նորա, զի սպանցէ։ Իսկ նա յայր և ապազակէր և ոչ կամէր։ Իսկ անօրէնքն հարկանէին զնա քարիւբ և փայտիւ թէ «Հար և սպան զդա»։ Իսկ սուրն ասէր. «Հայր եղբայր և մի երկնչիր, զի դու անպատա ես յարձակ խմիչ»։ Եւ նա զդողալով եհար սուրն՝ այլ թիւրեաւ սուրն յերկիրս։ Բայց ոչ գձեաց ի նա սուրն՝ այլ թիւրեալ կրկնեցաւ։ Եւ ապա Յաճիկ մի եհան զդուխ սրբոյն։ Եւ այնպէս կատարեցաւ ի Քրիստոս, և մնաց մարմինն անշնչ ցերկիր։

Եւ հրամայեաց փառոյն հանել արտաքս ի քաղաքէն և արկանել չանց և բազում այլ պահեցին զնա։ Եւ ի գիշերին յայնմիկ տեսին բազմութիւնք սրանց, զի տեսին հեզաւ արիւն սրբոյն՝ լոյս ապաստիւր՝ որպէս զաստուր հեզաւ պատպանոնս։

Եւ ի վաղիւն ժողովեալ քրիստոնեայքն բազում արձնեաւ Յաճիկ եռան իշխանին, և զբարիս և զնոցա ժողովելոյ ուր հեզաւ սուրբ արիւնն ընդ սուրբ մարմնոյն եղին ի

21. ՚ կրկ.

Ասէ սուրբն, եթէ «Պահապետիւն ոչ գոհ, սակայն թէ բարի և թէ չար՝ ինձ ոչ է պէտք»։

Իսկ իշխանն խոսի ընդ խորհրդակիցն և ասէ. «Ընդ օգտի ոք խոսելով ընդ նա»։ Եւ հրամայեաց զօրականացն հրով այրել զաբբան։ Բայց օրինադիրքն ոչ կամեցան և հրամայեցին զվառաւել զաբբան։ Եւ կապեալ զհնան յետս երեք գահիճք առնէին Մինն ազգակիր Հայոմբ։ «Եթէ ոք օրինաց մերոց ոչ հաւանի՝ այսպէս մահացուցանիցեն, որպէս գիտիցիաս այս»։ Իսկ երկրորդն ասացելով խրատ տային հաւանիլ օրինաց իւրեանց և զերծանիլ ի մահուանէ և լինիլ փառաւոր քան զքաղուեսս։

Իսկ երրորդի նահատակն ոչ լուաւ նոցա, այլ ի բերան առեալ զնարտան և ասէր. «Երթիցուք երթիցին և ըս...»։

Եւ հանեալ արտաքս ի քաղաքէն ի գուռն Գամոյ. բայց ինքեանք ոչ սպասին, զի մի արձնապատիր լինիցին, այլ կալեալ այր մի Աբգատասպէ Զուրբի անուն՝ եռան սուրն ի ձեռն նորա, զի սպանցէ։ Իսկ նա յայր և ապազակէր և ոչ կամէր։ Իսկ անօրէնքն հարկանէին զնա քարիւբ և փայտիւ թէ «Հար և սպան զդա»։ Իսկ սուրն ասէր. «Հայր եղբայր և մի երկնչիր, զի դու անպատա ես յարձակ խմիչ»։ Եւ նա զդողալով եհար սուրն՝ այլ թիւրեաւ սուրն յերկիրս։ Բայց ոչ գձեաց ի նա սուրն՝ այլ թիւրեալ կրկնեցաւ։ Եւ ապա Յաճիկ մի եհան զդուխ սրբոյն։ Եւ այնպէս կատարեցաւ ի Քրիստոս, և մնաց մարմինն անշնչ ցերկիր։

Եւ հրամայեաց փառոյն հանել արտաքս ի քաղաքէն և արկանել չանց և բազում այլ պահեցին զնա։ Եւ ի գիշերին յայնմիկ տեսին բազմութիւնք սրանց, զի տեսին հեզաւ արիւն սրբոյն՝ լոյս ապաստիւր՝ որպէս զաստուր հեզաւ պատպանոնս։

Եւ ի վաղիւն ժողովեալ քրիստոնեայքն բազում արձնեաւ Յաճիկ եռան իշխանին, և զբարիս և զնոցա ժողովելոյ ուր հեզաւ սուրբ արիւնն ընդ սուրբ մարմնոյն եղին ի

Ներքոյ սրսկ եկեղեցւոյն բազում քահանայիքը եւ մինչ չէ էր մնեալ սրբոցն սեբէն ամենայն բարմնեթիւն քաղաքին քրիստոնեայք ի Տաճիկք վերակացուք գործոց, զի ի պարզոյ բայ բոլոր և գնդաձև ի ջեալ յերկինից և հաս 5 թեալ յեկեղեցեացն՝ ցնդաձև ընդ հանգստարան սրբոյն։ Եւ լուր եղև ի քաղաքին, մինչ զի իշխանն ևս լսեալ զպայծառութիւն լուսոյն եւ զայսպէս Աստուած փառաւորեալ զսուրբ վկայն իւր Բագրատաւն։

Կառաւարիչ բարեպաշտ նահատակին Քրիստոսի ի Թէոդոսիոպոլիս քաղաք ի Թագաւորութեանն Տաճկաց առչուան Մահմետի սրգոյ Խարտխիւ և ի կաթուղիկոսութեանն սուրբ Եղիազարի տեառն Ծակոյեաց, ՌՃԻԱ թուին, յունիսի Ե, ի վեց ժամու առաւօտի, երկբ՚ստաթեի, ի տանի սրբոց Գայիանեանցն։

Այս վկայաբանութիւնն ունի մեզն չ ձեռագիրս՝ տպեալ ԻԸ յունուար 4, Մեսրոպեանս Հայոցագից տեղ. վերնագիրն է «Յայտնապէս վկայաբանութիւն սրբոյն Բագրատայ նոր վկային քրիստոսի»։ Նոյն վկայաբանութեան մի այլ տեսակ խմբագրութիւնն է նոյնպէս սրբ. Եւ պատրաստած մի նոյնպիսի մանրամասնութեանց համար կը գտնեք տարբեր։

Պատմիչս այս Բագրատաւր էր յեւդոկիա քաղաքէ սր այժմ տան Թուխաթ Ապդաւ Հայ. և էր քրիստոնեայ Ծնողաց զատակ Գայր տղա գրացի մի տաճիկ, որուն տուէ կոչիակար. և նոյն գիտագրատան նմա աշակերտ։ Եւ առեալ տաճիկն զԲագրատաւն և գնաց ի Ջմիւռնի. և անդ վաստակէին գործուեան նոյնոյն։

Եւ յաւուր միում եղեալ ոտքեան գնաց ի գործ ինչ, և յանդգնաբար եւ նկին հարկահանքն սրք յոտնատակ առնուն, և ասի առ նոյնն, և տանն ցԲագրատաւ. «Ծնող զնացեր»։

Առ Բագրատաւն. «Թոյլ տուր՝ զի գայցէ ուսուցիչն իմ, և տացէ զոր ինչ խնդրէք»։ Իսկ նոքա ոչ ներեցին, այլ առեալ տարին առ հարկապետն։

Եւ ասէ հարկապետն. «Ընդէր ոչ առա զնաթանեն քոյ»։

Առէ Եղանելի պատանին. «Ասացի, ներեցէք մինչ գայցէ ուսուցի իմ, և նա տացէ»։

Առէ հարկապետն. «Եւ կ տատկացիր, և մեք թոզուք զնաթանեն քո. այլ և յաւելուք տալ քեզ գրամս բազումս»։

Առէ Բագրատաւն. «Ոչան հինգ մարդկի զնատան իմ ոչ թողում»։

Եւ ապա անօրէնքն կալեալ տանկի տանուն, արկեալ յերկիր, բանալեամբ թրխատեցին, և հատն ի չարակ համալի, և տարեալ արկին ի խանութն իւրեանց։ Եւ նկեալ ոտքեանն եւս զաչկերտն իւր այնպէս վիրաւորեալ, բարկանեամբ եղեալ գնաց առ խոթաձչին, կապէր և հայհոյէր զնոսա ասելով. «Մինչ անօրէնութեամբ ուրացուցանեն օրէնք ինչ նոցա»։ Եւ հրամայեաց հարկապետն հանել զնա արտաքս։

Եւ գնացեալ ի խանութն իւր, և ամենայն օր անասներ, զի լայր տանուին, և կայր արտասուիքամբ։ Ապա ասէ վարպետն ցաչակերտն իւր. «Երդեակ իմ Բագրատաւր, ահա յայտնի եղև և վասն քո. վասնորոյ ոչ կարես կալ առաջի քրիստոնեութեամբ. արի և գնա առ Ծնօգն քո, և անդ որպէս կամիս այնպէս կաց»։ Եւ ետ նմա գրամս, և յանձնեաց զնա կարաւանապետին։

Եւ նկեալ առ Ծնօգն, և պատմեաց յամե՛ն եւ Ծնօգնն ասացին. «Որդեակ, ահա ամենեքեան խնդացան զքէն, և զոմ ոչ կարես ծածկաբար պահել զնատաս քո. երթ գնա զոմ յաչխարհն Հայոց ի սոբբ Էջմիածին և յանձնայն փանորայրն, և անդ համրձակ պահեն զնատաս. մի գուցէ ասա կալեալ զքեզ, վնասացուանեն զքեզ»։

Իսկ երանելի մանուին Բագրատաւր որպէս երկիր բարի ընկալաւ զսերմն ուրախութեան, և ետ պատուի

հազարապետ. և առեալ զօրհնութիւնս Տնօղացն՝ և թոյլ
ետ պետութեանն Ճանապարհին՝ և ուղեկաց գնաց իւր
գնալ յԱթարաս։

Եւ նկեալ լարով և ընդունելեալք գնաց և եհաս ի
սուրբ Լչմիածին. և յանկնայն վանքայս չըմպայեալ՝
որպէս Վահան Դաղիճնացին, և ապա գտեալ վարդապետ
մի Զաքարիա անուն, աշակերտեցաւ նմա, և ուսաւ Սաղ-
մոսն և ի բերան ունէր։

Եւ եղեւ ի մեռանել վարդապետին, և գնացեալ նորա
յերեսս քաղաք, և յարեցաւ առ սմն քրիստոնեայ հանաթ-
ուկաւ իւր, և կայր անդէն միամտութեամբ։ Իսկ չարն
սատանայ չարոյց սմն առնիկի ի վերայ նորա. և եկեալ առ
երանելին՝ և ասէ. մեռ եմ Թուխթեցի, և ծնօղք քո
բազում ազաչեցին ինձ առեալ, թէ «Ասան Աստուծոյ
յորժամ գնաս յերեսս, դիպ տղայն որոնեն, ոչ ի իցէ
գտեալ ընդ քեզ բերելոց». և չըկեցայ չամենայն վանա-
բայս. և ահա ասա գոհ գրեալ եկ ի երթիցաբս։

Իսկ մեռեալ պատանին Բազդասար գնեղութեամբն
նորա ոչ իմացաւ. այլ և զդէմքն ծնօղաց անկաւ ի մտան,
և պատրաստեցաւ ի դնալ։

Ասէ առնիկին. «Թէ գոյ քեզ գրամ՝ տուր ի փոխ, զի
տաց գմաքան իմ. և գնամք յԱրզրում. անդ վաճառեցից
ապրելոյս՝ և տաց գիտի քոյ»։

Եւ անուկ մանուկն հանեալ ետ միամտութեամբ զոր
ինչ ունէր. և նկեալ ընդ կարաւանի, և գնացեալ հասին
ի Բարիս։ Եւ եհաս Բազդասար զոմն առնիկի մերձակայ
գրկից հօր իւրոյ և հանապատեսո ինքեան. ոչ ի տեսաս
նեղն գիմեանս՝ ընդդայնի յայժ։ Եւ ասէ առնիկին. «Ես
կամէի գալ յերկիրն վասն քո քան ընդդոյ Տնօղոյ քոյ։
Ես գրամ՝ տուր ինձ փոխ, զի գործեցից զ ի ինչ
գնացից»։

Իսկ առնիկ առնիկին որ պատրաստ եհան գնոյ և
ետ ընդ ինքեան, զարեցաւ։ Եւ վասն գրամին՝ զոր

էառ, վարանէր թէ գինքդ ուրացիր։

Ծառւոր միամ գիտաց՝ թէ ընկեր նորա գնացեալ է
ի գիւղ՝ բերել զպիտոյս իւրեանց. գնացեալ առ փաշային.
և մատնեաց զերանելի մանուկն Բազդասար, և ասէ.
«Տանկիի որդի մի է Թուխթեցոյ գնացեալ յերեսս առներ
հայոսթիւն. և առեալ բերի մինչև ցատս. ատ ես առնէ
հայոսթիւն»։

Եւ փաշայն եղ ընդ նմա երկու զօրականս՝ և ասէ.
«Կնացեալ բերէք գնոս»։

Իսկ անվեճասն այն անկեալ առալ և զօրականքն
գինի, և յորժամ մերձ եղեն ուր էր մանուկն, և պիղծն
այն կացեալ ի բացեայ, և մատամբ եցոյց գկրպակին և
ասէ. «Այն է բնակութիւն նորա. քանզի անվեճասն այն
երկնչէր չըմեկէտ նորա։

Եւ տեսեալ գնա զօրականքն ասեն. «Դու ես Թու-
խթեցի Բազդասարն»։

Ասէ պատանին. «Այո, ես եմ»։

Ասեն զօրականքն. «Մերի գի խնդրէ գքեզ փաշային»։

Իսկ պարկեշտ մանուկն գիտաց՝ գի պիղծն այն վասն
գրամին իւրոյ մատնեաց գնա. և նկեալ ի խոնաթթէն՝ ետ
բանալին ի միւս խանութպանին՝ և ասէ. «Յորժամ ընկերն
իմ գայցէ, տուր գբանալիդ ի նոսա։ Եւ ինքն նկեալ խնդու-
թեամբ գնաց ընդ զօրականսն. և եմուտ առ փաշայն, և
ետ ողջոյն։

Ասէ փաշայն. «Դու ի մեր աշխարհին առնիկ ես ե-
կեր. և գնացեալ ես Ամմասան՝ դարձեալ ես քրիստոնեայ-
արդ գարձեալ գարձիր ի առնկութիւն, և ես կարգիմ
գքեզ զօրագլուխս։

Ասէ մանուկն. «Ես քրիստոնեից Տնտնդ եմ՝ և անեալ
եմ քրիստոսական հաւատոյն, և ընաւ ոչ գիտեմ առնե-
կութիւնս»։

Ասէ փաշայն. «Զայդ զոր ինչ և ասես՝ սուտ խօսիս
Դու մի զոք յայս և ապաւէն առնուլ, այլ եկ ի ճշմարիտ
հաւատս մեր. և թէ ոչ գաս, չարչար մեռանիս»։

Ասէ Բաղդասարն. «Ես գնամ իմ ոչ թողում. և դու զոր ինչ առնելոց ես ընդ իս արա»։

Եւ հրամայեաց իշխանն առնել գնա ի բանտ և գնել զտան ի կոճղս՝ որ է թօխմուզ։ Եւ ապա եկեալ առաքիկ ընկեր նորա, և տեղեկացաւ՝ թէ եկեալ տարին առ փաշային. և գիտաց՝ որ վասն հաւատոյն են տարեալ և գնացեալ առ իշխանն ազատէր զի գնայ գնա. և ասէ. «Թոյլ տուր գնա երթալ ի գիմիս. զինչ օգուտ է թուրքութիւն դորա մեզ»։ Զայս ասէր՝ թերևս դերծուցեալ փախուցանէ գնա գնալ ետուն նմա, այլ անդարձեալ առաւելոյն նմա։ Եւ գնացեալ ի բանսն, և անկաւ դերեզաց նորա, լայր և ասէր. «Վայ որբևայրս, լաւ էր թէ չէի տեսեալ զքեզ, քան թէ տեսի ի տառապանս»։

Եւ ասէ ցնա երանելին Բաղդասար. «Ազատեմ զքեզ, ուստայ, վասն Աստուծոյ և քո որդւոյ արևուն քեր ինձ երեց մի, զի հաղորդեսցէ զիս. գիտեմ՝ զի ոչ թողուն գիս կենդանիս»։

Եւ երեալ Թուրքն գնաց եգիտ երեց մի ծածուկ առնուն, որ երբեմն լեալ էր մաքսապետ. որ եկեալ հարցր զնաց, և զգուշացոյց մի երինչիլ ի մահուանէ։ Եւ ի վաղիւն հանեալ ի բանտէն կացուցին առաջի իշխանին։

Եհարց իշխանն, թէ ի խելս եկիր. թէ դեռ ևս կաս ի խելագարութեան»։

Ասէ Բաղդասարն. «Ես ի քնէ խելօք էի. բայց թէ լանի քեզ, յայնժամ խելագարիմ»։

Յայնժամ սրամտեալ իշխանն ասէ. «Դու ոչ ընկալար զգանս իմ, զի ես զքեզ մեծացուցանել կամէի, և դու զայն անարգեցեր»։

Ասէ մանուկն. «Ես վաղուընէ ասացի, թէ արև զոր ինչ կարող ես, զի ահա կամ պատրաստ»։

Եւ բարկացեալ իշխանն հրամայեաց Տաճկաց հանել գնա արագագոյ քարաբին՝ և սպանանել։ Եւ առեալ տանէին գնա. և ի Տանապարհին հարկանէին և կոփահարէին, թքանէէին. Իսկ նա գնայր սաղմոսելով, և ասէր.

«Երանի ամենեցուն որ երկնչին ի Տեառնէ, և գնան ի Տանապարհս նորա»։ Եւ առեալ տարին ի բլուրն՝ որ ասի Սուրբ Նշան, և անդ հասին զդլուխ սրբոյն։

Եւ քրիստոնեայքն հրամանաւ իշխանին վեր առեալ զպատուական մարմին սրբոյն գլխովն և արիւնաշաղախ հողն և տարեալ ի հաստատեալ գերեզմանն՝ ի հարաւակողմն եկեղեցւոյն ի ներքոյ սրմնոյն գտաբերն։ Եւ էր ժամն ութ աւուրն, և պայծառ արեգակն։ Եւ ահա գոչեալ մի ըստոյ՝ որպէս հուր վառեալ՝ պատառելով զի յերկինից, և հարաւ յեկեղեցին, և ցնծեալ ի վերայ գեզերզմանի սրբոյն։ Եւ տեսեալ գոյն լուցմամ Տաճկաց, և երկմտեցան ի հաւատոցն։ Իսկ իմ գոլով անդ ամ մի, բայց ի ժամ նահատակութեան սրբոյն ոչ պատահեցայ. այլ ի վաղիւն հարցի ցիւրքք ընկեր նորա. և նա պատմեալ զամենայն ի Տնդնեէն մինչև ի նահատակութիւնն. և ես գրեցի որպէս լսայ։

Նատարեցաւ սարբոն Բաղդասար ի թուին ՌՃԺԹ, յաւուր ոճսի սրբոց Հռիփսիմեանց։

Ցիշեալ Խմագրութեանդ ոչ Նահատակեց զեղբօրն վեն անական է երևեալ, ուսի Զաքարեա սպիսկոպոս, ը. էջ 120։

մայիս 27 գշ., ուստի և նահատակութեան ամսաթիւն ու օրը սրտշուտ է։

Այս նահատակիս մասին Զաքարիա սարկաւագ Բ. էջ 125, ունի հետևեալ տեղեկութիւնը Բաղտասար պատանու նահատակութեան պատմութեան վերջը. «Յետ երից ամաց (=1667) նահատակեցաւ գրիչ Յաղկան, և եղաւ մեծ ի գերեզման Բաղդասարին»։

86.

ՅԱՂԿԱՆ ՈՐԴՒ ՂՈՒԼԵԱՆ

† Ռ-ՃԻԲ—1673 մայիս 27 գշ.

Գարձեալ ի մես ամին Ռ-ՃԻԲ թուին ընկնեցին ոմն Ղուլեվի որդի Յաղկը անուն և եկեալ չար գանիչման մի վկայեաց Թէ «Մա խոստացաւ ինձ տաճկանալ»։

Եւ տարեալ ի զաւն և ի փաչայն և նա համարձակ եկաց յատենի և ասաց. «Քան լիցի, ես ոչ երբ առացեալ զայդ բան և ոչ ասեմ. այլ զԲրիստոս Աստուած պաշտեմ և ոչ ուրանամ»։

Եւ տարեալ եդին ի բանտին։ Եւ էր յետ Զատկին յաւուրս Քհանայնն։ Եւ բազում աւուրս սովալուկ չարչարեցին և երեք անգամ կացուցին յատենի և բազում պարբերեցին և մեծութիւնս խոստացան նմա, և ոչ կարացին խախտել զնա ի հաւատոյն և ի սիրոյն Քրիստոսի։

Եւ յետոյ հրաման եղեւն քարկոծել զնոս։ Եւ տարեալ ի տեղին ուր զԲաղտասարն սպանին և անդ քարկոծեալ՝ կատարեցաւ ի Քրիստոս ի նոյն աւուր սրբոց Գահլեանցդ կուսանաց ոտնին։

Այս վկայաբանութիւնն ունի չ ձեռագիրը Մեսրոպեանս Հայրապետին և Բաղտասար նոր վկայից յետոյ։ Սրբոց Գայլեանեանց ոտնը 1673 Թուին ընկաւ է

9. չ սովալուկ. 10. չ երեք.

87—9.

ԵՐԵՔ ԸՆԵՆՈՒՆ ՎԱՐՔՔ

† Ռ-ՃԻԲ—1673

Սոյն անանուն վիպասիրի մասին Զամչեան, հատ. Գ. էջ 656, ունի հետևեալ անորոշ տեղեկութիւնը։

Նահատակեցան և երեք ոգիք ի Հայոց ի Թուին Հայոց Ռ-ՃԻԲ. մին ի Կարին, և մեան ի Սեբաստիա, և երրորդն ի Կամուրջ գեղջ, այն է Քեօփրիւ գեղ։

90.

ԴՐԻԴԻՈՐ ՏՐԹԵՒՐԻՑ ՄՐՆԱՒԻ

† Ռ-ՃԻԵ—1676

Սոյն վկայի մասին տեղեկացուած է Զամչեան, հատ. Գ. էջ 655, հետևեալ հատուածով։

Զվերն այսոցիկ փոքր մի յետոյ քան զմահ Առաքելի եղև և նահատակութիւն արանցելի մանկանն Գրիգորի Տաթեւացւոյ՝ ի Թուին Հայոց Ռ-ՃԻԵ. Սա էր ի գեղջէն Սատիևոյ՝ կայսրաւ և գեղեցիկ դիմօք, և գովելի վարուք. որոյ գնացեալ յոխտ ի սուրբ Կարապետ՝ որ ի Մուշ, ընկունեցաւ ի ձեռս այլազգեաց, որք բազում ողորմօք և խոստմամբք ընծայից զան գործելոյն հատանեցուցանել զնա, զի դարձցի ի հաւատոց. այլ նա բացէ ի բաց ներքեւեաց գյորդորանս նոցա՝ աղաղակէր. «Ես քրիստոնեայ եմ, և Յառաջ Քրիստոսի Աստուծոյ ինչ օրհնելոյն է բարձունս»։

Ապա սկան խոչանդել զնա և չարչարել տգիւ տգիւ տանջանօք. և տեսեալ զանխոնջելի միտս նորա՝ հատին զլուխ նորին սրով. Եւ գլուխ նորանելի մանկանն անկեալ յերկիր, և ի բաց թռուցեալ՝ բարբառեցաւ կենդանի ձայնիւ ի լուր ամենեցուն. «Օրհնեալ է Աստուած, օրհնեալ է Աստուածն» Եւ բարձեալ գնորա՝ թաղեցին յեղր գերեզմանատան վանիցն։

Եւ այս ատանդի է ժամանակիցդ անձին՝ լուեալ է բազում ականատես եղելոց։

ՁԻ.

ԴԱՐԻՔ ՍԵԲԱՍՏԻԱ

† ՌՃԻԶ=1677 փետր. 22

Ի պատմութիւնս երգոյ տագաչափական՝
Համիմ ըզքեզ ծառեյ, վրկեայդ պատուական.
Արտօրաձին ձայնիւ և հառաչական,
Ցերես անկեալ Հայցեմ զքեզ աղերսական։

Կընդգրեա ի Քրիստոսէ տալ մրտաց իմ բան՝
Վիպասանս յարմարել քեզ ներդաշնական.
Թեպէտ մեղապարտ եմ և ոչ եմ արժան՝
Նեբրողել զքաջութիւն քոյդ վրկայութեան.

Սակայն վախագ արբոյս բառիւք յայս ջան՝
Լինել ինձ ձեռնամուխ վիհիդ պատմութեանս.
Ընկալ ժեծդ ի փոքրիս ընծայ՝ և աղերսան,
Ի տարտամ անձնէս քեզ յիշատակարան։

Ի բրտնակատութենան ազգացըն տառիվ,
Եւ ի յարքայութենան Օսման Մահմետիվ,
Ի թրւաթերութենան Հայկասեր ազնի
Հազար Տարիւր քրան և ի չորրորդի.

Տրաւ իշխանութիւնն Սեբաստ քաղաքի՝
Ամերայի ումեմն՝ որ Մահմէտ կոչի.
Բայց ինքն էր յարևմուտս ի պատերազմի,
Եւ ի ձմերոց նըստաւալ ի նոյն աշխարհի։

Եւ զայլ ոմն ոստիկան յըղեաց յԻւբ տեղի՝
Իշխել Սեբաստիոյ և իւր թաւմանի.
Ցորոց առուքան արի մանուկս ընբռնեալ՝
Ի ձեռն աղգին Տաճկաց սա զբրապարտի։

Որ և զայս չարութիւնս բընական ունին,
Եւ ըստ կարծեաց իւրեանց վարձըս Տամարին.
Զայսպէս բարուքս Տաստել յո գուշն աչողին,
Որպէս և ոտմ արբոյ որոգայթեցին։

Էր սուրբ վրկայս Դասիթ ի Սեբաստիոյ,
Որդի Մելքոնի ումեմն ազգատոյ,
Մանուկ նորահասակ ի յազգէս Հայոյ,
Ամաց իբր եւթնեւտից յըստաւրակ տիոյ։

Եւ վասն ազգատութեանն զարուեսան իւր Թողեալ՝
Ի բաղանիս չէրին վարսաւիր մրտեալ.
Ընկերքն ամենեքին էին տանիկ լեալ,
Ի միւոմ բաղանիոջ նոսա ախատեալ։

Ըստ աւուրց ըստ աւուրց բաժան առնէին
Հզվատասկըն իւրեանց՝ զինչ հատաքէին.
Եւ իւրաքանչիւր ոք առնոյր զիւր բաժին.
Ապա ի բաղանեացն ելեալ գընային։

Սոյնպէս յատւր միւոմ բաժան արարեալ
Ընկերքն ամենեքին զիտղըն ժողովեալ,
Եւ կուգեն յղիաւիթ ըզբաժինն և տալ՝
Աասելով Թէ «Մէկն կեաւր, եկ և առ»։

Խոկ նա վրատահարան նրզոյժ կարդացեալ՝
Թէ «Ո՞վ իցէ կեաւրս, ես երկինի լեալ»։
Եւ զայս լըսեալ նոցա և ուրախացեալ,
Եւ Ծախս հարկանելով զայս բան ասացեալ.

15. t լինալ. 26. երկինի բառն է-ուի վրայ մի նոիորդ ձեռք ուղղուած է ա, իբր պրանի. | t լինալ.

Թէ «Զի ևս ճն պիտոյ այլ ոք մեղ վըճայ
«Ահա մեք իսկ լուաք ի բերանոյ գործ՝
«Զի ամ ասաց եթէ ընելեքն կեսուրայ.
«Ամաճիկ եմ—ասելով ապատանի կոչտայ»

Նոյն ժամայն բմբռնեալ լըզեաւրն անմեղ՝
Գայլքն արիւնաթաթախ և բարւոք տըվեղ՝
Առեալ բդեա տապան ի Սիւնահէ չհին,
Թէ «Զոր լուաք չասեմք՝ ապրեաք չէ մեղ մեղ»

«Զի մեք ամենեքին ճնք բանիս վրիպ՝
«Զի ղըղովիս Հայոյն ինքնին ասաց գա.
«Ես ի մեր առաջի ասեմ եղև սա.
«Թառք ևս մեր հեղբեմին. պինդ ասես սրամա»

Եւ չեկան այն հարցեալ Դաւթի և ասէ՝
Թէ «Զոր վիպեն գոբա բռասդ ապգաչա էն»
Եւ սուրն ասաց Թէ «Ինի զայդ ասացեալ չէ.
«Ես ապգաչիք ղըրաց իմ խօսեցեալ չէ»

Եւ Նա բազում պարգև խոստացաւ նոցին՝
Թէ եմ ի մեր հաւատս, զբարեբո վայելեմ.
«Ի ասցանէ փրթծնուլ քեզ ճարակ չըվայ.
«Եմ գու. նրգեակ, ի մեր օրէնս հաւատոյ»

Եւ սուրն ասաց՝ «Թէ ինձ լաւութիւն կ'առնես՝
«Զան գիր սր հաւատոյս գու. դիս ապատես.
«Ապա Թէ ոչ դՀաւատս չեմ ուրանար ես,
«Եւ ոչ ձերդ օրինաց տեղիք կուտամ՝ ես»

Եւ չեկն ասաց տանել բղտարբն առ գառին.
Նոքա բդեա տարեալ գոտտատան մուծին
Հայեցեալ գոտտարն ի յերես Նոքին՝
Եւ խօսեցաւ ընդ Նա Հեղ և մեղմագին՝

«Ոդրգեակ, յատաղսգրն գու. տաճկացեալ ես,
«Եւ փառք օրինագրին մերոյ ալըեալ ես.

30. Այս տողից յետոյ է սխալմամբ գրաւէ ևրգաձեռով չեզուէ և յետոյ տան առաջին տողը.

«Իսկ այժմ վան էր դրան գո գու. գրլացեալ ես.
«Մերս օրէն քան զՀայոն մեքեզ գէշ կարծես»

«Ես զի աբբայութիւն և մեծ փառք կայ մեզ.
«Եկ գործիր զի բաղում բարութիւնս ասց քեզ»
Ասաց Թէ «Բրեաններնայ եմ և եղեց ես,
«Եւ զԱստուածն իմ Քրիստոս չեմ ուրացեալ ևս»

Եւ մերկացաւ գՀանգերձն յանձնէն իւրմէ՝
Թէ «զինչ կամիս արա գու. վազվազակիս»
Իսկ գաստուրն տեսեալ զՀաստատ միտն Դաւթի,
Մառնեաց ըզնա բդեշխին պահել ի բանտի։

Բզգեշխն տարեալ զընգեաց գոտուն է կոխի՝
Զերես ատւոս պահեաց, մեքեզ երկընչի.
Ապա հանեալ ըզնա տապան կըրնակի՝
Ծառեան գաստաւրն Թերես ատւոցիւ։

Եւ գաստաւրն ասաց. «Մինչ ցերկ յամառես.
«Եկ գու. է մերս օրէն, տաց քեզ զինչ կամիս»
Նա «Անչրնար, ասէ, Թէ խըզի Հոգիս.
«Արա վազվազակի զոր ինչ և խորհիս»

Ապա ատ յատիկանն ըզնա յատգրկեաց՝
Մրեթէ կեղակածի նոքին չերեսաց.
Եւ Նա տեսեալ դԴատիթ գրեթաբար ասաց.
«Մրգեակ, եկ Հաւատս մերում օրինաց.

«Ամն էր մեռնես մանր գՀատակդ գեղապանծ,
«Եւ գինակալիդինդ չբդեաղ զըգեես ի կենաց.
«Ընդ մեղ լեր ի Հաւատս մեր փառաւորած,
«Եւ լեր երեկոյն ամենայն մարգկաց»

Ասաց Թէ «Ինձ հնար չէ ի ձերն հաւատ գալ.
«Եւ ոչ գիմ հաւատոյս կամիմ ուրանալ.
«Զի ևս քրիստոնեայ եմ՝ ոչն Հաւատ ծրնեալ,
«Եւ ի սոյն մեռանիմ յատսով կատարեալ»

22. է հաւատոյ՝.

Իշխանքն բարկացեալ՝ բղրաձեծ առնէ.
Իսկ սուրբն ասէ. «Ինձս այս ոչինչ և գոյն է»։
Այլ և զգողսըն բանտեալ՝ նա բերեալ դանէ,
Զի զսուրբն ահարկութեամբն սարսափեցուսցէ։
Այնու ևս ոչ կարաց յողղողդել ըղնա.
Վասն այն ետ ի կռեզս պղընդել զոտ նորա.
Եւ ի գիչերին յայն գմարմինն կրառել տայ,
Ունելոզ երկաթի կեղեքել ըղնա։
Եւ նա ի յերիքնէնն սաստիկ նրաշէր.
Մերկ մերկ ի գուռն մահու հասանէր։
Ի վաղուն ըղսուրբն առ դառատուրն յղղէր,
«Ես անպատ եմ. արա զինչ կամիս ասէր։
Եւ ի տանին ըղնա ի գառապանի.
Ծուղին զոմն տաճկացած բերին առաջի.
Մահահար խընճոյիւք՝ ւ ասացին Դաւթի.
«Ես զի սա տաճկացաւ և փառատուրէ»։
Եւ սուրբն ասաց. «Բարեաւ գհաւատն վայելէ.
«Ես տաճիկ չեմ լինաք. սէրս առ Քրիստոս է»։
Անցեալ անտի յատեան բերեալ մնաձանէ
Ամիրանն որ ծաթաւի նորին պատուն է.
Գառատուրն կամեցաւ զի հաստատեսցէ,
Բարուր գնասուս գրրել զի վրճիռ տացէ.
Բայց առ Սեհան էֆէնտին ըղնա յուշարկէ,
Զի Թէ և անգ չդառնայ՝ «Բարեցէք» ասէ։
Եւ ի ճանապարհին ոմըն հարկանէր,
Եւ ոմն ածեալ ապտակ ի նա Թըքանէր.
Այլ ոմն ահաբեկեալ գնա սրխրացընէր,
«Թողէք զի զդա քարկոծ պրասցուք» ասէր։
Եւ գրմեցեալ գրտին Միհասի յարդին.
Եւ նա տեսեալ ըզսուրբն՝ ասաց պրխրագին.
«Մարդեակ, չէր չանացիր գու իմ խրրատին.
«Զքեզ ինձ որդի կարծեմ, գու չես հնազանդ իմ։

«Ախտ եկ ի մերս հաւատ՝ եթէ ինձ լըսես.
«Զի պարգևըս բազում քեզ ընձեռեմ ես»։
Եւ ասէ պաշտակին Ախծաթի յոյժ բերդես.
«Թանձեալ ձի և ըզդեստ, ինչք բազում ածցես»։
Եւ պնսին առեալ՝ եդ առաջի նորին,
Թէ «Ե՛կ գարձիր ի մեզ, ինչքս այս քեզ լիցին.
«Այլ և ծանուցանեմ զքեզ Թագաւորին՝
«Զի քեզ գեօղըս ասացէ և պըսպուԹին»։
Սուրբըն պատասխանեալ և այսպէս ասէ.
«Թէ սաս ինձ յոլով ինչք, նա վերընն մահ է.
«Ախտ փառաց՝ զոր գու տաս, իմ հատանեսմ չէ.
«Ինձ քաւ լիցի դառնալ յետոյ հաւատէն»։
Իսկ չեին ասաց ի բանս ըղնա արկանել.
Եւ գառատուրս երիս անսքաղ պահել.
Եւ զինուորք ըզդեչխին առան ի տանել
Ի զընդան ըզդեչխին ըղնա արգիլել։
Գըրոհ արեալ տաճկացն և անդէն կատին,
Քարկոծել կամեցան ի ճանապարհին.
Զհնազորքն փախեցեալ հազիւ հասանցին
Ի բանարն չուպաշուն՝ զի մնա էր տեղին.
Գըլխիվայր կախեցին ի նոյն գիչերին,
Եւ գնա Թողեալ այնպէս ինքեանք գընացին.
Եկեալ ի պատուհանն կինն այն ըզդեչխին՝
Դիտել Թէ գիչ առնէ ի կախազանին.
Տեսանէր լոյս վառեալ որպէս ըզդահլիճ,
Եւ սուրբն զրաքեցերս ի յարձակի կայր.
Տեսեալ ըզքանչելին կինն և հիանայր,
Գնացեալ առբն իւրոյ զդատաւորիչըն տայր.
Ասէր մեզագրանք՝ Թէ «Զինչ գործեցեր՝
«Բերել գանուն ի քո տունըդ չարչարէր»։
Վասն որոյ ի վաղիւն կա ըզնա հանել,
Եւ առ միւս չուպաշի յըղկերըն իւր տանել։

Նոքին տարեալ եդին զտաւրն ի փայտի,
Լըցին ջուր ի ներքոյ՝ զի տաւեալ պապի.
Եւ ի յերեկոյին առ զնուռան խօսի՝
Իբր ահ արկանելով մինէ կակղացեալ։

«Երթիմք պատրաստեցէք տեղի ըսպանման,
«Ղղիաորըն փորեցէք վաղուան քարկոծմանն»
Մըրըդն լըռեալ առաց «Ընդէր ինձ չասան,
«Զի ես երթեալ ըսէի զտեղին իմ մահուանն»

Եւ սա ի ըղձկոտնէն այր չարաբարոյ՝
«Ինձ պինդ տայք, ասէ նա ընկերացն ալյոյ,
«Զի գնա ես գարձուցից ի յիւրն հաւատոյն»
Նոքա զբրաւ եդին նըմա պայմանոյ։

Յուրացընել ըզտուրըն եղեալ գընաց նա,
Եւ յոյժամ ոչ կարաց, յամօթ հարաւ նա.
Բարկացեալ և ասէ զնուռարացն իւր նա,
Գրըէք զտան ի կոճեղն, յայժ պընդեցէք գնա։

Ապա բերեալ չբան ի թիան կապել տայ,
Քարչեալ ի յառաւտուն ամբացընել տայ,
Եւ բերեալ բաղում քար ի կոճեն կուտել տայ,
«Պինդ մընացէ, ասէր, և մի թեղլցի դառ»

Եւ օրպէս ի յօրացս պըրկեալ եղև նա,
Ընդ կոճն և յառաւտուն ի կախ մընայ նա.
Ապա երթեալ բերեն չբան կանուխեայ
Ոլորեալ խարազան՝ չրրիւ թացին գնա։

Սաստիկ և անողորմ նոպաւ ձագեցին,
Կխասնան պարթեալ թողեալ գընացին.
Ի մոն հաւաքասի եղեալ գնա տեսին
Զբաւրեցեալ, օրհնէր գնաւտածն մինձին։

Եւ ինուցեալ ըզտուրըն ի կախաւոցէն,
Ոլորեալ ի յեռացն ըզձեռսըն կապեն,

Զբաւն ի պարանոց նոքին արկանեն,
Ի կառաւտան տեղին երթեալ դադարեն։

Գընան ի բաղանիսն, ասեն Սիւեաչին.
«Ահա բերաք ըզնա ըզսպանման տեղին.
«Արդ գինչ հրամայես գու վասըն նոքինս»
Եւ նա ասէ. «Երթիք առ իս յայս տեղինս»

Յորժամ առեալ տարան ըզտուրըն առ նա,
Բարգաւաճեալ կերպիւ սրպահաւաց գնա.
Ներնաճարիկալ գԻսաքիս՝ խանդագաւիթ նա,
Ազաչաց ողջմանի և ասաց նըմա.

«Ոյրբեակ, մի ասր ի մահ ըզքոյդ մանկաբիխն,
«Ընդհասակդ վայելուչ ի յըսպանութիւն.
«Եւ ես ասց ըզդուսար իմ զքեզ ի կընութիւն,
«Եւ ըզքեզ զբրեցից ինձ յորդիութիւն»

Եւ սուրըն ահիճեին նըմա ոչ անաց,
Եւ ըզկաստանիկք նոքա յօրինչ հանաբեաց.
Իսկ չեին տանիլ յօտիցն կախել գնա ասաց,
Մինչև ելանիցէ ինքն ի բաղանեաց։

Քաա հրամանաց չեին ասրարին նըմա.
Տաբեալ ի մի ոտին կախեցին ըզնա.
Սուսերըզ և գինուք խըճդճեին գնա,
Հարկանէին քարիւ և փայտիւ նըմա։

Ի բաղանեացն եղեալ չեին և ելին առ նա՝
Մորմոքագին գինըզ փայտայէ ըզնա,
Իբր բարիս առնելով օժանդակ լինայ,
Տայ ի կախաղանէն ելուսցանել գնա։

Շողոքորթմամբ խօսի ընդ սրրըզն սրի.
«Սրբ ի մեր օրէնս, սրգեակ իմ սրի,
«Սրբ ի պատուիրանս մեծի սրդարի,
«Զի յերկու կեանըս քո զքացես ըզքարի»

Եւ սուրըն ոչ նայեցաւ յերկայն նորա,
Սլլ լըռութեամբ եհաց առաջի նորա.

Վասն որոյ զայրացեալ և մահ ըսպառնայ,
Զի թէ ոչ ուրացցի զնա քարկոծել տայ։

Պատասխանի Եա սուրբն և ասէ Նմա.
«Զոր ինչ առնելոց ես, նա փութով արա.
«ԶԿրիքասոս Աստուած ասեմ և պաշտեմ ըզնա.
«Ծօժար եմ մեռանել վասն անուան Նորա»

Ապա հրամայեաց չեխըն ամբոխին՝
Քարկոծ առնել ըզնա՝ ըստ դատաւորին.
Նորա տարեալ ըզնա ի վիհն իջուցին,
Եւ հանեալ ի գերեզն և փաղաքչէին։

Երբէք անգամ ի խորխորատն իջուցին,
Դարձեալ ի վեր հանեալ և յոյժ նեղէին.
«Եկ ի յուշիդ և ջնջ հաւատս, ասէին,
«Զի մի մեռցիս, ի նանիր կեանք քո կորիցին»

Եւ յոչ լսելն սրբոյն՝ ձանձրացան նորա,
Ասեն թէ «Աստուածն կապեր զմեր զորա»
Եւ ի հարն իջուցեալ՝ հողածակեն զնա,
Եւ քարամբնեցուցեալ հրըշաբեին զնա։

Իսկ սուրբն յայսկոյս և յայն մխոչեռեա ակնարկէր,
Նայեն ըսկսեալ խրճիթ քարընկէց լինէր.
Բարեկամ մի յեմիր յառաջմէ ունէր,
Նա եկեալ առ Դաւիթ զայս խորհուրս ասէր.

«Եթէ չես ուրանալ զԿրիքասոս Աստուած զոր,
«Ասա եպեբանս ինչ մեր հաւատոյս զոր,
«Զի մի յամր և կակաղ քարկոծիցիս զոր,
«Ա՛յլ ճեպով ըսպանցեն զի ազատիս զոր»

Սուրբն ասէ. «Մի ասդ Աստուած ինձ խօսել
«Հնձոն ինչ, և մեզոց ձեր իմ կրցորդ լինել.
«Ես անպատ եմ խընդրեք զարիւն իմ վաճել,
«Արարէք անձին իմ՝ զինչ կամիք առնել»

Տաճիկ ի՛ երթեալ ասաց. «Ինձ հալալ կ՚անես՝
«Որ քեզ քարինըս հինգ հարկանիցեմ ես»

Սուրբն ասէ. «Ի քեզնէ խընդիր ո՛ ունիմ ես.
«Քեզ Թողութիւն լիցի՝ Թէ զայն կատարես

«Եկր դու և բեր առ իս ըղըլխաներս իմ,
«Որպէս եղեն առիթ հեղոյց արեանս իմ.
«Զի նախ նոքա արկցեն քար ի վերայս իմ,
«Ապա դուք քարահեղ լինիք մարմնոյս իմ»

Այր սոյն անօրէն, խնամ և ժանտաբար՝
Առ սուրն եկեալ ցասմամբ՝ անողորմաբար
Ըզբրիով հինգ անգամ ուժգին զնա եհար,
Անդ ի խորափրեին կիսամեռ արար։

Կայեալ զմարմնոյ սրբոյն և ի վեր առեալ՝
«Փառք տուր առաքեցոդին մերոյ, ասացեալ,
«Զի ի մեռս կենացն ես չը լինես զրկեալ»
Եւ սուրբն ուշաբերեալ «Ո՛չ կամիմ գոչեալ։

Եւ խուռն ամբոխն անգէն ըզնա քարկոծեաց,
Ծաւուր ծանախրմնման սրբոյն Վարդանեանց,
Սուրբս այսպէս քաջութեամբ զրնծացն աւարտեաց.
Եւ առ Քրիստոս Աստուած դնդին ա՛նդ եաց։

Յոլմնէք լուսոյ հեգեալ հրաշաւորական,
Փայլեալ ծիրանագոյն ի ոսկ ազեղան,
Ծաւալեալ ի վերուստ կամարանքնման,
Ի վերոյ սուրբ մարմնոյն ի տեւականն կառուցանեն

Եւ յետ երկուց աւուրց գառաւօրն ասաց՝
Երթալ զնա յօդաւոր և արկանել չանց.
Զինւորքն եկեալ հասին զվիան գվլխոյնն ի բաց՝
Առ ի կերակուր տալ ըզնա գաղանաց։

Եւ այր մի կաշառօք գմարմինն սուրբ թաղեալ՝
Եկեալ քրիստոնեից և ըզնա բարձեալ,
Հանդերձ քահանայիւք ի տաղան եգեալ,
Ի գերեզմանն որ Սուրբ Գառաւոնք կոչեալ։

Եւ էր թիւրս բարգաւել Հայոց առւմարի՝
Երից եռ. հարիւրից և մին հարիւրի,
Եւ այլ եռ. երեսնից եռ. երկտասանի,
Ցամսոյ փետրվարայ երկի մեռատանի.

Իբրև զհաղող խաղեալ կրծեցին ըղսա,
Բերեալ ի հընձանոյ գուբ սակին ըղսա,
Գինի բերկրանաց մեզ տրմեցին ըղսա՝
Մինչեմպաքիք վիմաց և ապրիլն ըղսա.

Ինաւին պըռոտքք արնկոց սիրուն երևի,
Ի սես և ի ճաչակ գեղեցիկ թըւի,
Բայց իւրն այգւոյ արնկոյ բերքըն թէ լինի,
Առաւել վայելուչ ՚ւ ընտիր սեռանի.

Աչապէս և սուրբս այս մեզ քաղցր և հաճել է,
Որ ի մեր ժամանակ նահատակեալ է.
Թեպէտ ընտրեաք բազում և սուրբք յոյզ է,
Սակայն մերում ծառց բերքըն սուրբս այս է։

Սեծ զարմացումն ունիմ և կամ հիացեալ՝
Իբր իմ իւիք եղև այդքան զօրացեալ.
Քանզի աշխարհական սակ ունկամբ լըւեալ,
Աստուած է ինքնաստս կարծեօք ծանուցեալ։

Յուսով հատատագոյն այնքան քաջացեալ,
Ի խոսմանց կամ չահէ զնմրգ ոչ կասեալ.
Լըլկման չարչարանաց հիպէս տոկացեալ,
Ի սեր գրատեր չեխին հիմ ոչ տապիպացեալ։

Քարկոզքի քաղ վրկայ, յոմէ վարժեցար.
Արգ զի յատուրս քոյ զոք վրկայ ոչ տեսար՝
Ներմէ զի կարծիցի թէ վրսատհացար.
Եւ կամ թ՚ ի գործ ուսեալ և հանդիսացար։

Ա. Ծէր բարեխօս լեր վասն ամենայնի,
Մինդամայն ազատց քրիստոնեայ տահմի,

Թողութիւն չընորհել մեզացըն պարտի,
Այլ և Մխայիլի զարմ Բարդամ գըլխի.

Ցետ այսց ամենայնի առուբք ինչ անցեալ՝
Քահանայ մի անուն Յովհաննէս կոչեալ՝
Վասրն վաճառելոյ չեղոյ գաւոյ կուտեալ՝
Մօտ ի սեղին յայն ուր Դաւիթն քարկոծեալ։

Եւ զամէն մանանուն Ապըրկեր կոչեալ՝
Ըզնա գաւոյն պահակ ի վարձու կալեալ.
Սա ի մի գիշերացն հինգ ժամուն տեսեալ
Դաւթի քարկոծման տեղն զի լոյս ցոլացեալ։

Ա. յայն առաւօտին ծանօթքըն տեսեալ՝
Զի էր Ապըրկերն այն յոյժ պլշագունեալ,
Նոքա հարցեալ թէ «Քեզ պինչ է պատահեալ՝
Որ այդպէս պլշադեմ գու կաս չըրատուցեալ»։

Ասէ. «Մինչ պահէի, յանկարծ լուացայ.
«Տեղիքն պայծառացեալ ի ցերեկ գարձաւ.
«Ես ապրեալ՝ անդէն միտս յիմարեցաւ.
«Ես անձն իմ զարհուրեալ և յոյժ գողացաւ։

«Զի լոյս ապիրատէ ի յերկինից եկեալ.
«Գողոց կախաւեղոյն ի մօտն էջեալ.
«Զորոյ պայծառութիւնն միտք իմ ոչ բաւեալ.
«Ես չէ լոյս արեգոյ նորա նըմանեալ։

«Զի ինձ անծանօթ էր լոյսն որ հանդիպեալ.
«Ես զի միայն էի և ես յոյժ երկեալ.
«Ես ոչ գիտեմ թէ ի սեղին յայն ինչ կայ՝
«Որ այնպիսի լուսոյ արժանի է նայ»։

Զի սա չէր ի քաղքէն, այլ գաւառակայ.
Վասն այն չգիտեր գտեղին քարկոծման նորա,
Եւ չէր արևս ինչ փոյթ որ հարցանէր զնա,
Եւ կամ զնահատակման տեղին քըններ սա։

Ցետիս էր շաբաթ լոյս մեծի Պասկըն՝
Ուր Սըրբոց Քառասնից տօնըն կատարին.

Եւ նախ քան զայս՝ բաղումք չաւ անգամ տեսին
ի կատարման տեղին և գերեզմանին։

Եղև տեսլեամբ այս Դաւիթ ցուպ և գաւազան
Ումեմն ուրացելոյ յեցուցեալ ծերութեան,
Զի զոա խրախոյս առեալ իւր և սխալեան,
Եւ կանդնեալ գիմակաց իւրն ուրացութեանն։

Սոյն վկայաբանական տաղն ունի մեզի է ձեռագիրը, էջ 218 բ—228 ա, այս վերնագրով. «Պատմութիւն տաղիս. յարեալ առանաւոր Նահատակութեան Դաւթի Սեբաստացւոյ։ Սորա անմիջական և անբաժան շարունակութիւնն է կազմում Գառնայր Կռուանի տաղը՝ որը երբէք առանձին նահատակի պատմութիւն մեզը բաժանելով գնում ենք ներքևում։

Տաղի հեղինակն է ոմն Մելքայէլ որբի Բաղաւոր գեղեր, որ և ըբ անունը յայտնապէս գէշում է էջ 515, տող 2։

Հեղինակի անուն են կապում նաև էջ 514, 17—28 տողերի սկզբնատառերը, որոնք մենք չայտնի անելու նպատակով հատու ու սև տառերով ենք տպագրել տուել. այսպէս ՄԻՔԱՅԷԼԻ ԲՈՂՆ ԵՒ Հեղինակն անշուշտ այդպիսի մի անուղղ տեղ գնելով ըբ առաջադրութիւնը, նպատակ է ունեցել պատպանուել խոզդախող գրչներից, որոնք կարող էին տողերի կամ բառերի շարքը վոխելով՝ հեղինակի առօդագրութիւնը անհետացնել։

Այդպիսի մի խոզդախութեան հետաքրքիր դէպք ծանոթ է մեզ Գրիգոր Աղթամարցու «Պատմութեան եղեկ պատկառելի այրեն, ծագումնաբ ամէն շատցիս ասէին, և մուշտուխս ....» տակի վերաբերմամբ։ Այդ տաղ ունէր տուն է և սկզբնատառերը կազմում են Գրիգորիս անունը՝ տես Կ. Կոստանեանց, Գրիգոր Աղթամարցին և իւր տաղերը, Թիֆլիս, 1898, էջ 46—47։ Բայց ահա՝ հաջիկ վրդե. ժողովածուի թ. 27 ձեռագրի

մէջ (էջ 139 բ) այդ տաղը կրճատուելով վերածուած է չորս անելի, և այն՝ տողերը խախտած կազդով. Նրան կցուած է նաև իբր անբաժան շարունակութիւն մի տաղ՝ Գրիգորիս Աղթամարցու մի այլ տաղը ճշտագրելուն առն հեղինը ազատ (տես Կոստանեանց, Գրիգ. Աղթ. էջ 48). այնպէս որ Գրիգորիս անունը խզապատնեշ է եղած (տմմս. ց. Թօփչեան, Յուցակ ձեռագրաց հայկի վարդապետի, Վաղշապ. 1898, էջ 42 ա)։

92-

ԴԱՍԳԱՐ ԿԹՈՒՐՆ

† Ռ՟ՃՒԶ՟—1677 ապրիլ 29

Ա՟յրս այս անուն Դասպար՝ ի յազգէս Հայկայ,
Մականունեալն Կրնուան կոչեցեալ սորա,
Ի փորձանաց երկը զհատան ուրանայ,
Ցեաղ փախմանեալ և յայժ զրզմնայ։

Զի էր ինքն տեղեակ քրիստոնէութեան,
Եւ ոչ որպէս զԴաւիթն ազգէս Թէրական.
Վասն այն լայր և կարգայր վայրս երկնական՝
Հանապազ անձինքն իւրոյ կոլքոտեան։

Պահէր և առնէր սա պահս ազօթական,
Ողբան և յաղաղիր, բայց գաղտագողեան.
Եւ հասեալ էր տարիքն սոյր ութսուներեան՝
Իբրև քրան և հինգ մինչև յայս ամեան։

Բայց ինքն վաղուց հեռե հասանել ցանկայր
Հեղհեղմբ արեանն վճարել զպարտեան իւր Քանայր.
Մանայն պատճառ յոտոյ Դաւիթըն լինայր,
ԵՒ աւարըրք ծերութեանն, ասպ քաղանայր։

Չի ընկէց սա ի բաց զխաչերն ըսպիտակ,
Եւ կապեաց ի գլուխն գօտի կապուտակ.

Դընացեալ ի չուկայն, շրջեալ հատարձակ,
Ցեաղ եկեալ նրատառ ի տեղւոջ յայտնակ։

Տեսեալ ամ մի տաճիկ և հարցմամբ խօսի.
«Ըզ կապեր ես կապուտ՝ թողեալ զձեն տաճկիս»։
Եւ նա ասաց թէ «Զինչ ասես դու ինձի.
«Չի ես քրիստոնեայ եմ, այլ և մահմետիս»։

Եւ նա ձանձեալ տաճկացն անդէն կուտեցան.
«Մա չէ, ասէր, արդեօք ալեօրն կրնուան»։
Բայց նա ասէր թէ «ես չեմ տաճկացօրն այն.
«Ես հայ եմ ի վաղուց քրիստոսադաւանն»։

Եւ դնա կալեալ տարան յիշխան քաղաքին,
Ցեաղ ի գատաստան բերեալ գատէին.
Դատաւորեաց նա զԲրիստոս Աստուած յատենին,
Եւ զինքն քրիստոնեայ և Ծառայ նորին։

Եւ առեալ զնա բերին ի տեղին կատարման՝
Մատ ի տեղւոյն Դաւթի նահատակութեան.
Եւ նա զԲրիստոս Աստուած լինէր խոստովան,
Կընքէր նշանաւ խաչին ըզդէմսըն խրթնան։

Կախեալ զնա փայտէ և չուառալ էջուցին.
«Տաճիկ ես և թէ հայ» զնա հարցանէին.
Իսկ նա գատանելով զծխատս կենդանին,
Ազատարհնաց զօրէն և զհատատս նոցին։

Անդէն կախեալ զփայտէն ըզնա խեղդեցին,
Եւ քարկոծ արարին ի կախաղանին։
Եղեւ այս յապրիլի քրան և ընինի՝
Ցեաս երկրորդատ տարոյ կատարման Դաւթին։

Սոյն վիպաբանական տարն ուշն մնծայն է ձեռագրեալ էջ 228 ա—229 ա, բայց ոչ իբր առանձին տող, այլ իբր անմիջական շարունակութիւն նախագտալին, որ տասն տառատեսակներէն տես վերը էջ 516։

93.

ԴՐԻԳՈՐ ԱՐՆՑԻ (ԿՈՐՆԵՑԻ)

† ՌՃՀԱ.=1682 մայիս 19

Նայն վկայն մտանն Լեռամբ է մեզն Զամչեան, հատ. Գ. 656, տալով մեզն հետեւեալ փոքրիկ տեղեկութիւնը.

Քանի մի ամաք յետոյ քան զառ (Գրիգոր Տաթեւացի) Նահատակեցաւ ի Թուին Հայոց ՌՃՀԱ, ի մայիսի 19 և այլ ոմն Հայ Գրիգոր անուն ի Կաստանդնուպոլիս, որ էր Ծնընդեամբ ի Կարին գաւառէ ի գեղջէն Կանայ. որ և բան առեալ ամանց առնէր զբեռնակրութիւն։

94.

ԹԱՐԳՄԱՆ ԿԱՄ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԿՈՑՍ ՇԵՂՆԵՐՑՈՅՆ

† ՌՃԽ=1690–1

Կայսս այս էր ի գաւառէն Գողթանայ՝ ի գեղջէն Նագկերտայ, և էր անուն նորա Թամամ, որ է կատարեալ կամ լցեալ, գաւառ առն միոյ անզգամի՝ Մալխաս անուն, և էր տանուտէր Նագկերտայ։ Իսկ գեղակիցքն ասացին ցնա. «Ե՛կ տուր զհատս տանուտերութեան քոյ»։ Եւ նա զհատսն, և ասաց ի վերայ նորա բազում ևս, և խիզախեին ճնշել։ Իսկ նա պատրեաց գնոսա՝ և ասէ. «Ծրոյդ տուք ինձ աւուրս երիս, և ես հատուցից»։

Եւ նա երթեալ վախճանեաւ և գնաց յԱպահան՝ առ իշխանն Նախչաւանու Մահմատ-Ղուլ-խան՝ և ասէ. «Գուսար իմ՝ տաց օրդւոյ քումմ, և դու զերծ գիս ի գեղակնաց անտի»։

Իսկ իշխանն արար ըստ կամաց նորա. գրեաց առ չինականն Նագկերտայ, թէ «Ես առի գհատսդ գարա, և ինձ եհաս գամենայն. և դուք չունիք հրաման խօսել ընդ գմա»։

Եւ զդրեն յեր Մաբթուզայ-Ղուլի էր յերևան նաեւել տեղապահ գեղ Զալին. գրեաց առ նա, թէ «Առաքեա ի Նագկերտ՝ և բեր առ քեզ զգուսար տանուտեր Մալխասին»։

Եւ լուեալ զայս ի Տօքէն, առաքեաց զարս Հանդէրձ կնաւ տաճկի ածել զկայն Թամամ։ Եւ գնացին հրաւիրականքն. մատուցին զշար ուտեստիքն։ Եւ մինչև ցայժմ ոչ էին լուեալ զայս աղկին և մայրն Յարժամ լուան, ազատաս կէին, ճանկէին զերեսս, ծոցէին զհեր, լային և հառաչէին։ Իսկ Տաճիկքն կալեալ զերանելի կայն Կատարեալ, մերթ ի քարշ, մերթ ի յատին, և տարեալ մատչին ի ժամուտսն։ Իսկ պիղծն Մահաս պատուէր առաքեաց առ Մուրթազայն և ասէ. «Ահաւասիկ մի խօսեացես ընդ զառերիմայ, մինչև ես եկեալ տարցից զնարանին»։

Եւ առեալ տարին զնա յերկրան և ցուցին Մուրթազայ-Դաւլուն։ Եւ տեսեալ զգեղեցկութիւն նորա, զարգարեալ զնա սակաւ և արձակեալ և գիպակով և այլ և այլ զարդուք պճնեցուցեալ և ինքեան հօր նորա, զի արասցէ զնարանին։ Իսկ երանելի կայն Կատարեալ ոչ ուրախանայր, ոչ ուտէր և ոչ ըմպէր։ Այլ միշտ գիտէր ածէր, թէ արդ երանելի կարիցէ զերծանել։ Եւ նաեւ հանդէպ ձորոյն. և ի գլուխս բարձր քարանցն գնէին, զոր նենգ խնարհ տեսի ինչ գոցէ, զի իջեալ փախիցէ։ Եւ ոչ եգիտ ցած տեղի։

Եւ ապա ի գիշերի միում խորհեցաւ ի միտս իւր, թէ մնալոյ է քարանցս ի վայր. բարձր է խիստ կամաւ և Քրիստոսի հաւատովն մեռանիլ, քան ապրեալ ինքեամբ ձեռամբ կենդանւոյ»։

Եւ կիզեալ լաչ զերեսն, անկաւ ի բարձր քարանցն ի վայր, և ուշաթափ եղև սակաւ մի. և ապա յարուցեալ ոտիւ ընդ կամարին՝ որ ի վերայ հաւատացն գնայր, և անցեալ ընդ նոյն՝ ուղղէ զինքն գնալ ի Կարբիս։

Եւ այն պատահեաց տաճիկ մի, և ոտիւտաց առ նա կայսն. և նա նմա ապագի մի՛ և ասէ. «Ծոյլ ինձ զճանապարհն կարգաւորէ»։ Եւ նա ելոյց նմա և ասէ. «Պատեան զայգեստուսդ և մնաս ի նարգեղ, և անդ ցուցանեն քեզ ճանապարհն»։

Եւ նա գնացեալ էանց զգիւղն, և առապար ճանա-

պարհաւ երթայր՝ և ոչ գիտէր թէ ուր գնայր։ Եւ հայեցեալ տեսանէ՝ զի առաջի իւր գնան բազմութիւն Տաճկաց՝ որք և կանայք՝ բեռանիւր անասնոք՝ հանդէպ լերինն Արարատ գնացուսանաւ։ Եւ փութացեալ եհաս նոցա, դմուռ ածեալ՝ թէ ի շէն ինչ երթան նոքա։ Ոչ նոքա հարցին զնա թէ «Ո՞վ ես, կամ ուր երթաս», և ոչ նա եհարց ցնոսա ինչ. և անմտանչ գնայր ընդ նոսա գինի նոցա։

Եւ գնացեալ հասին հանդէպ գեղջին եզափարգաւ։ Եւ սուբ կայան եհարց տաճկացն զանն գեղջին. և նոքա ասացին. «Գեղ է Հայոց՝ և կոչի եզավարգ»։ Եւ ապա մեկնեցաւ ի նոցանէ, և ուղեցաց գինքն գէպ ի գիւղն. և եհաս ի տուն քրիստոնէի միոյ, և ասաց զամենայն՝ զոր ինչ վասն իւր. և ապաչէր նոցա՝ կոչել քահանայ մի, «զի հաղորդեսցէ զիս. գիտեմ՝ զի ահա սպանանեն զիս»։

Եւ նոքա գնացեալ բերին այրի երեց մի՝ Մկրտիչ անուն, և խոստովանեցաւ և պատուաց նմա զամենայն վասն է ծնդմնէ մինչև ցօրն յայսմ էր, և հաղորդեցաւ մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի։

Եւ տէր գեղջին տաճիկ ուզարկաւ, ասաց արձակել զնա, ասր և կամի գնացե։ Իսկ նմա պիղծ Սահակ անուն, որ էր տանուտէր գեղջին եզավարգայ, ասաց. «Ես երկնիւ յիշեմանձն, զի մի վատնգ ինչ կրեցից սակս գործոյ»։

Եւ գնացեալ պատմեաց իշխանին եւ ասէ իշխանն. «Ես փոյթ ինչ արարի վասն նորա. արմկեսուկ այգպես է, գնացեալ մերկացուցէք զնա, և կորուսէք զինքն»։

Եւ եդ երթալ տաճիկ ընդ պղծոյն Սահակայ, որ գնացեալ կապեցին զերանելին, և հեռացուցին ի գիւղէն, և մերկացուցին ի զարդուցն. և արձակեցին զանկապան ոտիցն իւրեանց, որ չաչուրքարգի. և եռան ցնահակ. և նա խեղդեցաւ զնոսա զսուր կայսն Թամամ՝ կառաքեաւն բարի մահնաւոք և ուղիղ հաւատով, մաքուր մտօք և ճշմարիտ սիրովն Քրիստոսի։ Եւ կուսեցին զբարինս ի վերայ նորա, և թողեալ գնացին։

Եւ ի վաղիւն եկին պիղծ հայր սրբոյն՝ և ասէ ցիշ-

խանն. «Ծնյց ինձ զգուստն իմ»։

Ասէ իշխանն. «Գուստն քո զկնի՛ն իւր քեզ չնորհ հեաց. և պատուեաց նմա զամենայն»։

Ասէ պարն. «Գու՛ ոչ կարացեր պահել կին մի, որ ընդէր սպաներ. տուր գնաբժին նորա»։

Եւ ետ նմա զնոյն Սահակն, և գնացեալ եհան ի տնէն քոյ քարանցն, և տարեալ ի գիւղն եղամարդ, և ժողովեցան քահանայք և ժողովուրդք բազումք, և թաղեցին ի ինեքջոյ տեղին եկեղեցւոյ Տարաւոյ։ Եւ եմուտ արեգակն, և մարն չկկեղեցին պատուել զերկկոյեան ժամն։ Եւ յաւարտ ժամուն՝ գնացին ոմանք՝ զի համբուրեսցեն զգեղեցման նորա. և տեսին որպէս մանր կայծ Տրոյ ի վերայ գերեզմանին, և գրոհ տուեալ միմեանց՝ գնացեալ տեսին լոյսն ի վերայ գերեզմանին. և այնքանք միայն անդ՝ մինչև նուաղեցաւ լոյսն։ Եւ իմ՝ լուեալ՝ գնացեալ խնայեցան հաւատալոյ ի Մկրտչէ երիցոյն. և գրեցի զամուն ի վերայ տապանին և զիմաստական Ռձ[1]։

Այդ վկայաբանութիւնը արտատպուած ենք Ջաքարեան տաճկատպից, տպ. Վաղշպա. 1870, Բ. էջ 128—131, գլուխ ԿԲ, Հանդատարերութիւն Կատարեալ կուսանին։ Առոգագծեալ տառերը աւելցուած են ա՛յլ թէ մեր, այլ հրատարակչի կողմից։

1. տպ. ինչ.

95.

ՊՕՂՈՍ ՄԵՐՈՓԵՑՈՑ ՍՆԵՐՊՈՑԻ

† ՌՃՌ=1691

Որ էր ի քաղաքէն Մղերտաւ, որդի քրիստոնէի, հայ ազգաւ, ուսեալ զնաւմանն և զնարաւանն, ուշիմ և ճարտար և քաջասիրտ և յամրազակ յամենայնի։

Յաւուր մեռա՛ ի տեղի սուրբ Լուսաւորչի մեռան ի վիրապին, որ յաղուէսացն կատարն, մինչդեռ ի պատանեան և յաղօթս կայեն առաւօտեան քահանայք և ժողովուրդք և վարդապետ ոմն, ընդ որս էր և Պօղոս սարկաւագն և երգէր, և յանկարծակի գրոհ տուեալ պղպզիկն, կուսեցան ի վերայ եկեղեցւոյն և քարիւռ առնէին իբրև զայր մարդ։

Քանզի նեռատեսական սարսի մի տաճկացեալ էր, մեծաձ հանդիսիւ չքնեցուցանէին ընդ քաղաքն, ուրախասիրեմբ և խնդալիւք. և երբեմն ի վերայ եկեղեցւոյն, զի ուրացական քար արկցէ ընդդէմ եկեղեցւոյն. և յարկաներն քար ուրացողին չեկեղեցին, ամենայն տաճիկք զնային արարին, քարիւ քարկոծէին զեկեղեցին Յոյսէ զարհուրեալ աշարեկ եղեն, որք ի ներքս չեկեղեցւոյն էին, հաւատալով Թէ ի սպառ կործանեն զեկեղեցին ի վերայ հնգետաց։

1. Մ սղեցիս. 5. Մ ի պաշտան.

Իսկ քաջասիրտ պատանին Պօղոս սարկաւագն ոչ հանդուրժեալ մնալութեան նոցա, երթեալ արտաքս յեկեղեցւոյն, ժամանէր ընդ նոսա և ի բաց վարէր. և հարեալ քարամբք խորտակեաց զիուսն և զդիշոչ նոցա։

Յայնժամ անօրինացն Թրիակայ զեկեղեցին և տաճն ի մէջ զՊօղոս պատանին և հարիանէին չարաչար հարուածս Ծով և կապեալ տարան առ գադին. և ասեն թէ «Ձայլ տղայս այս խորտակեաց զդիշոչ մեր. զինչ արժան է առնել գնմա»։ Եւ դառին վճիռ հատեալ ասէ. «Կամ տաճկացի և աղատեցի ի ձեռանէն, և կամ հրով այրեցուկ կենդանւոյն»։

Ապա ասեն հեռուս. «կան ոզբանօք և սպառնալեօք խրատ տալ նմա և ասել. «Ե՛կ գարձիր յօրէնս մեր և մի կորուսաներ զդեղեցիկ մանկութիւն քո. և մեք տացուք քեզ խելայս և մեծութիւնս.» զի գնա նորապսակ էր Պօղոս սարկաւագն։

Իսկ նա աղազակէր և զԲրիաոսս Աստուած գոսանէր և ոչ հաւանէր խոստմանց պարգևացն նոցա, և ոչ ի սպառնալեացն երկնչէր և ասէր. «Ես պատրաստ եմ ի ժամ վասն անուան և հաւատոյն Քրիաոսի Աստուծոյ իմոյ»։

Եւ այնպէս պահեցին աւուրս բազումս ի բանտի և հարցանէին թէ «Միթանչ զԲրիաոս»։ Եւ երբեմն տեսին գնաստատուն վիսս նորա, զի ոչ կարացին խախտել գնա ի սերոյն և ի հաւատոցս Քրիաոսի, ապա կուտեցին փայտ բազում յայծ և կապեցին զոտն ի ցից և այրեցին զնահատակն Աստուծոյ Պօղոս սարկաւագն։

Եւ նա սպրմանելով զերկաս երից մանկանցն, աւանդեաց գհոգին իւր առ Աստուած, բարի խոստովանութեամբ։

Եւ ժողովեալ զայրեցեալ զոսկերան և եդին յեկեղեցւոյն, ի փառս Քրիաոսի Աստուծոյ մերոյ։

Կատարեցաւ առքն Պօղոս սարկաւագին, ի Թուականին մերում հազար հարիւր և քառասուն ամին։

Սոյն վկայաբանութիւնը ունի միայն Մ ձեռագիրը, սակայն Ֆ և հռոմեերէն 26, Աթիլիոս եպիսկոպոսի վկայաբանութենից և Յովհաննէս Հռաւացուս չէշտասկանութենից յետոյ, էջ 127 ա''—բ'', այս վերնագրով. «Յայսմ աւուր չէշտասկ նոր վկային Պօղոս սարկաւագին»։

Սրբի նահատակութեան օրը որոշ չէ. բայց սակայն եռանդագին ընդունել է Ս. Աստուածածին մեզ և Վեցասն տօնի օրը (տես վերը էջ 525, տող 4—5), որ 1691 թուին գալիս է մայիս 28-ին, և որովհետև «աւուրս բազումս ի բանտին պահելուց յետոյ են նահատակում սրբին (տես վերը, էջ 526, տող 21 եև), ուստի սկսի ընդունիլը թէ նահատակութիւնը եղել է մօտաւորապես ապրիլի վերջերին։

96.

ՅՈՐԳԻՍ ՍԵՐԳԻՈՒԾ ԿԻՐՄԱՑԻ

† ՌԽՃԱ—1691–2

Սա էր ի քաղաքէն Ղարսայ, Հայ ազգաւ, որդի բա-
րեպաշտ քրիստոնէից. որոյ անուանն յառաջ Սաֆար էր,
որ երբեմն կարդաց և ուսաւ զՄատեան և զՊարականն,
եռուն նմա ստամեան և անուանեցին Մարգիս.

Եւ էր Մարգիսն պատանի 18 ամաց, գեղեցիկ տես-
լեամբ և ճարտար յուսումն գրոց. Եւ եղև յաւուր միում
հրամանաւ Յովն Իւրոյ գնաց ի գիւղ ուրումն Տաճկաց, ի
կարիս պիտոյից եւրեանց. եւթե անդ զի մերկ մի Նոտեալ
գաղաքանէր զօրինադիսն Իւրեանց՝ ասելով Թէ Ա՛յդպիսի
ոք էր, որ այսպան հաղարաց եա զանձն ի պղծութիւն»:

Ա՛ռ այս բան զարմացեալ պատանին, ասէ ցնոսկայն.
«Ա՛ձեզ է ձեղ ասել զայդ. այլ ես առաւել ձեզ նախա-
տինք է. լուր»:

Իսկ անօրէնն նենդաւորն սկսա կալեալ առ ժամայն
ոչինչ ասաց. Եւ Մարգիսն զդոյժ իւր հոգացեալ՝ գնաց
նոտաւ ի խանութին իւր. Եւ ապա եկեալ մերկայն յիտ
առաջը ինչ, ասէ ցՄարգիսն. «Ծուր ինձ ի մուշտակաց և
ի մոքնոցդ զոր ունիս»:

3. Մ անս.

Ասէ Մարգիս. «Ծուր զդինն, և ես ասց քեզ զոր ինչ
կամիս»:

Եւ նա ասէ. «Ա՛յեղէս ծրի տուր ինձ. ապա Թէ ոչ՝
մնանեմ գրեզ ի կորուստ, զի դու այն օրն Հայհոյեցեր
զօրինադիսն մեր զՄահմետ»:

Եւ դայս ասացեալ ազազակեաց առ մերձակայ եղեալ
տաճիկան և ասէ. «եկայք, տեսէք, որ այսպիսի մանուկ
քինբ վեզամբարին մերոյ, և դուք նեղէք»:

Եւ առժամայն զբոհ առեալ յենկիչարքն ըմբռնե-
ցին զպատանին և կապեցին և չարաչար հարկանէին. Եւ
Մարգիսն լայր և ազազակէր՝ ասելով Թէ «Զուր ասէ դա
ի վերայ իմ. ես ոչ գիտեմ զոր ասէ զանոնդ դայդ»: Սակայն
նոքա ոչինչ ունկն դնէին նմա. այլ առեալ տարան առ
դատաւն և ասեն. «Զատանիս այս հայհոյեաց օրինադիսն
մեր. դինչ հրամայեա»:

Եւ նա ցնոսկ եհաս ասելով. «Նմա՛ տաճկացիս, կամ
քաղկոծեացէ»:

Եւ ապա զատին զդրահան բանիւք խրատէր զՄար-
գիսն և ասէր. «Ե՛կ յօրէնս մեր և ուրացիր զչաւսան քո.
և ես ազատեմ գրեզ ի դաշնէ. և այսպան պարգեւս խո-
ստամ գրեզ. եթէ դառնաս յօրէնս մեր»:

Եւ Մարգիս ասէ. «Ես գիմ լոյս հաւատոյ և օրէնքն ոչ
թողում. և դուք զուր տեղն գիս կու սպանէք. դուք գի-
տէք. ես անպարտ եմ յանհնային, զոր դուք ինձ վերայ
տասցիս»:

Ցնոսկ այսորիկ առեալ տարան զվիպն առ փաշայ քա-
ղաքն, զի և ի նմանէ հրաման առցեն սպանանել գնա:
Եւ նոքն անխտասան գնանէ, Թէ «Հայհոյիչ է դա օրի-
նադրին մերոյ»: Ցուցին և գվճիռն դատաւին:

Եւ տեսեալ փաշային զդեղեցկութիւն մանկանն, գԹա-
գաւ ի նա և ասաց. «Ե՛կ, որդեակ, խնայեսի ի մանկութիւն
քո և գարձիր յօրէնս մեր. և ես ասց քեզ գինչս և զե-

4. Մ ի կորուստ. 8. Մ քրիբէ.

բիվթաս. և կարգեցից զբեղ ինձ առաքելիայ սպասաւոր և պաշտօնեայ»։

Սակ Մարգիս. «Թու. գիտես որ զորս զուր կու վիպէին վասն իմ. և ես անպատ եմ յամենայնի. թէ ուղիղ դատաստանն կ'անես, դիս կ'ազատես, քարի է. և թէ ոչ՝ ես զիմ հատանն ոչ թողում և զիրիստաս ոչ ուրանամ»։

Եւ ապա հրաման եւս փայտից հանել պատաբոյ քաղաքին և քարկոծել զծառայն Քրիստոսի զՄարգիս։

Յայնժամ իբրև պատաղի չար գազանք գիմեցին ննջիկարքն ի վերայ անմեղ գառին, և հարկանէին սրով և Թրով, փայտիւ և քարիւ. և ի բաղում հարուածոյն անդէն ի ճանապարհին հարին հանգալով ընդ մնասկանն. և սուրբն սպրմնաելով աւանդեաց զհոգին առ Աստուած։

Եւ ի քարշ տարեալ ի տեղի կատարմանն՝ այրեցին հրով զնաւրինին։

Եւ այնպէս բարի խոստովանութեամբ կատարեցաւ ի Քրիստոս Սուրբն Մարգիս Մարիաւագն։ Եւ ի գիշերին փառաւորեաց Աստուած զվկայն իւր սեպհականին լուսոյ։ Եւ առեալ հաւատացեալքն զայրեցեալ նշխարսն, ամփոփեցին յեկեղեցւոյնն. Այլ սիրան սրբոյն անարատ և ամբողջ մնացեալ, ոչ այրեցաւ բնաւ։

Եւ խօշաց սին առաւել ընդ, գնեաց գնա և տարաւ յերկիրն իւր. և տայ առաղնութիւն հաւատով գիմնալոյն, և փառս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Քրիստոսի Մարգիս ի Թէոսկանիս մերձ ՌէմԻ. ի հայրապետութեան Տճառն Նահապետ կաթուղիկոսին։

Սոյն վկայաբանութիւնը ուշ նախկս մեծն M ձեռագրէ, Սահմն 2 և հոկտեմբեր 15, Ուզիկեանս քահանայիւ, Թադեոսի, և Մագիստ պաշտելագործի վկայաբանութիւններից չեսց, էջ 111 բ՛՝—112 բ՛, այս վերնագրով. «Յայսմ աւուրս չեշտասն նոր վկային Քրիստոսի Մարգսի սկիզբն»։

97.

ՆԱՀԱՊԵՏԱՑՈՒ ՌՃՎԸՉ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

† ԹՀՆԴ՚—1694 մարտ 14 դ.

Սա էր ի քաղաքէն Պարսից, ազգաւ հայ և սուրբ լուսաւորչական, որոյ անուն հօրն Ամիրման և մօրն Շուշան, բարեպաշտ Տնողաց գաւակ Եւ վախճանեալ հօրն՝ մնաց սա սրբ ի հօրէն Ը ամաց. և մայրն ազգաւր գոլով՝ անոյց զսա բաղում վշաջք և տառապանաք. և սա զորդին իւր յաւուրն մկրտութեան և խնդութեան (ինն, զոր իլիկ ասեն, որով պատառուածք զգեստին ձեռնած առնեն)։

Եւ յետ ուսման արուեստին և հասեալ յարբունս՝ նստէր ի խանութի ի չուկայն որ կոչի Թահմազաչէ Բազային Եւ խանութի սորա մերձակայ տաճկացի լսա առուրութեան իւրեանց բազում անգամ հեռացրելիս լինեն յորդորելին զնա լինել օրինաւր իւրեանց և դառնալ ի Քրիստոսէ։ Եւ նա զայն ամենայն ոչինչ համարելով հատանել կայր ի կրօնս քրիստոնէութեան։

Եւ քանզի յայժ գեղեցկատես էր, վայելուչ և բարեհասակ երկայնութեամբ, գանն սրով առեալ զպատուհել նեղէին, հանապազ ի խրոխտանոք սպառնային, և զարհուրել ապստէին թէ «Զինչ է խափան հատանն զոր պարտ սես. եթէ դառնասս ի դէնս մեր, զբեղ փեսայացուցանեմք մեծ մեծամեծ իշխանաց գառերաց, զորոյ և կամիս. և

6. Լ յետ. 9. Լ յետմն. 20. Կ ևթէ. | Կ փեսայացանեմք. 21. Կ զորոց.

լինիս ի մէջ մեր փառաւոր ընկերք և մեծութեամբ. զի ահա ի դառն աղքատութեան կեաս։

Եւ սուրբն Նիկողայոս այնպէս ոչ համարեր զիւօս նոցա, մինչ զի և պատասխանեաց անդամ արժան ոչ առնել զնոսա. այլ միամիտ զիւր արուեստին զգործն կառաբէր։

Եւ յորժամ ոչ կարացին ամենևին պատասխանի առնել ի բերանոյ նորա, սկսան իրրև զիատուղի գոգան զրպարտել զանմեղ գառն Աստուծոյ և ասել թէ «Ահաւասիկ մեր ուրացաւ զՏէրն իւր և յօրէնս մեր զաբեաւ»։

Եւ նա համարձակ, անաղ և անվհատ միտիւով ասէր. «Ես իմ Տէրս ոչ ուրացայ եմ և ոչ թողուի. և զօրէնս ձեր ոչ կամիմ և ոչ առնեմ. թէ ձերն լաւ է՝ ձեզ լիցի, և իմ Տէրս ինձ լիցի»։

Եւ յետ այսորիկ այլ տաճիկքն որ նորա գրացիք և մերձաւորք էին, ասեն ցսուրբն Նիկողայոս. «Մ՛գ այսմագ (քաղքի այս էր մանաւանդ նորա), եկ և արա պատիւ երեսաբերձեան նոցա կերակրոց և ըմպելեաց, զի և նոքա մոռասցին զայս խօք ուրացութեան քո և զրպարտութեանն։ Եւ առ այս ի հարկէ յանձն առեալ զպատիւ կերակրոց ընծայել նոցա զանազան խորտիկօք։ Զոր կերեալ մոռացան զայն զրպարտութիւն, մինչ ի հինգ տարի։

Եւ յետ այսորիկ մայր նորա անուանացուեալ գնաց ի կարգ աշխարհն. և ինաց մինչև ի ԺԹ. ամիս. և եղեալ դառաւար մի Աննա անուամբ։ Եւ կային միասիտ և օրհնէին զԱստուած։

Այլ ոք ի սկզբանէ բանաւարուն սատանայ, զղջեաց և կրկին յարոյց զառաքին ի վերայ սրբոյն Նիկողայոսի, որք յանկարծակի գիւրեցին ի վերայ նորա և ասեն թէ «Դու, առաքի մեր Թեոդո դՏաւան քո և ընդ օրինաց մեր մնար»։ Եւ այսու բանիւ ամբոխ տարին և դրան տուեալ միմեանց, գիւրեցին ի վերայ սրբոյն։ Եւ բնդունեալ տարան առաքի գառաւարին, և վկայեցին թէ «Այս առաքի մեր ուրացաւ զՏաւան իւր և գաւանեաց զՏաւան մեր»։

Եւ գառաւարն սիրադային քննութեամբ հարցանէր զնա, գառաւ Տաւատաւն ի Տաւատս Քրիստոսի. և սկսաւ զղջանօք և խոռամանի պարգեաց և գարձեալ ապատնաւոք՝ կատարեաց չարչարանօք գարձուցանել զնա զՏէրն։ զանէ այս մատուց. մանաւանդ երբ միաձուռ գիւրեմ ար Յայսմ. Գ. տպ. առնասարակ համառօտասուն և. վկայաբանութիւնն մնացեալ մատեր մերի. նոր գոյ ևն գրիչներուն։ 3. L սատանն գիս. վկայեցին. 9. K կրտսեռանոն. 10. L առիվներ. 12. K գնա. 13. K պետի. L պետիդ. 16. L նոցա. 27. L է ի մեն.

2. K կաս. 3. L Նիկողայոս. 5. L պատասխան. 12. K Տաւատս. 14. L իմն գիս. իմ Տաւատն. 16. L էին և միբձաւորք. L Նիկողայոս. 23. K մայրն. 27. L զղջեաց. Յայսմ. Գ. տպ. ամենայ բերանք դնում է ևսլ գու. գինչ է այդ զոր ասենս, ոչ առաքի առաքի մեր ամենեցուն ընկալար զդինս

ժողովեցան ուլամէը և ամիկք ամանք ի Տաճկաց՝ ի տուն գաւառապետին և խնդրեցին ման քննութեան հաւատոյ արդարոյն վրէժխնդիր լինելոյ. եւ թէպէտ ամանք ի մերձաւորաց խոստովից տաճկացն՝ որք բարեբարոյք էին, գնացին առաջի գաւառապետին և վկայեցին ման անմեղութեան արդարն Նիկոմպոլիս, թէ «Մէնք գիտեմք և վկայ եմք որ առաջի մեր երկու լուր միս խնդրելոյն այդ առնա վկայքդ ի քրիստոնէէդ, և գա յանձն ոչ էառ զմին, առեալ թէ «Քանի՛ գոյին պաճուճ անեմ՝ ձեզ». ման անտրհել ի զուր պատասխանին զդա թէ ստեացաւ. մեք առաջի դրացի եմք գոցա. և մեք ոչ լուաք զարգացութիւն գորա. մեք անգամս եմք» առեալ գնացին։

Բայց գաւառապետն զառաջնոյ զառա վկայութիւնն ընկալաւ. և հրամայեաց դերձանելոյն առնել ի բանտին առ ինքն։ Եւ կրկին հարցմամբեալ ի մէջ առեներն սիրալ և ազգասէր խօսեցան ընդ նմա. և մինչև յերկու հազար զարիշ առնել նմա առաջի գաւառապետին եւ նա ոչ ընկալաւ և ոչ հաւանեցաւ. և ասէր. Ա՛յդչափ գրամ՝ և այլ աւելիւթ ես ձեզ տամ՝ եթէ թողուք զիս ի բնական հաւատս իմ՝ որ առ Քրիստոս, կալ. ապա թէ ոչ՝ գնա գիս տասնիւք, զի սպանս զաղբ անպիտան է այդ ամենայն յաչս իմ՝ զի ես գնատաս իմ զոր ունիմ՝ առ Քրիստոս Աստուած, ոչ արտնամ՝ և պատրաստ եմ ի մեռանել վասն օրհնեալ անուան նորա։ և գուք զոր ինչ առնէք զէք, սպասէք վաղվաղակի»։

Յայնժամ ամենեքեան գաւառապետին զասէն, թէ «յառաջ սրպագաւ զԲրիստոս և տաճկացաւ և այժմ կրկին զարձեր ես ի քրիստոնէութիւն. մեռանիս է» ասելով մահապարտ գրեցին զնա, և վճիռ. նուն դիւանաւն։ Եւ գահինն մերկացուցեալ զնա ի հանդերձից և մեծն

1. Կ ամիկ ամանք. L գամիկք. 2. L հաւատոցն. 3. L վրէժխնդիր. | L ի մերձաւորացն. 6. L նիկոպոլիս. | L յաւի թէ մեք ... գնացին տյե՛ ի տող 6-12. 13. L գաղջ առա. 16. L մինչ երկու. 17. L ոչ ընկալաւ. 18. L յաւի և այլ աւելիւթ. 22. L ասա. 30. L յաւի գնա.

բանկնաւն թողեալ, բակ ոտաք և գլխիբաց, ձեռս ի յետս կապեալ, հանին յերեսաց գաւառապետին եւ շրջեցուցանէին ընդ փողոցս և ընդ հրապարակս քաղաքին։

Եւ մանեաւին ազգակիցք առաջի նորա, թէ «Մ՛ղ ազ որ առաջնոյ և գարձեալ գառնոյ ի տաճկութենէն, մանրթիաս է. և այս է պատճառ նորա առելոյն երթայր և գահինն և առք մերկ ի ձեռնին եւ պատանին Նիկոդայոս զուարթ պարս և ուրախ մեզք Տամարեակ երթայր գինւոյ. և գոյն երեսաց նորա փայլէր պատկս գինովից մարդ։ և յերկինդ ոչ էրնացանէր. և բերանովն օրհնէր զԱստուած և ասէր. «Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս, տուր ինձ Տամբերութիւն, և ընկալ զիս առ քեզ, զի վասն քո հեղում գարիւնս իմ»։

Եւ անթիւ գառնդք ամբոխից երթային առաջի և դինի. և ամենեքեան ազաչէին զնա թէ «Մ՛ի կորսուաներ զվայելուչ մանկութիւն քո. ուրացիր զԲրիստոս և գերծիր ի մահուանէ»։ Եւ նա ընդառաջ վազէր և գնացս և ոչ կառնոյր ի մահուանէ. և այնչ պատասխանիւր ունէր։

Եւ եկեալ մայրն և մօրաքոյրն և զարձեալ և ամենայն ազգականքն, և վասն ան՛ մանկացն ազաչէին զառաջն և ասէին. «Փոխե խօսք մի ասա և գերծիր ի մահուանէ. և գնացիս յայլ երկիր և պահեցիս գնատան քո»։ Եւ նա բնաւ ոչնչ պատասխանեաց նոցա, այլ առ մայրն միայն խօսեցաւ և ասաց թէ «Տուր գնէն քո, զի համբուրեցից»։ Եւ առեալ համբուրեաց գնէնս մօրն և ասաց. «Երթի գնա, մայր իմ և մի կալ առ իս. զի ես եռաս գանձն իմ ի մահ՝ վասն սիրոյն Քրիստոսի»։

Եւ հասեալ ի տեղին դիմաւանն, ամբարձ գաչս իւր ի յերկինս և ասաց. «Տէր իմ և Աստուած իմ Յիսուս Քրիստոս, որ վասն իմ հեղեր գպատասխան սուրբ գանբիծդ քո, փութա՛ գիշ. զի և գիս արժանացուցեր այսօր

1. L պահեցնուն. 6. L և գահինն երթայր. 7. L նիկոդայոս. 10. L բերանոյն. 14. L ամբոխին. 18. L ուժեր. 26. L գնս գին. զի եռ. | KL կեաղ. 29. L յաւին հրեարդ իմ-ը. 30. K արիւնդ գին. սուրբ գաբիւնդ.

հեզալ զարիւն իմ վասն անուանդ քոյ՝ սրբոյ։ Ընկնայ, ծնչէր, զարնէ իմ, որպէս զգաստասրտագ առաջի ասառաձոյս Թեանդ քոյ»։ Եւ իբրև զայս ասաց աւետեան, չտաւ ի ծունկս առաջի դահճին։

Բայց դահճին և ամենայն ազգն Թուրքաց կրկին առիւծին զառաքն, Թէ «Աւետացիր զԲրիսաոս և զերծիր ի մահուանէ»։ Յայնժամ գայեաս սաւրն առ դահճին և ասաց. «Մի՛ անհետասա, ընկեր, ոչ հատանես զպարանոցս իմ. զի ես զԲրիսաոս հաւատացեալ եմ և հաւատամ»։ Եւ իբրեւի խոնարհեցուցեալ զգլուխն և մեկնեաց առաջի չորացեալ սրոյն զպարանոցն։ Եւ դահճին վերացուցեալ զառքն և եհար ուժգին զպարանոյ սրբոյն և ոչ կարաց հատանել. և կրկին և երեքկին եհար զառքն և ոչ կարաց հատանել, զի Թուլացան ձեռք դահճին Եւ այլ ոմն դահճի առեալ զառքն և առիպէր զերանելին, Թէ «Աւետացիր զԲրիսաոս և ես զեզք բժշկեմ» զայս խոցոտած սրոյս ի պարանոցիդ»։ Եւ աւետն նիկոդայոս կրկին զօրացաւ Հոգւովն սրբով և ասէր. «Ես զԲրիսաոս Աստուածն իմ ոչ ուրանամ. և զոս Հաստանելոյ եմ, ընկեր յամես և ոչ հատանիս զպլուխ իմ»։

Ապա ասէ և արիւնն որպէս զգառ հասէր և ներկէր զամենայն սարմին նորա և առաջի զերեսս երկրին. Եւ երկրորդ դահճին էս եհար ուժգին և ոչ կարաց հատանել։ Յայնժամ ամբոխ Թուրքին ասացին ամենեքեան Թէ «Անձեռնմխելի մնանայն ոչ Թողու մեռանիլ նմա»։

Ապա առեալ դահճին զրանակին և որպէս զգառն եզեն յականջէ յականջ զաւերն նիկոդայոս։

Ապա զգառն և կախեալի մեռնասաւ կատարեցաւ ի Քրիսաոս սուրբ Նահատակն նիկոդայոս Զի գերեվէ ընդ ամէն հարիւնեակս դահճին, որիշ որիշ մահ մի ընդունէր։

2. L ճանապարհ իւր, եւ յեսոյ սրագրատ իմ. | L գառաքաղ. 3. K քոյ. 5. L եկին փեւ-կրկին. 14. L ապ փե. գի. 16. L սրոյ. 17. L նիկոդայոս. 18. K քո փեւ. զբրիսաոս. 21. L զարքենի. | առաւ. 22. L առագէր. 23. L դահճին. 27. L նիկոդայոս. 28. K կրկնակի. 29. L զբէ Թէ. 30. K սրբէ սրիշ.

Եւ այսպիսի բարի խոստովանութեամբ Նահատակեալ ի յեռանեալ աւազն Նոր վիայ գոտւ Քրիսաոսի սաւրն Նիկոդայոս. և ի վերջացեալ գարուն Նորաքաղաք լուսով պայծառացոյց զսուրբ զեկեղեցիս, և ի ձմեռնացեալ սաստ կասաւոյց յեղանակիս Նոր վարդ փթթեցաւ ի սուրբ եկեղեցիս Պրուսայոյ ի պարծանս տառապեալ ազգիս Հայոց։ Եւ մեռ սուրբ մարմին Նորա ի տեղի կառարմանն ժամս ԻԲ.

Եւ գնացեալ քրիսաոնեայք առին Տրաման ի դատաւորէն, և բերին զսուրբ մարմինն յեկեղեցի սուրբ Աստուածածնին։ Եւ լցաւ եկեղեցին երկու ազգաք Հռոմոց և Հայոց. զոր գտնելոցն ի թեզուսին սրբոյն և ոչ բաւեաց օրն ոմն գնել զնա ի հանգիստ Վասն սրոյ մեռ սուրբ մարմինն յեկեղեցին ժամս ԺԲ և ամենեքեան առ հասարակ ունէաք պատրաստ Հանգերձեցին զսուրբ նշխարս Նորաս։ Եւ յերկրորդումն աւուր եղեն ի գերեզմանի սաղմոսիք և օրհնութեամբ և երգով հոգևորաբ։ Յորմէ յառաջ քահանայքն և երգեցիկք կառարին ամենայն ցաւոց, ի փառս Քրիսաոսի Աստուածոյ մերոյ։

Կառարեցաւ սուրբն նիկոդայոս ի թուականին Հայոց ՌՃԾԹ. ամին և յամենայն մարտի չորեքասանեքորդի, յաւուր չորեքշաբաթի յաղագս Հացից քառասնորդաց պահոցն, չորրորդումն շաբաթու. ՄԻՆացն, ի թագաւորութեանն Հազարագեաց Մուսան Ա.Հէ.ական և ի հայրապետութեան սրբոյ սԹոռոյն Եչմիածնի՝ Տէր Նահապետ կաթողիկոսին և վերառեալ հանգերձ քաղաքին Պրուսայոյ։ Աւետեսայ հոգևոր հայրապետին Որոյ սրբոյ Նիկոդայոսի չիշատակին օրհնութեամբ Հոյիցի։

Եւ ազօԹիւք Նորին և բարեխաւսութեամբն Քրիսաոս Աստուած մեր ասցէ աշխարհի խաղաղութիւն, քրիսաո-

3. L ի յուղի. 4. L պայծառացեալ զբ զեկղեցի. 5. L փթթեալ. | L յեկղեցիս. 7. L մարմին փե. մարմին Նորա. 10. L տառաց. 14. L զնշխարս զբ. յուղի Նորա. 18. L յուղի մերոյ. 20. L չորեքասանեակ երորդի. 21. L չորեք չարաքի. 22. L չորրորդում. 26. L նիկոդայոսի.

նեից անգորութիւն, թագաւորաց սէր և հանդարտութիւն, մեղաց թողութիւն և քրիստոնէից ննջեցելոց հանգիստ և արքայութիւն։

Սոյն վիմագրութիւնն ունին միայն K և L ձեռագրերը. առաջինը K՝ թերթ 2 և մասն 14, Ագաթանգեղոսի պատմութենէն յետոյ, էջ 340 ա՛—342 ա՛, այս վերնագրով. «Յայտ առաք վիմագրութեի սրբոյն Գրիգորայ, նոյ նահատակին քրս։ Ոսկ եքերդզը L՝ նոյն օր, նոյն վերնագրով, էջ 321 բ՛—313 ա՛։ Նմնա. Նաև Յայտ. Գ. տպ. Ա. 215''—218', որ թեպետ մի քիչ աւելի ընդարձակ քնագիծ է ունեցել. այս մասին տես վերևը էջ 532-3 ծանոթութեան մէջ։

1. L յանդգրութի. K յանդգրուի.

98.

ԼՈՒՑՈՒ ԳՐԻԳՈՐ

† Ա·ՇՆԴ=1703 յունիս 20

Էր նոյն Գրիգոր ի բնակչաց Երևան թաղի, գեղեցկատեսիլ և վայելչահասակ պատանի ուժի և տաճարական գործոց ծառայից. Եմուտ ի ծառայութիւն Անգղիացի վաճառականի ումեմն եղելոյ ի գաղութն Սպահանու. Գրանեցք հանգերձի Տօրն Տարաչաւոր միտմ յանցանել ի չուկային՝ անկանեն ի վերոյ չարբևսող անօթոյ խանութապանի ումեմն. որ վասն զայլացեալ խանութապանին՝ ուժգնապէս գանակնձեալ գնա վիրաւորէ վասն պղծելոյ զանօթին։

Նա այնպիսի վիրաւորեալ կերպարանօք գնայ ի տուն Անգղիացի վաճառականին՝ և պատուէ սրբազան իւրում Գրիգորի զանգատ. Ընդ ասէտա Տօրն ի գուժ շարժեալ սրբազնին՝ առնու ընդ իւր զերկու զայլազգի ծառայսն Անգղիացի պարանին՝ եւ գնացեալ ի վաճառանոցն՝ գտանէն գՏօրիմեղոս կրպակատէրն. և Տարեալ գնա վիրաւորն և ընդ քարշ տանեն ի գուռն Անգղիացւոյն։

Սրտմտեալ կրպակատէրացն ընդ այնպիսի գործ ծառայիցն Անգղիացի վաճառականին՝ կամեցան զնա մեծ հատուցանել. Գրիգոր ծառայիցն Տոքա, որ եղև պատճառ խռովութեան այնորիկ. Ուստի կարկառեցին զզգաստութիւնս վասն նորա, և առեալ զսուտ վկայս՝ գնացին առ

զենպես խրեանց, և Յանուցին թէ Գրիգորն այն հայ-
նեալ է զօրէնս իւրեանց. ուստի խնդրեցին ի նմանէ
վճիռ. զոր օրինաց։

Պատասխանի եառ զնոսկան. «Եթէ սուտ լեալ բանք
ձեր՝ այլն այն կամ պատուի մեռանիլ, կամ պատուի զան-
նալ յօրէնս մեր և կեալ»։

Բազաքացիքն ի ձեռն սուտ վկայիցն հաստատեցին զնոսա
իւրեանց, և ընկալան ի նմանէ զվճռադիրն մահապար-
տութեան կամ ուրացութեանն։ Զայն վճիռ տալեալ առ
Դաղի գաւառապ քաղաքին, վաւերացուցին զայն և ընդալ
նորա և ապա առեալ զայն՝ գիմեցին առ քաղաքապետան,
որ էր թեան Շահնշահալ խանին, յորդէն Վրաց և յայտ-
նեցին նմա։ Ետեալ նորա զքազմութիւն խանութապա-
նացն և զնախանձախնդրութիւնն նոցա վասն օրինաց,
հաճեցաւ ընդ նախանձն նոցա, և եկաց նոցա չաւագապե-
ւսան և առաքեաց ի Յանուցիոյ իւրոյ առ սուտն Անգղիա-
ցի պատուին և բերել զԳրիգորն և զհարկանդ Յառաջա-
կինն նորա։ Հասեալ Յառաջկին անգր և Յանուցեալ զհրա-
մանն՝ խնդրեցին զգան։

Յառաջան յայնմհիկ վաճառականն Անգղիացի հիւան-
դացեալ՝ վախճանեաւ, և մեռան երկու Անգղիացի պարտապան,
օրք անձանօթ լինելով լեզուի և օրինաց Պարսից, երկուս-
ցեալ սուն Յառաջից քաղաքապետին զոյդդրի երկու Յա-
ռաջկիցին Գրիգորի, որք կրօղէին ընդ նմա ի Տարիանել
խանութապետին, զոր հաստցեալ ի քաղաքապետն՝ եդին
ի բանտ։ Եակ Գրիգորք պահէին առ իւրեանս։

Ոչ գադարեալ բազմութեանն գիմին Հանդերձ քա-
ղաքապետին առ եղարբօրն արքային, ուր ի Յայն բարձր
քաղաք բարձեալ ազատականն. Խնդրեալ ազգ. Տէր, և
զքեզ ի մեզ. զի զայն անհնազանդ (Գրիգորը) դհամառականին
մեր սահմանի գան Տարեալ և վիրատրեալ, մեծամս անարա-
գանաք և հայհոյութեամբ ընդ քարշ ածեալ զնա տարեալ
է մինչև ի դուռն Անգղիացի պատուին իւրոյ, և ոչ զգուռ
միայն չհամացեալ նորա՝ հայհոյեալ է և զիրմա մեր և

զգնեւ. զոր ի հաստատել Տանեալ զիօրինացն զնոսկան՝
ցուցանեն նմա, և գարձեալ Յայն բարձալ ազգակին.
«Ա՛ռ զվրէժ արհամարհանաց օրինաց մերոց, զի պատշաճ
կեալ անարգեցաւ այն և Տաւատալեալ Տորդ յերկիր սուտ
զառ, վասն զի այր անհնազանդ զհամառ և զդատաստանաբեր
մեր յայտնի և Տամարձակ Տայհոյեաց»։

Յառաջեին զնոյն Յայն ազգակին իւրեանց նամին բա-
նիւք լուռ ի լուռ և ի լսելիս ամենեցուն. պարտաւորեցաւ
Եպարքոսն ունկն մատուցանել բազում Նոցա, և խոստա-
ցաւ նոցա քննել զգատն այն ի վաղիւ։ Իսկ ի Տետեալ
առաւօտին գարձեալ ժողովել բազմութեանն ի դուռն եպարք-
քոսին՝ աչխատ առնելին զնա նամին բանիւք։

Ետեալ Անգղիացի պարտացն թէ օրըստօրէ զպրաս-
նալ վրէժխնդրութիւն կրելոյ խանութապետացն Երկուցեալ
ի Տետեալութեանց գործոյն արձակեցին զԳրիգոր, և պատա-
ւիրեցին նմա գնալ թաղչիլ ի վիրա՛ ի գիւղացաս, մինչ-
չև գադարեալն, ասեն, չիմոմանին ասլուսին»։

Զոգաս Գրիգոր ի տուն Տոր իւրոյ, և Տնգր առաքս երթալ՝ ոչ երեսով այլ ուրեք պատապարիլ թա-
քանալոյ։ Յայն առաքն յանձնեին ի գործ եպարքոսին
բազքօղքն, և աչխատ առնելին զնա առնել Նոցա նորա
զԳրիգորեանն Անգղիացի իշխանին, ասէր. և ապատնալոյ
պահանջէր ի նմանէ զԳրիգորն Պրամ. պատասխանի առ-
նէր եպարքոսին, թէ «Յորմէ Տետէ ապատնաքրն մեր յա-
րեցին զայն արտևի, մեք պատրաստ եմք ամենայն
մերմէ վարեցաք ի բաց, ընդ որս եր և Գրիգորն»։ Այլ
ոչ լուեալ եպարքոսին բանից նորա՝ առիպեամբ պահանս-
չէր ի նմանէ զԳրիգորն, զի Տարցաքննեցից զնա, ասէր,
վասն գործոց տրամիկ։ և յատարբեր զնա, զի «Եթէ ան-
պատ գտցէ սրձակեցից առանց ինասու»։ Հայն Գրի-
գորի որ վիրատրեալն էր, կայր ի տան Անգղիացի իշխա-
նին. զոր յայտնեաց եպարքոսին Թարգման պարսն Անգ-

դիտալի, առ ի ապատ կացուցանելոյ զինքն ի գործոյ անտի, և ասաց. «Դու դեռեւ զտեղի սրբազան իւրոյ և մեք ոչ գիտեմք ուր իցէ Նաւ»:

Առաքեաց եպարքոսն զարս՝ ի բերել զՅարին Գրիգոր. 5 րի. որոց եկեալ և տեսեալ զՆոգիացեալս՝ անխղճութ զմահ նէ կալեալ կապեցին զնա և տարան առ եպարքոսն, որ հրամայեաց գնել զնա ի բանտի, որում և զմահ սպասնային, թէ ոչ յայտնեցէ զտեղի սրբոյն իւրոյ։ Տեսեալ արքունի ծառայքն զանկիրթ լինելն Անգիտացի գործոյ- 10 նեան վասն այնմիկ գործոյ դիւացուցին զայն բողոքարկու լանուաքաղաքացուն, քանչելիսդ զնոսա զի մի թուլացուցեն զդատաս, մինչև զԳրիգոր գտանեալն ի հասուստս իւրեանց։

Իսկ Տօրն Գրիգորի մերթ սպառնալեօք և ահաբեկումբեամբ զարհուրեցուցանէին, և մերթ սլոք և խարուսիկ բանիւք յուսադրեին առ ի չերկնչելոյ վասն սրբոյ իւրոյ. զի չէ յանկատար, ասէին, նա, վասն զի այրն վիրաւորեալ ի նմանէ՝ աֆասակիկ, ասէին, չկրի տղմանգամ, և չեք ինչ գնաս յանձն նորա. և արդ մի երկնչիր դու, 20 այլ ցոյց զտեղին քո. և մեք ոչ թողցուք թէ մաղ մի ի գլխոյ նորա պակասեսցի, այլ արձակեսցէ զնա եպարքոսն յետ սակաս ինչ Տարեպաշտելոյ զնա վասն գործոյդ այսմիկ»։ Եւ. զայս ամենայն բանս իւրեանց երդմամբ հաստատեալ հաստատեցին Տօրն Գրիգորիս։

Կազեցեալ նորա զայր մի յաղգէ Հայոց՝ եւս գրել կնաքն իւրում՝ (զի ինքն գրել ոչ գիտէր) զի անկասկած լիցի նա վասն Գրիգորի, և արձակեսցէ զնա գալ։ Զայն Թուղթ առեալ Տաճայից եպարքոսին՝ եկին և եհասուն մերձ Գրիգորի. որոյ ընծեղեցեալ, և պատրեալ ըստ իւրոյ պարզ- 30 ժասէիցանն՝ ասյ է ձեռս նոցա զորդին իւր զԳրիգորոս Որոց առեալ զնա բազում՝ խնդութեամբ գարձան ի քաղաքն։

Լուեալ գառաջադիզ Գրիգորի զընդունելին նորա՝ խնգացեալ խանեցան գնաձա բազմութիւն յոյժ, և պակուցանողական աշխարհութեամբ զարհուրեցուցանէին զնա

մահու սպանանել, եթէ ոչ դարձցի ի հաւատս իւրեանց։ Այլ նա պատասխանի տուեալ նոցա՝ ասէր. «Ես զքոյս հաւատս իմ ոչ թողում և զտղիղ զօրէնս Քրիստոսի իմոյ ոչ փոխանակեմ՝ ընդ օրինաց ձերոց»։

Իբրև տեսին նորա թէ Գրիգոր անպարգեալ զրանս նոցա, առեալ զնա կացուցին առաջի իշխանին, որում յանձնեալ էր եպարքոսն զինքն. գործոյն։ Տեսեալ նորա զԳրիգոր, բազում՝ ազգաւ և խանգազարաւոր բանիւք խօսեցաւ ընդ նմա, խոստանալով նմա զբազում գանձս, զպատուական սատգուածս, և զկին գեղեցիկ, «եթէ դարձցես, ասէ, ի հաւատս մեր»։

Որում հաւատարիմ ծառայն Քրիստոսի Գրիգոր պատասխանի տուեալ ասէր. «Բարիգոյ զոր խոստացար տալ ինձ՝ անցաւոր են, ասա և ընդունասն. իսկ հաւատն իմ ճշմարիտ է և աւուրբ, զի է Քրիստոսէ հաստատեցաւ, որոյ ճշմարտութեանն և զոհ իսկ վկայէք Ա՛րդ՝ լուարմբք ինձ. ես զնաստացանն իմ ոչ թողում՝ և զճշմարիտ հաւատն իմ ոչ ուրանամ»։

Իբրև լուան զպատասխան Գրիգորի՝ ասեն. «Բանգատգուշեալ է այսօր. տարեալ պահեցէք, թերեւս ի նեղս եկեալ զդաստասցի»։ Եւ տարեալ պահեցին զնա այն օր։

Ի վաղիսն գարձեալ կացուցեալ զնա յատենի, հարցանէին բանիւք սպառնալեօք և խոստմամբ պարգևաց, թէ «Ուրանաս զհաւատն քոյ»։ Իբրև նոքա իշխանն զհաստատութիւն Գրիգորի ի վերայ հաստատ իւրոյ, և զհամարձակ պատասխանին նորա, առաջադրեաց յայտնել զայն եպարքոսին, զոր զդացեալ խանգիսպատճառ ժողովեցան առ նա և ասէին, թէ «Քեզ յանձն եղև կատարումն գործոյս, և գու գործոս բռնութեամբ ածել զնա ի հաւատս մեր. յոր թէ ոչ յօժարեցցի գառնալ արդան է մահս»։

Բաղմապիսի բանիւք հաստատեցուցին գիշխանն լինել կամակից իւրեանց, որում և ասեն. «Յայտնեսցիր եպարքոսին, թէ կամիմք զԳրիգորն տանել ի Տրապարակ քաղաքիս և անդ հաշտութիւն գնդելով ընդ մէջ խաղաղա-

պանդն է. Անգղվացի պարտաց՝ վախճան ոտ գործոյն. և մեք պատրաստ եմք պատնէշ զնա՝ յորժամ հասանիցի ի հրապարակն։

Ձայնի գառաձանաբեմեանք կարկեալ զնոցն[ս]երդ 5 խրճանց, հանգիստ բազմութեամբն գնացին յառաջ եղաբերան, և անդ կրկնեալ զազգային խրճանց և զգանս բազմոց, ասէին. «Գառանիս այս անարգու գոա. օրինաց մերոց, և գշաւասակից մեր չահակիրճ գանեալ վերառ-րնաց, և ընդ բարբ եամ գնա. և արդ եթէ հանդ լցէ 10 Տէրութեան ձերում՝, դի մեք ի յայսահա պատանդ յայս-մանէ զազգի անարգանս կրեացուք, թագեալ լեզի եչխա-նութեան ձերում՝. իսկ եթէ ոչ, գնա արա ընդ մէջ մեր և գոդա, և պահանդիկ զրեէ օրինաց մերոց»։

Մայն օրինակ ազգայոյզ գանգատանաբք մեծացուցա- 15 նէին զգան գայն, և խնդրէին յեպարքոսէ գերեանն գան շրջեցուցանելոյ գիրերգոն ի մէջ քաղաքին՝ ի տեսիլ ամե-նեցունց։ Իրրև լուան գամենայն բանս նոցա, օրք չարչ դեպաբերուին կային բազմեալք՝ ամենեքեան իբրև փրեմ-ինդիրք օրինաց՝ ասէին. «Ոչ է պատ նմա կեանք»։ 20

Ցայնժամ Տրանեցեաց եպարքոսն Տամասից իւրոց, գի գիրերգ կապեալ տարցեն ի Տրապատի քաղաքին, և գան գործեցեն Թուպացւացանեալ գնա ի Տաւասաց, իսկ թէ ոչ Տաւանեցցէ նա՝ յայսահացն ինքեան, գի և ինքն դեկուսցէ Աչքային գնանէ. զայս Տրանեցեաց նա, գի անան- 25 դեալ էր զգաւառանաբեմենէ խորհրդոյ ամբոխին։

Եւս Տրանեանն այնմիկ մաուցեալ գաՏնաց մերկաց-ցուցին գիրերգոյ, Թողլով նմա միայն գշապիկ և գվարսերիկ, և Տիրեցին գնա ի Տրապատին կայս, գրաՏ ասլով ամբո-խին շարժանակի գնոսա, որք ոչ գադարէին ասէին ասլա- 30 նալեաց ասՀարեկիկ գնա և ասել ԹԷ Հաձէիր ի Տաւասս Խպամի. ասա ԹԷ ոչ քարկածանք և սրանալոյով մեռա-նիս ի ձեռաց մերոց». և գազգական այնոսիկ գիրգոթեամբ էին կապել ի յետուստ կողմանէ՝ մինչ գնոսա Տեզա-նել ի կապիչն. և գանեալ գնա Տարկանէին, և կատակա-

տէին զգլուխն ասէով ասէով Տանդիքն այլ բազմապիսի չարաբանօք։ Եւ խոնարել գնոսա բազմութեանն յայժ յայժ՝ չղիջացանէին գնա ի մէջ Տրապարակին ի մէջ չոս կայի քաղաքին, և ամենայն ազ յորդոքէր գնա մերթ ապա-նալոյք և մերթ քաղցրաբեմութիւն գանալ և Տաւասոց։

Իսկ Ծառայն Քրիստոսի Պետրոս արքական Տամեն-բազմութեամբ ասանելով ամենայն վշասից՝ առ ամենեսեան պատասխանէր Տամարձակ, Յառագով լինելով Քրիստոսոյ կան Տաւասոյ, և ասէր. Ա՛ զազ կարձէք ԹԷ ահագուշա-նելով ձեր գնա մաշառանաբ, երկուչելով իմ՝ ի բանից անարի ուրանալոյ գՏաւասն իմ ճշմարիտ և գձեր Աստուածն իմ գերբրիստոս։ Ա՛ս այս բան նորա կրճռէին նոքա գասա-նանեան խրճանց։ Եւ ոմանք կերպարանաց երանելոյն գտապել էր և պարձան, և ոչինչ խրճ արասյանէր գնան երկիւղի կամ պատրեկութեան՝ ի բանից սպառնալոց բազմութեանն և շրջեցուցանէին գնա Տաւուչն ի խան վաճառականացն Հայոց, որ մերձ էր մեծի Տրապարանի քաղաքին Ծանցուցանէին գնա անդէն, սեանալ Ծառայն Քրիստոսի գանոթեա և զգացի Տանգոյիս իւր սաբ գնոսա. Ձերձ[ա]ր, յաղագս Տաւասաս մեզոյ խնդ ի վերայ ճշմարտութեան Տաւասոյ մերոյ գաբ մի ինչ երկայնաբեր գի ես ի ստանձնա պատրաստ եմ և ի տեսանելոյ յօժարս։ Զայն լսեալ քրիստոսեիցն երկուց անդր, և սեանալ գեր-բանէին Քրիստոս ի գառն կապանս ստանձնանաց, ասէիկ-գեալ գառաձակիսն պատասուբ լայնն Տաւասյանաբ։

Ապրուցեալ գանձոյն գՔրիստոս ընդ այն, Տաւասցին ի մէջ մեծի Տրապարակի քաղաքին, ո՛ւրանալ ի սեանալ գնաՏատանն Քրիստոսի բաղմութիւն այլազգեաց ի չորեք-կուսէ Տարգան ատեալ կատարեան Ա՛նսի յատաբ վարեալ ատրան ի պանդխն Շահի, որ է Տանգեալ Դաւանեաց-ին, և Տանին գնա ի վերնագոյն կողմն նորա Մերձենցեալ առ նա ատաբ խոնարհութեան սին, և պատեալ գնոքա ալյզ բազմութեանց, սկսա նա խոսել ընդ նոսա քաղցրութեամբ այսու բանիւբ. «Ա՛ր[ե]ղեակ, գու մանուկ ես և նորաՏատակ,

«վնասեալ ի մանկութիւն քո, և փրկեալ զանձն քո, քանզի «ապրեան մանչուեասպանքդ որք ժողովեալք են ի վերայ քո՝ «ոչ Թագաւոր զքեզ միալ կենդանի. ուստի հատանեալց բա«նիցդ խնդ, և գաղթիր ի մնալ օրինաց քոց, և մնալ ի հատառ Մաղեզի՛ որ բարի է և երեւելի, որպէս և սու«սանեա զամենայն մանչուեականսն՝ որք բարեաւճեալք «են բարեկենցիկ կենդանութիւնովք, և օրհնեալք են «Թագաւորութիւնովք, և ժառանգօգոք են բարեաց ասահ «կենաց և հանդերձեալոյն եւ արդ լուր բանիկ խնդ և «ես կարեմ զքեզ խանութապան, և յանձնեմ քեզ զե«րեւելի կրպակն իմ, ընդունելո՛ զքեզ իբրև զորդի իմ, «տամ քեզ զերեք հարիւր թուման, զպատուական առաք«ուածս. և զվին գեղցկիկ ի գառնոյ մեծամեծաց զոր «գու հանիար»։

Եւ այլ պէս պէս բարութիւնս խոստանալով նմա, բերին առ ժամն զվերարկու մի ազնիւ, և հանդերձ այլով կրպակաբեր բարեմտութեամն առացին նմա. «Ահա «տաճիկ քեզ նման խոտման մերոյ. և արդ զդեցիր գու «և մի յամառելիր. և գնա հանդարտեա գնեսն գաճառա«կանապահնն»։ Զայս ամենայն առացեալ առէպեցին գնա ընդունիլ զվերարկուն։

Այլ հատառաւիմ պաշտօնէիցն Քրիստոսի մերժեալ զգան ի բաց, ի պատասխանի բանից նոցա ասէր. «Ի բա«րութենոյ պարի զոր ինչ խոստացար ինձ, չեն ինչ պի«տոյ առնելին. իսկ Թէ գուք կամիք զբարիս առնել ինձ, «այնպէսիցք գնա ինալ իմով հատառով. իսկ եթէ ի զուր «գառապարտիալ գնա սպանանէք, գնա գիտասկիք»։ Զայս առացեալ բանայր Բիքնին զգանին իւր, և բացեալ զգոր իւր՝ ասէր. «Գրարիք զոր ինչ հանդ է կամաց ձերոց»։ Իսկ գահիճքն յամենգաւանէին գնոյն նոցա, յուսով Թէ Թերեւս Թուլացեր նա ի հատառոյ իւրոյ։

Կային անդ և մանուք յարքայելոյ Հայոց ծառայք

Ց. տող. բարկառանեալք.

նորա. սպա ազգային բառիւք խօսէին ընդ նմա և ասէին. «Այժմ գնան փրկեալ գանձն քո առ երես գառանեան «գնատա նոցա, և յայտնիկիզ գնա յայլ քաղաքս ի սահ«մանս գրիստոնեայ Ծէրութեանց, և անդ պաշտեա գնա«ստա քո հանդարտակա»։ Զայս ազաչելով ասէին նմա։

Գառաւանեաքն նոցա երանելին Դրիգոր. «Մանչ այս՝ «որ այժմ հատեալ է ի վերայ իմ, յոր քաղաք և գնայ«ցեմ՝ կայ անդ, և ձգր և իցեմ պատահելոց է ինձ այն. «ընդ ձեր ազգս վասն առաջեալ կենաց իմոց կորսնեցից զքրիս«տոսի յաւուր յայնմ յաղեղ վերջնումն գառաստանին Տեառն։ Զայս ասելով Դրիգոր ցուցանէր զինքն օտարս և գուարթ վասն ի վերայ հասեալ ժամու. նահատակութեանն իւրոյ, զոր վայելէր գայն երեսաց Տեառն, որ առաւել քան գառա«նել պարծանացայր ժամ քան ժամէ։

Իբրև անյուսացաւ բարեմտութիւնն ապազդեաց գգար«ձէ նոցա՝ մի անի ի նոցանէ եՀայս ուժգին գառապանաւ գինե«կոնս նորա. զոր տեսեալ բարեմտեցանն, գրան հառաչ ի վերայ նորա և ի բարձրատանգակէ անտի գլորեցին գնա ի վայր. և մի անի ի նոցանէ մերկեալ գառաջ իւր եՀար ի մէջ կածող նորա. իսկ այլ ապառնդն կորզեալ գնա ընկեր«ցին ի սենեակ մի իաղին և փակեցին գդուռն. գի նման«չէին սպանանել գնա, յուսալով Թէ մարթ եղէ յետ այնր պատալ գնա. ուստի յարատեան ասէին նմա. «Այժմ հա«տանեաց բանից մերոց, գի ապրեացիս Թերեւս»։ Իսկ նա ի նեկրտատ սրտիան սլսոիս խոստովանէր գՔրիստոս Աս«տուած։

Զայն լուեալ ամբոխին ազատակիցին մեծամասն և գիմեցին ի վերայ սենեկին, կողմանեցին գդուռն, և հար«գան եառնն ի ներս. Անդ մի անի ի նոցանէ եՀայ սրամ գերեսս նորա և այլք սրով ծակոտէին գանձն նորա, կէսգն քարածիգ լինէին, որոց չատսիսն գինուց, ապազդի քա«ռաձգոյացգ գիւթն կացդսին պակուցանէին աչիս. Իսկ սրբոյն յարիւն Թաթաւեալ՝ գտելին այն առագաներ նո«

վաւ. Ընդ այն ապիզորիմ տեսարան ոմանց յայլագգեաց ի զարմ չարժեալ ոգրային, և զարմանգմամբ հարցանէին զկիրեսթա, Թէ «Ճեռնալ էիք այսպիսի ինչ». և անդամանէին գիպչասուսթիւնն գառաւօրայ։

Յաղագ ժամու. այ զի գաւա. անդ յապդէն Հայոց, զի ամենեքեան առ ահի խոյս առեալ էին ի տեղւոջէն յայնմանէ։ Բայց Հայ մի գիշերեալ զզէնս առնվագց, կայր անդ մերձ սրբոյ Նահատակին և տեսանէր զնահատակութիւնն նորա. Ցետ Թաղելոյ ի նա զդագանէին վրիժիանդրոսթիեանն իւրեանց ընկերին գնա ի մէջ խանին. և ի ներժանալ յատւրն կապեալ զպատան յատից նորա, ընդքաշ ածեալ տարան զերանելին ի տրապարակ քաղաքին և ձգելոյ ի տեղւոջ նահատակութեանն նորա, յայնմիկ գիշերի տեսանէ զերանելի նահատակն Գրիգոր՝ որ երեւեալ ինքեան ասյր զվառեալ ժամերգեաս, որում և ասէր Թէ «Ահատակի առեր զինգրելին քոյ. որպ զարթուցեալ ի քնոյ՝ գոհանայր զՏեառնէ։

Յաղագ գիշերի Հայք կային գոյս այլազգի պահապանս վասն ժամնոյ նահատակին՝ մինչև գլուսանալ առաւօտն. որք ի ներս տեսանէին զի լոյս մեծ ծագեալ և չըզատաւեալ կայր ի վերոյ բոլոր մարմնով սրբոյն, որք ընդ լուսանալ առաւօտուն պատմէին քրիստոնէիցն և մահմետականացն։

Լուեալ նպաստրոսին զամենայն անցս և զծագիլն լուսոյ գնոցա, վազվազակի ի լուսանալ առաւօտ առաքէ գՏեսթեալ առ քրիստոնեսն Ջուղայու՝ պատուիրելով զի վազվազակի եկեալ բարձցեն զմարմին նորա. և ինքն սպրասնոյ վասն ժամանելոյ գնա ի Տեսս բազմութեանն։

Եկեալ Հայոց բարձին զմարմին նահատակին Գրիգորիսի ի տրապարակամիջոց քաղաքին, և տարեալ յիրևան Թաղին՝ ի սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցի տեղւոյն՝ ամփոփեցին գերբանելի մարմին նորա մեծաւ փառաւք ի Տասուցանելն գնա անդր՝ Հայք գառնականի տրտատուք ողբային և Համբուրէին գտաւրք մարմին նորա Ջերմեռանդ փափագանօքս Իսկ ոմանք ոտք ի սեր նահատակին Յիսուսի առ գերեզմանն նորա՝ տեսին ի գիշերին զոգեպատ նշանս, զորս պատմէցին ի լուսանալ առաւրն։

Աբդ այսպիսի բարի մահուամբ կատարեցաւ նահատակն Քրիստոսի երանելին Գրիգոր, յամենապատ ամի Թագաւորութեանն չահ Սուլթան Հուսէյն Քաջին (1703), ի 20 Յուլիսի ամսոյ, ի ոտնի սրբոյն Ներսէսի Հայրապետին և Թադեայ Եպիսկոպոսին։

Գերեզման նորա կայ առաջի սեղանոյ Մատրան կամ Ամառան եկեղեցւոյն Երևանայ Թաղին՝ սովին տապանադրով.

Նահատակ վասն Քրիստոսի՝ որպէ Աստղիկ,
Դանիէ կայ եղեալ ատա ի շիրմի,
Նշխար մարմնոյ պատուականի
Ուսումն մանկան նահատակի,
Որ էր ամաց տասն և ութից,
Առնդգ տեսլեամբ յայտ բաղձալի,
Որ սուրբ Գրիգոր վերահասեալ,
Նման եղեալ զուարթնոյն մեծի,
Պրախոյնող ճգամբ մեծի,
Եւ մարտիրոս ի գաս վերջի,
Դառն և գժնեայ ամանակի,
Կատարեցաւ մահուամբ բարի,
Անուշ ոտն բուրմամբ նմանի,
Մինչ առաջի կայ Քրիստոսի,
Բարեխոսէ իւր չկշողի.
Եւ գչիշատակն կատարողի
Ի Թուիլ Տպիսպատնի

6. տպ. յուիերրորդ. 8. տպ. 1153 փետ. ռ.ճծգ. 13. տպ. Աստղիկ, որ անշուշտ ապագրական սխալ է. ուղղելիք Աստղիկ. աստղ (Աստ) արտերէն նշանակում է Առիւծ (Տմմտ. Ասան. Լևոն. Վանդ յատուկ անուններք)։

Ուձ յիսներորդի,
Ի Թիւս երիս մակարդի,
Ի վերայ միւս յոթելիսի.
Ցուլս անաղ էր երրորդի,
Եւ ասն էր մեծ ներսէս Հայրապետին։

Մինչև ցայսօր պատահի ի Ջուղայեցւոց գերեզմանն նորա իբրև գերեզմանն սրբոյ և նահատակի. վասն որոյ բազում հիւանդք մանաւանդ կանայք՝ այնմանէն զնուր ի վերայ տապանաքարի նորա և լմզեն ի ջրոյ անտի. և բազումք բան հաւատոյ իւրեանց ընկալանուն զժշխելութիւնս

Ցնչեալ վկայաբանութիւնք քաղած ենք նոր Ջուղայու պատմութենէն, Ա. էջ 210—221, գլուխ ԻԲ, «Նահատակութիւն Գրիգորի Լուսաւորչեան վկային Գրիգորեայ, որ հատակապէս կոչի Նշոյ Գրիգոր, եղելոյ ի ժամանակս շահ աբբասի Հանդին, յամի 1703։» Նոյն տեղը, էջ 221, ծան. 3 ասուած է թէ գիտացիր պատմութեանս էջ տեսաւ մի մարդկի, որոյ պատմութն ոչ էր յայտնի, այլ էր ժամանակակից, և թէ ուս նոյն անձնաւոր Նոյն որ ներկայ էր ի ժամ նահատակութեանն Գրիգորի։ Տարագրութիւնն էր Լատինաց չէփոփ։» Յարագրութիւն Ի. Տէր Յովհաննէսեանց (Նոր Ջուղայի պատմութեան հեղինակը) էջ 220 գտնում է հետեւեալ ընդարձակ ծանօթութիւնը՝ ևս կոդմիզ։

«Ա. անդամ պատմեցին այսպէս պատմութիւնն. զի ասի թէ յանգանին Գրիգորի յաւուր մեռանի ի շուէյցին (զոր ապահէպոծն գիտեալ է կարով անցուցանէր անդէն վասն վաճառականց) և լինին պատճառ անկանելոյ այնը յերկիր և բնկանելոյ. յայսմանէ առնէր առեալ այսպէսացն, և հարեալ ի գերեզմանոսկ կերպարանաց նորա նահին գնում. և բանագանն գնա գառնալ յօրինս իւրեանց, զոր ոչ յանձն առեալ Գրիգորի, առեւ, նահատակեւ։ Ինչ հաւանական

թան է յաւէտ վերոգրեալ պատմութիւնն, զի անհատական է թէ վասն գոյն պատճառի բնկանելոյ շուշայի երեք լեզի այնպէս բռնագաւառութիւն մինչև ի մահ անգր ածել գլխատման գործոյն, թէպէտ և ի քաղաքի յոգում թագաւորելոյ նոյն բռնաւութիւն. Եոկ վերոգրեալ պատմութիւնն զոյ գրոցն է ժամանակակից՝ յաւէտ առաջապատում եթէ քան յաջորդութեան գործոյն զոյ պատմէ։ Յուսամ զի վստահանալիս եղիցի առաջին գրոյ հաւանել ուղիղ յաւղ առնէ այսոցիսի կատարութեան երեք այլազգեաց, զի մի և ընդհանուր մատնեսցին է ոմանց վտանգս գոյապատութեան։»

Ամբողջութեան համար մէջ ևս բերում նաև հրատարակիչ երկրորդ ծանօթութիւնը (էջ 220)՝ այսպէս. «Եոմ գեղ նկարագիր բազոյ խաղերացանած ամբոխի այլազգեաց, որք գգածեալք նոյն կատարութեամբ, զոյ ճարտար նկարագրէ առաջին պատմագիր (թէպէտ ճարպատ բանիւք), որ և հատուած գժամանակիկ լինելն իւր անցեալն այնմիկ։»

99.

ՍԱՀԱԿ ԲԵՐԴԱՑՈՒ

† Ա.Ն.Ո.=1714 հմր. 17

Յաջմաքեզից ճառս վկայարանութեան սրբոյն Սահակայ նոր վկային, որ վկայեաց վասն Քրիստոսի ի մէջ խառժաժ ազգին։ Ա՛ս էր մանուկ ամաց եօթնեամանից, յերկրէն Գողթնայ, ի գեղջէն Բուժաւոյ։ Գայ ի սահմանս Ղարժ՝ ի պահպանդ քաղաքն Թուբքայ, որ կոչիւր ամենայն լեզուաւ. Ագարա, վասն վաճառականութեան, գնեալ խրայ մնդակայիւ։ Ա՛ս լեալ գիմաքն գեղեցիկ, աչքն գայլերաչ, հասակաւն երկայն, սեպհականքն ապառաժայն, նախանձին ազգն սնօրինաց վասն գեղեցկութեան և գիմացն, հնարիս հնարս չարանենան, և ամեն ընդ միմեանս։ «Ջինչ պատգամ մանկանս պատրիկ՝ պի գաղձդի չորէնս մեր, և դնեա մեր եղիցի»։ Խրատուսուն ամենայն չարեաց սատանայ խրատ գնոսս առեն։ «Հնարեացարք պատճառ և կացուցցարք վկայս, թէ սա խոսսացաւ պատրիկ զօրէնս մեր և սրանաւ գերեսն. պատճառ վկայուցարք տաճկի գառաւորայ և մեծամեծացս։ Եւ հանդոյ թուեցաւ բանս ընդ միմեանս՝ զոր խարհեցանն խորհուրդ. տաս, և ոչ կարացին հաստատել, բան սատկին։

Մինն ի խորհրդակցաց գնայ առ գառաւորն և առնէ թէ «Ա՛ս խոսսացաւ զօրէնս իւր ոչրանալ և գառնալ չօրէնս մեր, և ոչ առնէ. վինչ պարտ իցէ առնել նմա»։

Առէ գառաւորն. «Վասն գառնալ պարտ է չօրէնս մեր, և կամ սրով մեռանել»։

Առէ անօրէնն. «Մանուկ մի է սաս ազգաս հայ՝ յերկրէն արեւելեան, խոսսացաւ պաշտել զօրէնս մեր, այժմ ուրանայ»։

Յայնժամ կռչեցին զսուրբ մանուկն յառեան Քրիստոսի ամբոխին. և կացին սուտ վկայքն՝ որպէս խորհեցանն, վկայեցին թէ «Լուաք ի գիմանէ սր սաէր, թէ չօրէնս ձեր գառնամ»։

Եհաղ ամբոխն ցսուրբն Սահակ. «Իրաւ է զոր գբէն սանն գազա»։

Յայնժամ լցեալ մանուկն Հոգւովն սրբով, չարժեալ ի խնամոց վերայն, և բաց ունելով զերկիւղն սնամէ, անվեհերապէս խօսեցաւ զպղտրաժայն բարբառովն. «Ա՛մէն բայ, ոչ գիտեմ զդազա, և ոչ ճանաչեմ. և զոր խօսիցն ևս չգիտեմ. բայց միայն զՔրիստոսն գիտեմ և ոչ զայլ ոք»։

Ջանիցս անգամ գարձուցին զնմա սուրբ մանկանն, մանուկն անխոփոխ ունէր զդատաստանն սր առ Քրիստոս։ Յայնժամ գառաւորն գրեաց զնմա սուտ վկայիցն, և հրամայեաց սրիանել զսուրբն Սահակ ի բանդ։ Ամենայն սր կացուցանէին առանձինն, զոգեցնէին և նա չնորհաբն Քրիստոսի անչարժ կայր ի հաւատս և ի գատաստանն ի Քրիստոս։

Եւ չկրկրդեամ առաւն սրաթ մեծ հանդէս հրապարակաւ. Իւսուֆ ամբրայն՝ սր էր իշխանաց իշխան, հանդերձ գառաւորաբք և այլ մեծամեծօքս. Ջգովելի մանուկն գերծ գառաւորեաց և այլ մեծամեծօքս. Ջգովելի մանուկն հանէն ի բանտէն, խոնարհ ունելով զդլուխն, և կացնն սուտ վկայքն. Գարձեալ գնոյն բան առաջարկեն, թէ «Ասաս զօրէնս մեր պաշտել և գիւրն ուրանալ»։ Մանուկն երանելով կայր սրպէս գառն ի մէջ չարնակաց գայլոց, և գիրբասաս գառանդեալ ոչ գագաթէր։

Առէ ամբրայն ցսուրբ Սահակ մեզմ մեզմ. «Մանուկ, լուր զոր սաեմ. ահա վկայեն վկայքն զո. զբանս սկսեցին

դրեալ է. եկ օրգի, գայթիր յօրէնս մեր, և տաժ քեզ պարգեւս բազումս, և գընարհս գոցես առաջի իմ, և գքեզ ինձ օրգեցիր արարիչ, ապա թէ ոչ կատաղիմ առնեմ գքեզ։

Յայնժամ մանուէ նոգեաբնակալ ասաց. «Ո՛չ այդպէս, ամէրայ, եթէ մեռանել ես հասանիցէ՝ օրպէս ասեմդ՝ ոչ ուրանամ գրիստոսն իմ. քանզի գնա գիտեմ և ոչ գայլ գր. գոգա օրք վիպեն զանն իմ՝ սուտ վիպեն. ես ոչ ճանաչեմ գդբաս։

Եւ ոչ կարացին կասեցուցանել ի հաւատոյն զոր հաստատ ունէր անդրդուելապէս. քանզի հիմն ի վերոյ վիմի էր և ոչ կարացին հեղհեղն անօրէնք առնանել և յաղթահարել, այլ ճեպր անտապան. Փեռք բաղերարին Աստուծոյ։

Եւ գարձեալ հրամայեցին արկանել զսուրբն ի բանգ. և անասելագ պահէր զինքն և ոչ ուտէր գկերակուր նոցին. և քրիստոնեայքն տակ ոչ կարէին. այլ կամաւ էր անասելագ։ Եւ զայսոսիկ նոքա մինչև եօթն օր։ Ամենայն օր ահագնացահեղն գեւահեղի սուրբ վիպեն, թէ «Ահա վաղիւն հատցին գքէրթեա քոյ. զայս առնէին զանն ահի ամենայնի՝ որ ուրանիցեն նոյ. իսկ նա ևս առաւել զինգէր և զօրանայր։ Եւ կոչեաց գասաւորն զմի առաքակիցն քրիսանէից, և ասէ. «Ասացէք ցմեծարին, թէ ոչ ուրանամ զքրիստոս, մինչ թէ ուրանայ և գնայ յիւր աշխարհն, և պատրէ գհաւատոյ իւր։

Եւ զայս բան գասաւորին Ծանուցին սուրբ մանկանն. և նա ոչ էառ յանձն, ասելով. «Թէ սպանցին զնս վասն Քրիստոսի պատրաստ եմ և ոչ ուրանամ։ Եւ եկեալ Ծանուցին զբան սուրբ մանկանն գասաւորին, թէ «ոչ առնու յանձն զոր ասացիր»։

Եւ հնարեցին զայլ հնարս. գրեցին զվերոն մանուն, և գշրաժան ամէրային և գսուրբ. առաքեցին առ սուրբ վիպն Քրիստոսի, մինչդեռ ի բանտին էր Աձն գսուրբ մանուէլ. «Ահա մեռան մանուն քո և հրաման ամէրային, և ահա սուրնս Զաքարիէ եղիս առաջի սրբոյ վիպին, և նա ոչինչ ասաց. զայս միայն՝ թէ «պատրաստ եմ մեռանել վասն անուանն Քրիստոսի»։ Եւ զայս Ծանուցին ամէրային, թէ «ոչ ինչ երկեաւ, ոչ ի հրամանաց ձերոց և ոչ ի սպանն»։

Եւ ի յեօթներորդ գիշերին չատ չաչաքեցին զսուրբ վիպն Քրիստոսի, մինչ երկաթեայ ունէիցօք գեռանեցին զմարմինն. եւ յեօթներորդ աւուրն յերորդ ժամուն՝ դղրուիս զօրուն՝ որ էր մեծ իշխան և զօրավար, և նա իբրև զդաղան աշագին կատաղեալ՝ կամէցաւ և գսա առնել սուրբ մանկանն. ոչ Տանդուժեաց ի գասաւորին առնել, այլ եղ ի հրապարակի փողոցին, և նոտաս չատ առնէր, և ժողովուց զզօրս իւր գամենայն։ Եւ կոչեաց զդղրուիս զօրուն ի նոյն առեանն, գնաւասարդն, գմեծամեծքն ամենայն. և եղեւ մեծ գղրգուքիւն աշագին. և ամենայն ժողով քաղաքին կատեցան Տամանգամայն, հաւատացեալքն և անհաւատքն, և ամենայն եկան ի մեռանիլն։

Դղրուիս զօրուն Տարցանէ գգաւասարն. «Զինչ արասցուք մանկանս պատրիկ՝ եթէ ոչ գայթցի յօրէնս մեր»։

Աձէ գաւասարն. Զսո օրինաց մերոց պատ է կամ՝ գառնալ յօրէնս մեր, կամ՝ սրով մեռանել, որպէս գրեցան ըստ վկայիցն. ապա... և Տրամայեաց... «զօրէնս մեր սրպէս խոստացաք»։

Պատասխանեալ մանուէն ասէ. «Քան լիցի սրանալ զՔրիստոս իմ և գառնալ յօրէնս ձեր»։

Եւ ասէ գղրուիս զօրուն. «Թէ գայթցիս յօրէնս մեր՝ բազում ոսկի տաց քեզ և չատ բարեփիւնս. ապա թէ ոչ գառնաս՝ մաշս մանեալ գքեզ»։

Եւ երանեալ մանուէն բացեալ գնորհալի բերանն՝ ասէր. «Ո՛չ ուրանամ գհաւատս իմ. ձեր ոսկին ձեզ լիցի պատրաստ եմ եթէ մանեսս գիս մաշոս»։ Միմեանց գնացեալ ըստ ասողին, զօրացեալ գԱստուծոյ. և ոչ է գան-

21. կէսադրեալ պակասների համար ի ձեռագրում է թէ «պահանջեն յօրինակի մերում իրքն չորս տող. ըղձալի է՝ որպ ունիցին այլ օրինակ լնալ զներին»։

Հուշն պատճեցաւ, և ոչ ի որոյն երկեաւ, այլ յաղթեաց երկիւղ կռուան. ցամեաւ առաջի նորա ամենայն որ ինչ յաշարհին էր, քան Դաւթիւ. այլ խաղայր ցնծագնով մանուկն Տագաւ. ընդդէմ եկաց ճակատաւն, պնդելով վաներ զանգեանսն չարին։

Յայնժամ ասէ գլուխ զօրուն ցգաստաւորն. «Ահա ոչ գառնայ. հնա զվճիռն մահուանս։ Յայնժամ եհաս գառամասորն զվճիռն եւ եղ յտոին զղջալն զօրուն, և տիրանալոց ասելով սատակագոյն Հայիւ. «Մերկացուցէք զդա և սպառնեք». և չար զինուորքն մերկացուցեն և զեռս յետս կապեցինս

Ով երանեալ մանուկ. զայդ մեծ պատերազմ ուսաք ուսաք. կամ ո՞ զայդ քեզ. զինքդ իշխես զայդ տանել. մա՛ վասն մերկանաս. մա՛ վասն կապեցար. ոչ գնաս. քանզի յեշատակ մահուն գոգացուցիր զմեզ. փախանակ կամ֊ բաժակ մահուն. բերես երանելի վիպոն Քրիստոսի լցեալ անապական զինեաւ. զկարնարար մեռոյնոյն ոչախս կաս գտեիցագ կոխեր ճմեր և նկուն առներ. մերկացաս. զի մերկ ընդ անմարմին թշնամւոյն կռուեր. երկիւղոյ սրտ֊ քոյին հանապետն կամագ դինու պատկեալ. պատեցեր վահանն հաւատոյ, սաղատարան յուսոյ, ուսեալ սրբանան անմահութիւնն, իբրև զիշխիկ պարշատարան ունելով գնացր աներկիւղ կոխելով զօձս և զկարճս, և զամենայն խարդախութ չարին. դնեաս մտեալ հետոյն Քրիստոսի յօ֊ բիներ և կապեր զպատերազմին. վառեր սուրհանդեին վառ֊ մամբ սիրովն Քրիստոսի. ոչ գիտայ դինչ է դան, դինչ է առանձինս, դինչ է երկիւղ դինչ վառք. այլ զիբրեաստն ի վերայ ամենայնի լաւ և բարձրագոյն հաւանեցար, սրպէս առաջինն մարտիրոսիս

Եւ իբրև առան ի տեղի կատարման հանդէպ զգան ամիրային. դինչ է սպանդանոց զօրուն Քրիստոսի, մերկ, ձեռս յետս կապեալ. ոչ ինչ խօսեր, այլ զայլեալ էր բա֊ ժակատն մահուան. յայսկայս և յայնկայս հայելով ի գումէ չարժէր զամենեսեան Ամենայն ազգ ժողովեալ հայեին

զկատարումն սուրբ վիպոյն. Թագաքոյց, Թագաւոյց, Հայոց և Հաւոյց և Իւսաւոյ, եւ գահիճն իբրև վերացոյց զսուրն թէ հասցէ զզլուխ սուրբ մանկանն, յայնժամ գոգուցն եմուտ ի նա, և ոչ կարաց հասանել զպարանոցն, այլ ընդ մերկ թիկամբն եհար և ճեղքեաց, և էլ արիւն չառ եւ սկսաւ երանեալն պատաստել. քանզի զպատասուս ընդ սրեան խառնէր

Ով կարասցէ զանէաս սուրբ մանկանս պատմել, ով գրանելոցս յոր. ով հիացման արժանիս եւ մի ոմն ի զինուորացն մանկանն ընդ սրեան չարժելով. ով անիրաս, ընդէր չարչարես. արդ հարս։ Այլ և վե֊ բացուցեալ գահիճն զսուրն թէ հասցէ, և ոչ կարաց ի գլխոյնէն. ընդ ականջն հանդերձ երեսացն կառս և եղև մանուկն սրեամբ հերկեալ. և ոչ ինչ խօսէր. որպէս գառն նշոյանձին, այլ զպատասուս ընդ սրեանն հնայր։ Յայնժամ ամիրային ոչ կարաց տանել զպատկան. հայհոյս և պղտանէն ասէլով. Թէ վերուկ զնեմս։ Յայնժամ գահիճն իրրև զոչնաց զնեցաւ Դաւթաւ գահիճն զսուրն եգ ի գեօտին. քանզի այնպէս ահագին հայն գահաւորան էր և գեօտին. քանզի այնպէս զհայն տանել ոչք մերձն էին. փախանակ ամիրանքան յերկիւղ ընկնելով. և սկսաւ անձրև մանրամաղ տեղալ, կա և զօրանալ սաստկագոյն զերթս սիւս և զերթս զեղաս. զի մի պատասխան սրեան սուրբ վիպոյն լիցի կռնան անօրինաց. այլ լուսցեալ ջնջեաց յերկրէ. և միայ մարմին սուրբ վիպոյն անշնաղ. և հրաս֊ մանեաց զատաստան զմարմին սուրբ վիպոյն ընկենուլ ի գեօտ մեծ որ կոչիւր Թէն (Ճան)։

Ապ երկիւղածք և առաքամպատչաք գնացին առ գառատան և եռան գրամս բազումս, և առին հրաման թաղելոյ։ Եւ մինչեռ առնէին զսուրբ մարմինն սպլիւ֊ ի գրան հանդատանան, տեսին անօրէնքն զի կանգուն կայր սուրբ մարմինն ի մէջ սպլիւն. հիանալով յետս գարձան. քանզի այնպէս երկեցաւ յայս նոցա եւ եղին ի տապա֊ նին սպլիսիւք և օրհնութիւնք և երգք հոգևորք. և

Յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի. ի տեղի կատարմանն ամենի ի գիւղն Տիրանդէից կամաւ կապեցաւ. ի մէջ սահմանացն անձրեւին, ամենեցունց Աստ ասի քրիստոնեայ և սատուածապատար բանպաիսի Էառ զառաջ արեւն վիպին, և եռես ի գիշերին ի տան անգր իբր գիւղ անցոյց։ Դիշերապահքն քաղաքին տեսին ղլոյն ամենեւին. եկեալ պատմեցին քրիստոնէից, ասեմս տալով, թէ տեսաք ղլոյն բոցաճաճանչ ի վերոյ յանկան. և երանեցին քրիստոնէից դՀոտատագ պայծառութիւնն։

Ի թուականին Հայոց ՒԵՁԿ ի Հոկտեմբերի ԺԷ, կատարեցաւ սուրբ վիպին Սահակ, ի փառս Քրիստոսի օրհնելոյն. ամէն։ Ի Ձմերայնի ղգագեալ սուզ ժամանակիւ եղեւեցաւ վարգ մի փթիթ և զարմանալի և մեծաչահաս, որ ելից գաթեղերս ամենայն։ Քեզ աւետե՛ս երիվերդ Դոպինաց, և ուրա՛խ լեր, որ ունես պատառս բարութեան և ճիւղս օրհնութեան. ուրա՛խ լեր երիվերդ Ղրեխոս, որ թեւատյարեալ ակ մի պատուական, և Հանգեաւ ի քեզ։

Շնորհիւ Հեղման սրբոյ պետն վիպին, Ցէր Քիստոս, թող դյանցանս զգաստիս զյարմարդի ճառիս, Կաթողիկեցւոյ Սահակեանի տրտւոյ յեռին բանաւիրիս։

ի կարգին Բրուտ. այլ զի ի Գողթն ծանօթ է միայն Բուհտուտ, անեզական տա է համարեալ Տայենիք վիճակին։» Այս տոզեզից յետոյ մէջ է բերուած մէջ պատասխան վիպաբանութիւնը՝ հետեւեալ վերնագրով. «Նահատակութիւն նոր վիպին Գրեհատակ Ս Սահակայ Բրուտենցւոյ։»

Վիպաբանութեան հեղինակն է Սահմանաս Կաֆայեցի, տես վերը, էջ 558, տող 19–20։

Յիշեալ վիպաբանութեանդ համառօտ ենք Պատմագրիս, որ էջ 345 նահատակին մասին համառօտաբար խօսելուց յետոյ, էջ 528, տող է. «Սահակ Բուհտուտեցի մանուկ նահատակ—ծանուցաք վասն ի շատէ ի տեղագրէ Տայենեացն՝ նահատակութեան մանկանս այլ չգիտեմ տեղագրութիւն նորին և պատմութ. սրբոյ մանկանս՝ թէ, Նա և զգացող պատմագրութիւն տեսանողաց գոյին, միանգամայն և ցաւոյ քաղցր զանխոտն մեռ հաշտելի վիպացն, տագնապ և տրտմեան գոչմանն աշխատն ընդ յիւսուածոյն հեղաբանելոյ, պահանջեցին զվերադարձ հրատարակութիւն վիպաբանութեանն։ Ի վիրապարին անուն գնացն յաւելմամբ նահատակ կոչեցեալ Բրուտ կամ Բրուտն,

ՃՕՕ-

ՍԻՄՈՒԷԼ ՄԵԼԻՔՍԷԹ

✝ Ե՜ՀՃՐ—1723 յուլիս 15 գշ.

Սոյն Նահատակին տապանագրեր մեկնած ենք մեր ձեռքում, արտագրուած Քօսեանի Հայք ի Չմիւռնիա և շրջակայս աշխատութիւնից, Տատ. Ջ. Վենետիկ, 1899, էջ 89, այսպէս՝

Ի ՅՕՍ Ի ՏՈՊԱՆ ՄԱ-
ՆՈՒԱԼԻՑ ԴՈՀԱՆՑԱՒ
ՍԱՄՈՒԷԼԻՆ. ՉԵՐ-
ՄԵՒԱՆՊ ՀԱՒԱ-
ՏԱՒՎ ԳԼԽԱՏՑՑԱՒ.
ՍԱ ԱՐՊԷՒ ԵՒ ՏԷՐ ԵՂԵՑԵ-
ՒՆ. Ե՜ՀՃՐ Թ[ՈՒ]ՒՆ
ՑՈՒԼԻՍԻ ԺԵ. ՕՐՆ Գ
ՇԱԲԹԻ.

Քօսեան, նոյն էջ, ծան. 1 ունի նաև հետեւեալ տեղեկութիւնը. «Նահատակին գերեզմանաքարն վերի կողմ. անկեանց կողմերը խոռոչներ փորած են, Չմիւռնացի Թէ հայ և Թէ յոյն ժողովուրդը սովորութիւն մ'ունի, երբ ջերմէ կը ցաւնուի, տեղական հոգեւոր մ'առած, գանգատաւոր աշտարակին տակը գանուած ջրհորէն ջուր լեցնելով, կատգայ այն խոռոչներուն մէջ փչրած մը կը լեցնէ, կը չոքի կը խմէ փչրած մը և յետոյ տաճարը կը գոհանէ գերեզմանաքարէն վերայ կը կոխէ և կը գառնայ առանց Աչքու կը յետայ և կը հաւատայ Թէ ջերմը վերջը կը Թողուս»

Տապանագրիս մէջ չէջուած Թուականը անորոշ է. Ե՜ՀՃՐ յուլիս 15, բաս առջորական հաշուի համապատասխանում է քրիստոնէական 1723 յուլիս 15-ին. բայց այս օրը երեքշաբթի չէ գալիս, ինչպէս առում է տապանագիրը, այլ երկուշաբթի. նոյն օրը 1722-ին կիրակի է գալիս, 1724-ին չորեքշաբթի, 1725-ին հինգշաբթի, 1726-ին ուրբաթ, և առաջին անգամ միայն 1729-ին է որ յուլիս 15-ը երեքշաբթի է գալիս։

101-

ԹՂԹԻՄ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

✝ ՌՄՂԵ = 1755 մայիս 3 ից.

Տաղ ի վերայ սրբոյն Խոսիւի որ սանձն ձորա կոչի Խաձոմ, որ ի թիւրքիայ Հայոց ՌՄՂ-ին եւ ի ամենայն մանրամասն Բ, օրն հոգեբարձրութեան Աստուածածնի վասն սանձանն Քրիստոսի եւ ի գահաւոյն Բագրեւանդայ՝ որ Վահրաբշա-
5 կիւրտ, որ այժմ ասի Ազաքիւրտ:

Պարծանք Հայոց, սրբոյնդ կոյս,
Սուրբ Նահատակ վերջի գարոյս,
Զիարն Ծիսոսի բարեբեր ի յոյս,
Ի փառս մերոց անսպառելոյս:
Սրբոյնդ Խանում Նահատակ,
Սրբոյնդ Խանում,
Տանջանքդ անպատում:

Օտար ազինքն այս կինցաղոյս,
Թուհիգան ըզդ առնել կարոյս.
Սահեն ձեզ, լեր մեր ապանդոյս,
Եւ փառակից փառաց մերոյս:

2. ՝ ի Թվին. 3. ՝ գ. չքմի. ՝ անվանն. 4. ՝ բազմեվանգու. | վերնագիրը՝ այսպէս տող սրբոյնէ կուգեն որ անուն նորայ կոչի Խաձոմ ... (այսպէս կէս). 8. ՝ ի յոյս. 9. ՝ ի փառս մեծ անպատ կոյս. | ՝ անսպառելոյս. 12. ՝ տանջանքդ. 14. ՝ խորեանն.

Սրբոյնդ Խանում Նահատակ,
Սրբոյնդ Խանում,
Տանջանքդ անպատում:

Զ ամբարբար դու փայլեցար,
Եւ սիրով Փրկչին վառեցար.
Չէրիստոս Աստուած դաւանեցար,
Սուրբ կուսանաց հետևեցար:
Սրբոյնդ Խանում Նահատակ,
Սրբոյնդ Խանում,
Տանջանքդ անպատում:

Որժամ առեալ ըզքեզ տարան
Ի այն տեղին քո կատարման,
Բազում պարգևքս խոստացան,
Թէ ձեր կրօնին մերոյ հաւանիս:
Սրբոյնդ Խանում Նահատակ,
Սրբոյնդ Խանում,
Տանջանքդ անպատում:

Ասարաելի չար տանջանաց,
Համբերեցեր քան Հոխոխմեանց.
Ո՛չ հաւանեալ նոցին խոստանաց,
Այծամ ասկր, ունայն փառաց:
Սրբոյնդ Խանում Նահատակ,
Սրբոյնդ Խանում,
Տանջանքդ անպատում:

Խաես բարբարոս չար գազանն,
Զի ոչ եղեր իւրեան հաւան.
Զիւր սուին ի պատենէն էհան,

1. յոյս տեղի վերջն եղած սրբոյնէ Խանում ... եռատողի տեղ՝ Ք ձեռագրաց մէկ գրուած է միչ տարբերի Խանում ...» (երեխ բան). 4. ՝ զամբարբարոյ. 5. ՝ դու. վառեցար. 13. ՝ պարգևքս. 14. ՝ կրօնին. 19. ՝ հրոխոխմեանց. ՝ հաւանմեանց. 20. ՝ կամաց փիս. խոստանաց. 21. ՝ յանտան. ՝ յոյնան. 25. ՝ գազան. 26. ՝ որ փիս. զի. 27. ՝ իւր փիս. զերբ.

Խոցեաց լըկեղ քո պատուականս։
Սըբըուհի Խանում Նահատակ,
Սըբըուհի Խանում,
Տանջանըք անպատում։

Բամեալ գահիճըն ի միասին,
Շուրջանակի պաշարեցին.
Չկատաղութիւն չարին լըցին,
Անդամ անդամ յօշատեցին։
Սըբըուհի Խանում Նահատակ,
Սըբըուհի Խանում,
Տանջանըք անպատում։

Եղև պատգամեաց սրբոմութիւն,
Եւ մեզ Հայոցս սրբախութիւն,
Թուապըտղոյ հատատութիւն,
Թեղամրատաց ամօթ խայտին։
Սըբըուհի Խանում Նահատակ,
Սըբըուհի Խանում,
Տանջանըք անպատում։

Ջամբեցեալ Հայոց ազգին
Բարեխօսեա դու քաղցրագին,
Ծնօղի և մերն Քրիստոսին,
Փըրկի ի չարէ սէր Պօղոսին։
Սըբըուհի Խանում Նահատակ,
Սըբըուհի Խանում,
Տանջանըք անպատում։

Սոյն վիպասանական տարն ունին միասն Վիննայի Մխիթարեանն Հայոց Մատենադարանի թիւ. 156 (—ն) և թիւ. 412 (—շ) ձեռագիրքը. առաջինը էջ 63

1. ՀՀ գիւղ. ն ի կող. 7. ն կատաղութ չարիք. 8. Հ օշատեցին. ն օշատեցին. 12. ն այլ ազգիայց սրբամութի. 15. ն թիւրամատաց. 20. ն բարեխոսեայ. Հ բարեխոսեայց. 21. Հ յազի իբր. 22. ՀՀ պղծոսին.

ա—64 ա, եւ եգիպտգր էջ 71 բ—73 ա. տես Հ. Տաշեանի Նուագաց, էջ 460 ա։ Տարբ պատագրութիւնն ու համեմատութիւնը ատացել ենք մաենադարանապետ Հ. Ք. Պէլէդեճեանից։

Տաղ ի վիպասանի տուքր Խանում Անանատակ ի Թուիրատ Քաղ.

Իմ սիրտս եղ վառեցիր սիրովդ, սուրբ Խանում,
Հեռուանց մոլեցայ հոտովդ անպատում.
Փարատեց ցաւերս, սիրտս լըցիր խրտում.
Ցաւոց դարման սրբուար մարգկանց, սուրբ Խանում։

Վարդ բուսար փշոց մէջ, գոյնդ անմըժան.
Գեղեցկիկ պատկերիդ աչխարհք զարմացան.
Փայլըն և նահատակի աչքերուդ վերան՝
Սև ամպերըդ սիրտ կու տային լոյս Խանում։

Զերդ տատրակ ողմանօ մըրնչիր խ[illegible]ղ.
Երգիդ մըրմունջք լսողք մոլեցան ձէնիդ.
Փեղ ձէնիկիդ դասին խումբք հընչակիցդ.
Խայտան ցընծան բերկրին ձէնովդ, կոյս Խանում։

Ռահան, նարկիզ, քըրքում, ծաղիկ նուռնափար.
Թափրաք խալսդ պատեղ դու մէջ ծաղիկցար.
Հեռացար մարգկանցմէ, տան մէջ փակվեցար,
Բայց սրբըութեան հոտըդ յայտնեց քեզ, Խանում։

Թագաւորին երկինք քեզ նըւիրեցիր,
Գըլխուդ զարգարանքին սրկը ցան քե ցկր,
Թագեր վարդ մանուշակ, չուշան քաղեցիր,
Ծամ պաք ազօթք քոյ զարկաք, ճըգնող սուրբ Խանում։

Վերջապես արիւնոտվող Տոպիզ դնեցին,
Կուռանն և մարտիրոս անուն Թորգոմին,
Հայրենիքդրդ. թեղմով պայծառացուցին,
Գերեզմանդդ. ցաւոց բժիշկ, սիրդ Խանումն

Ծիշտ վկայաբանական գերեզմկ տապ հրատարակից նախ Բազմավէպ, 1859, էջ 70, Թիւնս Ալիշանի հրատարակութեամբ. հեղինակ. հրատարակիչը անհնարին փոխանակութիւններ մտցած պիտի լինի տապի մէջ. օրինակ անդիր ը տառերը. բայց մենք ընդհանրին անփոփոխ պահպանել ենք Բազմավէպից։ Ոտանի հատածութեան թուականը չէ յիշուած տապի մէջ. այդ պակասն էլ լրացուած է նահատակի տապի մեջտեղ։

(Պարկերատ.) գերեզմանատան տաքիրքի քիչ բարձր, եկեղեցւոյ և տաքիրքի միջտեղը կայ մի քարակոյտ, որ կոչ Խանումի հետևորդ վարդն է, որ 1730–35 թուականներ-ում հռհռատակուած է անտանելի տաքտարնեաց։

Կոյս Խանումի գերեզմանը յիշատակարան չունի, կամ քար մի անդամ վերան չկայ. սակայն նորա կեանքն և հռհռատակութիւնը նկարուած է իւր սեռի սրտին մէջ, պատկառանքը և հռհռատանք կը յիշեն նորա անունը։

Կոյս Խանումի կենսագրութիւնից հետևեալ մասնաւորութիւնները պահած եմ կարուած գրութիւններու։

—Խանդաղ վիճակն կոյս Խանումի միջոցին ամբողջ Հայի կը լինի, նորա մայրը մահմետականութիւնը կընդունի, Խանում իսոյ կոյց այս այն տեղ, որպէս դի մորը բռնութեան տակ չտնկին. մայրը խոստովաներ կը հանէ բերկրու. ձեռքով, կը գանեն, ջրէն անցնելու. միջոցին Խանում ինք զինք Աղամանդն կը ձգէ, Աղամանդն կնասեղդ. Ա՛նտակիրտի ալ տիեզն գալու կը ձգէ, կոպասէնի Անգամ. մայրը գանել տալով կը բռնանայ որ մահ-

մետական կրօնը ընդունի, Խանում չընդունէր, մայրը չէնեղու կը դիմէ, որը առեան կենթարկին, կը բռնանան. Նա խիստ պատասխաներ կոյց, գիշեր մի կը չարչարեն, և յօշոտելով գաղանդ առնի կը ձգեն, սրտիչ գիշեր մի հայեր Խանումի նշխարներն կը հաւաքեն, քանի անգամ նորա նշխարաց վերայ լոյս իջած տեսնելէ յետոյ, կամփոխեն գերեզմանատան մէկ անկիւնն, որպէս ասացին։

Սակն գերեզմանատան մտնող երբ կանգնի տաքրքի մտան առաջին անգամ Խանումի փաքրկի քարակոյտին կը պատահի, եթէ իրական տեսիլքն է վաստուած օգորմիս մի պիտի ասէ ու անցնի։

Սակն հատուածը Ս. Կոյս Խանումի նահատակութեան և նորա գերեզմանի մասին՝ պատապրած ենք Ս. Հակոբեան Բագրեւանդ. Զարաշխ գաւառ. աշխատութեան (Վաղշապ. 1894) երկու տարբեր տեղերից։ Հատուածքս առաջին տղոս տողերը հանած ենք նոյն աշխատութեան 58 էջից, իսկ մնացեալը էջ 60–61։ Հակոբեան մէջ ջերած Թուականը (1730–35) լոկ ենթադրական է, ուստի և չ կարող կատարեալ ենթադրել առաջին տարի առած տարի Թուականը՝ 1755։

102.

ՓՈՒՆՆՈՒՆ ՈՐԴԻ ԸՆԾՆ ՊԼԿՈ

† ՌՄՂ=1757 յունիս 1

Տաւրիկեան նահանգի Ղարասուբազար քաղաքի ս. Աստուածածին եկեղեցու գաւթում ի թիւս այլ գերեզմանների գտնուում է և մի նահատակի գերեզման, որի տապանաքարի վերայ ուսումնիկ գրերով քանդակուած է հետեւեալը։

Այս չիրման է Նանգիսա
Ի յերկրէն արեւելից,
Ի գիւղէն Երշըխանց,
Եւ է որդի Ագիզ պէկ,
Իւր անունն Փանվուշ.
Քառն ամէայ Նահատակ.
Կամիս մահուամբըն կատարի,
Վասն հաւատոյ սուրբ ճշմարտի,
ՌՄՂ թվականի,
Յունիսի տասն մէկին։

Սոյն գերեզմանն անխոթր ուխտատեղի է տեղական բոլոր ազգերի համար։ Յատկապէս կիրճի բուժիչ է հայ մարդուն։

Սոյն տաճարը Տաճարածոր մեզ ասել է գեր. Մեսրոպ վրդ. Տէր Միքայեան, քաղելով իւր նահապապական աւանդիկ յուշատետրից։

103.

ՅՈՎՀՐԱՆՆԷՍ ՄԵԼՔՈՓԵԱՆ

† ՌՄԻԴ=1775

Մարաթացի նոր նահատակին վրայ,
որ Թիֆլի մարտիրոս ընդս.
Թիֆլիցի Սէֆէրօղլուին
բնաբան.

Մարաթիոս քաղքէն գու էիար Թիֆլի,
Երեգ օրիկ գուն գործելոյիս Յովհաննէս.
Գիշեր ցօրեկ հէչ գադարում չունէիր.
Գուն մեռնիլըդ բնաբաղելոյիս, Յովհաննէս։

Խարաճուն զօրիքը բանելոյն տարին,
Աչուդը զուրսցցուցին խեփիս արին.
Քանի մը օր հան կենցար մեռելական բերին,
Ճչտարիսը գուրսցնելիր, Յովհաննէս։

Բարի պլազդ գրացիդա տուն տարաւ,
Զօտօվչեն Թլփառաց գիս, տասնկ արաւ.
Հաւատաս սերը գիս տասելդիքը բերաւ.
Դատուն մոռիսուն գայս տասգիր, Յովհաննէս։

Զարս հարիւր չափառատը գարկին չխնցար.
Ան չարչարանքներուն իշնչակ գիմացար.
Վէրք խուտուտիմիշ արին տօմրուկը կիցար.
Մէկ անգամ մը գուն չի լացիր, Յովհաննէս։

Վէքը պաթմիշ սրաւ քու պաշխարհուդ.
Շատ երանելիներ տալին քո սիրուդ.
Քաշէ սա տանջանքը, սիրասուս բարուդ.
Ա՛ս ցաւերուն դուն փմնացիր, Յովհաննէս։

Բնիքն գաւառներն քեզ զուրացցուցին.
Հարն ինչ գաղտպ անիրաւ քու անձին.
Հարբ ահիւս ես չէմ փոխեր պղծին.
Դատին մուխան հօդնեցուցիր, Յովհաննէս։

Տըվին թէլլահներուն, ժուռ բերին չուխան.
Դուն եղար Հայոց հաւատու ճշմարիտ վկան.
Քրիստոնեայ ազգին մեղի ուխտ եկան.
Տեսնօղները գուն լացուցիր, Յովհաննէս։

Իշխանք գնացին գաւէն առնել հրաման.
Քեզ ալ վերցընելու իղին չէրէա ան.
Լուս իջաւ քու վրադա ըզաթ սուրբ Յոհան.
Երեք օր գաւաթ մընացիր, Յովհաննէս։

Դահճալ իղին առին քեզ ալ վերացին.
Տարին քեզ ալ Թ մանուկ հանկցին.
Եօթն ուխտ տասը քահանայով թագնեցին.
Ա՛ս Դակիան թուխթ հանեցիր, Յովհաննէս,

Սուրբ կոյս Աստուածածին եկաւ քու գլխաց,
Դու բանտին մէջ լքեն տակիր ճաշակ հաց,
Բնիքն ըզաթ ըզար աչխըդքին խնաց,
Շատ հաճասուկ նորագեղիր, Յովհաննէս։

Հազար երկու հարիւր քսանը չորսին,
Դուն արժանի եղար մարտիրոսաց գասին.
Լաւ քրիստոնեայ հայր մեզի ասին.
Հայոց ազգին ուրախացուցիր, Յովհաննէս։

Օրբակ Սէֆէրօղլին քեզ գովից լացաւ,
Աստուած քեզի արքայութեան գուռը բացաւ.

Երկնուցը լուսը վրադ սուն կեցաւ.
Շատ հայ ու թուրք գաղնացուցիր, Յովհաննէս։

Ա՛յս եչխին մեջը մրտայ,
Ցնաւածոյ չնարհք գտայ.
Ով որ Հայոյ մեղայ մը ասէ,
Սուրբ Կարապետ մուրտաը տայ։

Այն գեղեցիկ աշուգական երգը Յովհաննէս Մաւթիացու. մասին ունի միայն Վենետկի Մխիթարեան Հարց ձեռագրատան թիւ. 442 (=տ) ձեռագիրը, ՃԳ. 4. օրինակը տասցել ենք մամենագրանաւթեան գեր. Հ. Ե. Գլէղկիհեանից, որ բաղնացել էր մեզ նկարագրով և նա իսկ պատագրութեամբ նորը ուղղել մեզ։ Սրգես մէջ ասղագրութեունից տարբեր բաղմաթիւ կէտեր կային. լատագին համարեցինք մենք այդ կէտերը անփոփոխ թողնել. ուստի մեր հրատարակածը ներկայացնում է ճիշտ ու ճիշտ ձեռագրի օրինակը՝ բացի Սբ, Ա և յԱյ համառօտագրութիւններից։ Տես և Տաշեան, Տուցակ, էջ 913 բ։

104.

ՄԿՐՏՈՒ ՄԱՐՔ ԿԸՐՆԵՑԻ

† Ի ՄԻԱՆ=1778 յունիս 23

Բան առ վեհմեհան ընթերցօղսն, վասն փոքրագոյն սեռազանից.

Աստուածային սիրովն վառեալ գոլով սուրբ երանելի Մարք կաղնեցաւ Սահակ մանուկ՝ որ զրպարտանաւք մտանեցաւ ի Հեռա անօրինաց, ոչ ի յանձնառէ ոմանց, այլ ի չար և յանդուգն մօրէն իւրմէ. Ջեռ դատ գՀերմութիւնն սիրոյ սորին՝ որ առ Աստուած. զի գտանին այնպիսի թերատիրեք՝ որք մինչ ի ծառեցեալ և ի յարգաց նոցա մատանին ի Հեռա անօրինաց՝ չկարելով տանել պարտանց նոցա, յառաւել բարկութենէ իւրեանց խոյն ելանեն ի հաւատոյ և սկսանին ասել, որպէս զի գնեէ ուրացութիւնն այն լեզի նախատինք այնց՝ որք մատնեցինն.

Իսկ քաջակորով երանելի մանուկս այս ամենեցուն ոչ կասեցաւ յիւրոյ արեան ընթացից, և ոչ յաղթեցաւ բեցաւ ի կրից խնդ, ոչ ի բարկութենէն, ոչ ի յանձկութենէն փառաց և մեծութեան աչխարհի, և ոչ ի խղճմտենէն մանկական տիոյն իւրոյ. Մ՛չ խաւսեցաւ ի հաւատոյն

4. o մանկիս. 7. o Նախ գրուած զգտանին, յետոյ զի վերի մասը չկնքուած ա, այնէ տգտանին փխ. զի գտանին. 8. o ի յայդը. 10. Ներ յ-ետի տեղ o ունի ւ.. ար. խոյնն փխ. խոյնն. իսկ չգտաւատերք մեջինց են ուղղուած. 15. o ի յանցկութէ. 16. o ի նոցնէ.

հաւատոյն, ոչ զրուացաւ ի վերմագոյն սիրոյն որ ունէր զնով առ Քրիստոս, և ոչ երկնեցաւ ի յանձերկոյ յոյսոյ ապագայութեանն Աստ կամաւ և յօժարութեամբ յանձն էառ զտանջանս և զպատրաստս, զսան սիրոյն Քրիստոսի, էառ զանձն ի մահ և ի սպանումն.

Ուրեմն չէ յանդգնութիւն, այլ կարելի է համարձակ ասել անս նահատակ և մարտիրոս առ այս ոչ ոք կարէ եպերել զմեզ և զգրուժիւնս մեր Քան օրսմ զի Տոցաս Տէրն Բանն Հոր՝ Էակից և փառակից սուրբ Հոգւոյն՝ Ճշմարիտ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս սեաեալ զվերմութիւնն սիրոյ վիպէն իւրոյ, արիացոյց զնա ի չքնաղացս նահատակութեան, և յետ կատարմանն զսուրբ մարմին նորա և զչքիմն փառաւորեաց յատուկ չերմեռնդ, զիարդ կարեցէ ոք եպերել զմեզ Ա՛նդրեաս եպերօղն յառաջ կացցէ և փոխանորդեսցէ զմեզ ի Տէր Յիսուս Քրիստոս զսան սիրոյն Քրիստոսի, և տեսցէ զդատն և իանագի զկեանցն և զիւր համերաշխութիւնն, որս զմեզ սիրաբոյս արասցէ և մի ընդ վայր Հարցէ զաշխատութիւն երկաբերութեանս մերոյ, զի այսպիսի երանելեաց և վան սիրոյն Քրիստոսի մերոյ, զի այսպիսի երանելեաց և վան սիրոյն Քրիստոսի զաւրացուսս չանձն առնօղ վիպէց ոչ միայն պարծիլ նահատակ և մարտիրոս ասել, այլ և պարծիլ ընդունել զպնդակին իրրև զմինչ ի յառաջին մարտիրոսացն. Եւս պարծիլ գոհասունեմանն արձանագրել զպատմութիւն նոցա առ յիշատակ ապագայ ժամանակի և օրինակ բարի հաւատացելոց. որպէս զի իանձնալով և լսելով զպատմութիւն նոցա, տեսու եռանդ սիրոյ լսողացն վառեսցի Աստուած Տոցին սիրով և պինա կայցեն ի սէրն Քրիստոսի և հաստատուն ի յանբիծ հաւատսն Հայաստանեացս սուրբ եկեղեցոյնս.

Քանզի յետ անցման քանի մի տարեաց սոյն քաղաքացի Զինիկցի կոչեցեալ Տէր Մեկբոն Հանճարաչաւ քահանայի Գալի անուն որդին վան իմիք ինչ ընդունայն

2. o ի յայերայ. 4. o եղ գանցն. 7. o սմայ. 9. o Հոգոյն. 17. o ամբաստիրս.

պատճառէ մտանեցաւ ի ձեռս անօրինաց, որք և զմեզ գերեզկութեան և արիական երեսաստղութեանն չատ չարչարանօք տանջեցին զնա ուրանալ. և նա տեսեալ գոլ լրի զարհեան հռհռատեսութեան տուն Մարդ մանկանս, 5 զոմանսդ և ինքն ևս արիմէթեացիք հատատուսն միասով ի հատասս և ի սերն Քրիստոսի, ոչ տաճկացաս. զոմանսդ կաթեցին զնա, որպ վերայ և լոյս եղ յերկինս։ Եւ այլ այսպիսի բազումք եղեն։

Վասնորոյ զգաստութիւն առնեմ Մարդ կոչեցեալ Սա- 10 հակ մանկան երանելի նոր նահատակի Քրիստոսի ի նմին երջանկութեան տարով ի ՌՄԻԿ թուականն ի տղայական և նորահաս ժամանակի իմում անչարիս առաչորդութեամբ գրեալ էի, իսկ յետ անցանելոյ մինչեւ ցայս ՌՄԼԶ թուականն ի ինդրոյ և ի հարկադրութենէ սիրելի բարեկամաց և 15 պատկից եղբարց խնդ, փոխ յանձին կալեալ լսո սակաւ կաթի խնամն վերատին ընդլայնմամբ և առանձանգեալ առաչաւորութեամբ չարագործէն, և պարբերութեամբ տրտնջոյն, ի գլուխս գլուխս բաժանեալ, չորոց գլխոց նահատակացն չայս եղանի անունն ՀՀնդաս։

20 Ուրեմն ազեցութիւ գՆանգիաջոյգ ի ձեռնէ մանկանդ ձեր յիշել զմեզաք գառաձեալ Յօհաննէս նոտարս Հանդերձ Ծնողիւք իմովք, և ինդրել ի Քրիստոսէ Աստուծոյ ներ բումն բազում յանցանաց իմոց. որ և չիշոզքդ և չիշեցեալքս գացուք այցելութիւն ի Քրիստոսէ Փրկչէն մերմէ, 25 ասա և ի Հանգերձեալսն, որամ փառք յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Ի սուն գառնագոյն գարուս գաժանեալ,
Ի ժամանակիս այսմիկ Թրչառանեալ,
Որ չարութիւնք մեր յոյժ չափազանցեալ,
Սիրելութեան սէրն ի սպառ չամնգեալ։

2. ο երիսասարեանն. 14. ο սիրելին. 19. ο վերսան.

Ծորում չար նախանձ ի առաւելեալ,
Ոմն, առելութիւն առաքմատացեալ,
Դատին խրատական բրնաս վերչացեալ,
Ի անզգամ բարուք սիրոք են քարացեալ։

Ուր բարերարս այր զր չէ տիրացեալ,
Բոլորքն անիաթիչս ոճրիս առլրցեալ,
Ուր ճըշմարտութիւնն ի լեզուաց բարձեալ,
Սուտն խարեական չարիս տարածեալ։

Համայիք առ միմեանս թրչնամիք եղեալ,
Ի անչնորհաւութենէ չիրաթս օրացեալ,
Ընկերն առ ընկեր նենգիւ մտերացեալ,
Եղբայր ընդ եղբօրն իրը օտար դնեալ։

Աչագունք զրատրակս են միչտ կեղեքեալ,
Ի ոչ ծագիս մատին ոչխ իրնամ տարեալ,
Եւ առրուկք առագաց չեն հրնազանդեալ,
Եւ ոչ սուկ բանիս ըզնասս չարդեալ։

Նաև արուեստք իակ են բարդեցեալ,
Կերտիչք և կերտուածք բոլորք են կեղծեալ,
Ի յատս և ի ատչս առաքն բազմացեալ,
Ժիրն չանճարացեալ, խեղճն չարիս ապրեալ։

Նեռին գալըստեան ժամանակ չատեալ,
Եւ նեռինք բազումք իակ յատաչ եկեալ,
Օձական բարուք խորամանկ վարժեալ,
Պատրել և խարեիկ զրոյս գրտեալ։

Իակ վիշաք և վտանգք ապրչ յղտչացեալ,
Մարք և պատճառիւնք ցասուկք առնչատեալ,
Ցամենայն կոտչ արհաւիրք պատեալ,
Ի ահագին չարժմունք յոյժ գողացուցեալ։

Մոնդէս եղանակք գարուն խռնգաբեալ,
Եւ վայելչութիւնք աչխարհիս անցեալ.

4. ο Հանդերձեալ. 9. ο միմեանս. | ο եղեալ. 11. ο նենգիւ. 12. ο օտար. 13. ο կեղեկիչ. 21. ο Խնդիս.

Ուսաւ ամենայն գլուխ է ցաւս հաբեալ,
Եւ յամենայնն սիրաք տրտմութեամբ հաչեալ։

Եղէ այս գաղտա՛ գործ խիղն գործեալ,
Զոր տեսօղք և լսօղք սարսեալ գոլացեալ,
Զի կին մի զորգին իւր մահացուցեալ,
Աւասիկ զօրպէսն յետագայս պատմեալ։

Վասն քաղաքին եւ տեղւոյն յորում զործեցաւ այն, եւ վասն որպիսութեան ծնօղաց մանկանն եւ վարուց նորա։

Ձերզրում՛ է անն մայրաքաղաքի,
Ի Կամաճական կէսգեալ թագի,
Կայր անդ այր ազին հաւատով իակ լի,
Որ և համայնից վընկայիւր բարի։

Ունէր զաւակունս՝ և օրինօք կըրթէր,
Եւ ի գործիչա վարս վարժեցուցանէր,
Որ միան աւուրն Սահակ անուանէր,
Բան ծօրըն խրոյ և նա բարի էր։

Գեղեցիկ տեսլեամբ էր յոյժ ցանկալի,
Հասակաւն առոյգ, կարի բաղձալի,
Բարուքն հեզ, խոնարհ, մարդաւր և արի,
Մըսրը մանանան արժան խրատի։

Հայր սորա մեռաւ գործով բարւովի,
Եւ մինաց Սահակն որբ և խղճալի,
Մրգալի սըրտիւ և յոյժ ողբալի,
Եւ եղաւրըք իւրովք եղև ցաւալի։

Իակ մայրըն սորա է յոյժ եղկելի,
Զար և անբդդաւ, խենգ և լըրբենի,

7. ο յուրոյ. 8. ο զան. 9. ο վարուըզրց. 11. ο ինանջամբայ. 19. ο բախանալի. 22. ο սորայ. 23. ο խղճալի. 26. ο սորայ. 27. ο անբդդամ.

Վարուքըն զազիր, համայից աւելի,
Եւ օձալեզու, խայթօղ, թունալի։

Զաւնէր նա բընաւ սէր սուրբ օրինաց,
Եւ ոչ հաւատոց և պատուիրանաց,
Բնակարան եղեալ էր նա չար դիւաց,
Եւ կամակատար էր նոցին կամաց։

Կայենի նման և այլ անգութ էր,
Թըզնաց ցաւալեաց բնաւ ոչ ողորմէր,
Զի յոյժ նախանձոտ և նենգախոհ էր,
Սապ և բիրտ, կոպիտ և կամապաշտ էր։

Էր նա պնդահաս, հընգարտ և գոռոզ,
Վաշխառու վարուք, սրգտմեծաւալ խոզ,
Ցայրագէտ, ջաղէ, օտասալ և բազ,
Թրատոց ոչ անայր, ոչ լըսեր քարոզ։

Վասն դիմելոյ Սահակ մանկան յհատանիզ եւ անդ հեւանդանալոյն եւ առողջանալոյն եւ անտի առ այսր դառնալոյն։

Օձասիալ կինա այս դիահարն ոչ սիրէր,
Եւ ոչ բնաւ ընդ նա բանիւ խօսակցէր,
Զարաչունչ խօսիւք ըզկերան խոցոտէր,
Եւ ոչ տայր հանգիստ, այլ միշտ ազրկէր։

Ուսաի խեղճ մանուկն կարի վընչացեալ,
Ի ձեռն մօրն եղև յոյժ դառնացեալ,
Թունալի բանից նորա ոչ ժուժեալ,
Եւ ընդ նմա նա կեալ սիրան ոչ հանդուրժեալ։

Ապա ինքն կենդանի խորհուրդ մըտանէր,
Զար մըրէն զերծման ընտար գտանէր,

2. ο յօձալեզու. 3. ο ըրնաւ. 12. ο վայրագտա. 16. ο հիւանդանալուն, ο առողջանալոյն. 17. ο այսրը. 20. ο խոսիւք. 26. ο կինքն.

«Արեա առնեմ ես, երթամ տաք երկիր,
«Փախչ ի նմանէ գերծանիմ» ասէր։

Որ եկեալ չուեաց ի յոտաք յերկիր,
Հեռացեալ յիւրոցն եղև տարագիր,
Դրնաց Բառամպոլ կենաք վիշտակիր,
Ներ զարկուածեան եղև ցաւակիր։

Եւ ցաւ իմն անդէն նմա պատահեալ,
Որ չընդոշ խէրան նա ինքն առնացեալ,
Որ և այնու իսկ նա հիւանդացեալ,
Եւ անարկան կենաք դառնացեալ։

Թեամբն Աստուածային առ նա ծառայեալ,
Իւր հօրեղբայրն անդ Բառամպոլ հասեալ,
Որ աղէտալի արտաս վտիթացեալ,
Եւ խնամածութեամբ նմա պաշտօնանեալ։

Շնարհին Յիսուսի նա իսկ ողջացեալ,
Ի ցաւուն անտի փոյթ առողջացեալ,
Եւ քանի մ՝ աւուրց անդէն մընացեալ,
Եւ ապա առ այսր գառնալ յօժարեալ։

Հօրեղբայրն առեալ զնա ի նաւ նրստեալ,
Ապա ի Տայրենիս բերել կամեցեալ,
Ցընդարձակ արտաս ընթացս արձակեալ,
Հանգարտ գնացիւք որ ոչ նեղացեալ։

Իսկ խնդճ մանուկս այս Ցոգաց նրմանեալ,
Փորձութիւներն միշտ ըզկընկնի անկեալ,
Զի անդ ի նաւին խոր հիւանդացեալ,
Մինչ զի ի գառնն մահս մերձենալ։

Եւ այնու կերպիւ Տրամիցն հասեալ,
Չմարմնին և զարիւն Փրկիչին ճաշակեալ,
Եւ յետ ինչ աւուրց առ այսր հասեալ,
Զազգային տեսեալ և ուրախացեալ։

12. ο հօրեղբայրն. 16. ο տնտ. 18. ο այսր. | ο ժօժալեալ. 20. ο այսր. 21. ο ընդացս. 22. ο հանդարտ. 30. ο զազգայնին.

Վասն մեծի կարգին որ եղեւ ընդՀԷ որդոյն եւ մօրն սակս խիղ գոլոյ. եւ մայրն որդեցեալ ի հարկէն արգուհալ եւ զապիճին, ինքնիրէ ղնեալ ի վերայ որդոյն, մասնեաց ի ծնոյ նոցա.

Հընացեալն չարեաք մայրն զԸմայիճն
Ոչ ուրախացաւ ընդ գալուստ Սահակին,
Եւ նա ալքատեցաւ ալրտիւ ցաւագին,
Թորոց Հառաչէր յոյժ ողբադին։

Եւ յետ այնորիկ աւուրըք անցելոյ
Մէկ որդւոն և մօրն ապնակ իմն անկեալ,
Լեզուագաթ մայրըն յոյժ գիւրաթխանալ,
Դարչնի կերպիւ զորդին անարդեալ։

Քանզի մանուկս այս փորը ինչ պարտք ունէր,
Զոր ի Բառամպոլ այրէ առեալ էր։
Եւ փոխառուն այն եկեալ պահանջէր,
Թրղճալի մանուկն կարի ամչէր։

Որ և ազերսիւ առ մայրն ապաչէր,
Եւ ծնողութեան ինչ ի նմանէ խընդրէր։
«Զհօրն իմոյ մեացեալ գոսին տուր, ասէր,
«Տաց իմ փոխառուին՝ որպէս բաւեսէր»։

Սակայն չար կինն այն գինըրկն վառնեալ էր,
Կերթալ և բժիկալ նզդ վայր մրսեալ էր,
Զնոյն գոսին կրա նզդ այլ ապնիւ իրաց,
Իւր չար համաձնեաց բաչխեալ օժտեալ էր։

Եւ որբին Յանեալ զարարմանըք նորին,
Վրէժխընդիր եղեալ մեզադիր նրմին,
Առելով նրմա բանիւ մեզմագին,
Օրինաք խօսեր ըստ գիրսոց բանին։

1. ο կարդն. 2. ο գոսւոյ. 6. ο ոչ ուրեաց ընդ. 8. ο խորհոց. 11. ο լեզուագաթ. 12. ο յուն կերպիւ. ասկյացոյնի մեզնից յոսի պակասը լրացնելու համար. 13. ο փորըր. 14. ο առանցոյ. 16. ο խոշալէ. | ο ամաչէլէր. 22. ο համար. 13. ο փորըր. 14. ο առանցոյ. 16. ο խոշալէ. | ο գրացոյ. ընդ. 23. ο գոսին. | ο ընդ. 26. ο նմինին. 28. ο խոսէր. | ο գրացոյ.

«Դու ըղձամնախ, ասէ, պատուեցեր,
«Քան ըղմեզ աւել գնասա սիրեցեր,
«Զմեր հօրն ամէն գնդացն վանն ալից միսխեցեր,
«Զիս և եղբարքն իմ զուրկ գասարկ Թողեր։

«Ըղմեզ որքացեալքս Թողեր խըղճալի,
«Կարօտ ամենի, եղեալ յոյժ լալի,
«Փոքրիկ եղբարքն իմ՝ որք են ցաւալի,
«Մերկ, Նօթի Յիացեալ են ողորմելի։

«Հայր իմ աշխատեալ կենաց վըշտապին,
«Յայգ ցերեկ գործեր քրտամ՚քք գառնապին.
«Մինձ վասըն քո, համանեցց քոյին
«Մահաւրի ապրանքն Թողեալ ըղնահին,

«Որ գու զամենայն չուտով ցըրուեցեր,
«Անտեսն և ընդ վայր ի զուր մըսսեցեր,
«Ուսեալով զեղեալ ոչընչացուցեր,
«Զքեզ ընդ համանեացդ ուրախացուցեր»։

Ուսուի չար կենն այն զգայշ բերանն բացեալ,
Զըզուելի բանիւք ըղնա անարգեալ,
Որպէս զմսի չուն հայիւք կառուցեալ,
Ի վերայ անմեղ որգւոյն արձակեալ։

Բազում՚ ժամս բռնալոյր, գոչէր, Ճչ լըսէր,
Եւ անըպակի հայհոյանս խօսէր,
Թէսա բարւրանօք զորդին ըզրպարտեր,
Եւ գէղ անառակ գնա առհասարակ։

Ա՛ս որս գրացիքն եղեն ժողովեալ,
Եւ Հայր և Տաճիկք ամենեքին կուտեալ,
Մեհզապրեալ ըղնա և յոյժ նախատեալ.
Ո՛չ անասց նոցա լիցը կենըն մոլեալ։

5.ո գմեզ. 8.ո Նօթ. 10.ո ցոյր ցերեք. 11.ո քոյ? 13.ո զամե. 17.ո բյցել։ 19.ո հայիւք. 22.ո հայհուանս խոսէր. 26.ո ամբողիւ. 28.ո անասց.

Եմուտ ի նա գէն և գըրգեաց ըզնա,
Որպէս և երբեմն ի մանկին Ճուդայ,
Ի չար խորհուրդըն փաթացուց ըզնա,
Եւ զկերպ չարութեանն իսկ դաս եառ նըմա։

Ապրուհալ գրեցոյց և եառ փաշային,
Զարաչար բարուբս բարդեց ի նըմին,
Ցոյժ մեծ իթիներայս և անասելիք՝
Որ ոչ էր լըսեալ մարդկան լըսելիք։

Թէ Վրաստան է և չար, հարամի,
Հոգարած, մըսխող նըւս գըրամի,
Որովք և հասուց զերիս իմ վէրեմի.
Ա՛րդ՝ գնա արա ինձ բան քոյդ քէրեմի։

«Հովարտա, լըսիրշ, գող և բռպանող,
«Սրդով հարկանող և արեան հեղող,
«Ճամբուշ, վաստա, ծուռ է և խային,
«Մինչ զի այս գիչերս եկն յիմ անկողին»։

«Զոր յոյժ ըղըսեցայ չարութեանդ նորին,
«Զկարապի ժուժել արարանդ նորին,
«Զգործ յուսեալքն հընաւ մի նըմին,
«Ըզգործ յուսեալքն պրտիւ լարագին»։

«Արդ պարտիմ քեզ, մեծազօր փաշայ,
«Զի բարակ չուանով կախեացես ըզնա.
«Փեղ հալել լեցի արիւնդ նորայ.
«Գնե սակաւ մի սիրոն իմ զովանայ»։

Զապիթ քաղաքիս Հաճի փաշան էր,
Թէզիթէր քաղաքայ նա գընացեալ էր,
Ի տեղի նորա ումն միսէլիմ էր,
Որ Ցայաս Օղլի Խալիլ փաշան էր։

2.ո յուԹայ. 5.ո յեռ. 10.ո գրամիի. 15.ո վայվաչաս. 17.ո ղըզուելի. 18.ո չըկարացի. 22.ո չըվանով. 26.ո Թէզիթիր.

Վասն առնելոյ փաշային զարգուհւոյն, ընծեռնու եւ զարնուզի ընդ այն զորձ եւ փութով թուանշիլ յղեալ կայսն զանուն մանուկն.

Ա՛հաւասիկ ընծերցաւ փաշային զդիր արդիւն,
Զարհուրեալ ընդ այն մեծ ճգնակրէն,
Ափշեալ զարմացաւ կարի սասկացին,
Քընաւթիւն եհաւս ընդ խորհրդակցին։

Կէաք խորհրդակցաց մեծի փաշային՝
Ասեն թէ «Չուր է քանք փայիչէին։
«Ճէ ոք լըւեալ զայգ ի յաւետենին՝
«Թէ զրպին ծուռ մոգր մերձի իւր ծնօղին»։

Բայց կէաք զփաշային միտքն համելով՝
Զազգ քրիստոնեից կայր անուանելով՝
Ասեն. «Քիճիքը են, չատ վատ գործս ունին,
«Ճի մինչ առ ծրնօղն խային նաչելով»։

Իակ կինն բազբեր ի մէջ սորային,
«Քերեք, ասելով, զմի ըղչար զրպին»։
Եւ փաշային բարկացեալ սրտուս ցասփն,
Իսկոյն չըզեաց մարգ փարն Սահակին։

Իակ մանուկն կայր ի տանն միամիտ,
Չգիտեր զինչ գործեաց մայրն նենգամիտ,
Որպէս և երբեմն Աբէլ պարզամիտ՝
Սպանաւ եղբօրէն իւրմէ դժամիտ։

Ապա Թուանշիկք զառնէին պատեցին,
Բայց ըզանանուկն ոչ ճանաչեցին.
Շատապաս ատս և անգ չըրձնեալ խրնդրեին,
Ի տունս զրարեաց մրնեալ լուծեցին։

1. ο ընդհանս. 2. ο զարհուրելի. 10. ο զայս. 11. ο մրոջ. 13. ο զանք. 17. ο բերեք. 23. ο բազանաւ. 26. ο ըչտապաւ.

Թըզճալի մանուկն երբոր զայն լըւաւ,
Իսկոյն բնկաւ սիրտն ու ուժն վերացաւ,
Դողալով փախեաւ և թագնաւ,
Սառանման եղեալ չունչն ըսպառեցաւ։

Թուանկիկք գնացեալ եզբօրն հարցին,
Եւ նա մատաղիքն եզոյց ըղաճէրն.
Կալեալ ըղնա փայի և պինա կապեցին,
Եւ կրչտամբելով յանդիմանեցին։

Թիաս նախատելով և անարգեցին,
Թրքելով երեսն և զայս ասէին.
«Ա՛յ խնամըզ գաւ, մէղաւն չըրափուի.
«Ա՛յգ ինչ գործել ես քոյին ծրնօղին»։

Ո՛չ, այս վրանգիս որ մանուկս գիպաւ,
Ճանկարծ զըզպատաեալ ի զուր մանեցաւ,
Ա՛չ ի յօտարաց և յանծանօթից,
Այլ ի չար մերէն ի մեզ վարեցաւ։

Վասն տանելոյ զմանուկն եւ յուղնելոյ յատեան փաշային, հարցանելոյ փաշային զորպէսն բանին եւ պատասխանելոյ մանկանն զատոյն, զորոցելոյ մօրն, եւ փաշային հրամայելոյ զմանուկն ի բանդ արկանել։

Ե՛րբ ժամայն բընա ածին և գնացին,
Հանդեպ գասլիճին ներկայացուցին,
Երբ փաշայն տեսեալ զՀասակ Սահակին,
Ափսոսեաց ըղնա սրտուս ցաւագին։

Թօսիլ բակառաս փաշայն և ասէ.
«Ջինչ է բանըդ այս՝ զոր քս մայրդ ասէ.

1. ο խոլալի. 4. ο բազանացաւ. 12. ο այս. 13. ο մանկանայն. 17. ο յատեան.

«Զի զայս դարձեալդ Ծանրը վընաս է,
«Որ և համայնից անձրն իսկ սաբաւ։

Ընդրէն ասառւածային արագ հասանէ,
Ըզխըղճուել մանուկն զօրացուցանէ,
Հանճարիկ բանիւ և ճարտար խօսիլք
Հանդէպ փաշային պատասխան առնէ։

Նուագիալ Հայնէս խորոց հառաչէ,
Եւ խանարհ բանիւ. Նրմա զայս ասէ.
«Ի՞ինչո՞ւիս, բանդ այդ բընաւին զուր է,
«Ի վերայ խըղճուս չեռնեալ բարուբէ։

«Այո՛նաւեան Աառւծոյ յայտ է,
«Որ գայցելիք մարդկան նրմա բայց յայտ է,
«Զայս մարդ իմ այժմիկ որ զիս զրկաւրեաւ,
«Ի յամենց աստիճանց Ծառւոյդ անպատ է։

«Զի ի միկի ակառւմ կալս ինչ չտեսաւ,
«Մատակացաւ մեծ ժամն և ոչ վերկացաւ,
«Մայրդ իմ ի արտէն չարեցաւ լըլկեցաւ,
«Եւ գիմեալ առ քեղ յինէն գանգատեցաւ։

Իսկ փաչիչ մայրն, չար և լըբբենին,
Փութացեալ նմաւտ ի մէջ առնենին,
Աղաչակ բարձեալ ասէ փաչային.
«Ըսպանեա զորդիդ իմ մանուկն ասատկին։

«Ախդ՝ թէ չըսպանես այս չար որդին իմ,
«Եւ չըհաւատաս ըզխրդելիս իմ,
«Ապա գնամ առ մեծ փաչան բաղաքիմ,
«Մեծամուծ արկիս ըզքեզ գանկըտիմ»։

Փաչան ներըրատես մրռատաւճ լինէր,
Եւ ի մեծ վատանս գինըրն արկանէր,

Ցանուեղ ատչն Նաչէր՝ ատիքն գալաբէր,
Իսկ արձակել գնա ըզնաւ ոչ իչնէր։

«Թէ ապանեմ, ասէ, սիրտ իմ մարնաքի,
«Եւ թէ չըսպանեմ, կինդ այդ բորբոքի.
«Գուցէ մեծ փաչային արգիւ բողոքի,
«Եւ գիս Հասուցէ յոյժ մեծ վըտանգիս։

Ցառաջս հրամայեաց գինին արտաքս վաբել,
Եւ զանմեղ մանուկն ի բանդ արկանել,
Ծանրը չըղճայիւք ևղիս չըգիմել,
Զհեռս և զատս նորա ի կոճղս պընդել։

Վասն մնանելոյ որոյ փաչային առ նա ի բանսն
եւ հրաւիրեալ զնա յօրէնս իւրեանց.

Ցդին ժամայն վրտեալ որդի փաչային,
Առ նա ի բանտին խօսէր մեղմագին.
«Եթէ գարձկիս գա՛ս յօրէնս մեր կրօնին,
«Զքեզ եղբայր առնեմ յատուկ իմ անձին։

«Մեծամուծ փառաց զրեզ հասուցանեմ,
«Մսկով արծաթով զքեզ լըցուցանեմ,
«Եւ ամ փարթամութեամբ ճոխացուցանեմ,
«Եւ ևս բաժնոց զանազան բարձրացուցանեմ»։

Նա խոնարհ բանիւ զայս պատասխանեալ.
«Ձեր ունայն փառացն չեմ ես ցանկացեալ,
«Զհասատն իմ անձին գանձ եմ հաւաքեալ,
«Եւ անանց փառաց հաւնիլ յատացեալ։

«Փառք և մեծութիւն մարդկան ունայն է,
«Մեռոյ և ոչինչ և ընդ ստոյն է.

3. ο պրաք. 4. ο պատճուկ. 6. ο որ հանդէպ. | ο առնէր. 9. ο բանըդ. 10. ο և բարուբէ. 11. ο յԱյ. 14. ο ի յոյնն. | ο ամպատ. 16. ο ժամ մըս. 19. ο վայիչ. 23. ο որդիմ. 24. ο բանդրելիս.

3. ο սպանանեմ. 6. ο վատաքի. 7. ο պրաք''. 9. ο չբիծայիւք. ο չբիծայել. 10. ο պընտել. 15. ο կրօնին. 16. ο եղպայր. | ο յատուկ. 22. ο յունայն. 24. ο հասանիլ.

«Անցաւոր և սուտ երազոյ պէս է,
«Երբ ըառաւեր անցոյ փոխուիլ անցանէ.
«Խոլ գըրախտին փառքն որ յոյժ անճառ է,
«Հերճուածոյն անբռնազբաւ և կեանքն զրուաւ է.
«Թէ պահեմ՝ չհաւատամ՝ որ սուրբ ամիսք է,
«Ծուլամարթ յոյն մոռանել՝ զոր խոստացեալ է»։

Ուստի գարմացաւ սրտիկ փաչային՝
Ընդ աներիւզ տալ ըղպատասխանին.
«Ո՞րքան վառեալ է ի սէր իւր դիմին,
«Մինչ անձն ի մահ տայ յաղագս Նորին»։

Եւ ի գալս երեալ յոյժ ախտասալով,
Ըղհաւատ մանկանն խիտ կրակըծալով,
Կերոյ կերոյ այցանօք մօրն անարգելով,
«Բէկիմ՝ ո՞ըիմանի՞» ձրնա ասելով։

Իսկ մանուկըն կայր ի մէջ տան բանտին,
Աղօթէր առ Տէր սըրտիւ լալագին,
Հաւատով, յուսով Հայցէր ՚ւ ապերսէր,
Զօրացուցանել զինքն ի նոյն մարտին։

Զերշանիկ սուրբըն գալէր յօդնութիւն,
Զմեզն ոգորմութեան և գուրբ Ամիրգին,
Ըզսուրբ Նահապիկն Հանդերձ իւր գլխովն,
Բաղմերեսս Հայոն մեր ըզսուրբ լուսաւուչն։

Զայն Հրամայեցոյց փաչային որ Տանեալ զնա ի քանդէն ու կրկին կացուցին յատեան ու Տրաւիրեցին յօրէնս իւրեանց. ու նա չառնոյ չանձն, ապա Տրամայեաց տանել առ դատին ու վճիռ Տատնել մահուն։

Իսկ փաչային ոտար Տրաման քաղցրադին,
Հանեալ ի բանդէն ՚ւ ի յատեան բերին.
Փաչային և ազգըն սիրով գչեցին,
Ի գլխովս իւրեանց գնա Տրաւիրեցին։

Զի մանուկըն էր կարի ցանկալի,
Ծեսրեան գեղեցիկ, Տանդից ըզձալի,
Զի նորաբողբոջ էր և նազելի,
Գան և մէկ ատաց կամ՝ այլ ասելիս

Ասեն «Թէ ի մեր յօբէնըս գարձցիս,
«Ցայդ չար մահուանէդ գաս իսկ զերծանիս.
«Բաղմակերպ փառաց փառօք Տատուիս,
«Եւ սեղանակից ի մէնջ մեր լինիս»։

Ան որս ճեփազ էա մանուկըն խոՏեմ.
Ատաց «Ձեր խոստման էա ցանկացօղ չեմ.
«Ցայսքան մահուանէս էա երկնչօղ չեմ.
«Ցիմ սուրբ Հաւատոյս էա հրաժօղ չեմ։

«Մահն ի վերայ մեր անգադաՃ վըճիռ է.
«Կամայ ակամայ օր մի Հատանէ.
«Համարիմ այսօր Թէ յէական օրս է.
«Մանր գեղիս մեռանիլ սիրան իմ յոժար է»։

Փաչային և ազգըն անչեալ մընային,
Ընդ բանըն Նորա յոյժ Հիանային,
Հատուն Հայէին և ափսոսային,
Եւ չը տատնիլն խիտ բարկանային։

Իսկ մայրն մինչ էտես Թէ բանն երկարեաց,
Գուշէ բաց Թողուն մնացքըն կարծեաց.
Հանդէպ փաչային կըրկին բողբոջաց,
Թէ «Ւ՞ր չես Հաներ ըզդա ի կինացս»։

Երբ էտես փաչայն Թէ ոչ գայ հընար
Ի բաց Թողուլ գնա և փրկելոյ Տար,
Գանգի կինն էր լիրբ ՚ւ անզգամ և չար,
«Մի գուցէ, ասէ, Տատացէ ինձ չար»։

Ցայժմաւ Տրամադեաց տանել առ զաթոն,
Հաւատանել վըճիռ մահուանըն նորին,
Եւ զինուորքն առեալ ըղնա և տարին,
Կացուցին ըղնա ի դատաստանին։

Լիրք մարդն հրճուելով անգէն ժամանեալ,
Զանմեղ արդին խոր անդ էս զըղպարտեալ,
Յատեան փաչային զոր ինչ էր խօսեալ,
Ընդունան առաջի զաւուն երկարչեալ։

Զաւուն երբ լուաւ՝ յանձըն սոսկացեալ,
Լիրք կընոջն պըտոյն խիղդն առացեալ,
Ըստ խրեանց գինին զկամ՚ընդ արբեալ,
Զանմեղ մանուկն այն կախել վըճռեալ։

Վասն տանելոյ զնա ի կախել եւ նա ուրախութեամբ եւ աղօթելով ընթանայր՝ ի ծանօթից եւ ի սիրելեաց հաւատոյն ի նմանէ ի խնդրելով.

Սըտապօտ բանիւ մինչ վըճիռ հաւին,
Թուանկիչք փուճով ի վերայ հասին,
Կաշեալ կապեցին ՚ւ առեալ տանէին,
Ի կախել ընդնա ի խեղդարանին։

Եւ ամբոխք բազում՚ ըզկնի երթային,
Հայր և պատղիկք ի տեսն փութային,
Որք զան լըսէին ափշեալ լինէին,
Ըզաղային ահաւասիկ մեր վայ տային։

Իսկ նա զուարթ դիմօք խընդութեամբ գընայր,
Իբր ի Տաքանին ուրախ ընթանայր,
Մանօթիկ ՚ւ եղբարց սիրով բարև տայր,
«Հայրս սրեք ինձ, ասէ, իմ եղբարքդ»։

5. o մայրն. 8. o գնդին յատկի. 16. o պրատոյի. 18. o և. 19. o կախել (յետին է). 20. o ամբոխք. 21. o ի տեսն. 23. o զաղային.

Նա և ընդհատոյն ազօթքն ըսկըսեր,
Բրան և չըս տունն կատարեալ ասեր,
Եւ այլ բազում՚ բանս ազօթիկ խօսեր,
Ազերսիւ զինքըն Աստուծոյ յանձներ։

«Տէր իմ ՚ւ Աստուած իմ, քեզ եմ յուսացեալ,
«Ես ի քոյ խընամըդ եմ ապահինեալ.
«Մի կորուսաներ զծառայս վըշտացեալ,
«Որ մարդոյ արեամբդ դու ես գընեալ։

«Գոհանամ ընդքեզ, զըլիած, մարդասէր,
«Որ այս աւուրս դիս արժան արարեր՝
«Վասըն քոյ անուանդ դարբասանս կրծել,
«Եւ հեղոյլ զարիւնս՝ դյանցանս իմ ջընջել։

«Աւասիկ ահեղիս ի քէն իսկ խընդրեմ,
«Զօրացի դծառայս որ սրտդ կապեալս եմ,
«Զի համբերեցից այսմէ տանջանաց,
«Եւ մեռանելոյս որ հանդերձեալս եմ։

«Ընկալ զոգիս իմ ՚ւ արագ օգոսվեան,
«Զբազում և անթիւ դյանցանս իմ ներեան,
«Ծանրերիդ տանջանաց զծառայս ազատեան,
«Ի անեծս խընդութեանդ արժանի արասս։

Զաւուրք Աստուածածնին յիշեալ ազաչէր,
Եւ սուրբն Յոհաննէս առեղուին գոչէր,
Զաւուրն Սուրփանոս և սուրբ Լուսաւորչն,
Մարտակից ինքեան լինել իսկ խընդրէր։

Ըզսուրբ առաքեալք և ըզ մարգարէս,
Ըզսուրբ Հայրապետան և զսուրբ ճգնաւորս,
Ջմարտիրոսս, զկուսանս և սուրբ նահատակս,
Հաւանիլ յօգնութիւն ինքեան պաղատէր։

3. o խոսէր. 4. o յետին աստուծոյ. անկարգիւ իմաստից ցուցակիդով եւ լսափի համար. 5. o և. 10. o աւուրքս. 14. o զդորոցոյ. 15. o յայսմէ տանճանաց. 17. o զդրամեայ. 18. o գանձսանքս իմ ներեան. 19. o տանճանաց. | o ապատեայ. 21. o ըզսուրբ. 23. o ըզսուրբ (երկու անգամ եւ). 27. o զկուսանաս.

«Երկայնէ՛ն սուրբ գործ՝ որք բնութեամբ վհե՛ր էք,
«Զօրութեամբ ձերով Դուք ինձ օգնեցէք.
«Ի մարտի իմում Դուք ինձ օգնեցէք,
«Քաջալերօգք ինձ այսօր փութացէք»։
Եւ մինչ անգամեր նզդ զուտն եկեղեցոյն,
Եկիր եպագ նմա անդ խոնարհադոյն.
«Մուրք եկեղեցի, լեր ինձ օգնական,
«Որ ծնար զիս, ասէ, չոտրեզք սուրբ Հոգոյն»։
Աչսպիսի հոգեվի բանս խօսելով,
Երթայր յրագաշումն ուրախանալով.
Ամբոխքըն բղխնի որք գային լըսելին,
Հիացեալք առ այն յոյժ զարմանալով։

Վասն հասանելոյ նմա ի տեղի կախաղանին եւ մեղացն որպէսզի զգին պարանին եւ մեռանելն հաստատելոյ ի մէջն եւ մեղացն ոչ լուսաւորելոյ նմա. եւ յետ այնր կախեալ խնդրեաց պաղքին զանձն մեռանելն. եւ մեղքն զնացեալ Տուր էարդ ասելով թէ «մեռ, զի սիրուն իմ զովացար»։

Եւ լերք մեղրն ևս ընդ նրմա չըրջէր,
Վա՛շ վա՛շ ասելով զոհրան ուրախ առնէր,
Լերք թէ զվէժս իմ ասի նմանէ»,
Վասնորոյ խրնդալոր, պարէր, կաբասէր։
Եւ երբե հասին հանդէսք բաց խանին,
Փըչելոյ խառնաւթ այն զաստաղանին,
Անգութ մեղրն ևս ընդին պարանին,
Կախեցուցանել զևր անձն սրտին։
Թուանիչք՝ ։ այդպիսիք ազեխարչ եղեն,
Վասրն զուր մահուն մանկանն աւագին։

4. ο Քաւթացէք. 5. ο ընդ. 9. ο բանար. 10. ο յերթայր. | ο յուրախանալով. 11. ο ամբոխքըն. | ο լըսէլին. 13. ο նմայ. 16. ο ասրն. 27. ο պատկիչք.

Ասէն ցնա. «Բան ինչ ասա մեր կրօնէն,
«Զգրեղ պատճառիք յայդ գառն մահուանէն»։
Իսկ նա երբե զվէմն կայր անշարժելի,
Ի սուրբ հաւատոյն յոյժ անդրդելի.
Բանզի վառեալ էր սիրովբ Քհուսի,
Զվախեր մահուանէն այն անցանելի։
Այլ սրտի մտաք առ Տէր ապօթէր,
Նշանաւ սուրբ խաչին զերեսըն կընքէր,
Զաւրբ Աստուածածնին բարեպագոն գոչէր,
Եւ զինքն Աստուծոյ, որբրոց իսկ յանձնէր։
Ապա չուրջ նայէր դէպ մայն որոնէր,
Չի վերջին զրոյցն նրմա ասնիցէր.
Իբրև եռեւս գնա ի մէջ ամբոխին,
Ողբալի գիմաք նրմա զայս ասէր.
Թէ «Հալոյ արա գու ինձ, ով մայր իմ,
«Չի շատ աչխատանք ունիմ վերայ իմ.
«Չեռբդ Տասն ինձ օր ևս համբուերմ,
«Համարեմվերջ քոյ մի մեռանիցեմ»։
«Չի ինն ամիս գիս յարդանդի կրեցիր,
«Եւ ցաւոք ծընաս, գբրեվերդ բարձեր,
«Կաթամբ գինեցուցեր, գիմով պահեցեր,
«Մեծ աչխատանաք յայս չափս հասուցեր։
«Աչսօր բարեմեծամբ գիմին լըսեցեր,
«Ի սպառն եմեկիր գու ընդ մայր Տարեր.
«Զրրպարտեալ գիս ի մահ մատնեցեր,
«Թրմուսպաս գրատարն գիւրաւ կարասարես»։
Իսկ անկաս մայն բնաւ ոչ գրմեցաւս,
Ապառաժ սիրտն նոսրաս չարացաւս,
Թրմեալի սրտւոյն ձայնին ոչ լըսաւ.
Ի ամենին ի նա ոչ նայեցաւս։

17. ο հասոյ. 30. ο և.

Երբ եաես մանուկն թէ չեա պատասխան
Անդուլի ծընօղն գարշն և յոյժ գաժան,
Դարձեալ առէ ցնա ապրեիս ցաւական.
«Ո՞վ գու եղկելի, լեր ինձ պատրաստ»։

«Ա՛յօր այս մահուամբս յատեանս ելանեմ»,
«Եւ. Փըրկչին յանճառ կեանըն մխրտեմ».
«Ապա գու մընաս կենօք յերեքման,
«Թէպզգես դիս ՚ւ ասես թէ երբ գըտանեմ»։

Երբ կատարեաց խօսըն ցաւագին,
Ապա թրւանկիք ի նա ձեռն արկին,
Ըղբաթակ պարանն ի վիզըն արկին,
Զանմեղըն ի զուր խեղդամահ արկին։

Ցաւեժամ չար մոլորն յոյժ ուրախացեալ,
Պարեալ խընդութեամբ յընթացս արձակեալ,
Գնացեալ յաղբիւրն թռուով չար խրմեալ,
«Վա՛յ զի զոմացաւ սիրտ իմ» ասացեալ։

Մերձ եղեալ տաճկիք երբոր զայն լուեալ,
Բարամբեր քարկոծել ըզնա կամեցեալ,
Իակ չարն այն խոյրն ի փախուստ առեալ,
Ուր գիմին նորա ոչ ոք գիտացեալ։

Վասն ամենայնի որք զնա տեսեալ աղէկիզեալ
մերմիրէին. եւ գանապ ոմանք եկեալ կանգնեալ
ի դէմն ատելին, եւ կերպ կերպ չանէին ոտին
չար մօրն։

Եւ հալք ժողովոյ որք տեսանէին,
Մեծամեծք և փոքունք յոյժ ափսոսային,
Իշխանք և ռամիկք ի յաղը շարժէին,
Վասն վաթս տասելով մօրն անիծէին։

4. ο այօր այօր այս. 11. ο բարանն. 18. ο խուն փխ. խոյն. 19. ο յաւբ. 20. ο ախրողին.

Եւ կանայք բազումք առ նա փութային,
Ի գէմն կանգնեալ հառաչմամբ լային,
Զանազան կերպիւ ազբս յօրինէին,
Երբէ ազգային ըզնա արգային։

«Ա՛յ ապիս մանուկ գու գեղազարսիկ,
«Նազիկ և սիրուն և յոյժ գեղեցիկ,
«Ո՞րպէս քոյ մայրն ըզքեզ զուր մահացոյց,
«Ա՛յ գու գառնդաղոյն տանջանաք տասիկ։

«Վա՛յ հազար ատաղ ապիս հատակիկ,
«Բաղձալի տեսլդ և լոյս երեսիդ,
«Զիարդ անգութ մայրդ գքեզ ընդ վայր կորզա,
«Անարգ սպանելով ի կախարանին։

«Ո՞րպէս քաշացեալ էր սիրտըն նորին,
«Ո՞չքան անգութ էր գաղշ ազիք նորին.
«Նուրանալոյ էր տեսանելն նորին,
«Որ ի հանդէպ եար կախել էտ զորգին»։

Դառնանն և խօսին գէպ առ կինըն այն,
Կերպ կերպ լանէքինեւ նմա իակ կարդան.
«Ո՛վ անգութ ծընօղ գու թիշտատական,
«Ջատկ և վատթար գու գաժանական։

«Ո՛վ գու անողորմ ծընօղ գարչելի,
«Դիւահար և խնդ, յիմար և մոլի,
«Ա՛յսօր նախատինք եղեր աշխարհի,
«Քու Մըլիանդ գուստր գալըմ փակչէ։

«Կին գու զրկասաց, բերանդ փակի,
«Լեզուդ պապանձեալ և կարկամացի.
«Ո՞րպէս զորդիդ քոյ զուր մահացուցեր,
«Քեարեմսըդ գալը գալըմ փակչէ։

4. ο ատպին. 6. ο սիրոյն. 8. ο տանճն՛ք. 11. ο ըզը փխ. զքեզ ընդ. 26. ο լեզուտ. | ο պապանձե՛լ.

«Կին դու, գեշ խոցով պատժիս և ձաշիս,
«Բաթախացաւերով հալիս և հաշիս,
«Վիրացդ հոտերուն հիմիկս և հաշիս.
«Հայեն օրգնական, զալըմ ֆայիշէ։

«Կին դու, չունչ ցատք ըզքեզ սիրեցողն,
«Եւ գարշ անձամբ քով սատիկ պատեցողն,
«Թրատագոն վարիք բառաչեցուցողն.
«Ա՜յ քէֆիր սիրնօն զալըմ ֆայիշէ։

«Կին դու, պատառօղ գազան քեզ դիպի,
«Աճիւճ և վարագ, արջ քեզ հանդիպի,
«Գեշ գեշ պատառէն ըզքեզ և ըզդին.
«Է՜ եղբոյդ զաւակ զալըմ ֆայիշէ։

«Որպէսի լանէթըս քեզ չարագործիք.
«Ո՞ր անարգանաք ըզքեզ անարգելը,
«Խ՜ոչ նախատանօք ըզքեզ նախատելը.
«Ա՜յ դու խնամօղ զալըմ ֆայիշէ։

«Ո՞չ արգելօք դու ծնող զա և արնուցեր,
«Աչխատանս կրելով չայս չափս հասուցեր.
«Ապա ձրպէս սիրագ ոչ գալարեցաս.
«Որ պահարակեալ զուր մանչագուցեր։

«Անբան անասունքն զաւակս ծընանին,
«Գրխան ի նոսա և սրնուցանեն,
«Ի վտասակարաց պահեն պահպանեն.
«Դու, քան ըզնոսա անգութ ֆայիշէ։

«Ընչաւորք օգտին՝ որք լըմպադ հանեն,
«Փաթիւռ բան չինեալ՝ անդ հանգուցանեն,
«Զքիզուչիլ ուզգունեն, թիւօք վիր հանեն.
«Դու, քան ըզնոսա անբան ֆայիշէ։

1. ո ձայնիս. 3. ո վիրացդ. 4. ո կալեն. 6. ո պատեցողն. 7. ո բառաչեցուցողն. 12. ո չֆայիշէ. 14. ո անարգանաք. 17. ո ծընանի. 20. ո բանարկեալ. 25. ո յօդսին. 27. ո ուզգունեն.

«Ծունկք, վայրի գազանք՝ որք են պատառօղ,
«Բայց կորեանց խրճանց այնք ևս են սիրօղ.
«Ոչգեանք նօթի ձեան, դնոսա կերակրեն.
«Դու գեշ քան ըզդուն զալըմ ֆայիշէ։

«Աղգունք թեռնաւորք, լոզակք ծօվականք,
«Աոքա համայնքըն ըզդագա ըսառնան,
«Պահեն և խնամեն գրքով ծնօղական.
«Դու քան ըզնոսա վատթար ֆայիշէ։

Ա՜յսպիսի՝ ասելի քան զայս ասէին,
Չար կինն անիծիւք վատաբանէին,
Ծառայի ողբով մանուկըն լային,
Զըսօգան ասէնայն լացուցանէին։

Չի աղայն կախանին պայծառացեալ էր,
Ձերմակ մարմինըն ձիւնափայլեալ էր.
Չի զըլա հատատ իւր սր պինդ պահեալ էր,
Ի ինրն հոգով մարմնով ի լոյս գարձեալ էր։

Վասն ինքնանելոյ լուսոյն ի վիրայ նորա ի գիշերին այնմիկ, զի քրիստոնեայք ևս այսազգիք տեղեալ վկայեցին.

Ա՜յլ ազգայն Քրիստոս՝ ասէդծօղն Տաճկաց,
Չվկայն իւր սրաբ լուսալից,
Չի գիշերին այն լոյս մեծ էլ ներկնից՝
Յայտնի՝ և անկոսե ի ցոց ամենից,

Եւ բազում անձինք՝ որք անգ պատահեալ,
Քրիստոնեայք, այլ և տաճիկք յիմարեալ,
Լաբանելի Տեառ լուսոյն որ տեսեալ,
Ի վարուն եղեալ ամենից պատմեալ։

3. ո նօթի սրնաձ. 7. ո ծրնօգական. 15. ո պինա. 17. ո լուսոյն 19. ո վրկայեցին. 26. ո ըզքանչելի.

Քրխաանէիցս ապգ կարի բերկրեցան,
Եւ Քրքրատասէ Փրկչէն գոհացան,
Ձմխաբիտ Հաւատացս յաւէտ ամրացան,
Հաթափեալ ի սգոյ և ուրախացան։

Ապգ առեալ և բս զայն լուեալ,
Անուն լինելոյն, ասեն, արդ յայտնեալ։
Ուստի թուբք կանայք ի նահանջ չարժեալ,
Եւ ըզչար կինն այն ապանել կամեցեալ։

Ասեն. «Քա մեր մարցս զանազ աւերեաց,
Եւ չար լիշտաակ յաշխարհի ալընկեաց.
Վերբինի կանանց ճանապարհ երաց,
«Զուր ըզապանել տալ ըզդաւակս իւրեանց։

«Զի գործս այս մեր մարցս նախանձք եղև,
Ի մէջ աշխարհի առաքինն եղև,
Մի միշտ այսպանն ըզմեզ և ասեն,
«Թէ մարդ սէյն և գործն այժմ նախանձ եղև։

«Այսօր ըսիրտնեալ ըզնա ըզապանցուք,
Եթէ մանր վաճառ ըզնա պլրեացուք,
Եւ յուզոց բարձեալ և չրիցդատացուք,
«Ջնոցով ըզոգաց զան խրատս ցուցցուք։

«Եթէ այնր կենդանւոյն զօրավոյն հերձցուք,
«Զապիրն քարշեալ ի գէմն ընկեացուք,
Եւ. զբաժինս կարեալ՝ զայրն բերեացուք,
«Ոչխլով զնարմինն և չանց կէր արկցուք»։

Եւ յայնժամ եղեալ գնա օրենէին,
Շնրհեալ ըզքաղաքն՝ և ոչ զքաանէին,
Եւ արարեալ իւրեանց կարի սնային,
«Եթէ գքաանեանք՝ կորաուեին» ասէին։

2. ο զուգացան. 3. ο յաւրացան. 9. ο գու. 13. ο մարձս. 21. ο չէտ այնր ընդ կենդանւոն. 23. ο բրսինս կոլոլ 24. ο գանչ. 25. ο որոնէնցուք.

Վասն զաղէտութեի եղելոցն զոր փաշայն տեսեալ եւ հրամանն արարեալ որ ի քաղաքն ի կախաղանն։

Ձայն առաւօտն մինչ գայն լուեցին,
Թէ լոյս ելեալ է ի վերայ նորին,
Բրխաանեալք փախեալ անդ. հաառնէին,
Ոչխ մեծ գոնւոթիւնս Աստուծոյ ապրին։

Անխախտ սահման էր այնոյ քաղաքին,
Ըզմիաապարտ ոք զոյս և կախէին,
Մինչ յերես առաջս այնպէս թողուին,
Ի ապա վայր առնան հրաման առնէին։

Խոկ փաչային տեսեալ զերազ աշխելի
Վաղն այն մնձկան, և քանն հաառնի,
Նոգ առաւօտն խակն զըրեալ զաբարւթի,
Ի իշուցանելոյ տալ հրաման յայտնի։

Կրրեալ էր ի մէջ այն զաբարւթիին,
Ջենէթով բառնալ ըզմարմին նորին,
Դաւք քաշանայիք և վարդապետաք՝
Բառ օրինէ գնել ի գերեզմանիս։

Յայնժամ բրխաանեալք եկեալ իշուցին
Ջմարմինն գերեզիկ և նոր վրկային,
Լալով հրճուանաք եդին գադապին,
Եւ բարձեալ բերին ի յեկեղեցին։

Ժողովք ըստկին ընծայեալ եկին,
Եւ ապք և կանայք, ծերքն ընդ տղայքին,
Ագխաւ մեծաւ ազգս առեալ լային,
Մինչ զի ըզգարհնս լացուցանէին։

13. ο ընդ. 17. ο զր"գապետաք. 18. ο բեղ. 21. ο լալով. 23. ο ընդացեալ. 26. ο քարինք.

Քանզի սուրբ վկային էր սպրատակացեալ,
Ըզձեռան ի սրբոյն խաչանիշ եդեալ,
եւ երկայն գանգուրն վկային չուրջ պատեալ,
եւ երես նորա ծաղրագէմ եղեալ.

Ա.յսպիսի կերպիւ սրբ տեսանէին,
Ագէնաթոչ սրտիւ մերձեցեալք լային,
Հայելով ի նա յոյժ հառաչէին,
եւ չար մեր նորա լանէթներ տային.

Վասն Թադևոսի նորա որ յոյժ փառաւորութեամբ
եղեն ի գերեզմանի. եւ ի նմին գիշերին եւս լոյս
իջեալ ի վերայ նորա.

Սուրբ եկեղեցւոյ գեղոյն պանծալի,
Ճնորհաղարդ պեծոք լզգեստաւորի,
Եւ համայն ուխտիւ իւրով զարդարի,
Թաղուելոյն սրբոյն պատրաստեալ լինիր.

Դաւք քահանայից խորհելիս պատառեալ,
Մխարան գերեզման մեռելիս վառեալ,
Սարկաւագք գրուագառս, գրպիրք խաչվառեալ,
Եւ քաղցր ձայնիւ գաս գաս երգ առեալ.

Խընկոք անուշիւք ի ամպիս կընդրկիգք,
Եւ պայծառ ջահիւք և մեծ կերօնօք,
Սպիտակ հանգերձիւ, սուրբ պատմուճանօք,
Գեսպէս ճախուխեամբ և զարգարանօք,

Կենսատու խաչիս, ուսեալ պատանօք,
Դասիճան սարմնիւք և չարականօք,
Եւ այլ հոգեկիր քաղցր երամակօք,
Զուարճանալոյն սրտիւք և մեծ հրճուանօք,

Բարձեալ ըզմարմինն սրբոյ վկային,
Եւ տարեալ ի գիր իւրոյ տաղանին,

6. ո մեռոքն. 12. ո եկեղեցի. 15. ո սրբոյն. 18. ո տարեւաքք.

Սաղմոսիք ւ երգոք գերեզման եդին,
Թաւիւ կընքեցին ըզգիրեմ նորին.

Նոյն գիշերին եւքս լոյս էջ յերինից,
Մերձակայ բնակիչք տեղւոյն վկայեցին,
Որով ամենից միտն հաստատեցաւ՝
Թէ ճշմարտապես է վկիս Քրիստին.

Սահակ Մեսրոպ այս որ կառաքեցաւ,
Զար մերէն իւրմէ ի լոյս ածեցաւ,
Աբրն զլոյս հաւատն իւր ոչ ուրացաւ,
Այլ ի փառս Քհաւսի հաստատեցաւ.

Հազար ւ երկերիւս քան և եօթ թըվի,
Ի քան և երեք ամսոյ յուլիսի,
Մահաբայերացոյն աւուրն ասենի,
Որ և առ եքս ընդ նոսա գասի.

Սրդ Թըդևաւս Ծառայս Քրիստին Քհաւսի,
Ճահաեէս չըպէտ ծառայս կարենցի,
Զհատարսն սրբոյս աչօք իմ տեսի,
Եւ պատմութեանն իսկ վերահասի.

Ի խընդրոյ ամանց եղբարց հարկեցայ,
Զանց առնել ըզնոսին ոչ բարւոք վարկայ,
Ի սրբոյ սրբոյս հս բառիդեցայ,
Եւ չարադրեալ գրանս յօժարեցայ.

Ուստի ապերասք զերդարտ յարդելի,
Ճչել գիս ըզհեքս մաղթմամբ հաճելի,
Ճնաւհեան Քրիստին լինիլ արժանի,
Ընդ ձեզ վայելել գհառս անպատմելի.

5. ո միտքն. 7. ո սահոխս. 13. ո մանկաբարեցցորն. 15. ո ըզ ֆխ. արդ. 19. ո եղբարն. 20. ո բարւոք. 21. ո բառիդեցայ. 23. ո ւսոի ֆխ. ուսոի.

*Տաղս այս ի վերայ սոյն նոր Նահատակիս յօ-
ծիևնալ ի Նոյնյ Նօտարէ ի գոյն որ ասէ. Գա-
շքնատաց վար Ջինօ Ջէկի Էմին, ալտի սէնի
սէնի խու . . . :*

Ի չար մօրէդ զուր մանեցայ, աւաղ,
Դառնալ անմեղ անմեղ ըմբռնեցայ,
Ի բանդ և ի գանս տապնապեցայ, աւաղ,
Ազնիւ Մըսըր, Մըսր, սիրուն Սահակ,
Սրի Սահակ և քաջ Սահակ, աւաղ,
Մահուդ տիօք, տիօք թաղդրատեռակ:

Յատեան չարեալ որ գուռ կացեր,
Շնորհիւ Հոգւոյն լցնեալ եղեր,
Լոյս Հատատզդ անխախտ ծնացեր,
Ազնիւ Մըսըր, տեսլեամբ պայծառ որպէս Հոյլ:

Համարձակեալ բարբառեցար,
Խոստմանդ նոցին ոչ նուազեցար,
Ի ի մահուանէ ոչ վախեցար,
Ազնիւ Մըսըր, պատր որբեր Քրիստի բաժակ:

Նորբուս վարդ պատր բացար,
Քրիստիքն սիրով սիրով բոլորվելցար,
Ի կախաղանդն բարձրացար,
Ազնիւ Մըսր, մարմինդ եղև չուան ճրագ:

Սիրոյդ կամենով գուռ կախեցեր նոր Նահատակ,
Զարիւնդ ի նմա իբր նւդ ոսկեր,
Զկոխարանն լուսով լցեր,
Ազնիւ Մըսըր, սիրով Քրիստի լուցեալ ճրագ:

9. ο քաչ. 13. ο Հատատզդ. 15. ο բառաչեցար. 17. ο և. 21. ο քաղբացաց. 23. ο կախեվդ.

Էրանելցար յազգաց Ե ազանց նոր Նահատակ,
Ի չերիմ քոյ էջ լոյս գերազանց,
Աչսօր մըսեր ի կեանս անանց,
(Ի Ռէմ) այս Թիւ վիպեալ Սահակ,
Սրբ Սահակ, Նոր Նահատակ,
Վասն իմ Հայրեան առ Տէր միակ:

Սոյն վիպաբանական եղիւռ տապերն ունի մեծ ո ձեռագիրը, էջ 43 ա—65 բ. ամբողջ յատաջաբանով միասին մի առանձին տետրակ է նոյն ձեռագրի Ներ կազմած: Տետրակի վերնագիրն է. «Տետրակս այս, յաղագս ումեմն Մըսըր կոչեցեալ Սահակ մանկան, որ ի չար և չանգուիթ մօրէն գրպարտեալ մանեցաւ ի ձեռս անօրինաց որք շատ տանջեցին զնա յատելս. և նա սիրոմն Քրիստոսի վառեալ, ոչ տանեցաւ. վասնորոյ կախեալ եղեղ սահակ ազաքին գնաւ եւ Քրիստոս Առաւաւծն մեր փառաւորեաց գվերայն խոր լուսով լեփնիկ: Աբարեալ և շաբաթեալ յուհիմ՚ն նօտարէ Յօհաննէսէ կարնեցւոյ, ի փառս Քրիստոսի Առաւծոյ մերոյ, և ի պատիւ նոր Նահատակիս Նորա»:

Այս տետրակի վերջին է նաև Յաղուիթեան կարնեցի Նահատակի տաղը, որ տես առանձին:

Սահակ Մըսրի տաղի հեղինակն է Մահտեսի Յովհաննէս (կամ ուսմ է նաև Հաննա, Հաննա) Կարնեցի վարժապետ՝ նոտար Մանանտեանց: հեղինակը իւր ժամանակի բեմ՚նաւոր գրչներեն է: Նրանից ունինք տաճկերեն աշաշահան գեղեցիկ տաղերի մի հատ-ածոյ, գրուած 1777—1788 թուականներին. չհաշուած Սահակ Մըսրի (գրուած 1778 թուին), Յաղուիթեան Կարնեցու (գրուած 1806-ին) և Վահրամ Էջմիածնեցի (գրուած 1810-ին) տաղերը՝ որոնք տես վերը:

Սահակ Մըսրի տաղի 14 գլուխներն առանձին տների սկզբնատառերը կազմում են հեղինակի անունը. Ի ՅՕՀԱՆՆԻՍԻ Ե ԱՅԻ: Սոքա հեղինակը իւր յատաջաբանի մէջ էջ 574 անում է իւր տաղի գլուխների պատմու-

6. ο Հայրեայ.

Թէւնը. հեղինակը տարը գրել է հէնց սրբի նահատակութեան տարին՝ այն է ՌՄԺԸ—1778 թուին, եւ ապա «տղայական» և «նորամարժ» ժամանակին։ Տասը տարի յետոյ ՌՄԼՏ—1788 թուին բազեհամ՝ սեղի Լծգրով վերադին ձեռք է առնում աշխատութիւնը և նորանոր սրբագրութիւններով և յաւելուածներով վերածում է այժմեան վիճակին։

105.

ՊԱՅԼԻ ԿԸՐՆԵՑԻ

† 1781—1786

Սոյն նահատակի մասին անցագրի խօսուած է Սահակ Մարբ Կարնեցու վիպաբանական տագի յաւաջարանի մէջ, ասես վերը էջ 573—4-րդից տրտիեւակայում է մի ամբողջութիւն, ուստի և աւելորդ չենք համարում նրան մասը ամբողջովին մէջ բերել այստեղ։

Յետ անցման քանի մի տարեաց (է վերայ Նահատակութեան Սահակ Մարբ Կարնեցւոյ) սոյն քաղաքացի Չինիզցի կոչեցեալ Տէր Մելքոն Տանճատրաստ քահանայի Պալի անուն որդին վասն խիզ ինչ ընդունայն պատճառի մատնեցաւ ի ձեռս անօրինաց, որք և վասն դեղեցկութեան և արիական երիտասարդութեանն չատ չարչարանք տախիջին դնա ուրանալ. և նա տեսեալ զդրլի զարհական նահատակութիւն սոյն Մարբ մանկանս, վամնորդ և ինքն եւս արիւթեամբ Տատոտաուն ձեռալով ի հատաս և ի սէրն Քրիստոսի, ոչ ատելացաւ. վամնորդ կախեցին գնա, որպ վերայ և լոյս էջ յերկինից։

Պէտքս նահատակութեան թուականը յիշուած չէ. բայց որովհետև Սահակ Մարբ նահատակուած է 1778-ին, ևսկ Պալի «յետ անցման քանի մի տարեաց»,

ուսում ապահովաբար 1781-ից յետոյ։ Մխանգամյան Սահակ Մարքի վկայաբանութեան յառաջաբանը գրուած լինելով 1788-ին, պարզի նահատակութիւնը չի կարող 1786-ից յետոյ լինել, որովհետև հակառակ դէպքում հեղինակը պէտք էր ասէր «անցեալ տարի», ինչպես կամ նման մի ձև։ Ուսում նշանակում ևնը մօտաւորապէս 1780-ն։

Հեռագրական տարբերութիւնները են տես վերևը, էջ 573—4։

106.

ԹՈՒԽՄԱՆ ՄԸՆԱՑԿ ՏԻԳՐԻՆԵԱՑՑԻՆ

† ԱՄԼ՚Գ=1784

Հազար երկու հարիւր թվական,
Եր՛սան երեք աւելորդեան,
Հիանալի երս գործեցան,
Որ ազգ և տիրոջ գործացան։

Մանուկ անուն տէրն Թուխման,
Որ էր երկրէս նա Տիգրանեան,
Աւտր մեծամ յանկարծական,
Փայլեաց երբ աստղ առաւտեան։

Կացեալ ընդդէմ բազնաւորաց,
Մեծամեծաց, գաւառաւորաց,
Զօրէնս նոցա արհամարհեաց,
Դատաստելով զԵրիսառս Աստուած։

Ըզնա կալեալ բռնութեանցին,
Բերաձեռնեալ յոյժ սասակաւին,
Մինչ զվիս տանջըն Թախիճին,
Ըզնա յաղթել ոչ կարացին։

Դարձեալ կրկին ի բանտ արկին,
Թևբեւս մեռաւն չըմահեացին։

2. ծ Եբեսան երկ. 7. ծ Հանկարծական. 13,16. ծ գնա.

Իսկ Նա կացեալ արիապէս,
Պատասխանեաց ասոց նոցին.

«Քրխատունեայ եմ, հաւատաս պայծառ,
«Զեմ ես նըման մեռի և խաւար,
«Յառաչմունդ ձեր կայր և վիշար,
«Եւ հեռուզաք իւր հաւատար»։

Յայնժամ ցասեալ բըռնաւարին,
Եւ ետ հրաման մահու նորին.
Առեալ ի գուռ ժամու բերին,
Ընդա անդէն գլխատեցին։

Աբխազն փաղ նահատակ,
Հեղեր զարիւնդ իբըր վըտակ,
Սիրով աբեր զմահու բաժակ,
Ի հանդէս քո հըրճուէն հրեշտակաց։

Մեր աշխարհիս ի բաց Թողեր,
Եւ մանակից սըրբոց եղեր,
Առիս Քրիստոսի արիւնդ հեղեր,
Եւ քաղցրացար իբր ըղձեղեր։

Երանելի մանուկ Թէոփանես,
Մայրմունդ հառաչ հոգւոյդ փըրկան,
Մաշ քո եղիւ քեզ բանալի,
Նըշաց Ըղձուհան արքայութեանն։

Նոյն վիպասանութիւն ասոյն ունի միայն Վիենացւոյն Մխիթարեանն Հայց մատենադարանի Թիւ. 304 (—՛), Ձեռագրեալ էջ 18 բ. Տիմա. Տաշէանի Տուցանիչ, էջ 732 բ։ Տարի պատմագրու Թիւնը չնորհակալութեամբ ստացել ենք մատենադարանապետ պեր. Ն. Ք. Պիէռ պիճենացիոյ։

4, 6. խաւար, հաւատաս բառերի բերեցուածքը տարակուսական է ն-ի մէջ։ 10. ն գիս. 13. ն ապրէր.

107.

ԴԷՆԻԼ ԲԱՂԵՇԵՑԻ

† ԱՄՔ.—1790-1

Յարձանիս չիրմի ամիսփեալ գնի
Մարմին իշխանին Թաչեն գաւառի,
Վեհ իշխանագեայ Դանիէլ բէկին,
Որդւոյ Մելիք բէկ իշխանագեան,
Ի տանէ հպարտն մեծ Ջալալ Դօլի,
Տեառն Արցախայ Հայոց աշխարհի,
Որ Ղարապաղայ կամ Շուշւոյ նահանգ
Նա տովտարար արդ վերաձայնի,
Առ սուրբ հաւատոյ սա լուսաղոգի
Նահատակի սուտ յամրոցիս Շուշի
Դառն տանջանօք Իբրահիմ խանի՝
Որ Թշնամի էր Թաչին Քրիստոսի.
Ի ԱՄՔ. կանգնեաց զայս արձան
Վշտալի սրտին այս նահատակի
Բաղդասար արշին տէր Մեսրոպեան
Հասան Ջալալեանց արհեստ հովտագործն
Ազատուիք երկրին, որք հանդիպիք այժմ տապանի
Տուք Տօմն և որդւոյն Աստուած ողորմին ի 1851։

Նոյն տապանագիրը պատատպատ ենք Մատենադարանի Ալպանեան, տպ. Բաագու., 1895, էջ 150—151. Նահատակի տապանաքարը քան ոչ աշխատեցան գանատել է Շուշի քաղաքի Հին-Հայերատանի Տարատանին կողմում։

6. տպ. արդեսայ. 11. տպ. իմրահիմ.

108.

ԸՆԾՈՂ ՆԱՀԱՏԱԿ ԹԻՓԼԻՍԵՑԻ

† ՌՄԽԴ=1794-5

(Շուչի) քաղաքում եղած Հին-Հանգստարանի վարի կողմին մոտ կայ մի գերեզման, որ կոչուում է Նահատակ Սարա տապանաքարի վերայ գրուած է. «Այս է տապան Թիփլիսեցի Նահատակ Աստուծոյն. ՌՄԽԴ-ին ես Թիփլիս եւեցի Սիմոնի որդի Սարիկս այս քարս հոկացի սէրս Նահատակիս»:

Սոյն տեղեկութիւնը արտատպում ենք Մահակ Եպիսկոպոս Բաբեան-գազեանցի Աշխատիցը (տպ. Բագու, 1895), էջ 150:

5. տպ. այսպես սարիկս, հոկացի.

109.

ԸՆԾՈՂ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏՓԳԼԻՍԵՑԻ (ՍՊԱՏԱԿ—ՆՈՎԸ)

† 1795 տեղեկութիւն

Հարիւր յիսուն տարի առաջ (այսինքն 1700-ին) մէկ խեղճ անունն հայ գալիս է Հալէբից[1]), երեւի բանտ որտուր՝ Վրաստան, ու գնակիւմ է Թիֆլիզ քաղաքում, որ տեղ պատկիւմ է մէկ Հավլաբարցի[2]) աղչկան վրայ։ Սրանց գլուխ է եղել[3]), որպ տալիս են Ըրուխիմ (Ծաղկեհիւնն) անունն։ Ես Հալէբցու վրայ չունենք աչքնչ տեղեկութիւն.

1) Թուրքերէն ասած խաղերում Սպասաք—նովին խօսում է իր վրայ՝

Վաշտերում Թիֆլիզ գոզը, սամթի Գաբրչասան,
Անամ Հավլաբարու, աքամ Հալաբլու։

(Հայրենիքս Թիֆլիզն է, դգմին Վրաստան. մէջս Հավլաբարցի, հէրս Հալաբցի)։

2) Հավլաբարն հին ժամանակին Թիֆլիզու արուարձանն էր. հիմի քաղաքի հետ է հաշիւում։

3) Հնարք չը կայ իմանալու Սպասաք—Նովիս ծնունդեան տարին. միայն Իր խաղի տախտակն ունի գրած մէկ թվանշի հատուած տարեթիւ գրուի սկիզբն խորհ. մէկպես անկարելի է որ մնացեալ երեսամասը հասակն չունենայ բան ասած, բայց հնարաւոր կարօղ ենք ասել, որ էս հատակից առաջ չի ըլլի գլուխ գրել նշանակուած իր խաղերու տախտակ օրն, սակայն ու սարիսն Մէ քանի Թուրքերէն ասած խաղերու տախտակ ունի նշանակած Վրաց քրոնիկոնի 430-ն, որ է 1742 Քրիստոսի թվին։ Թէ ընդունենք՝ որ Սպասաք—Նովին էս

միայն նրա որդու՝ Աբուլթինի խոսքերն էին հնչում ենք, որ էլել է նա մղոնային Պարկ Աբուլթինին տալիս են աշխարհ մեկ ջուլհակի մոտ. խիտ ատրաստց ընկալ կարճ ժամանակում էնքան վարպետանում է Աբուլթինը, որ ինքն իր համար մի մեքենայ է հնարում, որով կատալ երկայն փողոցի մեջ հինելու տեղ, հինում ու գործում է էլել իր սեփականումին. Մեր վարպետ ջուլհակին երեխ չատ վազ է նկատում իր մեջ քերթողական շնորհքն, որ «պատռած պատ պահելով «գործ է դնում» ամենան խաղին», ու «տալիք Կապրատիի իպարդոնի՞նին» ասվում է «բանինքին, ու չօնգրած ոտ ասիդուկնին»:

Դեռ լաւ չը չափած իր հանճարի ուժն, Աբուլթինն ասց է էլել կացնում իր օրն կուտ գործելումին ու ասղ ածելումին. իր մեքենային տալին հոգում նռանած՝ մյրքերի հնչեն վրայ առաջտեան հանած խաղն գեղեցում է էլել գիշերն իր քաղցր ձայնով երկանչելու բարձր ու լեն դարբասումին: Վերջին մրքերն փոխած քանիցի վրայ, որոն գրատ բանն տեսնելին խոսուանալով համարձակ գուբս է եկել մեջտեղ, որ տեղ իր աչուքական հոգնակատար Մայեակթ—Նոսիս անունով մեռացնել է տրել ջուլհակ Աբուլթինին էնպես, որ ժողովուրդն մինչև էս օրս էլ միայն աշուքական անունով է ճանաչում իր սեփական երգչին:

Բանդան երկում է, որ Մայեակթ—Նոսին աշուքանինին կցել է թերթերին ասած խաղերով. սրանցնով սկսում է ինքնա գովեստներ էն գլխեն մռածելով խաղն ասելու տարբեր նշանակելու համար, առավ սրանց համար է հոգացել. իր գովեստնեն էլ ամենից հին խոսքն Թուղթերեին է, որն որ հանած ունի 1742-ին. Հետն էլ տեսնում ենք, որ էս խոսքերաց յետոյ սկսվում հայերեն խոսքն, որա տակեն

չը նշանակելով առելու տարին, գրում է՝ «ինչի գործիմ ինչ հաչիսաւ առիմ»: Էս խոսքերն լաւ ցույց են տալիս, որ Մայեակթ—Նոսինն Թուղթերեին, կարելի է ևս գովերգնեն առած խաղերով պետց տարերաց յետոյ, ուզում է ևս հայերեն տանեն. ու տարին նշանակած ունեցող հայերեն հանած խաղերաց ամենից հինն ասած է Թուղթերեինց տաս տարով յետոյ—1752-ին. Ուրեմն մեր երգիչն էլ ուրիշներու պես հոգակել է իր անունն առավ Թուղթերեին տարերով. Թեպետ անկարելի է որ էս տաս տարուան մեջ չըլի ասել հայերեն գոնե մեկ հատ խաղ Կարելի է՝ որ տարին նշանակած չունեցող խաղերն հենց էս վերջացանն ըլլին ասած, էլ ինչ խոսքի ուրիշ կարած կամ հրատարակում յանկարծ ասած խաղերու վրայ, որք կարը կարը ու պատահած պահվել են ուտնդրութեամբ. Թե հետաքրքիրնե՞նին՞ որ սրանց ամիողջ վերահանդեցնեմ, ժամանակով կու հաղորդեմ ևս սրանց աղգակիցներուս: Մայեակթ—Նոսինն արդեհանացած աշուղներուց մեկն է. իր տան ու հօթին տարուան երգացական ժեր կենաց մեջ բաց ի 114 Թուղթերեին ու 46 հայերեն խաղերուց, որք յայտնի են մեզ նրա գավիթերեն (Թուղթերը չը գրածն ու երգածնեն) ունի ասած վրաց գեղջուկ լեզուով անթիւ. աշխարհ խաղեր ու անհամար ազգու բաներ, որոց կատրերն էն էլ մաս մաս արած երգեին մեն է բերում չատ ամբող ու հետաքրքիր ժողովուրդն. Թէ որ նախախնամութիւնն չէր պահպանել երգչի գավիթերն, անկարելի կու չէր գոնէ մէկ թերթ հատագրութիւն անելն էս անուանի աշուղի մասց հարատարութեան վրայ. Ստանանդ երբ տեսնում ենք, որ մեր ժամանակակիցներն քիչ բան են իմնուած նրա վերջի վրայ. Թիֆլիզու հայոց, վրաց ու Թուրքաց ուրախացնող երգչի կենդանագրութեան վրայ չը կարողացայ ոչ ոչից իմնալ մեկ ժամանակն տեղեկութիւն. զարհանալի չէ. Մայեակթ—Նոսինն իր կենաց վերջին քսան ու հինգ տարին կենում էր միանձնացած, Թիֆլիզից դուս, հեռացած սրա ժողովրդէնէն. Նրա փառքի ու չքե-

---

ժամանակին ունեցել ըլի ասէլ պտան երեսնամեայ հասուն, յայժամ նա ծնած պիտի ըլի 1712-ին էս հաշուով մեր երգիչն իր մահուան օրն (1795-ին) պիտի էլել ըլի 83 տարեկան, որ բանն յարմար է պատ նրան տեսնող մարդկերանց տասնյակի հետ, որք միան ուզին Մայեակթ—Նոսան լինչպես մի լաւ ծերացած պիտը մարդ:

զութեան ակնառաւեսներին մէկն էլ չը կայ. ժամանակն թէ նայել է մէ քանի գաւառած ծերերուն, որոնք էլ Սայեաթ—Նովան՝ աշուղ են տեսել, երբ հէնց երանք էլել են վեց կամ ութ տարեկան. բայց լաւ միան ասենն, ինչ-պես՝ երբ նա իր կռնատուրութեան ժամանակն հաղորդեց մէկ անգամ գալա է էլել Թիֆլիզ, խաղասեր երեխաներն նրա երգնէն վազելիս՝ ժառով մէկ մէկու չանց են էլել տալիս ասելով. «Տե՛ղ, դիղիլ Սայեաթ—Նովին էդ. ու մեծ-ցուց լսածն ասելով պատմում են, որ էս նրբէկէ թագա-ւորի ու սրա արքունեաց սիրեկան աշուղն ըլում է մէկ անհող զոր ու. բեի սիրօր. սիրուն աղջկերանց ուրախացնող ու արբեցրի կանանց միջիջարիչ, և ըլելով հետևալի քա-մանչայ ածօղ, մանաւանդ իր քաղցր ձայնի հետ՝ էլել է միշտ թագաւորի ու ազգի երեսնամեծ անձերու պատուական ու անհրաժեշտ զարդն հէնց ինքն էլ իր քամանչէն գո-վելիս ուղիղ է նկարագրում իր կեանքն ասելով

Բոլորքդրդ գօղալներ չարած՝ մէկիկով կ'ասի ինձ, քամանչու.

Իրաւ, պիտի հաւատանք Սայեաթ—Նովային, երբ սա ասում է մեզ, թէ՝

Հէքիմներս ափսոսում են, ծնեղան տալով վայ ին ասում.
Կանչօղը զարգակ է դրնում. Ա՛ռ Սայեաթ—Նովա, է ասում.

Քանի անգամ՝ կարդալիս սրա խաղերն հարիւր տարեկան պատանեներու առջևն, ուղեւոր հրապուրած սրանց թմրած յիշողութիւնն զաբեկան հնուց բաներով, հանեմ՝ նրանցից մէ տեղեկութիւն մեր երգչի վրայ, միշտ լսել եմ ծնդան տալով ասած խօսքերն. «Էդ իօ մեր Սայեաթ—Նովին. իսալն է. վայ րի Սայեաթ—Նովա, ինչ զօրի իա շանց տրահ»։

Թէ չատ զօր է չանց տալել, չատ անգամ էլ էս հանճարեղ յանկարծահաս կատարել է հոգեւոր բժշկի պաշ-տօնեա. Լակ եմ ծերերուց, որ մէկ օր երբէկէ Բ, Վաղց Թագաւորի գերդաստանն ու իշխաններն նեղտնալով իրանց

Պարսին եկած տերտերեան համար, (որն որ երբեմն պատա-հում էր էս միշտ իր թշնամիներու արշաւանքներն ժիջոց համար հոգած քաջ պատերազմօղին) ու նրանք գաղրնցնե-լով իրանց կանացի գաւառներն ու պալատական չորքրոր-թանքն, հարերն կարած՝ տեղած են ըլում գործ դնել Սայեաթ—Նովու հոգեզատարձ խօսքն. սա քամանչէն ածե-լով միտած թագաւորի սենեակն ու մոկի չը տալով նրա ոգորմած հայեցուածքին, սկսում է բանն համարձակ ա-սելով

Մոկիկաց ամպ՛զեսալս, արագիանս,
Մէ չեն վեր գալիգիր, մեղեդիանո՛)

ու էապէս իր սիրեկան Պարնի տերտած ճակատն պահում է խորաց խնդութեամբ։

Այնչ տեղ ուշադրութիւն ցանօղ Սայեաթ—Նովէն, ինչպէս տեսանում ենք իր խաղերուցն, իրան էլ չէ զրկել ցնծութեներից. սրա աշխատ ու սիրասեռնական հոգեներն չատ գեղեցկանպղին գերի կուէլի արել իր կամեղեն խօսքերով

Ղարբան իմ ծուցիկ նրանն,
Հօքիս տատ չեմ կրնանն.
Թաք պատիմ նաթի գրանն՝
Գրելիօքրս քար իմ ասում.

ինքն էլ սիրու գերութեան մէջ տարփանքով վառված՝ առանց սիրեկնի մէկ օր էլ չէ ուզում էս աշխարհքից՝

Դուն գընալդ մանի կու տաս, ես էլ քիզ իդ կու մեռնիմ.
Միր էդնեն թամամ աչխարքս սօլ քաչէ, հայ չը սեպնէ։

Բայց չէ միամիտ միշտ էս սիրատարփ միանգամայնքի մէջ. պահելով իրան հեռու մարմնական զգացմունքից, ա-չելի հաւան է յայտնել իր անձնութիւնն որպէս նուազ գածու քերթող՝

1) Բառ. դու. պղտորած Նրասխի ջրով, չեմ դիմանալ քեզ պատճառաներ ունեցօղին (մատնատօրին)։

Ծանօթ. Անձրևային ժամանակն են տեղ. ուր Նրասխն խառ-նըվում է Քուի հետ, ջուրն բռնում է մէկ թուխ կարմրագնդին գոյն

Թէ մէ չափած թիզ չիմ տեսնի, կու կրաթիմ քամանչի սիմին,

ու նկատագրէլիս իր բաղձանքն, մեալով գուրկ հեչտասէր ցանկութենէից՝ չէ վիրաւորում նուրբ զգացմունքու. Ինչքան պարզ է էլել հասկանում սիրու սրբութիւնն՝ ցոյց տալի մեզ նրա խոստումներն՝

Թէդուզ անմահութիւն ուզիս սիրով կու տաթիմ քեղ ամա,
Էնպէս որ Համարձակ կարելի է ասել թէ՝ Սայեաթ—Նովա Հոգին

Զրնի տակէն նուր դուս էիած արիվ գիրած պընքուլի պէս պայծառ ու մաքուր էր

Սայեաթ—Նովա ցնծութիւնն չէ քաշում չատ ժամանակ։ Համարեա թէ Էնդ էն գլխէն գուսում է սրան տխրութիւնն. իր աչքն ու բաղձանքն յայտնում է մէ տրտուճ ու վշտալի ոճով, որ ցաւ է տալի սրտին. տեղ ու տեղ էլ չանց է տալի իր Հոգւոյ ձանձրանալն կեանքից, աշխարհից, երգերուցն ևս՝

Էրեգ լավ էր կանց վուր էաօր,—վաղերումն բէպարիկ իմ.
Մարի Համայա մէկ չէ ըլի,—խաղերումն բէպարիկ իմ։

Էսպէս զգուած աշխարհից, գանգատուելով թէ՝ «տրտիմ մանկուայ - չէ զնոմ», Էնգուր որ՝ «շատացիր է յուշիկ առատն», Սայեաթ—Նովին խոստում է իր «դիմանալ սրտին ու քարոզում է սրան սիրել «մատղաշ, նոքի, նար, սրաբիծութիւն, գիր, խրատ, համբերութիւն, դաստատուն, խոնարհութիւն, ադրատ, գօնաք, օտար». ու վերջումն յայտնելով իր սրտի տխրութեան հիմն՝ անէզ գազատանից վախենան, խորհուրդ է տալիս նրան մնճուանգ սիրել «փաթ, անատրատ, բար». Սայեաթ—Նովա խոստանում Դ խաղն, որն որ բովանդակում է իր մէջ կեանքի ամէն բարեկան ու մարդկային տարերքն, ու անպատճառ ու կարճ խօսքով յայտնում է մէկ ժողովրդի ամէն կարեքն, վիպում է ազգային երգչի բարեկան ու կրօնական մտաց ամմանն։

Իրաւ, էս ազգային երգիչն հասկանում է էլել իր կոչումն, ու նրա միտքն լաւ հասկում է էլել իր պաշտօնեն, երբ իր գլխին «խալխի ձօրաւ» ասելով թեկտրում է իրան «մանով դէպրուկ» անել ժողովրդին, որն որ անհանելով «ժամա գիտա», գիտէ որ սրա դրամեղն քեղմեղի սուրբ պարտքն է, Էնգուր էլ սիրուն կոչում է իրան դրդրգար (հիւսն)։ Ազգի բարեկան գործարարն էն էլ է հասկանում, որ քերթողն պահպանելով իր սիրուն «բաղխիտոց» ու «բրտութենից», պիտի չը վիրաւորվի ժողովրդի ապերախտութենից ու բրտութենից, ու ամէն յնդի պարգևօղին պատասխան տայ շարարով, լաւ իմանալով որ ազգն իր կրթութիւնն ու խրատն ըստանալու է երգիչուց՝

Թէդուզ դրպրատանդն պահ տամ՝ ծեծով չէ իրրատվի խիվն.
Ինչու անձկէն չը դուս էհայ անախտելի էն չար գիվն.

բայց իհարկ վիզ է ուռնում վիպն քարոզչի պաշտօնեն, ու ամրոցնում է սիրել ու անել «բարի գործ», որն որ գասում է բարձր ամէն իմաստութեան ու գիտութեան վրայ, ասելով՝

Թէդուզ իմանաս, գիրչէնաս աստղերու համբարքդն սիրուն.
Անարի գուբզին կօրած է կարեան Հարանց վարքդն սիրուն.

ու իր անթառամ Հոգին՝ թեչէա զգում է էլ էն կենդանի պայծառութենից, բայց միշտ նեղացած մնում է տարաբաղդանաց մէջ՝

Վ.աւ սիրչ՝ Համնիր, վաւ սիրդն տաք, վաւ սիրչ՝ ասլրաթ խաղ է ըլում.
Վ.աւ սիրչ՝ ժամ, վաւ սիրչ՝ պատարագ, վաւ սիրչ՝ սիրով տաղ է ըլում
Թէ վաւ հարուց կաքն իս անում՝ մարդնդ բէզանդ է ըլում.
Վ.այ մէ գարգին կու գիմանաս, դուն ջրրատար Սայեաթ—Նովա

Էհնց էն գլխէն Հոգուն ու մարմնու խնդիրն չէ տալի սրան գաղար, ու չատ ժամանակ պահում է տարհամուտ։ վերջապես ձանձրացած էս երազական կեանքի վայրուբերութիւններից Սայեաթ—Նովա խոնարհական սիրան, ասելով՝

Կու հաքնիմ մագիզին, կու հաքնիմ չալքն,
Կ'էրթամ ու ման գու. քամ վանքերուն մէ մէկ,

պատում է միաժամկեցաթիւնն, որպ ծարան Եւքան ասաթիկ է լլում, որ իր զաւակներու Թիֆլիզում Թազած գնում, հետանում է Հաղպատու Մաւրը նշանի վանդն, որ տեղ կրօնաւորված ձեռնադրվում է աբեղայ։

Սայեաթ—Նովա կրօնաւորվելու տարին ոչ ոք չէ իմանում։ Թէ-ւոր թէ նա ժամն լլի վանքն իր կնոջ մահից առաջ. միայն չատ կարելի է որ մէ քանի տարի իր կնոջ մահեցն էլ առաջ հրաժարած լլի խաղ աաելուցն, Ենգաւր որ գաղթաւում չէ պատահում 1752ից յետոյ հանած խաղ Աշուգաթիւնն մեղք բան համարելով։

Բաս գէ՞րար դուն վախ ելիր,—
Մեռ իշան սայեաթ սադան գ'օրթաբամ։[1])

ունենալով երկիւղած ու կրօնասէր գնաւորութիւնն, որն որ յայտնվում է ևս թուրքերէն ասած խաղերուցն

Սայեաթ—Նոյա գէնրսա ինքաբ էթժան Էրմանի գուբ.[2])

պատմեն էլ կրկնոյ կրօնաւորվելու փափաքն, կարելի է որ Սայեաթ—Նովէն գէտ իր կնոջ մահն չը տեսած, վեր լլի առել ձեռն աշուգութիւնից։ Նարծիքս հաստատում է ևս գաղթարամ պատահած յիշատակարանով, որն որ 1765 ին գրում է Պետէրենց Եօհաննէն երկիւղ երկչի բարեկամից, Որա ազատելի ոճն ցոյց է տալիս աշուգի խաղ ասելուց հրաժարելիս ևս յիշատակարանն գրած է երկար տարի առաջ մահից Սայեաթ—Նովու. կնոջ, որն որ թաղած է Թօխնից վանքի գերեզմանատանն։ Գերեզմնեարքի վրայ գրած է վրացերէն՝

1) Բաս ասում են թէ՝ ալարկս եղաւ է ելիլ. ենգաւր էլ վախում եմ օդրաքից սադից։

2) Սայեաթ—Նովէն հատասն չի ուրանալ Հայ է։

Բս ունի,
ք ասիվասա
ամասա չունա վա
ր ասիաթնովի
ս մեռուզլե
մարմար չե
նդոքա մի
բնանեի

(Բրօնիկօնի 456. էս գերեզմնում կամ Սայեաթ—Նովա կազակից Մարտիրոս (ինձ օդրմի ասէր) Տաղանադրի տարին երկրիս սովօրութիւնով, պիտի իմանանք չէ թէ քար գնելուցն, բայց ուրպէս մնհշտան տարին որ է 1768։ երբեք չենք կարող հաստել Սայեաթ—Նովու. կրօնաւորվելն էս ժամանակից առաջ. թէ մէ երկու տարի էլ յետ գնենք ու. ընդհանենք 1770ն, յայնժամ մեր երկիրն կրօնաւորվելիս էլել պիտի լլի 58 տարեկան։

Սայեաթ—Նովու. վանական կեանքի վրայ չունիմ ոչինչ տեղեկութիւնն։ Հաղպատում մէ ծեր էլ չը կայ, որն որ իմանում լլի գոնէ մէկ ատանգութիւնն էս ամենան կրօնաւորի վրայ։ Սրա աշխոյժ երևակայութիւնն յարել է արդեօք մէ պատուղ յայտնը իր նոր վիճակին, չէ յայտնի։ Թէ քան էլ ունենայ ատան, ոմ կու քաչէր հագան նրա պահելու համար. նրա անպատճոյ տարերու ց չունեցող խոսքերն գոռ չէին գալ մեր քերականութիւնն սակրան գիանական վարգապետներուն։ Դիտեմ միայն, որ Թիֆլիզու խաղ սիրող տղերքն վանքում էլ չեն տալել գոռալ իրանց երգչին, ու խստակրօն վարդապետի վեղարի տակն էլ կարծելով իրանց զուարճ աշուգի վառվռուն գլուխն, գոռալ են դրացը, իբր Թէ Սայեաթ—Նովի ակամայն ընկնում է մէկ երևելի օտարական աշուգի Թիֆլիզ գալու։ Նա վախենալով իր քաղաքի չաղիվելու. համար, տասակի ձեռնին մտել չը ուզած՝ չատպով գալիս է Հաղպատից Թիֆլիզ. ձեռաց վեր է գալի Մեծ Բերդի

Եկեղեցում ու ոչ ոքին բան չասած՝ Թոքսըն դուս է գալիս մատենադարանից։ Հաղպատում առաջնորդ Դավիթ եպիսկոպոսն, որն որ լսել էր նրա գալն, չը սեպհականած նոր եկած վարդապետին՝ պահանջում է նրանից, ու իմանալով նրա առաջնորդանում ևս չլինին, չտա նեռզացած հրամայում է իր սպասաւորներուն, որ նրան դանեն։ Սրանք պտրտելիս սեփնում են որ Մայեաթ—Նովին աշխարհականի չորեքն հաքին, իր հին ընկերներու ու բարեկամներու. մէկին կամրջի տակն առած Քաի վրայ նստած, քամանչէն ձեռին՝ բայ է սրել նոր եկած աշուղի հետ վէճն (բառս)։ Հէնց յաղթելու վրայ է լսում, որ վրայ են հասնում իր եպիսկոպոսի սպասաւորները։ Բայց էս պրոցքն ու սրան նման զուարճ Թիֆլիզեցոց մնաց ցնորքն խելի հասառալու բան չեն, էնգուր որ մեր մեղքը հնացեալ կրօնաւորն անց կու ՝ լէր կացնում կեանքն իր վայելմի մեղքերով՝ ապրելով ու պատ պահելով քավելումն։

Միայն չասեն յայտնի է Թիֆլիզում, որ Մայեաթ—Նովին լսելով Ագա—Մահմէդ—Խանի հետ եղածքի Վրաստանու սահմանին ժամենալն, մեան է բերում իր զակներուն (ունեցել է երկու տղայ՝ Մելքիսեդ, Օհան ու երկու աղջիկ Մառա ու Մարիամ) ու գալիս է Թիֆլիզ։ Էս տեղաց ուղարկում է նրանց Մօզդօկ, ուր սրանք գնում են իրանց հաստատ բնակութիւնն։ Մայեաթ—Նովին գնում է իր գանկերուն ճամապարհ թէ չէ, Պարսիկն մտնում են Թիֆլիզ։ Հաղպատու առաջնորդարանն հէնց բերդի տանն լրլով թշնամիքն տուն են քնկնում եկեղեցու գաւթին, ու կցում են կոտորելն ու կողոպտելն։ Մայեաթ—Նովուն վրայ են հասնում եկեղեցում աղօթք անելիս Սրանից պահանջում են դուս գան ու հաւասան ուրանան, բայց կրօնաւորն Պարսից Թրերու տանն ասած-դում է հոգին տալով

Զըխմանամ քլիսադան, զօնամանամ խադան[1]։

1) Եկեղեցուց չեմ դուս գալ, չեմ ուրանալ Ջեսուսին։

Էսպես խալխի հոգուն հանապահմամ է որպես Ժառայ Աստուծոյ սեպտեմբեր տասն 1795-ին[2]։

Մէ քանի օրից՝ Պարսից Թիֆլիզէն դուս գնալուց յետոյ, վեր են առնում նրա մարմնին ու թաղում են Թեֆ Բերդի եկեղեցու հիւսիսային փոքր դռան առջևն։ Թէպէտ Մայեաթ—Նովու գերեզմանն չունի քար գցած, բայց էսպես պատմում են նրա թաղման պատահողները։

Ցիշատ ամրոջ գլուխը անփոփոխ վերցրել ենք Գ. Ախվերդեանի հրատարակած Սայեաթ—Նովայ աշխատութեան յատուածածոյ, Մոսկվա, 1852, էջ 2—ԺԳ. Էջերի տակ գրուած ծանօթութիւնները հետևանից են. միայն էջ 613 և էջ 617 գրուած վերջերէն առածը պրոֆ Ախվերդեանի աշխատութեան մէջ վերջերէն առածքով են, մինչ գրել ենք հայերէն տառադարձութեամբ՝ վերջերէն առածու չգոյութեան պատճառաւ։

2) Երևի էս պատահմանեն ունէր մոքումն Շամչի Մէլքոն՝ ասելով իր Թիֆլիզու 1795-ին ասէրվելու վրայ հանած խոտոր՝ Վարդապետներ կոտորեցին, լէշիր էր ածած սէրտերու։

ԻԸ.

ՅՐԻՈՒԹԻՒՆ ԿԸՐՆԵՑԻ

† 1806 փետր. 26

Կարնեցի ոմն Յարութիւն անուն երիտասարդ նահատակեալ ի տղմիկ քաղաքի 1255 Թուին եւ փետր. 26. Նղելութեան լուրն հասեալ աստ ի Կարին ըստ այնմ լոյս շաբաթեալ եղեւ քանա-
տումեմնէ ասասպէ։

Ի սոյն յետնեալ ժամանակի,
Զմեռնացեալ եղանակի,
Վարդ մի բուսեալ սր և ծագկի
Իբր հոտաբոյր մանուշակի։

Հրաշագեղ տիպ ցանկալի,
Յարութիւն անն մանուկ բարի,
Որդի զղալ բարեպաշտի,
Որ չարուխչի Մանգպ կոչի։

Ասա յԱրզրում՝ լինի ծնեալ,
Յորում սընեալ և զարգացեալ,
Աթեմեթեամբ նա քաջացեալ,
Ի մէջ բազմաց յաղթող գտեալ։

Նա ինքն ի տես իւր մանկական
Հրաչակաւոր էր ի մըրցման,

9. ο հոտաբոյր. 13. ο սանդոյ.

Ախնեալ, առոյգ, ուժեղական,
Եւ յաղթանդամ հըսկայական։

Ներկրթեցեալ արհեստաւոր,
Եւ գործունեայ աշխատաւոր,
Թէպէտ չանայր նա մըտաւոր,
Բայց ոչ չահիւր արդեւնաւոր։

Էր համեստ եղբայր սրբին,
Որ կարապետ անուն նորին,
Վաղուց գնացեալ էր նա Չմիւռնին,
Եւ մընացեալ անգ. յիւր գործին։

Ներ խորհըրդեան առ ևս խորհեալ,
Գընալ առ նա իակ կամեցեալ,
Ի հայրենեաց իւրոց եղեալ,
Եւ յողջոյնդ նըմա հեռացեալ։

Օր իւր վըշտաբ լըցեալ,
Շատ նեղութեամբ Պօլիս հասեալ,
Որ և անաթ ի նաւ նըստեալ,
Եւ ի յիզմիր նա ժամանեալ։

Տեսեալ զեղբայրն ուրախացեալ,
Եւ առ մեծաւոն գըխիկն սրսկեալ,
Զորպէսն ինքեանց միմեանց պատմեալ,
Ի միասին անգ.էն կացեալ։

Աւուր միում յանկարծակի
Մեծ փոքռւթեան մի պատահի.
Ի վաճառանս գինաբանի
Ընդ այլազգեաց յըմիկ նըստի։

Բաժըն այն ընդնա յորդորեալ,
Մինչ նա կարի էր արբեցեալ,
Ի կրծնս իւրեանց գնա հրաւիրեալ,
Եւ նա զանս այնց իբր ընդունելոյ

8. ο անոյն. 9. ο վաղոյց. 27. ο յորդորեալ.

Ելեալ անտի գինեաւ սրբեալ,
ի կացարանն իւր դընացեալ,
Ցառաւօտին գինւոյն թափեալ,
եւ խելքըն իւր ի գլուխն եկեալ.

Կերպ իւր տեսեալ, ցնւորըն հարցեալ,
«Ասանիչ հանդերձ էր իմ հագեալ»։
Ցայնժամ խելքըն գտանըն պատմեալ
Թէ «Զկիսոնս նացա ես ընդունելոյ»։

Առ այն կարի ցասմամբ լըցեալ
Թէ «Զեմ երբէք զայն ընկալեալ»։
Ուստի խրատով եղեալըն եղեալ,
Պալիօզաց գօնեան անկեալ.

Բանիք պղաղեաց ի կուռ վառեալ,
Հետաքըրքրիւք լեալ օրնեալ,
Եւ մինչ անդ գնալ նորա լըսեալ,
Կըռռալով ընդ այնըն կամեցեալ։

Նայն պալիօզըն ոչ կամեցեալ
Թէ վասըն այնմ լիցին կըռռեալ,
Ապա գնացուն ի նաւ եդեալ,
Ցերբեանց աչխարհն յԼոնդ հանելոյ։

Եւ նայն ժամայն մանուկն խորհեալ
Դառնալ յԻպմիր՝ զհաշ յանձն առեալ.
«Ասր որ հաւատս՝ մ' եմ կարուսեալ՝
Ասգ գնասնել ինձ հարկ եղեալ»։

Ցնայնժամ գինւոյ չիպիր եղեալ,
Ի հրապարակս նորա չըրկեալ,
Եւ այլազգիքն ընդս կալեալ
Եւ ի վերայ նորա կռռեալ։

Ինսեալ ամբոխք գլխոհ արեալ,
Առեալ ըզնա յատեան տարեալ՝

Առեն. «Դու մեր կրօնս ես գարձեալ.
Ա՛յժմըս վասն էր ես փոչմանեալ»։

Ուստի Հայեաւ նա բարբառեալ.
«Ցիմ՝ հաւատոյս չեմ ես չեզեալ.
Ա՛յլ եմ ի նա միշտ հաստատեալ,
Ի սէր նորա զանձս եմ եդեալ»։

Ցայնժամ ըզձեռս ի նա արկեալ,
Զարչաւանաք ուժգին տանջեալ,
Երկաթեայ ճաղս յըզուշգս Տալեալ,
Մայրէ մատանց ի ներս մըխեալ։

Իբրև տեսին կայր հաստատեալ,
Ի յօրէնս իւր անխախտ մնացեալ՝
Ցայնժամ գոտւոյն Տրացուցեալ,
Ի վերայ այնմ գնա նրատուցեալ։

Սերով Փրկիչն նա իսկ վառեալ,
Զատաւիկ տանջանացն զայն կըրեալ
Եւ ատ նոսա պատասխանեալ.
«Ձթիպուս գիրօնս իմ Թէ մահ Տանելոյ»։

Էդեալ ի գլուխն Թաս Ջեռուցեալ
Եւ չանխս Տրոյ ի նա արկեալ,
Ցետ այնր և գրկախփայր կախեալ
Եւ անոգւոյժ գանակծեալ։

Բառեալ գնովս չըրմպատեալ,
Բազմիցս ըզնա Տարցափորձեալ
Թէ սրդանաք Թէ ապատնացեալ՝
Տեսին Թէ չէ Տնոյ ուրանալ։

Սայն այս տանջանաց նրնա տալով,
Տատւերկու օր չաքաթելով,
Թէ ի բանաի չըրկնպելով
Եւ Թէ այլ կերպ գնա տանջելով։

Բամեալ սիրով ուրախ դիմօք
Կրկէր ասենդաս յօժար կամօք,
Թողոյր զաշխարհս անարգանօք,
Առանց կենաց փափագանօք։

Բոլոր ասենդայք յոյժ հեացեալ,
Ախտաթեանցն զարմացեալ,
Բայց յամառիլ նորա ցասեալ
Եւ զառաջնորդն կրճտեալ։

Ուր մերայինքն ոչ երևեալ,
Այլ ի բացուստ գազա նայեցեալ,
Նոյնպէս եղբայրն կայր սպասեալ,
Մինչ տեսանէր զեղբարն ասենդեալ։

Ցայնժամ վիճիռ մահու հատեալ
Եւ յրպանեան տէրին ասրեալ
Որ և նա ինքն սրիացեալ,
Ուրախութեամբ յայն ընծացեալ։

Սկրով նա անդ յաղօթս կացեալ
Եւ զերես իւր խոչակընքեալ՝
Դահիճն իսկոյն գնա գլխատեալ,
Ցայնժամ քաղաքն չարժ եղեալ։

Աբի վերայս նահատակեալ,
Սուրբ արիւն իւր յերկիր հեղեալ,
Մարտիրոսաց թիւըն խառնեալ
Եւ ի դասըս սրբոց դասեալ։

Սուրբ մարմինըն արեամբ ներկեալ
Եւ վարդագոյն կարմրափայլեալ,
Անուշոտ բուրմունք բուրեալ,
Ամենեցուն քիթըն լըցեալ։

Այլ և յերկինց լոյս ցոլացեալ,
Մարմնոյն վերայ կաւարացեալ,

Մինչ յերկաք օր այնպէս ձեացեալ,
Ցնսոյս Համայն հիացուցեալ։

Յուցամբ հրաշից ուրախացեալ,
Քրիստոնեայ ազգք յոյժ ցընծացեալ,
Որ զայնքիճին գանձ չատ արեալ՝
Զմարմին սրբոյն փառաք բարձեալ։

Եպիսկոպոսք զգեստաւորեալ
Եւ վարդապետք չորսկառս առեալ,
Քահանայիւք, սարկաւագաք,
Այլ և գլուխք ջահատրեալ։

Առեալ պատուով ըզնա տարին
Սուրբ Սահակեանս եկեղեցին,
Ի մէջ նորա չիրսի եդին,
Կանթեղ լուսոյ անդ կախեցին։

Լուրըն հասեալ ատա ի Կարին՝
Լուան ազգ և երամք նորին.
Մարտիքանաք մեծ կածս արին
Եւ սրդոյսվ ուրախացին։

Էրանի է ծնողաց նորին,
Զի նահատակ սրդի ունին.
Թէ ատա Թէ անդ փառաց դիպին,
Առանց կենաց սրման լինին։

Բերիբեսցոյք մեք, ազգ Ագաճեան,
Կարնեցիքըս ամենեքեան,
Զի մեծ պարծանք է բարեբասխեան
Լեալ յազգաց յազգս մինչ յաւիտեան։

Այս գործեցաւ ի մեր Թուին
Քրսան և հինգ յոբելինին,
Այլ և երկնաքակ մի յայնս յարին,
Ի քան և վեց փեսըրվարին։

1. ο մեսյոք''ը. 9. ο սարկաւագաք. 13. ο նորայ. 14. ο կանդել. 19. ο ծընողաց. 30. ο քրսան.

Նահատակեալ սա ի յԶմիւռնի
Լիկիացւոց մեծ քաղաքին.
Որ և. մաղթմամբ սոյն երջանկին
Դրթնացի մեզ արքային վերին։

Սոյնպ բանիս չարօղն յեռանեալ
Դրկեաց առաւել լինի յայտնեալ.
Առ ընթերցողսդ ազերսեալ
Ցիշել յաղօթս Հաճոյացեալ։

Այս վկայաբանական տառն ունի ο ձեռագիրը, էջ 66 ա—71 ա։ Տեսնել սկզբնատառերը, ինչպես վերջի տան մէջ չէշտած է, կազում են «Ի Հանէ Նօտաբեր Կարնեցւոյ և սէր արքայ առացեալ է բանս։» Յովհաննէս Նօտաբեր մասին տես և վերը, էջ 601 գրուած տեղեկութիւնը։

Սառև գնում ենք Նահատակի տապանագիրն ու մի ընդարձակ պատմական ծանոթութիւն։

Յատենագան պարս պայծառ արուեստիւ,
Ի Կարնոյ ծագեալ արփիատնական,
Տէառն Ագիբանոզրի զատիկ գերհռչակ,
Յարութիւն ընաիր կարմրագեղ պսակիւ
Մշակ փառաց և գործ հաւատոյ.
Բանաբարկուն խրիչ սերմանց յարմատոյ,
Ոյր առատպտիր երանց կարուտ,
Զգալաց փչրող զօրութեամբ տագոյ։
Ի քաջիկ խուժոց տասն օր հարուածեալ,
Ի քաղցու տուայտեալ և ճնճղուս ածեալ,
Վիճակոյր գերեալ տաչտատակ խանդեալ,
Յաւարաչէկ ի թիւս ընդ (գազանս) փոքեալ։
Ոտանաւոր լիկեալ վշտակիզեր վիրաւ,
Խաչագրեաց գինւոյ մարմոիկ գերադակ,

2. ο լիկիացւոց.

Ահեղ սպառնալեաց արի գիմակաց,
Խաւսման պարգեւաց գերեալ յանկայ։
Այծան անձնասոր մատեան հոգևառս,
Անուն Յիսուսի փող մշտարբբառս,
Խնդրալի անձուկաց կենացն անապատ,
Արիւնանեղկեալ ի մահ գլխափառս։
Վասն որոյ խրկեալ ազգիս մեր համակ,
Զերկնանիգդ ի գով պատուհանք նահատակ,
Ով հոգւոյն ... գերազն ընգունակ.
Լուսաճոխիչ յերկինից վերնեմոզ բնակ։
Ցամի տեառն 1806 ի փետր. 26։

Սպիտակահեր Ծերունիները Յարութիւն նահատակիս կեանքն այսպէս կը պատմեն Ժամանակ մը, երբ Զմիւռնիոյ կուսակալը կը նստէր Այտըն քաղաքը, և Զմիւռնիա ունէր իբր կառավարիչ Միւսէլլիմներ, Յարութիւն անուն երիտասարդ մը, բնիկ Կարնեցի, իւր եղբօրն հետ կը դառնար Զմիւռնիա Օր մը հեծելազիներու խումբ մը իրենց դաշչը պարզած, տեղական սովորութեան համաձայն փողով և թմբկով (տատիպ զառնաս) գինեսան մ'առջևէն անցած պահինին, Յարութիւն որ իւր եօթն ընկերներով հոն կը գտնուի երեք, կէս մը արբեալ վիճաբի մէջ, տեղէն գուրս ելլելով կը միանայ հեծելազիներուն խմբին հետ Այսպէս կը տանին զինքը ձեչգային անուանեալ խանին մէջ և կը թողուն հոն։ Յարութիւն առաւօտեան դէմ սթափած, ինչպես հոն եկած ըլլալուն վրայ կը զարմանայ և հետաւորութիւնը խորհելով, կերպով մը փախուստ կուտայ Օտուն Փաղար անուանեալ չուխան, սակրիչ հանի Գէորգին խանութը։ Ժամանակին Ապրօսան ընտանիքը՝ նշանաւոր և յամենայնի ազգասիրական ունեցող, տեսնելով որ Յարութիւն այլ և այնհգիտ պիտի չկարենայ գտնել, գիշեր ատեն գաղղիական նաւու մը վրայ տանել կուտայ։ Յարութիւն նաւուն

1. տայսնացիրն ունի սպառնալեալ.

վրայ խօսելով որ իւր ընկերներն իրեն համար նեղութիւն պիտի կրեն, կ՚արդէ ցաւագ կ՚ըլլայ և երթալ թողութիւն խնդրել, ուսկի իսկոյն ծովը կը նետուի և լողալով կը հասնի ցամաք։ Սակայն այս անգամ Հաւատաուն իւր հաւատքին վրայ, երբ ձեռք կ՚իյնայ անվախ կը խոստովանի իւր քրիստոնեութիւնը, որուն համար անլուր տանջանքներու կ՚ենթարկուի։ Բայց երբ նա ընաւ չի լքաներ և չի վհատիր իւր կրօնքը խոստովանելէ, ի վերջոյ ենթէրները կը տանջեն զինքը և Հիասթ անուանեալ մկրկիչին առջև կը գլուխնեն Քառասնից մէկ սակը խրկին երկիրը իւր ծնողաց՝ իբր չկրնալով զոր և կը կատարէ եղբայրն Գլխաւորչին ցնծալ Ժամանակին Մխսէլլիմ, ընկէ Կարմելցին, լսելով որ Յարութիւն եւս Կարնեցի էր, հրամայ մարմինը վերջընելու, որուն վրայ Հայր կուգան և կը տանին իր թաղեն Ս. Առաքելոսն պարտէզը։ Ժողովուրդը սոսկալութիւն ունի երբեմն երբեմն իւր գերեզմանին վրայ իւզալից լաստեր վառելու և ազօթքներ ընելու։

Տե՛ս նաև պատմագրքին ու պատմական տեսակետներէն արտատպում մը Բօսնեան «Հայք և Ղաֆուռ» նիւս և իշխանաց աշխատութիւնից, տպ. Վիէննա, 1899, հատ. Ա. էջ 98—100։

Տաղ սուրբ Յարութիւն մանկանն որ նահատակեցաւ վասն հաւատոյ Քանին։

Սուրբ նահատակ, նոր տունկ ծաղիկ ես գու պատուական,
Վարդ, մանուշակ, սուխս, կինամոն, նարկիզ և շուշան,
Կամաւ հատաւ զանձն ի զենումն վասն աւրթալութեանս։

Աւրհնեմ անուն սուրբ Յարութիւն, մանուկ պատուական,
Մեսյէ հատալ լըցեր զաշխարհս և քիսե ամենայն,
Կամաւ մըտեր ի քաղաքդար վասն աւրթալութեանս։

Հոգիդ պայծառ, մարմինդ մաքուր՝ եղեր ի դրնգան,
Անդէն հանեալ քարկոծելդին զոդիզդդ անընդհատ։
Կամաւ հատաւ զանձն ի զենումն վասն աւրթալութեանս։

Ականատես գլխոյն տեսին քաղաքն ամենայն,
Կամաքատև էր կատուգեալ տեղին կատարման.
Ցանկի եղեն ազգէն տանկայ և անդէն կորեան։

Կական լայտին հատաւոցեաքդն և ուրախացան.
Ժողովեցին գրամբս հազար, գնացին առ փաշան,
Թէ տուր զմարմին անմեղ մանկան, զի գերեզման տացուքս։

Էս վանեցի Սահակ գրվոր յարմաքով տաղիս՝
Լուսյ գհամբաւ գառնիկ մանկանդն սուրբ Յարութեան,
Վասն այն գրեցի ոդբևս նոցա ընտրատընկեցյս։

1. յ վերնագիրն ունի այսպես. «Տաղ Վանեցի Սահակ գրչի տաղերեսաբ. 3. յ պատուական փխ. պատուական. 5. յ զանձդ հատաւ զենում՝ փխ. հատաւ զանձն ի զենումն. | յ ձեռաքերի մեկ հրատարակիչս տան երրորդ տողի յարդին նշանակած է ելրկ.» Նշանակած է որ տարբերութիւնը պիտի է երրորդ տողը երկրկ. 6. յ արդան. | յն աբուխ. փխ. յարութիւն. 7. յ անուշ. | յ և գրչիս մարդկան փխ. ի քիսե ամենայն. 8. այս տողի ձեղ յն գնուտ են առաջին տողը վերջաւս հատաւ զանձն ի զենումն վասն աւրթալութեանս։ 9. յ եքրին. 10. յ տղիդդդ. 11. յ զանձդ հատաւ զենում. 12. յ լոյսրն. 13. յն այս տողի յարդին գնուտ են վերջաւ, որ լուսի յ. 16. յ գրամ. 17. յ գմարմինն. | յ մանկանն. 20. յ վերջին տողն այսպես ուներ. վասն այն գրեցի զասածս նոցին և նոցայրոյս անկինս

Ոչն տաղն ունին Վեննային Մխիթարեան Հարց մատենադարանի երեք ձեռագրերը. ՝ի (=156), էջ 17 ա—18 բ. ՝ի (=160). ՝ի (=514), էջ 101 բ. որոնց հա-մեմատեալ ազատագրութիւնը առաջել ենք մատե-նադարանապետ Հ. Բ. Պիէրնիկեանին:

Տպոց լինելով զուտ գովասանական գրուածք և չուշնեղալով ոչ մի պատմական—ժամանակագրական տեղեկութիւն (օր. նահատակի ծնած քաղաքը, նա-հատակութեան թուականը, տեղը են), չենք կարող որոշել թէ ո՛վ է այս Յարութիւն նահատակը. միայն նահատակին տրուած ամանուն ածականը կարծել է տալիս մեզ թէ նոյն է Կարմեցի Յարութիւն մանուկ նահատակի հետ: Յ ձեռագիրը հինգերորդ տեղ յետոյ ունի մի ամբողջ տուն ևս, որը պահանջում է ՝ի ձե-ռագրաց մէջ. այդ տունն է՝

Սեբաստացի առաջ Յարութիւն, Քառասունից անդ կան, Փախաչիքը գան նոցին և նոցին տեղեան, Աջժանացար խառնիլ ընդ գաւս ի փառս անմխանան:

Բայց որովհետև Ս սկզբնատառը կանգնուում է մեւս տների սկզբնատառերի չափ ՍԱՀԱԿ բառը, որը նախորդ տնի հետ միասին զառնում է ՍԱՀԱԿՍԻ, ուստի և կարծում ենք թէ այդ տունն ամբողջովին նոր գրչի յաւելուած է: Այս յաւելուածը եղած է Սե-բաստիայում, տարը յաջորդեցնելով Սեբաստիայում նահատակուած Սեբաստացի Յարութիւն անուն ան-ծանօթ մի նահատակի՝ որի նահատակութեան թուա-կանը յայտնի չէ մեզ:

III.

ԴԱՒԹԱՐ ՍԲՐՆԵՑԻ

† 1810 յունիս 8 ոչ.

ՄԲԲՈՒՄ ԵՒ ՎԱՌՎԱՌԵԼ ՍՐՆԵՑԻՔ

† 1810 յուլիս 16 չ.

Բարեյաղթ կայսն Վառվառեա՝ էր յերկրէն Կարնոյ՝ ի Դիմրի գեղջէ՝ ի տանէն Զուրիկեանց, գեղեցիկ տեսլեամբ և նազելի, հասեալ ի երիվրատ յԱստուծոյ, և էր ամաց չորեքտասանից: Եւ յառաջ քան զերթս այն եղբարք կռւ-սին խոսեցեալ էին հարսնացուցանել զնա ընդ միոյ ազգա-կ ի բնակչաց գեղջն, որ անուանեալ կոչի Ղազրեն:

Եւ իբրև մերձեցաւ ժամանակ հարսանեացն՝ ծնօղք և ազգականք փեսային եկին ի Դիմրիկ նշանադրել զօրն հարսանեաց. և քան սովորութեան երկիրն արարին հաղկերոյթ: Հրաւիրեցին անգր և զգիւաւորս այլազգեաց, և ոչ յիշեցին կոչել զիշխանն գեւղին: Եւ զի էր նա այր ժանտ՝ ոխացաւ ի սրտի իւրում, և պարապուլ սպասէր յարմս հատուցանել նոցա:

Եւ քանզի մի ամի յայլազգի երիտասարդաց՝ որ գերացի էր տանն Զուրիկեանց՝ տեսեալ զորբուհին Վառ-վառեա՝ հարեալ էր ի վայելուչ գեղ երեսաց նորին, և զօր ամենայն հնարս խորհէր գարձուցանել զնա ի կրօնս իւր, և ածել ի հնութիւնն:

Եւ յորժամ գիտաց Թէ յայնոսիկ ատեանս հանգեր-
ձեալ են ամենի գնա ի հարմարութիւն, հասաս ամենայն
յոյս նոցա. և լցեալ սաստկական խորհրդով գնաց առ
իշխանն գերւոյն և ասէ. «Աղղինի Զուրկեացոց ի բազմաց
հեռաւ խոստացեալ էր ինձ գառնալ ի կրօնս մեր և ա-
մուսնանալ ընդ իս. ոչ ոք ի մերոց ազգաց նոցա՝
վասնզայնոյ ամուսնացութեան ընդ այլում ի հանդգնեաց
իւրեանց ի գիւղն Ղաչենի.

Եւ նա ասէ. «Ի՛նքն այժմ և անհնդ լեր, և ես ածից
զաղղինին զեղ ի կնութեան»։ Զայս գիտացեալ եղբարց
սրբոյն՝ ազգ սրարին մերձաւորաց վհատեալ իւրեանց.
և նոքա վազվզուկի եկեալ տային զվառվառեան ի գիւղն
իւրեանց.

Յայնժամ անօրէն իշխանն կոչեաց զամենայն այլազ-
գիս գիւղն և ժողով, և երիտասարդն զբարեպէս բազուկ
բարձեալ բարուխեցեան գնան բան երկոցդեաց, և ասէ.
«Ո՛վ կրօնասէրք, արարքք զոր ինչ կրօնն մեր և իրաւունք
օրինադրեն»։ Եւ վազվզուկի միաբանեցան ամենեքեան՝
և երկնեցան կռեցին զարձացանել զաղղինին ի կրօնս իւր-
եանց և տալ այլազգւոյն. և այս յաւէտ ի հրապարանաց
իշխանին, որ կամէր զբնաւորեալ լինել.

Եւ տարածեցաւ համբաւս այս չար ընդ ամենայն
գիւղն, և եհան մինչև յահաւոյս կռանին եւ տեսեալ նո-
ցա զվանդն մեծ որ առաքի կայր, առժամայն գիմեաց
յեկեղեցին. և լայագին գիմիր, և ծունկս անկեալ աղո-
թեաց առ Աստուած ցօգուտ ժամն. և բարւոք խոստո-
վանութեամբ հաղորդեցաւ ի մարմնոյ և յարենէ կենա-
րարին. և զինաւորեալ զգեղեցիկ զինուորութեամբն՝ գար-
ձաւ ի տունն.

Իսկ այլազգիք ամենս արարեալ գնացին ի Կարին
առ բռնաւոքն Բահրամ փաշայ, և բողոքեցին
ըստ բանիցս այսոցիկ, և ինդրեցին առնել իրաւունս ըստ
օրինաց իւրեանց, և տալ զաղղինին ի կնութիւն այլազ-
գւոյն։ Եւ նա առաքեաց արս և ածին զվառվառեան. եկին

ընդ նմա և երիս ամաւք ի հայկազանց գեղջն, և արիւն
զերեսեան ի բանդի. և առեալ առգահան ի գիւղ զահակա-
պահացին գնաց.

Հրամայեաց և տանին զկոյն յատեան. եհարց ցնա
և ասէ. «Ա՛զգիկ դու, ասա ինձ զձշմարտեան. Տաճեալ էիցես
կանեաս և խոստացեալ ամուսնութեամբ ընդ այլազգի երիտասարդեան»։ Եւ նա խոնարհեալ եւս
պատասխանի և ասէ. «Տէր իմ, ասա զրպարտութիւն է
այդ զոր ասեն. ես ոչ էիմ խօսեցեալ եւ ընդ նմա, և
ոչ ես խորհեալ ի մտին։ Աւե՛ց ցնա բռնեալն զդրանաքը.
«Ես առնեմ զքեզ օրիորդ տնօրհասալը և գեհամ. եկ գաս-
էիր յօրէնս մեր և ամուսնացիր»։ Եւ խոստացաւ նմա
բազում պատիւս և պարգևս. զոմն ասէին և մեծամեծք
որ բազմեալ էին ընդ նմա։ Աւե՛ երանելի կոյսն. «Եթէ
քեզ պարգևս և պատիւս էիմ ասյը, ամուսնանալ ընդ
այլազգւոյն ոչ երբեք առնամ՝ յանձն. Եթէ մանն մանն
կարասիցեք դիս, գնաւատան Քրիստոսի զոր անիծ ի
մանկութենէն առաւ ոչ ուրացայց»։

Յայնժամ բռնաւոքն խորհրդակցութեամբ մեծամեծ-
ծաց յանձն արար զկոյն զանեղանին մեծի, զի արագ և
եղէ կերպիւ. Հարկացի գարձուցանել զնա յօրէնս իւր-
եանց եւ տարեալ ի տանն՝ բազում ողբոյնք խրատ տային
նմա գառնալ ի հաւատոց՝ և ամուսնանալ ընդ այլազգւոյն.
Նոյնպէս և կին և զաւակք իւր յորդորէին, և կերակուր
հաւաղամս ածէին, և խոստանային զմեծամեծս.

Իսկ սրբուհի կոյսն զայս միայն ասէր. «Եթէ զամե-
նայն մեծութիւն և զիշաս աշխարհս ինձ տայր՝ ոչ ա-
մուսնանամ ընդ այլազգւոյն. և եթէ զամենայն մարմինս
իմ յօշատիցէք, ոչ ուրացայց զհաւատս իմ»։ Իբրև եսես
գանիչնան եթէ զամենայն խրատ խօ արհամարհէ, և
անխոտոր կայ ի քրիստոնէութեան, հրամայեաց զահճայ
և մերկացուցին զվառվառեան եւ կապեալ զձեռս և զոտս
նորա, գալաք բերաք ձագիեցին զնա ժամն ձկա, և արիւն
յոյժ հոսէր ի մարմնոյ նորա. և յորժամ կիսամեռ եղեւ,

տարեալ արկին ի բանդ։ Իսկ նա անդադար ազօթիւք աղաչէր զԱստուած զօրացուցանել զնա զի համբերել կա-
բասցէ. և այս եղև. սկիզբն չարչարանաց Տեառն։

Եւ ապա նա հանել զնա ի պարտէզն իւր որ կոչի Գեթսեմանի, և էր ձմեռն ասասկի յոյժ, և չնչէր հողմն բքա-
բեր։ Եւ տարեալ կախեցին զորբուհի կոյսն զհիւսից հե-
բանցն ի վերայ լճակին որ էր ի պարտիզի անդ. և որուհիք Տեառն մինչև. ի ծունկսն կայր մերեալ ի գրասագին ջուր լճա-
կինն։ Եւ ձեաց կախեալ անասուղ զօրն ազնուն և զգիշերն
10 ամենայն. և զոհանայր և օրհներ զԱստուած։

Եւ ի գիշերին յայնմիկ տեսել երևելեան պահակաց՝ զոր յանկեան ուրեք պարտիզին Նաեռայ զգուշանային
նմա, զի վտառալ կային մանկիկնք չարք զնուսին, և ձեր
մի փառաւոր մերձ կացեալ խօսեր ընդ Նմա։

15 Եւ անդէն զայն հարեալ մահն խուճապաւ ի տունն, և պատմեցին զնչանան զոր տեսին Եւ առժամայն գա-
նիշմանն՝ և այլքն ամենայն որ էին անդ՝ գիմեցին ի
պարտէզն, և ոչ այլ ինչ տեսին, բայց միայն զի Նորք
լճակին չէին տառուցեալ, յորժամ՝ այլ ամենայն Նորք
20 զնդացեալ էին տառուցիւք. և գալոյն Եւս իբրև յեռանա-
դուն կաթսայէ եռանել ի Նմանէ։

Ընդ այս ապչեալ աչիւ. մեծաւ ընտանիք դանիշմա-
նին՝ ապուին զնա և ասեն. «Հեռացի զաղջիկդ ի տանէ
մերմէ, զի ոչ փոքր ինչ էր նչանն զոր լուաք և զոր աչք
25 տեսաք. գուցէ երկնառաք հարուածս Թագեհոցուք ի վե-
րայ մերս։ Իսկ նա լի ցասմամբ արհամարհեալ զրանս
նոցա՝ դալ Եւս գժգոհակ տանջանս հնարէր ի վերայ տեղւոյ
Եւ ինքնագնալ ի կախադանէն՝ ընկիցին ի բանդն. և յետ
աւուրց ինչ իբրև. փոքր մի ոգի էառ, մերկացուցին զնա
30 միւսանգամ և ձաղկեցին. Այս ձաղկանք կարծրագոյն էին
քան զառաջինն, զի անկաւ անչնչացեալ մինչև կարծել
բազմոց թէ մեռաւ։

Եւ ապա հրամայեաց և հրացեալ պայտս ձիոյ եգին
ի վերայ կրծոց Նորա. բայց առ հրով սերոյն զոր ունէր

ի սրտի առ Քրիստոս՝ ցրտագոյն թուէին նմա չանթքն։
Ապա Եւս նառաւգանել ի կախեալ ինչ մեծ երկաթի որ
կայր պատրաստեալ ի վերայ տանեաց խրոց ի տառուց-
եալ ջրով, և եդին դաղաս հրախառն ի վերայ սրտի նո-
5 րա, և թողին անդ դգիշերն ողջոյն ի բացիս Բայց վկայն
Քրիստոսի իբրև. ի փափուկ բառնային հեշտանայր ի նմա,
և զկայծակունսն իբրև. զինանվս վարդից կրէր ի ծոցի։

Եւ ապա հրամայեաց և հրացացին տաղատարտ երս
կաթի և ագուցին ի գլուխ նորա։ Իսկ կոյսն տուրբ իբրև.
10 զպատկ ակնատկալ ընդունէր զայն, ի նչանակ երկիւղած
անձնառամ պատկին որում փափագէր։

Ցետեալ դանիշմանին Թէ որչափ ինչքն տատկացու-
ցանէր գտանչան, նոյնչափ կոյսն տուրբ ամրանայր ի հա-
ւատսն, և ոչ բնաւ լքաներ, ա՛ կայտ գնա և ասէ. «Այր-
15 գբուն, խնամք տատուածային գոյ ի սմա, զոր ես յանգէտս
Թշնամանեմ. ապա Թէ ոչ վատու Եւս մեռեալ էր յա-
հագին տանջանացն զոր ածի գնովատս։

Նա՝ զի և կին իբր զոր ամենայն Թախանձէր գնա՝
յուշ առնելով գտեսիլն որ տեսանէր, մինչև խնգրել ի նմանէ
20 տալ գգիր տրաւմական իւրոյ ի կապոյ տանատանէիեան՝ եթէ
ոչ արձակեսցէ գկոյսն ի տանջանացս, և ձեռնթափ լինիցէ
յիւրոյ տնտի Նորա։ Գանգի և կինն բարեկիրտ ոչ էր, և
ի ծածուկ խնամ տանէր կուսին՝ կերակրէր և զարմանէր,
գնտեղով քաջ Թէ տարագարտ չարչարի։

25 Ցմիւժամ յարուցեալ գնաց գանիշմանն և ծանոյց
բժիշկին, Թէ չկարաց հատանեցուցանել զաղջիկն ոչ քաղց-
րութեամբն և ոչ բռնութեամբ։ և ապաչաց ի բաց հանել
գնա ի տանէ իւրմէ։ Եւ նա հրամայեաց և ածին անգրկեն
զկառափառաս, և յետ բաղում հարցափորձի իբրև. եգիտ
30 գնա ագնագոյն ի սերն Քրիստոսի, յանձնեաց գնա պյոյ
ուժեամբ գանիշմանի՝ զի փոյթ կացի հատանեցուցանել։

Եւ նա տարեալ ի տուն իւր՝ եցոյց նմա մարգասի-

բանիւն, և քաղցրութեամբ խրատ տայր գառնալ ի կրօնս իւրեանց՝ և ամենայնիւ ընդ այլազգսն. յայտ սքաւ ըեալ զչարայաղ մտնն որ առաջի կայր նմա՝ եթէ գժուա-
մակ լինիցին եւ սկսաց երանելի կոյսն ի տան Նոյա զա-
5 ւուրս բազումս տկարութեամբ մարմնոյ՝ անմեղելի ի սերոյն Քրիստոսէ։

Իբրև տեսին տասիքն կուսանն՝ եթէ առանց խոչտան-գանաց միայոյ ոչ երբեք հաւանեցին, միաւանդամ ընդու-քեցին յատենին եւ հրամայեաց բժշկին և ածին զկոյսն,
10 և ահագին սպառնալեօք տեսիլք գառնալ ի կրօնս իւր-եանց և ամենայնիւ։ Բայ կոյսն սուրբ առանց ինչ երա-կեղի ասէ. «Ով ընաւ Հնազանդելոց եմ հրամանի ձեր ոչ՝ որ կամիք հանել զիս ի հաւատոյն Քրիստոսի, և ոչ երբեք զանդիտեմ՝ և ամենայնում և ի միշտ ասել զայ սպառնալիսդ
15 ածել ի վերայ իմ. առանիկ առոյգ ձեր եմ. սրարեք որ-պէս և կամիք»։

Յայնժամ բժշկին ապշեալ ընդ անվեհեր պատաս-խանի կուսին՝ ասէ ցմեծամեծսն. «Զսի ինչ խորհեալ է իմ՝ և զոյն կամիմ առնել։ և ծանոյց Նոցա զոյն, և ա-
20 մենեքին հաւանեցան եւ ասէ. «Ա՛ղջիկ գու, զոյն զո ղիջ ինչ խորհեալ եմ, և զոյն հարկաւ պարտիս ընդուն-նել. այն պիտի առաքեմ զքեզ ի տան այլազգսդն իբրև հարան վաստա անուամբ, և կացցես անդ քոյին կրօ-նիւդ»։

25 Զայս լուեալ սերբեցաւ յոյժ. և մինչ խորհէր ընդ միտս ապատասխանին, զանձիմանն որ էած ի սանէ իւրմէ զնդան, ազատեաց՝ հանեցաւ աղջկին հանեցաւս. ընդն ասէին և ամենայն բազմութիւնն և ըստ ակնարկելոյ բժշկին վաղվաղակի պատաք հանին գնա յատենէնն
30 եւ թէպետ ապատկէր կոյսն՝ «ոչ կամիմ», «ոչ կամիմ», բայց վայրապար, զի ի ձայնէ լսատծանին ոչ ագ էր որ լսէր նմա։

Եւ վաղվաղակի ամբոխն այլազգեաց ածին զառա-գաստ հարանեաց ըստ սովորութեան իւրեանց գնդինն

եւ զկոյսն բանտարկեցուցեալ մնացեալ անգր՝ առեալ տանէին Ծաղեաց ցնծութեամբ՝ որպէս թէ մեծ ինչ յաղթու-թիւն գործեալ իցեն։

Իսկ սուրբ կոյսն կոծէր զանձն իւր, և լալագին պա-
5 դատուեր զնաւսեաց կոչէր յօգնականութիւն՝ պատուել ի ձեռաց Նոցա։ Զայս սքաւ բժշկին՝ զի Տաճեացէ զմիաս ամբոխին. և սրպէս խոստացան յատենի՝ առաքեաց հրամանագիր առ կոյսն, թէ Վաստակաւս անուամբ հարս-նացաս սպասելով գնալոյ գնալոյն կրօնն իւր։
10 Եւ սպասգիր մեծաձանձրս սպարերգութեամբ տարան գնա ի Դիմիկ ի տուն սպասգեացն. և նա յերեկոյին եկն առ կոյսն ի սենեակ առագաստին, և բազում բանիւք սղջոյնեաց և խոստումս սպասելոց Տանցոյս Տանել զնոսա և ննջել ընդ Նմա։ Բայց նա սրհամարէր զամե-
15 նայն բանս Նոցա և զխոստումնսն, և ոչ իսկ թեզոյր Տալ մտանել առ Նմանս։

Եւ զանգի յանկնաթիցն եղև սպասգեացն քաղցրու-թեամբ լինցն յանկուցանել զնա, Ձգեաց զձեռն զի բանտարկեսցէ զնա անօրէնութեան խրոյ։
20 Իսկ սրբուհի կոյսն զօրացեալ ի վերինն օգնականութենէ՝ ընդդէմ գառնայր նմա, և իբրև ըմբռնել սքի յանձնայն Նոտաքի զգեաներ զոյն կարմիր իբրև զնանուկ մի սկսաց։

Եւ ընդ առաւսոն տեսեալ մերձաւորսդ երեսաւսար-դին՝ եթէ անկարելի է Տաւանել զայդկին սերոյ սկսան
25 Նեղել զնա. երբեմն գանահած առնէին, և երբեմն բանալ և սքայլ Տարկանէին և ապատկէին. երբեմն անուսաց պահէին, և երբեմն կապանօք ոտից և ծանր աշխատանս տատապեցուցանէին իբրև զերի. իսկ նա Տամերեալ ամենեքեան ամենայնի վասն սերոյն Քրիստոսի։
30 Եւ Տայեցեալ զի ի բռնութեամբ ոչ կարացին ի Տա-ւանութիւն ածել խորհեցան միաւանդամ ոգոքել և յա-ւուր միում կարծելով թէ Տաւեալ իցէ՝ մատին սպրդէն յառագաստն, և կոյսն Տանդարձ կամելով պատրել զայ-

լաղդին՝ զուարթագէմ և յաժառանգ դիներն եցոյց, և ետ ըմպել նմա գինի և արբեցոյց՝ մինչ յանդգնացս լինել նմա։

Եւ գնասցուկ գիշերասն մինչդեռ ամենեքին որ ի սմանն էին խոր ի քուն նկղէին, որպես թէ ի վերուն տես- 5 չութենէն անկեալ իցէ գնորգ թմբրութիւն, կոյսն սուրբ կիրճեալ դիներ նշանաւ. Յաւգին երաց զդուրսն. և լուծեալն փախուցեալ ի սանէ սմանէ եհաս ի գետ մի մեծ՝ որ ընդ սմն անցանէր. և Թագաւոր և ներքոյ կամիցին գերիս տեւս և գերիս գիշերս անտես ի մարգիանէ, անկասելով այցելու- 10 թեան Տեառն։

Եւ ընդ առաւօտն տեսեալ նոցա թէ չէ անդ ապրինի խոստացան յոյժ, և ցաւմամբ մեծաւ եկին առ եղբարս նորա և առ գրապետս, և խնդրէին ի նոցանէ զապրինի, որպես թէ նոքա փախուցեալ իցեն եւ նոքա ասեն. «Ի սմն 15 ձեռամբ խեղդամահ արարեալ դնաս, այժմ ի մէնջ խնդրէք»։ Երկուցեալ նոցա ի բանիցս յայսցանէ՝ լուա. եղեն առ ժամին, բայց ոմա քինաս պահեցին ի սրտի իւրեանց եւ աբձակեալ յուզակս ի գիւղսդրեա՝ խնդրէին գնա և. ոչ կա- 20 րեին գտանել։

Նոյնպէս և եղբարք կուսին յուզանձրիր լինէին ի բազում տեղիս. և յետ երից աւուրց մի յեղբարց նորա արամ անուն էր Փսապար՝ գտան գնա ի ներքոյ կամիցին յաղօթս. եւ սպառեալ գիշերոյ՝ չարչկեալ սանի գազաս- 25 գողի ճանապարհաչաւ. ի քաղաքն Նաբրին՝ ի տուն բարեպաշտ կնոջ մերոյ Մարիամ անուն, և փութանակի գառնոյ ի Դմիրի՝ որ մի ազ գիւռասցէ։

Եւ նա կերակրէ զկաւգառեաս՝ որ կայր անասուղ զատուբս երբեմն. և Թագաւորանէ ի մեծին ինչ սեզի ներքո- 30 նագոր. ուր երաց առաւել քան զատուբս քառասուն՝ երբեմն ի մշտագիշեր բանդի, հանապազորդեալ ի պահս և յաղօթս անսասնելի ձգնութեամբս։

Եւ եղև ընդ աւուրն ընդ սահմանի փախեցաւ բդեշխն Բահրամ փաղայ, և եկն Խարհիմ փաղայ՝ այր խոհուն և սէգ, և եռմուռ ի քաղաքն մեծաւ ամբոխիւս։ Յայնժամ

ասեն կուսին պատրաստեցան Թուղթ ամբաստանու- թեան մատուցանել գՀայոց, որպես թէ փախուցեալ էգեն գՆաբան իւրեանց։ Զայն խնդրեալ Հայոց՝ փութացան զա- նգն առնել չարեացն. և յառաջ քան գայլազգին՝ մա- տուցին Թուղթ ամբաստանութեան, բազում բարձեալ գնա- ցանէ թէ «Արեւմտից անշէն աշարհն գալ կիցի, և առ ի ծածկել զկրան՝ զրպարտեն զմեզ թէ նոքա փախուցին»։ Եւ բդեշխն առաքեալ գօրականս՝ եհած գայլազգիս և ապ- գել ի բանդի, և տուգանս առեալ աբձակեաց։ Եւ նոքա ի մի վայր ժողովեալ՝ խորհուրդ արարին, և երթեալ Թուղթ ամբաստանութեան մատուցին, թէ Հայք գիշե- րային փախուցին գալլիկն՝ գի մի գարձցի և կրօնս մեր։

Եւ ընդ այսմ ընկալեալ գԹուղթն, առաքեաց ասս յերիս գիւղս և կատն գՀայս. զոմանս կապանաք և գո- մանս գանիւք ածին առաջի։ Եւ ասէ գնոսա սպառնա- լեօք. «Մի չարքս գինք եք փախուցեալ գալլիկն, և գայ- լազգեաց գանգատեք. գիտասկիք գի գամենեսին գձեղ չարչարեալ սպանանեմ, եթէ ոչ հանիկք յերկաթս»։ և եհ գնել գնոսա ի բանդի։ Եւ բանդապետն գնոցանէ գոտս 20 Նոցա և կաճեզս, և արկ շղթայ ի պարանոցս նոցաս Բայց գեղջայր կուսին գիտասպար առաւել քան գամենեսին խոշ- ոանդէին, բրածէծ առնէին, անբուն և անսուաղ պահէին։

Զայս սակաւ առաջի իւր կոչէր բդեշխն, և սպառնայր նմա գառնել գալլիկն. և նա միշտ գայս առ- 25 Նէր պատասխանի, թէ «Գալլիկն ի տան պլատգէյն էր։ Նոքա ասասցեն թէ գինչ պարենս»։ Եւ յաւուր միամ ասէ գնա բդեշխն. «Փեսան, ով գու, չիք գեղ հնար ապրան- նաց, բայց եթէ ոսպագեալ գՀաւատս քո գարձցիս ի կրօնս մեր»։

Պատասխանի նա վկայն Քրիստոսի և ասէ. «Քան լինչ ինձ Թողուլ գՀաւատան Քրիստոսի, զոր ունիմ ի ժանկութենէն, և դառնալ ի կրօնս ձեր. բայց գի սպառ- նաս ինձ մահ, պատրաստ եմ մեռանիլ ի կեանս աչխար- հիս գի կեցից ի յաւիտեան»։

Ընդ այս բարկացեալ բդեշխին հրամայեաց հանել զնա ի կախաղան, և վազվզողի չուրջ պատեալ զահեաց ձգելոյն արտաքս. և կապեալ զձեռս նորա յետս՝ տանէին ի տեղին կատարման մերկ և բոկ ի զլխիցաց եւ ամբոխն զինի ընծայեալ՝ սակաւ տակաւ յօդս ելեալ զնա դառնալ ի հետեւոյն և ապրիլ իսկ նա ոչ պատրաստ. «Ես քրիստոնեայ եմ և զքրիստոս Աստուած պաշտեմ, և զայլ ոք ոչ ճանաչեմ»։

Եւ ածէին զնա առ պատարին դառն եկեղեցւոյն, և դահիճն ձգեալ ի վերուստ զպարանն մահու, նոյնպէս տայր դառնալ ի կրծոս եկեղեցոյ և ապրիլ իսկ վկայն Քրիստոսով զայն յերկինս համբարձեալ՝ գոչեաց. «Ցէք ցնաւս, քեզ յանձն առնեմ զհոգի իմ»։ Եւ եւս ոչ զլուխ իւր ընդ նեզդն. և այսպէս բարւոք խոստովանութեամբ աւանդեաց զհոգի իւր՝ յուլիսի Ը. յետ չորեքշաբաթիոյ։

Եւ զերթն գիշերն յայն եկաց ի կախաղանին լոյս ծագեաց ի վերայ նորա, և փարէր զորոյր մարմնովքն եւ սպառ քրիստոնեայք հրաման առեալ ի բդեշխէն տապալ թաղեցին զնա։ Եւ ի նմին գիշերի սեռին վերարուն լոյս պայծառ իջեալ յերկնից ի վերայ գերեզմանի նորա. և ուրախացեալ փառս տուին Աստուծոյ։ Եւ սպառ բարեմարտ առեալ յերից գիշերից՝ արձակեաց զկապանսն։

Իսկ կայսն սուրբ որ կայր Թաքուցեալ ի տան Մարբեսայ, զկապանսդ և զնեղս եղբօր իւրոյ ինչ ոչ գիտաէր, զի ոչ ոք երթեվեկս առներ առ նա. բայց զայս միայն՝ թէ այլազգիք հետևողք են ինքեան, վասնզոյ և զզուշանային անձին եւ յատուկ միայն մինդիւ Մարբեսի կերակրելոյ զկին սիմ այլազգի և զրացեայց նորա՝ որ կարծիս ունէր զկայսէն Թաքուցեալ ի տան նորա, յանկարծակի եմուտ անդր և ետես զնա. և առաջանայն ընծայեալ սպր սրար բդեշխին։ Եւ հասեալ վախս ահաւոն զօրականաք՝ կարան զկառավարս և զՄարբեսի, և աւանեին զնոսա սոխրատ։

Եւ ի ճանապարհին սուրբ կայսն քաջալերէր զնոսա-

նուր իւր զՄարբեսի՝ մի ինչ զանգիտել ի սպառնալեաց բռնաւորին, և յետս ընկրկիլ ի պատկի մարտիրոսութեան, այլ առօրեայ կենաց՝ գնոյ առնուլ զկնճռան յաւիտենից։

Եւ երբեմն ածէին յառաջն, եհարց բդեշխն զՄարբեսի խոժոռ դիմօք և ասէ. «Կին դու, ընդէր թաքուցեր զայդ կին ի տան քումս։ Եւ նա յայնժեղ զդողանի հարեալ՝ կարկեցաւ դլխովին, և ոչ կարաց տալ պատասխանի։ Ապա հրացայտ ակամբ հայեցեալ առ կայն՝ ասէ. «Ո՛վ կին դու, յառաջագոյն զգենն մեր ընկալեալ ես, և ընդէր արհաւ մարհեալ զայն փախեար»։

Եւ պատասխանի կայսն սուրբ աներկիւղ հանաձայ կութեամբ. «Ասա զրպարտութիւն է այդ. ես ոչ երբեք ընկալեալ եմ զգենն ձեր, այլ իմով հաւատոմս էի ի տան այլազգւոյն»։ Եւ հանեալ եցոյց զհրամանագիրն Քահանայ փայլին, և ասացեալ. «Վասն. է անուն իմ. ես քրիստոնեայ եմ, մեռանիմ ի վերայ հաւատոցս, և ոչ լինիմ այլազգի»։

Յայնժամ բդեշխն յանձն արար զՎասիլ դանիշմանի ուխտն ուսուցանել զնա և խրատել. և զՄարբեսի առաքեաց ի տուն երիցուն եւ դանիշմանն տարեալ զնա ի տուն իւր պահեաց յանդորրս, և զօր ամենայն յաւետ առնէր նմա զանհնարաժեշտ մահն երթ անշուշտ դասիցի, և զմեծամեծ պարգևսն երթ հնազանդեցի հրամանաց բդեշխին. և գուն գործէր հանել զնա ի հետեւոյն Քրիստոսի։

Իսկ նա որ գլխովին զդեցեալ էր զՔրիստոս, և պատասպարեալ վահանեան հաւատոյ, անգնելի եհաց յաճելոյն Թանաւսը նեանց հակառակամարտից. և նուաղ հոգւով և աղօթիւք ինքեան յԱստուծոյ պահանի առնել վկայական մահուան. Տեսեալ դանիշմանին դնաստատուն թիւն միտց կուսին՝ ծանոյց բդեշխին. և նա նա ածել առաջի իւր զՎասիլեան և զՄարբեսի, և աստիճ բար-

27. ապ. եկած.

կաթեմբ և սպառնալիւք մնաս՝ եւ զնել զնոսա ի բանդ։

Ան՛դ Մարիամ լայր հեկեկանաք և կոծէր զանձն. ա՛չ
եթէ գժամանի էր մեռանիլ վասն Քրիստոսի, քանզի և
նա յորժամեակ ի բանից կամէն ցանկայր մարտիրոսա-
թեան, այլ զի միշէր զորդիս իւր, թէ գայցէ և նոքա
մատնեսցին ի ձեռս այլազգեաց, և յերկիւղէ մահուն
անկցին ի հաւատոց։ Յայնժամ լցեալ կամէն Հոգւով
Սուրբ Հոգւոյն, հայեցաւ յերեսս Մարիամայ և ասէ. «Ջի-
կին բարի, քալ դիտիմ զի ի պատճառս իմ ըմբռնեսց ես
զրաժամ մահուն. բայց գաւ մի հաւատիր զայն վասն իմ,
այլ վասն սիրոյն Քրիստոսի, որ վասն մեր գանասնելի
չարչարանս և զմահ առ յանձն։ Մեր այս մահ՝ չնորհ
մեծ է յաստուածատուս մեզ տուեալ. որպէ՛ թէպէտ քա-
զուկք ցանկան՝ այլ սակաւք արժանանան. գոհացուցք
զՔեզանէ՛ որ արժանի արար զմեզ այսմ մեծի չնորհացս։
Եւ վասն զուարճացդ քոց մի՛ ինչ հոգար. այլ յանձն արա
զնոսա Աստուծոյ, և նա հոգացէ վասն նոցա, և գու եկ
զինի իմ. զի ահա հասեալ կաքք առ գերեզ սպարանից
երկնաւոր արքային, փութացարք մնանել ընդ նա յան-
բասութիւն յաւիտենական»։

Եւ Մարիամ մխիթարեալ ի հոգևբանէ բանից Վառա-
վառեալ՝ արեգեաց գարուսուս յայտց, և դէմս արդոց
իւրոց ապագարեալ երկնաւորին խնամոյ՝ վառեցաւ սի-
րովն Քրիստոսի եւ պնուհետև՝ ա՛չ զորգիս միշէր, և ոչ
ի յղութիւն իւր ակնարկէր՝ որ մերձ էր ի ծնանիլ. այլ
միայ զերկնայինն խորհէր եւ արչիւ ճնացին ի բանդի
անդ՝ ապօթիւն ի միասին ուրախանալոյ, և խօսակից
լինէին ղյաւիտենական կենացն և զփառացն սրբոցաս-
թեանն։

Եւ յետ ուսուցք ինչ հրամայեաց բդեաշխն և ածին
առաջի գերկրորդն արբահիանն։ Ցառաջ կոչեաց զՎառվառ
և ասէ. «Ա՛զգիկ դու, քեզ ասեմ. ընկալ վերստին զդէնս
մեր և կեցցես. ապա եթէ կամակորեալ ընդդէմ գործցիս,

գքեզ և զմանասուր քո այգ կորուսից այժմ չարաչար
մահուամբ»։

Ազգակեաց կոյսն. «Մեք քրիստոնեայ եմք և վասն
Քրիստոսի մեռանիմք. ա՛չ երբեք ընկալաք և ա՛չ բնաւ ըն-
դունիմք զդէնն ձեր. արա զոր ինչ ուզեսցիդ և ընդ մեզ»։

Յայնժամ բանսարկն լի եղև բարկութեամբ և ասէ.
«Արդեք զոսա ի բանդ՝ զի հանցին ի կախաղանս։ Գոչեաց
կոյսն սուրբ. «Ես ա՛չ եմ պռոնիկ՝ զի ի կախաղան հան-
ցեն, այլ կոյս եմ ամբիծ. թո՛ղ զվասահացեն զնոս,
ցանկայր սրեալն մարտիրոսութեան։

Եւ դահիճքն տարան զնոսա ի բանդ. և հատան ի
վերայ նոցա վճիռ մահու։

Եւ ի նմին աւուր յամենորդ ժամու. գիշերային հա-
նեալ զնոսա ի բանդին՝ տանէին ի դուռն սուրբ Աստուա-
ծածնին եկեղեցին, զի անդ հրամայեալ էր կախել. և
երթային սուրբքն երկոքին ուրախութեամբ բազում՝ որ-
պէս ի հարսնեւթիւն որդւոց թագաւորին։ Եւ յորժամ հա-
սին ի տեղին, ապա՛չաց Վառվառեան զդահճին՝ զի նախ
կախեսցեն զՄարիամ և ապա զինքն. թե՛պէտ կասկածեալ՝
թէ գուցէ երկուցեալ նորա յահագին տեսութենէ մահուան
խրոյ՝ դարձուսցէ ի հաւատացն զոր մինչև յայն ժամ
ունէր հաստատուն։

Եւ երբ կախեցին զՄարիամ, երանելին Վառվառեան
համարած զոչս իւր յերկինս և աղաղակաց. «Ջէր Յի-
սուս՝ որ հաճեցար ընդունիլ և զայս վերջին պատուղ օրշ
նուիրեան ի բերանոյ իմմէ, հաճեաց ալաչէմ խառնել զիս
ի պարս վկայից քոց սրբոց։ Գհաճամբ զքեզ, բարերար,
որ փառաւորեցեր զիս յերկրի պատկիր փառատուր մանչ
ուամբ, փառաւորեա՛ և յերկինս յաւիտենական փառօք»։
Եւ ապա զուարթ գնաց մատոյց ինքնին զգլուխ իւր ի
խեղդն. և դահիճքն կախեցին զնա անդէն առ գրամբք
նեկեցուցն փոքր մի հեռի ի Մարիամայ։

Կառաբէյան երկրին վկայուհիքս՝ ի Թուին Հայոց հաղար երկու հարիւր և վաթսունն, և յուլիսի ԻԶ, յաւուր շաբաթու։ Եւ գլխաւորք Հայոց վիշտորդութեամբ մեծամեծացն պլտգիացաց, ի նմին աւուր հրամանաւ բռնչլխին իջուցին ի լախտպանէն. և ի վարին մեծաձանձն դէս յատարիաւորութեամբ և երգօք հոգեւորօք թափոցին ղնոսա ի գերեզմանս նահատակաց։

Եւ յայնմ ևօթնեկի յամենայն գիշերի լոյս ճաճանչաւէտ ցոլանայր յերկինից ի վերայ տապանի սրբոցն, ոտամ ակնատես եղեն ոչ միայն քրիստոնեայք, այլ և պլտգիք բազումք, և վկայեին զանազանութենէ նոցաս եւ բազում՝ նշանք բժշկութեան եղեն յայնժամ, և լինին մինչև ցայսօր ի տապանէ սրբոց վկայիցս ի նեղեալս, և ի գիւտահարս, և յախտաժէտս ի փառս Քրիստոսի։

Զգառաւոր նահատակութենէ բարեյաղթ վկայիցս Քրիստոսի գրեցին սրբ սրժանահատառք գաղաքակիցք սրբոցս, տէր Մատթէոս քահանայ, և Հանեկ վարժապետ գաղաքին, և պարսն Կարապետ սրդի Յակոբայ երկանի Մամիկոնենան։ Յորոց և մեք առեալ եդաք ասասնոր ի յիշատակ յաւիտենական։

Յիշեալ վկայաբանութիւնն ունի միայն Յայտ. Ք. տպ. Ա. հատ. 278''—285'', յունիս 30 և մարգագ ԻԹ, երկուսեան առաջերոյ վկայաբանութիւնիցդ չեմոյ՝ այս վերնագրով. «Ի սմին վկայութեան Սրբոյ Տաճկուհոյ կամն Վասվասեայ նոր վկայեցոյ, և եղբօր Նորին Գասպարայ, և ազատնոյն Քրիստոսի Մաքենայ։»

Վկայաբանութեանս վերջին մեզ տպերքդ՝ որոնք Յայտնաւորքդ նահատակիչ կոչմիք են, ցոյց են տալիս թէ ովքե՞ր են այն վկայաբանութեան հեղինակները. և որովհետև վկայաբանութիւնը ուրիշ տեղից

ծանօթ չէ, ուստի պէտք է ենթադրել թէ հեղինակները նոյնը չատկապէս Յայտնաւորքդ Ք. տպագրութեան համար են գրել և դամակի ձեւով ուղարկել հրատարակչին։

Գասպար, Մարկոս և Վասվասէ նահատակները մասին է նաև յաջորդ ընդարձակ տասը։

Նոր յաղագս աղաւթիւն.

Ի՛ջնաբաւն պետական ամենաբարին
Քրիստոս Աստուած մեր արքայն երկնային՝
Վասն փրկութեան մարդկանդ ազգին՝
Պատարագեցաւ ի վերայ խաչին։

Հեռեւեալ նրման վրկայն առաքին՝
Սուրբն Բառեւթիանոս նահատակաւդ խաչեն,
Ցայն չաւել յորդեալ բիւր չակ ընդ բիւրին՝
Մարտիրոսք զարհուռն խրճանց որք հեղին։

Երջանիկ նահատակք չարին յաղթեցին,
Զարշարմամբ մարմնոյ բղխաղ յանձն առին,
Որ գերծեալ եղիւ պատուհասէն նոցին,
Իակ և բազմացին անչափ մինացին։

Նոքր յեռին գարան՝ յայս ձրվեռնային,
Սիրատպատ ժամու՝ սիր ցամաքային,
Վերադարձան փարգք՝ յոյժ գեղեցկագին,
Ամուշհատ իակ և կարմրագին։

Նուիրեալ գահանին Քրիստոսի Փրկչին,
Բանաւոր զինուածք և զոհք մեծագին,
Ցոգուհք տար աշխարհ՝ ետ ալք սատ ի կարին,
Շատ տանջմամբ լեալ է կատարումն նոցին։

Էր այնց որք եղեն մերս ժամանակին,
Ոյց տեղեակք գոլով գրեցաք զնոսա նոցին,
Հատս չեղեցաց Թզոյք գիտացին,
Ի կամին խրճանց գրեցայն և զնոցինս։

Երանելոցդ այս քաջ նահատակին,
Եւ այնց որք եղեն մարտակից նըմին,

Զարոց պատմութիւնն գրել ըզվեպ ճառին՝
Ի հարկէն անանց փայլ կալայ յանձին։

Սիմ հեքս յուսալով յԱստուած սուրբ Հոգին,
Ապաւինեալ ի հիրըս նորին,
Տալ կարողութիւն ինձ տալար անձին,
Ծարիեալ զմիայեցս Տաճարն Քրիստոսին։

Ցաղագս ոմանց Վաւրկան անուն արհասիրտ աղջկան՝ որ վիպեցաւ փորձութեան խիղճ, յետ բազմահարկ տանջանաց նահատակեցաւ ի մեր Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ։ Եւ նոյն յաղագս մեղուցն տեղւոյն եւ ազգի նորին։

Հանդէպ այն կարնոյս գաւառին գետեղեալ՝
Ծարաւմ կայր գիւղ մի Դրունիկ անուանեալ,
Դայր տուն Համփայի Զուբիկեանց կոչեալ,
Ծոր երեք եղբարք էին բընակեալ։

Մադագ և Փառարար Թոքոլ առձգնեալ,
Եւ փոքր եղբայրըն ընդ այնց էր կեցեալ.
Քաջք սոցին՝ որ էր Վաւրկան անուանեալ,
Համեստ և պարկեշտ վարուք կայր պընծալ։

Աղջիկս այս՝ որ էր ինամախօսեցեալ
Դուշնի գիւղն Համփայի սրբոյ Նշանեալ,
Երեք ամ կեաս ի վերայ անցեալ,
Կեսրայրն Տայս տանել այժմըս յօժարեալ։

Բաս սովորութեանն խօսք առնել եկեալ,
Եւ մեծ հանդիսիս ի Դրունիկ մըտեալ,
Պատուաւորըն անդ եղեն հրաւիրեալ,
Ըզդեզուն ապայն տեսանել մնացեալ։

Եւ նա մախանաք զրկ արբանն կալեալ,
Ճար վճռաւատու չարիք խորհեցեալ.
Բարեսէրք զայս լուր կեսրանցըն յայտնեալ,
Զաղջիկըն փութով առնել յորդորեալ։

«Ո՛վ գիտէ թէ զինչ չարիք են խորհեալ,
«Եւևայիի իրին թէպէտ չէ յայտ լեալ.
«Զրկինի վասս ինչ ձեզ գայցէ հառեալ,
«Ցամ Տարանացանն ՚ւ եղբարցըն գիպեալ»։

Որ և նոքա այն խորհրդոյն հաճեալ,
Ցեռ ատուրց եկեալ գհարանացան տարեալ,
Բայց ատագ առնէց միջոցին գիպեալ,
Ցեռ ատթօրեկց պատկել կամեցեալ։

Ցաղագս գերի առանի ընդ սպասաւորացն շարաթեւեան խորհուրդ առնելոյն զանն աղջկանն. եւ նա լուեալ պատրաստեցաւ հոգեւորապէս.

Իբր գերի տերըն նախանձու լըցեալ,
Եւ ըզվրէժ իւր առնուլ կամեցեալ,
Զայսպագիս հաւատն ի մի հաւաքեալ,
Թորշատգ խըրն չար ընդ նոսա խորհեալ։

Համակամ կանգնեալ գաչխարս եգեալ,
Հատ իւրեանց ծիսի երգմանէ խիստ երդուեալ,
Բանիս կատարման պատ մեք սպասեալ,
Զհոլիի մեր առնալ լիցուք փութացեալ։

Առ գասկիերըն գալ նոցա կամեցեալ,
Զչար խորհուրդ իւրեանց յայտնել յօժարեալ,
Բայց գէպ և պատշաճ ժամու ըսպասեալ,
Բանի կատարման յերգմանն պինդ կացեալ։

3. տ կէսրանցըն. 14. տ աղջկանն.

Նոյն օրինակի լուրն մինչ ի գուրս անկեալ,
Թէ գերի Թուրքըրն Թակարդ են լարեալ,
Ղաւշի գիւղն երթոր աղջկըն լուեալ,
Առ այն պրտիւ իւր դէտ հուր բորբոքեալ։

Շնորհիւն Աստուծոյ եղև օրացեալ,
Քաջացեալ պրտիւ աւր պրիացեալ,
Իբր ըմբիշ զօրեղ առապարաւեցեալ,
Ընդ այնց մարդունչիկ կամու յօժարեալ։

Ի յեկեղեցին խակոն ընծացեալ,
Լայտգին գիտգ ի ծունկըս անկեալ,
Զերմեռանգ պրտիւ առ Ցէր պատաւեալ,
ՑաղնուԹիւն Ներեան Հասանել Հայցեալ։

Թոսատմահաւոր առաջն անկեալ,
Եւ յորդ արտասուօք անգ. խոստովանեալ,
Սրբոյ խորհրդոյն կենաց Հազորդեալ,
Զմարմին և զարիւն Տեառն ճաշակեալ։

Ցաղագս զարդ գիւղի սպասաւորացն առ փաշայն, եւ ծանուցանելոյ նմա զրպարտութիւն իւրեանց վասն աղջկանն.

Նոյն մինոյն ի տեղս էր վէրիր նրստեալ,
Նա Բաշերամ փաշայ անուանակոչեալ,
Որ էր այլ խոհեմ հանճարափայլեալ,
Իրատանց գատանց կարի տեղեակ լեալ։

Առ որ գաշնագիրքն ի գիւղէն եկեալ,
Ի յատեան նորա անգ. յատաջ կացեալ,
Ըզխորհուրդ իւրեանց նմա արգ առեալ,
Զբրպարտութեամբ զաղջկին բարութեալ։

2. տ Թակարթ.

Աստ. «Մեր գեղէն Թոբք մանչ մի հարեալ
Ի սեր աղջկանն աչխոյ եղեալ.
Ես. ապրիմ ունի մանչուն մէջ տրեալ.
«Որպ զինչ վրճռելդ. ի կամագ յանձնեալ»

Փաշան մարգ յղեալ՝ զաղջիկն բերեալ,
Եւ նա գէտ ալ քալ հետուտս եկեալ.
Զերկու գիւղին հետ բերեալ բանաբերեալ,
Ցետ ատուրց ատգահս առեալ բաց Թողեալ։

Ապա հրաման ետ ի յատեան հանեալ,
Զքաչառիտ աղջկին հանդէպ կացուցեալ,
Փաշային քաղցրութեամբ ցընա լսկ հարցեալ.
«Թոբք մանչուն արդեօք մէջ ունիս տրեալ»։

Նա խոնարհ բանիւ առաջաստխոնարհեալ.
«Ինձ ճշմարիտ, գուր է բանդ այդ ատացեալ,
«Զի չունիմ ընկեր ընդ նմա խօտեալ,
«Եւ յերես նորա չեմ երբէք նայեալ»։

Փաշային և բազմելքն զաղջկին յորդորեալ.
«Ահա ընդունէն զի քեզ լայեն եմք տեսեալ,
«Լեր գէնիւ. մերով ի վեր պատճառեալ,
«Յարգանութենէ գու խոնարհ եղեալ»։

Աւե. «Թերի փառք յայս իմ ոչինչ Թրտեալ,
«Զհատատս ոչ Թողում Թէ և մահ հատեալ,
«Եւ դիտերք մանդ առնուլ ինձ անհնար լեալ,
«Թէ մարմինս լիցի մաս մաս կտրատեալ»։

Փաշայն և ազգքն եղեն ցասուցեալ.
Հընար նմա առնել ի խոր խորհեցեալ.
Զկարգացող Ցեչիլ խնամին կոչեալ,
Զի ի գին իւրեանց ածցէ պրագեալ։

*Ցաղագս տանելոյ խնամին զաղջիկն ի տուն իւր առ
ի հանձնացուսանել զվնաս նորա, Թէ տղրանօք Թէ
սպառնալեօք.*

Նոյն ժամայն խնամն զաղջիկն հեան առեալ,
Եւ ի տուն իւր գնա յորդորմամբ տարեալ,
Քառանեաց Թրոց տասիկ պատրիւեալ,
Ի պահել ընդս ըզդաչացուցեալ։

Նախ ոզրանօք սիրայօրհոյ լեալ,
Կերպակերպ բանիւ վէզ քաղց տրեալ,
Գրկաց և փղոց Թրատ առնատուցեալ.
Իցէ Թէ աղջկին լիցի այնց հաճեալ։

Ինքն և զաւակն և ընկա ժեծարեալ,
Քաղցրաբանութեամբ ի յորք անկեալ,
Ասեն. «Գերմանութեամբ լինիս ճոխացեալ,
«Խոնարհ և խոհեմն փառաք բարձրացեալ»։

Այլ և հանդամ կերակրոյ պատուեալ,
Բարելի տեղան միշտ յառաջ բերեալ,
Յոգի ցեղակ ընկա յորդանաք չահեալ,
Իցէ Թէ լիցի այնց սիրաշարեալ։

Գովելի աղջկին այն երանեցեալ՝
Որ ի սեր Փրկչին էր պատանդեալ,
Զաղգն և զգառնին առ ոտքն հարեալ,
Զբ լրանալ այնց գանկին իւր կրցեալ։

Իբրև տեսին Թէ ե նա յանառեալ,
Ի հատատ իւր պինդ գէտ վէմ անչարժ լեալ,
Վատաբոյ գրանքն ի ցասումն փոխեալ,
Տանջել չարչարել եդեն չնահատեալ։

Զերկանիկ աղջկին այն մերկացուցեալ,
Զձեռս և զոտս նորին կապանօք պընդեալ,

Ծեծել հարկանել ըզնա ըսկըսեալ,
Բըղաք և չըպղաք զօրս էին թըրչեալ։

Դիչերս և ցերեկ խիտ գանգիսծեալ,
Աբցի բըռընցի երբ և ձեռն հասեալ,
Ապտակ ի յերեսն տալով և թըքեալ,
«Բանիկ մեր, ասեն, լեր գու հնազանդեալ»։

Ցետ այնքր ասենդանք մի ևս խորհեալ,
Թէ «մեզի կամ մեզ լիցի հնազանդեալ»։
Զէմ էրին ասաղ առուքցն այս գիպեալ,
Ցուբա առանձանձեաց միջոցն պատահեալ։

Ի մէջ պաշտպին սր եաղլըխ կոչեալ,
Ի հիսից հեղաց ի վերուստ կախեալ,
Նեղբէն փոսի մէջ և լիք ջուր լըցեալ,
Սրրուձքն մինչ ի ծունկն ներ չըրդին իջեալ։

Պատառանն ասեն կըսկիծն սբրան հարեալ,
Հերաց ցաւ գիպոյն ընդ նըմին խառնեալ,
Ի ինքեանք յանկիւնէ պահ առ պահ նայեալ,
Իցէ թէ գայցէ գեն խրեանց հասեալ։

Բայց չնորհիւ Ցեասբն էր նա զօրացեալ,
Ոչ ինչ նեղգործէր ցաւ նըմա տիրեալ,
Զի սիրով Փըրկին էր նա զէտ թըմրեալ,
Եւ իրրու արբեալ քրմատըր քրմանեցեալ։

Դիչերապահոյ էր սր այս գործեալ,
Ցեսին գի գնտաւ մտեր գայր վառեալ,
Լիճըն չէր տառեալ՝ այլ գոլորշ եղեալ,
Մերձ նորա ծեր մի ընդ նըմա խօսեալ։

Իսկ նայողքն ի յայն գաղմամբ զարհուրեալ,
Ընթացեալ ի տուն գեղապետն պատմեալ,

Մինչ նաբա եկին գտեսին ոչ տեսեալ,
Բայց ահաբեկեալ ընդա սրձակեալ։

Ընտանեքք իմանին գաղմամբ ապերտեալ,
«Զայրիկ հեռացն ի մէնջ բաց վաթեալ,
«Ես, ի բան գործ մի լիցիս խառնեալ,
«Զի գա չէ Թէքին, մեք լինիք ջնասեալ»։

Իմանին ընտանեաց իւրոց անարգեալ,
Ասէ. «Ալլ ասենվամբ առցուք գնա փորձեալ»։
Հրնալս տրացուցեալ մերկ մարմնոյն եգեալ,
Իբր եաես չայրին՝ կալի զարհաբեալ։

Իմանին առ զայրին ասէրս մատուցեալ,
«Թէ յարգաս, Թէ գան ցուցի, ասացեալ,
«Զեղև մեզ հնազանդ նա յայժ յաւատալ,
«Թէպ գիտէք. սրպէս կամք ձեր է հաձեալ»։

Որ և նա յայլ սին իմամի աբեալ,
Թէլամատա առնել զնասն հասն ածեալ,
Եւ նա առեալ գնա ի տուն իւր տարեալ,
Տանջանք ինչ նըմա տալ ոչ յօժարեալ։

Բայց ցայգ և ցերեկ ընդա Թըրատեալ,
Կերպակերպ բանիւ օղք առարկեալ,
Փառք պատիւ տըրիլ նըմա խոստացեալ,
Զգեն իւրեանց ընդունել գնա յորդորեալ։

Ի բաղում աւուրս ի տան անդ ծածկեալ,
Ողբմանց, յորդորմանց բնաւ ոչ լըսեալ,
Խոսմանց պարգեաց սբրաձար չեղեալ,
Եւ յիւր գիտմանէն երբէք ոչ կասեալ։

Ցաղագս զայլ պատահաց այլազգացն եւ ցաւուցանելոյ զիւրացայն առ ի սպառնալիսք անացուցանել զաղՀին եւ նաեւ առնել բանին.

Լիկին գառաքարգն ի չարէն գերեալ,
Լզփաչայն և գայլն ի վեր ցասուցեալ,
Զաքաջ ագնին կերկին ի գիւան տարեալ,
Ոչխ թարտառնալեաք զնա ահացուցեալ։

Քաղաքեայ ագնին սիր արհացեալ,
Ինոն՝ ւ անելիւզ անդ պատասխանեալ.
«Ջինչ առնելոց էք՝ արէք, տասցեալ,
«Ջեմ ձեղ հնազանդ. լերուք խնացեալ»։

Ուտաի և փաչայն յայլուխեան եղեալ,
Հէտ խորհրդակցաց գայլ բան մի խորհեալ,
Ջնդն խորհեցեալն անդ յատաջ արկեալ,
Ա,յն բանին հաւանեալ եղեն հատանեալ։

«Ոչխ. ասեն, հալիք բան մի եմք խորհեալ,
«ԸղՀնազանդիլ ոմեմ անկար է եղեալ.
«Քս գենուլ և տուն մանչուն երթ լրտեալ,
«Որս ըզկորզեցեն իբր Տարան անուանեալ»։

Հանճարեղ ագնին ժրտահաւ եղեալ,
Ձեւս իւաց հընարն խելագ խորհեցեալ,
Ատաի չու. առնելն կարելի Թրտեալ,
Եւ յերկուց չարեաց զփոքրագոյնն ընտրեալ։

Ընդ այս բան նա ինքն կայր անդ լրտեցեալ,
Ցահմայ կերկուիս գիմագ գրժգոհեալ։
Բայց վէգերն իակոն պտրտլթի գրեալ,
Թէ «Ոչատաւ անուանիլգ երթ անդ Տարնացեալ»։

Գազաքի, գիւղի այլազգիք լրտեալ,
Մեծաս ցընծութեամբ յայժ ուրախացեալ,

Իակոն ըղերկեաւ ձիպլլիկ բերեալ,
Լատ Տարս տանելոյ թօրային վարեալ։

Բայց ագնին արի առ. այն գերհամեալ,
Ցեղանել նըտաիլ անգ. ոչ յօժարեալ,
Ցահակն բընակութեամբ մանչատնըտաւելալ,
Ինքն ի լոյ՝ իակ թուրքն Տրդեանաքգ տարեալ։

Առեալ ցընծութեամբ բընտ և տարեալ
Ի տուն Թուրք մանչատն և անգ իմուցեալ,
Իբրու իւրեանց Տարս գնա ախրաչահեալ,
Ի յորալ ընտա չատ խընամք տարեալ։

Ցահակն խընծաւթեամբ պատուհասեալ լըցեալ,
Դառնագոյն ոտքով յայժ պըղատուեալ,
Համարեալ թէ գինքն են գերի վարեալ,
Հզգեցաս պատառատաց յոչատն իմուցեալ։

Եւ մոլի Թուրք մանչն Տանգիստ ոչ տրտեալ,
Մինչեհնալ ի նա տրտմութեամբ Չանացեալ,
Բայց քաջ ագնիկըն ոչ Տատեցուցեալ,
Ապատևնալ գերես նորա լրտըրտեալ։

Մուրք Հախիսիմեի կատին նրմանեալ,
Ջհանիգ երեսատարգն ըզդեանի Տարեալ,
Ոչ Թէ մի անգամ, այլ միշտ նմա յաղթեալ,
Շնարհիւն Աստուծոյ գնա գոտցուցեալ։

Իակ միշ Թուրք մանչատն երամիկն լրտեալ,
Ծանեան օր սիրալ չկնի պատեալ.
Ապա ի տանիկլ ընտա ըակրտեալ,
Ամարգել Տարկանել երբ և պատահելալ։

Եւ ի փախչելոյ նորին կատածեալ,
Ոյր գան ի փայգանտ գոտա նորին պընդեալ,
Ընտա յաչխատանս ընծել Թատացեալ,
Տատապանօք միշտ և գտնտկոծեալ։

Ի բազում աւուրս ի տան անդ մեացեալ,
Դառնագին կինաք ցաւք ցերեկ լացեալ,
Զպէսպէս անարգանս՝ չառ վիշտս կրեալ,
Զաթս համբերութեամբ յանձն առեալ տարեալ։

Որքան անգ կենցալ՝ զգաշն իւր ոչ խոտեալ,
Այլ վասն չառ օր նօթի անցուցեալ,
Նեղչակըն ուռցեցնել կարի չանացեալ,
Բայց Նա ընաւ երբէք ոչ եղե չայթեալ։

Ի սէր Քրիստոսի կայր սիրատուչալ,
Լաւ անուան իւրոյ օր վատփառ կոչեալ.
Այն հանգոյն վիշտքըն ոչինչ համարեալ,
Հաւատով մընացն իւր հանգիստ վարկեալ։

Թէպէտ չարկըն այն իւր գնդեան եղեալ,
Ցարում գառանցեալըն տանջօղք ինքեան լեալ,
«Լաւ, ասէ, թէ տատ լինիմ չարչարեալ,
Քան թողում զօրէնս անգ լինիմ տանջեալ»։

Ապա քաջ ազնին ինքն ինքեան խորհեալ,
Զու առնել անտի ի մէջտի եղեալ,
Ի չայս խորհրդեան կայր միշտ տատանեալ,
Ղչընար և գնդն առնել վարանեալ։

Բայցոյ սրտին միշտ առ Ծէր պաղատեալ,
Ցանձնայն անձնէ ի Նա յուսացեալ,
Ձմիաք և գիտում իւր առ Նա հաստատեալ,
Զինըն անտի փրկիլ ցայդ ցերեկ հայցեալ։

Լսաւն ազօթից գնառատըն լուեալ,
Նա որ սիրէ զայնս որք յինըն յեցեալ,
Զնեծ նորին անտի արագ չաղողեալ,
Իւր Հզօր բազկաւն փրկիլալ ազատեալ։

1. տ մընացեալ. 2. տ ցերկի. 4. ճախ ժուժեալ փխ. տարեալ. 12. տ ճախ թքեալ փխ. վարկեալ. 21. տ առանիւ բառի տեղ գրուած էր այլև, յետոյ սրբագրած բոլորով.

Ցաղագս արի աղչկանն քաջասրտութեամբ չու առնելոյ ի տանէ անտի ի գիշերապարտէ.

Նկեր պահօղ գիշերի աղչիկն եկը գտեալ,
Լուելեայն ի տանէն չարաւարը եկեալ,
Մըրընչեցոյ երկն սրծըրի թրաքեալ,
Ի քաղաք մրտեալ, հեռաբն ուժգ չայտնեալ։

Թուրք մանչն և ազգ իւր ի վազիւն եկեալ,
Ի մէջ իւրեանց տան գաղիկն ոչ գրտեալ,
Ցայիժամ ապչելով ի ցաւան եղեալ,
Ի վիրայ գիտի Հայոց մրտաբռնեալ։

Ասէն թէ «Ինք էր ընդս փախուցեալ,
«Ես գիտէք զտեղին թէ ուր է թաքեալ»։
Նորա ասեն «Ցայդմ չեմք խառպար եղեալ.
«Ինք էր գնա խնդրելով և զնչն կրտսեալ»։

Թէպէտ պլտզդիքն եղեն ոխացեալ,
Եղարացն և պլոց վընաս տալ խորհեալ,
Սակայն ինքեանք նս ի չայոց երկուցեալ,
Չի ի տան մանչան նա իսկ զայլ եղեալ։

Շատ սրանցկին չեռասմատ եղեալ,
Ի բազում գիշերայս չրինալ և խրնդրեալ,
Ի չըգնաժանէն եղեն չանձրացեալ,
Թէպէտ ի բաց լեալ, այլ զնրն պահելոյ։

Ցաղագս ոխանայոյ գիւղ պլտզդացն եւ խորհելոյ զի ի զայլ միւսոյ վէգիրն արգելոյ տայցեն.

Ըն անգր պլտզդիք մախանք լըցեալ,
Նգ այս եղելութեանս կարի վրդովելով,

1. տ աղչրկանն. 5. տ լուսացըն չայ գրուած է. ակնարկ նման արագ պլացի՞ն, որ նուազ չայտնի է 26. տ ընդ.

Զվրնասող խորհուրդս ի մէնի եգեալ,
Ցաղաղակ ժամու կային ըսպասեալ։

Ապա Իպրահիմ փաչայ անուանեալ՝
Որ յԱրապհասան աշխարհն էր սրնեալ,
Երբեմն ի Հալէպ, յեռոյ Շամ դըստեալ,
Ցայց կսլմանց առ այսր ի մանուռտ եկեալ։

Բաղաքին զօրաք յօսորաժամբ վառեալ,
Թրթռահասաք զինեն ահարկու ցուցեալ,
Մէգ արշաւանաք ի քաղաք մրտեալ,
Ջահաւորըն համայն առաւրտեցուցեալ։

Որ և գիւղի Թուբքըն եղեն պատրաստեալ,
Ակզ տալ զաղխէքն միահաւ հաճեալ,
Զայս լուր գիւղի Հայ բնակիչքըն լուեալ,
Ինքեանաք յատաջ տալ կսլի վռնտեցուցեալ։

Միահամ եկեալ սպրհալ սրնեալ,
Զեզեալսրն բոլոր զաղխէքն յայտնեալ,
Ի գուխ աղխէքան թ՛ ինչ չարիք բերեալ,
Ինքեանաք զայլ սրնն, սրդ մեզ են փակեալ։

Ուստի և փաչան խնդն մարդ յղղեալ,
Ղղճուղի Թուբքերըն բըռնուխեամբ կալեալ,
Գանի ինչ ատուր ի քանակ եգեալ,
Ղզրաղատմ տուգանս առեալ և Թողեալ։

Ցետոյ նոյն Թուբքերն իրր նուր բորբոքեալ,
Բան եգեալ մրտայն եկեալ սրդ սրնեալ,
Թէ «առջա աղխէքան են խրրատ յղղեալ,
«Որ նա յայն տանէն հրնարիւք փախեալ։

Փաչայն խրնդռախեամբ մուտաչիր Թռուցեալ,
Ջերեք գիւղի Հայոն զՀամայնսրն կալեալ,

1-2. տ ճախ գրուած է. ես զգեսպէս կարծիս ի միտ առբերեալ. բայց յայնդ ժամու եղեն բռպասեալ.» 20. տ գիւղի. 23 տ ճախ յոյժ ցաւմամբ կանգնե՞լ ֆիս. իրր նուր բորբոքեալ։

Կապանաքս, գանիւք ի քաղաք բերեալ,
Ի բանտ ն. ի չըզմայս բընասս արկեալ։

«Ինանիկըլէր, ասէ, գուք էք փախուցեալ,
«Թէպ, գրաքք զաղխին սրբ իցէ Թաքեալ.
«Ապա թէ ոչ գոնք լինիք մահապրալ,
«Զարտաւ սպանմամբ ի կորուստ վարեալ։

Հեսէս զորք անդէն Թալին արարեալ,
Որ գիշեր ցերեկ գնասս չարչարեալ.
Զհնճիր ի վիզսրն նոյն անցուցեալ,
Եւ զասն ի Թօմրուխ նրտապտոյն պընդեալ։

Բանտապանն իւրօրն միշտ ատնչող եղեալ,
Թէ «Զաղխէքն գնաք էք գայլ արարեալ.
«Արգ զտեղի նորին ցուցիք մեզ յայտնեալ,
«Թէ ոչ մեռանիք մահսւսիս գառնացեալ։

Զեզբայր աղխէքանն օր Գասպար կոչեալ,
Ըղեա յոյժ սասսիկ առասել ատնչեալ.
Փաչային միշտ հանելալ զնա յատեան տարեալ,
Խիստ ցասմամբ նրմա մահ բսպատնացեալ։

Ասէ «Քորդ անտի գու ես փախուցեալ.
«Արգ գիտես զտեղին ուր իցէ գտղեալ.
«Ասա մեզ և գու լինկցիս զերծեալ.
«Թէ ոչ՝ կեանգդ ի քէն ատնլ բաց բարձեալ։

Սրին այն վրատահ անդ պատասխանեալ.
«Աղխին ատնն յինգեանց էր պահպանեցեալ.
«Եղերգը նորին էսս չեզ անցեալ.
«Զեզ խռպար բնաւ թէ ինչ իցէ եղեալ։

Ցետ չատ ատնչելոյն եղեն ձանձրացեալ,
Եւ իւրեանց հարցմանն ձեխալ չընկալեալ.
Ապա յիւրեանց գէնն ըզնս հրատրեալ,
Բայց նա բընաւին երբէք ոչ լըեալ։

Ցաղեժամ յոյժ ցաւամբ վաչդն բարկացեալ.
Լսապանման նորա վըճիռըն Հաստեալ.
Թեղդամանն արեք ըղդա, ասացեալ,
մի եղիւ այդքան կամապաշտեցեալ։

Ցառագս տանելոյ զնա ի կախել եւ անդ եւս տոհմըն յոտրանալ եւ նորա շառնելոյ յանձն կախեցին զնա, եւ լոյս էջ ի վերայ նորա։

Տանջող Տղլէ զօրաց խոյսն զնա կալեալ
Ըղձեռա ի դեռս չուանաւ կապեալ,
Մերկ և բոկ ըղնա գըլխիկաց տարեալ,
Եւ ամբոխք բազում ի տեսն ընթացեալ։

Ի տանեէն ելս Հարցմանէ քառխզեալ.
«Զտեղի աղջկանն ասա, ըեր գերծեալ.
Գամ գէն մեր ընկալ՝ որ լիցես տարեալ»
Ասկայն Նա բան ինչ ոչ պատասխանեալ։

Մինչ կըրկին կըրկին ցընա որ Հարցեալ,
Զայս բաներս միայն առ պատասխանեալ.
«Մահսուանէն մյլ վեր բան կայ գտանցեալ.
Ի գիտես ասէր, լինէի գերծեալ»

Ծամի գրան չարսուն բերեալ Հաստցեալ,
Նեղբայ կախարդին ընդնա կացուցեալ.
Անդ ելս նըմա թէլիճ արժրեալ.
«Ծոսկ բան մի ասա, ըեր ազատեցեալ»

Բայց Նա Հաւատացն էր ախրամտեալ.
Այլ վասն գժնատնին յոժար յանձն առեալ.
Զայս յերկինս կալեալ՝ մըտաք ազօթեալ.
Ի Տաճուկ գերես իւր խաչակընքեալ։

25. տ ճախ ոչինչ Հատալեալ փխ. յոժար յանձն առեալ.

Մինչ չելլաթն ի վերուստ գչտան կապեալ,
Նա կամաւ ըղդլուխն ի խեղդլապն մտնծեալ,
Ի փառս Քհատսի սա նահատակեալ,
Օր չորեքշաթին յոտնս ուխ գիպեալ։

Բազուկք ըղդիչերն ի Հեռուստ գիտեալ,
Տեսին ի վերայ նորա լոյս Տագեալ,
Զանձամբըն բոլոր չարչ չընչայատեալ,
Մչ թէ մի անգամ, այլ կրկին կրկնեալ։

Ցետ երից աւուրց մինչ Հրաման եղեալ,
Բրիատաճեայք ընդնա ի վայր կընուցեալ,
Փառատար Թադմամբ ի չիրմի եղեալ,
Կըրկին ի վերայ այր լոյս ցոլացեալ։

Ապա գանճաարկեալքն բանտէն բաց Թողեալ,
Նոյն յերեք գիւղացոց գտուգանս չատ առեալ,
Չհամարն գայք իւրեանց տալով ոչ գերծեալ,
Շատք պարտատան լեալ՝ մնացալ տարագրեալ։

Ցառագս այսազգի կանանց կարծիս առնոյ տիրոյ աղջկանն եւ խնց տալոյ ուժեմն առյի եւ նա զապիճին. որք եկեալ կալան զաղջիկն եւ զնոյն տան կինն։

Աւդդիքն էին Հետախոյզ եղեալ,
Առ անդ Հարցանել միշտ առնացեալ.
Զեղև Հար գըտանն Հետոցըն Տաճկեալ,
Վանտալոյ լըքեալ եղեն Տանդրացեալ։

Այդպան միջոցս որ ի վերոյ անցեալ,
Կալր աղջիկն ի տան անդ ըղդոյշ գաղեալ.
Զպատահմանըք եղբօրն ոչ էր խնացեալ,
Միայն իւր գըտնանն կարի կասկածեալ։

4. գ չբքի յանխի. 21. տ Հետախուզ. 26. տ զգուշ.

Դղրդմանէ չարին ըզկաթծիս առեալ,
Դրացի թեւոքը կանայք անդ գոն իմացեալ.
Թընդալով փայէ ամն ապայն յայտնեալ,
Եւ նա առ ժամայն զապիճին խօսեալ։

Վախա ազաչէն չուտ զօրօք անդ հասեալ,
Զաղջիկն և զտան կինն կալեալ և տարեալ,
Իբրև փայային դէմն եղեն հանդեալ,
Նա խօժոռ գիմօք ցընռատ հարցեալ։

Նախ կընռոյն թէ ա՛ր գա տանդ ես պահեալ։
Իակ խեղճ կինն յահէն եղև կարկամեալ.
Վանորոյ փայային առ նա ապրամբռնեալ,
Բայց ի ժամէդն այն ոչինչ խօսանեցեալ։

Ապա և զաղջիկն յատաղ բերել տալեալ,
Եւ հրացոյ ակամբ առ նա նայեցեալ,
Ձկուզ ասէ, գու զմեր գէնն ես ընդունեալ.
Ա՛ր ես փչմանեալ ի տանէն փախեալ։

Յայնժամ և խոհեմ աղջիկն բարբառեալ,
Ահաղ՝ ւ աներևիւթ պատասխան տալեալ։
Ձքեր է քանզգ այդ՝ որ գինէն խօսեալ.
Ես իմ գենալս եմ անգ այնքան ունացեալ։

Ապա զպայլուքիճն զայն նըմա ցուցեալ,
Զոր Բահրամ փայն էր իւրըն տալեալ։
Ահա, ասէ, վրկայ է յայտնաբանեալ.
Վառվռուն եմ մինչ ցարգ գինէս ոչ խախտեալ։

Վառվռո՛ւն եմ, Վառվռո՛ւն, զնաշ եմ յանձն առեալ։
Ժինէս ոչ լինիմ երբէք բաժանեալ։
Փայայն ցասումէ գնա ի լիմանն յանձնեալ,
Իակ բզիճին ի տուն իւրացոյ ըզկալ։

5. տ ճախ վախա ապայն խակայն.

Իւրմն գնա առեալ՝ ի տուն իւր տալեալ,
Ոգոյ, յարդագուշեր և խրատ չատ տալեալ,
Բայց յոհնի աղջկանն բընաւ ոչ ազդեալ,
Եւ ի ջերմ սիրոյն չհոլ ցըրտացեալ։

Ցաղագս փաչային յայլ խորհրդոյ լինելոյն, որ զաղջիկն ի տանէ իւմանէն շուտ շուտ տիրեալ հարցանէր պատրանօք առ ի առնուլ ի ներանոյ նորա բան ինչ.

Թոռեալ գայլ խորհուրդ փաչային էր խորհեալ,
Ձի պայց վերայ բանն լեցի չըրկեալ.
Վառնորոյ չուտ չուտ զաղջիկն բերել,
Եւ կըտիկն կըտիկն հարցափորձ եղեալ։

Աղջիկ, ով էր այն գեղ խրատ տուեալ.
Գամ սրտ ձեռամբ եղեր փախուցեալ։
Եւ նա աներևիւթ գայս պատասխանեալ.
Ամարդ ոք չէ խասլար. ես եմ հընարեալ։

Գէրամիւռ մարտապետն այեցեալ խորհեալ,
Զխորհուրդ փաչային ցրրել չանացեալ,
Գէրամ, հինէթ աղգիս արարեալ,
Որ և առ փաչայն խաղալ յուզարկեալ։

Գոյ մեծ համբաւդ այդ չէ վայել լեալ,
Աղջկան մի բանի հետ լիցիս անցեալ.
Ձես որ չէ հընար, այդ բան հաւատալ,
Գիմդ գոտա և բաց գընկնեգ գեամգ եղեալ։

Նա ճերմակ եա նոցա զիմագոյժ ատացեալ,
Բայց զաղջիկն բերեալ ի նա ապառնացեալ.
Ահկ գնն մեր կամ գնդատագդ ցոյց յայտնեալ,
Գիմգ ոչ՝ տարաչար լինիս գու մեռեալ։

2. տ ողգ. 13.14. տ ճախ աղջիկ գեղ ով է անօք փախուցեալ և կամ ով էր այն գեղ խրատ տուեալ. 25. տ առալ գրուած էր ան. նա խօսք ընդունելոյ գիմքըն առացուցեալ։

Աղջիկն ճանճրական ճեվապ արարեալ,
Մինչև երբ գուք իմ յետնեա էք անկեալ.
Որ և զկիծ գրկեսդն ի յառեան նետեալ,
Ինդ անվոյ էք՝ արէք՝ ասացեալ։

Ցաշխատ և փաչային յոյժ սատիկ ցասեալ,
«Տարէք խնդիցէք զդուստ» ասացեալ.
Աղջիկն գրկասանան սր էր բաղնացեալ,
Չի արեամբ լիցի մարթիրոսացեալ։

Վասնորոյ ասէ Զեմ ես բազացեալ.
Ինձանէ հրամայիդ է այնց պատշաճեալ.
Ալյ գրկասանել սուր. այն է ինձ գէպ լեալ.
Բայց գինուորքն ընդա յառնէն քաշելուս։

Ցաղագս տանելոյ գերջանիկ աղջկին եւ գնելոյ կինն ի խնդրել եւ գրիս նոցին ի մէջ ժամուն կանխել ըստ հրամանի փաշային.

Իկեալ բանտապանն գԱկլաթեն հետն առեալ,
Զաղջկին և զայն կինն ի խնդրել տարեալ.
Քաջ աղջիկն հրդռեալ գձիառնէ գահացեալ,
Որ ըզձանն արդուն ինքն եղև հասեալ։

Ալյ և խնդճ կընդն ևս սիրտ արբեալ.
Մի վախեր, պինտ կաց, լեր արիացեալ,
Ի սեր Քրիստոսի լեցուք ժանգեալ.
«Ցուտասեր անդ փառաց մեք լինիմք հասեալ»։

Ապա զպարանոցս խրեանց մատուցեալ,
Եւ յօժար կամաւ գնահատակեցեալ.
Ի փառս Քրիստոսի նահատակեցեալ.
Ցուլիս տասն և վեց՝ օր չարաթի գիւղեալ։

1. ս աղջիկն. 16. ս բանտապանն. 19. ս յղձման. 27. ս յուլիսի.

Լուր մահու սոցին այեանքրն լրեալ,
Թէպետ վերք ասին, բայց հաղեր տալեալ,
Չհատուցանելն տալ Աստուծոյ թողեալ,
Ի գիպող ժամս լիցի գնացեալ։

Փաչային չար մրտաք զայլ բանս խորհեալ,
Զգիան ի մէջ ժամուն կանել հրամայեալ,
Բանտապանն գերեզման ըզդիսքն բերեալ,
Ի յերդոց ժամուն կանել կամեցեալ։

Սադիսայ նուիրակն ներ գործոյ եղեալ,
Մտեփան եպիսկոպոս յարգոյ հայրն ընտրեալ,
Վէքերին ծովհանեսս Բաբտնեին ատ լեալ,
Սյլ ճարտարախօս հանճարով լցեալ։

Ընծայիւք արդոք ազերս մատուցեալ,
Զմիտ բանտապանին առհաճեցուցեալ,
Որ և զաղերսանս նորին ընդունելոյ,
Ապա ի սեռոց գբարացըն կանխելոյ։

Զգրանըն գասելին յամրապէս փակելոյ,
Չի մի գրոնքն ի սես գայցեն ամբոխեալ։
Իսկ փակին լրասգրն եղեն յոյժ ապշեալ,
Չի զանկոյր բանս այս ընաւ չէին անեալ։

Ինչանապես մեր գերապատուեցեալ
Ցարգոյ ցակոբ ազգն գոլով պերճացեալ՝
Որ ազգիս է միշտ խնամածու եղեալ,
Համայն վշնասուց գիպվանց պահպանեալ։

Որպէս ասի արդ՝ մինչ գայս բան լրեալ,
Վերդովեալ ցասմամբ իսկոյն փութացեալ,
Մաքսապետին գայս՝ ասլ մեծաց ազգեալ,
«Ինուանց ձեր լայեիս է սր այս եղեալ։

2. ս ճախ լռեցին տնեալ փխ. համբեր արտեալ.

Ի բընէ անտի ալ ոչ է լըռեալ՝
Ձեզ սեռոց Ժամանն իցեն զոր կոխեալ.
Ձօրհնութիւդ բզգեղխին կայ յայտ երեւեալ.
Ապրդ հընար առնելն ձեզ է յանձնեցեալ։

Ցաղագս մարսապետին եւ պահապանացն մեզմոյ տղոյն ոտ փաշային եւ նորա յանգամայ հրամանն տալոյն վասն ի շրջուցանելոյ զնորմին նահատակացն.

Ապն բանիս պետանքն աղխաղշ եղեալ՝
Բրիայն հոգածել սկը վիճաբանեալ,
Ձերգիծան բանքս առ փաշայն յղղեալ.
Ալդ գործ յայս քաղաք բընաւ չէ եղեալ։

Ձիայնէ բազում լինի տարածեալ,
Վերջըն հասանի վրառնգ վընդովիլ.
Ապրդ ինչ և իցէ տուր հրամանն չնարհեալ,
Ձիշտացնեն անտի, հող պիցեն ծածկեալ։

Ցակատագ կերպիս հրամանն յուղարկեալ,
Ի նոյն օրն իսկոյն անտի իջուցեալ.
Ձմարմինն վիայեցն որ նահատակեալ.
Փառաւոր թաղմամբ ի չիրմն եղեալ։

Ցոյս լինման լուսոյ ունօգքն ըսպասեալ,
Դիշերն ամենայն լեալ անընդիատեալ.
Մինչ յեօթերն գիշեր գայր լոյս ցոլացեալ,
Վերստաւ ի տապան նոցին չորշորեալ։

Ապրդ անուն Ցիատաբ եղիցի օրհնեալ,
Բարեբաստեալ միշտ և փառաւորեալ,
Որ զինըն սիրոգաց տալ սիրտ քաջացեալ,
Ձօրութիւն և կարՙ յայժ արիացեալ։

Բերան և հանճար, խօս ճարտարացեալ,
Բան իւր հրամանն որ է խոստացեալ,

Դէմ բրնակալաց մինչ լինին կացեալ,
Խօսին համարձակ պատշաճ զինչ է լեալ։

Որպէս ասէ եւս սիրտ արիացեալ
Ապն երանելի ազվկանս գովեալ,
Որ չնարհեալ նորին ոյգպան կիրս կրթեալ,
Եօթեն անուրեայ չափ հաղերժամբ տարեալ։

Որ Վառվառ անուն էր նա անուանեալ,
Բան ապնմ Քրիստոսի սիրոյն էր վառեալ,
Կանացի բնութեամբ տանջանաց տեւեալ,
Չանօսող և զլըսօղս աւհիացուցեալ։

Սուրբ Վառվառ կոչին անուանակից լեալ,
Պըտակաց վառաց նըմին կըցորդեալ,
Տան և չորս տարւոյ հասակի եղեալ,
Ապրան քաղաքիցնա սրալ հրաշացեալ։

Նա ինքն որ սիրով Ցեաւքն էր վառեալ,
Եւ ըզ չարչարանս ոյր սակս կրթեալ.
Ուսալ և Ցերքն զնա ճոխացուցեալ,
Ապա լուսով և անդ փառաւք զարդարեալ։

Ցաղագս հրաշիցն որք հնագնետ նոքին, զորոց զմի քանիսն միայն զրնալ նոքա եւ զայլսն Ցողնալ զի նըզատնաց այն ամենայն յայտնի է.

Լրջանկացս ազօթիւքն հրաշք չատ եղեալ,
Մինչ մեռ առնօգքն են վերահասեալ,
Ցածուկ և յայտնի որ պատահեցեալ,
Ցնարհիւ Քրիստոսի այս հանգիպք եղեալ։

Ապ՚ք օրք չարաչեաճբ եղեն ներհակեալ,
Եւ ազգիս մերոյ վընաս տալ խորհեալ,

2. տ նախ գրուած անվերնր առ ապա պատասխան խօսեալ.

Իսկ որք բարեբարք գոլով խնամածեալ,
Երկաքանչըն պոռնկաթձն յԱստուծոյ առեալ։

Նախ ընդ երին անգուժ՝ որ գյագունս ֆեսաեալ,
Թուխալի գիտժանըն նա չեղև հասեալ.
Ձի յեա մինոյն յարքայէն հրամայեալ,
Ի պետուքենէն եղև զըրկեցեալ։

Ապա բարեբախտ մանասպան գովեալ,
Որ ըրիայն է մէկ խնամ տարեալ,
Մմա փաշայութիւն յարքայէն հորհեալ,
Փառք, պատիւ, ժանուտ եղև պարգեւեալ։

Իսկ գալ հերյաչըն Թոդաք գանց առեալ,
Վասն այլ պատճառն անգէն համարեալ.
Ձի ներբամբասաց այնք իսկ են յայս լեալ,
Ի քարտի գրուելոյ այլ ոչ հարկ եղեալ։

Ներքող եւ ուրախասուտ բանս մատուցանալ առ Կարլին քաղաք, առ ի ցնծալ յումկըլն զնդ ազիբ եւ զաւրք մարտիրոսաս եւ զնահատակն։

Լու արդ զո Կարլին քաղաք պերճացեալ,
Ի մեծ արքայից որ եղև հիմնեցեալ.
Առատ բարեաք լի, ճոխ վայելչացեալ,
Ամենայն հրուշակիւ և չքնեղացեալ,

Ուրախ լեր, ցընծա յաւէտ պանծացեալ,
Ջի ի քեզ նահատակք եղեն բաժանեալ,
Ձէտ գարմանային ծագիկք առբուսեալ,
Կարմրագոյն փայլմամբ հոտով բուրեցեալ։

Որք ի վաղ ժամանակ են սըղոցեալ,
Նիշդն է չիմն այնց կան յայտնաբանեալ,

2. տ գիտիդ՝ բեն. 9. տ սմայ. 23. տ դի ի քեզ. 26. տ սըղոցեցեալ.

Ոմանք հրով այրեալ, ոմանք քարկոծեալ,
Եւ շատք դըլխատեալ և դարիւնս հեղեալ։

Եւ այլք այլ կերպիւ են չարչարեցեալ,
Սարսռագործն ժահրամբ կատարեալ,
Շատք կախարանք զինզդանսին ընկալեալ,
Ի սէր Տառաոոյ Քրիստեանն մատուցեալ։

Ազօթիւք սոցին կաս պահպանեցեալ,
Շուրջ Լըգիւ որպէս զդարիսով են կառեալ,
Որոնք զօրացեալ են, յախտից բուժեալ,
Ցուցմամբ Հընաչից սոցին Տիրեւնեցեալ։

Ահա յայս գարուս վրկաքս որ եղեալ,
Ներ այնց քաղ աղքին է գերազանցեալ,
Որ իբր Տիրոջ այլ լեալ արիացեալ,
Ցետ այնքան ասնջմանց լըմնաՀ ընկալեալ։

Այդ յամանց եղբարց հէքս եղէ Հարեալ,
Ի ի սերոյ սըրոցս են յաղթահարեալ,
Ցետ ինչ միջոցի որ վերայ անցեալ,
Ջահաւ բանս Տիեանէ եղէ յօժարեալ։

Ներ Թրուայս որ էր Տաղարաւորեալ,
Երկ Տարիւր վաթսուն յար յարարարեալ,
Փետրվար ամոյ օր տասն և Տինգեալ,
Ցիւս գերժբախտ գիտանց պահս պատահեալ։

Ի Տանդիպողացդ խընգրեմ աղեբսնալ՝
Ցիչել զիս յաղօթս ձեր Տանդոյցեալ,
Որ և Ցեր լիցի Տամնիցս օգտվեալ,
Ասո և Տանգերձեալն առնել ցընծացեալ։

20. տ և վատասե.

Երգս ի վերայ Դրունկցի նոր նահատակացն, այսինքն արիահրաւ վաղահաս անուն աղջկանն եւ եղբօրն եւ միւս կնոջն։ Երգի որպէս – իմ սիմնոն յոյժ զովելի արայի զոյն սէն կիսեղբօրն սէն աղւաքրամ՝ պաշտ...

Ի զուր մտանեալ լսեցաք եղեռնացար,
Բրունակաւոյ յատեանն կացար,
Ընդդէմ նոցա արիացար,
Երանելւոյն գու կոյս Վառվառ.
Ա՛հաւ, աւաղ, ջահ հոգւոյդ էր վառ։

Համբերեցեր չառ տանջանաց,
Կրկին կրկին բանտի վըշտաց,
Ցաղթեցեր գու քոյդ ներհակաց,
Երանելւոյն արիք Վառվառ.
Ա՛հաւ, աւաղ, սէն հոգւոյդ պայծառ։

Էդեղբօրդ նըւս լսեցաք եղեռնացար,
Նահատակեալ կատարեցար,
Ընդ վիրայսն իակ գտանեցար,
Երանելին այն քաջ Դատպար.
Ա՛հաւ, աւաղ, ընդ սուրբս լեալ ի չար։

Ներ տանն եղբեզ պահող կինն այն՝
Նդ քեզ ընկալաւ եղսւրբ վախճան,
Պըռակակից քեզ գոլ արժան,
Երանելւոյն այն Մարիամ՝.
Ա՛հաւ, աւաղ, հոգւոյվ քեզ երամ։

Նանիր կենցաղս անարգելով,
Անանց փառաց հասանելով,
Համայից Փրկչին հարնանալով,
Երանելի նոր նահատակը.
Ա՛հաւ, աւաղ, եղեք լսւսոյ ակը։

2. տ եղբօրն. 9. տ հպդ. 14. տ հ"յդ. 21. տ ընդ. 24. տ հ"վ.

Էջ լոյս յերկինէ ի ձերդ տապան,
Համայն տեսօղքն ուրախացան,
Փըրկչին եղեն սիր գոհտրան,
Դուք երջանիկ նոր նահատակը.
Ա՛հաւ, աւաղ, լուսոյ ընդունակ։

Ի գիտոդաց հրաչք ձեր յայտնի,
Մենեակ թըռչնս որ կատարի,
Ի նոտաբես երգս յարմարի,
Զերդ օգնութեան եմ միշտ փափագ.
Ա՛հաւ, աւաղ, հասցէ ինձ արագ։

Ներքոդական տասնմեակիր ի վերայ սոյն նահատակացս. անուն յարմարողին եւ թուականն գտանի ի վերջին տանն.

Գեղազարդ ըղկոյս զոր Մուրբք ըզդերան՝
Ըզնոսքն ըզդենուլ մատնեցաք զանձն զնման
Աւարչին ի փառս զՎառվառ քոյր խրթան,
Զանայր ազատել ծարաւեաց յարեանն.

Սիրտ արի յիրքն բերեալ սա զգեհանաց
Զերկիւղ վրանագին զոր ըզդեաչին ազդեաց.
Գաւանն ի փղձն զդին կենաց կըչռեաց,
Զանձնակ սակեծել պայմանակ ընտրեաց։

Արփւոյն ի չոզոյ ունել զջերմանթիւն,
Բարձրացեալ յերկիր էջ յայս խորութիւն,
Բնական գիւտք եհատ զզօրութիւն
Բանսարկուին լարեալ զնաղք յարեաւութիւն։

Ի յարեգակէ ընտրէ Հայնելոյ,
Ի յաւետաճուէ Մաղխոյ պըրեայ,
Գրքի սա ի սէր թուիդ կարժայ
Ի փրկչական ենթնամիսն թըւոյ։

12. տ Քրւսականն. 25. տ գնազ.

Երկրորդ տաղասացութիւն ի վերայ երանաւետին Աւետման Տեառնամուտին. զոր Ներսիսեան տուին յայտ ածին։ Նմանապէս եւ անուն հիւսուին եւ Թուանեան ի վերջին տան գտանի.

Վ աղագայն տրտմութեանդ ի քեզ այդ փառաց
Յոյսանայր արեւ չտրամ չընաշխաց.
Իբրեւ եղեկաւ առ ջուրըն կենաց՝
Դիմեալ զսփյացար քան զդուխ տենչանաց.

Ազատիդ Նոյեան ըղչիւղ ձիթենւոյ
Դեզուձեզ Յաղկեալ յայտնդ աշնակոյ՝
Կայտեցաց առ կայսն նուէր Թագուհւոյ
Մառուցեր կայսրդ պշնակ քամ զվնասոյ.

Որպիսառոյ արանց մարտին քաջութեան,
Բաշխառոյ տիկին զէնդն յաղթութեան
Ըզդեցեալ մարտեաց ընդդէմ չարութեան,
Պատառչաց գառնիդ յուսով յայտութեանս։

Վերնական բարեաց յարդարեալ մրքեր
Դուսաքիլ ի քեզ յուսով յայս գրաբ.
Ցայս գալ խորափոր զգանձ լուսոյ գլուխ,
Որով զարգարեալ զանձնքդ պարծեցեիր։

Ամոյ չամ եօթեան աւուրց տանջանաց
Տսիւնիկդ քեզ եա ըզդարգ պարծանաց.
Չարժանական գնանեալն Որման կուսանաց.
Ընկալար զօխա՝ ցուցակ յարգանաց։

Ուսոյերդ քաղցու ըսահանց մեր լուսոյ
Դիեզ բաղձալով ի գիրկ Թագուհւոյ.
Ծիգուեցայս ի գուան աւրը եկեղեցւոյ.
Կայ խեղդեն ի փղդ յաղթել զո մահու։

Յովհաննէս անուն յանն արեզակէ,
Մարիմայ զրերդ ի յաւետարանէ.
Գրքի սա ի սէր յընծայեալ արդեւ
ԷՆԲԱՄԻՆ ի ձիւս որ փրկիչական էս։

Երրորդ տաղասացութիւն ի վերայ ընդ նոյն աղջկանն կախեցեալ Մարիամ կնոջն, որպէս տեսանի ի գլխապատմն. նաւ եւ անուն շարադիւսողին եւ Թուանեան ի վերջին տանն.

Մեծ վայելչութեան փառաց պրսակին
Բաղձալը աչալուսանիկ վերնաբնակ տիկին.
Արդարոց գաստուց կուսանաց Յակին
Կրզարդիկ յատեալ բարեպաշտ այս կինս

Բնական բարեաց լինել պանծացեալ,
Ըզպարաքս մեզոց ջընդել յատացեալ,
Ի մահ եա զանձն ատելոյ կախեցեալ,
Զհատուցոյն զպատիւ տերեի պահեցեալ։

Արփւոյն շարհաց լոյս ծագեալ ի սիրտ իւր՝
Ծերկրեաս երանել հաճեալ անսպրմիւր.
Մխածիկն ի փառս Թագոյդ ի սան իւր
Ըզվատվառ կոյսըն մնդհակիցն իւր։

Յովհաննէս անուն հիւսեաց արեզոյն
Մարդարէն Մարիամ զայս ասացանի բանի՝
Ի պատիւ իւր մերն Մարիամ անդեան
Յամի ԷՆԲԱՄԻՆ Թրւոյ փրկչական։

Սոյն վկայաբանական տաղը կազմած է ՏՀեռաղեկը, որ մի փոքր անկաղ անշուկ է հետեւիլ վերնագրոյ. «Հեռագիր տասնաւոր ոտանաւորաց յարամ պատճառանքի լեակատաց պատմութեան Գրիգորիսի Նահատակացն» ոչ կատարելոյն է գրոց Պարսից, յամի Տեառն 1810. և ի մեր Թէ ՌՈՒԺԹ. եւ չեմ անցման ինչ մեզոյ է յոգոմանէ սմանց յայտնելով և չպահելուսոյ եղև յառմեռնէ մանկավարժ Նաւասրդ մահտեսի Յովհաննիսեան Կաքնեցւոյ. աշխատասիրեալ մեծաւ Տոգոնեական եռանդ լինելով Տամանի եկեղեցւոյն և ըզՏատասանին

ուշադրութիւը է լայս ընծայեալ։ Ի վառւս Փրկչին մերոյ Քրիստոսի Աստուծոյ և ի պատիւ Նորին սկսամն վանեցեալ եկեղեցիի Նահատակացն. յամի տեառն 1811 և է մեր թուոյ ՌՄԿ. յամենայն չէնվրի ԻՒ. ի գործ կաքին։»

Տարր տպուած է Նոր Արարատի մէջ, 1895, Նոյ՛՝ էջ 445—452, առանց որ և իցէ բնագրութեան այս հրատարակութեան մէջ պահուած են վերջին երկու հատուածները, այն է՝ ներբողական տաղանդիը են մեծին վերջը։

Վաւերագիրը կայսի յիշատակը այնքան հետաքրքիր է Կարնոյ և Կարնեցի գաղթած հայերի մէջ (Ալաչկերտ, Ալէքսանդրապոլ են), որ նրա վերայ երգում են ժողովրդական սլլեայլ երգեր։ Վաղվաղէի հետաքրքրութեամբ մի ընդարձակ վիպասանութիւն է գրուել ոմն Նահատակ Ս. Խշտունեանց (Կարնեցի), այս երգագրով. «Վարդան կամ XIX-րդ դարու դէպք». տպ. Թիֆլիզ, 1887։

Թուականի համար թէև վերի արձակ վկայաբանութիւնը էջ 644 գնում է ՌՄԿ, բայց այս թուականը ոչ ոչ է հաստատում ՌՄԻԹ—1810, ինչպէս ոչ սուսանաւորների մէջ քանիցս յիշուած է ՆՇՄԱՒՆ—1810 թիւը, որի համաձայն են գալիս յաջորդ 8 գլ. և յուվելս 16 շաբաթ։

112.

ՊԵՏՐՈՍ ՆԻՓՏԵՑԻ

† 1826 աւգս. 13

(Երկի քաղաքի) հանգստարանի մուտքի աջ կողմում կայ մի նահատակի գերեզման որի մահարձանի վերայ փորագրուած է։

Այս է տապան Նիփ գիւղացի
Պետրոս անուն նահատակի.
Սա էր որդի քահանայի.
Ով հանդիպողդ, տուր ողորմի.
1826 ամի 13 սեպտեմբերի.

Սոյն տեղեկութիւնը ամբողջովին արտատպում ենք Մահաս ծ. վրդ. Բալեան-Պալանեցի «Պատմութիւն Երիզի և գաւառիս» աշխատութենից, տպ. Թիֆլիս, 1893, էջ 266։

ԻԳ.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՍՏՐԻԿԵՑԻ

† 1843 օգոստ. 17

Ընդ այս ժամանակ Մահաթիայի երիտասարդ սուն Հայոցդէն Յովակիմ անուն՝ որ չորս ամաց յառաջ ընկալեալ էր զմահճական օրէնս, և ապա զղջացեալ և կերպարանափոխ եղեալ բան տարաղաչեաց, և գազանի խառնուածովեալ զհանգոյժ իւրում չոչէր յանձանաձիս, մանաւանդ թէ ամէն օրանց կարասիս որելով մանուկս. ի սանկտիան Պատրիարքն և ամէնքաւ չհամաձայնելոցն ազաչանս լինել առ Բ. Դուռն, զի անտրտունիւնէր Մահմէտական գեհին, և իբրա տապին զղջալին Յնազաց բանաստրելոյն երթեալ ազաչել զդեսպան Ռուսիայ։

Եւ նոցա գնացեալ եռուն ազերբաժիր գեսպանին, որոյ ընծերցեալ զիւղին՝ իսկ և իսկ հրամայեաց երթեալ առ Լօրտ Քանինկ գեսպան Անգլիոյ, և մասուցանել նմա զայն թուղթ։

Ընծերցեալ գեսպանին Անգլիոյ զաղերագիրն, և տեսեալ զարտասուաթոր ազաչանս նոցին, առաքեաց զԲիրդանի զառաջին թարգման իւր ի Բ. Դուռն, առ վեզիրն մեծ Բէսի փաչա և առ վերաստուին արտաքին գործոց, զի ի չնարհս երեսաց իւրոց ազատութիւն տացի քանատրեալ երիտասարդին ազնուիկ Ծնացեալ թարգմանն խոսեցաւ առ վեզիրն զնդիր գեսպանին, և ընկալաւ պատասխանի, թէ «չեմ երկուց ատուրց ժողով ունել

լինել նախարարաց և օբէնգիտաց, և ի ժողովն յայնմիկ յայտ առնեմ զնդիր գեսպանի մերոմ, և հանեալ ի բանսէ գիպանատուն առաքեմ առ նոսա» Եկեալ թարգմանն պատմեաց գեսպանին որպէս լուաւն, և գեսպանն վերհիմարեալ զղջալեզի Ծնողս բանատրելոյն համրերել առաւօտ երկուց և տեսանել զդէպ իբրեանց առ Ինքեանս։ Եղև Ժողովն ի Բ. Դրան, և պատմեաց վեզիրն զգատեսսութիւն գեսպանին վասն ուրացեալ կանանաւորին. բայց գնեցան և Ընդա Ալի փաչա և այլ ևս երկուք ի մուհասիպ նախարարաց՝ արհամարհեալք զնդիր նորա՝ վճռեցին գլխատել զնա ըստ օրինացն Մահմէտի. և գլխատեցաւ ազգասիլն երիտասարդն ի Պոլիզ բազում գատաստանաւորեալ յետ բազում յորդորանաց և խոստմանց մեծամեծ պարգեւաց, զի գարձեալ յանձն առցէ ընդունիլ զմահմէտականութիւն. բայց նա ազգասիրեալ և փառասիրեալ գիմաւոր Քրիստոս խոնարհեցոյց զդլուխն առաջի գահճին, ու ձգեաց և ընկեց զդլուխն միով հարուածով, որոյ և ես եղէ խոյ անձեռաւոր, և երկու բեղդին (չափագ) ընդ երասատաւ գլխատելոյն ի նախատինս քրիստոնէութեանն։

Ընդ այս զպրպտեալ գեսպանն Անգլիացւոյ ընդ ազգասէր և գեսպանաբ պետ մերոմ՝ զոյզ կողմն զգայեաց բարեպատասխան գործոյ Բ. Դրան, և գրեցին առ կառավարութիւնս իբրեանց, և թագաւորք երբազգւոց համաձայնութեամբ և խորհրդով միանց յետ հնգից ամաց գրեցին առ Օսմանեան կառավարութիւնն խնամս պահանջելով զազատութիւն և զհանգիստութիւն կրօնի ամենայն ազգաց. այնպէս զի թէ ուրացեալ ոք վերստին առջինացեալ գարձցի յառաջին կրօնս իւր, մի լիցի նմա բռնութիւն. և եթէ ոք կրօնափոխ լինել կամիցի, զոր օրինակ Քրիստոնեայն կամիցի լինել Մահմէտական, և կամ Մահմէտականն Քրիստոնեայ, մի արգելցի բնաւ, այլ թող ազատ ամենայն ումեք պահել զկրօն և ընդ կամիցին

Առաքաբերեցին դեսպանք զայս պահանջումն կատարութեանց Եպեսեանց Ր. Դրան, և Տրամանաւ արքայի եղև ժողով մեծ ի պատարն, ուր կոչեցաւ և գնացաւն, և յետ բազում բանախօսութեանց և խորհրդածութեանց զայս պատասխանի արուչեցին տալ Եւրոպացւոց. Թէ վատնութեանն յօժարութեամբ սրտի ընկալաւ զայդ առաջարկութիւնն, բայց ի գործադրութեան մասին ոչ կարեմք այժմ հրատարակել ի լուր կրօնասէր ժողովրդեան մերոյ, այլ ենդգեմք եօթնամեայ ժամանակ ի հրահանգել և ի հաւանել զերկուս հատարակութիւնն մեր առ սակաւ սակաւ. զի ապա թէ ոչ այժմուկ մեծ ծագի ազէտալի ի ներս Բրիտանեայ ազգաց»։

Այս ժամ և հանդատակութիւն ծագեցաւ եղև սկզբնապատճառ ազատութեան կրօնից. զի որք յառաջն քանութեամբ ուրացուցանէին և յեկաւորչէին զաղօտս ի Մահմէտեական կրօնս, դժուռն յորդորանօք և խոստմամբ պարգեւաց, և զամառ աչու և ազատնալոյ, առնչեցաւ և ահաւոյ ամբոխ, այս ամենայն բարձաւ ի միջոյ և խափանեցաւ, և հանդատակ Թրիստոսութիւն եղև կրօնի ամենայն ազգաց պատարել զկրօնս իւրեանց, չինել և նորոգել զեկեղեցիս առաւել փայելուչ և պայծառ քան զառաջինն. եղաւ զանգակատուն յեկեղեցիս Հայոց և Յունաց փոխանակ անախորժ ձայնից ժամակոչից. և սպառութիւն տուաւ կրօնափոխութեան ամենայն ազգաց ևս և Մահմէտականաց առանց անարգելոյ և հայհոյելոյ զկրօնս և զհաստատս պլոց, որպէս տեսանելի այժմ։

Զեչեալ նահատակութեան պատմութիւնը ունի մեկն պատմութիւն Հայոց, Աւետիս վարժապետ Պէզիկեան, Զմիւռնիա, 1871, էջ 270—81։ Նոյն գրքի Ժամանակագրական տախտակի մէջ, էջ 515, 1843 օգոստոս. 17 Թուականի տակ տպուած է նոյնպէս նահատակութեան համառօտութիւնը, որը ուշադրութիւնը դնել այստեղ։ Յովհաննէս նահատակի տապանակը տե՛ս յատկացուած (Ը)։

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ Ա· ՆՈՐ ՎԿԱՅԻՑ

I·

ՑՆՈՐ ՎՐԻՊԵՂՑ ԵՒ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ

† օգոստ· 14 կիր·

Կամիմ ես ի քանս խօսել,
Խօսելոյ ոչ եմ արժանի.
Հոգիս ի ձեռաց Թագի,
Հոգեղէն ժամերն սիրեցի։

Լըցեալ եմ գերագոյն տարին,
Զեմ կացեալ ի պատուիրանին.
Հոգիս է մեղօք լըցեալ,
Եւ մրտաբո եմ տարակուսեալ։

Հան ցեղ ժամանակ հասաք՝
Ակլագծեաց մեզ կոխան եղաք,
Գէսպես փորձանաց դիպաք,
Եւ տաճկաց ազգէն խոյնգաք։

Զօրէս Աստուծոյ Թագաւ,
Մատանեայ կամքն սիրեցաք,
Ակլագծեաց ժամանակ հասաք,
Եւ քաղամ չարիք դիպեցաք։

Վա՜յ է մեր Հայոց ազգին,
Որ բազուկը նրանց կոխեցին,
Մեր փառքն ի ձեռնէ առին,
Մեր տաճէն հանեալ վաթեցին։

Եկեղիքըն Հայոց ազգին՝
Թաթարին ազգն աւերեցին,
Վանայ մինչև Յերզնկան
Շինութիւն ըրնաւ չի թողին։

Շատ վանք և եկեղեցիք
Ի հիմանց խախտեալ փլուեցին,
Բազում գիրք աստուածայունք՝
Զայն ամէնն առեալ գերեցին։

Շատ բերդ և քաղաք առին,
Շատ երկիր հրով այրեցին,
Կայրնն ի ձեռներն առին,
Զբոյս և զասնկ կամէին կրթեցին։

Ողորմ ողբալից բանիս՝
Որ եղաւ Աբեղ գաւառին,
Չնաշոք քաջ բարեշռայեան
Երեսուն հոգով սպանեցին։

Ամենան ի Օգոստոսին
Տասնեւչորս օրն ի կիրակին,
Փախան սուրբ Աստուածածնին,
Անօրէնքն գնաւ պատեցին։

Մինչդեռ ի պատուն էին
Ի ժամու ահեղ գիշերին,
Ցանկը վարդապետն սուրբ
Մեկնութիւն առնէր երազին։

13. m բերք. 17. m ողբալիւ. 20. m յիսնաւն. 24. m յանօրէնքն.

Ասաց իր միաբանից թէ՝
Շուտով նրչեցարք կազմեցին.
Փիշերս ես երազ տեսայ,
«Կոչ փախեմ այլ մի ծուլանայք։

«Արդեր, անհոգ մի կենայք,
«Մխիթեանց խոստմանեցեք,
Իմ սերսն ի փորթս Կարսի,
«Դուք գնաչեն գայն ոչ միտ ածէք»։

Ցորժամ զպաշտօն սարքին,
Ժամարարքն լսապատ գընեին,
Ցանկարծ գըզըրդում եղև,
Թէ «Լեռնիցն լուսով կոխեցին»։

Աչողորմ ի ներս մըտին,
Սուտերքը գնաս սպանեցին,
Մինչդեռ պատարագէին,
Զամենայն ի սուր քաշեցին։

Մինչդեռ կենդանի էին,
Օրհնութիւն վերատաքէին,
Բազում լալիս ողբային,
Առ Քրիստոս Յայնիս գոչէին։

Ցորժամ նահատակեցին,
Եւ ըղձացան հրով սրեցին,
Մարմինք սուրբ երանելեացն
Ցաճարէն այլ ոչ փոխեցին։

Ցակոբն էր ընտրեալ ազգէ,
Եւ լըցեալ եօթնապիեն չնորհօք,
Մարեալ չաչխարհի կացեալ,
Չարդարեալ անճառ պրսակօք։

4. m ծուլայնէք. 5. m անհոգ. 7. m սիրսս. 20. m գոչէին. 26. m հաւքնարքին.

Եղուկ ու վայ մեր անճանց՝
Որ այսօր մեռոմք զայս տեսաք.
Ողջամ ողջակի եղաք,
Հայրենեաց մերոց զրկվեցաք։

Ով որ զայս բաներս ասէ,
Վարդապետան բերան մի յիշէ,
Բրիատոս իւր մեղքըն ջընջէ,
Թեհենին հրոյն ազատէ։

Սոյն վկայաբանական տարբ ունի մեծագիր m ձեռագրերը, էջ 88 ա—91 ա, այս վերնագրով. «Տաղ վո յաճախ մեղայն և ընկերաց նոցին»։ Գժբաղաբաղ նահատակութեան թուականը չէ յիշուած և ոչ մի մեջտղ չունինք գոնէ մօտաւորապես եղեան հանելու։

2.

ՅԻՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՂԱԿԻԱՅ

Մեզ ծանօթ է այս նահատակի տապանագիրը մեծն Ֆօտեան, Հայք և Չմեւռնիա և է չբջակայս, հատ. Բ. Վիեննա, 1899, էջ 125։ Տապանագրի գլխին Թուական գրուած է 1833, բայց վերջին տողում ասուում է «Թվին հազար եվաս հարեւր չորսին» (=1755)։ Զգացնացով սուտգիլ թէ մրն է ուղիղ, գերնք յաւելուածին մէջ։

18 + 33

Տեառն զօրութեամբ արիացեալ,
Սուրբ նահատակ որ աստ գանձեալ,
Մալաթայու յերկիրն Ծնեալ,
Եւ Յարութիւն անուն կոչեալ.
Որոյ չարի ինչ հանդիպեալ,
Չհաւատս իւր պղտիխեալ,
Քանամեայ ի սիան հասեալ,
Իբր գՊետրոս անդ զղջացեալ,
Սրտի մաղթ առ Ծէր դարձեալ,
Դիրեալ անձն անդէն կանգնեալ,
Եւ վերստին խոստովանեալ,
Ի նոյն վիմին անշարժ կացեալ,
ԶԱստուածորդին տէր գաւանեալ,

3. գրուած էր մալզպայու. ուղղեցինք այսպես. 10. կանգնեալ.

Ի Մանեայ քաղաքս եկեալ,
եւ յումմնիճ սատ Ծանուցեալ,
Ցանօրինաց Հեռան մատնեալ,
Ցարդեալանց չորս օր բանտեալ,
Զարչաւանաք յոյժ վշտացեալ,
Ցետոյ արուէ գլխատառեալ,
Լայն ի վերինէց վկայ իշեալ,
Թէ ի Ցետունէ իւր պատկն առեալ.
Որ յԱստուծոյ զայս էր ենդրեալ,
Եւ ինդիրք հաճոյացեալ.
Թէ յանտ վերման ազ Հանդիպեալ
Լիցի Տէրութ փոխ թժչեալ.
Եւ յամենից չարաց զերծեալ.
Թվին հազար երկու հարիւր տրսնիւ

2. յումմնիճ.

3-

ՆԵՀՐՏԱԿԱՐ Ի ԿԱՏՈՐԾԱԾ ԿԱՏԱՐԱ ՓՇՐԱՑՈՒ

1448-ին Մրիմա Հաճի-Բէբէյ կոչուած Թաթար խանին ցեղը զօրանալով՝ չաս պատերազմներ արին Գենուացւոց հետ, բայց վերջապէս յաղթեցին։ Այս բանին վախճանական հետքը գտնելու համար՝ Թաթարաց Մէնգլի-Քէրէյ խանը Օսմանցւոց Մէհէմմէտ Բ-ին գրեց, հետը մերանեցաւ և նորա ծառայ կէսրկ Աչմէտ փաշային օգնութեամբը եկաւ. ուրեք Գենուացւոց հետքն եղած քաղաքներուն, այսինքն Սուգդաղի, Բալըքլըսարի, Կերչի, Մանգուպի և Քեռասնի. բայց վերջապէս առնուլ նաև կարճա քաղաքը, որով մեծագոյնէ ու անուանի Գոթերիայի և Շատից ընկոյզ կոչուած ամրոցները վերջին ապաստանարան դարձած էր Կաֆայի բնակիչներուն։

Հայք և Գենուացիք ամենայն զօրութեամբ մխացած՝ մեծ քաղաքեանց պատերազմէացան Ցանկայ հետ. և երբ Գենուացւոց ազնուականները թուլանալով նոցա խրանը իւր զօրացը հետ փախաւ և միայն Հայերը Գենուացւոց հանապարհին դէմ, Ցանկայ փայտ ուխտ գրաւ Հայոց հետ որ երթէ հնազանդին՝ ամենեին միաս չտայ նոցա։ Հայերը քանի Ցանկայ մահմետականաց խաբեպատ խոստիներ, թէև ի սկզբան չուզեցին հաւատալ կէսրկ Աչմէտի երդմանը, բայց յետոյ Հայն պատասխանէն անցնալով՝ երդումն ընդունեցին և 1475-ին վերջերը քաղաքը Ցանկայ տուին, որով այնուհետև բոլորովին վերջացաւ Թրիմէն Գենուացւոց իշխանութիւնը։ Նաև ժամանակ չանցած՝ Հայերն ալ զոհ եղան կէսրկ Աչմէտ փաշայի

սուա երգմանն ու սասանիկ կրօնասութեանը, որ մահմետական կրօնքը՝ Հայոց չընդունելուն համար, խորագոյն խոնթեամբ ճաշի հրաւիրելով նոցա մէջ եղած իշխաններն ու ազնուականները, անպատմելի տանջութեամբ մէկ մէկ հոգոյ հրամայեց և մարմինները ծովը ձգել տուաւ։ Ասո նեավիճայի ժեռափոր ցայսմաւուրքին յիշատակարանին այս մասին պատմած խօսքերը.

...Թուրքն Գձ (300) նաւօք ընդ ծովով և ի ներ (Մէնգլի-Գէրէյ) ընդ ցամաքին պաշարեցին զնեձօսիա, յարձակեալ ընդդիմացան իշխանքն և ազնուականքն մեր և ոչ եաւուն զբերդն։ Ապա Թուրքին ոչնո եդեալ ընդ Հայոց չմեռանել եթէ հնազանդեսցեն, այլ ազատութիւն տալ։ Ցեաեալ իշխանաց մերոց և ազնուականաց գնուրբութիւն իշխանին Զինեփոյց և զօրացն նոցին, մանաւանդ թէ իշխանն փախուստ էառ, անճար մնացեալ ի սոմս, ահին զերգումին և զբազոքն եաուն Թուրքաց, զոյս եղև Ջ1Դ (1475) թուականն։

Իսկ Թուրքքն գինի սուղ լինչ ժամանակաց սահեցին երգմանց և պայմանին խըտանց. հանապազ հարկադրէին իշխանաց մերոց և ազնուականաց գանալ ի կրօնս մահմետական, զի գիւրաւ նուաճել (կարացեն) գմնացեալ գաւերիկս Բագրեւու Կէօրկ Աշմէա Ղաբիան փաչայն քանզաւերէ և բազմից ի ճաշ և յընծաից հրաւիրեալ պատահանաւք ինդրէր գանալ ի հաւատոց։ և իշխանքն մեր պատասխանեն՝ թէ եթէ բռնութեամբ կամ սրով կոտորես զմեզ, մեք չօժար եմք փոխել գկենցաղս գայս ընդ յաւիտենականին, քան թէ զքրիստոնէական կրօնն ընդ մահմէդականի. զի մեք չենք վաճառող կամ փոխող հաւատ ընդ հաւատոյդ սեր ընդ բարեկամի և բարեկամ ընդ սիրոյ։ Եւ յետ բազում հարցմանց և պատասխանութեանց կրկին կերդեալ բարեկամացան, բազմից երբև զսէր ցուցաներ իշխանացն ազնուականց մերոց, և ասէր. «Այսուհետև ոչ է պատեհ ձեզ դուբ ընդ մեզ կալեալ առ ի գալ ի ճաշ կամ յընթերս, այլ առանց սրոյ.» և այլ բազում բանիւ։

«Յաւուր միում հաւատացեալ իշխանաց մերոց բանիցն փաչային, և մանաւանդ անճար մնացեալ՝ ըստ հրամանի նորին գնացին առանց սրոյ ի ճաշ առ փաչան. զի էր բնակութիւն նորա Խակէլէ զաբուսին ի վերայ չորրորդ դաշիկոնի պալատին. յետ ճաշելոյ նոցին ի յիջմանելն ի ձիգ ձիգ ատենսնան պալատին, գահերգն ըստ հրամանի փաչային մի մի կոտորեալ արկին ի ծով։ Այսպէս իշխանաղունդն մեր և ազնիւք կաւագեցան ի Բրիստաս. ապա հրամայեաց Թուրքաց և Թաթարաց կոտորել զամենայն ազգս Հայոց, սրբ ի նմին առաւր բազմամարդ քաղաքն Ցեշօդոսիա սանահաբնակ արարին. զի գներս և գոդայս, զարս և գկանայս սրով ձաթակ եաուն, և գարձեան նոցա յերկիրք յեղեալ երբև զվանակ գեւոց ընկճանայր ի փղոցոյն, անթիւ ապշիկք և մանկունք և ժուռալ ազգք գերեալ առաք գերգին ի Զօլա առ աւերմանն. զանձս արարին ի հնարագիտ և ի Սաբրաֆ։ Այսպէս բազումք իշխանաց և ազնուականաց և հասարակ ժողովրդոց մերոյ՝ յօժանս առ Աստուած կատարեցան և յանանս գերի վարեցան վասն հաստատութեան և վասն անուանն Քրիստոսի։

«Բայց անօրէն կառն Ղաբիայն և գՓէհարադարն և Ցաբանին անձեղ արեանց, և պատճառն կատաղեան ազգիս մերոյ, ինչն էս միայ ամօթալի, որ ոչ միայն ոչ ետ Ղաբիտան փաչային զորգին կանոն ըստ պայմանին, այլ տուրս ի Զօլա առ աւերմանն, և նա հնազանդեցուցանելով ինքեան զանանուն Օսմանն ամրոյական զգոմիւք, առաքէ ի Ղաբիտ զՏայրն սպանեալ զնոսա յանկարծ. խանութիւնս Թորմէ մինչև ցայսօր կանին Թաթարի նահի ըստ հրամանի սուլթանին Թուրքաց. և միայեալ ազգս Հայոց մինչև ցայսօր ընակիվք ի ձեռս Թաթար կանին, հարկատուզս կան պայմանիս։

Սոյն գլուխք ամբողջովին պատասխում ենք Յովհաննէս Տէր-Ներսեհեանի Պատմութիւն ազգին աշխարհիս Թիւնեաց, տպ. Թէոդոսիա, 1865, Մասն Բ, էջ 62—66։

4.

Ա. ԵՍԱՂԿ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

† ՈՄ—1201

Յօրժամ Թուականն էր ՈՄ, բաբեպաշտ պատրաստիւն Վասակ Թոան Կիւրիկոյ Թագաւորին, որպէս Հասանայ սրդւոյ Սակայ տեառն Հաթիւքոյ, Հանդալեցւոյ, Հաւքթաղացին, եղբայր Վախտանկայ Տարին ամուսնալի երեք զնայս և ոչ կարաց կանգնել զան անպատուաբեան. քանզի երթեալ եղև ի Գոյաշանան և առ զնա յանօրինաց օգնութեամն Աստուծոյ և բնակիցդց անդ զորդին իւր և նորն նահատակեցաւ ի վերայ քրիստոնէից և ինքեալ լոյս ի վերայ ի տեսութիւն բազմաց. և յետոյ ՈՒ Թուին կանգնեցին որդիք նորա Խզդան և Խաչէան յիշատակ հոգւոյ նորա և յերկայնութիւն կենաց իւրեանց...

Սոյն աջանադրութիւնը գտնուում է Խաթթայ վանքից նեղբեն Թաթիտա գեղի վերայ եղած հին կամուրջի մօտ՝ մի քարաշաւիղ վրայ, քսան Մակաղ եպս. Բաղեսրապեանցի Աբցախի, տպ. Բագու, էջ 196:

1. տպ. ՈՉ, բայց էջ 459 վրիպակների մէջ ուղղուած ՈՄ. 2. տպ. Խիւրիկոյ. 11. այսպէս երեք կէտ տպագրուածն

5.

ՓԻՐ. ՃԵՄԱԼ ԵՒ ՀԱՅՐ ՆՈՅՆԻՆ

(Փիր–Ճամալ) գիւղիս անդումն է (Ղարա) անուն ախտաւազին, այս է երկու վտերիկ մասուներ, որոց մէջ տասմ են տանդաստար, թէ ամփոփուած են նահատակուած Փիրու և Ճամալի մարմինները, վասն որոյ ախտաւազի է յարգուած ոչ միայն հայերից, այլ և մահմետականներից։

Ա.անդութիւն. Ասում են. «Հարբազուտ եղբարք են Փիր և Ճամալ. երկուքն էլ հասունա ջիղով իւրեանց լոյս հաւատքի վերայ՝ նահատակուում են անօրէններից։ Ցետոյ երկու եղբարցս անուանբ կոչուում է գիւղս Փիր-Ճամալ։ Իսկ ասցա քոյրն նահատակուած է Նախջուանրկի գիւղի հիւսիսային կողմումն։

(Նախջուանիկ) գիւղիս և Ակներան բերդի միջև կայ մի ախտաւազի, որի մասին ինչպես ասացինք, Փիրու և Ճամալի քոյրն է, որպէս վկայում է աւանդութիւնն։

Տես Մակաղ եպս. Բաղեսրապեանց, Աբցախ, էջ 128—129:

6-

ՍՈՒՐԲ ՍՐԲԱԿ

Սուրբ Սրաբեկ. Ուխտատեղի Նահատակ գիւղիս (Դաշտէն գիւղի) հիւսիսային կողմէն Թոխուած քարերից երեւում է, որ հնուց ժառուռ եղած է Նահատակիս վերայ, բայց կործանուած է հիմնայատակ։ Այժմ Ծերուկի Ծառերի փառաւոր Հովանու տակ չարուած են չոր քարեր իբր պատ, որի մէջ գրուած է մի հնաչէն քարեայ խաչ միջակի մեծութեամբ չինած մի մեծ Ծառի։ Ահա խաչս է ուխտաւորդի, որի ուխտաւորն ամառ, ձմեռ անպակաս է, մանաւանդ Յուլուց, որ չատ հեռի չէ։ Նշանաւոր է արդարև Սրաբեկիս աղբիւրի Ջուրն, որի մօտ կայ մի քանի սեռնակ։

Տես Մակար եպս. Բաթմուզաքեանց, Աբցաև, էջ 130։

7-

ՓՈՔՆԻՆ ՆԱՀԱՏԱԿ

(Դահրան գիւղի հիւսիս-արեւմտեան կողմում եղած երկար բեմերից) առանձին բեմից վարը, քարերի տակ մի բաղնի Ծառի մօտ կայ մի գեղեցիկ, որի վերայ չինուած է մի փոքրիկ սեղան։ Ներեզմանիս չուրջն պատած է պատով, որի գրան գլխի քարի վերայ գրուած է.

«Սուրբ Նահատակին Փոքնին չորս կողմեան հասար քահչեցիք Աստրի, Մուհան, Արզան Եպսկէլեանք»

Տես Մակար եպս. Բաթմուզաքեանց, Աբցաև, էջ 156. Հեղինակը նոյն Փոքնին անունը մեկնում է Ֆանոթութեան մէջ «Բաղնի Ծառին մօտ եղած Նահատակ», և ըստ այմ էլ վերնագիրը փոխում դնում է «Բաղնին Նահատակ»։

Ը-

ԹԵՐ ՆՀՀՏԱԿ

Դիւղաւեղի, Հանգաւարան և եկեղեցի կայ (Պարե-
ջիք) գիւղից բաւական Ներքև դեպի Հարս կողմում (գետա-
վերի կողմն կոչւում է Պարեջաց գետ, իսկ վարինն Թա-
ղալուի գետ), որք միասին կոչւում են Ծիրայ Ձիաւոյն:
Եկեղեցուս ամփոփուած է Ծեր Նահատակի մասունքն:

Տես Մակար եպս. Բաղեշ-գաւառանց, Պրգաթ, էջ 158:

Թ-

ԸՆԿՈՒՈՒՆ ՆՀՀՏԱԿ

(Ուլու-պատ չէն գիւղի) եկեղեցին է Պագեսքերք (Պահի
տուրք Գէորգ) վանքն, որ է չինիս արևելեան Հանգէպ
բարձրադիր տաքի գագաթի վերայ... Վանքիս գաւառին
կայ մի փոքր գերեզման, որի տապան ասանդարձին ա-
ռաւ է թէ այն ամփոփուած մահմետականի որդի է վիճակ.
քանիցս ան իւր ծնողաց հետ գալիս է ուխտի վանքս. բայց
որովհետև չքերք են լինում ծնողներն և ուխտագնաց
այս զաւակին, վասն որոյ որդին թողնում է իւր ծնողներք
և յաճախ գիշեր վանքս և չարաճեներով աղօթում վան-
քատէս Քանիցս գալիս է Հայրն և իւր տուն տանում իւր
որդին, սակայն կրկին և կրկին փախչում է որդին և մտնում
վանքս Վերջապէս Հայրն համձրանալով որդու արարմունք-
քից և չկամենալով քրիստոնեայ տեսնել իւր որդին, գա-
լիս է վանքս, համոզում որդին տուն տանելու, իսկ որդին
չկամենալով բնաւ տուն գնալ, մտնում է տաճարումս
և չէ գուրս գալիս, հանում է զպրացած Հայրն և նա-
հատակում այժմեան գերեզմանի տեղում, որի մասինք
ասիսիքելով այս իսկ տեղում միասի է մինչև ցայսօր. ուխ-
տատեղի է գերեզմանս

Ամենամեծ ուխտատեղի է վանքս, մանաւանդ մեծ
մարդոց և կանանց համար, ոչ միայն քրիստոնէից, այլ և
մահմետականաց համար:

Տես Մակար եպս. Բաղեշ-գաւառանց, Պրգաթ, էջ
162—163:

10-

ՀՂԿԴՄՆԵՑ ՆՀՀՈՑՆ

(Հղկդեան) լեռնաշղթաս սկսուած է Դանձասար վանքի արեւից, ձգուած Շահմասար, Մժանհաղց, Առաջնեղբ, կիյան գիւղերի արեւմտահիւսիսային գլուխներից, անցած Արծաթ Թաղանքի ժողով և ճեղուածորելով հասած մինչև գաշ-
5 տաբերանն։

Կարծես, որ գիւղիս (Վանք գիւղի) հիւսիսային կողմումն է, կայ մի խաչարձան Նահատակ անուն կամ Հղկեգեանց Նահատակ։ Ուխտատեղի է, բայց ոչ ոք չգիտէ Նահատակիս անունը։

Տես Մահտ եպս. Բարխուդարեանց, Արցախ, էջ 172։

II.

ԶՐԱՒՆ ՆՀՀՈՑՆ

(Թաղի-Բէկանց) կիսատեր վանքս գտնուած է հիւսիսան գիւղից ներքև. Ինձ գետի աջ կողմումն։ Մեհնատանից մօտ կայ մի բաբանից սեհեակներ և հանգստարան։

Աւերակ վանքիս հիւսիսային կողմումն, Պարանգատ 5 անուն տեղում, Ինձալի ձախ կողմում կայ գիւղատեղի, հանգստարան և կիսակործան մի փոքր եկեղեցի Զաքին Նահատակ անուն։

Տես Մահտ եպս. Բարխուդարեանց, Արցախ, էջ 243։

12.

ՈՍԿԵԹԻ ՆՇՀԸՏՈՒԹԻՒ

Վակֆեվ (Ականեվ) մատուռը գտնուած է գիւղիս (Հարցհանդիստ գիւղի) հիւսիսային անկեղծատը հողուն, որի մէջտ հասած է Հարցհանդիստ տուտակին։ Փորրիկ մատուռ է, ճեղուն փայտաշէն. որի մասին ոչ ինչ չկայ դրատր. միայն տանդուրեամբ ասած են թէ մի Վակֆեթել կայ աղջիկ նահատակուած է այտեղ։ Մատենս տորսակից բղնած է մի նշանաւոր ապրիլ։

Տես Մակաբ եպս. Բարխուդարեանց, Պրցամ, էջ 293։

13.

ԲՈՒՅԱՆ ՆՇՀԸՏՈՒՆ

Բուլայան (գուցէ Ոսկան) նահատակ.—Փայտաշէն մատուռ Թիֆլի հիւսիսային կողմում, գետափնեայ լանջի վերայ։ Մատեանս մէջ կայ ասպան, որի վերայ կանգնած է մի մեծ քարեայ խաչարձան, որ ամխատաւելի է։

Տես Մակաբ եպս. Բարխուդարեանց, Պրցամ, էջ 300։

I4.

ԸՆԾՆՈՒՆ ՆԻՀԱՏԻՆ ՏՐԴՊԻԶՈՆԻ

(Ծրագրոնակի սուրբ Աստուածածնին) եկեղեցին ունի երկու գրուռ. մէկն հիւսիսային կողմը, ուր կայ բակ և նահատակի գերեզման երիտասարդի. որ հարատարի համար չատ տանջանքը քաշելէ նահատակվելը է, բայց չատ հին չէ, իբր հարիւր տարուան գէր կայ։

Պատասխանեալ ենք Ս. Մինաս վրդ. Շաքիկեանի պատմութենն Գանձասար աշխատութենէն, տպ. Վենետիկ, 1819, էջ 80։

I5.

ԳՐԻԳՈՐ ՆԻՀԱՏԱԿ

(Հիւսիսային Վայոց Ձորի Քէօթանլու գիւղի մօտ) կայ և այլ ընդարձակ գերեզմանատեղի յարևմտակողմն ի սահմանի վայրի, յորում նշմարին քառանիստ խաչվէմք գեղաքանդակք, կէաք կանգնածք, այլք տապալեալք, յորոց երեքքն յատակիցք. ի միում գրեալ.

Գրիգոր նահատակ. վիշտեցք ի Տէր։

տես Սեւանայ, էջ 109։

16.

ՍԵՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՆԱՀԱՏԱԿ

(Վայոց Ձորի մէջ Եղեգեաց) չորրորդ եկեղեցին փոքրիկ (6 քայլ բոզ երկայնն և բոզ լայն) է և Տր. գեղեցմանաւանն է Ձորափն գեղոյն, վայելուչ կամարիկներ, որոյ մէջ չորեքեան է կաթսիր և սեամբ քարանկը, և վերայ երկու որմակից սեանց, ունելով ատաղն չայմէ և պատուհան յահեկէ, և գաւիթ յատուկոյ (10 քայլ երկայն, 8 լայն), մանրագործակ շրջանակաւ գրանիտ Ճարմն հարաւային բանգակեալ է վիշապ երկլեզի և ժամացուցակ է մեջ՝ Ճարեժամակոյմն գերեզմանատանն կայ տապան նահատակի մեջ պատուհալ է Հայոց և է Պարսից կռվանցն, յորոյ վերայ գրեալ է և նոցա թիւ, որ որպէս և Հայերէն գրուածն խոնդարեալ է, այլ վերծանեն բանքս.

...Չհոգիս Հշմարիտ Հաւատով և ուղիղ սրտիւ և լի յոյսիւտր. նահատակեցաւ և Քրիստոսի լուսոյն արժանի եղև, և Քրիստոսի սրդեմնեմեանն Հաստ.... ամենայն ցաւոց թիչկ... յաղթող վիշտեք եղբարք մեր Սուրբ Ներսէս... վան անուանն Քրիստոսիւ:

Տէս Սկառան, էջ 151:

I7.

ԳՐԻԳՈՐ ԼՒ ՄԵՐԲԵՄ ԵՐՓԵՏՑՈՒԹԻՒՆ

(Վայոց Ձորի Սրփա գիւղից) փորը մի բացագոյն ընդարեկոյս առ արդեզը միով որ Ղազրատու (Ալ Ջուր) կոչի, առ ստորոտով քարաթլոյ են Հանգստարանք երիցց նահատակաց, քան տանգամեան, եղբօր և քեռ, կոչեցեալց Գրիգոր և Մարթաս. ի կողմանս ժայռին Հատեալ են խաչեանք, և ի ներքոյ ժառուն չոյժ փոքրիկ, որ է Հանգիստ Գրիգորիս. և ի վերայ տապանին կամարիկաք ախատաւորաց, որք բազմազիեամբ գան ի մերձակոյ գիւղից ազգատիեան Աբփալի և մեծարեն ազօթիւք, նուիրօք և ագապիս զոհեցիս, զրբազան իմն Համարելով նա և դծառս փշատնիս և դյուռնալենիս վայրոյն, և ոչ Հասանեն:

Տէս Սկառան, էջ 188:

I8-

ՏԼԲ ԿԵՐԲՈՊԵՏ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԹՈՒՐՔԻԱ

Չամչէնի լեռներու արևմտեան երեսից հիւսիս կը հոսի Սև Գետ (գարա-սուբէ) ասուած մեծ և պատմական գետուն Սարա Տաղի տարողի տարածութիւնէր Սև Գետ և քան ժողովուրդի Սև Գետացիք կոչուին, որ Չամչէնցոց պէս հայերէն կը խօսին և 1708-10 թուականներուն Թուրքացած են կիսամոլի ծօլլաներու և եհիչերիներու ճնշման ներքեւ...

...Չամչէնի և Սև Գետ գաւառաց մէջ կային 16,000ի չափ հայեր, որք մուսա պրկացած էին այնպիսի վայրեր, գաւառակներ, որոց յարաբերութիւնը արտաքին գաւառներու հետ նուազած էր, երկրի դրկից բնական պատճառներով...

...Հոն իրենց ունէին և Տրապիզոն ամենագործ էր 1700 թուականը, որք Գօլտից և Տրապիզոն որ ջացած, իրենց թուոյն վերայ ևս բարգուած էին տեղացի աւարակը ու հնչեղութեամբ կարճ անցած և սարահ ապրուստ էին մինչև Կարին, Մուշ, Վան, Բաղէշ, Տիգրանակերտ, Խարբերդ և այլն.

Հնչեղութիւնը մեծ դժ ուսած էր Սիւրմէնեցի աւազակապարոյ ժողովուրդն, որք մեծ և փոքր աւազակ են, այս օր խոյ, մի փոքր ժամն միայն նահապետութեամբ կը

պատապին. Հնչեղները աւելի նոցա ազգեցութեամբ ի Սև Գետ գործած են, երկրի դիրքն ևս իրենց օգնած է. Ամէն գաւառ լեռներով ու անառներով չրջապատուած է պարսպի նման, հիւսուրց անառներն անմեկի գործած են, որով հնչեղները ուռկանի մէջ ամփոփուած ձկներու նման ինչ որ ուզած են այս տեղ անել չյաղագած են.

Աչքառու էր Սև Գետ և Չամչէն, որք կղզիացած էին այդ երկու հովիտներու մէջ. Գարնան լեռներու չղթան ընդհատած էր Կարնէց և Բաբերդից, արեւելեան կողմն եգերացիք, հիւսիսէն և արևմտեան կողմից յունական առելութեան մասնաւորներից, նոյն իսկ կաթոլիկոսներից մոռացած, քահանայից դրկուած, ալէկոծեալ. 36 մեզի համար հանիւ մի քահանայ կար[1].

Թարսոի պէս Սև Գետի ամենէն բարձրն և մեծն է. այս գիւղը կայր աէր Կարապետ անուն քահանայ մի, որ նոյն ժամանակ մեծ հռչակ հանած էր, և ժողովրդից երբեմն անձնասրտութիւն մի կր պահանջէր. ամբողջ Սև Գետի ժողովրդին նուռա անասնոյ կերպուներին.

Սիւրմէնէ գաւառին մէջ անասնի նշած էր նաև Ղասաբի գլուխ մոլլա Մէհմէտ, սա այնպէս ժողովրդի մէկն էր, որ կուզեր մի անխթարթի մէջ դրբերասնեայս մահմետական կրօնին գարձնել[2].

Բանի անգամ մուս. Չամչէն և Սև Գետ, հնչեղներ նեղում խլելով կամենան իւր նպաստիր առաջ տանել, չը յաջողացան, թէև գոնա իւր բարդին լաւ, իսկ ոչ մահմետականութիւնը ընդունող. այլ և այլ երկիրներէ բերուել քահանաներ ժողովուրդը, մինդ մի ուսոյց, ժողովրդեան թիւրին ոսոց մէջ լրացոյց, զոյս մոլլա

1) Չամչէն որ մօտ 10,000 տուն, Սև Գետ 3-6,000 տուն է. մօտաւորապէս այս 16,500 տուն հոգին 4-5 քահանաներ ունէին.

2) Սիւրմէնէի ժողովրդեան վերայ կը տեսնուի բարակ երկար դէմք, կապոյտ գիշատչաբար աչքեր, արագաչարժ մարմին. որք կարծեմ Պոնտոսի Քաղաքրութեան բարձման միջոցին Թուրքացած են, որով իրենց չբնահանեցուն վերայ սպրած են.

կարգից, երբեմն առաւ նրանցից, որ ցնաշ մահմեդական-նամեթինը տարածելու համար պետի մտքաւոր։

Այս մոլլաներն կրկին հոգով և մեծ եռանդեամբ խորհուրդ տրին մոլեռանդ թուրքերու և ենիչերիներու հետ, ուստի Սև Ծով, մի ծայրից մեռաք քարոզեցին մահմեդականութիւնը, սպառնացան, սեթէ չընդունէք, թագաւորից մեծ բանակ կգայ, զանձնք կը կոտորէ, ձեր արդիքը և աղջկներքը ձեզնից կը բաժանեն... և այլն սպառնալեաբ։

Մոլլաներն առաւ առ առաւ սերմանելու վայրեր գտան, ամանք առ երես, ամանք հայերից առ ասի կը խոսոտանէին թէ Մահմէտ ճշմարիտ մարգարէ է, և թէ Դաւթանը սուրբ է։

Հայերին ամանք ժամանակի պահանջման և քաղաքական նկատմեան հետևած էին։ Չերմեռանդ մոլլաներն իրենց սերմանած սերմը արբենաւորած կարծելով հաշիւ կը տային գործը գանուած մահմեդականներուն, թէ հայաքանչիւր գիւղ որչափ անձնատուրթիւններ լուած և ընդունած են Մահմէտի կրօնը։

Մօտ տասն տարի քարոզեցին մոլլաներն Սև Ծովացոց, վերջ ի վերջոյ պարտաւորեցին որ ընդունին Մահմէտի կրօնը։

Հայ ժողովուրդն բուռն կերպով դիմադրեց մոլլաներուս առաջարկութեանն և պատասխանեց նոսանց Սև Ծովից։

Մոլլաներն վիրաւորուած նախ հնարագիտութեան և ապա բռնութեան դիմելու խորհուրդ տրուեցին ժողովրդին 500-ի չափ մոլեռանդ թուրքեր, որոց ասէին թէ Սև Ծովացիք պարտաւորապես մահմեդական կրօնը ընդունելու են, և թէ այս այն ինչ մարդով մեզ լուր տրած են և պարտաւորութեան արգելոցութիւնը իրենց վերայ կատարել կը ենդրեն, և թէ ամեն չընդունողը մահմեդականի պարտականութիւնն է պատիժ մեծ հանդիսի ներկայ լինելու։

Այս 500-ը տարածուեցան երկրի այլ և այլ կողմերն,

քարոզեցին և հակակեցին մոլլաներու ուսմունքն, հաւատ ձեռաք, մի այնչափ ևս տասը գիւղերն Սև Ծովայ նաև մի մեծ ենիչերական խումբ ևս հետերնին, որպես զի չզրկուին այն մեծ հանդիսէն։

Այս ամբոխը մեծ հանդիսով և ազմկով մտաւ Սև Ծով. Դաւթանի օրն մեչկեան առավ անցած չէն կը ջչէր, վեց հոգի նորա չորս կողմ պատած, պահականի կերպով կը ծածանէին նմա, նորա քաջասուն աշակերտներն գրօշակ պարզած երգելով կը հետևէին իրենց վարժապետին. Եկեղեցիք ևս վայրն և մեծամեծ տապարներ իրենց ուսին դրած, մոլլաներու չորքը պատած կը հետեւէին ամբոխին. Մահմեդականներից ամենէն չերմեռանդը ամբոխը ետեւ քելով կամենալ էր առավ տալ, կրծնականներու մտ գտնուելու։

Մոլլաներու երգը, ենիչերիներու հա հուն, մոլեռանդ ամբոխի խառնաձայնը ազգակից մեծ սարսափ ազդեցին և գարմանք հայ գիւղացոց, յիշեցին որ տասնեակ գոլք չգած է գիներք կոտորելու, որպես առավ սպառնալեաբ լսած էին։

Մոլլաներն իրենց խմբով իջան մի հայ գիւղ. առաջարկեցին որ մահմեդականութիւնը ընդունողներն թող ներկայանան իրենց առաջնորդին։

Հայք միակամ դիմադրեցին, յայտնելով որ այս երկրի մէջ Թրքացող չկայ. ինչ ևս սպառնալիք լինի, միակամ դիմադրելու են։

Մոլլաներն առեան բերել տուին այն հայերն, որք միւսուլմանութեան մերձեցած կը համարուէին, որոնցից հարց ու փորձ արին, իրենց հաստատուն ուղեցին գիանալ։

Նորա պատասխանեցին.

— Մեզնից վեր կայ Քարսալի գիւղ, ուր կը նստի Ծեր Կարապետ քահանան, ժողովրդեան մեծ մասն նորա հաստատած է, չեն դադար մահմեդականութեան. մենք ևս գտնելու լինենք, հայ ժողովրդից անհնարին հարուած կը կրենք։

Թագը ամբողը նոյն հանդէսով մեկնեցաւ, քանի գիշեր պատահելով մուտ Թագուլի մեծ հայ գիւղն, ուր էր պաշտելի Տէր Կարապետ։

Տէր Կարապետ գալացաւ, երբ գայն տեսաւ. Տարիւրի չափ վիճակ հայեր յղեց անմիջապէս, որք գիւղի եղնի պատահացան թագը ամբոխին, որպէս զի գիւղը չը մնանեն, չուտով հեռանան. ապա թէ ոչ սասցին, ցնաչ կոտորեն են։

Մայեհանգ ամբոխի վերայ մեծ ներգործութիւն արաւ հայերու սպառնալիքը, թէև կասուցած կուգէին մի վայրկենի մէջ կլլել ու կորնչեցնել, սակայն վտանգաւոր գիրքի մէջ կը գտնուէին, հայ քնակիչներով չրջապատուած էին։

Խնհնմութեամբ յետ քաշուեցան, տարածուեցան մոլեռանդ թագրերու մէջ, յայտնեցին որ հայեր ապստամբ են, գիտակից դնդ հրաւերած են Թլփատուելու, որպէս զի գնդ նեղս առնեն, ապա կոտորեն։ Հարկ կարողացած ենք օրոց նպատակին հասու լինել, փակչիր։

Այս և սոյա նման խօսքեր տարածեցին Թագրք հաւատակութեան մէջ, մոլեռանդ մի մեծ ամբոխ ևս գրգռեցին հայերու դէմ։

Բնչպէ բերան տարածուեցաւ. Ղազարի օղլին, մոլեռանդն և պատասխուր մահմետականներ անարգուած են, ուրեմն մահմետական կրօնք և Մահմետ անարգուած է։

Այլ և այլ տեսակէտ գիտնական մոլլաներ, դպիր, մուֆթի հայոյս անձինք հաւաքուեցան ի Սիւմնոյ, Ղազարը և նորա բազատարութիւնը մէջտեղ գրին, ամենը պատկանացած համիրազեցին, որոշեցին թէ Ղազարն հրամանն է, քրիստոնեից լաւ ևեսած տանել, բայց երբ մենք գիտէ մահմետականութեան և ետ դառնայ, նորա պատիժը մահ է. նա պէտք է մաս առ մաս յօշոտուի, զի մարգարէն խրատած է. իսկ Սև Գետացիք ոչ միայն Աստուծոյ մարգարէն խրատած են, այլ և սպառազէն են. ուստի ոչ թէ հաստատուն մարդերն մահհետուր պատժել՝ այլ ծծկեր երեխայն մինչև անգամ

և սուր մաշել, որպէս զի այդ անհատաններու սերունդը այս աշխարհէն բարձուի։

Մօլլաներու պատուիրեցաւ Տրապիզոնի կառավարութեան և Թագրք հաւատակութեան. մոլեռանդներու թիւը քառատասնեցաւ. կառավարութենին ևս իւր ոյժը միացոյց այս ամբոխին, մեծ ոյժով մտան Սև Գետաւային անգամ մտան Թագուլի և գիւղը պաշարեցին յանկարծակի։

Աւազ չարաթ օրն էր. մոզովուրդն հաւաքուած էր եկեղեցին կրօնական պաշտամունք ներկայ լինելու. տեսան շրջապատած ամբոխն, որ կատաղութենէն և կրպատանային մահմետականութիւն ընդունելու. հայ մոզովուրդն չուտաթ Տէր Կարապետի երեսն կը նայեին. մոլլաներէն մին թերով մի հարուած իջեցոյց քահանայի գլխին. նա ձեռն գէմ տալով կորուեցան բարկութենէն. երկրորդ և երրորդ հարուածին արիւնը սկաս ֆշալ և գետին տալուեցաւ, որ անմիջապէս մեռ մոլլաներն յօշոտեցին մաս առ մաս նորա մարմինը. որպէս զի երկիւղ ազդեն ամբողջ հայ մոզովրդեան վերայ։

Մոզովրդեան մեծ մասը գիմագրեց Թագրք ամբոխին, մեզմեց նորա առաջխրութիւնը և մերժողի գիմիր բնկաւ բարի քահանայի մասունքներու վերայ. կոտրատը ամեն կողմ սկաս. ծեր և մանկտիք սուրերու հարուածներու տակ կը թաւալեին արեան մէջ։

Կատրածը սարսափելի եղաւ. մանչին ու հիծկլատիք տեսը արձագանք տուին Սև Գետացոց սև գիմին. Սև Գետի սև ջրի հետ խառնուեցաւ սև արիւնը. մոզովրդեան երկրամ մտան խնամարհեցաւ մոլեռանդ գազանաց առիւծ. խոսացան կոտրածը գագաթեցնել, որպէս զի հետևեալ օրն արշալոյ մի ոտն և Թլփատուին։

Հետևեալ օրն արշալոյն հաղորդուեցաւ Ղազարի օղլի Մկրտիչին թէ Սուրբ Յարութեան օրը կը պատրաստուին Թլփատելու։

Կոտրած դաշտերուն, կրծատեր մարդիկ ժողովեցին իրենց որդիքը, ամէն մէկ գտնուած թէթեւ իրեղէնը տալով, ետեւն Մէ Դեաի չուրջն պատած սև անտառներու մէջ, ամէնը սև գաղտնաց ճիրաններուն զոհ գացին. միայն ցորեկուն մնալնուն անտառին խորը չորեսնուս կայս ուղղութիւն մի բռնելով, անցան խիտ ու փշալից անտառներու միջէն, ուր ոչ թէ մարդու ոտք, այլ գաղտնաց անգամ տեղ կտեսած չէր։

Այս փախստականներու մէջ կային ջերմեռանդ մարդիկ, որք խնամով հաւաքած և ամփոփած էին սէր կապակցող յօդուածած մարմինը, իբրև անգին մի բան շալակած կը հետեւէին փախստականաց։

Փախստականներու վիճակին սարսափելի էր, անտառներն գէտ արձագանգը կտան. ամէնը հառաչանք կը հանէին իրենց ամենասիրելի որոճ հասորիներուն. ամէնը կը մրմնջէին կոտրուած ազգականներուն. ամէնը նոթի ծարաւ կը հևային. երեխաներու վիժոյն ձայնն անգամ տարտամ ազդած էր հազարաւոր տարի մարդու ձայն չլսող անասնոց և գազանաց։

Եթէ գոնը այս անտառները տեսած լինէիք՝ պիտի երևակայէիք, որ սարս մէջէն անցնողներից մէկն ևս չպիտի ազատուէր. իսկ ես կասեմ որ $^{1}/_{10}$-ը Բաբերդի կողմն գնաց ազատուէր. իսկ ես կասեմ որ $^{1}/_{10}$-ը Բաբերդի կողմն գնաց եղաւ, $^{1}/_{5}$-ը Տրապիզոնի մերձակայներն Զաղիոս, Ասիոն, Կալաֆկայ լայն վայրեր գնաց եղան. գնաց եղեռնները. $^{3}/_{5}$-ը ևս անցան ձեռնիկ, որ Տրապիզոնից Ծովով մի ուսուր ճանապարհ է ի յաւելուածս։

Տէր Կարապետի սերունդից ազատուողներն հասան Կալաֆկայ գիւղն, ուր ևս հաստատուեցան, որ տեղ ևս ամփոփեցին ի հող նորա յօդուածած մարմնոյ մէկ մասն, միւս մասն ևս՝ Բաբերդի կողմն գնացողներն իրենց հետ տարած էին։

Իսկ այն կողմ Գարա գէբէի մէջ Թորքը ամբոխը ինչ որ արած էր Թորոսլիի, նոյնը ևս արեց Հարիւրի չափ գիւ-

ղօրէից. փախչողն արդէն փախաւ, մէկ մասը կատրուեցաւ, մէկ մասն ևս առ երեսս ուրացաւ, որպէս զի վտանգն գոնէից հեռացնէ։

Բուն զառիկ օրն էր ամբողջ երկրի երևելիներից 500-ի չափ անձինք հաւաքուեցան Թորոսլի գիւղի ևկեղեցւոյն մօտ գտնուած հսկայ ածիի Ծառներու տեղին և թիփատուեցան։

Մի չաթմի յետոյ այս ածրի Ծառերի չուրջն 30 ձեռք գաւսլ զուռնա կածուէր, նախկին թիփատուողներու աղտկահարների էին նոքա, որք հանդիսաւոր կերպով կը թլիփատուէին, և որոց թիւը հազարի կը հասնէր։

Նահատակած տէր Կարապետի որդին Կալաֆկայ գիւղի մէջ քահանայ ձեռնադրուեցաւ իւր հօր անունով։

Սա ասկոտեց, որ միշտ իրենց սերունդից քահանայ ձեռնադրուին տէր Կարապետ անունով և գոնէ տարին մի անգամ Ծպտեալ այցելեն ի Մէ Դեաւ, ժողովրդին հոգեւոր մխիթարին։

Սպի տէր Կարապետ նահատակին պատմութիւնը հանուած ենք Ս. Հայկազեան «Արած ու մտացած Հայեր» Մէ Հետացքը երկար յօդուածից, տես Պատրաստ, 1895, էջ 239—243 և 293—297։ մեր արտագրած տան է էջ 239-ից մի հատուած և էջ 240 ը—242 ա. մնացեալը թէեւ նոյնպէս շատ հետաքրքրական է, բայց Տէր Կարապետի նահատակութեան հետ կապ չունենալով՝ զանց ենք առնում մեզ բերել այսանդ։

19.

ՆՀՈՊՏԻԶՄ ԳՈՒՆԵՑԻ

Տրամիջնեդից 9-10 ժամ է հարավ արևմուտս, Փաթմանայ կոչուած նաւահանգստից 3 ժամ բարձրութեան վերայ տարածուած են ընդարձակ անտառապատ լեռները. այս հիւսուրց անտառապատ լեռներն ունին սերտն հովիտներ, մշտական առուների քաղցրահամ ջրեր ու ըլուրներ, մշտական լեռներ ու պերտ.

...Այս լեռներից մէկի ի հիւսիս արևելք հակեալ երեսի վերայ մի գիւղ կազմուած է հայաբնակ. յայտնի չէ թէ այս գիւղն որ դարուց չինուած է և թէ հայերը ինչ ճանապարհով այստեղ մտած ժամ 100 մնից երկու թաղ կազմած են, հակայ անտառի մի խոռոչի տակաւ առ տակաւ փորելով իւրեանց տանց չուրջն փոքրիկ արուարքայք կազմած են:

...Այսօր այդ հայաբնակ վայրն Մալա կը կոչուի. մենք գնեմ ուսանդութեամբ լսած ենք որ երկու դար առաջ այդտեղ հայերը կը բնակէին՝ գրեթէ անձնօթի վիճակի մէջ... Մարտ 1730—60 թուականներու մէջ բոլորովին ապահով ապրած են. քաղաքի և ոչ մի հայ գիւղի հետ անդամ յարաբերութիւն չունէին...

...Գանդաւի թէ այս գիւղին մէջ Յուսէփ տէտէ անունով մէկը կար, որ ամենից աւելի բարեկեցիկ կեանք կը վարէր. ունէր հարստութիւն, բազմաթիւ որդիք ու թոռներ. նորա փեթակը, կովը և ոչխարը շատ էր. ունէր ջրատաց ու կանեփ ծեծելու կոթաղ. նորա մէկ օրդին ամեն օր ջրատաց կերթար տան համար ալիւր պատրաստելու.

մին թոռն անտառից իշով վառելու փայտ կբերու. մէնք իւր նախիրն կառնէր արածելու, մէկն ևս այծերն ու ոչխարներն կը պահպաներ. մէկն էլ մեղուաց փեթակներն կը նորոգէր. մեկ ուրիշը ապրը կուզի կը կերէր, կանաչ ևս հաց կը թխէին փառն մէջ. լուսց ու կար կանէին, կանեփ ու բուրդ կը մանէին, չադիկոտ կոտ ու շալ կը գործէին. Սորա տան իւրաքանչիւր անդամը աշխատասէր մեղուի նման իւրեանց յատուկ գործով կը պարապէր.

Յուսէփ տէտէն և նորա պատաւ կինն վերին աստիճանի աստուածասէր, աշխատասէր և հիւրասէր էին. նաև որդեկերս Մատնդաւի թէ ինքը և իւր կինն գուսլ-գուռնայ սպած էին. չէին զրկիր զրկեր քանց զբաղեցնելու համար ձայն տալ. այլ գաւառ գուռնայ կանէին, որպես զի նուագածութեան քաղցր եղանակով զարմիրն ու գործի գնան.

Այս անասունքին խնամ ու յաղթանդամ ծառայելու մէջ կը բնակէին նաև յաղթանդամ գազանները, որով Մատնդաւ ուր և գնային, պարտաւորեալ էին զէնք վերցնել, ի հարկին գազանաց դէմ գործածելու.

Յուսէփ տէտէի մեծ որդին, որպես կասեն, յաղթանդամ և քաջ մէկն էր. զէնքի և որսորդութեան շատ սէր բաշխ էր. նա տասն ամանոց ֆիշէնգրելոս և ութ ամանոց մամալուց (վատօրէն ասան) կը գործածէր. անասուն կերթեար, արջ, գայլ և կինճ կը գտնէր և գիւղը կը կատաղեցնէր.

Մատալի մեջը ու իւրը առաւ էր. գիւղացիներից մէկ երկուսը կը խորհին տանել քաղաք, վաճառել. իսկ ինչ տուգրութիւնը կը կատարեն հակառակ Յուսէփ տէտէի կամաց. Նախ գազանի կը տանին. ապա Յուսէփ տէտէի փորր որդին ևս կը մեռնայ նրանց հետ.

Մատալ անասնով մի գիւղ կայ. նորա խղին և մեղրին համը ոչ մի ոչխարհի իւղն ու մեղրը չունէր տարածուած քաղաքի մէջ.

Նաև միջոց չանցաւ, վլաճանայի կողմերում իշխող բէյլիք բաշին (խոխապետ) իմացաւ Մատալի վայրն, առաւ

Իւր հետ խուժդ մի ենիչերի, ժառ. Մալա, գիւղի վերան ինը լաւ մեղր և ինը լաւ խղ տուրքը սահմանեց։

Վերադարձը տեսնելով այս տուրքի չափին մի քան լինելը՝ ընդունելին. կանխիկ ևս տուին։

Այդ գիւղն կը գնահէր մի ազդեցիկ անձն Զաքար օղլի անունով. նա չէր ուզեր որ Յուսէփ տէրէի մեծ որդին կառավարէր գիւղը. սակայն գիւղացիք ամբողջովին հակառակեցան Զաքար օղլուն. նա ևս բարկացած գնաց Թէփ Թուրքացաւ, և թէհնդն Ժամանակի Տրապիզոնի իշխանու-
10 թեան հաճելի գառնալով Մալայի տուրքն իւր վերայ առաւ։ Եկաւ Մալա մի մեծ խումբ ենիչերիներով. իւրաքանչիւր տան վերայ սահմանեց ինը լաւ խղ և ինը լաւ մեղր։

Յուսէփ տէրէն ասաց. «Ես ինչ ասիմ իդա մեր ճա-
15 հիներուն օ իդան փորձանք բերին մեր գլխուն. Աստուած էլ պէիթէրէն խալըսչ, ուրիշ ճար չունինք. ոտնք պիտի»

Իւր որդւոց ասաց. «Տղէք, ինա ջան մեղրը ու ղեղ տուէք. իմ էլիս հանիլ մկը. էն չօն երիսը տեսնուլ չիմ ուղիր»

20 Հետեւեալ տարին Զաքար օղլին կգայ, Յուսէփ տէրէից կը պահանջէ նախորդ տարուան տրուած տուրքն. տղան կսիպէ թէ տրուած է. իսկ Զաքար օղլին ընդի կը պահանջէ։

Վերայ կը հանի Յուսէփ տէրէն. «Ծօ, Զաքար օղլի,
25 ելիս քու բերդը օսկւոր նետացի չօր կիդիս. չատի գաս ինձիկի խաձաս». ասաց ու մի հրացանի գնդակով տապալեց գետին. Մօտի մարդիկ մտան անտառի մէջ անյայտացան. Զաքար օղլու գիակն քաշեցին հորը։

Այս լուրն Տրապիզոն, աստ Սիւրմէնէ կը հասնի. մօ-
30 խեանդ մօլլաներ և ենիչերիներ կը խմբուին. Ան Գեմի պետասարքու գաղտնիքն իւրեանց հետ առնելով կը գիմեն Մալա, ուր մեծ կոտորած կանեն, առանց խնայելու մանկանց ու կանանց։

Սարսափելի կոտորած տուին Յուսէփ տէրէի տան.

մեծէն մինչև փոքրը, օրօրոցի երեխային անգամ չխնայեցին. գետ չմեռած՝ անգամ անգամ յօշոտեցին. Յուսէփ գիմագրելով սպանուած էր. մեծ որդին նահապետ՝ սպասուանած էր չրպացին, ուր բանեցին և սպիպեցին մահուան լիմէլ. նա չընդունեց. Գրան սպանեցին նոյն տեղ. Փոքր որդին Մոլսէս՝ մուսուլմանութիւնը ընդունեց, տարուեցաւ Փլաձանայ, ընդարձակ կալուած չարչուեցաւ նմա, այն տեղ բազմացաւ. այս օրս նորա սերունդը 200 տուն կայ, որք ամէնն ևս Մուսլի օղլի կասուին։

Սոյն հատուածը ամբողջովին նմանած է Ս. Հայկունու անտիպ մի աշխատութեանց, որ կոչած է այս վերնագիրը. «Յուսէփցի Աբգեհոտ, Տրապիզոնի գետնեղուս մէջ հայ հերոսը. 1820—1845» և է Արբիտ անուն նշանաւոր Տրապիզոնցի հայ ազատակամէտ կենսագրութիւնը։ Սոյն կենսագրութիւնը գրուած է 1879 թուականին. բայց ցայժմ դեռ տպագրուին աւաքած չէ։

20.

ՄԵՐՏԻՐՈՍ ՀԻՋՆԱՑԱՒ

(† ԺԹ դար)

Երանելի Մարտիրոս այս էր ի գաւառէն Հիւնայ. և վասն դառնութեան աւուրց և ազգաւորութեան ժամանակաց՝ Չաղաց մի առնել էր յանօրինաց, և ինքն և եղբարքն իւր այնու վճարէին զկեանս իւրեանց։ Եւ եկեալ քաւրի կին մի ի նոյն Չաղացն վասն ալրոյ ցորենոյ։ Եւ յանկարծակի եկին պյուղդիքն չեխեր ի Չաղացն ի նոյն գեղէն, և սեսին զկինն և զՄարտիրոսն միասի ի Չաղացն, և սասցին թէ «Հետ կնոջդ այդ չար գործեալ ես»։

Եւ նա ասէր. «Այն գործն ձեր է և ազգին ձեր. Բրեաոսն մեր սուբբ է և զսրբութիւն սերէ. նոյնպէս և Ծաոպչն Բրիաոսի սուբբ են և զսրբութիւն սերեն»։

Եւ նոքա քարշեալ գնա ի վերայ երեսաց իւրոց և տապալ յատեան կացուցին և ասեն թէ «Ծառկացիր և կամ զմեզ յանեն առ»։

Եւ նա երկուցեալ ի մահուանէ՝ խօսեցաւ ըստ կամաց նոցա։

Եւ կացեալ անդ ի մէջ եղբարցն իւրոց գաղտագողի ամ մի, և ապա փախուցեալ անտի զինուորական ձեռվ և եկեալ յերկիրն Աղձէից, ի մեծաձաչակ ոսխան Աասուաս Ծաոնէն, որ այժմ Մեծոփայ վանք կոչի, առ երջանիկ և աշխարհալոյս վարդապետն հայկազեան սեռի Թումայ բահանայեան, յորոյ բարի անունն և ի քաղցր վարդապե-

տութիւնն գիմեալ և խոստովանեալ զամայ ուրացութիւնն իւր, և առեալ ի ձեռանէ զարձակումն մեղաց։

Եւ միացեալ ի սուբբ ոսխան զերիս ամս՝ պահօք և արտասուօք և աղօթիւք և լալագին պաղատանօք անցուցանէր զկեանս իւր և զծանրութիւնն ոսխանին բառնայր՝ կարի յոյժ աչխատութեամբ։

Եւ ասէր վարդապետին թէ «Ծանզ իմ այս են, զի երթամ սրսխ յօժարութեամբ ի մէջ պյուղդեաց և գառանեմ յայանապէս զԲրիաոս Աասուած ճշմարիտ և հեզամէ զաքին իմ վասն անուան Նորա։

Իսկ վարդապետն սրգելոյր և ասէր. «Որդեակ, մի տար գրեղ ի փորձութիւն կամաս, զի այ է հրամանք Բրիաոսի Աասուծոյ մերոյ, այլ ազատել զԱասուած փրկել ի փորձութենէ։ Եւ թէ գայցէ փորձութիւն, ինդրել պարս է յԱասուծոյ տալ հանգերձութիւնս»։

Այլ թէպէտ սրգելոյր գնա, սրարձն Աասուած կամ տարեաց զկամս նորա, քանզի Թոյլ են գալ ի վերայ նորա փորձութիւն, և պահեաց սրբ և քաջ զկնոյն Բրիաոսին։ Քանզի աւուրեամ երկրին Աղձէից և վարդապետն վախուցեալ յանօրէն թագաւորէն սրսխեանն Նահրաւղ կոչեցեալ, եկն բնակեցաւ ի վանսն Բաղիշոյ, ի սուբբ ոսխան Աասուածածնէն, որ այժմ Աւետիս կոչի։ Եւ կային սուբբ եկն առ վարդապետն մխիթարիլ և նմանել. և կացեալ անդ զամսս ժ. Եւ յանկարծակի եկեալ ի նոյն գառաւէն Հիւնայ, սեսեալ զՄարտիրոսն, ճանաչեցին և ասեն. «Գու երբեմն տանձացեալ ես և այժմ ի վանսս սրնդ ես եկեալ»։

Եւ նա ասէ. «Ծանզիամ յոչ կամաց ուրացուցին զիս, և այժմ իմ կամաւ զբիասոնեայ եմ»։

Եւ նոքա ելին ի պարանոցն, և առեալ տապրան ի քարաքն առ գառաւոյն և ասին թէ «Ալրս այս յերկրիս մեր է և տանձացեալ է, և եկեալ գասք ի մէջ սրեզգիցն»։

Իսկ դաստատն և ամբոխն հարցնեալ զՄարտիրոսն և ասեն. «Մնա՛ և թէ ճշմարիտ, այլ դու»։

Ասէ Մարտիրոսն. «Ճշմարիտ է. ես ոչ սրամիտ զմեզ իմ՝ զոր գործեցի, և չկատաղիմ իմմէ ամենիսի եղէ»։

Ասէ դաստատն. «Այժմ տաճկի ես թէ քրիստոնեայ»։

Ասէ սուբն. «Քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի ծառայ»։

Ասէ դաստատն. «Ապա վասն էր տաճկացար»։

Ասէ Մարտիրոսն. «Մատա եղիս ի վերայ իմ և ի մահս ոտանէ երկեայց»։

Ասէ դաստատն. «Եթէ ոչ դառնաս յօրէնքն մեր՝ մահա՛ես պարտականաս»։

Եւ նա ոչ ետ նմա պատասխանիս։

Յայնժամ առեալ զնա և տարան առ ամբոխն Ընդ Մահմատ եւ նա ժողովրդով զպատմութիւն անօրինացն և հանեալ զկապան՝ հագոյց Մարտիրոսին, և արգելեաց ի բերդն զատուցս Բ։ եւ պարգեւս մեծամեծս խոստանայր նմա և ասէր թէ «Ետեցցանեմ զքեզ ի տէր և չուշ անեմ ի մէկ քաղաքիս։ Եւ նա ոչ տայր պատասխանիս, այլ ինդրէր գիպող ժամ, զի յայտնեսցէ զպայծառութիւն հաւատոյն։ Զգեցեալ էր զրահն հաւատոյ և ինդրէր զտեղի պատերազմին։ Եւ եղեալ զառաւտան յոտսդ ի գլուխն իւր և կամէր ներկել ի նմին արեանն։ Վառեալ էր սիրովն Քրիստոսի անառեսպաւոյ, և ձայր զի յայտնապէս երեւեսցին նշանք սիրոյն։ Պատրաստէր զինքն ի մայր հանդիսին և հայցէր զտեղի ճակատուն։ Զարդարեալ էր զիւղ ծրագին և ցանկալր տրտիւրնան ուռագասանին։ Ունէր զհանդերձ հարսնեացց և անն ունէր կոչման փեսային։

Զարմանալի գործ՝ քանզի Աստուած և հրեշտակք, գնդք և պլաղկք ուրախացեալ էին ի գործ Մարտիրոսին, և քրիստոնեայք սրամետ էին։ Ուրախանայր Քրիստոս, զի հանդիպեալ էր առնել զնա իւր չորսարակից։ զի խառնեսցէ ի գունդս մարտիրոսաց։ Մնծապէն հրեշտակք ի ձայնին պատկէ զնա Թագուհն աբջայական և խառնել ի գունդս լուսեղինաց։ Այլ և դնգ կուրացեալ մոգ և մահ-

ժետականք կամաքարք նոցին ոչ խնամային գծածուկ խորհուրդ Մարտիրոսին, կարծէին դառնալ ի հաւատս իւրեանց։

Յայնժամ երանելիս Մարտիրոս յուղարկեաց քրիստոնեայ տղայ մի վերկեցեալ և բերեալ ի սուրբ խորշոգոյն, հագուցեալ ժամենոյ և սրեան Տէառն։ Եւ հանեալ զբրդեղն սասեւն խունկ, յանձնէր և ասէր. «Ճարեալ սուբ է վարդապետն իմ և սասպէք նմա. մի տրտմիր ի յայտին համբաւս իմ, քանզի վաղիւն տեսանես զվճռագոյն հանգիստ իմ. այսօր այլազգիքն ուրախացեալ են և քրիստոնեայք տրտմեալ. այլ վաղիւն կամին տրտմիլ դասք անօրինացս, և ուրախացեալ ցնծան ժողովրդովք քրիստոնէից»։

Յայնժամ խնդացեալ Մարտիրոսն ի բերդէն, հեծուցեալ ի ձի. եւ դասք անօրինացն առաջի նորա գնացեալ սուսերամերկ հանդերձ գիւտական երգովք, թմբկիւք և պարսուր. եւ ածեալ ի չորի գրաքարն ամենայն ուժովս տային մխիթարս Թէ «Բարձրացաւ օրէնք մեր առաջնորդին և յաւելաւ ժողովրդոց նորին»։

Իսկ սուբն Թարգմանաւ ծիծաղէր զանմտութիւն նոցա և ասէր ի սրտի իւրում Թէ «Այժմ յայտնեմ զնորագոյն բարձրութեան հաւատոյ ձերոյ և յամօթ առնեմ զձեզ զամենեսեան և ցուցանեմ սուտ և ընդունայն, զնսեմ և զնաքեալսդ օրէնք ձեր»։

Յայնժամ եկեալ ի դուռն բերդին, իջեալ ի ձիոյն, դարձաւ յարեւելս և երկրպագեալ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ՝ ազաղակեաց մեծաձայն. «Քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի ծառայ. և զերկրաւոր ճշմարիտ Աստուած և Տէր խոստովանիմ։ Հաւատամ ի Հայր և յՈրդի և ի Սուրբ Հոգին, երեք անձինք և մի բնութիւն և մի աստուածութիւն կատարեալ։ Այս ժամուս ցանկացայ և արդ փափաքանաց իմոց հասի»։

Յայնժամ յամօթ լեալ դասք անօրինացն, վիաբանեալ ի վերայ նորա, ասեն. «Մի ասեր զայդ. ապա թէ ոչ այժմ սպանանեմք զքեզ»։

Աւէ երանելին Մարտիրոս. «Ասացեալ եմ միշտ և դարձեալ ասեմ, պարգեւատուն իմ և կեցուցիչ Քրիստոս է, Աստուածն իմ և սահմծօղ, որպէ Հօրն երկնաւորի և Ճշմարն է սուրբ կաւսէն Մարիամայ։ Իսկ դուք սուտ և խաբեբայ, անօրինաց հետեւողք և ժառանգորդք դեհենին»։

Ապա դիմէին առ հատարակ ի վերայ նորա և քարովք քարկոծէին, մինչև ծածկեցաւ ի քարանցն մարմին քաջ նահատակին Մարտիրոսի. քանզի չարչարեցին զդեւսն նորա, այլ յայնժամ պատկեցաւ յարքային Քրիստոսէ։ Կատորեցին զմատունս նորա, այլ եղև բացօղ դրանն երկնից։ Խորտակեցին զբարձան անդամոց Մարտիրոսին, այլ ընծայեաւ ի ճանապարհն երկնից։ Ջախջախեցին զդեսաստի ձեռացն, այլ առաւել զպարգեւս ըռնկալաւ։ Այլայլեցին զպատակերն դեղեցիկ, այլ ուրախացաւ Քրիստոս ընդ քրտնաթան վաստիս Մանրեցին զոսս Մարտիրոսին, այլ քաղցաց ի կամարն վերին։ Մերկացուցին զմարմին Մարտիրոսին, այլ զդեցաւ զգեստ անմահութիւն։ Նետիցին արեամբ գիտհսատակ ցանկալին, զի երեւեցի պայծառ փառօք յաւուր դատաստանին։ Ծածկեցին քարամբք զանձն պատուական, զի ընդգրեսցէ զնա թագաւորն յաւիտենական։

Յայնժամ ուրախացեալ դասք քրիստոնէիցն և եկեալ քահանայք և ժողովուրդք Քաղէչ քաղաքին՝ բարձին զմարմին Մարտիրոսին և տարեալ թաղեցին առ գրան սուրբ եկեղեցւոյն Գէորգեայ։ Եւ է բարեխօս առ Քրիստոս ամէն։

Սոյն վկայաբանութիւնն ունի միայն Վենետկի Մխիթարեան Հայց մատենադարանի թիւ. 10 ձեռագիրը յայսմաւուրքը, էջ 245 բ''—247 ա'', հետեւեալ վերնագրով. «Յայսմ աւուր վկայաբանէ նոր վկային քրիստոսի Մարտիրոսին։ Որ ի ձմերայնի ժամանակս անուշահոտ վարդ յայտնեցաւ, և գողգոթէ գանուն նորա ելից և կատաղեաց»։ Վկայաբանութեան սկզբնագրու-

թիւնը շնորհակալութեամբ ստացել ենք մատենադարանապետ Գեր. Ս. Ե. Գիլէկիճեանից։ Նահատակութեան թուականը յայտնի չէ, բայց վկայաբանութեան մէջ կիշուած թուխմ վաղագսեան Մեծաքեցուց և Շահառուղից եղեալ է որ պատկանում է 3ե. գարին։

21

ՄԸՆՈՒԹԻՒՆ, ԽՒԼԻ ԵՒ ՆԵՍՏՈՐ

Թուրք Նահապետները

(† 1524-ից առաջ)

Սոյն երեք նահապետների մասին չունինք առանձին վկայաբանութիւն, բայց մի քանի անունան տեղեկութիւններից, որոնք ցոյց են երկու նահապետների վկայաբանութեան մէջ. այն է Պուտոսի Ամիթեցի († 1524), թիւ. 59, էջ 360—368 և հայտառէր Տիրաբանկերացի († 1652), թիւ. 79, էջ 455—466: Այդ նահապետների առաջինը էջ 361 և 362՝ յիշում է Մանաուէլ, Խալիլ և Նասիմեի անունները, իսկ երկրորդը էջ 457 և 459՝ միայն Նասիմին:

Այդ կցկտուր տեղեկութեանց ամփոփումը հետևեալն է:

Մանաուէլ, Խալիլ և Նասիմ նախ կօճեցով մահմեդական էին և մահմեդականների «առաջնորդ», այսինքն մոլլայ կամ իմամ: Նոցա հայրերն երկերը յիշուած չէ. բայց կարող է ենթադրութեանը իմացուիլ թէ նոքա կամ Պարսկաստանի հետևորդին մահմեդան կողմերից էին (Մաթադայից կամ Դաւբէժից) և կամ Տիրգրանակերտից: Առաջին ենթադրութեան հաստատ է տալիս մեզ այն պատգամ՝ որ նոցանց յիշողները այդ քաղաքներից են. այսպէս Պուտոսի որ Նահապետներ. Տիրգրանակերտում, Ծագմամբ Մաթադացի էր. Նոյնպէս հայտառէր՝ թէև Տիրգրանակերացի, բայց նա էլ վկայաբանութեան հեղինակը՝ Առաքել պատմագրի՝ Դաւրեժեցի էր:

Իսկ երբ Տիրգրանակերացի ընդունելու համար մեզ ապացոյց է ծառայում այն պատգամ, որ թէ Պուտոսի և թէ հայտառէրը, բացի Տիրգրանակերացի ընտրելը լինելուց, նոցանց յիշում են Տիրգրանակերացի Թուրքերի առաջ՝ երբ նոցանց տգիտի յայտնի մարգ-կանց:

Սրեքն էլ մոլլայութիւնից գառնում են քրիստոնէութեան և չարչարուելով մահմեդականների կողմից՝ նահատակուում են Գրիգորոսի անուան համար: Նոցանից ամենից նշանաւոր է գառել Նասիմին, որ ուսումնական և բանասիրեցի մարդ լինելով՝ երկել է բազմաթիւ երկեր տգոյ վերայ և Գրիգորոսի վերայ, առատաձգանական այլևայլ տարիք Գրիգորոսի անուրիւնութեան վրայ, ինչպէս և պատաշարժ խաղեր իւր նահատակութեան ժամանակ իւր մահուան վերայ:

Այդ երկերը երևի առանձին տոգաչափական յօրինուածութիւն կամ որոշ ոճի եղանակ ունէին, որովհետև կրում են առանձին Նասիմի անունը, երենց հեղինակի անունով: Նոցա Թիւը ևիսա չաս էր. գտաւ նոցա Նահատակը 1524 Թուին 1000-ից աւելի Նասիմի գիրեր. և ևիչ ենթադրենք էլ թէ այս թուրը Նասիմից չէն, այլ նոցա մի մասը միայն, բայց գործնաւ այնու ամենայնիւ բաւական քան պիտոյ է մնայ հեղինակին: Նասիմի խաղերը շատ տեղացած էին ժողովրդից և սերունդ սերունդ մնում էին: Գուսանները շատ և տեղ տեղ տարի կուռոյ՝ 1652-ին գեռ կենդանի էին նոքա:

Նասիմին նահատակել են մարմինը քերթելով և մարմը սրի հանելով: Նահատակութեան թուականը որոշ չէ, բայց 1524-ից էլ շատ առաջ չպիտի էլինի:

22.

ՍՐԲՈՅՍ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆ ՂԱԶԱՐՈՍԻ

† ՌՓԵ=1796 յուլ. 25, ուրբ.

Թուին ՌՓԵ (=1245), յունիսի ամսոյ ԻԵ (=25), օրն վարդավառի պատի ուրբաթին։

Այս է Դարպասի Ծէր Մարգիան որ է նահատակ և մարմիրոս, որդի Յօհան վարդապետին։ Այս լուսալոգի երեցն վերադրեալ Թարըզի օրն գնացեր բաղանիսն, ՚ա անիծեալ աղաչ մօլի հետ հանդիպ ընկեր. մէկս մեկի հայհոյեցանք պարտեալ են բաղանիս մէկին։ Ցետոյ այս անիծեալ մօլըն գնաց Դարպայի Լօման փաչին մատնեց թէ այս երեցն մեր Ցրին հայհոյեց։ Փաչէն մարգ ղրկեր մուհամուն կամ զաքարիչ թէ այս երիցուն ինչ բռնյուրմիչ կանէք։ Այս անիծեալ գանիչմանեցն մահացնել ուզին թէ մեր օրէնքին հայհոյեր է մահապարտ է։ Ցետոյ փաչէն բռնյուրմիչ կանէ այս երիցուն թէ եկ գաբէիր մեր հաւատին որ պերճանիս։ Այս օրհնեալ երեցն բացարձակ ձայնեց թէ ես քրիստոնեայ եմ և Քրիստոսի Յաւատիս խաթերն արիւն պիտի թափեմ։

Ա֊յնժամ բարկացաւ փաչէն թէ տարեք գլխատեցէք։ Այն կերտն արիւնարբոյ գազաներն հալան հանեցին, ձեռներն յետնն կապեցին, գլուխն բաց, սաքերն քաշկի ցըգեցին յատաջ։ Այս խղճալի երիցուն գլխատն Ցետնէն քերանն հարկանելով, չատ ըսահպելով թէ «Դարձիր մեր հաւատին»։ Այս օրհնեալ երեցն Հոգւոյն Սրբոյ շնորհեան ձայներ թէ «ես պիտի թափեմ արիւն Քարսայ յերկրի միջին ու անկերև տեսանեն ինձ»։

Մինչ ի կախաղանի տակն այսպես չարչարելով տարան. Երեք անգամ էլ այն տեղն թափվիլ արիւն թէ մուրացիր գիրիստոսու։ Եւ նա խոստովանեցաւ. Քրիստոս Աստուած, մեր Հայեցաւ ի յերկինս և ասաց. «Փառք քեզ Աստուած որ արժանի կամեցար մեզպէսիս այսպէսի մահեանս ի Քեզ անձնեմ գնդիլ խմ։

Ա֊յնժամ արեանարբոյ լաղերն յետևանց յերկու արձէճ զարկին վար ընկաւ. յետու գլուխն կտրեցին դէս աւուր մինչ ի յերեկոյին ժամուն մարմինն ձեաց կախանդանի տանին. Ցետոյ քրիստոնեայքն գնացին հաքիմին մի լաւ ու էկս զայիա տվին, մարմինն վերացին բերին եկեղեցոյ բակին։

Ա֊յն ժամու Աստուծոյ ողորմութեամբն ՚ա անձրև ցօղեց յերկինց որ սէլաճ գնաց։ Ցոաններեք օր էր որ անձրև չէր։ Էկեր։ Այն կերտն լոյսն ճառագայթեց արիւն թափած տեղն. անկեր ալաղղեցն տեսան. Փիլիսն Իւրեան արևուն նայշտաղս չսակիսին պատանեցկիր, ուխն կարգաւորաք փանանայաթաղ կարգն կատարեցաք. տատատեան պաշտաման և պատարագօք օծաք օրհնեալ գագաճին և սուրբ յայն Հանքարեցաք և վեր կալաք Թաղեցաք, փառք և գոհութիւն տվաք Աստուծոյ։ Մինչ ի յերկրէն ժամուն մէկ անձրև էլ ցօղեց յերկինս։ լոյսն ճառագայթեց արիւն թափած տեղին, որ անկերև քրիստոնեայքն և այլազգիքն տեսան ամենեցուն. Փառք ներողութեան Աստուծոյ։ Մէկ անգամ էլ գերեզմանի վրան յիշատ։

Ցետպէսիք պատմեմ զձեզ ի սիրուն Քրիստոսի, ոմ որ այս նահատակիս երկիսդ չի լինի. ճշմարիտ յետեալ բան է, և չէ տա տ գթութիւն մարգասէր կամացն Աստուծոյ. և Քրիստոսի փառք յատեանս ամէն։

Ի հայրապետութեան մեծի և գերապահ մխիթարչէ և լուսանկար Սրբոյ Աթոռոյն Եչմիածնի Ցետոն Դանիայոյ սրբազանի և կենդանի նահատակի սրբազան կաթողիկոսի յամենայն Հայոց.... և ի պատրիարգութիւն սրբոյ աթոռիս կանայաց տեղացն ամենապատճառ սրբոյն Մաղաքիայ

Տեառն Պետրոսոյ առաուածարան և գթօնագարդ վարդապետի ... իսկ ի պատրիարքութիւնն Մեծի Պօղոսի և մաքառաքարի Բուլղուրիոյ Տեառն Զաքարիայ աղգասէր գահընկեալ վարդապետի ... և մերոյս Ամբրոսի Վանեցւոյ առաջնորդ Տեառն Յովհաննէս խոհեմագարդ և հանճարեղ աստուածարան վարդապետի*:

Յաւարտեցաւ ձեռամբ աւետարծու Աւետիս երիցու ԱԷԲ քահանայիս:

Այս վիպաբանութիւնը վերջել ենք պատկառելով Կոստանեանցի մի ձեռագիր թերթից, որ ենք ձեռագրի մնջից գտնում է ընդել: Վիպաբանութիւնը խեստ հետաքրքիր է մանաւանդ լեզուի տեսակէտից, որ XVIII-րդ գարի վերջում Դարսում ժողովրդի մէջ գործածական աշխարհաբար լեզուն է:

* Լուսանցքում էլ ժամանակ սուլթան Սելիմ Թագաւորին Օսմանցւոց.. թիւրն ՌԺԱ յամիս ամաոյ Ր՟Օ՟:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ Բ·

30·

ԻՄՐՀՈՒ ՊՐՈՒՍԻ ԹՈՒՂԹԱԹԵՒՆ

(Տես էջ 220)

(Շամախու գաւառի Քարքանչ) գիւղի արևելեան կողմում Հանգստարանի մէջ կայ մի քարակիր մատուռ, որ իւր ճակատին կրում է այն արձանագիրը·

Այս նահատակ յայտագաց է ի Տէր բուն,
Որոյ վան Տուրը փոխեցաւ այրեցեալ խոկոյն.
Ի սէր սուրս կատուցեալ է գայս փոքրիկ մատուր
Շամախեցի Եղիազարեան այրն Թաւսուր.
Հայցէք ի Տէնէ Հանդիպողաց՝ սրտիւ սէրուբ
Մաղթել ի տեառնէ վան ինքեան կենդանի Ջուր.
1817 Թվին մայիսի 1-ին:

Այս արձանագրութիւնն արատապատ ենք Մաքար Ե· վրդ· Բաբեանցեանցի «Պղտանեց եկեղեց և գեղեց» աշխատութիւնից, էջ 165—166 (Թիֆլ· 1873)։

Ինչպես արձանագրեալ է մատուռը շինել է Տաշատուր Սիլոպեան Շամախեցի· 1817 Թուի մայիսի 1-ին՝ յաման Խանակ պարսկի Գաւրիճեցու, որ նահատակուել է Շամախում՝ 1417 Թուի ապրիլի 18-ին։ Ժամանակի այս ահագին տարբերութիւնը կարծել տուեց մեզ թէ արձանագրութեան մէջ յիշուած Սահակ վաղգապետը տարբեր է Խանակ Գաւրիճեից·

ցուց, և նահատակուել է 1817 թուի մայիսի 1-ին՝ նամախօսի եւ այս պատճառով էլ մեր Նոր Վկայից ժողովրդական հրատարակութեան մէջ (տե՛ս հատոր Ը, էջ 314) դրել ենք իբրև նոր սուրբ, տարբեր Թաւրիժեցուց, 62 համարի տակ, հանուածակ Մակար եպիսկոպոս Բաբերատացեանցի ոտոշ զեկուցման, թէ երկուսը միևնոյն անձերն են։

Ուրեմն ենք ոչ մեր գրքի դասական հրատարակութեան մէջ ուղղում ենք այդ սխալը՝ իբրև ունենք տալով Մանկս եպս. Բաբերատացեանցին։

44-

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՄԱՆՈՒԿ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՑԻ

(Տես էջ 305)

Սոյն նահատակի մասին գտնում ենք նաև հետևեալ տեղեկութիւնը, Հանդէս Ամսօրեայ, 1901, էջ 342–3 (յօդուածագիրն է Ն. Ֆ. Ց.)։

Յօդուածագիրը նկատդրում է որ Վիեննայի Ս. Ստեփանոս եկեղեցում պահուող Ս. Ստեփանոս Հայատառ նշխարը գուցէ այս նահատակինը լինի։

«Վիեննա քաղքին ... կենդրոնը կը գտնուի Հայաքարձ Մայր եկեղեցին՝ յանուն Ս. Ստեփանոսի, որ իբր բայց ի մասնաւորի աչառութիւն, բարձրութեամբը բովանդակ քաղքին վրայ կբարձրէ....

Զմտնանաք յիշատակելու Հայոց համար այն անգին գանձը՝ որ Ս. Ստեփանոսի եկեղեցին կը պահուի, և որ ազգային տեսիլ հետաքրքրական է քան ամէնքն Ս. Ստեփանոս եկեղեցին իւր հնութիւնովն ու հարստութիւնովն գարմանալիքներովը։ Այս անգին գանձն է Հայազգի Ս. Ստեփանոսի նշխարքն որ առաջին անգամ մեզի յայտնեցաւ 1849 Փետրուար 16-ին, և նոյն տարուան մեր «Եբրոպա» շաբաթաթերթովը յանուանեցաւ Հայերեանս։ Հոս մի առ մի յատուկ կբերենք՝ ինչ որ 1849-ին հրատարակեց «Եբրոպա», մտածելով որ չտեղրուն անծանօթ է

«Վիեննայի Ս. Ստեփանոս Մայր եկեղեցւոյն մէջ Փետրուարի 16-ին սրբոց նշխարքներուն կամ մասունքներուն հանդէսը կատարուեցաւ։ Այս հանդէսը 1363-ին Իւրգոլիոս գրսին ձեռքովը հաստատուած էր, և ան ժամա-

Նահէն ի վեր ամէն տարի սրբոց Նշխարքը հրապարակու-
կը դրուէր որ ժողովուրդը յարգէ։ Բայց Յովսէփ Բ. կայսեր
առենն ինչպէս որ եկեղեցական շատ բաներու մէջ բռնա-
կան չափազանցութիւններ դրուեցաւ, նոյնպէս Սրբոց պա-
տիւ բերող աս հանգէսն ալ արդիւնաւէտ և մինչև հիմայ
անսակ մնացած էր։ սակայն աս պատահութեան տարբերն
մէջ եկեղեցականք ան արդելիչ պարտաւորութիւնէն ազատ
սեպելով՝ նոյն հին հանդէսը գործելով կատարեցին։ Աւազ
խորհրդին ու կողմնական խորաններուն վրայ գրուած Սրբոց
Նշխարքներուն թիւը 220-ը կանգնէր, որոնցմէ ոմանց ամ-
բողջ մարմինը, ոմանց ալ մինակ մէկ մասը կար։ Շատ երես-
ելի Սուրբերուն և բոլոր Առաքելոց գլխացան մասերնէր-
խաչքներէն զատ՝ Ս. Առեփաննոս Նախավկային գանկին ու
Ս. Գրիգոր Նարեկացւոյն գլուխը կար։ Բայց մեզի ամէ-
նէն աւելի գոհունակութիւն պատճառեց անծանօթ Հայադգի Սրբոյ
մը մարմինը։ որուն անունն էր Սուրբ Ստեփանոս ի Հա-
յաստանէ, որուն բուն մարմինը գրեթէ ամբողջ էր, ու մի-
այն գլուխը կար։ Եւ թէպէտ ասոր վրայ կարելի եղածին
չափ ընդարձակ ու վաւեր յանօթագրութիւն մը,
բայց միայն 1543-ին նոյն առենեան գերմաներէն լեզուաւ
գրուած աս յիշատակարանը տեսանք, որ ան Սուրբ Առե-
փաննոս ի Հայաստանէ 1543-ին առնելնէրը Ս. Առեփաննոս
եկեղեցւոյն Սրբոց նշխարքներուն պահապանին ձեռքովը
փառաւոր մնուելի մը մէջ գրուեր է, և սուրբ պաղտրիա-
մըն է, ու իր պրպտութեանը հաւանական յարգութիւն ընծա-
նելու համար ամէն տարի ժողովրդեան առջևը կը գրուի։
Բացձայն էր մեր ազգային պատմութեան մէջ ասոր վրայ
դռնէ փորը յիշատակ մը դտնելը։ Գուցէ 1471-ին Հայաս-
տանէն Կոստանդնուպոլիս պահպանուելու եկած ու
զքաստառած Առեփաննոս պատանին ըլլայ, որուն վրայ եղած
գրուածը յիշատակութիւնը կորստած ըլլայ։

68.

ՊԵՐՈՆ ԼՈՒՍԻՍ ՍԿՓՇԵՑԻ

(Տես էջ 412)

«Մատեան Ագանդեղ Թեքերի մէջ, հինգերորդ տա-
բի, Թէոդոսեան 1860, էջ 101՝ լոյս է տեսել ե. Վ. Գ.
տոքտոր Թեամբ Վայս Պատմահամառօտ Թէոդոսեայ
վերնագրով մի ուսումնասիր, որ ամբողջովին արտա-
տպում ենք այստեղ.

Ա.

Ջի այդ խուժան ժողովին
Ձեռս չեմ կարենալ ուշ իմանալ,
Ազգակա՞ռ առանձին,
Ջմրմեանք խրտնելով կսեսալ յաՀալ.
Մի յանցանո՞ր պատժապարտ,
Կամ՝ աւազակ արիներորդ,
Թէ ապստամբ մահապարտ՝
Ջուժե լեցին վրըիժառուս։
—Ոչ, Թէ չըզիտցան յանդատրի,
Բայց է ճակատն իւր անմեղի։

Դա պարտական զատրեթափայլ,
Այդը գիտը իւր եռանգուն,
Որ անմեհեր անպայքայլ
Գրնայ ըզՀետ կանգ նոցուն.
Եւ ընդ բիւրուց լուսանցայ
Ջոր ըզդայուն յերեսն անմեղ,
Եւ ընդ բիւրուց մաղթանաց

Զոր անկանեն առ նա չքնեղ,
Նա զայս մի տայ պատասխան.
«Ես Քրիստոսի եմ զօրական»։

Աստուած բացաւ ի գաւեղ,
Եւ գաւառացոյն ողջագոյր
«Որգեակ, ծերդ միւ է մնդէր,
Ասէր առ նա ի գոթի պղտոյր.
«Թէ մանկութեան և գեղոյդ
«Դու անըղգայ իցես, ախ Լոյս,
«Քրիստոս Յաղիկ ես մարմնոյդ
«Զոր սրիտեցից ըզհնչա և լոյս»։
Բայց նա մի տայ պատասխան.
«Ես Քրիստոսի եմ զօրական»։

Բաթբէ, փոխեալ անդանօր
Դատաստանաց կարգ և օրէն,
Որ ազատէն գատաւոր
Եւ կապեալն այն է որ ժրքատէն.
Նա ազատ չնորհել կեանս,
Սա ըղշնորհն այն ընծագրէ.
Նա գանձվին զուր մեղանս
Բառնալ ծրդնի կրծնից գըրժող.
Սա զայս մի տայ պատասխան.
«Ես Քրիստոսի եմ զօրական»։

Աղաչանաց անդ ըղհետ
Որ զընդհեցան անգամագիտ,
Բազատանալիք չարագետ
Եկին զայնն խաղալ ըզվիտ.
«Թէ չըհաւատաս, ասէ, զայգ
«Կըրծն մեղոյ՝ բառնայգ ընդ մեռս՝
«Երդուեալ զի՝ ծրդ բարկացոյցէ
«Ըզքարկութեան թափեմ չանթերս»։

Իսկ նա մի տայ պատասխան.
«Ես Քրիստոսի եմ զօրական»։

Եւ յարձակին փոյթ ընդ փոյթ
Դահիճք վառեալ իբենս աչեզ,
Իբրև ի գաշտ մարտի գազոյթ
Տալով յանգէն մարմինն անմեզ.
Անգէն ... ոչ, Լոյս չէր անգէն,
Մաւր և ասպար ունի նա Խաչ,
Ծոր պատրազար հագեգէն՝
Իմեռամարտ մաղչէր յառաչ,
Զայս մի տալով պատասխան.
«Ես Քրիստոսի եմ զօրական»։

Բայց յայն տանջանս աստկազոյն՝
Ծոր սոսկալին տուղք և ինքնին՝
Լուծաւ մարմին պատանոյն,
Այլ կայր անլոյծ, անչարժ ոգին.
Թառամեցաւ մահակիր
Իբր ըզշուշան անկեալ յարօտ,
Փակին չըրթունք վարդամիր,
Աչք կըփակեն երկնակարօտ.
Բայց սիրտ մընչէ յաւիտեան.
«Ես Քրիստոսի եմ զօրական»։

Բ.

Ո՛վ զօրական քաջամարտ,
Քեզ երանէ, հասեր մարտին գումմ յաւարտ.
Հասեր յաղթող անպարտելիդ իշանդէս,
Պըսակելով յաթիւնանելիդ անդ իդէս։

Փառագո՛ վերնից վինչ վերկիր
Անմահատնակ ցոյսն ճաճանչք լուսալիր,
Եւ սիրտք վառին մեր յայն նըշոյլ եռանդուն
Ըզհետ անընչալ յոր գեղեցկիս հասեր դուն։

Բայց մեր կըռուելդ սիրոք խիստ՝
Զոր պըղծդայդ կարծելիք Դադիսներս քընքուշ
Ըզհետ նոցա յաժեռնք Ծուլամք Դաղկաքաղ,
Եւ խոտաստակ կապելիք պըտակ մեզ, ասէիր

Օ՜ն գուռ, ո՛ սիրտք պատանի,
Դու զոր պատուելիք այսօր առ քոյդ տասպանիս,
Ցաւոցս ըղցաւըս քո արտելով մըխիթար՝
Ըզպերազս մեր ըղձանրացեալս խիթ առ։

Ահա չիրվիդ խաղան
Ըզպերս հանելիք խղճատրագ անպետեան,
Ո՛հ գուռ ըզհուր սրով լըցուս սիրոգ անկէզ՝
Ա՛րկ և Դախի առ Էն եւ մերս ողջակէզս—

Գ.

Լա՛յս, սիրտս ըզքեզ սիրելոց յայժ,
Գուխ յիս Ծընաւ ընտանի.
Թէպէտ ըզքեզ Դանելոյ նոր,
Բայց ըզձակամ է ոգի.
Կարծեմ ըզքեզ բարեկամ
Ինձ այս կենաց եւ ընկեր,
Որպէս Թէ նոյն յաղբերաց
Աբելով ըզկաճն էր սիրտ մեր։

Ասեն Թէ գուռ չունէիր
Քեզ բարեկամ ընկեր ոչ,
Այլ Թէ անկեալ տատ պանդուխտ՝
Ունեիր սիրտ լի ցաւօք.
Ծակուն երբեմն առ ափամբ
Անշարժ յոսին զերթէ ըզվէմ
Զալեաց չառաչ լըսէիր
Լըռիկ մընջիկ Թաղծագէմ.

Եւ կարծէիր Թէ բերեն
Քեզ սիրելոցդ ըզհաղագ,

Ըզլօր հաւբոյրս անուշակ
Եւ քեռ ըզձայն սիրասուագ.
Եւ սիրտ հալեալ իկարօտ
Թոր հառաչանս անդ հեղոյր,
Եւ իբր ըզդէտ ի՜ծոմս
Թափէիր հեղեղս հալաբ բիւր։

Եւ այլ երբեմն իհանաչ
Ելեալ բըլլոյն իկատար
Կաղամախից նըստելով
Ընդ քառուերք լայնատար,
Հրատապ սրտիդ խըրդխէիր
Հեղուլ հովիկ կամ չուք սեաւ,
Եւ մերձաւոր ջինջ յաղբիւր
Շիւուցանել ըզծարաւ։

Գանձ՛ցս ըզքեզ, Լա՛յս, քանիք
Լուսին գիշերց չողշողուն
Եգիտ անդէն հըսկելով
Իբր ըզկանթեղ սեղանոյն.
Գանձ՛ցս անգամ եւ աստեղք
Զիւրեանց նըշոյլսը արխուր
Ոչ խառնեցին ընդ վըտակս
Որ քոց յաչաց զեղանիւր։

Դ.

Ո՞վ սո՛ւրբ պանդուխտ, Թող ըզքո
Ցիչեմ ըզդաւս ես ըստեպ,
Գանգի պիճ լոկ սըրտիս
Թէ Թևաւոցի երաչեպ,
Որ հայրենեաց եմ եւ ես
Թափառական վըշտագեաց,
Եւ ես քո պէս պատասխեմ
Ցանձուկ կարօտ սիրելեաց։

Եւ ես, ով Լոյս, ոչ եւ Ք'ո
Հաստակացի քեռ քոյրն
Այն ինչ արիւն ի հոգւոյ
Եաու ողջոյն մի վերջին...
Որ չիք եւ ինձ մայրենի
Ժըպիտ՝ բերողն ըղձալոյս,
Եւ չեռանեմ զոր վան իմ
Թաւեալ անհատ արտասուս...

Լ'ոյս, գու սքրտիկ վըշտահար
Սրացիր յերկինեց լափոփիչ,
Մինչ արտասուք իմ Քանան
Ներմիդ ըղսուրբ կաթարիչ։
Եւ ընդ Ծառովս այս իգուճ
Ջայր հովանին սիրելի՝
Սէրտս խոնիդ յիչատակ
Մըքիվ Նդ երկինս եւ երկիր։

Լոյս Պարսկի գերեզմանի մասին Հ. Մկնաս Ծիշչհեանցն «Ճանապարհորդութիւն ի Վհհաստան եւ յայլ կողմանս ընակելոց ի Հայկազանց տերելոց ի նահանգս Անի քաղաքին» ուսումնասիրութեան մէջ (Վենետիկ, 1830) էջ 342 հետեւեալ տեղեկութիւնը կայ. «Լոյս պարսն պատանին կատարեցաւ վասն ի Ք'ո հաւատոցն, պարսն պատանին կատարեցաւ վասն ի Ք'ո հաւատոցն, և ծադկեցաւ գերեզման նորա զանազեղօք, զոր ձեամբ ի ձաքակորեն տաճարին սրբոյն Աննայիս։ Նոյն գերեզմանի ապատաւած է Նաև Պարսն Լոյս նահատակի վկայաբանութիւնը, որ հեղինակը վերցրել է Ձեռագիր Յայսմաւուրքից։

113.

ՅՈՎՀԱՒԻՄ ՍԱՄԱԹԵՑՈՒ

Յովհաննէս Սամաթեցու վկայաբանութիւնը տպագրուելուց յետոյ (տե՛ս էջ 676—678)՝ պը. Նարեկեան մեզ ոգոյցով տասագնաւ տպագիրները, որ ուզում է Ա. Գալոյ պատմագրատ. Վանի քահանայ հոգեան։ Հետաքրքրութիւնն չունենալով տպագրելը անմիջապէս վկայաբանութիւնից յետոյ տպագրելու՝ տպագրած եղանք Տաւեալուածոյ հրատարակելու։

Ասդլուխ մարմին
Յովհաննայ Նահատակի Թովմաքրեան Կոստանդնուպօլսեցւոյ
ամփոփեալ տապանս
որ կատարեցաւ յամի Տեառն 1843 օգոստոս 10
ի հատակի 22 աւուց.

Գեռ յ'ատոյգ տիս գառաքինեալ գՀանգէս
Յուչեալ յանձին և փորձութիւնս պէսպէս.
Իբրև ոսկի արիաւ ի բոմս տանջանաց
Մինչև արեամբն գմիտս անկման իւր սրբեաց։
Ցոյս անօտեաց՝ գանք և կատարք, մանկեայ,
Մխաբանեալ յարեան մարտ տալ ընդ Նմա.
Աեռւամբ Տեառն եղ ընդ առաջ անվհհեր,
Յաղթեաց և Նա զիտաս Փրկչին իւր Նուէր։

Հանեցաւ Տէր, էջ պսակաբերն յամն ի պահ,
Յորում գահիճն վարէր գանձեղէն ի մահ.
Կապեալ ձեռաք՝ աչքն ի խոնարհ գնայր նա,
Ընդ հետս Փրկչին իւր ընդ չաւիղ Գողգոթայ.

Ամբոխ մեծ էր, և բանաբկան գլուխ իբր օձ,
Փչեալ առ ունկն, ճգներ վառնել ըղձերդն բոց,
Այլ պատանեկին գրգռեալ զգլուխն ևեթ,
Վանեաց զչարն և լուրջ դիմագ ծանր եդ։

Շողաց աստղերն երկայն եհաս ըղծածրակ,
Ի կիսահաս պաթանացէն սպրդ ծագաւ.
Ցայտեր ի սիւնս, այլ նա ընդ մէն մի հարուածի,
Մընչեր հեղին, մէջդ իմ փրկիչդ իմ Աստուածո։

Պահեալ գահիճն և մոլեգնեալ յարենէ
Իբր ոչխարի զաւչն ի կոխորդն գնէ,
Այնք պատանեկին խփեալք գչնչահաս ողջունեն
Որ գնդին առեալ Փրկչին նոխրեն։

Կապեալ վեմ մեծ գմարմինն ի ծով ընկեցին,
Ամպրոպապրիկ ջուրք իբր ի ցաւս երկինքըն,
Ի թաթխուանց խռովեալ անգունդն սիսաստ,
Ջանգլուխ ուռնդն բերեալ ժասոյց յերկրս ատտ։

Որ գայ չիմիմս նահատակիս այցելու
Առցէ նրանայս և չիշեսցէ անմոռաս,
Եթէ ի չնորհս սորա գմեղ Ցէր փրկեաց,
Ծօրէ անտի յարենէ և վահանաց։

Այս տապանագիրը ընդօրինակուած է Գեալէ եղբօրէ (Եէաճ-Դուէլէ)։ Առանց Գերգեհանի «Տաճմուրճեան Հայոց գրքում» (էջ 516) նահատակութեան ամսաթիւը հաստատած է օգոստոս 17։ Մանկան տապանագրի այն ընդօրինակութեան մէջ նահատակութեան ամսաթիւն է օգոստոս 10։ Եթէ տապանագրի ընդօրինակութիւնը ընագրին համապատասխան է՝ անշուշտ նահատակութեան ճշդ ամսաթիւը պէտք է համարել օգոստոս 10, 1843։

ՅԱՆԿ

ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

ծ.—Յանձնարարանից մէկ, ջ.—Տեղեկութեանց մէկ։

Աբել 153։ Աբէլ 153ծ. 184, 316, 582։ Նաբէլ 153ծ. Նաբէլ 153ծ. 398։ Յաբէլ 398ծ.

Աբուգաբր (Յովհէլ Գաբունեցի)68։ Բաւագարդ 47։ Բաւագար 52, 54, 68։

Աբբահամ Նահատակ 76, 153, 156, 243ծ. 316։ Աբբրահամ 153ծ.

Աբբահամ քահանայ Նահատակ 422։

Աբբիսմ Տքապեղծցին հայ աւազակապետ 713ծ.

Ա. Ագնատես 204ծ.

Ագունիս գետ 423, 424, 425, 428, 429, 432ծ. 433ծ.

Ագամ Նահատակ 25, 92, 160ծ. 236, 261ծ. 361, 538։

Ագնն գրաբար 160։ Յագնէ 160ծ.

Ագաթ քաղաք 552 (տէ տանճանու Ղրեմա՝ է պանդոզ քաղաքն Թուրքաց, որ կոչիւր առաջագոյն Լիզուա։ Ագաթայ տես նոյնի էջ 552)։

Ագգին ամերապետ 168, 175ծ. 189ծ. Եղգին 168ծ. 175ծ. 183ծ., 189ծ. Եղգին 175ծ. Ագգնեն 175։

Ագնդ կին նշմ. տես Գաւառ ական։

Ագնդ Պէկ՝ Տալ Փանգիրէ Նահատակի 568։

Ագճանան Տալ Վերկայտա Այլ վազ Գաւառացի Նահատակի 531։

Ագթապակ Եշխան Նաչխոյ որդի Զաւալ Եշխան Նահատակի 102։

Ագթապակ ամերապետ 55։

Ագտանց եկեղե 354։

Ագաշխէտ (=Վաղաշակէտ) 562։

Ագէքսանդրապոլ 674ծ.

Ագի փաշա մեծ վէմք 343, 344։

Ագիրատ տես Ագիրատան։

Ագիրատան 3, 13, 13ծ. 15։ Ագիրատան, Ագիրատան, Ագիրհատան, Ագիրատան, Ագիրատան, Ագիրատան 3ծ. Ագիրատան 13ծ. 15ծ. Ագրատան 13ծ. Ագրեբատան 15ծ. Շահնամէ գ. կ 178, Ագիրատ։

Ագիս գետ 15։ Յագիս 15ծ.

Ագիւր գետ 467, 468։

Ագամվերաթի պատրէ 450։

Ա. Ագիոս 431ծ.

Ագլանգ փաթշահ 339։

Ագիսյան տես Աղիսյան.
Ագռավքար 220. Ագռավքար 674տ.
Ագռավք տես Աղռավք.
Ագռնամարդ տես Ագռամարդ.
Ագռնոտ տես Աղռնոտ.
Ագռոտն 154.
Ագռիա սուլթան (Բ) 537.
Ագռիա փաշա տես Կլակիլ Ագռիա փաշա.
Ագա-Մահմեդ-խան 618.
Ագրակ գաւառ 478. Ագրակ 478տ.
Ագրբանդը՝ հայր Յարութիւնն Կարնեցի Նահատակի 626.
Ագրիմար 173, 176, 177, 178, 180, 181տ, 183տ, 189. Ագրիմարդ 173տ, 176տ, 181տ, 189տ. Ագրիմարդ 181տ, 189տ. Ագրիմարդ 181տ.
Ագուանք 24, 31, 43, 319տ, 607.
Ագշաբուլիսան 139, 148տ. Ագշաբուլ 139տ. Աշխարհս 139տ. Աշխարհս 139տ.
Ագպերման (Ակկերման) 341.
Ագմաման 497.
Ագմաղեկ 64.
Ագուսան կամ Մատրան եկեղեցի Սպահանի Սբեան թաղում 549.
Ագուսիա 342. Ագուսիա 342տ.
Ագինամբեկիչ եկեղեցի Նոր-Ջուղայի Սբեան թաղում 548.
Ագհեաձոր Նահատակ 129, 131, 132տ.
Ագիրադին (տես Աղդին) 189. Ագիրադին 189տ.
Ագիզ քաղաք 352տ., 420տ. Ագիզ 350. Ագուիզ 350տ, 360, 368, 416, 420տ, 449, 453, 455.
Ագիզամանդիս եշխան 130.
Ագիզհաման գաւառաւոր 130.
Ագիշտպահ 158. Ագիշտպաւոր 158տ. Ագիշտպաւոր 158տ. Ագիշտպահաւոր 158տ.
Սբ. Ագրդի վանք 586.
Ագրդոյ վանք 724.
Ագուկ եկեղեցի 184, 467. Ագուկ դպրեվանք 48. Գաւիթ Ագուկ 231.
Ագաքը քաղաք 627.
Ագյուղատա գաւառ 51. Ագյուղատա Նահատակ 61. Ագուղատա 488, 496. Ագյուղատեան եկեղեցի 400. Ագուղատեան գաւառ 491. Ագյուղատեան գաւառ 105.
Ագանկա կաթուղիկոս 93, 93տ. Ագանկան 84.
Ագանկա առագաստ 448.
Ագգլիա 676.
Ագգլիացի 204տ, 677. Ագգլիացիք 539, 540, 541, 542, 544. Ընկերագր 204տ.
Ագգամարդ 465տ.
Ագգաւի 566.
Ագգլեա քահանայ Նահատակ 423, 424, 426, 427, 429, 431տ, 432տ, 433տ, 466տ.
Ագգլեա վարդապետ 94.
Ագգլի Խոսրէնեան 691.
Ագի քաղաք 134տ. Ագի Քեռդքաղաքեան գիւղ 134տ, 135տ.
Ագնձղնապատ ուխտ 282.
Ագնձև ձորեցիք 427.
Ագնա՝ մայր Պետրոս Տայգապետի 258.
Ագնա՝ դուստր Նիկողայոս Պռոսագի Նահատակի 532.
Ս. Ագնացի վանք Կախայ գաւառում տես Ծովակիմայ և Ագնացի վանք.
Ա. Ագոյշ 465տ.
Ագնան Նահատակ Թէոդիկեցի 608.
Ագնան՝ մեծ Եղբայր Բագրատայր Թոխաթցի Նահատակի 490.
Ագնիկոս եպիսկոպոս 527տ.
Աշխարհս կամ Աշխարհս տես Աղշարհս.
Ագղերիկ 515.
Ագիան 708.
Ագրօեան քնանիկք 627.
Ագակ գիւղ 482.
Ագան աշխարհ 25, 31.
Ագաքանր գիւղ 694.
Ագաքել քահանայ Նահատակ 94, 95տ.
Ագաքել վարդապետ Բաղիշեցի 243, 260, 260տ, 261տ.
Ագաքել Գրիգոր Կաթեցիս ազգականքեր 274տ.
Ագաքել 349.
Ագաքել վարդապետ Գաւրիէլեցի (?) 503, 720տ.
Ագեան գիւղ 48.
Ագաղ՝ հայր Լայս Գրիգոր Նահատակի 549. Ագաղ 549տ.
Ագիս 383.
Ագան 549տ.
Ագան Սահլան տես Սիկ Ագան Սահլանն.
Ագանշահ Թագաւոր եղեմաց և պարսից 31.
Ագհարան գիւղ 689.
Ագարան քաղաք 434, 436, 521. Ագարան 539.
Ագրիանի գիւղ 231.
Ագրեսան 213, 223.
Ագրիք 116, 415, 463.
Ագաստան գիւղ 424.

Սբ. Ագաստածածին եկեղեցի Տրապիզոնում 698.
Սբ. Ագաստածածին եկեղեցի՝ Տաւրիկեան Նահանգի Դաբաստրայք քաղաքում 568.
Սբ. Ագաստածածին եկեղեցի Կարնում 643.
Ագաստածածնի ուխտն, որ այժմ Աւետիս կոչի 715.
Ագաստածածնի ուխտն ի Սուխարա 265, 279.
Ագաստածածնայր Եփրատեայ Նահատակ 353, 354, 355, 357, 358տ. Ագաստածածնայր Եփրատեայ 358տ.
Ագաստածածնայր Կաֆայի Նահատակ 329, 331. Բուլղարան 330.
Ագաստածածնայր՝ հայր Գաբան Լայս Նահատակի 386, 401.
Ագարագատական 353.
Ագարագած 51, 52.
Ագախտա գիւղ 445.
Ագահանի գիւղ 566.
Ագահկեացիք 122.
Ագամ 274, 275. Ագամեան ազգ 625.
Ագամիչ՝ խորհակոզ բահկին Ս-ահակ Գաւրիէլեցի Նահատակին 220.
Ագայլ լիճան 523.
Ագապետական 658.
Ագահի 257.
Ագբայ գիւղ տես Ագբայ.
Ագզգան կաթողիկոս 465տ.
Ագբայ գիւղ 434. Ագբայ 488.
Ագեւ՝ անգլիանի ազգի Գաւրիէլ Սեբաստացի ուսացողի 22տ.
Ագեորգիք 368տ.

Աղտման Խորհրդեական 691.
Աղղուամ տես Կաթին.
Աղխատավէտ նահատակ՝ եղբայր Թովմա Մեծոփեցի վարդապետի 231.
Աղխանաշէն գիւղ 25.
Աքծաթ-ամանք 694.
Աքծէկ քաղաք 184, 230, 231, 264, 266, 268, 279, 280, 281.
Աքծկի գիւղ 442, 443.
Աղղուն Տարկահան 101, 102ա.
Աղղուն Խան բռնախալ ազգին Նեառոյց 117.
Աքծէչ քաղաք 184, 185ա, 219. չեփերքէն Աքծէչու 168. եբակէն Աքծէչու 231, 715. Աքծէչ դաւառակն 680. չեփերքէն Աքծէչոյ 714.
Աքու-Քէն՝ եկեղեցին անուն առաջի Սուրբ-Նշան Նահատակի 609, 610. Յարուցեալն 609.
Աքսարատ քաղաք 58.
Աքսիման եպիսկոպոս 261ա.
Աքցուկ 23, 607.
Աքփա գիւղ 701.
Աւազ Սուրբ-Աստուածածնի նահատակ 152, 157, 162, 163, 164, 165ա. Աւազ 157ծ, 164ծ.
Աւազակ Խան 439.
Աւետաւոր տեղան տես Առաքելաւանդի տեղան.
Աւետիս Առաքելի նահատակ 478, 479, 480, 481, 482, 483ա.
Աւետիս քահանայ 724.
Աւետիք կաթուղիկոս նահատակ 346, 347, 348, 349.
Բաբելոն 223. Բաբելոնի, Բաբելոնի 223ծ.
Բաբերդ 333, 335, 338ա, 703, 708. Բաբերդ 333ծ, 335ծ.
Բաբերդ գիւղ 478.
Բագրեւանդ գաւառ 562.
Բաղինկ գաւառ 48.
Բաբախէն 98.
Բալըքլուայ քաղաք 685.
Բալու քաղաք 104.
Բանուա՛ մայր Եաղուպ Պաղիկ փառաւորի 318, 324. Բանուամ 318ծ.
Բանջամ վաշա՛ բզկէնի Կարնի քաղաքի 632, 638, 641, 649. 662.
Բաղդադ 213ծ. Բաղդադա 213. Բաղդատա 146, 213ծ. Պաղդատա 213ծ, 219.
Բաղդասար մետրապոլիտ Հասանի Զալալեանի 607.
Բաղէշ քաղաք 158, 234, 242ծ, 243ա, 250, 263, 272, 281, 282, 283, 300, 303ա, 304ա, 440, 441, 702, 718. ի մայրաքաղաքն Բաղէշ 437. Բաղէշ, Պաղէշ 158ծ. Բաղէշոյ վանքն 715.
Բաղդասար Թոխաթցի նահատակ 490, 491, 494, 500ա, 501ծ. Բաղդասար 494, 495, 496, 497, 498, 499.
Բաուեան գաւառ 445.
Բաուկիոս Մեծն 75.
Բաքալ 64.
Բաքենոզ վանք 244, 251. Բաքենոզ 251.
Բաքթոզ լեառն 151. Թաքեաքթոս 151.
Բաքղամ գիւղ 515, 516ա.
Բամպոյ եկեղեցի 478.
Բաղուանակ կամ Պուտաիս Ամբիծոյն նահատակ 360, 361.
Բաքդաղ ագաչ 478, 479.
Բգեշքաղէն 437, 441ա.
Բեզկաք 125, 157, 200, 217, 356. Բեզկաք 200ծ.
Ս. Բենեդիկտոս 482ա.
Բեզկէն քաղաք 166.
Բզնունեաց գաւառ 59, 266, 279, 284, 292.
Բիանոսոս 42ա.
Բիւրականեան տես Կոստանդինոպոլսեցի.
Բուխաան 378. Պուխաան 378ծ.
Բուղդան տես Առաքաւոտաց Կաթողիկոսի նահատակ.
Բուպաքը, Բուպաքը տես Աբուբաքը.
Բուբհան Ղազի տես Բուբհանադինն.
Բուբհանադին 137, 148ա. Բուբհանադին, Բուբհանադին, Բուբհանադին, Բանբհանադին, Պուբհանադին, Պուբհանադին, Բուբհանադին 137ծ. Բուբհան Ղազի 146ա. Պուբհանադին 146ա, 148ա.
Բուբհան գաւառ 435.
Բջնի 50, 136.
Բրուտ գիւղ 552, 558ա, 559ա. Բրուտ 558ա. Բրուհրուտ 559ա.
Բոքաղան 98.
Գաբրիել Տիեզերապահ 140, 487.
Գաբրիել Պաղաթիացի նահատակ 484, 487.
Գաղատա եկեղ նահատակ 445, 446, 447, 448.
Գամալիել առաքեալի վանք 247.
Գամերք 75, 88.
Գայլանք կոյս 258. Գայլանեանք 494. Գայլանեանք 500.
Գանձակ քաղաք 25, 31, 43, 71, 96.
Գանձասար վանք 102, 694.
Գառնի գիւղաքաղաք 60, 67, 70.
Գառապ Կարնեցի (Գրիգոր) նահատակ 631, 638, 639, 644ա, 645ա, 647, 659, 670.
Գառապ կուսանք 516ա, 518, 519.
Գարա գեղ 708.
Գարա-սու (Սև Ջուր) ազգութ 701.
Գաւհար, Գաւհարաքն տես Գոհար.
Գեղհան 64.
Գենուացիք 685. Ջենուեզեաք 686.
Գեղեքին վանք 99.
Ս. Գէորգ 194, 197ա, 272, 693. Գէորգ 194ծ.
Ս. Գէորգեայ եկեղեցի Բաղէշ քաղաքում 718.
Գէորգ սպիղիր 627.
Գէորգէ Քաղաքացի վաճ 31, 46.
Գէորգէոս քահանայ 84, 85.
Գետի կողմ 736ա.
Գետնեայց գաւառ. (Անապ) 467.
Գոլշտեան 688.
Գոհար կամ Բաաճայ Մանկացի նահատակի տես Բաաճայ.
Գոհարենէ Սեբաստացի նահատակ 9, 11ա, 12, 16, 17, 18, 19, 21, 22. Գաւհարենէ 9ծ, 12ծ, 16ծ, 17ծ, 18ծ, 19ծ.
Գօնարենէ 9ծ, 12ծ, 16ծ,

17ն, 18ն, 19ն. Թօքաբինէ 9ն. Թուխարինէ 16ն. Թաւվաքինէ, Թոխաքինէ, Թաւհաքինէս, Թաւհարինոս, Թօհաքինոս, Թոհարինոս 18ն. Թաւարինէ, Թոհարինոս 19ն. Թոհարինեանք 13, 21, 22. Թօհարինեանք, Թաւհարինեանք 13ն, 21ն. Թուհարինեանք 13ն, 21ն. Թօհարեանքն 13ն.

Թոռին գաւառ 521, 552, 558. 559ա.

Թոռիաձ 125.

Թոմաց վանք ար. Աստուածածնի եւ ս. Գէորգեայ ցօղափաքն 272.

Թուխարաց քաղաքագիւղ 212. Թուխարաց 211ն.

Թոռլու 75.

Թուխ (?) 405.

Թուրքիատն 609ն.

Թրեղոզ Ափփակեցի Նահատակ 434, 435, 436.

Թրեղոզ Ափփակեցի Նահատակ 701.

Թրեղոզ վարդապետ Բաւուեցի Նահատակ 104, 111, 112, 113, 116, 117ա, 118ա.

Թրեղոզեցոց 111ն, 112ն, 113, 114, 115.

Թրեղոզ Կաւատացի 58, 63, 104, 105, 127, 236, 242, 276, 341, 374, 386, 387, 391, 401, 402, 411. Կաւատացի 218, 415, 431ա, 525, 527ա, 725.

Թրեղոզ Նահանգապետ 728.

Թրեղոզ վարդապետ Պիճենցի Նահատակ (Ակռնոց) 182ա, 183ա, 264, 272ա, 273ա, 274, 275, 279, 280, 281, 282. Թրեղոզեան 264, 269, 271, 272, 276.

Թրեղոզ Կարնեցի Նահատակ 520.

Թրեղոզ Կեչկոզցի Նահատակ 95.

Թրեղոզ Հաղպատեան Կուչնեցի Նահատակ 96, 97.

Թրեղոզ Նահատակ 699.

Թրեղոզ Նաթեկեան 282.

Թրեղոզ աբբեղպիսկոպոս Սեբաստիոյ 8.

Թրեղոզ Տաճեւացի 218, 265, 487ա. Մեծն Տաճեւացի 281.

Թրեղոզ Տաճեւացի Մանուկ Նահատակ 503, 520.

Թրեղոզ վարդապետ՝ Շաքարեա կաթուղիկոս Նահատակի գանձի հեղինակը 177, 182ա.

Թրեղոզ քահանայ՝ հայր Թաւվիթ Խոզեղբղրի Նահատակ 306, 308.

Թրեղոզ վարդապետ Կաձացի՝ Աստուածաստուբ Կաձացու տապի հեղինակը 329, 331.

Թրեղոզեան եպիսկոպոս Կարնեցի Նահատակ 121, 123, 125, 126, 127ա.

Թրեղոզ մեծ բարեբնապետ (?) 357.

Թրեղոզ Աղթամարցի 358ա, 516ա. Թրեղոզեան 357, 516ա, 517ա.

Թրեղոզեան կաթուղիկոս (Ե)՝ եղբայր Ներսէս Պլուզեցի կաթուղիկոսի 31, 68. Թրեղոզ Մեծն 276.

Թալալ Ծառաց 380.

Թառնան գիւղ 691.

Թամանոս 209. Գամըշխ 108. Խշխ 108ն.

Թամուզ Տաշտի 122. Եբկաթաքար 122, 123.

Թանիել մարտագէ 49, 154.

Թանիել փոխ Նաչխենցի Նահատակ 607.

Թաշտշէն գիւղ 690.

Թաոնս 538ա.

Թաւուսի ուխտն ևս Ծիծռայ վանք.

Թաւուխկանց կիսաւեր վանք Ինձա գետ. ազգ. 695.

Թաւուշն գիւղ 234.

Թաքանագէ գաւառ 75, 421.

Թաւկի մարտագէ 64, 125, 154, 160, 162, 356, 556, 598.

Թաւկի եպիսկոպոս՝ Յովհաննէս քահանայ Զամչեանգեղ վիպագրանութեան հեղինակը 207.

Թաւկի եպիսկոպոս առաքեալ Հաղբատայ 618.

Թաւկի քահանայ՝ Յովսէփ Թուհեղու Նեղբղրեանի հեղինակը 61, 66ա.

Թաւկի եբեց Բաղուեցի՝ Թրեղոզ Բաղուեցու վիպագրութեան հեղինակը 104, 106, 117ա.

Թաւկի աբեղայ Նահատակ 340, 342.

Թաւկի եաբբեղբղի Նահատակ 306, 307, 308, 352ա.

Թաւկի Սեբաստացի Նահատակ 504—508, 511, 512, 515, 516, 518, 519.

Թաւկի՝ հայր սբբոց Թոմաբինեանց 12, 22ա.

Թաւկի (?) 518.

Թաւուզ՝ Բաղաւատաբ Նահատակին տուած անունը Թբղփատաւուզ ձեւով 490.

Թաւրէժ 720ա.

Թեկոս Թագաւոր 121.

Թեղեան գաւառ 129, 132.

Թըմշխ ևս Թամանոս.

Թժուբրադէմ 442.

Թիսկինեանս 121.

Թոխիս ևս Սբգոնիս գաղաբ.

Թուխն գաղաբ 47, 53, 54, 55, 65ա 67, 69. Նաստրովանէիս 47.

Թվիսի գիւղ 631, 638. Գբնիսի 647.

Թրամսիի գիւղ 339.

Թրամշահան 545.

Ժառիճ 681.

Ժաղուզ վարաշտ 313, 320, 323, 326, 327. Պարսպ 323ն, 327ն.

Ժաուբիճ 463.

Ժգեցաձոր 703.

Ժգեպտացիճ 122.

Ժգեսացիճ 75.

Ժգեսիա 369, 415, 420ա. Ուբռնա 369. Ուբռնա 422.

Ժզը (?) 485.

Ժզգին ևս Ագգին.

Ժզգեշիբ մեծ Գաղան 479.

Ժգեկիա 64.

Ժգնկայ 15. Նրպնկայ 15ն, 680.

Իբաե-Թուբէ 736ա.

Իբռնայ ամիրապետ 31, 46.

Իգեգեայ գաւառ 15, 75.

Իգամսբգ գիւղ 523, 524.

Իգեգանդ 434. Իգեգեայ 700.

Իգեմացիճ 24, 31.

Եգեսապա 155. Եգեսապան, Եգիպտոս 155ե.
Եգիչէ առաքեալ 272ա, 308ա, 352ա.
Եգնատեի ե հաւատառաւոյ Նոմ. 166, 168, 169ա. Եգնատեէ, Եգնատիէ, Եգնատեի, Եգնատեէ 168ե.
Եմմնադեր 75.
Ենոմ 153, 261ա. Հեղոմ 153ե.
Ենոք 153.
Եպիտրոս վիպ 337ա.
Եռաղէ մարգապէ 24, 154ե, 414. Եռաղեան 154. Եռաղեան, Եռաղեաս 154ե.
Երեսի գեա 58, 151, 618ե. Պապիսեան 613.
Երեմիան 154. Երեմիոյ, Երեմիա, Երեմիան, Երեմիաս 154ե.
Երեսան քաղաք 445, 448, 491, 496, 497, 521, 522. Երեսան բերդն 424.
Երեսան Թղթ Հռոմայոց 539, 548, 549.
Երկրենիոյ տես Երկիոյ.
Երկրիպատ տես Դամասք Տաշտան.
Երմինդան 328ա.
Ս. Երմոս 228ա.
Երուսաղէմ 56, 68, 162, 244, 251, 268, 318, 319. Սոպեմ 665, 671, 672, 673, 723.
Եւա 236.
Եւդոկիա քաղաք 490, 494, Գոհիա 570. Թօխաթ 490. Թուխաթ 494, 497. Թոխաթ 569.
Եւսաթէոս 22ա.
Եւսթոսաս շարադրիչներ 727.
Եւսոպացիք 676, 677.

Եփեսէ 26.
Եօվանէ Պէսեէլնց 616.

Զալ 521.
Զալիսս 708.
Զամէնաիկին մաք Ամէնատաց Նահատակի 129.
Զաքար օղլի Թուդջատաճ 712.
Զաքարիաս 154. Զաքարիոյ 154ե, 243. Զաքարիս 154ե.
Զաքարիս Ախթամարայ կաթողիկոս Նահատակ 170, 172, 173, 176, 177, 178, 181ա, 182ա, 183ա.
Զաքարիս արդասիք վարդապետ պատրիարք Մեծի Գողոյ 724.
Զաքարիս վարդապետ 496.
Զաքարիէ առնուածէ Նահատակ 229.
Զաքրէ Նահատակ 695.
Զնեան շարագրած 230.
Զնկազան գետ 231.
Զմեռնիա 627. Զմեռնեան 490, 494, 621, 626. Զմեռնեան 383. Եմիր 621.
Ը. Զոհնիս 243ա, 272ա.
Զուբիկնոյ տուն 631, 632, 647.
Զուարտ Մոմեան Նահատակ 120.

Եղբին տես Ադբին.
Եղբ Տաքի 473.
Եմին Ճօճայ 344.
Եմիսածին 181ա, 312ա, 340, 345ա, 385ա, 424, 453, 464, 471, 476, 494, 495, 496, 537, 723. Եմիսածին Գանձապատ Եկեղեցի 122.
Եղդրատ տես Պարին.
Եղեկիէ Ե. 612.

Ընդեղի մատուռ Վարդանդատ 119ա.
Ընկաղ զբ տես անպիտակբ.

Թագաւորի՝ եղբայր Աւետիս Առաքելի Նահատակի 482.
Թագէզ լեառն 160
Թագուհ գաղ 98.
Թադէոս եղեց Նահատակ 371.
Թադէոս առաքելոյ վանք 325.
Թաթիոզ 101, 221, 346, 444, 557, 680 եւ. Տաթիոզ 99.
Թաթիոզոյ՝ գպիսաւոր ոմն ի Վեհապոյ ազգէն 115. Թաթիոզա 151ե.
Թաթոյ 319ա.
Թաթուլ Թեան տես Բաթթաղ Լ.
Թաթիկոսաւէ Բօղոսի՝ շուկայ Գրուագաղաւ 531.
Թամամ կամ Նահապետաւ կոյս Եռագլխոցի Նոմ. 521, 522, 523. Նահապետաւ կոյս 524ա.
Թամազ Մանգէ Նոմ. 163ա, 186, 188, 190, 191, 192, 194, 196ա, 197ա.
Թամնոյ տես Լանկեմատոյ.
Թաթիոս գեա 688ա.
Թաւրէգ 208, 210, 211, 212, 217, 313, 322, 328. Թաւրէգ 117, 208ե, 211ե, 212ե. Թաւրէգ 208ե, 212ե. Թաւրէգ 208ե. Շահատաան 208.
Թեղնեան վանք 68.
Թէր գեա 557 (Տան).
Թեղգաձեա 465ա.
Թեղգաձոր Տիւրակի 132ա.
Թեղգոցա Մեքսուտացի Նահատակ 3, 4ե, 9ե, 10ա, 11ա, 22ա. Թէղգա ա 3ե, 4ե. Թէղգոյ 10ա. Թուաս 4, 9. Թոքաս 4ե, 9ե, 11ա. Թէղգոյս 4ե.
Թոաս գաղաւոր աբգաղ 8, 9. Թոաս 8ե, 9ե.
Թէղգոյս Կեսարացի Նահատակ 73, 75, 77, 82, 85, 88, 91, 93ա. Թոյս 93ա.
Թէղգոյս զօրավար 330.
Թէղգոյսոյ տես Գաղին.
Թիֆլիզ Տաք Ամէնատաց Նահատակի 129.
Թիֆլիզ 609, 611, 612, 616, 617, 618, 619. Տֆիլիս 414.
Թոխաթ տես Նեձոկիա.
Թոմմա վարդապետ Մեծոփեցի (տես նաեւ Թուման) 719ա.
Թոմմա Նահատակ 263.
Թոմմա առաքեալ 218. Թուման 353.
Թոքաս Բ եշխան Հոյոց 31.
Թոքաս արեւոյ Նահատակ 139, 147ա, 148ա. Թէղգոյս 142. Թոքաս 139ե.
Թոքաս (եղեսացի) Նահատակ 369.
Թոքաս Հռոմկլայեցի Նահատակ 332ա.
Ս. Թոքատ Եկեղեցի Ամիդ քաղաքում 352ա.
Թոքոսլի գետ 703, 705, 706, 707, 708, 709.
Թոխման Մանուկ Տիգրանակերտցի Նահատակ 605, 606.
Թուման քաղաքապետ Մեծոփեցի 714.
Թուման նախնապատ Երկրագործ 204ա.
Թուման Հանաոյ 272.
Թուման Պարսից Հայր Նահատակաեի

*

տաղի հեղինակը 409, 411, 412տ.
Թուէ՛ալ՝ Թամար Մեհեսցու. Հայրը 188.
Թուբբաալ գաշա 47.
Թուբգասեան գիւղ 415, 420տ.
Թուբք 3, 416, 498, 499, 536, 552, 557 եմ.
Թուբքասան 213ծ.
Թուբքման 145, 185տ, 189.
Թափրաք Քաղ 565.
Թօղօլ՝ եղբայր Վասվասէ նահատակուհու. 647.

Իբրահիմ Սուլթան 453. Իսրահիմ 494.
Իբրահիմ խան 607.
Իգնիս տես Ջիւլռնիս.
Իլարեան 368տ.
Իլմ գաղաք 341.
Ինճանեան տեղի 296.
Ինջա գետ 695.
Իշխանի վանք 50.
Իպրահիմ փաշա 638, 658.
Իպրահիմ տես Իբրահիմ.
Իսահակ 153.
Իսահակ կամ Յովհաննէ Պարսիկ Թուղթի նկերնահատակ 208, 209ծ, 216, 217տ. 219, 725, 725տ, 726տ. Սահակ 209ծ, 216ծ. 217տ, 725. Իսհակ 209ծ. Յուսափ 217, 218.
Իսիգոտ 243տ.
Իսկօտ Իշխան 132տ.
Իտալ 544.
Իսկէլէ գաղաւզի 687.
Իսմայիլ 24. Իսմայէլ 383.
Իսմայէլացիք 104. Իսմայէլեան ազգն 121. Իսմայէլականք 121. Իսմայէլեան ազգն 330. Իսմայէլի ազգն 355.
Իսատմայէլ տես Կատանդնէսպօլիս.
Իսպայէլ 62, 63, 153ծ. Իսրայէլ 125, 153ծ. Իսրայէլ 153.
Ի. Իրայիտա 454տ.
Իւանէ Հայրապետ 96.
Իւանիւտաց 337տ.
Իւսուֆ տես Յուսուֆ ամիրայ.

Լաթիան գաղաք 211ծ, 212, Լաւիչայն, Լայիւանք 212ծ.
Լանկիամաւք 136, 146տ, 148տ, 151. Թամաւք 221. 265.
Լաչա Թադաւոր Վրաց 96.
Լատին ազգն 414.
Լեան Ք աղբայ Հայոց 93.
Լեան 549ծ.
Լեվէացիք 490. Լեվիացիք 626.
Լեմն կղզի 184.
Լոյս Գրկազոյ Նահատակ 539—545, 547, 548, 549, 550տ.
Ի. Լուսաւոր 589.
Լուսաւորիչ տես Գրիգոր Լուսաւորիչ.
Լօման փաշա Ղարսոյ 722.
Լօռեքան գեղք 478.

Խազ Եպիսկոպոս 549.
Խալուն 102.
Խաթթայ վանք 688տ.
Խալիֆա մականագրած 484.
Խալիկ Նահատակ 361, 720տ.
Խալիկ գաւառապահ 300.
Խալիկ փաշա Յուզաս օղլի 581.
Խազանաց գաւառ 333. Խախանաց 333ծ.

Խամուրայ վիճակ 566.
Խանում վիճակէն 562—567.
Խաչատուր Տիգրանակերտցի Նահատակ 455—464, 465տ, 466տ, 720տ, 721տ.
Խաչատուր Կոտիցի Նահատակ 350, 351, 852տ.
Խաչատրեան Աւտուտհատուր 312տ, 441տ.
Խաչատուր Եպիսկոպոսեան Շամախեցի 725.
Խաչին գաւառ 31, 101, 607.
Խաչիկոյ Անի գաղաքի մօտ 135տ.
Խաչիկ՝ Հայր Պատուականի կամ Ագիւնահատակուհու. 488.
Խաչոյն՝ տեղի մի քարձրաւանդակ, յաքեմտից կողմանէ հանդիպ գեւղացարչին Գառնուս. 60.
Խառաբատ գիւղ 166, 168. Խառաբատ, Խառաբատ, Խառաբատ 166ծ.
Խարաբէ փոքոց Թեղկի քաղաքում 166. Խարապատ, Խառաբաթ, Խարապատ 166ծ.
Խարբերդ 104, 107, 108, 118, 306, 308տ, 702. Խարբերդի 108ծ, 117տ.
Խարպանդ ագա 108.
Խաւշա՝ ծղզի Վասակ պատրանկի Նահատակի 688.
Խաղաղշայ (Խաղշայ, Խրաղշայ) մանուկն Նահատակ 376, 377, 378, 379, 381, 382.
Խեղան քաղաք 247, 250, 252, 259, 261տ. Հիղան 247ծ, 250ծ, 259ծ (տես Հիղան).
Խեչաղո կամ Ննջեցեալս քաղ. 77.
Խլաթ քաղաք 279, 284, 292. Ղլաթ 467.
Խնկոնք 94տ, 95տ.
Խոյ քաղաք 414.
Խորան՝ ծղզի Վասակ պատրանկի Նահատակի 688.
Խոյնան Նահատակ 735տ.
Խոնթքաղ տես Մուշոյ Խուլքան.
Խոշապուհէ գետ 692.
Խոտանդն տես Հոխիսիկ Ննջեցեալն.
Խոսոթաղեցիս տես Գուբին.
Խոսրով Գանձակեցի Նահատակ 25, 26, 27, 29, 32, 33, 39տ. Խոսրով 23, 33ծ, 40տ, 43, 45, 66տ.
Խոսրով Սուլթան՝ մեծ իշխան 435.
Խոսրով փոքր 479, 480, 481, 482.
Խորասան 221, 353.
Խորհնաց (Մոխէս) 40տ.
Խորհայ Երկիրն 258 Խորհայ Երկիրն 258ծ.
Խորս՝ տեղի Կուրին քաղաքի մօտ 55.
Խուլք քաղաք 353. Աչխարհքն Խլթայոց 354. Խթայոց 354ծ.
Խուլն 98.
Խուշա 96.
Խուսանձա կամ Խուսանձոյ՝ վերադարձու տան Ամիրագին ամիրային 1924.
Խուսնաւել գետ 484.
Խորին տուրք 287, 295.
Խրիմ տես Ղրիմ.
Խրտնոյն եկեղեցի 428.
Խօշամաղք 109, 110. Խոշամաղք 109ծ, 110ծ.

Տամիզեա 11տ, 12,17, 22տ. Տամիզեան 123,173. Տամիզեաց 123. Տամիզեէս 173.
Տէր՝ հայր Գրիգոր Պետիկեան Նահատակի 273տ, 275, 279, 281.
Տէր Նահատակ 692.
Տէրենց՝ մանկտուն Գրիգոր Պետիկեան Նահատակի 272տ, 273տ, 274.
Տիմահատ գեղ 694.
Տոփ գաւառ. 75.

Քահէ՝ եղբայր Մարգիս Նահատակի 135.
Քալաֆիկ 708, 709.
Քամա 15.
Քամբրջ համ Քեօղեաբ գեղ 502.
Քաղին 184,577,594տ. Քաղինի 594.
Քանաչ գեղ Կարնոյ գաւառում 520.
Քանաչ գուռն 493.
Քանճամեաց Թաղ Կարնեի քաղաքում 576.
Քաչաղաճ քաղաք 687.
Քառագործութեաց աշխարհ 75, 133.
Քառնեքեղակ գեղ 129.
Քառասնակ կոյս սէս Քամամի կոյս Նահատեացն.
Քառասնիկ կոյս 207տ.
Ս. Կարապետ 84, 571.
Ս. Կարապետ եկեղեցի Կարնեի քաղաքում 124. Ս. Կարապետի և Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի տաճարն 127.
Ս. Կարապետի վանքն 209. Ս. Քառասնից Հարսնացու Կարապետի վանքն 299. Ս. Կարապետ տեղ 503.
Կարապետ Նահատակի (Նահատակած Վան քաղաքում) 198, 200, 203, 204տ. Կարթապետ 200տ.
Տէր Կարապետ քահանայ Թոքատլեցի Նահատակի 702, 703, 705, 706, 707, 708, 709.
Կարապետ փափակով Նահատակի 359.
Կարապետ գրէր 132, 133տ.
Կարապետ եղբայր Յարութիւն Կարնեցի Նահատակի 621.
Կարապետ՝ որդի Շահգազ եւ Քամիկեան Մամիկոնեան 644.
Կարապետ 272.
Կարճի գեղ 522.
Կարին քաղաք 72,75,123,127տ, 312տ,419տ, 421,424,441տ, 496, 502,620,625,626, 632, 638, 668, 678տ, 674տ, 702, 703. Բէկոզուտլոյն 75, 416, 494 Թէոդոսուպոլիս 127. Պարբերդ 127տ, 491, 496. Պարբերդում 620. Երզնկեայ 576. Կարնի գաւառ 520. Երկիրն Կարնոյ 631. Կարնոյ գաւառ 647.
Կարմիր Մաշտոց տեղի 206
Կարս 416 Դարս 414,528, 724տ. Ղարսոյ երկիր 722.
Կաֆայ քաղաք 182տ. 330, 341, 386, 392, 401, 406, 408, 410, 411. Կաֆա 308տ,395տ, 400, 685. Քաֆայ 409.
Կեգար 64.
Կեղամ քաղաք 387տ, 388տ, 402. Կեղամ 387. Կեղօմ 388. Կեղաւոմ 388տ. Կեղամի 402տ.

Կեչարոց քաղաք 94, 95.
Կեսարացիք 75, 89.
Կեսարիա քաղաք 75, 78, 79, 93տ, 122, 337տ.
Կիլիկի Կիլիկեան Դարբասոն վիճակ 685, 686, 687.
Կիպր 685.
Կիլիկիա 112. Կիլիկեայ 1225.
Կիչան գեղ 694.
Կիրակոս Նահատակ 104, 111, 114, 115, 116.
Կիրակոս Մխակեաց Նահատակ 119.
Կիրակոս վարդապետ Նահատակի 134, 135տ.
Ս. Կիրակոսի եկեղեցի Տիգրանակերտ քաղաքում 360, 368տ.
Կիւրտան գեղ 695.
Կիւրեղ Հայրապետ 258.
Կիւրեղեի Թաղտաղ 688.
Կլայ սէս Հռոմկլայ.
Կլայեցիք 350.
Կոզմայ եպիսկոպոս Նահատակի 373,374. Կոզմաս 373. Կոսմաս Ոգջայ կամ Սեկոհեան 375տ.
Կոստանդնուպոլսոյ 298, 305, 386, 392, 485. Կոստանդնուպոլիս 413, 464, 476, 484, 490, 520, 677, 728, 735տ. Կոստանդնուպոլսոյ 75. Բաստիպոլ 578, 579. Բաստիպոլ 413. Բաստիպոլ 577. Միամտոյ 340, 579տ. Միամտոյ 453. Բերգամոյ 340, 413, 414. Բերգամոյ 341. Գալիս 621, 687, 702. Մենծ Գալոյ 724. Բուլգարիա 724.
Կոստանդնոյ Կարգապետ 724տ.
Կոտիճ գաւառ 442. Կոտիճոյ Նահատակ 47. Կոտճո գաւառ 445.
Կուչեսանդ մօտ Քարբէկ Դալթիճայի Նահատակի 484.
Կուսանիկ Նահատակ 291տ.
Կրեսէս 484.

Հաբել, Հաբէլ սէս Աբէլ.
Հագած 355.
Հազգազքէզ 537.
Հազարաշէնիս այգի Զուռայի Հանգստատեղին արեւելեան կողմում 435.
Հաճեցք 688.
Հաչէփ 658. Հաչէր, Հաչար 669.
Հազագ, Հազալ 108.
Հազարի Տալք Գրիգոր Աստիւնեցի Նահատակի 97.
Հազգատ 50, 68. Հազգատ 616, 617, 618. Հազգատոյ Սուրբ Գշնոն վանքն 616.
Հաճի փաշայ գաւառի Կարնի քաղաքի 581.
Հաճի-Քէրէն Քեօղբ խան 685.
Համազասպ եղբայն 454տ.
Համբէնի լեռներք 702. Համբէն 702, 703. Համբէնեցիք 702.
Համբիկի տուն Զաքարեանց 647.
Հայաստան 140տ,213,247, 260. Հայաստանեայք 247, 398, 401, 573, 728.
Հայգապ, Հայգապ, Հայգապ, Դպրաց, Դպրութեան, Դէլէնաց 200, 200տ.
Հայկ 274, 518.
Հայկունք 735տ.

Հայոց Թեպղ Կաֆայում 685.
Հայոց պատրիարքական աթոռոյց նահատակ 370.
Հանդարձեցք 688.
Հանեկ Կոստոպ տես Յովհաննէս.
Հապաշ քահանայք նահատակք 244, 251.
Հաւենոյ վանք 51.
Հաւան Վահթանգեան իշխան Աւչենոյ 31.
Հաւան՝ հոգւ Վասակ պատրանիկ նահատակեց 688.
Հաւան Պռօշ՝ որդի Վասակայ 97.
Հավլաբար՝ արուարձան Թիֆլիս քաղաքի 609տ.
Հաղանց վանք 615.
Հաղցհանդեսք գնէ 696. Հաղցհանդեսի առաւել 696.
Հաւքահատագ 688.
Հաւուց ցամաք վանք 60, 67, 70. Հաւուց ձմեռ 65տ.
Հեթում Կ Թագաւոր Հայոց 117.
Հէշտա 211. Հէշտի, Հէշտա, Հայշատ 211ծ.
Հիզան քաղաք 309, 437. Եպիսկոպոս Հիզանոյ 437. Գաւառն Հիզանոյ 714, 715. (տես Եկեղեցի).
Հիմնի Պարսն 185տ.
Հին-Ախալգաղաքան Տուչի քաղաքում 607տ, 608.
Հնաւոյ մզկիթ Ջմեռնիս քաղաքում 628.
Հնձոգան 465տ.
Հոգեկան լեռնաշղթայ 694.
Հոգեվարաց նահատակ 694.
Հնոտաստան 353ծ. Հնձաւստան 353.
Հոգեաց վանք 265.
Հոյաւոյ գան եղբայր Մանկուս գանին 98. Հուլաստ 101.
Հոնաց աշխարհ 386.
Հոնք 96.
Հոռոմք 122, 223, 224, 340, 463, 537, 557.
Հոսքատան գիւղ 47, 522.
Հոխոխմէ 258, 655. Հոխոխմեանք 40տ, 499, 563. Հոսխոխմեան, Հոխոխմեանք 563ծ.
Հոխոխմէ Սեւեվերեցի (?) Նահատակ 385. Հոխոխմէ, Հոռոմփոմա, Հոռոմփոմա, Հոռոմ, Հոռոմ 385տ. Հոռոմփոմ 385.
Հոռոմկլայ 68. Հոռոմէական Պապ 68. Պապ 292.
Հօքայր 257, 310, 323, 417 ծն. Հօքեղբայր 149.
Հօսէին շահ 549, 550տ.

Ղազար վարդապետ Բաղիշոտ. Նահատակ 263, 283.
Ղազի գաւառաց 540.
Ղազուին 101.
Ղազուղա ագգ 354.
Ղաւոտ իշխան 326, 327.
Ղազուխաձեցի 422.
Ղարադաղ 607.
Ղարադողաման 341.
Ղարաուռլաքար քաղաք Տարբնկեան նահանգում 568.
Ղարս տես Կարս.
Ղաւռա գան 98.
Ղաւալ եղբայրն (?) 292.
Ղեմսպեք 23.
Ղէմդ 146տ.
Ղզլաք կին Նորագաւթեցի՝նոյ 444.
Ղզղզպաշ 373.

— 751 —

Ղօքա ուխտաւորք 689.
Ղուբլեի՝ հոգւ Յակոբ Նահատակի 500.
Ղուկաս կաթողիկոս 723.
Ս. Ղուկաս 321տ.
Ղուկիանոս 368տ.
Ղումմ 353.
Ղումմրի Սեբաստացի 493.
Ղուշեի գիւղ 631, 632, 647, 649.
Ղուռուճ կամ Ղուռուճ օղլի մոլլա Մկռիչ 703, 705, 706, 707. (Տես Մկռիչ).
Ղեմմ 346, 552, 558. Ղեմմ 685. Ղեմմ 687.

Ճակատ գաւառ 151.
Ճամազ Նահատակ 689.
Ճանիկ 708.
Ճանիկ պարսիկ՝ գաւառաց Նաման քաղաքի 183տ.
Ճէղոյնիս կամ Ջմեռնիս քաղաքում 627.
Ճոխ (?) 415, 420տ.

Մաղաղ գաւառ 50.
Մաքս գիւղ 710, 711, 712.
Մալաթիա քաղաքս տես Մելիտինի.
Մալեան՝ հոգւ Թամամ կոյս Հաղիկեացի Նահատակի 521, 522.
Մալոյոսյան եկեղեցի 683.
Մանազկերտ 36, 154, 599. Մանազկերտցի, Մանազկերտցիք 154ծ.
Մանազ եպիսկոպոս Բաբեռատացեան 726տ.
Մանազկանք 68. Մանազու վանք 51.
Մանու 225, 226.
Մանճառ աւերան Սամանցուց (Մէհէմմէտ Գ) 464, 471, 476. Մանճառ 494, 504. Մանճառան 484.
Մանճառ բէկ 439.
Մանճառ—Ագաճ—կան իշխան Նախչաւանու. 521.
Մանճառ այգ ամի 449, 450.
Մանճառ ամիրայ՝ իշխան Մեբռատեանի 504.
Մանճառ մզկիթ՝ ամիրայ 206.
Մազազ՝ եղբայր Վասվասէ Նահատակեցուոյ 647.
Մանազկերտ քաղաք 566.
Մանազ 26.
Մանդռակի քաղաք 685.
Մանկան քաղաք 684.
Մանկու դան Թաքսպաց 98.
Մանուէլ Կայսր Յունաց (Կնա Մանուէլ) 31.
Մանուշաք կամ Մահմամէդ—Թովլայ 435տ.
Մաշաղ եկէ 219.
Մաշալեն 256.
Մաստաց լեռան 58.
Մատթէոս քահանայ 644.
Մատռակաձոր 68.
Մատռան եկեղեցի տես Ամռան.
Մարտպատ քաղաք 212, 360, 720տ.
Մարտպ սպրն՝ տպ. խմբ քարտեր 268, 277, 280, 282, 283, 284, 292, 303տ, 304տ, 483տ. Մարտպ եկեղեցի 333.
Մարգարէ քահանայ մեծատաւոր 94.
Մարգարէ ասպետաց Նահատակ 413, 415, 416, 417, 419, 420տ.
Մարդուան քաղաք 378ծ, 382տ.

Մարգարան 376. Մարզիան 378.
Ս. Մարթիաց 22ա.
Մարի քաղաք 151.
Մարիամ՝ դուստր Սպանած Տոմա Նահատակի 618.
Մարիամ Կարնեցի Ե՛ա. 631, 638, 640—643, 644ա, 645ա, 670, 673.
Մարիամ Նահատակուհի 701.
Մարիամ՝ մայր Յովհաննէս Կամ Նահատակ 673.
Մարկոս Ասհատարանէ. 328ա.
Մարմար՝ Սպանեալ Տոմա Նահատակին կինը 617.
Մարտիրոս Հիմնացի Նահատակ 714, 715, 716, 717, 718.
Մարտիրոս Կաղզեցի Նահատակ 151.
Մարտիրոս Քահանայ Տիրքանակիս քաղաքում 452.
Մարտիրոս 311.
Մարքայ 363.
Մեկտեպան վիայ 337ա.
Ս.Մեկի պարսիկ վիայ 476ա,477ա.
Մեկիաան 258. Մեկիաան 258ա. Մեկիաան 36.
Մեկիրան՝ Տայք Գաւիթի Սբ.ա.ա. ածոյ Նահատակի 505.
Մեկտանի քաղաք 359. Մարտիկ 359. Մերկին 415, 420ա.
Մեկքեռեկին 153. Մեկքեռեկին, Մեկքեսեկին, Մեկքեսեկին, Մեկքեսեկին, Մեկքեսեկին 153ծ.
Մեկքեսեկ՝ սրդի Սահակ Նոտա Նահատակի 618.
Մեկքեսեկ Նահատակ 198, 200, 201, 203, 204ա. Մեկքեսեկ, Մեկքեսեկ, Մեկքեսեկ 200ծ, 201ծ, 203ծ, 204ա. Մեկքեսեկ, Մեկքեսեկ 200ծ, 203ծ, 204ա. Մեկքեսեկ 201ծ, 203ծ, 204ա. Մեկքեսեկ 203ծ, 204ա. Մեկքեսեկ 205ծ. Մեկքեսեկ, Մեկքեսեկ, Մեկքեսեկին 204ա. Մեկքեսեկ, Մեկքեսեկ 201ծ.
Մեկքան քահանայ Հինգպղնձ Տայք Գաւիթ Կաղզեցի Նահատակի 573, 603.
Մեծ Ոեզդի եկեղեցի Ծիփիփոյան 617, 619.
Մեծ Գաղձ՝ Կոնձայ Նահատակի տանի Հեղինակը 382.
Մեծոպայ ուխան 219. Մեծոփայ վանք 714. Մեծօփայ 714ծ.
Ս. Մեսրոպայ աղթամանդն 105. Մեսրոպայ 105ա.
Մեսրոպանոս Հայրապետ 494ա, 500ա.
Մեծրին քաղաք ձեռ Մեկիաինի.
Մեկիաւ ուխան վիայ 75.
Մեկիաւ՝ Տայք Սաղգիա Նահատակի 135.
Մեկիք ջեկ՝ Տայք Դանիել ջեկի Նահատակեցին Նահատակի 607.
Մեհեմմեա Ե ասւլման 685.
Մեհքե՝ Մեքսք Թաւրիզեցուն Նահատակողը 323, 324, 325, 326.
Մեհմեա մոլլա Զաւալոյ օղլի 703, 705, 706, 707.
Մեհդլի-Ջեչել խան 685, 686ա.
Մելիան 593.
Մելքպահաք 415.
Մելքոյ՝ տեսի Սբ.ա.ա ածոյ Աբատշատ քաղաքի Հանգչեալ 58.

Մեքսք Թաւրիզեցի Նահատակ 322, 323, 324, 325, 326, 328. Մեքսք 323ծ.
Մեքսան կեհատաղը 488.
Մեքսեդլեմ 627, 628.
Մեքսքե՝ Գաւիթ Սբ.ա.ա.ած Նահատակի տոհմի Հեղինակը 515, 516.
Մեքեթաք Բաղիշեցի (Բաղիչեցի)՝ վանահայրն 353, 354. Մելիքեգաք 354ծ.
Մեքեթաք Գաղ 32, 40ա.
Մեքեթաք Վանեցի Նահատակ 472—475, 476ա, 477ա.
Մեքեթաք վարպապետ Տէր-Մելքսէթեան 568ա.
Մեքեթաք վիայական 66ա.
Մեքեթաք՝ եղբօրորդի Գրիգոր Հաղպատեանց Հեղինակին Նահատակի 97.
Մեքսիչ աքեղայ՝ լուսաւոր և ուսումնասիր սբ. Գիրքերս եկեղեցւոյ Յովհան քաղաքում 360, 368ծ.
Մեքսիչ երէց 523, 524.
Մեքսիչ Զեռնաւոր Նահատակ 231.
Մոկք 188ա. Մոգք 188ծ.
Մոհսէս Մաքսաքէ 154, 258.
Մոհսէս կաթուղիկոս Տաճեցի 433ա, 440. Մոհսէս վարդապետ 424, 429, 430
Մոհսէս՝ փոքր եղբայր Նահապետ Մաղաքի Նահատակի 713
Մոհսէս գրէշ 328.
Մոուշ 503, 702.
Մու չայքերբ գեղ 443.
Մուսկֆիր տանուտէր Նահատակ 184, 185ա.
Մոուսի օղլին՝ Մոհսէս Մաքսաքի ուսուցչի սեռատոհմ 713.
Մուսասպայ տանուտէրք Յովհի քաղաքում 416
Մուսասպայ պահապան Յովհի քաղաքում 451.
Մուքուս Գ. սուլթան (Նոհմքաքը) 413. Նոհմքաքը 414.
Մուքուս Նահատակ 320, 321.
Մուքուս-Նոհ-Մուլքան՝ եշխան Նահրանանաց 488.
Մուքուշ Սրբհկեաց Նահատակի (Վարդն ըստ Զամչ.) 229, 230, 231ա.
Մուքքուզպայ Գաղզի սեղոպատ կեհան քաղաքի 521, 522.
Մոք 108ծ, 224. Մոքը 108.
Մօգոյհ 618.

Յակոբ գեղ ձեռ Ալբ.
Յակոբ Նահապետ 153. Յակոբ 153ծ.
Յակոբ սուրբ Ալբ 343. Յակոբան 186.
Ս. Յակոբ վիայ 101.
Ս. Յակոբ անապատքը 484.
Ս. Յակոբ վանք 105.
Յակոբ Գ. Կաթուղիկոս Զուղայեցի 471, 476, 494.
Յակոբ վաղգապետ Նահատակ 679—681, 682ա.
Յակոբ Վանահայրն Նահատակ 282, 283.
Յակոբ գեղջ Նահատակ՝ սրդի Դաւիթի 500, 501ա.
Յակոբ վաղգապետ՝ ի սուրբ Քաղէական Առաքելոյ վանդայն 325.
Յակոբ քահանայ Գաղձի քաղա-

դաւած 492, 498։

Յակոբ Ղրիմեցի 270, 271ա, 280։

Յակոբ աշակերտ Երիւորդի Պատմեցոյ 274ա, 275։

Յակոբ Սեբեցի՝ Տարօնեցի Պատմեցոյ վիպասանութեան տեղիները 487։

Յակոբ Եշեան Մանիկեանն 644։

Յակոբ ազգ 665։

Յակոբեցի Ներսէս 116, 360։

Յակովճի վիպ 77, 287, 295։ Ակովճի 295ե։

Յամիթ ք. տես Ամիդ։

Յաղուբեան Պաշտեցի Նահատակ 601ա, 620, 626, 627, 628, 629, 630ա։

Յաղուբեան Մալդացի Նահատակ 683։

Յաղուբեան (?) 312։

Յաղուբեան Տիխեռեցի Նահատակ տես Ապէտաբ-Նոսէ։

Յեշիլ Խան 650։ Յեէշիլ 650ե։

Յեղա 64, 154։

Յեղացոլես 205։ Յեղացոլես, Յեղացոլես 205ե։

Յիմար Վանեցի Նահատակ տե 221, 224, 225, 227, 228ա։

Յիրդա 353։

Յնեբերդեցոս (?) 345ա։

Յոզ 154, 487, 578։

Յոզիք 31, 75, 77, 678։

Յովակիմ Սամաթիացի Նահատակ (Թովմայ գործակից) 676, 678, 735։

Յովակիմայ և Անանիայ վանք Կոտայ քաղաքում 394։ Ս. Անանիայ վանք 411, 734ա։

Յովասափ Սեբաստացի՝ Կոնդակ Նահատակի վիպասանական տեղէ տեղեակը 875ա։

Յովհաննէս եպիսկոպոս Տարօնոյ 299, 303։ Յովհաննէս 299, 302, 303ա, 304ա։ Յովհաննէս 303ե։

Յովհաննէս եպիսկոպոս Նահատակ 340։ Յովհաննէս 340։

Յովհաննէս եպիսկոպոս Դեղանայեցոյ Նահատակ 421։

Յովհաննէս քահանայ Զէկլեմեցոյն Նահատակ 205, 206, 207։ Յովհաննէս 205ե, 206ե. 207ա, 207ե։ Յովհաննէս 205ե։

Յովհաննէս սպեղոյ Նահատակ 339։

Յովհաննէս մանուկ Պաղէշեցի Նահատակ 284—298։ Յովհաննէս 284, 285, 286, 291ա։ Յովհաննէս 284ե, 285ե. 286ե, 291ա։ Յովհաննէս 291ա, 292, 293։ Յովհաննէս մանկանն եղբայր 291ա։ Յովհաննէս մանկանն Հոյու. 291ա։

Յովհաննէս Մալաթեացի Նահատակ 569—571։ Յովհաննէս 569, 570, 571։

Յովհաննէս ձեռնասուն Նահատակ 231։

Յովհաննէս սպզնպետոյս 303։

Յովհաննէս եպիսկոպոս Գանձակայ 31։

Յովհաննէս Պրոնային (Յովհաննէս, Յովհաննէս)՝ մանկանն Կաթնի 245, 265, 281։

Յովհաննէս (Յովհաննէս) քահանայ՝ Ս. Խմիսանայ Նուէրքաթեան գլխաւորի տեղի հեղինակը 315։

Յովհաննէս Հոռոմացի 527ա։

Յովհաննէս Պարգաւեան՝ Ամէնաւագ Ծերքանդու վանքի

յաբանութեան հեղինակը 132։

Յովհաննէս քահանայ Սերաստացի՝ Ղրիմի Ս. Գևան վանքի հիմնադիրը 346։

Յովսէփ քահանայ 515։

Յովհաննէս Կարնեցի՝ վարժապետ՝ Նօսաթ մականունով (Յովհաննէս, Յովհաննէս) 574, 599, 601ա, 626ա, 673ա։ Յովհաննէս, Յովհաննէս 601։ Յովհաննէս 626ա, 644։

Յովհաննէս Բաբանի 665։

Յովհաննէս սպեղոյ 672, 673։

Ս. Յովհաննէս (Յովհաննէս, Յովհաննէս) 343, 407, 589։

Ս. Յովհաննէս 570։

Ս. Յովհաննու Կարապետի սաթոս (Վանքերնուն տեղի) 299։

Յովհաննու վանք 52։

Յովհաննու ոսկ 440։

Յովսէփ Դուինցի Նահատակ 46, 50, 52ե 53, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65ա, 66ա, 67, 68, 70, 321ա։ Ալսաբ 67։

Յովսէփ Թուլբէնցի Նահատակ տես Նահատակ Գաղրկի Թուլբէնցի։

Յովսէփ Նահապետ 25, 49, 153։

Յովսէփ՝ սպզական Յոզդանան Թուլբ Նահատակի 72։

Յովսէփ Աբելմաթեան 344։

Յովսէփ Ս. կապոյ Աւետարէոյ 728։

Յոզդանան Նահատակ Թուլբ 72։

Յոզդանան գեղ 160, 367։

Ծուզա 200, 323, 342, 418, 581։

Ծուլիանոս Սերաստոյ 121, 235։

Ծուլիանոս Անտիոքացի 217ա։

Ծուսէփ տեղ՝ Նահատակ Մալացի Նահատակի Տաքը 710, 711, 712, 713։

Ծուսուփ Թուբդաճի 183ա, 185ա։

Ծուսուֆ կամ Ծուսուֆ ամիսա Գրիմի Ազգա քաղաքում 553։

Ծոհան վարդապետ՝ Տաքը Սարգիս քահանայ Նահատակի 722։

Ծոհաննէս վարդապետ՝ առաջնորդ Ամիդոյ վանք. 724։

Նախշուան քաղաք 212, 423, 424, 438ա, 488, 489, 521։ Նախշուան, Նախշուանան, Նախշուանի 212ե։

Նախշուանցի գիւղ եան Նախիջևանցի 689։

Նահապետ կաթողիկոս 530, 537։

Նահապետ Մալացի Նահատակ 710, 713։

Նահատակ գիրքերան Շուշի քաղաքում 608։

Նահրնի Նահատակ 361, 457, 459, 720ա, 721ա։

Նաբեկայ վանք 282։

Ս. Նաբեկա նոր 228։

Նեռ. 210, 575։

Նեռոմիոս 686։

Նեռոռզաց ազգ 108, 115, 117, 121, 122, 415։

Նեռոսես Նահատակ 700։

Նեռսես Պաղնցի 471։ Նեռսէս Գ կաթուղիկոս 31, 46, 68 (իմաստասէր), 276։

Նեռսես Մեծն 549։ 550։

Նեռսես Շնորհալի 589։

Նեռսէսն Նոյնական գիւղ 434։

Նիսի գիւղ 675։

Նիկողայոս մանուկ Տիգրանակերտացի Նահատակ 449, 450, 451, 452, 453, 454։
Նիկողայոս Գալատացի Նահատակ 531—537, 538։ Նիկողայոս 532։, 535։, 536։, 537։։ Նիկողայոս 534։
Սուրբ Նշան բլուր 499։
Սուրբ Նշանի վանք Սեբաստիոյ 10, 15, 138, 144, 146, 148։
Ս. Նշանի վանք Ղրիմի Նահանգում 346։
Ս. Նշանի վանք Հաղպատու. 616։
Նոթատետիք գիւղ Կոտիկ քահանայի մօտ 54, 444, 488։
Նոթատետ 522։
Նոթատետիք գիւղ 47, 52, 85ա, 67։ Նոթաշէն 67։
Նոյ Նահապետ 153, 316։ 672։
Նռենեաս կոյս 321։
Նահապետ 423, 424, 429, 433ա, 435։
Նահապետն ինս Թուրքիոյ։
Նահ-Աբասն (Սէֆեան) սուիքան Իշխանական գահաւոր 59։
Նահմանուր գիւղ 694։
Նահնուազ Խան յարգելն Վարազ 540։
Նահապետ բլուր 429, 430։
Նահապետ Թադատոս 719ա. Նահապետ 715։
Նահ—Սաիճի Նահապետ Մեծի Թեան 445։
Նահմանի Քուրկուրանցի Նահատակ 413, 415, 416, 417, 419, 420ա։ Նահրմանն 420ա։
Նաղիքեա գիւղ 521։
Նամ 658։
Նամանիի քաղաք 213, 725, 725ա, 726ա։
Նամանուն 223։ Նամազատն, Նամազատան 223ն։
Նամիկամ 190, 193ն, 222ն։ Նամիկ 190ն։
Նամշամուն ամիսա Բագէշի 231, 243ա։ Նամշացին, Նամշանն 234ն։
Նամիի Մեկեան ազգ 619ն։
Նամուհ 155, 258։ Նամուհի 155ն, 258ն։
Նապաճի Տալ Նամշամուն ամիքատի 243ա։
Նապահանիքապետ Բագէշի 301, 302։
Նաթի քաղաք 675։
Նաթիւ Մահմատ ամիքապ 716։
Նահնոցի աքեզպ 671։
Նիկա 181ա։ Նիւզա 146։
Նիցակ գաւառ 51։
Նիմանան 217ա։
Նիմանան Վարդապետ Նօրհնեցաց Առեւտրական Նոտարագնող աղքեպհանդապետ Տաճկաստ 313։
Նիսոցի ինս Նեբսէս Նիսոցի։
Նիսոցիաստ Բաբերդի Նահատակ 333—337, 338ա։ Նիսոցիոց, Նիսոցիոց 335ն, 337ա։ Նիսոցիոց 338ա։
Նիսոցիաստ քաղաքի ինս Սբբշանը ք։
Նիսոտոնդաս գիւղ 372։
Նիս Շամն Մայր Նիկոդոսոս Գրուատոցի Նահատակի 531։
Նուշի քաղաք 607ա, 608, 690։ Նուշ-ոյ Նահանգ, Նուշի ամիոց 607։
Նիցէ բլուր 52։

Նիցէվանց գիւղ 568։
Նիւսան 213։ Նիւսանն, Նիւսան, Նիւրսան, Նիւրսան։ Նիւսան 213ն։ Նիւսանսան 414։
Նոեմ գիւղ 424։

Ոգնայ ինս Կոտիկոյ։
Ոսկու Եկեղեցի ի Սիւնեաց Աշխարհ, ի միջ Տէրգամանի գիւղաց և Աբեղենայ 415, 420ա։ Ոսկոյ 415, 420ա։
Ոսկիքեայ կամ Վանքեայ Նահատակն 696։
Ոսկուզաց ինս Ս. Սիկոլաոս քահանայ։
Ոսանան քաղաք 171, 173, 183ա, 189, 193, 203։
Ոսանան գաւառ 478։
Ոսանի գիւղ 119ա։
Ոսկեհատ. Տոմ 223։
Ոսկեգոն Հասան Թագաւոր Պարսից։ Հայր Շապուհ փառաշէն 323, 326։
Ոսկան Խան 348։ Ոսկան 348ն։
Ոսկան Խան գիւղ 693։
Ոսկու-պայ գիւղ 523։
Ոսկազաս տաճկի անէք նշանաւոր գիւղ 523։
Ոսկիհանաս քահանայ 530։
Ոսատնի փարայ 492։
Ոսատնի ինս Յովսէփ Կաստեցի Նահատակ։
Ոսոխացոց Եկեղեցն 24։ Ոսատացոց 245։

Զաղաթայ ագգ, Զաղաթայ 242ն։
Զամշատ. Եշման Բահաբատ 101։
Զինե Մաշկն եկեղեցի 353։

Չմշկածագ (Ծերապոլիս) 205։ Չմշկածագ, Չմշկածագի, Չմշկածագեան 205ն։

Պալագ բազար գոտան Կոտանգնատպոլսի 677։
Պալի Կաստեցի Նահատակ 573, 603, 604ա։
Պաքսագ 622։
Պամփարան վիպ 471ա։
Պամփակը վիպ 471ա։
Տէր Պապ Տօնեցոյց Գրքոգոցս Հայկապատնահատակի 123։
Պապաքի Գրքոգոցի Գրքոգոց Հաղբատկեանց Նահատակի 97։
Պապկեատես 196։
Պատուհան կամ Պապ կիմնա. 488, 489։
Պարսկապատ ինսատա. 695։
Պարթեւ լեռնաշղթայ 703։
Պարսն (?) 342։
Պարսն Լոյս (կամ Լուսս) Պաճիայի Նահատակ 386, 387, 389, 390, 391, 392, 395ա, 396—400, 401—411, 729—734, 734ա։
Սբ. Պարսամէի վանք Եարբեղ քաղաքի մօտ 116, 118ա։
Պարսկք 423, 424, 444, 445, 454ա. կն.
Պարսկաստան 213, 221, 413, 720ա։
Պարսկաստանեայք 30։
Պեղեկա կոյս 196ա։
Պետրոս առաքեալ 164ա։
Պետրոս առաքեալ 254, 375, 485, 683։
Պետրոս քահանայ Եկեղեցնահատակ 245, 247—252,

254, 255, 256, 257, 259, 260, 261ա.
Վեպոս Նիժնեկի Նահատակի 675.
Վեպոս սատանայական վարդապետ՝ պատրաստող Գեռասադեմի 724.
Ս. Վերծդրնեի 368ա.
Վիճակներ Եռմանի տես Եռմանի.
Ս. Ր. Վիլհելմենեան 182ա, 401ա, 565ա, 571ա, 630ա, 719ա.
Վիշոնց 119.
Վոնտաս 13, 75. Վոնդան 135. Վոնտանի կամ Վոնդանի Ձորն 223. Վոնտացւոց աշխարհն 24. Վոնտանի Քահանայապետութիւն 703ե.
Վուխտաց 353.
Վուտաս Ամիճեցի Նահատակ 360, 362, 363, 366, 368, 720ա, 721ա.
Վուտալիկ վանք 263.
Վուռշն տես Նատան Վուռշն.
Ս. Վռիկ 368ա.
Վռգնաբերդ վանք (Նախ ուսուց Գէորգ) Ուլուպատ գիւղաւ 693.
Վարենիք գիւղ 692. Վարենեայց գեաւ 692.
Վրուսաց քաղաք 531, 537.
Վօլիս տես Կոստանդնուպոլիս.
Ս Վօսկիպարոս եպիսկոպոսն 1648. 291ա.
Վօղոս առաքեալ 123, 155, 198, 209, 233, 246, 247, 485. Պատգամ 24
Ս. Վօղոսի եկեղեցի վանն քաղաքաւ 321.
Վօղոս վարդապետ 94.
Վօղոս վարդապետ Մակացի 424, 429, 433ա.
Վօղոս քահանայ 563.
Վօղոս սարկաւագ Պերդցի 525, 526, 527ա.
Վօքա Նաւէն որպէ Զարմանալին 101.
Վօրվիլեաս եպիսկոպոս 319ա.

Զայլ՝ էշխան և տէր Նախչեոյ Նահատակի 101, 102ա, 103ա.
Զայլպեան 119ա.
Զաքարեայ—Քօճուկ—Մահմատ խան 445.
Զաւ ախ 59.
Զհանշայ Քաղաքաւոյ Գաւառից 322. Զքրիստոսէ 322ե.
Զաւզայ քաղաք 435ե, 548. Զաւզայեցիք 550.
Զաւմայ մաշկի (մզկիթ) Տիգբաշխեան քաղաքաւ 456.

Թաթիոս Սեբաստացի Նահատակ 11ա, 12, 14, 15, 17, 18, 20, 22ա. Ընտիոս 12ե, 14ե, 15ե. Թաթիոս 12ե, 15ե, 17ե, 18ե, 20ե. Ընտիոս 12ե, 14ե, 15ե, 17ե, 18ե, 20ե. Թաթիոս 17ե, 18ե, 20ե. Ընտիոս 17ե, 18ե, 20ե. Աթիոս, Կրտսերիոս, Թամիոս 12ե. Ընտիոս 18ե. Ընտիոս, Ընտիոս 18ե. Թշտիկիե 263. Թշտիկեայ եր կիր 282.
Թուզրան գաւառ Զայլ էշխան Նահատակի 101.
Թուխա 676.
Ս. Թուխիոս 477ա.
Թուք 557.
Թուկնաձին տես Սուլիման Շահ Սուլտան Թուկնաձին.
Թուղարմա գաւք 727.

Ժառա առքաւելեան 477ա.
Ժամատաս քաղաք 157, 158, 414. Ժամատաս 157ե.
Ժակոպ 688.
Ժահաք էշխան 151.
Ժահակ Բրուանեցի Նահատակ 552, 553, 558, 559ա.
Ժահակ Մարք Կարնեցի Նահատակ 572, 574, 576, 577, 579, 582, 583, 599, 600, 601, 603, 604ա.
Ժահակ էշխան 454ա.
Ժահակ ազգական Յոհրանան Նահատակի 72.
Ժահակ Վանեցի գպիր՝ Յարութիւն մանկան վկայաբանական տպի հեղինակը 629ե, 630ա.
Ժահակ տանուտէր Պզտիպզ գիւղի 523, 524.
Ժահանդ քաղաքական Պզծիչ 184.
Ժաղեմ տես Պրուսպէմ.
Ժամոս 150, 160.
Ժամոսավանք 51.
Ժամպաղիկ 42. Ժամպիկաց 228ա.
Ժամպազանդ 221ե, 353. Ժամպազանդ 221. Ժմզանդ 219. Ժմզանդ, Ժամբզանդ, Ժամբզանդ, Ժամբզիկ, Ժամբզանդ 221ե.
Ժամուէլ մարգպէտ 64, 154. Ժամէլ 154ե.
Ժամուէլ Վանեցւոյ Նահատակի 560.
Ժամեաք-Նովէ կամ Յարութիւն Տիխանեցի Նահատակ 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619. Ժամեաք-Նովա 615.
Ժապի բեկ 206.
Ժանահին 50, 68.
Ժանդոյ չարութիւնի Տոյս Յարութիւն Կարնեցի Նահատակի 620.
Ժանեանք պարան 390.
Ժապինոս պանդխտագործ 217ա, 530ա.
Ժառա՝ գաւառք Ժահաք-Նովէ Նահատակի 618.
Ժառուն 285.
Ժառպիչեան ամէնքս Էուին քաղաքի տես Սրքանան.
Ժառանինոսք 124.
Ժարգիս էշխան հաւելեցի Նահատակ 71.
Ժարգիս քահանայ Վարսեցի Նահատակ 722.
Ժարգիս Նահատակ 135.
Ժարգիս եպիսկոպոս Նահատակ 340.
Ժարգիս Մելիքինեցի Նահատակ 383.
Ժարգիս սարկաւագ Կարսեցի Նահատակ 528, 529, 530.
Ժարգիս արեւոյ Հզօրաց Զաւառ մանուկ Նահատակի 120ա.
Ժարգիս էշխան 10.
Ժարգիս մշակ 47.
Ժարգիս Ճգնաւոր 50, 68.
Ժարգիս քահանայ 58.
Ժարգիս քահանայ որդի Զաւախի 59, 70.
Ժարգիս վարդապետ 265, 273ա, 279, 281.

Ս. Պողոս 110, 117, 311.
Ս. Պողոսի առաքյալ Կոզին քաղաքում 127.
Ս. Սարգսի վիպասան Բաղէշ քաղաքում 308, 440.
Սարկս քաղաքում 308.
Սարուխան Հիմնական Նահանգ 437, 438, 439, 441տ.
Սահման՝ Պարսից տարածած կարգերու նահանգին սահմանը 528.
Սեան-Ջաղաթեայ տաճարին Պղտիր նահանգապետ 444.
Սեբուոսիա 3, 8, 9, 12, 13, 15, 20ձ, 21, 22տ, 76, 137, 146տ, 147տ, 148տ, 149, 150տ, 370, 371, 373, 375, 502, 505, 630տ. Սեբաստ 154, 149, 504. Սեբաստիայ 356. Սեբաստ Գերիվեր 373. Սեվիասիա 1384.
Սեբաստացոց ազգապետ նահանգի 139, 142, 147տ, 148տ. Սեղանքարու 1424.
Սեբաստիայ կռիւն 128.
Սև Գետ 702, 703, 704, 705, 707, 708, 709, 712. Սև Գետացիք 702, 704, 706, 707, 708տ.
Սեղոգեաց գաւառ 50, 51.
Սեռուչ՝ Տոպ Տոքմակի Գունդեցի նահանգապետ 47.
Սէթ 153. Սեղ 1384.
Սէլեւկ Ա Սուէթան 386, 395տ.
Սէլեւկ Ա Սուէթան 395տ.
Սէլեւկ Գ Սուէթան 395տ, 724ձ.
Սէլեհ Տոպչակ 450.
Սէյրմ քաղաք 344. Սէյրմկացիք 341.
Սէֆէվլեն ամիրա 284. Սեգէն 292.
Սէֆէվուլտ Համիտնէ Աստաթեացու վիպասանական տարի հեղինակը 569. Սէֆէրզէլի 570
Սեհեան չեղի 506, 508, 511. Սեահ էֆէնտի 508.
Սելեվկեւի (?) 385.
Սիմէոն նահատակ 104, 114, 115, 116.
Սիմէոն վարդապետ Գշտունեանց 263.
Սիմէոն հեղինակ վիպասանութեան Մարզպանէ և Շահնշահ նահատակաց 419, 420տ.
Սիմոն 608.
Սիմոն լեառն 160. Սիմեայ, Սիմեոն, Սիմայ 160, 160ձ.
Սիոն Նոր 74, 277.
Սիրանոս ուխտաւոր 200. Սիմանոս 200, 204տ.
Սիրուն Հիմնական նահատակ 309, 311, 312.
Սիրուն Ալիւրցի նահատակ 467, 468, 469, 470, 471.
Սիւնիական 42տ, 146տ. Սիւնեաց աշխարհ 184տ.
Սիւնեաց եպիսկոպոս 429.
Սիւրմէնէ գաւառ 703, 706, 712. Սիւրմէնեցիք 702.
Սկիւթացիք 46.
Սղերդ քաղաք 525.
Ս. Սողոմոն 471տ.
Սողոմոն իմաստուն 161, 249. Սողոմոն 2495.
Սոքր գիւղ 245, 258, 259.
Սուգաղ քաղաք 686.
Սուլեման գետակ 1139տ.
Սուլէյման Հշխան աթաբակ և հայազգւոյ եւ եպիսկոպոս Սեբաստիոյ 320.
Սուլթանիա 219.
Սուլթանշահ՝ Տայք Գոգոս Հռոմկլայեցի նահատակի 332.
Սուլիման Շահ Սուլտան Մուզդաման 75, 92, 93.
Սուխոյտ 308տ.
Սուխոյտայոյք 265. Սուխոյտայ վանք 265ձ. Սուխոյտ ուխտ Առաւածածնի 279.
Սուրմար 687.
Սուքիաս եպիսկոպոս վերատեսուչ Գաւառայ քաղաքի 533, 537.
Սառաքէա գիւղ 503.
Սառաքէան առաքեալ 265.
Սառայիոյ կամ Սառայիոյ ճանապարհ 1384.
Սահիմանա Գ. քաթուղիկոս Հայոց 117.
Սահիմանա Քաթուղիկոս Աղուանից 31.
Սահիմանոս եպիսկոպոս 280, 290. Սահիմանոս աբեղայ 298.
Սահիմոն եպիսկոպոս 665.
Սահիմոնոս ազգապետ Սեբաստոյ նահատակ 137, 138, 142, 146տ, 148տ, 149, 150տ. Սահիմոնոս 1384, 1424, 146տ, 147տ. Սահիմոնոս 1384. Սահիմոն 1424.
Սահիմոնոս եռատեսանող ազգեպիսկոպոս Տաճկաց 313, 314, 315, 316, 319տ.
Սահիմոս վանական նահատակ 98, 100տ. Սահիմոնոս 99.
Սահիմոնոս վարդապետ Ս. Թադէոսի վանաց 244տ, 245, 247—252, 254, 255, 257, 259, 260, 261տ. Սահիմոնոս 247ձ, 257ձ.
Սահիմոնոս քահանայ և երեքէն Ամիր նահատակ 184, 185տ.
Սահիմոնոս մանուկ նահատակ 305, 727, 728.
Ս. Սահիմոնոս Հայսմաւոնեաց նահատակ 727տ, 727, 728.
Սահիմոնոս վարդապետ Կաղուկի 217, 219.
Սահիմոնոս Պաշտպեցի Տեղիական Սահակ Բջնունեցոց վիպասանու թեան 558, 559տ.
Սահիմոնոս ուրացող և Սարք դեղչէ նահատակ 245, 257, 258, 259.
Սահման Պարպէչեան 691.
Սբ. Սահիմոնոս կամ Սահիմոնոս Նահապետ 31, 104, 196, 219, 233, 241, 257ձ, 307, 375, 398, 402, 589, 646ձ, 722, 728. Սբ. Քառահիմոնոս 646.
Սբ. Սահիմոնոսի Նախամարտիկ ուխտն Ճեմպամանք կոչեցեալ 264, 266, 270ձ, 279, 280.
Սբ. Սահիմոնոսի Նախամարտիկ վիպասան 300.
Սբ. Սահիմոնոսի եկեղեցին Վենետկում 727տ, 727, 728.
Ս. Սահիմոնոսի եկեղեցի Ամերիկեան քաղաքում 625. Ս. Սահիմոնոսի պարտէզը 628.
Սբ. Սրապիոն նահատակ 690.
Սբ. Սրապիոն 368տ.
Սրբոյն Գէորգեան Նորաշէնք

*

գեղջ 53, 54, 55, 56, 69։
Մատրիճյան 69։
Աբանատը տանուտէր Նահապետ 422։
Սոֆի Մալիկ՝ տիպարակ և հայրապետական սգոյ եղանակը վաստակաւին 314, 318։
Սոֆի (?) 342։
Վ.տէր Թադէոս՝ Տայը Հառան եշխանէ Աստվածոյ 31։
Վ.տէր Սահակ՝ եղբայր Վասակ պատրիարքի Նահապետի 688։
Վ.Տէր Գեղինակի 52, 182ա, 483ա, 491, 496։
Վ.տէր Շահէնի կամ Աչաշիկեան 562։
Վ.տէր Տէրտէրեան 491։
Վ.տէր Ենդիկեան 196։
Վ.տէրն կամ Մուրատեան Աբդուլլահ Նահապետի 230։
Վ.տէր Ձոր 119, 434, 488, 699, 700։ 701։
Վ.տէր 166, 199, 201, 203, 204ա, 221, 222, 224, 226, 321ա, 467, 468, 469, 472, 473, 680, 702։
Վ.տէրի եպիսկոպոս Քշոյ Նահապետի 136։
Վ.տէր գիւղ 694։
Վ.տուածած Հոյս Թլկիկեցի Նոտիր 601ա, 631, 645ա, 674ա։ Վ.տուածա 631, 632, 633, 637, 638, 640, 641, 642, 643, 644ա։ Վ.տուած 636, 641, 642, 647, 654, 656, 662, 667, 670, 671, 672, 673։
Վ.տուած պատրիարքի Նահապետի 688։
Վ.տուած քաջ եղբայր Գրիգոր Հաղբակեան Նոտիր։ 97։
Սբրուհի Վ.տուած 465ա։
Վ.տուիլոս եպիսկոպոս 228ա։
Վ.տուպուրեան 48, 467։
Վ.տրեան Ծաղիկեցի Նահապետի 232—242, 243։
Վ.տրեան Հռչակաւոր եմաստասէր վարդապետն Վիքտորի սգոյն Գրիգորի Լուսաւորչի վանաց 105։
Վ.տրեան Ճգնաւոր Հոգեաց վանացն 264, 265, 273ա, 279։
Վ.տրեանեանք 513։
Վ.տրու 319ա։
Վ.Երին թերգ Վանայ 473, 476։
Վ.Երն Նաւթը գետ 333։
Վ.Էլի բէկ 324, 326։ Էլի, Էլիպէկ 321ն, 326ն։
Վ.ԼԼենիա կամ Վ.ԼենԱ 727ա, 727։
Վ.իլան եպիսկոպոս 442։
Վ.իսաւպ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վանք 105։ Վիքտոր 527։
Վ.իք 24, 26, 31, 44, 46, 68, 96, 220, 540, 609, 611, 612։
Վ.ախմէզ (Ոսկեմէզ) մատուռ Հաղբակեան գետի հեռաստանն ձորակ 696։
Վ.ազան 213, 609, 618։ Վ.ազ առն 213ն, 223, 322։ Վ.ազատուն, Վ.ազատեան, Փոքր-Ջազատան 213ն։
Վ.ըծանէս վարդապետ—Կեսոյ եպիսկոպոս—Կաիսաց՝ Գաբան Հոյս Նահապետի ազգակ վիպատասխանեան և վիպատանական երկու տագրեալ հեղինակք 394, 395ա, 400, 401ա, 408ա, 412ա։ Վ.ըգանէս 399, 401, 411։ Վ.աքդանէս 408։

Տաթևու վանք 313, 316, 318, 319ա, 429։
Տանձասան 75, 102ա։
Տաքն 299, 300։
Տաւրիկեան Նահանգ 568։
Տեղ վանք 370։
Տէր-Մկրտչեան Պարսատա 32ա, 36ն, 38ն, 40ա, 48ա, 64ա, 66ա, 345ա։
Տիգրանակերտ քաղաք 368ա, 414, 415, 416, 420ա, 449, 455, 702, 720ա, 721ա։ Տիգրանեան երկիր 605։ Տես Տամիք։
Տիբասուր վարժապետ 204։
Տիւրկոյ երկիր 484։
Տոսպ գետ 48։
Տուկիոս Սեբաստացի Նահապետ 11ա, 12, 17։ Տուկիոս 12ն, 17ն։ Տուկիոս 17ն։ Աւուկիոս, Տուկիոս 12ն։ Տուկիոն 22ա։
Տուզուտ գօղական 363։
Տուտաք գաւ 98։
Տրապիզոն 578, 698, 713ա։ Տրապիզոնեան ազգ ու տէրութիւն 75։ Տրապիզոն 702, 707, 708, 710, 712։
Տրխիս տես Թրխիս։
Տօղուս Նահապետ կին Հուլսոյի 101։
Տօրոսի լեառն 300։
Ռուսիան Նահապետ (գործ Ռուսիան) 697։
Ռէուֆ փաշա՝ մեծ վէզիր 676։
Ռիզա Պէյ փաշա 677։
Ցիսրնավանք 264, 266ն, 277, 281։ Ցիսրնայ վանք 264ն, 266, 269, 280։ Ցիսրնայ անապատ 280։ Ցիսրնան վանք 264ն։
Փայտակարան քաղաք 414։
Փայտոյ Նահապետ կին Ամիրեգդնի 168ն, 189ն։ Փայտահանեան 168, 189։ Փայտոյ 168ն, 189ն, 191, 192։ Նահապետ 168։ Փայտհանեան, Փայտահանեան 189ն։
Փայտուն 49։
Փարիսոյ գաւառ 434, 435։
Փէնէհէս 154։ Փէնհէս, Փէնհէս, Փէնհէս, Փէնհէնգ 154ն։
Փըլչկոյ Նահապետ Կաբին քահանայ 590։
Փէկան բերգ 479, 482։
Փէկիպոս Կաթուղիկոս Հայոց 448, 453, 464։ Փէկիպոս վարդապետ 440։
Փեր Նահապետ 689։
Փեր-Նահապետ գիւղ 689։
Փերպէ Իշխան 231։
Փերպոսոյ՝ Հայոց Բագրատուոյ Թրխաթքէ Նահապետի 490։
Փերբերէկ ամիրա Վանայ 222։
Փերի 697։
Փլաթանոյ Նաւահանգիստ 710, 713։
Փոքր Հայք 93ա։
Փռանկուկ Նահապետ 568։
Փռշինի (Բռշինի) Նահապետ 691, 691ա։
Քալափի Խան Պրնակայ 445։
Քանան 64։
Քանինի Լօյա 676։

Քաջբերունեաց գաւառ 168ե, 219, 265։
Ս. Քառասնից վանք Սեբաստիա քաղաքում 144, 148ա։
Ս. Քառասունք գեղեցիկան 513։
Ս. Քառասունք 515, 630։
Քաստան Նեխն 362։
Քասախ գետ 51, 52։
Քաղքանջ գիւղ Շամախու գաւառում 725։
Քեւսուրա 24։
Քերման քաղաք 685։
Քերմանայ եպիսկոպոսք 303ա։
Քեօփրու գիւղ եւս Կամուրջ գիւղ 502։
Քէօթանդու գիւղ 699։
Քուռ գետ 613։
Քուրդ (քուրթ, քիւրդ) 188ե, 189, 224, 225, 234, 277, 281, 282, 284, 303ա, 304ա, 333, 334 եւն.
Քրդաստան 213։ Քրդքաստան, Քրդաստան, Քրդաստան 213ե։
Քաթիճ տուլման Մկհմմէդ Բ. 395ա։
Քանդրապատ քաղաք 423։
Քայտա օղլի Խալիլ փաշա 581։
Քէհրոսիա քաղաք 687։
Քռանկք 484, 485։
Քռէնկհետաք ամրոց Կաճայ քաղաքում 685
Քրանկհատան 342։

Օթման ամիրա 145։
Օհան որդի Նահեաթ Նովէ Նահատակի 618։
Օսխոյ տէս Ոսխա։
Օսման 687։
Օսմանցիք 424, 442, 453, 464, 471, 476, 685, 724ե. Օսմանեան կառավարութիւն 677։
Օտուն Փապաչ շուկայ Քաֆուրնէա քաղաքում 627։
Օքուզ Ախմատ փաշա 424։

Ֆաթիհ սուլթան Մկհմմէդ Բ. 395ա։
Ֆանրապատ քաղաք 423։
Ֆայտա օղլի Խալիլ փաշա 581։
Ֆէհրոսիա քաղաք 687։
Ֆռանկք 484, 485։
Ֆռէնկհետաք ամրոց Կաճայ քաղաքում 685
Ֆրանկհատան 342։

ՑԱՆԿ

ՅԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐՆԵՐՈՒ ՄԻՋ ԳՏՆՈՒՄԸ ՅՈՐԴՈՐ ԷՐԿԵՐԻՑ

Ալիշան Հ. Դ., Այրարատ, Վանանդեմի 1890. էջ 64ա, 94ա, 95ա, 117ա, 273ա.
Ալիշան Հ. Դ., Սիսական կամ Համապատում Սիսնոյ աշխարհի, Վենետիկ 1893. էջ 119ա, 120ա, 319ա, 339ա, 358ա, 489ա, 558ա, 699ա, 700ա, 701ա.
Ալիշան Հ. Դ., Տեղագրութիւն Նիւռակայ, Վենետիկ 1879. էջ 94ա, 95ա, 134ա, 135ա
Ամվերգեանն Պ., Յաւելուած Յովսէփ Մոսկիա 1852. էջ 619ա.
Առաքել վարդապետ Դաւրիժեցի, «Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Դաւրիժեցւոյ», Վաղարշապատ 1884. էջ 431ա, 436ա, 454ա, 465ա, 466ա, 471ա, 476ա, 482ա.
Արարատ ամսագիր, Վաղարշապատ, 1869, 1895, 1896, 1897. էջ 325, 365, 385, 40ա, 485, 64ա, 66ա, 345ա, 674ա, 709ա.
Արխատիէս վարդապետ Տէվկանց, Հայերգ, Թիֆլիս 1882. էջ 274ա.
Աւգերեան Հ. Միքաէլ, Վերակացու վարք Սրբոց, ԺԲ. հատ. Վենետ. 1810—1814. էջ 42ա, 65ա, 93ա.
Բագրատեան, Վենետիկ 1848 և 1859. էջ 150ա, 566ա.
Բաբուռեան Մանուկ եպիս., Աբցախ, Բաղու. 1895. էջ 607ա, 608ա, 688ա, 689ա, 690ա, 691ա, 692ա, 693ա, 694ա, 695ա, 696ա, 697ա.
Բաբուռեան Մանուկ եպիս., Ագուանից երկիր և գաւառք, Թիֆլիս 1893, էջ 675ա, 725ա.
Թէշխեան Հ. Մինաս վրդպ., Պատմութիւն Գամսոնի. Վենետիկ 1819. էջ 698ա.
Թէշխեան Հ. Մինաս վրդպ., Նահապետութիւն և Նշանաւորք...Վենետիկ 1830. էջ 734ա.
Զաքարեան սարկաւագ, Պատմագրութիւն, Հատ. Բ. Վաղարշապատ 1870. էջ 337ա, 338ա, 443ա, 444ա, 448ա, 489ա, 501ա, 524ա.
Ներսէսեանց Եսայեասւոյ Ս. Կաթողիկէ), Վաւերագիր համ XIX-րդ գարու գոծը Թիֆլիզ 1887. էջ 674ա.

Թումա Մեծոփեցի, Պատմութիւն Լանկեմատւրայ և յաջորդաց իւրոց (հրատ. Կարապետ վրդ. Տաճատեանց), Փարիզ 1865. էջ 185տ, 217տ, 220տ, 229տ, 230տ, 231տ, 263տ, 279տ, 282տ, 283տ.

Թոռնեան Ե.՝ Ցուցակ Ձեռագրացն Ցակոբեան վարդապետի, Վաղարշապատ 1898, էջ 182տ, 516տ, 517տ.

Kiepert'ի և Weiland'ի հրատարակած մեծ աւտլասը, Thüringen 1873, էջ 420տ.

Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, Մոսկուա 1858. էջ 97տ, 102տ.

Կոստանեան Կարապետ, Ցուցակ ձեռագրաց Աղթամարցւոյն և իւր տպագրեալ, Թիֆլիս 1898 էջ 358տ, 516տ, 517տ.

Հայկունի, Բագրեւանդ Չաթաշլի գաւառագրքոյկ 1894 էջ 567տ.

Հայկունի, Ցուսէփեան Աբգենիս, Տօնապտոնի գեղեցիկ մէջ հայ հերոսը, (անտիպ) էջ 713տ.

Հանդէս Ամսօրեայ, 1901. էջ 727տ.

Մաղաքիա արեղայ, Պատմութիւն վանս ազգին Նետոցոց (հրատ. Ե. Պատկանեանի), Ս. Պետերբուրգ 1870. էջ 99ֆ, 100տ.

Մաղաքիա Ագաւնի, Հինգերորդ տաղն, Թէոդոսիա 1860. էջ 729տ.

Մխիթար Աբբեվանեցի, Պատմութիւն ժամանակագրական (հրատ. Միքայէլ Չամչեան), Մոսկվա 1860. էջ 71տ.

Յայտմատւրք, Ա. տպ. Կոստանդնուպոլսոյ Ռէնէս., Բ. տպ. Կոստանդնուպոլսոյ Ռէնէս., Գ. տպ. Կոստանդնուպոլսոյ ՌՄՀԹ.

Զամչեան Ց. Մ., Պատմութիւն Հայոց, հատ. Գ, Վենետիկ 1784. էջ 36, 10տ, 20ֆ, 42տ, 65տ, 71տ, 72տ, 93տ, 97տ, 103տ, 136տ, 146տ, 151տ, 165տ, 169տ, 183տ, 197տ, 204տ, 207տ, 217տ, 228տ, 229տ, 230տ, 243տ, 263տ, 270ֆ, 273տ, 282տ, 283տ, 304տ, 305տ, 308տ, 332տ, 338տ, 352տ, 359տ, 368տ, 369տ, 370տ, 371տ, 372տ, 375տ, 382տ, 420տ, 421տ, 431տ, 454տ, 466տ, 471տ, 477տ, 483տ, 502տ, 503տ, 520տ.

Պէշիկթաեան Ա. Հ. Նախ վարժապետ, Պատմութիւն Հայոց, սկսեալ 1772 մինչ ի թուին 1860, Կ. Գուլիս 1861. էջ 678տ, 736տ.

Սամուէլի քահանայի Անեցւոյ Հատւածմունք ի գրոց պատմագրաց յաղագս գիւտի ժամանակաց անցելոց մինչև ի ներկայս Տ.այրապետ պարտեալ (հրատ. Աբբահ Տէր-Մկրտիչեանի). Վաղարշապատ 1893. էջ 372տ, 395տ, 422տ, 431տ, 483տ

Վարդան վարպետ, Հատւածքն պատմութեան, Վենետիկ 1862. էջ 65տ, 71տ, 72տ, 102տ. 103տ.

Վարք և վկայաբանութիւն սրբոց, Հաւաքմամբ քահանայ ի Հատ.ընտացց, 2 հատ., Վենետիկ 1874. էջ 42տ, 93տ.

Տաթեւացի Գրիգոր, Գիրք Հարցմանց, Կոստանդնուպոլիս Ռ.ՀԼ. էջ 385տ.

Տաշեան Ց. Տ, Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանի Մխիթարեանց ի Վենետս, Վիեննա 1895. էջ 181տ, 182տ, 400տ, 565տ, 571տ, 606տ.

Տէր-Աբրահամեան, Պատմութիւն եղեմտ., մասն Բ., Թէոդոսիա 1865, էջ 687տ.

Տէր Յովհաննէս Տար. Բ., Պատմութիւն Նոր Ջուղայու, Նոր-Ջուղա 1880. էջ 435ֆ, 436տ, 550տ.

Փօսեան, Հայք ի Չմիւռնիա և ի շրջակայս, հատ. Ա. և Բ., Վիեննա 1899. էջ 383տ, 384տ, 560տ, 628տ, 683տ.

ՑԱՆԿ

ՀԱՅՑՈՑ ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԻ. Ա.

Նոր վիպաճառ անուն եւ էջ	Տեղ եւ թիւ ճաճանակութեան
Աբբահայր քահանայ և Աքանաթը Ուռհայեցի, 422	Եղեսիա, ՌԽԲ—1600 յունվ. 22 գշ.
Ագիպ տես Պատուական	—
Ամենասուղ Վերջանցի, 129—133	Վերջան, ՉՃԳ—1335 մարտ 10 ուր.
Անդրեաս քահանայ, 423—433	Ագուլիս, ՌՀԶ սբէ ժ—1617 նոյ. 18
Անտոն Թիւրիմացի (տպգ.), 608	Շուշի, ՌՄԽԳ—1794—5
Առաքել քահանայ (տպգր.), 94	Վկայոց, ՈՄՀ—1208
Աստուածատուր Խթայեցի (տող), 353—8	Բագէշ, ՉՀԸ—1519
Աստուածատուր Կաֆայի (տող), 329—331	Կաֆա, ՉԼԸ—1488 ապրիլ
Արեւամէկս տես Մկրտիչ ևն	—
Ատաղ Սալամասեցի, 152—165	Բագէշ, ՊԼԹ—1790 փետ. 23 գշ.
Ափեփս Ռաուենցի, 478—483	Փերգան բերդ, ՌՃԵ—1656 մարտ 20
Ափեփք կրօնաւոր (տպգ), 346—9	Ագրիմ, ՉՈՒԸ—1509 դեկտ. 11 գշ.
Բարսաւղ Թոխաթցի, 490—494 —Ալլ խմբագրութիւն, 494—499	Կարին, ՌՃՒԱ—1672 յունիս 4 գշ. —
Բարսեղ տես Գնտսիս Ամիրեչի	—
Դաբրիէլ Վասպիւրցի, 484—487	Կ.Պոլիս, ՌՃԺԱ—1662 սեպ. 17 գշ.
Գալուստ երէց, 445—448	Երեւան, ՌՁԹ—1640
Գառապար, Մարիամ և Վահրամէ Կարինեցիք, 631—645 —Տաղարան. վիպերգիւք, 646—674	Կարին, 1810 յունիս 8 գշ., յուլիս 16 շր. —
Գառապար Կուտան (տող), 518—9	Սեբաստիա, ՌՃԽԶ—1677 սեպ. 29
Գոնաքինէ, Ծառխոս, Ծամուէլ և Տաւիտ Սեբաստացիք, 12—22	Սեբաստիա ՈՒՀ Հրատից իր—1755 յուլիս 28 եշ.
Գրիգոր Բալուեցի, Սիմէոն և Սիբահան, 104—118	Թարթերդ, ՉԼԹ—1290 փետ. 10 ուր.
Գրիգոր Աբփայեցի, 431—436	Նեւրքին նոսիկան, ՌՀԱ—1622
Գրիգոր վրդ. Խլաթցի, 264—274	Աթթկէ, ՊՀՆ—1426 մայիս 19 կիր.

Նոր վիպաներ՝ անուն եւ ջ	Տեղ եւ թիւ տպագրութեան
—Եգերեդրութիւն, 274—279	—
—Համառօտ վիպասիրաց, 279—81	—
Գրիգոր Կամսի (Կարնեցի), 520	Կ. Պոլիս, ԹՀԱԼ=1682 մայ. 19
Գրիգոր Կեչառցի (տպող), 55	Կեչառիս, ՌՀԱ=1222
Գրիգոր Հաղբակեան, 96—7	Գանձակ ?, ՌՀԲ=1223
Գրիգոր Տաթեւացի մանուկ, 503	Մուշ, ԹՀՆԵ=1676
Գրիգոր Խզնակ Կարնեցի, 121—8	Կարնոյ, ՉՀ=1321 յունիս 20 չր.
Դանիէլ բէկ Մուրնեցի (տպող.), 607	Շուշի, ԹՄՐ=1790—1
Դաւիթ արդ. սեւ Ծոհանձնէ ս եպ. հն	—
Դաւիթ Թարբերդցի, 306—308	Խարբերդ, ՉԻԴ=1474 յնվ. 16 կիր.
Դաւիթ Սեբաստացի (տպ), 504—17	Սեբաստիա, ԹՀՃԻԶ=1677 փետ. 22
Եղիազարեի ի Թառաբատացւոյ, 165—9	Վան, ՊԹ=1391 մարտ 9
Երեք անանուն վիպագ., 502	Կարնոյ, Սեբաստիոյ, Կամուրջի գ., ԹՀԻԲ=1673
Երէց Շնքուհւոյ գնդ., 372	?, ՉՁԴ=1535
Զրկաս մահկանաչ ի Կապէնց, 142—3	Աբծնի գիւղ, ՌՁԸ=1638—9
Զաքարիա կիր. Ագիճմոյ, 170—6	Ոստան, ՊՒԲ=1393 յունիս 25 գշ.
—Խանձ Հաճարաս կրկնակ, 177—81	—
Զաքարիէ տանուտէր, 229	Աբծնէ, ՊԻՔ=1420
Զուտաս մանուկ, 120	?, 1317 ?
Թադէոս Երէց Սեբաստիոյ, 371	Սեբաստիա, ՋՁՔ=1534
Թամամ կոյս Նաղկիրացի, 521—4	Նշանարդ վիպ., ԹՀՄ=1690—1
Թաճար Գոկցի, 186—197	Ոստան, ՊՃԻ=1398 սար. 22 բշ.
Թէոդորոս պատ. Սեբաստացի, 3—11	Սեբաստիա, 1155-ից յ. յունիս 22
Թէոդորոս Կեսարացի, 73—93	Կեսարիա, ՌՔԴ=1204 մայ. 18 գշ.
Թէոդորոս սեւ Սահմանոս և այլք	—
Թոմմա վրդ. ի Գասպրի վանից, 263	?, ՊԼԲ—Դ=1423—5
Թորոս Եդեսացի, 369	Եդեսիա, ՉՀՒ=1528
Թորոս Հոռոմլուեցի, 332	?, ՉՔԴ=1494 օգոստ. 1
Թուխման մանուկ (տպ), 605—6	Տիգրանակերտ, ՌՄՊԴ=1784
Խառնակ (Ծովտկի) Թաւր. 208—16	Շուռմոխի, ՊՒՁ=1417 սարդի 18
—Այլ յաջորդ տպագրութիւնք, 217—220	—
—Մասունի տեառնացեղբ. 725—6	—
Լոյս Գրիգոր, 539—551	Սպահան, ԹՀՆԴ=1703 յունիս 20
Խանում Վկայուհի (տպ). 562—5	Ալաչկերտ, ԹՄԴ=1755 մայ. 3 գշ.
—Այլ տպ. 565—566	—
—Ջուանդրիոն, 566—7	—

Նոր վիպաներ՝ անուն եւ ջ	Տեղ եւ թիւ տպագրութեան
Խաչատուր Տիգրանկացի, 455—66	Տգրանկերտ, ՌՀՄ=1652 օգոստ. 20
Խաչատուր Կապնկի, 350—352	Տիգրանկերտ, ՉՂԶ=1517 սարի 5 կիր.
Խոսրովայ մանուկ (տպ), 376—82	Մարգուան, ՉՂ=1544 յմ ՊԿ=1441
Հասպոյ Գանձակեցի, 23—31	Գեղկ.ՌՈՁ սրտաց գ=1167 յր.10 բշ.
—Ներդրեան, 32—39	—
—Ըստ Յայտնութեան, 43—5	—
Ծամիդէս սեւ Գեհարբեն Սեբաստ.	—
Կատարեալ կոյս սեւ Թամամ	—
Կարապետ Վանեցի սեւ Մեքթեբէ	—
Կարապետ Մալաթիացի, 359	Մալաթիա, ՉՀԴ=1524
Կիրակոս սեւ Գրիգոր Բալու եցի	—
Կիրակոս մխակաց ? (տպող.), 119	Գեղեզի մասուռ, Զի=1291
Կիրակոս վրդպտ. (տպող.), 134	Ամի գիւղ, ՉՂԸ=1348-ից առաջ
Կոկնայ Սեբաստիոյ (տող), 373—5	Սեբաստիա, ՋՁԸ=1536
Հայրապետ արեգայ, 370	» , ՉՀԸ=1528 յմ ՋՁԸ=1533
Հաղպատ քահանաք, 244	Իխտան, ՊՀ=1421
Հոռիփսիմէ Սիլիճրիցի ?, 385	? , ԹՔ=1554 փետր. 14 գշ.
Վաղար վարդապետ Բաղիշեց, 283	Սաանոյ լեռ., ՊՀԻ=1428
Վարար Նորագաւիթցի, 444	Նորագաւիթ դիւղ, ՌՁԸ=1638-9
Մարգարէ արդ.ն Շահբանն, 413—20	Տիգրանակերտ.ԹՒՔ=1580 տեղ.6
Մանուէլ Կարնեցի սեւ Գասպար են	—
Մարտիրոս Կապնցի, 151	Նբասիս գետ, ՊԶՁ=1377-ից յետոյ
Մեքթեբէ և Գաբաղեա, 198—204	Վան, ՊՒՐ Տրամիկ գ=1403
Միքաէլ Թաբլոիցի, 322—328	Թաւրեզ, ՉԼԸ=1486 մարտ 24 աւր.
Միքիթար Վանեցի, 472—477	Վան, ԹՀՆ=1555 նոյ. 12
Միքիթար, Ծոհանձնէս, Աբիսաակէս և այլ 8 վիպագ., 231	Աբծնէի գերեզման, ՊԻՔ=1420
Մատաթիոս սեւ Սահմանոս գրչ.	—
Մտեփաննէ Վանեցի, 320—1	Վան, ՉՂԴ մարտից 14=1485
Մուրատան Աբծնցի, 230	Աբծնի, ՊԻՔ=1420
Յակոբ Ովաճենացի վարդ., 282	Ախդոպատան վանք, ՊՀԻ=1428
Յակոբ արդի Վասպ., 500—501	Վարին, ԹՀՒՔ=1673 մայիս 27 գշ.
Յարութիւն Կարնեցի (տող), 620—6	Ջմիւռնիա, 1806 փետր. 26
—Տապանագիրք, 626—627	—
—Այանդրիոն, 627—8	—
—Տաղ Յարտիրեն Մանկանն, 629—30	—
Յարութիւն Տփխինեցի, 609—19	Տփխիս, 1795 տեպտ.

Նոր վկաներ՝ անուն եւ էջ	Տեղ եւ թիւ ճանապարհաց
Ցիմոթ Վանեցի, 221—228	Վան, Պեր=1418
Յովակիմ Առաքելացի, 676—8	Կ. Պոլիս, 1843 օգոստ. 17
—Տապանագիր՝ 735—736	—
Յովհաննէս Կոպէ., Սարգիս Կոպէ., Դաւիթ արծրալ, 310—345	—
Յովհաննէս Կոպ. Կարապետեան, 421	Կարին, ՌՄՂ=1591-2
Յովհաննէս Կոպ. Տաճատոյ, 299—304	Բաղէշ, ՋմԻ=1464 մարիլ 19 գշ.
Յովհաննէս քհ. Զմկիճացի, 205—7	Զմկիճագի, ՊԲՐ=1403 սեպտ. 10
Յովհաննէս արհլալ. 339	Դրախտիկ գիւղ, ՋեՔ=1500
Յովհաննէս Պզնունեցի, 284—292	Թոխաթ, ՊՁԸ=1438 փետր. 22 շր.
—Մշ խմբագրութեան, 292—298	—
Յովհաննէս Ռաբաթ.(տաղ),569—71	Եւդոկիա, ՌՄԻՓ=1775
Յովհաննէս սեւ Մկրտիչ և այլք	—
Յովսէփ Թեւանեցի պատմիչ, 46—60	Միջագոյ, ՈՒՔ ամիկ ի=1170 հանգ. 24 շր.
—Ներբողեան, 61— 64	—
—Կաս Յայտնութեաց, 67—70	—
Յովսէփ Քաւիչեանցի սեւ Խոնհակ	—
Յոհաննան վկայ տաճկի, 72	Կարին, ՈՒԱ=1182
Նիկողայոս Տգրնկերացի. 449—54	Տգրնկերա., ՌՎԱ=1642 սպր. 15
Նիկողայոս Պրուսացի, 531—538	Պրուսա, ՌՃՒԳ=1694 մրտ. 14 գշ.
Շահրման սեւ Մարգարէ սրկ.	—
Շնորհաւոր Բաքիրցի, 333—338	Բաքիր, ՋՒԳ=1494
Ոզջոյ Շեւ Կռկնայ	—
Պալի Կաբնեցի, 603—604	Կաբին, 1781—1786
Պաւուկեան կիւ Ագիկ կին, 488—9	Նախիջեան, ՌՃՓԸ=1668-9
Պարան Լոյս Կաթողիկ, 386—95	Կաֆա, ՌՓՋ=1567 մարտ 15 եր.
—Տաղ... 396—401	—
—Մշ տաղ ի Վէրանիստ, 401—408	—
—Մշ տաղ ի Բէտմարկ, 409—412	—
—Մշ ոտանաւոր, 729—734	—
Պետրոս քհ. սեւ Սահմանաս վրդ. կն	—
Պետրոս Նիժնցի (տաճ.), 675	2 , 1826 սեպտ. 13
Պուսաղա Ամմինչի, 360—8	Տիրապահերթ. ՋՀԳ=1524
Պօղոս արկ. Սղիերցի, 525—7	Սղիերդ, ՌՃԲ=1691
Ջալալ իշխան Խաչենց, 101—3	Վաղարշն, Ջմ=1261
Ռատիս սեւ Թոնարինէ Սեբաստա.	—

Նոր վկաներ՝ անուն եւ էջ	Տեղ եւ թիւ ճանապարհաց
Սահակ Բրուտենցի, 552—559	Ագռաւ, ՌՃՎԴ=1715 հունս. 17
Սահակ Սարք Կարնեցի, 572—4	Կարին, ՌՄԻԸ=1778 յունիս 23
—Տապանագիր՝ վիպագիրք., 574—99	—
—Մշ տաղ, 600—1	—
Սամուէլ Մահխասցի (տաճկ.), 560—1	Զմկիճիկա, 1723 յունիս 15 գշ.
Սարգիս-Նոսէ սեւ Տաբուէիքեան	—
Սարգիս իշխան Խաչենցի, 71	Գանձակ, ՈԼՒ=1182 մրտ. 26 սպր.
Սարգիս Մելիտենցի (տաճկ.), 383	Զմկիճիկա, Ո=1550 մարիլ 15 գշ.
Սարգիս Նահատակ. 135	Խարբ ձոր, Աչք, ԺԴ գաղ
Սարգիս Տգրնկերա. սեւ Յովհաննէս եպս. կն	—
Սարգիս սրկ. Կարսեցի, 528—30	Կարս, ՌՃՒԱ=1691—2
Սարուխան Հիսնցի, 437—441	Բաղէշ, ՌՁ=1631 փետր. 4 սպր.
Սեղբեսարոս սեւ Սահմանոս կն	—
Սիմէոն սեւ Երիզոր Բաղաւեցի	—
Սիրուն Հիսնցի, 309—312	Հիսան, ՋԼԸ=1476 յունիս. 14 կիր.
Սիրուն Ալիւրցի, 467—471	Վան, ՌՃԻ=1653 օգոստ. 5
Սահմանոս արքեպս. Սեբաստիոյ, Սեղբեսարոս և Քէդրոսոս, 137—148	Աղցարս լեռ Սբասխոյ, ՊԼՁ=1387
—Տաղ ի Տէր Սահմանոս... 149—50	—
Սահմանոս արքեպս. Տաճեռաս, քհ. ապրսի իւր և մօրեղբօրորդի, 313—319	Թաւրէզ, ՋԼՐ=1483
Սահմանոս վանահայր, 98—100	Գերմիրի՞, ՉՁ=1257
Սահմանոս քհ. և Մաանաֆիր.184—5	Արծկէ, ՓԽԵ=1395
Սահմանոս վ. Պետրոս քհ. Խեղանջկ և Սահմ.սպրաց.245—62	Խերան և Սոր վերայ, ՊԶՔ=1424 յունիս 2 սպր. և 11 կիր.
Սահմանոս մանուկ, 305	Կ. Պոլիս, ՋԻ=1471
—Մ. Սեհմանոյ ճշմարիտ, 727—8	—
Սահմանոս սրբ. սեւ Սահմ. վրդ. կն	—
Աքանասր սեւ Աբրահամ քհ.	—
Վաղկե Աթէկցի սեւ Մատթաւոս	—
Վահակ Խալիկ. Ըշեայ, 136	Բջնի, ՊԼՁ=1387
Վան վտակ Էրմիկցի սեւ Գասպար կն	—
Վարդան Բաղիշեցի, 232—243	Բաղէշ, ՊՀ=1421 յունիս. 4 շր.
Տատիկոս սեւ Թոնարինէ Սեբաստա.	—

Նոր վկաներ՝ անուն եւ կոչ	Տեղ եւ թիւ ճանապարհին
Փառնկուլ սրոճ Ագիսի (տպ), 568	Վարատուրապատ, 1157 յունիս 1
Ցաւելուած Ա.	—
Անանուն Նշոյ. Տրապիզոնի ?, 698	Երզնկան Տրապիզոնեան, ?
Անանուն Նահատակ (ատենագ.), 693	Երզնկան Պոլիսեցիք վերադառ.?
Երիզոյ (տապանագիր), 699	Խալվէմ Թեոքմոսէ զիւղի մօտ,?
Երիզոյ և Մարիամ (ատենագ.), 701	Հանգստարանը Ալիպա զիւղի մօտ?
Զաքէին (ատենագ.), 695	Հանգստարան Պարանոցաց անուանեալ,?
Խալիլ տես Մանուէլ (Ց. Ա. 720—1)	—
Ծիւր Նահատակ (ատենագ.), 692	Երզնկան Պոլիսեցիք զիւղի մօտ,?
Պարապետ քհն. (ատենագ.), 702—9	Թոքոսլի զիւղ. 1708—10 ?
Չղիզեանաց Նշոյկ. (ատենագ.), 694	Խոյապան վանք զիւղի մօտ,?
Ջամալ տես Փիր (Ց. Ա. 688)	—
Մանուէլ, Խալիլ և Նասիմի, 720—1	? , 1524-ից առաջ
Մարտիրոս Հիւնձալի, 714—9	Բայէզ, փէ գար.
Մարիամ տես Երիզոյ Աբսէ., 701	—
Յանոյ վրդ.և ընկերք (տապ), 679—82	Արեզէ գաւառ, ? օգոստ. 14
Յարութիւն Մկրտչի (տպագ), 683—4	Մանիսա ք., 1855 (1883?)
Նահատակք Մոպացի (ատենագ.) 710—3	Մօտ դիւղ. XVIII-րդ դար?
Նահատակք ի կռոտաթծի Կեչակի Ամիռա վաշայի, 685—687	Թրքիա, 1475-ից իվ յետոյ
Նասիմի տես Մանուէլ, 720—1	—
Նեթսէս (տապանագիր), 700	Տոպան Վաղոյ Հոբսէ, ?
Ոսկեվարիչ Նշոյկ. (ատենագ.), 696	Մատուռ Հաղցնանիսա գիւղ. մ.ք
Սարգիս ք. Դարսեցի, 722—4	Ղարս, 1796 յուլ. 25 սբբ.
Սուքը Սրաքեվ, (ատենագ.), 690	Մատուռ Եագուչենի մօտ,?
Վասիլ պատրոնիկ (արձագր.), 688	? , ՈՒԴ—1201-ից առաջ
Քահանան (ատենագ.), 697	Մատուռ Փիփի կողմում, ?
Փիր, Ջամալ և քոյր Նոցին (ատենագ.) 689	Փիր-Ջամալ և Նախիջեանիկի գ.?
Փռչին ?, 691	Երզնկան Գաշտան զիւղի մօտ,?

ՑԱՆԿ

ՀԱՅՑՈՑ ՆՈՐ ՎԿԱՆԵՐԻ. Բ.

Երկրորդ սխալտակում շրագիր ձշտանկոտած են վկայաբանութիւնների ձեղինակները.

Նոր վկաներ՝ անուն եւ կոչ	Ի՞նչ ապրիւրից եմ քաղել
Աբրահամ ք. և Աքանաթար, 122	Սամուէլ Անեցի, Պատմ. Վրաց.
Ագիս տես Պատուական	—
Ամենատես Թէոդոսեցի, 129—133	Յայտմ. Գ. տպ. Ա., Յովհաննէս վրդ.
Անդրէաս քահանայ, 423—433	Աւագաքի վրդ. Դաւիթ., Պատմ. և GM
Անտոն Թեփլիսեցի (տպագ.), 608	Մանար նախ. Բաթիատս. Պրօսիս
Աւագաքի քահանայ (տպագ.), 94	Ալիշան, Շիրակ
Աթաուռ Եմիսյեցի (տապ), 353-8	Ia, Գրիգորիս վրդ. Ագրաձորցի
Աթաուռ Պաֆայեցի (տապ), 329—331	Ia, Գրիգոր վրդ. Կամախցի
Աբլխասակես տես Մկրտիչ Հն	—
Աւազ Սապատասեցի, 152—165	Յայտմ. B-NP-WYZbc
Աւետիս Ասատեցի, 478—483	Աւագաքի վրդ. Դաւիթ., Պատմ. և GK
Աւետիք կրօնաւոր (տապ), 346—9	Ia
Բայռասար Թոխաթցի, 490—494	z
—Այլ խմբագրութիւն, 494—9	Զաքարիա սրկ., Պատմ. Բ. Վրաց.
Բարսեղ տես Գուտախ Ամֆեցի	—
Բարսեղ Ղալաթիացի, 484—487	j, Յակոբ Ամֆեցի
Գաբրիել Ղալաթիացի, 445—448	Զաքարիա սարկ., Պատմիք. Բ.
Գասպար Երեց, 445—448	Յայտմ. Ֆ. տպ., Տէր Մատթեոս, Յաճեցի, Կարապետ·
Գասպար, Մարիամ և Վասիլոսէ Կարենցիք, 631—645	s, Յովհաննէս Կարենցի
—Տաղաւոր փայտե., 646—647	t, Միքայէլ արքի. Բարդակ գրչի
Գասպար Կռուան (տպ), 518-9	Յայտմ. B-DG-WYZAbc
Գոհարիկէ, Ռոսիտա, Ծամիկէ և Տուկիտա Սևբաղցիք., 12—22	Յայտմ. ձ, Ճառընտ. գ, Դաւիթ Երեց Բարսեղի
Երիզոյ Բալուեցի, Սիմեոն և Կիրակոս, 104—118	Աւագաքի վրդ. Դաւիթ., Պատմիք.
Երիզոյ Աբսիացի, 434—436	CMTr և Ք. 1047, Թումա Հռհոտ
Երիզոյ վրդ. Խլաթցի, 264—274	

Նոր վկաներ՝ անուն եւ էջ	Ի՞նչ ապբիւրից նմի՞ հաղել
—նիւներգութիւն, 274—279	Հայերդ, Տէվկանց, Աստիւ
—Համառոտ վիպարանք. 279—81	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ.
Գրիգոր Կանդի (Կարնեցի), 520	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Գրիգոր Սկեւռացի (տպ.), 95	Հ. Ալիշան, Շիրակ
Գրիգոր Հաղարկեան, 96—7	Կիրակոս Գանձակ., Պատմ՛Ք.
Գրիգոր Տաթեացի մանուկ, 503	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Գրիգոր եպս. Կարնեցի, 121—128	Ցայսմ. 6
Դանիէլ բէկ Խաչենեցի (տպ.),607	Մատթ եպս. Բարխուտ., Արցախ
Գաւիթ արզ. տես Յովհաննէս եպս.ևն	—
Գաւիթ Խաբրէացի, 306—308	B
Գաւիթ Սեբաստացի(տպ.), 504—17	t, Մխիթ. ոգի Բարամ գրչի
Եղիսաբէթ ի Խառաբատաց, 166-9	B-EG-IK-MP-RTUWYZbcdkΦ.434
Եզեք անանուն վիպաք, 502	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Եզեք Ղեբուռնաց գեղջ, 372	Սամուէլ Անեցի, Պատմ.
Երկու մանկունք ի Կաթուղիկ, 412-3	Զաքարիա սարկ., Պատմ.
Զաքարիա կ[ի]ղ. Աղթամարաց,170-6	B-EG-IK-RT-VYZbc
—Յաճմ Հայրարեա կրպիչ. 177—81	z, Գ-իցար վրդ. Ագուաներցի
Զաքարիէ տանուտէր, 229	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ.
Զատա մանուկ, 120	Հ. Ալիշան, Սիսական
Թադէոս եբեզ Սեբաստիոյ, 371	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Թադմա Շաղկիրացի, 521-4	Զաքարիա սարկ., Պատմ. Ք.
Թոմար Մոկացի, 186—197	B-EG-IK-MP-RT-WYZbc, Ք. 434
Թէոդորոս արզ. Սեբաստ., 3—11	Ցայսմ. B-WYZbc
Թէոդորոս Կեսարացի, 73—93	Վարք և Վիպ. սրբոց, Վնտ 1874
Թէոդորոս տես Սահակեանց և այլք	—
Թոմմա վրդ. ի Գուարիկ վանաց,263	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ.
Թոդոս Նղեսացի, 369	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Թոդոս Հաւսկիպեցի, 332	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Թոխման մանուկ (տպ), 605-6	ζ
Թոսակ (Թոխկի) Թաւր., 208—16	B-SU-WYbc
—Այլ խմբագրութիւն, 217—20	β ովմա Մեծոփեցի, Պատմ.
—Առաւել արձանագիրք, 725—6	Մատթ ծ. վրդ. Բարխուտ.Ագուս անք
Լոյս Գրիգոր, 539—551	Պատմ. Նոր Ջուղայու., Ա.
Խանում վկայուհի (տպ), 562—5	ℵ, Գոլոս հոից
—Մի այլ տպ. 565—566	Բագմավէպ, 1859
—Ուսանդրութիւն. 566—567	Ս. Հակոբեան, Բագրեւանդ.
Պաչառուր Տիգրնկերցիք, 455—66	Առաքել Դաւբ., Պատմ., GHKp

Նոր վկաներ՝ անուն եւ էջ	Ի՞նչ ապբիւրից նմի՞ հաղել
Թադաւուրբ Կոզրկեցի, 350—352	Bf
Թաղարդայ մանուկ (տպ), 376—82	mx, Մեծ Գառնի
Թոսդալ Գանձակեցի, 23—31	Ձառընթաս. n, Մխիթար Գոշ
—Ներդրկան... 32—39	Ձառընթաս. n, Մխիթար Գոշ
—Ըստ Յայսմատուրաց, 43-5	Ցայսմ. A-EG-WYZb-c
Ծամիպէս տես Գոհարիէ Սեբաստ.	—
Կատարիալ կրօն տես Թամամ	—
Կարապետ Վանեցի տես Մելքիսէթ	—
Կարապետ Մոզաթեցի, 359	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Կիրակոս տես Գրիգոր Բաղուեցի	—
Կիրակոս միաբեղց 2 (տպ.), 119	Հ. Ալիշան, Սիսական
Կիրակոս վրդ. (տպ.), 134	Հ. Ալիշան, Շիրակ
Կոկոյ Սեբաստիոյ (տպ), 373-5	v, Յովսեփ Սեբաստացի
Հայրապետ արեգոյ, 370	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Հասան քաջանաբ, 244	CE, Աստիւ վրդ. Բաղիշեցի
Հաբիսիմէ Սիւնիերիցի ?, 385	Նիւմ. Ք. 864
Ղազար վրդ. Բաղիրաս, 283	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ.
Ղազար Նորպազէցի, 444	Զաքարիա սարկ., Պատմ.
Մարգարէ սրկ.ի Հաճընեան,413—20	i, Մխիթճ
Մարիամ Կարնեցի տես Թասպար ևն	—
Մարտիրոս Կողբեցի, 151	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ.
Մելքիսէթ և Կարապետ, 198—204	BCG-IK-RT-VYZbc
Մխիթար Գոշ[ի]ցի, 322—328	BCr, Մոսկուա գրչ[ի]
Մխիթար Վանեցի, 472—477	Աստղիկ Դասբ., Պատմ. և GKM
Միքայէլ, Յովհաննէս, Աբբեսաակէս և այլ 8 վիպաք, 231	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ՛Ք.
Մուսինֆիր տես Սահակեանց Ք՛.	—
Մուսա Վանեցի, 320—321	BC
Մուբաշշաւ Սրբոհեցի, 230	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ՛Ք.
Յակոբ վրդ. Ոլականցի, 282	Թոմմա Մեծոփեցի, Պատմ՛Ք.
Յակոբ սրբի Վասպուրական, 500—501	z
Յաղուբ Քաջբերունի (տպ), 620-6	o, Յովհաննու Կարնեցի
—Տապակարիք. 626—627	Գրանաս, Հայք ի Չորբանեան
—Ուսանդրութիւն, 627-8	»
—Տաղ Ստուերին մանկանէ, 629—30	»
Յաղուբիէ Տփղիսեցի, 609—19	Յովն. Սամալ դպիր Վանեցի
Յիսաք Վանեցի, 221—228	Գ. Ալիվիրդեան, Տոպչեան-Նովոս
	B-EGHJ-PR-WYZeg

Նոր վիպաճառ անուն եւ ֆ	Ինչ ապբիւրից ճեմ ֆասել
Ճոխանիմ Սամսոնեան, 676-8	Ա. Պէրպէրեան, Պատմ. Հայոց
—Տապաւորիչ, 735—736	Մասին ճեմ մասն. Համակ
Ճոխանենց կոյս., Սարդիս Կոսս., Դաւիթ արեզաց, 340—45	Պատասխ, 1869. Ճոխանենց Երեց
Ճոխանենց կոյս.-Գարամանուկեան, 421	Զամչեան, Պատմ. Գ.
Ճոխանենց կոյս.-Տաւօնոյ, 299—304	Bfr
Ճոխանենց ֆ. Զմկիզդի, 205-7	GHKLMRY. Դասիր. կոյս.
Ճոխանենց պրեսայ, 339	Հ. Այիչան, Սիսական
Ճոխանենց Ֆեյմենկի, 284 – 292	Bfr
—Այլ խմբագրութիւն, 292—98	y
Ճոխանենց Մարաֆ. (տպդ), 569	γ, Աչսաղ Սէֆիլբօղլով
Ճոխանենց տես Մկրտիչ և այլք	—
Ճոխանի Գասնենցի պատմիկ, 46—60	Ձաուլեան, ո, Մխիթար Գոշ
—Ներդրեկան 61—64	Այիչան, Աշխարհաց, Դասիր ֆ.
—Ըստ Յայսմաւուրց, 67—70	Յայսմ. A-WYZa-e
Ճոխանի Թատրենցի տես Համահ	—
Ճորգանան վերյ տասիկ, 72	Վարդան պատմիչ, Պատմ.
Ղեկիտայա Տիգրենկոցի, 449—54	Աւետիք Թաւրէժ., Պատմ. և KM
Ղեկիտայա Պրուսացի, 531-8	KL
Ճահրման տես Մարգարէ սրկ.	—
Ճնորհաւոր Բարերգչի, 333-8	GHKLMRY, և Զաքարիա սարկ.
Ոգեշաւ տես Կոկոյ	—
Պաղի Կարենցի, 603 – 604	ծ, Մաես. Ճոխանենց Կարենցի
Պատուհասն ի Ազիլ կին, 488-9	Զաքարիա սարկ., Պատմ.
Պարսն Լօյս Կաճացի, 386—95	dw, Վէրամնա վարդապետ
—Տաղ, 396—401	ε, Վէրամնա վէրդ
—Այլ տաղ ի Վէրամնան, 401-8	lm, Վէրամնա վէրդ.
—Այլ տաղ ի Թատրակ, 409—412	k, Թուանոյ Կոմիտաց
—Այլ տաղ ճատնաւոր, 729—734	Մատենաց Ադատէի, 1860, Խ. Վ. Ֆ.
Պետրոս ֆ. տես Սահմանս վրդ. հն	—
Պետրոս Տիժինցի (տպդ.), 675	Մահաբ վրդ. Բարեւ., Ազուանք
Պուտասի (Բարտհոմէ)Ամիճենցի, 360	B. Միսիոյ արհեսյ
Պօղոս սրկ. Սկիզբդի, 525-7	M
Ջալալ իշխան Խաչենոյ, 101-3	Սիրական Գանձակեցի, Պատմ.
Ռաֆիոս տես Գոհարենէ Սիրասս.	—
Սահակ Բրուսենցի, 552—559	հ, Սահմանս Կամայենցի

Նոր վիպաճառ անուն եւ ֆ	Ինչ ապբիւրից ճեմ ֆասել
Սահակ Մարբ Կարենցի, 572-4	ծ, Մաես. Ճոխանենց Կարենցի
—Տապաւոփ. վիպաճուռս, 574—99	
—Այլ տաղ 600—601	
Սամուէլ Մահեսացի (տպդ.), 560	Բօսեան, Հայք ի Զմիւռնիա, Ա.
Սալեան-Նավի տես Ճարամբեան	—
Սարգիս իշխան Խաչենցի, 71	Վարդան պատմիչ, Պատմ.
Սարգիս Մելիքենցի (տպդ.), 383	Բօսեան, Հայք ի Զմիւռնիա, Ա.
Սարգիս Նահապատ, 135	Հ. Այիչան, Շիրակ.
Սարգիս տես Ճոխենս տես. են	—
Սարգիս սրկ. Կարսեցի, 528—30	M
Սարուխան Հիմնացի, 437—41	i
Սեպուհատես տես Սահմանս են	—
Սիմէոն տես Երիզոյ Բալուհցի	—
Սիրուն Հիմնացի, 309—312	i
Սիրուն Ալիւրցի, 467—471	Աւաքել վ. Թաւր , Պատմ. և GKL
Սահմանս արքեպ. Սքանչել. Սկզբնաւորս և Թէոդորս, 137—48	Յայսմ. B-WYZbc
—Տաղ ի Տէր Սահմանս.., 149—50	Բարսեղեպ, 1848
Սահմանս արքեպ. Տաքեան, գեսարդի իւր և մօրեզարբոյրն, 513-9	Ch և Էջմ. Թ. 1710
Սահմանս վանականք, 98—100	Մատաքիա արեզաց, Պատմ. Նեռս.
Սահմանս ֆ. և Մատեֆֆր, 184-5	Թոմյա վ. Մեծաւեցի, Պատմիչ.
Սահմանս վրդ. ի Գեմրան ֆ.Սիքզանդրէ և Սահմանս ուրդ., 245—62	CE, Աստղիկ մրդ. Բարիշեցի
Սահմանս տաճարկ, 305	Զամչեան, Պատմիչ. Գ.
—Ս. Սահմանսի Հիմարիս 727-8	Հանդես Ամսօրեայ, 1901
Սահմանս ուր. տես Սոփես. վրդ.հն	—
Պաանասար տես Աբրահամ ֆ.	—
Վասլին Աբծկեցի տես Մուրատյան	—
Վանակ կոս. Բջնոյ, 136	Զամչեան, Պատմիչ. Գ.
Վասւաւաչ Գիվիցի տես Գասապ են	—
Վարդան Բալիչեցի, 232—243	BCGHKLMRYZp
Տաւիս տես Գոհարենէ Սիրասս.	—
Փառնկոլոզդի Ազիզի (տպդ.), 568	Մխիթար վ. Տ Մկրտչեան, Ծիշակ.

Նոր վիպեներ՝ անուն եւ ի՞նչ	Ինչ ապրեւոյց ենք բաղել
Յաւելուած Ա.	
Ամառուան նշան. Տրապիզոնի 2, 698	Մկրտաս վ. Բժշկեան, Պատ. Գանձասար
Ամառուան նշան. (ատանդարեց), 693	Մակար եպս. Բարխուտա., Արցախ
Պրիզոր (տպագաւոր), 699	Հ. Ալիշան Սիսական
Պրիզոր և Մարիամ (ատանդ.), 701	» »
Զաքին (ատանդր.), 695	Մակար եպս. Բարխուտա., Արցախ
Խալիլ տէր Մանուել (Յ. Ա. 720-1)	—
Մեր նշան. (ատանդր.), 692	Մակար եպս. Բարխուտա., Արցախ
Կարապետ քհ. (ատանդր.), 702-9	Ս. Հակոբեան, Աբրահամ 1895
Հոգեհանգստ նշան. (ատանդ.), 694	Մակար եպս. Բարխուտա., Արցախ
Համալ տէր Փիլը (Յ. Ա. 688)	—
Մանուել, Խալիլ և Տաճատի, 720-1	Տէր կը 720 և 721
Մարտիրոս Հիսէնացի, 714-9	=Վ.Հն. Թ. 10
Մարիամ տէր Գրիգոր Աբտ., 701	—
Ցանկը վր. և ընկերք (տաղ), 679—82	m
Յարութիւն Մլոյցի (տպագ.), 683	Քեանան, Հայք ի Զմիւռն., Բ.
Նահապետ Մարգսի (ատանդ.), 710-3	Ս. Հայրապետ, անանուն աշխատասէր Թ.
Նահատակութիւն ի կաղաքանի Պէրիկ	Ցանկ. Տէր-Աբրահամեան, Պատ-մաբերիկ Թիֆլիս. Բ.
Անձն վարդի, 685—87	—
Նաւասիի տէր Մանուել, 720-1	Հ. Ալիշան, Սիսական—h
Նեբուխ (տպագաւոր), 700	Մակար եպս. Բարխուտա., Արցախ
Ոսկեվիզ-Նահապետի (ատանդ.), 696	Ֆ Կ Կաստանեանցի Ձեռ. Քերքիչ
Պարսկաստան քհ. Պարսեղի, 722-4	Մակար եպս. Բարխուտա., Արցախ
Ս. Սարգիս (ատանդ.), 690	» »
Վահան պատրանիկ (ատանդ.), 688	» »
Բաւկան (ատանդ.), 697	» »
Փիր, Համալ և քոյր Նազիկ (ատանդ.) 689	» »
Փոչնիի 2, 691	» »

ԲԱՌԱՐԱՆ

ՕՏԱՐԱԶԳԻ ԲԱՌԵՐԻ

Ասանով Նահապետ՝ մենք աշխատութեանս մէջ զործածուած բոլոր օտարազգի բառերը՝ իտալականները բառի մեծ մասնակիան են՝ քանի բառին մնկի մեծից եւ ազատորելիկից, եւանոյ այն Հ.Հնդկ ուր զործածուած են յիշեալ բառերը: Օտար մեծերի մեծ մասնակիան է բառի ընդերցուածի եւրոպական տառերով եւ արդի օսմանեան արտասանութեամբ:

Աթաբակ 314, 320. *թրք.* ևևՏ atabey *Հայրապետ.* *արքայորդոց խնամակալ նշանակուած անձը.*

Ալլահ 239. *արաբ.* الله Allah *Աստուած:*

Ալպ 478, 486—7, 647—8, 650, 661—2. *թրք.* ևՀ alp *պարան, մեծատար:*

Աճամ 360. *արաբ.* عجم ajem *պարսիկ:*

Աճեմաստան 497. *պրս.* عجمستان ajemistan *Պարսկաստան:*

Ամբուրա 610. *իտա* mandòra = *արաբ.* دورنبه tanbura *բաժբ վիճ, գրանա.* mandore.

Ամիր 456. *արաբ.* امير emir *Իշխան:*

Այեան 663, 665—6. *արաբ.* اعيان ayan *ուսաքանիք:*

Այվազ 531—2. *թրք.* ևյազ ayvaz *խոհարար:*

Աշխեազ 650. *իտա արաբ.* عاشق aŝeq *սիրահարը:*

Աշուղ 610—2, 616—8. *արաբ.* عاشق *երգիչ:*

Ապասի 522. *արաբ.* عباسى abbasi *անուն արծաթեայ դրամի, որ այժմ արժեւորէ 20 կոպ.=100 փարայ=50 սանթիմ:*

Ապրիշում 496. *պրս.* ابريشم ebrišùm *մետաքս*

Ադեթ 344. արաբ. عادت adet սովորութիւն, ծէս։
Արաղ 360. արաբ. عرق areb արաբացի։
Աշտպան 203. թիւրուկ. թամղալչէն ?, գրուած նաև արաբան։
Արտիտասան 658. պրս. ارچبستان arcbistan Արարիա։
Արզ 582, 584—5, 649, 658. արաբ. عرض arz խնդիրք։
Արզպ 434. արաբ. عریضه ariza խնդրագիր, տպերագիր։
Արզուհալ 579, 581—2, 657—8. արաբ. عرضحال arzuhal տպերագիր։
Արժանի սիմ էլտչներ։
Բահա 618. արաբ.-պրս. بحث bahs, ազատ. թրք. bes բանաւէճ, մրցում։
Բեզմակ 250, 253. թրք. بزمك bezmek Հանդրանալ լսելիք։
Բեզմակ 615 = պրս. بیدماغ bidimag, bidamag գժգոհ, կամքը չհատարտած։
Բեզարիկ 614. թրք. بزمك bezmek Հանդրանալ։
Բելիւք բաշի 711. թրք. بلوك باشی bölük bašə գնդապետ։
Բէկ 206, 439, 566, 607. թրք. بك beg, bey իշխանաւոր։
Բուխտան, պուխտան 378. պրս. بختان buhtan բարեբաղդ, դրպրտասիթիւն. պատկ պէսք է իմանալ նաև բուշտան բառը, էջ 330, որպ պտ Հնդկի են յատուկ անուանց ցանկից, ուր մտել են սխալմամբ։
Բույուրմիշ անել 722. թրք. بویورمق buyurmaq Հրամայել։
Գուրջստան 213 ծան., թրք. պրս. گرجستان gürjistan Վրաստան։
Գօզալ 612. թրք. گوزل güzel գեղեցիկ, գեղատես։
Գանիշմանդ, գանիշմանդ, գանիշման 137, 173, 317, 381, 389, 404, 500, 633—6, 641, 722. պրս. دانشمند danišmend մտաճմտական գիտնական կարգագոչ, մոլլա։
Դաֆթար 610—1, 616. արաբ. دفتر defter տետրակ։
Դաւուլ զուռնայ, գաւուլ զուռնայ 709, 711. թրք. داول زورنا davul zurna թմբուկ և փող։
Դարդ 615. պրս. درد derd ցաւ, վիշտ։
Դաֆ (գաթ, գաֆ) 203. պրս. دف def սմբկաւոր գործ։
Դեֆֆ 663. արաբ. دف def վանակ, վանակաւոր։

Դեհան 144, 193, 316, 379—80. = գահեհան։
Դին 389, 586, 588. պրս. دین din կրօնք։
Դիվանա 614. պրս. دیوان divane գիժ, խենթ։
Դուման 98. تومان tuman 30,000 հեծեալ զօրքի բանակ։
Դուպպ 570. արաբ. دوبه dübbe ապաշտակ, սիրեկ?
Դուրդար 615. պրս. درگر dürger հիւսն։
Դրուսթ 615. պրս. درست dürüst ուղիղ, չիտակ բառէն, ուղղել, Հարթել։
Եշաղբա 634, 652. թրք. یازلق yazlaq անուանդոց։
Եար 613—4. պրս. یار yar սիրական։
Եզիտի 594. պրս. یزیدی yezidi գաւրդ ցեղ, որ Հանդուրժ է սատանայապաշտ։
Եել մամ 596. բառ. անձանօթ, թերի մի առակ մամ։
Ենիչէրի, Ենիչէրի, Ենիչարի, Ենիչարի 464, 472—3, 476, 484, 529—30, 627—8, 702—5, 712. թրք. یکی چری yeniçeri մի տեսակ հին Օսմանեան զօրք։
Ենիչար աղասի 472, 474. թրք. یکی چری آغاسی yeniçeri agasə Ենիչէրիների գլխաւոր։
Եշխ 571. պրս. عشق ašq, ազատ. թրք. eşq զգայնութիւն, սէր։
Զալըմ 593—5. արաբ. ظالم zalim անիրաւ, անգութ, բռնաւոր։
Զապիթ 579, 581, 583, 625, 648, 653, 658, 661—2. արաբ. ضابط zabit սահիման, սահմանադիրն։
Զեխա, զեվկա, զեվիպ, զեվպի, զեխայ 144. արաբ. زاویه zaviye կրճատուած խուց, տերվիշի վանք։
Զեմհերիր 652. արաբ. زمهریر zemherir սառնամանիք. 2. մրրիկ Հիմնն։
Զիւնեթ 597. արաբ. زینت ziynet մեծ Հանդէս։
Զինճիլ 342. զէնճիր 659. պրս. زنجیر zenjir, թրք. زنجیل zinjil շղթայ։
Զեվիադար 326. պրս. زاویه‌دار zaviyedar սենեկապետ, տերվիշների վանքի մեծաւոր։
Զընտան 342, 403. պրս. زندان zendan գերան, բանտ։
Զիհնար 180. պրս. زینهار zinhar ապաստան։

Զօղ 612. արաբ. ղուշ zevq, պրս. հնդամբ zovġ հանդէս, զուարճութիւն, քէֆ։

Զօռավէն 569. պրս. زور zor բառէն ածանցեալ. նոյնպէս է այժմ Պօլսոյ հայոց բարբառով զօռավէն բռնի, բռնաբար։

Իմէկ 591. թրք. ėmek ջանք, աշխատանք։

Էհլիչարի 484 տե՛ս Եհլիչարի։

Էրմէնի, արմատի 505. արաբ. ارمنى ermeni հայ։

Էֆէնտի 508. թրք. ėfendi պարոն. գրագէտ մարդոց պրուտած պատուանուն։

Էֆէնտիմ 584, 650. թրք. ėfendim տէր իմ։

Էֆթարէ 582. արաբ. إفطار iftira զրպարտութիւն։

Քիշէնճա 342—3. թրք. ėshkenje=պրս. ėshkėnje տանջանք, չարչարանք։

Էրէյա 666, 668. արաբ. رعية reaya ոչ մահմետական հրպատակը Օսմանցոց։

Թեամամ 613. արաբ. تمام temam ամբողջ։

Թային 659. արաբ. تعين tayin որոշել, յատկացնել։

Թապութ, Թաբութ 326—7. արաբ. تابوت tabut դագաղ։

Թաս 592, 623. պրս. طاس tas մետաղեայ թաս։

Թարըղ 722. արաբ. تاريخ tarix թուական։

Թահլիգ 723. արաբ. تكليف teklif առաջարկել։

Թակ 613. թրք. tėk միայն, առանձին, միայն թէ։

Թէզ 659. թրք. tez=պրս. تيز tiz չուտ։

Թէլլալ 570. արաբ. دلال dellal, ազատ. թրք. tellal մունետիկ։

Թէքին 653. թրք. tėkin միակ։

Թէքլիֆ 660. տե՛ս Թաքլիֆ։

Թէֆթիշ 581 (գրուած և Թէֆթիէ). արաբ. تفتيش teftiš քննութիւն, խուզարկութիւն։

Թըւանկ 351. թրք. tėfenġ հրացան։

Թըւանկչի, Թուանկչի 582—3, 588, 590, 592. թրք. تفنكجى tüfengči հրացանակիր սպահական։

Թուզ 526. թրք. toġ tuġ հին թրքական գրօշ, որ էր նիզակի ծայրը դիւս ագէ անցկացած։

Թուման 505. չդնակտը?

Թուման 430, 435—6, 546. արաբ. تومان tuman պարսկական փող որ արժանի է Պարսկաստանում 2 ռուբլի (5 ֆրանք), իսկ Մեսոպոտամիում 10 ռուբլի (25 ֆրանք)։

Թուրէ 381. թրք. •ėre տոհմաբերութիւն, կանոն, օրէնք։

Թումրուզ 498, Թամրուզ 659. թրք. تومرق tomruq բանտի կապանք, կաշի։

Թօրսակ 655. տե՛ս Թաբէ։

Իզին 570. արաբ. اذن izn հրաման, արտօնութիւն։

Իլամ 588. արաբ. اعلام ilam դատական վճռագիր։

Իվ 531. թրք. ėv iy մանկու իւ. օրից իմանալ մանկու արհեստ։

Իմամ 650—1, 653, 662—3. արաբ. امام imam կրօնաւոր, ժողովրդապետ մահմետականաց։

Իմանազդ 583, 594. թրք. imansėz անհաւատ։

Ինայէթ 663. արաբ. عناية inayet պարսպութիւն, շնորհ։

Իսա 269. արաբ. عيسى isa Քրիստոս։

Իքէն 570. թրք. ikėn մինչդեռ, եղած ժամանակ։

Իֆթիրաչ 581, Իֆթիրէ 579. արաբ. إفترا iftira զրպարտութիւն։

Լայկլա 650, 665. արաբ. لايق layeq արժանի։

Լանէթ 592—4, 598. արաբ. لعنة lanet անէծք, նզովք։

Լէշ 619, 657. պրս. لش leš դիակն։

Լուբ 342—3, 378—9. ասորական?

Խազիան 57. պարսկական, դահճի?

Խազինայ 366. արաբ. خزينة xazine գանձ։

Խաթեր 722. արաբ. خاطر xatər թէքն, սիրտն, հաճոյ։

Խալղակ 712. արաբ. خلاص xalq ժողովուրդ, մարդիկ։

Խալխ 614—5, 619. արաբ. خلق xalq ժողովուրդ, մարդիկ։

Խային 581—2. արաբ. خائن xayin չար, չարագործ։

Խան 545, 547—8, 590, 627. պրս. خان xan պանդոկ, իջևան։

Խան 348, 439, 445—8, 607, 685, 687. *պրս.* خان xan *իշխան, որից խանութիւն* 445։

Խանճալ 335, *խանչալ* 337, *խանջար* 310, *խանջալ* 468, 470, 472, 475, 530. *արաբ.* خنجر xanǰer *կամ պրս.* خنجر xančer *դաշոյն*։

Խանում 650—1 *թրք.* خانم xanəm *տիկին*։

Խապար 657, 659, 663. *արաբ.* خبر xaber *լուր*։

Խարաբ 99. *արաբ.* خراب xarab *անկարգ, աւեր, խանդարեալ*։

Խարաճ 71, 122, 490, 494—5. *արաբ.* خراج xaraǰ *հարկ, տուրք*։

Խարաճճի 569, *խարաճչի* 495. *թրք.* خراجچی xaraǰǰə *հարկահան*։

Խարճ 430. *արաբ.* خرج xarǰ *ծախք*։

Խէվիս 569. *արաբ.* حبس habs *բանտ, բանտարկել*։

Խըզմէթ 654. *արաբ.* خدمت xədmet, *թրք.* *ազաւ.* xəzmet *ծառայութիւն*։

Խիլայ 526. *արաբ.* خلع xila *իրր պարգեւ տրուած հանդերձ. որից խիլայել* 529՝ *պարգեւել*։

Խունքար 413—4, *խոնքար* 343. *թրք.* خنكار xünkyar *սուլթան*։

Խոյայ 427 *տես խօճայ*։

Խուժաշ 311. *արաբ.* قماش qumaš, *ազաւ. թրք.* xumaš *կերպաս*։

Խուսափիլ ընել 569. *թրք.* قصدمق qəsdərmaq *դարձիր ուժդին սպեղել*։

Խոլի քուրը 287, 295. *արաբ.* خضر xədər *ս. Գէորգ (ըստ քրիստոնէից)*։

Խօճայ 344, 375, 530. *թրք.* خوجه xoǰa *կրօնաւոր աստիճայ, վարդապետ և կամ հարուստ*։

Կեաւուր 505. *թրք.* كاور gyavur *անհաւատ (այն է քրիստոնեայ ըստ մահմետականաց). նեղէթ կեաւուրաց* 506՝ *անիծեալ լինել անհաւատաց*։

Կիլաչա 342. *թրք.* كلبچه kelebče *ձեռնակապ բանտարկեալ*։

Կլանի 122. *արաբ.* قلعه qala *բերդ բաւական յոքնակին*։

Կօշկար 437, 490. *պրս.* كفشگر kefšger *կօշկակար*։

Հալ 150. *արաբ.* حال hal *վիճակ*։

Հալալ 215, 287, 295, 512, 581, 588, 591. *որից հալալութիւն* 588, 590. *արաբ.* حلال helal *ներելի, օրհնաւոր, հարազատ. և ներողութիւն խնդրել*։

Հալվայի 450. *թրք.* حلواجی helvaǰə *հրուշակավաճառ*։

Հախ 654. *արաբ.* حق haqq *իրաւունք. որից հախիդ՝ քո մասին*։

Հաճի, հաճի 143, 473, 627. *արաբ.* حاجی haǰi *մահտեսի*։

Համալ 495. *արաբ.* حمال hammal *բեռնակիր*։

Համաշա 614. *պրս.* همیشه hemiše *միշտ*։

Համշէրակ 279. *պրս.* همشهری hemšehri *համաքաղաքացի*։

Հայիֆ 648. *արաբ.* حیف hayif *անիրաւութեան վրէժը*։

Հապաշ 251=245. *արաբ.* حبش habeš *եթովպացի*։

Հասար 691. *արաբ.* حصار hisar *բերդ, պարիսպ*։

Հասրաթ 591. *արաբ.* حسرت hasret *կաթօս*։

Հաւէր 381. *արաբ.* حاضر hazər *պատրաստ*։

Հարամ 215, 316. *արաբ.* حرام *անիծեալ, ապօրինի*։

Հարամի 581. *արաբ.* حرامی harami *աւազակ*։

Հաքիմ 723. *արաբ.* حاكم hakim *դատաւոր, իշխող*։

Հէզրէթ 506. *արաբ.* حضرت hazret *մեծութիւն, վեհութիւն, մեծն, վեհին*։

Հէչ 569. *պրս.* هیچ hič *ոչ ոք*։

Հէսէս 659. *թրք.* hasas *բարապան*։

Հէքիմ 612. *արաբ.* حكيم hekim *բժիշկ*։

Հովարտա 581. *թրք.* حوارده xovarda *շռայլ, մսխող*։

Հուքմ, հուքում 191, 314, 377, 416. *արաբ.* حكم hükm *վճիռ, հրաման*։

Ղազի 706. *արաբ.* غازی qadə, qazə *Եէրիի օրինաց դատաւոր*։

Ղալը 593. *արաբ.* قالی qali *խելի, յատկապէս*։

Ղահպայ 488. *արաբ.* قهوه qahbe *բոզ*։

Ղայիպ 657—9. *արաբ.* غيب ġayb *կորցնել*։

Ղան 98. պրս. خان xan, թրք. قان qan իշխան, արից զա-նազինեան 339՝ իշխանութիւն։

Ղասապխանա 590. պրս. قصابخانه qassabxane սպանդանոց։

Ղասի, ղազի 137, 139, 142, 158, 416 եւլն. արաբ. قاضی qadə դատաւոր տաճկաց։

Ղարիպութիւն 378, 578. արաբ. غريب ġarib պանդխտու-թիւն։

Ղաւալ 292. թրք. قوال qaval արինգ, եւս արնգահար։

Ղափաճի, ղափուջի 342—3. թրք. قپوجی qapuǰə դռնապան։

Ղազ 654, 662. թրք. قز qəz աղջիկ։

Ղմչիլ 711. թրք. قمچی qəymaq չինակել, անգամել լինել։

Ղուլար աղասի 473. թրք. اغاسی قللر ağasə ծա-ռայապետ։

Ղուլուգ 615. թրք. قللق qulluq ծառայութիւն, ծառայել։

Ղուռուշ 463. (թրք. غروش ġuruš տաճկական փող, որ Տաբէզ 534.) արժանի է 8 կապէկ=20 ասնդիւմ։

Ղուրբան 613. արաբ. قربان qurban զոհ, մատաղ։

Ղոլ 662. թրք. قول qol պատնոցք դինուորներու։

Ղոջի 569. թրք. قولچی qoǰə պահակ։

Ղոնախ 622. թրք. قونق qonaq տպատներ։

Ղոնագ 614. թրք. قونق qonaq տուր պանդուխտ հիւր։

Ճահիլ 712. արաբ. جاهل Jahil տգէտ. 2. ոչ չափաւոր, յոյսից։

Ճէվապ, հեվապ 587, 563—4. արաբ. جواب Jevab պա-տասխան։

Ճիպիլիկի 655, 659. թրք. جيبلك ǰibilkə արկատան հարիւր։

Մաթարայ 711. արաբ. مطره matare վտօգի տաճն։

Մալ 366. արաբ. مال mal տպրանք, ինչք։

Մահնատուր 613. առտ պատճառաւորներ ունեցող. պրս. بهانه behane առտ պատճառներ։

Մարքազայ 113, 116, որ և մարչախա. արաբ. مرخصه merxasa վարդապետ քրիստոնէից։

Մաջուն 260. արաբ. مجون majun դեղերից խառա-գրեալ խիւս։

Մազթաղայ 336. տմս մեհեքամա։

Մամլեքաթի 373. արաբ. مملكه memleket երկիր։

Մանսուզ 658. 668. արաբ. منصب mansəb պաշտօն։

Մաշալի 256. արաբ. مسيح mesih (աստուածան ձեռք) Մեսիա։

Մաչիթ 456, 475. արաբ. مسجد mesǰid ժղկեաց։

Մարիկ 495. տաճկական հին գրամ է։

Մեահկամա 569, մաղքամայ 336. արաբ. محكمه mahkeme դատարան։

Մելիք, մէլէք, մէլիք 168, 206. արաբ. ملك melik տէր, իշխան, թագաւոր։

Մերմուն 302. տմս մէլմուն։

Մեհրապ, մահրապ 109. արաբ. محراب mihrab ժղկեաց աւագ սեղանը։

Մելուն 505, մէլմուն 583 (որ և մելմուն, մլմուն). արաբ. ملعون melun անիծեալ։

Մէյդան 452, 459, 460, 462, 481, 610. արաբ. ميدان meydan հրապարակ։

Մէյլ 650. արաբ. ميل meyl սեր։

Մէջլիս 612. արաբ. مجلس meǰlis ժողով, խորհուրդ։

Մըլհամի 586, 593. ազգի անուն, որ երբ տախտական ածախան գործ է անուն։

Մբղդեհ, մղդեհ 353. բառ անծանօթ. թոխի գէզը ինչ։

Մբարլաան, մբրլաան, մղրլաան, մղլաան 143, 222 նմն., 343, 355, 387. տմս միւռիլաան։

Մբքուք 610. թրք. مكيك mekik կկոց, մաքուք։

Միլիոն 594. թրք. ميلون milion=գրանս. million միլիոն։

Մինարայ 116, 469, 475, 489. որ և մինարայ. արաբ. مناره minare մղկեթի աչտարակ։

Մուհէլիմ 581, միւսէլլիմ 627—8. արաբ. مسلم müsellim տասպետ։

Մուսուլման, միւսուլման 705. արաբ. مسلمان müsülman մահմետականներ։

Մուհիտ 58. արաբ. ملحد mülhid աւրացեալ, հերետիկոս։

Մուսա, մղրղան 167, 302, 335—6. տմս մէյսա։

Մուգադաս 610. արաբ. مقدسه muqdasi մոմտեսիւ։

Մալայ 323. *մալայ* 480, 482, *յր. մալլէք* 219, *մալնա* 172, 381 (*հնա. ընթ. մաւլնա, մաւլնայ, մաւնա, մաւլանայ, մալանայ, մալնա, մանլայ, մալայ*), *մալայ* 317, 481, 722, *մալլայ* 356, 460, 480—2, 428, 702—7, 712, *մալնայ* 172, 192, 309, 323, 365, 447. *թրք.* Ալա monla *կարգացող առնիայց*

Մաւդաւրիս 480. *արաբ.* مدرس müderris *ուսուցիչ իսամ՝ աստուածաբանութեան*

Մուխթասիպ 378. *արաբ.* محتسب muhtesib *քաղաքապետ և ատիկանապետ*

Մուկրի 116, 225—7, 446. *իմամ*

Մուշք 353. *պրս.* مشك müšk *մուշկ*

Մուպաշիր 658. *արաբ.* مباشر mübašir *բարեգործ*

Մուսուլման 713, *մուսուլմանն* 381, 450, 470. *արաբ.* مسلمان müsülman *իսլամ*

Մուրատ 571. *արաբ.* مراد murad *ցան, նպատակ*

Մուրթատ 493, 534—5. *արաբ.* مرتد murtedd *կրծնափոխ*

Մուֆթի, մուֆթին, մուֆթիի 388—9, 404—5, 457, 468—9, 569—70, 706, 722 *եւն. արաբ.* مفتى müfti *մահմեդական օրէնքի հմուտ վճռաւոր*

Մպ-կամ՝ մբար 224. *արաբ.* مصر məser *Եգիպտոս*

Մօյսան 374. *տեղ մէկդան*

Յեաս, յեաս, յեաս, յեայ, յիայ, յիսէ 239, 356. *տեղ խաս*

Ցէմիր 512. *արաբ.* امير emir *իշխան կամ սերունդ Մուհամմէդի. 2. արաբ.* امر emr (*արաբ. թրք.* emir) *հրաման*

Նազիկ 593. *պրս.* نازك nazük *փափուկ, նրբաշարժ*

Նալ 653. *արաբ.* نعل nal *պայտ*

Նալբանդոց 470. *պայտարների շուկայ. տեղ յայտգիր*

Նալբանտ 360. *պրս.* نلبند nalbend *պայտար*

Նահիմ 361—2, 459, 721. *մի տեսակ տաճկական երգ. բացատրութիւնը տեղ էջ* 721.

Նաֆայ 353. *պրս.* نافه nafe *մուշկի փամփուշտ. 2. մասնիկ մուշկայ*

Նէլլէթի կեաւաւայ 506. *թրք.* نه‌لت اعلى lanet gyavura *նզովք անհաւատից*

Նպուլնք 223. *պրս.* نعل negül *պր.* نعل negül *գեամոտիր նիհարց*

Նուր 58, 116. *արաբ.* نور nur *լոյս*

Նուքար 615, 619. *պրս.* نوكر nüker *ծառայ*

Շահ 423—430, 434—5, 549. *պրս.* شاه šah *թագաւոր պարսից*

Շահնայ 468. *արաբ.* شحنه šahne *ատիկանապետ*

Շահնշի 300. *պրս.* شاهنشين šahnišin *պատրգամ*

Շամատան 425. *պրս.* شمدان šamadan *աշտանակ*

Շարպաթ 260. *արաբ.* شربت šerbet *օշարակ*

Շեխ 362—3, 505—6, 509, 511—2, 514. *յր. շեխեր, շեխեր, շեղիեր, շիխեր, շեհէր* 109, 110, 144, 200, 714. *արաբ.* شيخ šeyx *իսլամ պատուոյ*

Շեհէմ 326. *արաբ.* شهيد šehid *նահատակ*

Շէյխ 567. *տեղ շէխ*

Շեռլ 584. *պղպեղ, բանջարեղ սուր. արաբ.* شر šerr *չարիք*

Շիմշատ 613. *պրս.* شمشاد šimšad *ասպակոյ ծառ*

Շուշէ 550—1. *թրք.* شيشه šiše *ապակեայ շիշ*

Շուպաշլ 509. *թրք.* صوباشى subaša *կրպակս, կրպակիս*

Չորպայի 473. *թրք.* چوربجى čorbajə *ճաշակերնեցի գնդապետ*

Ալիմ 341. *գաղափարիտ և ճշմարիտ Հայոց*

Ուլեմայ 534. *արաբ.* علما ulema *իսլամական ատուածաբանութեան և իրաւագիտութեան վարդապետներ*

Ուսթայ, ուստայ 157 *ծան.*, 362—3, 490, 494—5, 498. *թրք.* استا usta *վարպետ*

Չանկալ 351. *թրք.* چنگل čengel *կեռաս*

Չաշտա 342. *թրք.* چاشد čašud *ցառեաս*

Չաչարդալի 523. *թրք.* چاغرباشى čaqšar bajə *փարոքի կապ*

Զարուխչի 620. *Թրք.* չեքիչ čarəqjə տրեխ չինող կամ ծախող։

Զարսու 660. *պրս.* ջարսի čarsu չուկայ։

Զարխասա 569. *Թրք.* ճարասլի čaprast խոտրնակ, խաչաձև (*Թուխ և գորձիք առանձնաբեր*)։

Զբաղուն 652. *Թրք.* ճբուք čubuq ցուտ, բարակ գուտտան։

Զըրափուֆ 583. *պրս.* ճարափուֆ čərapuf ճրագ մարող (*Նահատական անուն նվիրի ջրգերը, որ ամէնարհամ է նրանց վերագրելու դիւերային ժոլի խառնակութեան հանգեցնը և որ իբր անարգական ածական էս գործածուում է*)։

Զիթ 664. *Թրք.* ճիթ čit բարակ չոր։

Զին 353. *պրս.* ճինի čini յախճապակի։

Զինկիրլիքներ 456. *Թրք.* ճիլինգիր čilingir դարբին։

Զոնգուր 610. Նուագարան լինչ։

Պաթմիշ լինել 570. *Թրք.* ճաթմիշ batmaq մէջը խօսիլ։

Պալիօզ 622. *Խոսրական դևսան է Թուրքիա.=իսալ.* balióso զօրեղ, կարող։

Պաղալ 450. *արաբ.* բաղ baqqal նպարեղէն ծախող։

Պաղչա 652. *պրս.* բաջչեի bağče պարտէզ։

Պաշխրներ 570. *Թրք.* բաշխլի bajaqlar սրունքներ (*իբր պատնիներ*)։

Պէֆթեր 712. *պրս.* բէտր bedter (*ազատ. Թրք.* beter) աւելի վատ։

Պէկ 568. *Թրք.* բէկ bey բէգ։

Պիւլպիւլ 382. *պրս.* բյուլ bülbül սոխակ։

Պույրուլթի 652, 654, պույուրլթի 597. *Թրք.* բույուրլդի buyuruldə բարձրագոյն հրամանագիր։

Ջարչի 458. *Թրք.* ճարչի jarči մատնահի։

Ջատու 577, 593. *պրս.* ճադը jadu կախարդ. *Էս նահատական ածական կանանց։*

Ջելլահ 661, 664. *արաբ.* ճելլ jellad դահիճ։

Ջերկեհ 655. *պրս.* ճերգե jergeh վրան։

Ջիտ 512. *արաբ.* ճդ jidd իսկական, ուղիղ, ճշմարիտ։

Ռավանդ 353. *պրս.* ռաղդ ravend խաշնդեղ խոտ։

Ռուհ 239. *արաբ.* ռուհ ruh հոգի. *որից* ռուհ Ալլահ, ապար. ռուհալլահ ruhallah Հոգին Սուրբ Աստուած։

Սազ 616. *պրս.* յաս saz մի տեսակ նուագարան. 2. *խրնջյրի պատրաստութիւն։*

Սազիդ 711. *պրս.* սազիյեն saziyden կազմել, պատրաստել։

Սալամաթ 489, 506. *արաբ.* սլամ salavat արտմէ և օրհնութիւն։

Սայիդ, սէյիդ 327. *արաբ.* սայդ seyid Մահմետի սերունդից ժառանգ։

Սառաճ, սառճ 157 *ծան., արաբ.* շարճ serraj (*ազատ. Թրք.* saraj) Թամբ չինող։

Սավտայի 150. *արաբ.* սեվդայ sevdayi սիրուց խելագարած։

Սարայ 582. *պրս.* սրյոս seray պալատ, ապարանք։

Սարդար 424. *պրս.* սրդար serdar զինուորական հրամանատար։

Սարխոշանալ 253, սարխոշացնել 255. *պրս.* շուրխոշ գինով, հարբած։

Սէյեֆ 723. *պրս.* սէյլաս seylab, silab հեղեղ։

Սիճիլ, սիջիլ 451, 457. *արաբ.* սճըլլ սրձանագրութիւն կամ տուժար արձանագրութեան դատարանիւ

Սիմ 614. *Թրք.* սիմ նուագարանի թել։

Սոխտա 505, սոխտայ 468—70, 473—6. *պրս.* սոխտե siixte ստակբտ իսկամ տատուճանատեսութեան։

Սուլթան, սուլթան, սուլտան, սոլթան 10, 141, 224, 364, 386, 453, 464, 471 *եվն. արաբ.* սնլտան sultan իսկամ ինքնակալ։

Սուչ 343. *Թրք.* շուճ suč մեղք, յանցանք։

Սուպաչի 463. *տես* չուպաչի։

Սպահի 464, 472. *պրս.* սպահե sipahi ատտաական հեծելազօր։

Սուխպէթ 615—6. *արաբ.* սնճբտ suhbet (*Թրք. ազատ.* söhbet) ընկերակցութիւն, խօսակցութիւն։

Վ *տախտ ապագ. վահան ապահ* 640, 662. *տատիկանաց գլուխ*

Վէզ 651, 657. *արաբ.* ճեզ vaz քարոզ։

Վէզիր 343—4, 486, 649, 654. *արաբ.* ռզյր մեծ ատագանի։

Վէրէմ 581. արաբ. ورم verem թաթախաս, թաթախուտուք

Վէքիլ 665. արաբ. وكيل vekil փոխ–առաջնորդ, փոխանորդ Տպր.

Տաւրէ պուձա 627. տես դաւրէ

Տաթպա 342. տեզի չարչարանց. ռուս. гной հունդ.?

Տէմէ 710—2. թրք. dede պապ

Տիվան 342—3. արաբ. ديوان divan առաջան

Տղու 99. տես էջ 99 Տան.

Տօլպանա 379. 380. արաբ. دلبند dilbend չղարշէ պէս նոսրը կառուց, ժարմաց

Տօմօխ 569. տես Թօմրուգ

Փիպա 666. տես ըրեպա

Փաթշահ 339. տես փառչահ

Փայպանա 655. իմն արաբ. پايبند paybend առնակապ

Փաչա, փաչայ 364—7, 374, 416, 424, 451—2, 457—8 նէմ. թրք. پاشا մեծ առաքնեաներ տէրտոն

Փաչալըկ 464. թրք. پاشالق pašalə հետևորդ փաշալիք

Փատչահ 313—4, 316, 318, 320, 323—7, 413. արաբ. پادشاه padišah թագաւոր

Փեղամբար 529. փեղամպէր 355. արաբ. پيغمبر peyġamber մարգարէ առաքեալ

Փեշխան 375՝ դղեակած. փեշխանիկ 285, 293՝ դղեակ. փեշխիանեակ 195, 240, 519՝ դղեակած. փեշխանեակ 195 Տան.. 623, 662՝ նոյն. արաբ. پيشمان pešiman դղեակած.

Փօսա 363. արաբ. پوست post մորթ. 2. բարձ կամ աթոռ կրծնաւորի

Քամանչայ 610, 612—4, 618. արաբ. كمانچه kemanče փոքր ջութակ

Քեարէհսըզ 593. թրք. كرمسز keremsiz անողորմ, անգութ.

Քեաֆիրլէք 659. թրք. كافرلك kyafirler ոմ հայհոյիչք (իմն ոմ քրիստոնեայք).

Քէրամ 663, քէրէմ 581. արաբ. كرم kerem ջնորհք, գթութիւն

Քէրամլու 663. թրք. كرملو keremlu գթոտ, բարերար

Քէֆ 612. արաբ. كيف keyf ուրախութիւն, խրախճանք.

Քեաֆիր 582, 586, 594. արաբ. كافر kyafir հայհոյիչ խրատնեան (այն է քրիստոնեայ).

Քուֆրը 373. արաբ. كفر küfr հայհոյանք.

Քիրէչ, քրքիրէչ 450, 529. Դժխեց՝ հայհոյել.

Օխանաց 711. մի օրա ծանրութեամբ. թրք. اوقا oqqa՝ մէկ օրա, ժօտ 3 դրամքայ.

Օսոսպի 577. արաբ. روسپی rospi բոզ

Օտաս 342—3. թրք. اوطا oda սենեակ

Ֆաթվայ 457, փոթվայ 541. արաբ. فتوا fetva խրատական արձագի վճիռք.

Ֆայիչէ 577, 582, 584, 593—5 (գրուած նաև վայիչէ). արաբ. فاحشه fahiše բոզ.

Ֆիշէնքլուխ 711. թրք. فشنكلك fišenklik փամփուտակալ.

Ֆռանգ 394, Ֆռանկ 484—5. թրք. فرنك freng եւրոպացի.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յառաջաբան

Դիտողութիւններ վկայաբանութիւններուն հաստատութեան և հրատարակման մասին . . էջ I-XI.

Յուցակ եւ նկարագրութիւն ձեռագրաց

Համառօտ ցանկ ձեռագրաց . . էջ 1-6
Նկարագրութիւն ձեռագրաց . . 7-179

Հայոց նոր վկաները

Բնագիր վկայաբանութիւններուն . . էջ 3-678
Յաւելուած Ա 679-724
Յաւելուած Բ 725-736

Յանկ յատուկ անուններու 737-764

Յանկ տեղեկութիւններ մէջ յիշուած տպագիր հրեերէ 765-7

Յանկ Հայոց նոր վկաներէ Ա եւ Բ.

Ա., տեղ և թիւ նահատակութեան վկաներէ 769-774
Բ., ինչ պղպեղներից նրա քաղել վկայաբա-
նութիւնները 775-780

Բառարան օտարազգի բառերէ 781-795

Բովանդակութիւն 797

Վրիպակներ 799-800